

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ

Ι

ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ Α΄

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΙΜΕΝΟΝ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ - ΣΧΟΛΙΑ

Ὑπό

ΑΘΗΝΑΓΟΡΟΥ ΚΟΚΚΙΝΑΚΗ

Ἀρχιεπισκόπου

Θυατείρων καὶ Μεγάλης Βρετανίας

Ἐπόπται

ΠΑΝ. Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ, Καθηγητής Πανεπιστημίου
ΘΕΟΔ. Ν. ΖΗΣΗΣ, Ὑφηγητής Πανεπιστημίου

Ἐπιμεληταὶ

ΒΑΣ. Δ. ΦΑΝΟΥΡΓΑΚΗΣ, π. Θεολογίας
ΕΛΕΥΘ. Γ. ΜΕΡΕΤΑΚΗΣ, π. Θεολογίας

Ε Π Ε

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελίς
ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	7
ΓΕΝΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
1. ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ	
ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ	15
Τὸ Θεολογικὸν σύστημα	34
Ὁ Θεὸς ὡς μονὰς καὶ τριάς	40
2. Ο ΚΟΣΜΟΣ, Η ΓΛΗ ΚΑΙ ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ	52
Ἡ δημιουργία καὶ ὁ πρωτάνθρωπος	58
3. ΤΟ ΚΑΚΟΝ ΚΑΙ Ο ΚΟΣΜΟΣ	67
Ἡ ψυχὴ καὶ ἡ γένεσις αὐτῆς	79
Ἡ γένεσις τῆς ψυχῆς	84
Ἡ ἐπιστροφή τῆς δημιουργίας ἀπὸ τὴν χρονικότη-	
τα εἰς τὴν αἰωνιότητα διὰ τοῦ Χριστοῦ	91
Τὸ τέλος τῆς ἱστορίας, ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ διεύρυνσις	
τῆς ψυχῆς	99
Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ὡς ἀποκατάστασις	111
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	
1. Πῶς τρία πρόσωπα λέγοντες	125
2. Κατὰ εἰμαρμένης	126
3. Λόγος κατηχητικὸς μέγας	127
4. Διάλογος περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως ὁ λεγόμε-	
νος τὰ Μακρίνια	129
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	133
ΚΕΙΜΕΝΟΝ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΣ	136
1. Πῶς τρία πρόσωπα λέγοντες	136
2. Κατὰ εἰμαρμένης	160
3. Διάλογος περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως	210
4. Λόγος κατηχητικὸς μέγας	386
ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ	
1. Εὐρετήριον χωρίων τῆς Γραφῆς	545
2. Εὐρετήριον ὀνομάτων καὶ πραγμάτων	547

ΓΕΝΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μετά παρέλευσιν δεκαπενταετίας και πλέον επέστρεψα εις την έρευναν τῶν σημειώσεών μου, τῶν ἀναφερομένων εις την Δογματικὴν Διδασκαλίαν τῶν Ἀγίων Πατέρων. Τὸ μάθημα τοῦτο ἀνέλαβον εις τὴν ἐν Βοστώνη Ἱερὰν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, τὴν διεύθυνσιν τῆς ὁποίας μοῦ εἶχεν ἀναθέσει ὁ ἀείμνηστος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀμερικῆς μακαριστὸς Μιχαήλ, ὁ πράγματι ἅγιος, κατόπιν ἀποφάσεως τῶν Συμβουλιῶν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς αὐτῆς, τὸ ἔτος 1955 ἕως τὸ 1962.

Αἱ σημειώσεις ἔφεραν καὶ πάλιν ἐνώπιόν μου τὸν πλοῦτον τῆς σοφίας καὶ τὴν βαθύτητα τῆς Χριστιανικῆς Θεολογικῆς σκέψεως ὠρισμένων ἐκ τῶν ἁγίων Πατέρων καὶ μάλιστα τὴν βαθύτητα καὶ τὸ θεολογικὸν σύστημα τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου, ἐπισκόπου Νύσσης.

Ὡρισμένα τῶν ἔργων αὐτοῦ προσεπάθησα νὰ ἐρμηνεύσω εις τοὺς φοιτητὰς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς παρέχων μετὰ τοῦ πρωτοτύπου κειμένου καὶ ἀπόδοσιν εις τὴν νέαν Ἑλληνικὴν, μὲ σκοπὸν ὅπως οἱ φοιτηταὶ τῆς ἐν Ἀμερικῇ Ὀρθοδόξου Θεολογικῆς Σχολῆς διευκολυνόμενοι ἐκτιμήσουν καὶ φωτισθοῦν περισσότερο ἀπὸ τὰ νοήματα τῆς ἀκτινοβόλου διανοίας τοῦ διαπρεπεστεροῦ Θεολόγου τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Ἐν συνομιλίᾳ μετὰ τοῦ διεθνῶς ἀνεγνωρισμένου Ἑλληνοσ Πατρολόγου, τοῦ Καθηγητοῦ κ. Παναγιώτου Χρήστου, τὸν τελευταῖον Ἀπρίλιον (1977) ἐν Θεσσαλονίκῃ περὶ τῶν σχολίων καὶ τῆς ἀποδόσεως εις τὴν νέαν Ἑλληνικὴν ὠρισμένων ἔργων τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης, ἐπέισθην ὅπως ἀνασύρω ἀπὸ τὴν σκόνην τὰς σημειώσεις μου καὶ παραδώσω εις τὴν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν

αὐτοῦ σειρὰν Πατερικαὶ Ἐκδόσεις Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς πρὸς ἐτοιμασίαν δι' ἑκδοσιν.

Κατόπιν πολλῆς ἀμφιταλαντεύσεως καὶ ἐν μέσῳ προσωπικῶν δυσκόλων περιστατικῶν καὶ πολλαπλῶν ποιμαντορικῶν καθηκόντων ἀπεφάσισα καὶ ἀνέσुरα ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ἐγκαταλείψεως καὶ ἔφερα εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς προσοχῆς μου καὶ πάλιν τὰ ὅσα ἔγραψα καὶ ἐδίδαξα περὶ τοῦ μεγάλου πράγματι Θεολόγου καὶ Ἀγίου ἀνδρός, τοῦ διασημοτέρου ἑρμηνευτοῦ τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως, καὶ μάλιστα τὰ εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν ἀποδοθέντα ἔργα του 1) τὸν Μέγαν Κατηχητικὸν Λόγον, 2) τὸν Διάλογον περὶ ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως κλπ.

Τὰ ἔργα ταῦτα τοῦ ἁγίου Πατρὸς περιέχουν ὅλα ὅσα ὁ θεολογῶν ἀναγνώστης χρειάζεται διὰ νὰ πλησιάσῃ καὶ νὰ ἐκτιμῆσῃ τὴν συμβολὴν τοῦ Γρηγορίου εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Χριστιανικὴν φιλοσοφίαν καὶ μάλιστα διὰ νὰ διδαχθῆ ἀπὸ τὴν θεολογικὴν ἐπινόησιν καὶ πειθῶ εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῆς Χριστιανικῆς Ὁρθοδόξιας ἔναντι θεωριῶν δυσκόλων ποῦ ἐξέθηκεν ἡ παρεξήγησις παλαιῶν καὶ νέων αἰρετικῶν, οἱ ὅποιοι προσεπάθησαν νὰ προσαρμόσουν τὸ Εὐαγγέλιον εἰς συμφωνίαν «ἐκ τῶν προτέρων» μὲ τὰ θεωρητικὰ τῶν ἀξιώματα, τὰ πλήρη ἀντιθέσεων πρὸς τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ λογικῶν ἀντιφάσεων καὶ κακοδοξιῶν.

Ὁ καθεὶς δύναται νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἡ ἀπόδοσις τοῦ ἀρχαίου κειμένου εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν δὲν εἶναι ἐγγχείρημα εὐκόλον, ὄχι μόνον διότι ὁ Γρηγόριος εἶναι πυκνὸς καὶ δύσκολος, ἀλλὰ καὶ λογοτέχνης εἰς τὴν ἑναρμονισμένην συντακτικὴν ἀπόδοσιν τῶν σκέψεών του. Ἀλλὰ καὶ διότι ἡ διατύπωσις τῶν νοημάτων αὐτοῦ πλαισιώνεται μὲ τὴν προσπάθειαν εἰς τὴν ὁποίαν διαφαίνεται ἡ διαμόρφωσις νέας φιλοσοφίας, τῆς Χριστιανικῆς φιλοσοφίας, βασιζομένης ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου ὡς καὶ ἐπὶ τῶν σκέψεων τῶν πρὸ αὐτοῦ Χριστιανῶν διανοουμένων, ὡς ὁ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὁ μέγας Ὠριγένης, ὁ μέγας καὶ ἅγιος Ἀθανάσιος καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Γρηγορίου, ἅγιος Βασίλειος ὁ Μέγας.

Λόγω τῶν δυσκολιῶν τούτων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποδοθῆ τὸ

κείμενον με μονολεκτικήν ἀκριβολογίαν. Δι' αὐτὸ καὶ ἐλευθέρα μᾶλλον εἶναι καὶ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἢ ἐκ τοῦ ἀρχαίου κειμένου μεταφορὰ τῶν ἔργων του εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικήν. Διὰ τοῦτο καὶ ἄφησα τοὺς ἰδιωματισμοὺς καὶ τὰ ὠραῖα πράγματι ἀρχαῖκὰ συντακτικὰ καὶ γραμματικὰ σχήματα, μετὰ τὰ ὅποια κατεστόλιζε πάντοτε ὁ Γρηγόριος τὰ γραπτὰ του. Καὶ τοῦτο πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ ἀναγνώστου καὶ προσφορὰν εἰς αὐτὸν εὐλήπτου καὶ μᾶλλον ἑλκυστικοῦ τύπου ἀναγνώσματος.

Καίτοι ἐπεδιώχθη ἡ πλησιεστέρα πρὸς τὸ πρωτότυπον κείμενον τοποθέτησις τῆς νεοελληνικῆς μεταφορᾶς, ὅμως ὑπῆρξαν πολλαὶ περιπτώσεις πού κατ' ἀνάγκην ἐχρησιμοποιήθη ἄλλοῦ μὲν ὁ περιφραστικὸς τύπος, ἄλλοῦ δὲ ὁ νεώτερος μονολεκτικὸς, πρὸς ἀποφυγὴν συσκοτίσεως τῶν νοημάτων καὶ ἀπλῶς τῆς πολυλογίας. Παράδειγμα· «Τίς μηχανὴ τὸ μηδὲν ἡγεῖσθαι τὴν τοῦ ζῆν ἀναχώρησιν;». Ἡ λέξις «μηχανή» ὡς καὶ τὸ «ἀμήχανον» δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ ἀποδοθῇ, ὡς ἀπεδόθη, μετὰ δύο ἢ τρεῖς λέξεις «μετὰ ποῖον τρόπον»¹. Ἐπίσης «οὐ γὰρ ἱκανὸν εἰς διαβολὴν ἢ τῶν ἀλογωτέρων συνήθεια»². Ἀπεδόθη ἢ ὡς ἄνω σχέψις ὅχι κυριολεκτικῶς, ἀλλὰ κατὰ προσέγγισιν, ὡς ἐξῆς· «Δὲν εἶναι δικαιολογία ἢ βασιζομένη εἰς τὴν συνήθειαν ἀνοήτων ἀνθρώπων». Ἡ λέξις «ἀλογωτέρων» ὡς ἐπίθετον προσδιορίζει οὐσιαστικόν, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν περίπτωσιν δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ οἱ τύποι τῶν ἀνθρώπων πού παρασύρονται ἐκ τοῦ ἔθους καὶ μιμοῦνται μᾶλλον ἢ ἐννοοῦν τὴν λύπην πού ἐπιφέρει ὁ θάνατος. Ἐπίσης «ὡς ἂν μὴ τῷ περιέχοντι διὰ ψύξεως ἢ θερμότητος καταπονοῖτο τὰ σώματα»³. Τὸ πρόβλημα τοποθετεῖται εἰς τὸ μετοχικὸν ἐπίθετον «τῷ περιέχοντι». Ἡ σχέψις τοῦ ἁγίου Γρηγορίου περιλαμβάνει αὐτὸ πού σήμερον ἐννοοῦμεν ὡς περιβάλλον ἐντὸς τοῦ ὁποίου τὰ σώματα ψύχονται ἢ θερμαίνονται. Εἰς τὴν ἀπόδοσιν ἐπομένως τὸ «περιέ-

1. Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως 182Α.

2. Περὶ ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως 182C.

3. Περὶ ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως 182Α.

χον» μετεφράσθη με τὴν λέξιν περιβάλλον ὡς ἐξῆς· «Διὰ τὰ μὴ προσβάλλωνται τὰ σώματα ἀπὸ τοῦ περιβάλλοντος τὴν ζέστην ἢ τὸ ψύχος».

Παρόμοιαι πολλαὶ ἀποδόσεις ἐπενοήθησαν ὅπου ἰδίως τὸ κείμενον ἦτο δυσνόητον ἢ σύμφωνον πρὸς τὴν τότε κοινὴν χρῆσιν ὄρων καὶ ἐκφράσεων ἀναφερομένων εἰς τὰς φιλοσοφικὰς ἐννοίας καὶ «ἐπινοίας» καὶ φυσικὰς καταστάσεις.

Οἱ μεταφρασταὶ τοῦ Γρηγορίου εἰς τὴν Λατινικὴν καὶ τὴν Ἀγγλικὴν ἀντεμετώπισαν παρομοίας καὶ περισσοτέρας δυσκολίας. Εἶναι διὰ τοῦτο ἄθλος ἢ προσφορὰ τῶν εἰς τὸν πλουτισμὸν τῆς Χριστιανικῆς Γραμματείας. Εἶμαι λίαν εὐγνώμων εἰς τοὺς ἀειμνήστους William Moore καὶ Henry Austin Wilson, Καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης, οἱ ὅποιοι, ὡς καὶ οἱ πρὸ αὐτῶν μεταφρασταὶ εἰς ἄλλας Εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, εἶναι ἄξιοι τῆς εὐγνωμοσύνης τῶν Χριστιανῶν μελετητῶν διὰ τὴν συμβολὴν τῶν, τὰς διασαφήσεις καὶ τὰ σχόλια ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου κειμένου καὶ τὴν χειραγωγίαν πρὸς πλησιασμὸν τῶν διδαγμάτων τοῦ ἀγίου Γρηγορίου. Διότι εἶναι, ὡς ἀνεφέρθη ἀνωτέρω, δύσκολος ὁ Γρηγόριος, ἀλλὰ καὶ ρητορικὸς καὶ διαλεκτικὸς λογοτέχνης καὶ ἀφθαστος εἰς τὰ ἐναρμόνια σχήματα καὶ τὴν παράθεσιν ἐπιθέτων σοφιστικῆς καὶ λεπτῆς διαφορᾶς, διαζωγραφοῦσης τὴν ὀξύνοϊαν καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ ἀνδρὸς εἰς τὰ σοφιστικὰ ρητορικὰ σχήματα.

Δι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀπόδοσις τῶν ἔργων του εἰς τὴν ὀμιλουμένην σήμερον Ἑλληνικὴν προϋποθέτει ὑπομονὴν καὶ ἐπίμονον λεξιλογικὴν ἔρευναν. Πάντως δύναμαι νὰ εἶπω ἐπαναλαμβάνων τὸ λεχθὲν διὰ τὴν μελέτην τῶν ἔργων τοῦ Ἡρακλείτου τοῦ ἐξ Ἐφέσου ἀπὸ μέρους τοῦ Σωκράτους· «Ὅσα μὲν συνῆκα γενναῖα. Οἶμαι δὲ καὶ ἅ μὴ συνῆκα. Πλὴν Δηλίου γέ τινος δεῖνται κολυμβητοῦ»⁴.

Τὸ κολύμβημα εἰς τὰ βάθη τῶν νοημάτων τοῦ Γρηγορίου δὲν εἶναι εὐκόλον ἢ μᾶλλον εἶναι ἐπιδίωξις τολμηρά. Ἄλλ' ὅσον

4. Β. Ἀντωνιάδου, Ἱστορία Φιλοσοφίας Τομ. Α'. Ἀθήναι 1909 σελ. 95.

καὶ ἀδέξιος ὁ κολυμβητής, ὁμῶς νομίζω δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ τὴν ἀνασύρῃ ἐκ τοῦ βάθους τῆς σκέψεως συστηματικοῦ θεολόγου καὶ Φιλοσόφου, ὅχι ἀπλῶς σπουδαίου, ἀλλὰ τοῦ πλέον διακεκριμένου μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν διανοουμένων θεολόγων τῆς Χριστιανικῆς Ἀνατολῆς, ὅχι νέα, ἀλλὰ νεοπρεπῆ καὶ ἀληθῶς χριστιανικὰ διδάγματα, πλαισιωμένα μὲ θεωρητικὰ καὶ πρακτικὰ χαρακτηριστικὰ ἀνεπανάληπτα. Ἐκεῖνο ποῦ κάνει ἐντύπωσιν σήμερον εἶναι ὅτι «ἡ φωνὴ του ἀκούεται σὰν σύγχρονος». Δι' αὐτὸ ἡ συμβολὴ του θεωρεῖται σήμερον ὡς ἡ πλέον μοντέρνα θεολογικὴ φιλοσοφικὴ καὶ ψυχολογικὴ θεώρησις τῶν δυσκολωτέρων κεφαλαίων τῆς θεολογίας, τῆς Χριστιανικῆς μεταφυσικῆς καὶ μυστικῆς ἐνδοσκοπίσεως τοῦ ἀνθρώπου, τῆς ἐσχατολογίας καὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ κύρους τῆς Ἀγίας Γραφῆς κατὰ τρόπον ἐλευθέριον ἀλλὰ καὶ ἄγοντα πέραν τοῦ γράμματος. Δὲν εἶναι ἐπομένως ἐπιτρεπτόν ἄλλοι νὰ ἔχουν γνῶσιν καὶ νὰ δύνανται νὰ πλουτίζωνται ἐκ τῆς προσφορᾶς τοῦ Γρηγορίου, οἱ δὲ Κληρονόμοι αὐτοῦ νὰ ἀγνοοῦν τὴν ἀξίαν αὐτοῦ, ἔνεκα κυρίως τῆς δυσκολίας τοῦ γλωσσικοῦ ὕφους ποῦ παρυσιάζουν τὰ βιβλία του⁵.

Ἐλπίζεται λοιπὸν ὅτι ἡ ἀπόδοσις τοῦ 1) Μεγάλου Κατηχητικοῦ Λόγου, 2) τοῦ Διαλόγου περὶ Ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως ἢ τὰ Μακρίνια, καὶ κατὰ εἰμαρμένης νὰ βοηθήσῃ καὶ τοὺς νεωτέρους ἀδελφοὺς θεολόγους καὶ φιλόλογους Ἑλληνας Ὀρθόδοξους Χριστιανοὺς νὰ σεβασθοῦν καὶ νὰ ἐκτιμήσουν τὸν πράγματι μέγαν Χριστιανὸν φιλόσοφον καὶ βαθὺν Ὀρθόδοξον Θεολόγον καὶ Διδάσκαλον τῆς Μιᾶς Ἀγίας Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, τὸν ἅγιον Γρηγόριον τὸν Νύσσης. Ἡ σύγχρονος θεολογικὴ σκέψις ἠῦρεν εἰς τὸν Γρηγόριον τὸν Νύσσης ἐμπνευσιν καὶ δυναμισμόν διὰ τὴν ἔρευναν τῆς χριστιανικῆς φιλοσοφίας, δι' αὐτὸ, ὡς ἐλέχθη, ἡ σκέψις καὶ τὸ θεολογικόν του σύστημα ἐξασκοῦν σήμερον μεγάλην ἐπίδρασιν. Σήμερον ἡ σκέψις καὶ ἡ φωνὴ τοῦ

5. J. Daniélou, From glory to glory. Scribness. New York 1961, σελὶς IX.

Γρηγορίου ἀκούεται εἰς τοὺς ναοὺς ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἄμβωνος καὶ εἰς τὰς θεολογικὰς ἑδρας, περιγράφεται εἰς τὰ συγγράμματα διανοουμένων πού ἤσαν εἰς αὐτὸν ὀδηγητικὴν στήλην φωτὸς εἰς τὴν σύγχυσιν τῆς ἐποχῆς μας πού πολλάκις διαφαίνεται καὶ εἰς τὰς ἀμφιβολίας καὶ τὴν ἄρνησιν καὶ τὴν εἰρωνικὴν ἐρμηνείαν ἀπὸ μέρους συγχρόνων θεολόγων πού τολμοῦν νὰ ἐκτοξεύσουν κατὰ τοῦ Εὐαγγελίου. Θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον ἐὰν διάδοχοι μελετηταὶ θὰ ἀπέδιδον εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν καὶ ἄλλα ἔργα τοῦ Γρηγορίου ὡς τὰ Δώδεκα βιβλία κατὰ Εὐνομίου, τὸ Εἰς τὸ Ἄσμα τῶν Ἀσμάτων λόγους καὶ ἐπιστολάς καὶ δὴ τὰς Τριαδολογικὰς αὐτοῦ μελέτας πού θεωροῦνται ὡς θέτουσαι τὸ Μυστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐντὸς ἐρμηνείας πλαισιουμένης καὶ ἐκφραζομένης μὲ ἀληθῶς Ὁρθόδοξον ὄρολογίαν.

Ὅταν συνεζήτουν μὲ τὸν Γέροντά μου τὸν ἀείμνηστον Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Ἀθηναγόραν τὸν Α' καὶ εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ εἰς τὸ Φανάρι τὰ θεολογικὰ θέματα καὶ τὴν εὐρύτητα καὶ τὴν ἐλευθεριότητα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Νύσσης, ἤκουα μὲ προσοχὴν τὰς παρατηρήσεις του, πού πράγματι ἔδειχναν ὄχι ἀπλῶς τὴν γνῶσιν πού εἶχεν, ἀλλὰ καὶ τὴν δύναμιν νὰ ἐρμηνεύῃ καὶ νὰ κατατάσῃ τὰς σκέψεις πού ἐμελέτα μέσα εἰς τὰ πλαίσια τῆς ἐποχῆς μας. Ὁ Γρηγόριος, μοῦ ἔλεγεν, ἦτο ὄχι μόνον ποιμὴν, ὄχι ἀπλῶς ἐκκλησιαστικὴ προσωπικότης, ἀλλὰ καὶ ἐργάτης τῆς οἰκουμενικῆς προβολῆς τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἀπόδειξις τὰ βιβλία του, αἱ σχέσεις του μὲ τὰ ἀνάκτορα, μὲ τὰς Κοινότητας τῶν Χριστιανῶν, ἡ περιοδεία του πρὸς εἰρήνευσιν Ἐκκλησιῶν, ἡ ἀλληλογραφία του καὶ ἡ συμβολή του εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς δευτέρας Οἰκουμενικῆς Συνόδου τὸ 381 ἐν Κωνσταντινουπόλει. Καὶ προσέθετε. Ὁ Γρηγόριος ἦτο καὶ διπλωμάτης. Διότι μὲ τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον διετύπωνε τὰς σκέψεις του κατάφερε νὰ ξεφύγῃ ὄχι μόνον τὴν ἐπίκρισιν καὶ τὴν καταδίκην καὶ τὴν ἐκφρασιν ἀμφιβολίας, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀναγνωρισθῇ πανορθοδόξως διὰ τῆς ἐβδόμης Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὡς ἄν κανὼν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς πίστεως αὐτῆς.

Είχε πράγματι δίκαιον ὁ Πατριάρχης, διότι εἶναι πασίγνωστον αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἔγραψεν ὁ Γρηγόριος διὰ νὰ διαφωτίζη τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ. «Τὰ ἡμέτερα ὡς ἐν γυμνασίῳ τινὶ σχολαστικῶς ἐπιχειρούμενα τοῖς ἐντυχάνουσι προκείσθω, μηδεμιᾶς μηδενὶ διὰ τούτων βλάβης προσγινομένης, ἢ τι παρὰ τὴν κοινὴν ὑπόληψιν ἐν τοῖς λεγομένοις εὐρίσκονται. Οὐ γὰρ δόγμα τὸν λόγον ποιούμεθα, ὥστε ἀφορμὴν δοῦναι τοῖς διαβάλλουσιν. Ἄλλ' ὁμολογοῦμεν ἐγγυμνάζειν μόνον ἑαυτῶν τὴν διάνοιαν τοῖς προκειμένοις νοήμασιν, οὐ διδασκαλίαν ἐξηγηματικὴν τοῖς ἐφεξῆς ἀποτίθεσθαι»⁶.

Ταῦτα γράφονται εἰς μνημόσυνον τοῦ μεγάλου Πατριάρχου, ὁ ὁποῖος μᾶς ἔλεγε· «Δὲν εἶμαι Θεολόγος, ἀλλὰ γραφειοκράτης». Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι ὅτι «κοσκίνιζε» πολλοὺς Θεολόγους σὰν τοὺς συγχρόνους καὶ τοὺς συνταξιῶτάς μου ἀποφοίτους τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης.

Εἰς εὐλαβῆ καὶ εὐγνώμονα ἀνταπόκρισιν τῶν ὄσων ἐδιδάχθη καὶ ἔλαβον ἀφορμὰς εἰς εὐρυτέραν ἔρευναν καὶ μελέτην ἀφιεροῦται τὸ πόνημα τοῦτο, εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Ἀθηναγόραν τὸν πρῶτον.

1. ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΕΙΑ ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

Εἰς τὴν προετοιμασίαν τῶν προλεγομένων τούτων εἰς τὰ ἔργα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου, τὰ ἀποδοθέντα εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν, ἐξητάσθησαν διάφορα βοηθήματα, τὰ ὁποῖα καὶ παρετέθησαν εἰς τὰς μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν σελίδας. Ἡ βιβλιογραφία εἰς τὰ ἔργα τοῦ Γρηγορίου Νύσσης διηνεκῶς αὐξάνει, διότι θεολόγοι, φιλόσοφοι καὶ φιλόλογοι τῆς ἐποχῆς μας εὐρίσκουν τὰς μελέτας καὶ τὴν ἐν γένει οἰκοδομὴν καὶ γλωσσικὴν διάρθρωσιν τῆς σκέψεως τοῦ μεγάλου Χριστιανοῦ θεολόγου ὄχι ἀπλῶς ἔλκυστικὴν καὶ ἐνδιαφέ-

6. PG τόμ. 44, Εἰς τὴν Ἐξαήμερον, σελὶς 68C.

ρουσαν, ἀλλὰ καὶ βασικὴν καὶ πηγαίαν καὶ βοηθητικὴν διὰ νὰ ἐκφράσουν εἰς τὴν ἐποχὴν μας τοῦ Εὐαγγελίου τὰ ὑψηλὰ νοήματα μὲ θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν στοχασμὸν.

Συμφώνως πρὸς τὰ προτεθέντα πληροφοριακὰ βοηθήματα ὁ Γρηγόριος ἐγεννήθη εἰς τὴν Νεοκαισάρειαν τὸ 335 ἐκ γονέων εὐσεβῶν καὶ εὐπόρων, τοῦ ρήτορος ἢ Δικηγόρου Βασιλείου καὶ τῆς Ἑμμελείας, Χριστιανῆς εὐσεβοῦς καὶ λογίας, θυγατρὸς ἐπίσης λογίας μητρὸς τῆς Μακρίνης. Δικαίως ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἐθαύμαζε τὴν οἰκογένειαν τῆς Ἑμμελείας καὶ τοῦ Βασιλείου, διότι ἐν αὐτῇ ἤυρε προγόνους ὁμολογητάς, γονεῖς εὐσεβεῖς, πέντε υἱοὺς Μοναχοὺς ἐκ τῶν ὁποίων τρεῖς Ἐπίσκοποι ἐξασκήσαντες ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τῆς Ὁρθοδόξου Θεολογίας ἐναντι τῶν κακοδόξων θεωριῶν τῶν αἰρετικῶν, ὡς ὁ Βασίλειος ὁ ἐπίσκοπος Καισαρείας, ὁ Γρηγόριος ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης, ὁ Πέτρος ὁ ἐπίσκοπος Σεβαστείας, καὶ ἕξ ἀδελφαί, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἦσαν «ὁμόζυγες ἀζυγές τε»⁷. Ὅλοι διεκρίθησαν εἰς τὴν ἀσκητικὴν καὶ τὴν ἀρετὴν τοῦ βίου καὶ τὴν θεολογικὴν μόρφωσιν, ὡς ἡ Μακρίνα ἡ ὁποία ἐδίδαξε τὴν Χριστιανικὴν πίστιν εἰς τοὺς ἀδελφούς της Βασίλειον καὶ Γρηγόριον καὶ προέστατο γυναικειῶν μοναστηρίων.

Ὁ Γρηγόριος ἦτο δευτερότοκος ἢ τρίτοτοκος υἱὸς τῆς Ἑμμελείας. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν Νεοκαισάρειαν τὴν πατρίδα του ἢ εἰς τὴν Καισάρειαν τὴν λεγομένην ἐγκύκλιον παιδείαν. Λόγω ὅμως τοῦ ἐπισυμβάντος θανάτου τοῦ πατρὸς του, δὲν εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ σπουδάσῃ εἰς ἄλλας Σχολάς, ὡς ὁ ἀδελφὸς του Βασίλειος. Τὴν ἔλλειψιν ὅμως αὐτὴν ἀνεπλήρωσε διὰ κατ' ἰδίαν μελετῶν, ὡς γράφει εἰς τὸν τότε διάσημον σοφιστὴν Λιβάνιον, εἰς τὸν ὁποῖον δι' ἐπιστολῆς ἐδήλωσεν ὅτι ἐγένετο ἐραστὴς «τοῦ ὑμετέρου κάλλους»⁸. Ἡ συστηματικωτέρα ὅμως παιδεία εἰς τὸν Γρηγό-

7. PG 46, 988 - 9.

8. Dictionnaire de la Theologie Catholique τομ. 2 σελ. 1847 ἐπιστολὴ 13 PG 46, 1049.

ριον ἀπὸ τὸν ἀδελφόν του Βασίλειον, τὴν μητέρα του Ἐμμέλειαν, τὴν λογίαν ἀδελφήν του Μακρίναν καὶ τὴν εὐσεβῆ Μάμμην Μακρίναν, ἡ ὁποία καὶ εἰς τὸν Βασίλειον καὶ εἰς τὸν Γρηγόριον ἐδίδαξε τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως πού συντάξεν ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ θαυματουργός. Ὁ Ἅγιος οὗτος Ἐπίσκοπος Νεοκαισαρείας ἐφανερῶθῃ ἐν ὁράματι εἰς τὸν Γρηγόριον καὶ ἀπήγγειλε τὸ Σύμβολον αὐτοῦ.

Ἡ ἀδελφή του Μακρίνα φαίνεται ὅτι ἠρραβωνίσθη, ἀλλ' ὁ νέος ἀπέθανε προσβληθεὶς ὑπὸ πυρετοῦ. Δι' αὐτὸ ἡ Μακρίνα δὲν ἠθέλησε νὰ νυμφευθῆ θεωρήσασα τὸν σύνδεσμόν της μετὰ τὸν θάνατον τοῦ νέου ὡς διατηρούμενον ἐν τῇ γῇ καὶ τῇ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν πέραν τοῦ τάφου ζωὴν αὐτῆς. Φαίνεται ὅτι ἡ Μακρίνα ἐξήσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν ἀδελφῶν της, διότι ἔπεισε τὸν Βασίλειον νὰ ἀφήσῃ τὰ τοῦ κόσμου καὶ νὰ ἀποσυρθῆ εἰς ἔρημόν τινα γωνίαν τοῦ Πόντου, τὴν Ἄννεσιν, ὅπου ὡς ἔρημίτης ἐκάλεσε καὶ τὸν φίλον του Γρηγόριον τὸν Θεολόγον νὰ συνασκηθῆ. Ἐκεῖ καὶ οἱ δύο μαζὶ ἐμελέτησαν τὰ βιβλία τοῦ μεγάλου πράγματι διδασκάλου τῶν Χριστιανῶν Ὁριγένους, συλλέξαντες εἰς τὸ ἔργον των τὴν Φιλοκαλίαν, σύνοψιν τῶν καλυτέρων τεμαχίων ἐκ τοῦ πολυσχιδοῦς ἔργου τοῦ Ὁριγένους *.

Κατ' εἰσῆγησιν φίλου τινὸς ὁ Βασίλειος ἐπεξέτεινε τὰ ὄρια τοῦ ἐρημητηρίου του καὶ ἔτσι ἐδημιούργησε μοναστήριον εἰς τὸν Πόντον εἰς τὸ ὁποῖον ἐμόνασαν πολλοὶ μαθηταὶ τοῦ Βασιλείου διὰ τοὺς ὁποίους ἔγραψε βιβλία περιέχοντα τὰ καθήκοντα καὶ τοὺς ὁρους τοὺς κατευθύνοντας τὴν ζωὴν τῶν μοναχῶν. Ἀργότερον ἰδρῦθησαν περίξ παρόμοια μοναστικά κέντρα, ὅλα διοικούμενα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διατάξεων καὶ τῆς μοναχικῆς μεθόδου τοῦ ἁγίου Βασιλείου, τὴν ὁποίαν ἐδιδάχθη ὅταν ἐπεσκέφθη τὰ μοναστήρια τῆς Αἰγύπτου, τῆς Συρίας καὶ τῆς Ἀραβίας.

Ὁ Γρηγόριος Νύσσης δὲν ἐπεσκέφθη τὰς μονὰς αὐτάς μήτε τὰς Ἀθήνας, πλὴν ἐδιδάχθη ἀπὸ τὸν Βασίλειον τὴν παιδείαν τῶν Ἀθηναίων, ἀκόμη δὲ καὶ τὴν ἰατρικὴν, ὡς φανερῶνουν αἱ γνώσεις

πού ἐκτίθενται εἰς τὰ βιβλία του¹⁰.

Ἡ παραμονὴ τοῦ Γρηγορίου ἐντὸς τῶν γεωγραφικῶν ὁρίων τῆς Καππαδοκίας καὶ ἐντὸς τῆς οἰκογενειακῆς παρεμβολῆς, μὲ τὸ ἐπικρατοῦν αὐστηρὸν μοναστικὸν πνεῦμα, διεμόρφωσαν εἰς αὐτὸν χαρακτῆρα ἀδυναμίας καὶ διάθεσιν ἀπομακρύνσεως καὶ ἀποφυγῆς εὐθυνῶν ἔναντι ἀνθρώπων καὶ καταστάσεων. Δι' αὐτὸ καὶ ἐδυσκολεύθη εἰς τὴν ἐκλογὴν ἐπαγγέλματος. Κατ' ἀρχὰς συνετηρεῖτο ἐκ τῶν προσόδων τῆς πατρικῆς περιουσίας, μελετῶν καὶ αὐτοπαιδευόμενος¹¹. Παρέμεινε ἐπὶ ἔτη ἀβάπτιστος, ὡς καὶ ἄλλοι διάσημοι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ Δύσει. Ἡ ἀπόφασις τοῦ Γρηγορίου νὰ βαπτισθῆ φαίνεται ὅτι προῆλθεν ἀπὸ τὰς παρακλήσεις τῆς μητρὸς του Ἐμμελείας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τινος ἀξιοσημειώτου ὄνειρου.

Ἀπὸ τὸ ἡσυχαστήριον εἰς τὴν Ἄννεσιν ἡ μητέρα του ἐκάλεσε τὸν Γρηγόριον νὰ παρευρεθῆ ἐκεῖ καὶ νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὰς ἐορτὰς πρὸς τιμὴν τῶν Ἀγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων. Μᾶλλον μετὰ δυσκολίας ἐδέχθη τὴν πειστικὴν πρόσκλησιν καὶ κουρασμένος ἀπὸ τὸ ταξεῖδι ἐκοιμήθη εἰς τὸν κῆπον. Τότε εἶδεν ὁ Γρηγόριος εἰς τὸ ὄνειρόν του τοὺς Μάρτυρας οἱ ὅποιοι τὸν ἤλεγξαν διὰ τὴν ἀδιαφορίαν του καὶ τὸν ἐκτύπησαν μὲ ράβδους. Ὅταν ἐξύπνησεν ἠσθάνθη σωματικούς πόνους καὶ τύψεις συνειδήσεως καὶ ἔσπευσε νὰ διορθώσῃ τὴν ἀδιαφορίαν του ζητήσας συγγνώμην. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ὄνειρου συγκεκινημένος ἐδέχθη τὸ βάπτισμα καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἀναγνώστου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον τὸν συνέδεσε μὲ τὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας.

Ἀργότερον ὁμοῦς ἐγεννήθησαν μέσα του δισταγμοί, διότι

10. Ἴδε τελευταῖα κεφάλαια εἰς τὸ Περὶ Κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου, περὶ ὕπνου καὶ χάσμεως καὶ καρδίας καὶ ὕπατος καὶ εἰς τὸ περὶ Ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως.

11. Μπαλᾶνος, Φιλάρετος, Meridier θεωροῦν ἀναμφισβήτητον τὴν φοίτησιν τοῦ Γρηγορίου εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τῆς Νεοκαισαρείας, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του, ὅπου προητοίμασε ἑαυτὸν διὰ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δικηγόρου.

συνδεδεμένος με την δικηγορικήν και την ρητορικήν ἀποφασίζει νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀναγνώστου τῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δικηγόρου. Δι' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν μεταστροφὴν του εἰς τὸ κοσμικὸν ἐπάγγελμα ἐπετιμήθη ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Βασιλείου καὶ ὑπὸ τοῦ φίλου του Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ ὁ ὁποῖος τὸν κατηγορεῖ ὡς ματαιόδοξον καὶ ἀσυνεπῆ, διότι ἀντήλλαξε «τὰς ποτίμους βίβλους» μετὰ τὰ σχήματα τοῦ ρητορικοῦ λόγου πρὸς ἐντύπωσιν τοῦ κοινοῦ λαοῦ¹².

Χωρὶς ἀμφιβολίαν ἐντυπωσίαζεν ὁ γραπτὸς λόγος τῶν σοφιστῶν ὅσους κατεγίνοντο μετὰ τὴν ρητορικήν τέχνην. Τοῦ Γρηγορίου τὸ παράδειγμα αὐτὸ ἀκριβῶς φανερώνει, διότι ἐξέλεξε τὸ δικηγορικὸν ἐπάγγελμα τοῦ πατρός του. Δὲν ἦτο ἐπομένως εὐκολὸν νὰ ἀπαγγιστρωθῇ ἀπὸ τὰ φιλολογικὰ θέληγητρα τῆς ρητορικῆς τέχνης ποῦ ἐπλασιάζοναν τῶν σοφιστῶν τὴν λεκτικὴν δεινότητα. Ἄλλὰ καὶ ὅταν ἐστράφη καὶ πάλιν ὁ Γρηγόριος εἰς τὰς «Ποτίμους Βίβλους» καὶ ἀνέλαβε ποιμαντικὰ καθήκοντα καὶ ἐκκλησιαστικὰς εὐθύνας δὲν ἀπηνήθη τὴν προετοιμασίαν τοῦ ἐπαγγέλματος, διότι τὰ γραπτὰ του ἀποκαλύπτουν τῆς ρητορικῆς τέχνης τὰ στολισματα, ὅσον ἴσως εἰς ὀλίγους τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ὡς παρετήρησεν καὶ ὁ W. Jaeger. Οἱ λόγοι τοῦ Γρηγορίου εἰς τὴν κηδεῖαν τοῦ Ἀντιοχείας Μελετίου, εἰς τὸν ἀδελφόν του Βασίλειον, εἰς τὴν Πουλχερίαν καὶ τὴν Πλακίλλαν, εἰς τὸν Μάρτυρα Θεόδωρον, εἰς τοὺς Τεσσαράκοντα Μάρτυρας, εἰς τὸν Πρωτομάρτυρα Στέφανον, παρουσιάζουν τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἐπαγγελματικῆς του προπαρασκευῆς εἰς τὰς ὁμιλίαις ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἄμβωνος. Εἰς τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κατηγορηθῇ ὁ Γρηγόριος, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ ἐπαινεθῇ, διότι τοποθετεῖ εἰς τὴν διακονίαν τοῦ Εὐαγγελίου, τι προσέλαβεν ἀπὸ τὴν «θύραθεν» τέχνην καὶ σοφίαν. Διὰ τοῦτο ὁ κριτικώτατος ἅγιος Φώτιος ἐξετάζει τὰ γραπτὰ τοῦ Γρηγορίου ἀκριβοδικαίως εἰς ὅσα ἀναφέρει εἰς τὴν Μυριόβιβλον διὰ τὴν ζωη-

ρότητα τῶν λόγων τοῦ Γρηγορίου, ὅτι ὁ λόγος του «λαμπρὸς καὶ ἡδονῆς ὡσὶν ἀποστάζων»¹³.

Βεβαίως δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ τονισθῇ ὅτι ὁ τύπος διὰ τοῦ ὁποίου παρίσταται ἡ ρητορικὴ τέχνη τοῦ Γρηγορίου δὲν εἶναι νέος. Πλὴν ὁμως ἀποκαλύπτει τὴν μελετηρότητά του καὶ τὴν δύναμιν τὴν ὁποίαν ἤυρεν εἰς τὸν ἀρχαῖον λόγον ὡς προδρομικὴν καὶ χρησιμὸν διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῶν θέσεων τοῦ Εὐαγγελίου. Τὸ ἴδιον ἄλλως τε ἔκαμε καὶ ὁ ἀδελφός του Βασίλειος καὶ ὁ φίλος του Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, διότι διέγνωσαν ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιήσῃ ὅ,τι καλὸν ἢ ἀνθρωπίνην ἐπίδοσιν κατῴρθωσεν εἰς τὴν μορφήν τοῦ λόγου, εἰς τὴν τέχνην τῶν οἰκοδομῶν, εἰς τὴν ποίησιν καὶ τὴν καλλιλογίαν, διὰ νὰ παρουσιάσῃ τὸν Χριστὸν μέσα εἰς τὰ πλαίσια τοῦ ἔθους τῆς ἐποχῆς καὶ τῆς ἐπικρατούσης μεθόδου.

Διὰ τοῦτο ὁ Γρηγόριος δανεῖζεται ἀπὸ τοὺς θύραθεν ρήτορας καὶ σοφιστὰς ὅλα τὰ ἐφόδια καὶ τὰ μυστικὰ τῆς τέχνης των ὅχι ἀπλῶς εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις, ἀλλὰ γενικῶς εἰς τὰ γραπτὰ του. Παραθέτομεν διάφορα ρητορικὰ παραδείγματα, «Ποργεία» σχήματα, διὰ τῶν ὁποίων ὁ Γρηγόριος ἐφρόντιζε νὰ στολίξῃ τὸν λόγον του καὶ τὰ ὁποῖα ἀπετέλεσαν κέντρον μελέτης διαφόρων συγγραφέων ὡς ὁ Meridier καὶ ἄλλοι ¹⁴.

«Ἄσειστος ἐν σοὶ μενέτω ἡ σωφροσύνη (πάρισον)

παγία ἡ πίστις

ἀμετάθετος ἡ ἀγάπη

ἀκίνητος ἡ ἐν παντὶ καλῶ στάσις» ¹⁵.

13. Μυριόβιβλος, PG 104. τίτλος 6.

14. L.L. Meridier, L'influence de la seconde sophistique sur oeuvre de Gregoire de Nysse. Paris 1906 καὶ Journal of Theological studies, st. Gregory of Nyssa's grammar vocabulary and style, London, October 1924. Χρίστου Μπούκη, Ἡ γλῶσσα τοῦ Γρηγορίου Νύσσης. Θεσσαλονίκη 1970. J. Daniélou, La chronologie des sermons de saint Gregoire de Nysse rev. SR 29.1955.

15. PG 45, 628A.

«Ἐκεῖνος τὸν ἄνθρωπον ὑπὲρ ἡμῶν ἐνδυσάμενος (Χιαστὸν)
οὗτος τὸν ἄνθρωπον ὑπὲρ ἐκείνων ἀποδυσάμενος
ἐκεῖνος τὸ τοῦ βίου σπήλαιον δι' ἡμᾶς ὑπερχόμενος
οὗτος τοῦ σπηλαίου δι' ἐκεῖνον ὑπεξερχόμενος»¹⁶.

«Ἵπὲρ εὐχὴν ἢ ἐπιτυχία (κατ' ἀσύνδετον καὶ ἀναφορὰν)
ὑπὲρ ἐλπίδα τὸ δῶρον
κατὰ τὸν Ἄδὰμ γῆ καὶ σποδὸς
κατὰ τὸν Ἡσαΐαν χόρτος»¹⁷.

«Ἡ ὠδὸς τὴν ἀκοὴν καταστρέφεται (Σύμμετρον)¹⁸
ἢ ὄψις τὴν ὄψιν καταγωνίζεται»¹⁸.

«Τὸ τε σοφὸν αὐτοῦ θέλημα τῇ δυνάμει (Χιαστὸν)
τῶν ἐνεργουμένων ἐτελειώθη
καὶ ἡ ἐνεργητικὴ αὐτοῦ δύναμις ἐν τῷ σοφῷ
θελήματι ἐτελειώθη»¹⁹.

«κενὸν δὲ τὸ κήρυγμα (ὁμοιοκατάληκτον)
περιπτὸν δὲ τὸ βάπτισμα»²⁰.

«Κατ' αὐτὴν τὴν ζωὴν ἐστὶν ἀθάνατος (σύμμετρον)
κατ' αὐτὴν τὴν ἀθανασίαν ἄφθαρτος»²¹.

«Κοινωνία γὰρ τῆς μνήμης ἢ συμφωνία τῆς γνώμης» (σύμμετρον)²²

«Χήρας ἐπιστεύετο καὶ ψυχὰς ἐνεπορεύετο (Πάρισον)
τῷ μὲν ἄρτῳ τρέφων

16. PG 46, 704A.

17. PG 45, 1277C.

18. 45 673D.

19. 45 673D.

20. 45 832D.

21. 44 1089C.

22. 45 738A.

τῷ δὲ λόγῳ παιδεύων
καὶ ταῖς μὲν σωματικὴν τράπεζαν προτιθέμενος
ταῖς δὲ πνευματικὴν ἐστίαν προβαλλόμενος»²³.

Διὰ φοροὶ ἀντιθέσεις

«Τοῦ μὲν αἰεὶ ὄντος ὕπερ ἐστὶν
τοῦ δὲ πάντοτε γιγνομένου ὕπερ οὐκ ἐστὶν»²⁴.

«Ὡς ἂν μὴ τῶν ἀστάτων περιεχόμενος
τῶν αἰεὶ ἐστώτων ὀλιγορήσωμεν»²⁵.

«τὸ πᾶν ἐκεῖνο οὐ καρπὸς ἢ ζωὴ
τὸ τε ἐπίμεικτον τοῦτο οὐ πέρασ ὁ θάνατος»²⁶.

«Οὐδέποτε τοῦ εἰδέναι λήγεις
οὐδὲ τοῦ ἐξιέναι παυόμενος»²⁷.

Ἀσύνθετοι μετὰ ὁμοιοκαταληξίαν

«Ἄπερ ἂν ἐν ἐκείνοις κατανοήσωμεν
τούτους ὑποκειῖσθαι καὶ τούτου κατ' ἀνάγκην ὁμολογήσωμεν»²

«Τὸ μὲν ἀκατάληπτον βλέποντες
τὸ δὲ καταληπτὸν παραβλέποντες»²⁹.

«ὁ μετὰ δόξης ἀναληφθεὶς ἀνελήφθη
καὶ ἐκ τῶν ποιμνίων ἀναληφθεὶς προσελήφθη»³⁰.

23. 45 722A.

24. 45 928A.

25. 46 345C.

26. 44, 197A.

27. 45, 1025A.

28. 44, 629A.

29. 44, 852A.

30. 44, 1272B.

«Πορθεῖται μὲν ὑπὸ τῶν οἰκείων ὡς πολεμίων ὁ θάλαμος
καλλωπίζεται δὲ ἀντὶ τοῦ θαλάμου διὰ τοῦ τάφου ὁ θάνατος»³¹.

Ἐκ τῆν παράθεσιν τῶν διαφόρων αὐτῶν ρητορικῶν σχημάτων
δυνάμεθα νὰ καταλάβωμεν τὴν ἀφθονίαν τῶν μεταφορῶν καὶ τῶν
συγκρίσεων ποὺ στολιζοῦν τὰ ἔργα τοῦ Γρηγορίου καὶ δυναμώνουν
τὴν ἔντασιν τοῦ ὕψους τοῦ κατὰ μίμησιν τῶν σοφιστῶν καὶ τοῦ
διδασκάλου τοῦ Λιβανίου τοῦ ὁμοίου τὸ ρητορικὸν ὕφος ὄχι μόνον
ἐμιμήθη, ἀλλὰ καὶ ἠγάπησε, καὶ δὲν ἠδύνατο εἰς τὰ χριστιανικά
του δοκίμια νὰ λησμονήσῃ. Δι' αὐτὸ εὐρίσκομεν κενὰς ἐκπλήξεις,
χωρὶς δηλαδὴ πραγματικὸν ἀντικείμενον, σχήματα λόγου κενὰ ποὺ
δὲν ἀνταποκρίνονται εἰς καμμίαν ἀνάγκην, θεατρικὴν παθοποιίαν
καὶ λογοπαίγνια κλπ.

Ἄλλα ταῦτα δείχνουν τὴν προσεκτικὴν προετοιμασίαν τοῦ
Γρηγορίου διὰ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δικηγόρου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης,
προετοιμασίαν τὴν ὁποίαν ἔθεσεν ἀργότερον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ
χριστιανικοῦ κηρύγματος καὶ εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῶν δογμάτων
τῆς Ἐκκλησίας. Ἄλλως τε ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία δὲν εἶχεν
ἀρχικῶς ἰδικούς της τύπους ἐκφράσεως καὶ ἦτο φυσικὸν νὰ δανει-
σθῆ ἀπὸ τοὺς συγχρόνους. Καὶ ἐφ' ὅσον δὲν ἀπευθύνεται εἰς τοὺς
ἀγραμμάτους ἀπλῶς, ἀλλ' εἰς ὄλους τοὺς ἀνθρώπους, τότε ἔπρεπε
καὶ ἦτο ἀνάγκη νὰ χρησιμοποίησῃ τοὺς τύπους τῆς ἐκφράσεως ποὺ
εἰς τὴν σοφιστικὴν ρητορικὴν ἐκαλλιεροῦντο πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἐπο-
χὴν τοῦ Γρηγορίου. Δι' αὐτὸ καὶ οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐχρη-
σιμοποιοῦν τὴν λεγομένην «θύραθεν» ρητορικὴν εἰς τὸν γραπτὸν
λόγον πρὸς διάδοσιν τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν. Οἱ βιογράφοι
καὶ μελετηταὶ τῶν ἔργων τοῦ Γρηγορίου ἀνεγνώρισαν τὴν ρητορι-
κὴν δύναμιν, δι' αὐτὸ καὶ ἠσχολήθησαν καὶ μὲ τὴν λογοτεχνικὴν
του ἐπίδοσιν³².

31. 466, 329D.

32. Κ. Μπόνη, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἀρχαίαν Χριστιανικὴν Γραμματείαν*,
Ἀθήναι 1974, σελ. 44 - 47.

Οἱ βιογράφοι τοῦ Γρηγορίου παραδέχονται ὅτι ὁ Γρηγόριος ἐνυμφεύθη τὴν ἀδελφὴν τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, ὀνόματι Θεοσέβειαν. Ἡ ἀποψὶς αὐτῆ φαίνεται νὰ ἔχη βάσιν τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ³³ ὅπου προσφέρεται παρηγορία ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς Θεοσεβείας «τῆς συζύγου». Ἐπίσης ὁ γάμος τοῦ Γρηγορίου φαίνεται ὡς βέβαιος καὶ ἀπὸ ἓνα ἄλλο σημεῖον εἰς ἰδικόν του ἔργον, τὸ Περὶ Παρθενίας, ὅπου περιγράφει ἑαυτὸν ὡς ἀπέχοντα τῆς δόξης τῆς παρθενίας³⁴. Βεβαίως εἶναι δυνατὸν νὰ διαχωρῆσθαι τις τὰς ἀπόψεις περὶ παρθενίας τοῦ σώματος καὶ παρθενίας τοῦ πνεύματος βασιζόμενος εἰς τὰς περὶ ἀλληγορίας συνηθείας. Τὴν παρθενίαν τοῦ πνεύματος ἀπώλεσεν ὁ Γρηγόριος διότι ἐγκατέλειψε τὴν ἀσκητικὴν ζωὴν καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀναγνώστου, ὡς εἶδομεν, ἐπιδοθεὶς εἰς κοσμικὸν ἐπάγγελμα. Πλὴν ὅμως ἡ παράδοσις ὅτι ἦτο ἔγγαμος ἔχει ἐπιχειρήματα προερχόμενα ἀπὸ τὰς ἀπόψεις ἀνατολικῶν καὶ δυτικῶν συγγραφέων³⁵.

Ἡ ἐπιστροφή καὶ ἀφοσίωσις τοῦ Γρηγορίου ἀπὸ τὸ κοσμικὸν ἐπάγγελμα εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ζωὴν καὶ δὴ εἰς τὴν ἀσκησιν ἐπετεύχθη χάρις εἰς τὰς ἐπιμόνους προσπάθειάς τῆς ἀδελφῆς του Μακρίνης. Εἰς τὸ ἐρημητήριον τοῦ ἀδελφοῦ του Βασιλείου ὁ Γρηγόριος ἐπεδόθη εἰς τὴν μελέτην τῆς Ἀγίας Γραφῆς, τῶν ἔργων τοῦ Ὠριγένους καὶ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς φύσεως, τῆς ὁποίας τὴν ὠραιότητα περιγράφει εἰς τὰ ἔργα του κατὰ μέτρον ποῦ δὲν συνηθίζετο μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων. Εἰς ἐπιστολάς αὐτοῦ καὶ ἄλλα ἔργα εὐρίσκομεν περιγραφὴν τοῦ τοπίου τῆς παραμονῆς του, πράγματι φιλολογικῶς ὑπέροχον, διότι καθρεπτίζει τὴν παρατηρητικότητά του ἐπὶ τοῦ θαυμασίου φυσικοῦ κόσμου ὡς θείου δημιουργήματος³⁶.

33. PG 37, ἐπιστολὴ 95η.

34. PG 44, σελὶς 323.

35. Νικηφόρος ὁ Κάλλιστος 13ος αἰὼν καὶ οἱ Βενεδεκτινοὶ ἐκδύται τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ δέχονται τὴν παράδοσιν ταύτην.

36. PG 46, Ἐπιστολὴ 10η καὶ 12η, σελ. 1040.

Τὸ Περὶ Παρθενίας ἔργον τοῦ φαίνεται ὅτι ἐγράφη εἰς τὴν Ἄννεσιν ὅπου ἐμελέτησεν ὁ Γρηγόριος καὶ τὸν ἑαυτὸν τοῦ καὶ τὴν φύσιν καὶ τὰς Γραφὰς καὶ τὸν Ὄριγένην καὶ ἄλλα ἔργα αἰρετικῶν συγγραφέων τὰ ὅποια καὶ ἀνήρρεσεν.

Μετὰ ταῦτα ὁ Γρηγόριος ἐμελέτησε καὶ ἄλλα ἔργα ἀναφερόμενα εἰς τὴν διαπολιμασίν τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν αἰρετικῶν καὶ δὴ εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς πολιτείας ὑπὲρ τῶν Ἀρειανῶν μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν αὐτοκράτορα Οὐάλεντα.

Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Βασίλειος ἀναδειχθεὶς Ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας ἐχειροτόνησε τὸν φίλον τοῦ Γρηγόριον Ναζιανζηνὸν βοηθὸν τοῦ ἐπίσκοπον Σασίμων καὶ τὸν ἀδελφόν τοῦ ἐπίσκοπον Νύσσης, πόλιν μικρὰν τῆς Καππαδοκίας, διὰ τὴν ὁποίαν εἶπεν ὁ Βασίλειος εἰς τοὺς διαμαρτυρηθέντας διότι ἐτοποθέτησε τοιαύτης ἀξίας ἀνθρωπον εἰς ἀσήμαντον πόλιν, ὅτι δὲν πρόκειται νὰ τιμηθῇ ἀπὸ τὴν πόλιν ὁ Γρηγόριος, ἀλλ' ἡ πόλις νὰ τιμηθῇ ἀπὸ αὐτόν. Καὶ τοῦτο ἐπηγήθησε, διότι τὸ ὄνομα τῆς πόλεως εἶναι γνωστὸν μέχρι σήμερον ἕνεκα τοῦ Γρηγορίου, ἀλλὰ καὶ διότι ζῶντος αὐτοῦ ἡ Νύσσα ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῆς Πολιτείας ὡς ἴση τῆς Καισαρείας, λόγῳ τῆς ἀξίας καὶ τῆς θεολογικῆς σοφίας τοῦ ἐπισκόπου αὐτῆς.

Παρὰ ταῦτα ὁ Γρηγόριος εἰς τὴν ποιμαντορίαν δὲν εἶχεν ἐπιτυχίας. Ἡ ἀδεξιότης τοῦ ἐφάνη ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ εἰς μίαν οἰκογενειακὴν ὑπόθεσιν ἀναφερομένην εἰς φιλονεικίαν μεταξὺ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ θεῖου τοῦ ὀνομαζομένου Γρηγορίου, ἐπισκόπου καὶ αὐτοῦ εἰς τὴν Καππαδοκίαν. Ὁ Γρηγόριος ἐν τῇ προσπάθειά του νὰ συμβιβάσῃ ἀδελφὸν καὶ θεῖον ἐπενόησεν ἐπιστολὴν ὡς δῆθεν γραφεῖσαν ὑπὸ τοῦ θεοῦ πρὸς συμφιλίωσιν. Ὁταν ἀνεκαλύφθη ἡ εὐγενὴς ἀπάτη, πού ἐφάνερωνε τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ἐλαφρότητα τοῦ Γρηγορίου, τότε ὁ Βασίλειος ἐθύμωσε καὶ ἐπετίμησε τὸν ἀδελφόν του, ἀργότερα ὁμως συνεφιλιώθη μὲ τὸν θεῖον του, χωρὶς νὰ παραλείπῃ νὰ ἔχη ὑπὸ ἐπιτήρησιν τὸν ἀδελφόν του ὡς ἀδέξιον περὶ τὰ πρακτικὰ καὶ ἄπειρον εἰς τὰς ποιμαντικὰς ὑποθέσεις ³⁷.

37. PG 32, ἐπιστολὴ 60 καὶ 225η.

Μετά τὴν ἐγκατάστασίν του εἰς τὴν Νύσσαν ὁ Γρηγόριος ἐβοήθησε τὸν ἀδελφόν του, ἀλλ' ἠθέλησε νὰ προωθήσῃ τὸ συνοδικόν σύστημα πρὸς εὐκολωτέραν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Βασίλειος ὅμως ὡς ἐκ τῆς πείρας του ἐπανελάμβανεν ὅτι δὲν πρόκειται νὰ ἐπιτευχθῇ τι τὸ καλὸν ἀπὸ τὰς Συνόδους ὑπὸ τὰς τότε περιστάσεις, διότι πράγματι ἀπεδείχθη ὅτι ὁ Γρηγόριος ἔγινεν ὄργανον ἐπιβούλων ἀνθρώπων. Ἐπὶ πλέον ὁ Βασίλειος ἐξήσκησε καὶ ἐπέβαλε τὴν αὐθεντίαν αὐτοῦ, ὅταν ἀπηγόρευεν εἰς τὸν ἀδελφόν του Γρηγόριον, ὡς βοηθόν του ἐπίσκοπον, νὰ ἡγηθῇ ἐπιτροπῆς πρὸς τὴν Ρώμην ἵνα μεσολαβήσῃ ὥστε ὁ Πάπας Δάμασος καὶ οἱ ἐπίσκοποι τῆς Δύσεως νὰ βοηθήσουν εἰς τὴν λύσιν τοῦ Ἀντιοχειανοῦ ζητήματος πού τότε ἐτάραττε τὴν Ἐκκλησίαν χωρὶς νὰ φαίνεται ὑποχώρησις. Ὁ Βασίλειος τότε ὡς ἐκ τῆς πείρας του ἔδειξεν ὅτι θὰ μείνῃ ἄκαρπος ἡ προσπάθεια, ἀλλὰ καὶ διότι ἔβλεπεν ὅτι τὸ μέτρον τοῦτο θὰ ἔδιδε λαβὴν εἰς ὑποστήριξιν τῶν ἀπόψεων τῆς «Δυτικῆς Ὀφρῦος» δι' ἐπεμβάσεις εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς³⁸.

Δι' ὅλα ταῦτα ἡ Ἐπισκοπὴ Νύσσης ἦτο διὰ τὸν Γρηγόριον μέτρον δυσκολιῶν καὶ θλίψεων τὰς ὁποίας κυρίως προεκάλουν οἱ Ἀρειανοί, οἱ ὅποιοι γνωρίζοντες τὰς σκέψεις αὐτοῦ, ὡς πρὸς τὸ τριαδικὸν τῆς Θεότητος καὶ τὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ Λόγου, διηνεκῶς ἐπεβουλεύοντο αὐτόν, χρησιμοποιοῦντες καὶ τῆς Πολιτείας τὰ μέσα ἐναντίον αὐτοῦ.

Καὶ πρῶτον ἐπενοήθη ἡ κατηγορία ὅτι ἡ ἐκλογὴ καὶ χειροτονία αὐτοῦ ἦτο ἀντικανονικῆ. Δι' αὐτὸ καλοῦν αὐτόν νὰ ἐμφανισθῇ εἰς σύνοδον, ἡ ὁποία συνεκροτήθη εἰς τὴν Ἀγκυραν. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην προσέθεσαν καὶ ἄλλην, τὴν διασπάθησιν ἐκκλησιαστικῶν χρημάτων. Στρατιῶται συνέλαβον τὸν Γρηγόριον καὶ μετέφεραν αὐτόν εἰς τὴν Ἀγκυραν. Ἡ κόπωσις τοῦ ταξειδίου

38. Τὸ Μελετιανὸν Σχίσμα ἐδημιουργήθη λόγῳ μερίδων αἱ ὁποῖαι ἤθελον ἡ μία τὸν Ὀρθόδοξον Μελέτιον καὶ ἡ ἄλλη τὸν αἵρετικὸν Εὐστάθιον (344 - 381).

καὶ ἡ κακὴ μεταχείρισις τῶν στρατιωτῶν καὶ ἰδίως ἡ στενοχωρία συνετέλεσαν ὥστε νὰ ἀσθενήσῃ καθ' ὁδὸν ὁ Γρηγόριος καὶ νὰ ἐμποδισθῇ ἡ παρουσία του εἰς τὴν σύνοδον. Εἰς βοήθειάν του ἐκινήθη ὁ ἀδελφός του Βασίλειος, ὁ ὁποῖος ἐκάλεσε σύνοδον τῶν Ὁρθοδόξων ἐπισκόπων τῆς Καππαδοκίας καὶ ὑπηγόρευσε ἐπιστολὴν διὰ τῆς ὁποίας ἀπελογήθη εἰς τὴν σύνοδον τῆς Ἀγκύρας διὰ τὴν μὴ παρουσίαν τοῦ ἀδελφοῦ του, καὶ ἀποδεικνύει σὺν τοῖς ἄλλοις τὰ ψεῦδη ὡς πρὸς τὴν κατηγορίαν διὰ τὰ χρήματα τὰ ἐκκλησιαστικά. Ἐπὶ πλέον συνετέλεσε διὰ τοῦ διοικητικοῦ ὑπαλλήλου τῆς Καππαδοκίας, καλουμένου Ἀστόργου, ἵνα μὴ συρθῇ ὁ Γρηγόριος εἰς τὰ πολιτικὰ δικαστήρια.

Παρά ταῦτα ἡ προσπάθεια δὲν ἐπέτυχεν. Ἄλλη σύνοδος λαμβάνει χώραν εἰς τὴν Νύσσαν πρὸς ἐξέτασιν τῆς ἰδίας κατηγορίας ἐναντίον τοῦ Γρηγορίου, ἀλλ' οὗτος ἀρνεῖται νὰ παρουσιασθῇ. Δι' αὐτὸ καταδικάζεται ὡς ἐνοχος καὶ καθαιρεῖται καὶ ἐξορίζεται, δυνάμει αὐτοκρατορικοῦ διατάγματος, τὸ 376 εἰς τὴν Σελεύκειαν. Ἄλλ' ἡ ἐξορία δὲν ἐσταμάτησε τὸν διωγμὸν ποὺ οἱ ἐχθροὶ του διηνεκῶς ἀνανέωναν. Δι' αὐτὸ ἀναγκάζεται νὰ ἀλλάξῃ τόπον διαμονῆς πρὸς περιποίησιν τῆς ὑγείας του. Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ φίλου του Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ πληροφοροῦμεθα ὅτι ἐν τῇ ἐξορίᾳ ὁ Γρηγόριος ὑπέφερε ψυχικῶς καὶ σωματικῶς ὡς καὶ διὰ τοὺς διωγμοὺς ποὺ ἐπενόησαν οἱ ἐχθροὶ τῆς Ὁρθοδοξίας³⁹.

Ἄλλ' ἐπὶ τέλους τὸ μαρτύριον ἔληξεν. Ὁ θάνατος τοῦ Οὐάλεντος τὸ 378 καὶ ἡ ἀποδυνάμωσις τοῦ Ἀρειανισμοῦ ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνάβασις εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τοῦ Γρατιανοῦ, φίλου τοῦ ἁγίου Ἀμβροσίου, συνετέλεσαν ὥστε οἱ ἐξόριστοι ἐπίσκοποι νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰς ἐπίσκοπιάς των⁴⁰. Δι' αὐτὸ ὁ Γρηγόριος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Νύσσαν, ὅποτε ὁ Λαὸς τὸν ὑπεδέχθη μὲ ἀκράτητον ἐνθουσιασμόν.

Ἡ ἀποκατάστασις τοῦ Γρηγορίου εἰς τὴν ἐπίσκοπὴν του καὶ

39. PG 37, ἐπιστολὴ 32 καὶ 81.

40. Σωκράτους Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία 5,2 καὶ Σωζομένου 7,1.

ἡ ἱκανοποίησις κατόπιν συκοφαντιῶν καὶ ἔξορίας ἐνεφελώθη λόγῳ τῆς θλίψεως ποῦ ἐπροξένησεν ὁ θάνατος τοῦ ἀδελφοῦ του Βασιλείου τοῦ Μεγάλου εἰς ἡλικίαν 54 ἐτῶν. Ἐν θαυμασίᾳ ρητορικῇ ὁμιλίᾳ, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν τότε συνήθειαν, ὁ Γρηγόριος ἐξῆμνησε τὴν ἀξίαν καὶ τὴν ἀγιότητα τοῦ ἀδελφοῦ του.

Πρὸς τιμὴν τοῦ ἀδελφοῦ του Βασιλείου ὁ Γρηγόριος συνέγραψε κεφάλαιά τινα πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ὠραίου βιβλίου τοῦ Βασιλείου «Ἐξαήμερος». Εἰς τὰ συμπληρωματικὰ κεφάλαια ταῦτα ὁ Γρηγόριος ἐξετάζει τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς ὁποίας περατοῦται ἡ Ἐξαήμερος. Ἡ πραγματεία αὕτη ἐγγράφη ὡς ἐπιστολὴ ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν ἀδελφόν του Πέτρον, τὸν Ἐπίσκοπον Σεβαστείας. Χάριν τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ αὐτοῦ Πέτρου ὁ Γρηγόριος συνέγραψε καὶ ἄλλο ἔργον τὸ Περὶ Κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ὁποῖον εἶναι μᾶλλον αὐτοτελὲς καὶ ὄχι ἀπλῶς συμπλήρωσις τῆς Ἐξαήμερου τοῦ Βασιλείου, ὅπως νομίζουσι ὠρισμένοι. Ὁ σεβασμὸς τοῦ Γρηγορίου πρὸς τὸν Βασίλειον φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸν ἐπιμνημόσυνον λόγον ποῦ συνέταξεν ὡς καὶ ἀπὸ τὰ δώδεκα βιβλία ποῦ ἔγραψεν ἐναντίον τοῦ ἐπισκόπου Κυζίκου Εὐνομίου εἰς τὰ ὁποῖα ἀναιρεῖ τὴν ἐπιχειρηματολογίαν τῶν αἵρετικῶν καὶ ὑπεραμύνεται τῶν ἀπόψεων τοῦ Βασιλείου καὶ τῆς πίστεως τοῦ Συμβόλου τῆς Νικαίας⁴¹.

Διὰ νὰ εὕρῃ παρηγορίαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου ἐπιστρέφει κατόπιν πολλῶν ἐτῶν ἀπουσίας εἰς τὸν Πόντον διὰ νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν ἀσθενοῦσαν ἀδελφὴν του Μακρίναν, ἐκ τῶν συζητήσεων μετὰ τῆς ὁποίας μᾶς ἐκληρονόμησε τὸν Διάλογον περὶ Ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως, γνωστὸν ὡς Τὰ Μακρίνια. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, κατ' ἀπομίμησιν τῶν Διαλόγων τοῦ Πλάτωνος, τοποθετεῖ τὴν Μακρίναν εἰς τὴν θέσιν τοῦ Σωκράτους καὶ τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἐρωτῶντος καὶ τοῦ ἀντιδραστικοῦ πρὸς τὰς

41. PG 45, σελ. 248 - 1122. PG 44, σελ. 62 - 124. The nature of Human knowledge according to st. Gregory of Nyssa, A.A. Weiswurm, Washington D.C. 1952, σελ. 5.

χριστιανικὰς ἀπόψεις περὶ ψυχῆς καὶ Θεοῦ καὶ Ἀναστάσεως. Μὲ τεχνικοὺς καὶ ὠραιολογικοὺς συλλογισμοὺς ὁ Γρηγόριος ἀντιτίθεται πρὸς τὰ περὶ ψυχῆς διδάγματα τοῦ Εὐαγγελίου διὰ νὰ ἀνασύρη ἀπὸ τὸ βάθος τῆς πίστεως καὶ τῶν γνώσεων τῆς Μακρίνης διδασχὴν μὲ τὴν ὁποίαν καταστολίζει τὸν διάλογον καὶ ἀποθανατίζει μίαν μεγάλην Χριστιανὴν διανοουμένην γυναῖκα, Θεολόγον καὶ φιλόσοφον.

Τὴν θανοῦσαν μετ' ὀλίγον ἀδελφὴν τοῦ Μακρίναν ὁ Γρηγόριος ἐκήδευσεν καὶ ἐνεταφίασεν εἰς τὴν Ἄννεσιν παρὰ τὸν τάφον τῶν γονέων των, εἰς τὸ ἀσκητήριον ποῦ ἡ ἰδία ἴδρυσεν ἐν μέσῳ τῶν μοναζουσῶν, ἀφωσιωμένων γυναικῶν εἰς τὴν Χριστιανικὴν πτωχίαν, λατρείαν καὶ ὑπακοήν. Μία τῶν μοναζουσῶν μετὰ τὴν κηδείαν τῆς ἡγουμένης Μακρίνης προσέφερεν, ὀνόματι Οὐετιανή, εἰς τὸν Γρηγόριον ἓνα δακτυλίδι, τὸ ὁποῖον ἤρπεν εἰς τὸ στήθος τῆς νεκρᾶς Ἠγουμένης εἰς τὸ ὁποῖον ἦτο προσκεκολλημένος σταυρὸς μὲ Τίμιον Εὐύλον, τὸ ὁποῖον ὁ Γρηγόριος ἐπῆρε, τὸ δὲ δακτυλίδι ἔδωκεν εἰς τὴν Μοναχὴν, ὡς γράφει ὁ ἴδιος εἰς τὸν Βίον τῆς Μακρίνης.

Ἡ ζωὴ τοῦ Γρηγορίου μετὰ ταῦτα ἐσυνεχίσθη ἐν μέσῳ ἀγῶνων πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως. Ἡ πίστις τῆς Νικαίας ἦτο τὸ θεμέλιον τῶν ἀπόψεων τοῦ Γρηγορίου τὰς ὁποίας διὰ τοῦ λόγου καὶ τῶν συγγραμμάτων του ὑπερήσπισεν μέχρι θανάτου. Οἱ αἵρετικοὶ δὲν ἔπαυσαν νὰ ἐνοχλοῦν καὶ αὐτὸν καὶ τὸ ποίμνιόν του. Ἄλλ' ἡ φήμη καὶ ἡ αὐθεντία του ἀνεγνωρίζετο ὑπὸ πάντων καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ διδασκαλία του ἐγένετο σεβαστή. Παρευρέθη εἰς τὴν σύνοδον τῆς Ἀντιοχείας σκοπὸς τῆς ὁποίας ἦτο ἡ καταδίκη τῶν θεωριῶν τοῦ Ἀπολλιναρίου καὶ ἡ θεραπεία τοῦ μακροῦ Μελετιανοῦ σχίσματος ποῦ ἐταλαιπώρησε τὴν ἀρχαίαν Ἀποστολικὴν αὐτὴν Ἐκκλησίαν ἐπὶ ἀρκετὸν χρόνον. Ἡ σύνοδος αὕτη ἐξέλεξε τὸν Γρηγόριον ἵνα μεταβῇ καὶ βοηθήσῃ τὰς Ἐκκλησίας τῆς Ἀραβίας καὶ τῆς Βαβυλωνος αἱ ὁποῖαι εἶχον χάσει τὴν γραμμὴν τῆς εἰρήνης καὶ τῆς εὐπρεπείας.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀποστολῆς ταύτης ὁ Γρηγόριος ἀνέλαβε νὰ διενεργήσῃ ἐκλογὴν ἐπισκόπου τῆς ἐν Μικρᾷ Ἀρμενίᾳ

Σεβαστείας, ὅποτε πρὸς μεγάλην του λύπην, ἴσως δὲ λόγῳ τῆς περὶ τὰ διοικητικὰ ἀδεξιότητός του, ἐξελέγη ὁ ἴδιος ἐπίσκοπος Σεβαστείας καὶ κατόπιν πολλῶν μηνῶν ἀπὸ ἀλλάγῃ, ὡς γράφει τῶν «Βαβυλωνείων κακῶν»⁴².

Κατὰ τὴν περιοδείαν του ταύτην ὁ Γρηγόριος ἐπεσκέφθη τὴν Ἱερουσαλήμ. Ἡ κατάστασις δὲν τὸν ἠὲ χαρίστησεν ἀπὸ τὴν διαγωγὴν τῶν προσκυνητῶν τῆς ἀγίας Πόλεως. Γράφων ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ὅταν ἐπέστρεψε πρὸς τὰς κυρίας Εὐσταθίαν, Ἀμβροσίαν καὶ Βασίλισσαν, εὕρισκομένας ἐκεῖ, κατεδίκασε τὴν συνήθειαν τῶν ἱερῶν προσκυνημάτων καὶ ἀποδημιῶν λόγῳ τῶν σοβαρῶν ἠθικῶν κινδύνων ποὺ ἠπειλοῦν τοὺς προσκυνητάς, ἰδίως τὰς γυναῖκας. Ὁ δυτικὸς θεολόγος Βελαρμίνος προσεπάθησε νὰ κατατάξῃ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην εἰς τὰ ἀποδιδόμενα ἔργα τοῦ Γρηγορίου, διότι εἰς αὐτὴν καταδικάζει τὰς ἱεράς ἀποδημίας. Πλὴν ὅμως ἡ ἐπιστολὴ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν δυναμένων νὰ κρίνουν θεωρεῖται γνήσιον προῖδν τῆς διανοίας τοῦ Γρηγορίου διὰ τῆς ὁποίας ἐκφράζει ἀπογοήτευσιν δι' ὅλας ὕσας εἶδε καὶ ἐπληροφόρηθη ἀτασθαλίας τῶν ἐπισκεπτῶν τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τῶν παρ' αὐτῇ ἱερῶν Προσκυνημάτων.

Ἡ ἐπιστολὴ ὀλίγα μόνον ἀναφέρει σχετιζόμενα μετὰ τὴν ἀπογοήτευσιν τοῦ Γρηγορίου. Τὸ μέγιστον μέρος αὐτῆς εἶναι διδασκαλαὶ καὶ προτροπαὶ πρὸς φύλαξιν τῆς ἀρχαίας πίστεως ὡς τὴν καθώρισεν ἡ σύνοδος τῆς Νικαίας. Ἴδου τί γράφει· «Ἐπειδὴ εἶδα μετὰ τὰ φυσικά μου μάτια τοὺς Ἁγίους Τόπους ἐπληρώθη τὸ εἶναι μου χαρᾶς. Ἄλλ' ἐπειδὴ, ὡς φαίνεται, εἶμαι δύσκολος ἄνθρωπος, διὰ νὰ μὴ εἶπω ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπολαύσω ἀγνὸν τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀνάμικτον ἀπὸ τὸ κακόν, διὰ τοῦτο μαζὶ μετὰ τὴν γλυκύτητα τῆς εὐχαριστήσεως ἤλθε καὶ ἀνεμίχθη ἡ πικρία. Μετὰ τὴν αἴσθησιν τῆς πικρίας ἐπιστρέφω λυπημένος εἰς τὴν πατρίδα μου καὶ ἐσκέφθη ὅτι εἶναι ἀληθὴς ὁ λόγος τοῦ Κυρίου ὅπου λέγει ὅτι «ὁ κόσμος ὅλος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται»⁴³. Διότι κανένα μέρος τῆς οἰκου-

42. PG 46, ἐπιστολὴ 19 καὶ 22.

μένης είναι ἐλεύθερον ἀπὸ τὴν παρουσίαν τῆς κακίας. Καὶ ἐὰν ὁ τόπος ποῦ ὑπεδέχθη τὸ ἅγιον ἔχνος τῆς ἀληθινῆς Ζωῆς, δὲν εἶναι καθαρὸς ἀπὸ τὸ ἀγκάθι τῆς πονηρίας, τότε τί πρέπει νὰ νομίζωμεν διὰ τοὺς ἄλλους τόπους ὅπου τὸ κήρυγμα τοῦ ἀγαθοῦ ἐσπάρη με «ἀπλᾶ λόγια με τὴν ἀπλῆν ἀκοήν;»⁴⁴.

Ἡ ἀξία καὶ ἡ φήμη τοῦ Γρηγορίου ἀνεγνωρίσθη καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου, ὁ ὁποῖος ἐβοήθησεν αὐτὸν παραχωρήσας φύλακας καὶ ὀχήματα διὰ τὴν εἰς Βαβυλῶνα, Ἀραβίαν καὶ Ἱερουσαλήμ ἀποστολήν του.

Ἐπὶ πλεόν ἡ ἐκτίμησις τῶν συγχρόνων του ἐξεδηλώθη ὅταν ἔλαβε χώραν ἡ Β' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος τὸ 381 εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅποτε ἐπετρέπη εἰς τὸν Γρηγόριον νὰ συνοψίσῃ τὴν μελέτην του κατὰ τοῦ Εὐνομίου, ἐχθροῦ τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Βασιλείου. Τὴν μελέτην αὐτὴν πρῶτον ἀνέγνωσεν εἰς ἀκοήν τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ὡς καὶ εἰς ἀκοήν τοῦ δυτικοῦ συγγραφέως Ἱερωνύμου⁴⁵. Φαίνεται ὅτι ὄχι μόνον ἕνεκα τῶν Ὁρθοδόξων περὶ Ἀγίας Τριάδος θέσεων τῆς συγγραφῆς του, ἀλλὰ καὶ τῶν προφορικῶν ἐν τῇ συνόδῳ ἐρμηνειῶν τοσοῦτον ἐξετιμῆθη ὑπὸ τῶν πατέρων τῆς συνόδου ὥστε ἀνετέθη εἰς αὐτὸν α) ἡ εἰσηγητικὴ εἰς τὰς ἐργασίας τῆς συνόδου ὁμιλία· β) ὁ λόγος εἰς τὴν κηδεῖαν τοῦ προέδρου τῆς συνόδου, γενομένου κατὰ τὴν διάρκειαν αὐτῆς, Πατριάρχου Ἀντιοχείας Μελετίου⁴⁶. γ) ἡ ὁμιλία κατὰ τὴν ἐνθρόνισιν τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ ὡς Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως καὶ δ) ἴσως καὶ ἡ σύνταξις τῶν τελευταίων ἄρθρων διὰ τῶν ὁποίων συνεπληρώθη τὸ Σύμβολον τῆς Νικαίας. «Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον . . .».

Ὀλίγον πρὸ τῆς λήξεως τῶν ἐργασιῶν τῆς συνόδου ὁ αὐτοκράτωρ Θεοδόσιος εὐρισκόμενος ἐν Ἡρακλείᾳ ἐξέδωκε τὸν Ἰού-

44. PG 46, σελὶς 1016.

45. J.M. Kelley, Jeromé, London 1975, σελ. 71.

46. PG 46, 831 - 864.

λιον τοῦ 381 Διάταγμα διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Γρηγόριος ὠρίσθη ὡς εἰς τῶν ἐπισκόπων μὲ τοῦ ὁποίου τὰς περὶ τὴν πίστιν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας διδασκαλίας πρέπει νὰ συμφωνοῦν οἱ Ἐπίσκοποι τοῦ Πόντου. Κατὰ τὸν νόμον τοῦτον οἱ μὴ πιστεύοντες, ὡς ὁ Νύσσης Γρηγόριος, ὡς ὁ Καισαρείας Ἑλλάδιος, ὡς ὁ Μελητινῆς Ὀτρήϊος, θὰ ἀφορίζωνται ὡς αἰρετικοί. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἀπεδόθησαν εἰς τὸν ἐπίσκοπον Νύσσης Γρηγόριον δικαιώματα καὶ προνόμια ἴσα μὲ τὰ τοῦ ἐπισκόπου Καισαρείας. Ἡ ἐκτίμησις τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς ἐφάνη καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἀνετέθη εἰς τὸν Γρηγόριον ὁ ἐπικήδειος λόγος ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς θυγατρὸς τοῦ Θεοδοσίου Πουλχερίας καὶ ἔπειτα ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς Βασιλίσσης⁴⁷ Προσκίλλης, λόγος ὁ ὁποῖος εὐρέθη ὡς ἀριστουργηματικὸς καὶ κατὰ πολὺ ὑπέρτερος τοῦ ἐκφωνηθέντος ὑπὸ τοῦ Θεοδωρήτου, ἐπισκόπου Κύρου. Ἡ Προσκίλλα ἦτο εὐσεβεστάτη καὶ ἀνεγνωρίσθη ὡς Ἁγία καὶ δικαίως ἐξυμνήθη ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου. Ὁ συζύγος αὐτῆς Θεοδόσιος ὁ ἐξ Ἰσπανίας ὤφειλεν εἰς τὴν εὐσέβειαν τῆς συζύγου του τὴν προσήλωσιν εἰς τὴν Ὀρθόδοξον πίστιν, ἴσως δὲ καὶ τὴν κατήχησιν διὰ τὴν εἰς τὸν Χριστιανισμὸν εἴσοδόν του καὶ τὴν ἄρνησιν νὰ συζητήσῃ μὲ τὸν ὀρθολογιστὴν Εὐνόμιον, τὸν Ἀρειανὸν ἐπίσκοπον Κυζίκου, ταραξάντα μὲ τὰς θεωρίας τοὺς ἁγίους καὶ ἱεροὺς ἄνδρας, ὡς ὁ Μέγας Βασίλειος καὶ ὁ ἀδελφός του Γρηγόριος.

Τὰ μετὰ ταῦτα σχετικὰ μὲ τὴν ζωὴν τοῦ Γρηγορίου δὲν εἶναι πλήρως γνωστά. Εἶναι βέβαιον ὅμως ὅτι ἦτο παρὼν εἰς τὴν σύνοδον ποὺ ἔλαβε χώραν τὸ 394 εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Πατριάρχου Νεκταρίου, ὁπότε διευκρινήθησαν αἱ διαφωνίαι ὡς πρὸς τὴν πλήρωσιν τῆς ἐν Ἀραβίᾳ ἐπισκοπῆς Βόστρων. Τότε ἔλαβον χώραν καὶ τὰ Ἐγκαίνια ἐνὸς νέου Ναοῦ εἰς τὸ Προάστιον τῆς πρωτευούσης. Ὁ Γρηγόριος καὶ πάλιν προεκρίθη ἵνα εἴπῃ τὸν λόγον ἐπὶ τῷ ἑορτασμῷ. Ἡ ὁμιλία αὕτη δημοσιεύε-

ται ὡς λεχθεῖσα εἰς τὴν ἑαυτοῦ χειροτονίαν, ὅπως ὁμοῦς ἀνακριβῶς⁴⁸.

Ἐπαίνους δικαίους διὰ τὸν Γρηγόριον ἐξέφρασεν ἡ Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐν Ἐφέσῳ (431) ἡ ὁποία ὠνόμασεν αὐτὸν «ἄνδρα μετὰ τὸν ἀδελφὸν δεύτερον ἐν τε λόγοις καὶ ἐν τρόποις». Ἄλλὰ καὶ ἡ Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος τὸ 787, τετρακόσια χρόνια μετὰ τὸν θάνατόν του, ἔδωκεν εἰς αὐτὸν μοναδικὸν τίτλον μὲ τὸν ὁποῖον κανεὶς ἐκ τῶν Θεολόγων Πατέρων ἐτιμήθη. Τὸν ὠνόμασε «πατέρα πατέρων»⁴⁹ διὰ νὰ δείξῃ τὴν Ὁρθόδοξον αὐτοῦ ἀκεραιότητα εἰς τὴν ἔκθεσιν καὶ ὑποστήριξιν τῆς ἀληθείας τῆς Χριστιανικῆς πίστεως διὰ τὴν ὁποίαν ἔγραφε «μὴ καμεῖν πανταχόθεν ἀνιχνεύοντας τὴν ἀλήθειαν»⁵⁰. Ἄλλὰ καὶ διὰ νὰ φανερώσῃ τὴν ἐπίμονον προσπάθειάν του εἰς τὴν παρουσίαν τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς ἀληθείας τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς γηϊνῆς δοξολογικῆς ἐνατενίσεως τῆς ὑπάρξεως καὶ εἰς τὴν τοποθέτησιν αὐτῆς ἐντὸς τοῦ πλαισίου ὅπου ὁ Θεὸς εἶναι («τὰ πάντα ἐν πᾶσι») καὶ ὅπου ἡ κακία ἐξαφανίζεται μετουσιωμένη ὡς ἀγαθότητα καὶ ἡ ἀρετὴ ἀποκαλύπτεται ὡς θεῖον καὶ κοσμικὸν ἰδίωμα καὶ ἡ ἐπιστροφή τῆς ὅλης δημιουργίας εἰς τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Χριστοῦ ὡς Θεανθρώπου καὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς Υἱοποιημένου Χριστοῦ πραγματώνεται εἰς τὴν αἰωνίαν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν θέωσιν τοῦ ἀνθρώπου.

Κατὰ ταῦτα ἡ ἀπάντησις ποῦ ἔδωκεν ὁ ἅγιος Βασίλειος εἰς τοὺς ἀπορήσαντας πῶς τοιαύτης ἀξίας ἄνθρωπον διώρισεν ἐπίσκοπον ἀσῆμου πόλεως ὡς ἡ Νύσσα, ἐπηλήθευσε⁵¹, διότι ὁ Γρηγόριος ἔδωκεν ἀξίαν καὶ φήμην εἰς τὴν ἐπισκοπικὴν ἔδραν τῆς Νύσσης

48. PG 46, 543.

49. Mansi, *Collectio consiliorum* 3, 851.

50. PG 44, εἰς τὴν ἐξαήμερον, 97A.

51. *Nicene and Post. Nicene Feathers*, vol 5. σελ. 4 - 5. Robert Paine, *The Holy Fire*. Harper B 205, New York 1957 σελ. 132 - 169. «Ἔστιν Ἐπίσκοπος μὴ ἐκ τοῦ τόπου σεμνυόμενος ἀλλὰ τὸν τόπον σεμνύων ἀφ' ἑαυτοῦ», PG 32, 497B, Ἐπιστολὴ 18.

καὶ ὄχι ἀντιστρόφως. Ὁ θάνατος αὐτοῦ τοποθετεῖται εἰς τὸ ἔτος 395 ἢ δὲ Ἐκκλησία ἐνέγραψεν αὐτὸν εἰς τὸν κατάλογον τῶν Ἀγίων καὶ Διδασκάλων αὐτῆς καὶ ἑορτάζει τὴν μνήμην αὐτοῦ τὴν 10ην Ἰανουαρίου, ἐν δὲ τῇ Δύσει ἢ ἑορτῇ αὐτοῦ τοποθετεῖται εἰς τὴν 9ην Μαρτίου.

ΤΟ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΝ ΣΥΣΤΗΜΑ

Κατὰ τὴν κοινὴν μαρτυρίαν τῶν μελετητῶν τοῦ παρόντος καὶ τοῦ παρελθόντος ἡ θεολογία τῶν Χριστιανῶν διανοουμένων τῆς Καπαδοκίας θεωρεῖται θεμελιωμένη ἐπὶ τοῦ λογικοῦ συνειρμοῦ κατὰ μίμησιν τοῦ μεγάλου πράγματι Χριστιανοῦ συγγραφέως, τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Χριστιανικῆς συστηματικῆς Θεολογίας καὶ Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀλεξανδρείας, τοῦ πράγματι μεγάλου Ὁριγένους. Ὅπως ὁ Γρηγόριος ὁ Νεοκαισαρείας, ὁ θαυματουργός, τοιοῦτοτρόπως καὶ ὁ Γρηγόριος Νύσσης, ὁ πατὴρ πατέρων, κατὰ μίμησιν τοῦ διδασκάλου καὶ ἀδελφοῦ του ἁγίου Βασιλείου ἐμελέτησε τὰ συγγράμματα τοῦ Ὁριγένους καὶ κατέμαθε τὰς θέσεις του, χωρὶς ὅμως νὰ ἐγκλεισθῇ εἰς αὐτὰς ὡς πρὸς ἀλάθητον καταφύγιον. Δι' αὐτὸ καὶ ἐχώρησε πέραν αὐτῶν κατὰ τρόπον ποῦ δείχνει τὴν νοητικὴν δύναμιν, τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ θεωρητικὴν του ἀκεραιότητα.

Τοῦτο φαίνεται ἐμφανέστατα εἰς τὸ γεγονός καθ' ὃ ἡ λογικὴ θεώρησις τῶν θεμάτων τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας ὠδήγησεν αὐτὸν πέραν τῶν ὀρίων τοῦ Ὁριγένους, ἀλλ' ὄχι ὅμως καὶ πέραν τῆς ἀθρησίας τῶν Ἀγίων Γραφῶν καὶ τῶν ἀλαθῆτων δογματικῶν ἀποφάσεων τῆς Ἐκκλησίας. Ἐστὼ καὶ ἂν εἰς τινὰ σημεῖα ἀπομακρυνόμενος φαίνεται. Ἡ Ἐκκλησία ἄλλωστε κατωχύρωσε τὸν Γρηγόριον συνοδικῶς, διότι ἀνεγνώρισε τὴν Ὁρθοδοξίαν τῶν θέσεων του κατὰ τρόπον μοναδικὸν καὶ ἴσως ἀνεπανάληπτον, εἰς τρόπον ὥστε ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ νὰ εὐρίσκωμεν τὴν Ἐκκλησίαν ἀναγνωρίζουσαν ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ πρέποντος τὴν ἀνάγκην τῆς θεμελιώσεως τῶν Δογμάτων ἐπὶ λογικῶν βάσεων πρὸς οἰκοδομὴν συγκροτημένου συστήματος, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει ἡ λογικὴ συν-

ἐπεια, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀναγνώρισις τῆς αὐθεντίας τῶν Ἀγίων Γραφῶν ὡς φορέως τοῦ μυστηρίου τῆς Χριστιανικῆς ἀποκαλύψεως.

Δι' αὐτὸ ἐνῶ εἰς τὸ παρελθὸν κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Ὁριγένους συνταυτίζεται ἡ θεολογία μὲ τὴν φιλοσοφίαν, τῶρα μὲ τὸν Γρηγόριον, τὸν ἐπίσκοπον Νύσσης, ἡ φιλοσοφία γίνεται ὑποτελής καὶ ὑπέρτερα τῆς θεολογίας εἰς τὸ ἔργον τῆς ὑπερασπίσεως τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας ἐναντι τῶν ἀπόψεων ποὺ συνέθεσεν ἡ σύγκρισις τῶν θεωριῶν τῶν αἰρέσεων. Ἡ σύγκρισις τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας καὶ ἡ φυσικὴ ἐπίδοσις πρὸς ἐρμηνεῖαν ἐπιστημονικὴν τῆς ὑπάρξεως γενικῶς μὲ τὴν «ἀπλότητα τῶν θείων μαθημάτων» ὀδηγεῖ τὸν Γρηγόριον εἰς τὴν παρουσίασιν τοῦ ἀνθρωπίνου λογικοῦ παράγοντος, δηλαδὴ τοῦ τελείου βαθμοῦ «τῆς ἔξω σοφίας» ὡς ἀσημάντου ἐναντι τῆς νηπιώδους διδασκαλίας τοῦ Εὐαγγελίου¹.

Ἡ ἀποψις αὕτη τοῦ Γρηγορίου, βασιζομένη εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Παύλου, ὅπου συγκρίνεται ἡ μωρία τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν σοφίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ εὐρίσκεται αὕτη βεβαία, δυνατωτέρα καὶ διαρκῆς, ἀργότερον ἔγινε βάσις τῆς Σχολαστικῆς φιλοσοφίας ὡς τὴν ἐκθέτει ὁ Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης, ὁ Ἄνσελμος καὶ οἱ ἐρμηνευταὶ τῶν συγγραφῶν αὐτῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς μας, ὡς ἐκθέτουν καὶ ὑποστηρίζουν πολλοὶ καὶ δὴ ὁ γνωστὸς Jack Maritain².

Παρά ταῦτα ὅμως αἱ διάφοροι πτυχαι τοῦ μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ, ὡς πηγάζουσιν καὶ συνδεόμεναι μὲ τὴν σοφίαν τοῦ Λόγου ἔχουν βάσιν λόγον τινὰ καὶ ἐρμηνεύονται τόσον κατὰ τὸ μέτρον τοῦ λογικοῦ συνειρμοῦ, δηλαδὴ διὰ «τῶν κοινῶν ἐνοιῶν». Εἶναι ὅμως καὶ στερεωμένα ἐπὶ τοῦ ἀδιασείστου θεμελίου τῆς Γραφῆς καὶ τῆς Παραδόσεως. Διὰ τοῦτο περιγράφει τὴν δημιουργικὴν σοφίαν καὶ δύναμιν τοῦ Θεοῦ ὡς προκατανοοῦσαν τὰ πάντα καὶ ὡς

1. Ὁμιλία εἰς τὸ Ἄσμα τῶν Ἀσμάτων, PG 44, 781A. Εἰς τὴν Ἐξαήμερον 45, 64A. Κ. Μπόνη, Ἐνθα ἀνωτέρω, 36 - 37.

2. Α' Κορ. 1, 25 - 26.

3. Introduction to Philosophy. New York. Sheed and Wards σελ. 124 - 132.

«κατεσπαρμένην» εἰς τὸ σύμπαν καὶ συναρμόζουσαν τὰ στοιχεῖα τῆς ὕλης εἰς συγκρότημα ⁴.

Εἰς τὸ πεδῖον τῆς ὑπερασπίσεως τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, ἕνεκα τοῦ φιλοσοφικοῦ του καταρτισμοῦ καὶ τῆς βαθείας γνώσεως τῶν Ἀγίων Γραφῶν καὶ τῆς χριστιανικῆς Παραδόσεως, ὁ Γρηγόριος διεκρίθη καὶ ἡ συμβολή του παρουσιάζει ὅτι χωρεῖ πολὺ πέραν τῶν ἀπόψεων ὄλων τῶν Χριστιανῶν διανοουμένων καὶ συγγραφέων τοῦ τετάρτου αἰῶνος. Δὲν ἀμύνεται τῆς Ὁρθοδοξίας ἀπλῶς κατὰ τρόπον τῶν Ἀλεξανδρινῶν θεολόγων καὶ κατὰ τὴν μέθοδον τῶν ἄλλων συγγραφέων τῆς ἐποχῆς του, ἀλλὰ μῆτε καὶ τῆς ἐποχῆς μας. Εἶναι ξένη δι' αὐτὸν ἡ μέθοδος τινῶν τῶν συγχρόνων μας οἱ ὅποιοι θέτουν a priori, ἀξιωματικῶς, μίαν ἄποψιν καὶ ὕστερον ἐπιχειροῦν νὰ προσαρμόσουν εἰς αὐτὴν τὴν Ἀγίαν Γραφὴν καὶ τὰ συγγράμματα τῶν πατέρων καὶ ὅπου δὲν παρουσιάζεται συμφωνία, τότε ἀπορρίπτουν καὶ τῆς Ἀγίας Γραφῆς τὴν αὐθεντίαν καὶ ἀρνοῦνται τὴν ἱστορικότητα ὀλοκλήρων μερῶν αὐτῆς καὶ τὴν γνησιότητα πατερικῶν συγγραμμάτων.

Τὸ παράδειγμα τοῦ Γρηγορίου δείχνει ὅτι αὐτὸς χρησιμοποιοῦ εἰ τὰς θέσεις καὶ τὰ ἐπιχειρήματα τῶν «θύραθεν» σοφῶν καὶ τὴν θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Πλωτίνου, καίτοι δὲν τὸν ὀνομάζει, διὰ νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν ἀλήθειαν διὰ τὴν ὁποίαν τονίζει ὅτι «προσῆκει μὴ καμεῖν πανταχόθεν ἀνιχνεύοντας τὴν ἀλήθειαν» ⁵. Θέτει μὲν τὴν ἀνάλυσιν εἰς ἐνέργειαν πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν δογματικῶν ἀποφάσεων τῆς Νικαίας, ἀλλὰ δὲν ἀρνεῖται νὰ ἀναγνωρίσῃ τὰ λογικὰ ὄρια ἐντὸς τῶν ὁποίων κινεῖται ἡ θεωρητικὴ ἔρευνα. Συνάμα ἀναγνωρίζει καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Γραφῆς καὶ δὴ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐπὶ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, τινὰς τῶν ὁποίων, ὡς τὸν Φίλωνα, χαρακτηρίζει κλέπτας «τῶν ἡμετέρων» ⁶. Οἱ Χριστιανοί, τονίζει, εἶναι «ἄμοιροι

4. PG 44. Εἰς τὴν Ἐξαήμερον, 76C.

5. PG 44. Εἰς τὴν Ἐξαήμερον, 27A.

6. PG 44, 627D.

τῆς ἐξουσίας, τῆς λέγειν φημι ἃ βούλονται, κανόνι παντὸς δόγμα-
τος καὶ νόμου κεχρημένοι τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ ἀναγκαίως πρὸς ταύ-
την βλέποντες, τοῦτο δεχόμεθα μόνον ὅ,τι περ' ἂν ᾗ συμφωνοῦν
τῷ τῶν γεγραμμένων σκοπῷ»⁷.

Ὁ Γρηγόριος ἀναγνωρίζει τὴν βοήθειαν πού προσφέρουν αἱ
πρὸ Χριστοῦ φιλόσοφοι, ὡς ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἄλλοι.
πλὴν ἐξ ὧν ἡ χριστιανικὴ θεολογία μόνον «τὸ χρήσιμον προσε-
λάβετε ὅ,τι δὲ ἀνόητον ἀπεβάλετο»⁸. Τὴν ἐγκαταλείπειν καὶ ἀπο-
βολὴν ταύτην παρουσιάζει μετὰ χαρακτηριστικῆς δυνάμεως εἰς
τὸν Διάλογον Περὶ Ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως ὅπου ἡ ἀδελφὴ τοῦ
Μακρίνα χαρακτηρίζει ὡς παραμύθια πᾶν ὅ,τι διαφωνεῖ μετὴν
ἐν Χριστῷ ἀποκάλυψιν «ἐὰ τοίνυν τοὺς ἔξωθεν λήρους»⁹. Ἀλλὰ
καὶ πάλιν ἡ παραδοχὴ ταυτότητος τῶν ἀνθρωπίνων συλλογισμῶν
μετὰ τὰ θέματα τῆς πίστεως ἀπορρίπτεται διότι τότε τὸ Εὐαγγέλιον
δὲν θὰ διέφερεν ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν σοφίαν, ὁ δὲ λόγος τῆς πί-
στεως δὲν ἐνισχύεται μετὴν λογικὴν καὶ τὴν καλλιλογίαν, διότι
ἔχει τὴν βεβαιότητα αὐτοῦ («ἐν τῷ ὑπὲρ τὴν πίστιν εἶναι») ¹⁰.

Διὰ τὴν ἀνατρέψην ἐπὶ παραδείγματι τὴν πολυθεϊαν τῶν ἀρ-
χαίων δὲν προσαρμύζει ἀπλῶς τὰς εὐαγγελικὰς θέσεις εἰς τὰς ἀπό-
ψεις τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ μᾶλλον ἐγκαταλείπει «τὸ Πλατωνικὸν
ἄρμα» πρὸς τὸ ὁποῖον ἐξομοιοῦται ἡ ψυχὴ. Ἡ συνισταμένη τῶν
αἰσθήσεων, ὡς προγενεστέρα τῆς νοήσεως δὲν εἶναι ἡ ψυχὴ ὡς ἀρ-
χαῖοι καὶ τινες σύγχρονοὶ μας ψυχολόγοι διατείνονται ¹¹.

7. PG 46, 49D.

8. Ὁμιλία εἰς τὸν Ἅγιον Ἐφραίμ, PG 46, 827B, Περὶ τῶν πρὸ ὥρας
ἀρπαζομένων Νηπίων, σελίς 181C.

9. PG 46, 183D.

10. Ὁμιλία εἰς τὸν Ἅγιον Γρηγόριον τὸν θαυματουργόν, PG 46, 901C.

11. B.H. Streeter, The church and the modern Psychology, Evan-
ston 1934, 6 - 11. S. Fred, Moses and monotheism, Alfred - Knoph,
New York 1939. C. C. Jung, Psychology and religion, New Haven
Yale, University Press 1938. Otto Rank, Will therapy, Truth and rea-
lity, Alfred - Knoph, New York 1940. Karen Horney. The newrotic per-
sonality of our times, W.W. Norby Co New York 1937.

Τὰ πάθη τοῦ προκαλοῦν αἱ αἰσθήσεις διακρίνονται τῆς ψυχῆς καὶ ἀδυνατοῦν νὰ διαμελίσουν καὶ παραμορφώσουν αὐτὴν ὡς μεταβάλλουν τὴν μορφήν τοῦ Πλατωνικοῦ μυθολογικοῦ Γλαῦκωνος τὰ ἐπικαθίσαντα ἐπὶ τοῦ ἀγάλματος αὐτοῦ διάφορα θαλάσσια φυτά ¹².

Ἄλλὰ καὶ πάλιν ὅταν ἐν τῇ ἔρμηνείᾳ τοῦ Μυστηρίου τῆς Ἁγίας Τριάδος ἔχη ἀνάγκην θεωρητικῆς καὶ φιλοσοφικῆς δικαιώσεως ἐπιστρέφει εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ εἰς τὸν Φίλωνα καὶ ἀναζητεῖ διαλεκτικὰ ἐπιχειρήματα διὰ νὰ πλησιάσῃ λογικῶς τὴν περὶ τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ διδασκαλίαν τοῦ Συμβόλου τῆς Νικαίας.

Ἡ διάκρισις τῆς θείας δημιουργικῆς δυνάμεως εἰς «νοῦν καὶ λόγον» καὶ «ψυχὴν κόσμου» ¹³ ἢ ψυχὴν καὶ λόγον καὶ νοῦν, ὡς δείγματα τῆς ἀνθρωπίνης αὐτοσυνειδησίας, προσλαμβάνονται ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου ὡς παραδείγματα διὰ νὰ παρουσιάσῃ παραστατικῶς τοῦ Μυστηρίου τῆς Ἁγίας Τριάδος τὰς ἐνδείξεις. Δὲν λησμονεῖ ὁμοῦς τὴν θέσιν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Χριστιανισμὸς διαχωρίζεται ἀπὸ τὰ φιλοσοφήματα τοῦ παρελθόντος τὰ ὁποῖα θεωρεῖ στείρα καὶ ἀπὸ τὰ φληναφήματα καὶ τὰ γελοῖα θέσφατα τῆς ἐποχῆς του ὡς τοῦ Εὐνομίου καὶ τῶν Γνωστικῶν καὶ τῶν Μανηχαίων ¹⁴. Δι' αὐτὸ ὁ Γρηγόριος τονίζει ὅτι εἰς τὴν Χριστιανικὴν κοσμοθεορίαν κυριαρχεῖ τὸ μυστήριον ἐνώπιον τοῦ ὁποῖου ἡ λογικὴ ἀντιμετωπίζει δυσκολίας αἱ ὁποῖαι γίνονται ἀφορμὴ νὰ ἀμφιβάλλῃ ὁ ἄνθρωπος καὶ νὰ παρεξηγῇ τὴν ἀλήθειαν. Ἄλλ' αὐτὴν μόνον οἱ αὐτόπται καὶ ὑπηρέται τοῦ Λόγου γνωρίζουν, ἐνῶ ἡμεῖς φανταζόμεθα μὲ συλλογισμοὺς καὶ παραδείγματα. Διότι ἐκεῖνο τοῦ συλ-

12. Πλάτωνος Πολιτεία 10 βιβλ. 611D.

13. Πλάτωνος, Φίλητος, 30C. Πλάτωνος, Ἐπινομίς, 986C. Πλάτωνος, Περὶ ψυχῆς Κόσμου, 95E. Πλάτωνος, Παρμενίδης, 148B - E αὐτὸ ἐν, ἐν πολλὰ, ἐν καὶ πολλὰ. Τρία γίνεται τὰ πάντα. Ἴδε καὶ C. Morgan, An investigation of the trinity of Plato and Philo Judaus, Cambridge 1853, 2 - 6 καὶ 9 - 12.

14. Κατὰ Εὐνόμιον Βιβλ. 2 PG 45, 104C. Περὶ βίου Μωϋσέως, PG 44, 329B.

λαμβάνει ὁ νοῦς μας δὲν ἤμποροῦμεν νὰ τὸ ἐκφράσωμεν καὶ νὰ τὸ διακηρύξωμεν μὲ αὐθεντικὴν βεβαιότητα, τὸ προσφέρομεν ὁμῶς ὡς εἶδος θεωρητικῆς ἐξασκήσεως «εἰς τοὺς εὐγνώμονας τῶν ἀκροατῶν»¹⁵.

Εἰς τὸν Μ. Κατηχητικὸν Λόγον ἐρμηνεύει ἐκδηλώτερον τὴν θέσιν ταύτην ὅπου τὸ ἀκατάληπτον τοῦ Ἄρχετύπου δείχνει ὅτι ἐνυπάρχει καὶ εἰς τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, δηλαδὴ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν. Καὶ ἂν τοῦ νοῦ τὸ ἀκατάληπτον εἶναι ἀδύνατον νὰ συλλάβωμεν, τότε πῶς θὰ πλησιάσωμεν τὸ ἀρχέτυπον;¹⁶

Εἰς τὴν μελέτην καὶ ἀνάλυσιν τῶν γραφικῶν στίχων «ποιήσωμεν ἄνθρωπον» σχολιάζει τὸ ἴδιον ζήτημα καὶ καταλήγει προσάγων εἰς τὴν συζήτησιν τὴν αὐθεντίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἔχει ἀποδεικτικὰ μέσα τῶν θεμάτων τούτων, ἢ μᾶλλον ἔχει τὴν πίστιν αὐτῆς, ἡ ὁποία εἶναι βεβαιοτέρα τῆς ἀποδείξεως. «Ἐχει ἡ Ἐκκλησία τὰς περὶ τούτων ἀποδείξεις, μᾶλλον δὲ ἔχει πίστιν ἀποδείξεως βεβαιοτέραν». Καὶ κατὰ τὸν Κλήμεντα, τὸν ὁποῖον καλῶς γνωρίζει ὁ Γρηγόριος, «τοῦ Κυρίου ἢ φωνῆ πασῶν ἀποδείξεων ἐχεγυωτέρα»¹⁷.

Τὸ εὐρὺ πεδῖον τῶν θεμάτων, ποὺ ἀπασχολοῦν τοῦ Γρηγορίου τὴν πράγματι φιλοσοφικὴν καὶ θεολογικὴν διάνοιαν, περιλαμβάνει ὀλόκληρον σύστημα τὸ ὁποῖον μὲ πολλὴν βρυχύτητα καὶ εἰς ὀλίγας μόνον προτάσεις θὰ ἐρμηνευθῆ εἰς τὰς ἀκολούθους σελίδας, ἐνῶ ἐπαφίεται εἰς τοὺς εἰδικῶς ἀσχολουμένους ἢ κατὰ πλάτος καὶ βάθος ἀνάλυσιν.

- Πρότασις 1. Ὁ Θεὸς ὡς μονὰς καὶ τριάς
 » 2. Ὁ κόσμος, ἡ ὕλη καὶ τὸ Πνεῦμα
 » 3. Ἡ δημιουργία καὶ ὁ πρωτάνθρωπος
 » 4. Τὸ κακὸν καὶ ὁ κόσμος

15. Περὶ Κατασκευῆς τοῦ Ἀνθρώπου, PG 45 κεφ. 14ον, 183Α. Ἡ Ὀντολογικὴ θεωρία τοῦ Ἀνσέλμου φαίνεται ὅτι αὐτὰ ἔχει ὑπ' ὄψιν.

16. Περὶ Κατασκευῆς τοῦ Ἀνθρώπου PG 45, 44.

17. Migne PG 44, 260Α. Στρωματεῖς, PG 9, 533Α.

- » 5. Ἡ ψυχὴ καὶ ἡ γένεσις αὐτῆς
- » 6. Ἡ ἐπιστροφή τῆς δημιουργίας ἀπὸ τὴν χρονικότητα εἰς τὴν αἰωνιότητα διὰ τοῦ Χριστοῦ.
- » 7. Τὸ τέλος τῆς ἱστορίας, ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ διέυρυνσις τῆς ψυχῆς.
- » 8. Ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ὡς ἀποκατάστασις

Ο ΘΕΟΣ ΩΣ ΜΟΝΑΣ ΚΑΙ ΤΡΙΑΣ

Ἡ ὕπαρξις τοῦ Θεοῦ εἶναι δεδομένον τὸ ὁποῖον ὁ Γρηγόριος πλησιάζει βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ λόγου. Ὁ Θεὸς ὑπάρχει. Καὶ τὴν ὕπαρξιν αὐτοῦ διαλαλεῖ ὁ κόσμος ὁ μακρὸς καὶ ὁ κόσμος ὁ μικρὸς. Εἰς τὸ πλαίσιον τοῦ εἶναι δὲν τοποθετεῖται τίποτε παρὰ μόνον ὁ ὑπάρχων Θεός. Τοῦ Θεοῦ ἡ βουλὴ γίνεται πρᾶγμα, ἡ ὁρμὴ τῆς θελήσεως ὁσάκις εὐδοκῆση γίνεται οὐσία καὶ ἡ ἀπόφασις μεταβάλλεται εἰς φύσιν ¹. Ἀποδείξεις τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ διαλαλεῖ διαφοροτρόπως ἡ ὁρατὴ μορφή τῆς Δημιουργίας μὲ ὅλην τὴν σύνθεσιν τῶν φαινομένων, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἐνδοτέραν μαρτυρίαν τῶν μυστικῶν τόνων τῆς ψυχῆς μας ποὺ ἀποκαλύπτει τὴν ἁρμονίαν τῆς θείας βουλῆς εἰς τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα δημιουργήματα.

Ἡ τελεία γνῶσις τοῦ Θεοῦ ἀπὸ μέρους τῶν ἀνθρώπων εἶναι κάτι τὸ ἀνέφικτον, διότι ἡ γνωστικὴ ἀνθρωπίνη δύναμις εἶναι ἀσθενὴς καὶ ἐπισηφαλὴς. Εἰς τὸ μέγαλον ἔργον του κατὰ τοῦ Ἐπισκόπου Κυζίκου Εὐνομίου αὐτὴν τὴν ἀδυναμίαν τοῦ ἀνθρώπου κυρίως ἐκθέτει ὁ Γρηγόριος ὡς μὴ δυναμένην νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰ βάθη τῆς θεότητος. Δι' αὐτὸ παρατηρεῖ ὅτι ὅταν ἐξετάζωμεν τὸν οὐρανὸν μὲ τὰ ὁρατὰ αἰσθητήρια δὲν ἀμφιβάλλομεν τὴν ὕπαρξιν καὶ τὸ ὕψος του. Ὅμως τὸ εἶναι καὶ τὴν ὄντοτήτά του δὲν γνωρίζομεν ἐπακριβῶς. Θαυμάζομεν μόνον βλέποντες τὴν κυκλικὴν περιφορὰν τοῦ σύμπαντος «οὐσίαν δὲ λέγειν ἐκάστου τούτων τῶν ὄντων ἀπέχομεν κατανοῆσαι» ².

1. Περὶ Ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως, PG 46, 188C.

2. PG 45, 933 B C D.

Ἴνα μὴ ἐπαναλαμβάνωμεν τὰ ἴδια ἀρκετὸν εἶναι νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο τῆς ὑπάρξεως, δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ, ὁ Γρηγόριος ἐπαναλαμβάνει τοὺς πρὸ αὐτοῦ θεολόγους καὶ χρησιμοποιοεῖ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, τὴν μαρτυρίαν τῆς ὁποίας συμπερασματικῶς ἐκθέτει ὡς ἐξῆς· «Βοᾷ γὰρ ἀντικρὺ τὸν ποιητὴν ἢ κτίσις αὐτῶν τῶν οὐρανῶν καὶ ἀλαλήτοις φωναῖς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ διηγουμένην. Τὸ γὰρ βλέπειν τὴν τοῦ παντὸς ἀρμονίαν τῶν τε οὐρανίων καὶ τῶν κατὰ τῆς γῆς θαυμάτων . . . οὐχὶ φανερῶς διδάσκεται ὅτι θεία δύναμις ἐντεχνός τε καὶ σοφὴ τοῖς οὐσιν ἐμφαινόμενη καὶ διὰ πάντων ἤκουσα τὰ μέλη συναρμόζει τῷ ὄλῳ καὶ τὸ ὅλον συμπληροῖ τοῖς μέρεσι καὶ μιᾷ τῇ δυνάμει περικρατεῖται τὸ πᾶν, αὐτὸ ἐν ἑαυτῇ μένον;»³.

Ἄλλὰ τὸ εἶναι τοῦ Θεοῦ ὡς μονάδος συμπλέκεται μὲ ἄλλα ἐπιχειρήματα τὰ ὁποῖα προϋποθέτει ἡ ὑπαρξίς αὐτή. Ὁ Θεὸς ὡς μονὰς δὲν εἶναι ἀπλῶς ὑπαρξίς, ἀλλὰ τελεία ὑπαρξίς. Τὸ ἐνιαῖον τοῦ Θεοῦ προϋποθέτει καὶ τελειότητα αὐτοῦ. Ἡ τελειότης πάλιν ἀποκλείει τὴν ὑπαρξίν πολλῶν τελείων καὶ πολλῶν θεῶν πού πρέπει νὰ εἶναι τέλειοι. Διὰ τοῦτο ἡ τελειότης ὡς ἀπαραίτητος ιδιότης προϋποθέτει τὸν Θεὸν ὡς Μονάδα καὶ ἀντιτίθεται πρὸς τὴν πολυθεΐαν καὶ τὴν μίξιν πολλῶν ἀτελειῶν τῆς μυθολογικῆς πολυθεΐας τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Διότι εἴτε μὲ τὴν σχέσιν τῆς δυνάμεως ἢ τῆς ἀγαθότητος, ἢ τῆς σοφίας ἢ τῆς ἀφθαρσίας καὶ αἰδιότητος, εἴτε πρὸς ἄλλην θεοπρεπῆ ιδιότητα σχετιζομένη ἢ θεία τελειότης ἀποκλείει πολλὰ τέλεια ὡς συμπληρωματικά τῆς μοναδικῆς τελειότητος. Καὶ τοῦτο διότι δὲν εἶναι δυνατὸν ἡ ἔννοια τῆς τελειότητος νὰ ὑποστῇ ἔλλειψιν ἢ ἀπουσίαν στοιχείων ἢ ιδιοτήτων πρὸς συμπλήρωσιν αὐτῆς, διότι δὲν ἐννοεῖται μήτε ἔλλειψις, μήτε ἀπουσία, μήτε διαφορὰ εἰς τὴν ἔννοιαν τῶν ιδιοτήτων τοῦ τελείου πού εἶναι ὁ Θεός. Δι' αὐτὸ κατὰ λογικὴν ἀνάγκην τὸ δόγμα τῶν πολλῶν τελείων, δηλαδὴ ἡ πολυθεΐα, ἀπορρίπτεται, ἡ δὲ μοναδική

ταυτότης τῆς τελειότητος, ὡς περιλαμβάνουσα πάσας τὰς θεοπρεπεῖς ιδιότητας, ὁδηγεῖ εἰς τὸ Χριστιανικὸν δόγμα τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ⁴.

Τοῦτον τὸν ἕνα καὶ τέλειον Θεὸν ἐζήτησε καὶ ζητεῖ ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' οὐδεμία φραστικὴ δύναμις δύναται νὰ τὸν παραστήσῃ, μήτε νὰ ἐρμηνεύσῃ τῆς θείας οὐσίας τὸ περιεχόμενον. Διὰ τοῦτο ἀναφέρει ὁ Γρηγόριος ὅτι τὸν ἐζήτησε διὰ τῶν εὐρετικῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς, διὰ τῶν λογισμῶν καὶ τῶν νοημάτων, ἀλλὰ πάντοτε «ἐξώτερος ἦν», διότι διαφεύγει τὴν προσέγγισιν τῆς διανοίας. Ἀκόμῃ καὶ ὅταν ὁ νοῦς μὲ τελειότεραν προσοχὴν τοῦ βαθμοῦ τῆς «πρινολοίας» ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον συλλαμβάνει διὰ τῶν λογικῶν δυνάμεων εἶναι τὸ ἀθεώρητον τῆς θείας φύσεως, «καταληπτόν γὰρ πᾶν τὸ φαινόμενον οὐ μόνον ὅσα καταλαμβάνει ἡ αἴσθησις, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἡ διάνοια δοκεῖ βλέπουσα, αἰεὶ πρὸς τὸ ἐνδότερον ἵεται ἕως ἂν διαδυῇ τῇ πολυπραγμοσύνῃ τῆς διανοίας πρὸς τὸ ἀθέατον καὶ ἀκατάληπτον κάκει τὸν Θεὸν ἴδῃ». Δηλαδή διὰ τὸν Γρηγόριον ὡς καὶ κατὰ τοὺς ἄλλους Ὁρθοδόξους θεολόγους καὶ μυστικούς ἢ ἀληθῆς ζήτησις τοῦ ζητουμένου Θεοῦ κατορθώνεται ὅταν τὸ ἰδεῖν ἐξισοῦται μὲ τὸ μὴ ἰδεῖν, δηλαδή ὅτι τὸ ζητούμενον ὑπέρκειται πάσης ζητήσεως «οἷόν τινι γνόφῳ τῇ ἀκαταληψία διηλημμένον»⁵. Δηλαδή ὁ εἰσδύων νοῦς βλέπει τὸν Θεὸν εἰς τὸν γνόφον καὶ τότε γνωρίζει ὅτι ἐκεῖνο εἶναι τὸ θεῖον ὅταν δέχεται τοῦτο ὡς ἀνώτερον πάσης γνώσεως καὶ καταλήψεως.

Αὐτὴν τὴν ἀκατάληπτον καὶ ἀπερινόητον φύσιν τοῦ Θεοῦ ποῦ περιγράφει ὁ ἄνθρωπος μὲ τὰ νοήματα τῆς θεοπρεπείας καὶ τῶν λογικῶν διατυπώσεων, πρέπει νὰ ἐκλαμβάνῃ ὄχι ἀπλῶς ὡς τελείαν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἄπειρον ὑπαρξίν ποῦ διεκφεύγει κάθε ἐννοιαὶν ὀρισμοῦ καὶ κάθε διάγραμμα λογικῆς περιγραφῆς. «Τὸ γὰρ καθ' ὅλου ἄπειρον ἐν τινι μὲν ὀρίζεται, ἐν τινι δὲ οὐχί, ἀλλὰ κατὰ πάντα

4. Μέγας Κατηχητικὸς Λόγος. Πρόλογος PG 45, 1 - 2.

5. Εἰς τὸν βίον Μωυσέως, PG 44, 376 A. Μέγας Κατηχητικὸς Λόγος, PG 45, 129 AB. Κατὰ Εὐνομίου Βιβλ., PG 45, 462 AB.

λόγον ἐκφεύγει τὸν ὄρον ἢ ἀπειρία». Ἐπομένως αὐτὸ τὸ ὅποῖον εἶναι ἀπειρον μῆτε ὄνομα δύναται νὰ ἔχη «ὐπὲρ πᾶν ὄνομα εἶναι φαινομένη τὸ θεῖον». Καὶ τὸ ὄνομα Θεός, ἐκ τοῦ «θεῖσθαι» προερχόμενον, δὲν σημαίνει τὸ περιεχόμενον τῆς θείας φύσεως, ἀλλὰ μίαν τῶν ἐνεργειῶν αὐτῆς, καθ' ὅτι πάντοτε ὡς πανόπτης ἔφορος ἐποπτεύει καὶ ἐπιτηρεῖ. Θετικὰ ἐπομένως κατηγορήματα μετὰ δυσκολίας ἀναγνωρίζει ἢ ἀποδίδει εἰς τὸν Θεὸν ὁ Γρηγόριος, διότι δι' αὐτὸν δὲν ἐξαντλεῖται, μῆτε ἡ ἐνέργεια, μῆτε τὸ πλήρωμα τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ.

Τὸ ὄνομα τὸ ὅποῖον προτιμᾷ ὁ Γρηγόριος διὰ τὸν Θεὸν εἶναι ὅτι εἶναι τὸ κυρίως καὶ πρῶτως ὄν. Ἐκ τῆς τελειότητος αὐτοῦ ἐξάγεται διὰ τὸν Θεὸν καὶ τὸ κατηγορήμα τοῦ ἀγαθοῦ. Ἰδιαιτέρως τὸ ὄνομα τοῦ ἀγαθοῦ ἀνήκει εἰς τὸν Θεόν, διότι ὁ Θεὸς δὲν μετέχει ἀπλῶς τοῦ ἀγαθοῦ διότι εἶναι τὸ πλήρωμα τοῦ ἀγαθοῦ. Διὰ τοῦτο ὅπως εἰς τὸ κατηγορήμα τοῦ ὄντος ὁ Θεὸς εὐρίσκεται πέραν τοῦ εἶναι, τοιοῦτοτρόπως καὶ εἰς τὸ κατηγορήμα τοῦ ἀγαθοῦ ὁ Θεὸς εἶναι ἐπέκεινα, πέραν δηλαδὴ τοῦ πάσης ἀγαθότητος.

Πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ Γρηγόριος ἀποδίδει εἰς τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Ἀγίας Γραφῆς τὸ κατηγορήμα τοῦ πνεύματος διὰ τὸ νοερὸν καὶ ἀφανὲς καὶ ἀσώματον καὶ ἀδιάστατον. Ἐπὶ πλέον περιγράφει τὸν Θεὸν ὡς νοῦν ἀτίδιον ὁ ὅποιος ἀκτινοβολεῖ τὸ φῶς τῆς σοφίας, τῆς βουλήσεως καὶ δυνάμεως, ἰδιότητες αἱ ὁποῖαι εἶναι ἀχώριστοι, διότι σύνδεσμος εἰς τὴν βούλησιν εἶναι ἡ δύναμις καὶ τὸ μέτρον τῆς δυνάμεως γίνεται θέλημα, τὸ δὲ θέλημα εἶναι τὸ σύνολον τῆς σοφίας⁶.

Ἐπειδὴ πάλιν εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς θεότητος νὰ διαπερνᾷ τὰ πάντα κατὰ μέτρον πανενθεϊστικὸν καὶ νὰ συμπεριεκτείνεται εἰς τὸ πᾶν καὶ νὰ περικρατῇ τὴν φύσιν τῶν ὄντων, διὰ τοῦτο ὑποστηρίζει ὁ Γρηγόριος ὅτι τὰ ὄντα διαμένουν εἰς τὴν ὑπαρξιν, ἐνῶ ὁ Θεὸς διαφεύγει τῶν ὀρίων τῆς ὑπάρξεως τῶν ὄντων. «Οὐ γὰρ ἂν τι διαμένῃ ἐν τῷ εἶναι μὴ ἐν τῷ ὄντι μένον». Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ

παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ Γρηγόριος παρουσιάζει τόσον ὡς πρὸς τὸ νόημα ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔκφρασιν ἀδρῶς τὴν ἐπίδρασιν ποῦ ἐξήσκησεν ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ θεολογικοῦ του συστήματος τόσον ὁ Φίλων ὁ Ἰουδαῖος, ὅσον καὶ ὁ Πλωτῖνος ⁷.

Ἄλλ' ἐὰν ἡ φύσις τοῦ Θεοῦ παραμένῃ ἀκατάληπτος καὶ πέραν παντὸς ὀρισμοῦ καὶ ὀνόματος, ὡς μυστήριον ἀπρόσιτον, τότε τὸ μέγα μυστήριον τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ θεωρεῖται ἀνέκφραστον καὶ πέραν πάσης συλλογιστικῆς καὶ ἀφαιρετικῆς διερευνήσεως. Καὶ τοῦτο διότι εἶναι ἀρίθμητόν, ἀλλὰ διαφεύγει τὴν ἀρίθμησιν, φαίνεται διηρημένον, ἀλλ' ὡς μόνος ἐννοεῖται («καὶ διακέκριται τῇ ὑποστάσει καὶ οὐ μεμέρισται τῷ ὑποκειμένῳ»). Παρὰ ταῦτα ὅμως ὁ Γρηγόριος ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξιχνιάσῃ διὰ τῆς λογικῆς, ὅσον ὀλίγοι τῶν Πατέρων τῆς Ἀνατολῆς, τὸ ἀνεξιχνίαστον καὶ ἀκατάληπτον.

Παρατηρεῖ ὅτι τὸ δόγμα περὶ ἑνὸς καὶ μόνον ἀληθινοῦ Θεοῦ θεραπεύει μὲν τὴν πολυθεΐαν, ἀλλ' εἶναι δυνατὸν νὰ δημιουργήσῃ ὑπαινιγμὸν ταυτότητος μὲ τὰς Ἰουδαϊκὰς ἀντιλήψεις, ἐναντι τῶν ὁποίων ἐστάθη ἀντιμέτωπος ἐξ ἀρχῆς ἡ χριστιανικὴ περὶ Θεοῦ ἀποκάλυψις. Εἰς ἀπόκρουσιν τοῦ κινδύνου τούτου ὁ Γρηγόριος ἀναπτύσσει τὴν περὶ ἁγίας Τριάδος θέσιν του ἢ ὁποῖα περιλαμβάνει τὴν κάτωθι σειρὰν τῶν ἐπιχειρημάτων.

Κατὰ τὴν ἐπιχειρηματολογία ἀυτὴν ὁ Θεὸς εἶναι εἷς καὶ μόνος κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ τὰς ιδιότητες, διακρίνεται ὅμως κατὰ τὰς ὑποστάσεις εἰς Πατέρα, Υἱὸν καὶ Πνεῦμα, τὰ τρία δηλαδὴ πρόσωπα τὰ ὁποῖα ἀχωρίστως διαιροῦνται καὶ ἀδιαιρέτως ἐνοῦνται. Οἱ δεχόμενοι τὸν ἕνα αὐτὸν Θεὸν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θέλουν αὐτὸν ἄλογον, ἀλλ' ὡς ἔχοντα λόγον. Καὶ τοῦτο διότι ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος ἔχει λόγον καὶ εἶναι ἔλλογος ὑπόστασις δὲν εἶναι δυνατὸν ὁ Θεός, παρὰ τοῦ ὁποῖου προέρχεται κάθε ὑπόστασις, νὰ εἶναι ἄλογος. «Ὁ γὰρ ὁμολογῶν μὴ ἄλογον εἶναι τὸν Θεὸν πάντως λόγον ἔχειν τὸν μὴ ἄλογον συγκαταθήσεται» ⁸. Ἄλλ' ἡ ὁμωνυμία τοῦ λόγου τοῦ

7. Παράβαλ.... Πλωτῖνου Ἐννεάδες 6. 5 - 3,6. Φίλωνος. Νόμου Ἀληγορίας Α 29.

8. PG 45, 17D.

ἀνθρώπου καὶ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξισώνη τὴν δύναμιν καὶ τὴν σοφίαν τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι γεγονός ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις εἶναι φθαρτὴ καὶ πεπερασμένη, ἡ ζωὴ βραχεῖα καὶ ἡ δύναμις ἄνευ ὑποστάσεως καὶ ὁ λόγος ἀσταθῆς. Δι' αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸν ἡ θεία φύσις παρὰ μαζὶ μὲ τὴν τελειότητά της νὰ μὴ ἔχη καὶ τελειότητα εἰς τὸν λόγον αὐτῆς.

Ὅταν λοιπὸν λέγωμεν λόγον Θεοῦ δὲν ἐννοοῦμεν ὅτι ὁ λόγος αὐτὸς ἔχει ἔκφρασιν καὶ ὑπόστασιν ὁμοίαν μὲ τὸν ἰδικὸν μας λόγον, ὁ ὁποῖος ἐκφραζόμενος χάνεται. Ἡ ἰδική μας φύσις εἶναι πρόσκαιρος καὶ ὁ λόγος της εἶναι πρόσκαιρος. Ἡ θεία φύσις εἶναι αἰώνιος καὶ ἄφθαρτος καὶ ἔχει αἰώνιον καὶ ὑπάρχοντα καὶ ἄφθαρτον τὸν λόγον αὐτῆς. Ἐπομένως ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ Λόγος ὁ ἄφθαρτος καὶ ἔχει αἰωνιότητα καὶ ζωὴν καὶ ὑπαρξιν νοερὰν καὶ ὄντοτητα ἀπλῆν καὶ ἀσύνθετον. Δὲν ἔχει θέσιν ἢ «μέθεξις» εἰς τὴν ὑπαρξιν τοῦ Λόγου, διότι εἶναι αὐτοζωὴ καὶ δὲν μετέχει ἀπλῆς ζωῆς ὡς ἀσύνθετος καὶ ἀπλοῦς. Ὡς ζῶν ὁ Λόγος ἔχει καὶ προαιρετικὴν θέλησιν, διότι οὐδὲν τῶν ζώντων στερεῖται ἔστω καὶ στοιχειώδους προαιρέσεως. Ἡ προαίρεσις πάλιν συνεπάγεται δύναμιν διότι ἡ ἀδυναμία εἶναι ξένη καὶ μακρὰν τῆς θείας φύσεως.

Κατὰ ταῦτα πρέπει νὰ δεχθῶμεν τὸν Λόγον ὡς ἔχοντα δύναμιν καὶ θέλησιν. Ἀποκλείεται κάθε συνδρομὴ ἀντιθέτων εἰς τὴν ἀπλότητα τῆς φύσεως Αὐτοῦ εἰς δύναμιν καὶ ἀδυναμίαν κλπ. Τὰ πάντα δύναται ἡ προαίρεσις τοῦ Λόγου καὶ μόνον τὴν ροπὴν πρὸς τὴν κακίαν δὲν ἔχει, διότι αὐτὴ εἶναι ξένη πρὸς τὴν τελειότητα τῆς θείας φύσεως. Ἄλλ' ὅ,τι δῆποτε εἶναι ἀγαθὸν αὐτὸ καὶ θέλει καὶ δύναται. Καὶ ἐφ' ὅσον δύναται δὲν μένει ἀνενέργητος, ἢ θέλησις Αὐτοῦ, ἀλλὰ προχωρεῖ εἰς ἐνέργειαν πάσης ἀγαθότητος μὲ ἀποτέλεσμα τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου, ποῦ εἶναι κάτι τὸ ἀγαθὸν ὡς ἔργον ἀγαθότητος τοῦ Λόγου.

Ἄλλ' ὁ Λόγος, κατὰ τὴν λογικὴν σχέσιν ὡς ὁ ἀνθρώπινος, ἔχει σύνδεσμον πρὸς τι. Εἶναι κάποιου Λόγος. Εἶναι ὁ Λόγος τοῦ Πατρὸς μετὰ τοῦ ὁποῖου εἶναι ἠνωμένος. Καὶ ὅπως εἰς τὴν περιπτῶσιν τοῦ ἀνθρώπου ὁ λόγος μας δὲν εἶναι ὅλος ὁ νοῦς μας, ἀλλ'

οὔτε καὶ καθ' ὄλοκληρίαν εἶναι διάφορος αὐτοῦ, διότι ἐκ τοῦ νοῦ μας γεννᾶται. Εἶναι ὅμως κάτι διάφορον ἀπὸ τὸν νοῦν μας. Ἐπειδὴ ἐμφανίζει τὸν νοῦν μας εἶναι κατ' οὐσίαν ἡνωμένος με αὐτόν, ἀλλ' ὁ νοῦς διαφέρει τοῦ λόγου μας. Κατὰ τὴν ἴδιαν ἀναλογίαν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἑνὸς ὑπάρχει καθ' ἑαυτόν, εἶναι δηλαδὴ ὑπόστασις, ἀφ' ἑτέρου ὅμως διακρίνεται τοῦ Θεοῦ Πατρὸς ὁ ὁποῖος τὸν γεννᾷ. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἔχει ὅσα εἰς τὸν Πατέρα ὑπάρχουν, εἶναι ἐπομένως ὁ αὐτὸς ὡς πρὸς τὴν φύσιν με αὐτόν, εἰς τὴν δύναμιν, τὴν σοφίαν, τὴν ἀγαθότητα, τὴν ἀφθαρσίαν, τὴν τελειότητα. Εἶναι δηλαδὴ ἴσος με τὸν Πατέρα, καὶ ἴδιος εἰς τὴν φύσιν καὶ τὴν οὐσίαν με Αὐτόν. Γεννᾶται μὲν ὡς ὁ ἀνθρώπινος λόγος, ἀλλ' ὡς ἀπαύγασμα τοῦ αἰθίου εἶναι ἀίδιος καὶ ἀναρχος. «Ὁ ἐν τῷ ἀγεννήτῳ ὦν ἐξ αὐτοῦ ἐγεννήθη, τὴν μὲν αἰτίαν τοῦ εἶναι ἐκεῖθεν ἔχων, τὴν δὲ ἀρχὴν οὐκ ἔστιν εἰπεῖν»⁹.

Τὴν ἴδιαν λογικὴν ἀνάλυσιν ἐφαρμόζει ὁ Γρηγόριος καὶ εἰς τὸ ζήτημα τοῦ τρίτου προσώπου τῆς ἁγίας Τριάδος. Ἡ ἀναλογία τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως προσφέρει μιμήματα πρὸς πλησιασμόν τῆς ἀφράστου φύσεως τοῦ Θεοῦ. Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἀνθρώπου τὸ πνεῦμα εἶναι ὀρμὴ ἀέρος, ξένου πράγματος ὡς πρὸς τὴν σωματικὴν ὄντοτητα, τὸ ὁποῖον κατ' ἀνάγκην εἰσέρχεται καὶ κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ λόγου ἐξέρχεται καὶ γίνεται φωνή, ἡ ὁποία φανερώνει τὴν ὑπαρξίν τοῦ λόγου καὶ τὴν δύναμίν του.

Ἐπειδὴ κατὰ τὰ ὡς ἄνω ἡ θεία φύσις ἔχει Λόγον, τότε εἶναι ἀπαράδεκτον οὗτος ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ νὰ μὴ ἔχη πνεῦμα. Διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει πῶς θὰ ἐξεδηλοῦτο ἢ πῶς θὰ ἐπιστεύετο; Ἀλλὰ καὶ πάλιν τὸ πνεῦμα τοῦτο δὲν θὰ ἦτο θεοπρεπὲς νὰ ἐθεωρεῖτο ὡς τι ξένον, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ εἰσερχομένου πνεύματος τοῦ ἀέρος εἰς ἡμᾶς. Δι' αὐτὸ ὅπως ὅταν ἀναφέρωμεν τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ δὲν ἐννοοῦμεν αὐτόν ὡς κάτι τὸ ἀνυπόστατον, οὔτε ὡς ἀποκτώμενον διὰ μαθήσεως καὶ φανερούμενον διὰ τῆς φωνῆς, ἀλλ' ὅτι

9. Μέγας Καθηγητικὸς Λόγος, PG 45, 20BC. Κατὰ Εὐνομίου βιβλ. Α. PG 45, 361D. 448C. 461D.

οὐσιωδῶς ὑπάρχει μὲ προαίρεσιν καὶ ἐνέργειαν καὶ ἀγαθότητα καὶ παντοδυναμίαν θελήσεως, κατὰ τὴν ἰδίαν ἀναλογίαν ἐνοουῦμεν καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Συνυπάρχει τοῦτο μετὰ τοῦ Λόγου καὶ φανερώνει τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν Αὐτοῦ. Δὲν εἶναι πνοή ἢ φύσημα ἀέρος ἢ ἀναπνοή, ὅμοιον μὲ τὸ ἰδικόν μας, ἀλλὰ δύνამις οὐσιώδης, ὑπάρχουσα καθ' ἑαυτὴν ὡς ὑπόστασις, ἡ ὁποία οὔτε χωρίζεται ἀπὸ τὸν Θεὸν Πατέρα οὔτε ἀπὸ τὸν Θεὸν Λόγον μετὰ τοῦ ὁποίου προανάρχως συνυπάρχει οὔτε εἰς τὴν ἀνυπαρξίαν διαλύεται καθ' ὁμοιότητα τοῦ ἰδικοῦ μας πνεύματος, ἀλλὰ ὡς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, εἶναι ὑπόστασις μὲ προαίρεσιν καὶ αὐτοκίνητον καὶ προάναρχον ὡς ὁ Λόγος ἐνέργειαν, ἡ ὁποία θέλει πάντοτε τὸ ἀγαθὸν καὶ ἔχει συνηνωμένην βούλησιν καὶ δύναμιν. Εἶναι ἄκτιστον καὶ ἀτδιον καὶ γνωρίζεται ἐκ τοῦ ὅτι δὲν εἶναι ὡς ὁ Πατὴρ ἀγέννητον οὔτε μονογενὲς ὡς ὁ Υἱός, ἀλλὰ εἶναι ἐκπορευτὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ, δηλαδὴ τοῦ Λόγου, ἐκδηλώνεται καὶ φανερώνεται καὶ παρ' Αὐτοῦ ἀπεστάλη καὶ ἀποστέλλεται.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο παρουσιάζεται τὸ ζήτημα τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Φαίνεται ὅτι ἡ διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου ἐπὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος προεκάλεσε συζητήσεις αἱ ὁποῖαι κυρίως προεκλήθησαν ἐκ τῆς παραχαράξεως τοῦ κειμένου τοῦ τρίτου λόγου τοῦ Γρηγορίου εἰς τὴν Κυριακὴν Προσευχήν. Ἐκεῖ ἀναφέρεται ὅτι «τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι, λέγεται καὶ ἔκ' τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυρεῖται». Εἰς τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ σύνοδον οἱ Λατῖνοι ἰσχυρίσθησαν ὅτι ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ἐδέχετο τὴν διπλῆν ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐδείχθη ὅμως ὅτι τὸ κείμενον ἔχει ὑποστῆ ἁλλοίωσιν ὡς φαίνεται εἰς σύγγραμμα τοῦ πρεσβυτέρου Ἀναστασίου ἀκμάσαντος τὸν 7ον αἰῶνα. Ἡ πρόθεσις «ἐκ» δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ ἀναφερθὲν ἀνωτέρω κείμενον. Ἀλλὰ καὶ ἄνευ τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἀναστασίου ὁ λογικὸς συνειρμὸς ποῦ ἀναφέρεται εἰς τὴν ὑπόστασιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος δείχνει ὅτι ὁ Γρηγόριος δὲν ἐδίδαξε τὴν διπλῆν ἐκπόρευσιν καὶ τοῦτο διότι ἐφ' ὅσον ὁ Λόγος εἶναι τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ Πνεῦμα πάλιν τοῦ Πατρὸς πρὸς ἔκφρασιν τοῦ Λόγου, τότε ἡ ἀρχικὴ πηγὴ

τόσον τῆς γεννήσεως τοῦ Λόγου, ὅσον καὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Πνεύματος, ποῦ δηλοῖ τὴν ἐνέργειαν τοῦ Λόγου, εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀγέννητον ὑπόστασιν τοῦ Πατρὸς. Εἰς τὸν Πατέρα ὁ Λόγος καὶ τὸ Πνεῦμα ἀναφέρονται ὁ μὲν λόγος ὡς Γεννητὴ ὑπόστασις, τὸ δὲ Πνεῦμα ὡς ἐκπορευτὴ ὑπόστασις διαδηλοῦσα τοῦ Λόγου τὴν δύναμιν, τὴν ἐνέργειαν καὶ τὴν παντοδύναμον δημιουργικὴν θέλησιν κατὰ τὸ «δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο». "Ἄλλωστε καὶ ἡ ἀπλή συντακτικὴ παρατήρησις τοῦ ἀναφερθέντος κειμένου δείχνει ὅτι ἡ πρόθεσις («ἐκ») δὲν προσαρμόζεται μὲ τὸ ρῆμα «προσμαρτυρεῖται». Διότι τὸ ρῆμα τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὴν μαρτυρίαν. Ἡ φράσις Πνεῦμα Χριστοῦ σημαίνει ὁ Χριστός, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐπειδὴ ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἔχει καὶ ὁ Υἱός, διὰ τοῦτο τὸ Πνεῦμα ὡς ὑπόστασις πολλάκις φαίνεται εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην ὅτι ἀνήκει εἰς τὸν Χριστόν ¹⁰. Ἐπομένως τὸ «προσμαρτυρεῖται» σημειώνει ὅτι τὸ κατὰ τὴν Καινὴν Διαθήκην τὸ Πνεῦμα εἶναι καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Κατὰ δὲ τὸ νόημα τῆς Περιχωρήσεως τὰ τρία πρόσωπα εἶναι καὶ παράλληλα, δηλαδὴ ἐνυπάρχουν εἰς ἓνα ἕκαστον καὶ οὐδέποτε χωρίζονται ἐνῶ ταυτοχρόνως διακρίνονται εἰς ὑποστάσεις ἢ πρόσωπα. Διὰ τοῦτο παρατηρεῖ ὁ Γρηγόριος ὅτι ὅταν τις ὀνομάσῃ τὸν Πατέρα ὑπονοεῖ καὶ τὸν Υἱόν· πάλιν ὅταν εἴπῃ Πνεῦμα ἐμφαίνει τὸν Θεὸν («καὶ τὸ πνεῦμα αὐτῶ συνθεωρεῖται») ¹¹.

Τὰ ἀνωτέρω πάντα παρέχουν βοήθειάν τινα πρὸς μέτριον μόνον πλησιασμόν τῆς περὶ ἁγίας Τριάδος διδασκαλίας τοῦ Εὐαγγελίου, χωρὶς ἡ λογικὴ νὰ δύναται νὰ διασαφήσῃ τὸ βάθος τοῦ μυστηρίου τοῦ Θεοῦ καὶ δὴ πῶς, ὡς λέγει ὁ Γρηγόριος, εἶναι ἀριθμητὸς καὶ συγχρόνως διεκφεύγει τὴν ἀριθμησιν, πῶς εἶναι διηρημένος, ἀλλὰ καὶ ἐννοεῖται ὡς μονάς, πῶς διακρίνεται εἰς ὑποστάσεις χωρὶς νὰ χωρίζεται εἰς τὸ ὑποκείμενον. Διότι ἄλλην ὑπόστασιν ἔχει τὸ Πνεῦμα, ἄλλην ὁ Λόγος καὶ ἄλλην ὁ Πατήρ. Ἡ διάκρισις

10. Ρωμ. 8,9 Α'. Κορ. 2,10. Α' Θεσσ. 4,8. Α' Πέτρ. 1,11 κλπ.

11. Κατὰ Εὐνομίου Βιβλ. Β, PG 45, 472 ABC.

αὐτὴ δὲν προσβάλλει τὴν ἐνότητα, διότι ἡ ἐνότης δὲν δέχεται μερισμὸν μήτε σχίζεται ἢ θεότης, τὸ δὲ κράτος τῆς θείας Μοναρχίας διατηρεῖται ἔστω καὶ ἂν ἐκδηλοῦται ὡς διαφόρως χωριζομένη.

Κατὰ τὴν ἑρμηνείαν αὐτὴν ποῦ εἶναι κοινὴ εἰς τὴν Τριαδολογικὴν διδασκαλίαν τοῦ Ὁριγένους καὶ τῶν Καππαδοκῶν Θεολόγων ἀντιμετωπίζεται τῆς πολυθείας ἢ σύγχυσις μὲ τὴν ἔμφασιν τῆς μονάδος εἰς τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἑνὸς Θεοῦ τῶν Χριστιανῶν, θεραπεύεται ὁμως καὶ ἡ μονοθεΐα τῶν Ἰουδαίων διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τῶν τριῶν προσώπων ἢ ὑποστάσεων τοῦ ἑνὸς καὶ ἀληθινοῦ Θεοῦ, ποῦ ἀπεκάλυψεν ὁ Χριστός.

Βεβλίσως εἰς τὰς δεδομένας ἀντιρρήσεις ἀπὸ Ἰουδαϊκῆς πλευρᾶς προσάγονται αἱ γνωσταὶ μαρτυρίαι ἀπὸ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην ὡς πρὸς τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. «Τῷ λόγῳ τοῦ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησεν καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσιν ἡ δύναμις αὐτῶν»¹². Καὶ ἐρωτᾷ ὁ Γρηγόριος. Μὲ ποῖον λόγον καὶ μὲ ποῖον πνεῦμα; Ὁ Λόγος δὲν εἶναι φωνὴ καὶ τὸ πνεῦμα δὲν εἶναι πνοή, διότι τότε ὁ Θεὸς ἐξομοιούμενος πρὸς τὴν ἰδικὴν μας φύσιν ἐκλαμβάνεται ἀνθρωπομορφικῶς. Ἐὰν αὐτὴ θὰ ἦτο ἡ ἀλήθεια, τότε αὐτοὶ ποῦ ἐκλαμβάνουν τὸν Θεὸν κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν κατανοοῦν νὰ δέχονται ἄπρακτον καὶ ἀνυπόστατον τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ὡς εἶναι ὁ λόγος ὁ ἰδικὸς μας καὶ ἀφανιζόμενον τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ὡς χάνεται καὶ ἡ ἰδικὴ μας πνοή¹³.

Πρὸς ὑποστήριξιν τῶν περὶ ἀγίας Τριάδος Ὁρθοδόξων ἀπόψεων ὡς αἱ ἄνω, συνεμάχησαν αἱ ἐξοχώτερι διάνοιαι τῶν Χριστιανῶν θεολόγων, ὡς ὁ Ὁριγένης, ὁ Μ. Ἀθανάσιος, οἱ Καππαδόκαι καὶ δὴ ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης.

Αἱ ἀπόψεις του εἰς τὴν τότε Διαχριστιανικὴν συζήτησιν ὡς πρὸς τὴν σχέσιν ὑποστάσεως καὶ οὐσίας ἢ φύσεως ἐπεκράτησαν καὶ δείχνουν τὴν προσοχὴν καὶ τὴν εὐσέβειαν μὲ τὴν ὁποῖαν ἐχει-

12. Ψαλμ. 33.

13. Μέγας Κατηχητικὸς Λόγος Κεφ. 4ον, PG, 45.

ρίσθη τὸ λεπτόν τοῦτο θέμα τόσοσ ὁ ἴδιος, ὅσον καὶ ὁ ἀδελφός του Βασίλειος καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός.

Φαίνεται ὅτι ἡ διαφορὰ εἶναι γλωσσική. Ἦτο δηλαδὴ θέμα σημαντικῆς ἢ λεξιλογίας. Οἱ θεολόγοι τῆς Ἀνατολῆς, ἀκολουθοῦντες τὴν Σχολὴν τοῦ Ὠριγένους, συνεταύτιζον ὑπόστασιν καὶ πρόσωπον δι' αὐτὸ καὶ ἀνεφέροντο εἰς τρία πρόσωπα τῆς θεότητος ἢ εἰς τὰς τρεῖς ὑποστάσεις αὐτῆς. Οἱ θεολόγοι εἰς τὴν Δύσιν ἐχρησιμοποιοῦν τὸν ὄρον ὑπόστασις ὡς ἴσον μὲ τὸν ὄρον οὐσία Substantia, ἐν τῇ ὁποίᾳ περιελάμβανον τὴν ὄλην ὑπαρξίν τῶν ὑποστάσεων τῆς ἁγίας Τριάδος.

Ἡ θέσις αὕτη τῶν Δυτικῶν καίτοι εἶχε σύμφωνον τὴν ἀρχαιότεραν θεολογικὴν ἄποψιν, ὅμως μετὰ τὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους Νικαίας καὶ Κωνσταντινουπόλεως (325 καὶ 381) ἡ Νεονικαϊκὴ Σχολὴ εἰς ἀντίκρουσιν τῶν συνεχιστῶν τῆς αἰρέσεως τοῦ Σαβελλίου ὑπεπτεύετο τὴν παρουσίαν οὐσίας καὶ ὑποστάσεως κατὰ τὴν ἀναλογίαν ὅτι τρία πρόσωπα ἢ τρεῖς ὑποστάσεις συναποτελοῦν τὴν μίαν ὑπόστασιν τοῦ Θεοῦ. Ἐνῶ πάλιν οἱ Δυτικοὶ μὲ τὸν ὄρον τρεῖς ὑποστάσεις ὑπεπτεύοντο τριθεϊσμόν. Ἄλλ' ἡ οὐσιώδης ταυτότης τῶν δύο ἀπόψεων ἀπεκαλύφθη διὰ Συνοδικῶν Γραμμάτων. Ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος βεβαίως ἐφάνη χρησιμοποιοῦν καὶ τὰς δύο ἀπόψεις ὡς πρὸς τὴν σχέσιν οὐσίας καὶ ὑποστάσεως καθ' ἃ γράφει εἰς τοὺς Ἀφρικανοὺς ἐπισκόπους, ἐνῶ ὁ ἅγιος Βασίλειος προτιμᾷ τὴν διαφορὰν οὐσίας καὶ ὑποστάσεως, τῆς μὲν οὐσίας ὡς δηλωτικῆς τοῦ περιεχομένου τῶν τριῶν ὑποστάσεων, τῆς δὲ ὑποστάσεως ὡς δηλωτικῆς τῆς διακρίσεως ἐκάστου τῶν προσώπων τῆς ἁγίας Τριάδος.

Ὁ Γρηγόριος ἀκολουθῶν τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ἀδελφοῦ του Βασιλείου συμφωνεῖ μὲ αὐτὴν, ὅμως διαφέρει εἰς τὸν πλησιασμόν τοῦ θέματος¹⁴. Εἰς τὴν πρὸς Ἀβλάβιον ἐπιστολὴν του γράφων κατὰ τῆς τριθείας ἀναφέρει ὅτι ὁ ὄρος «Θεός» εἶναι δηλωτικὸς τῆς οὐσίας καὶ ὄχι τῶν προσώπων τῆς Τριάδος. Ἐπομένως ὅταν λέ-

14. Περὶ τοῦ μὴ εἶναι τρεῖς Θεοὺς, PG 45, 136.

γωμεν Θεός ὁ Πατήρ καὶ Θεός ὁ Υἱὸς καὶ Θεός τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐνώνομεν διὰ τοῦ συνδέσμου «καὶ» τοὺς ὄρους ποὺ ἐκφράζουν τὴν ἐνότητα καὶ ἰσότητα τῆς οὐσίας αὐτῶν τῶν προσώπων.

Ἡ συμβολὴ ἐπομένως τοῦ Γρηγορίου εἰς τὸ θέμα τοῦτο εἶναι πράγματι δυναμικὴ ἀλλὰ δύσκολος, δι' αὐτὸ ἐθεωρήθη ὡς ἐπιστροφὴ εἰς τὴν τριθεϊαν, διότι ἐτόνισεν ὅτι χαρακτηριστικὸν τοῦ Πατρὸς εἶναι ἡ ἀγεννησία, τοῦ Υἱοῦ ἡ γέννησις καὶ τοῦ Πνεύματος ἡ ἐκπόρευσις. Πλὴν ὅμως παρενοήθη διότι ὁ Γρηγόριος ἤθελε νὰ δείξῃ τὴν διαίρεσιν τῶν ὑποστάσεων χωρὶς νὰ διακρίνῃ τὴν οὐσίαν, χαρακτηρίσας τὸν ὄρον «Θεός» ὡς δηλωτικὸν τῆς ἐνότητος τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ τῶν Χριστιανῶν, δηλωτικὸν τὸ ὅποῖον δὲν πρωτερεῖει εἰς τὸ ἓνα καὶ ἐφυστερίζει εἰς τὸ ἄλλο τῶν προσώπων, ἀλλ' εἶναι κοινὸν καὶ εἰς τὰ τρία συγχρόνως ¹⁵.

Διὰ τῶν ὡς ἄνω ὀλίγων γραμμῶν παρουσιάζεται ὁ Γρηγόριος ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς σύμφωνος μὲ τὰς ἀπόψεις τοῦ ἀδελφοῦ του Βασιλείου καὶ ἀφ' ἑτέρου φαίνεται ὅτι προχωρεῖ περισσότερο ἐκείνου διότι διευκρινίζει τὸ ζήτημα χρησιμοποιοῦν τὰ ὅσα παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ του ἐδιδάχθη, ὑπερασπιζόμενος τὰς ἀπόψεις του καὶ ἐν ταυτῷ ἐξυπηρετεῖ τοὺς Χριστιανούς, ὥστε ὅ,τι ἀφῆκεν ὁ ἀδελφός του δύσκολον ἢ ἀμφίβολον αὐτὸς διαλευκαίνει πρὸς διευκόλυνσιν τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως.

Χωρὶς ἀμφιβολίαν ἡ ἐπιχειρηματολογία τοῦ Γρηγορίου Νύσσης εἰς τὸ θέμα τοῦ μυστηρίου τῆς ἁγίας Τριάδος ἔχει βάσιν πρῶτον μὲν τὴν Ὠριγένειον θεολογίαν. Τὸ περὶ Ἀρχῶν φαίνεται ὅτι τὸ γνωρίζει ὅσον ἄριστα. Δὲν παρὰπέμπω εἰς τὰ διάφορα κεφάλαια αὐτοῦ διὰ νὰ μὴ ἐπιμηκύνεται ἡ παράθεσις τῶν προλεγομένων τούτων, ἀλλὰ καὶ διότι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχω προσωπικὴν γνῶσιν τοῦ λατινικοῦ κειμένου, τὸ ὅποῖον δυστυχῶς ἀκόμη παραμένει ἀμετάφραστον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ πρῶτον ἐγράφη καὶ ἴσως ἴσως φέρει ἀκόμη τὰ δείγματα τῶν κακοθελητῶν ποὺ παρεμόρφωσαν τὸ κείμενον μὲ ἀπαραδέκτους θέσεις πρὸς ἀμαύρω-

15. Περὶ Ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως, PG 46, 242 B.

σιν και ἐξευτελισμὸν τοῦ πρώτου Χριστιανοῦ θεολόγου και εὐσεβεστάτου Χριστιανοῦ ἱερέως, τοῦ πράγματι μεγάλου Ὁριγένους. Ἐπιπροσθέτως ὁ Γρηγόριος εἰς τὴν τριαδικὴν του θεώρησιν ἔχει ὑπ' ὄψιν τὴν διδαχὴν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου και τοῦ ἀδελφοῦ του Βασιλείου. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ἀθανασίου ἐπὶ τὸν Γρηγόριον εἶναι πράγματι δυνατὴ και φαίνεται τόσον εἰς τὰς θέσεις του κατὰ τοῦ Εὐνομίου, ὅσον και τὰς ἐναντίον τῶν Ἀρειανῶν.

Κατὰ ταῦτα ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος προσέφερον εἰς τὸν Γρηγόριον ὄχι ἀπλῶς κατεῦθυσιν, ἀλλὰ και ἐπιχειρήματα διὰ νὰ μὴ περιορισθῆ μόνον εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ἀπόψεων τοῦ ἀδελφοῦ του Βασιλείου, τοῦ ὁποίου τὴν θεολογίαν κατέκρινε και ἐσυκοφάντησεν ὁ Ἀρειανὸς Εὐνόμιος. Δικαίως λοιπὸν ἐχαρακτηρίσθη ἡ συμβολὴ τοῦ Γρηγορίου εἰς τὴν περὶ Ἀγίας Τριάδος συζήτησιν και ἐρμηνείαν ὡς ἐπιθετικὴ, χρησιμοποιοῦσα τὰ μέσα ποὺ παρήγαγεν ἡ θεολογικὴ γονιμότης τῶν προκατόχων του Ἀθανασίου και Βασιλείου και Ὁριγένους.

2. Ο ΚΟΣΜΟΣ, Η ΓΛΗ ΚΑΙ ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ

Ἡ ἐρευνητικὴ κλίσις τοῦ Γρηγορίου και ὁ παρουσιαζόμενος προσανατολισμὸς του εἰς τὴν λογικὴν ἀνάλυσιν παρουσιάζεται ἰδίως εἰς τὸ θέμα τῆς αἰτίας και τοῦ σκοποῦ και τῆς μορφῆς τῆς Δημιουργίας, τὴν ὁποίαν πλησιάζει μὲ πίστιν και τὴν εὐρίσκει ὄχι ἀπλῶς ὡς φαινόμενον φυσικόν, ἀλλὰ και ὡς θεουργικὴν ἀποκάλυψιν. Ὁ κόσμος ὁ μακρὸς και ὁ κόσμος ὁ μικρὸς δὲν εἶναι προῖον «συντυχίας αὐτομάτου» ἢ και ἀποτέλεσμα πονηρίας, διότι τότε ὀλόκληρος ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας θὰ εὐρίσκετο ἀθεμελίωτος και ἡ ὅλη σύνθεσις τῆς Δημιουργίας ἄσκοπος. Δι' αὐτὸ δέχεται ὁ Γρηγόριος λογικὸν σύνδεσμον ὑπάρξεως Θεοῦ και ἀνθρώπου, τοῦ μὲν ἀνθρώπου παρέχοντος ὄρατὴν και ἔλλογον μαρτυρίαν τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, τοῦ δὲ Θεοῦ ἀποκαλύπτοντος ἑαυτὸν ἰδίως διὰ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς εἰκὸνος αὐτοῦ, ἐκφαινούσης τοῦ Ἀρχετύπου τὴν ὑπερβάλλουσαν φύσιν και ἰδιότητα.

Ἡ εἰκὼν τοῦ ἀρχετύπου ἔρχεται εἰς τὸ εἶναι ἀγάπης περι-

ουσία» διὰ τὴν εὐρεθῆ ὁ μετέχων μέσα εἰς τὴν πολυποικίλον ἐξωτερικότητα τῆς θείας ἀγαθοσύνης ¹. Ἡ εἰκὼν ἔρχεται εἰς τὸ εἶναι πέραν τοῦ κακοῦ καὶ ἐλευθέρᾳ καὶ αὐτεξούσιος ὡς τὸ ἀρχέτυπον, ἐν μέτρῳ βεβαίως φανερούμενῳ εἰς τοῦ Θεοῦ τὴν ἄχρονον φύσιν καὶ οὐσίαν καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς θείας εἰκόνας, τὴν χρονικὴν ἀρχὴν καὶ ὑπόστασιν.

Ἡ χρονικὴ αὐτὴ ὑπαρξίς, τὸ γεγονός δηλαδὴ τῆς εἰσόδου τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ εἶναι, δείχνει ὅτι εἶναι δημιουργήμα, δηλαδὴ φανερώνει ὅτι κάποτε δὲν ὑπῆρχεν, ἀλλὰ καὶ προϋποθέτει ἀλλαγὴν ἢ ἀλλοίωσιν, ἢ ὅποια εἶναι σύμφυτος εἰς κάθε δημιουργημένην ὑπαρξίν, ἢ ὅποια ἀλλοιώσις μόνον ἀπὸ τὴν ἄχρονον αὐθύπαρκτον φύσιν ἀπουσιάζει. Δι' αὐτὸ καὶ αὐτὴ μόνον εἶναι πέραν πάσης ἀλλαγῆς καὶ μετατροπῆς καὶ ἀλλοιώσεως. Αὐτὴ μόνον εἶναι ἄπειρος καὶ τελεία καὶ πέραν πάσης ἀντιφάσεως, ἐνῶ τὰ δημιουργημένα ὄντα εἶναι ἀτελεῖ, πεπερασμένα, καὶ ὑποκείμενα εἰς ἀντίφασιν καὶ ἀντίθεσιν πρὸς ἑαυτὰ καὶ πρὸς τὸν Θεόν.

Εἰς τὰ δεδημιουργημένα ὑπάγεται καὶ ἡ ὕλη εἰς ἀντίθεσιν τῶν πλατωνικῶν ἀντιλήψεων. Διότι ἡ ὕλη δὲν ἔχει ἄχρονον τὴν ὑπαρξίν, ἀλλὰ χρονικὴν. Κάποτε δὲν ὑπῆρχε καὶ δι' αὐτὸ δὲν εἶναι μήτε ἄχρονος, μήτε ἀναλλοίωτος. Ἡ ὕλη εἶναι ὑλοποιημένην θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω. Κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Γρηγορίου «ἡ ὁρμὴ τῆς θείας προαιρέσεως ὅταν ἐθέλη πρᾶγμα γίνεσθαι καὶ οὐσιοῦται τὸ βούλημα, εὐθύς φύσις γενόμενον, τῆς παντοδυνάμου ἐξουσίας, ὅπερ ἂν σοφῶς τε καὶ τεχνικῶς ἐθελήσῃ, μὴ ἀνυπόστατον ποιούσης τὸ θέλημα» ².

Ἡ ὑλοποίησις αὕτη τῆς θείας βουλῆς ἐγείρει λογικὰ ἐρωτήματα τὰ ὅποια διατυπώνει ὁ Γρηγόριος ὡς ἐξῆς: «Πῶς ἐκ τοῦ ἀοράτου τὸ ὁρώμενον, ἐκ τοῦ ἀναφοῦς τὸ στερρόν καὶ ἀντίτυπον, εἰς

1. Περὶ Ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως, PG 46, 236D. Περὶ Κατασκευῆς τοῦ Ἀνθρώπου κεφαλ. 2 - 5, PG 44, 132 - 137. Μ. Κατηχητικὸς Κεφαλ. 3ον τομ. 45 σελίς 17 - 20.

2. Περὶ Ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως, PG 46, 239D.

τοῦ ἀορίστου τὸ ὀρισμένον, ἐκ τοῦ ἀπόσου καὶ ἀμεγέθους τὸ πάντως μέτροις καὶ τοῖς κατὰ τὸ ποσὸν θεωρουμένοις περιειργόμενον;»³. Τὴν ἀπάντησιν δίδει ὁ ἴδιος ὅταν ἐπιχειρῇ νὰ καθορίσῃ τὴν ἔννοιαν τῆς ὕλης. Διακρίνει ἀμέσως τὰ ἰδιώματά της ὡς εἶναι τὸ σχῆμα, τὸ βάρος, ἡ διάστασις, ἡ ποσότης καὶ τὰ τοιαῦτα. 'Αλλ' ὅλαι αὐταὶ «αἱ συμπληρωματικαὶ ποιότητες» δὲν εἶναι μήτε σῶμα, μήτε ὕλη. 'Ἡ συνδρομὴ ὅμως αὐτῶν διαμορφοῖ τὸ ὕλικόν σῶμα μὲ τὸ ὁποῖον ἔρχονται εἰς ἐπαφὴν αἱ αἰσθήσεις. 'Αλλὰ ποία ἡ οὐσία τῶν συμπληρωματικῶν αὐτῶν ποιότητων τῆς ὕλης; 'Ἡ ἀπάντησις εἶναι ὅτι αὐταὶ εἶναι ἔννοιαι ἢ «ψιλὰ νοήματα»⁴.

Τὸ ζήτημα τῆς γενέσεως τῆς ὕλης ἀπησχόλησε τὴν ἀρχαίαν σκέψιν καὶ παρέσυρε εἰς διαρχίαν τοὺς αἰρετικούς. Καθ' ἃ παρατηρεῖ ὁ Γρηγόριος, ὁ Πλάτων «καὶ τινες τῆς 'Ελληνικῆς φιλοσοφίας» ἐδέχοντο τὴν συναϊδιότητα τῆς ὕλης ἢ ὁποία καίτοι θεωρεῖται «μὴ ὄν» ὅμως εὐρίσκεται εἰς τὰ ὄρια τῆς ὑπάρξεως καὶ ἐκλαμβάνεται ὡς συνάναρχος τοῦ Θεοῦ καὶ βάσις χρησιμοποιοηθεῖσα εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς Δημιουργίας. Οἱ Μανιχαῖοι κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Γρηγορίου εἶναι γνωστὸν ὅτι ὑπεστήριζαν τὴν ἀγεννησίαν τῆς ὕλης πιστεύοντες εἰς δύο ἀγέννητα, τὸν Θεὸν καὶ τὴν ὕλην. 'Αλλ' ὁ Γρηγόριος ὀδηγούμενος ἀπὸ τὴν ἁγίαν Γραφὴν ἀφήνει τὸν Πλάτωνα καὶ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπηρεασθέντας καὶ προχωρεῖ εἰς ἰδεαλισμὸν Χριστιανικόν, τὸν ὁποῖον εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐδανείσθη καὶ ἐπεξεργάσθη ὁ ἄγγλος ἐπίσκοπος Berkely. Οὗτος ὑπεστήριζεν, ὡς ὁ Γρηγόριος, τὸν ἰδεαλιστικὸν χαρακτῆρα τῆς ὕλης εἰς γνωστὰ συγγράμματά του⁵.

'Ἡ θέσις τοῦ Γρηγορίου εἶναι σαφεστάτη. Τὰ νοούμενα εἶναι ποιότητες καὶ ὡς παράγωγα τῆς θείας βουλῆς συγκροτοῦν τὴν ἔκτασιν τῆς μορφῆς τῆς ὕλης. 'Ανευ αὐτῶν ἡ ὄρατὴ αὐτῆς μορφῆς

3. Περὶ Ψυχῆς καὶ 'Αναστάσεως, PG 46, 240 A.

4. B. 'Αντωνιάδου, 'Ιστορία τῆς Φιλοσοφίας, τόμ. B. σελίς 43 - 44 P.G 44, 77 - 78 ABC.

5. George Berkley, Treatise on the principles of Human knowledge 1710. Three dialogues between Hylas and Philonous 1773.

δὲν ὑπάρχει. Κάθε ποιότης χωρίζεται ὡς ἰδέα ἐκ τῆς ὕλης. Ἄλλὰ καὶ κάθε ἰδέα εἶναι νοητὴ καὶ ὄχι σωματικὴ. Ἐπὶ παραδειγματι βλέπομεν ὅτι πολλὰ εἶναι τὰ ἀποτελοῦντα τὸ περιεχόμενον ἑνὸς ζώου. Ἐκαστον ἀπὸ αὐτὰ συνθεορεῖται μετὰ τοῦ ζώου, ἀλλὰ διακρίνεται διότι παραμένει ἄμικτον. Ἡ ποιότης τοῦ χρώματος εἶναι διαφορετικὴ τῆς ποιότητος τοῦ βάρους καὶ ἡ ποιότης τοῦ ποσοῦ διαφορετικὴ τῆς ποιότητος τοῦ συλλαμβάνομεν διὰ τῆς ἀφῆς. Ἡ μαλακότης καὶ τὸ μῆκος κλπ. δὲν εἶναι ἀναμεμιγμένα μῆτε μεταξὺ των, μῆτε μὲ τὸ σῶμα πού συγκροτοῦν. Ἄλλ' ἐὰν καταστῆ δυνατὸν νὰ ἀφαιρεθῆ κάθε χαρακτηριστικὴ ὕλικὴ ποιότης ἑνὸς σώματος, τότε ὀλόκληρος ἡ φύσις αὐτοῦ διαλύεται ἢ καταλήγει εἰς ἀνυπαρξίαν. Δι' αὐτὸ τονίζει ὁ Γρηγόριος ὅτι ἡ συνάντησις τῶν ιδιωμάτων παράγει τὸ φυσικὸν σῶμα, ἡ δὲ ἀπουσία αὐτῶν ἢ ἡ ἀποχώρησις αὐτῶν διαλύει τὸ σῶμα. Εἰς τοῦτο δύναται τις νὰ παρατηρήσῃ τὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Ἀριστοτελικὴν θεωρίαν τῆς οὐσίας, ἡ ὁποία ὑπάρχει καὶ παραμένει ἔστω καὶ ἂν ὑποτεθῆ ὅτι διαχωρίζεται ἢ ἀπουσιάζουν τὰ ιδιώματα. Τὴν θεωρίαν αὐτὴν ἐδανείσθησαν οἱ Σχολαστικοὶ πρὸς ἐρμηνεῖαν τοῦ μυστηρίου τῆς Θείας Εὐχαριστίας δημιουργήσαντες τὴν θεωρίαν τῆς μετουσιώσεως κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ μὲν ιδιώματα τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου παραμένουν ὡς ἔχουν, ἡ δὲ οὐσία αὐτῶν μόνον μεταβάλλεται εἰς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ. Κατὰ τὴν ὀρθόδοξον ὅμως ἄποψιν, τὴν ὁποίαν ἐκθέτει εἰς τὴν περὶ ὕλης θεωρίαν τοῦ ἁγίου Γρηγόριος ὁ Νύσσης, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ δεκτὴ τοιαύτη θεωρία, διότι ἀφαιρουμένων τῶν ιδιωμάτων τῆς ὕλης δὲν μένει ἡ λεγομένη οὐσία τῶν σωμάτων. Ἄρα τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας τελεῖται ἐπὶ ἀνυπάρκτου οὐσίας ἀφοῦ τὰ ιδιώματα τῶν εὐχαριστιακῶν στοιχείων παραμένουν καὶ μόνον ἡ ἀνυπαρκτος οὐσία μεταβάλλεται ἢ ὡς λέγουν, κακῶς, μετουσιοῦται τὸ μὴ ἐν οὐσίᾳ ἄρτου καὶ οἴνου ὑπάρχον.

Ἡ φύσις τῶν ιδιωμάτων τῆς ὕλης σχετίζεται μὲ τὸν νοῦν. Καὶ ἀφοῦ τὸ θεῖον εἶναι ἐκ φύσεως νοερόν, τότε ἡ ὑπόθεσις κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ὑπαρξίς τῶν ιδιωμάτων τούτων τῆς ὕλης δὲν εἶναι παρὰ παράγωγον τῆς Ἀσωμάτου φύσεως, ἡ ὁποία δίδει ὑπαρξίαν

εἰς τὰ νοούμενα, ὥστε συναντώμενα νὰ παρουσιάζουν ἢ νὰ συγκροτοῦν τὴν ὕλικὴν μορφήν τῶν φυσικῶν σωμάτων.

Κατὰ ταῦτα τὰ συνιστῶντα τὴν ὕλην, «τὸ κοῦφον, τὸ βαρὺ, τὸ ναστόν, τὸ ἀραιόν, τὸ μαλακόν, τὸ ἀντίτυπον, τὸ ὑγρόν, τὸ ξηρόν, τὸ ψυχρόν, τὸ θερμόν, τὸ χρωμα, τὸ σχῆμα, ἡ περιγραφὴ, τὸ διάστημα, ἅπαντα μὲν καθ' ἑαυτὰ εἰσι ψιλὰ νοήματα. Οὐ γάρ τι τούτων καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ ὕλη ἐστί, ἀλλὰ συνδράμοντα πρὸς ἄλληλα ὕλη γίνεταί»⁶.

Τὴν θεωρίαν του αὐτὴν περὶ ὕλης ὁ Γρηγόριος ἐπιχειρεῖ νὰ στηρίξῃ ἐπὶ τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Καὶ ἐν πρώτοις ἀναφέρει τὴν φράσιν τῆς Γενέσεως «ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος». Μὲ διαφόρους συλλογισμοὺς συμπεραίνει ὅτι κατὰ τὸν Μωϋσέα ἡ γῆ ὡς ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, ὑπῆρχε καὶ δὲν ὑπῆρχε· «ἦν καὶ οὐκ ἦν». Διότι τὸ ἀόρατον δὲν ἔχει χρωμα, ὅπου δὲ χρωμα δὲν θεωρεῖται ἐκεῖ οὐδὲ σῶμα φαίνεται. Δι' αὐτὸ συμπεραίνει ὅτι ἡ γῆ ἦτο ἀσώματος.

Πρὸς ὑποστήριξιν τῶν σχέψεων του τούτων ὁ Γρηγόριος χρησιμοποιεῖ τὴν μετάφρασιν τοῦ Συμμάχου, ὁ ὁποῖος ἀντὶ τοῦ «ἀόρατον καὶ ἀκατασκεύαστον» χρησιμοποιεῖ τὰς λέξεις «ἀργὸν καὶ ἀδιάκριτον». Ἐπίσης φέρει καὶ τὴν μετάφρασιν τοῦ Θεοδοτίωνος ὁ ὁποῖος ἐν προκειμένῳ χρησιμοποιεῖ τὰς λέξεις «κένωμα καὶ οὐδέν». Αἱ μεταφράσεις αὗται δίδουν ἀφορμὴν εἰς τὸν Γρηγόριον νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν Γῆν ὡς μὴ ὑφισταμένην ἐνεργείᾳ ἀλλὰ δυνάμει. «Τῇ μὲν δυνάμει τὰ πάντα ἦν ἐν τῇ πρώτῃ τοῦ Θεοῦ ὁρμῇ, οἶονει σπερματικῆς τινος δυνάμεως πρὸς τὴν τοῦ παντὸς γένεσιν καταβληθείσης, ἐνεργείᾳ δὲ τὰ καθ' ἕκαστον οὐπω ἦν. Τὸ ἀόρατον χρωμα οὐκ ἔστι τὸ δὲ χρωμα οἷόν τις ἀπορροή τοῦ κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν σχήματος γίνεται, τὸ δὲ χρωμα οὐκ ἄνευ σώματος. Εἰ οὖν ἀόρατον ἦν, ἀχρωμάτιστον πάντως· τούτῳ δὲ συνθεωρεῖται τὸ ἀσχημάτιστον, ἐκεῖνῳ δὲ τὸ ἀσώματον»⁷.

6. Εἰς τὴν Ἐξαήμερον, PG 44, 69D. Περὶ Κατασκευῆς τοῦ Ἀνθρώπου PG, 44, 209 - 213.

7. Εἰς τὴν Ἐξαήμερον, PG 44, 77 - 78 ABC. Πρβλ. Πλωτίνου Ἐννεάδες B. 4,4.

Ἐκεῖνο λοιπὸν τὸ ὁποῖον ἐξάγεται ἐκ τῆς ἀπόψεως ταύτης τοῦ Γρηγορίου περὶ τῆς ὕλης εἶναι ὅτι οὗτος χωρεῖ πέραν τοῦ Ὀριγένους καὶ τοῦ Πλάτωνος, διότι τοποθετεῖ τὴν ὕλην ἐντὸς χρονικῶν ὁρίων, ἀλλὰ καὶ εἰς πλείσιον ἐνὸς ἀπολύτου φιλοσοφικοῦ ἰδεαλισμοῦ, ὁ ὁποῖος γίνεται βᾶσις τῆς ὅλης κοσμοθεωρίας αὐτοῦ.

Εἰς τὴν κοσμοθεωρίαν αὐτὴν περιλαμβάνεται ὁλόκληρος ἡ Δημιουργία τοῦ Θεοῦ, ἡ ὄρατὴ καὶ ἡ ἀόρατος, οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ ἄγγελοι. Ἡ φύσις τῆς Δημιουργίας αὐτῆς εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν ἀσώματον φύσιν τοῦ Θεοῦ, διότι «ἡ τῶν νοερῶν κτίσις οὐ δοκεῖ πως ἀπάδειν τῆς τοῦ ἀσωμάτου φύσεως, ἀλλὰ ἐκ τοῦ σύνεγγες εἶναι, τὸ αἰδέεσ τε καὶ τὸ ἀναφές καὶ ἀδιάστατον δεικνύουσα»⁸. Ἄλλ', ὡς εἶδομεν, ὁ νοερὸς καὶ αἰσθητὸς κόσμος συνδέονται, διότι ἡ ὑπερκειμένη φύσις, καίτοι διάφορος τῆς αἰσθητικῆς καὶ ὑλικῆς μορφῆς, ὅμως εὐρίσκεται εἰς ἓνα ἕκαστον τῶν ὄντων καὶ διὰ τῆς συνευρέσεως αὐτῆς μετὰ τῶν ὄντων συγκρατοῦνται εἰς τὴν ὑπαρξιν τὰ πάντα⁹.

Εἶναι ἐπομένως ἡ Δημιουργία κατὰ τὸν Γρηγόριον εἰς τὴν βᾶσιν τῆς πνευματοφόρος καὶ ἀποτελουμένη ἐκ τοῦ ὑλοποιηθέντος θελήματος τοῦ Θεοῦ. Δι' αὐτὸ ἡ ὄρατὴ αὐτῆς μορφή συγκρατεῖται εἰς τὴν ὑπαρξιν διὰ τῆς θείας δυνάμεως, ἡ ὁποία συμπαρίσταται εἰς τὴν ὑπαρξιν πάντων τῶν ὄντων καὶ συγκροτεῖ καὶ διατηρεῖ αὐτὰ εἰς τὸ εἶναι.

Ἐχων ὑπ' ὄψιν τὴν ἀγιογραφικὴν κοσμογονίαν ὁ Γρηγόριος ἐρμηνεύει τὸ «ἐν ἀρχῇ» ἢ τὸ «ἐν κεφαλαίῳ» τῆς μεταφράσεως τοῦ Ἀκύλα καὶ παραδέχεται ὅτι ἡ Δημιουργία ἔγινεν ἐν ἀκαρεῖ, διότι αὐτὸ σημαίνει «ἐν ἀρχῇ» καὶ τὸ «ἐν κεφαλαίῳ». Ὁ Θεὸς δηλαδὴ ὅλας μαζί περιέβαλε τῶν ὄντων τὰς ἀφορμὰς καὶ τὰς αἰτίας καὶ τὰς δυνάμεις εἰς τὴν πρώτην ὁρμὴν τοῦ θελήματος Αὐτοῦ καὶ τοιουτοτρόπως οὐσιώθη ἡ ὑπόστασις τῶν πάντων, τοῦ οὐρανοῦ, τῶν ἀστέρων, τοῦ πυρός, τοῦ ἀέρος τῶν ζώων καὶ τῶν φυτῶν κλπ.

8. Περὶ Ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως, PG σελ. 240A 46.

9. Περὶ Ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως, ἐνθα ἀνωτέρω σελ. 124 D. Περὶ Κατασκευῆς τοῦ Ἀνθρώπου, Κεφάλαιον δεῦτερον, P.G 44, 212 - 213.

“Όλα κατεθεωροῦντο ὑπὸ τοῦ θεοῦ ὀφθαλμοῦ τοῦ βλέποντος «πάντα πρὸ τῆς γενέσεως αὐτῶν»¹⁰. Μαζὶ μὲ τὴν καταβληθεῖσαν δύναμις καὶ σοφίαν διὰ τὴν τελείωσιν τῶν πάντων προσετέθη καὶ ἡ ἀναγκαία τεχνικὴ καὶ ἔλλογος φορὰ κατὰ τὸ μέτρον ποῦ προϋποθέτει καὶ ζητεῖ ἡ ἀρμονία τῆς φύσεως. Κατὰ τὸν Μωϋσέα «εἶπεν ὁ Θεός» καὶ «ἐγένετο». ‘Ο λόγος ποῦ εἶπεν ὁ Θεὸς δείχνει ὅτι «πᾶν τὸ γιγνόμενον λόγῳ γίνεται»¹¹. ‘Ο δὲ λόγος αὐτὸς εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐμβληθεῖσα εἰς τὴν φύσιν ἔλλογος καὶ συντηρητικὴ, ὡς εἶδομεν, δύναμις καὶ σοφία, ἡ ὁποία μὲ σκοπὸν προήγαγε πρῶτον τὰ ὄντα ἀπὸ τὸ δυνάμει εἰς τὸ ἐνεργεῖα εἶναι, καθ’ ὅτι, ὡς διευτυπώθη, εἰς ἓνα ἕκαστον τῶν ὄντων ἐτέθη δύναμις καὶ λόγος σοφὸς καὶ τεχνικὸς «κἂν μὴ ἕναρθρος ᾖ». Ἀποτέλεσμα τῆς φορᾶς αὐτῆς ἡ δυνάμει εἶναι ἡ μετάβασις τῶν ὄντων εἰς τὸ ἐνεργεῖα εἶναι, ὅποτε συνετελέσθησαν τὰ φυσικὰ σώματα κατὰ φυσικὴν ἢ ἔλλογον πρόοδον, ὅλος ὁ κατὰ τὴν κτίσιν πλοῦτος τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης, τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῦ ἀέρος «ἀλλ’ ὁ μετέχων οὐκ ἦν»¹².

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ Ο ΠΡΩΤΑΝΘΡΩΠΟΣ

Ἡ αἰτία τῆς δημιουργίας κατὰ τὸν Γρηγόριον εἶναι, ὡς εἶδομεν, ἡ ἀγάπη καὶ σκοπὸς τῆς ὁ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ὡς εἰκὼν τοῦ ἀρχετύπου εἰσέρχεται εἰς τὴν ὑπαρξιν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος διὰ τὴν νά συμμετάσχη εἰς τῆς θείας ἀγαθωσύνης τὰς ἀποκαλύψεις. Ὁ Γρηγόριος ἀναλύει τὸ θέμα τοῦτο ἐν ἐκτάσει ὅταν ἀπαντᾷ εἰς τὸ ἐρώτημα διατί ἐμφανίζεται τελευταῖος ὁ ἀνθρώπος, δηλαδὴ ὕστερα ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα ὄντα, τὰ ὁποῖα διαιροῦνται κυρίως εἰς δύο κατηγορίας, εἰς τὰ αἰσθητὰ καὶ εἰς τὰ νοητὰ.

Τὰ νοητὰ ὑπάγονται εἰς τὴν ἀσώματον φύσιν καὶ εἶναι

10. Δαν. 13,42.

11. Εἰς τὴν Ἑξαήμερον, PG 44, 73A.

12. Ἐνθα ἀνωτέρω σελ. 73A καὶ Περί Κατασκευῆς τοῦ Ἀνθρώπου, PG 44, 132 ABC.

1. PG 43, 173B.

ἡ φύσις τῶν Ἀγγέλων, ἡ ἐνδiciaτωμένη ἐν τοῖς οὐρανοῖς «διὰ τὸ κατάλληλον εἶναι τῇ φύσει τὸ ἐνδιαίτημα». Κατὰ μυριάδας ἐδημιουργήθησαν οἱ ἄγγελοι, πλὴν ὅμως μία οὐσία μόνον ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία κατ' ἄρρηκτον τρόπον εἶναι δεικτικὴ πληθυσμοῦ. Ἀπὸ αὐτὴν διεμορφώθησαν τὰ τάγματα τῶν ἀγγέλων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἐκ φύσεως ἐλεύθερα καὶ αὐτεξούσια ὄντα, ἀλλὰ καὶ ἀδιαλείπτως ἐκγυμνάζονται «διὰ τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἀλλοίωσιν αὐτῶν» ². Ἐκ τῶν ἀγγελικῶν ταγμάτων ἓνα ἐνισχυθὲν παρὰ τῆς τῶν πάντων ἐπιστατούσης ἐξουσίας ἐτάχθη ἵνα συνέχη καὶ περικρατῆ τὸν περιγεῖον τόπον.

Τὰ αἰσθητὰ περιλαμβάνουν πάντα τὰ φαινόμενα μετὰ ζῦ τῶν ὁποίων εἶναι τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως, τὰ ζῶα, τὰ φυτὰ, τὰ πτηνὰ κλπ.

Ἄλλ' ἡ θεία δύναμις ἠθέλησε νὰ ἐνώσῃ τὰς δύο ταύτας κατηγορίας τῶν ὄντων, ὥστε ὅλα νὰ εὐρίσκωνται μέσα εἰς τὴν σφαιρὰν τῆς θείας κοινωνίας. Διὰ τοῦτο ἡ γῆ ἡ ἄμορφος κατὰ τὸν Μωϋσῆ ἐδέχθη τὸ μίγμα τῶν αἰσθητῶν καὶ τῶν νοητῶν ὅταν ὁ Θεὸς ἐπλασε τὸν ἄνθρωπον, χοῦν λαβῶν καὶ ἐμφυσήσας εἰς αὐτὸν πνοὴν ζωῆς. Τότε ἐγένετο ἡ ἀνάκρασις τῆς νοητῆς καὶ τῆς αἰσθητῆς φύσεως³, ὥστε τὰ πάντα νὰ συγγενεύουν μετὰ ζῦ των καὶ νὰ συμφωνῆ μὲ τὸν ἑαυτὸν τῆς ἡ κτίσις «ἐν τοῖς τῶν ἀντικειμένων ἰδιώμασιν εὐρισκομένη» ⁴.

Κατὰ ταῦτα συνεκτικὸς κρῖκος τῶν δύο ἐναντίων φύσεων τῆς νοερᾶς καὶ τῆς αἰσθητῆς εἶναι ὁ ἄνθρωπος, «τὸ γήϊνον τοῦτο πλάσμα καὶ τῆς ἄνω δυνάμεως ἀπεικόνισμα, τὸ θεόπλαστον σκεῦος, τὸ ἔργον καὶ μίμημα τῆς ἀκηράτου φύσεως, τὸ Θεοῦ ἄριστον φιλοτέχνημα, τὸ ἐν τῷ κόσμῳ τιμιώτερον χρῆμα» ⁵, τὸ ὁποῖον ὅμως ἐνεφανίσθη τελευταῖον εἰς τὸ πλαίσιον τῆς ὑπάρξεως. Ἄλλὰ διατί;

2. PG 44, 188 καὶ 45, 884 κλπ.

3. 45, 28A καὶ 46, 173C.

4. PG 44, 129C.

5. PG 44, 132D.

“Όλα κατεθεωροῦντο ὑπὸ τοῦ θείου ὀφθαλμοῦ τοῦ βλέποντος «πάντα πρὸ τῆς γενέσεως αὐτῶν»¹⁰. Μαζὶ μὲ τὴν καταβληθεῖσαν δύναμιν καὶ σοφίαν διὰ τὴν τελείωσιν τῶν πάντων προσετέθη καὶ ἡ ἀναγκαία τεχνικὴ καὶ ἔλλογος φορὰ κατὰ τὸ μέτρον ποῦ προϋποθέτει καὶ ζητεῖ ἡ ἀρμονία τῆς φύσεως. Κατὰ τὸν Μωϋσέα «εἶπεν ὁ Θεός» καὶ «ἐγένετο». ‘Ο λόγος ποῦ εἶπεν ὁ Θεὸς δείχνει ὅτι «πᾶν τὸ γιγνόμενον λόγῳ γίγνεται»¹¹. ‘Ο δὲ λόγος αὐτὸς εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐμβληθεῖσα εἰς τὴν φύσιν ἔλλογος καὶ συντηρητικὴ, ὡς εἶδομεν, δύναμις καὶ σοφία, ἡ ὁποία μὲ σκοπὸν προήγαγε πρῶτον τὰ ὄντα ἀπὸ τὸ δυνάμει εἰς τὸ ἐνεργεῖα εἶναι, καθ’ ὅτι, ὡς διετυπώθη, εἰς ἕνα ἕκαστον τῶν ὄντων ἐτέθη δύναμις καὶ λόγος σοφὸς καὶ τεχνικὸς («κἂν μὴ ἔναρθρος ἦ»). Ἀποτέλεσμα τῆς φορᾶς αὐτῆς ἡ δυνάμει εἶναι ἡ μετάβασις τῶν ὄντων εἰς τὸ ἐνεργεῖα εἶναι, ὅποτε συνετελέσθησαν τὰ φυσικὰ σῶματα κατὰ φυσικὴν ἢ ἔλλογον πρόοδον, ὅλος ὁ κατὰ τὴν κτίσιν πλοῦτος τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης, τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῦ ἀέρος «ἀλλ’ ὁ μετέχων οὐκ ἦν»¹².

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ Ο ΠΡΩΤΑΝΘΡΩΠΟΣ

Ἡ αἰτία τῆς δημιουργίας κατὰ τὸν Γρηγόριον εἶναι, ὡς εἶδομεν, ἡ ἀγάπη καὶ σκοπὸς τῆς ὁ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ὡς εἰκὼν τοῦ ἀρχετύπου εἰσέρχεται εἰς τὴν ὑπαρξίν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος διὰ νὰ συμμετάσχη εἰς τῆς θείας ἀγαθωσύνης τὰς ἀποκαλύψεις. Ὁ Γρηγόριος ἀναλύει τὸ θέμα τοῦτο ἐν ἐκτάσει ὅταν ἀπαντᾷ εἰς τὸ ἐρώτημα διατί ἐμφανίζεται τελευταῖος ὁ ἀνθρώπος, δηλαδὴ ὕστερα ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα ὄντα, τὰ ὁποῖα διαιροῦνται κυρίως εἰς δύο κατηγορίας, εἰς τὰ αἰσθητὰ καὶ εἰς τὰ νοητὰ.

Τὰ νοητὰ ὑπάγονται εἰς τὴν ἀσώματον φύσιν καὶ εἶναι

10. Δαν. 13,42.

11. Εἰς τὴν Ἐξάήμερον, PG 44, 73A.

12. Ἐνθα ἀνωτέρω σελ. 73A καὶ Περὶ Κατασκευῆς τοῦ Ἀνθρώπου, PG 44, 132 ABC.

1. PG 43, 173B.

ἡ φύσις τῶν Ἀγγέλων, ἡ ἐνδiciaτωμένη ἐν τοῖς οὐρανοῖς «διὰ τὸ κατάλληλον εἶναι τῇ φύσει τὸ ἐνδιαίτημα». Κατὰ μυριάδας ἐδημιουργήθησαν οἱ ἄγγελοι, πλὴν ὅμως μία οὐσία μόνον ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία κατ' ἄρρηκτον τρόπον εἶναι δεικτική πληθυσμοῦ. Ἀπὸ αὐτὴν διεμορφώθησαν τὰ τάγματα τῶν ἀγγέλων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἐκ φύσεως ἐλεύθερα καὶ αὐτεξούσια ὄντα, ἀλλὰ καὶ ἀδιαλείπτως ἐκγυμνάζονται «διὰ τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἀλλοίωσιν αὐτῶν» ². Ἐκ τῶν ἀγγελικῶν ταγμάτων ἓνα ἐνισχυθὲν παρὰ τῆς τῶν πάντων ἐπιστατούσης ἐξουσίας ἐτάχθη ἵνα συνέχη καὶ περικρατῇ τὸν περιγεῖον τόπον.

Τὰ αἰσθητὰ περιλαμβάνουν πάντα τὰ φαινόμενα μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως, τὰ ζῶα, τὰ φυτά, τὰ πτηνὰ κλπ.

Ἄλλ' ἡ θεία δύναμις ἠθέλησε νὰ ἐνώσῃ τὰς δύο ταύτας κατηγορίας τῶν ὄντων, ὥστε ὅλα νὰ εὐρίσκωνται μέσα εἰς τὴν σφαῖραν τῆς θείας κοινωνίας. Διὰ τοῦτο ἡ γῆ ἢ ἄμορφος κατὰ τὸν Μωϋσῆ ἐδέχθη τὸ μίγμα τῶν αἰσθητῶν καὶ τῶν νοητῶν ὅταν ὁ Θεὸς ἐπλασε τὸν ἄνθρωπον, χοῦν λαβὼν καὶ ἐμφυσήσας εἰς αὐτὸν πνοὴν ζωῆς. Τότε ἐγένετο ἡ ἀνάκρασις τῆς νοητῆς καὶ τῆς αἰσθητῆς φύσεως³, ὥστε τὰ πάντα νὰ συγγενεύουν μεταξὺ τῶν καὶ νὰ συμφωνῇ μὲ τὸν ἑαυτὸν τῆς ἡ κτίσις «ἐν τοῖς τῶν ἀντικειμένων ἰδιώμασιν εὐρισκομένη» ⁴.

Κατὰ ταῦτα συνεκτικὸς κρῖκος τῶν δύο ἐναντίων φύσεων τῆς νοερᾶς καὶ τῆς αἰσθητῆς εἶναι ὁ ἄνθρωπος, «τὸ γήϊνον τοῦτο πλάσμα καὶ τῆς ἄνω δυνάμεως ἀπεικόνισμα, τὸ θεόπλαστον σκεῦος, τὸ ἔργον καὶ μίμημα τῆς ἀκηράτου φύσεως, τὸ Θεοῦ ἄριστον φιλοτέχνημα, τὸ ἐν τῷ κόσμῳ τιμιώτερον χρῆμα» ⁵, τὸ ὁποῖον ὅμως ἐνεφανίσθη τελευταῖον εἰς τὸ πλαίσιον τῆς ὑπάρξεως. Ἄλλὰ διατί;

2. PG 44, 188 καὶ 45, 884 κλπ.

3. 45, 28A καὶ 46, 173C.

4. PG 44, 129C.

5. PG 44, 132D.

Τὴν ἀπάντησιν τῆς ἐρωτήσεως εὐρίσκομεν κατεσπαρμένην εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Γρηγορίου καὶ δὴ εἰς τὸ περὶ Κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀπάντησις συνοψίζεται ὡς ἀκολούθως· Τοῦ ἀνθρώπου προοριζομένου νὰ ἄρχῃ πάντων τῶν ἐπὶ γῆς δὲν ἦτο εὐλογον τὸν ἄρχοντα πρὸ τῶν ἀρχομένων ἀναφανῆναι ἀλλὰ τῆς ἀρχῆς πρότερον ἐτοιμασθείσης ἀκόλουθον ἦν ἀναδειχθῆναι τὸν βασιλέα⁶. Διὰ τοῦτο ἐγένεν ἀνάμικτος ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου «διπλῆ οὐσία», ἡ θεία δηλαδή καὶ ἡ γῆϊνη, ὥστε νὰ ἀπολαμβάνῃ διὰ μὲν τῆς νοερᾶς φύσεως τοῦ θείου κάλλους, διὰ δὲ τῆς αἰσθητῆς τῶν ἀγαθῶν τῆς γῆς.

Ἄλλ' εἰς τὴν σκέψιν τοῦ Γρηγορίου παρατηρεῖται κάποια ἐξέλιξις, διότι «ἡ φύσις καθ' ἅπερ διὰ βαθμῶν τῶν τῆς γῆς ἰδιωμάτων ποιεῖται τὴν ἄνοδον»⁷. Ἦτο ἀναγκαῖα ἡ προετοιμασία τῆς φύσεως διὰ νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος. Ἡ προετοιμασία παρουσιάζει τὴν φυσικὴν αὐτὴν ἐξέλιξιν κατὰ τὴν ὁποίαν, ὡς δείχνει ἡ ἅγια Γραφή, παρουσιάζεται πρῶτον ἡ βλάστησις, μετὰ ἔρχονται τὰ ἔνυδρα καὶ τὰ χερσαῖα ζῶα καὶ κατόπιν ὁ ἄνθρωπος, ὡς σύνδεσις πάσης ιδέας «τρέφεται κατὰ τὸ φυσικὸν τῆς ψυχῆς εἶδος, τῇ δὲ αὐξητικῇ δυνάμει ἡ αἰσθητικὴ προσεφύη μέσως ἔχουσα κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν τῆς νοερᾶς καὶ ὑλωδεστέρας οὐσίας». Ἐπιστρέφει κατὰ ταῦτα ὁ Γρηγόριος εἰς τὴν πλατωνικὴν ἰδέαν ποῦ περιγράφει τὸν ἄνθρωπον ὡς μικρόκοσμον, διότι τὰ πάντα συνενδρίσκονται εἰς αὐτὸν καὶ τὰ μὲν ὕλικα συνδέονται μετὰ τὴν πνευματικότητα ποῦ ὑπάρχει εἰς αὐτόν, τὰ δὲ πνευματικὰ μετὰ τὴν σωματικὴν αὐτοῦ φύσιν.

Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦ σκοποῦ τῆς Δημιουργίας ὁ Γρηγόριος παρατηρεῖ ὅτι τὸ ὕλικόν σύμπαν ἐγένεν ὡς προετοιμασία διὰ τὸν ἐρχομὸν τοῦ ἀνθρώπου. Διότι δὲν ἦτο δυνατὸν τὸ σύμπαν νὰ μείνῃ ἀθέατον καὶ ἡ θεία ἀγαθότης καὶ δόξα ἀμάρτυρος καὶ ἀναπόλαυστος. Δι' αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος προικίζεται κατὰ τοιοῦτον τρόπον,

6. PG 45, 28A καὶ 46, 173C.

7. PG 44, 188C.

ὥστε νὰ εἶναι εἰς θέσιν, ὡς σύνδεσμος τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ νοεροῦ κόσμου, νὰ μετέχη καὶ τῶν δύο. Δι' αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος καίτοι χρονικῶς νεώτερος τῶν ἄλλων ὄντων ἔχει πρεσβυτέραν ἀξίαν, ἐνῶ τὰ πάντα ἤλθον εἰς τὴν ὑπαρξιν εὐθύς ὡς «εἶπεν ὁ Θεός» εἰς τῶν ἀνθρώπων τὴν ἐμφάνισιν προηγεῖται σχέδιον καὶ βουλή τὴν ὁποίαν ὑποδηλώνουν οἱ Γραφικοὶ λόγοι «ποιήσωμεν ἄνθρωπον». Ἡ βουλή αὐτὴ καὶ τὸ σχέδιον δείχνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος καίτοι ὕστερος, ὅμως προηγεῖται ὄλων τῶν ἄλλων τὰ ὁποῖα γίνονται δι' αὐτόν, ἵνα τὰ ἀπολαμβάνη. Ἐπομένως ὁ ἔμμεσος σκοπὸς τῆς Δημιουργίας τίθεται εἰς τὸν ἄνθρωπον πρὸς ἀπόλαυσιν καὶ μετοχὴν τῆς θείας ἀγαθότητος, διότι «ἀγάπης περιουσία» τὰ πάντα δημιουργεῖ, διὰ τὸν μετέχοντα, δηλαδὴ ἄνθρωπον.

Ἐφ' ὅσον ὅμως ὁ ἄνθρωπος ὡς μικρόκοσμος εἶναι ἡ ἐξωτερικευσις τῆς θείας δόξης, ἡ ὁποία ἀπλώνεται εἰς ὅλην τὴν δημιουργίαν, τότε δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι ὁ ἄμεσος σκοπὸς αὐτῆς εἶναι ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ. «Σκοπὸς δὲ τῶν γινομένων ἐστὶ τὸ ἐν πάσῃ τῇ κτίσει διὰ τῆς νοερᾶς φύσεως τὴν τοῦ παντὸς ὑπερκειμένην δοξάζεσθαι δύναμιν τῶν τε ἐπουρανίων καὶ τῶν ἐπιχθονίων διὰ τῆς αὐτῆς ἐνεργείας ἀλλήλοις πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν συναπτομένων»⁸. Ἐπομένως καὶ ὁ ἄμεσος καὶ ὁ ἔμμεσος σκοπὸς τῆς Δημιουργίας ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τοποθετεῖται εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, τὴν ὁποίαν διὰ τοῦ ἀνθρώπου μόνον ὅλον τὸ σύμπαν διαισθάνεται· διότι μόνον διὰ τοῦ νοῦ καθρεπτίζονται τοῦ Θεοῦ ἡ δύναμις καὶ ἡ ἀγάπη καὶ ἡ τελειότης, ἀλλὰ καὶ διότι ὡς ἐκδήλωσις τῆς θείας ἀγαθότητος τὰ πάντα ἐγένοντο. Μέτοχος αὐτῆς, λόγῳ τῆς νοερᾶς αὐτοῦ φύσεως, εἶναι μόνον ὁ ἄνθρωπος, ὡς εἰκὼν τοῦ Θεοῦ ἔχουσα τοῦ ἀρχετύπου τὴν καθαρότητα, τὴν ἀπάθειαν, τὴν μακαριότητα, τὴν παντὸς κακοῦ ἀλλοτριώσιν καὶ ὅλα ὅσα ὅμοια διὰ τῶν ὁποίων μορφοῦται ἡ ὁμοίωσις τοῦ Θεοῦ.

Ἐγείρεται πάλιν ἄλλο ἐρώτημα. Εἶναι ἀπαθὴς καὶ καθαρὸς καὶ μακάριος ὁ ἄνθρωπος ὡς εἰκὼν τοῦ ἀρχετύπου; Ὁ Γρηγόριος

8. Περὶ Ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως, PG 46, 173C.

ἀντιμετωπίζει τὸ ἐρώτημα αὐτὸ ὅταν ἐρμηνεύῃ τὸν Γραφικὸν λόγον «κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν» καὶ παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἔλεεινὴ φύσις τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἔχει ὁμοιότητα πρὸς τὴν μακαριότητα τοῦ ἀπαθοῦς Θεοῦ. Ἄρα ἡ Γραφή ψεύδεται ἢ ὁ Θεὸς εἶναι παθητὸς ὡς ὁ ἄνθρωπος. Πῶς θὰ συμβιβασθῇ τοῦ Ἄρχετύπου ἡ τελειότης μετὰς πολυμόρφους ἀτελείας τῆς εἰκόνας; Τὸ κλειδί διὰ τὴν ἀπάντησιν δίδει εἰς τὸν Γρηγόριον ἡ συνέχεια τοῦ Γραφικοῦ λόγου «ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς». Ἐδῶ φαίνεται ὁ Γρηγόριος παραδέχεται διπλὴν κατασκευὴν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἡ πρώτη εἶναι «ἢ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν» καὶ ἡ δευτέρα ἢ κατὰ τὸ ἄρσεν καὶ θῆλυ διάκρισις, ἡ ὁποία εἶναι ξένη πρὸς τὸ Ἄρχέτυπον «ἀλλότριον τῶν περὶ Θεοῦ νοουμένων ἐστὶ»⁹.

Κατὰ τὸν Γρηγόριον ἡ διάκρισις τοῦ γένους εἰς ἄρσεν καὶ θῆλυ εἶναι ἀλήθεια πού ἀποκαλύπτει τὴν ἔκτασιν τῆς ὑπαρξιακῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοποθετεῖ τὴν ἀνθρωπολογίαν ὄχι ἀπλῶς ἐντὸς ὑπερβατικοῦ πλαισίου, ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τῆς κινήσεως τὴν ὁποίαν προϋποθέτει ἡ μετάβασις ἀπὸ τὸ δυνάμει εἰς τὸ ἐνεργείᾳ εἶναι. Καὶ ἐν πρώτοις τονίζει ὅτι ἡ γενετικὴ διαφορὰ, ἢ ἡ σεξολογικὴ διάκρισις, ὡς σήμερον τὴν ἐννοοῦμεν, δὲν ἐμπεριέχεται εἰς τὸ «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν», διότι δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ ἀρχέτυπον. Ἡ θέσις ὅμως αὕτη προκαλεῖ ἐρωτήματα. Ἐζήσῃ χωρὶς τὴν γενετικὴν διαφορὰν ὁ ἄνθρωπος; Ἐπραγματώθη ποτὲ ἢ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Ἄρχετύπου ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου; Ἐζήσῃ δηλαδὴ ποτὲ ὁ ἄνθρωπος εἰς ὑπερβατικὸν ἐπίπεδον χωρὶς τὴν γενετικὴν διάκρισιν; Τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ ἀπησχόλησαν τὸν Γρηγόριον. Ἀπαντᾷ εἰς αὐτὰ χρησιμοποιοῦν ὄχι ἀπλῶς τὴν Ὠριγένειον ἀλληγορικὴν μέθοδον τοῦ Φίλωνος, ἀλλὰ ἰδίως τὴν στερεότυπον διάκρισιν μεταξὺ νοεροῦ καὶ αἰσθητοῦ τόσον εἰς τὸν κόσμον, ὅσον καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἡ σύνοψις τῆς ἀπαντήσεως ἐγκατεσπαρμένη εἰς πολλὰ σημεῖα τῶν συγγραμμάτων του εἶναι ὡς ἀκολούθως:

‘Ο Θεός είναι τὸ ἀγαθὸν καθ’ ἑαυτὸ ἢ μᾶλλον εἶναι ἐπέκεινα παντὸς ἀγαθοῦ. Δὲν δημιουργεῖ δι’ ἄλλον λόγον καὶ μάλιστα τὸν ἄνθρωπον παρὰ διότι. εἶναι ἀγαθός. Ὡς ἀγαθός δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀφήσῃ ἡμιτελῆ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ νὰ στερήσῃ αὐτὴν τῆς τῶν ἀγαθῶν μετουσίαις. Ἐπειδὴ ὅμως εἶναι πολὺς τῶν ἀγαθῶν ὁ κατάλογος διὰ τοῦτο περιλειπτικῶς δηλοῦνται διὰ τοῦ Γραφικοῦ λόγου (κατ’ εἰκόνα καὶ καθ’ ὁμοίωσιν). ‘Ο λόγος αὐτὸς εἶναι κατὰ τὸν Γρηγόριον ἰσοδύναμος μὲ ἕλα τὰ ἀγαθὰ «παντὸς ἀγαθοῦ μέτοχον τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐποίησε»¹⁰.

Ἐὰν λοιπὸν τὸ θεῖον εἶναι τὸ πλήρωμα τῶν ἀγαθῶν, ὁ δὲ ἄνθρωπος ἢ εἰκὼν καὶ τὸ ὁμοίωμα τοῦ Θεοῦ, τότε κατὰ συνέπειαν ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν ὁμοίωσιν πρὸς τὸ ἀρχέτυπον διὰ τῆς προσοικειώσεως τῶν ἀγαθῶν. Διὰ τοῦτο ὑπάρχει εἰς τὸν ἄνθρωπον παντὸς καλοῦ ἢ ιδέα, πᾶσα ἀρετὴ καὶ πᾶσα σοφία καὶ πᾶν ὅτι νοεῖται ἀγαθὸν ἐντὸς τῶν φυσικῶν ὁρίων τῆς δημιουργημένης του φύσεως. Ἐν τῶν σπουδαιότερων προσόντων ἢ ἀγαθῶν εἶναι καὶ τὸ αὐτεξούσιον, ἢ «ἰσόθεος τιμὴ» διὰ τῆς ὁποίας λαμβάνει ἀξίαν ἢ διάπραξις ἢ ἢ ἐξωτερικεῦσις τοῦ ἀγαθοῦ ἀπὸ μέρους τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ ἢ πρᾶξις τῆς ἀρετῆς. «Ἀδέσποτον γὰρ τι χρῆμα ἢ ἀρετὴ καὶ ἐκούσιον, τὸ δὲ κατηναγκασμένον καὶ βεβιασμένον ἀρετὴ εἶναι οὐ δύναται»¹¹.

Ἄλλ’ ὁ ἄνθρωπος ὡς ὁμοίωμα προτύπου δὲν εἶναι δυνατόν παρὰ νὰ διαφέρῃ ἀπὸ τὸ ἀρχέτυπον. Ἡ διαφορὰ, ἢ μᾶλλον ἢ σχέσις ὁμοιώματος καὶ Ἀρχετύπου δὲν εἶναι ἄλλη, παρὰ ἢ σχέσις κτίσματος πρὸς τὸν κτίστην, δηλαδὴ ἢ ἀλλοιώσις ἢ βασιζομένη εἰς τὴν μετᾶβασιν ἀπὸ τὸ δυνάμει εἶναι εἰς τὸ ἐνεργείᾳ εἶναι. Διὰ τοῦτο ὁ Θεός ὡς προγνωρίζων πρὸς τί ρέπει τὸ αὐτεξούσιον τῆς ἀνθρωπίνης προαιρέσεως ἐπιτεχνεῖται «τῇ εἰκόνι τῆς περὶ τὸ ἄρσεν καὶ τὸ θῆλυ διαφορᾶς, ἣτις οὐκέτι πρὸς τὸ θεῖον ἀρχέτυπον ἀλλὰ τῇ ἀλογωτέρᾳ προσφκειώται φύσει»¹². Πλήν ὅμως τὴν βαθυτέραν

10. PG 44, 1225 - 1228.

11. PG 46, 101D.

12. PG 44, 177 - 180, 181.

αίτιαν τῆς γενικῆς αὐτῆς διαφορᾶς μόνον οἱ αὐτόπται καὶ οἱ ὑπηρέται τῆς ἀληθείας κατὰ βάθος γνωρίζουν, οἱ ἄλλοι φαντάζονται ἢ γνωρίζουν τὸ νόημα τῆς διακρίσεως. Εἰς τοὺς δευτέρους τοποθετεῖ τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὁ Γρηγόριος, διότι γράφει «ἡμεῖς φαντασθέντες τὴν ἀλήθειαν διὰ στοχασμῶν τινων καὶ εἰκόνων οὐκ ἀποφαντικῶς ἐκτιθέμεθα, ἐν γυμνασίᾳ εἶδει προσθήσωμεν»¹³.

Φανταζόμενος μᾶλλον τὴν ἀλήθειαν, ὡς γράφει ὁ Γρηγόριος, ἐξετάζει τὴν ὑπόθεσιν τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου ὡς τὴν σφαῖραν τῆς θείας βουλῆς ἢ εἰς τὸ δυνάμει εἶναι. Ὡς παρατηρεῖ ὁ Καθηγητῆς Π. Χρήστου, ὁ Γρηγόριος Νύσσης «παρεκκλίνει τῆς γραμμῆς τῆς ὁποίας ἠκολούθησαν οἱ ἄλλοι Πατέρες» καὶ γνωρίζων τοῦτο «ὡς ἐν γυμνασίᾳ εἶδει» πρὸς χάριν τῶν μελετητῶν ἐρμηνεύει τὴν ἀποψίν του ὄχι ὡς δόγμα κεκυρωμένον, ἀλλὰ εἰς πλησιασμὸν τῆς ἀληθείας καὶ μὲ τὸ μέτρον τῆς φαντασίας. Ἄλλως τε καὶ ὁ Πλάτων εἰς τὸν Τίμαιον παρουσιάζει δυσταγμὸν εἰς τὴν ἔκθεσιν ἀπόψεων περὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου, διότι προχωρεῖ «ὄχι μὲ λόγους ὁμολογουμένους καὶ ἐπηκριβωμένους ἀλλὰ μὲ μυθολογικὴν φαντασίαν «εἰκότα μῦθον»¹⁴.

Καὶ ὁ Γρηγόριος ἐν ὄψει τῶν δυσκολιῶν καὶ πρὸς ἀποφυγὴν παρεξηγήσεων πού ἐδημιούργουν καὶ τότε οἱ ζηλωταὶ ἢ οἱ ἡμιμαθεῖς προχωρεῖ εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν ἀπόψεων «γυμνασίας εἶδει», ἐπιγυμνάζων δηλαδὴ τὸν νοῦν τοῦ νὰ πλησιάσῃ τὴν ὑπερβατικὴν κατάστασιν τῆς πρωτογόνου ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκεῖνα πού εὐρίσκει συνοψίζονται εἰς τὰ κάτωθι:

ἽΟ ἀνθρωπος εἶναι «θεοειδῆς» καὶ ἀπαθῆς μακάριος καὶ «μετουσίᾳ Θεοῦ» προικισμένος. Ἐξωρατίζει τὴν φύσιν διὰ τῆς ἐν ἑαυτῷ ἀποκατωπτρίσεως τοῦ θείου κάλλους. Ὁμοιάζει μὲ τοὺς ἀγγέ-

13. PG 44, 185A.

14. Π. Χρήστου, Τὸ Ἀνθρώπινον Πλήρωμα, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Νύσσης Γρηγορίου. Περιοδικὸν Κληρονομία, Θεσσαλονίκη 1972 τόμος 4ος τεύχος Α' σελὶς 41. Κ.Β. Σκουτέρη, Συνέπειαι τῆς Πτώσεως καὶ Λουτρῶν Παλιγγενεσίας. Ἐκ τῆς Ἀνθρωπολογίας τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης. Διατριβὴ ἐπὶ ὑψηγείᾳ, Ἀθῆναι 1973 σελὶς 28 - 38.

λους μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι εἶναι «βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους ἡλαττωμένους» μὲ φύσιν νοερὰν καὶ μὲ τὸ κακὸν ἄμικτος¹⁵. Γῆρας τότε δὲν ὑπῆρχεν, οὔτε νηπιότης, οὔτε ἀρρώστια, οὔτε ἄλλη σημαντικὴ ταλαιπωρία. Οὐδεμία ἀνάγκη γάμου ὑπῆρχε τότε, διότι οἱ ἄνθρωποι ἐπληθύνοντο ὡς οἱ ἄγγελι μέχρις ὠρισμένου ἀριθμοῦ κατὰ τρόπον ὅμως ἀρρητον καὶ στοχασμοῖς ἀνθρωπίνους ἀνεπινόητον¹⁶.

Καίτοι τότε ἦτο καθαρὰ ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου, ὅμως δὲν ἔστερεῖτο σωματικῆς οὐσίας, διότι καὶ διὰ τοῦ σώματός του ἐδείκνυεν ὁ ἄνθρωπος τὰ κυριαρχικά του χαρακτηριστικά «καὶ αὐτῶ τῶ τοῦ σώματος σχήματι ἐπιτηδεῖως πρὸς βασιλείαν ἔχει». Τὸ σῶμα τοῦτο δὲν ἦτο ὡς τὸ ταλαιπωρούμενον σήμερον, ἀλλὰ ἄυλον, ὡς τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου κατὰ τὴν μεταμόρφωσιν καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Πλὴν ὅμως ἦτο σῶμα, μεταξὺ αἰσθητοῦ καὶ νοητοῦ. Ἦτο ὁ σύνδεσμος τῶν δύο. Δὲν ἦτο ὁμοούσιον μὲ τὸν δερμάτινον χιτῶνα τὸν ὁποῖον μετὰ τὴν ἁμαρτίαν περιεβλήθη, ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος «κελεύει τὸν ἐνδυσάμενον τὴν σαρκώδη τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου περιβολὴν ἐνδύσασθαι χιτῶνα κατὰ Θεὸν κτισθέντα»¹⁷. Ὁ πρωτάνθρωπος οὗτος, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Καθηγητοῦ Π. Χρήστου¹⁸, ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ἱστορικόν, τὸν ἄνθρωπον τῆς ἐμπειρίας, εἶναι «θεοειδής» ὡς αὐτεξούσιος καὶ ἱκανὸς νὰ γίνῃ κοινωνὸς τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ Ἀρχετύπου διότι ἔχει σῶμα «ἡλιοειδές» ἢ «φωτοειδές», χαρακτηριστικὰ δηλαδὴ τῶν θεοπρεπῶν ιδιωμάτων τοῦ ἀρχετύπου. Ὅλος λοιπὸν ὁ πρωτάνθρωπος ὡς νοερὸς καὶ ὡς σωματικὸς εἶναι εἰκὼν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐξεικονίζει Αὐτὸν μὲ τὰ θεοπρεπῆ του ιδιώματα καὶ διὰ τοῦ λογικοῦ νοῦ καὶ διὰ τοῦ ἄβλου σώματος. Τὸ σύνθετον τοῦτο κάλλος τοῦ λογικοῦ καὶ τοῦ ἄβλου σωματικοῦ μόνον ἐν τῶ πρωτάνθρωπῳ καταφαίνεται. Ἰδιαίτερος τοῦ νοῦ ἡ λειτουργία δείχνει τὴν θεϊαν συγγένειαν διότι «τὰ μὲν λοι-

15. PG 44 188 - 189 καὶ 46, 87B.

16. Περὶ Ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως, PG 46, 148, Περὶ Κατασκευῆς τοῦ Ἀνθρώπου, PG 44, 188 - 189.

17. Εἰς τὸ Ἄσμα τῶν Ἀσμάτων, PG 44, 1005A.

18. Π. Χρήστου, ἔνθα ἀνωτέρω σελ. 45.

πὰ τῶν ἀγαθῶν ἔδωκεν ἐκ φιλοτιμίας τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, νοῦ δὲ καὶ φρονήσεως οὐκ ἔστι κυρίως εἰπεῖν ὅτι ἔδωκεν, ἀλλ' ὅτι μετέδωκεν, τὸν ἴδιον αὐτοῦ τῆς φύσεως κόσμον ἐπιβαλὼν τῇ εἰκόνι»¹⁹. Δι' αὐτὸ ὁ νοῦς εἶναι τὸ κύριον σημεῖον τῆς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ εικόνας τοῦ Θεοῦ, τὸ δὲ θεοειδὲς σῶμα εἶναι εἰκὼν τῆς εἰκόνας, δηλαδὴ τοῦ νοῦ. Ἀργότερον πάλιν μετὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὸν ἱστορικὸν χῶρον τὸ σῶμα θὰ ἔχει τὴν ἰδίαν θέσιν, δηλαδὴ θὰ εἶναι ἡ εἰκὼν τοῦ νοῦ, ὁ δὲ νοῦς καίτοι σκοτισθεὶς θὰ εἶναι ἡ εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ. Διότι οὐδέποτε χάνει τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ μυστηρίου τοῦ πρωταρχικοῦ ὁμοιώματος. Παραμένει δηλαδὴ ὁ νοῦς ἐκτὸς πάσης καταλήψεως, ὡς ἀκατάληπτον καὶ τὸ ἀρχέτυπον. Δὲν χάνει τὴν λογικότητά του, ὡς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἀποκαλυπτόμενος δὲν ἐξαντλήθη, ἀλλ' εἶναι ὑποστατικὸς. Διὰ τοῦτο ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου ὡς προῖον τοῦ νοῦ εἶναι μίμημα τοῦ Λόγου, δηλαδὴ τοῦ θείου Νοῦ. «Νοῦς καὶ Λόγος ἡ θεότης ἐστὶ ἐν ἀρχῇ τε γὰρ ἦν ὁ Λόγος καὶ οἱ προφῆται κατὰ Παῦλον νοῦν Χριστοῦ ἔχοντος τὸν αὐτοῖς λαλοῦντα οὐ πόρρω τούτων καὶ τὸ ἀνθρώπινον. Ὁρᾶς ἐν σεαυτῷ καὶ τὸν λόγον καὶ διάνοιαν, μίμημα τοῦ ὄντος νοῦ καὶ λόγου»²⁰.

Ἡ ἐκδοχὴ αὐτῆ τοῦ πρωτανθρώπου μὴ βασιζομένη ἐπὶ τοῦ γράμματος καὶ τοῦ πνεύματος τῆς ἀγίας Γραφῆς καὶ ὁ τρόπος τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸν Γρηγόριον Νύσσης δείχνει βαθμὸν τινα ἀσυνεπειίας πρὸς τὸ ἀξίωμα τὸ ὁποῖον ἔθεσεν ὅτι νόμον καὶ γνώμονα ἔχει τὴν ἀγίαν Γραφήν, διότι οἱ Χριστιανοὶ «τῆς ἐξουσίας ταύτης ἄμοιροὶ ἐσμεν τῆς λέγειν φημί ὡσπερ βουλόμεθα»²¹. Ἀλλὰ καὶ πάλιν δυνάμεθα νὰ ἐκτιμήσωμεν τὴν ἀνθρωπολογικὴν ταύτην ἀποψιν, διότι ἐπεκτείνοντες τὸν θεολογικὸν στοχασμὸν πέραν τῆς ἱστορίας καὶ δεχόμενοι τὸ ἀναλλοίωτον τοῦ Θεοῦ ἄφ' ἐνὸς καὶ τὸν παντοδύναμον χαρακτῆρα τῆς σοφίας καὶ δυνάμεως

19. Περὶ Κατασκευῆς τοῦ Ἀνθρώπου, PG 44, 149B.

20. Περὶ κατασκευῆς τοῦ Ἀνθρώπου, PG 44, 137B.

21. PG 45, 341B.

αυτοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐμποδίσωμεν τὸν νοῦν νὰ φαντάζεται τὴν ὑπερβατικὴν ὑπαρξίν καὶ νὰ τολμᾷ νὰ περιγράψῃ αὐτὴν ὡς ὁ θεολογικὸς νοῦς τοῦ Γρηγορίου μᾶς παρουσίασεν. Ἀνεξαρτήτως τῶν ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ὀριγένους στοχασμῶν καὶ ἐπιδράσεων τὸ ἀνθρωπολογικὸν τοῦτο στοιχεῖον εἰς τὸ θεολογικὸν σύστημα τοῦ Γρηγορίου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπορριφθῇ ὅλως ἀκρίτως διότι δὲν συμφωνεῖ πλήρως πρὸς τὸ τῆς Γενέσεως. Ἄλλως τε ἡ ἀγία Γραφή ὡς βιβλίον μυστηρίων δὲν ἐξαντλεῖ τὸν ἀποκαλυπτόμενον νοῦν τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ ἄνθρωπος ὡς χάριτος μέτοχος καὶ διὰ τοῦ Νοῦ ὁμοίωμα τοῦ Λόγου εἶναι δυνατὸν καὶ ἐπιτρεπτόν νὰ πλησιάσῃ τὸ μυστήριον καὶ νὰ δείχνῃ τὴν λογικὴν του χαρίτωσιν κρούουσαν τὴν θύραν τοῦ μυστηρίου. Τοὺς κρότους τούτους ἐξέθηκεν ὁ Γρηγόριος καὶ τοὺς ἔκαμεν ἀκουστοὺς «τοῖς εὐγνώμοσι τῶν ἀκροωμένων».

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ νοερά φύσις τοῦ Πρωτανθρώπου δὲν δημιουργεῖ ἀντίφασιν εἰς τὸ σύστημα τοῦ ἀγίου Γρηγορίου, ἐν τῷ ὅποίῳ, ὡς εἶδομεν, τίθεται ὁ ἄνθρωπος ὡς σύνδεσμος τῶν νοητῶν καὶ τῶν αἰσθητῶν, διότι ἡ σωματικὴ φύσις τοῦ πρωτανθρώπου εἶναι αἰσθητὴ καὶ συγκρινομένη πρὸς τὸ ἄπειρον Πνεῦμα εἶναι ὑλική.

3. ΤΟ ΚΑΚΟΝ ΚΑΙ Ο ΚΟΣΜΟΣ

Ἡ περιφρούρησις καὶ ἡ συγκράτησις τῶν ὄντων μέσα εἰς τὴν ἔκτασιν τῆς Δημιουργίας συντελεῖται, ὡς εἶδομεν, διὰ τοῦ Λόγου, ὁ ὅποιος «συνεπεκτείνεται» εἰς ὅλα τὰ ὄντα ὡς πνευματικὴ ρίζα καὶ δύναμις καὶ προστασία. Ἀλλὰ ἐκεῖνο ποῦ προβληματίζει τὸν μελετητὴν τοῦ θεολογικοῦ συστήματος τοῦ Γρηγορίου Νύσσης εἶναι πῶς εἰσῆλθεν ἡ ἐναντία δύναμις εἰς τὸν κόσμον, μέχρι σημείου νὰ παρουσιάσῃται ἀναστατωμένος τόσον ὁ νοερός, ὅσον καὶ ὁ αἰσθητὸς κόσμος. Εἰς τὴν ἀπάντησιν τοῦ φοβεροῦ αὐτοῦ ἐρωτήματος φαίνεται ἡ ὀφειλὴ τοῦ Γρηγορίου εἰς τὸν Ὀριγένην, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν δύο ἡ ἐπίδρασις τοῦ Ἐμπεδοκλέους καὶ τοῦ Πλάτωνος.

Τὸ κακὸν κατὰ τὸν Γρηγόριον καὶ τοὺς διδασκάλους αὐτοῦ, δὲν εἶναι ὑπόστασις, ἀλλὰ παρυπόστασις. Δὲν εἶναι ὄντοτης οὐσιώδης, ἀλλ' ἡ παρουσίασις τῆς ἀπουσίας τοῦ ἀγαθοῦ. Καὶ τὸ ἀγαθὸν ἐν σχετικῷ παραλληλισμῷ πρὸς τὸ κακὸν εὐρίσκεται ὡς παρὸν, ἀκριβῶς ὅπως σχετίζεται τὸ ἔν πρὸς τὸ μὴ ἔν. Τὸ ζήτημα ὁμῶς εἶναι ποία ἡ αἰτία τῆς ἀπουσίας τοῦ ἀγαθοῦ, ἡ ὁποία συνετέλεσεν εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ κακοῦ. Τὸ θέμα τοῦτο ἐξετάζεται εἰς τὰ ἔργα τοῦ Γρηγορίου μὲ συγκριτικούς παραλληλισμούς εἰς τοὺς ὁποίους ὁ ἀναγνώστης δύναται εὐκόλως νὰ εὑρῇ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ δυσκόλου αὐτοῦ θέματος.

Καὶ πρῶτον ὁ Γρηγόριος παρατηρεῖ ὅτι τὸ κάλλιστον πάντων καὶ ἐξοχώτατον ἀγαθὸν εἶναι ὁ Θεός, πρὸς τὸ ὁποῖον στρέφονται ὅλα ὅσα προσκλίνουν πρὸς ὅ,τι εἶναι ἀγαθόν. Ὁ νοῦς ὁ δημιουργηθεὶς κατ' εἰκόνα τοῦ καλλίστου ἀγαθοῦ μένει εἰς τὸ ἀγαθὸν ἐφ' ὅσον μετέχει ὅσον εἶναι δυνατόν τοῦ ἀρχετύπου ἀγαθοῦ. Ἐὰν ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ αὐτό, τότε χάνει τὸ ἀγαθὸν καὶ διασπᾶται ἢ μετ' αὐτοῦ ἐπαφῇ καὶ ἐκεῖνο πού ἀκολουθεῖ εἶναι ἢ παραμόρφωσις τοῦ στοιχείου τὸ ὁποῖον κατοπτρίζει τὸ κάλλος τοῦ νοῦ, ὡς ὁ νοῦς κατοπτρίζει τὸ ὑπέρτατον κάλλος ἢ τὸ ἀγαθὸν καθ' ἑαυτὸ πού εἶναι ὁ Θεός.

Ἴδου πῶς ἐκθέτει τὸ ζήτημα ὁ Γρηγόριος: «Ὡσπερ γὰρ ἔφαμεν τῇ ὁμοίωσει τοῦ πρωτοτύπου κάλλους κατακοσμεῖσθαι τὸν νοῦν . . . κατὰ τὴν ἀναλογίαν καὶ τὴν οἰκονομουμένην ὑπ' αὐτοῦ φύσιν ἔχεσθαι τοῦ νοῦ λογιζόμεθα καὶ τῷ παρακειμένῳ κάλλει καὶ αὕτη κοσμεῖσθαι, οἷον κάτοπτρον κατόπτρου γινόμενον. Ἐως ἂν οὖν ἔχητε τοῦ ἐτέρου τὸ ἕτερον, διὰ πάντων ἀναλόγως ἢ τοῦ ὄντως κάλλους κοινωνία διέξεισι, διὰ τοῦ προκειμένου τὸ προσεχές καλλωπίζουσα. Ἐπειδὴν δὲ γένηται τῆς ἀγαθῆς ταύτης συμφύτας διασπασμός, ἢ καὶ πρὸς τὸ ἔμπαλιν, τότε αὐτῆς τε τῆς ὕλης, ὅταν μονωθῇ τῆς φύσεως διηγήχθη τὸ ἄσχημον καὶ τῇ ἀμορφίᾳ ταύτης συνδιεφθάρη τὸ κάλλος τῆς φύσεως ἢ διὰ τοῦ νοῦ καλλωπίζεται. Καὶ οὕτως ἐπ' αὐτὸν τὸν νοῦν τοῦ κατὰ τὴν ὕλην αἰσχους διὰ τῆς φύσεως ἢ διάδοσις γίνεται ὡς μηκέτι τοῦ Θεοῦ τὴν εἰκόνα ἐν τῷ

χαρακτῆρι καθοραῖσθαι τοῦ πλάσματος¹.

Κατὰ ταῦτα καλὸν καὶ ἀγαθὸν εἶναι πᾶν ὅ,τι συγγενεῦει πρὸς τὸ πρῶτον ἀγαθόν. "Ὅ,τι εἶναι μακρὰν τῆς σχέσεως ἢ τῆς ὁμοιώσεως μὲ τὸ ἀγαθόν, δὲν ἔχει μέσση του ἀγαθόν. Ἐὰν λοιπὸν τὸ ἀγαθὸν εἶναι ἔν, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ὁ δὲ νοῦς ἔγινε κατ' εἰκόνα τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου ἀγαθοῦ, τότε ὁ νοῦς εἶναι ἀγαθόν. Ἡ δὲ σωματικὴ φύσις, ἢ συγκρατουμένη ὑπὸ τοῦ νοῦ, εἶναι εἰκὼν εἰκόνας ἢ κάτοπτρον κατόπτρου. Ὅταν χωρισθῇ ἢ ἐκφύγῃ τῆς ἐπαφῆς τοῦ ἀγαθοῦ νοῦ πού τὴν συγκρατεῖ τοῦτο χάνεται. Αὐτὸ δὲν γίνεται παρὰ μόνον ὅταν ὁ νοῦς διὰ τῆς ἐλευθέρως αὐτοῦ ἀποφάσεως στραφῇ πρὸς τὸ ἀντίθετον, ὅποτε ἡ ἐπιθυμία ἢ ἡ ἐκλογὴ δὲν ἔχει κέντρον τὸ ἀγαθόν. Ἀποτελεσμα τούτων εἶναι ἡ ἀπουσία τοῦ ἀγαθοῦ ἀπὸ τὸν νοῦν καὶ ἡ ἐξομοίωσις του μὲ τὴν ὕλην, ἢ ὁποῖα λόγῳ τῆς ἀπουσίας τοῦ ἀγαθοῦ νοῦ γίνεται ἄσχημος.

Εἰς τὰς μελέτας του ὁ Γρηγόριος χαρακτηρίζει τὸν ἄρχοντα τοῦ σκότους ὡς εὐρετὴν τῆς κακίας καὶ τῆς ἀμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου καὶ ὡς «μέγαν νοῦν» διαιτώμενον εἰς τὴν καρδίαν τῆς Γῆς. Ἄλλ' ἡ ἀληθινὴ σοφία εἰσέρχεται εἰς τὴν καρδίαν τῆς γῆς καὶ ὁ νοῦς τῆς πονηρίας κατασυντριβεται καὶ τὸ σκότος διαφωτίζεται². Τὸ σημεῖον τοῦτο ἐθεωρήθη ἀσθενὲς εἰς τὸ θέμα τῆς ἐρμηνείας τοῦ κακοῦ, διότι ἐνῶ ἀπορρίπτει τὸν Μανιχαϊκὸν διῆσμον πού δέχεται τὸ κακὸν δημιούργημα τοῦ Θεοῦ ὁ Γρηγόριος φαίνεται ὅτι παραδέχεται τὸν Θεὸν ὡς ἐπιτρέποντα τὸ κακόν. Ἄλλ' ἡ θέσις αὐτὴ πρέπει νὰ ἐξετασθῇ μὲ βάσιν τὴν ἐποχὴν ἢ ὁποῖα ἦτο πολὺ πλησίον μὲ τὴν δρᾶσιν τῶν Μανιχαίων. Ἐναντι τῆς διδασκαλίας αὐτῶν ἔπρεπε νὰ εὐρεθῇ ἀντίρροπον διὰ τοῦ ὁποῖου νὰ δηλοῦται τὸ ἀμέτοχον τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν αἰτίαν καὶ παρουσίαν τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ βάθος τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀγάπης Αὐτοῦ, ἐπιτρέπει μὲν ἀλλὰ καὶ προγυωρίζει ἢ μεθοδεύει τὴν συντριβὴν καὶ ἔξωσιν τοῦ κακοῦ ἐκ τῆς Δημιουργίας.

1. Περὶ Κατασκευῆς τοῦ Ἀνθρώπου, PG 44 κεφ. 12ον, σ. 161D· 164A.

2. Λόγος πρῶτος εἰς τὸ "Ἁγιον Πάσχα, PG 46, 604D.

Ἡ κεντρικὴ ἀποψις τοῦ Γρηγορίου ὡς πρὸς τὴν αἰτίαν τοῦ κακοῦ τοποθετεῖται εἰς τὴν προαίρεσιν ἢ τὴν ἐλευθέραν ἐκλογὴν, τὴν προτίμησιν καὶ στροφὴν τοῦ νοῦ ἢ τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν ὕλην, ὅχι ὁμῶς εἰς τὴν ὕλην καθ' ἑαυτὴν. Ἡ ὕλη δὲν πρόκειται νὰ ἐκλείψῃ ἢ νὰ καταστραφῇ λόγῳ τοῦ κακοῦ. Ἡ ψυχὴ μόνον καὶ τὸ σῶμα καὶ ὁ κόσμος πρόκειται νὰ καθαρθοῦν ἢ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν παρουσίαν τοῦ κακοῦ. Ὁ νοῦς, εἰς τὸν ὁποῖον καθρεπτίζεται τὸ ἀρχέτυπον ἀγαθόν, ἔχει ὑπ' αὐτὸν τὸ σῶμα ἢ τὴν «φύσιν» τὴν ὁποῖαν διαπερᾶ, ὥστε νὰ καθρεπτίζεται εἰς αὐτὴν ὁ νοῦς. Ὁ νοῦς μὲ τὴν σειρὰν του δύναται διὰ τοῦ σώματος νὰ ἐπηρεάζῃ τὴν ὕλην αὐτοῦ, ὥστε τὸ ὑπέρτατον Ἀγαθὸν νὰ εἰσχωρῇ βαθμηδὸν καὶ νὰ ἐπηρεάζῃ τὰ πάντα.

Ἐν περιπτώσει ὁμῶς διαρρήξεως τοῦ ρυθμοῦ, δηλαδὴ τῆς ἐπιδράσεως τῶν Ἄνω ἐπὶ τῶν Κάτω, τότε ἡ ὕλη ἀνακλύπτει τὴν ἀμορφίαν αὐτῆς καὶ μεταδίδει αὐτὴν εἰς τὸ σῶμα καὶ δι' αὐτοῦ εἰς τὸν νοῦν, διότι ἡ ὕλη καθ' ἑαυτὴν δὲν εἶναι κάλλος ἀλλ' «ὑποβάθρα» ἄτακτος τοῦ κάλλους³. Αἰτία τῆς ρήξεως τοῦ ρυθμοῦ εἶναι τὸ κακὸν ἔνεκα τοῦ ὁποῖου σκοτίζεται ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν νοῦν ὥστε νὰ χάνῃ τὴν δύναμιν καὶ νὰ εἶναι ἔσωπτρον ἐν τῷ ὁποίῳ διαφαίνεται ὁ Θεός.

Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐγείρεται τὸ ἐρώτημα. Πῶς συνέβη ἡ διάρρηξις τοῦ ρυθμοῦ τῆς ἐπιδράσεως τῶν ἄνω ἐπὶ τῶν κάτω διὰ νὰ γίνῃ ἡ ἀντίστροφος κίνησις, δηλαδὴ ἡ ἐπίδρασις τῶν κάτω ἐπὶ τῶν ἄνω; Πῶς ὁ νοῦς ἔχασε τὴν λάμψιν τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ ἐπηρεασθεὶς ἐκ τῶν κάτω; Ἡ ἀπάντησις δίδεται διὰ τῆς ἀρχῆς τὴν ὁποῖαν θέτει ὁ Γρηγόριος ὡς ἀξίωμα καὶ ἀπὸ τὴν ὁποῖαν οἱ μετ' αὐτὸν θεολόγοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀπομακρυνθοῦν μήτε νὰ ἀρνηθοῦν τὴν δυναμικὴν τῆς θέσιν ἐντὸς τοῦ θεωρητικοῦ συστήματος τῆς Χριστιανικῆς θεολογίας⁴. Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ εἶναι ὅτι πᾶν τὸ δη-

3. Περὶ Παρθενίας, PG 46, 364D.

4. Baron Friedrich von Hügel. A study of his life and thought by Maurice Nedoncelle σελ. 51 ἐ. Longmans, Green and Co. London 1937.

μιουργημένον, τὸ ἔχον ἀρχήν, ὑπόκειται εἰς ἀλλοίωσιν καὶ ἀλλαγὴν. Μόνον τὸ ἀναρχον ὄν, τὸ ἀναίτιον, τὸ ἀίδιον καὶ αὐτοτελές, εἶναι πέραν πάσης ἀλλαγῆς καὶ ἀλλοιώσεως. Καὶ ἡ Δημιουργία ὡς ἔχουσα ἀρχήν ὑπόκειται εἰς ἀλλαγὴν καὶ τροπὴν. Καὶ τοῦτο δὲν συμβαίνει μόνον εἰς τὴν φύσιν τῶν ὄρατῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀόρατον, τὴν φύσιν τῶν ἀγγέλων. Διότι τὸ βουλευτικόν, ἡ ἐλευθέρα βούλησις, εἶναι ἰδίωμα καὶ διακριτικὸν γνώρισμα τόσον τῶν ἀνθρώπων, ὅσον καὶ τῶν ἀγγέλων. Ἡ ἐλευθέρα αὐτῆ βούλησις εἶναι δῶρον τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ καὶ ὡς δῶρον προσφερθὲν εἰς δημιουργήματα ὑπόκειται εἰς τροπὴν καὶ ἀλλαγὴν.

Ἦτο ἐπομένως δυνατὸν ἓνα νοερὸν δημιούργημα, ὡς συνέβη, νὰ ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὸ κέντρον τῆς ὑπάρξεως ποῦ εἶναι ὁ Θεὸς καὶ τοιοῦτοτρόπως ἀπὸ τὸ ὕψιστον ἀγαθὸν νὰ στραφῆ πρὸς τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ, πρὸς τὸ κατώτερον, καὶ νὰ ἀποκτήσῃ τὸ πάθος τοῦ φθόνου καὶ τὴν σειρὰν ὄλων τῶν ἄλλων παθῶν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔπεσεν ὁ Ἐωσφόρος καὶ οἱ ἀκόλουθοι αὐτοῦ. Ὁ ἀνθρώπος ὅμως ἔμεινεν εἰσέτι ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν δώρων τῆς χάριτος καὶ μόνον ἐξ ἐπιδράσεως τοῦ πονηροῦ ἔγινε κέντρον τῆς μίξεως τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ⁵, μίξεως ἡ ὁποία ἔλαβε χώραν ἐντὸς τῆς ἐλευθέρας αὐτοῦ βουλήσεως κατὰ παραχώρησιν τοῦ Θεοῦ. Διότι ὁ Θεὸς μήτε θέλει, μήτε δὲν θέλει, ἀλλ' ἐπιτρέπει τὸ κακόν, πρὸς ἐτοιμασίαν μείζονος ἀγαθοῦ. Ἄν διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ πονηροῦ ἀπεδυναμώθῃ τὸ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀγαθὸν διὰ τῆς μίξεως τοῦ κακοῦ, μέσῳ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου ὅμως ὁ Θεὸς ἐγνώριζε τί θὰ συνέβαινε. Παρὰ ταῦτα δὲν ἐσταμάτησε τὴν κίνησιν, ἵνα μὴ ἄρῃ τὸ ἀναφαίρετον δῶρον τοῦ λόγου καὶ τῆς ἐλευθερίας ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, δηλαδὴ διὰ νὰ μὴ ἀφαιρέσῃ αὐτὸ ποῦ ἔδωκε, τὴν εἰκόνα Αὐτοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.

Δι' αὐτὸ συζητεῖ ὁ Γρηγόριος τὸ θέμα τοῦτο χρησιμοποιοῦν τολμηροὺς ὀρισμοὺς ἀναφερομένους εἰς τὴν «καταχάλλευσιν» ἢ τὴν πανουργίαν τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἐπέτρεψε τὸ κακόν διὰ νὰ δη-

5. Περὶ Κατασκευῆς τοῦ Ἀνθρώπου, PG 44, 200A.

μιουργηθῆ κατάστασις μείζονος ἀγαθοῦ εἰς ὕψελος τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς Δημιουργίας ὀλοκλήρου ⁶.

Ἡ πτωσις τοῦ ἀνθρώπου ἔλαβε χώραν πέραν τῆς ἱστορίας, εἰς τοῦ πρωτανθρώπου τὴν ἰδεατὴν πολιτείαν, ὅπου εἶδομεν δὲν ὑπῆρχεν ἡ γενετικὴ διάκρισις καὶ ἡ αὐξήσις τῶν ἀνθρώπων ἐγένετο κατὰ τρόπον τῆς αὐξήσεως τῶν ἀγγέλων καὶ ὅπου ἡ κακία δὲν εἶχεν εἰσχωρήσει μῆτε οἱ χοϊκοὶ χιτῶνες ἦσαν τοῦ ἀύλου σώματος τοῦ ἀνθρώπου ἢ ἐπέπνυσις. Ὁ πρωτάνθρωπος κατῆλθεν ἀπὸ τὸν ἰδεατὸν κόσμον εἰς τὸν ἱστορικὸν χῶρον καὶ προσέλαβε τὴν χοϊκὴν ἢ σαρκικὴν μορφήν ἐξ αἰτίας τῆς μίξεως τοῦ κακοῦ εἰς τὴν βούλησίν του μὲ ἀποτέλεσμα τὴν προτίμησιν τῶν ἀντιθέτων πρὸς τὸ ἀγαθὸν κατ' ἐπίδρασιν τῆς δολίου συμβουλῆς τοῦ πονηροῦ. Τὸ ὕλικόν ἐπομένως σῶμα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι δευτερογενές, διότι ἡ πρωτογενὴς αὐτοῦ κατάστασις ἦτο θεοειδῆς καὶ ἡλιοειδῆς, ὡς εἶδομεν, δηλαδὴ εἶχε ἄυλον σῶμα, ἀλλὰ σῶμα. Ἡ διδασκαλία τοῦ Μωϋσέως εἰς τὴν Γένεσιν ἀναφέρεται ὄχι εἰς τὴν πρωτογενῆ, ἀλλὰ εἰς τὴν δευτερογενῆ ταύτην κατάστασιν. Δι' αὐτὸ καὶ περιγράφει αὐτὴν ὡς ἔχουσιν «αἰνίγματα» («Πλὴν ἔκδηλον καὶ τὰ αἰνίγματα τὴν διδασκαλίαν ἔχει» ⁷). Ἡ διδασκαλία αὕτη καθορίζεται διὰ τῆς ἐρμηνείας τῶν «δερματίνων χιτῶνων». Καὶ ἐρωτᾷ: «Ποίων ἀποσφαγέντων καὶ δαρέντων ζώων ἐπινοεῖται ἡ περιβολή; Ἐπειδὴ πᾶν δέρμα χωρισθὲν τοῦ ζώου νεκρὸν ἐστίν, οἴμαι τὴν πρὸς τὸ νεκροῦσθαι δύναμιν». Ἀποτέλεσμα ἐπομένως τῆς ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ ἀπομακρύνσεως εἶναι ὁ θάνατος, διότι ὁ χιτῶν ὡς μὴ ἀνήκων εἰς τὸν ἀνθρωπὸν ἀρχικῶς εἶναι προσωρινὸς «καὶ οἰκονομικῶς περιετέθη τῇ εἰς ἀθανασίαν κτισθείσῃ φύσει, τὸ ἔξωθεν αὐτῆς περιελάμπουσα, αὐτῆς δὲ τῆς θείας εἰκόνας οὐ προσαπτομένης» ⁸.

Κατὰ τινὰς μελετητὰς τοῦ θεολογικοῦ συστήματος τοῦ Γρηγορίου ἡ φερά τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ αἰσθητὰ εὐρίσκεται καὶ εἰς

6. Περὶ τῶν πρὸ ὄρας ἀρπαζομένων Νηπίων, PG 46, 192CD.

7. Μέγας Κατηχητικὸς Λόγος, PG 45, 33.

8. Λόγος Κατηχητικὸς Μέγας, PG 45 κερ. 8ον, 35D.

τὴν ἀνάγκην τῆς τροφῆς, διότι εἰς τὸν ἰδεατὸν κόσμον ὁ πρωτάνθρωπος ἀντεμετώπιζε τὴν ἀνάγκην τῆς τροφῆς, δεδομένου ὅτι ἔλαβεν ἄδειαν ἵνα τρώγῃ τοὺς καρποὺς ἐκτὸς τοῦ ἀπηγορευμένου. Ἡ αἴσθησις ἐπομένως τῆς ἀνάγκης τῆς τροφῆς συνδέει τὸν ἄνθρωπον μὲ τὰ αἰσθητά. Ἄλλὰ τὰ αἰσθητά αὐτὰ δὲν εἶναι ὡς νοοῦνται. Τὰ αἰσθητά τοῦ ἰδεατοῦ κόσμου εἶναι νοερά. Οἱ καρποὶ καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἔχουν νοερὰν φύσιν διότι τὰ πάντα εὐρίσκονται ἐντὸς τῆς ἰδεατῆς σφαίρας. Ἐπομένως ἡ στροφή τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ αἰσθητά δὲν φανερώνεται εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς τροφῆς διὰ τὴν ὁποίαν εἶχε θεϊκὴν ἄδειαν, ἀλλὰ διὰ τῆς τοποθετήσεως ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς αὐτεξουσιότητος τοῦ ἀνθρώπου τῆς πονηρᾶς ὑποδείξεως τοῦ πειράζοντος, ἵνα γίνῃ ὡς ὁ Θεός, προώρως. Τότε ὁ ἄνθρωπος ἔχασε τὴν ἰσορροπίαν καὶ ἀπέκτησε τὴν φορὰν πρὸς τὰ ὑλικά, δηλαδή πρὸς τὰ πάθη. Ἡ προπατορικὴ ἐπομένως ἁμαρτία ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ὑποχωρήσεως τῆς ἀνθρωπίνης βουλής δὲν συνέβη ἐκ τύχης, ἀλλὰ εἶναι γένημα τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ τὸ γενήσῃ. Ἄλλ' ἐπειδὴ θὰ ἐγένεα εἰς τὴν θέλησίν του τὴν πτώσιν του, διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς ὡς προγνώστης ἔφερεν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τὴν ἐπιτέχνισιν τῆς διακρίσεως τοῦ γένους εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ νοεροῦ μὲ τὸ σαρκικὸν σῶμα, τὸ ὁποῖον ὡς προσωρινὸν προχωρεῖ εἰς τὴν διάλυσίν του, ἀλλ' ὄχι εἰς τὴν ἐξαφάνισίν του. «Λύεται τὸ αἰσθητόν, οὐκ ἐξαφανίζεται. Ἀφανισμὸς γάρ ἐστι ἢ εἰς τὸ μὴ ὄν μεταχώρησις· λύσις δὲ ἢ εἰς τὰ τοῦ κόσμου στοιχεῖα πάλιν, ἐξ ὧν τὴν σύστασιν ἔχουσι»⁹.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο διακρίνουσι τινὲς κάποιαν ἀσυνέπειαν εἰς τὴν σκέψιν τοῦ Γρηγορίου, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν δέχεται τὸν διάβολον ὡς εὐρετὴν τοῦ κακοῦ, ὡς καρδίαν τῆς γῆς, ὡς ἐπηρεάσαντα τὴν ἀνθρωπίνην θέλησιν, ἀφ' ἑτέρου ὁμως θεωρεῖ τὰ προώρως θνήσκοντα νήπια ὡς ἀπόνηρα, διότι ἡ ψυχὴ των δὲν ἐγνώρισε τῆς ἁμαρτίας τὴν δρᾶσιν, μῆτε ὑπεύθυνα καὶ ἀξιόποινα. Ὅπως ὁ νεοβάπτιστος δὲν ἔχει ἁμαρτίας διότι συνεχωρήθησαν, τοιοῦτοτρόπως

9. Ἐνθα ἀνωτέρω.

καὶ ὁ νεογέννητος δὲν ἔχει ἁμαρτίας διότι αὐταὶ ἐλησμονήθησαν.

Εἰς τὴν μελέτην του «Περὶ τῶν προῶτως ἀρπαζομένων νηπίων» ὁ Γρηγόριος ἐξετάζει τὰ θέματα ταῦτα, ἀλλὰ δὲν ὑποστηρίζει τὸ ἀναμάρτητον τῶν νηπίων, ὡς ὁ Πελάγιος, κατὰ τοῦ ὁποίου μετὰ δριμύτητος ἐπετέθη ὁ ἅγιος Αὐγουστίνος. Ὁ Γρηγόριος παραδέχεται τὰ νήπια («ἀπόνηρα») διότι δὲν ἔχουν συνείδησιν καὶ δι' αὐτὸ λησμοσύνην τῆς ροῆς πρὸς τὴν ἁμαρτίαν διὰ τῶν παθῶν ποῦ γεννᾶ ἢ μίξις τῆς πνευματικῆς καὶ αἰσθητῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπειτα δὲν πρέπει νὰ γίνεται σύγχυσις τῶν δύο καταστάσεων, τῆς τοῦ πρωτανθρώπου καὶ τῆς τοῦ ἱστορικοῦ ἀνθρώπου. Οἱ ἀνακαλύπτοντες ἀσφαλείας καὶ ἀσυνεπείας εἰς τοῦ Γρηγορίου τὸ θεολογικὸν σύστημα κυρίως μεταπηδοῦν ἀπὸ τὴν ἰδεατὴν κατάστασιν εἰς τὴν ἱστορικὴν καὶ τάνάπαλιν χωρὶς νὰ τὸ ἐννοήσουν. Ἄλλως τε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Γρηγόριος ἀναλόγως τῆς περιστάσεως, εἴτε ὡς ὑπερασπιστῆς τῆς Ὁρθοδοξίας ἔναντι τῶν αἰρετικῶν, εἴτε ὡς Θεολόγος ἐκθέτων τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἐναλλάσσει τὴν ἐρμηνείαν. Ἐνῶ δηλαδὴ διακρίνει τὰ ὄντα καὶ τὰ συναφῆ θέματα βάσει τῆς αἰδιότητος, ποῦ ἀνήκει μόνον εἰς τὸν Θεόν, τῆς αἰωνιότητος ποῦ ἀνήκει εἰς τὰ νοερά δημιουργήματα καὶ τῆς χρονικότητος μέσα εἰς τὴν ὁποίαν κινοῦνται πρὸς τὸν θάνατον τὰ στερηθέντα τῆς ἀθανασίας χοικὰ δημιουργήματα, ὅμως εἰς ὠρισμένα σημεῖα συνδέει τὰ χαρακτηριστικὰ, ὡς εἰς τὸ ἔργον του διὰ τὸν πρόωρον θάνατον τῶν νηπίων. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ὁ Γρηγόριος ἐρμηνεύει τὸ σχῆμα τῶν γεννήσεων ὡς μέσον διὰ τοῦ ὁποίου ἡ ὑπερτάτη Δύναμις δοξολογεῖται, δι' ὅλων τῶν καταστάσεων τῆς ὑπάρξεως διὰ τῶν νοερῶν καὶ τῶν αἰσθητῶν, διὰ τῶν ὠρίμων καὶ τῶν ἀώρων φύσεων, δεδομένου ὅτι ἡ δύναμις τοῦ Λόγου διήκει διὰ πάντων καὶ τὰ πάντα πρὸς τὸν Θεὸν ἀποβλέπουν ¹⁰.

Ὅταν ὁ Γρηγόριος ὁμιλῇ διὰ τὴν ἀσχημίαν ποῦ προκαλεῖ τὸ κακὸν ἀναφέρεται εἰς τὴν ἔξοδον τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τοῦ ἰδεα-

10. Περὶ τῶν πρὸ ὥρας ἀρπαζομένων Νηπίων. PG 46, 175A καὶ Π. Χρήστου ἔνθα ἀνωτέρω σελίς 68.

τοῦ κόσμου. Ὄταν ὀμιλῇ διὰ τὴν ἔλλειψιν πάθους εἰς τὴν γέννησιν τοῦ ἀνθρώπου ἀναφέρεται εἰς τὴν ἄγνωστον μέθοδον τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν ἰδεατὸν κόσμον. Αἱ θέσεις αὗται ἐναλλάσσονται εἰς τὸν Μέγαν Κατηχητικὸν καὶ εἰς τὸ Περὶ Κατασκευῆς τοῦ Ἀνθρώπου. Ἡ γένεσις τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἐκτίθεται εἰς τὸν Διάλογον περὶ Ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως ἔκαμε μερικὸς νὰ παραλληλίζουσι τοῦ Γρηγορίου τὴν ἀνθρωπολογίαν μὲ τῆς θεοσοφίας τὰς δοξολογίας. Ἄλλ' ἔχουν λάθος, διότι ὁ Γρηγόριος προσπαθεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ τοῦ πρωτανθρώπου τὴν ζωὴν καὶ τὸν πολλαπλασιασμὸν πρὸ τῆς εἰσόδου του εἰς τὸν ἱστορικὸν χῶρον, ὅταν ἡ γέννησις καὶ ἡ μορφή καὶ τὸ σῶμα ὑπέστησαν μεταβολὴν ¹¹.

Ἄλλ' ἐκεῖνο ποῦ εἶναι ἴσως χαρακτηριστικὸν τῶν ἀνθρωπολογικῶν ἀπόψεων τοῦ Γρηγορίου εἶναι ἡ στάσις τῶν γεννήσεων, διότι θὰ ἔλθῃ, ὡς γράφει, ἡ στιγμή κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ροὴ τῆς φύσεως θὰ εἴρῃ τὸ τέλος τῆς, συμπληρουμένου τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀνθρώπων. Οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι ἀναρίθμητοι ἀλλὰ κινουῦνται ἐντὸς ὁρίων φυσικῶν καὶ πνευματικῶν. Καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι μόνον τοῦ Γρηγορίου παρατήρησις, ἀλλὰ καὶ τοῦ Πλάτωνος καὶ συμπέρασμα συγγενὲς τῶν κοινῶν ἐννοιῶν.

Καὶ πρῶτον τὸ σῶμα δείχνει τὴν προσωρινότητα τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι μὲν τέλειον, ἀλλὰ ὄχι μόνιμον. Εἶναι ροῦδες καὶ μεταβλητὸν ὄχι μόνον κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ὕφην καὶ τὴν δερματικὴν ἐπένδυσιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν σπονδυλικὴν συγκρότησιν. Διὰ τοῦτο ὅταν λέγῃ ὁ Γρηγόριος ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις «ἐμμελετᾷ τῷ θανάτῳ διὰ παντός» ἐννοεῖ ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι πάντοτε ὁ αὐτὸς κατὰ τὸ ὕλικόν συγκρότημα, διότι κάποιον μέλος του διηνεκῶς νεκροῦται. Διὰ τοῦτο καὶ παρατηρεῖ ὅτι κατὰ τὸν Παῦλον καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκουμεν, ἀλλ' ὄχι οἱ αὐτοὶ διαμένοντες ἐν τῷ ἰδίῳ οἴκῳ, ἀλλ' ἐκάστοτε γινόμενοι ἄλλοι ἐξ ἄλλου σώματος «ὡς πρὸς τι καινὸν σῶμα διὰ παντός ἀλλοιούμενοι» ¹².

11. Nicene and post Nicene. Fathers vol. V σελ. 13 - 14, Oxford 1823.

12. PG 46, 521C.

Ἡ ἀποψις αὕτη τοῦ Ἀγίου εἶναι γνωστὴ σήμερον διότι ἀποδεικνύεται ἐπιστημονικῶς ὅτι τὸ σῶμα μας ἀλλοιοῦται καθ' ὄρισμένον χρόνον, ἀνανεοῦται οὐσιαστικῶς διὰ τοῦ γνωστοῦ μεταβολισμοῦ εἰς τρόπον ὥστε ἡ οὐσία τοῦ κατὰ τὸν Νοέμβριον ἀνθρώπου νὰ μὴ εἶναι ἡ ἴδια κατὰ τὸν Φεβρουάριον, διότι ἀνανεώθησαν τὰ κύτταρα. Κατὰ τὸν Γρηγόριον «ἡ τῶν σωμάτων ζωὴ πάντοτε διὰ κινήσεως προῖοῦσα ἐν τούτῳ ἔχει τοῦ εἶναι τὴν δύναμιν ἐν τῷ μὴ στῆναι ποτὲ τῆς κινήσεως» καὶ «οὐχ ὁ αὐτὸς τῷ χθιζῶ ὁ σήμερον ἄνθρωπος κατὰ τὸ ὑλικὸν ὑποκείμενον ἀλλὰ τι πάντως αὐτοῦ νεκροῦται καὶ φθείρεται»¹³.

Ἡ ἁγία Γραφὴ ἐνῶ δὲν προσφέρει μαρτυρίας περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀνθρώπων, ὅμως δείχνει ὅτι θὰ παύσῃ νὰ κινῆται εἰς τὴν γῆν ὁ ἄνθρωπος, διότι ὁ θάνατος ἔχει ἀπλῶς τοῦ ἀτόμου, ἀλλὰ πάντων τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἀναπόφευκτος. Τόσον ὁ Χριστὸς διὰ τῆς παραβολῆς τῆς δευτέρας παρουσίας, ὅσον καὶ ὁ Παῦλος εἰς τὰς Ἐπιστολάς του, ἐπισημαίνουν τὸ τέλος πάντων τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι εἰς τὸ τέλος θὰ ὑποστοῦν τὴν ἀλλοίωσιν. Οἱ «περιλειπόμενοι ἀρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις» ἵνα μετὰ τῶν πρὸ ἡμῶν θανόντων συναντήσωμεν τὸν ἐρχόμενον Χριστόν¹⁴.

Κατὰ ταῦτα οἱ ἄνθρωποι δὲν θὰ πολλαπλασιάζονται ἀενάως. Θὰ ἔλθῃ ἡ ὥρα καθ' ἣν θὰ λήξῃ ἡ ροὴ τῆς φύσεως, ὅταν θὰ συμπληρωθῇ ὁ προεγνωσμένος ἀριθμὸς τὸν ὁποῖον μόνον ὁ Θεὸς γνωρίζει¹⁵.

Τὸ θέμα τοῦτο σχετίζεται μὲ τὸ νόημα τοῦ χρόνου. Ὁ χρόνος, ἡ φορὰ καὶ ἡ κίνησις τῶν φυσικῶν ὄντων θὰ λήξῃ μαζὶ μὲ τὴν λήξιν τῆς ροῆς καὶ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἀνθρώπων «τελεσθῆναι δὲ τῆς τῶν ἀνθρώπων γενέσεως, τῷ τέλει ταύτης συγκαταλήξαι τοῦ χρόνου». Ἐρμηνεύων τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἀποστόλου

13. Περὶ Κατασκευῆς τοῦ Ἀνθρώπου. PG 44, 163· 46, 521B καὶ Φλομαρίων. Ὁ Θεὸς ἐν τῇ φύσει, σελ. 240.

14. Α'. Θεσσ. 4,17.

15. Περὶ Κατασκευῆς τοῦ Ἀνθρώπου. PG 44, 229 κλπ.

Παύλου εἰς τὸ 15ον κεφάλαιον τῆς πρώτης πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς ἐρμηνεύει τὴν «ριπὴν τοῦ ὀφθαλμοῦ» ὡς λῆξιν τοῦ φυσικοῦ χρόνου καὶ εἴσοδον εἰς ἀλλαγὴν τοῦ ἀνθρώπου ἢ μᾶλλον τὴν ἀπαλλαγὴν ἐκ τῆς ροῆς καὶ τὴν εἴσοδον εἰς «τοῦ χρόνου τὸ ἀδιάστατον πέρασ»¹⁶.

Ἐπὶ πλέον ἡ λῆξις τῶν γεννήσεων καὶ τῆς ροῆς σχετίζεται καὶ μὲ τὴν ἔξοδον τοῦ κακοῦ ἐκ τῆς ὑπάρξεως. Ἄφοῦ ἡ ἔξοδος ἐκ τῆς ἰδεατῆς καταστάσεως τοῦ πρωτανθρώπου αἰτίαν εἶχε τὴν εἴσοδον τοῦ κακοῦ ἐντὸς τῆς ἐλευθέρως αὐτοῦ βουλήσεως μέχρι σημείου, διὰ τῆς ἐπηρείας τοῦ πειράζοντος, νὰ διακόψῃ τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν κοινωνίαν, διὰ νὰ εὔρεθῇ μακράν, εἰς τοῦ κακοῦ τὰ ἀποτελέσματα καὶ νὰ χάσῃ τὴν αἰωνιότητα, γενόμενος χρονικὸς, τότε δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ πᾶς τις νὰ ἐννοήσῃ τὴν πρόσκαιρον διάρκειαν τῆς χρονικότητος, τὴν παῦσιν τῆς ροῆς καὶ τὴν πλήρωσιν τῶν γεννήσεων τῶν ἀνθρώπων. Ἡ λογικὴ ἐπομένως συνέπεια τῆς ὅλης εἰκονομίας τοῦ μυστηρίου τῆς ροῆς καὶ κινήσεως τῆς ζωῆς δείχνει τὴν λῆξιν καὶ τὴν παῦσιν αὐτῆς καὶ τὴν εἴσοδον τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν πρώτην κατάστασιν, ἐνώπιον τῆς παρουσίας τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς ἀπουσίας τοῦ κακοῦ, τὸ ὅποῖον ἡμαῦρωσε τὴν εἰκόνα τοῦ ἀγαθοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ δὲν τὴν κατέστρεψε, διότι «ἡ κακία ἄχρηστον ἐποίησε τὸ ἀγαθόν» πλὴν ὁμως δὲν τὸ κατέστρεψε, διότι παρέμεινεν «ὑποκεκριμένον τοῖς αἰσχροῖς προκαλύμμασι»¹⁷. Τὸ ἴδιον θέμα ἀναπτύσσεται καὶ εἰς ἄλλα πολλὰ ἔργα τοῦ Γρηγορίου, ὅπου ἐπαναλαμβάνει: ὅτι ἦτο ἀδύνατον τὸ κακὸν νὰ συντρίψῃ ἢ ἐξορίσῃ τὸ ἀγαθόν, τὴν θεῖαν δηλαδὴ εἰκόνα, ὡς εἰς τὸν Μ. Κατηχητικόν, ὅπου ὁμιλεῖ περὶ ἀμαυρώσεως τῆς εἰκόνας, εἰς τὸ περὶ Παρθενίας, ὅπου τὴν δραχμὴν τῆς παραβολῆς θεωρεῖ ὄχι ἀπολλυμένην, ἀλλὰ νεκρωμένην μέσα εἰς «τὴν τῆς σαρκὸς ρυπαρίαν»¹⁸. Ἐκ τῆς μελέτης τοῦ Μεγάλου Κατηχητικοῦ

16. PG 44, 205C. Κ. Σκουτέρη, ἔνθα ἀνωτέρω σελ. 70 - 71.

17. Ὁμιλία εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς. PG 44, 1272A.

18. Μ. Κατηχητικὸς. PG 45, 36 καὶ 37. Περὶ Παρθενίας. PG 46, 373.

καὶ τοῦ Διαλόγου περὶ Ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως θὰ καταλάβῃ, ὁ προσεκτικὸς ἀναγνώστης, εὐκολώτερον τοῦ Γρηγορίου τὰ νοήματα περὶ λήξεως τῆς ροῆς καὶ περὶ παύσεως τῆς δράσεως τοῦ κακοῦ εἰς τὰ ὄρια τῆς βουλήσεως καὶ τῆς σωματικῆς ἡμῶν οἰκοδομῆς, παρὰ διὰ τῶν ἐρμηνειῶν ποῦ πολλοὶ ἐπεχείρησαν ὡς καὶ ὁ γράφων.

Θέματα ὡς περὶ τοῦ κακοῦ, τὸ περὶ τοῦ Πρωτανθρώπου, τὸ περὶ τῆς διακρίσεως τοῦ Γένους μετὰ τὴν πτώσιν, τὸ περὶ αἰωνιότητος καὶ χρονικότητος καὶ ἕτερα ἅτινα, θεωροῦνται ὡς ἔχοντα τὴν ἀρχὴν των εἰς προχριστιανικὰς πηγὰς καὶ εἰς πρωτοχριστιανικὰς θεολογικὰς σκέψεις. Ὁ Γρηγόριος ὡς μελετητῆς τῆς προχριστιανικῆς καὶ τῆς Χριστιανικῆς Γραμματείας ἐδιδάχθη καὶ ἀπὸ τὰς δύο πηγὰς. Ὁ Πλάτων καὶ ὁ Φίλων καὶ ὁ Πλωτῖνος παρουσιάζονται εἰς τοῦ Γρηγορίου τὴν σκέψιν, ὡς καὶ οἱ Πατέρες Ἀθανάσιος, Βασίλειος καὶ ὁ πρὸ αὐτῶν Ἐκκλησιαστικὸς μέγας Διδάσκαλος Ὁριγένης. Ὅλας ὁμως τὰς ἀπόψεις καὶ τῶν ἔξω καὶ τῶν ἔσω τῆς Ἐκκλησίας διανοουμένων ὁ Γρηγόριος δὲν τὰς υἰοθετεῖ ἀκρίτως. Δὲν ἀντιγράφει κανένα, ἢ μὴ μόνον ἐρμηνεύει καὶ ὅπου ἐξυπηρετοῦν τὴν Εὐαγγελικὴν ἀλήθειαν αἱ γινῶμαι αὐταὶ τοποθετοῦνται εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐπιχειρημάτων πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας¹⁹. Ὅπου δὲ ἡ ἀγία Γραφή δὲν ἀποφαίνεται ὁ Γρηγόριος τολμᾷ καὶ ἐρευνῶν ὁμιλεῖ. Κάθε Χριστιανὸς ἔχει τὸ ἴδιον δικαίωμα νὰ ἐρωτήσῃ. Ποία ἡ πρὸ τῆς πτώσεως ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου; Ποία ἡ σχέσις πνεύματος καὶ ὕλης; Πότε ἀρχίζει ὁ χρόνος καὶ ποῦ τελειώνει; Πότε θὰ λήξῃ ἡ ροὴ τῆς ζωῆς καὶ τῆς φθορᾶς; Ποῖον τὸ τέλος καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ; Ποῖον

19. H.F. Chermis. The Platonism of St. Gregory of Nyssa. University of California Publications in Classical Philology vol II 1930 σελ. 63 - 64.

G. Belis. Gregory of Nyssas «De Vita Moysis». A Philosophical and Theological analysis. The Greek Theological Review vol. 12 1967 σελ. 371.

τὸ νόημα τῆς παρουσίας καὶ κυριαρχίας τοῦ Θεοῦ ἐν πᾶσι; Ποία ἡ ἀρχὴ τοῦ κακοῦ; Πῶς ἐπιτυγχάνεται ἡ ἔξωσις αὐτοῦ ἐκ τῆς Δημιουργίας; Ὅα μείνουν πουθενά ἔχνη τῆς παρουσίας του καὶ ὄντα μέσα εἰς τὴν κυριαρχίαν του; Πῶς γεννᾶται ἡ ψυχὴ; Ἐρωτήματα τοιοῦτου εἶδους καὶ σήμερον ἀκόμη ἀπασχολοῦν καὶ τοὺς ἀπλοῦς καὶ τοὺς ἐρευνητὰς τῆς Χριστιανικῆς κοσμογονίας καὶ μελλοντολογίας. Ὁ Γρηγόριος ἀπαντᾷ εἰς ὅλα μὲ ἀύθεντιαν καὶ ὅπου ἡ γνώμη του δὲν ἔχει τῆς ἀγίας Γραφῆς τὴν συμφωνίαν, δὲν διστάζει νὰ τὸ ἀναφέρῃ, ὡς Χριστιανὸς εἰλικρινῆς καὶ ὡς ἄνθρωπος πού τὸν ἐνδιαφέρει ἡ ἀλήθεια.

Δι' αὐτὸ σήμερον ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης προκαλεῖ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μελετητῶν, θεωρούμενος ὡς ὁ πλέον σύγχρονος τῶν Χριστιανῶν μελετητῶν καὶ ἐρευνητῶν.

Ἡ ΨΥΧΗ ΚΑΙ Ἡ ΓΕΝΕΣΙΣ Αὐτῆς

Αἱ περὶ ψυχῆς ἀντιλήψεις τῶν Χριστιανῶν διανοουμένων φέρουν ζωηρὰν τὴν σφραγίδα τῆς ἐπιδράσεως τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ μάλιστα τοῦ Πλάτωνος. Παρὰ ταῦτα ὅμως τὰς γνώμας τῶν Χριστιανῶν καὶ μάλιστα τῶν ἁγίων Πατέρων πλαισιώνουν αἱ περὶ ἐνότητος καὶ σχέσεως τοῦ συνόλου τῆς ζωῆς καὶ τῆς φύσεως ἀρχαί τοῦ Εὐαγγελίου. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης μελετήσας κατὰ βάθος τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ μὲ τὴν γνώσιν ὄλων τῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν περὶ ψυχῆς θεωριῶν κατώρθωσε νὰ ἐπεξεργασθῇ τὸ ὑλικὸν καὶ νὰ τὸ θέσῃ ἐντὸς χριστιανικῶν πλαισίων καὶ τοιουτοτρόπως νὰ οἰκοδομήσῃ συγκεκροτημένην περὶ ψυχῆς διδασκαλίαν.

Ἡ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἐδείχθη ἀνωτέρω, προκαλεῖ τὸ ἐρώτημα. Ποῦ τοποθετεῖται ἡ εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸν ἄνθρωπον ὀλόκληρον ὡς σύνθετον ὃν ἐκ πνεύματος καὶ σώματος ἢ εἰς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ μόνον; Ἡ περὶ πρωτανθρώπου θεωρία τοῦ Γρηγορίου παρουσιάζει τὸν ἄνθρωπον ὡς νοερὸν σύνθετον ὃν τοῦ ὁποίου καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα διέφερον κατὰ τινα βαθμὸν, πάντως ὅμως καὶ τὰ δύο χαρα-

κτηρίζονται ὡς νοερά στοιχεῖα δημιουργημένα, τὸ μὲν νοερώτερον τοῦ ἄλλου, καὶ τὸ ἕτερον καθ' ὁμοίωσιν τοῦ νοεροῦ ἐν σχέσει πρὸς τὸ πρῶτον. Ἀπὸ τῆς ἐξόδου ὅμως τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῆς αἰωνιότητος εἰς τὴν χρονικότητα τὸ καθ' ὁμοιότητα νοερὸν στοιχεῖον τοῦ ἀνθρώπου ἀπέκτησε περισσοτέραν διάκρισιν, διότι εἰσῆλθεν εἰς τὴν χρονικότητα, τὴν φθορὰν καὶ τὸν θάνατον. Οἱ δερμάτινοι χιτῶνες ἔδειξαν τὴν θνητότητα. Ἡ εἰκὼν ἐπομένως τοῦ Θεοῦ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐννοηθῆ ὡς τοποθετημένη εἰς τὸ καταστὰν πρόσκαιρον τοῦτο στοιχεῖον, ποῦ δὲν εἶναι συγγενές μὲ τὸ ἀρχέτυπον. Ἐπομένως τὸ κέντρον ποῦ δείχνει τὴν συγγένειαν μὲ τὸ ἀρχέτυπον εἶναι ὁ νοῦς ἢ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς πνευματικὴ καὶ καθαρῶς νοερά ὄντοτης καὶ συγγενῆς πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἀρχετύπου.

Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ἐξετασθῆ διότι κατὰ τινὰ ἀναλογίαν εὐρίσκεται εἰς τὸ πλαίσιον τῆς ἀκαταληψίας ὡς καὶ τὸ ἀρχέτυπον αὐτῆς. Παρὰ ταῦτα ὅμως ἐκ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῆς ποῦ δείχνει ἡ ζωὴ τοῦ συνθέτου ἀνθρώπου λαμβάνομεν γνώσιν τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς, ὡς συμβαίνει καὶ μὲ τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἀρχετύπου. Αἱ ἐνεργεῖαι ποῦ ὀδηγοῦν τὴν κρίσιν εἰς παραδοχὴν τῆς ὑπάρξεως τῆς ψυχῆς, εἶναι ὅτι μόνον διὰ τῆς ψυχῆς, ἢ τοῦ νοῦ, ὁ ἀνθρωπος ἐξαπλοῦται τῇ φύσει καὶ μέχρις οὐρανῶν ἀνάγεται καὶ τῶν ἀβύσσων ἐπιβατεύει καὶ τὰ πλάτη τοῦ σύμπαντος ἐπισκέπτεται καὶ εἰς τὰ καταχθόνια εἰσέρχεται, πολλάκις δὲ («ἐν περινοίᾳ») γίνεται τῶν οὐρανίων θαυμάτων, χωρὶς νὰ ἐμποδίζεται ὑπὸ τοῦ σώματος. Τὰς ἐνεργείας αὐτὰς εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπιτελέσῃ τὸ σῶμα μόνον του. Μόνον ἡ ἄυλος ψυχὴ κατορθώνει.

Ἡ ψυχὴ αὐτὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὑπερτέρα πάσης προσωπομίας. Ὅπως τὸ θεῖον, τοιουτοτρόπως καὶ αὐτὴ εἶναι ἀνώνυμος. Τὰ ὀνόματα ποῦ τῆς ἀποδίδονται, ὡς τὸ ἄυλον, τὸ ἀειδὲς κλπ., φανερόν ἐστιν ὅτι ἡ ψυχὴ στερεῖται ὕλης καὶ μορφῆς, ὅπως ὁ Θεός. Ἐπίσης καὶ περιγραφικὴ τῆς ψυχῆς ὡς λογικὴ, θρηπτικὴ καὶ αἰσθητικὴ τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις δὲν φανερόν παρὰ λει-

τουργίαν τῆς ψυχῆς ¹. Τὸ κατηγορήμα τὸ ὁποῖον εἶναι πλησιέστερον πρὸς τὴν ψυχὴν δύναται νὰ ἐκφρασθῇ μόνον μὲ τὴν δῆλωσιν ὅτι ἀγνοοῦμεν αὐτήν. «Τίς γὰρ ἔστιν δε τῆς ἰδίας ψυχῆς ἐν καταλήψει γεγένηται; Τίς ὁ ἐπιγνοὺς αὐτῆς τὴν οὐσίαν; Ὑλικὴ τίς ἐστιν καὶ ἄυλος; Καθαρῶς ἀσώματος εἶ τι καὶ σωματωειδὲς περὶ αὐτήν; Πῶς γίνεται, πῶς κινᾶται; Πόθεν ἐκκρίεται καὶ πῶς ἀφίσταται;»²

Ὁ μόνος ὀρισμὸς τὸν ὁποῖον προκρίνει ὁ Γρηγόριος εἶναι ὅτι ἡ ψυχὴ «ἐστὶ οὐσία γεννητὴ, οὐσία ζῶσα, νοερά σώματι καὶ ὀργανικῶς καὶ αἰσθητικῶς δύναμις ζωτικῆ, τῶν αἰσθητῶν ἀντιληπτικῆ δ. ἐαυτῆς ἐνιοῦσα, ἕως ἂν ἡ δεκτικὴ τούτων συνέστηκε φύσις»³. Τοιαύτη ψυχὴ ποὺ δὲν δύναται ἀληθῶς νὰ παρασταθῇ διὰ λέξεων, πλὴν ὁμῶς ἀληθῆ καὶ ὁμοίαν τῷ Θεῷ, μόνον ὁ ἄνθρωπος ἔχει. Πάντα τὰ ἄλλα ζῶα δὲν εἶναι ἄψυχα, ἀλλὰ καὶ τελείαν ψυχὴν δὲν ἔχουν. Ἐκεῖνο ποὺ ἔχουν δὲν εἶναι ἡ ἄυλος ψυχὴ καὶ ὁ λόγος καὶ ἡ διάνοια. Ἔχουν μόνον ζωϊκὴν ἐνέργειαν ἢ ὅποια «καὶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ κατὰ τὴν μυστικὴν τοῦ Μωϋσέως ἀνθρωπογονίαν ἐπιγεγενῆσθαι διὰ τὴν πρὸς τὸ ἐμπαθὲς οἰκειότητα»⁴.

Ἄλλὰ γνωστοῦ ὄντος ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὡς σύνθετος διαλύεται εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη, τότε εὐλόγως γεννᾶται τὸ ἐρώτημα. Διαλύεται μετὰ τοῦ σώματος καὶ ἡ ψυχὴ; Ἄν τοῦτο συμβαίη, τότε δὲν εἶναι ἀπλῆ, ἀλλὰ σύνθετος καὶ ἐπομένως φθαρτὴ καὶ θνητὴ. Ἄλλὰ ταῦτα παρατηρεῖ ὁ Γρηγόριος εἶναι δόγματα τῆς Στοᾶς καὶ τοῦ Ἐπικούρου, ὁ ὁποῖος «τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν πομφόλυγος δίκην ὤετο». Καὶ τοῦτο διότι δι' αὐτὸν δὲν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο παρά γῆ καὶ ὕδωρ, πῦρ καὶ ἀήρ. Καὶ ἡ ψυχὴ ὡς συγκρότημα τῶν ὑλικῶν τούτων στοιχείων διαλύεται εἰς τὴν ἀνυπαρξίαν.

Τοιαύτη ἐκδοχὴ τῆς ψυχῆς ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἀθεταν. Ὁ Γρηγό-

1. Λόγος Κατηχητικός. PG 45, 41 532CD.

2. PG 45, 945D, 948AB. 44, 153 - 156AB.

3. Περὶ Ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως. PG 46, 29C.

4. Περὶ Κατασκευῆς τοῦ Ἀνθρώπου. PG 44, 256B.

ριος κάνει τὸν ἐξῆς συλλογισμόν. «Ὅταν βλέπω πλοῖον ἀμέσως τὸν ναυπηγὸν νοῶ, ὅταν βλέπω οἰκημα τὸν οἰκοδόμον. Ὅταν βλέπω τὸν κόσμον δὲν πρέπει νὰ ἐννοῶ τὸν Δημιουργόν;». Ἄλλὰ πῶς συναποδεικνύει ἡ πίστις εἰς τὸν Θεὸν τὴν ὑπαρξίν τῆς ψυχῆς; Εἰς ἀπάντησιν τούτου ὁ Γρηγόριος προσθέτει. Θεωροῦμεν τὴν ψυχὴν ὡς ὑπαρξίν καθ' ἑαυτὴν ὡς κάτι ποῦ διαφέρει ἀπὸ τὴν σωματικὴν «παχυμέρειαν». Ἐννοοῦμεν τὸν κόσμον διὰ τῆς αἰσθητικῆς ἀντιλήψεως. Ἄλλὰ πολλάκις ὁ ὀφθαλμὸς ἐρμηνεύει καὶ περιγράφει τὴν παντοδύναμον σοφίαν ἢ ὁποῖα ἐνθεωρεῖται εἰς τὸν κόσμον. Ὁ ὀφθαλμὸς ὅμως δὲν βλέπει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ κάτι ἄλλο εἶναι ποῦ βλέπει καὶ διερμηνεύει τὴν ὑπὲρ αἰσθησίν ὑπαρξίν. Ἐὰν δὲ αὐτὸ τὸ κάτι ἄλλο δὲν ὑπάρχει ὡς διατείνεται ὁ Ἐπίκουρος, τότε δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑπῆρχεν ἰδέα ὡς πρὸς τὴν ὑπαρξίν τῆς ὑπὲρ αἰσθησίν Ἰπάρξεως, δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ. Δι' αὐτὸ ἡ ἄρνησις ὑπάρξεως εἰς τὴν ψυχὴν ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἄρνησιν ὑπάρξεως εἰς τὸν Θεόν⁵. Παρὰ ταῦτα ὅμως ὁ ἄνθρωπος συλλαμβάνει ἰδέας, ἐμβατεύει εἰς τὰ ὑπὲρ αἰσθησίν. Δι' αὐτὸ «ἔστε τις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ νοῦς ἄλλο τι παρὰ τὸ φαινόμενον, ὁ τῷ ἀειδὲς τε καὶ νοερῷ τῆς ἰδίας φύσεως ταῦτα ἐν ἑαυτῷ κατασκευάζων ταῖς ἐπινοίαις, εἴθ' οὕτω διὰ τῆς ὑλικῆς ὑπηρεσίας εἰς τὸ ἐμφανὲς ἄγων τὴν ἔνδον συστάσαν διανοίαν⁶».

Αὐτὸ λοιπὸν ὁ παρὰ τὸ φαινόμενον νοῦς εἶναι ἡ ψυχὴ ἢ ὁποῖα εἶναι τὸ κέντρον τῆς ὁμοιώσεως τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ὡς εἰκὼν βεβαίως δὲν ἔχει καὶ τὰς ιδιότητας τοῦ ἀρχετύπου· αὐτὸς ἔτι γὰρ ἂν εἴη εἰκὼν εἰ ἐκείνῳ διὰ πάντων εἴη ταυτόν ἄλλ' ἐν οἷς ἐν τῇ ἀκινήτῳ φύσει καθορᾶται ἐκεῖνο ἐν τοῖς αὐτοῖς ἢ κτιστῇ φύσει δείκνυσι ἑαυτήν⁷.

Ἐν σχέσει λοιπὸν πρὸς τὸν Θεὸν ἡ ψυχὴ εἶναι τρεπτὴ καὶ ἀλλοιώσεως δεκτικὴ, ἀλλ' ὡς νοερά δὲν εἶναι διαλυτὴ, ἀλλὰ παρα-

5. Περὶ Ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως. PG 46, 28 - 33.

6. PG 46, 37BC.

7. Ἐνθα ἀνωτέρω 41C.

μένει μετά τὴν διάλυσιν τοῦ σωματικοῦ συγκροτήματος ὡς ἀθάνατος καὶ χωρὶς νὰ ἐμποδίζεται νὰ εἶναι παρούσα εἰς ὅλα τὰ διαλυθέντα στοιχεῖα τοῦ σώματος. Αὕτη εἶναι ἡ διδασκαλία τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἐπὶ τῆς ὁποίας βασίζεται ἡ περὶ ψυχῆς θεώρησις τοῦ Γρηγορίου καὶ τόσα μόνον παραλαμβάνει ἕξωθεν ὅσα συμφωνοῦν μὲ τῆς Γραφῆς τὰ διδάγματα. Ὅσα δὲν συμφωνοῦν ἀποκηρύττει ὡς λήρους. Διὰ τοῦτο γράφει: «Παρέντες τὸ Πλατωνικὸν ἄρμα καὶ τὴν ὑπέζευγμένην αὐτῷ ξυνωρίδα τῶν πῶλων, οὐχ ὁμοίως ταῖς ὁρμαῖς πρὸς ἀλλήλους ἐχόντων καὶ τὸν ὑπὲρ τούτων ἠνίοχον, δι' ὧν ἀπάντων τὰ ἐστῶτα περὶ ψυχῆς φιλοσοφεῖ δι' αἰνίγματος, ὅσα δὲ ὁ μετ' ἐκεῖνον φιλόσοφος, ὁ τεχνικῶς τοῖς φαινομένοις ἀκολουθεῖ καὶ τὰ νῦν ὑμῖν προσκείμενα δι' ἐπιμελείας κατεξετάζων θνητὴν εἶναι τὴν ψυχὴν ἐπεξήγητο, καὶ πάντας τοῖς πρὸ αὐτῶν καὶ τοῖς ἐφεξῆς . . . σκοπὸν τοῦ λόγου τὴν θεόπνευστον Γραφὴν ποιησώμεθα, ἢ τῆς ψυχῆς ἐξαιρετον μηδὲν νομίζεται εἶναι νομοθετεῖ. Ὁ μὴ τῆς θείας φύσεως ἴδιον»⁸.

Εἰς τὴν ψυχὴν ὅμως συμβαίνει κάτι παρόμοιον καὶ μὲ τὸ ὄργανικὸν σῶμα. Διότι ὅπως ἐκεῖνο διατηρεῖται διὰ τῆς τροφῆς, τοιουτοτρόπως καὶ ἡ ψυχὴ ζῆ καὶ κινεῖται καὶ τρέφεται ὅταν μετέχῃ τοῦ θείου. Ἀλλὰ τότε μόνον μετέχει τοῦ θείου, ὅταν δὲν παύῃ νὰ ἀτενίζῃ τὸν Θεόν. Διότι ἐφ' ὅσον εἶναι ὁμοίωμα Αὐτοῦ, τότε ἡ ψυχὴ κατὰ φυσικὴν κλίσιν στρέφεται πρὸς τὸ ὅμοιον. Ὅταν ὅμως ἡ ψυχὴ παύῃ νὰ στρέφεται πρὸς τὸν Θεόν καὶ ὡς ἐλευθέρα διὰ τὴν παῦσιν ταύτην, τότε παραβλάπτεται ἡ εἰκὼν, σκοτιάζεται καὶ ἀπομακρύνεται τοῦ φωτὸς τῆς ζωῆς⁹.

Μελετηταὶ τινες ἀποδίδουν εἰς τὸν ἅγιον Γρηγόριον τὴν ἰδέαν

8. Ὁ Πλάτων εἰς τὸν Φαῖδρον παρομοιάζει διὰ πῶλων τὸ θυμοειδές καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν τῆς ψυχῆς, τὸ δὲ διανοητικὸν δι' ἠνίοχου. Διὰ τοῦ ὅρου ὁ φιλόσοφος ἔνοεῖ τὸν Ἀριστοτέλην. Περὶ Ψυχῆς Βιβλίον 1 Πλάτωνος Φαῖδρος 246B. Περὶ Ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως PG 46, 49CD καὶ 52A.

9. Περὶ Ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως PG 46, 176 ε. 4339 ε. 44, 1161D. Πλάτωνος Πολιτεία βιβλίον βον 508D.

κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ψυχὴ θεωρεῖται ἀγέννητος καὶ ἀναρχος. Ἄλλὰ τοιαύτη ἰδέα εἶναι ξένη διὰ τὸν Γρηγόριον, διότι τὴν ὀρίζει ὡς «οὐσίαν γεννητὴν καὶ νοεράν»¹⁰. Ἐπίσης ἀποδίδουν εἰς τὸν Γρηγόριον τὴν δοξασίαν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ψυχὴ ἀμερίστως μερίζεται διὰ τὰ σχηματισθοῦν αἱ κατ' ἄτομον ψυχαί. Τὴν ἰδέαν αὐτὴν ἐξάγουν ἀπὸ ὅσα γράφει ὁ Γρηγόριος περὶ τοῦ ὁμοουσίου τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως χωρὶς πουθενὰ τὰ δείχνῃ ὅτι παραδέχεται τὸν πολλαπλασιασμόν τῶν ψυχῶν δι' ἀποκοπῆς. Ἡ τοιαύτη ἐσφαλμένη παρατήρησις βασίζεται μᾶλλον εἰς τὸ ὅτι μεταπηδοῦν οἱ μελετηταὶ τῆς θεωρίας τοῦ Γρηγορίου ἀπὸ τὴν ἰδεατὴν κατάστασιν τοῦ πρωτανθρώπου εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ ἱστορικοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἰδεατὸς ὡς οἱ ἄγγελοι ἐπληθύνετο ἂν ἐπληθύνθη ποτέ. Ὁ ἱστορικός πληθύνεται διὰ τοῦ γνωστοῦ τρόπου. Τὸ θέμα τῆς γενέσεως τῆς ψυχῆς τοῦ ἱστορικοῦ ἀνθρώπου δὲν συνταυτίζεται μὲ τὸ θέμα τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ πρωτανθρώπου. Ἡ περὶ γενέσεως τῆς ψυχῆς διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου ἐξεταζομένη ὡς κατωτέρω θὰ διαλευκάνῃ τὸ ζήτημα.

Η ΓΕΝΕΣΙΣ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ

Τὸ ζήτημα τῆς γενέσεως τῆς ψυχῆς ἐμελετήθη πολὺ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Χριστιανικῆς περιόδου. Ἰδιαιτέρως χριστιανοὶ θεολόγοι μεγάλης ἀξίας ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ζητήματος. Δὲν φαίνεται ὅμως συμφωνία μεταξύ τῶν ἀγίων Πατέρων ὡς πρὸς τὸ θέμα τοῦτο. Αἱ ἀπόψεις τῶν διακρίνονται εἰς τρεῖς θεωρίας.

Πρῶτῃ θεωρία εἶναι τῆς προϋπάρξεως Preaexistentianismus. Αὐτὴν κυρίως ὁ Πλάτων ὑπεστήριξε καὶ τὴν συνέδεσε μὲ τὴν μετεμψύχωσιν. Ὁ Ὀριγένης ἐπηρεασθεὶς ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος τὴν ἐδέχετο. Ἄλλ' ἢ Β'. Οἰκουμενικὴ Σύνοδος τὴν ἀπέρριψε μὲ ἀδράς λέξεις· α' Ἡ Ἐκκλησία τοῖς θείοις ἐπομένῃ λόγοις φάσκει

10. Περὶ Ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως, PG 46, 29B.

11. I. Βερνάδου, De universo et de anima hominis ἐνθα ἀνωτέρω σελ. 25.

τὴν ψυχὴν συνδημιουργηθῆναι τῷ σώματι καὶ οὐ τὸ μὲν πρότερον τὸ δὲ ὕστερον κατὰ τὴν ᾽Ωριγένους φρενοβλάβειαν»¹².

Δευτέρα εἶναι ἡ θεωρία τῆς Δημιουργίας, Creatianismus, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ψυχὴ δημιουργεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν γένεσιν τοῦ σώματος τοῦ βρέφους καὶ μικρὸν πρὸ αὐτῆς συν-ενοῦται μετὰ τοῦ σώματος. Τὴν θεωρίαν αὐτὴν ὑπεστήριξαν ὁ ἅγιος Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρείας, ὁ Θεοδώρητος ὁ Κύρου, ὁ Ἱερώνυμος καὶ ἄλλοι¹³. «Ὡς πρὸς τὴν γνώμην σου περὶ τῆς δημιουργίας τῶν νέων ψυχῶν ἐάν δὲν ἀντιβαίῃ πρὸς τὴν πίστιν, περὶ τῆς μεταδόσεως τοῦ πρωπατορικοῦ ἁμαρτήματος, ἃς εἶναι καὶ ἰδική μου, ἀλλ' ἐάν ἀντιβαίῃ, τότε ἃς μὴ εἶναι καὶ ἰδική σου». Μερικοὶ δυτικοὶ συγγραφεῖς, ὡς ὁ Fienus (1620 Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Louverin), ἐδίδασκεν ὅτι ἡ ψυχὴ εἰσέρχεται εἰς τὸ ἔμβρυον τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν σύλληψιν. Ἄλλοι ἀκολουθοῦντες τὸν Ἀριστοτέλην δέχονται τὴν 40ην ἡμέραν ἀπὸ τῆς συλλήψεως. Τὴν ἀληθῆ ὅμως ἐρμηνείαν δίδει ὁ Καρδινάλιος Mercier, ὁ ὁποῖος σχολιάζων τὸν Θωμᾶν τὸν Ἀκινάτην γράφει ὅτι ὁ Θεὸς δημιουργεῖ τὰς ψυχὰς τὴν ἰδίαν στιγμὴν καθ' ἣν τὰς ἐνώνει μὲ τὴν ὕλην τὴν ὁποίαν θὰ διαμορφώσῃ¹⁴.

Τρίτη θεωρία σχετικῶς μὲ τὴν γένεσιν τῆς ψυχῆς εἶναι καὶ τῆς μεταφυτεύσεως Truduxianismus. Κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτὴν ἡ ψυχὴ τοῦ νηπίου εἶναι βλάστημα τῆς ψυχῆς τῶν γονέων. Τὴν θεωρίαν αὐτὴν ὑπεστήριξαν πρὸ Χριστοῦ οἱ Ἐπικουρίοι, μετὰ Χριστὸν ὁ Τερτυλλιανός, ὁ Ἀπολλινάριος καὶ ἄλλοι αἰρετικοί. Ὁ Τερτυλλιανὸς φαίνεται παραδεχόμενος ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀπόκομμα

12. Mansi IX σελὶς 396. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Ἐκθεσις ἀκριβῆς περὶ τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως. PG 94, 922.

13. Ἀγίου Αὐγουστίνου ἐπιστολὴ εἰς Ἱερώνυμον, PL 33, 731.

14. A Manual of modern scholastic Philosophy. Μετάφρασις T.L. Parker and S.A. Parker τόμ. 1. Δευτέρα ἐκδοσις London 1921. Ἐπίσης The creation of the human soul by William Reany Benziger brothers, New York 1932, σελ. 188.

τῆς ψυχῆς τῶν γονέων ὡς βλαστὸς ἀπὸ τὸν κλάδον τοῦ Ἀδάμ¹⁵. Πολλοὶ συγκαταλέγουν καὶ τὸν ἅγιον Γρηγόριον ἐπίσκοπον Νύσσης μεταξύ ἐκείνων ποὺ παρεδέχοντο αὐτὴν τὴν θεωρίαν¹⁶. Τὰ συγγράμματα ὁμοῦ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου δὲν ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης παρεδέχετο τὴν θεωρίαν αὐτὴν.

Ὁ Γρηγόριος πρῶτον μὲν θεωρεῖ ὡς ἀπαράδεκτον τὴν πλατωνικὴν καὶ Ὠριγένειον θεωρίαν τῆς προϋπάρξεως διότι ἔχει ὡς ἐπακολούθημα τὴν μετενσωμάτωσιν ἢ μετεμψύχωσιν κατὰ τὴν ὁποῖαν ὁ ἄνθρωπος «καὶ ἀνὴρ γέγονεν ὁ αὐτὸς καὶ γυναικὸς σῶμα μετῆμφιάσατο καὶ μετ' ὀρνέων ἀνέπτη καὶ θάμνος ἔφυ καὶ τὸν ἔνυδρον ἔλαχε βίον»¹⁷. Δεύτερον τὴν θεωρίαν τῆς Δημιουργίας Creatianismus ὁ Γρηγόριος δὲν δέχεται διότι ἡ ψυχὴ γεννᾶται μετὰ τὴν πλάσιν καὶ διαμόρφωσιν τοῦ σώματος, ὅποτε ἡ ψυχὴ εἶναι νεωτέρα τοῦ σώματος. Ὡς νεωτέρα δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ καὶ ὑποδεεστέρα, διότι ἔγινε διὰ τὸ σῶμα ὥστε τοῦτο νὰ μὴ διατελῇ ἀκίνητον καὶ ἄπνουν. Δι' αὐτὸ καὶ γράφει «μήτε πρὸ τοῦ σώματος τὴν ψυχὴν μήτε ἔμπαλιν ὡς ἂν μὴ στασιάζῃ πρὸς ἑαυτὸν ὁ ἄνθρωπος τῇ κατὰ τὸν χρόνον διαφορᾷ μεριζόμενος»¹⁸. Ἡ θεωρία αὕτη ὑποβιβάζει καὶ τὴν δημιουργικὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ «οὐ τῷ παντὶ κατὰ τὸ ἄθροον ἐξαρκούσα, ἀλλὰ διαιρουμένην τὸ ἔργον ἀνά μέρος περὶ ἑτέρου τῶν ἡμισευμάτων ἀσχολουμένη»¹⁹.

Ἐκτὸς τούτου εἶναι γνωστὸν, ὡς παρατηρήθη ἀργότερον²⁰, τὸ ἐν τῇ μήτρᾳ ἔμβρυον κινεῖται καὶ ἐπομένως δὲν εἶναι δυνατὸν

15. De anima PL. 2, 681 - 682.

16. X. Ἀνδρούτσου. Δογματικὴ, Ἀθήναι 1907, σ. 134. Γερμανοῦ Στρηνοπούλου. Δογματικὴ πολυγραφημένη, τόμ. Α', σελ. 355.

17. Περὶ Κατασκευῆς τοῦ Ἀνθρώπου PG 44, 252B. 46, 108 - 109, 172 - 193 Πλάτωνος Τίμαιος 42BC. Κ. Λογοθέτου, ἔνθα ἀνωτέρω, σελ. 120.

18. Περὶ Κατασκευῆς τοῦ Ἀνθρώπου, PG 44, 233D.

19. Ἐνθα ἀνωτέρω, 44, 236AB.

20. Ἴδε Καρδινάλιου Mercier, ἔνθα ἀνωτέρω καὶ The creation of human soul ἔνθα ἀνωτέρω.

νά είναι άψυχον διότι «τῶν ἐν τῇ νηδύϊ ἐκτρεφόμενων οὔτε ἡ αὐξήσις, οὔτε ἡ τοπικὴ κίνησις ἐστὶν ἀμφίβρολος»²¹.

Ἡ ἐπιχειρηματολογία παρουσιάζει τὸν Γρηγόριον ὡς ἐρευνητὰ τὸ μυστήριον τοῦτο μετὰ προσοχῆς δεδομένου ὅτι τοῦτο συνδέεται μὲ τὴν πρὸ τῆς ἐξόδου τοῦ Πρωτανθρώπου ἐκ τοῦ ἰδεατοῦ καὶ μὲ τὴν εἰς τὸν ἱστορικὸν χῶρον ἐμπειρίαν αὐτοῦ, δηλαδὴ μὲ τὴν πτώσιν του καὶ τὴν μετὰ ταῦτα σωτηριώδη ἀποστολὴν τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἐρευνα τοῦ Γρηγορίου εἶναι πράγματι ἀξιόλογος. Πέραν τῶν συμπερασμάτων αὐτοῦ εἶναι ὄχι ἀπλῶς δύσκολον, ἀλλὰ καὶ θεολογικῶς καὶ ἀνθρωπολογικῶς ἐπισηφάλες νὰ προχωρήσῃ ἡ σκέψις. Ὁ Γρηγόριος προσφέρει λογικὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ ζήτημα τῆς γενέσεως τῆς ψυχῆς μὲ ἐπιχειρηματολογίαν ἢ ὁποῖα συνδυάζει τὰς ἀπόψεις καὶ παρουσιάζει τὴν δημιουργικὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ὑπαρξιακὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου ὡς συντελεστάς τῆς γενέσεως τῆς ψυχῆς. «Διὰ τοῦτο μέσου τῶν ὑπολήψεων εὐθύειν εἶμαι δεῖν ἐν ἀληθείᾳ τὸ ἡμέτερον δόγμα»²².

Ἡ ἐπιχειρηματολογία τοῦ Γρηγορίου συνοψίζεται ὡς ἀκολούθως. Ὁ Θεὸς περιέλαβε εἰς τὴν πρόγνωσιν Αὐτοῦ ἅπαν τὸ ἀνθρώπινον πλήρωμα δυνάμει ἀφοῦ πάντα γινώσκει πρὶν γενέσεως αὐτῶν²³. Διὰ τοῦτο εἰς τὸν Πρωτάνθρωπον καὶ τὸν μετὰ ταῦτα ἱστορικὸν ἄνθρωπον, τὸν Ἀδάμ, περιείχετο ὅλον τὸ ἀνθρώπινον πλήρωμα, δημιουργὸς τοῦ ὁποίου εἶναι ὁ Θεός. Ἡ κατόπιν γένεσις τῶν κατ' ἄτομον ἀνθρώπων εἶναι μετὰβασις ἀπὸ τὸ δυνάμει εἶναι εἰς τὸ ἐνεργείᾳ εἶναι. «Ὡσπερ ἐν τῷ σίτῳ ἢ ἐν ἑτέρῳ τῆς τῶν σπερμάτων ἅπαν ἐμπεριελήφθη τῇ δυνάμει τὸ κατὰ τὸν στάχυν εἶδος τῶν χόρτων, τὴν καλάμην, τὰς διὰ μέσου ζώνας, τὸν καρπὸν, τὰς ἀνθήκας καὶ οὐδὲν τούτων ἐν τῷ τῆς φύσεως λόγῳ προϋπάρχειν ἢ προγίγνεσθαι φαμεν τῇ φύσει τοῦ σπέρματος, ἀλλὰ τάξει

21. Περὶ Ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως, PG 46, 125A. Ζήκου Ρώσση. Σύστημα Δογματικῆς. Ἀθῆναι 1923. σελ. 424 - 429.

22. Περὶ Κατασκευῆς τοῦ Ἀνθρώπου, PG 44, 233C.

23. Δανιὴλ 13,42. Πλάτωνος Τίμαιος 29A. PG 46, 248.

τινὶ φυσικῇ τὴν ἐγκειμένην τῷ σπέρματι δύναμιν φανεροῦσθαι, οὐ μὴν ἐτέραν ἐπεισκρίνεσθαι φύσιν, κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ τὴν ἀνθρωπίνην σποράν ὑψηλείφαιμεν ἔχων ἐν τῇ πρώτῃ τῆς συστάσεως ἀφορμῇ συνεσπαρμένην τὴν τῆς φύσεως δύναμιν»²⁴. Διὰ τοῦτο μῆτε τὸ σῶμα πρὸ τῆς ψυχῆς, μῆτε χωρὶς ψυχὴν σῶμα εἶναι παραδεκτὸν κατὰ τὸν ἅγιον Γρηγόριον, «ἀλλὰ μίαν ἀμφοτέραν ἀρχὴν κατὰ τὸν ὑψηλότερον λόγον ἐν ταῖς τῆς Γενέσεως ἀφορμαῖς συνισταμένην»²⁵.

Ἐνα ὅμως τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ προσέξῃ ὁ μελετητὴς τῶν παρατηρήσεων τοῦ Γρηγορίου εἶναι ὁ συνδυασμὸς τοῦ ἀπ' ἀρχῆς θείου θελήματος μετὰ τῶν ἀφορμῶν τῶν φυσικῶν γεννήσεων. Πρὸς σαφεστέραν ἐρμηνείαν τῶν παρατηρήσεων τούτων προσθέτομεν ὅτι ἐὰν τὸ θεῖον θέλημα χαρακτηρισθῇ ὡς αἴτιον τῆς γεννήσεως τῆς ψυχῆς καὶ τότε ὡς ἀφορμὴ τῆς γεννήσεως αὐτῆς εἶναι ἡ συμμετοχὴ τῶν γονέων. Κατὰ ταῦτα. Ὁ Γρηγόριος ἐπομένως συνδιάζει δύο θεωρίας, τῆς προϋπάρξεως ἢ ὁποῖα μόνη τῆς ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὰς κληρονομικὰς τάσεις τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ἀμαρτίας, καὶ τὴν τῆς Μεταφυτεύσεως ἢ ὁποῖα μόνη τῆς καταλήγει εἰς τὸν ὕλισμόν.

Αἱ ἐκφράσεις τοῦ Γρηγορίου καὶ τὰ ἄλλα παραδείγματα διὰ τῶν ὁποίων προσπαθεῖ νὰ δείξῃ τὸ ἀβάσιμον μιᾶς ἐκάστης τῶν θεωριῶν μεμονωμένης εἰς τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος τῆς γενέσεως τῆς ψυχῆς, παρέσυραν μελετητὰς τόσοσιν ὥστε νὰ τοποθετήσουν τὸν Γρηγόριον εἰς τοὺς δεχομένους τὴν ὕλιστικὴν θέσιν τῆς μεταφυτεύσεως, Traduxianismus. Αἱ λέξεις «ἀποσπᾶς» καὶ «τὸ ἐκ τοῦ ἀνθρώπου ἀποσπώμενον», δὲν πρέπει νὰ ἐκκληφθοῦν μεμονωμένως, ὥστε νὰ ἐννοηθῇ ὅτι ὁ Γρηγόριος θεωρεῖ τὴν ἐνέργειαν τῶν γονέων ὡς μοναδικὴν καὶ συντελεστικὴν δύναμιν καὶ αἰτίαν εἰς τὴν γέννησιν τῆς ψυχῆς. Διότι ὁ Γρηγόριος, ὡς ἐδείχθη ἀνωτέρω, γνωρίζει μίαν ἀρχὴν ψυχῆς καὶ σώματος τοποθετημένην εἰς

24. Περὶ Κατασκευῆς τοῦ Ἀνθρώπου, PG 44, 236B.

25. Ἐνθα ἀνωτέρω. Ἴδε καὶ Π. Χρήστου ἔνθα ἀνωτέρω, σελ. 53.

τὴν βουλήν τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὴν συνέργειαν τῶν γονέων μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ἡ συνέργεια τῶν γονέων εἶναι ἡ ἀφορμὴ ἢ δὲ βουλή τοῦ Θεοῦ ἢ αἰτία ἐκ τοῦ δυνάμει εἰς τὸ ἐνεργεῖα μεταβάσεως τῆς ψυχῆς. «Τὸ ἀπὸ ζῶντος εἰς ζῶν ἀφορμὴν προϊέμενον»²⁶.

Κατὰ ταῦτα ὁ Γρηγόριος ἐν τῇ γενέσει τῆς ψυχῆς παραδέχεται καὶ τὴν θεῖαν αἰτίαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀφορμὴν ὡς συνέργειαν. Ὁ συνδυασμὸς οὗτος ἀντιμετωπίζει πλήρως ὅλας τὰς προϋποθέσεις ἐπὶ τῶν ὁποίων προσκρούει τόσον ἡ θεωρία τῆς προϋπάρξεως, ὅσον καὶ ἡ θεωρία τῆς Δημιουργίας. Διότι ἡ θεία βουλή δὲν εἶναι ἀμέτοχος, μήτε ἡ ἀνθρωπίνη συνέργεια μοναδικὴ αἰτία τῆς γενέσεως τῆς ψυχῆς. Ἐὰν συνέβαινε τὸ ἐναντίον, τότε δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐρμηνευθῇ ἀφ' ἑνὸς μὲν ἢ μετὰδοσις τῆς ἀμαρτίας καὶ ἀφ' ἑτέρου ἢ ὑλιστικὴ ἀποψις ἢ ὁποία ἐξισώνει τὴν ψυχὴν μὲ τὴν ἐκ τῶν γονέων ὑλικὴν ἀπόσπασιν δὲν εἶναι χριστιανικὴ. Ἐπὶ πλεόν ἐὰν ἡ ἀπόσπασις ἀφεώρα καὶ τὴν ψυχὴν, τότε θὰ εἶχομεν κάτι, παρόμοιον μὲ τὴν θεωρίαν τῆς ἀπορροίας emanation, ἢ ὁποία διαμελίζει τόσον τὸν Θεὸν ὅσον καὶ τὰς νοεράς ψυχάς. Ἀλλὰ τοιαύτῃ ἀποψις δὲν ἔχει θέσιν εἰς τὸ σύστημα τοῦ Γρηγορίου, διότι τὸν Θεὸν ἐκλαμβάνει τέλειον καὶ ἀτίδιον καὶ ἐπέκεινα πάσης ἀλλοιώσεως, ἢ ὁποία διὰ τῆς ἀπορροίας θὰ διεσπᾶτο. Ὅταν δὲ ὁμιλῇ διὰ τὴν ροὴν τῆς φύσεως ἀναφέρεται κυρίως ὄχι εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ροὴν τῶν ὑπάρξεων, ἀλλ' εἰς τὴν κίνησιν τῆς φυσικῆς ζωῆς πρὸς τὴν φθορὰν καὶ τὸν θάνατον λόγῳ τῆς ἀποκτηθείσης ὁρμῆς πρὸς τὸ ἀντίθετον τοῦ ἀγαθοῦ, δηλαδὴ πρὸς τὴν κακίαν.

Ἡ ροὴ αὐτὴ ἀφορᾷ τὰ ὑλικά ὄντα καὶ δὲν εἶναι ἀτελεύτητος. Ἐπειδὴ εἶχεν ἀρχὴν θὰ ἔχῃ καὶ τέλος. Δι' αὐτὸ ὁμιλεῖ ὁ Γρηγόριος περὶ στάσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ψυχῶν «Στᾶσιν δέ ποτε τῆς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ψυχῶν αὐξήσεως ἀναγκαίως προορᾷ ὁ λόγος, ὡς ἂν μὴ διαπαντὸς ρέει ἡ φύσις αἰεὶ διὰ τῶν ἐπιγιγνομένων ἐπὶ τὰ πρό-

26. Περὶ Κατασκευῆς τοῦ Ἀνθρώπου, PG 44, 236C.

σω γεομένη και οὐδέποτε τῆς κινήσεως λήγουσα»²⁷. Τὴν σκέψιν του ταύτην βασιίζει ὁ Γρηγόριος εἰς τὸ γεγονός τῆς ὁμοιότητος τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν νοητὴν φύσιν τόσοῦ τοῦ Θεοῦ, ὅσον και τῶν ἀγγέλων, ἡ ὁποία εἶναι ἀμείωτος και ἀκίνητος· «Πάσης τῆς νοητῆς φύσεως ἐν τῷ ἰδίῳ πληρώματι ἐστῶσης εἰκὸς ποτε και τὸ ἀνθρώπινον εἰς πέρας ἐλθεῖν, οὐδὲ γὰρ τοῦτο τῆς νοητῆς ἡλλοτριούται φύσεως, ὡς μὴ πάντοτε δοκεῖν ἐν τῷ λείποντι καθορᾶσθαι»²⁸.

Παρεμφερεῖς ἰδέας εὐρίσκομεν και εἰς ἄλλα συγγράμματα τοῦ ἀγίου Γρηγορίου²⁹. Ἄλλὰ και ὡς ἀνωτέρω διευτυπώθη δὲν εἶναι ἡ χρονικότης τῶν ὄντων και μάλιστα τοῦ ἀνθρώπου ἀτελεύτητος. Ἡ ἐπιστροφή εἰς τὴν αἰωνιότητα εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀπελευθερώσεως ἐκ τῆς φθορᾶς και τοῦ θανάτου ὄχι μόνον τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ και πάντων τῶν ὄντων. Ἰδιαιτέρως ὅμως ἡ ἐπιστροφή τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν αἰωνιότητα ἐδείχθη και ἀπὸ τοῦ Λόγου τὴν ἐνσάρκωσιν πρὸς λύτρωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ θανάτου διὰ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ και τῆς ἐπιστροφῆς αὐτοῦ εἰς ζωὴν νοεράν κατὰ τὴν ὁποίαν γάμος και ροὴ δὲν ἔχουν θέσιν ὡς ἀπεκάλυψεν ὁ Χριστός³⁰.

Παρομοίαν δυσκολίαν εὐρίσκουν οἱ μελετηταὶ τοῦ θεολογικοῦ συστήματος τοῦ Γρηγορίου εἰς τὸ ζήτημα τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐξόδου τοῦ Πρωτανθρώπου ἐκ τῆς αἰωνιότητος εἰς τὴν χρονικότητα. Ὑπάρχουν χωρία εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Γρηγορίου ποὺ φαίνεται ὅτι ὁ ἀνθρωπος ἔχασε τὸ «κατ' εἰκόνα και ὁμοίωσιν». «Οὐκέτι τὴν εἰκόνα διεσώσατο» «οὐκέτι τῆς οἰκίας αὐτῷ και κατὰ φύσιν εἰκόνας τὴν χάριν διεσώζεν»³¹. Ἄλλ' ἡ ἔννοια τῶν

27. Περὶ Ψυχῆς και Ἀναστάσεως, PG 46, 128B

28. Ἐνθα ἀνωτέρω.

29. Εἰς τὸν ἔκτον ψαλμὸν περὶ τῆς ὀγδόης, PG 44, 690. Εἰς τὸ Ἄσμα τῶν Ἀσμάτων, PG 44, 804 BCD.

30. Ματθ. 22,30.

31. Περὶ Παρθενίας, PG 46, 372B. Αὐτόθι σελ. 299

φράσεων τούτων δὲν ἀναφέρεται μήτε εἰς τὴν παντελῆ ἀπώλειαν τοῦ ἀγαθοῦ διότι τὸ ἀγαθὸν εἶναι ὁ Θεός, μήτε εἰς τὴν ἀπώλειαν τῆς νοερᾶς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου ἢ ὅποια εἶναι ἀναφαίρετος. Ἀναφέρονται μᾶλλον εἰς τὴν συσκότισιν πού ἐπηκολούθησε τὴν ἀπομάκρυνσιν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ, εἰς τὴν ροὴν καὶ κίνησιν καὶ τὴν πρόσκτισιν τοῦ κακοῦ. Κατ' ἄλλον τρόπον θὰ παρέμενε ἀσυνεπῆς καὶ ἀνεξήγητος ἡ ὅλη θεώρησις τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ὡς πρὸς τὸ ἀκατάστρεπτον τῆς νοερᾶς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου τοῦ κέντρου τούτου τῆς ὁμοιώσεως τοῦ Θεοῦ ὡς δυνάμεως «ὑποκεκρυμμένης» ἢ ὅποια ἀνεξωογονήθη διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Λόγου, μετὰ τοῦ ὁποίου ἡ συγγένεια ἢ χαριτώσασα καὶ συνδέσασα πᾶσαν τὴν Δημιουργίαν διετηρήθη παρὰ τὴν μίξιν τῆς κακίας. Ὁ Μέγας Κατηχητικὸς ἄλλως τε πού εἶναι ἡ δυναμικωτέρα προσφορά τοῦ Γρηγορίου εἰς τὴν θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν ἔκθεσιν τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας αὐτὸ τονίζει. Ὁ πονηρὸς δὲν ἔσβησε τὴν φλόγα ἀλλὰ ἀφῆρεσε τὴν λαμπρότητά της. Δὲν κατεστράφη ἡ εἰκὼν ἀλλ' ἐκαλύφθη ἀπὸ τὴν ἀκαθαρσίαν τῆς κακίας³².

Ἡ ἴδια ἀναλογία ἰσχύει καὶ εἰς τὸ νόημα ἐκφράσεων «ἀποσπᾶς» καὶ «ἀπόσπασις» σχετικῶς μὲ τὸ ζήτημα τῆς γενέσεως τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἀποδιδομένην εἰς τὸν Γρηγόριον συμφωνίαν της μὲ τοὺς δεχομένους τὴν θεωρίαν τῆς μεταφυτεύσεως.

Η ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΧΡΟΝΙΚΟΤΗΤΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΙΩΝΙΟΤΗΤΑ ΔΙΑ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

Ἐκ τῶν προηγουμένων συνάγεται τὸ ἐρώτημα: Μὲ ποῖον τρόπον θὰ σταματήσῃ ἡ ροὴ τῆς ἀνθρωπίνης κινήσεως εἰς τὴν φθορὰν καὶ τὸν θάνατον; Ἡ ἀπάντησις τοῦ Γρηγορίου τοποθετεῖται εἰς τὸ μοναδικὸν καὶ ἀνεπανάληπτον πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ. Εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν διαφόρων φάσεων τοῦ μυστηρίου τοῦ Χριστοῦ, ὁ

32. Μέγας Κατηχητικὸς, 45, 36 ε. Εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς, PG 44, 1197 BC· 1333 ABCD. Κ. Σκουτέρη, "Ἐνθα ἀνωτέρω, σελ. 58 - 60.

Γρηγόριος αναπτύσσει τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας χρησιμοποιοῦν τὸν λογικὸν συνειρημὸν ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὰ δεδομένα τῆς ἀγίας Γραφῆς. Ὁ Μέγας Κατηχητικὸς Λόγος περιλαμβάνει τὴν ἐπιχειρηματολογίαν του, ἡ ὁποία, ὡς εἶδομεν, ἀνατρέπει ἀφ' ἐνὸς τὰς θέσεις τῆς ἑλληνικῆς πολυθείας καὶ ἀφ' ἑτέρου συμπληρώνει τὰς θέσεις τῆς Ἰουδαϊκῆς μονοθείας. Εἰς τὴν θεώρησιν τῶν δύο τούτων ἀντιθέτων ἀπόψεων ὁ Γρηγόριος εὐρίσκει καὶ ἰδέας καὶ γεγονότα τὰ ὁποῖα τὸν ὀδηγοῦν εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς ἐάν ἦτο θρησκευολόγος τῆς ἐποχῆς μας. Καὶ τοῦτο διότι βλέπει εἰς τὰς θρησκευτικὰς ἐκφράσεις τῶν Λαῶν στοιχεῖα ἀποκαλυπτικά τῆς μιᾶς ἀληθείας, ἡ ὁποία ὡς ἐν σπέρματι ἐνυπάρχει εἰς τὰ θρησκευολογικὰ δεδομένα, εἰς τὰ αἰνίγματα καὶ τὰ κυβόλεξα μὲ τὰ ὁποῖα ὁ ἄνθρωπος ἐξεδήλωνε θαυμασμὸν διὰ τὸ μυστήριον τοῦ κόσμου καὶ τὴν πνευματικὴν του νοσταλγίαν καὶ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν αἰωνιότητα, τὴν κατάστασιν δηλαδὴ ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐξέπεσε, τὴν ὁποίαν νοσταλεγεῖ, ὡς καὶ τὰ Εὐαγγέλια δείχνουν. Αὐτὴν τὴν κατάστασιν περιγράφει ἡ γόνιμος καὶ καλλιτεχνικὴ φαντασία τοῦ Γρηγορίου ὡς χοροστασίαν εἰς τὴν ὁποίαν τὰ πάντα συμμετέχουν μὲ ἀρχηγὸν τὸν ἄνθρωπον. «Ἦν γάρ μία τῆς λογικῆς φύσεως χοροστασία, πρὸς ἓνα βλέπουσα τὸν τοῦ χοροῦ κορυφαῖον καὶ πρὸς τὴν ἐκεῖθεν ἐνδιδομένην αὐτῷ κινήσει διὰ τῆς ἐντολῆς ἀρμονίαν τὸν χορὸν ἀνελίσσουσα». Τὴν ὥραίαν ὅμως αὐτὴν παγκοσμίαν συμφωνίαν διέλυσε ἡ ἁμαρτία ἡ ὁποία καὶ τὸν ἄνθρωπον ποῦ εἶχε μετὰ τῶν ἀγγέλων κοινωνίαν («πτῶμα ἐποίησεν»¹).

Ποῖος θὰ σηκώσῃ τὸ πτῶμα τοῦ ἀνθρώπου; Πῶς θὰ γίνῃ καὶ πάλιν ὁ ἄνθρωπος τοῦ «ἀληθινοῦ φωτὸς ἀπεικόνισμα»; Ὁ βλαστὸς τῆς ἀθανασίας, ὁ ποτιζόμενος ἀπὸ τὴν πηγὴν τοῦ παραδεισίου ὕδατος, τὸ κάλλος τῆς φύσεως, ἀπεξηράνθη διότι ὁ ἄνθρωπος ἐγυμνώθη τοῦ κάλλους τῆς ἀθανασίας, ἔχασε τὴν αἰωνιότητα τῆς μετὰ τοῦ ἀγαθοῦ κοινωνίας καὶ ὡς σκευὸς ἐπὶ τῆς γῆς καταθραύε-

1. Εἰς τοὺς Ψαλμοὺς Βιβλίον κεφ. 6ον, PG 44, 508CD,

ται. Πῶς θὰ ἐπανακτήσῃ τὴν ὀλοκληρίαν της ἢ χωρισμένη εἰς δύο φύσεις τοῦ ἀνθρώπου; ²

Ἐν τῷ Χριστῷ, ὁ νέος Ἀδὰμ, περιέλαβεν εἰς ἑαυτὸν τὰ πάντα ³. Μὲ κέντρον τὸ «πτῶμα» τοῦ ἀνθρώπου συνεγείρει τὸν κόσμον. Ἡ ἀπολεσθεῖσα αἰωνιότης τοῦ πρωτανθρώπου ἐπαναποκτᾶται διὰ τῆς ἐνώσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ θνητοῦ ἀνθρώπου. Διότι ἀποτέλεσμα τῆς ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ ἀπομακρύνσεως, συνεργία, τοῦ πονηροῦ ἦτο ἡ χρονικότης ἢ ὁποῖα ἐσφραγίζετο ὑπὸ τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου. Ὁ αἰώνιος Χριστὸς ἐνώνει τὸν ἑαυτόν του μετὰ τὸν χρονικὸν ἄνθρωπον καὶ τοιουτοτρόπως δημιουργοῦνται αἱ προϋποθέσεις τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ ἀνθρώπου, δι' αὐτοῦ δὲ καὶ τοῦ κόσμου εἰς τὸν Θεόν.

Ἡ ἐπιστροφή περιλαμβάνει ὀλοκληρὸν τὸ μυστήριον τῆς ἐνεργείας τοῦ Χριστοῦ καὶ δείχνει τὴν ἀσφαλῆ πορείαν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν μόνωσιν εἰς τὴν κοινωνίαν μετὰ τὸν Θεόν. Ἡ σάρκωσις ἐπομένως τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἄνοδος τῆς οὐσίας τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ νοεροῦ κόσμου ἀφ' ὅπου ἐξέπεσεν. Ὁ ἅγιος Γρηγόριος εἰς τὸ θέμα τοῦτο τῆς Χριστολογικῆς διδασκαλίας ἐπαναλαμβάνει τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας τὴν ὁποίαν ἐξέθληκε πρὸ αὐτοῦ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος καὶ ὁ ἀδελφός του ἅγιος Βασίλειος καὶ ὁ φίλος του ἅγιος Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός.

Δι' αὐτὸ εἶναι ἀρκετὸν νὰ τονισθῇ ὅτι ὁ Χριστὸς περιέλαβε τὸ ὄλον ἀνθρώπινον γένος ἐν τῇ σωτηριῳδίᾳ αὐτοῦ ἐνσαρκώσει, ὡς ὁ Πρωτάνθρωπος ὁ ἐκπεσὼν παρέσυρεν ὀλοκληρὸν τὴν σειράν τῶν ἀνθρωπίνων γενεῶν εἰς τὴν χρονικότητα καὶ τὴν φθοράν καὶ τὸν θάνατον, ἐδημιούργησε σχίσμα εἰς τὸν ἄνθρωπον, τὸ ὁποῖον ὁ Χριστὸς μόνον ἐγεφύρωσε. «Πᾶσιν κατὰ τὸ συνεχὲς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, διχῆ διὰ τοῦ θανάτου, ψυχῆ τε καὶ σώματι μεμερισμένην, πρὸς τὴν συμφύτην ἄγει» ⁴.

2. Εἰς τὸ Ἄσμα τῶν Ἀσμάτων, PG 44, 703B.

3. Εἰς τὸ βιβλίον Μωϋσέως, PG 44, 381D.

4. Κατὰ Ἀπολλιναρίου, PG 45, 1280A.

Δέν ἦτο δυνατόν νά γεφυρωθῆ ἢ νά θεραπευθῆ ἡ σχισθεῖσα φύσις τοῦ ἀνθρώπου παρά διὰ τελείου ἀνθρώπου καί τελείου Θεοῦ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Χριστοῦ. Ἐάν ὁ Χριστός ὡς ἄνθρωπος ἀνῆκεν ἢ περιελαμβάνετο εἰς τήν σχισμένην φύσιν τῶν θνητῶν ἀνθρώπων, πῶς θά ἦτο δυνατόν νά θεραπεύσῃ, ἀφοῦ καί ὁ ἴδιος θά εἶχεν ἀνάγκην θεραπείας; Ἐάν πάλιν ἔμενε καθ' ἑαυτόν ὁ ἐν Χριστῷ τέλειος ἄνθρωπος χωρίς τήν ἔνωσίν του μετά τοῦ τελείου Θεοῦ, τότε πιθανόν νά ἐλάμβανε χώραν αὐτό πού συνέβη εἰς τόν Πρωτάνθρωπον, δηλαδή ἡ πτώσις. Δι' αὐτό ὁ Γρηγόριος ἐν συμφωνίᾳ πρὸς τήν Καινήν Διαθήκην καί τοὺς πρὸ αὐτοῦ θεολόγους τονίζει τήν ἔνωσιν δύο τελειοτήτων εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Χριστοῦ, λαμβανομένης βεβαίως ὑπ' ὄψιν τῆς ἐκ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν ἀναλογίας τῶν τελειοτήτων.

Κατὰ ταῦτα ἡ θεία φύσις τοῦ Χριστοῦ παραμένει ἀπαθής, ἡ ἀνθρωπίνη πάσχει. «Ἐνεργεῖ γάρ ὡς ἀληθῶς ἡ θεότης διὰ τοῦ περὶ αὐτὴν σώματος σωτηρίαν, εἶναι τῆς μὲν σαρκὸς τὸ πάθος, τοῦ δὲ Θεοῦ ἡ ἐνέργεια. Ἡ τε τοῦ θανάτου πείρα ἐπὶ τὸν κεκοινωνηκότα τῆς ἐμπαθοῦς φύσεως ἀνεφάρετο διὰ τὴν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς αὐτὸν ἔνωσιν»⁵.

Ἡ ἔνωσις τῶν δύο τελειοτήτων ἐν τῷ Χριστῷ συνήνητησεν ἀνέκαθεν δυσκολίας πού φαίνονται εἰς τὰς ἀντιρρήσεις ἐκείνων πού θεωροῦν τὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ὡς ἐνέργειαν μὴ ἀρμόζουσαν εἰς τὴν θείαν μεγαλοπρέπειαν. Δι' αὐτὸ ἐρωτοῦν. Πῶς εἶναι δυνατόν νά περιληφθῆ τὸ ἄπειρον ἐντὸς τοῦ ἀτόμου; Ὁ Γρηγόριος ἀπαντᾷ: Ἐάν ἡ ψυχὴ μας πού εἶναι ἐξ ἀνάγκης ἠνωμένη μὲ τὸ σῶμα ἔχει τὴν δύναμιν νά εἶναι πανταχοῦ, νά ἀνέρχεται εἰς τὰ ὕψη καὶ νά κατέρχεται εἰς τὰ βάθη τῆς ὑπάρξεως, νά συλλαμβάνη νοήματα χωρίς νά ἐμποδίζεται ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ σώματος κλπ. τότε τίς ἡ ἀνάγκη νά νομίζωμεν ὅτι ὁ Θεὸς ἐμποδίζεται ἀπὸ τὴν φυσικὴν ἔκτασιν τοῦ σώματος; Ὁ Γρηγόριος συνιστᾷ ἵνα λαμβάνωμεν βοήθειαν καὶ ἀπάντησιν εἰς τοιαῦτα δύσκολα ζητήματα ἀπὸ

5. Κατὰ Εὐνομίου Βιβλίον 6ον, PG 45, 713A καὶ 716D.

τὰ πλέον εὐκολονόητα παραδείγματα ὡς τὸ ἀνωτέρω· «τίς ἢ ἀνάγκη τῇ φύσει τῆς σαρκὸς τῆς θεότητος λέγειν ἐμπεριείργεσθαι, καὶ μὴ διὰ τῶν χωρὶς τῶν ἡμῖν ὑποδειγμάτων στοχασμὸν ἡμῖν τινα πρέποντα περὶ τὰς θείας οἰκονομίας λαβεῖν;»⁶.

Ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ἡ σάρκωσις τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ δὲν παρουσιάζει θεοπρέπειαν δὲν στηρίζεται διότι ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἀποδίδομεν τὴν αἰτίαν τοῦ ὑποτιθεμένου λάθους τούτου εἰς τὸν Θεόν. Τὰ προσαγόμενα πρακτικὰ ἐπιχειρήματα ἀποδεικνύουν καὶ τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον ἀπαράδεκτον, διότι ὁ Θεὸς δὲν κάνει λάθος ἀλλὰ καὶ διότι ἡ ἐνσάρκωσις δὲν συνδέεται μὲ οὐδὲν ἐκ τῶν παθῶν τὰ ὁποῖα συνεπάγεται ἡ φυσικὴ γέννησις τῶν ἀνθρώπων. Τὸ πάθος τῆς ἡδονῆς μὲ τὸ ὁποῖον ἀρχίζει ἡ ἀνθρωπίνη γέννησις, καὶ τὸ πάθος τῆς ροῆς τῶν ζώντων πρὸς τὴν κακίαν εἶναι ἀρρωστήματα τῆς ἀνθρωπίνης μας φύσεως. Ἄλλὰ ἡ διδασκαλία τῆς θρησκείας φανερώνει ὅτι καὶ ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ πάθη, τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς κακίας, ἔμεινεν μακρὰν ὁ Χριστός. Ἐπομένως ἐὰν ἡ γέννησις τοῦ Χριστοῦ εἶναι μακρὰν τῶν παθῶν αὐτῶν, τότε τί ὑπολείπεται διὰ νὰ δεχθῆ ὅτι ἔλλειψεν ἡ θεοπρέπεια εἰς τὴν κοινωνίαν τοῦ Θεοῦ μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως;

Ἄλλο παράδειγμα πρὸς ἀπάντησιν εἶναι καὶ τὸ θέμα τῆς ἐνώσεως ψυχῆς καὶ σώματος εἰς τὸν Χριστόν. Συνέβη δηλαδὴ εἰς τὸν Χριστόν τοῦ νοεροῦ μὲ τὸ ὕλικόν στοιχεῖον ἔνωσις. Ἐπηκολούθησεν ὅμως ὁ χωρισμὸς τῶν δύο διὰ τοῦ θανάτου. Ἄλλ' ἡ κατάστασις δὲν ἔμεινεν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο. Διότι ὁ Χριστὸς ἤνωσε καὶ πάλιν τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν του διὰ τῆς Ἀναστάσεως. Ἐπομένως καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο δὲν ἀπουσιάζει ἡ Θεοπρέπεια τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Λόγου εἰς ἄνθρωπον τέλειον μὲ σῶμα καὶ ψυχὴν⁷.

Ἄλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον συζητεῖ ἐν πλάτει ὁ ἅγιος Γρηγόριος εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῆς Χριστολογίας εἶναι ἡ μέθοδος κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ δύο τελειότητες, ἡ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ

6. Λόγος Κατηχητικός, PG 45 κεφ. 10ον, σελ. 41.

7. Ἐνθα ἀνωτέρω κεφ. 17ον, PG 45, 53.

Χριστῷ συνέβαλλον εἰς τὴν διάσωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ κατάντημα τοῦ θανάτου εἰς τὸ ὅποῖον ὠδηγήθη διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ πονηροῦ. Ἡ μέθοδος αὐτὴ ἐκτίθεται εἰς πολλὰ σημεῖα τῶν συγγραμμάτων τοῦ Γρηγορίου, ἀλλ' ἰδίως εἰς τὸν Μέγα Κατηχητικὸν Λόγον, καὶ εἰς τὸ περὶ Κατασκευῆς τοῦ Ἀνθρώπου. Ἐρμηνεύων τὴν Χριστολογίαὶν ὡς ἀπολύτρωσιν ὁ Γρηγόριος ἐκθέτει τὴν θεωρίαν τοῦ Λύτρου. Κατ' αὐτὴν τὴν θεωρίαν ὁ Θεὸς πληρώνει τὸν διάβολον ἔναντι τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ Λόγου αὐτοῦ καὶ τὴν στυριχὴν θυσίαν τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. Ὁ διάβολος δὲν διεῖδε τὴν ἔνωσιν τῶν δύο τελειοτήτων θεωρήσας τὸν Χριστὸν κοινὸν ἀνθρώπων, γόνον τοῦ ἐκπεσόντος Πρωτανθρώπου. Ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τοῦ Χριστοῦ ἐχρησιμοποιήθη ὡς ἀγγιστρον διὰ τοῦ ὀποῖου ἠπατήθη ὁ διάβολος καὶ συνελήφθη.

Ἡ θεωρία αὐτὴ τοῦ λύτρου ἀπησχόλησε καὶ ἀπασχολεῖ τοὺς Χριστιανοὺς. Πολλοὶ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας τὴν ἐχρησιμοποίησαν πρὸς ἀπάντησιν τοῦ ἐρωτήματος. Διὰτὶ ἐνηθρώπησεν ὁ Θεὸς Λόγος⁸.

Κατὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον ὄχι ὁ θάνατος καθ' ἑαυτὸν, ἀλλ' ὀλόκληρος ἡ οἰκονομία τοῦ μυστηρίου τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου κατεργάζεται τὴν λύτρωσιν διὰ τῆς ἐνώσεως Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου. Τὸ πρωτόγονον στοιχεῖον τῆς διασώσεως εἶναι ἡ ἔνωσις τῶν δύο τελειοτήτων, τοῦ Θεοῦ δηλαδὴ καὶ τοῦ ἀνθρώπου, ἐν τῷ Χριστῷ τῷ νέῳ Ἀδὰμ διὰ τοῦ ὀποῖου ἐσώθησαν οἱ πολλοί, ὡς διὰ τοῦ παλαιοῦ Ἀδὰμ ἐφθάρησαν οἱ πολλοὶ καὶ ἀπέθανον⁹.

Ὁ Ὁριγένης καθώρισε τὸ λύτρον «δόμα τοῖς πολεμίοις διδόμενον προνοουμένου ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ ἀφέσει τῶν αἰχμαλωτισθέντων»¹⁰. Ὁ ἴδιος ἐρωτᾷ καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ ἄλλοι ὡς ὁ Ζηγαβινός «Πρὸς ποῖον ἐδόθη τὸ λύτρον ἀντὶ πολλῶν; Οὐ γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ.

8. Βάσις τῆς θεωρίας εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην καὶ δὴ Μαθ. 20,28· Μάρκ. 10,45. Α' Κορ. 6,20, 22 - 24. Ἐφ. 1,14. Τίτ. 2,14. Α' Πέτρ. 1, 18 - 19.

9. Ρωμ. 5, 14 - 15.

10. Εἰς τοὺς Ψαλμοὺς, PG 12, 1309B.

Μήτε εὖν τῷ πονηρῷ;»· Καὶ ἀπαντᾷ· «Οὗτος γὰρ ἐκράτει ἡμῶν»¹¹.
 Ἐν συνεχείᾳ πολλοὶ Πατέρες ἐδέχθησαν τὴν ἰδίαν ἐρμηνείαν.

Κατὰ τὸν Γρηγόριον ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ ἔναντι τοῦ πονηροῦ ἀπῆτει τὴν θυσίαν τοῦ Χριστοῦ πρὸς διάσωσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ θανάτου. Ἡ ἀποψις αὐτὴ ἐν τῇ ἀναλύσει τῆς δὲν μεταβάλλει τὴν πάλην μετὰ τοῦ λυτρωτοῦ καὶ τοῦ δυνάστου εἰς τὸν κῆπον τῆς Γεθσημανῆ. Ἡ ἐπιχειρηματολογία τῆς θεωρίας παρουσιάζεται εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην τὴν ὅποιαν ὁ Χριστιανὸς ἐρμηνευτῆς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τὴν παρίδῃ. Ἡ ὄλη σύνθεσις τῶν θέσεων τοῦ Γρηγορίου ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου συνοψίζεται ὡς ἑξῆς:

Ἀφοῦ τὴν ἔχασεν ὁ ἄνθρωπος θεληματικῶς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἔπρεπεν ἐκεῖνος ποῦ ἐξ ἀγαθότητος τὴν ἐχάρισε νὰ ἐπινοήσῃ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ κατὰ τρόπον δίκαιον. Ποῖος ὁ δίκαιος τρόπος; Νὰ γίνῃ ἐκεῖνο ποῦ ὁ ὑποτάξας τὸν ἄνθρωπον ἤθελε. Τί ἤθελε; Κάτι περισσότερο ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον κατεῖχεν. Ὁ Ἰησοῦς ὡς ἀπέδειξεν ἡ ἄνευ σποράς καὶ φθοράς γέννησις του, ἡ παρθενία μετὰ τῆς μητρότητος τῆς Θεοτόκου Μαρίας, ἡ ζωὴ του καὶ ἡ θαυματουργία του ἦτο τὸ πρόσωπον ποῦ εἶχε περισσότερο ἀξίαν ἀπὸ τὸν αἰχμάλωτον ἄνθρωπον. Ἄλλ' ὁ Θεὸς ἐγνώριζεν ὅτι ὁ κατέχων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀτενίσῃ γυμνῆν τὴν θεότητα, μήτε νὰ τὴν πλησιάσῃ, χωρὶς νὰ βλέπῃ κάτι ποῦ γνωρίζει τὴν σάρκα, ἡ ὅποια μετεβλήθη καὶ ὑπετάγη εἰς τὴν φθορὰν διὰ τῆς ἀμαρτίας. Δι' αὐτὸ ἡ θεότης σκεπάζεται μετὰ τὴν σάρκα καὶ ὁ ἐχθρὸς βλέπων κάτι τὸ γνωστὸν δὲν πτοεῖται καὶ προσεγγίζει. Μᾶλλον ἔπρεπε νὰ ἐπιθυμήσῃ παρὰ νὰ βοηθηθῇ. Ἐπεθύμησε τὸν Χριστὸν ὡς θῦμα ἐπειδὴ ἔβλεπε τὴν ὑπερέχουσαν ἀνωτερότητα καὶ τὴν σειρὰν τῶν θαυμάτων ποῦ ἐπετέλει.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ ἀγαθότης τοῦ Θεοῦ συνηνώθη μετὰ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν σοφίαν. Ἡ ἀγαθότης φαίνεται εἰς τὴν θεῖαν δύναμιν ποῦ ἔγινε χωρητὴ καὶ σωματικῇ. Ἡ δικαιοσύνη φαί-

11. Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον, PG 13, 1397A.

νεται εἰς τὴν προσφορὰν τοῦ ἀνταλλάγματος καὶ ἡ σοφία εἰς τὸ σχέδιον τῆς διασώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ θεία παρουσία κρυβεῖσα εἰς τὴν σάρκα φανερώνει τὸ σχέδιον τῆς θείας βουλῆς. Διότι ὁ πο-
 πονηρός, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν πεινασμένων ἰχθύων, μὲ τὸ δό-
 λωμα τῆς σαρκὸς ἐπιᾶσθη εἰς τὸ ἄγγιστρον τῆς θεότητος. Καὶ τει-
 ουτοτρόπως ἡ ζωὴ εἰσέρχεται μέσα εἰς τὸν θάνατον, καὶ τὸ φῶς εἰς
 τὸ σκότος καὶ ἡ κακία τοῦ πονηροῦ ἐξαφανίζεται διὰ τῆς ζωῆς τοῦ
 Χριστοῦ, τὴν ὁποίαν μεταδίδει εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὡς μετεδόθη
 ἡ ἁμαρτία τοῦ πεσόντος Πρωτανθρώπου εἰς τοὺς ἐπιγόνους του.

Ἡ κακία ἐκορυφώθη ἰδιαίτερα εἰς τὴν θυσίαν τοῦ σταυροῦ. Διότι τὸ ἐγκλημα ὑπερέβη ὅλα τὰ προηγούμενα ἐγκλήματα τῆς κακίας τῶν ἀνθρώπων. Ἄλλ' ἡ θανάτωσις τοῦ Θεανθρώπου Χρι-
 στοῦ ἦτο ἡ ἀκρότης τῶν ἐπιτυχιῶν τῆς κακίας. Μετὰ ἀπὸ τὸ ἐγκλη-
 μα τοῦτο, ἄλλο ὀξύτερον καὶ φρικτώτερον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δια-
 πράξῃ ὁ ἄνθρωπος. Διὰ τοῦτο ἀπὸ τότε ἡ κακία ἔχασε τὴν δυνάμιν
 τῆς. Ἀπὸ τὸν Γολγοθᾶ καὶ πέραν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπαναληφθῇ
 παρόμοιον ἐγκλημα. Ὅλα τὰ διαδεχθέντα τὸν σταυρικὸν θάνατον
 εἶναι καὶ θὰ εἶναι κατώτερα, διότι οὐδεὶς ἀνώτερος ἢ ἀθώτερος
 ἢ ἀγιώτερος τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο ἡ κακία εἰς τὸν
 Γολγοθᾶ ἔφθασε τὸν ὕψιστον βαθμὸν τῆς ἀλλὰ καὶ τὸ τέλος τῆς.
 Ἀπὸ τότε χάνει τὴν δυνάμιν τῆς διὰ νὰ ἐξαντληθῇ τελείως ὅταν θὰ
 ἔλθῃ ἡ ὥρα.

Ἄλλ' ἡ θεωρία αὕτη τοῦ λύτρου ἀναλυομένη δὲν φαίνεται ἀ-
 κραία. Διότι δὲν παρεδόθη εἰς τὸν διάβολον ὡς λύτρον ὁ Χριστός.
 Ὁ σατανᾶς ὅμως ἠπατήθη κινήσας τὴν κακίαν τῶν ἀνθρώπων πρὸς
 καταστροφὴν τοῦ Χριστοῦ.

Ἡ ἀπάτη αὕτη δὲν ὀφείλεται εἰς δολιότητα τοῦ Θεοῦ, ἀλλ'
 εἰς τὴν συνήθειαν τοῦ εὐρετοῦ τῆς κακίας νὰ ὑποτάσῃ καὶ ἐπομέ-
 νως νὰ φθειρῇ καὶ νὰ θανατώῃ. Ἀλλὰ πῶς θὰ ὑπέτασσε τὸν ἀνα-
 μάρτητον; Ὁ Χριστὸς δὲν ἠδύνατο καὶ δὲν ἤθελε νὰ ἁμαρτήσῃ ¹².
 Τὰ δύο τέλεια, ὡς τέλεια, εἶναι ἀνεπηρέαστα καὶ σταθερὰ εἰς τὸ

12. Α. Ἀνδρούτσου, Δογματική, ἔνθα ἀνωτέρω σελ. 189.

ἀγαθόν. Ἐπομένως ὅλον τὸ σχῆμα τῆς θεωρίας τοῦ λύτρου τοποθετεῖται εἰς τοῦ Θεοῦ τὴν ἀγαθότητα καὶ τοῦ πονηροῦ τὴν ἐχθρότητα κατὰ τῆς ζωῆς καὶ κατὰ τῆς προόδου τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν κοινωνίαν μετὰ τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ τὴν θέωσιν αὐτοῦ. Ἄλλ' ἴσως ἡ πλήρης ἀπάντησις εἰς τὸ πρόβλημα πού δημιουργεῖ διὰ τὴν θεολογίαν ἡ θέσις αὕτη τοῦ λύτρου καὶ ἡ ὑποτιθεμένη «καταχάλκευσις» ὡς λέγει ὁ Γρηγόριος ἀπὸ μέρους τοῦ Θεοῦ πρὸς μείζονα ὠφέλειαν τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἀνήκη εἰς τὰ θέματα τὰ ὁποῖα ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω ἐπὶ τοῦ παρόντος μερικῶς ἐξηγοῦνται, εἰς τὸ μέλλον ὁμως νὰ ἐννοηθοῦν πληρέστερον, ὅταν ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ νοῦ τελειωθῇ διὰ τῆς πλήρους καθάρσεως καὶ ἀποβολῆς τῶν ἐπιδράσεων τῆς κακίας ¹³.

Ἡ ἀπελευθέρωσις ἀπὸ τῶν ἐπιδράσεων τῆς κακίας ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου εἶναι ἴση πρὸς τὴν ἐπιστροφὴν τῆς δημιουργίας εἰς τὸν Θεόν, πρὸς συνέχειαν τῆς «συνωδίας» μετὰ κορυφαῖον τοῦ χοροῦ τὸν ἄνθρωπον. Ὁ θάνατος εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς καθάρσεως καὶ ἡ ἔξοδος ἀπὸ τὴν χρονικότητα, ἐνῶ ἡ ἀνάστασις εἶναι ἡ εἴσοδος εἰς τὴν αἰωνιότητα πού ὁδηγεῖ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν θέωσιν αὐτοῦ.

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, Η ΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΚΑΙ Η ΔΙΕΥΡΥΝΣΙΣ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ

Ὁ θάνατος δὲν εἶναι ἀπλῶς ἐπακόλουθον τῆς ἐξόδου τοῦ Πρωτανθρώπου ἐκ τῆς αἰωνιότητος καὶ ἀποτέλεσμα τῆς φθορᾶς μέσα εἰς τὰ ὅρια τῆς χρονικότητος. Ὁ θάνατος εἶναι καὶ εὐεργετικὸν δεῖγμα τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ πρὸς κάθαρσιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐκ τῶν ἐπιδράσεων τῆς ἁμαρτίας. Δι' αὐτὸ ὁ ἅγιος Γρηγόριος εἰς διάφορα συγγράμματά του ἐξηγεῖ ὄχι ἀπλῶς τὴν παιδαγωγικὴν βοήθειαν πού ἐξασκεῖ τοῦ θανάτου τὸ φαινόμενον ἐπὶ τὴν διαγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς ὅσον καὶ τὸν καθαρμὸν πού ἐπιφέρει ὁ

13. Περὶ ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως, PG 46, 145B.

θάνατος κυρίως ἐπὶ τὴν σωματικὴν μορφήν τοῦ ἀνθρώπου («οὐδὲν γὰρ ἄλλο τί ἐστὶν ἐπ' ἀνθρώπων ὁ θάνατος, εἰ μὴ κακίας καθάρσιον»). Πρὸς ποῖον λοιπὸν σκοπὸν ἐπενοήθη ὁ θάνατος ὡς σχίσμα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀποκόλλησιν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ; Ἴδου ἡ ἀπάντησις· «Ἴνα μὴ τὸ κακὸν ἀθάνατον γένηται». Αὐτὸ διδάσκει ἡ Ἐκκλησία εἰς τὴν εὐχὴν τῆς κηδείας. Τὴν αὐτὴν ἀπάντησιν δίδει καὶ ὁ Γρηγόριος «ὡς μὴ διαιωνίζοι ἡμῖν ἡ ἐμφυεῖσα κακία, προνοία κρείττονι, θανάτῳ τὸ σκεῦος πρὸς καιρὸν διαλύεται, ἵνα τῆς κακίας ἐκρυσείσης ἀναπλασθῇ τὸ ἀνθρώπινον καὶ ἀμιγὲς κακίας τῷ ἐξ ἀρχῆς ἀποκατασταθῇ βίῳ. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἡ ἀνάστασις, ἡ εἰς τὸ ἀρχαῖον τῆς φύσεως ἡμῶν ἀναστοιχείωσις»¹.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εὐρίσκεται τὸ τέλος τῆς ἱστορίας ἢ ἡ στάσις τοῦ χρόνου. Ἡ ἱστορία ἀρχίζει μαζὶ μὲ τὴν χρονικότητα. Ἐφ' ὅσον ὁμως ἡ Ἀνάστασις ὀδηγεῖ εἰς τὴν αἰωνιότητα, τότε ἔπεται ὅτι διὰ τῆς Ἀναστάσεως λήγει ὁ χρόνος καὶ ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπίνης πορείας μέσα εἰς τὴν φθορὰν καὶ ἡ παραπλάνησις μέσα εἰς τὴν παροδικότητα εὐρίσκεται εἰς τὸ τέλος της διότι ἀρχίζει («ἡ ὀγδόη ἡμέρα») τὴν ὁποῖαν ὁ Γρηγόριος ἐννοεῖ ὡς διάρκειαν ἀσάλευτον καὶ ἀδιάδοχον, διότι «μία εἰς τὸ διηνεκὲς παραμένει οὐδέποτε νυκτερινῶ διαριουμένη ζόφῳ· ἄλλος γὰρ αὐτὴν ποιεῖ ἥλιος, ὁ τὸ ἀληθινὸν φῶς ἐκλάμπων, ὃς ἐπειδὴν ἄπαξ ἐπιφανῆ ἡμῖν οὐκέτι ἐν δυσμαῖς κρύπτεται, πάντας τῇ φωτιστικῇ ἐαυτοῦ δυνάμει περιπτυσζάμενος διηνεκὲς καὶ ἀδιάδοχον τοῖς ἀξίοις τὸ φῶς . . . ποιεῖ»². Ἡ ἀσάλευτος καὶ ἀδιάδοχος αὐτὴ κατάστασις εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ διάρκεια τῆς αἰωνιότητος ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἐξῆλθεν ὁ Πρωτάνθρωπος καὶ διὰ τῆς ἀναστάσεως ἐπιστρέφει μετὰ τῶν ἄλλων ὄντων ἵνα συνεχισθῇ, ὡς εἶδομεν, ἡ παγκόσμιος συμφωνία μὲ κορυφαῖον τοῦ χοροῦ τὸν ἄνθρωπον.

Μεταξὺ ὁμως τῆς ὀγδόης ἡμέρας καὶ τῆς ροῆς τοῦ χρόνου εἰς τὴν διάρκειαν τῆς προσκαιροῦ ταλαιπωρίας τοῦ ἀνθρώπου μεσολα-

1. Εἰς Πουλχερίαν λόγος, PG 46, 877A.

2. Εἰς τοὺς Ψαλμοὺς, PG 44, 612A.

βεῖ ὡς εἶδομεν τὸ καθαρτικὸν γεγονὸς τοῦ θανάτου τὸ ὁποῖον χωρίζει τὴν ψυχὴν ἀπὸ τὸ σῶμα. Ἡ ψυχὴ μεταβαίνει εἰς κατάστασιν ἀειδῆ καὶ ἀσώματον, διότι ὁ Ἄδης δὲν εἶναι τόπος· «τὸν μνημονεuthέντα νῦν ἕδην μὴ τόπον εἶναι τινα ἄλλῃ κατάστασιν ἀειδῆ καὶ ἀσώματον ἢ τὴν ψυχὴν ἐμβιοτεύειν παρὰ τῆς Γρηγόρης ἐκδιδασκόμεθα»³. Ἄλλὰ πῶς διάγει εἰς τὴν ἀσώματον αὐτὴν κατάστασιν ἡ ψυχὴ; Ὁ Γρηγόριος ἀπαντᾷ. Ἐὰν ἡ ψυχὴ δὲν πιέζεται ἀπὸ τὸ βάρος τῆς ἀνίας, τότε εὐκόλως προχωρεῖ μὲ χαρὰν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἀπολαμβάνει εὐθὺς τῆς Μακαριότητος Αὐτοῦ τὴν θέαν. Ἐὰν ὅμως εἶναι βεβαρυμένη καὶ προσηλωμένη εἰς τὴν ὑλῶδη φύσιν, τότε ἀδυνατεῖ νὰ ἀνέλθῃ πλησίον τοῦ Θεοῦ, διότι χρειάζεται κάθαρσιν, ἡ ὁποία διὰ τοῦ πυρὸς κατορθώνεται.

Εἰς τὸ ὕψιστον κεφάλαιον τοῦ Μεγάλου Κατηχητικοῦ Λόγου καὶ εἰς τὸ Περὶ Ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως ὁ ἀναγνώστης εὕρισκει ὅλα ὅσα ὁ ἄγιος Γρηγόριος ἐννοεῖ μὲ τὸ καθαρτικὸν αὐτὸ πῦρ ποὺ ἐλαφρώνει τὴν ψυχὴν εἰς τὴν ἀνοδὸν τῆς πρὸς συνάντησιν τοῦ ὑψίστου ἀγαθοῦ.

Ἐπειδὴ διὰ τῆς αὐτεξουσίου ἐνεργείας συνεδέθη ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸ κακὸν διὰ τοῦτο ἐξέπεσε τῆς μακαριότητος καὶ τῆς ἀπαθείας καὶ ἀπέκτησε τὴν μορφήν τῆς κακίας. Διὰ τοῦτο ὁ ἄνθρωπος ἀποθήσκει καὶ διαλύεται καὶ γίνεται γῆ. Διὰ τῆς διαλύσεως φεύγει καὶ ἀποστραγγίζεται ἡ κακία καὶ ἀναπλάττεται ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν ἀνάστασιν εἰς τὸ ἀρχικὸν του σχῆμα. Τὸ διαλυθὲν σχῆμα ἦτο προσωρινὸν διότι ἐπενοήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ νοεροῦ σώματος. Οἱ χιτῶνες οἱ δερμάτινοι μὲ τοὺς ὁποίους ἐνεδύθη ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ νεκρότης εἰς τὴν ὁποίαν κατάστασιν ὀδηγήθη ὑπὸ τῆς κακίας ὁ ἄνθρωπος. Δι' αὐτὸ ἡ νεκρότης ἐπιηρεάζει μόνον τοὺς χιτῶνας, δηλαδὴ τὸ σῶμα, τὸ αἰσθητὸν δηλαδὴ μέρος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, χωρὶς ὅμως νὰ τὸ ἐξαφανίση, διότι ἀφανισμὸς σημαίνει μηδέν, ἐνῶ διάλυσις σημαίνει μεταχώρησιν εἰς τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀποτελοῦν τὸ σῶμα. Ὑπάρχει ὅμως κοινωνία τῶν

3. Περὶ Ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως, 46, 85B.

παθημάτων τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, διὰ τοῦτο ὑπάρχει καὶ ἀναλογία σωματικοῦ καὶ ψυχικοῦ θανάτου. "Ὅπως ὀνομάζομεν θάνατον τὴν ἀποχώρησιν τοῦ σώματος ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴν ζωὴν, τοιοῦτοτρόπως ὀνομάζομεν θάνατον καὶ τὴν ἀποχώρησιν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὴν ἀληθῆ ζωὴν. Ἡ κοινωνία τοῦ κακοῦ εἶναι μία καὶ ἐπηρεάζει καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, διότι μέσῳ τῶν δύο προχωρεῖ ἡ ἐνέργεια τοῦ πονηροῦ. Διὰ τοῦτο ὁ θάνατος τῆς διαλύσεως τοῦ σώματος δὲν ἐγγίζει τὴν ψυχὴν, δι' αὐτὸ καὶ παραμένει ὡς ἀπλῆ, ἀδιάλυτος καὶ ἀθάνατος. Ἐπειδὴ ὅμως εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀφαιρεθοῦν διὰ θεραπείας αἱ κηλίδες τῆς ἀμαρτίας, διὰ τοῦτο ἐτέθη ὡς φάρμακον εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν ἡ ἀρετὴ πρὸς θεραπείαν. Ἐὰν δὲ ἡ ψυχὴ δὲν θεραπευθῆ, τότε ἡ θεραπεία θὰ λάβῃ χώραν μετὰ τὸν θάνατον. Ἄλλ' ἡ ψυχὴ ἔχει συγγένειαν μὲ τὸν Θεὸν καὶ τὰ συγγενῆ ἀλληλοέλκονται. Ἡ ψυχὴ ἔχει τὰ μιμήματα τοῦ ἀρχετύπου, δι' αὐτὸ ἔλκεται ἀπὸ τὸν Θεόν, διότι πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὸν Θεὸν διὰ παντὸς τρόπου ἐκεῖνο πού εἶναι ἰδικόν του. Ἐὰν ἡ ψυχὴ εἶναι ἑλαφρὰ καὶ ἀπίεστος ἀπὸ τὰ σωματικὰ βάρη, τότε εὐκολα γίνεται ἡ προσχώρησις τῆς εἰς τὸν Θεόν. Ἐὰν ὅμως τὰ πάθη τὴν ἐκάρφωσαν εἰς τὰ ὑλικά, τότε ὑποφέρει αὐτὸ πού ὑποφέρουν ἐν περιπτώσει σεισμοῦ τὰ σώματα ἐκεῖνα πού σύρονται διὰ νὰ μὴ φονευθοῦν ὑπὸ τὸ βάρος τῆς γῆς. Ὁ Θεὸς δὲν τιμωρεῖ, μήτε μισεῖ ἂν δοκιμάζουν ὀδύνην οἱ ἀμαρτήσαντες. "Ὅπως διὰ πυρὸς καθαρίζεται ὁ χρυσὸς διὰ νὰ λειώσῃ καὶ ἀφαιρεθοῦν ἀπὸ αὐτὸν τὰ ξένα στοιχεῖα, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἡ κακία δαπανᾶται εἰς τὸ πῦρ τῆς καθάρσεως. Μαζὶ μὲ τὴν κακίαν εἶναι καὶ ἡ ψυχὴ ἡ ὁποία καθαρίζεται ἀπὸ τὰ ὑλώδη καὶ κίβδηλα στοιχεῖα. Ἡ ψυχὴ ὑποφέρει ὅταν καθαρίζεται καὶ ἀποξυεται ἀπὸ τὰ ξένα στοιχεῖα καὶ ἑλκύεται ἀπὸ τὸν Θεόν. Μέτρον τοῦ πόνου εἶναι ἡ ποσότης τῆς κακίας. Δὲν εἶναι εὐλογον νὰ εἶναι ἴσος αὐτὸς πού ἐχάρισε τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὴν κακίαν μὲ ἐκεῖνον πού μετρίως συνεφώνησε μὲ τὴν κακίαν. Ἡ φλόξ θὰ ἐξαλειφθῆ ἀναλόγως πρὸς τὴν ποσότητα τῆς ὑλοφροσύνης, ἕως ὅτου ὑπάρχει ὑλικὸν πού τρέφει τὴν φλόγα. Ἐκεῖνος ὅμως πού σηκώνει ἑλαφρότερον φορτίον, τότε δὲν χρειάζεται πολὺ πῦρ. Διὰ

τοῦτο πρέπει νά φυλάζωμεν τὴν ψυχὴν ἀπὸ τὸ μόλυσμα τῆς κακίας διὰ νὰ μὴ εἶναι πολὺ σοβαρὰ τὰ βάρη καὶ αἱ κηλίδες ἀλλὰ μέτριαι καὶ εὐκολοθεράπευτοι αἱ πληγαί ⁴.

Ἄλλὰ τί ἐννοεῖ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὅταν εἰσάγη εἰς τὸ ζήτημα τῆς καθάρσεως τὸ στοιχεῖον τοῦ πυρός; Μήπως ἐννοεῖ τὸ γνωστὸν *Purgatorium* τῆς δυτικῆς θεολογίας; Τὸ πῦρ δὲν εἶναι ὡς νοοῦμεν αὐτὸ σήμερον. Ὁ Γρηγόριος τοῦ ἀποδίδει ἠθικὴν ἐννοιαν. «Πῦρ γὰρ ἀκούων ἄλλο τι παρὰ τοῦτο νοεῖν ἐδιδάχθη ἐκ τοῦ παρακεῖσθαι τῷ πυρὶ ἐκείνῳ ὃ ἐν τούτῳ οὐκ ἔστι. Τὸ μὲν γὰρ οὐ σβέννεται τοῦτο δὲ πολλὰ παρὰ τῆς πείρας ἐξεῦρηται τὰ σβεστήρια» ⁵. Ποῖον τὸ ἄλλο τοῦτο εἰς τὸ ζήτημα τοῦ πυρός; Ὁ Γρηγόριος ἀπαντᾷ ὅτι τοῦτο τὸ πῦρ εἶναι ἴσον πρὸς τὴν στέρησιν τῶν φαινομένων ἀγαθῶν, ἢ ὅποια στέρησις δημιουργεῖ ὀδύνην εἰς τὴν ψυχὴν ⁶.

Κατὰ ταῦτα τὸ πῦρ ποὺ καθαρίζει τὴν βεβαρυμένην ψυχὴν δὲν θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου ὡς τὸ διδάσκει ἡ δυτικὴ θεολογία. Ἐπὶ τοῦ ζητήματος παραθέτει. 1) Γράφων κατὰ τοῦ Εὐνομίου ὀνομάζει τὸν Θεὸν ὡς πῦρ ποὺ καταναλίσκει τὴν κακίαν. 2) Τὸ πῦρ εἶναι ἴσον μὲ τὴν ἔλξιν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ ὁμοιώματος αὐτοῦ, τὸ ὅποῖον δυσκολεύεται νὰ πλησιάσῃ τὸν προορισμὸν τοῦ λόγου τοῦ βάρους τῶν κηλίδων τῆς κακίας. 3) Θεωρεῖ τὸ πῦρ ὡς πονηρὰν συνειδησιν, σχετιζομένην μὲ τὴν ἐπίδρασιν τῆς κακίας ⁷.

Ἐπομένως τὸ πῦρ ποὺ καθαρίζει τὰς βεβαρυμένας ψυχὰς δὲν εἶναι αὐτὸ ποὺ ἐννοεῖ ἡ δυτικὴ θεολογία, καίτοι μερικοὶ περιέγραψαν τὸν ἅγιον Γρηγόριον ὡς παραδεχόμενον τὴν δυτικὴν αὐτὴν διδασκαλίαν ⁸.

Ἀποτέλεσμα τῆς ἠθικῆς ταύτης ἰατρείας ἡ καθάρσεως εἶναι ἡ εἴσοδος τῆς ψυχῆς εἰς τὴν αἰωνιότητα καὶ ἡ ἀντικατάστασις τῶν

4. PG 45, 36 - 37. 46, ... - 101.

5. Λόγος Κατηχητικὸς κεφ. 20ον, σελ. 104 - 115.

6. Περὶ Ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως, PG 46, 84C.

7. PG 46, 81 - 82.

8. Κ. Λογοθέτου, ἐνθα ἀνωτέρω σελ. 255.

I. Βερνάδου, De universo et de anima, ἐνθα ἀνωτέρω, σελ. 90 - 91.

κηλίδων και τῆς ἐπιδράσεως τῆς κακίας διὰ τῆς τιμῆς και δόξης. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται δι' ἄλλους μὲν ἀνθρώπους εὐθὺς διότι κατώρθωσαν νὰ καθαρισθοῦν κατὰ τὸν ἐπίγειον αὐτῶν βίον, δι' ἄλλους πάλιν μετὰ παρέλευσιν χρόνου πού ἀπαιτεῖ ἡ κάθαρσις και ἡ ἐλάφρυνσις αὐτῶν ἐκ τῶν ξένων στοιχείων. Ἀλλά και ἐκεῖνοι πού δὲν εἶχαν πεῖραν τοῦ καλοῦ και τοῦ κακοῦ εἰς τὴν γῆν και αὐτοὶ θὰ ἔχουν τὴν μετουσίαν τῶν ἀγαθῶν τὰ ὅποια κατὰ τὸν Ἀπόστολον ὀφθαλμὸς δὲν εἶδε και αὐτὶ δὲν ἤκουσε, μήτε ἡ σκέψις συνέλαβε. «Τοῦτο δὲ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ, κατὰ γε τὸν ἐμὸν λόγον ἢ τὸ ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ γενέσθαι»⁹.

Ἡ καλὴ ἐλπίς τῆς μετὰ χρόνον βραχὺν ἢ μακρὸν καθάρσεως και εἰσόδου εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ ἀγαθοῦ προκαλεῖ ἐρωτήματα. Ποῖον τὸ κέρδος τῆς ἐλπίδος δι' ἐκείνους πού θὰ ὑποστοῦν τὴν ὀδύνην τοῦ καθαρμοῦ ἐπὶ ἐν ἔτος; Και ἐάν ἡ ὀδύνη παραταθῇ ἐπὶ ἓνα οἰῶνα ποῖα παρηγορία ὑπολείπεται; Ἡ ἀπάντησις τοῦ ἀγίου Γρηγορίου εἰς τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ βασίζεται εἰς τὴν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ ἢ ὅποια διήκει διὰ πάντων και ἐπιβάλλει τὴν πληρωμὴν σύμφωνα πρὸς τὸ βάρος τῆς ὀφειλῆς χωρὶς νὰ παραγνωρίζωνται και τὰ μικρότερα χρέη. Εἰς τὴν παραβολὴν τοῦ Εὐαγγελίου¹⁰ ὁ ὀφειλέτης παραδίδεται εἰς τοὺς βασανιστὰς ἕως ὅτου ἐπιστρέψῃ τὸ ὀφειλόμενον. Και τοῦτο σημαίνει ὅτι διὰ τῆς βασάνου γίνεται ἡ ἐπιστροφή τοῦ χρέους¹¹. Τὸ χρέος εἶναι ἡ λύπη μὲ τὴν ὁποίαν ἐχρεώθη ὁ ὀφειλέτης κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπιγείου ζωῆς προτιμήσας τὰ πρόσκαιρα ἀντὶ τῶν αἰωνίων, δηλαδὴ τὴν ἐκτροπὴν πρὸς τὴν ἀμαρτίαν και ὄχι τὴν στροφὴν πρὸς τὴν ἀρετὴν. Κατὰ τὴν κάθαρσιν θὰ ἀποβάλλῃ πᾶν ὅ,τι εἶναι ξένον, ὅλον τὸ χρέος, και τότε θὰ γίνῃ ἐλεύθερος. Ἐλευθερία εἶναι ἡ ἐξομοίωσις πρὸς τὸ ἀδέσποτον και αὐτοκύριον, πού ἐδόθη κατ' ἀρχὰς ἀλλ' ἐσκεπάσθη ὑπὸ τοῦ χρέους. Ἡ ἐλευθερία εἶναι μία ὡς πρὸς τὴν φύσιν τῆς και δια-

9. Περὶ Ψυχῆς και Ἀναστάσεως, PG 46, 152A.

10. Λουκᾶ 7,41.

11. Ματθ. 18,23.

τελεῖ ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς ἑαυτὴν. Κάθε τι ποῦ εἶναι ἐλεύθερον συναρμόζεται μὲ τὸ ὁμοίον του. Καὶ ἡ ἀρετὴ εἶναι ἀδέσποτος καὶ θὰ συνταυτισθῇ μὲ τὴν ἐλευθερίαν, διότι καὶ αὐτὴ εἶναι ἀδέσποτος. Ἄλλ' ἡ θεία φύσις εἶναι ἡ πηγὴ πάσης ἀρετῆς. Ἄρα ὅσοι εἶναι ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ τὴν κακίαν εἰσέρχονται εἰς τὴν ἀρετὴν ποῦ εἶναι: ὁ Θεὸς διὰ τὸ εἶναι ὁ Θεός, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος «τὰ πάντα ἐν πᾶσι»¹².

Ἐπομένως ἡ ὀδύνη ἡ μακρὰ ἢ ἡ βραχεῖα ἔχει τέρμα τὴν κάθαρσιν καὶ αὐτὴν τὴν ἐλευθερίαν ὡς ἡ ἐλευθερία σημαίνει ἀρετὴ καὶ ἡ ἀρετὴ εἶναι ὁ Θεός.

Τί ὅμως συμβαίνει εἰς τὸ σῶμα ποῦ ἐχωρίσθη διὰ τοῦ θανάτου ἀπὸ τὴν ψυχὴν; Ὁ Γρηγόριος διδάσκει ὅτι τὸ σῶμα διαλύεται εἰς τὰ στοιχεῖα ποῦ τὸ ἀποτελοῦν καὶ τοποθετοῦνται εἰς τὴν κοιλίδα ποῦ ἀνήκουν. Ἡ ψυχὴ ὅμως δὲν εἶναι μακρὰν τῶν στοιχείων τοῦ σώματος μετὰ τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ τὸ ἀνθρώπινον πρόσωπον. Καὶ τοῦτο διότι ἔχει τὴν δύναμιν τῆς ἀναγνώρισεως τῶν στοιχείων τοῦ σώματος αὐτῆς καὶ νὰ συνεπεκτείνεται πρὸς αὐτά. «Εἰδέναι τὴν ψυχὴν τῶν συνδραμόντων στοιχείων πρὸς τὴν τοῦ σώματος κατασκευὴν, ὧς ἐνεφύη καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν αὐτῶν εἰς τὴν φυσικὴν ιδιότητά. Καὶ πόρρωθεν ἀπ' ἀλλήλων ἡ φύσις ἐφέλκει οὐδὲν ἥττον παρ' ἐκάστῳ ἔσται τῇ γνωστικῇ δυνάμει τοῦ οἴκειου ἐφαπτομένη, καὶ παραμένουσα ἕως ἂν εἰς ταυτὸ πάλιν ἡ τῶν διεστώτων γένηται συνδρομὴ πρὸς τὴν τοῦ διαλυθέντος ἀναστοιχείωσιν, ὅπερ ἀνάστασις κυρίως καὶ ἔσται καὶ ὀνομάζεται»¹³.

Ἡ διεύρυνσις αὐτῆ τῆς ψυχῆς φαίνεται ὄχι μόνον εἰς τὴν γνωστικὴν αὐτῆς δύναμιν τῶν στοιχείων τοῦ σώματος μετὰ τοῦ ὁποίου ἔζησεν, ἀλλὰ καὶ καθ' ἑαυτὴν δεχομένη τῶν ἀγαθῶν τὸν πλοῦτον. Τὸ θέμα τοῦτο ἀναλύει ὁ Γρηγόριος κατὰ τρόπον σαφῆ καὶ ἐνδεικτικὸν τῆς βαθύτητος καὶ τοῦ μυστικοῦ χαρακτήρος τῆς θεολογικῆς του δυνάμεως. Ἴδου ἐν συνόψει πῶς ἐννοεῖ τὴν διεύρυνσιν τῆς ψυχῆς.

12. Α' Κορ. 15,28.

13. Περὶ Ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως, PG 46, 76AB.

Τὰ πάντα εὐρίσκονται εἰς τὸ πλαίσιον τῆς τάξεως καὶ τῆς συνεχείας, κατὰ τὸ σοφὸν σχέδιον τοῦ Θεοῦ, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἀκολουθοῦν οἱ ἄνθρωποι διὰ νὰ πλησιάσουν τὸν Θεόν. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἐδημιουργήθη ἡ λογικὴ φύσις διὰ νὰ μὴ μένη ἄργος ὁ πλοῦτος τῶν θείων ἀγαθῶν. Αἱ ψυχαὶ παρομοιάζονται ὡς ἀγγεῖα ἐντὸς τῶν ὁποίων ὑπάρχει χῶρος δεκτικὸς τῶν ἀγαθῶν, χῶρος ὁ ὁποῖος διευρύνεται διηνεκῶς διὰ τῆς προσθήκης τῶν εἰσερχομένων ἀγαθῶν. Τοιαύτη εἶναι ἡ μετουσία τοῦ θείου ἀγαθοῦ ὥστε νὰ διευρύνῃ καὶ νὰ κἀνῃ περισσότερον δεκτικὸν ἐκεῖνον εἰς τὸν ὁποῖον εἰσέρχονται τὰ θεῖα ἀγαθὰ. Ὁ Γρηγόριος πρὸς ἐρμηνείαν τῆς περιπτώσεως ταύτης τῆς προόδου τῆς ψυχῆς χρησιμοποιεῖ ὄρους ὡς «ἀνάβασις», «διάπτυξις», «ἀνοδος», «περιαίρεσις». Ὁ Καρδινάλιος L. Daniélou ἀναφέρει καὶ τὸν ὄρον «ἐπέκτασις» ἀλλ' οὗτος καίτοι περιγράφεται ὅμως δὲν ὑπάρχει εἰς ὅσα ἔργα τοῦ ἁγίου Γρηγορίου παραπέμπει. Μὲ ὅλας αὐτάς τὰς ὥραϊας περιγραφὰς ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἐπιχειρεῖ νὰ δείξῃ τὴν ἔλξιν τῆς ψυχῆς ὑπὸ τοῦ ἀρχετύπου καὶ τὴν δύναμιν ποῦ λαμβάνει ἐκεῖνος ποῦ δέχεται τὴν θείαν ἔλξιν, ὥστε νὰ αὐξάνῃ καὶ οὐδέποτε νὰ εὐρίσκη τέρμα εἰς τὴν πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ τὸ ἀγαθὸν πρόοδον, διότι ἡ πηγὴ τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι ἀνεξάντλητος εἰς παροχὴν ἀγαθῶν¹⁴. Ἡ φύσις ἐπομένως ἐκεῖνου ποῦ δέχεται τὰ ἀγαθὰ, μεγεθύνεται διὰ τῆς εἰσδοχῆς τῶν ἀγαθῶν, διηνεκῶς προσελκύει τὸ ἀγαθὸν καὶ καθίσταται εὐρυχωροτέρα. Δὲν ὑπάρχει ὄριον εἰς τὴν διεύρυνσιν αὐτὴν τῆς ψυχῆς, ὡς δὲν ὑπάρχει ὄριον τῆς προσφορᾶς τῶν θείων ἀγαθῶν¹⁵.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο δέον νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ ἄποψις αὐτῆ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου περὶ τῆς εἰσόδου τῶν κολασμένων εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ ἀγαθοῦ ἔχει ἐξωχριστιανικὴν καταγωγὴν. Ὁ Πλάτων ἐπὶ παραδείγματι ἐπεσήμανε τὴν ἄποψιν αὐτὴν εἰς τοὺς "Ο-

14. Εἰς τὸ Ἔσσημα τῶν Ἐσσημάτων, PG 10, 29C. Κατὰ Εὐνομίου, PG 5, 940D. Περὶ τοῦ Βίου Μωυσέως, PG 44, 400D. J. Danielou, *From glory to glory*. Scribners and sons, New York 1961, σελ. 56 - 66.

15. Περὶ Ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως, PG 46, ἐνθα ἀνωτέρω.

ρους και εις τὸν Διάλογον Τίμαιος¹⁶. Καὶ ὁ Ὀλυμπιόδωρος εἰς τὰ Σχόλια διὰ τὸν Διάλογον «Γοργίας». Ὁ Πλάτων ὀρίζει τὴν κόλασιν ὡς «ψυχῆς θεραπεία ἐπὶ ἀμαρτήματι γενομένων»¹⁷. Ἡ κόλασις ὡς κάθαρσις δὲν ἔμπορεῖ νὰ εἶναι αἰώνια. «Τὸ ἀεὶ δίκαια διδόναι ἐν τῷ παρὰ φύσει ἐστίν. Εἰ τοίνυν ἀεὶ κολαζόμεθα μάτην ἢ κόλασις». Ὁ ἅγιος Βασίλειος κόλασιν θεωρεῖ αὐτὸ πού ἀναμένει τοὺς ἀμαρτωλοὺς. Ἀλλὰ πάντες οὗτοι εἶναι αἰχμάλωτοι τοῦ πονηροῦ καίτοι ἐκτίσθησαν («ἐπὶ τῷ δουλεύειν τῷ Κυρίῳ»). Αὐτῶν τὰς ψυχὰς «λυτρῶσεται τῷ τιμῷ αὐτῷ αἵματι. Διὸ οὐδεὶς ἐν πλημμελείαις ἐξετασθήσεται τῶν ἐλπίζόντων ἐπ' αὐτόν»¹⁸.

Αἱ ἀναφερθεῖσαι γινῶμαι δείχνουν τὸν Πλάτωνα μὴ δεχόμενον τὸν αἰώνιον χαρακτήρα τῆς κολάσεως, διότι κατ' αὐτὸν αἰώνιος εἶναι διάρκεια χρονικὴ ἔχουσα πέρας. Ἀλλὰ τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἡ θέσις δὲν φαίνεται σύμφωνος πρὸς τὴν ἄποψιν τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Γρηγορίου. Πλὴν ὅμως ἐφ' ὅσον «αἱ πλημμελείαι ἐξετασθήσονται» εἶναι δυνατόν νὰ ὑπολογίσῃ τις ὅτι δὲν εἶναι ἀπόλυτος ἡ κόλασις ἐφ' ὅσον τὰ πλημμελήματα τῶν ἐλπίζόντων θὰ ἐξετασθοῦν, κατὰ δὲ τὸν Ἀπόστολον, «ἡ ἐλπίς οὐ κατασχύνει». Ἄλλως τε «πάντες ἀναστήσονται». Ἡ Ἀνάστασις καὶ τὰ μετ' αὐτὴν ἀνοίγει τὴν πύλην τῆς ζωῆς καὶ ἐξορίζει τὸν θάνατον ἀπὸ τὴν σφαῖραν τῆς ὑπάρξεως καὶ αὐτὸ σημαίνει ἐξορίζεται ἡ αἰτία τοῦ θανάτου, δηλαδὴ τὸ κακόν. Αὐτὴ εἶναι καὶ ἡ ἄποψις τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ὁ ὁποῖος διδάσκει ὅτι ὅταν καταργηθῇ ἡ κακία, τότε καὶ ὁ θάνατος θὰ παύσῃ, διότι ξηραίνεται ἡ πηγὴ του. «Ὅταν ἡ ρίζα ἐξαφανίζεται, τότε ὁ καρπὸς δὲν δίδεται¹⁹. Δι' αὐτὸ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ἐξήτασεν ἐν πλάτει τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας περὶ ἀναστάσεως ὅσον ὀλίγοι ἐκ τῶν ἁγίων καὶ ἀπαντᾷ εἰς ἀντιρρήσεις χρησιμοποιοῦν παραδείγματα λογικὰ καὶ φυσικὰ ὡς ἀκολούθως:

16. (37 - 39).

17. (Ὅρος 416).

18. Ὁμιλία εἰς τὸν 33ον Ψαλμόν, PG 29, 385A.

19. Εἰς τὴν πρώτην πρὸς Κορινθίους, Ὁμιλία 39, PG 59, 342C.

Τὴν ἀνάστασιν τοῦ σώματος ἐξήτασαν διάφοροι φιλόσοφοι ἀποδεχθέντες ἕτερον εἶδος ἀναστάσεως, τὴν ἀναβίωσιν τῆς ψυχῆς ἐν ἄλλῳ σώματι, δηλαδή ἐδέχθησαν τὴν μετεμψύχωσιν ἢ μετενσωμάτωσιν, ὡς ὁ Πυθαγόρας καὶ ὁ Πλάτων καὶ οἱ μαθηταὶ των ²⁰. Ὁ Γρηγόριος διαφωνεῖ ὡς ἦτο φυσικὸν μὲ τὴν θέσιν αὐτὴν καὶ οἰκοδομεῖ τὴν βασικὴν αὐτὴν Χριστιανικὴν διδασκαλίαν ἐπὶ τῶν ἐξῆς ἐπιχειρημάτων:

1) Τὴν ἀνάστασιν διδάσκει ἡ ἀγία Γραφή ἡ ὁποία εἶναι ἀξιόπιστος καὶ ἐφ' ὅσον εἶναι τότε αἱ ἀναφερόμεναι ἀναστάσεις εἶναι ἀληθεῖς, ἐπομένως καὶ ἡ κοινὴ Ἀνάστασις ἀληθεύει.

2) Αἱ προφητεῖαι τῆς Γραφῆς ἄλλαι ἐπληρώθησαν, ἄλλαι θὰ πληρωθοῦν καὶ ἡ ἀνάστασις ἡ κοινὴ μέλλει νὰ πραγματοποιηθῆ.

3) Πολλὰ φαινόμενα εἰς τὴν φύσιν εἶναι σύμβολα τῆς Ἀναστάσεως, διότι ἡ νέκρωσις τοῦ χειμῶνος καὶ μετὰ ἡ ἀναβίωσις τὴν ἀνοιξιν πολλῶν ζώων καὶ φυτῶν παραλληλίζεται μὲ τοῦ ἀνθρώπου τὴν νέκρωσιν τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ ἡ ἀνάστασις.

4) Ἡ κακία ἔχει πέρας καὶ ἡ προαίρεσις ἐπὶ τῆς ὁποίας ἡ κακία βασίζεται εἶναι τρεπτή. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ κακία δὲν εἶναι ἀπειρος, οὔτε ὑπάρχει ἐκτὸς τῆς προαιρέσεως, τότε θὰ φθάσῃ εἰς τὸ πέρας τῆς. Ὅπως δὲ πέραν τοῦ σκότους καὶ τῆς σκιᾶς σκότος καὶ σκιά δὲν ὑπάρχουν, ἀλλὰ ἥλιος καὶ φῶς, τοιουτοτρόπως πέραν τῆς κακίας δὲν ὑπάρχει κακία, ἀλλὰ τὸ ἀγαθὸν λόγῳ τῆς ἀπουσίας τοῦ ὁποίου ἡ κακία φαίνεται ²¹.

5) Ἡ προαίρεσις ὡς τρεπτὴ θὰ τραπῆ εἰς τὸ ἀγαθόν, ὅποτε ἡ κακία ἐξαφανίζεται, ὁ δὲ ἄνθρωπος ἰαθεὶς ἀνακτᾷ τὸ ἀρχικὸν εἶδος καὶ εἰς αὐτὸ θὰ παραμῆνῃ.

Ἐγείρεται τὸ ἐρώτημα. Οἱ ἄνθρωποι θὰ ἔχουν τὸ ἴδιον σῶμα ποῦ εἶχον εἰς τὴν φυσικὴν ζωὴν; Ὁ ἅγιος Γρηγόριος παρέχει ἐκτενῆ ἀπάντησιν εἰς τὴν Περὶ Ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως Διάλογον, ἡ ὁποία συνοψίζεται ὡς ἀκολούθως:

20. Β. Ἀντωνιάδου, Ἱστορία Φιλοσοφίας, ἔνθα ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 67 - 70 κλπ.

21. Περὶ Κατασκευῆς τοῦ Ἀνθρώπου, PG 44, σ. 202.

Ἡ ψυχὴ γνωρίζει τὰ συνδράμοντα στοιχεῖα τοῦ σώματος εἰς τὰ ὁποῖα ὑπῆρχε καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν αὐτοῦ. Καίτοι αὐτὰ εἶναι μακρὰ σκορπισμένα, ὅμως ἡ φυσικὴ τῶν ιδιότης τὰ διατηρεῖ διότι τὰ στοιχεῖα διαφέρουν τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο καὶ δὲν ἀναμιγνύονται μέχρι σημείου νὰ χάνουν τὴν ιδιότητά των. Καὶ ἡ ψυχὴ συνάπτεται μὲ αὐτὰ διὰ τῆς γνωστικῆς δυνάμεως ἀναγνωρίζουσα ὅσα εἶναι ἰδικὰ τῆς καὶ παραμένει πλησίον αὐτῶν διευρυνομένη «ἔως ἂν εἰς ταυτὸ πάλιν ἡ τῶν διεστώτων γένηται συνδρομὴ πρὸς τὴν τοῦ διαλυθέντος ἀναστοιχείωσιν, ὅπερ ἀνάστασις κυρίως ἔσται καὶ λέγεται» ²².

Ἐπάρχουν ὅμως ἐνστάσεις ἀπὸ ἐκείνους ποὺ κρίνουν τὴν θείαν δύναμιν μὲ τὰ μέτρα τῆς λογικῆς των. Πολλοὶ ἄνθρωποι ἐκάησαν, ἄλλοι ἐφαγώθησαν ἀπὸ τὰ θηρία, ἀπὸ ἰχθύς, ἄλλοι ἐγιναν στοιχεῖα τροφῆς ἀνθρώπων. Αὐτοὶ πῶς θὰ ἀναστῆθοῦν;

Τὰς ἐνστάσεις αὐτάς ὁ Γρηγόριος θεωρεῖ μικροπρεπεῖς καὶ ἀναξίας ἐνώπιον τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἐξουσίας τῆς ὑπερκειμένης δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. «Ἡμεῖς ἐν ἡλίγῳ τὰς μακρὰς αὐτῶν τῆς λογικῆς ματαιότητος ὑποτεμνόμεθα ὁμολογοῦντες μὲν τὴν διάλυσιν τοῦ σώματος εἰς τὰ ἐξ ὧν συνέστηκε . . . ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἀέρα καὶ τὸ ὑγρὸν προχωρεῖν . . . ὅπου δ' ἂν ἐντὸς τοῦ κόσμου πάντως ἔστί». Τὰ πάντα κρατοῦνται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐὰν ὁ ἄνθρωπος γνωρίζῃ τί κρατεῖ εἰς τὴν παλάμην του, πῶς νομίζει ὅτι θὰ ἀτονήσῃ ἢ ὑπερτάτῃ δυνάμει καὶ γνώσῃς «ὡς μὴ ἂν ἐξαίρειν τὴν ἐμπεριεχομένην ὑπὸ τῆς θείας σπιθαμῆς τὴν ἀκρίβειαν»; ²³

Ὅτι δὲ εἰς τὴν ἀνάστασιν θὰ ἔχωμεν τὸ ἴδιον σῶμα δείκνυται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ψυχὴ μετὰ τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τοῦ σώματος δὲν χάνεται οὔτε εἰς ἓνα μόνον τῶν στοιχείων τοῦ σώματος συγκεντρώνεται, ἀλλὰ μένει εἰς ὅλα, ὅπως ὑπάρχει εἰς ὅλα τοῦ σώματος τὰ μέρη κατὰ τὴν φυσικὴν ζωὴν. «Καὶ ἐν τῷ χωρισμῷ αὐτῶν συμπαρεκτεινομένη καὶ διαπτύσσεται οὐδὲ πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν στοι-

22. PG 46, 76 - 77 - 80.

23. Περὶ Κατασκευῆς τοῦ Ἀνθρώπου, PG 44, 225.

χείων εἰς τμήματα κατακερματίζεται. Τοῦτο γὰρ ἴδιον τῆς διαστηματικῆς καὶ σωματικῆς ἐστὶ φύσεως. Ἡ δὲ νοερά καὶ ἀδιάστατος φύσις τὰ ἐκ διαστάσεως οὐκ ἀναδέχεται πάθη»²⁴.

Ἐπομένως κατὰ τὸν Γρηγόριον ἡ ψυχὴ δέχεται πάλιν τὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα ἐσφράγισε τρόπον τινὰ ἢ μετ' αὐτῶν φυσικῆ συνύπαρξις τῆς²⁵. Κατ' ἄλλον τρόπον δὲν θὰ ἔχη λόγον ἢ ἀξίαν ἢ ἀνάστασις διὰ τὸν κατ' ἄτομον ἄνθρωπον ἐὰν δὲν ἦτο αὐτὸς ποῦ ἦτο. Πῶς θὰ ἀναγνώριζε τὸν ἑαυτὸν του «βλέπων ἐν ἑμαυτῷ οὐκ ἑμαυτὸν; οὐ γὰρ ἂν εἶην ἐγὼ ἀληθῶς εἰ μὴ διὰ πάντων εἶην ὁ αὐτὸς ἑμαυτῷ»²⁶.

Ἐπομένως ὁ καθορισμὸς τῆς οὐσίας καὶ μορφῆς τοῦ σώματος κατὰ τὴν ἀνάστασιν. Κατὰ τὸν ἅγιον Γρηγόριον τὸ ἀναστηθὲν σῶμα θὰ εἶναι λεπτόν ὡς ὁ ἀήρ, ἀπαθὲς καὶ ὠραιότατον, ὡς ἀρμόζει εἰς τὴν καθαρθεῖσαν ψυχὴν, κατὰ τὴν βραχεῖαν ἢ μακρὰν περιόδον τοῦ καθαρμοῦ αὐτῆς. Ἀφοῦ ἡ ἀνάστασις εἶναι ἢ εἰς τὸ ἀρχαῖον κάλλος ἀποκατάστασις, τότε τὸ ἀναστηθὲν σῶμα θὰ εἶναι ὡς ἦτο τὸ σῶμα τοῦ Πρωτανθρώπου πρὸ τῆς ἐξόδου αὐτοῦ ἐκ τῆς κοινωνίας τοῦ ἀγαθοῦ. Τότε δὲν ὑπῆρχε χρόνος διὰ νὰ ἐπέλθῃ τὸ γῆρας, μήτε νεότης, διότι τὸ πλήρες τῆς ζωῆς ἐφάνη καὶ ἐμορφώθη ὀλοκληρωτικὰ, οὔτε ἀσθένεια, οὔτε ἄλλη ταλαιπωρία τῆς σωματικῆς φύσεως, διότι «θεῖόν τι χρῆμα ἦν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις πρὶν ἐν ὄρμῃ γενέσθαι τοῦ κακοῦ τὸ ἀνθρώπινον». Ἡ ταλαιπωρία καὶ ὁ πόνος εἰσεχώρησαν εἰς τὸν ἄνθρωπον κατὰ τὴν εἴσοδόν του εἰς τὴν χρονικότητα λόγῳ τῆς τροπῆς εἰς τὸ κακόν. Ἐπομένως κατὰ τὴν ἀνάστασιν δὲν θὰ ὑπάρχουν τῆς σωματικῆς φυσικῆς ταλαιπωρίας τὰ δείγματα. «Μάταιον ἄλλης τινὸς καταστάσεως κατὰ τὴν μέλλουσιν ζῶν ἐλπιζομένης διὰ τῶν μηδὲν αὐτῇ κοινωνούντων»²⁷.

Ἄλλ' ἴσως θὰ εἴπη τις. Ἀφοῦ αὐτὴ εἶναι ἡ ἐλπίς τῆς ἀπελευ-

24. PG 46, σελίς 140 - 149.

25. PG 44, 228BC.

26. Ἐνθα ἄνωτέρω, 46, 140C.

27. Περὶ Ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως, 46, 149.

θερώσεως τοῦ ἀνθρώπου, διατί δὲν ἐπιταχύνεται ἡ Ἀνάστασις; Ὁ Γρηγόριος ἀπαντᾷ ὅτι πρέπει νὰ συμπληρωθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν γεννήσεων, ὥστε «συναπαρτισθῆναι τὴν τοῦ χρόνου παράστασιν καὶ τότε στῆναι τὴν ροῶδη κίνησιν, ὅταν μηκέτι φύηται δι' αὐτοῦ τὸ ἀνθρώπινον». Ὅταν λοιπὸν συμπληρωθῇ ὁ ἀριθμὸς, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, τῶν γεννήσεων, τότε θὰ παύσῃ ἡ ζωωδεστέρα μέθοδος τῆς ἀξίσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, τότε λήγει ἡ διάρκεια τοῦ χρόνου καὶ τότε γίνεται ἡ ἀλλαγὴ τοῦ σύμπαντος, ἡ ἀναστοιχείωσις καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῆς γεώδους καταστάσεως εἰς τὴν ἄφθαρτον καὶ αἰώνιον. Ἀλλὰ τὸ ὅλον ζήτημα ἐκτείνεται πέραν τῶν ὁρίων τῆς ἀνθρωπίνης ἀντιλήψεως. Ὁ Γρηγόριος ἀπήντησε μὲ ὅσα ἡ διάνοιά του ἠδυνήθη. Καὶ ἐάν ἡ ἀπάντησις ποῦ ἐδόθη εἶναι ἡ πρέπουσα αὐτὸ μόνον «αὐτὴ ἂν εἶδειν σαφῶς ἡ Ἀλήθεια».

Τοιοιουτρόπως ὁραματίζεται ὁ Γρηγόριος τὸ τέλος τῆς ἱστορίας, τὴν ἔκτασιν τῆς ἀναστάσεως καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς νέας ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, τῆς ἀνανεώσεως κατόπιν μακρᾶς περιπλανήσεως εἰς τὴν χρονικότητα, τὴν φθορὰν καὶ τὸν θάνατον.

Ἡ ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΩΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ

Εἰ τὰ συγγράμματα τοῦ Γρηγορίου φαίνεται ἡ ἰδέα κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ κίνησις τῶν ὄντων, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἀνθρώπον, θὰ στραφῇ «κατ' ἀνάγκην» εἰς τὸ ἀγαθόν. Τοῦτο φαίνεται καὶ εἰς τὴν καθαρτικὴν περίοδον ἐντὸς τῆς ὁποίας αἱ ψυχαὶ θὰ ἀποβάλλουν πᾶν τὸ ὁποῖον δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ Ἀρχέτυπον, τοῦ ὁποίου εἶναι ὁμοίωμα, τὰς κηλίδας δηλαδὴ ποῦ ὡς ἀκαθαρσία ἔγιναν δευτέρα φύσις, οὕτως εἰπεῖν, τῶν ψυχῶν, ὥστε καθαρὰ μετὰ βραχεῖαν ἢ μακρὰν περίοδον ποῦ ἀπαιτεῖ ἡ κάθαρσις νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν αἰωνιότητα ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐξῆλθεν ὁ Πρωτάνθρωπος κατ' ἑλευθέραν ἀπόφασιν ἐξ ἐπιδράσεως ὁμοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ. Ἀλλ' ἡ «κατ' ἀνάγκην» αὐτὴ στροφή εἰς τὸ ἀγαθὸν δημιουργεῖ εἰς τοὺς μελετητὰς τοῦ θεολογικοῦ συστήματος τοῦ ἀγίου Γρηγορίου Νύσσης προβλήματα. Διότι πῶς συμβιβάζεται ἡ περὶ ἑλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου

διδασκαλία τοῦ Γρηγορίου ἢ ὁποῖα ἐξαιρεῖ οἰανδήποτε προώθησιν τοῦ βουλευτικοῦ, μὲ τὴν «κατ' ἀνάγκην» στροφήν;

Ἄλλ' ἡ φαινομένη ἀντίφασις αὐτὴ εἶναι δυνατὸν νὰ δειχθῇ μᾶλλον ἀβάσιμος ἐὰν ἐξετασθῇ ἡ θέσις τοῦ Γρηγορίου ἐναντι τοῦ κακοῦ καὶ τῆς ἀμαρτίας. Ὡς εἶδομεν, κατὰ τὸν Γρηγόριον τὸ κακὸν δὲν εἶναι ὑπαρξίς καθ' ἑαυτὴν, ἀλλ' ἀπλῶς στέργις τοῦ ἀγαθοῦ. Ὅπως ἡ κακία δὲν ὑφίσταται ἐξ ἀρχῆς, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ ὁ καρπὸς αὐτῆς δὲν ὑφίσταται, εἰ μὴ μόνον ἐντὸς τῆς ἐλευθέρας θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπομένως εὐθύς ὡς οὗτος στραφεῖ πρὸς τὸ ἀγαθὸν παύει νὰ ὑπάρχῃ εἰς τὴν θέλησιν αὐτοῦ ἢ στροφή πρὸς τὸ κακόν. Ἡ πλήρης ἀπομάκρυνσις τοῦ κακοῦ ἐγκτεται εἰς τὴν φύσιν αὐτοῦ. Τὸ ζήτημα τοῦτο μὲ σαφήνειαν διερμηνεύει ὁ Γρηγόριος εἰς τὸ Περὶ Κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου ἔργον του ὡς ἑξῆς:

Δὲν εἶναι τόσον ἰσχυρὰ ἡ κακία ὥστε νὰ ὑπερισχύῃ τοῦ ἀγαθοῦ, μήτε εἶναι καλυτέρη ἢ ἀβουλία τῆς φύσεώς μας ἀπὸ τὴν μόνημον σοφίαν τοῦ Θεοῦ. Μήτε ἐπίσης εἶναι ἰσχυρότερον τὸ τρεπόμενον καὶ τὸ ἀλλοιούμενον ἀπὸ τὸ πάντοτε σταθερὸν τὸ βασιμμένον εἰς τὸ ἀγαθόν. Ἡ θεία βουλή πάντοτε παραμένει ἀμετάθετος ἐνῶ ἡ τρεπτὴ φύσις μας μήτε εἰς τὴν κακίαν ἠμπορεῖ νὰ ἔχῃ σταθεράν θέσιν. Ἐκεῖνο ἐπομένως πού πάντοτε κινεῖται καὶ εἶναι ἀσταθὲς ἂν στρέφεται καὶ προχωρεῖ πρὸς τὰ καλὰ οὐδέποτε ἠμπορεῖ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ τέλος τῆς πορείας του καὶ νὰ σταθῇ ἐκεῖ ἢ πρόοδος του. Ἐὰν πάλιν στραφῇ πρὸς τὸ ἐναντίον τοῦ ἀγαθοῦ καὶ διανύσῃ τὸν δρόμον τῆς κακίας καὶ φθάσῃ εἰς τὸ ἄκρον ἄκρον αὐτῆς, τότε ἡ ἀεικίνητος ὁρμὴ δὲν εὐρίσκει τέρμα καὶ διέρχεται κατ' ἀνάγκην τὰ ὄρια καὶ εἰσέρχεται εἰς τὴν κίνησιν τοῦ ἀγαθοῦ, ἢ πρόοδος τῆς ὁποίας δὲν ἔχει τέρμα ¹.

Κατὰ ταῦτα τὸ κακὸν δὲν εἶναι τόσον ἰσχυρὸν ὥστε νὰ ὑπερτερῇ τοῦ ἀγαθοῦ τὴν δύναμιν, διότι τὸ τρεπόμενον καὶ ἀλλοιούμε-

1. Περὶ Κατασκευῆς τοῦ Ἀνθρώπου, PG 44, 200 - 201.

νον δὲν εἶναι περισσότερο νικηφόρον καὶ μεγαλυτέρας διαρκείας ἔχειν τοῦ «ἀεὶ ὡσαύτως ἔχει». Ἡ θεία θέλησις εἶναι πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἀμετάβλητος. Τὸ εὐμετάβλητον τῆς φύσεώς μας δὲν παραμένει ἐμμόνως μήτε εἰς αὐτὸ τὸ κακόν, ἐνῶ ἡ πρὸς τὸ ἀγαθὸν φορὰ τῆς φύσεώς μας δὲν εὐρίσκει τέλος ἐπειδὴ τὸ ἀγαθὸν εἶναι ἄπειρον. Ἐπειδὴ δηλαδὴ τὸ κακόν δὲν εἶναι ἄπειρον, ἀλλὰ περιωρισμένον διὰ φραγμῶν χρονικῶν, δι' αὐτὸ εἰς τὰ ὄρια τοῦ τέλους τῆς πορείας αὐτοῦ ἀρχίζει ἡ δύναμις τοῦ ἀγαθοῦ. Ἡ ἔννοια ἐπομένως τῆς «κατ' ἀνάγκην» λήξεως τοῦ κακοῦ δὲν ἐπηρεάζει τὴν θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου α) διότι ἡ φύσις τοῦ κακοῦ δὲν εἶναι οὐσιώδης, ἀλλὰ ἀπουσία τοῦ ἀγαθοῦ καὶ β) διότι ἡ φυσικὴ ἐξώθησις τοῦ κακοῦ ἐκ τῆς κινήσεώς του συνεπάγεται φυσικῶς τὴν παρουσίαν τοῦ ἀγαθοῦ.

Οἱ συλλογισμοὶ τοῦ Γρηγορίου συνοφίζονται ὡς ἑξῆς:

1) Ἐὰν ὑπάρχη κάτι ὡς κακόν, αὐτὸ εἶναι ἀξιοτιμώρητον. Ἄλλ' οὐδὲν τὸ τιμωρούμενον εἶναι ἄφθαρτον. Ἄρα τὸ κακόν εἶναι φθαρτόν.

2) Οὐδὲν φθαρτόν ἀγέννητον. Τὸ κακόν εἶναι φθαρτόν, ἄρα τὸ κακόν δὲν εἶναι ἀγέννητον.

3) Οὐδὲν κατ' οὐσίαν κακόν, ἀλλὰ ποιότης. Ἄλλ' οὐδεμίαν ποιότης εἶναι οὐσία. Ἄρα τὸ κακόν δὲν εἶναι οὐσία².

Κατὰ τοὺς συλλογισμοὺς τούτους τὸ κακόν, ὡς φθαρτόν, εἶναι γεννητὸν καὶ ὡς ποιότης εἶναι προσωρινόν. Ἐνῶ τὸ ἀγαθὸν εἶναι ἄφθαρτον καὶ αἰώνιον καὶ ἀγέννητον, ἡ δὲ δύναμις του ἀκατανίκητος. Ἐπομένως πᾶν φθαρτόν πρὸ τοῦ ἀφθάρτου καὶ ἀκατανίκητου ἀγαθοῦ τοῦ εἶναι ὁ Θεὸς εἶναι πρόσκαιρον καὶ βαίνει πρὸς τὴν ἐξάντλησιν αὐτοῦ, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω. Ἐπομένως τὸ «κατ' ἀνάγκην» τῆς φορᾶς αὐτοῦ εἰς τὴν ἐξάντλησιν δὲν προσκρούει εἰς τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου, διότι τότε ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου

ὡς δυναμένη νὰ παρατείνη ἐπ' ἄπειρον τὴν πορείαν τοῦ κακοῦ θὰ ἦτο ἰσχυροτέρα τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. Δι' αὐτὸ μετὰ τὴν κάθαρσιν τῆς βουλήσεως καὶ τῆς ψυχῆς ἀκολουθεῖ ἡ εἴσοδος εἰς τὴν ἄπειρον πρόοδον αὐτῆς πρὸς τὸ ἀγαθόν. «Ταῖς μακρᾶς περιόδους ἐξαιρεθέντος τοῦ κακοῦ τῆς φύσεως, τοῦ νῦν αὐτοῖς καταμιχθέντος καὶ συμφυέντος, ἐπειδὴν εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάστασις τῶν νῦν ἐν κακίᾳ κειμένων γένηται, ὁμόφωνος εὐχαριστία παρὰ πάσης ἔσται τῆς κτίσεως καὶ τῶν ἐν τῇ καθάρσει κεκολασμένων καὶ τῶν μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐπιδηθέντων καθάρσεως»³.

Τοιουτοτρόπως ἡ ἐλευθερία τῆς θελήσεως ὡς ἀρετὴ καὶ σύνδρομος τοῦ ἀγαθοῦ διαφυλάσσεται, διότι δὲν ἔχει πλέον ἐξωτερικὴν προτροπὴν πρὸς τὸ ἐναντίον, διότι τοῦτο εὕρισκει τὸ τέλος του μέσα εἰς τὴν φύσιν καὶ εἰς τὸ τέρμα τῆς κινήσεώς του.

Τὰ ἐκτεθέντα ἀποτελοῦν τὸ συλλογιστικὸν τῆς περὶ βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἀρμονίας τοῦ ἀγίου Γρηγορίου ἡ ὁποία διακρίνεται καὶ προχωρεῖ ἐντὸς ὠρισμένων σταδίων, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὸν θρίαμβον τῶν σκοπῶν τοῦ Θεοῦ, ὥστε ὁ Θεὸς νὰ εἶναι «τά πάντα ἐν πᾶσι» κατὰ τὴν ἀποκαλυπτικὴν δῆλωσιν τοῦ ἀγίου Ἀποστόλου Παύλου ⁴.

Τὸ θέμα τοῦτο τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν πάντων συζητεῖται ἐπὶ αἰῶνας. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως μέχρι σήμερον οἱ Χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως ἐπινοοῦν διαφόρους ἐρμηνείας πρὸς διαλεύκανσιν τοῦ πράγματι δυσκόλου αὐτοῦ ζητήματος.

Ἄλλὰ ποία ἡ ἐννοια τῆς προβληματικῆς θέσεως ποὺ περιέχει τὸ ζήτημα τῆς Ἀποκαταστάσεως τῶν πάντων; Πρὸς διευκόλυνσιν τῶν μελετητῶν τοῦ θεολογικοῦ συστήματος τοῦ ἀγίου Γρηγορίου Νύσσης παρέχονται πρὸς διασάφησιν αἱ κάτωθι παρατηρήσεις:

Διάφοροι ἀπόψεις διεμορφώθησαν ἐκ τῆς ἐρμηνείας τῶν ἀγίων Γραφῶν, ἐφ' ὅσον καὶ εἰς τὴν Παλαιὰν καὶ εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην ὑπάρχουν σαφεῖς μαρτυρίαι περὶ τῆς ἀνακαινίσεως τοῦ

3. Μέγας Κατηχητικὸς Λόγος, PG 45, 69B.

4. Α' Κορ. 15,28.

κόσμου, περί τῆς ἀλλαγῆς τῶν σωμάτων, περί τῆς καταστάσεως τῆς γῆς κλπ. Εἰς τὸν 101 ψαλμόν, στίχον 26, προκηρύττεται ὅτι οἱ οὐρανοὶ ἀπολοῦνται καὶ παλαιῶνουν. Ὁ Ἡσαΐας ὀμιλεῖ ὅτι τὰ ἄστρα θὰ πέσουν καὶ ὅτι ἡ γῆ θὰ γίνῃ νέα⁵. Ὁ Χριστὸς περιγράφει τὸ τέλος ὡς σκοτισμὸν τοῦ ἡλίου καὶ τῶν ἄστρον καὶ βεβαιώνει τὴν παρουσίαν Του πλησίον τῶν πιστῶν «μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος» καὶ περὶ «παλιγγενεσίας» ἡ ὁποία συμπίπτει μὲ τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν⁶. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος περιγράφει τὴν ὠδίνην τῆς δημιουργίας ἡ ὁποία ἐν ἀγωνίᾳ ἀναμένει τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτὴν ἀπὸ τῆς φθορᾶς διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ἀνθρώπων ὡς τέκνων τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου τὴν δύναμιν⁷. Ὁ Ἀπόστολος Πέτρος ἀναφέρεται εἰς τὸ πῦρ ὅτι θὰ καύσῃ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ ὁ Ἰωάννης δείχνει ὅτι θὰ φύγῃ ἡ γῆ ἢ γνωστὴ καὶ θὰ παρουσιασθῇ ἡ νέα· «ἰδοὺ καινὰ ποιῶ πάντα»⁸.

Αἱ ἐρμηνεῖαι τῶν Γραφῶν κατέληξαν εἰς διάφορα συμπεράσματα καὶ θεωρίας εἰς τὰς ὁποίας ἐκπροσωποῦνται πολλοὶ Χριστιανοὶ διανοούμενοι τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος. Κατὰ τὰς ἐρμηνείας αὐτὰς τρεῖς κυρίως λύσεις προτείνονται. Ἡ πρώτη εἶναι ἡ πανθειστικὴ κατὰ τὴν ὁποίαν πάντα τὰ ὄντα ἐνώνονται εἰς μίαν ὁλότητα μετὰ τοῦ Θεοῦ (Holism). Ἡ δευτέρα εἶναι ἡ ἐπιστροφὴ πάντων μηδὲ τοῦ διαβόλου ἐξαιρουμένου εἰς τὴν μακαριότητα τοῦ Θεοῦ ἀφοῦ καθαρῶν. Ἡ τρίτη εἶναι ἡ ἀποκατάστασις ἡ ὁποία μετατρέπεται εἰς ἀνακύκλησιν, διότι καὶ πάλιν εἰσχωρεῖ τὸ κακὸν εἰς τὴν καθαρθεῖσαν Δημιουργίαν καὶ προκαλεῖ πτώσιν διὰ τοῦτο ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ Λόγου πρὸς σωτηρίαν. Ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς ἔχει ὑπ' ὄψιν ἐρώτησιν ἡ ὁποία ἀναφέρεται εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο τῆς ἀποκαταστάσεως καὶ ἀπαντᾷ ὡς ἑξῆς:

5. Ἡσ. 65, 17.

6. Ματθ. 24,35. Λουκᾶ 16,17. Ἰω. 17, 21 - 22 - 24.

7. Ρωμ. 5,8. 8,20 - 23. 11,12. Α' Κορ. 15, 22 - 28. Ἐφ. 13,10. Κολ. 1,20 Ἀποκάλυψις 21,5.

8. Π. Τρεμπέλα, Δογματικὴ, τόμ. 3, Ἀθῆναι 1961, σελ. 506 - 508.

Ἡ Ἐκκλησία γνωρίζει τρεῖς ἀποκαταστάσεις. Ἡ μία ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀποκατάστασιν κάθε ἀνθρώπου εἰς τὴν σφαιρὰν τῆς ἀρετῆς. Ἡ δευτέρα ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ὅλης φύσεως κατὰ τὴν ἀνάστασιν. Ἡ τρίτη ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῶν ψυχικῶν δυνάμεων τὰς ὁποίας λόγῳ τῆς ἁμαρτίας ἔχασεν ἡ ψυχὴ. Ἡ τρίτη βασιζέται εἰς τὴν δευτέραν, διότι ὅπως ἡ ὅλη φύσις ἐλπίζει νὰ εἰσέλθῃ κατὰ τὴν Ἀνάστασιν εἰς τὴν ἀφθαρσίαν, τοιοῦτοτρόπως καὶ αἱ παρεκτραπεῖσαι δυνάμεις τῆς ψυχῆς θὰ ἀποβάλλουν εἰς τὴν ἔκτασιν τῶν αἰώνων τὴν μνήμην τῆς κακίας καὶ θὰ ἔλθουν εἰς τὸν ἄπειρον Θεόν, θὰ μετέχουν τῶν ἀγαθῶν καὶ θὰ ἀποκατασταθοῦν εἰς τὸ ἀρχαῖον, ὅποτε δείχνεται ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι αἷτιος τῆς ἁμαρτίας. Ἡ τρίτη ταύτη ἔννοια τῆς ἀποκαταστάσεως, ὡς παρατηρεῖ ὁ ἅγιος Μάξιμος, εὐρίσκεται καὶ εἰς τοὺς λόγους τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νύσσης⁹.

Ἡ παρατήρησις τοῦ ἁγίου Μαξίμου εἶναι ἀληθής, διότι ὡς εἶδομεν, αὐτὴν τὴν ἀποκατάστασιν διδάσκει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης. Ἄλλ' αἱ σημειωθεῖσαι ἀντιδράσεις κατὰ τῆς ἀποκαταστάσεως εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν δὲν βασιζονται εἰς τὴν ἀποκατάστασιν ὡς τὴν ἐκθέτει ὁ Γρηγόριος, ἀλλ' ὡς τὴν ἐκθέτει ὁ Ὁριγένης. Δηλαδή τὴν συνδέει μὲ τὴν ἀνακύκλησιν. Κατὰ τὴν ἀποψιν αὐτὴν δὲν ἀποκλείεται, ὡς εἶδομεν, νὰ εἰσέλθῃ πάλιν τὸ κακὸν εἰς τὴν ὑπαρξίν τῶν ἀποκατασταθέντων, ὅποτε θὰ λάβῃ χώραν πτώσις καὶ ἐρχομὸς τοῦ Χριστοῦ καὶ πάθος καὶ Ἀνάστασις καὶ πάλιν νέα ἀποκατάστασις. Ἡ ἀνακύκλησις αὕτη εἶναι θεωρία τοῦ Ἐμπεδοκλέους καὶ τοῦ Πλάτωνος τὴν ὁποίαν αἰρετικοὶ τινες ὡς οἱ Γνωστικοὶ καὶ οἱ Ἀλεξανδρινοὶ θεολόγοι ὁ Κλήμης καὶ ὁ Ὁριγένης διέμρφωσαν¹⁰.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁμοίως δὲν δέχεται τοιοῦτου εἴδους ἀνακυ-

9. Μαξίμου, πρὸς Θαλάσσιον περὶ διαφόρων ἀποριῶν τῆς θείας Γραφῆς, PG 90, 726B.

10. Βασ. Ἀντωνιάδου, Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας, ἐνθα ἀνωτέρω, τόμ. Α', σελ. 107 - 125. Κλήμεντος Στρωματέως, PG 9, βιβλίον βον κεφ. 6ον, σελ. 268. Ὁριγένους, Περὶ Ἀρχῶν, Βιβλ. III V. 7.

κλικήν ἀποκατάστασιν, ἀλλ', ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, τὴν μίαν καὶ τελευταίαν, ἐν ἣ οἱ πάντες καθαρθέντες εὐρίσκονται πλησίον τοῦ Θεοῦ, ἀναλόγως τῆς προσδεκτικότητος τῆς φύσεως αὐτῶν.

Ἄλλ' ἴσως εἶναι δίκαιον νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι τοῦ Ὁριγένους ἡ ἀνακυκλικὴ ἀποκατάστασις δὲν εἶναι γνησίως Ὁριγενικὴ, διότι εἶναι γνωστὸν ὅτι τὰ συγγράμματά του καὶ ζῶντος αὐτοῦ ἀκόμη παρεμορφοῦντο ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του καὶ διότι ἐμισήθη φοβερά ὑπὸ τοῦ ἀγίου Ἐπιφανίου καὶ τοῦ Ρουφίνου καὶ τοῦ Ἱερωνύμου καὶ τοῦ Θεοφίλου Ἀλεξανδρείας κλπ.¹¹ Ἐπομένως μετὰ συστολῆς καὶ ἀμφιβολίας δεόν ὁ μελετητῆς νὰ πλησιάσῃ τὰ κεφάλαια ἐκεῖνα εἰς τὸ «Περὶ Ἀρχῶν» τοῦ Ὁριγένους πού ἐκτίθεται ἡ ἀνακυκλικὴ ἀποκατάστασις, διότι ὑπάρχουν ἄλλα σημεῖα εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ μεγάλου Χριστιανοῦ διανοουμένου, τὰ ὅποια δὲν συμβιβάζονται μὲ τὴν ἀνακύκλησιν τῶν πάντων. Εἰς τοῦτο θά ἔδει κανεὶς νὰ συμφωνήσῃ μὲ τὸν Henry Crouzel¹², ὁ ὁποῖος διαχωρίζει τὸν Ὁριγένην ἀπὸ τοὺς Ὁριγενιστάς, ὡς ὁ Εὐάγριος ὁ Ποντικὸς καὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, παρατηρῶν ὅτι καὶ τοῦ ἀγίου Γρηγορίου Νύσσης ἡ θέσις δύναται νὰ παρεξηγηθῇ ἐὰν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν μεμονωμέναι σκέψεις καὶ ὄχι ὁλόκληρον τὸ θεολογικὸν αὐτοῦ σύστημα. Τὸ ἴδιον δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν καὶ διὰ τὸν Διάδοχον τὸν ἐπίσκοπον Φωτικῆς, ὡς τὸν ἐρμηνεύει ὁ ἅγιος Μάξιμος. Εἰς τὸν ἀσκητικὸν Λόγον του ὁ Διάδοχος ἐξηγεῖ τὴν ἔννοιαν τῆς πνευματικῆς προόδου καὶ εἰς τὸ ἑκατοστὸν κεφάλαιον ἀναφέρει ὅτι αἱ ψυχαὶ ἀπαλλάσσονται τῆς κολάσεως ὅταν «ἡ τῶν ἀγαθῶν πλάστιγξ ἐπιβαρῆσῃ»¹³.

Κατὰ τὸν ἅγιον Γρηγόριον Νύσσης ἡ πλάστιγξ τῶν ἀγαθῶν

11. J.N.D. Kelly, Jerome, Duckworth, London 1975, σελ. 227 - 242 καὶ 302 ἔ.

12. Sacramentum mundi. Burns and Oates, London 1968, τόμ. Α', σελ. 52.

13. Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπτικῶν, τόμος Α', Α. Παπαδημητρίου. Ἄθῃναι 1956, σελ. 273.

τότε θά «ἐπιβαρήσῃ» ὅταν καθαρῇ ἡ ψυχὴ ἀφοῦ θά ὑποστῇ τοὺς πόνους τῆς ἔλξεως ἀπὸ μέρους τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ ἐκ-
τοῦ ὁμοίωμα. Τῆς ἔλξεως ἡ ὁδὸν, ὡς εἶδομεν, διαφέρει, διότι εἶ-
ναι ἀνάλογος τοῦ φορτίου τῆς ἀκαθαρσίας μὲ τὴν ὁποῖαν ἐφορτώ-
θη κατὰ τὴν ἐπίγειον ζωὴν του ὁ ἄνθρωπος.

Ἡ ὅλη σύνθεσις τῶν σκέψεων τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ὡς πρὸς
τὸ ζήτημα τῆς ἀποκαταστάσεως βασιζόμεναι εἰς τὴν ὀρθὴν ἐρμη-
νεῖαν ποῦ δίδει περὶ τοῦ κακοῦ ὡς γεννητοῦ καὶ ἀνυποστάτου ὁδη-
γεῖ κατὰ λογικὴν ἀκολουθίαν εἰς τὴν ἐξάντλησιν αὐτοῦ καὶ ἐπομέ-
νως εἰς τὴν ἐπικράτησιν τοῦ ἀγαθοῦ ὥστε ὁ Θεὸς νὰ εἶναι «τὰ πάν-
τα ἐν πᾶσι».

Ἡ ἀντίδρασις καὶ ἡ ἀποκήρυξις τῆς ἀποκαταστάσεως βασι-
ζεται κυρίως εἰς τὴν ἀποδοθεῖσαν εἰς τὸν Ὁριγένην ἀντιχριστιανι-
κὴν ἔννοιαν τῆς ἀποκαταστάσεως ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἀνακύ-
κλησιν». Δι' αὐτὸ ἡ Ε' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος μὲ σύστασιν ἡ μᾶλλον
ἐντολὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ τὸ 553 κατεδίκασε τὴν
ἀποκατάστασιν ὡς τὴν δεκάτην τετάρτην ἐκ τῶν δέκα πέντε αἰρε-
τικῶν θέσεων ποῦ ἀπεδόθησαν εἰς τὸν Ὁριγένην. Εἰς τὴν Δύσιν ὁ
Αὐγουστῖνος καὶ μετ' αὐτοῦ ἄλλοι, ὡς πάπας Γρηγόριος ὁ Β' τὸ
718¹⁴, ἐτέθησαν ἐναντίον τῆς ἰδέας τῆς ἀποκαταστάσεως. Καὶ ὁ
ἅγιος Αὐγουστῖνος ἔγραψεν ἐναντίον, διότι κρίνω τὰς θεωρίας τοῦ
Πορφυρίου καὶ τὴν ἀνακυκλικὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Πλάτωνος,
ἀποδιδομένην καὶ εἰς τὸν Ὁριγένην, εἶχε δίκαιον ὡς καὶ ὁ Πάπας
Γρηγόριος ὁ δεῦτερος ἀντικρούων τότε κίνησιν μᾶλλον πενθεῖστι-
κὴν.

Καὶ πάντα ταῦτα εἶναι ἱστορικῶς βέβαια καὶ σαφῆ. Πλὴν ὅμως
οἱ Χριστιανοὶ προβληματίζονται ἀπὸ τὸ ἐρώτημα. Μέχρι ποῦ ἐκτεί-
νεται ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ; Δὲν θά εἶναι ὁ Θεὸς «ἐν πᾶσι»; Ὑπάρ-
χει ὄριον εἰς τὴν σωτηριώδη εὐεργεσίαν ποῦ ἐπέφερε τοῦ Χριστοῦ
ἡ ἐνσάρκωσις, τὸ πάθος καὶ ἡ ἀνάστασις; Μόνον τοὺς καλοὺς ἀν-

14. De civitate Dei, βιβλ. 10ον, Ἑλληνικὴ Μετάφρασις Α. Δαλεγιού,
Ἀθήναι 1954, σελ. 285. P.L. τόμ. 122, 619 - 742,

θρώπους σώζει ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ; Ἐάν ὁ Θεὸς ἐνδιαφέρθη διὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῆς εἰκόνας του εἰς τοὺς ἀνθρώπους, διατί ἀποκλείεται νὰ ἐνδιαφέρεται καὶ διὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ νοεροῦ κόσμου τῶν πνευμάτων πού ἔπεσαν καὶ ἔγιναν δαίμονες καὶ τῆς κακίας ὑπῆρξαι; Μήπως ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, πού ἔδειξαν ὅτι δὲν ἀποκλείεται ἡ ἀποκατάστασις τοῦ Διαβόλου εἰς τὴν σφαῖραν τῆς προηγμένης χάριτος, φανερώνουν ὅτι δὲν ἔχει πέρας ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἐπιστροφὴν ὅλης τῆς Δημιουργίας τῆς ὁρατῆς καὶ τῆς ἀοράτου εἰς τὴν θέσιν τὴν ὁποίαν προώρισεν ἀρχικῶς;

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης διδάσκει ὅτι ὁ Χριστὸς ἀμέχρι τῆς τοῦ θανάτου πείρας διεξελθὼν, τὸν τε ἀνθρωπὸν τῆς κακίας ἐλευθερῶν καὶ αὐτὸν τὸν τῆς κακίας εὐρετὴν ἰώμενος. Ἴασις γάρ ἐστὶν ἀρρωστίας ἢ νοσήματος κάθαρσις»¹⁵. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος παραθέτει ἐπὶ τοῦ ἰδίου θέματος τὰ ἐξῆς: «ἐπεὶ οὖν ἐν τῇ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ καταργοῦνται οἱ ἐχθροὶ τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ διαβόλου καὶ τῶν διαιμόνων μὴ ἀσχάλωμεν ἐν τοῖς εὐημεροῦσιν ἐχθροῖς τοῦ Θεοῦ». Πάντως οἱ πλεῖστοι τῶν ἁγίων Πατέρων δὲν συμφωνοῦν, καὶ τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου ἡ ἀνωτέρω σκέψις ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν μετὰ ἄλλας θέσεις δηλωτικὰς τῆς ἀτελευτήτου τιμωρίας τοῦ διαβόλου. Καὶ ὁ ἅγιος Βασίλειος παρατηρεῖ ὅτι οἱ ὀλίγοι μόνον θὰ προσέλθουν εἰς τὰ φῶς μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν κρυπτῶν¹⁶.

Ἄλλὰ τί σημαίνει «ἴασις ἀρρωστίας» πού, ὡς εἶδομεν, ἀναφέρει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης; Τί σημαίνει «κατάργησις» πού, ὡς εἶδομεν, ἀναφέρει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος; Καὶ οἱ δύο ἀναφέρουν καὶ τὸν εὐρετὴν τῆς κακίας, τὸν διάβολον. Ἡ κακία προχωρεῖ πρὸς τὴν ἐξάντλησιν, ὁ πονηρὸς πρὸς τὴν ἴασιν καὶ τὴν κατάργησιν. Καταργηθεὶς ὁ διάβολος ποῦ πηγαίνει; Μήπως εἰς τὴν ἀνυπαρξίαν; Δὲν σημαίνει αὐτὸ συνταύτισιν μετὰ τοῦ Βουδισμού

15. Μέγας Κατηχητικὸς Λόγος, PG 45, 69C.

16. PG 61, 342.

τὴν νιρβανικὴν ἐξόντωνσιν τοῦ ὄντος; Εἶναι δυνατὸν τὸ ὄν, τὸ δημιουργημένον παρὰ τοῦ Θεοῦ, νὰ μηδενισθῆ; Μήπως λοιπὸν ἡ ἴασις καὶ ἡ κατάργησις σημαίνει μεταβολήν; Μήπως ἡ παρουσία τοῦ Θεοῦ «ἐν πᾶσι» προϋποθέτει τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πάντων καὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἑωσφόρου καὶ τῆς ὄρατῆς κτίσεως ἐν συνόλῳ;

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εἰς τὸ 15ον κεφάλαιον τῆς πρώτης πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῆς ὁμιλεῖ περὶ αὐτοῦ τοῦ ἐρωτήματος πού οἱ Χριστιανοὶ καὶ χθὲς καὶ σήμερον ἀντιμετωπίζουσι. Πρῶτον βεβαιώνει τὴν Ἀνάστασιν ὡς ἀλήθειαν τῆς πρῆμυτικότητος τοῦ Χριστοῦ καὶ ὡς ἐλπίδα τῶν Χριστιανῶν πάντων ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ μέχρι τοῦ νεογεννήτου νηπίου. Δεύτερον ὁμιλεῖ διὰ τὴν κατάργησιν τοῦ θανάτου τὸν ὁποῖον ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος συνθέτει μὲ τὴν κατάργησιν τῆς κακίας· «τῆς κακίας καταργηθείσης πολλῶ μᾶλλον ὁ θάνατος παύσεται»¹⁷. Ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἀλλαγῆς τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, τονίζων ὅτι τὸ χοϊκὸν σῶμα θὰ γίνῃ οὐράνιον καὶ ἀφθαρτον. Διδάσκει ὅτι ὁ Χριστὸς θὰ παραδώσῃ τὴν βασιλείαν τῷ Πατρὶ διότι θὰ βασιλεύῃ ἕως ὅτου ὑποτάξῃ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ θανάτου τῆς κακίας τὸν καρπὸν. Τί σημαίνουν ὅλα αὐτά; Τί σημαίνει ὑποταγὴ τῶν ἐχθρῶν καὶ κατάργησις τοῦ θανάτου; Τί σημαίνει «παράδοσις» τῆς Βασιλείας; Δὲν σημαίνει παράδοσις ἐντολῆς καὶ λῆξις ἀποστολῆς; Αὐτὸ διδάσκει ὁ μεγάλος Ἑλληὴν δογματολόγος Χρῆστος Ἀνδρουῦτσος. Ἀναφερόμενος εἰς τὸ δόγμα «τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος» προσθέτει: «Ἄλλ' ἡ βασιλικὴ δύναμις καὶ ἐξουσία ἡ δοθεῖσα πρὸς καθυπόταξιν τῶν ἐχθρῶν τοῦ Θεοῦ, μετὰ τὸν τελικὸν τοῦτον κατὰ παντὸς κακοῦ θρίαμβον, δὲν εὐρίσκει ἕδαφος ἐξωτερικῆς ἐνεργείας καὶ ἐκδηλώσεως»¹⁸. Ὁ ἐπίσης πολυγραφώτατος συγγραφεὺς ἀειμνηστος Π. Τρεμπέλας εἰς τὴν Δογματικὴν του δὲν συμφωνεῖ γράφων ὅτι κατὰ τὰς Γραφὰς δὲν παραδίδεται ἡ βασιλεία, διότι κατὰ τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον ἡ παράδοσις σημαίνει καθόρθωσιν· «οἰωνεῖ κοινωνὸν ποιεῖται τὸν Πατέρα τοῦ

17. Ἐνθα ἀνωτέρω.

18. Δογματικὴ, ἐνθα ἀνωτέρω, σελ. 448.

ἰδίου κατορθώματος παρξδώσει γάρ οὐχ αὐτὸς ταύτης ἐκπίπτων, κοινή γάρ ἡ βασιλεία ὡσπερ καὶ ἡ θεότης»¹⁹. Ἄλλὰ δὲν ἐγνώριζεν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ὅτι ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ ἔχει καὶ ὁ Υἱὸς καὶ ὅσα ὁ Υἱὸς ἔχει καὶ ὁ Πατήρ; Ἐχει ἀνάγκην ὁ Παῦλος ἀπὸ διαφώτισιν ἔστω καὶ ἀπὸ τὸν Χρυσόστομον; Προφανῶς ὑπάρχει διάκρισις μεταξὺ τῆς βασιλείας τῶν τριῶν ὑποστάσεων τῆς θεότητος καὶ τῆς σωτηριώδους βασιλείας ἐπὶ ἀνθρώπων καὶ δαιμόνων καὶ τῆς ἐκπεσούσης φύσεως διότι διὰ τὴν ἀνάκλησιν ὄλων αὐτῶν ἐστάλη, ἐσαρκώθη, ἔπαθεν, ἀνέστη καὶ κατῆρει τὴν κακίαν καὶ τὸν θάνατον ὁ Χριστός. Δὲν εἶναι ἐπομένως ἀπλοῦς ἢ γυμνὸς ὀρθολογισμὸς ἡ Παυλικὴ διδασκαλία περὶ παραδόσεως τῆς βασιλείας εἰς τὸν ἀποστείλαντα ἀπὸ τὸν ἀποσταλέντα, ἀλλὰ δεῖγμα τῆς γενικῆς σωτηρίας καὶ ἀποκαταστάσεως διὰ τοῦ Χριστοῦ ὀλοκλήρου τῆς Δημιουργίας.

Δικαίως ὅθεν οἱ Χριστιανοὶ κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου, ὄχι μόνον οἱ εἰδικοί μελετηταὶ τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης, οἱ γνωστοὶ καθηγηταὶ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος, ἀλλὰ κάθε Χριστιανὸς ποῦ πιστεύει καὶ ἀγαπᾷ τὸν Ἰησοῦ Χριστὸν ὡς σωτῆρα καὶ Θεὸν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ζητήσῃ ἐξηγήσεις διὰ τὰ σοβαρὰ αὐτὰ ζητήματα. Πολλάκις τὰ ἤκουσα προκαλούμενα ἀπὸ τὴν παρουσίαν κληρικῶν εἰς οἰκογενειακὰς συγκεντρώσεις τῶν Χριστιανῶν μας. Μέχρι ποῦ ἐκτείνεται ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ; Καὶ ἀφοῦ εἶναι ἐντὸς ἡμῶν, διατί θὰ ἐξορισθῶμεν ἀπὸ αὐτὴν εἰς τὸ τέλος ὅταν θὰ «ἐπιβαρῆσῃ» ἡ πλάστιγξ τῶν ἀμαρτιῶν μας; Καὶ τί σημαίνει αἰώνιος; Μήπως πρέπει οἱ θεολόγοι νὰ ζητήσουν εἰς τὴν ἐβραϊκὴν γλῶσσαν τὴν ἀντίστοιχον σημασίαν τοῦ ὄρου αἰώνιον; Εἰς τὴν ἑλληνικὴν δὲν σημαίνει ἀτελείωτον, ἀλλὰ περιωρισμένην διάρκειαν.

Ἄλλὰ καὶ ἐάν, ὡς εἶναι δεκτόν, οἱ κολασμένοι καὶ ὁ Διάβολος θὰ παραμείνουν μακρὰν τῆς μακαριότητος μέσα εἰς ἀτελείωτον διάρκειαν χρόνου, τότε πρέπει νὰ ἐρευνηθῇ τὸ νόημα τοῦ χρόνου. Ὑπάρχει χρόνος μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς φθορᾶς; Ὑπάρχει χρό-

νος άνευ γήρατος και θανάτου; Ὑπάρχει χρόνος άφοῦ ὁ Θεός θά εἶναι «τά πάντα ἐν πάσι», ὁπότε ἡ αἰδιότης συνάπτεται μέ τήν αἰωνιότητα;

Ἐπί πλέον ἂν εἶναι δυνατόν οἱ κολασμένοι και οἱ δαίμονες θά μένουν εἰς τὰ διηνεκές εἰς τῆς ὀδύνης τὰ δεσμὰ ἀτελευτήτως, τότε δέν παρουσιάζεται ἀνανεούμενος ὁ γνωστός Δυῖσμός τῶν Μανιχαίων και τῶν θρησκειῶν τῆς Περσίας και ὁ Βραχμανισμός πού διδάσκει μέχρι σήμερα τήν διαρχίαν; Πῶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ θά ἐπικρατήσῃ ἂν ὑπάρχῃ κάπου τὸ κακόν εἰς τοῦ διαβόλου τήν ὑπαρξιν και εἰς τοῦ τιμωρημένου ἀνθρώπου τήν κόλασιν; Πῶς θά ἐρμηνευθῇ ὁ σκοπός τῆς δημιουργίας ὡς ἀγάπης φανέρωμα, άφοῦ ὁ Θεός δημιουργῇ «ἀγάπης περιουσία» ἀπό πλησμονῆν δηλαδή ἀγάπης; Εἶναι δυνατόν νά καταλήξῃ ἡ ἀγάπη εἰς τήν ἀνοχήν καταστάσεως, ὅπου τοῦ Θεοῦ αἱ εἰκόνες και τὰ ὁμοιώματα εὐρίσκονται εἰς μίαν ἀτελεύτητον τιμωρίαν; Ἡ διάκρισις δικαιοσύνης και ἀγάπης εἰς τοῦ Θεοῦ τήν σοφίαν πολλούς ἐπηρέασε κατά τρόπον πού δέν βλέπουν τήν ἑναρμόνισιν τῶν θείων ἰδιοτήτων εἰς μίαν ἐνότητα, ὡς τήν καθώρισεν ὁ εὐαγγελιστής Ἰωάννης μέ τήν δήλωσιν «ὁ Θεός ἀγάπη ἐστίν».

Τόσον οἱ διδάσκαλοι, ὅσον και οἱ ποιμένες τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ὀφείλουν νά ἀπαντήσουν εἰς ἐρωτήματα ὡς τὰ ἀνωτέρω. Διὰτί πολλοὶ στρέφονται εἰς τήν θεοσοφίαν, εἰς τόν Βουδισμόν, εἰς τήν αἵρεσιν τῶν Ἰαχωβάδων, εἰς τήν ἀδιαφορίαν και εἰς τήν περιφρόνησιν τῶν ἱεροκηρύκων, διότι δέν τολμοῦν νά ἀπαντήσουν εἰς τοιοῦτου εἶδους καυτὰ ἐρωτήματα πού δείχνουν θρησκευτικόν ἐνδιαφέρον και πόνον διὰ τήν εὐαγγελικὴν λύσιν τῶν προβλημάτων των.

Ὁ Γρηγόριος ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης δέν ἔγραψεν εἰς τοὺς συγχρόνους συγγράμματα θεολογικά, ἀλλὰ ποιμαντικά και κηρυγματικά και ἀπολογητικά ἐν εἴδει ἐπιστολῶν και ἐρμηνειῶν τῆς ἀγίας Γραφῆς. «Ὅσα ἔγραψε κνοητικῆς γυμνασίας ἔνεκεν», πού δέν συμφωνοῦν πλήρως μέ τὰς ἀγίας Γραφάς, τὰ ἐξεχώρισεν ἀπό τὰ δόγματα. Ἄλλ' ὅλα αὐτὰ τὰ ξεχωρισμένα δείχνουν τὸ ἐνδιαφέρον του ἀγίου ἀνδρός πρὸς διαφώτισιν τῶν Χριστιανῶν πού ζητοῦν ἀπάντησιν.

Χθές ως και σήμερα τα ἑρωτήματα αὐτὰ δημιουργοῦν βάσιν ἀμφιβολίας. Πολλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λάβουν ἀπάντησιν ἱστορικὴν καὶ θετικὴν. Διὰ τοῦτο ὁ ἅγιος Γρηγόριος, ὡς εἶδομεν, διαχωρίζει τὰς ἀπαντήσεις εἰς ἐκείνας πού μερικῶς μόνον ἐξηγοῦνται καὶ εἰς ἐκείνας πού θὰ διευκρινισθοῦν ὅταν θὰ καθαρῆ ὁ νοῦς, ὅταν δὲν θὰ βλέπωμεν «ὡς ἐν ἐσόπτρῳ ἀλλὰ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον τὴν πραγματικότητα τῆς θείας ἀγαθωσύνης».

Δι' ὅλα ταῦτα δὲν ἔχει δίκαιον ὁ ἀείμνηστος Χ. Ἀνδροῦτσος χαρακτηρίζων ὡς ὀρθολογιστὰς ὅσους πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων ὑπέβαλαν ἑρωτήματα σχετιζόμενα μὲ τοῦ Θεοῦ τὴν βασιλείαν, ἐπεκτεινομένην ἐπὶ πάσης τῆς ὁρατῆς καὶ ἀοράτου Δημιουργίας καὶ ὅποτε ἀποκλείεται ἡ παρουσία καὶ ἡ ὕπαρξις τοῦ κακοῦ καὶ ἀποσκορχιζεται ἡ αἰρετικὴ καὶ ἀντιχριστιανικὴ διαρχία καλοῦ καὶ κακοῦ τῶν Μανιχαίων καὶ τῶν ἄλλων αἰρετικῶν ²⁰. Ἐπὶ πλέον πῶς εἶναι δυνατὸν μὲ νοῦν περιορισμένον καὶ ἀκάθαρτον νὰ πλησιάσῃ ὁ ἄνθρωπος καὶ νὰ ἀποφαίνεται ὡς ἀλάθτος διὰ ζητήματα πού μόνον καθαρὰ διάνοια δύναται νὰ πλησιάσῃ ὅχι μέσα εἰς τὰ φυσικὰ ὄρια τῆς χρονικότητος, ἀλλὰ μόνον ὡς παρατηρεῖ ὁ Ἅγιος Γρηγόριος εἰς τὴν κατάστασιν τῆς ἀπελευθερώσεως ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ κακοῦ καὶ τῆς φθορᾶς; Διὰ τοῦτο τοιοῦτου εἶδους ζητήματα εἶναι ἀρκετὸν μόνον δι' ἑρωτημάτων νὰ ἐρευνοῦνται, διότι μήτε ἡ καταφατικὴ βεβαίωσις, μήτε ἡ ἀρνητικὴ ἀποκήρυξις προσθέτει τίποτε πού συντελεῖ εἰς τὴν λύσιν αὐτῶν. Δι' αὐτὸ τινὰ ἐξ αὐτῶν ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία τὰ τοποθετεῖ εἰς τὴν τάξιν πού χωρεῖ μόνον συζήτησις καὶ τὰ ὀνομάζει θεολογούμενα. Ἄλλ' ὅταν ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ ἑρωτᾷ πρέπει νὰ ἔχῃ κάποιαν ἀπάντησιν ἀπὸ μέρους τῶν διδασκάλων τοῦ Εὐαγγελίου διὰ νὰ μὴ μένουν οἱ Χριστιανοὶ μετέωροι μὲ κίνδυνον νὰ παρασύρῶνται εἰς θεωρίας πού γεννοῦν ἀδιαφορίαν, ἀρνησιν καὶ ἀπιστίαν.

Ὁ Γρηγόριος ὁ Νύσσης θὰ εἶναι καὶ ἅγιος τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ διδάσκαλος τῆς χριστιανικῆς Ὁρθοδο-

20. Ἐνθα ἀνωτέρω, δογματικὴ σελ. 447.

ξίας. Τὰ ἔργα του καίτοι δύσκολα, ὅμως εἶναι δοκίμια ἀτελευτήτου κύρους καὶ ταμεῖα ἀληθοῦς θεολογικῆς ἀξίας καὶ ἀληθείας. "Ὅσοι τὰ μελετήσουν μὲ ὑπομονὴν καὶ ἐπιμονὴν θὰ εὑρουν ἀπαντήσεις εἰς πολλὰ βαθύτατα καὶ σοβαρὰ ἐρωτήματα καὶ ἀλάθητον χειραγωγίαν εἰς τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ.

"Ὅσα γράφονται εἰς τὰ προλεγόμενα ταῦτα εἶναι μηδὲν ἐν συγκρίσει πρὸς ἐκεῖνα ποὺ θὰ ἐννοήσῃ ὁ μελετῶν τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τὰ ἔργα. Ἡ ἰδική μου συμβολὴ εἶναι ἀπλῶς βοήθημα καὶ πτωχὴ προσφορά εἰς τοὺς νέους "Ἕλληνας θεολόγους καὶ Ὀρθόδοξους γενικῶς Χριστιανούς διὰ νὰ γνωρίσουν καὶ νὰ ἐκτιμῆσουν τὴν τολμηρὰν θεολογικὴν ἀκεχειότητα καὶ τὸ βάθος τῆς πίστεως, τὴν φιλοσοφικὴν κατάρτισιν καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν πολυμέρειαν ἐνὸς πνευματικοῦ γίγαντος καὶ ἀξίου ἀκολούθου τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ ἀνύστακτον ἐρμηνευτὴν καὶ ἀπολογητὴν.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. ΠΩΣ ΤΡΙΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΛΕΓΟΝΤΕΣ

Είναι μικρόν δοκίμιον ἀπευθυνόμενον πρὸς τοὺς ἔθνικοὺς διανοουμένους, τοὺς «Ἕλληνας». Τὸ φλέγον ζήτημα τῆς χριστιανικῆς θεολογίας κατὰ τὸν δ' αἰῶνα δὲν συνεκλόνηζε μόνον τὰς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ ἐκίνει τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τῶν ἐκτὸς τοῦ Χριστιανισμοῦ λογίων. Εἶναι εὐλογον ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον τοῦτο ἦτο ἀρνητικὸν καὶ εἶχε τὴν μορφήν τῆς ἐρωτήσεως, «πῶς σεῖς οἱ χριστιανοὶ κατηγορεῖτε ἡμᾶς ὡς πολυθεϊστάς, ἀφοῦ καὶ οἱ ἴδιοι διασπᾶτε τὸν Θεὸν εἰς τρεῖς;».

Ὁ Γρηγόριος λοιπὸν ἀπευθύνεται πρὸς αὐτοὺς διὰ νὰ ἐξηγήσῃ ὅτι ἡ τριαδικὴ ἀντίληψις περὶ τοῦ Θεοῦ, ὅπως τὴν ἐκλαμβάνουν οἱ Χριστιανοί, δὲν ἀφήνει περιθώριον διὰ τρεῖς θεοὺς. Ἡ κατοχύρωσις τῆς γνώμης ταύτης πραγματοποιοῖται διὰ τῆς χρήσεως τῶν λογικῶν κατηγοριῶν, «ἀπὸ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν», ὅπως δηλώνεται καὶ εἰς τὸν ὑπότιτλον, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἀποφεύγεται συστηματικῶς ἡ καταφυγὴ εἰς βιβλικὰς μαρτυρίας. Ἀκόμη καὶ τὸ ὕφος δὲν συμμορφώνεται πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς λογικῆς μετὰ τὴν προβολὴν τῶν ὄρων καὶ τὴν ἐξαγωγὴν τοῦ συμπεράσματος.

Τονίζει ἐξ ἀρχῆς ὅτι τὸ ὄνομα θεὸς δὲν εἶναι δηλωτικὸν προσώπου, ὥστε λέγοντες τρία πρόσωπα νὰ δεχώμεθα ἀπαραιτήτως καὶ τρεῖς θεοὺς, ἀλλ' εἶναι δηλωτικὸν οὐσίας. Λέγοντες λοιπὸν μίαν οὐσίαν εἰς τὴν Τριάδα ὁμολογοῦμεν ἓνα θεὸν εἰς τρία πρόσωπα. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἀναλύων τοὺς ὄρους, θεός, οὐσία, ὑπόστασις, πρόσωπον, ἄτομον, καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι συμφωνεῖ πρὸς τὸν ἐπιστημονικὸν λόγον τὸ ὅτι οἱ Χριστιανοὶ δέχονται ἓνα Θεὸν δημιουργὸν τῶν πάντων, ἃν καὶ οὗτος θεωρεῖται εἰς τρία πρόσωπα.

Τὸ κείμενον τοῦ δοκιμίου ἔχει ἤδη συμπεριληφθῆ εἰς τὴν ἔκδοσιν W. Jaeger, ἐκ τῆς ὁποίας παρελήφθη ἐδῶ. Ἐχομεν ὁμῶς διορθῶσαι τὴν στίξιν εἰς πολλὰ σημεῖα καὶ διηρέσαμεν τὸ ὅλον εἰς 21 παραγράφους.

2. ΚΑΤΑ ΕΙΜΑΡΜΕΝΗΣ

Κατὰ τὸν πρόλογον τοῦ δοκιμίου *Περὶ εἰμαρμένης* ὁ Γρηγόριος, εὐρισκόμενος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἶχε συζήτησιν μὲ ἓνα μὴ κατονομαζόμενον ἔθνικόν φιλόσοφον περὶ τοῦ θέματος τούτου. Φίλος τοῦ Γρηγορίου, εἰς ἄγνωστον πόλιν διαμένων, τοῦ παρήγγειλε νὰ τοῦ περιγράψῃ ἐγγράφως τὰ τῆς συζητήσεως ἐκείνης, αὐτὸς δὲ εὐρῶν εὐκαιρίαν συνέταξε σύντομον κατὰ τὸ δυνατόν ἔκθεσιν περὶ τῆς συζητήσεως, ἣ ὁποία ὡς φαίνεται ἦτο πολὺ μακρά. Τὰ διαλογικὰ χαρακτηριστικὰ εἰς τὴν λαμπρὰν αὐτὴν ἔκθεσιν διατηροῦνται μόνον ὑποτυπωδῶς.

Ὁ ἔθνικὸς φιλόσοφος ἰσχυρίζετο ὅτι τίποτε δὲν εἶναι εἰς τὴν χεῖρα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὅλα πρέπει νὰ ἀναμένωνται ἀπὸ τὴν ἀνάγκην, τὴν εἰμαρμένην, μίαν ἀκαθόριστον δύναμιν ἣ ὁποία αὐθαιρέτως ὀρίζει τὴν μοῖραν τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν ὥραν τῆς γεννήσεώς των μὲ ἀπαράβατον εἰρμόν διὰ τοῦ συσχετισμοῦ τῆς κινήσεως τῶν ζωδιακῶν κύκλων. Διὰ τῆς συζητήσεως ὁ Γρηγόριος ἀναγκάζει τὸν φιλόσοφον νὰ δηλώσῃ ὅτι ἡ εἰμαρμένη δὲν εἶναι Θεὸς — ἀφοῦ ἄλλωστε δὲν ἀποβλέπει εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ τὸ δίκαιον —, ὅτι δὲν εἶναι κτιστὸν ὄν, ὅτι δὲν ἔχει κἄν ὑπόστασιν. Ἄν δὲν εἶναι τίποτε ἀπὸ αὐτά, τί εἶναι;

Ὁ Γρηγόριος ἀνασκευάζων τὰς ἀπόψεις τοῦ συνομιλητοῦ του, ἐπιμένων διὰ μακρῶν εἰς τὴν πρακτικὴν τοῦ ὠροσκοπίου, προσβάλλει τὴν διδασκαλίαν ὅτι τὰ πάντα προέρχονται ἐκ Θεοῦ. Ἡ θεία φύσις θεωρεῖται εἰς πᾶν ἀγαθὸν νόημα καὶ ὄνομα καὶ ἀπὸ αὐτὴν προέρχεται ἡ ζωὴ, τὸ φῶς, ἡ ἀλήθεια, τὸ δίκαιον καὶ τὸ σοφὸν καὶ τὸ ἄφθαρτον. Ἡ δὲ παραπλάνησις τῆς σκέψεως ἀπὸ αὐτῆς τῆς πεποιθήσεως πρὸς τὴν ἀναζήτησιν τῆς τύχης εἰς τὴν εἰμαρμένην εἶναι ἔργον τῶν δαιμονίων. Αὐτῶν ἔργον εἶναι δυνατόν

νά είναι και ώρισμένοι προρρήσεις τῶν ἀστρολόγων, ὅσαι δὲν στηρίζονται εἰς τὴν φυσικὴν ἀκολουθίαν τῶν πραγμάτων.

Τὸ κείμενον τοῦ δοκιμίου παραλαμβάνεται ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν Migne μὲ ἀρκετὰς διορθώσεις ἰδίως εἰς τὴν στίξιν. Διηρέσαμεν δὲ τοῦτο εἰς 44 παραγράφους.

3. ΛΟΓΟΣ ΚΑΤΗΧΗΤΙΚΟΣ ΜΕΓΑΣ

Ὁ Λόγος Κατηχητικὸς ὁ Μέγας, ἐν ἀπὸ τὰ ἀξιολογώτερα ἔργα τοῦ Γρηγορίου, προσφέρει παρὰ τὴν σχετικὴν συντομίαν του τὴν πρώτην ὑπὸ νεωτέραν ἔνοιαν συστηματικὴν σύνθεσιν τῆς χριστιανικῆς θεολογίας. Συντεταγμένον κατὰ τὴν ὄριμον ἡλικίαν τοῦ πατρὸς τούτου τῆς Ἐκκλησίας, περὶ τὸ 383, ἀποσκοπεῖ εἰς τὰ νὰ δώσῃ εἰς τοὺς προϋσταμένους καὶ διδασκάλους τῶν Ἐκκλησιῶν τὰς κυρίας γραμμάς τῆς χριστιανικῆς θεολογίας, ὥστε νὰ χρησιμοποιοῦν τὰ κατάλληλα ἐπιχειρήματα κατὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ἀσχολουμένων μὲ τὰ ἐξεταζόμενα θέματα καὶ ἰδίως τῶν προσερχομένων εἰς τὴν πίστιν. Ὁ κύκλος τῶν προσώπων πρὸς τὰ ὁποῖα τελικῶς ἀπευθύνεται τὸ ἔργον εἶναι εὐρύτατος, περιλαμβάνων τοὺς εἰδωλολάτρας, τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς αἰρετικούς καὶ βεβαίως τοὺς Χριστιανούς. Δὲν θὰ θεραπευθῇ, λέγει ὁ Γρηγόριος εἰς τὸν πρόλογον τοῦ συγγράμματος, μὲ τὰ ἴδια μέσα ἢ πολυθεῖα τοῦ Ἑλλήνος καὶ ἡ ἀπιστία τοῦ Ἰουδαίου ὡς πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ Μονογενοῦς Υἱοῦ. Οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ ἀνατραποῦν μὲ τὰ ἴδια ἐπιχειρήματα αἱ ἀπατηλαὶ περὶ τῶν δογμάτων μυθοποιεῖται τῶν πλανωμένων εἰς τὰς αἱρέσεις. Ὁ ἀντιμετωπίζων τοὺς ἐκπροσώπους ὄλων αὐτῶν τῶν τάσεων πρέπει νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὰς ἀντιλήψεις αὐτῶν καὶ νὰ προσαρμόζῃ τὸν λόγον εἰς τὴν πλάνην τὴν ὁποίαν ἔχει ἕκαστος, προβάλλων ἀρχὰς καὶ προτάσεις εὐλογοφανεῖς εἰς ἑκάστην συζήτησιν, οὕτως ὥστε ἡ ἀλήθεια νὰ ἀποκαλυφθῇ κατὰ τρόπον συνετῆ πρὸς ὅσα εἶναι ὠμολογημένα ἀπὸ τοὺς συζητητάς.

Ἡ μέθοδος τῆς διαπραγματεύσεως εἶναι προσηρμοσμένη πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τοῦ ἔργου, ἀκόμη δὲ καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ («Κατηχητικὸς») δεικνύει τὸν χαρακτῆρά του· ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς

ἐκτός καὶ θέλει νὰ πείσῃ περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν χριστιανικῶν δογμάτων ἢ νὰ ἀντικρούσῃ ἀντιρρήσεις ἐπ' αὐτῶν. Δὲν εἶναι ὅμως τοῦτο καθ' αὐτὸ ἀπολογητικῆς μορφῆς, διότι δὲν ἐπιδιώκει τόσον νὰ προσελκύσῃ τοὺς ἐκτός τῆς πίστεως εὐρισκομένους ὅσον νὰ στερεώσῃ τὴν πίστιν τῶν ἤδη ἀποδεχθέντων αὐτήν. Εἶναι δὲ ὡς ἐκ τούτου εὐλογον ὅτι, ὁ συγγραφεὺς χρησιμοποεῖ μὲν καὶ τὰ ἐκ τῆς μαρτυρίας τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἐπιχειρήματα, ἀλλὰ χρησιμοποεῖ σταθερῶς τὴν «ἐκ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν» ἢ «ἐκ τοῦ ἀκολουθίου», δηλαδὴ ἐκ τῶν συλλογισμῶν, ἐπιχειρηματολογία. Ὁ Πλάτων, ὁ Ὄριγένης, ὁ Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς, ὁ Μεθόδιος Ὀλύμπου καὶ ὁ Μέγας Ἀθανάσιος καθιστοῦν ἐπιβλητικὴν κατὰ περιστάσεις τὴν παρουσίαν των εἰς τὰς σελίδας τοῦ ἔργου, ἂν καὶ δὲν ἀναφέρονται ὀνομασί.

Τὸ σύγγραμμα, πλὴν τοῦ προλόγου, ἔχει διαιρεθῆ ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἐκδοτῶν εἰς 40 κεφάλαια σχετικῶς σύντομα. Τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένα μετὰ τῶν καὶ δίδονται ἐν ὄψει μὲν πάντοτε καὶ τῶν προβαλλομένων ἢ δυναμένων νὰ προβληθῶν ἀντιρρήσεων ἀλλὰ πάντως ὑπὸ θετικὴν καὶ συστηματικὴν μορφήν.

Εἰς τὸ πρῶτον τμήμα τοῦ ἔργου (1 - 4) ἀναπτύσσεται τὸ θέμα περὶ τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ ὡς ἀπητεῖτο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῶν δεινῶν τριαδολογικῶν ἀγώνων. Εἰς τὸ δεύτερον τμήμα (5 - 8) γίνεται λόγος περὶ τῆς δημιουργίας ἐν συντομίᾳ καὶ κάπως εὐρύτερον περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς πτώσεως αὐτοῦ. Ὁ ἄνθρωπος, ἀποτελῶν σύνθεσιν τοῦ νοητοῦ καὶ αἰσθητοῦ κόσμου ἢ ἄλλως τοῦ ἀκτίστου καὶ τοῦ κτιστοῦ, ἐδημιουργήθη ἀθάνατος καὶ ἐλεύθερος· χρησιμοποιοῦντας ὅμως ἐσφαλμένως τὸ αὐτεξούσιον, κατέστη αἴτιος τῆς παρουσίας τοῦ κακοῦ. Ὁ θάνατος ἦλθεν ὡς εὐεργεσία ἢ ὁποῖα διέκοψε τὴν διαιώνισιν τοῦ κακοῦ. Τὸ τρίτον καὶ ἐκτενέστερον ὅλων τμήμα (9 - 32) ἀφιερώνεται εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν, ἢ ὁποῖα ἀπετέλει τότε καὶ τὸ περισσότερον ἀμφισβητούμενον δόγμα τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἀπὸ τοὺς ἐκτός αὐτῆς εὐρισκομένους. Κατοχυρώνεται ἡ ἀναγκαιότης καὶ ἡ δυνατό-

της τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ καὶ ἐξετάζεται τὸ σωτηριῶδες ἔργον αὐτοῦ. Εἰς τὸ τελευταῖον τμήμα τοῦ συγγράμματος (33 - 40) ἀφιερώνεται εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς διδασκαλίας περὶ βαπτίσματος, περὶ θείας εὐχαριστίας καὶ περὶ πίστεως.

Εἰς τὸν ἐπίλογον τοῦ ἔργου, ὁ ὁποῖος ὑπὸ τὴν σημερινὴν του μορφήν κατακλείεται κάπως ἀποτόμως, ἔχει προστεθῆ ἓκ συγχύσεως εἰς μερικὰ χειρόγραφα ἀπόσπασμα ἀπὸ ἀντιμονοφυσικῶν ἔργων τοῦ θου αἰῶνος.

4. ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΨΥΧΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ Ο ΛΕΓΟΜΕΝΟΣ ΤΑ ΜΑΚΡΙΝΙΑ

Ὁ Γρηγόριος ἐπιστρέφων ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἐκεῖ πραγματοποιηθείσης κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 379, ἐπεσκέφθη τὴν ἀδελφὴν του εἰς τὸ ἀσκητήριον τοῦ Πόντου. Εἰς τὸν πρόλογον τοῦ ἔργου περιγράφει μὲ ἰδιαιτέραν συγκίνησιν τὸ σκηρικὸν καὶ τὴν περίστασιν ἣ ὅποια ἔδωσεν ἀφορμὴν εἰς τὴν σύνταξιν αὐτοῦ. Ὁ Βασίλειος, λέγει, ὁ μέγας ἐν ἀγίοις, εἶχεν προσφάτως ἀποθάνει καὶ ρίψει εἰς τὴν θλίψιν τὰς Ἐκκλησίας, ἐνῶ ἔζη ἀκόμη ἡ ἀδελφὴ του Μακρίνα, ἡ μεγαλυτέρα ὄλων τῶν ἀδελφῶν. Μετέβη πλησίον τῆς ἀδελφῆς του ἣ ὅποια ὑπῆρξε καὶ διδάσκαλός του, διὰ νὰ μετὰσχῃ τοῦ πόνου της. Μόλις συνηνητήθησαν καὶ ὁ ἐπίσκοπος Νύσσης τὴν εἶδεν εἰς τὴν κλίνην εἰς κατάστασιν ἣ ὅποια προεμήνυε τὸν θάνατον καὶ αὐτῆς, κατελήφθη ἀπὸ δάκρυα· ἐκείνη δέ, ἀφοῦ τὸν ἄφησε δι' ὀλίγον νὰ ἐκτονωθῆ συναισθηματικῶς, τοῦ ὑπενθύμισε τοὺς λόγους τοῦ ἀποστόλου, ὅτι δὲν πρέπει νὰ λυπώμεθα περὶ τῶν κεκοιμημένων.

Τοῦτο ἔδωκε τὸ ἔναυσμα δι' ἓνα διάλογον περὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς μετὰ θάνατον τύχης αὐτοῦ. Εἶναι φανερὰ ἡ ἀντιστοιχία σκηρικοῦ καὶ θέματος μὲ τὸν διάλογον τοῦ Πλάτωνος *Περὶ ψυχῆς*. Ὅπως ὁ Φαίδων εὔρε τὸν διδάσκαλόν του Σωκράτην εἰς τὴν φυλακὴν διάγοντα τὰς τελευταίας ὥρας τοῦ βίου του, οὕτω καὶ ὁ Γρηγόριος εὗρε τὴν ἀδελφὴν καὶ διδάσκαλόν του Μακρίναν

εἰς τὴν κλίνην τοῦ ἀσκητηρίου κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς τῆς. Διεξάγεται καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις διάλογος μεταξὺ διδασκάλου καὶ μαθητοῦ, τὸ θέμα δὲ εἰς ἀμφοτέρους τοὺς διαλόγους εἶναι ἡ ψυχὴ.

Ἡ Μακρίνα, ὡς εἶδομεν, ὑπεθυμίζει εἰς τὸν ἀδελφόν τῆς ὅτι οἱ Χριστιανοὶ δὲν πρέπει νὰ λυποῦνται διὰ τοὺς κοιμωμένους. Ἐκεῖνος ὅμως ἐρωτᾷ πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ συμβαίῃ τοῦτο. Καὶ οὕτως ἀρχίζει ὁ διάλογος. Ὁ Γρηγόριος ἐδῶ παρουσιάζει τὴν ἀδελφὴν του ὡς διδάσκαλον, γνωρίζουσαν εἰς βάθος τὰς χριστιανικὰς ἀληθείας καὶ ἐμμένουσαν εἰς αὐτάς σταθερῶς, ἑαυτὸν δὲ ὡς ἀκατατόπιστον καὶ διερευνητικὸν καὶ ἀμφιβάλλοντα. Διὰ τοῦτο μάλιστα ἡ Μακρίνα τοῦ ἀναθέτει τὸν ρόλον τοῦ δικηγόρου τῆς ἀρνήσεως, τὸν ὁποῖον ἐκεῖνος δέχεται φυσικὰ μὲ δισταγμὸν.

Κατὰ τὴν ροὴν τῆς διαλογικῆς συζητήσεως εὐρίσκεται ἡ θέσις τοῦ ἀνθρώπου ἐντὸς τῶν εὐρυτέρων πλαισίων τῆς κτίσεως, καὶ ἰδιαίτερος εἰς τὴν ἱεραρχίαν τῶν ὄντων. Ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν παλαιότεραν φιλοσοφικὴν παράστασιν χαρακτηρίζεται καὶ ἐδῶ ὡς μικρόκοσμος καὶ ἡ ψυχὴ ἐν προκειμένῳ συγκρίνεται πρὸς τὸν Θεόν. Ἄν συμπιεσθῇ τὸ σύνολον τῆς κτίσεως καὶ τῶν ὄντων, ὁ κόσμος ὑπὸ τὴν γενικωτέραν ἔννοιαν, μένει ὁ Θεός· ἂν συμπιεσθῇ ὁ μικρόκοσμος, μένει ἡ ψυχὴ. Αὕτῃ ἀποτελεῖ τὸ κέντρον καὶ τὸ νόημα τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Ἡ ὕπαρξις καὶ ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς κατοχυρώνονται, κατὰ τὴν τυπικὴν μέθοδον τοῦ Γρηγορίου, τόσον διὰ βιβλικῶν μαρτυριῶν ὅσον καὶ διὰ φιλοσοφικῶν συλλογισμῶν.

Τὸ τελευταῖον τμῆμα τοῦ διαλόγου ἀφιερώνεται εἰς τὸ θέμα τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν, τὸ ὁποῖον δίδει τὸ καθ' αὐτὸ χριστιανικὸν χρῶμα εἰς τὴν ὅλην διαπραγματεύσειν. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο γίνεται λόγος περὶ προοδευτικῆς καθάρσεως τῶν ἀμαρτωλῶν μετὰ θάνατον, μέχρις ὅτου ἀποκατασταθοῦν τὰ πάντα. Ὁ Γρηγόριος, ἂν καὶ εἰς τὸ θέμα τῆς ψυχῆς ἀπομακρύνεται τοῦ Ὁριγένους, εἰς τὸ θέμα τῆς μετὰ θάνατον καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀκολουθεῖ αὐτόν, σχεδὸν πιστῶς.

Συναντῶμεν εἰς τὸν διάλογον τοῦτον μερικὰ στοιχεῖα, τὰ ὅποια ἐκτίθενται ἐκτενέστερον εἰς τὸν *Βίον Μωσέως*, ὅπως εἶναι ἰδίως ἡ ἀπόλαυσις τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τῆς ψυχῆς διὰ μιᾶς μυστικῆς θέας. Ἡ ἀποψις αὕτη βεβαίως ἀνάγεται εἰς τὸν Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα καὶ ἀπώτερον εἰς τὸν Πλάτωνα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Οι τρεῖς τόμοι τῆς Ἑλληνικῆς Πατρολογίας 44, 45 καὶ 46.
Πρόλογος τὸν ὁποῖον προετοίμαζα εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου τοῦ
Γρηγορίου «περὶ Ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως», Holy Cross
Orthodox Theological School Press, Brookline, Mass.
1958. Κείμενον τῆς ἐκδόσεως J.G. Krabinger, Leipzig 1837.
- W. Jaeger. Gregorii Nysseni opera. Leiden, E.J. Brill 1952.
- W. Jaeger. Two rediscovered works of ancient christian li-
terature Gregory of Nyssa and Macarios, Leiden 1954.
- Δ. Μπαλάνου, Πατρολογία, Ἀθῆναι 1930, σελ. 320 - 338.
- Κ. Λογοθέτου, Ἡ φιλοσοφία τῶν Πατέρων, Ἀθῆναι 1930, Μέρος
Α', σελ. 236 - 252.
- The life and the writings of st. Gregory of Nyssa in Nicene
and post Nicene fathers, vol. V, σελ. 1 - 29, Oxford 1893.
- Β. Ἀντωνιάδου, Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας, Κωνσταντινούπολις
1929, τόμ. Β', σελ. 236 - 252.
- N. W. Wolfson, The philosophy of the church fathers, Cam-
bridge, Mass, Harvard University Press 1956, σελ. 363,
578 κλπ.
- The Journal of Theological Studies, London 1924.
- Revue Internationale de Theologie 1902.
- E. Michaud, L' Apocatastase S. Gregoir de Nysse in revue
internationale de Theologie 1902.
- Ι. Βερνάδου, De Universo et de anima hominis doctrina G.
Nysseni, Θεσσαλονίκη 1876 (ἑλληνιστί).
- Η. Chermis, The platonism of st. Gregory of Nyssa, Barkley
1930.
- Πλάτωνος Φαίδων.
- Πλωτίνου Ἐννεάδες.
- Dictionaire de la Theologie Catholic v. 6.

- Sacramentum mundi edited by Karl Rahner, Vol. I, Burns - Oates 1968.
- Π. Χρήστου, Τὸ ἀνθρώπινον πλήρωμα κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, Κληρονομία 1972, σελ. 41 - 62.
- Π. Χρήστου, Ἀποφατικὴ θεολογία ἐν Θρησκευτικῇ καὶ Ἠθικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, τομ. 2, σελ. 1222 ἔ.
- Χ. Ἀνδρούτσου, Δογματικὴ, Ἀθῆναι 1929.
- Χ. Ἀνδρούτσου, Φιλοσοφικὸν Λεξικόν, Ἀθῆναι 1907.
- Γερμανοῦ Στρινοπούλου, Δογματικὴ (λιθογραφημένη).
- Π. Τρεμπέλα, Δογματικὴ, τρεῖς τόμοι, Ἀθῆναι 1959.
- A. Altaner Patrology. Hender 1960.
- J. Danielou, From glory to glory, Scribners, New York 1961.
- J. Danielou, The lord of history, Longmans, London 1958.
- Ἡ. Μουτσούλα, Ἡ σάρκωσις τοῦ Λόγου καὶ ἡ θέωσις τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν διδασκαλίαν Γρηγορίου Νύσσης, Ἀθῆναι 1965.
- J. Quasten, Patrology, τομ. 3, spectrum 1960.
- R. Payne, The holy fire, Harper, New York 1957.
- Κ. Σκουτέρη, Συνέπειαι τῆς πτώσεως καὶ Λουτρὸν Παλιγγενεσίας, Ἀθῆναι 1973.
- A. Weiswurn, The nature of human knowledge according to st. Gregory of Nyssa, Washington D.C. 1959.
- Χ. Μπούκη, Ἡ Γλῶσσα τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, Θεσσαλονίκη 1970.
- Θ. Ζήση, Ἡ Τέχνη τῆς Παρθενίας, Θεσσαλονίκη 1973.
- Rev. W. Reany, the creation of the human soul benziger brothers, New York 1932.
- G. Behis. St. Gregory of Nyssa's «De vita Moysis». A Philosophical and Theological analysis. The Greek Orthodox Theological Review 12, 1967, p. 369 - 393.
- Φιλοκαλία τῶν Ἱερῶν Νηπιτικῶν. Ἐκδοτικὸς Οἶκος Ἀστήρ. Ἀθῆναι 1956, τόμος πρῶτος σελ. 233 - 273.
- Κωνσταντίνου Μπόνη. Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν Γραμματείαν. Ἀθῆναι 1974.

ΚΕΙΜΕΝΟΝ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ

ΠΩΣ ΤΡΙΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΛΕΓΟΝΤΕΣ ΕΝ Τῃ ΘΕΟΤΗΤΙ
ΟΥ ΦΑΜΕΝ ΤΡΕΙΣ ΘΕΟΥΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ
ΑΠΟ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ

1. Εἰ τὸ θεὸς ὄνομα προσώπου δηλωτικὸν ὑπῆρχεν, τρία πρόσωπα λέγοντες ἐξ ἀνάγκης τρεῖς ἂν ἐλέγομεν θεοὺς· εἰ δὲ τὸ θεὸς ὄνομα οὐσίας σημαντικὸν ἔστιν, μίαν οὐσίαν ὁμολογοῦντες τῆς ἁγίας τριάδος ἓνα θεὸν εἰκότως δογματίζομεν, ἐπειδὴ μίας οὐσίας ἐν ὄνομα τὸ θεὸς ἔστιν· διὸ καὶ ἀκολούθως τῇ τε οὐσίᾳ καὶ τῷ ὀνόματι εἰς ἔστι θεὸς καὶ οὐ τρεῖς. Οὐδὲ γὰρ θεὸν καὶ θεὸν καὶ θεὸν φαμεν, ὥσπερ λέγομεν πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα, ἐπεὶ τοῖς ὀνόμασι τοῖς τῶν προσώπων σημαντικοῖς συμπλέκομεν τὸν καὶ σύνδεσμον διὰ τὸ μὴ ταυτᾶ εἶναι τὰ πρόσωπα, ἕτεροῖα δὲ μάλλον καὶ διαφέροντα ἀλλήλων κατ' αὐτὴν τὴν τῶν ὀνομάτων σημασίαν, τῷ δὲ θεὸς ὀνόματι δηλωτικῷ τῆς οὐσίας ὄντι ἕκ τινος ἰδιώματος προσόντος αὐτῇ οὐ συνάπτομεν τὸν καὶ σύνδεσμον ὥστε λέγειν ἡμᾶς θεὸν καὶ θεὸν καὶ θεὸν, ἐπεὶπερ ἡ αὐτὴ ἔστιν οὐσία, ἧς ἔστι τὰ πρόσωπα καὶ ἣν σημαίνει τὸ θεὸς ὄνομα· διὸ καὶ ὁ αὐτὸς θεός· τῷ δὲ αὐτῷ καὶ ἐπὶ δηλώσει τοῦ αὐτοῦ ὁ καὶ σύνδεσμος οὐ συμπλέκεται ποτε.

2. Εἰ δὲ λέγομεν πατέρα θεὸν καὶ υἱὸν θεὸν καὶ πνεῦμα ἅγιον θεὸν ἢ θεὸν πατέρα καὶ θεὸν υἱὸν καὶ θεὸν πνεῦμα ἅγιον, τὸν καὶ σύνδεσμον κατ' ἐννοιαν τοῖς τῶν προσώπων ὀνόμασι συνάπτομεν, οἷον πατρί, υἱῷ, ἁγίῳ πνεύματι, ἵνα ἡ πατὴρ καὶ υἱὸς καὶ ἅγιον πνεῦμα, τουτέστι πρόσωπον καὶ πρόσωπον καὶ πρόσωπον, διὸ καὶ τρία πρόσωπα. Τὸ δὲ θεὸς ὄνομα ἀπολύτως καὶ ὡσαύτως κατηγορεῖται ἐκάστου τῶν προσώπων ἄνευ τοῦ καὶ συνδέσμου, ὥστε μὴ δύνασθαι ἡμᾶς λέγειν θεὸν καὶ θεὸν καὶ

ΠΩΣ ΤΡΙΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΛΕΓΟΝΤΕΣ ΕΝ ΤΗ ΘΕΟΤΗΤΙ ΟΥ
ΦΑΜΕΝ ΤΡΕΙΣ ΘΕΟΥΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΛΛΗΝΑΣ
ΑΠΟ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝ ΕΝΝΟΙΩΝ

1. Ἐάν τὸ ὄνομα θεὸς ἦτο δηλωτικὸν προσώπου, λέγοντες τρία πρόσωπα κατ' ἀνάγκην θὰ ἐλέγαμεν τρεῖς θεούς· ἐὰν ὁμως τὸ ὄνομα θεὸς εἶναι σημαντικὸν οὐσίας, ὁμολογοῦντες μίαν οὐσίαν τῆς ἁγίας Τριάδος προφανῶς δογματίζομεν ἓνα Θεόν, ἐπειδὴ τὸ θεὸς εἶναι ἐν ὄνομα τῆς μιᾶς οὐσίας. Διὰ τοῦτο, συμφῶνως πρὸς τὴν οὐσίαν καὶ τὸ ὄνομα, εἷς εἶναι ὁ Θεὸς καὶ ὄχι τρεῖς. Διότι ἄλλωστε δὲν λέγομεν θεὸν καὶ θεὸν καὶ θεόν, καθὼς λέγομεν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Ἁγιον Πνεῦμα, ὅταν εἰς τὰ ὀνόματα τὰ ὁποῖα σημαίνουν πρόσωπα συμπλέκωμεν τὸν σύνδεσμον «καί», καθ' ὅσον τὰ πρόσωπα δὲν εἶναι τὰ ἴδια, ἀλλὰ μᾶλλον εἶναι διακεκριμένα καὶ διάφορα ἀλλήλων κατὰ τὴν σημασίαν τῶν ὀνομάτων. Εἰς τὸ ὄνομα θεὸς ὁμως, τὸ ὁποῖον εἶναι δηλωτικὸν τῆς οὐσίας ἀπὸ κάποιου ἰδιώμα αὐτῆς, δὲν συνάπτομεν τὸν σύνδεσμον «καί», ὥστε νὰ λέγωμεν θεὸν καὶ θεὸν καὶ θεόν, καθ' ὅσον ἡ αὐτὴ εἶναι ἡ οὐσία, τῆς ὁποίας εἶναι τὰ πρόσωπα καὶ τὴν ὁποίαν σημαίνει τὸ ὄνομα θεός· διὸ καὶ ὁ αὐτὸς εἶναι ὁ θεός· εἰς τὸ ταυτὸν δὲ καὶ κατὰ τὴν δήλωσιν τοῦ ταυτοῦ δὲν συμπλέκεται ποτὲ ὁ σύνδεσμος «καί».

2. Ἐάν δὲ λέγωμεν Πατέρα Θεὸν καὶ Υἱὸν Θεὸν καὶ Πνεῦμα Ἁγιον Θεὸν ἢ Θεὸν Πατέρα καὶ Θεὸν Υἱὸν καὶ Θεὸν Πνεῦμα Ἁγιον, τὸν σύνδεσμον «καί» συνάπτομεν κατ' ἐννοίαν εἰς τὰ ὀνόματα τῶν προσώπων, ἦτοι εἰς τὸν Πατέρα, τὸν Υἱόν, τὸ Ἁγιον Πνεῦμα, ὥστε νὰ εἶναι Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ Ἁγιον Πνεῦμα, δηλαδὴ πρόσωπον καὶ πρόσωπον καὶ πρόσωπον, διὸ καὶ τρία πρόσωπα. Τὸ δὲ ὄνομα θεὸς κατηγορεῖται ἀπολύτως καὶ ὡσαύτως εἰς ἕκαστον τῶν προσώπων χωρὶς τὸν σύνδεσμον «καί»,

θεόν, ἀλλὰ νοεῖν τὸ ὄνομα τρίτον μὲν λεγόμενον τῇ φωνῇ διὰ τὰ ὑποκείμενα πρόσωπα, προβαλλόμενον δὲ τῇ δευτερώσει καὶ τῇ τριτώσει ἄνευ τοῦ καὶ συνδέσμου διὰ τὸ μὴ ἕτερον καὶ ἕτερον εἶναι θεόν. Οὐδὲ γάρ, καθὸ τὴν ἕτερότητα σφίξει πατὴρ πρὸς υἱόν, κατὰ τοῦτο θεὸς ὁ πατήρ· οὕτω γὰρ οὐκ ἂν θεὸς ὁ υἱός· εἰ γάρ, ἐπειδὴ πατήρ ὁ πατήρ, διὰ τοῦτο καὶ θεὸς ὁ πατήρ, ἐπειδὴ μὴ πατήρ ὁ υἱός, οὐ θεὸς ὁ υἱός· εἰ δὲ θεὸς ὁ υἱός, οὐκ, ἐπειδὴ υἱός. Ὁμοίως καὶ ὁ πατήρ οὐκ, ἐπειδὴ πατήρ, θεός, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐσία τοιάδε, ἧς ἔστι πατήρ καὶ υἱός καὶ δι' ἣν πατήρ θεός καὶ υἱός θεός καὶ πνεῦμα ἅγιον θεός.

3. Μὴ διαιρουμένης δὲ τῆς οὐσίας ἐν ἐκάστῳ τῶν προσώπων ὥστε καὶ τρεῖς εἶναι οὐσίας κατὰ τὰ πρόσωπα, δῆλον ὅτι οὐδὲ τὸ ὄνομα διαιρεθήσεται, ὅπερ σημαίνει τὴν οὐσίαν, τουτέστι τὸ θεός, εἰς τὸ εἶναι τρεῖς θεούς. Ἄλλ' ὡσπερ οὐσία ὁ πατήρ, οὐσία ὁ υἱός, οὐσία τὸ ἅγιον πνεῦμα καὶ οὐ τρεῖς οὐσίαι, οὕτω καὶ θεός ὁ πατήρ, θεός ὁ υἱός, θεός τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ οὐ τρεῖς θεοί. Εἰς γὰρ θεός καὶ ὁ αὐτός, ἐπεὶ καὶ μία οὐσία καὶ ἡ αὐτή, εἰ καὶ λέγεται ἕκαστον τῶν προσώπων καὶ ἐνούσιον καὶ θεός. Ἡ γὰρ ἀνάγκη τρεῖς λέγειν οὐσίας πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος, ἐπειδὴ οὐσία τῶν προσώπων ἕκαστον, ὅπερ ἔστιν ἀλογώτατον, ἐπιπέτρ οὐδὲ Πέτρον καὶ Παῦλον καὶ Βαρνάβαν φαμέν τρεῖς οὐσίας· μία γὰρ καὶ ἡ αὐτή τῶν τοιούτων προσώπων ἡ οὐσία· ἢ μίαν λέγοντες οὐσίαν, ἧς ἔστι πατήρ καὶ υἱός καὶ ἅγιον πνεῦμα, καίπερ ἐνούσιον εἰδότες τῶν προσώπων ἕκαστον, ἕνα δικαίως καὶ ἀκολούθως φαμέν θεόν, εἰ καὶ τῶν προσώπων ἕκαστον θεὸν εἶναι πιστεύομεν, διὰ τὸ κοινόν

ὥστε νὰ μὴ δυνάμεθα νὰ λέγωμεν θεὸν καὶ θεὸν καὶ θεόν, ἀλλὰ νὰ ἑκλαμβάνωμεν ὅτι τὸ ὄνομα λέγεται μὲν τρεῖς φορές μὲ τὴν λέξιν ἐξ αἰτίας τῶν ὑποκειμένων προσώπων, ὑπονοεῖται δὲ κατὰ τὴν δευτέρωσιν καὶ τρίτωσιν χωρὶς τὸν σύνδεσμον καί, διὰ τὸν λόγον ὅτι δὲν ὑπάρχει ἄλλος καὶ ἄλλος θεός. Πράγματι ὁ Πατὴρ δὲν εἶναι θεὸς κατὰ τὴν ιδιότητα ἢ ὁποῖα τὸν διαφοροποιεῖ ἀπὸ τὸν Υἱόν· διότι τότε ὁ Υἱὸς δὲν θὰ ἦτο θεός· ἐὰν δηλαδὴ, ἐπειδὴ ὁ Πατὴρ εἶναι Πατήρ, διὰ τοῦτο εἶναι καὶ θεὸς ὁ Πατήρ, ἐπειδὴ ὁ Υἱὸς δὲν εἶναι Πατήρ, ὁ Υἱὸς δὲν θὰ ἦτο θεός· ἐὰν δὲ ὁ Υἱὸς εἶναι θεός, δὲν εἶναι τοῦτο ἐπειδὴ εἶναι Υἱός. Ὁμοίως καὶ ὁ Πατὴρ εἶναι θεός ὄχι ἐπειδὴ εἶναι Πατήρ, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶναι τοιαύτη οὐσία, τῆς ὁποίας εἶναι ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός, καὶ διὰ τὴν ὁποῖαν ὁ Πατήρ εἶναι θεός καὶ ὁ Υἱὸς εἶναι θεός καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι θεός.

3. Ἐφ' ὅσον δὲ δὲν διαιρεῖται ἡ οὐσία εἰς ἕκαστον τῶν προσώπων, ὥστε νὰ ὑπάρχουν καὶ τρεῖς οὐσίαι κατὰ τὰ πρόσωπα, εἶναι φανερόν ὅτι δὲν θὰ διαιρεθῆ ὅτε τὸ ὄνομα τὸ ὁποῖον δηλώνει τὴν οὐσίαν, δηλαδὴ τὸ ὄνομα «θεός», ὥστε νὰ ὑπάρχουν τρεῖς θεοί. Ἄλλ' ὅπως εἶναι οὐσία ὁ Πατήρ, οὐσία ὁ Υἱός, οὐσία τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ὄχι τρεῖς οὐσίαι, οὕτω εἶναι καὶ θεός ὁ Πατήρ, θεός ὁ Υἱός, θεός τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ὄχι τρεῖς θεοί. Διότι εἷς καὶ ὁ αὐτὸς εἶναι ὁ Θεός, καθ' ὅσον μία καὶ ἡ αὐτὴ εἶναι ἡ οὐσία, μολονότι ἕκαστον τῶν προσώπων λέγεται καὶ ἐνούσιον καὶ θεός. Πράγματι ἢ κατ' ἀνάγκην θὰ λέγωμεν τρεῖς οὐσίας Πατρός καὶ Υἱοῦ καὶ Ἁγίου Πνεύματος μὲ τὴν αἰτιολογίαν ὅτι ἕκαστον τῶν προσώπων εἶναι οὐσία, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶναι παραλογώτατον, ἐπειδὴ οὔτε τὸν Πέτρον καὶ τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν λέγομεν τρεῖς οὐσίας, ἐφ' ὅσον ἡ οὐσία τῶν τοιούτων προσώπων εἶναι μία καὶ ἡ αὐτὴ· ἢ, λέγοντες μίαν οὐσίαν, τῆς ὁποίας εἶναι ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, μολονότι γνωρίζομεν ὅτι ἕκαστον τῶν προσώπων εἶναι ἐνούσιον, δικαίως καὶ εὐλόγως δεχόμεθα ἕνα θεόν, ἂν καὶ πιστεύομεν ὅτι ἕκαστον τῶν προσώπων εἶναι θεός λόγῳ κοινό-

τῆς οὐσίας. Ὡσπερ γὰρ διὰ τὸ διαφέρειν τὸν πατέρα τοῦ τε υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος τρία φαμέν πρόσωπα πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος, οὕτως, ἐπειδὴ μὴ διαφέρει πατὴρ υἱοῦ τε καὶ ἁγίου πνεύματος κατὰ τὴν οὐσίαν, μίαν εἶναι λέγομεν τὴν οὐσίαν πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος. Εἰ γάρ, ἔνθα διαφορὰ, τριάς διὰ τὴν διαφορὰν, ἔνθα ταυτότης, μονὰς διὰ τὴν ταυτότητα· ἔστι δὲ ταυτότης τῶν προσώπων κατὰ τὴν οὐσίαν· μονὰς ἄρα αὐτῶν κατὰ τὴν οὐσίαν. Εἰ δὲ κατὰ τὴν οὐσίαν μονὰς τῆς ἁγίας τριάδος, δῆλον ὅτι καὶ κατὰ τὸ θεὸς ὄνομα. Δηλωτικὸν γὰρ τοῦτο τῆς οὐσίας, ὅδ τὸ τί αὐτῆς παριστῶν (δῆλον ὅτι ἐπέπερ ἀπερινόητον καὶ ἀκατάληπτον τὸ τῆς θείας οὐσίας), ἀλλ' ἀπὸ τινος ιδιώματος προσόντος αὐτῇ λαμβανόμενον παραδηλοῖ αὐτὴν, καθάπερ τὸ χρεμετιστικὸν καὶ τὸ γελαστικὸν ιδιώματα ὄντα φύσεων λεγόμενα σημαίνει τὰς φύσεις, ὧνπέρ ἐστιν ιδιώματα.

4. Ἔστι τοίνυν ιδίωμα τῆς αἰδίου οὐσίας, ἧς ἐστι πατὴρ καὶ υἱὸς καὶ ἅγιον πνεῦμα, τὸ πάντα ἐποπτεύειν καὶ θεωρεῖν καὶ γινώσκειν, ὃ μόνον τὰ ἔργα γινόμενα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν νῶ λαμβανόμενα, ὅπερ μόνης ἐστὶν ἐκεῖνης τῆς οὐσίας, ἅτε δὴ καὶ αἰτίας πάντων ὑπαρχούσης τῆς τὰ πάντα ποιησάσης καὶ πάντων ὡς ἰδίων ποιημάτων δεσποζούσης, τὰ δὲ κατ' ἀνθρώπους ἅπαντα συμφέροντί τινι καὶ ἀρρήτῳ λόγῳ προτανευούσης.

5. Ἐντεῦθεν εἰλημμένον τὸ θεὸς ὄνομα κυρίως λεγόμενον σημαίνει τὴν οὐσίαν ἐκεῖνην, ἣτις ἀληθῶς δεσπόζει τῶν ἁπάντων ὡς πάντων δημιουργός. Μιᾶς τοιγαροῦν ὑπαρχούσης τῆς οὐσίας, ἧς ἐστι πατὴρ καὶ υἱὸς καὶ ἅγιον πνεῦμα, καὶ ἐνὸς τοῦ παραδηλοῦντος αὐτὴν ὀνόματος (φημί δὴ, τοῦ θεοῦ) εἰς θεὸς ἔσται κυρίως καὶ ἀκολούθως τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας, μηδενὸς λόγου καταναγκάζοντος ἡμᾶς τρεῖς λέγειν θεοὺς, ὡσπερ οὐδὲ

1. Ἰδιότης τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἐποπτεία καὶ θέα, προϋποτιθεμένου ὅτι ὁ ὄρος παράγεται ἀπὸ τὸ ρῆμα θεᾶσθαι, συμφώνως πρὸς ἀντίληψιν τῶν παλασιτέρων ἀπολογητῶν, καθὼς καὶ φιλοσόφων τῆς ἀρχαιότητος.

τητος τῆς οὐσίας. Διότι ὅπως λόγῳ διαφορᾶς τοῦ Πατρὸς ἀπὸ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα δεχόμεθα τρία πρόσωπα, Πατὴρ καὶ Υἱοῦ καὶ Ἁγίου Πνεύματος, οὕτως, ἐπειδὴ δὲν διαφέρει ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κατὰ τὴν οὐσίαν, λέγομεν ὅτι ἡ οὐσία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι μία. Πράγματι δέ, ὅπου ὑφίσταται διαφορὰ, ὑπάρχει τριάς λόγῳ τῆς διαφορᾶς, ὅπου ὑφίσταται ταυτότης, ὑπάρχει μονὰς λόγῳ τῆς ταυτότητος· ὑπάρχει δὲ ταυτότης τῶν προσώπων κατὰ τὴν οὐσίαν· ἄρα ταῦτα κατὰ τὴν οὐσίαν εἶναι μονὰς. Ἐὰν δὲ κατὰ τὴν οὐσίαν ὑπάρχη μονὰς τῆς ἁγίας Τριάδος, εἶναι φανερόν ὅτι ὑπάρχει καὶ κατὰ τὸ ὄνομα θεός. Διότι τοῦτο εἶναι δηλωτικὸν τῆς οὐσίας, παριστῶν ὄχι τὸ τί αὐτῆς (εἶναι φανερόν ὅτι τῆς θείας οὐσίας ὡς ἀπερινόητον εἶναι καὶ ἀκατάληπτον), ἀλλὰ λαμβανόμενον ἀπὸ κάποιον ἰδιώμα τῆς τὴν παραδηλώνει, ὅπως τὸ χρεμετιστικὸν καὶ τὸ γελαστικόν, ὡς ἰδιώματα φύσεων, ὅταν λέγωνται σημαίνουν τὰς φύσεις τῶν ὁποίων εἶναι ἰδιώματα.

4. Εἶναι λοιπὸν ἰδιώμα τῆς αἰδίου οὐσίας, τῆς ὁποίας εἶναι ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ νὰ ἐποπτεύη καὶ θεωρῆ καὶ γνωρίζη τὰ πάντα ¹, ὄχι μόνον τὰ γινόμενα δι' ἔργου ἀλλὰ καὶ τὰ συλλαμβανόμενα εἰς τὸν νοῦν. Τοῦτο εἶναι προσὸν μόνον ἐκείνης τῆς οὐσίας, καθ' ὅσον αὐτὴ εἶναι ἡ αἰτία τῶν πάντων ἢ ποιήσασα τὰ πάντα καὶ δεσπόζουσα ὅλων ὡς ποιημάτων τῆς καὶ πρυτανεύουσα ὅλα τὰ ἀνθρώπινα δι' ἐνὸς εὐεργετικοῦ καὶ ἀρρήτου λόγου.

5. Ἐκ τῆς ἐδῶ εἰλημμένον τὸ ὄνομα θεός κυριολεκτικῶς λεγόμενον σημαίνει τὴν οὐσίαν ἐκείνην ἢ ὁποία ἀληθῶς δεσπόζει τῶν ὅλων ὡς δημιουργὸς τῶν ὅλων. Συνεπῶς, ἐφ' ὅσον μία οὐσία ὑπάρχει, τῆς ὁποίας εἶναι ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ἐν τῷ ὄνομα τὸ ὁποῖον τὴν παραδηλώνει (ἐννοῶ δὲ τὸ «θεός»), εἰς θὰ εἶναι κυριολεκτικῶς καὶ συμφώνως πρὸς τὸν λόγον τῆς οὐσίας ὁ Θεός, διότι κανεὶς λόγος δὲν μᾶς καταναγκάζει νὰ λέγωμεν τρεῖς θεούς, ὅπως οὔτε τρεῖς οὐσίας. Διότι ἐὰν

τρεις ουσίας. Εἰ γὰρ ἐπὶ Πέτρον καὶ Παῦλον καὶ Βαρνάβα τρεῖς οὐσίας οὐ φαμεν διὰ τὸ μιᾶς αὐτοὺς εἶναι, πόσω μᾶλλον ἐπὶ πατρός καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος τοῦτο δικαίως οὐ ποιήσομεν· εἰ γὰρ τὴν οὐσίαν οὐ διαιρετέον εἰς τρεῖς διὰ τὰ πρόσωπα, δηλονότι οὐδὲ τὸν θεόν, ἐπεὶ μὴ πρόσωπον δηλοῖ τὸ θεός, ἀλλὰ τὴν οὐσίαν. Εἰ γὰρ πρόσωπον ἐδήλου τὸ θεός, ἐν καὶ μόνον τῶν προσώπων ἐλέγετο θεός, ὅπερ ἐσημαίνετο τῷ τοιῷδε ὀνόματι, ὡςπερ οὖν καὶ πατήρ μόνος ὁ πατήρ λέγεται διὰ τὸ προσώπου δηλωτικόν εἶναι τοῦτο τὸ ὄνομα.

6. Εἰ δὲ φαίη τις, ὅτι Πέτρον καὶ Παῦλον καὶ Βαρνάβαν φαμέν τρεῖς οὐσίας μερικᾶς, (τοῦτο γὰρ κυριώτερον εἰπεῖν), γνότω ὅτι μερικὴν οὐσίαν, τουτέστιν ἰδικήν, λέγοντες οὐδὲν ἕτερον σημάει βουλόμεθα ἢ ἄτομον, ὅπερ ἐστὶ πρόσωπον. Διὸ δὴ καὶ τρεῖς εἰ λέγομεν μερικᾶς οὐσίας, τουτέστιν ἰδικᾶς, οὐδὲν ἄλλο φαμέν ἢ τρία πρόσωπα· προσώποις δὲ οὐχ ἔπεται τὸ θεός, καθάπερ δέδεικται· οὐδ' ἄρα οὐδὲ τῇ μερικῇ, ὅπερ ἐστὶν ἰδικῇ, οὐσία· ταῦτόν γάρ ἐστὶν ἰδικὴ οὐσία τῷ προσώπῳ ἐπὶ τῶν ἀτόμων λεγομένη.

7. Τί οὖν λεκτέον πρὸς ἐκεῖνο, ὅτι Πέτρον καὶ Παῦλον καὶ Βαρνάβαν τρεῖς φαμεν ἄνθρωπος; εἰ γὰρ ταῦτα πρόσωπα, πρόσωπα δὲ τῷ σημαντικῷ ὀνόματι τῆς κοινῆς οὐσίας οὐ σημαίνεται, ὁμοίως οὐδὲ ἡ μερικὴ λεγομένη, ἥτοι ἰδικὴ οὐσία, ἐπειδὴ ταῦτόν αὕτη τῷ προσώπῳ—τίνας χάριν τρεῖς ἄνθρωπος φαμέν αὐτοὺς μιᾶς οὐσίας ὑπάρχοντας, ἥς ἐστὶ τὸ ἄνθρωπος δηλωτικόν; εἰ μήτε διὰ τὰ πρόσωπα μήτε διὰ τὸ λέγεσθαι μερικὴν ἤγουν ἰδικὴν οὐσίαν ἐκφωνοῦμεν τοῦτο, φαμέν, ὅτι καταχρηστικῶς καὶ οὐ κυρίως τοῦτο λέγομεν διὰ τινὰ συνθήειαν

2. Μερικὴ οὐσία ἢ ἰδικὴ οὐσία εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους λεγομένη πρώτη οὐσία καὶ ἀναφέρεται εἰς πᾶν ἀτομικῶς ὑπάρχον. Κατ' Ἀριστοτέλην δευτέρα οὐσία εἶναι τὸ κοινὸν ὄλων τῶν ἐπὶ μέρους πραγμάτων ἑνὸς εἶδους.

3. Δηλαδή λέγομεν ἄνθρωπον καὶ τὸ ἐπὶ μέρους ἀτομον, τὸν Πέτρον παραδείγματος χάριν.

εις τὴν περίπτωσιν τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου καὶ τοῦ Βαρνάβα δὲν δεχόμεθα τρεῖς οὐσίας, καθ' ὅσον αὐτοὶ εἶναι μιᾶς, πολὺ περισσότερον δὲν θὰ πράξωμεν τοῦτο δικαίως εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Πράγματι, ἐὰν δὲν πρέπει νὰ διαιρέσωμεν τὴν οὐσίαν λόγῳ τῶν προσώπων εἰς τρεῖς, εἶναι φανερὸν ὅτι οὔτε τὸν θεὸν θὰ διαιρέσωμεν, ἐπειδὴ τὸ ὄνομα θεὸς δὲν δηλώνει τὸ πρόσωπον ἀλλὰ τὴν οὐσίαν. Διότι, ἐὰν τὸ ὄνομα θεὸς ἐδήλωνε πρόσωπον, ἔν καὶ μόνον ἀπὸ τὰ πρόσωπα θὰ ἐλέγετο θεὸς τὸ ὅποῖον θὰ ἐσημαίνετο μὲ τὸ ὄνομα τοῦτο, «θεός», ὅπως πράγματι καὶ πατήρ μόνος ὁ Πατήρ λέγεται λόγῳ τοῦ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι προσώπου δηλωτικόν.

6. Ἐὰν δὲ θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι δεχόμεθα τὸν Πέτρον καὶ τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν ὡς τρεῖς μερικὰς οὐσίας (διότι τοῦτο δυναμέθα κυριολεκτικώτερον νὰ εἴπωμεν), ἄς μάθη ὅτι λέγοντες μερικὴν οὐσίαν, δηλαδὴ ἰδικὴν², δὲν θέλομεν νὰ σημάνωμεν τίποτε ἄλλο παρὰ ἄτομον, δηλαδὴ πρόσωπον. Διὰ τοῦτο λοιπὸν καὶ ἐὰν θὰ ἐλέγαμεν τρεῖς μερικὰς οὐσίας, δηλαδὴ ἰδικὰς, δὲν λέγομεν τίποτε ἄλλο παρὰ τρία πρόσωπα· εἰς πρόσωπα δὲ δὲν συνακολουθεῖ ὁ Θεός, ὅπως ἔχει δειχθῆ, ἐπομένως δὲ οὔτε εἰς τὴν μερικὴν οὐσίαν, δηλαδὴ τὴν ἰδικὴν· διότι ἡ ἰδικὴ οὐσία ταυτίζεται μὲ τὸ πρόσωπον, λεγομένη ἐπὶ τῶν ἀτόμων.

7. Τί λοιπὸν πρέπει νὰ εἴπωμεν πρὸς ἐκεῖνο, ὅτι τὸν Πέτρον καὶ Παῦλον καὶ Βαρνάβαν λέγομεν τρεῖς ἀνθρώπους; Διότι ἐὰν ταῦτα εἶναι πρόσωπα, πρόσωπα δὲ δὲν σημαίνονται μὲ τὸ σημαντικὸν ὄνομα τῆς κοινῆς οὐσίας, ὁμοίως δὲ δὲν σημαίνεται μὲ αὐτὸ ἡ λεγομένη μερικὴ, ἤτοι ἰδικὴ οὐσία, ἐπειδὴ αὕτη εἶναι τὸ ἴδιον μὲ τὸ πρόσωπον, διὰ ποῖον λόγον λέγομεν αὐτοὺς τρεῖς ἀνθρώπους, ἐνῶ εἶναι μιᾶς οὐσίας, τῆς ὁποίας εἶναι δηλωτικὸν τὸ ὄνομα ἄνθρωπος; Ἄν δὲν ἐκφωνοῦμεν τὸ ὄνομα τοῦτο οὔτε χάριν τῶν προσώπων οὔτε ἐξ αἰτίας τοῦ ὅτι ταῦτα λέγονται μερικὴ, ἤτοι ἰδικὴ οὐσία, ἀπαντῶμεν ὅτι λέγομεν τοῦτο³ κατὰ μίαν συνήθειαν ἐπικρατήσασαν ἀπὸ ἀναγκαίας αἰ-

ἐξ ἀναγκαίων αἰτιῶν κρατήσασαν, αἴτινες οὐ θεωροῦνται ἐπὶ τῆς ἁγίας τριάδος, ἵνα καὶ ἐπ' αὐτῆς τοῦτο αὐτὸ ποιῶμεν.

8. Εἰσι δὲ αἱ αἰτίαι αὐταί· ὁ ὄρος ὁ τοῦ ἀνθρώπου οὐκ αἰεὶ ἐν τοῖς αὐτοῖς ἀτόμοις, ἤγουν προσώποις, θεωρεῖται· τῶν μὲν γὰρ προτέρων τελευτώντων ἕτερα ἀντ' αὐτῶν συνίσταται καὶ πάλιν τῶν αὐτῶν πολλάκις μενόντων ἄλλα τινὰ ἐπιγίνεται, ὡς ποτὲ μὲν ἐν τούτοις, ποτὲ δὲ ἐν ἐκείνοις, καὶ ποτὲ μὲν ἐν πλειοσιν, ποτὲ δὲ ἐν ὀλιγωτέροις θεωρεῖσθαι τὸν τῆς φύσεως, ἤγουν τοῦ ἀνθρώπου, ὄρον. Διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν τῆς τε προσθήκης καὶ τῆς ἀφαιρέσεως, τῆς τε ἀποβιώσεως καὶ γεννήσεως τῶν ἀτόμων, ἐν οἷς θεωρεῖται ὁ τοῦ ἀνθρώπου ὄρος, ἀναγκαζόμεθα καὶ πολλοὺς λέγειν ἀνθρώπους καὶ ὀλίγους τῇ τροπῇ καὶ ἀλλοιώσει τῶν προσώπων ἐκκρουσθείσης τῆς κοινῆς σνηθείας καὶ παρ' αὐτὸν τὸν τῆς οὐσίας λόγον, ὥστε οὐναριθμεῖν τοῖς προσώποις τρόπον τινὰ καὶ οὐσίας.

9. Ἐπὶ δὲ τῆς ἁγίας τριάδος οὐδὲν τοιοῦτον συμβαίνει ποτέ· δεῖ γὰρ τὰ αὐτὰ πρόσωπα καὶ οὐχ ἕτερα καὶ ἕτερα λέγεσθαι αἰεὶ κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ ὡσαύτως ἔχοντα μήτε προσθήκην τινὰ δεχόμεθα τὴν εἰς τετράδα μήτε μειώσιν τὴν εἰς δυάδα· (οὔτε γὰρ γεννᾶται ἢ ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ πατρὸς ἢ ἐξ ἑνὸς τῶν προσώπων πρόσωπον ἕτερον, ὥστε καὶ τετράδα εἶναι ποτε τὴν τριάδα, οὔτε τελευτᾷ ποτε ἐν τῶν τριῶν τούτων προσώπων κἂν ὡσεὶ ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ, ὥστε δυάδα τὴν τριάδα γενέσθαι κἂν τῇ ἐνθυμῆσει)· προσθήκης δὲ καὶ μειώσεως, τροπῆς τε καὶ ἀλλοιώσεως μηδεμιᾶς γινομένης τοῖς τρισὶ προσώποις πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος οὐδὲν τὸ παρακροῦον τὴν ἡμετέραν διάνοιαν πρὸς τοῖς τρισὶ προσώποις καὶ τρεῖς λέγειν θεούς.

10. Πάλιν τὰ τοῦ ἀνθρώπου πρόσωπα πάντα οὐκ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ προσώπου κατὰ τὸ προσεχὲς ἔχει τὸ εἶναι, ἀλλὰ τὰ μὲν ἐκ τούτου, τὰ δὲ ἐξ ἐκείνου ὡς πολλὰ καὶ διάφορα εἶναι πρὸς τοῖς αἰτιατοῖς καὶ τὰ αἴτια. Ἐπὶ δὲ τῆς ἁγίας τριάδος οὐχ οὕτως· ἐν

τίας, αἱ ὁποῖαι δὲν παρατηροῦνται ἐπὶ τῆς ἁγίας τριάδος, ὥστε νὰ πράξωμεν τὸ ἴδιον καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτῆς.

8. Εἶναι δὲ αἱ αἰτίαι ὡς ἔξῃς. Ὁ ὄρος ἄνθρωπος δὲν ἀνταποκρίνεται πάντοτε εἰς τὰ ἴδια ἄτομα ἤτοι πρόσωπα· διότι ἐνῶ ἀποθνήσκουν τὰ προηγούμενα, λαμβάνουν ἄλλα ἀντ' αὐτῶν σύστασιν, καὶ πάλιν, ἐνῶ μερικὰ μένουν πολλάκις τὰ ἴδια, ἔρχονται εἰς ὑπαρξιν ἄλλα, οὕτως ὥστε ὁ ὄρος τῆς φύσεως, ἤτοι τοῦ ἀνθρώπου, νὰ ἀνταποκρίνεται ἄλλοτε μὲν εἰς αὐτὰ ἄλλοτε δὲ εἰς ἐκεῖνα καὶ ἄλλοτε μὲν εἰς περισσότερα ἄλλοτε δὲ εἰς ὀλιγώτερα πρόσωπα. Δι' αὐτὴν λοιπὸν τὴν αἰτίαν τῆς προσθήκης καὶ τῆς ἀφαιρέσεως, τῆς ἀποβιώσεως καὶ τῆς γεννήσεως τῶν ἀτόμων, εἰς τὰ ὁποῖα ἀνταποκρίνεται ὁ ὄρος ἄνθρωπος, ἀναγκαζόμεθα νὰ λέγωμεν ἀνθρώπους καὶ πολλοὺς καὶ ὀλίγους, καθ' ὅσον μὲ τὴν μεταβολὴν καὶ ἀλλοίωσιν τῶν προσώπων ἀποβάλλεται ἡ κοινὴ συνήθεια, παρὰ τὸν λόγον τῆς οὐσίας, ὥστε μαζὶ μὲ τὰ πρόσωπα νὰ συναριθμῶμεν τρόπον τινὰ καὶ οὐσίας.

9. Ἐπὶ τῆς ἁγίας δὲ Τριάδος δὲν συμβαίνει ποτὲ τίποτε τοιοῦτον· διότι πρέπει νὰ λέγωνται τὰ ἴδια πρόσωπα, καὶ ὄχι ἄλλα καὶ ἄλλα, ὑπάρχοντα πάντοτε κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ ὡσαύτως καὶ μὴ δεχόμενα καμμίαν προσθήκην ὁδηγοῦσαν εἰς τετράδα ἢ μείωσιν ὁδηγοῦσαν εἰς δυάδα. Διότι οὔτε γεννᾶται ἢ ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸν Πατέρα ἢ ἀπὸ ἕνα ἐκ τῶν προσώπων ἄλλο πρόσωπον, ὥστε ἢ κάποτε τριάς νὰ γίνῃ τετράς, οὔτε ἀποθνήσκαι ποτὲ ἐν ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ πρόσωπα, ἔστω καὶ ὡσὰν εἰς ροπήν ὀφθαλμοῦ, ὥστε ἢ τριάς νὰ γίνῃ δυὰς ἔστω καὶ κατὰ διάνοιαν. Ἀφοῦ δὲ καμμία προσθήκη καὶ μείωσις, τροπὴ καὶ ἀλλοίωσις δὲν γίνεται εἰς τὰ τρία πρόσωπα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Ἀγίου Πνεύματος, τίποτε δὲν παρασύρει τὴν διάνοιάν μας νὰ λέγῃ δίπλα εἰς τὰ τρία πρόσωπα καὶ τρεῖς θεοὺς

10. Ἐκτὸς τούτου τὰ πρόσωπα τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἔχουν ὅλα τὴν ὑπαρξιν ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸ ἴδιον πρόσωπον, ἀλλ' ἄλλα μὲν προέρχονται ἀπὸ τοῦτο, ἄλλα δὲ ἀπὸ ἐκεῖνο, ὥστε μαζὶ μὲ τὰ αἰτιατὰ νὰ εἶναι πολλὰ καὶ τὰ αἴτια. Ἐπὶ τῆς ἁγίας

γὰρ πρόσωπον καὶ τὸ αὐτό, τοῦ πατρὸς, ἐξ οὗπερ ὁ υἱὸς γεννᾶται καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται. Διὸ δὴ καὶ κυρίως τὸν ἕνα αἴτιον μετὰ τῶν αὐτοῦ αἰτιατῶν ἕνα θεὸν φαμεν τεθαρρηγκότως, ἐπειδὴ καὶ συνπαύσκει αὐτοῖς. Οὕτε γὰρ χρόνῳ διήρηται ἀλλήλων τὰ πρόσωπα τῆς θεότητος, οὔτε τόπῳ, οὐδὲ βουλῇ, οὐκ ἐπιτηδεύματι, οὐκ ἐνεργείᾳ, οὐ πάθει, οὐδενὶ τῶν τοιούτων, οἷαπερ θεωρεῖται ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων· ἢ μόνον, ὅτι ὁ πατὴρ πατὴρ ἐστὶ καὶ οὐχ υἱὸς καὶ ὁ υἱὸς υἱὸς ἐστὶ καὶ οὐ πατὴρ, ὁμοίως καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὔτε πατὴρ οὔτε υἱός. Διόπερ οὐδεμίᾳ ἀνάγκῃ παρακρούει ἡμᾶς τρεῖς θεοὺς εἰπεῖν τὰ τρία πρόσωπα, ὥσπερ ἐφ' ἡμῶν πολλοὺς ἀνθρώπους φαμέν τὰ πολλὰ πρόσωπα διὰ τὰς εἰρημένας αἰτίας.

11. Ὅτι δὲ διὰ τὰς εἰρημένας αἰτίας καὶ οὐ κατὰ λόγον ἀναγκαῖόν φαμεν τὰ πολλὰ πρόσωπα τοῦ ἀνθρώπου πολλοὺς ἀνθρώπους, ἐντεῦθεν γένοιτ' ἂν δῆλον· τὸ αὐτὸ κατὰ τὸ αὐτὸ ἐν καὶ πολλὰ οὐ δύναται εἶναι· ἐστὶ δὲ Πέτρος καὶ Παῦλος καὶ Βαρνάβας ὁμολογουμένως κατὰ τὸ ἀνθρωπος εἰς ἀνθρωπος· κατὰ τὸ αὐτὸ ἄρα, τουτέστι κατὰ τὸ ἀνθρωπος, πολλοὶ οὐ δύνανται εἶναι. Λέγονται δὲ πολλοὶ ἀνθρωποὶ καταχρηστικῶς δηλονότι καὶ οὐ κυρίως· τὸ δὲ καταχρηστικῶς λεγόμενον διαφθεῖρειν οὐκ ἄξιον οὐδὲ ἱκανὸν παρὰ τοῖς εἰς φρονοῦσι τὸ κυρίως τε ἦν καὶ λεγόμενον. Οὐκ ἄρα λεκτέον ἐπὶ τῶν τριῶν προσώπων τῆς θείας οὐσίας τρεῖς θεοὺς, ἐπεὶ κατὰ τὸ θεὸς εἰς ἐστὶ θεὸς καὶ ὁ αὐτὸς διὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας, ἧς ἐστὶ τὸ θεὸς σημαντικὸν κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον.

12. Εἰ δὲ λέγοι τις, ὅτιπερ ἡ γραφὴ συναριθμεῖ τρεῖς ἀνδρας λέγουσα, κατὰ περιουσίαν ἐκ τῶν ἡμετέρων ἡμᾶς ἐλέγξει

Τριάδος ὁμως δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιον· διότι ἔν καὶ τὸ αὐτὸ εἶναι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς ἀπὸ τὸ ὁποῖον γεννᾶται ὁ Υἱὸς καὶ ἐκπορεύεται τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Διὰ τοῦτο λοιπὸν ἐγκύρως καὶ μὲ παρρησίαν λέγομεν ἕνα Θεὸν τὸν ἕνα αἴτιον μαζὶ μὲ τὰ αἰτιατὰ αὐτοῦ, ἐπειδὴ συνυπάρχει μὲ αὐτά. Πράγματι τὰ πρόσωπα τῆς θεότητος δὲν χωρίζονται ἀλλήλων οὔτε κατὰ χρόνον, οὔτε κατὰ τόπον οὔτε κατὰ θέλησιν οὔτε κατὰ ἀρμοδιότητα οὔτε κατ' ἐνέργειαν οὔτε κατὰ πάθος, κατὰ τίποτα ἀπὸ ὅσα παρατηροῦνται εἰς τὸν ἄνθρωπον· διακρίνονται μόνον κατὰ τὸ ὅτι ὁ Πατὴρ εἶναι Πατὴρ καὶ ὄχι Υἱὸς καὶ ὁ Υἱὸς εἶναι Υἱὸς καὶ ὄχι Πατὴρ, ὁμοίως καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα οὔτε Πατὴρ οὔτε Υἱός. Διὰ τοῦτο καμμία ἀνάγκη δὲν μᾶς ὑποχρεώνει νὰ εἴπωμεν τρεῖς θεοὺς τὰ τρία πρόσωπα, ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν μας λέγομεν πολλοὺς ἀνθρώπους τὰ πολλὰ πρόσωπα διὰ τὰς μνημονευθείσας αἰτίας.

11. Ὅτι δὲ λέγομεν τὰ πολλὰ πρόσωπα τοῦ ἀνθρώπου πολλοὺς ἀνθρώπους διὰ τὰς μνημονευθείσας αἰτίας καὶ ὄχι κατὰ λογικὴν ἀνάγκην, θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ φανερὸν ἀπὸ τὸ ἐξῆς: Τὸ καθ' αὐτὸ ἴδιον δὲν δύναται νὰ εἶναι καὶ ἔν καὶ πολλὰ εἶναι δὲ ὁ Πέτρος καὶ ὁ Παῦλος καὶ ὁ Βαρνάβας κατὰ τὴν οὐσίαν τοῦ ἀνθρώπου εἰς ἄνθρωπος· ἄρα κατὰ τὸ αὐτό, δηλαδὴ κατὰ τὴν οὐσίαν τοῦ ἀνθρώπου, δὲν δύναται νὰ εἶναι πολλοί. Ἐπομένως καταχρηστικῶς λέγονται πολλοὶ ἄνθρωποι καὶ ὄχι κυριολεκτικῶς· τὸ δὲ λεγόμενον καταχρηστικῶς δὲν εἶναι ἄξιον οὔτε ἱκανὸν νὰ ἐξαλείψῃ διὰ τοὺς ὀρθοφρονοῦντας τὸ κυριολεκτικῶς ὄν καὶ λεγόμενον. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ λέγωμεν τρεῖς θεοὺς εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν τριῶν προσώπων τῆς θείας οὐσίας, ἐπειδὴ κατὰ τὸν ὅρον θεὸς εἰς θεὸς ὑπάρχει καὶ ὁ αὐτὸς λόγῳ τῆς ταυτότητος τῆς οὐσίας, τῆς ὁποίας σημαντικὸν ὄνομα εἶναι τὸ θεὸς συμφώνως πρὸς τὸν μνημονευθέντα τρόπον.

12. Ἐὰν δὲ θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι τάχα ἡ Γραφή λέγουσα τρεῖς ἀνδρας ⁴ συναριθμεῖ τὰ πρόσωπα χωριστά, προσπαθῶν νὰ μᾶς ἐλέγξῃ μὲ ἐπιχειρήματα ἀπὸ τὰ ἰδικά μας κείμενα, οὗτος

πειρώμενος, οὐκ ὀρθὸς οὐδὲ ὄσιος πέφανται τῆς γραφῆς ἀκροα-
 τῆς ὁ τοιοῦτος· οὗτος γὰρ ἂν οὐδὲ ἐκίνει πρὸς ἡμᾶς λόγους περὶ
 τοῦ εἰ δεῖ λέγειν τρεῖς θεοὺς τὰ τῆς θείας οὐσίας τρία πρόσωπα
 συνορῶν μάλιστα, ὅτι πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα διδοῦ-
 σα ἡ γραφή καὶ θεὸν λόγον, θεὸν μὴ λόγον (τουτέστι θεὸν πατέ-
 ρα), θεὸν ἅγιον πνεῦμα παραδιδούσα καθόλου παραιτεῖται τρεῖς
 θεοὺς εἰπεῖν, ἀσέβειαν ἡγουμένη τὴν πολυθεΐαν καὶ ἓνα θεὸν
 διόλου κηρύττουσα μῆτε τὰ πρόσωπα συμφύρουσα μῆτε τὴν
 θεότητα διαιροῦσα, φυλάττουσα δὲ μᾶλλον ταυτότητα θεότητος
 ἐν ιδιότητι ὑποστάσεων ἡγουν προσώπων τριῶν. Εἰ τοίνυν ὀρθὸς
 ἦν ὁ τοιοῦτος καὶ τοῦ δικαίου λόγον ἐποιεῖτο, ταῦτα κατανοῶν
 ἐκ τῆς γραφῆς τὰ ἴδια κυροῦν οὐκ ἔσπευδεν, ἐπληθάνετο δὲ μᾶλ-
 λον τὴν αἰτίαν μαθεῖν αἰτούμενος, δι' ἣν τρεῖς ἄνδρας λέγει ἡ
 γραφή καίπερ ἓνα ἄνθρωπον τὴν σύμπασαν φύσιν γινώσκουσα
 κατὰ τὸ («Ἄνθρωπος ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ») ἐνικῶς τὸ
 κοινὸν τῆς φύσεως ἐκφωνήσασα· τὸ προσὸν γὰρ τῷ κοινῷ τῆς
 φύσεως ἀποφαινομένη καθ' ἑνὸς αὐτὸ εἶπε διὰ τὸ ἓνα γινώσκειν
 ἄνθρωπον τὸν σύμπαντα ἄνθρωπον καὶ οὐ πολλούς· ἤκουε γὰρ
 φιλομαθῶς ἐρωτῶν, ὅτι καὶ ἡ γραφή ὡς τροφὸς ἀγαθὴ ἴδια βρέ-
 φη γινώσκουσα τοὺς ἀνθρώπους ἔστιν ὅτε συμπελλίζει αὐτοῖς
 ὡσαύτως χρωμένη τισὶ τῶν ὀνομάτων οὐ παρατιτρώσκουσα
 τὸ τέλειον δηλονότι καὶ τοὺς τροφῆς μεταλαμβάνειν δυναμένους
 στερεᾶς ἀδικοῦσα· οὐ γὰρ δόγματα τὰ ψελλίσματα ὀριζομένη
 τὰ τέλεια καταβλάπτει, ἀλλὰ συγκαταβαίνουσα τοῖς νηπίοις
 δι' εὐσπλαγχνίαν καὶ μιμουμένη τὰ ἐκείνων οὕτως ἀνάγει πρὸς
 ἑαυτὴν εἰς τελειότητα ἡλικίας ἄγουσα.

13. Ὅριζεται δὲ ὁμοῦ καὶ δογματίζει τὰ τέλεια κατὰ τὸ
 ἑαυτῇ πρόπον καὶ τοὺς μαθητευομένους προσῆκον διδάσκεισθαι.
 Ἀμέλει ὅτι ὄτα καὶ ὀφθαλμοὺς καὶ στόμα καὶ τὰ λοιπὰ δὴ μό-

ἀποδεικνύεται ὄχι ὀρθὸς οὔτε σεμνὸς ἀκροατῆς τῆς Γραφῆς. Πράγματι οὔτε κἂν θὰ ἀνεκίνει πρὸς ἡμᾶς συζήτησιν περὶ τοῦ ἕαν πρέπει νὰ λέγωμεν τρεῖς θεοὺς τὰ τρία πρόσωπα τῆς θείας οὐσίας, παρατηρῶν μάλιστα ὅτι ἡ Γραφή, δίδουσα Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα, καὶ παραδίδουσα Θεὸν Λόγον, Θεὸν μὴ Λόγον (δηλαδὴ Θεὸν Πατέρα), Θεὸν Ἅγιον Πνεῦμα, ἀποφεύγει τελείως νὰ εἴπη τρεῖς θεοὺς, θεωροῦσα ἀσέβειαν τὴν πολυθεΐαν καὶ κηρύττουσα ἀπολύτως ἓνα Θεόν, μήτε ἀναμιγνύουσα τὰ πρόσωπα μήτε διαιροῦσα τὴν θεότητα, ἀλλὰ φυλάττουσα μᾶλλον τὴν ταυτότητα τῆς θεότητος εἰς τὴν ιδιότητα τῶν τριῶν ὑποστάσεων, ἤτοι προσώπων. Ἐὰν λοιπὸν ὁ τοιοῦτος ἦτο ὀρθοφρονῶν καὶ ἔδιδε προσοχὴν εἰς τὸ δίκαιον, κατανοῶν ταῦτα, δὲν θὰ ἔσπευδε νὰ ἐπικυρώσῃ μὲ μαρτυρίας ἐκ τῆς Γραφῆς τὰ ἰδικά του, μᾶλλον δὲ θὰ ἐπληροφορεῖτο ζητῶν νὰ μάθῃ τὴν αἰτίαν διὰ τὴν ὁποῖαν ἡ Γραφή λέγει τρεῖς ἄνδρας, ἂν καὶ αὕτη ὀλόκληρον τὴν φύσιν ἀναγνωρίζει ὡς ἓνα ἄνθρωπον, κατὰ τὸ «ἄνθρωπος ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ»⁵, ἐκφωνοῦσα εἰς ἐνικὸν ἀριθμὸν τὸ κοινὸν στοιχεῖον τῆς φύσεως. Διότι αὕτη ὀρίζουσα τὸ προσὸν εἰς τὸ κοινὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τὸ ἀπέδωκεν εἰς ἓνα, λόγῳ τοῦ ὅτι τὸν ὅλον ἄνθρωπον γνωρίζει ὡς ἓνα ἄνθρωπον. Πράγματι ἐρωτῶν φιλομαθῶς θὰ ἤκουεν ὅτι καὶ ἡ Γραφή ὡς ἀγαθὴ τροφὸς ἀναγνωρίζουσα τέκνα τῆς τοὺς ἀνθρώπους συμπελλίζει μὲ αὐτοὺς ἐνίοτε χρησιμοποιοῦσα κατὰ παρόμοιον τρόπον μερικὰ ὀνόματα, χωρὶς νὰ τραυματίζῃ τὸ τέλειον καὶ χωρὶς νὰ ἀδικῇ τοὺς δυναμένους νὰ μεταλαμβάνουν στερεὰν τροφήν· δὲν ὀρίζει ὡς δόγματα τὰ ψελλίσματα, ὥστε νὰ παραβλάπτῃ τὰ τέλεια, ἀλλὰ συγκαταβαίνουσα εἰς τοὺς νηπίους ἀπὸ εὐσπλαγχνίαν καὶ μιμουμένη τὰς ἐκδηλώσεις ἐκείνων τοὺς ἀναβιβάζει μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν πρὸς ἑαυτήν, ὀδηγοῦσα εἰς τὴν ὠριμον ἡλικίαν.

13. Ὀρίζει ὁμοῦ καὶ δογματίζει, ὥστε τὰ τέλεια νὰ διδάσκωνται κατὰ τὸ πρέπον εἰς αὐτὴν καὶ κατὰ τὸ ἀρμόζον εἰς τοὺς μαθητευομένους. Ἀναμφιβόλως δέ, λέγουσα ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει ὧτα

ρια σωματικά λέγουσα ἔχειν τὸν θεὸν οὐ δόγμα τὸ τοιοῦτο παραδίδωσι σύνθετον ἐκ διαφόρων μελῶν ὀριζομένη τὸ θεῖον, ἀλλὰ κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον ἐκ μεταφορᾶς τῶν ἡμετέρων λαμβάνουσα τὰ τοιαῦτα πρὸς ἀναγωγήν, ὡς εἶπον, τῶν μὴ ἀμέσως ἐπὶ τὰ ἀσώματα χωρεῖν δυναμένων, στερεαῖς τισι καὶ τρανοτάταις ταῖς λέξεσι τὰ δόγματα ἐκτίθεται, πνεῦμα λέγουσα τὸν θεὸν εἶναι καὶ πανταχοῦ, ἐνθα τις πορευθεῖη, παρεῖναι τὸ ἀπλοῦν αὐτοῦ καὶ ἀπερίγραφον τούτους σοφῶς ἐκπαιδεύουσα.

14. Οὕτω καὶ τρεῖς ἄνδρας λέγουσα διὰ συνήθειαν, ἵνα μὴ ξενίζῃ τὸ κοινὸν καὶ ἐν χρήσει τῶν πολλῶν ὑπάρχον, καὶ ἕνα φησὶ δι' ἀκρίβειαν, ἵνα μὴ παρασαλεύσῃ τὸ τέλειον καὶ ἐν τῇ φύσει τῶν πραγμάτων θεωρούμενον· καὶ τὸ μὲν ἡγοῦμεθα συγκατάβασιν ἐπὶ χρησίμῳ καὶ συμφέροντι τῶν νηπιωδεστέρων γεγεννημένην, τὸ δὲ ὀριζόμεθα δόγμα ἐπὶ βεβαιώσει καὶ παραδόσει τῆς τελειότητος ἐκτιθέμενον.

15. Ἀλλὰ τινες συζητητικοὶ ὑπάρχοντες καὶ διεγρηγερμένοι πρὸς τὸ μηδὲν εἶναι ἀναντίρρητον ἐπὶ τῷ καὶ τοὺς λέγοντας καὶ τοὺς ἀκροωμένους, ὡς ἔγωγε φαίην ἄν, φιλοπόνως γυμνάσαι παρορῶντες τὸ παρ' ἡμῶν λελεγμένον καὶ τὸ μὴ δεδομένον ὡς ὁμολογούμενον λαμβάνοντες παραλογισμῶ τε χρώμενοι τὸ δοκοῦν κατασκευάζουσι καὶ φασιν, ὅτι ὡσπερ λέγομεν ὑπόστασις ὑποστάσεως, ἢ ὑπόστασις, τουτέστι καθὸ ὑπόστασις, οὐδὲν διαφέρει, καὶ οὐ παρὰ τοῦτο μία ὑπόστασις αἱ πᾶσαι ὑποστάσεις· καὶ πάλιν οὐσία οὐσίας, ἢ οὐσία, οὐδὲν διαφέρει, καὶ οὐ παρὰ τοῦτο μία οὐσία αἱ πᾶσαι οὐσῖαι, οὕτως ἂν εἴποιμεν θεὸς θεοῦ, ἢ θεός, οὐδὲν διαφέρει, καὶ οὐ διὰ τοῦτο εἷς θεὸς αἱ τρεῖς ὑποστάσεις, καθ' ὧν τὸ θεὸς κατηγορεῖται· καὶ πάλιν ἄνθρωπος ἄνθρωπος, ἢ ἄνθρωπος, οὐδὲν διαφέρει λέγοντες οὐκ

καὶ ὀφθαλμούς καὶ στόμα καὶ τὰ ἄλλα σωματικά μόρια, δὲν παραδίδει τοῦτο ὡς δόγμα, παρουσιάζουσα τὸ θεῖον σύνθετον ἀπὸ διάφορα μέλη, ἀλλὰ λαμβάνουσα κατὰ τὸν λεχθέντα τρόπον τὰ τοιαῦτα ἐκ μεταφορᾶς τῶν ἰσχυόντων εἰς ἡμᾶς χάριν ἀναγωγῆς, ὅπως εἶπα, τῶν μὴ δυναμένων νὰ προχωρήσουν ἀμέσως πρὸς τὰ ἀσώματα. Ἀντιθέτως ὁμως τὰ δόγματα ἐκθέτει μὲ στερεάς καὶ τρανοτάτας λέξεις, λέγουσα ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πνεῦμα καὶ ὅτι εὐρίσκεται παντοῦ, ὅπου θὰ ἠδύνατο νὰ πορευθῆ κανεὶς, διδάσκουσα εἰς τούτους σοφῶς τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀπερίγραφον αὐτοῦ.

14. Οὕτω καὶ τρεῖς ἄνδρας λέγει ἀπὸ συνήθειαν, διὰ νὰ μὴ ἀποξενώνη τὸ κοινὸν καὶ εὐρισκόμενον εἰς χρῆσιν τῶν πολλῶν, καὶ ἓνα δηλώνει διὰ νὰ μὴ παρασαλεύη τὸ τέλειον καὶ παρατηρούμενον μέσα εἰς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον θεωροῦμεν συγκατάβασιν γενομένην χάριν ὠφελείας καὶ συμφέροντος τῶν νηπιωδεστέρων, τὸ δὲ δεῦτερον ὀρίζομεν ὡς δόγμα ἐκτιθέμενον πρὸς ἐπιβεβαίωσιν καὶ παράδοσιν τῆς τελειότητος.

15. Ὑπάρχουν ὁμως μερικοὶ συζητητικοὶ καὶ ἐριστικοὶ ἄνθρωποι, οἱ ὅποιοι δὲν ἀφήνουν τίποτε ἀναντίρρητον, μὲ ἀποτέλεσμα, θὰ ἠδυνάμην νὰ εἶπω, νὰ γυμνάζουν φιλοπόνως καὶ τοὺς λέγοντας καὶ τοὺς ἀκούοντας. Οὗτοι, παραβλέποντες τὸ ἀπὸ ἡμᾶς λεχθὲν καὶ λαμβάνοντες ὡς παραδεδεγμένον τὸ μὴ δεδομένον, χρησιμοποιοῦντες δὲ παραλογισμόν κατασκευάζουν αὐθαιρέτως δοξασίαν καὶ λέγουν ὅτι, ὅπως λέγομεν ὅτι ὑπόστασις, δὲν διαφέρει καθόλου ἀπὸ ὑπόστασιν καθὼ εἶναι ὑπόστασις, παρὰ ταῦτα δὲ δὲν εἶναι μία ὑπόστασις ὅλαι αἱ ὑποστάσεις, καὶ πάλιν ὅτι οὐσία δὲν διαφέρει καθόλου ἀπὸ οὐσίαν καθὼ εἶναι οὐσία, παρὰ ταῦτα δὲ δὲν εἶναι μία οὐσία ὅλαι αἱ οὐσίαι, οὕτω θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἶπωμεν ὅτι θεὸς δὲν διαφέρει καθόλου ἀπὸ θεὸν καθὼ εἶναι θεός, παρὰ ταῦτα δὲ δὲν εἶναι εἰς θεὸς αἱ τρεῖς ὑποστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἀποδίδεται τὸ κατηγορημα θεός· καὶ πάλιν λέγοντες ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν διαφέρει

ἀναιροῦμεν τὸ τρεῖς ἀνθρώπους εἶναι Πέτρον καὶ Παῦλον καὶ Βαρνάβαν· διαφέρει γὰρ οὐσία οὐσίας οὐ καθὼ οὐσία, ἀλλὰ καθὼ τοιάδε οὐσία καὶ ὑπόστασις ὑποστάσεως καθὼ τοιάδε ὑπόστασις ὡσαύτως καὶ ἄνθρωπος ἀνθρώπου, ἢ τοιόσδε ἄνθρωπος, καὶ πάλιν θεὸς θεοῦ, ἢ τοιόσδε θεός· τὸ δὲ τοιόσδε ἢ τοιόσδε ἐπὶ δύο ἢ καὶ πλειόνων εἴωθε λέγεσθαι.

16. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν, ὡς εἶπομεν, ἐκεῖνοι λέγουσιν· ἡμεῖς δὲ δεῖξομεν σοφισμα τὸ πᾶν εἶναι καὶ οὐδὲν ἕτερον τὸ λελεγμένον, οὐδαμῶς ἄλλως περιγινόμενοι ἀλλ' ἢ αὐτοῖς τοῖς εἰρημένοις κεχρημένοι καὶ δεικνύοντες μὴ δεῖν τὸν τοιόνδε θεὸν καὶ τοιόνδε θεὸν ἢ τοιόνδε ἄνθρωπον καὶ τοιόνδε λέγειν· ἀλλ' εἰ ἄρα τοιάνδε ὑπόστασιν θεοῦ καὶ τοιάνδε ὑπόστασιν ἀνθρώπου· πολλὰς γὰρ ὑποστάσεις τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου καὶ τρεῖς ὑποστάσεις τοῦ ἐνὸς θεοῦ φαμεν δικαίως. Τὸ μὲν οὖν τοιόσδε λεγόμενον διακρίναι βούλεται τί τινος κοινωνοῦντος κατ' ἐκεῖνο τοῦνομα, ὥ τὸ τοιόσδε προστίθεται· οἷον ζῶν τοιόνδε φαμὲν τὸν ἄνθρωπον διακρίναι βουλόμενοι τοῦ ἵππου, φέρε εἰπεῖν, κοινωνοῦντος αὐτῷ κατὰ τοῦνομα τοῦ ζῶου, διαφέροντος δὲ τῷ λογικῷ καὶ τῷ ἀλόγῳ. Διακρίνεται δὲ τί τινος ἢ οὐσία ἢ ὑπόστασις ἢ οὐσία καὶ ὑπόστασις καὶ οὐσία μὲν διακέκριται ὁ ἄνθρωπος τοῦ ἵππου, ὑπόστασις δὲ Παῦλος Πέτρου, οὐσία δὲ καὶ ὑπόστασις ἡδε ἢ ὑπόστασις τοῦ ἀνθρώπου τῆσδε τῆς ὑποστάσεως τοῦ ἵππου.

17. Ἄλλὰ φανεροῦμένου τοῦ λόγου τῶν κατ' οὐσίαν ἀπλῶς καὶ τῶν κατ' ὑπόστασιν καὶ οὐ κατ' οὐσίαν διαφερόντων πρόδηλος ἔσται καὶ ὁ περὶ τῶν κατ' οὐσίαν ἅμα καὶ ὑπόστασιν διακεκριμένων. Περὶ τούτων οὖν ἡμῖν ἐξεταξέσθω ὁ λόγος· ὅτι μὲν γὰρ καὶ τὰ διαφέροντα κατ' οὐσίαν λέγονται δύο ἢ τρεῖς οὐσίαι

καθόλου ἀπὸ ἄνθρωπον καθὸ εἶναι ἄνθρωπος δὲν ἀναιροῦμεν τὸ νὰ εἶναι τρεῖς ἄνθρωποι ὁ Πέτρος, ὁ Παῦλος καὶ ὁ Βαρνάβας. Διότι οὐσία διαφέρει ἀπὸ οὐσίαν ὄχι καθὸ εἶναι οὐσία, ἀλλὰ κατὰ τὴν τάδε οὐσίαν, καὶ ὑπόστασις διαφέρει κατὰ τὴν τάδε ὑπόστασιν, ὁμοίως δὲ καὶ ἄνθρωπος ἀνθρώπου κατὰ τὸν τάδε ἄνθρωπον, καὶ πάλιν θεὸς θεοῦ κατὰ τὸ τάδε θεός. Τὸ δὲ τάδε ἢ τάδε λέγεται κατὰ συνήθειαν ἐπὶ δύο ἢ περισσοτέρων πραγμάτων.

16. Αὐτὰ πάντως λέγουν ἐκεῖνοι, ὅπως εἶπομεν· ἡμεῖς δὲ θεοδείξωμεν ὅτι τὸ λεγόμενον εἶναι καθαρὸν σόφισμα καὶ τίποτε ἄλλο, ἐπιτυγχάνοντες τοῦτο ὄχι κατ' ἄλλον τρόπον παρὰ διὰ τῆς χρήσεως αὐτῶν τούτων τῶν λόγων του καὶ δεικνύοντες ὅτι δὲν πρέπει νὰ λέγωμεν τὸν τάδε θεὸν καὶ τάδε θεὸν ἢ τὸν τάδε ἄνθρωπον καὶ τάδε, παρὰ μόνον τάδε ὑπόστασιν θεοῦ καὶ τάδε ὑπόστασιν ἀνθρώπου. Διότι δικαίως λέγομεν πολλὰς ὑποστάσεις τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου καὶ τρεῖς ὑποστάσεις τοῦ ἐνὸς Θεοῦ. Τὸ «τάδε» λοιπὸν λεγόμενον θέλει νὰ διακρίνη κάτι ἀπὸ ἐν ἄλλο κοινωνοῦν τοῦ ὀνόματος ἐκεῖνου εἰς τὸ ὁποῖον προστίθεται τὸ τέτοιος. Παραδείγματος χάριν λέγομεν τὸν ἄνθρωπον τάδε ζῶον, θέλοντες νὰ τὸν διακρίνωμεν τοῦ ἵππου φερ' εἰπεῖν, ὁ ὁποῖος κοινώνει μὲ αὐτὸν κατὰ τὸ ὄνομα τοῦ ζώου, διαφέρει δὲ κατὰ τὸ λογικὸν καὶ τὸ ἄλογον. Διακρίνεται δὲ καὶ ἀπὸ ἐν ἄλλο ἢ κατ' οὐσίαν ἢ καθ' ὑπόστασιν ἢ κατ' οὐσίαν καὶ ὑπόστασιν. Καὶ κατ' οὐσίαν μὲν διακρίνεται ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὸν ἵππον, καθ' ὑπόστασιν δὲ ὁ Παῦλος ἀπὸ τὸν Πέτρον, κατ' οὐσίαν δὲ καὶ ὑπόστασιν ἢ τάδε ὑπόστασις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν τάδε ὑπόστασιν τοῦ ἵππου.

17. Ἄλλ' ἐὰν φανερωθῇ ὁ λόγος τῶν διαφερόντων ἀπλῶς κατ' οὐσίαν καὶ τῶν διαφερόντων ἀπλῶς καθ' ὑπόστασιν καὶ ὄχι κατ' οὐσίαν, θὰ γίνῃ προφανῆς καὶ ὁ λόγος τῶν διακρινομένων συγχρόνως καὶ κατ' οὐσίαν καὶ καθ' ὑπόστασιν. Ἄς ἐξετάσωμεν λοιπὸν τὸν περὶ αὐτῶν λόγον. Διότι ὅτι καὶ τὰ διαφέροντα κατ' οὐσίαν λέγονται δύο ἢ τρεῖς οὐσίαι καὶ τὰ

καὶ τὰ διαφέροντα καθ' ὑπόστασιν ὡσαύτως λέγονται δύο καὶ τρεῖς ὑποστάσεις, ὁμολογοῦσι καὶ αὐτοὶ καὶ ἡμεῖς· διαφερόμεθα δέ, ὅτι ἐπὶ μὲν Πέτρον καὶ Παύλον φασὶ δεῖν δύο λέγειν ἀνθρώπους, ἡμεῖς δὲ οὐ κυρίως μέντοι καὶ κατὰ τὸν ἐπιστημονικὸν λόγον· οὐδὲ εἰς γὰρ νῦν ἡμῖν λόγος περὶ κοινῆς καὶ καταχρηστικῆς χρήσεως· αὕτη γὰρ οὔτε πρὸς ἀναίρεσίν τινος οὔτε πρὸς σύστασιν ἰσχύει.

18. Σαφηνιζέσθω τοιγαροῦν πρότερον ἡμῖν, τὸν ἀνθρωπὸν καὶ τὸν ἵππον ἢ τὸν ἵππον καὶ τὸν κύνα τίνος χάριν διαφέρειν λέγομεν καθὸ τοιάσδε οὐσίας. Ἡ πρόδηλον ὅτι ἐπειδὴ διαφέρουσιν ἀλλήλων κατὰ τὰ χαρακτηρίζειν οὐσίας εἰωθότα, ὅλον λογικῶ καὶ ἀλόγῳ, χρεμετιστικῶ, ὑλακτικῶ καὶ εἰ τι τοιοῦτῳ; τῶ γὰρ λέγειν οὐσίαν τοιάνδε οὐδὲν ἕτερον λέγομεν ἢ ὑπαρξιν ζωῆς μετέχουσαν πρὸς ἀντιδιαστολήν τῆς μὴ τοιαύτης, ὑπαρξιν λογικεύεσθαι πεφυκυῖαν πρὸς διάκρισιν ἀλογία διαφερούσης, ὑπαρξιν τὸ χρεμετιστικὸν ἔχουσαν χαρακτηριστικόν, καὶ εἰ τι τοιοῦτον. Ἀντὶ γὰρ τοιούτων διαφορῶν καὶ ἰδίων προστίθεται τῇ οὐσίᾳ ἢ καὶ παντὶ γένει πρὸς διάκρισιν τῶν ὑπ' αὐτὸ εἰδῶν τὸ τοιάδε καὶ τοιόνδε ὅλον τοιάδε οὐσία ἀντὶ τοῦ αἰσθητικῆ ἢ ἀναίσθητος, τοιόνδε ζῶον ἀντὶ τοῦ λογικὸν ἢ ἄλογον. Καὶ πάλιν λέγομεν διαφέρει Παῦλος Πέτρον, καθὸ τοιάδε ὑπόστασις ἐκάστω αὐτῶν, ἐπειδὴ διαφέρουσιν ἀλλήλων κατὰ τινα τῶν ὑπόστασιν καὶ οὐκ οὐσίαν συνιστᾶν πεφυκότων, ὅλον φαλακρότητι, μακρότητι, πατρότητι, υἰότητι καὶ εἰ τι τοιοῦτῳ· πρόδηλον γάρ, ὡς οὐ ταυτὸν εἶδος καὶ ἄτομον, τουτέστιν οὐσία καὶ ὑπόστασις· λέγων γάρ τις ἄτομον, τουτέστιν ὑπόστασιν, εὐθὺς τὴν διάνοιαν τοῦ ἀκροωμένου παραπέμπει πρὸς τὸ ζητῆσαι οὐλον, γλαυκόφθαλμον, υἰόν, πατέρα καὶ εἰ τι ὅμοιον· λέγων δὲ εἶδος,

διαφέροντα καθ' ὑπόστασιν ἐπίσης λέγονται δύο καὶ τρεῖς ὑποστάσεις, ὁμολογοῦν καὶ αὐτοὶ ὅπως ἡμεῖς· διαφωνοῦμεν δὲ εἰς τὸ ὅτι ἐπὶ μὲν τοῦ Πέτρου καὶ Παύλου αὐτοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι πρέπει νὰ λέγωμεν δύο ἀνθρώπους, ἡμεῖς ὁμως φρονοῦμεν ὅτι τοῦτο δὲν κυριολεκτεῖται καὶ δὲν στηρίζεται εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν λόγον. Πάντως αὐτὴν τὴν στιγμὴν ἡμεῖς δὲν κάμνομεν λόγον περὶ κοινῆς καὶ καταχρηστικῆς χρήσεως, διότι αὕτη δὲν ἰσχύει οὔτε δι' ἀναίρεσιν οὔτε δι' ἐνίσχυσιν κάποιας ἀπόψεως.

18. Κατὰ πρῶτον λοιπὸν νὰ ἀποσαφηνισθῇ διατί λέγομεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ ἵππος ἢ ὁ ἵππος καὶ ὁ κύων διαφέρουν μεταξύ των κατὰ τί ὅτι εἶναι τῆς τάδε οὐσίας. Δὲν εἶναι πρόδηλον ὅτι διαφέρουν μεταξύ των κατὰ τὰ συνήθη χαρακτηριστικὰ τῆς οὐσίας, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι κατὰ τὸ λογικὸν καὶ ἄλογον, κατὰ τὸ χρεμετιστικόν, τὸ ὑλακτικὸν καὶ τὰ παρόμοια; Διότι μὲ τὸ νὰ λέγωμεν τάδε οὐσίαν, δὲν λέγομεν τίποτε ἄλλο παρά ὑπαρξιν ἢ ὁποῖα μετέχει ζωῆς πρὸς ἀντιδιαστολήν ἀπὸ τὴν μὴ τοιαύτην, ὑπαρξιν ἔχουσιν τὴν ἰδιότητα νὰ λογικεύεται πρὸς διάκρισιν τῆς διαφόρου ἀπὸ αὐτὴν κατὰ τὴν ἀλογίαν, ὑπαρξιν ἔχουσιν ὡς χαρακτηριστικὸν τὸ χρεμετιστικὸν καὶ τὰ παρόμοια. Ἐντὶ λοιπὸν τῶν τοιούτων διαφορῶν καὶ ἰδιοτήτων προστίθεται εἰς τὴν οὐσίαν ἢ εἰς τὸ σύνολον γένος πρὸς διάκρισιν τῶν ὑπ' αὐτὸ εἰδῶν τὸ τάδε, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι ἢ τάδε οὐσία ἀντὶ τοῦ αἰσθητικῆ καὶ ἀναίσθητος, τάδε ζῶον, ἀντὶ τοῦ λογικὸν καὶ ἄλογον. Καὶ πάλιν λέγομεν διαφέρει ὁ Παῦλος τοῦ Πέτρου, κατὰ τὸ ὅτι εἰς ἕκαστον αὐτῶν ὑπάρχει τάδε ὑπόστασις, ἐπειδὴ διαφέρουν μεταξύ των κατὰ μίαν ἰδιότητα ἀπὸ ἐκείνας αἱ ὁποῖαι συνιστοῦν ὑπόστασιν καὶ ὄχι οὐσίαν, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι φαλακρότητα, μακρότητα, πατρότητα, υἰότητα καὶ τὰ παρόμοια. Εἶναι πράγματι πρόδηλον ὅτι δὲν εἶναι τὸ ἴδιον εἶδος καὶ ἄτομον, δηλαδὴ οὐσία, καὶ ὑπόστασις. Ὅταν κανεὶς λέγῃ ἄτομον, δηλαδὴ ὑπόστασιν, παραπέμπει εὐθύς τὴν διάνοιαν τοῦ ἀκούοντος εἰς τὸ νὰ ζητήσῃ οὔλον, γαλανόφθαλμον, υἰὸν, πατέρα καὶ τὰ ὅμοια· ὅταν δὲ λέγῃ

τουτέστιν οὐσίαν, πρὸς τὸ γινῶναι δηλονότι, ζῶον λογικόν, θνητόν, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν, ζῶον ἄλογον, θνητόν, χρεμετιστικόν καὶ τὰ τοιαῦτα. Εἰ δὲ μὴ ταῦτὸν οὐσία καὶ ἄτομον, ὅπερ ἐστὶν ὑπόστασις, οὐδὲ ταῦτὰ τὰ χαρακτηρίζοντα ταύτην τε ἀκείνην. Εἰ δὲ καὶ ταῦτα οὐ ταῦτά, οὐδὲ τοῖς αὐτοῖς ὀνόμασι δυνατὸν συνάπτεσθαι· ἀλλὰ τὰ μὲν τοῖς κατ' οὐσίας ἢ οὐσιῶν κειμένοις, τὰ δὲ τοῖς κατὰ ἄτομον λεγομένοις.

19. Τρία τοίνυν ἐστὶν ὀνόματα, περὶ ὧν ἡ ζήτησις· οὐσία, ἄτομον, ἄνθρωπος. Καὶ τῇ μὲν οὐσίᾳ συνάπτομεν τὸ τοιαῦδε πρὸς διάκρισιν, ὡς εἶπον, τῶν ὑπ' αὐτὴν εἰδῶν κατ' οὐσίαν ἀλλήλων διαφερόντων· τῇ δὲ ὑποστάσει πάλιν ὁμοίως τὸ τοιαῦδε συζεύγνυμεν πρὸς διαίρεσιν προσώπων τῶν ἀλλήλοις κοινωνούντων τούτου τοῦ ὀνόματος, τουτέστι τῆς ὑποστάσεως, καὶ διαφερόντων ἀλλήλων οὐ τοῖς οὐσίαν χαρακτηρίζουσιν, ἀλλὰ τοῖς λεγομένοις συμβεβηκόσιν. Τίνι οὖν βούλονται τρόπῳ συνᾶναι τῷ ἄνθρωπος ὀνόματι τὸ τοιόσδε; (ἐκ γὰρ τῶν κοινῶς ὁμολογουμένων τὰ ἀμφιβαλλόμενα δέχεται τὴν λύσιν). Ὡς τῇ οὐσίᾳ; ἔσται οὖν τὰ ὑπ' αὐτὸν οὐσιώδει διαφορᾷ διακεκριμένα ἀλλήλων, ὅπερ οὐκ ἔστιν· οὐδὲν γὰρ διαφέρει κατ' οὐσίαν Παῦλος Πέτρον, καθ' ὧν κατηγορεῖται τὸ ἄνθρωπος· ἀλλ' ὡς τῇ ὑποστάσει; προσώπου ἄρα δηλωτικὸν τὸ ἄνθρωπος καὶ οὐκ οὐσίας, ὅπερ ἄτοπον λέγειν· τὸ κοινὸν γὰρ τῆς οὐσίας σημαίνει τὸ ἄνθρωπος καὶ οὐκ ἰδικὸν πρόσωπον, Παύλου, φέρε εἰπεῖν, ἢ Βαρνάβα. Οὐκ ἄρα οὐδενὶ τρόπῳ τὸ τοιόσδε συνάπτεται τῷ ἄνθρωπος κατὰ γε τὸν ἐπιστημονικὸν λόγον. Εἰ δὲ ἡ κοινὴ χρῆσις ἀπορεῖ τούτου καὶ κατακέχρηται τοῖς τῆς οὐσίας ὀνόμασι εἰς πρόσωπον δήλωσιν, οὐδὲν πρὸς τὸν ἀκριβῆ κανόνα τῆς λογικῆς ἐπιστήμης.

εἶδος, δηλαδή οὐσίαν, παραπέμπει προφανῶς εἰς τὸ νὰ γνωρίσῃ ζῶον λογικόν, θνητόν, δεκτικόν νοημοσύνης καὶ ἐπιστήμης, ζῶον ἄλογον, θνητόν, χρεμετιστικόν καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐὰν δὲ δὲν εἶναι ταυτὸν οὐσία καὶ ἄτομον ἦτοι ὑπόστασις, δὲν εἶναι ταυτὰ οὔτε αὐτὰ τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζουν ἐκείνην. Ἐὰν καὶ αὐτὰ δὲν εἶναι ταυτὰ, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συνδεθοῦν μὲ τὰ ἴδια ὀνόματα, ἀλλὰ τὰ μὲν πρῶτα μὲ τὰ ἀνήκοντα εἰς τὴν οὐσίαν ἢ τὰς οὐσίας, τὰ δὲ δεύτερα μὲ τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὸ ἄτομον.

19. Τρία λοιπὸν ὀνόματα ὑπάρχουν, περὶ τῶν ὁποίων γίνεται συζήτησις: οὐσία, ἄτομον, ἄνθρωπος. Καὶ εἰς μὲν τὴν οὐσίαν συνάπτομεν τὸ «ἢ τάδε» πρὸς διάκρισιν, ὅπως εἶπα, τῶν ὑπ' αὐτὴν εἰδῶν τὰ ὁποῖα διαφέρουν ἀλλήλων κατὰ τὴν οὐσίαν, εἰς δὲ τὴν ὑπόστασιν πάλιν ὁμοίως συζευγνύομεν τὸ «τὰ τάδε» πρὸς διαίρεσιν τῶν προσώπων τὰ ὁποῖα κοινωνοῦν πρὸς ἄλληλα τοῦ ὀνόματος τούτου, δηλαδή τῆς ὑπόστασεως, καὶ διαφέρουν ἀλλήλων ὄχι κατὰ τὰ χαρακτηριστικά τῆς οὐσίας, ἀλλὰ κατὰ τὰ λεγόμενα συμβεβηκότα. Μὲ ποῖον τρόπον λοιπὸν θέλουν νὰ συνάψωμεν εἰς τὸ ὄνομα ἄνθρωπος τὸ «ὁ τάδε»; Διότι τὰ ἀμφιβαλλόμενα διασαφοῦνται ἀπὸ τὰ κοινῶς ὁμολογούμενα. Ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν; Τότε τὰ ὑπ' αὐτὸν θὰ εἶναι διακεκριμένα ἀλλήλων κατὰ οὐσιώδη διαφοράν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν συμβαίνει· διότι εἰς τίποτε δὲν διαφέρει κατ' οὐσίαν ὁ Παῦλος τοῦ Πέτρου, εἰς τοὺς ὁποίους ἀρμόζει τὸ ὄνομα ἄνθρωπος. Μήπως ὡς πρὸς τὴν ὑπόστασιν; Τότε τὸ ἄνθρωπος θὰ εἶναι δηλωτικὸν προσώπου καὶ ὄχι οὐσίας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶναι ἄτοπον· διότι τὸ ἄνθρωπος σημαίνει τὸ κοινόν τῆς οὐσίας καὶ ὄχι ἰδιαιτέρον πρόσωπον τοῦ Παύλου φερ' εἰπεῖν, ἢ τοῦ Βαρνάβα. Ἐπομένως μὲ κανένα τρόπον δὲν συνάπτεται τὸ ὁ τάδε εἰς τὸν ὄρον ἄνθρωπος κατὰ τὸν ἐπιστημονικὸν λόγον τουλάχιστον. Ἐὰν δὲ ἡ κοινὴ χρῆσις εὐρίσκεται εἰς ἀδιέξοδον καὶ καταχρηστικῶς χρησιμοποιῆται τὰ ὀνόματα τῆς οὐσίας εἰς δήλωσιν προσώπου, τοῦτο δὲν εὐρίσκεται εἰς ἀρμονίαν μὲ τὸν ἀκριβῆ κανόνα τῆς λογικῆς ἐπιστήμης.

20. Ἄλλὰ τί κατατρέχω τῆς συνήθους καταχρήσεως ἀπορούσης εἰς τὰ τοιαῦτα λανθάνων, ὅτι καὶ οἱ ἐπιστημονικοὶ τῶν λόγων λόγοις προσφόροις φράσαι τὸ νοηθὲν πολλάκις οὐκ εὐποροῦντες ἑτέροις καὶ αὐτοὶ καταχρηστικοῖς χρῶνται ὀνόμασι πρὸς παράστασιν τοῦ λεγομένου; πλὴν ἐκεῖνο σαφὲς ἡμῖν ἔστω, ὅτιπερ, εἰ ἐλέγομεν ἐπὶ Πέτρον καὶ Παύλον ἄνθρωπος ἄνθρώπου, ἢ ἄνθρωπος, οὐδὲν διαφέρει, ἀλλ' ἢ τοιόσδε ἄνθρωπος, καὶ οὐσία οὐσίας, ἢ οὐσία, οὐδὲν διαφέρει, ἀλλ' ἢ τοιάδε οὐσία, λέγειν ἐπ' αὐτῶν ἡδυνάμεθα. Εἰ δὲ τοῦτο λέγειν μὴ δυνατόν, ἐπεὶ μία καὶ ἡ αὐτὴ οὐσία Πέτρον καὶ Παύλου, οὐδὲ ἄρα οὐδὲ ἐκεῖνο, ἐπείπερ οὐσίας δηλωτικὸν τὸ ἄνθρωπος ὄνομα· εἰ δὲ τὸ τοιόσδε καὶ τοιόσδε οὐκ ἀκόλουθον συνάγει τῷ ἄνθρωπος ὀνόματι, οὐδ' ἄρα οὐδὲ δύο ἢ τρεῖς κυρίως λέγομεν ἄνθρώπους.

21. Καὶ εἰ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ταῦτα δέδεικται, πόσω μᾶλλον ἐπὶ τῆς αἰδίου καὶ θείας οὐσίας κυριώτερον ἀρμόσει τὸ μὴ τοιόνδε θεὸν καὶ τοιόνδε λέγεσθαι τῶν ὑποστάσεων ἐκάστην μὴδὲ θεὸν καὶ θεὸν καὶ θεὸν ἐκφωνεῖσθαι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα μὴδὲ τρεῖς θεοὺς, κἂν τῇ ἐνθυμήσει, δογματίζεσθαι. Συνέστηκεν ἄρα τῷ πρὸς ἡμῶν καὶ δικαίῳ καὶ ἀκολούθῳ καὶ ἐπιστημονικωτάτῳ λόγῳ, ὡς ἓνα θεὸν φάμεν τὸν τῶν ἀπάντων δημιουργόν, εἰ καὶ ἐν τρισὶ προσώποις ἤγουν ὑποστάσει θεωρεῖται, Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος.

20. Ἀλλὰ διατί ἐπικρίνω τὴν συνήθη κατάχρησιν ὅτι ἀπορεῖ εἰς τοιαῦτα θέματα, λησμονῶν ὅτι καὶ οἱ ἐπιστημονικοὶ λόγοι ἀδυνατοῦντες νὰ ἐκφράσουν τὸ νοηθὲν μὲ προσφόρους λόγους πολλακίς χρησιμοποιοῦν καὶ αὐτοὶ καταχρηστικά ὀνόματα πρὸς παράστασιν τοῦ λεγομένου; Πλὴν ὁμως πρέπει νὰ μᾶς εἶναι σαφὲς ἐκεῖνο, ὅτι ἂν ἐπὶ τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου ἐλέγομεν ὅτι ἄνθρωπος δὲν διαφέρει καθόλου ἀπὸ ἄνθρωπον, καθὸ ἄνθρωπος, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὸ τάδε ἄνθρωπος, θὰ ἠδυνάμεθα ἐπ' αὐτῶν νὰ εἴπωμεν ὅτι καὶ οὐσία δὲν διαφέρει καθόλου ἀπὸ οὐσίαν καθὸ οὐσία, ἀλλὰ κατὰ τὸ τάδε οὐσία. Ἐάν δὲ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λέγωμεν τοῦτο, ἐπειδὴ μία καὶ ἡ αὐτὴ εἶναι ἡ οὐσία τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου, ἄρα δὲν δυνάμεθα οὔτε ἐκεῖνο νὰ εἴπωμεν, ἐπειδὴ τὸ ὄνομα ἄνθρωπος εἶναι δηλωτικὸν οὐσίας. Ἐάν δὲ δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ συνάψωμεν εἰς τὸ ὄνομα ἄνθρωπος τὸ ὁ τάδε καὶ ὁ τάδε, ἄρα δὲν λέγομεν, κυριολεκτικῶς, οὔτε δύο ἢ τρεῖς ἀνθρώπους.

21. Καὶ ἂν αὐτὰ ἀποδεικνύωνται διὰ τὸν ἄνθρωπον πόσον κυριολεκτικώτερον ἀρμόζει εἰς τὴν αἰδίον καὶ θείαν οὐσίαν νὰ μὴ λέγεται ἐκάστη τῶν ὑποστάσεων ὁ τάδε Θεὸς καὶ ὁ τάδε οὔτε νὰ ἐκφωνῆται θεὸς καὶ θεὸς καὶ θεὸς ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, οὔτε νὰ δογματίζωνται τρεῖς θεοί, ἔστω καὶ κατὰ διάνοιαν. Ἄρα συμφωνεῖ πρὸς τὸν δίκαιον καθ' ἡμᾶς καὶ συνεπῆ καὶ ἐπιστημονικώτατον λόγον τὸ ὅτι λέγομεν ἓνα Θεὸν τὸν δημιουργὸν τῶν ἀπάντων, ἂν καὶ καὶ οὗτος θεωρεῖται εἰς τρία πρόσωπα, ἦτοι ὑποστάσεις, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

ΚΑΤΑ ΕΙΜΑΡΜΕΝΗΣ

1. Μέμνησαι πάντως ὅ,τι μοι γέγονεν, ὅτε πρόην διὰ πολ-
λοῦ παρ' ὑμᾶς «τὸ μέγα τῆς ἀπιστίας ὄρος», εὐαγγελικῶς εἰ-
πεῖν, εἰς πίστιν μετεκινήθη, τοῦ σοφωτάτου Εὐσεβίου τῆς πο-
λιᾶς ἀξίως ἐν γήρᾳ βουλευσαμένου, εἴ τισιν ἀνθρώπου βουλὴν
εἶναι χρὴ ταύτην λογίσασθαι, καὶ μὴ θεῖαν τινὰ συμμαχίαν τοῦ
διοικοῦντος ἐπ' ἀγαθῷ τὸ ἀνθρώπινον. Τότε δὴ μοι πρὸς τὸ
παράδοξον ἐκπεπληγμένῳ τοῦ θαύματος, πῶς ὁ τοιοῦτος ἐν
ἀπιστία τὸ πρότερον, πολλαπλάσιον τῷ μεγέθει τῆς πίστεως
ὑπερέβαλε τῆς ἀπιστίας τὸ μέτρον, ἐπειδὴ τις προϊούσης ἡμῖν
τῆς συνουσίας τῶν κατὰ τὴν εἰμαρμένην ζητουμένων λόγος ἐνέ-
πεσεν, ἐπέταξας, ὧ τιμῖα μοι καὶ ἱερὰ κεφαλή, τὴν γενομένην
πρὸς τινα τῶν φιλοσόφων διάλεξιν ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ Κωνσταν-
τίνου πόλει περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης ἐγγράφως σοι δι' ἐπι-
στολῆς διηγῆσασθαι. Μικρᾶς τοίνυν ἐπιτυχῶν σχολῆς, δι'
ὀλίγων, ὡς οἶόν τε, συντεμῶν τὸν λόγον, ἐκτίθεμαί σοι ἐν ἀπλῷ
καὶ ἀκατασκευάστῳ διηγήματι, φυλασσόμενος ὅτι μάλιστα,
τὸ μὴ πόρρω τῶν ἐπιστολιμαίων μέτρων ἐκπεσεῖν τὸν λόγον
εἰς λογογραφικὸν μῆκος ἀποτεινόμενον.

2. Προσῆγον ἐγὼ τινας τῆς καθ' ἡμᾶς εὐσεβείας λόγους
ἀνδρὶ τινι πεπαιδευμένῳ τὴν ἕξω σοφίαν, ὡς ἐνῆν ἐκ τῶν λεγο-
μένων στοχάσασθαι, καὶ πείθειν ἐπεχείρουν ἐκ τοῦ Ἑλληνισμοῦ
πρὸς τὴν συγκατάθεσιν τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος μετατάξασθαι.
Ἐπει δὲ πολὺς ἦν κατασκευάζων μὴ κατ' ἐξουσίαν προκειῖσθαι
τοῖς βουλομένοις τῶν κατὰ γνώμην τὴν αἴρεσιν, ἀλλὰ διὰ τινος
ἐξάπτων ἀνάγκης τὴν τῶν ἀνθρώπων ζωὴν, ἧς ἄνευ μὴ ἂν τι

1. Ἀσφαλῶς ἐνθυμῆσαι τί μοῦ συνέβη πρὸ καιροῦ, ὅταν εἰς τὴν περιοχὴν σας, τὸ μέγα ὄρος τῆς ἀπιστίας, διὰ νὰ ἐκφρασθῶ εὐαγγελικῶς, μετεκινήθη τελείως εἰς πίστιν, ἀφοῦ ὁ σοφώτατος Εὐσέβιος εἰς τὰ γηράματά του ἐσκέφθη ἀξίως πρὸς τὰ ἄσπρα μαλλιά του, ἐὰν τοῦτο πρέπει νὰ θεωρήσωμεν σκέψιν ἀνθρώπου καὶ ὄχι θείαν βοήθειαν τοῦ κυβερνωῦντος τὸ ἀνθρώπινον γένος πρὸς τὸ ἀγαθόν. Τότε λοιπόν, ἐνῶ ἤμην ἐκπληκτος ἀπὸ τὸ παράδοξον τοῦ θαύματος, πῶς δηλαδὴ αὐτὸς ὁ τόσον ἀπιστος προηγουμένως ὑπερέβαλε πολλαπλασίως μὲ τὸ μέγεθος τῆς πίστεως τὸ μέτρον τῆς ἀπιστίας, καθὼς μὲ τὴν πρόοδον τῆς συναναστροφῆς μας ἔπεσεν ὁ λόγος εἰς τὸ ζήτημα περὶ εἰμαρμένης, ἐσύ, τιμιά μου καὶ ἱερὰ κεφαλή, μοῦ παρήγγειλες νὰ σοῦ περιγράψω ἐγγράφως δι' ἐπιστολῆς τὴν συζήτησίν μου μὲ κάποιον ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους εἰς τὴν μεγαλόπολιν τοῦ Κωνσταντίνου περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης. Μόλις λοιπόν ἐπέτυχα μικρὰν εὐκαιρίαν, συντομέυσας κατὰ τὸ δυνατόν τὸν λόγον, σοῦ τὸν ἐκθέτω εἰς ἀπλὴν καὶ ἀπερίτεχον διήγησιν, φυλασσόμενος ἰδιαιτέρως νὰ μὴ ἐπεκταθῇ ὁ λόγος εἰς λογογραφικὸν μῆκος καὶ ἐκφύγη πέρα ἀπὸ τὰ ἐπιστολικά ὄρια.

2. Παρουσίασα μερικὰς ἀπόψεις τῆς θρησκευτικῆς μας πίστεως εἰς ἓνα ἄνδρα πεπαιδευμένον κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν σοφίαν, ὅπως ἦτο δυνατόν νὰ συμπεράνη κανεὶς ἀπὸ τὰ λεγόμενά του, καὶ ἐπεχείρουν νὰ τὸν πείσω νὰ μεταπηδήσῃ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν εἰδωλολατρείαν εἰς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ ἰδικοῦ μας δόγματος. Πολὺ ἐπέμενε εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι ἡ ἐκλογή τῶν ἐπιθυμητῶν δὲν εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν βουλομένων, καὶ ἐξήρτα τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ κάποιαν ἀνάγκην, χωρὶς

γενέσθαι τῶν ἐν ἡμῖν γινομένων, καὶ τούτῳ τῷ λόγῳ τὸν ἐμὸν παρακρούετο λόγον, ὡς εἰ μὲν εἴμαρται αὐτῷ γενέσθαι Χριστιανῶ, γενήσεται πάντως καὶ ἡμεῖς μὴ βουλώμεθα, εἰ δὲ κωλύοιτο τῇ τῆς εἴμαρμένης ἀνάγκῃ, μὴ ἂν γενέσθαι δυνατὸν ἐξευρεῖν τινα μηχανὴν ἢ τὴν εἴμαρμένην βιάσεται.

3. Ταῦτα λέγοντος, ἐγὼ μὲν, ὅπερ εἰκὸς ἦν, φεύγειν ὤμην αὐτὸν τὸ μαθεῖν τι περὶ τῆς πίστεως τῷ Ἑλληνισμῷ διὰ βάθους ἐγκείμενον, καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἡμετέρου παρακρούεσθαι λόγον. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἀνίει τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένων, πάντα λέγων ὑπεξεῦχθαι τῇ τῆς εἴμαρμένης ἀνάγκῃ, κάκεινην ἐπιστατεῖν τῶν ὄντων, καὶ τῇ τροπῇ ταύτης πάντα ὑποκῦπτειν τὰ ὄντα, ζωῆς τε μέτρα καὶ ἡθῶν διαφορὰς καὶ βίων αἰρέσεις καὶ σωμάτων κατασκευὰς καὶ τὰς τῶν ἀξιομάτων ἀνωμαλίας, ὡς ἄρχειν τε πάντως τὸν καθ' εἴμαρμένην ἐπὶ τὴν ἀρχὴν παριόντα, δουλεύειν τε κατὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, καὶ πλουτεῖν ὡσαύτως καὶ πένεσθαι, ἐρῶσθαι τε πάλιν τῷ σώματι καὶ ἀσθενῶς ἔχειν, τό τε ὠκύμορον καὶ τὸ μακρόβιον τὴν αὐτὴν ἔχειν αἰτίαν (ὅτε γὰρ ἐν ὀλίγῳ μετασχὼν τῆς ζωῆς καὶ ἐν μακρῷ τῷ χρόνῳ παρατείνας τὸν βίον, οὐ κατὰ οἰκείαν ὁρμὴν, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀνάγκης ἐκείνης ἐν ἑκατέρῳ ἐκάτερος γίνεται), τὸν τε αὐτόματον καὶ τὸν ἠναγκασμένον θάνατον μὴ ἄλλως ἢ παρ' ἐκείνης ἀποκληροῦσθαι τοῦ τε βιαίου θανάτου τὰς πολυτρόπους διαφορὰς, ἐν συμπτώμασιν ἢ ἀγχόναις ἢ ψήφῳ δικαστικῇ ἢ καὶ κατ' ἐπιβουλήν ἐπαγομένας, καὶ τὰ ἔτι τούτων καθολικώτερα καὶ περιληπτικώτερα πάθη, σεισμοὺς καὶ ναυάγια, καὶ ἐπικλύσεις ὑδάτων καὶ τὰς ἐκ πυρὸς συμφορὰς καὶ ὅσα τοιαῦτα εἶδη κακῶν πάντα τῆς αἰτίας ἐκείνης ἐξάπτων προσετίθει καὶ τῶν κατὰ τὸν βίον ἐπιτηδευμάτων μηδαμοῦ τὸν λογισμὸν τοῦ αἵρουμένου

τὴν ὁποῖαν δὲν εἶναι τάχα δυνατὸν νὰ γίνῃ τίποτε ἀπὸ ὅσα συμβαίνουν εἰς ἡμᾶς, ἀντέκρουε δὲ τὸν λόγον μου μὲ τοῦτον τὸν λόγον, ὅτι ἂν μὲν εἶναι εἰς αὐτὸν μοιραῖον νὰ γίνῃ Χριστιανός, ὅπως δὴποτε θὰ γίνῃ ἀκόμη καὶ ἂν ἡμεῖς δὲν τὸ θέλωμεν, ἂν δὲ θὰ ἠμποδίζετο ἀπὸ τὴν ἀνάγκην τῆς εἰμαρμένης, δὲν θὰ καθίστατο δυνατὸν νὰ εὐρεθῇ μηχανὴ ἢ ὁποῖα θὰ ἐξεβίαζε τὴν εἰμαρμένην.

3. Καθὼς ἔλεγεν αὐτά, ἐγὼ μὲν, ὅπως ἦτο φυσικόν, ἐνόμιζα ὅτι ἀπέφευγε νὰ μάθῃ κάτι περὶ τῆς πίστεως ἡμῶν παραμένων βαθύτατα σταθερὸς εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν καὶ ὅτι μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ἀντέκρουε τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἰδικοῦ μας λόγου. Δὲν ἔπαυεν ὁμως νὰ ἐπιμένῃ εἰς τοὺς ἰδίους ἰσχυρισμούς, λέγων ὅτι τὰ πάντα εἶναι δεμένα εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς εἰμαρμένης καὶ ὅτι ἐκείνη ἐπιστατεῖ τῶν ὄντων καὶ ὅτι ὅλα τὰ ὄντα ὑποκύπτουν εἰς τὴν τροπὴν αὐτῆς, τὰ ὄρια τῆς ζωῆς, αἱ διαφοραὶ τῶν ἡθῶν, οἱ τρόποι τοῦ βίου, αἱ κατασκευαὶ τῶν σωμάτων, αἱ ἀνωμαλίαι τῶν ἀξιωματῶν, ὥστε ὅπως δὴποτε νὰ κυβερνᾷ ὁποῖος φθάνει εἰς τὴν ἐξουσίαν ἀπὸ τὴν εἰμαρμένην, ἄλλος δὲ νὰ εἶναι ὑπήκοος ἀπὸ τὴν ἰδίαν αἰτίαν, νὰ πλουτῇ καὶ νὰ παύεται κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, νὰ εἶναι σωματικῶς ὑγιής ἢ νὰ ἀσθενῇ, καὶ τόσον ἢ βραχυζωία ὅσον καὶ ἢ μακροζωία νὰ ἔχουν τὴν ἰδίαν αἰτίαν (διότι καὶ ὁ ἐπ' ὀλίγον μετασχὼν τῆς ζωῆς καὶ ὁ ζῆσας ἐπὶ μακρὸν χρόνον, ὁ καθεὶς ἔχει τὴν ἀντίστοιχον ἀπολαβὴν ὅχι κατὰ τὴν προσωπικὴν του προαίρεσιν ἀλλ' ἀπὸ ἐκείνην τὴν ἀνάγκην), ὁ ἐθελούσιος ἐπίσης καὶ ὁ ἀναγκαστικὸς θάνατος δὲν συμβαίνουν ἄλλως παρὰ ἀπὸ ἐκείνην τὴν δύναμιν. Ἀπὸ ἐκείνην ἐπίσης τὴν αἰτίαν ἐξήρτα καὶ τὰ διάφορα εἶδη βιαίων θανάτων, οἱ ὁποῖοι προκαλοῦνται ἀπὸ καταπτώσεις, ἢ ἀγχῶνας ἢ δικαστικὴν ἀπόφασιν ἢ ἐπιβουλήν, καὶ ἀπὸ ἄλλας καθολικωτέρας καὶ γενικωτέρας αὐτῶν συμφοράς, σεισμούς καὶ ναυάγια καὶ πλημμύρας καὶ πυρκαϊὰς καὶ τὰ παρόμοια εἶδη κακῶν. Ἐπὶ πλεόν δὲ προσέθετεν ὅτι οὔτε τῶν ἐπαγγελματικῶν ἀσχολιῶν τοῦ βίου δὲν εἶναι κύριος ὁ ἐλεύθερος λογισμός,

κύριον εἶναι, πάντας δὲ τῷ κράτει τῆς εἰμαρμένης ὑπηρετοῦν-
 τας ἢ φιλοσοφεῖν ἢ ῥητορεύειν ἢ γεωργεῖν ἢ ναυτίλλεσθαι ἢ
 ἐν γάμῳ ζῆν ἢ τὸν ἄγαμον αἰρεῖσθαι βίον, ἀρετῆς τε καὶ κακίας
 τὴν αὐτὴν ἀνάγκην εἶναι δισχυρίζετο. Ὡστε, κατὰ τὴν ἀπα-
 ράβατον ταύτην ἀποκλήρωσιν, τὸν μὲν τῇ ὑψηλοτέρα προσ-
 ανέχειν ζωῆ ἐν ἀπήμονι καὶ ἐλευθερίῳ ζῶντα βίῳ· ἕτερον δὲ
 τυμβωρυχεῖν ἢ πειρατεύειν ἢ ἀσωτεύεσθαι ἢ τῷ ἑταιρικῷ
 βίῳ ἀποθελύνεσθαι.

4. Καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα διεξιῶν, ἰσχυρὰν ᾤετο τοῦ μὴ
 παραδέξασθαι τὸν λόγον ἡμῶν αἰτίαν ἐπιδεδείχθαι, τὸ μὴ ἐφ'
 ἡμῖν εἶναι ὅπερ ἂν θέλωμεν κατ' ἐξουσίαν αἰρεῖσθαι, ἀλλὰ δεῖν
 ἀναμεῖναι τὴν ἀνάγκην ἐκείνην, ἧς τὸ ἐνδόσιμον πρὸς τὴν τοι-
 αύτην ὁρμὴν παρασχούσης ἐπ' ἀνάγκης εἶναι προσθέσθαι τῷ
 λόγῳ καὶ μὴ βουλόμενον· ἄνευ δὲ ἐκείνης, καὶ σφόδρα προαι-
 ρουμένου, μὴ δυνατὸν εἶναι γενέσθαι.

5. Ἐγὼ δὲ ταῦτα αὐτοῦ καὶ τὰ τοιαῦτα διεξιόντος ἠρό-
 μην αὐτόν, εἰ Θεὸν τινα οἶεται τὸν κατὰ πάντων ἔχοντα κράτος,
 τὸν τῷ ὀνόματι τῆς εἰμαρμένης ἀποκαλούμενον, οὗ τῷ βουλή-
 ματι τὰ καθ' ἕκαστον οἰκονομεῖσθαι πεπίστευκεν. Ὁ δὲ πολλήν
 μου καταγνοῦς ἀβελτηρίαν ἐν τῷ ἐρωτήματι, Ὅυ μοι δοκεῖς
 κατανενοηκένας, φησί, τῶν οὐρανίων οὐδέν. Ἡ γὰρ ἂν ἔγνωσ
 τῆς εἰμαρμένης τὴν δύναμιν, καὶ ὅπως κατελήφθη τῶν καθ' εἰρ-
 μὸν ἀπαραβάτως γινομένων ἢ δύναμις'.

6. Ἐμοῦ δὲ καὶ πρὸς τοῦτον ξηνοφωνουμένου τὸν λόγον,
 καί τι σαφέστερον ἀξιοῦντος μαθεῖν, πότερον δυνάμιν τινα προ-
 αἰρετικὴν αὐτοκρατῆ τε καὶ ἀδέσποτον, ἐν ὑπερκειμένη τινὶ
 ἐξουσίᾳ θεωρουμένην τὴν εἰμαρμένην εἶναι φαντάζεται, ἢ ἄλλο
 τι παρὰ τοῦτο ὑπέιληφε, πάλιν τὸν αὐτόν ἐπαναλαβὼν λόγον.
 Ὁ τῶν οὐρανίων, φησί, ἐπεσκεμμένος τὴν κίνησιν, τόν τε ζω-
 διοφόρον κύκλον, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ δυοκαίδεκα τμήματα, τῇ περι-
 γραφῇ τῶν ἐνθεωρουμένων ζωδίων δι' ἴσου ἀπ' ἀλλήλων διε-

ἀλλὰ διισχυρίζετο ὅτι ὅλοι ἐκλέγουν τὴν φιλοσοφίαν ἢ τὴν ρητορείαν ἢ τὴν γεωργίαν ἢ τὴν ναυτιλίαν ἢ τὴν ἔγγαμον ζωὴν ἢ τὸν ἄγαμον βίον ὑπηρετοῦντες εἰς τὸ κράτος τῆς εἰμαρμένης, καὶ ὅτι ἡ ἰδία ἀναγκαιότης ὑπόκειται εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν κακίαν. Ὡστε κατὰ τὴν ἀπαραβάτον ταύτην τύχην, ἄλλος μὲν νὰ ἀπολαύῃ τῆς ζωῆς μὲ βίον ἄφροντιν καὶ πλούσιον, ἄλλος δὲ νὰ τυμβωρυχῇ ἢ νὰ πειρατεύῃ ἢ νὰ ἀσωτεύῃ ἢ νὰ διάγῃ βίον θηλυπρεπῆ.

4. Καὶ ἀναπτύσσων ὅλα αὐτά, ἐνόμιζεν ὅτι εἶχε παρουσιάσει ἰσχυρὰν αἰτίαν διὰ νὰ μὴ παραδεχθῇ τὴν πίστιν ἡμῶν, τὸ ὅτι δὲν εἶναι εἰς τὴν χεῖρα μας νὰ ἐκλέξωμεν ἐλευθέρως ὅ,τι θέλομεν, ἀλλὰ πρέπει νὰ περιμένωμεν τὴν ἀνάγκην ἐκείνην καὶ ὅταν αὐτὴ δώσῃ τὸ σύνθημα πρὸς τὴν τοιαύτην στροφὴν, κατ' ἀνάγκην θὰ προσχωρήσῃ κανεὶς εἰς τὴν πίστιν, ἀκόμη καὶ ἂν δὲν θέλῃ, χωρὶς ἐκείνην δέ, ἀκόμη καὶ ἂν πολὺ τὸ ἐπιθυμῇ, τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ.

5. Ἐγὼ δέ, καθὼς αὐτὸς ἐξέθετεν αὐτὰ καὶ τὰ παρόμοια, τὸν ἠρώτησα ἔάν νομίζῃ ὅτι ἔχει τὴν ἐπὶ ὅλων τῶν πραγμάτων ἐξουσίαν κάποιος Θεός, ὁ ὁποῖος δηλώνεται μὲ τὸ ὄνομα τῆς εἰμαρμένης, καὶ ἔάν πιστεύῃ ὅτι τὰ ἐπὶ μέρους κυβερνῶνται μὲ τὴν θέλησίν του. Ἐκεῖνος δὲ μοῦ κατελόγισε πολλὴν ἀφέλειαν διὰ τὸ ἔρώτημα καὶ μοῦ εἶπε. Δὲν μοῦ φαίνεται ὅτι ἔχεις καταλάβει τίποτε ἀπὸ τὰ οὐράνια. Διότι ἄλλως θὰ ἐγνώριζες τὴν δύναμιν τῆς εἰμαρμένης καὶ πῶς συλλαμβάνεται ἡ δύναμις αὐτὴ ἐκ τοῦ ὅτι τὰ πράγματα γίνονται κατὰ εἰρμὸν ἀπαραβάτον.

6. Ἐπειδὴ δὲ ἐγὼ ὑπεστήριξα ὅτι ὁ λόγος αὐτὸς εἶναι παράδοξος καὶ ἐζήτουν νὰ μάθω κάτι σαφέστερον, δηλαδὴ πῶς φαντάζεται τὴν εἰμαρμένην, ὡς δύναμιν προαιρετικὴν, αὐτεξούσιον καὶ ἐλευθέραν, ὑφισταμένην εἰς κάποιαν ὑπερκειμένην ἐξουσίαν ἢ τὴν ἐκλαμβάνει ὡς κάτι ἄλλο, αὐτὸς ἐπαναλαβὼν πάλιν τὸν ἴδιον λόγον εἶπεν. Ὅποιος ὑπολογίσῃ τὴν κίνησιν τῶν οὐρανίων καὶ τὸν ζωδιακὸν κύκλον καὶ τὰ δώδεκα τμήματά του, τὰ ὅποια κατὰ τὴν περιγραφὴν τῶν ἐντὸς αὐτῶν φαινομένων

στηκότα, ἐκάστου τὸ τῶν ἄστρον τὴν δύναμιν κατανοήσας, τίνα μὲν ἐφ' ἑαυτοῦ ἕκαστον ἐκ φύσεως ἰσχὺν ἔχει, τί δὲ ἢ σύνοδος αὐτῶν ἐκ τῆς ποιᾶς πρὸς ἄλληλα κράσεως ἀπεργάζεται, τῆς κατὰ δύναμιν ἐκάστου αὐτῶν ιδιότητος μυχθείσης τε τῷ προσεγγισμῷ πρὸς τὴν ἑτέραν, καὶ ἀποκριθείσης διὰ τῆς ἀποστάσεως, τί τε πάλιν ἢ τοῦ κατωτέρου ὑπόβασις ἐργάζεται καὶ τί ἢ τοῦ ὑπερκειμένου κατὰ τὴν πάροδον ἔκλειψις, καὶ πάλιν ἀποκατάστασις, ὅ τε ποικίλος τῶν συνιόντων τε καὶ ἀφισταμένων σχηματισμός, ἐν τριγωνίοις, ἢ σκαληνοῖς καταγραφόμενος σχήμασιν, ἢ καὶ ἄλλο τι τῶν κατὰ γεωμετρίαν θεωρουμένων σχημάτων ἀποτελῶν· ὁ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα κατανοήσας, εἴσεται τῆς εἰμαρμένης τὸ σημαινόμενον, ὅτι τὸ εἰρμῷ τινι ἀπαρβάτῳ κατὰ τὴν ποιὰν συμπλοκὴν τῶν ἀστέρων ἀναγκαίως ἀποτελούμενον τῷ ὀνόματι τῆς εἰμαρμένης διηρημένται.

7. Ἐπεὶ δὲ με καὶ τοῦτο πάλιν ἐξένιζεν, οὐ γὰρ συνίην τῶν λεγομένων οὐδέν, ἅτε μὴ πεπαιδευμένος ταύτην τὴν παιδευσιν, ἠξίουν, δι' ὧν ἦν μοι δυνατὸν γινῶναι τὴν τῆς εἰμαρμένης διάνοιαν, διὰ τούτων μοι φανερόν ποιεῖν τὸ λεγόμενον. Τοὺς γὰρ ἄστρώφους κύκλους ἄλλον ἄλλῳ ἐγκεῖσθαι καὶ τὴν ἐναντίαν κίνησιν τῇ ἀπλανεῖ περιφορᾷ κατὰ τὸ ἐντὸς ἀνελίσσεσθαι, καὶ πάντας τούτους τῷ ζῳδιακῷ ἐνδινεῖσθαι κύκλῳ, ταῦτα καὶ παρ' ἑτέρων εἶπον ἀκηκοέναι, καὶ ἐκ τοῦ ἀκολούθου μὴ ἀμφιβάλλειν τὰς τῶν φωστήρων αὐγάς κατὰ τὴν ἰδιάζουσαν ἐκάστῳ τῶν πόλων κυκλοφορίαν προσεγγίζειν τε καὶ ἀφίστασθαι, καὶ ὑποβαίνειν τὸν κατώτερον καὶ κρύπτεσθαι τὸν ὑπερκείμενον ἀπὸ τῶν ἡμετέρων ὄψεων, εἰ κατὰ νότον γένοιτο τοῦ ὑποβαίνοντος, καὶ πάντα ὅσα εἰκὸς ἐκ τοῦ ἀκολούθου λογίσασθαι, εἴτε τι σχῆμα διὰ τούτων ἀποτελεῖται, ὅταν ὁ κύκλος περιστῇ διὰ τῆς ἰδίας κινήσεως τὸ ἐφ' ἑαυτοῦ κείμενον ἄστρον, ὥστε ἢ κατ' εὐθείαν τοῦ ὑπερκειμένου γενέσθαι ἢ πλαγιάσαι κατὰ τὴν πάροδον, εἴτε δι' ὀλίγου τοῦ χρονικοῦ διαστήματος,

ζωδίων ἀπέχουν ἐξ ἴσου μεταξύ των, καὶ κατανοήση τὴν δύναμιν ἐκάστου ἄστρου, ποίαν δηλαδὴ ἰσχὺν ἔχει τὸ καθέν ἀφ' ἑαυτοῦ ἐκ φύσεως καὶ τί ἀποδίδει ἢ συνέλευσις αὐτῶν ἐκ τοῦ πρὸς ἄλληλα συνδυασμοῦ, ὅταν ἡ ἰδιότης τοῦ καθενὸς ἀπὸ αὐτὰ ἀναμιχθῆ διὰ τῆς προσεγγίσεως πρὸς τὴν ἄλλην ἢ διακριθῆ διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως, τί ἐνεργεῖ πάλιν ἡ ὑπόβασις τοῦ κατωτέρου καὶ τί ἡ πρόσκαιρος ἔκλειψις τοῦ ἀνωτέρου καὶ ἡ ἐκ νέου ἀποκατάστασις του, καὶ ὁ ποικίλος σχηματισμὸς τῶν συνερχομένων καὶ τῶν ἀπομακρυνομένων, καταγραφόμενος εἰς σχήματα τριγωνικὰ ἢ σκαληνὰ ἢ ἀποτελῶν ὅποιονδήποτε ἄλλο ἀπὸ τὰ γεωμετρικὰ σχήματα· ὅποιος λοιπὸν κατανοήση αὐτὰ καὶ τὰ παρόμοια, θὰ γνωρίσῃ τὴν σημασίαν τῆς εἰμαρμένης, ὅτι δηλαδὴ τὸ συντελούμενον ἀναγκαίως μὲ ἀπαράβατον εἶρμόν κατὰ τὴν ὅποιανδήποτε συμπλοκὴν τῶν ἀστέρων σημαίνεται μὲ τὸν ὄρον εἰμαρμένη.

7. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τοῦτο πάλιν μοῦ ἐφαίνετο παράξενον, διότι δὲν κατενόουν τίποτε ἀπὸ τὰ λεγόμενα ἐφ' ὅσον δὲν εἶχα τοιαύτην κατάρτισιν, ἠξίωνα νὰ μοῦ διασαφήσῃ τὰ λεγόμενα διὰ τῶν μέσων μὲ τὰ ὅποια ἦτο δυνατὸν νὰ μάθω τὴν ἔννοιαν τῆς εἰμαρμένης. Εἶπον ὅτι εἶχα ἀκούσει καὶ ἀπὸ ἄλλους ὅτι οἱ ἀστρικοὶ κύκλοι περικλείονται ὁ εἰς εἰς τὸν ἄλλον καὶ ὅτι ἡ ἐναντία κίνησις ἐλίσσεται μὲ τὴν ἀπλανῆ περιφορὰν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν των καὶ ὅτι ὅλοι αὐτοὶ περιδινοῦνται εἰς τὸν ζωδιακὸν κύκλον, καὶ ὅτι συνεπῶς δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι αἱ λάμπεις τῶν φωστήρων κατὰ τὴν ἰδιάζουσαν εἰς ἕκαστον πόλον κυκλοφορίαν προσεγγίζουν καὶ ἀπομακρύνονται, καὶ ὑποβαίνει ὁ κατώτερος καὶ κρύπτεται ὁ ἀνώτερος ἀπὸ τὴν θέαν ἡμῶν, ἐὰν εὔρεθῆ εἰς τὰ ὀπισθεν τοῦ ὑποβαίνοντος, καθὼς ἐπίσης ὅτι εἶχα σκεφθῆ ὅλα ὅσα εἶναι εὐλογα ἀπὸ τὴν φυσικὴν ἀκολουθίαν τῶν πραγμάτων, εἴτε σχῆμα ἀποτελεῖται δι' αὐτῶν, ὅταν ὁ κύκλος περιβάλλῃ τὸ ἐπάνω εἰς αὐτὸ κείμενον ἄστρον διὰ τῆς κινήσεώς του, ὥστε ἢ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν εὐθειαν τῶν ὑπερκειμένων ἢ νὰ ἔλθῃ πλαγίως αὐτοῦ κατὰ τὴν διέλευσιν

εἴτε διὰ πλείονος ἐκάστου τούτων ἢ περίοδος γίνεται, κατὰ τὸ μέγεθος τῆς καθ' ἕκαστον τῶν κύκλων ἀναλογίας, ἀναγκαίως ἢ θάττον ἢ βράδιον τῆς ἀναστροφῆς κινουμένης.

8. Ταῦτα πάντα καὶ τὰ τοιαῦτα σιγαῶν ἤξιον, μόνον δέ μοι σαφῶς ἐκκαλύπτειν τῆς εἰμαρμένης τὴν δύναμιν, Θεὸς τίς ἐστίν ὁ τῷ ὀνόματι τῆς εἰμαρμένης νοούμενος καὶ τοῦ παντὸς ἐξημμένος τὸ κράτος καὶ πάντα κατ' ἐξουσίαν τῷ ὑπερέχοντι τῆς δυνάμεως πρὸς τὸ δοκοῦν διοικούμενος ἢ ἄλλης τινὸς ὑπερκειμένης ἐνεργείας ὑπουργὸν εἶναι τὴν τῆς εἰμαρμένης ὑποίθεται δύναμιν, ὥστε καὶ αὐτὴν τρόπον τινὰ ὑπὸ ἐτέραν εἰμαρμένην κείσθαι, τῇ ὑπερεχούσῃ συνδιατιθεμένην αἰτία. Εἰ μὲν γὰρ αὕτη τὸ κατὰ πάντων ἔχειν κράτος πεπίστευται, τὸ μηδὲν ὑπερκεῖσθαι ταύτης ἢ ἀκολουθία τοῦ λόγου δίδωσιν οἶεσθαι. Εἰ δὲ τῇ κινήσει τῶν ἄστρον ἀκολουθοῦσαν τὴν εἰμαρμένην, κρατεῖν αὐτὴν βιαίῃ τινὶ ἀνάγκῃ τῶν πάντων δυσχυρίζεται, ἀσφαλέστερον ἢν τῷ προηγουμένῳ μᾶλλον ἢ τῷ ἐπομένῳ τὴν παντοδύναμον ταύτην προσμαρτυρεῖν ἐξουσίαν καὶ τὰ ἄστρα τούτων αἰτία λέγειν, ἢ τὴν ἀπλανῆ περιφορὰν, ἢ τοὺς ἐντὸς ταύτης ἐνθεωρουμένους κύκλους, ἢ τὸν λοξῶς ἐγκεχαραγμένον τῷ πόλῳ κύκλον. Εἰ γὰρ τις δοίῃ καθ' ὑπόθεσιν μὴ κινεῖσθαι ταῦτα, μηδὲ διὰ τῆς αἰδίου κυκλοφορίας ἢ ἐν ἀλλήλοις ἀπ' ἀλλήλων γίνεσθαι, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ σχήματος ὡσαύτως ἔχειν αἰεὶ οὐκ ἂν ἡ εἰμαρμένη συσταίῃ. Εἰ οὖν ἡ κίνησις τῶν ἄστρον τίκτει τὴν εἰμαρμένην, ἄρα μάτην ἐπικρατεῖν αὕτη τῶν ἄλλων νομίζεται, ἢ τῇ ὑπερκειμένη αἰτία δουλεύουσα καὶ μὴ ἂν οὖσα, εἰ μὴ ἡ κίνησις ἦν.

9. Ἄλλ' οὐ τοῦτο, φησὶν ὁ φιλόσοφος ἐκεῖνος, οὐχ οὕτως ὁ ἡμέτερος νομίζει λόγος, τὸ εἶναι αὐτὴν ἐφ' ἑαυτὴν τὴν εἰμαρμένην ἐν ὑποστάσει τινὶ θεωρουμένην· ἀλλ' ἐπειδὴ μία τίς ἐστίν ἐν τοῖς οὖσι συμπάθεια καὶ συνεχές ἐστι τὸ πᾶν ἐαυτῷ καὶ τὰ καθ' ἕκαστον ἐν τῷ παντὶ θεωρούμενα, οἷον ἐπὶ σώματος ἐνός

ἴσονται ἢ ποτε μακρὰ καὶ ἂν εἶναι ἡ περίοδος ἐκάστου αὐτῶν, **ἴσονται** ὀλιγοχρόνιος εἴτε μακροχρόνιος, ἐφ' ὅσον ἡ ἀναστροφή **κινεῖται** ἀναγκαίως ἢ ταχύτερον ἢ βραδύτερον συμφώνως πρὸς **τὸ μέγεθος** τῆς ἀναλογίας τῶν ἐπὶ μέρους κύκλων.

8. Ἦξιῶσα νὰ ἀποσιωπήσῃ ὅλα αὐτὰ καὶ τὰ παρόμοια, **μόνον** δὲ νὰ μοῦ ἐξηγήσῃ σαφῶς τὴν δύναμιν τῆς εἰμαρμένης, **ἴσονται** δηλαδὴ ὁ νοούμενος μὲ τὸ ὄνομα τῆς εἰμαρμένης καὶ κατέχων **τὸ κράτος** ἐπὶ τοῦ σύμπαντος καὶ κυβερνῶν ἐξουσιαστικῶς καὶ **λευθέρως** μὲ τὴν ὑπεροχὴν δυνάμεως εἶναι θεὸς ἢ ὑποθέτῃ ὅτι **ἡ δύναμις** τῆς εἰμαρμένης εἶναι ὑπηρέτης μιᾶς ἄλλης ὑπερκειμένης **ἐνεργείας**, ὥστε τρόπον τινὰ καὶ αὐτὴ νὰ εὐρίσκεται ὑπὸ ἄλλην **εἰμαρμένην** ἔχουσαν θέσιν ὑπερεχούσης αἰτίας. Διότι ἐὰν πιστεύεται ὅτι αὐτὴ ἔχει ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ σύμπαντος, ἡ λογικὴ **ἐπιβάλλει** νὰ νομίζωμεν ὅτι δὲν ὑπέρκειται αὐτῆς τίποτε. Ἐὰν **ὁμως** ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ εἰμαρμένη ἐξουσιάζει τὰ πάντα μὲ ἐκβιαστικὴν ἀνάγκην ἀκολουθοῦσα τὴν κίνησιν τῶν ἄστρον, ὀρθότερον θὰ ἦτο νὰ ἀποδώσωμεν τὴν παντοδύναμον αὐτὴν ἐξουσίαν μᾶλλον εἰς τὸ προηγούμενον παρὰ εἰς τὸ ἐπόμενονον καὶ νὰ θεωρήσωμεν αἰτία τούτων τὰ ἄστρα ἢ τὴν περιφορὰν τῶν ἀπλανῶν ἢ τοὺς ἐντὸς αὐτῆς παρατηρουμένους κύκλους ἢ τὸν λοξῶς ἐγχαραγμένον εἰς τὸν πόλον κύκλον. Πράγματι, ἐὰν ὑποθετικῶς δεχθῆ κανεὶς ὅτι δὲν κινουῦνται ταῦτα, οὔτε διὰ τῆς αἰωνίου κυκλοφορίας ἔρχονται ἐντὸς ἢ μακρὰν ἀλλήλων, ἀλλὰ μένουν διαπαντός εἰς τὸ ἴδιον σχῆμα, εἰμαρμένη δὲν ὑφίσταται. Ἐὰν λοιπὸν τὴν εἰμαρμένην γεννᾷ ἢ κίνησις τῶν ἄστρον, ἄρα **ματαίως** νομίζεται ὅτι αὐτὴ ἐπικρατεῖ τῶν ἄλλων, ἐφ' ὅσον αὐτὴ δουλεύει εἰς ὑπερκειμένην αἰτίαν καὶ δὲν θὰ ὑπῆρχεν, ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ἡ κίνησις.

9. Ἄλλ' ἡ ἰδικὴ μας διδασκαλία, λέγει ὁ φιλόσοφος ἐκεῖνος, δὲν δέχεται τοῦτο, δὲν δέχεται οὕτως, ὅτι δηλαδὴ ἡ εἰμαρμένη ὑφίσταται καθ' ἑαυτὴν εἰς ἰδιαιτέραν ὑπόστασιν, ἀλλὰ, ἐπειδὴ μία συμπάθεια ὑπάρχει εἰς τὰ ὄντα καὶ τὸ σύμπαν εἶναι μία συνεχῆς ἐνότης καὶ τὰ ἐπὶ μέρους θεωρούμενα εἰς τὸ πᾶν ἐν-

ἐν μιᾷ συμπνοίᾳ καταλαμβάνεται, πάντων πρὸς ἄλληλα τῶν μερῶν συννευόντων, τούτου χάριν, ἀρχηγικωτέρας οὔσης τῆς ἄνω λήξεως, τὰ περιγεια πάντα τῷ προηγουμένῳ συνδιατίθεται καὶ πρὸς ἐκεῖνο νεύει κατὰ τὴν ἄνω κίνησιν, καὶ τῶν τῆδε πραγμάτων ἐξ ἀνάγκης συγκινουμένων, ἐν διαφόρῳ δέ, καθὼς εἴρηται, τῇ δυνάμει ἐκάστου τῶν ἄστρον θεωρουμένου. Ὡσπερ ἐπὶ τῆς ἰατρικῆς φαρμακείας, αἱ τῶν εἰδῶν ποιότητες λόγῳ τινὶ τεχνικῶς συμμιχθεῖσαι, ἄλλο τι τὸ ἐκ τοῦ κοινοῦ συγκραθὲν ἀπειργάσαντο καὶ οὐχ ὅπερ ἕκαστον ἦν πρὸ τῆς πρὸς ἄλληλα μίξεως, οὕτω καὶ τῶν ἀστροφῶν δυνάμεων ἐν διαφόροις ἰδιότησι θεωρουμένων, ἡ ποικίλη κατὰ τοὺς προσεγγισμοὺς αὐτῶν καὶ τὰς ἀποστάσεις γινομένη τῶν διαφορῶν ἰδιωμάτων συμπλοκή, τὰς ποικίλας τῶν κατὰ τὸν βίον ἀποτελουμένων διαφορὰς ἐξεργάζεται οἷον τινος ἀπορροῆς ἀδιασπᾶστος ἐκεῖθεν ἐφ' ἡμᾶς διηκούσης.

10. Διὰ τοι τοῦτο καὶ παρὰ τῶν ἐπιμελέστερον τὰ τοιαῦτα φιλοσοφούντων, αἱ προῶρησεις τῶν ἐσομένων οὐχ ἀμαρτάνονται. Ὡς γὰρ ὁ τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμων, εἰ τὸ θερμὸν ἢ ναρκῶδες φάρμακον ἀνακραθείη τῷ ἀλμῶντι ἢ παραστύφοντι, προλέγει τὴν συστησομένην ἐκ τῆς τῶν ἑτεροφυῶν μίξεως ἰδιότητα, καὶ τί κατεργάζεται, καὶ μέχρι τίνος τὴν ἰσχὺν ἔξει, καὶ τίνι μὲν δλέθριον, τίνι δὲ ἀλεξιτήριον γίνεται, οὕτω καὶ ὁ τοῖς ἄνω δι' ἐπιμελείας προσεσηκῶς καὶ τὴν ἐκάστου τῶν ὄντων φύσιν κατανοήσας, εἴσεται τὴν ἐκ τῆς ποιᾶς αὐτῶν συμπλοκῆς δύναμιν τί ἀποτελέσει. Αὕτη δὲ ἡ ἀπορροῆ οὐδὲ ἐν ὀλίγῳ πρὸς ἑαυτὴν ὁμοίως ἔχει, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀστατεῖν αἰεὶ τῶν ἐπιπλεομένων ἀλλήλως ἄστρον τὴν κίνησιν, ἀναγκαίως κάκεινη τῇ συννεχεία τῆς κατὰ τὴν κίνησιν ἑτερότητος συναλλοιοῦται, αἰεὶ συμμετακιναμένη τῇ ποικιλίᾳ τῆς κινήσεως καὶ τὰς ἐνεργείας αὐτῆς τῇ κινήσει τῶν ἄστρον συνεξαλλάσσουσα. Ἦς τῶν ἐπὶ

νοοῦνται ὡς μέλη ἑνὸς ὁμοπνόου σώματος, καθ' ὅσον ὅλα τὰ μέρη συμφωνοῦν πρὸς ἄλληλα, ἐξ αἰτίας τούτου, ἀφοῦ τὸ ἀνώτερον ἄκρον του εἶναι ἀρχηγικώτερον, ὅλα τὰ γύρω ἀπὸ τὴν γῆν συμμορφώνονται πρὸς τὸ προηγούμενον καὶ συμφωνοῦν μὲ ἐκεῖνο κατὰ τὴν ἄνω κίνησιν, καὶ τὰ ἐδῶ πράγματα κινουῦνται μαζί ἐξ ἀνάγκης, ἂν καὶ ἕκαστον ἄστρον, ὅπως ἐλέχθη, ἔχει διάφορον δύναμιν. Ὅπως εἰς τὴν ἰατρικὴν φαρμακευτικὴν αἰ ποιότητες τῶν ὑλικῶν, ἀναμιχθεῖσαι τεχνικῶς εἰς κάποιαν ἀναλογίαν, παράγουν κάτι διάφορον ἀπὸ τὰ μεταξύ των ἀναμιχθέντα συστατικά καὶ ἕκαστον αὐτῶν δὲν μένει ὅ,τι ἦτο πρὸ τῆς ἀναμίξεως πρὸς τὰ ἄλλα, οὕτω συμβαίνει καὶ μὲ τὰς ποικίλας ἰδιότητας τῶν ἀστρικών δυνάμεων, δηλαδή ἡ ποικίλη συμπλοκή των κατὰ τοὺς προσεγγισμοὺς καὶ τὰς ἀπομακρύνσεις των προκαλεῖ τὰς ποικίλας διαφορὰς τῶν ἐκτελουμένων εἰς τὸν βίον, ὡσάν νὰ φθάνῃ ἕως ἡμᾶς ἀπὸ ἐκεῖ ἀδιασπᾶστος κάποια ἀπορροή.

10. Διὰ τοῦτο μάλιστα καὶ δὲν ἀστοχοῦν αἱ προρρήσεις περὶ τῶν μελλόντων ἐκ μέρους ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἀσχολοῦνται μὲ αὐτὰ ἐπιμελέστερον. Ὅπως δηλαδή ὁ κάτοχος τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης, ἐάν ἀναμιχθῇ τὸ θερμὸν ἢ ἀναισθητικὸν φάρμακον μὲ τὸν ὑφάλμυρον ἢ στυφικόν, προλέγει τὴν ἰδιότητα ἡ ὅποια θὰ ἀποκτηθῇ ἀπὸ τὴν ἀνάμιξιν τῶν ἑτεροφυῶν, καθὼς ἐπίσης καὶ τί ἀποτελέσματα φέρει, μέχρι πότε ἰσχύει, εἰς ποῖον εἶναι ἐπιβλαβές καὶ εἰς ποῖον ἐπωφελές, οὕτω καὶ ἐκεῖνος ὁ ὅποιος ἔχει ἐπιδοθῇ ἐπιμελῶς μὲ τὰ οὐράνια καὶ κατενόησε τὴν φύσιν ἐκάστου ὄντος, θὰ γνωρίζῃ τί ἀποτέλεσμα θὰ φέρῃ ἡ ἐκ τῆς ὁποιασδήποτε συμπλοκῆς αὐτῶν δύναμις. Αὐτὴ δὲ ἡ ἀπορροή δὲν εἶναι οὔτε ἐπ' ὀλίγον χρονικὸν διάστημα ὁμοία πρὸς ἑαυτήν, ἀλλὰ λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ κίνησις τῶν ἀλληλοεπιπλεκόμενων ἄστρον εἶναι πάντοτε ἀσταμάτητος, κατ' ἀνάγκην καὶ ἐκείνη συμεταβάλλεται συνεχῶς πρὸς τὴν διαφορότητα τῆς κινήσεως, ἐμπλεκόμενη πάντοτε εἰς τὴν ποικιλίαν τῆς κινήσεως καὶ συνεξαλλάσσουσα τὰς ἐνεργείας τῆς ἀναλόγως μὲ τὴν κίνησιν

τὸν βίον παραγομένων ἕκαστος, κατὰ τὴν ἐν τῷ ἀκαρεῖ τοῦ διαστήματος ἐπιτυχοῦσαν αὐτῷ μοῖραν σπάσας, ἐκεῖνο γίνεται, ὅπερ ἡ ιδιότης τοῦ μέρους ἐκείνου προεμήνυσέ τε καὶ ἀπετέλεσεν. Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα καθάπερ ἐν ἐκμαγεῖω σφραγίδος τῷ ἐντεθέντι κηρῷ τὸ κατὰ τὴν γλυφὴν εἶδος περιτυποῦται, οὕτω καὶ τοῦ ἀνθρώπου τὸν βίον, ὧ ἂν συνενεχθῆ μορίῳ τῆς ἀπορροούσης δυνάμεως ἐκ τῆς τῶν ἄστρον κινήσεως, κατὰ τὴν ἐκείνου τοῦ μέρους ιδιότητα τυποῦσθαι καὶ ἐκεῖνο γίνεσθαι, ὅπερ εἶχεν ἐν ἑαυτῇ τῆς ἀπορροίας ἡ μοῖρα, ἣν ἔσπασεν εὐθὺς τοῦ βίου ἀρχόμενος· ἢ ἅπαξ ἐνσφραγισθεὶς κατὰ τὴν ἐκεῖ θεωρηθεῖσαν δύναμιν, ἀναγκαίως ἐν τῇ κατὰ τὸν βίον ιδιότητι συμμορφοῦται ταῦτα ποιῶν ἢ πάσχων ὧν τὰς ἀρχὰς ἢ τὰς αἰτίας ἢ πρώτη ἐντευξίς τῆς ἀστρώσεως ἐκείνης ἀπορροῆς.

11. Ἐγὼ δὲ τούτων λεγομένων, οὐ παύσῃ, πρὸς αὐτὸν εἶπον, φληνάφους ἐμοὶ λόγους καὶ λήρους διεξιῶν, τὸ ἀμερὲς ἐκεῖνο μέρος τῆς ἐν ἀκαρεῖ μετουσίας τῷ ἄνωθεν ἡμῖν, ὡς φῆς, ἐπιρρεῖν τῶν πάντων αἴτιον τῶν ἐν ἡμῖν κατασκευάζων, οὔτε εἰ ἔμψυχον τοῦτο καὶ προαιρετικόν ἐστι λέγων, οὔτε ὅπως κατακρατεῖ τῶν ἐμψύχων τὸ ἄψυχόν τε καὶ ἀνυπόστατον καὶ μηδεμίαν ἐκ φύσεως ἰδίαν ἔχον ὄρμηγὴν δεῖξαι δυνάμενος, ἀλλὰ πάσης βουλῆς καὶ τῆς ἐκ τῶν λογισμῶν προμηθείας, παιδεύσεώς τε καὶ ἐπιμελείας, καὶ τῶν κατ' ἀρετὴν ἐπιτηδευμάτων, καθάπερ τινὰ τύραννον ἢ δεσπότην, τὸ ἄψυχόν τε καὶ ἀπροαίρετον, ἄστατόν τε καὶ παροδικόν καὶ ἀμερὲς καὶ ἀνυπόστατον ἐπιστήσας τῷ λόγῳ; Τῆς ἐκείνου δυνάμεως ἐξάπτεις τὴν τῶν ὄντων σύστασίν τε καὶ διοίκησιν, καὶ οὐχ ὁρᾷς εἰς οἷας ὁ λόγος ἀτοπίας ἐκφέρεται; Εἰ γὰρ τοσαύτην ἔχει δύναμιν ἐκείνης τῆς ἀπορροῆς ἡ μοῖρα, ὡς κατ' αὐτὴν τοὺς παρὰ τὴν πρώτην πάρο-

τῶν ἀστρων. Ἐκαστος λοιπὸν τῶν ἐρχομένων εἰς τὴν ζωὴν ἀποσπᾶσας ἀπὸ τὴν ἀπορροὴν αὐτὴν τὸ μόνιον τὸ ὁποῖον θὰ τοῦ τύχη κατὰ τὴν χρονικὴν του στιγμὴν, γίνεται ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον προεμήνυσε καὶ ἐπετέλεσεν ἡ ἰδιότης ἐκείνου τοῦ μορίου. Διότι κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην, ὅπως εἰς τὸ ἐκμαγεῖον τῆς σφραγιδος ἐπάνω εἰς τὸν νεκρὸν ἀποτυπώνεται τὸ ἀνάγλυφον εἶδος, οὕτω καὶ εἰς τὸν βίον τοῦ ἀνθρώπου τυπώνεται ἡ ἰδιότης ἐκείνου τοῦ μορίου τῆς ἀπὸ τὰ ἄστρα ἀπορρεούσης δυνάμεως μετὰ τὸ ὁποῖον θὰ συμπέση καὶ γίνεται ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶχε μέσα της ἡ μοῖρα τῆς ἀπορροίας τὴν ὁποῖαν ἀπέσπασεν εὐθύς μόλις ἦλθεν εἰς τὴν ζωὴν. Ἄπαξ σφραγισθεὶς μετὰ αὐτὴν κατὰ τὴν ἐνυπάρχουσαν ἐκεῖ δύναμιν, ἀναγκαίως συμμορφώνεται κατὰ τὸ εἶδος τοῦ βίου πρὸς αὐτὴν, ἐνεργῶν ἢ πάσχων ἐκεῖνα, τῶν ὁποίων τὰς ἀρχὰς ἢ τὰς αἰτίας κατέβαλεν ἡ πρώτη συνάντησις τῆς ἀστρικής ἐκείνης ἀπορροῆς.

11. Δὲν θὰ παύσης, εἶπα ἐγὼ εἰς ἀπάντησιν αὐτῶν τῶν λόγων, νὰ μοῦ ἀναπτύσσης τέτοια φληναφήματα καὶ παραληρήματα; Δὲν θὰ παύσης νὰ κατασκευάζης ὡς αἴτιον ὄλων τῶν εἰς ἡμᾶς ἐκεῖνο τὸ ἀμερὲς μέρος τῆς στιγμιαίας μετουσίας διὰ τῆς ἀπὸ ἄνω ἐπιρροῆς, ὅπως λέγεις, χωρὶς νὰ διασαφῆς οὔτε ἐὰν τοῦτο εἶναι ἔμψυχον καὶ προαιρετικὸν οὔτε πῶς τὸ ἄψυχον καὶ ἀνυπόστατον ἐξουσιάζει τὰ ἔμψυχα καὶ χωρὶς νὰ δύναται νὰ δεῖξη ὅτι τοῦτο ἔχει ὁποιανδῆποτε ὄρμην ἐκ φύσεως, ἀφοῦ τὸ ἄψυχον αὐτὸ καὶ ἀπροαίρετον, τὸ ἄστατον καὶ παροδικὸν καὶ ἀμερὲς καὶ ἀνυπόστατον ἔφερες μετὰ τὸν λόγον ἐπικεφαλῆς πάσης σκέψεως καὶ παντὸς διαλογισμοῦ, παιδεύσεως καὶ ἐπιμελείας καὶ ἐπιτευγμάτων τῆς ἀρετῆς; Ἐξαρτᾶς τὴν σύστασιν τῶν ὄντων καὶ διοίκησιν ἀπὸ τὴν δύναμιν ἐκείνου καὶ δὲν βλέπεις εἰς ποίας ἀτοπίας ὀδηγεῖ ὁ λόγος; Πράγματι, ἐὰν τὸ μόνιον ἐκείνης τῆς ἀπορροῆς ἔχη τόσην δύναμιν, ὥστε νὰ διαμορφῶνῃ συμφώνως πρὸς αὐτὴν τοὺς γενομένους ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς, τοῦτο θὰ σημαίνῃ ὅτι δὲν ἔπεται ἀλλὰ προηγείται τῆς συστάσεως τῶν ὄντων. Λοιπὸν ἐκείνη ἡ μοῖρα θὰ προαγάγῃ

δον γεγονότας ἀποτελεῖν, πάντως ὅτι οὐκ ἐπακολουθητικῶς, ἀλλὰ προηγουμένως τῆς τῶν ὄντων συστάσεως ἐξηγήσεται. Οὐκοῦν ἐκείνη προάξει κατὰ τὴν ἰδίαν δύναμιν τὸν τικτόμενον καὶ οὐχὶ τῇ τοῦ ἀποκηθέντος συντυχία ὑπηρετήσῃ. Ἐδηλον γὰρ ἐνταῦθα ποῖον τίνος ἀρχηγικώτερον, ἀμφοτέρων ἐν τῷ ἀκαρεῖ κατὰ τὸ ἴσον ἀλλήλοις συμφερομένων. Ὁ τε γὰρ ἄνθρωπος καὶ πρὸ τῆς ἐξόδου τῶν σπλάγγχων ἐν κινήσει πῶς ἐστὶ, διὰ μειώσεώς τε καὶ ἀξήσεως ἐν τῇ φύσει κινούμενος (ἐπεὶ καὶ τοῦτο κινήσεως εἶδος ἐστὶ), τό τε ἄστρον καὶ πρὸ τοῦ τὸν ἄνθρωπον τοῦ ἀέρος σπᾶσαι φέρεται καὶ οὐχ ἴσταται, ἢ τε συντυχία κατὰ τὸ ἴσον τῶν διὰ κινήσεως ἀλλήλοις συντυγχανόντων ἄπορον ποιεῖ τοῦ προηγουμένου τὴν κρίσιν. Καὶ γὰρ κάκεινα κινεῖται διὰ τῶν κύκλων καὶ τοῦτο διὰ τῆς φύσεως ὀδεῦον φέρεται. Εἰ δὲ ἐν ἐνὶ μέρει τοῦ χρόνου ἀμφοτέροις ἢ πρὸς ἀλλήλους σύνοδος γίνεται, τίς ἢ πρὸς ἄλληλα τούτων διαφορὰ, ὥστε τοῦ ἐτέρου τὸ ἕτερον αἰτιώτερον οἴεσθαι;

12. Εἰ γὰρ διὰ τὰ ἄστρα ὁ ἄνθρωπος, πάντοτε ἂν ἔδδει ἢ φύσις διὰ γεννήσεως, οὐδὲ ἐν ἀκαρεῖ τι διάλειμμα τῆς ἀνθρωπίνης παρόδου ἐπιδεικνύουσα. Εἰ δὲ πολλὰ τῶν γινομένων αἰ μεταξὺ διαστάσεις, σαφῶς ἀποδείκνυται τὸ μὴ τῇ κινήσει τῶν ἄστρον τὴν ἀνθρωπίνην ἔπεσθαι γένεσιν. Ἡ μὲν γὰρ, ἀεὶ κινεῖται, ἢ δέ, οὐκ ἀεὶ γενᾶται ἀλλ' ἰδίῳ τοῦτο εἰρμῶ, κάκεινο πάλιν ἰδιαζόντως ἐφ' ἑαυτοῦ φέρεται, οὐδεμιᾶς ἀνάγκης συναπτώσης πρὸς ἄλληλα τὰ διεστῶτα τῇ φύσει. Εἰ δὲ τοῦτο ὁ ὑμέτερος κατασκευάζει λόγος, τὸ ἐπ' ἐκείνη τῇ μοίρᾳ τοῦ χρόνου τὴν αἰτίαν τῶν κατὰ τὸν βίον ἀπάντων κεῖσθαι, σκόπησον ὄσας μυριάδας δεσποτῶν καὶ τυράνων ἡμέρα πᾶσα καὶ νύξ ὡσαύτως κατὰ τὰς λεπτὰς ἐκείνας καὶ ἀκαρεῖς τοῦ χρόνου τομὰς ἀπεργάζεται, εἰς τέσσαρας καὶ εἴκοσιν ὥρας νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ὡς φατε, διηρημένων, ἐκάστης δὲ ὥρας ἐξήκοντα τμήμασι μεριζομένης, πάλιν δὲ τῶν τμημάτων τούτων ἐκάστου κατὰ τὸ ἰσάριθμον κερματιζόμενον, ὡς δὲ φασιν ὑμῶν οἱ εἰς τὴν λεπτότεραν τῶν τοιούτων παρατήρησιν τῷ λόγῳ διαδύομενοι, ὅτι

τὸν γεννώμενον κατὰ τὴν δύναμιν τῆς καὶ δὲν θὰ τὸν ὑπηρετή-
 ση μὲ τὴν τυχαίαν συνάντησιν τοῦ γεννηθέντος. Διότι ἐδῶ εἶναι
 ἄδηλον, ποῖον εἶναι ἀρχηγικώτερον ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἀφοῦ ἀμφό-
 τερα συναντῶνται μεταξύ των στιγμιαίως κατὰ ἰσότητα. Πρά-
 γματι ὁ ἄνθρωπος καὶ πρὸ τῆς ἐξόδου ἀπὸ τὰ σπλάγχνα εὐ-
 ρίσκεται εἰς κάποιαν κίνησιν, κινούμενος εἰς τὴν φύσιν διὰ μειώ-
 σεως καὶ αὐξήσεως, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶναι εἶδος κινήσεως,
 καὶ τὸ ἄστρον ἀκόμη καὶ πρὶν ὁ ἄνθρωπος πάρη ἀναπνοὴν περι-
 φέρεται καὶ δὲν ἴσταται, καὶ ἡ συντυχία ὑπὸ ὄρους ἰσότητος τῶν
 διὰ κινήσεως συναντωμένων καθιστᾷ ἀβάσιμον τὴν προηγου-
 μένην κρίσιν. Διότι καὶ ἐκεῖνα κινουῦνται διὰ τῶν κύκλων καὶ τὸ
 ἔμβρυον φέρεται ἀκολουθοῦν τὸν δρόμον τῆς φύσεως. Ἐὰν δὲ ἡ
 συνάντησις τῶν δύο τούτων γίνεται εἰς μίαν χρονικὴν στιγμὴν,
 ποῖα ἡ μεταξύ των διαφορὰ ὥστε νὰ νομίζεται αἰτιώτερον τὸ
 ἓν ἀπὸ τὸ ἄλλο.

12. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ὀφείλῃ τὴν γένεσίν του εἰς τὰ ἄστρα,
 ἡ φύσις θὰ ἐβάδιζεν ἀδιαλείπτως γεννώσα καὶ δὲν θὰ ἐνεφάνιζεν
 οὔτε στιγμιαῖον διάλειμμα παραγωγῆς ἀνθρώπων. Ἀφοῦ δὲ
 ὑπάρχουν πολλὰ διαστήματα μεταξύ τῶν γινομένων, ἀποδει-
 κνύεται σαφῶς ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη γένεσις δὲν ὀφείλεται εἰς τὴν
 κίνησιν τῶν ἀστρων. Διότι ἡ μὲν φύσις κινεῖται πάντοτε, ὁ δὲ
 ἄνθρωπος δὲν γεννᾶται πάντοτε, ἕκαστον δὲ φέρεται μὲ ἰδικόν
 του ρυθμόν, χωρὶς νὰ συνάπτῃ καμμία ἀνάγκη πρὸς ἄλληλα τὰ
 ἐκ φύσεως ξένα μεταξύ των. Ἐὰν δὲ ὁ λόγος σας κατασκευάζῃ
 τοῦτο, ὅτι ἡ αἰτία ὄλων τῶν τοῦ βίου εὐρίσκεται εἰς ἐκείνην
 τὴν μοῖραν τοῦ χρόνου, σκέψου πόσας μυριάδας δεσποτῶν καὶ
 τυράννων κατασκευάζει πᾶσα ἡμέρα καὶ νύξ κατὰ τὰς λεπτὰς
 ἐκείνας καὶ στιγμιαίας τομὰς τοῦ χρόνου, ἀφοῦ ἡ νύξ καὶ ἡ ἡμέ-
 ρα διαιροῦνται εἰς εἰκοσιτέσσαρας ὥρας, ὅπως λέγετε, ἐκάστη δὲ
 ὥρα μερίζεται εἰς ἐξήκοντα τμήματα, πάλιν δὲ ἕκαστον τῶν τμη-
 μάτων τούτων διασπᾶται εἰς ἰσάριθμα τμήματα, ὅπως δὲ λέγουν
 ὅσοι ἀπὸ σᾶς ἐπιδίδονται εἰς τὴν λεπτοτέραν ὑπολογιστικὴν
 παρατήρησιν τῶν τοιούτων, καὶ αὐτῶν πάλιν τῶν λεγομένων

καὶ τούτων ἕκαστον πάλιν τῶν λεγομένων τμημάτων ἰσαριθμῶ διαιρέσει ἐπιλεπτύνεται. Τὸ τοίνυν ἐκ τούτων ἀθροιζόμενον πλῆθος τῶν ἀκαριαίων ἐκείνων θεῶν ἢ δεσποτῶν ἢ τυράννων ἢ οὐκ οἶδ' ὅπως χρῆ λέγειν, μιᾶς πλέον καὶ εἴκοσι μυριάδων ἐστίν. Εἰ δὲ μία ὥρα τοσαύτας μοιρῶν ἡμῖν μυριάδας ποιεῖ, αἱ τέσσαρες καὶ εἴκοσι κατὰ λόγον τῆς μιᾶς πάντως πολλαπλασιασθεῖσαι, τὰς ἀπείρους τῶν μοιρῶν μυριάδας ἀπογεννώσιν.

13. Ἄλλὰ μὴν τούτων ἑκάστην ἀπαράβατον δύναμιν ἔχειν ὁ ὑμέτερος δισχυρίζεται λόγος. Οὐκοῦν ἀκόλουθον μηδεμίαν αὐτῶν ἀπρακτον εἶναι. Οὐ γὰρ ἂν τῆς δυνάμεως ἴδιον τὴν ἀπραξίαν εἴποις, ἀλλ' ἐν τῇ ἐνεργείᾳ πάντως καθορᾶται ἡ δύναμις. Οὐκοῦν ἴσα καὶ τὰ τῆς δυνάμεώς ἐστίν ἀποτελέσματα· ὥστε ὅσα τμήματα, τοσαῦται καὶ τῶν ἀνθρώπων γενέσεις ἐξ ἀνάγκης καθ' ἑκάστην ὥραν συστήσονται. Καὶ εἴπερ ἑκάστη μοίρα τὸ δυνατὸν ὁμοίως προσμαρτυρεῖσθαι προσήκει, πάντας ἐπ' ἴσης βασιλέας, μακροβίους, δυνατούς, εὐκλήρους, εὐδαίμονας, καὶ ὅσα τῆς τιμιωτέρας λήξεως εἶναι νομίζεται, τὸ τῆς δυνάμεως ὁμότιμον ἀπεργάζεται· ἢ γὰρ ἔλλειψις τούτων τινὸς τοῦ κατὰ τὴν δύναμιν ἀτελοῦς κατηγορία γίνεται. Οὐ γὰρ ἂν τις ἴσῃν προσμαρτυρήσειε δύναμιν τῷ τε μεγάλα καὶ μικρὰ ἐνεργήσαντι. Οἷον, ὁ μὲν ὑπερβέβηκεν ἑκατὸν ἔτη ἐν γῆρα λιπαρῷ καὶ εὐδαίμονι, παισὶν εὐθηνούμενος, ἐκγόνοις δορυφορούμενος, καὶ τῷ μετὰ τούτους ἐπαγαλλόμενος γένει, ἄνοσος, ἀπήμων, ἐπίτιμος, ἄλυπος, πλούτου δαφιλωδῶς ἔχων καὶ εἰ τι ἄλλο τῶν κατὰ τὸν βίον τούτου ἐν τιμίοις νερόμισται, διὰ πάντων μακαριζόμενος. Ἄλλος, ὁμοῦ τῷ παραχθῆναι εἰς φῶς, κατεπνίγη, οἷα δὴ πολλὰ τῶν γινομένων ἐστὶν ἐταιρικὰ ἢ μοιχίδια βρέφη, ἅπερ τῶν μητέρων αἱ παρανόμως κνήσασαι, ταῖς ἑαυτῶν χερσὶ διαχειριζόμεναι, θανάτῳ τὸν ἔλεγχον κλέπτουσι. Ποῦ ἡ δύναμις ἐπὶ τούτων τῆς μοίρας; Πῶς εἰς τὸ αὐτὸ τῆς ζωῆς μέτρον ἢ τῆς εἰμαρμένης ἰσχὺς οὐκ ἐξήρκεσεν; Εἰ γὰρ τὸ δυνατὸν αὐτῇ προσμαρτυρεῖν ὁ ὑμέτερος λόγος οἶεται δεῖν, ἐπίσης πᾶσι τοῖς ὄσιν ἢ ἰσχὺς αὐτῆς φανήσεται. Οὐ γὰρ τὸ μὲν ἰσχύ-

τιμημάτων ἕκαστον ἐπιλεπτύνεται εἰς ἰσάριθμον διαίρεσιν. Τὸ πλῆθος λοιπὸν ἐκείνων τῶν στιγμιαίων θεῶν ἢ δεσποτῶν ἢ τυράννων ἢ δὲν γνωρίζω πῶς νὰ τοὺς εἴπω συναθροιζόμενον ὑπερβαίνει τὰς εἴκοσι μίαν μυριάδας. Ἐὰν δὲ μία ὥρα μᾶς κάμνη τόσας μυριάδας μοιρῶν, αἱ εἴκοσιτέσσαρες πολλαπλασιασθεῖσαι ἀντιστοιχῶς ἀποτελοῦν τὰς ἀπείρους μυριάδας μοιρῶν.

13. Ὁ δὲ λόγος σας ἰσχυρίζεται ὅτι ἐκάστη ἀπὸ αὐτὰς τὰς μοίρας ἔχει ἀπαράβατον δύναμιν. Εἶναι λοιπὸν ἀκόλουθον ὅτι καμμία ἀπὸ αὐτὰς δὲν εἶναι ἀπρακτος. Διότι δὲν θὰ ἡδύνασο νὰ εἴπησ ἰδιότητα τῆς δυνάμεως τὴν ἀπραξίαν, ἀφοῦ ὅπωςδήποτε εἰς τὴν ἐνέργειαν φαίνεται ἡ δύναμις. Ἴσα λοιπὸν εἶναι καὶ τῆς δυνάμεως τὰ ἀποτελέσματα ὥστε ὅσα τμήματα ὑπάρχουν, τόσαι γενέσεις ἀνθρώπων θὰ πραγματοποιηθοῦν ἐξ ἀνάγκης καθ' ἐκάστην ὥραν. Καὶ ἂν ἀρμόζη νὰ ἀποδώσωμεν εἰς ἐκάστην μοῖραν ὁμοίαν δύναμιν, τότε τὸ ὁμότιμον τῆς δυνάμεως καθιστᾷ ὅλους αὐτοὺς ἐξ ἴσου βασιλεῖς, μακροβίους, δυνατοὺς, τυχεροὺς, εὐτυχεῖς καὶ ὅ,τι θεωρεῖται πολυτιμότερον ὅτι ἡ ἔλλειψις ἐνὸς ἀπὸ αὐτὰ γίνεται κατηγορία ἀτελείας εἰς δύναμιν. Πράγματι δὲν θὰ ἀπέδιδε κανεὶς ἴσην δύναμιν εἰς τὸν ἐνεργήσαντα μεγάλα καὶ εἰς τὸν ἐνεργήσαντα μικρά. Οὕτω ὁ μὲν εἰς ὑπέρβη τὰ ἑκατὸν ἔτη εἰς γῆρας ἀνθηρὸν καὶ εὐτυχισμένον, ἀφθονῶν εἰς παιδιὰ, δορυφορούμενος ἀπὸ ἐγγόνια καὶ χαίρων διὰ τοὺς μετ' αὐτὰ ἀπογόνους, ἄνοσος, ἀπάθητος, τιμημένος, ἄλυπος, ἔχων πολὺν πλοῦτον καὶ ὅ,τι ἄλλο ἐκτιμᾶται εἰς τὸν παρόντα βίον, καλοτυχιζόμενος ἀπὸ ὅλους. Ὁ ἄλλος ἐπνίγη εὐθύς μόλις ἦλθεν εἰς τὸ φῶς, ὅπως εἶναι πολλὰ βρέφη πορνῶν καὶ μοιχαλίδων, τὰ ὅποια αἱ παρανόμως γεννήσασαι μητέρες θανατώνουν κρυφὰ μὲ τὰ ἴδια των τὰ χέρια. Ποῦ εἶναι ἡ δύναμις τῆς μοίρας εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτῶν; Πῶς ἡ ἰσχύς τῆς εἰμαρμένης δὲν ἔφθασεν ἐδῶ εἰς τὴν ἰδίαν ἔκτασιν; Διότι, ἐὰν ἡ δοξασίας νομίζη ὅτι πρέπει νὰ ἀποδίδωμεν εἰς αὐτὴν δυνατότητα, ἡ ἰσχύς της θὰ ἐκδηλωθῆ κατὰ ἴσην ἔκτασιν εἰς ὅλα τὰ ὄντα. Δὲν εἶναι νοητὸν εἰς τὴν μίαν περίπτωσιν νὰ δύναται καὶ εἰς

σει, τὸ δὲ οὐ δυνήσεται, εἴπερ ἀληθῶς ἐν δυνάμει καταλαμβάνεται· ἢ δὲ δύναμις διὰ τῶν ἀποτελεσμάτων γνωρίζεται. Οὐκοῦν οὐδεμίαν ἀνωμαλίαν ὁ βίος ἔξει, πάντων ὁμοίως τὸ ἀκρότατον τῆς εὐδαιμονίας μέτρον ἐν ἑαυτοῖς δεικνύτων, διὰ τὸ πάντας μὲν κατὰ τὸν λόγον ὑμῶν ὑπὸ τὴν εἰμαρμένην κεῖσθαι, πάντα δὲ ταύτην ἀεὶ δύνασθαι λέγειν ὑμᾶς.

14. Εἰ οὖν καὶ πάντα καὶ ἀεὶ δύναται ἡ εἰμαρμένη αὕτη, πάντα ἐπὶ πάντων δυνήσεται. Ἄλλὰ μὴν πολλὰ καὶ ποικίλα τοῖς ἀνθρώποις τοῦ βίου διαφοραί, κατὰ τε τὰς ἀξίας καὶ τὰς περιουσίας, καὶ τὰ τῶν χρόνων μέτρα καὶ τὰς τῶν σωμάτων κράσεις καὶ πάντα ὅσα δι' ὧν ἡ μακαριστός τις ἢ ἄθλιος ὀνομάζεται. Ἄρα τὸ μὴ πάντα δύνασθαι τὴν ἀναπλασθεῖσαν ἐκείνην τῷ λόγῳ μοῖραν ἢ εἰμαρμένην ἢ τῶν ἀποτελεσμάτων ἀνισότης σαφῶς ἐπιδεικνυσιν. Εἰ γὰρ τὸ μακρόβιον δυνάμειως ἔργον νομίζομεν, ἀσθενείας πάντως ἐστὶ τὸ ὀκύμορον. Οὐκοῦν τὴν μὲν ἀσθενεῖν τῶν εἰμαρμένων τὴν δὲ δύνασθαι δογματίζειν προσήκει. Ἐπειδὴ γὰρ ἐναντίον τῷ πολυχρονίῳ τὸ ὀλιγόβιον, διὰ τῶν ἐναντίων ὑφίσταται πάντως τούτων ἐκάτερον. Οὐ γὰρ ἂν τις τῆς αὐτῆς αἰτίας ἐξάψει μακαρισμὸν τε καὶ ἀθλιότητα, ἀλλ' εἴπερ τοῦτο κατορθωθείη διὰ τοῦ δύνασθαι, τὸ ἕτερον οὐ συνέστη πάντως παρὰ τὴν τῆς δυνάμειος ἔλλειψιν. Οὐδενὶ γὰρ ἄλλῳ ἢ ἀθλιότης καταλαμβάνεται ἢ ἐν τῷ μὴ δυνήθηαι γενέσθαι μακάριον. Ἄλλὰ μὴν πλείους παρὰ τὸν βίον οἱ ἄθλιοι. Οὐκοῦν πλείων ἢ ἀσθένεια τῆς εἰμαρμένης παρὰ τὴν δύναμιν ἐπιδεικνύται. Ποῦ οὖν ἡ ἀμαχος ἐκείνη καὶ παντοδύναμος καὶ ἀπαράβατος ἀνάγκη, ὥστε ἐπ' ἐκείνη τίθεσθαι πάντων τῶν κατὰ τὸν βίον οἰκονομουμένων τὴν ἐξουσίαν, ἣτις ἀπηλέγχθη διὰ τῆς ἀκολουθίας τοῦ λόγου ἀσθενῆς ἐν τοῖς πλείοσιν;

15. Ἄλλ' ἔρεῖς, ὅτι τούτῳ μὲν τοῦτο βούλεται, τῷ δὲ ἐτέρῳ τὸ ἴσον οὐ βούλεται· δύναται καὶ ἐπ' ἀμφοῖν ὅπερ βούλεται. Πάντως οὖν καὶ τὴν αἰτίαν προσθήσεις τῆς τῶν προαιρέ-

τὴν ἄλλην νὰ μὴ δύναται, ἐὰν πράγματι κατέχη δύναμιν; Ἡ δὲ δύναμις ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα ἀναγνωρίζεται. Ἐπομένως καμμίαν ἀνωμαλίαν δὲν θὰ ἔχη ὁ βίος ὅταν ὅλοι δεικνύουν εἰς ἑαυτοὺς κατὰ ὅμοιον τρόπον τὸ ἀκρότατον ὄριον τῆς εὐδαιμονίας, διὰ τὸ ὅτι κατὰ τὴν δοξασίαν σας ὅλοι εὐρίσκονται ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς εἰμαρμένης, λέγετε δὲ σεῖς ὅτι αὕτη πάντοτε δύναται τὰ πάντα.

14. Ἐὰν λοιπὸν αὕτη ἡ εἰμαρμένη δύναται τὰ πάντα καὶ πάντοτε, θὰ δύναται τὰ πάντα εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις. Ἄλλ' ὅμως αἱ διαφοραὶ βίου μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων εἶναι πολλαὶ καὶ ποικίλαι, κατὰ τὴν ἀξίαν καὶ τὴν περιουσίαν, κατὰ τὰ ὄρια ἡλικίας καὶ τὴν κρᾶσιν τῶν σωμάτων, καὶ ὅλα ἐκεῖνα διὰ τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζεται κανεὶς εὐτυχῆς ἢ ἄθλιος. Ἐπομένως ἡ ἀνισότης τῶν ἀποτελεσμάτων δεικνύει σαφῶς ὅτι ἢ διὰ τοῦ λόγου πλασθεῖσα ἐκείνη μοῖρα ἢ εἰμαρμένη δὲν δύναται τὰ πάντα. Διότι, ἐὰν τὸ μακρόβιον θεωροῦμεν ἔργον δυνάμεως, τὸ βραχύβιον ὁπωσδήποτε θὰ εἶναι ἔργον ἀσθενείας. Δηλαδή, ἐπειδὴ τὸ ὀλιγοχρόνιον εἶναι ἐναντίον εἰς τὸ πολυχρόνιον, ὁπωσδήποτε τὸ καθὲν ἀπὸ αὐτὰ ὑφίσταται διὰ τῶν ἐναντίων, καθ' ὅσον δὲν θὰ ἠδύνατο κανεὶς νὰ ἐξαρτήσῃ καὶ τὴν εὐτυχιάν καὶ τὴν ἀθλιότητα ἀπὸ τὴν ἰδίαν αἰτίαν, ἀλλ' ἂν τοῦτο κατορθωθῇ διὰ τῆς δυνάμεως, τὸ ἄλλο ἀσφαλῶς ἐπιτυγχάνεται ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τῆς δυνάμεως. Διότι ἡ ἀθλιότης δὲν νοεῖται ὡς τίποτε ἄλλο παρά ὡς ἀδυναμία νὰ εἶναι κανεὶς μακάριος. Ἄλλ' ὅμως εἰς τὴν ζωὴν περισσότεροι εἶναι οἱ ἄθλιοι· ἐπομένως ἡ ἀσθένεια τῆς εἰμαρμένης ἀποδεικνύεται μεγαλυτέρα ἀπὸ τὴν δύναμιν. Ποῦ εἶναι λοιπὸν ἐκείνη ἡ ἀκατανίκητος καὶ παντοδύναμος καὶ ἀπαραβάτος ἀνάγκη, ὥστε νὰ τοποθετήσωμεν ἐπάνω εἰς ἐκείνην τὴν ἐξουσίαν δι' ὅλα τὰ συμβαίνοντα εἰς τὸν βίον, ἢ ὁποῖα διὰ τῆς ἐπιχειρηματολογίας μας ἀπεδείχθη ἀσθενῆς εἰς τὰ περισσότερα;

15. Ἄλλὰ θὰ εἴπησ ὅτι εἰς τοῦτον μὲν ἡ ἀνάγκη θέλει τοῦτο εἰς τὸν ἄλλον δὲ δὲν θέλει παρόμοιον· δύναται εἰς ἀμφοτέρα αὐτὸ τὸ ὁποῖον θέλει. Ὅπωσδήποτε ὅμως πρέπει νὰ προσθήσῃς

σεων τούτων διαφορᾶς. Ἄνθρωπος οὗτος καὶ οὗτος, οὐδεμίαν κατὰ τὴν φύσιν παραλλαγὴν ἐπ' ἀμφοτέρων βλέπεις, οὔτε τούτῳ τὸ καλὸν ἢ φαῦλον ἐκ προαιρέσεως οὔτε τῷ ἄλλῳ, ἀλλ' οὗτος μικρὸν τι τοῦ χρόνου προλαβὼν τῆς μητρῴας νηδύος ἐξέθροεν, οὕτω κατὰ τὸ συμβὰν αὐτὸν ἀποσκευασαμένης τῆς φύσεως, ἐκεῖνος δὲ μετὰ τούτον, ἢ εὐθύς ἢ μετ' ὀλίγον. Καὶ μετὰ τοῦτο οὐχ ὁ αὐτὸς ἀμφοτέροις βίος ἀποκληροῦται, ἀλλ' ὁ μὲν, εὐδαίμων ἢ βασιλεύς, ἂν οὕτω τύχη, χρυσῶ καὶ πορφυρίδι παρὰ τὴν πρώτην γένεσιν ἐνειλούμενος, ὁ δὲ τινὸς τῶν πενιχρῶν ἢ δούλων, οὐδὲ ἑακίσιος παρὰ τῶν γεννησαμένων αὐτὸν σπαργαλούμενος. Τί οὖν ἠδίκησεν ἢ προλαβὼν ἢ ἐφυστερίσας τῷ χρόνῳ μικρὸν οὐ κατ' οἰκείαν πρόθεσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῆς φύσεως κίνησιν, ὡς αὐτοῦ τούτου ἔνεκεν ἀποκληρωθῆναι τοῦ βίου τὴν ἀτιμίαν; Ποίαν τῆς δεσποίνης ὑμῶν ἐκείνης ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις ἀπολογία ἐνρήσετε; Ποῦ τὸ δίκαιον; Ποῦ τὸ εὐσεβές; Ποῦ τὸ δσιον; Ἡ τούτων οὐδενὸς μέλειν φῆς τῇ εἰμαρομένη, οὐδὲ πρὸς ἀρετὴν βλέπειν, οὐδέ τις τῶν ἀγαθῶν ἐπιμέλειαν ἔχειν; Οὐκοῦν εἰ μὴ ταῦτα διὰ σπουδῆς ἐστὶν αὐτῇ, περὶ τὸ ἐναντίον πάντως ἀσχοληθήσεται· ἢ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ ἀλλοτριώσις τὴν πρὸς τὸ κακὸν οἰκειότητά σαφῶς ἐπιδείκνυσιν.

16. Ἄλλ' οὔτε τοῦτο τυχόν, οὐδὲ ἐκεῖνο διὰ φροντίδος εἶναι λέγεις αὐτῇ; Οὐκοῦν ἄψυχον αὐτὸ φῆς εἶναι καὶ ἀπροαίρετον, καὶ καλοῦ καὶ χείρονος ἀνεπαίσθητον· εἰ δὲ μήτε ψυχὴν μήτε προαίρεσιν ἔχει, μήτε κατ' ἰδίαν θεωρεῖται ὑπόστασιν, πῶς τοσαύτην μαρτυρεῖται παρ' ὑμῖν ἔχειν τὴν δύναμιν, ὥστε τῶν προαιρετικῶν ζῶων ἐπιστατεῖν καὶ κρατεῖν τῶν ὑφεστῶτων τὸ ἀνυπόστατον, τῶν μετεχόντων ζωῆς τὸ ἀμέτοχον, τῶν ἐμψύχων τὸ ἄψυχον, τῶν ἐν προαιρέσει συζώντων τὸ ἀπροαίρετον, τὴν ἀρετὴν μετιόντων τὸ ἀρετῆς ἀπαράδεκτον, καθόλου τῶν ὄντων τὸ μὴ ὄν; Ἐν τίνι γὰρ καταλαμβάνεται τοῦ θρυλλομένου τούτου ὀνόματος ἢ ὑπόστασις; Ζῶον οὐκ ἐστὶν, ἐν περι-

καὶ τὴν αἰτίαν τῆς διαφορᾶς αὐτῶν τῶν προτιμήσεων. Ἄνθρωπος εἶναι οὗτος καὶ οὗτος, δὲν βλέπεις καμμίαν παραλλαγὴν μεταξὺ τῶν κατὰ τὴν φύσιν, οὔτε εἰς τὸν ἕνα τὸ καλὸν ἢ τὸ φαῦλον ἐκ προαιρέσεως οὔτε εἰς τὸν ἄλλον, ἀλλ' ὁ μὲν εἰς ἐξῆλθεν ἀπὸ τὴν μητρικὴν κοιλίαν κάπως ἐνωρίτερον, ὁ δὲ ἄλλος μετὰ ἀπὸ αὐτόν, ἢ ἀμέσως ἢ μετ' ὀλίγον. Καὶ ἔπειτα ἀπὸ αὐτὸ δὲν τυχαίνει εἰς ἀφοτέρους ὁ ἴδιος τρόπος βίου, ἀλλ' ἄλλος μὲν εἶναι εὐτυχῆς ἢ βασιλεὺς, ἂν τύχη οὕτω, περιτυλισσόμενος μὲ χρυσὸν καὶ πορφύραν ἀπὸ τὴν πρώτην γένεσιν, ὁ δὲ ἄλλος εἶναι υἱὸς κάποιου πτωχοῦ ἢ δούλου καὶ δὲν σπαργανώνεται ἀπὸ τοὺς γονεῖς του οὔτε εἰς ράκη. Ποίαν λοιπὸν ἀδικίαν ἔκαμε μὲ τὸ νὰ προηγηθῆ ἢ νὰ καθυστερήσῃ ἐπ' ὀλίγον χρόνον ὄχι μὲ πρόθεσίν του, ἀλλὰ κατὰ τὴν κίνησιν τῆς φύσεως, ὥστε δι' αὐτόν τὸν λόγον νὰ τοῦ ἀποκληρωθῆ βίος ἀτιμωτικός; Ποίαν ἀπολογίαν θὰ εὔρετε δι' ἐκείνην τὴν δέσποιαν σὰς δι' αὐτὰς τὰς διαφοροποιήσεις; Ποῦ εἶναι ἡ δικαιοσύνη; Ποῦ εἶναι ἡ εὐσέβεια; Ποῦ εἶναι ἡ ἰσότης; Ἡ λέγεις ὅτι ἡ εἰμαρμένη δὲν ἐνδιαφέρεται διὰ τίποτε ἀπὸ αὐτὰ οὔτε προσέχει τὴν ἀρετὴν οὔτε προνοεῖ δι' ὅποιονδῆποτε ἀγαθόν; Λοιπὸν, ἐὰν δὲν ἐνδιαφέρεται δι' αὐτὰ, ὅπωςδῆποτε θὰ ἀσχολῆται μὲ τὸ ἀντίθετον· διότι ἡ ἀλλοτρίωσις τοῦ ἀγαθοῦ ἀποδεικνύει σαφῶς τὴν οἰκειότητα πρὸς τὸ κακόν.

16. Ἄλλὰ λέγεις ἴσως ὅτι δὲν φροντίζει οὔτε διὰ τὸ ἐν οὔτε διὰ τὸ ἄλλο; Τότε λέγεις ὅτι εἶναι ἄψυχος καὶ ἀπροαίρετος καὶ ὅτι δὲν ἔχει συνείδησιν καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ. Ἐὰν δὲ δὲν ἔχη οὔτε ψυχὴν οὔτε προαίρεσιν καὶ δὲν θεωρῆται ὡς ἰδιαιτέρα ὑπόστασις, πῶς φέρεται ἀπὸ σᾶς νὰ ἔχη τόσην δύναμιν, ὥστε νὰ ἐπιστατῆ τῶν αὐτεξουσίων ζώων καὶ νὰ κυριαρχῆ ἐπὶ τῶν ὑφισταμένων τὸ ἀνυπόστατον, τῶν μετόχων τῆς ζωῆς τὸ ἀμέτοχον, τῶν ἐμψύχων τὸ ἄψυχον, τῶν ζώντων μὲ ἰκανότητα προαιρέσεως τὸ ἀπροαίρετον, τῶν ἀσκούντων ἀρετὴν τὸ ἀπαραδέκτον ἀρετῆς, καὶ γενικῶς τῶν ὄντων τὸ μὴ ὄν; Ὡς τί λοιπὸν ἐκλαμβάνεται ἡ ὑπόστασις τοῦ θρυλλομένου τούτου ὀνόματος,

γραφῆ οὐχ ὁράται, Θεὸς οὐ νομίζεται. Πῶς γὰρ Θεός, ὁ μὴ πρὸς ἀρετὴν καὶ τὸ δίκαιον βλέπων; Ὁ δὲ μηδὲν ἐστὶ τούτων, τί ἐστὶν; Ἀλλ' εἴκει παρ' ὑμῶν τὸ ἀεὶ ἐνεστῶς τοῦ χρόνου εἴμαρμένη λέγεσθαι· πάση γὰρ κινήσει, εἴτε ποταμῶν εἴτε ἀστέρων εἴτε ἀνθρώπων, ὁ χρόνος συμπαρεκτείνεται. Διαφέρει δὲ οὐδὲν ἢ ὕδατι προσκαθήμενον τῆ κινήσει τοῦ ρεύματος ἀποσημειοῦσθαι τὰ ἀκαρῆ διὰ τοῦ ἀεὶ ἐνεστῶτος χρόνου τμήματα ἢ νεὼς δι' ἀνέμου κομιζομένης ἢ ἀνθρώπων ὁδοιπορούντων ἢ κινουμένων ἀστρῶν. Εἰς γὰρ ἐπὶ πάντων τῶν μεταβατικῶς κινουμένων ὁρος κινήσεως, ἢ ἀπὸ τοῦ ἐν ᾧ ἐστὶν ἐπὶ τὸ ἐν ᾧ οὐκ ἐστὶ μετάστασις. Εἰ δὲ οὔτε ἢ τῶν ρείθρων φορὰ οὔτε ἢ τῶν πλοίων κίνησις οὔτε ἢ τῶν ἀνθρώπων πορεία σημειουμένη τοῦ χρόνου τὰ διαστήματα εἴμαρμένας ποιεῖ, πῶς τὰ χρονικὰ σημεῖα τῆς τῶν ἀστέρων κινήσεως εἰς εἴμαρμένης γένεσιν πλάσσετε καὶ φατε τήνδε τὴν ὥραν ἢ τῆς ὥρας τὸ πολλοστημόριον ὅπερ τῷδε τῷ σημείῳ τῆς τῶν ἀστρῶν κινήσεως ἐσημειώθη εἴμαρμένην γίνεσθαι;

17. Τί οὖν οὐχὶ πάντως παντὶ σημείῳ καὶ αἱ γενέσεις τῶν ἀνθρώπων συμφέρονται; Πάλιν γὰρ τὸν αὐτὸν ἐπαναλήφομαι λόγον. Παρ' ὧν γὰρ ἢ αἰτία τοῦ εἶ ἢ κακῶς εἶναι τὸν ἀνθρώπου, παρὰ τῶν αὐτῶν καὶ ἢ τοῦ εἶναι πάντως αἰτία ἐστὶν· εἰ οὖν τὸ μετὰ τὴν γένεσιν παρ' ἐκείνων, πάντως παρὰ τῶν αὐτῶν καὶ ἢ γένεσις, εἰ δὲ τοῦτο οὐκ ἐν ἐκείνοις, πάντως οὐδὲ τὸ μετὰ τοῦτο. Ἀλλὰ μὴν τὸ μὴ ἐν ἐκείνοις εἶναι τὴν γένεσιν, ἐκ τούτου δῆλόν ἐστιν, ἐκ τοῦ μὴ ἀδιαλείπτως ποταμοῦ δίκην τῷ συνεχεῖ τῆς παροδικῆς τοῦ χρόνου ῥοῆς καὶ τὰς ἀνθρωπίνας συρρέειν τῶν τικτομένων γενέσεις, ἀλλ' ἐν διαλείμμασι μὲν εἶναι τοὺς τόκους, τῆς δὲ τῶν μοιρῶν ἐκείνων γενέσεως, ἃς ὁ χρόνος ῥέων

τῆς εἰμαρμένης; Ζῶον δὲν εἶναι, εἰς ὠρισμένον περίγραμμα δὲν φαίνεται, θεὸς δὲν θεωρεῖται. Πῶς θὰ ἦτο θεὸς ἄλλωστε, ἐκεῖνο τὸ ὅποῖον δὲν ἀποβλέπει εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ τὸ δίκαιον; Ἐκεῖνο δὲ τὸ ὅποῖον δὲν εἶναι τίποτε ἀπὸ αὐτά, τί εἶναι; Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἀπὸ σᾶς εἰμαρμένη λέγεται τὸ πάντοτε παρὸν τοῦ χρόνου· διότι εἰς πᾶσαν κίνησιν, εἴτε ποταμῶν εἴτε ἀστέρων εἴτε ἀνθρώπων, συνεπεκτείνεται ὁ χρόνος. Τίποτε δὲ δὲν διαφέρει τὸ νὰ σημειώνης τὰ στιγμιαῖα τμήματα τοῦ πάντοτε παρόντος χρόνου ἢ καθήμενος δίπλα εἰς τὸ ὕδωρ διὰ τῆς κινήσεως τοῦ ρεύματος ἢ διὰ πλοίου φερομένου ὑπὸ τοῦ ἀνέμου ἢ δι' ἀνθρώπων ὁδοιπορούντων ἢ δι' ἄστρον κινουμένων. Διότι εἰς ὄρος τῆς κινήσεως ὑπάρχει διὰ ὅλα τὰ μεταβατικῶς κινούμενα, ἢ μετάστασις ἀπὸ τοῦ εἰς ὃ ὑπάρχει πρὸς τὸ εἰς ὃ δὲν ὑπάρχει. Ἐὰν δὲ οὔτε ἡ φορὰ τῶν ρυακίων οὔτε ἡ κινήσις τῶν πλοίων οὔτε ἡ πορεία τῶν ἀνθρώπων ἐπισημαινομένη δὲν καθιστᾷ εἰμαρμένας τὰ διαστήματα τοῦ χρόνου, πῶς σεῖς τὰ χρονικὰ διαστήματα τῆς κινήσεως τῶν ἀστέρων μεταμορφώνετε εἰς γένεσιν τῆς εἰμαρμένης καὶ λέγετε ὅτι αὐτὴ ἡ ὥρα ἢ αὐτὸ τὸ πολλοστημόριον τῆς ὥρας τὸ ὅποῖον ἐπεσημάνθη εἰς τὸ τάδε σημεῖον τῆς κινήσεως τῶν ἄστρον γίνεται εἰμαρμένη;

17. Διατί λοιπὸν δὲν συμπίπτουν ὅπωςδὴποτε καὶ αἱ γενέσεις τῶν ἀνθρώπων εἰς πᾶν σημεῖον; Θὰ ἐπαναλάβω τὸν ἴδιον λόγον. Ἐκεῖνα τὰ ὅποια εἶναι αἰτία νὰ εὐτυχηῇ ἢ πάσχη ὁ ἄνθρωπος, αὐτὰ εἶναι ὅπωςδὴποτε αἰτία καὶ τοῦ νὰ ὑπάρχη. Ἐὰν λοιπὸν ἡ μετὰ τὴν γένεσιν τύχη του ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰ ἄστρα, ὅπωςδὴποτε ἀπὸ αὐτὰ ἐξαρτᾶται καὶ ἡ γένεσις, ἐὰν δὲ τοῦτο δὲν εὐρίσκεται εἰς ἐκεῖνα, ὅπωςδὴποτε δὲν εὐρίσκεται εἰς αὐτὰ οὔτε τὸ μετὰ τοῦτο. Τὸ ὅτι δὲ ἡ γένεσις τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτά, εἶναι φανερὸν ἐκ τούτου, ὅτι αἱ γεννήσεις τῶν ἀνθρώπων δὲν ρέουν ἀδιαλείπτως ὡσάν ποταμὸς μαζὶ μὲ τὴν συνεχῆ ροὴν τοῦ χρόνου, ἀλλὰ γίνονται κατὰ διαλείμματα, ἐνῶ εἰς τὴν γένεσιν ἐκεῖνων τῶν μοιρῶν τὰς ὁποίας παράγει ὁ χρόνος ρέων κατὰ τὸ ἀεικίνητον τῆς περιφορᾶς τῶν

τῷ ἀεικινήτῳ τῆς τῶν ἀστρῶν φορᾶς ἐξεργάζεται, οὐδ' ὀτιοῦν ἔστι διάλειμμα οὔτε κατ' αἴσθησιν, οὔτε τῇ διανοίᾳ λαβεῖν.

18. Τίς οὖν ἐκείνη εἰμαρμένη, εἴτ' οὖν μία γενικωτέρα, εἴτ' οὖν πολλαὶ αἱ ἐπὶ τοῖς τοῦ χρόνου τμήμασι συλλεπτνόμεναι, οὐπω καταλαβεῖν δι' ἀκολούθου τινὸς ὁ λόγος δεδύνηται. Κινεῖσθαι τὰ ἀστροα φατέ; Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς τὴν τῶν ποταμῶν ἀντιπροσφέρομεν κίνησιν. Ἄλλὰ διὰ παντὸς ἐκεῖνα; Καὶ ταῦτα ὡσαύτως δι' ὄλου. Ἄλλ' ἐκεῖνα ἐν χρόνῳ; Οὐδὲ ταῦτα ἔξω τοῦ χρόνου. Ἄλλὰ χρονικὴν οὐκ ἔστιν ἐπ' ἐκείνων ἀρχὴν ἐξευρεῖν τῆς κινήσεως; Ποίαν δὲ τούτοις ἐπινοήσεις τὴν ἀπὸ χρόνων ἀρχήν; Ἄλλ' ἐκεῖνα κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως αἰεὶ κινεῖται; Οὐδὲ τούτοις ἂν τις τὴν ἐναντίαν προσμαρτυρήσειε κίνησιν, φυσικῶς αἰεὶ τοῦ ὕδατος ἀπὸ τοῦ ὑπερκειμένου πρὸς τὸ πρανεὲς καταρρέοντος. Ὡστε ἢ καὶ τὴν κίνησιν τῶν ποταμῶν εἰμαρμένους τινὰς ἀπογεννᾶν συγχωρήσατε ἢ οὐδὲ ἡμεῖς τῇ τῶν ἀστρῶν κινήσει τῆς δυνάμεως ταύτης παραχωρήσομεν.

19. Ἄλλὰ τῆσδε, φησί, τῆς δυνάμεως ὁ Κριὸς ἢ ὁ Ταῦρος καὶ τῆσδε τῶν πλανητῶν ἕκαστος. Ὅταν οὖν ἐν ἐνὶ τούτων γένηται, ἢ κατὰ μόνας ἢ μεθ' ἑτέρων, περιοδικῶς τις τῶν πλανητῶν ὑπὸ τοῦ κύκλου περιαγόμενος, ἢ τῆς δυνάμεως σύνοδος τόνδε τὸν βίον τῷ συνενεχθέντι τῇ ὥρᾳ ταύτῃ κατὰ τὴν γένεσιν ἀπειργάσατο. Ὡ τῆς ματαιολογίας! Δούλειον ἂν οὕτως τύχη τὸν Ταῦρον λέγετε διὰ τὸ ὑπὸ ζυγῷ τὸ ζῶον τοῦτο δαμάζεσθαι, καὶ εὐεργετικὸν τὸν Κριὸν διὰ τὴν τῶν ἐρίφων φορᾶν, ἐν ἐνὶ δὲ τούτων γενόμενον ἢ τῶνδε τῶν κατὰ τὸ ἐναντίον ἀνειλουμένων, κατὰ τὴν φυσικῶς ἐνυπάρχουσαν αὐτῷ δύναμιν διὰ τῆς τῶν ἰδιωμάτων ἐπιμιξίας, τοιάνδε τῶν τικτομένων μοῖραν κατασκευάζειν. Τί οὖν, εἰπέ μοι, ἐκὼν ὁ ταῦρός ἐστιν ὑποζύγιος; καὶ καταθύμιον τῷ κριῷ τὸ κείρεσθαι λέγεις; Τό τε βλαπτικὸν καὶ ναρκῶδες τῷ τὸν ἀνωτάτω περιουδένονι πόλον ἢ τὸ θερμόν

ἄστρον οὔτε κατ' αἴσθησιν οὔτε κατὰ διάνοιαν δὲν ὑπάρχει
θιάλειμμα.

18. Ποία λοιπὸν εἶναι ἐκείνη ἡ εἰμαρμένη, εἴτε μία καθολικὴ εἶναι εἴτε πολλαὶ λεπτυνόμεναι κατὰ τὰ τμήματα τοῦ χρόνου, ἡ νοημοσύνη δὲν δύναται νὰ τὸ ἐννοήσῃ μὲ λογικὰς ἀποδείξεις. Λέγετε ὅτι κινουῦνται τὰ ἄστρα; Καὶ ἡμεῖς ἀντιπροτάσσομεν τὴν κίνησιν τῶν ποταμῶν. Ἄλλ' ἐκεῖνα κινουῦνται διαπαντός; Καὶ ταῦτα ἐπίσης διαπαντός. Ἄλλ' ἐκεῖνα κινουῦνται ἐν χρόνῳ; Οὔτε αὐτὰ δὲν κινουῦνται ἐκτὸς χρόνου. Ἄλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εὕρῃς τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως ἐκείνων; Καὶ εἰς αὐτὰ ποῖαν χρονικὴν ἀρχὴν θὰ ἐπινοήσῃς; Ἄλλ' ἐκεῖνα κινουῦνται πάντοτε κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως; Οὔτε δι' αὐτὰ ἐδῶ δὲν θὰ ἡδύνατο κανεὶς νὰ ἐπιβεβαιώσῃ ἐναντίαν κίνησιν, ἀφοῦ ἐπὶ παραδειγματι πάντοτε τὸ ὕδωρ ρέει ἀπὸ ὑψηλὰ πρὸς τὸν κατήφορον. Ὡστε ἢ θὰ δεχθῆτε ὅτι καὶ ἡ κίνησις τῶν ποταμῶν γεννᾷ εἰμαρμένας ἢ οὔτε ἡμεῖς δὲν θὰ ἐπιτρέψωμεν τοιαύτην δύναμιν εἰς τὴν κίνησιν τῶν ἄστρον.

19. Ἄλλὰ, λέγει, αὐτῆς ἐδῶ τῆς δυνάμεως αἴτιος εἶναι ὁ Κριὸς καὶ ὁ Ταῦρος καὶ αὐτῆς ἐδῶ ἕκαστος τῶν πλανητῶν. Ὅταν λοιπὸν κάποιος ἀπὸ τοὺς πλανήτας φθάσῃ εἰς ἕνα ἀπὸ αὐτούς, ἢ μόνος του ἢ μαζί μὲ ἄλλους, περιοδικῶς περιφερόμενος ὑπὸ τοῦ κύκλου, ἢ συγκέντρωσις τῆς δυνάμεως δημιουργεῖ τὸν συγκεκριμένον βίον εἰς ἐκεῖνον ὁ ὅποῖος συνέβη νὰ γεννηθῆ τὴν ὥραν ταύτην. Ποία ματαιολογία! Τὸν Ταῦρον λέγετε τρόπον τινὰ δουλικόν, διότι τὸ ζῶον τοῦτο δαμάζεται ὑπὸ τὸν ζυγόν, καὶ εὐεργετικόν τὸν Κριὸν διὰ τὴν παραγωγὴν τῶν ἀμνῶν, ὅταν δὲ φθάσῃ εἰς ἕνα ἀπὸ ἐκείνους, τοὺς πλανήτας, ἢ εἰς κάποιον ἀπὸ τοὺς ἀντιθέτως φερομένους κατὰ τὴν ἐνυπάρχουσαν εἰς αὐτὸν δύναμιν φυσικῶς διὰ τῆς ἀναμίξεως τῶν ἰδιωμάτων, λέγετε ὅτι κατασκευάζει τοιαύτην ἢ τοιαύτην τὴν μοῖραν τῶν γεννωμένων. Τί λοιπὸν, εἶπέ μου, ἐκὼν ὁ ταῦρος εἶναι ὑποζύγιος; Καὶ λέγεις ὅτι εὐχαρίστως κουρεύεται ὁ κριός; Τὸ βλαπτικόν δὲ καὶ αὐτοναρκωτικόν εἰς τὸν περιοδεύοντα τὸν

τῷ πυρόεντι ἢ ἄλλῳ τινὶ τῶν θεωρουμένων ἢ ἐνυπάρχουσα δύναμις ἐκουσίως ἢ κατὰ τὸ ἀκούσιον πρόσεστιν; Εἰ μὲν ὅτι ἐκόντες ἐν κακοῖς εἰσι καὶ βλαπτικοὶ ἐκ προαιρέσεως γίνονται, δυστυχίαν ἄντικρυς αὐτῶν ὁ ταῦτα λέγων καταψηφίζεται, τῷ κατ' ἐξουσίαν αὐτοῖς προκειμένης τῆς κρείττονος λήξεως, ἐν ἡδονῇ τὸ ἀτιμότερον τίθεσθαι· εἰ δὲ οὐκ ἐκ προαιρέσεως τούτων ἕκαστόν ἐστιν ὑπερ νομίζετε, ἀλλ' ἐκ τινος ἀνάγκης ἐγένετο, ἄρα τις καὶ τούτοις ὑπερκειμένη πάλιν αὐτῶν εἰμαρμένη ἐτέρα, τὰς τῶν φύσεών τε καὶ δυνάμεων ἐπέκλωσεν ἰδιότητος.

20. Ὡστε ζητεῖν ἐπάναγκες ἄλλα ἄσπρα τούτων ὑπέρτερα καὶ κίνησιν ἐφ' ἑαυτῶν ἰδιάζουσαν, ὧν ἡ ποιὰ συμπλοκὴ κατὰ τινα εἰμαρμένης ἀνάγκην ἢ δούλειον εἶναι τὸν ταῦρον ἢ ἐπιζήμιον τὸν κριὸν ἀπειργάσατο ἢ τὸν καρκίνον ἀκέφαλον ἢ εἰ τι ἄλλο περὶ ἕκαστου τούτων οἱ λῆροι τῶν σοφῶν διέρχονται. Καὶ εἰ ταῦτα τὰ φαινόμενα ἡμῖν κατ' ἀνάγκην τινὸς εἰμαρμένης ἐστὶ τοιαῦτα, πάντως καὶ τῆς ὑπερκειμένης ἐκείνης ἀνάγκης ἐτέραν αἰτίαν ἀναγκαστικὴν τῆς τοιαύτης καταστάσεως προσεπινοήσει ὁ λόγος κἀκείνης ἄλλην καὶ πάλιν ἄλλην τῆς ἄλλης, καὶ οὕτως εἰς ἀπειρον προϊὼν ὁ λόγος, οὐδαμοῦ στήσεται εἰμαρμένην εἰμαρμένης καὶ μοῖραν μοίρας καὶ ἀνάγκης ἀνάγκην προσαναπλάσσωσιν.

21. Ταῦτα δέ μου διεξιόντος, καὶ διὰ τῶν τοιούτων νοημάτων πρὸς τὸ ἄτοπον τὸν λόγον ἐκβάλλοντος, ἐπικόπως μεταξὺ διὰ καταφορᾶς προϊόντα τὸν λόγον ὁ προσδιαλεγόμενός μοι φιλόσοφος. Τί μάχη, φησί, τῇ ἐνεργείᾳ; Τί δὲ οὐχ ἔπη τοῖς διὰ τῶν ἀριθμῶν παρατετηρηκόσι τὴν τῶν ὄλων ἀλήθειαν, οἷς εἰ πρὸς ἀκρίβειαν ἢ ὥρα ληφθεὶ τῆς τοῦ ἀποκνηθέντος γεννήσεως, πᾶσαν δι' ἀκολουθίου τὴν ζωὴν τοῦ τεχθέντος προαγορεύουσι, τὸν χρόνον, τὸν τρόπον, τὰ τῶν ἡθῶν ἰδιώματα, τὰς κινδυνώδεις περιστάσεις, γάμους καὶ παιδοποιίας καὶ ἀξιωματικῶν ἐπιτυχίας, ἢ καὶ τὸ ἔμπαλιν ἀπαιδίας καὶ νόσους καὶ ἀτιμίας καὶ βραχύτητα βίου καὶ τὰ ἐκ πενίας κακὰ; Τούτων οὐδ'

πρωτοτερον σημειον του ουρανου η το θερμον εις τον πορωδη η η ενυπαρχουσα δυναμις εις κάποιο άλλο απο τους φαινόμενους αστέρας εκουσίως υπάρχει η ακουσίως; Έάν μέν είναι εκουσίως εις κακά και γίνονται βλαπτικοί εκ προαιρέσεως, ο λέγων αυτά τους αποδίδει δυστυχίαν φανερά, διότι ενφ είχαν εις την διάθεσιν των την καλυτέραν τύχην ἐτέθησαν εύχαρίστως υπέρ του ἀτιμοτέρου· εάν δέ νομίζετε οτι εκαστον τούτων δέν είναι εκ προαιρέσεως άλλ' εγινεν απο κάποιαν ανάγκην, άρα υπάρχει πάλιν κάποια άλλη είμαρμένη υπερκειμένη αυτών.

20. Ωστε είναι ανάγκη να ζητήσωμεν άλλα άστρα και ιδιαιτέραν κίνησιν επάνω εις άλλαλα, των όποιων η συμπλοκή κατά κάποιαν ανάγκην τής είμαρμένης καθιστᾷ η τον ταυρον δουλικόν η τον κριόν επιζήμιον η τον καρκίνον άκέφαλον η ο,τι άλλο αναπτύσσουν δι' εκαστον από αυτά τά παραληρήματα των σοφών. Και εάν ταυτα τά φαινόμενα εις ημάς είναι τοιαυτα από ανάγκην κάποιας είμαρμένης, πάντως η λογική θα επινοήση και τής υπερκειμένης εκείνης ανάγκης άλλην αίτιαν, αναγκαστικήν τής τοιαύτης καταστάσεως και εκείνης άλλων και πάλιν τής άλλης άλλην, και ο λόγος προχωρών ουτως επ' άπειρον δέν θα σταματήσει πουθενά πλάσσων συνεχῆ είμαρμένην είμαρμένης και μοϊραν μοϊρας και ανάγκην ανάγκης.

21. Καθώς δέ εγώ ανέπτυξα αυτά και δια τοιούτων επιχειρημάτων έφερα τον λόγον προς το άτοπον, διακόψας τον επιμηκυνόμενον λόγον ο συζητών μαζί μου φιλόσοφος λέγει, τί μάχεσαι την ενέργειαν; Διατί δέ δέν ακολουθείς τους παρατηρήσαντας δια των αριθμών την αλήθειαν των όλων, οί όποιοι, εάν υπολογισθῆ με ακρίβειαν η ώρα τής γεννήσεως του βρέφους, προλέγουν όλόκληρον την ζωήν του γεννηθέντος με συνέπειαν, τον χρόνον, τον τρόπον, τας ιδιότητες των ήθών, τας επικινδύνους περιστάσεις, τους γάμους και τας παιδοποιίας και τας επιτυχίας των αξιωμάτων, η και το αντίθετον, άπαιδίας και νόσους και άτιμίας και βραχύτητα βίου και τά κακά από την πεινίαν; Αφοϋ λοιπόν αυτά προεσημάνθησαν με ακρίβειαν

δι' ἀκριβείας προσημανθέντων καὶ τῇ ἐκβάσει τῆς ἀληθείας μαρτυρηθείσης, τίς ἔτι σοι λόγος ἐστὶν ἀπιστοῦντι τῇ τῆς εἰμαρμένης ἀνάγκῃ;

22. Ἐγὼ δὲ τῶν τοιούτων προῤῥήσεων τὰς αἰτίας μικρὸν ὕστερον εἰπὼν ζητήσῃν, ἡρόμην· πότερον ἄλογός ἐστι καὶ συντυχικὴ τῶν τοιούτων ἐκβάσεων ἢ αἰτία, ἢ τινα καὶ λόγον τῇ παρατηρήσει ταύτῃ συνεφευρίσκουσιν, ὡς μὴ ἔξω τοῦ εἰκότος γενέσθαι τὸ γινόμενον;

23. Καὶ μάλα μὲν τοι, φησί, καὶ λόγος ἔπεστι τοῖς γινόμενοις. Ὅταν γὰρ ἐκ τῆς ποιᾶς τῶν κατὰ τὰ ἄστρα ποιότητων συμπτώσεως τοιάδε κρᾶσις σώματος τῷ τικτομένῳ συστήῃ, ὃ κατεिल्φῶς δι' ἀκριβείας τῶν οὐρανίων τὴν θεωρίαν καὶ τὸ συστήσεσθαι τήνδε τὴν κρᾶσιν περὶ τὸν τεχθέντα προκατενόησε καὶ τὸ δύνασθαι μέχρι τοῦδε τοῦ μέτρου τὴν ζωὴν ἐξαρκέσαι, πλείονος μὲν ἐπὶ τῆς ἐρῶμενεστέρας, ἐλάττονος δὲ πάλιν ἐπὶ τῆς νοσωδεστέρας τοῦ σώματος κρᾶσεως.

24. Ἐγὼ δὲ τοῖς ῥηθεῖσιν ἐπιγελάσας. Ἐλελήθεις ἡμᾶς, πρὸς αὐτὸν εἶπον, Γαληνοῦ καὶ Ἰπποκράτους καὶ τῶν τοιούτων ἐγγόνους εἶναι τὰς εἰμαρμένας δοξάζων, ἐπεὶ κάκεινοι χαίρειν ἀφέντες τὴν τῶν ἄστρον κίνησιν, ἐκ τοῦ ὑποκειμένου στοχαστικῶς τὸ μέλλον προαγορεύουσιν, ὅταν ὀφθαλμοὶ κοῖλοι καὶ κρόταφοι συμπεπτωκότες καὶ τὰ μέτωπα περιεσκληκότες τῷ δέρματι τὸν θάνατον προμηνύωσι. Πολλοῖς δέ, εἶπον, νοσωδέστερον διακειμένοις τὰ σώματα καὶ ὅσον οὐδέπω προσδοκώμενοις τεθνήξασθαι, πρὸς τὸ ἔμπαλιν ἐξ ἰατρικῆς ἀνεκλώσθη τῆς τοιαύτης εἰμαρμένης τὰ νήματα· οἷον δὴ καὶ τὸν παιδοτρίβην Ἡρώδικον ὃ Πλάτωνος ἰστόρησε λόγος, ὅτι διὰ γυμναστικῆς ἐμπειρίας εἰς παντελῆ μὲν ὑγίαν ἐπιθανατίου τοῦ νοσήματος ὄντος ἐπαναγαγεῖν τὸ σῶμα οὐχ οἷός τε ἦν, ἀεὶ δὲ τὸν θάνατον παρόντα δι' ἐπινοίας ὑπερτιθέμενος, οὐχὶ ζωῆς ἀσφάλειαν, ἀλλὰ θανάτου παρᾶτασιν ἑαυτῷ παρεσκεύαζεν. Ὅθεν καὶ εἰς γῆρας διήρκεσε, μακροῦ θανάτῳ τὸ μὴ ἀποθανεῖν σοφισάμενος, Οὐδοῦν οὐδὲ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον ἀρραγῆς ὑμῖν ἢ εἰμαρμένη

Και ἡ ἀλήθεια ἐπεβεβαιώθη μετὰ τὴν ἔκβασιν, ποῖον περιθώριον ἀπιστίας διὰ τὴν ἀνάγκην τῆς εἰμαρμένης σοῦ ἀπομένει;

22. Ἐγὼ τότε, ἀφοῦ εἶπα ὅτι τὰς αἰτίας τῶν τοιούτων ἁπορρήσεων θὰ ἀναζητήσω ὀλίγον ἀργότερα, ἠρώτησα· ἡ εἰτία τῶν τοιούτων ἀποτελεσμάτων εἶναι ἄλογος καὶ τυχαία ἢ εὐρίσκουν καὶ κάποιον λόγον νὰ συμβαδίζῃ μετὰ αὐτὴν τὴν παρατήρησιν, ὥστε τὰ γινόμενα νὰ μὴ γίνωνται ἐκτὸς τῶν πλαισίων τοῦ εὐλόγου;

23. Αὐτὸς δὲ λέγει, ἀσφαλῶς συνακολουθεῖ καὶ λόγος τὰ γινόμενα. Ὅταν δηλαδὴ ἀπὸ κάποιαν σύμπτωσιν τῶν ἰδιοτήτων τῶν ἀστρῶν συσταθῇ ἡ τάδε κρᾶσις τοῦ σώματος τοῦ γεννωμένου, ὁ κατέχων ἀκριβῶς τὴν θεωρίαν τῶν οὐρανίων κατενόησε καὶ τὴν σύστασιν τῆς τάδε κράσεως εἰς τὸν γεννηθέντα καὶ τὴν δυνατότητα νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ τάδε ὅριου τῆς ζωῆς, μεγαλυτέρου μὲν ἐπὶ τῆς ρωμαλεωτέρας, μικροτέρου δὲ ἐπὶ τῆς ἀσθενικωτέρας κράσεως τοῦ σώματος.

24. Ἐγὼ δέ, γελῶν διὰ τὰ λεχθέντα, τοῦ εἶπα. Μᾶς διέφυγεν ὅτι νομίζεις ὅτι αἱ εἰμαρμέναι εἶναι προϊόντα τοῦ Γαλιηνοῦ καὶ τοῦ Ἱπποκράτους καὶ τῶν παρομοίων, ἐπειδὴ καὶ ἐκεῖνοι περιφρονήσαντες τὴν κίνησιν τῶν ἀστρῶν προλέγουσιν τὸ μέλλον ὑπολογιστικῶς ἀπὸ τὸν ὑποκείμενον ὀργανισμόν, ὅταν κοῖλοι ὀφθαλμοὶ καὶ κρόταφοι πεσμένοι καὶ μέτωπα κατεσκληκῶτα προμηνύουν τὸν θάνατον. Εἰς πολλοὺς δέ, εἶπα, εὐρισκομένους εἰς βαρεῖαν σωματικὴν νόσον καὶ ἀναμενομένους νὰ ἀποθάνουν ὅπωςδὴποτε, τὰ νήματα τῆς τοιαύτης εἰμαρμένης ἐκλώσθησαν πάλιν πρὸς τὸ ἀντίστροφον διὰ τῆς ἰατρικῆς. Τοιαῦτα ἰστόρησεν ὁ λόγος τοῦ Πλάτωνος διὰ τὸν παιδοτρίβην Ἡρώδικον, ὅτι δηλαδὴ διὰ γυμναστικῶν ἀσκήσεων δὲν κατῴρθησε μὲν νὰ φέρῃ τὸ σῶμα εἰς πλήρη ὑγείαν καθ' ὅσον τὸ νόσημα ἦτο θανατηφόρον, δι' ἐπινοήσεως ὁμως ἀναβάλλων πάντοτε τὸν θάνατον παρόντα προσέφερεν εἰς τὸν ἑαυτὸν του ὄχι ἀσφάλειαν ζωῆς ἀλλὰ παράτασιν θανάτου. Ἐπομένως οὔτε κατὰ τοῦτο τὸ ἐπιχείρημα δὲν σᾶς εἶναι ἀρραγῆς ἢ εἰμαρμένη,

καταλαμβάνεται, εἴπερ εὐρίσκεται τις τέχνη τὴν ἀνάγκην ἐκλύουσα.

25. Ἄλλ' οὐδέν, φησίν, ὁ τοιοῦτος λόγος τὴν ἐκ τῶν προῤῥήσεων περὶ τῆς εἰμαρμένης ἀπόδειξιν ἀναλύει. Δυνατὸν γὰρ ἂν γένοιτο καὶ τοῦτο προμηνυθῆναι παρὰ τοῦ δι' ἀκριβείας ἐπεσκευεμένου τῶν οὐρανίων τὴν κίνησιν· ὥστε τῷ μὲν ἀραρότως, τῷ δὲ ἀμφίβολον προμηνυθῆναι τὸν θάνατον.

26. Ἐγὼ δέ, οὐχ οὕτως, εἶπον, ὁ τῆς ἀνάγκης δυσχυρίζεται λόγος· ἄλλος γὰρ τοῦ ἐνδεχομένου ὀπότερον ἂν τύχη γενέσθαι καὶ ἄλλος τοῦ ἀμεταθέτου ὁ λόγος, ὃν οὐκ ἔστιν ἐπὶ τῶν ἐνδεχομένων λαβεῖν, ἀλλ' ἢ τοῦτο πάντως ἢ τὸ ἕτερον, τὸ δὲ πρὸς ἀμφοτέρας τὰς ἐκβάσεις ταῖς ἐλπίσιν ἐπικραδαίνεσθαι πόρρω τῶν τῆς ἀνάγκης λόγων ἐστί. Πλὴν τοῦτό φημι πρὸς αὐτόν, πόθεν οἶεται τὸ πιστὸν ἔχειν τῶν ἀποβησομένων τὴν προῤῥῆσιν;

27. Ὁ δέ, πολλάκις, φησί, διεξιόντος ἀκούσας, ἔτι καὶ νῦν περὶ τῶν αὐτῶν ἐρωτᾷς· ὅτι τινές εἰσιν ἰδιάζουσαι δυνάμεις τῶν ἄστρον, τὸ δὲ ἀεικίνητον τῆς φορᾶς μυρίας ἐκ τῆς ποιᾶς αὐτῶν συμπλοκῆς τὰς τῶν δυνάμεων διαφορὰς ἐργάζεται. Ὁ τοίνυν παραχθείς ἐπὶ τὸν βίον διὰ γενέσεως, κατὰ τὴν συμπεσοῦσαν αὐτῷ τοῦ χρόνου μοῖραν τὴν ὑπὸ τῶν ἄστρον τοιῶσδε σχηματισθεῖσαν ἐντυπωθεῖς, ἅπερ ἂν ἡ δύναμις τῆς ὥρας ἐκείνης ἔχουσα καταληφθῆ, ταῦτα καὶ περὶ τὸν βίον κατ' ἀνάγκην ἔξει καὶ ἄλλως οὐκ ἔχει.

28. Τί οὖν, εἶπον, αἱ κατὰ πόλεμον συμφοραὶ καὶ οἱ σεισμοὶ καὶ τῶν πόλεων αἱ καταπτώσεις καὶ τὰ αὐτανδρα τῶν μυριοφόρων ὀλκάδων νανάγια, ἐπικλύσεις καὶ ἐκπυρώσεις καὶ χάσματα, καὶ ὅσα τοιαῦτα πανωλεθρίας εἶδη; Πῶς ταῦτα διασώσει τὸν τῆς προῤῥήσεως λόγον; Πόσα ἐν τοῖς προτέροις, πόσα δὲ καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ὁ βίος ἔδειξε πάθη; τὸν ἐπὶ Νῶε κατακλυσμὸν καὶ τὴν Σοδόμων ἐκπύρωσιν ἢ τὸν Αἰγύπτιον

24. ὅσον εὐρίσκεται κάποια τέχνη ἢ ὁποῖα λύει τὴν ἀνάγκην.

25. Αὐτὸς δὲ εἶπεν, ἀλλ' ὁ τοιοῦτος λόγος δὲν ἀναιρεῖ καθόλου τὴν ἀπόδειξιν περὶ τῆς εἰμαρμένης ἐκ τῶν προρρήσεων. Διότι εἶναι δυνατὸν καὶ τοῦτο νὰ προμηνυθῆ ἀπὸ ἐκεῖνον ὁ ὅποιος γνωρίζει μὲ ἀκριβείαν τὴν κίνησιν τῶν οὐρανίων, ὥστε εἰς τὸν ἓνα μὲν ὁ θάνατος νὰ προμηνυθῆ μὲ βεβαιότητα, εἰς τὸν ἄλλον δὲ μὲ ἀμφιβολίαν.

26. Ἐγὼ δὲ εἶπα· ὁ λόγος τῆς ἀνάγκης δὲν κατοχυρώνεται οὕτως· διότι ἄλλος εἶναι ὁ λόγος τοῦ ἐνδεχομένου νὰ συμβῆ ἔν ἀπὸ τὰ δύο, καὶ ἄλλος ὁ λόγος τοῦ ἀμεταθέτου, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κατατάξῃ κανεὶς μὲ τὰ ἐνδεχόμενα, ἀλλ' εἶναι ἢ τοῦτο ἢ τὸ ἄλλο, τὸ νὰ κινῆται δὲ ἀνάμεσα εἰς ἀμοτέρας τὰς ἐκβάσεις μὲ τὰς ἐλπίδας εὐρίσκεται μακρὰν ἀπὸ τὴν ἐννοίαν τῆς ἀνάγκης. Εἶπα ὁμως εἰς αὐτὸν τοῦτο, ἀπὸ ποῦ νομίζει ὅτι ἡ πρόρρησις τῶν μελλόντων νὰ συμβοῦν ἔχει τὴν πιστότητα;

27. Ἐκεῖνος δὲ λέγει· ἂν καὶ πολλάκις μὲ ἤκουσες νὰ ἐκθέτω, ἐρωτᾷς καὶ τώρα πάλιν περὶ τῶν ἰδίων· ὅτι δηλαδὴ ὑπάρχουν μερικαὶ ἰδιάζουσαι δυνάμεις τῶν ἄστρον, τὸ δὲ ἀεικίνητον τῆς περιφορᾶς των καθιστᾷ μυρίας τὰς διαφορὰς τῶν δυνάμεων ἐκ τῆς οἰασδήποτε συμπλοκῆς των. Ὁ διὰ γεννήσεως λοιπὸν ἐρχόμενος εἰς τὸν βίον, ἐντυπωθεὶς τὴν συμπεσοῦσαν εἰς αὐτὸν μοῖραν τοῦ χρόνου, τὴν σχηματισθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἄστρον κατὰ τὸν τὰδε τρόπον, ὅσα συμβῆ νὰ ἔχη ἢ δύναμις τῆς ὥρας ἐκείνης, αὐτὰ θὰ ἔχη καὶ αὐτὸς εἰς τὸν βίον του κατ' ἀνάγκην καὶ δὲν πρόκειται νὰ γίνῃ διαφόρως.

28. Τί εἶναι λοιπὸν, εἶπα, αἱ συμφοραὶ κατὰ τὸν πόλεμον καὶ οἱ σεισμοὶ καὶ αἱ καταπτώσεις τῶν πόλεων καὶ τὰ αὐτανδρα ναυάγια τῶν μυριοφόρων ὀλκάδων, αἱ πλημμύραι, αἱ πυρκαϊαί, τὰ γεωλογικὰ ρήγματα, καὶ τὰ ἄλλα παρόμοια εἶδη καταστροφῆς; Πῶς αὐτὰ θὰ διατηρήσουν τὸν λόγον τῆς προρρήσεως. Πόσα πάθη ἔδειξεν ὁ βίος καὶ εἰς τοὺς προηγουμένους χρόνους καὶ εἰς τοὺς σημερινούς; Τὸν κατακλισμὸν ἐπὶ Νῶε ἢ

στρατὸν ὑποβρούχιον ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ γενόμενον ἢ τὰς μετὰ ταῦτα τῶν ἄλλοφύλων σφαγὰς, τὰς μυρίας ἐκείνας ἀνδροκτασίας ἢ τὸν αὐτόματον ἐν δλίγῳ τῷ χρόνῳ θάνατον τοῦ Ἰσραηλίτου λαοῦ ἐν πολλαῖς μυριάσι θραυσθέντος ἢ τὰς ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας τῶν Ἀσσυρίων, μιᾷ χρόνου ῥοπή νεκρωθείσας, τῶν τε ἐφεξῆς κακῶν τὰς ἱστορίας, ἐν Μηδικαῖς τε καὶ Ἑλληνικαῖς συμφοραῖς συμπεσοῦσας, ἐν ναυμαχίαις τε καὶ πεζομαχίαις μεγάλαις, καὶ πάντα ὅσα τοιαῦτα, ὧν ἡ μνήμη τοῖς ἐφεξῆς διδάσκαλος γίνεται; Κὰν ταῦτα παρέλθωμεν πάντα, ἱκανὰ γένοιτο πρὸς τὴν τῶν λεγομένων μαρτυρίαν καὶ ὅσα ὁ καθ' ἡμᾶς ἱστορήσε βίος. Τίς γὰρ οὐκ οἶδε τὴν μεγάλην τῆς Βιθυνίας μητρόπολιν ταῖς ἐξεχούσαις τῶν πόλεων ἐναρίθμιον; τίς ἀγνοεῖ τὴν πλατεῖαν καὶ εὐρύχωρον Θυράκην, πῶς τὴν μὲν ὁ πόλεμος, τὴν δὲ σεισμὸς μετὰ τοῦ πυρὸς ἐν ἀκαρεῖ τοῦ χρόνου ἄρδην ἐξέτριψε; Πόσοι παῖδες ἐκεῖ, πόσα νήπια; οἱ μέσως ἔχοντες, οἱ παρήλικες, ἐλεύθεροί τε καὶ δοῦλοι, κρατοῦντες καὶ ὑποχείριοι, πλούσιοι, πένητες, ἐθρωμένοι, νοσηλευόμενοι, πάντες ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπῇ κατεφθάρησαν. Πάντας ἐπίσης τὸ πῦρ ἐνεμήθη, πᾶσιν οἱ οἴκοι τάφοι ἐγένοντο. Ποῦ αἱ τῶν ἄστρον ἐκείνων διαπλοκαί, αἱ τὰς διαφορὰς τῶν βίων τοῖς ἀνθρώποις ὀρίζουσαι; Ἄρα πᾶσιν ἐκείνοις μία τῶν ἄστρον σύνοδος τὰς ὠδῖνας τῶν γενέσεων ἔλυσε καὶ πᾶσιν ὁ Καρκίνος ὠροσκοπῶν τὴν μοῖραν ἐπέβαλε; Καὶ μὴν αἱ μυρίοι τῶν ἡλικιῶν τε καὶ ἀξιωματῶν διαφοραὶ τὸ μὴ πάντας ἀλλήλοις κατὰ ταυτὸν τῇ γενέσει συνενεχθῆναι διαμαρτύρονται. Εἰ οὖν ὁ μὲν τῆς γενέσεως χρόνος ἐκάστῳ διάφορος, ἡ δὲ τῶν συμφορῶν ταυτότης οὐδεμίαν παραλλαγὴν ἐκ τῆς κατὰ τὴν γένεσιν αἰτίας ἐδέξατο, ἄρα καὶ διὰ τούτων τὸ περὶ τὴν πρόρρησιν ἀπαγὲς καὶ ἀσύστατον διελέγχεται.

29. Ἄλλ' ἔστι, φησί καὶ νεῶς καὶ πόλεως καὶ ἔθνους

τὴν πυρπόλησιν τῶν Σοδόμων ἢ τὸν πνιγμὸν τοῦ αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ εἰς τὰ ὕδατα τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης ἢ τὰς μετέπειτα σφαγὰς τῶν ἀλλοφύλων, ἐκείνας τὰς ἀναριθμήτους ἀνδροκτονίας ἢ τὸν φυσικὸν θάνατον τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ ἀπολέσαντος ἐντὸς ὀλίγου χρόνου πολλὰς δεκάδας χιλιάδας ἢ τὰς ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας τῶν Ἀσσυρίων, νεκρωθεῖσας εἰς μίαν στιγμὴν τοῦ χρόνου, καὶ τὰς ἐν συνεχείᾳ ἱστορίας τῶν κακῶν, τὰ ὅποια συνέβησαν κατὰ τὰς μηδικὰς καὶ ἑλληνικὰς συμφορὰς, εἰς μεγάλας ναυμαχίας καὶ πεζομαχίας, καὶ ὅλα τὰ παρόμοια, τῶν ὁποίων διδάσκαλος εἰς τοὺς ἐπιγενομένους γίνεται ἡ μνήμη; Καὶ ἂν παρέλθωμεν ὅλα αὐτὰ, ἄρκετὰ θὰ ἦσαν πρὸς μαρτυρίαν τῶν λεγομένων καὶ μόνον ὅσα ἰστόρησεν ὁ σύγχρονος βίος μας. Ποῖος πράγματι δὲν γνωρίζει τὴν μεγάλην πρωτεύουσαν τῆς Βιθυνίας¹, τὴν ἀριθμουμένην μεταξὺ τῶν ἐξεχουσῶν πόλεων; Ποῖος ἀγνοεῖ τὴν πλατεῖαν καὶ εὐρύχωρον Θράκην; Πῶς κατέστρεψε τελείως καὶ ἀκαριαίως τὴν μίαν μὲν ὁ πόλεμος, τὴν ἄλλην δὲ ὁ σεισμὸς μαζὶ μὲ τὴν πυρκαϊάν; Πόσα παιδιὰ ἦσαν ἐκεῖ, πόσα νήπια; Οἱ μέσης ἡλικίας, οἱ ἡλικιωμένοι, οἱ ἐλευθεροὶ καὶ οἱ δούλοι, οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ ἀρχόμενοι, οἱ πλούσιοι, οἱ πτωχοί, οἱ ὑγιεῖς, οἱ ἀσθενεῖς, ὅλοι κατεστράφησαν εἰς μίαν στιγμὴν τοῦ χρόνου. Ὅλους κατέλαβεν ἐξ ἴσου τὸ πῦρ, εἰς ὅλους οἱ οἴκοι ἔγιναν τάφοι. Ποῦ εἶναι αἱ διαπλοκαὶ τῶν ἀστρων ἐκείνων, αἱ ὅποια ὀρίζουν τὰς διαφορὰς τῶν βίων εἰς τοὺς ἀνθρώπους; Ἄραγε εἰς ὅλους ἐκείνους τὰς ὠδῖνας τῆς γεννήσεως ἔλυσε μία συνάντησις τῶν ἀστρων καὶ εἰς ὅλους τὴν μοῖραν ἐπέβαλεν ὁ Καρκίνος ὠροσκοπῶν; Καὶ ὁμως αἱ μυρίαὶ διαφοραὶ τῶν ἡλικιωῶν καὶ ἀξιωματῶν ἐπιβεβαιῶνουν ὅτι δὲν ἦλθον ταυτοχρόνως εἰς τὴν γέννησιν. Ἐὰν λοιπὸν ὁ μὲν χρόνος τῆς γεννήσεως εἶναι διάφορος δι' ἕκαστον, ἢ δὲ ταυτότης τῶν συμφορῶν καμμίαν παρραλλαγὴν δὲν ἐδέχθη ἀπὸ τὴν αἰτίαν κατὰ τὴν γέννησιν, ἄρα καὶ δι' αὐτῶν ἐλέγχεται τὸ ἀστήρικτον καὶ ἀσύστατον τῶν ἰσχυρισμῶν περὶ προρρήσεων.

29. Ἄλλ' ὑπάρχει, λέγει, εἰμαρμένη καὶ πλοίου καὶ πόλεως

παντός είμαρμένη, κατὰ τὴν πρώτην θέσιν τὸ ἐφεξῆς ἐπικλώθουσα, καὶ τῷ περιέχοντι τὰ ἐμπεριειλημμένα κατ' ἀνάγκην συνδιατίθεται. Τίς οὖν, εἶπον, ἢ τῆς ναυπηγίας εἰλήθυια; Τίς δὲ ὁ τῆς πόλεως τόκος; Ἐκ ποίας δὲ ἀρχῆς τοῦ ἔθνους καθορῶμεν τὴν γένεσιν; Τέμνει ὁ δροστομός τὴν ὕλην, ἐμπορεῦεται ταύτην ὁ τὸ ξύλον ἐμπορευόμενος, χρημάτων ὁ ναυπηγὸς ὕλην ἠνεῖται, μερίζει τῇ ἐργασίᾳ τὴν τέχνην. Ὁ μὲν γὰρ τις διαιρεῖ τὸ ξύλον εἰς σανίδας τῷ πρίονι, ὁ δὲ τὴν τρόπιν τεκταίνεται, ἕτερος περὶ τὰ ὑποζώματα τὴν σπουδὴν τῆς κατασκευῆς ἔχει, ἄλλος τὴν πρῶραν καὶ ἄλλος τὴν πρῦμαν ἐκορυφώσατο. Τούτῳ τοῦ ἰστοῦ μέλει καὶ τῆς κεραίας τῷ ἑτέρῳ, οἱ δὲ τὸ λίνον εἰς κάλως πλέκουσιν, οἱ δὲ ἀσχέρες τῷ κυβερνήτῃ διὰ φροντίδος γίνονται, ἄλλοι τὰ καταστρώματα καὶ τὴν θρόνην ἐνεργοῦσιν, ἄλλοι καὶ τὸν ἐκ τῆς ζωγραφίας καλλωπισμὸν ἐπάγουσιν. Ἔτεροί τε αὖ διαχρίουσι τῇ πίσση τὰς ἀρμονίας καὶ τὸν ἄντλον ἐν τῷ μέσῳ κατασκευάζουσι. Πάντως οὐ κατὰ ταῦτὸν ἕκαστος τὸ καθ' ἑαυτὸν ἐνεργοῦσιν, ἀλλ' ὁ μὲν νῦν, οἱ δὲ μετ' ὀλίγον· καὶ τῷ μὲν ἤδη πέρασ τὸ σπουδαζόμενον ἔσχεν, ὁ δὲ ἐν τῷ ἐνεργεῖν καθορᾶται.

30. Πότε τοίνυν τῇ νηὶ τὴν είμαρμένην οἱ σοφοὶ ἐπιστήσουσιν; Ὅτε ἠνεῖται τὸ ξύλον ἢ ὅτε τέμνεται ἢ ὅτε μεταχειρίζεται ἢ ὅτε ἐπάγει τὸν σίδηρον ἢ ὅτε συναρμολογεῖ τοῖς γόμφοις; Πολλῶν γὰρ καὶ διαφορῶν ὄντων τῶν κατὰ τὴν ναυπηγίαν σπουδαζομένων καὶ οὐ κατὰ τὸν αὐτὸν ἀλλήλοις χρόνον συνισταμένων, ποῖον ἀναθήσει χρόνον τῇ είμαρμένη, ἵνα τὴν ἀνάγκην τῆς καταδύσεως δεξαμένη συνδιαφθεῖρη μεθ' ἑαυτῆς τοὺς ἐμπλέοντας;

31. Τί δ' ἂν εἴποις περὶ τῶν πόλεων; Πότε αὐτῆς κρατεῖν τὴν είμαρμένην οἴονται; Ὅτε βουλή τις τοῦ οἰκισμοῦ τοῖς σπουδάζουσι γίνεται; Ὅποτε τοῦ τόπου τὴν εὐφρίαν ἐπιλογίζονται ἢ ὅτε τὸ σχῆμα καταχαράσσουσιν ἢ ὅταν ἐπάγωσιν ἤδη τῇ ἐργασίᾳ τὸν σίδηρον ἢ τοὺς λίθους ἐναποτίθενται ἢ συμφο-

2. Χρησιμοποιεῖται τὸ ὄνομα τῆς θεᾶς τοῦ τοκετοῦ Εἰλήθυια ὡς προσηγορικόν.

καὶ παντὸς ἔθνους, ἢ ὅποια κλώθει τὸ μέλλον ἀπὸ τὴν πρώτην ἰσχυρίαν, καὶ τὰ συμπεριλαμβανόμενα συμφωνοῦν κατ' ἀνάγκην μὴ τὴν περιέχουσιν αἰτίαν. Ποία λοιπὸν εἶναι ἡ κατασκευή² τοῦ πλοίου, εἶπα; Ποία ἡ ἴδρυσις τῆς πόλεως; Ἀπὸ ποίαν ἀρχὴν βλέπομεν τὴν γένεσιν τοῦ ἔθνους; Ὁ ξυλοκόπος κόπτει τὴν ξυλείαν, τὴν ἐμπορεῦται ὁ ξυλέμπορος, ὁ ναυπηγὸς ἀγοράζει τὴν ξυλείαν μὲ χρήματα, κατανέμει τὸ ἔργον εἰς συνεργεῖα. Ἄλλος διαιρεῖ τὸ ξύλον εἰς σανίδας μὲ τὸ πριόνι, ἄλλος κατασκευάζει τὴν τρόπιν, ἄλλος ἐπιστατεῖ εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ὑποζωμάτων, ἄλλος ἀνεγείρει τὴν πρῶραν καὶ ἄλλος τὴν πρύμναν. Αὐτὸς ἐδῶ φροντίζει διὰ τὸν ἰστόν, ἐκεῖνος διὰ τὴν κεραίαν, ἄλλοι πλέκουν τὸ λίνον εἰς τὰ καλώδια, ὁ πλοίαρχος φροντίζει διὰ τὸ πηδάλιον, ἄλλοι κατασκευάζουν τὰ καταστρώματα καὶ τὰ πανιά, ἄλλοι προσθέτουν καὶ τὸν καλλωπισμὸν μὲ τὴν ζωγράφησιν. Ἄλλοι πάλιν ἐπιχρῖουν τοὺς ἄρμους μὲ τὴν πίσσαν καὶ κατασκευάζουν εἰς τὸ μέσον τὸ ἄντρον. Πάντως δὲ ἐκτελοῦν συγχρόνως ἕκαστος τὸ ἔργον του, ἀλλ' εἰς μὲν τῶρα, ἄλλοι δὲ μετ' ὀλίγον· καὶ ἄλλος μὲν ἐτελείωσε τὸ μέρος του, ἄλλος δὲ φαίνεται νὰ ἐργάζεται ἀκόμη.

30. Εἰς ποῖον χρονικὸν διάστημα λοιπὸν θὰ ἐντοπίσουν οἱ σοφοὶ τὴν εἰμαρμένην τῆς νηός; Ὅταν ἀγοράζεται τὸ ξύλον ἢ ὅταν κόπτεται ἢ ὅταν δουλεύεται, ἢ ὅταν δέχεται τὸν σίδηρον ἢ ὅταν συναρμύζεται μὲ τὰ καρφιά; Ἀφοῦ πράγματι εἶναι πολλαὶ καὶ διάφοροι αἱ ἀπαιτούμεναι ἐπὶ μέρους ἐργασίαι εἰς τὴν ναυπηγίαν καὶ δὲν συμπίπτουν εἰς τὸν ἴδιον χρόνον, ποῖον χρόνον θὰ καθορίσῃς εἰς τὴν εἰμαρμένην τοῦ πλοίου, ὥστε δεχθὲν τὴν ἀνάγκην τῆς καταδύσεως νὰ καταστρέψῃ μαζί του καὶ τοὺς ἐπιβάτας;

31. Τί δὲ θὰ ἔλεγες περὶ τῶν πόλεων; Πότε νομίζουν ὅτι κυριαρχεῖ εἰς αὐτὰς ἡ εἰμαρμένη; Ὅταν ἀποφασίσουν τὴν οἰκισιν οἱ ἐνδιαφερόμενοι; Ὅταν ὑπολογίζουσιν τὴν καταλληλότητα τοῦ τόπου ἢ ὅταν καταρτίζουσιν τὸ σχέδιον ἢ ὅταν φέρουν εἰς τὴν ἐργασίαν τὸν σίδηρον ἢ ἐναποθέτουν τοὺς λίθους

ροῦσι τὰς ὕλας; Τί τούτων ἐστὶν ἀρχὴ τῆς συστάσεως;

32. Τί δὲ ἂν εἴποις περὶ τοῦ ἔθνους, δ ταῖς κατὰ πόλεμον συμφοραῖς ἐξετρίβη; Τίς ἢ πόθεν κατ' αὐτῶν τὴν ἀρχὴν λαβοῦσα ἢ μοῖρα, τοὺς μὲν κατεφόρευσε, τοὺς δὲ δι' αἰχμαλωσίας κατεδουλώσατο; Πῶς Ἀννίβας ἢ Καῖσαρ, ἢ καὶ ὁ ἐκ Μακεδονίας Ἀλέξανδρος παρ' οἷς ἂν ἐγένοντο στρατευόμενοι, πᾶσιν ὁμοτιμίαν εἰμαρμένης εἰργάσαντο, τοσοῦτον τῆς ἀνάγκης ἐκείνης ὑπερισχύοντες, ὡς τοῖς αὐτοῖς τοῦ κακοῦ μέτροις πάντα συνάγεσθαι;

33. Ἄλλὰ μὴν τὸ οἶεσθαι τὰς τῶν πόλεων εἰμαρμένας ἐν τοῖς τῶν σεισμῶν καταπτώμασι τὰς συναστρίας ποιεῖν, ὡς ἔξω τοῦ εἰκότος ὁ λόγος ἐστίν, ἐντεῦθεν ἂν τις κατίδοι. Τίς οὐκ οἶδεν ὅτι τὰ τοιαῦτα πάθη τῆς γῆς, οὐ μόνον ἐν τοῖς οἰκουμένοις τόποις, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἀοικήτοις συνίσταται; Εἴ τις τὸ τῶν Σαγγαρῶν ὄρος τὸ πρὸς τοῖς ὄρειοις τῶν Βιθυνῶν κείμενον ἢ τῇ καθ' ἑαυτὸν ἔγνω πείρα ἢ ἐκ διηγήματος ἤκουσεν, εὐρήσει τὴν τοῦ λόγου ἀλήθειαν, ὅτι κατ' αὐτὰς τῆς ὁδοῦ τὰς ὑπερβολὰς πᾶσα ἡ ἀκρῶρεια ὑπονοστήσασα φοβερόν θέαμα τοῖς διοδεύουσι γίνεται. Τοιαῦτα καὶ περὶ τὰς χώρας τῶν Παφλαγῶν τὰ πάθη. Ἔστι δὲ ὄπον καὶ οἰκήσεις ἀνθρώπων τοῖς χάσμασι τούτοις συγκατεσπίασθησαν, πολλαχῆ δὲ τῶν οἰκητόρων γυμνὸς ὁ χῶρος ἐν τῷ τοιοῦτῳ δείκνυται πάθει. Καὶ τί χρῆ καθ' ἕκαστον Κυπρίους καὶ Πισίδας καὶ Ἀχαιοὺς, ἐν οἷς πολλὰ τῶν λεγομένων ἐστὶ τεκμήρια; Ἄλλ' οὐ χάριν τῶν εἰρημένων ἐμνήσθημεν, ὅτι πάντα τὰ τοιαῦτα γῆς ἐστὶ πάθη. Εἰ μὲν οὖν συνενεχθείη καὶ οἴκησιν ἀνθρώπων εὐρεθῆναι τῷ τόπῳ, κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην ἀκείνοι τοῦ κατὰ τὸν τόπον δυστυχήματος παραπύλασαν· εἰ δὲ ἐλεύθερος εἴη τῶν οἰκητόρων, οὐδεμίαν ἀνθρώποις ἤνεγκε βλάβην τὸ περὶ τὸν τόπον δυστύχημα.

34. Τίς οὖν ἢ τῆς εἰμαρμένης ἀνάγκη, ἐπίσης τῶν τε οἰκου-

ἢ συγκεντρώνουν τὰ ὑλικά; Τί ἀπὸ αὐτὰ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσχύσεως;

32. Τί δὲ θὰ ἔλεγες διὰ τὸ ἔθνος τὸ ὁποῖον κατεστράφη ἀπὸ τὰς συμφορὰς κατὰ τὸν πόλεμον; Ποία ἦτο ἡ μοῖρα ἡ ἀπὸ τοῦ Πλαβε τὴν ἀρχὴν κατ' αὐτῶν καὶ ἄλλους μὲν ἀφόνευσεν, ἄλλους δὲ ὑπεδούλωσε δι' αἰχμαλωσίας; Πῶς ὁ Ἀννίβας ἢ ὁ Καῖσαρ ἢ καὶ ὁ ἐκ Μακεδονίας Ἀλέξανδρος, εἰς ὅλας τὰς χώρας, εἰς τὰς ὁποίας ἐξεστράτευσαν, ἐπέφεραν Ἰσοτιμίαν εἰμαρμένης, τόσον ὑπερισχύοντες ἀπὸ ἐκείνην τὴν ἀνάγκην, ὥστε ὅλοι νὰ ὑποβάλλωνται εἰς ἰσομετρίαν κακῶν;

33. Ἀλλὰ βεβαίως ὅτι εἶναι ἔξω πάσης λογικῆς τὸ νὰ νομίζεται ὅτι τὰς εἰμαρμένους τῶν πόλεων ὡς πρὸς τὰς καταπτώσεις τῶν σεισμῶν κάμνουν οἱ ἀστερισμοί, θὰ ἠδύνατο νὰ τὸ ἴδῃ κανεὶς ἀπὸ τὸ ἐξῆς. Ποῖος δὲν γνωρίζει ὅτι τὰ τοιαῦτα πάθη τῆς γῆς ὑφίστανται ὄχι μόνον εἰς τοὺς κατοικουμένους τόπους, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἀκατοικήτους; Ὅποιος ἐγνώρισεν ὁ ἴδιος τὸ ὄρος τοῦ Σαγγαρίου, τὸ εὕρισκόμενον εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Βιθυνίας ἢ ἤκουσε περὶ αὐτοῦ, θὰ εὕρη τὴν ἀλήθειαν τοῦ λόγου, ὅτι ὅλη ἡ κορυφὴ του καταπίπτουσα πρὸς τὰς ὀδικὰς διαβάσεις γίνεται φοβερὸν θέαμα εἰς τοὺς διαβάτας. Τοιαῦτα εἶναι τὰ πάθη καὶ εἰς τὴν περιοχὴ τῶν Παφλαγόνων. Ὑπάρχουν δὲ μέρη ὅπου μαζὶ μὲ αὐτὰ τὰ ρήγματα ἔχουν καταρρεύσει καὶ οἰκισμοί, εἰς πολλὰ δὲ σημεῖα φαίνεται γυμνὸς ὁ χῶρος τῶν οἰκητόρων μὲ αὐτὴν τὴν καταστροφὴν. Καὶ τί χρειάζεται νὰ ἀναφέρωμεν τοὺς Κυπρίους καὶ τοὺς Πισίδας καὶ τοὺς Ἀχαιοὺς, εἰς τὰς χώρας τῶν ὁποίων πολλὰ ἀποδείξεις διὰ τὰ λεγόμενα ὑπάρχουν; Ἐκεῖνο διὰ τὸ ὁποῖον ἀνεφέραμεν τὰ ἀνωτέρω εἶναι ὅτι ὅλα τὰ τοιαῦτα εἶναι παθήματα τῆς γῆς. Ἐὰν λοιπὸν συμβῆ νὰ εὐρεθῆ εἰς τὸν τόπον καὶ οἰκισμὸς ἀνθρώπων, ὅπως δὴποτε ἐμοιράσθησαν καὶ ἐκεῖνοι τὸ δυστήχημα τοῦ τόπου· ἐὰν δὲ ὁ τόπος εἶναι ἐλεύθερος ἀπὸ κατοίκους, τὸ δυστύχημα τοῦ τόπου δὲν ἔφερε καμίαν βλάβην εἰς ἀνθρώπους.

34. Ποία λοιπὸν εἶναι ἡ ἀνάγκη τῆς εἰμαρμένης, ἀφοῦ καὶ

μένων καὶ τῶν ἀοικήτων τὸ τοιοῦτον πάθος ὑπομενόντων; Εἰ μὲν γὰρ εἶχον ἀποδεικνύειν, κατὰ μέρη τινὰ καὶ μὴ κατὰ τὸ ἀθρόον πᾶσαν κατεσκευάσθαι τὴν γῆν, εἶχεν ἂν αὐτοῖς ἴσως καιρὸν ἢ ματαιολογία, τῷδε τῷ μέρει τῆς γῆς κτιζομένης, τῆσδε τῶν ἄστρον συμπλοκῆς ἐφαρμοσθείσης, ἢ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο γενέσθαι κατ' ἀνάγκην. Ἐπεὶ δὲ πάντα μετ' ἀλλήλων καταλαμβάνεται, οὐρανός, γῆ, θάλαττα, κατὰ δὲ τὸν Μωσέως λόγον καὶ προτερεῦει ἢ γῆ τῆς τῶν ἄστρον κατασκευῆς καὶ κινήσεως, πῶς τῶν μερικῶν κατὰ τὴν γῆν συμπτωμάτων τὴν αἰτίαν εἰς τὴν τῶν ἄστρον ἀναθήσονται κίνησιν;

35. Εἰ τοίνυν ὁμόχρονος τοῖς ἄστροις ἢ γῆ, καὶ οὐδεμίαν ἐκείθεν οὐδὲ συμπτώσεως οὔτε διαμονῆς αἰτίαν ἐπάγεται· εἰ μερικαῖς δὲ τισι τόπων περιγραφαῖς τὰ τοιαῦτα ὑφίσταται πάθη, ἄρα οὐχ εἰμαρμένης ἀνάγκην, ἀλλὰ τινα ἐτέραν ἰδιάζουσαν αἰτίαν ἐν τοῖς τοιοῦτοις συμπτώμασι γίνεσθαι. Ὅταν οὖν πάθη τι τοιοῦτον ἢ γῆ καὶ τινὰς τοιαύτας συμφορὰς κατεργάζεται, τῶν οἰκητόρων συγκатаσεισθέντων τῷ πτώματι, τί ἐροῦσιν οἱ προσκυνοῦντες τὴν εἰμαρμένην καὶ τὴν τῶν ἄστρον κίνησιν ἐπιστατεῖν τῶν ὄντων διοριζόμενοι; Πῶς ἐκεῖ τὸ νῆπιον, τὸ βρέφος, τὸ μειράκιον, ὁ ἀνὴρ, ὁ πατήρ, ὁ πρεσβύτερος, ὁ εὐγενής, ὁ εὐπατρίδης, ὁ μισθωτός, ὁ δεσμώτης, οὔτε τῷ χρόνῳ τῆς γενέσεως οὔτε διαφορᾷ τινι τῆς ἀξίας εἰς τὴν τῶν κακῶν ὁμοτιμίαν κωλύονται. Ἐτι πρὸς τούτοις, τίς οὐκ οἶδεν ὅτι παντὸς ἄγους ἔσχατόν ἐστιν ἡ θυγατρομιξία καὶ ἀδελφογαμία καὶ εἰς μητέρας παρανομία; Τοῦτο τοίνυν εἰ κατὰ τινα μοῖρας ἀνάγκην ἐγένετο, πάντως ἂν καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς ἐτολμήθη τόποις· ἐπεὶ δὲ μόνῳ τῷ ἔθνει Περσῶν καὶ τοῖς τὰ ἐκείνων νόμιμα δεδιδαγμένοις τὸ τοιοῦτον ἄγος τολμᾶται, δῆλον ἐκ τοῦ ἀκολούθου, ὅτι μοῖρα καὶ εἰμαρμένη ἢ ἐκάστου προαιρέσεις γίνονται, τὸ δοκοῦν κατ' ἐξουσίαν προαιρουμένη.

36. Ἐτι πρὸς τούτοις, ὡς ἂν μηδὲ τὸ τοιοῦτον ἔχοιεν λέ-

οἱ κατοικοῦμενοι καὶ οἱ ἀκατοίκητοι τόποι ὑποφέρουν τὸ τοι-
οὔτον πάθος ἐξ ἴσου; Ἐάν ἡδυνάμην νὰ ἀποδείξω ὅτι ἡ γῆ
κατεσκευάσθη κατὰ μέρη καὶ ὄχι ὁλόκληρος ἀθρόως, εἶχε κά-
ποιαν δικαιολογίαν ἢ ματαιολογία των, ὅτι δηλαδή ἢ τοῦτο
ἦ ἐκεῖνο ἐγινε κατ' ἀνάγκην, ὅταν ἡ γῆ ἐκτίζετο κατὰ τὸ τάδε
μέρος καὶ ἐπραγματοποιεῖτο ἢ τάδε συμπλοκή τῶν ἄστρον.
Ἐφ' ὅσον ὅμως ὅλα γίνονται συγχρόνως, οὐρανός, γῆ, θάλασ-
σα, κατὰ δὲ τὸν λόγον τοῦ Μωυσέως ἡ γῆ προηγείται τῆς κατα-
σκευῆς καὶ κινήσεως τῶν ἄστρον, πῶς θὰ ἀναθέσουν εἰς τὴν
κίνησιν τῶν ἄστρον τὴν αἰτίαν τῶν ἐπὶ μέρους συμπτωμάτων
τῆς γῆς;

35. Ἐάν λοιπόν ἡ γῆ εἶναι ὁμόχρονος μὲ τὰ ἄστρα, δὲν
λαμβάνει ἀπὸ ἐκεῖ καμμίαν αἰτίαν οὔτε τυχαίαν οὔτε μόνιμον·
ἐάν δὲ εἰς ὠρισμένας περιοχὰς ὑφίστανται τοιαῦτα πάθη, ἄρα
εἰς τὰς γεωλογικὰς αὐτὰς καταπτώσεις δὲν ἐπικρατεῖ ἡ ἀνάγκη
τῆς εἰμαρμένης ἀλλὰ κάποια ἄλλη ἰδιάζουσα αἰτία. Ὅταν λοι-
πόν ἡ γῆ πάθῃ κάτι τέτοιον καὶ δημιουργῇ μερικὰς τοιαύτης
φύσεως συμφοράς, ὅποτε οἱ κάτοικοι συγκλονίζονται μὲ τὴν
κατάρρευσιν, τί θὰ εἴπουν οἱ προσκυνοῦντες τὴν εἰμαρμένην καὶ
ἰσχυριζόμενοι ὅτι τῶν ὄντων ἐπιστατεῖ ἡ κίνησις τῶν ἄστρον;
Πῶς ἐκεῖ τὸ νήπιον, τὸ βρέφος, τὸ μεράκιον, ὁ ἀνὴρ, ὁ πατήρ,
ὁ γέρων, ὁ εὐγενής, ὁ ἀριστοκράτης, ὁ ἐργάτης, ὁ κατάδικος,
δὲν ἐμποδίζονται νὰ μετέχουν τῶν ἰδίων κακῶν οὔτε ἀπὸ τὸν
διάφορον χρόνον τῆς γεννήσεως οὔτε ἀπὸ τὴν διαφορὰν τῆς
ἀξίας; Ἐπὶ πλέον δέ, ποῖος δὲν γνωρίζει ὅτι τὸ χειρότερον ἀνο-
σιούργημα εἶναι ἡ θυγατρομιξία καὶ ἡ ἀδελφογαμία καὶ ἡ μη-
τρογαμία; Τοῦτο λοιπόν, ἐάν ἐγίνετο κατὰ κάποιαν ἀνάγκην
μοίρας θὰ παρατηρεῖτο καὶ εἰς τοὺς ἰδικούς μας τόπους. Ἐπειδὴ
δὲ τὸ ἄγος τοῦτο ἀποτολμᾶται μόνον εἰς τὸ μέσον τοῦ ἔθνους
τῶν Περσῶν καὶ εἰς τοὺς διδασκθέντας τὰς συνηθείας ἐκείνων, εἶ-
ναι φανερόν κατ' ἀκολουθίαν ὅτι μοῖρα καὶ εἰμαρμένη γίνεται ἢ
προαίρεσις ἐκάστου, ἐκλέγουσα ἐλευθέρως τὸ ἀρεστόν.

36. Ἐπὶ πλέον δέ, διὰ νὰ μὴ ἔχουν νὰ λέγουν οὔτε τὸ τοι-

γειν, ὅτι κατὰ τὰς ποιὰς περικλίσεις τῶν τόπων ἰδιαίονσαι τινες ἄστρον κινήσεις καταλαμβάνονται, καὶ διὰ τοῦτο, οἱ μὲν μητρογαμοῦσιν, οἱ δὲ ξενοκτονοῦσι καὶ ἀνθρωποβοροῦσι, τῆς τῶν ἄστρον τῆς θέσεως ἐκείνοις ἰδιαζόντως ἐπιπιπτούσης, εἰ καὶ παντάπασιν τῶν ἀπαιδευτῶν καὶ τῆς τῶν ὄντων θεωρίας ἀνεπισκέπτων ὁ τοιοῦτος λόγος ἐστί, τῶν οἰομένων ὅτι κατὰ τὰς ποιὰς τῆς γῆς περιγραφὰς καὶ ἡ ἄνωθεν αὐτοῖς λῆξις ἐπιτυπύται (οὕτω γὰρ ἂν εὐρεθείη τὰ γήϊνα τῶν οὐρανίων ἀρχηγικώτερα, εἰ κατὰ ταῦτα νομιζοῖτο κάκεινα ἔχειν), ὅμως καὶ τοῦτο προσθήσομεν πρὸς ἔλεγχον τῆς ἡπατημένης αὐτῶν ὑπολήψεως. Πάντα σχεδὸν τὰ μέρη τῆς γῆς τὸ τῶν Ἰουδαίων ἐπενεμήθη γένος, ἀνατολικοί, νότιοι, μεσογεῶται, δυτικοί, προσαρκατικοί, πάντα σχεδὸν τὰ ἔθνη μέμικται πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων συνόλησιν. Πῶς τοίνυν οὐδεμία τῶν ἄστρον ἀνάγκη ἐπὶ οὐδενὸς αὐτῶν ἰσχυρὴ τινι τῶν ἐκ τοῦ ἔθνους χαρίσασθαι τὸ ἀλώβητον, ἀλλ' ἐν ταῖς μυριοτρόποις τῶν ἄστρον ἐπιπλοκαῖς, ὥσπερ ἂν συνενεχθῆ τὸ τικτόμενον, ἐν τῷ ὁμοίῳ πάντως ἐστί, κατὰ τὴν τεταγμένην τῶν ἡμερῶν περίοδον ὑπομενούσης τὴν λώβην τῆς φύσεως;

37. Ὁ δέ, Ταῦτα μὲν οὐπω, φησὶν, ἐξήτασται παρ' ἡμῖν, τίνι λόγῳ διαφεύγει τὴν ἐκ τῶν ἄστρον ἀνάγκην τὰ νόμοις κεκρατημένα παρὰ πολλοῖς τῶν ἐθνῶν· ἡ μέντοι πρόρρησις τῶν ἀποβησομένων οὐκ ἂν μικρὸν εἰς ἀπόδειξιν νομισθείη τοῦ ἀπαράβατος ἔχειν τὰ μεμοιραμένα ἐκάστω. Πῶς γὰρ ὁ δεῖνα, τόνδε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν βιοτεύσειν καὶ τοιαῖσδε συντυχαῖς κατὰ τὸν βίον συνενεχθήσεσθαι προμαθῶν, οὐ διεψεύσθη, εἰ μὴ τις ἀνάγκη κατὰ τὸ ἀπαράβατον ἐκείνῳ τε ταῦτα γενέσθαι πάντως ἐπέκλωσε τῷ τε προαγορεύοντι διὰ τῆς ποιᾶς τῶν κατὰ τὸν ἀριθμὸν σεσημειωμένων παρατηρήσεως δῆλον ἐποίησεν;

38. Ἐγὼ δὲ κρεῖττον μὲν ἔφη ἐν τοῖς τοιοῦτοις δοκεῖν ἀγνοεῖν ἢ γέλωτος ἀφορμὴν παρασχεῖν τοῖς ἀμαθεστέροις τῶν

οὗτον, ὅτι κατὰ τὰς ἰδιομορφίας τῶν τόπων συμβαίνουν ἰδιό-
 ζουσαι κινήσεις τῶν ἄστρον, καὶ διὰ τοῦτο ἄλλοι μὲν μητρογα-
 μοῦν, ἄλλοι δὲ ξενοκτονοῦν καὶ ἀνθρωποβοροῦν, καθ' ὅσον ἡ
 φύσις τῶν ἄστρον ἐπιπίπτει ἰδιαιτέρως εἰς ἐκείνους, ἂν καὶ τὸ
 ἐπιχειρήμα αὐτὸ εἶναι τῶν τελείως ἀπαιδευτῶν καὶ ἀνιδέων τῆς
 θεωρίας τῶν ὄντων οἱ ὅποιοι νομίζουν ὅτι ἡ ἄνωθεν μοῖρα ἐπι-
 τυπῶνεται εἰς αὐτοὺς συμφώνως πρὸς τὰς ἰδιομορφίας τῆς γῆς
 (ὁπότε μάλιστα τὰ γήινα θὰ εὐρίσκοντο ἀρχηγικώτερα τῶν
 οὐρανίων, ἐὰν ἐκεῖνα θὰ ἐθεωροῦντο ὅτι εἶναι ὡσάν αὐτὰ ἐδῶ),
 ὁμῶς θὰ προσθέσωμεν καὶ τοῦτο πρὸς ἔλεγχον τῆς ἀπατηλῆς
 ἀντιλήψεώς των. Ὅλα σχεδὸν τὰ μέρη τῆς γῆς ἔχει καταλάβει
 τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων καὶ ὅλα σχεδὸν τὰ ἔθνη, ἀνατολικοί,
 νότιοι, μεσογεῶται, δυτικοί, ἀρκτικοί, συνοικοῦν ἀνάμικτα μὲ
 τοὺς Ἰουδαίους. Πῶς λοιπὸν καμμία ἀνάγκη τῶν ἄστρον δὲν
 ἴσχυσεν εἰς ὅποιονδήποτε μέρος νὰ χαρίσῃ εἰς κάποιαν ἀπὸ τὸ
 ἔθνος τοῦτο τὴν ἀκροβυστίαν, ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν συμπέσῃ τὸ
 γεννώμενον εἰς τὰς μυριοτρόπους ἐπιπλοκάς τῶν ἄστρον, εἶναι
 ὁπωσδήποτε εἰς τὴν ὁμοίαν κατάστασιν καὶ ἡ φύσις του ὑπο-
 βάλλεται εἰς τὴν περιτομὴν κατὰ τὴν τακτὴν περίοδον τῶν ἡ-
 μερῶν;

37. Ἐκεῖνος δὲ λέγει. Αὐτὰ τὰ πράγματα δὲν ἔχουν ἐξε-
 τασθῆ μεταξύ μας, διὰ ποῖον λόγον δηλαδὴ διαφεύγουν τὴν
 ἐκ τῶν ἄστρον ἀνάγκην τὰ διὰ νόμων ἐπικρατοῦντα εἰς πολλὰ
 ἔθνη· ἡ πρόρρησις ὁμῶς τῶν μελλόντων νὰ συμβοῦν δὲν θὰ ἔ-
 πρεπε νὰ θεωρηθῆ μικρὰ ἀπόδειξις τοῦ ὅτι τὰ ὑπὸ τῆς μοίρας
 καθορισθέντα εἰς ἕκαστον εἶναι ἀπαράβατα. Διότι πῶς ὁ δεῖνα,
 πληροφορηθεὶς ὅτι θὰ ζήσῃ τάδε ἀριθμὸν ἐτῶν καὶ ὅτι θὰ συν-
 ἀντήσῃ εἰς τὸν βίον του τὰς τάδε συντυχίας, δὲν διεψεύσθη
 ἐὰν κάποια ἀνάγκη δὲν ἐπέκλωσε νὰ γίνουν ταῦτα ὁπωσδήποτε
 καὶ ἀπαραβάτως εἰς ἐκεῖνον καὶ δὲν ἐφανέρωσεν εἰς τὸν προλέ-
 γοντα διὰ τῆς παρατηρήσεως τῶν ἀριθμητικῶν σημείων;

38. Ἐγὼ δὲ εἶπα ὅτι προτιμότερον εἶναι νὰ φαίνωμαι ἀδαῆς
 εἰς τοιαῦτα πράγματα παρά νὰ δίδω εἰς τοὺς ἀγνοοῦντας τὰ

ἡμετέρων δογμάτων, πλὴν ἀλλὰ μικρὰ φροντίσας τῶν ἐν γέλωτι τὰ καθ' ἡμᾶς τιθεμένων, δι' ὀλίγων, ὡς ἂν οἶός τε ὦ, πᾶσαν τὴν περὶ τούτου αἰτίαν ἐκθήσομαι. Ἔστι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων κατὰ φύσιν πολέμιος δύναμις τις ἐκ τῶν ἐναντίων τῇ ἀγαθῇ φύσει γνωσκομένη. Τούτου δὲ μυρίας μὲν ἔστι τὰς ἀποδείξεις ἐξ ἐναργῶν παραστῆσαι πραγμάτων. Οὐ μὴν ἀναγκαῖον ἡγοῦμαι τῷ παρόντι καιρῷ πάντα κατὰ τὸ ἀκόλουθον διεξιέναι, δι' ὧν ταῦτα οὕτως ἔχει πεπίστευται.

39. Τῆς τοίνυν θείας φύσεως ἐν παντὶ ἀγαθῷ νοήματί τε καὶ ὀνόματι θεωρουμένης, παρ' ἧς ἡ ζωὴ, τὸ φῶς, ἡ ἀλήθεια, τὸ δίκαιόν τε καὶ σοφὸν καὶ ἄφθαρτον, καὶ πᾶν ὅ,τι περ ἔστι κατ' ἔννοιαν λαβεῖν ἀγαθόν, τοῦτο οὐσης καὶ τοῦτο χαριζομένης, ἢ ἐκ τῶν ἐναντίων γνωριζομένη δύναμις ἐκ πάντων κατὰ τὸ ἀντικείμενον ἐκάστῳ τῶν ἀγαθῶν θεωρουμένων καταλαμβάνεται, ὥστε ἀντὶ μὲν ζωῆς θάνατον, ἀντὶ δὲ ἀληθείας ἀπάτην, καὶ ἀνθ' ἐκάστου τῶν βελτιόνων τὴν ἀντιδιαστελλομένην κακίαν παρ' αὐτοῖς τοῖς ἀνθρώποις ἐπάγεσθαι. εἶναι γὰρ αὐτῇ τοῦτο φίλον, ὅπερ ἂν τῇ φύσει τοῖς ἀνθρώποις ἐπ' ὀλέθρῳ γίνε-
ται.

40. Ὡσπερ δὲ οἱ διὰ τῶν δηλητηρίων κακοποιοῦντες πολλάκις καὶ μέλιτι τὸ φθειρόν ἐφηδύνουσι φάρμακον, οὐκ εὐφραῖναι τῇ γεύσει τὸν βλαπτόμενον σπουδῆν ποιούμενοι, ἀλλ' ἐκκλέπει τὴν τοῦ φθειρόντος αἴσθησιν, οὕτω καὶ ἡ φθοροποιὸς αὕτη φύσις, σκοπὸν ἔχουσα τῆς ἀγαθῆς φύσεως ἀποστῆσαι τὸν ἀνθρώπον, ἀγαθῶν τινῶν πραγμάτων μορφὰς ὑποδέεται, προῆ-
ρήσεσί τισι καὶ ἰατρείαις τὸν ἐγκεκρυμμένον τῆς ἀπάτης λόγον ἐπικαλύπτουσα, ὡς ἂν τούτῳ προσέχοντες τὸ δέλαιον τῶν ἀνθρώπων γένος τοῦτό τε νομίζοντες ἀγαθὸν εἶναι, τοῦ ὄντως κατὰ φύσιν ἀγαθοῦ μηδεμίαν ἔχοιεν ἐπιθυμίαν.

41. Διὰ τοι τοῦτο καθάπερ ἂν τις προγνώσεως εἶδος διά-
τινος ἀπάτης προειλημμένος τύχη, κατ' ἐκεῖνο καὶ ἡ ἀπατηλῆ τῶν δαιμόνων ὑπήκουσε δύναμις, ἐν ἡπατοσκοπίαῖς καὶ οἰωνι-

Βόγματά μας ἀφορμὴν γέλωτος, ἀλλ' ὁμως ἀδιαφορῶν διὰ θεωροῦντας τὰ ἰδικὰ μας ἄξια γέλωτος, θὰ ἐκθέσω καθ' ὅσον δύναμαι δι' ὀλίγων ὄλην τὴν περὶ τούτου αἰτίαν. Ὑπάρχει κατὰ φύσιν δύναμις πολεμία εἰς τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἀναγνωριζομένη ἀπὸ τὰ ἀντίθετα πρὸς τὴν ἀγαθὴν φύσιν χαρακτηριστικά. Τούτου εἶναι δυνατὸν νὰ παραστήσωμεν μυρίας ἀποδείξεις ἀπὸ πράγματα ἐναργῆ. Δὲν νομίζω ὁμως ἀναγκαῖον ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ θέσω λεπτομερῶς ὅλα τὰ ἐπιχειρήματα διὰ τῶν ὁποίων πιστεύεται ὅτι οὕτως ἔχουν ταῦτα.

39. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ἡ θεία φύσις ὑφίσταται εἰς πᾶν ἀγαθὸν νόημα καὶ ὄνομα καὶ ἀπὸ αὐτὴν προέρχεται ἡ ζωὴ, τὸ φῶς, ἡ ἀλήθεια, τὸ δίκαιον καὶ σοφὸν καὶ ἀφθαρτον, καὶ πᾶν ὅτι ἀγαθὸν δύναται νὰ ἔλθῃ εἰς τὸν νοῦν, αὐτὸ εἶναι καὶ αὐτὸ χαρίζει, ἡ ἐκ τῶν ἐναντίων ἀναγνωριζομένη δύναμις κατανοεῖται ἀπὸ ὅλα τὰ ἀγαθὰ θεωρούμενα κατὰ τὰ ἀντίθετα πρὸς ἕκαστον αὐτῶν, ὥστε νὰ ἐπιφέρῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀντὶ ζωῆς θάνατον, ἀντὶ ἀληθείας ἀπάτην καὶ ἀντὶ ἐκάστου ἀγαθοῦ τὴν ἀντίθετον κακίαν· διότι εἰς αὐτὴν ἀγαπητὸν εἶναι τοῦτο τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν φύσιν εἶναι πρὸς καταστροφὴν τῶν ἀνθρώπων.

40. Ὅπως δὲ οἱ κακοποιοῦντες μὲ τὰ δηλητήρια πολλακίς καὶ μὲ μέλι γλυκαίνουν τὸ θανατηφόρον φάρμακον, ὄχι διότι φροντίζουν νὰ εὐφράνουν μὲ τὴν γεῦσιν τὸν βλαπτόμενον, ἀλλὰ διὰ νὰ κλέψουν τὴν αἴσθησιν τοῦ καταστρεπτικοῦ φαρμάκου, οὕτω καὶ ἡ φθοροποιὸς αὐτῆ φύσις, ἔχουσα σκοπὸν νὰ ἀπομακρύνῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν ἀγαθὴν φύσιν, ὑποδύεται τὰς μορφὰς μερικῶν ἀγαθῶν πραγμάτων, καλύπτουσα τὸν κρυφὸν λόγον τῆς ἀπάτης μὲ προρρήσεις καὶ θεραπείας, οὕτως ὥστε οἱ ταλαίπωροι ἄνθρωποι εἰς τοῦτο προσέχοντες καὶ τοῦτο νομίζοντες ὅτι εἶναι ἀγαθόν, νὰ μὴ ἔχουν καμίαν ἐπιθυμίαν τοῦ ὄντος κατὰ φύσιν ἀγαθοῦ.

41. Διὰ τοῦτο μάλιστα, ἂν τύχη νὰ λάβῃ κανεὶς δι' ἀπάτης εἶδος προγνώσεως, ὑπακούει εἰς αὐτὸ καὶ ἡ ἀπατηλὴ δύναμις τῶν δαιμόνων, μὲ ἡπατοσκοπίας καὶ οἰωνισμούς, μὲ κληδόνας,

σμοῖς, ἐν κληδόσιν, ἐν νεκυίαις, ἐν γενεθλιαλογίαις ἐκάστου τούτων, οὐ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀλλὰ διαφόρως τὸ ἐφεξῆς προμηνύοντος. Ὡσπερ τοίνυν ὁ τῷ ἥπατι τὸ μέλλον διασημαίνων, ὁ διὰ τινος κληδόνος προεικάσας τὸ ἐσόμενον, ἢ ὁ πρὸς τὴν πτήσιν τοῦ οἰωνοῦ βλέπων, οὐ τῇ τῆς εἰμαρμένης ἀνάγκῃ τὰ τοιαῦτα προαγορεύειν κατεπαγγέλλεται, τὸν αὐτὸν τρόπον μιᾶς οὔσης αἰτίας, καθὼς εἴρηται, τῆς τὸ τοιοῦτο τῆς προῤῥήσεως εἶδος μετιούσης, λέγω δὲ τῆς κατὰ τὴν ἀπατηλὴν τῶν δαιμόνων ἐνέργειαν, οὐκ ἐπειδὴ ποτέ τι κατὰ τὸ συμβὰν ἐπετεύχθη τῶν εἰρημένων (εἴπερ δὴ ὅλως μὲν ἐπετεύχθη), διὰ τούτου ἢ τῆς εἰμαρμένης ἀποδεικνύται δύναμις, ἐπεὶ πᾶν προῤῥήσεως εἶδος εἰκότως ἂν ἐξ εἰμαρμένης τὴν ἰσχὺν ἔχειν κατασκευάζεται, ὥστε ἡμῖν μίαν μὲν εἰμαρμένην εἶναι τὸν ὄνειρον, ἑτέραν δὲ τὴν ἐκ παλμῶν παρατήρησιν, ἄλλην δὲ ἐξ οἰωνισμῶν ἢ κληδόνων ἢ τινων συμβόλων συνισταμένην.

42. Εἰ δὲ οὐδὲν ἐπ' ἐκείνων κωλύει καὶ προῤῥῆσιν εἶναι καὶ εἰμαρμένην μὴ εἶναι, οὐδὲ εἴ τις ἐξ ἀριθμοῦ τοῖς γενεθλιαλογοῦσιν ἐπετεύχθη προῤῥῆσις, ἀρκοῦσα γένοιτο ἂν πίστις εἰς τὸ μὴ ῥαδίως τὰ τοιαῦτα ἐπιτυγχάνεσθαι. Καίτοι γε οὔτε ἀκριβεῖς τε καὶ ἀναμφίβολοι παρὰ τῶν τὰ τοιαῦτα ἐπαγγελιομένων αἱ προμηνύσεις γίνονται, ἀλλὰ πολλὰς ἑαυτοῖς ἀναχωρήσεις παρασκευάζουσιν ἐπὶ τῇ ἐκβάσει, εἰ πρὸς τοῦναντίον ὁ λόγος ἐλέγχοιτο, καὶ τινα προτεχνολογοῦσιν ἑαυτοῖς οἷς τούτων μέλει, ὥστε μὴ τῆς ἐπιστήμης τῷ ἐσφαλμένῳ, ἀλλὰ τῆς κατὰ τὴν ὥραν σημειώσεως τὴν ἀποτυχίαν λογιζέσθαι, καὶ λοξὰ ὡς ἐπίπαν καὶ πρὸς τὸ διπλοῦν τῶν ἐκβάσεων ἐπαμφοτεροῖζουσιν γίνονται παρ' αὐτῶν αἱ προῤῥήσεις, ἢ ὅπερ ἂν ἐκβῆ, τοῦτο προμηνύσθαι δόξη. Πολλάκις γὰρ τὸ περιφανές τε καὶ τὸ ὑπὲρ τοῦς ἄλλους ὁ τὴν ὥραν τῆς γενέσεως κατανοήσας ἐμήνυσεν.

3. Τρόποι μαντείας. Ἡπατοσκοπία, διὰ τοῦ ἥπατος· οἰωνοσκοπία, διὰ τῆς παρατηρήσεως τῆς πτήσεως τῶν πτηνῶν· κλήδονες, διὰ τῆς ὑδατοσκοπίας· νέκυιαί, νεκρομαντεία, διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ πνεύματος τῶν νεκρῶν· γενεθλιολογία, μὲ τὸν ὑπολογισμόν τοῦ χρόνου γεννήσεως καὶ τῆς θέσεως τοῦ ἀστερισμοῦ.

μὲ νεκρομαντείας, μὲ γενεθλιολογίας³, ἕκαστον τῶν ὁποίων προμηνύει τὸ μέλλον ὄχι κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἀλλὰ διαφορετικά. Ὅπως λοιπὸν ὁ προλέγων τὸ μέλλον διὰ τοῦ ἥπατος ἢ ὁ προβλέψας διὰ τοῦ κληδόνος τὸ μέλλον ἢ ὁ παρατηρῶν τὴν πτῶσιν τοῦ οἴωνοῦ δὲν ἰσχυρίζεται ὅτι προβλέπει ταῦτα λόγω τῆς ἀνάγκης τῆς εἰμαρμένης, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, ἐφ' ὅσον μία εἶναι, ὅπως ἔχει λεχθῆ, ἡ αἰτία ἢ ὁποῖα προκαλεῖ τὸ τοιοῦτον εἶδος τῆς προρρήσεως, ἐννοῶ δὲ τὴν προερχομένην ἀπὸ τὴν ἀπατηλὴν ἐνέργειαν τῶν δαιμόνων, ἢ δύνამις τῆς εἰμαρμένης δὲν ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι ἔχει κάποτε πραγματοποιηθῆ κάτι ἀπὸ τὰ μαντευθέντα (ἂν ἔχη ποτὲ γενικῶς πραγματοποιηθῆ κάτι), καθ' ὅσον πᾶν εἶδος προρρήσεως εὐλόγως θὰ ἐρρυθμίζετο ὥστε νὰ ἔχη τὴν ἰσχὺν ἀπὸ τὴν εἰμαρμένην. Οὕτω θὰ ἦτο μία μὲν εἰμαρμένη τὸ ὄνειρον, ἄλλη δὲ ἡ παρατήρησις τῶν παλμῶν, ἄλλη δὲ ἡ συνισταμένη ἐκ τῶν πτήσεων ἢ τῶν κληδόνων ἢ ἄλλων συμβόλων.

42. Ἐὰν δὲ τίποτε ἀπὸ αὐτὰ δὲν ἐμποδίζῃ καὶ πρόρρησις νὰ εἶναι καὶ εἰμαρμένη νὰ μὴ εἶναι, ἀκόμη καὶ ἂν ὠρισμένοι ἀπὸ τὰς προρρήσεις τῶν γενεθλιολογούντων ἔχουν πραγματοποιηθῆ, δὲν θὰ προεκάλεῖ ἀρκετὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸ ὅτι τὰ τοιαῦτα πραγματοποιιοῦνται εὐκόλως. Καὶ ὁμως τὰ προμηνύματα ἀπὸ τοὺς ἐπαγγελιομένους αὐτὰ δὲν διατυπώνονται ἀκριβῆ καὶ ἀναμφισβήτητα, ἀλλὰ οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ προπαρασκευάζουν εἰς ἑαυτοὺς πολλὰς ὑπεκφυγὰς διὰ τὴν ἔκβασιν, ἂν ὁ λόγος ἀποδειχθῆ νὰ ἔχη ἀντίθετον ἀποτέλεσμα, καὶ οἱ ἀσχολούμενοι μὲ αὐτὰ λαμβάνουν τοιαῦτα τεχνητὰ μέτρα, ὥστε ἢ ἀποτυχία νὰ ἀποδοθῆ ὄχι εἰς σφάλμα τῆς ἐπιστήμης ἀλλὰ εἰς τὴν ἐπισημείωσιν τῆς ὥρας, καὶ αἱ πρόρρησις τὰς ὁποίας κάμνουν αὐτοὶ εἶναι ἐντελῶς λοξαὶ καὶ ἐπιδέχονται διπλὴν ἐρμηνείαν ὡς πρὸς τὴν ἔκβασιν, οὕτως ὥστε ὅ,τι συμβῆ, αὐτὸ νὰ θεωρηθῆ ὅτι ἔχει προλεχθῆ. Διότι πολλάκις ὁ ἀντιληφθεὶς τὴν ὥραν τῆς γεννήσεως προμηνύει τὴν περιφάνειαν καὶ ἀνωτερότητα ἔναντι τῶν ἄλλων. Ἐπειτα, ὅταν αὐτὸς περιέλθῃ εἰς

Εἶτα ἐν ἑξαισίοις τισὶ συμφοραῖς τούτου γεγονότος, οὐδὲν διεσφάλλθαι προαγορευσας δισχυρίσατο. Εἶχε γὰρ ὑπὲρ τοὺς ἄλλους τὸ πλεόν εἰς τὴν τῶν κακῶν μετουσίαν.

43. Καὶ τούτων ἡ καθ' ἡμᾶς ἱστορία μάρτυς ἐστίν. Οὐά-
λεντος γὰρ τοῦ βασιλέως ἐπὶ τῆς τῶν Ῥωμαίων ὄντος ἀρχῆς,
ἀπάτη τις τοιαύτη πρὸς τὴν ἄνταρσιν τῆς ἀρχῆς παρεκίνησε.
Καὶ ὁ μὲν ὤρμησεν ἐφόδιον πρὸς τὴν τόλμαν τῶν γενεθλιαλο-
γούντων προαγόρευσιν ἔχων, τὸ δὲ πέρας τῆς ἐγχειρήσεως τοι-
οῦτον ἐγένετο, ὥστε αὐτὸν τὸν ἐπὶ ταῖς μεγίσταις ἀρχαῖς γνω-
ρισθέντα, ἐν τῷ μεγέθει τῆς συμφορᾶς γενέσθαι διασημότερον
καὶ τοῦτο συνεργία τῆς γενεθλιαλογίας τοῖς πολλοῖς ἐνομήσθη,
ὅτι τὸ κατὰ συμφορὰν μέγεθος ἀντὶ τοῦ μεγέθους τῶν ἀγαθῶν
τῷ ἀνδρὶ συνηρέχθη. Ἐγὼ δὲ τὸ μὲν πεπλανημένας τὰς περὶ
τούτων γίνεσθαι προαγορευσεις, οὐπω μέγα ποιούμαι τεκμή-
ριον τοῦ μὴ ἐστάναι τῆς εἰμαρμένης τὸν λόγον. Ἄλλ' ἐπειδὴ
πολλαῖς καὶ ἄλλαις ἐπινοίαις ἢ ἀπατηλῇ τῶν δαιμόνων δύναμις
τὰς προῤῥήσεις σοφίζεται (καὶ γὰρ καὶ ὕδωρ τι μαντικὸν παρα-
φορὰς καὶ μανίας τοῖς γενεθλιμένοις ἐνεργαζόμενον καὶ πνεῦμα
κάτωθεν διὰ τινος στομίου διεξερχόμενον, ὅπερ εἰ ἐν γυναικείοις
γένοιτο σπλάγγχοις ἐξωδηκέναι τὴν γαστέρα ἐποίει καὶ τῆς
διανοίας ἔκστασιν καὶ παραφορὰν τοῦ καθεστηκότος εἰργάζετο, ἄ-
περ πάντα θεῖά τε καὶ μαντικὰ τοῖς ἀπατωμένοις ἐδόκει, τῶν
τε ἐξ ἥπατος ἢ πυρὸς σημείοις τισὶ τὸ μέλλον προεικαζόντων
ἢ τῶν πρὸς τὰς πτήσεις τῶν ὀρνέων, οὐδεὶς ἀνέθηκε τῇ εἰμαρ-
μένη τὴν τῆς προῤῥήσεως δύναμιν, ἀλλὰ τινι δαιμονίᾳ κατο-
κωχῆ τὸ τοιοῦτον λογίζονται.

44. Οὕτω φημί, ἢ μὴ εἶναι καθόλου προαγόρευσιν διὰ
τὸ πολλοῖς ἐναντιώμασι τὰς προῤῥήσεις ἐλέγχεσθαι, ἢ εἴπερ
ἀποδείκνυσί τις αὐτὴν ὡς προλέγουσάν τι τῶν ἐκβησομένων,

μεγάλης συμφοράς, ισχυρίζεται ότι δὲν ἔκαμε λάθος εἰς τὴν πρόρρησιν. Διότι εἶχεν ὑπερβάλει τοὺς ἄλλους εἰς τὴν συμμετοχὴν τῶν κακῶν.

43. Καὶ αὐτῶν μάρτυς εἶναι ἡ σύγχρονός μας ἱστορία. Πράγματι, ὅταν ἐκυβέρνησα τὸ κράτος τῶν Ῥωμαίων ὁ βασιλεὺς Βάλης, τοιαύτη ἀπάτη τὸν παρεκίνησε κατὰ τῆς ἀνταρσίας ἰναντίον τῆς ἀρχῆς. Καὶ ἐκεῖνος μὲν ὥρμησεν ἔχων ὡς μόνον ἐφόδιον πρὸς αὐτὴν τὴν τολμηρὰν ἐνέργειαν τὴν πρόρρησιν τῶν γενεθλιολόγων, τὸ τέλος ὁμως τῆς ἐπιχειρήσεως ἦτο τοιοῦτον ὥστε αὐτός, ὁ ὁποῖος ἀνεδείχθη εἰς τὴν μεγίστην ἐξουσίαν, νὰ γίνῃ διασημότερος ἀπὸ τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς. Καὶ τοῦτο ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ἐθεωρήθη ὡς συμφωνία μὲ τὴν γενεθλιολογίαν, τὸ ὅτι εἰς τὸν ἄνδρα συνέβη τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς ἀντὶ τοῦ μεγέθους τῶν ἀγαθῶν. Ἐγὼ δὲ τὸ γεγονός ὅτι αἱ προρρήσεις περὶ τούτων ἀποβαίνουν πεπλανημένα, δὲν τὸ θεωρῶ ὡς μέγα τεκμήριον περὶ τοῦ ὅτι δὲν εἶναι βᾶσιμος ὁ λόγος τῆς εἰμαρμένης. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀπατηλὴ δύναμις τῶν δαιμόνων σοφίζεται τὰς προρρήσεις καὶ μὲ πολλὰ ἄλλα τεχνάσματα (διότι καὶ τὸ μαντικὸν ὕδωρ προκαλεῖ παραφορὰς καὶ μανίας εἰς τοὺς γενομένους καὶ πνεῦμα ἐξερχόμενον ἀπὸ κάτω δι' ἑνὸς στομίου, τὸ ὁποῖον ἂν συνέβαινε εἰς τὰ γυναικεῖα σπλάγχνα, θὰ ἔκαμνε νὰ πρησθῆ ἡ γαστήρ καὶ θὰ προεκάλει ἔκστασιν τῆς διανοίας καὶ παραφορὰν, πράγματα τὰ ὁποῖα φαίνονται θεῖα καὶ μαντικὰ εἰς τοὺς ἐξαπατωμένους), κανεὶς ἀπὸ τοὺς προβλέποντας τὸ μέλλον μὲ σημεῖα ἐκ τοῦ ἥπατος ἢ τοῦ πυρὸς ἢ μὲ τὰς πτήσεις τῶν πτηνῶν δὲν ἀπέδωκεν εἰς τὴν εἰμαρμένην τὴν δύναμιν τῆς προρρήσεως, ἀλλὰ ἀποδίδουν τὸ τοιοῦτον εἰς κάποιαν δαιμονίαν ἔμπνευσιν.

44. Οὕτω λέγω ἢ ὅτι δὲν ὑπάρχει καθόλου προαγόρευσις, καθ' ὅσον αἱ προρρήσεις προσκρούουν εἰς πολλὰς ἀντιθέσεις, ἢ, ἂν κανεὶς ἀποδεικνύῃ ὅτι αὕτη προλέγει κάτι ἀπὸ τὰ μέλλοντα νὰ συμβοῦν, ὅτι πρέπει νὰ νομίζωμεν καὶ εἰς τὸ τοιοῦτον εἶδος τῆς προρρήσεως τὸ ὁποῖον εὕρισκομεν εἰς τὴν περίπτωσιν

ὅπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐκάστου τῶν κατὰ πρόρῳησιν ἐπιτυγχανο-
 μένων καταλαμβάνομεν, τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ τοιοῦτου τῆς προρῳ-
 ῆσεως εἵδους οἰόμεθα χρῆναι νομίζειν. Ἴσον γὰρ ἐπὶ πάντων
 τούτων ἐστὶ τὸ ἐν τοῖς πλείοσι διαμαρτάνειν τό τε ἐν τισὶ
 δοκεῖν μὴ ἔξω τῆς τῶν ἐκβησομένων ἀληθείας ἄγειν τὴν πρόρῳ-
 ῆσιν, καὶ τῇ ἀπατηλῇ τῶν δαιμόνων φύσει ὁμοίως καὶ διὰ ταύ-
 της καὶ πάσης ἐπινοίας ὁ σκοπὸς κατορθοῦται· τὸ γὰρ ἀποστῆσαι
 τὸν ἄνθρωπον τοῦ πρὸς τὸν Θεὸν βλέπειν καὶ κεῖθεν ἑαυτῷ τὴν
 τῶν ἀγαθῶν μοῖραν παρασκευάζειν ἀντὶ παντὸς τοῖς δαίμοσι
 σπουδάζεται. Τὸ τοίνυν πεπεῖσθαι τοὺς εὐεξαπατήτους μὴ ἐπὶ
 τῷ θείῳ βουλήματι τὰ κατὰ τὸν βίον κεῖσθαι, ἀλλ' ἐπὶ τῇ τοιαύ-
 τῶν ἄστρον διαπλοκῇ καὶ τῇ ἐκεῖθεν ἀπορῳεούσῃ δυνάμει,
 πάντων μάλιστα πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς βλαπτικῆς τῶν δαιμόνων
 φύσεως βλέπει. Εἰ οὖν κεχαρισμένον ἐστὶ τοῖς δαίμοσι τοῦ Θεοῦ
 ἀποστῆσαι τὸν ἄνθρωπον, ἀφίστησι δὲ ἢ περὶ ταῦτα πλάνη,
 ἀποδείκνυται σαφῶς δαιμονία τις οὕσα ἐνέργεια, δι' ἀπάτης
 παρακρουομένη τοὺς πᾶσαν μὲν ἐν τούτοις τὴν δύναμιν εἶναι
 νομίζοντας πρὸς δὲ παντοδύναμον τοῦ Θεοῦ ἐξουσίαν μὴ ἀπο-
 βλέποντας.

τῶν ἄλλων τὰ ὁποῖα ἐπιτυγχάνονται κατὰ πρόρρησιν. Πράγματι ἐπὶ ὄλων αὐτῶν εἶναι ἴσως πιθανὸν τὸ νὰ ἀποτυγχάνη καὶ εἰς τὰ περισσότερα καὶ τὸ νὰ νομίζη ὅτι εἰς μερικὰς περιπτώσεις ἢ πρόρρησις δὲν φέρει ἔξω τῆς ἀληθείας τῶν συμβησομένων καὶ εἰς τὴν ἀπατηλὴν φύσιν τῶν δαιμόνων ὁ σκοπὸς ἐπιτυγχάνεται ὁμοίως καὶ δι' αὐτῆς καὶ διὰ πάσης ἄλλης ἐπινοίας. Διότι τὸ νὰ ἀπομακρύνῃ τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τοῦ νὰ βλέπῃ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ νὰ παρασκευάζῃ τὴν μοῖραν τῶν ἀγαθῶν δι' ἑαυτὸν ἀποτελεῖ τὴν μεγαλυτέραν φροντίδα τῶν δαιμόνων. Τὸ νὰ εἶναι λοιπὸν πεπεισμένοι οἱ εὐκολὰ ἐξαπατῶμενοι ὅτι τὰ τοῦ βίου δὲν ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸ θεῖον βούλημα, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν τὰδε διαπλοκὴν τῶν ἀστρῶν καὶ ἀπὸ τὴν ἐκεῖθεν ἀπορρέουσαν δύναμιν, ἀποβλέπει περισσότερον ἀπὸ ὅλα τὰ πράγματα εἰς τὸν σκοπὸν τῆς βλαπτικῆς φύσεως τῶν δαιμόνων. Ἐὰν λοιπὸν οἱ δαίμονες ἔχουν ἔργον νὰ ἀπομακρύνουν τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸν Θεόν, ἀπομακρύνει δὲ ἢ πλάνη ὡς πρὸς αὐτά, ἀποδεικνύεται σαφῶς ὅτι τοῦτο εἶναι δαιμονία ἐνέργεια, παρασύρουσα δι' ἀπάτης ἐκείνους οἱ ὁποῖοι νομίζουν ὅτι ὅλη ἡ δύναμις εὐρίσκεται εἰς αὐτούς καὶ δὲν ἀναγνωρίζουν τὴν παντοδύναμον ἐξουσίαν τοῦ Θεοῦ.

ΠΕΡΙ ΨΥΧΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ Ο ΛΟΓΟΣ
Ο ΛΕΓΟΜΕΝΟΣ
ΤΑ ΜΑΚΡΙΝΙΑ

1. Ἐπειδή τοῦ ἀνθρωπίνου βίου πρὸς Θεὸν μετέστη ὁ πολὺς ἐν ἀγίοις Βασίλειος καὶ κοινὴ πένθους ἀφορμὴ ταῖς Ἐκκλησίαις ἐγένετο, περιῆν δὲ ἔτι τῷ βίῳ ἡ ἀδελφὴ καὶ διδάσκαλος, ἐγὼ δὲ ἤμην κατὰ σπουδὴν κοινωνήσεων ἐκείνη τῆς ἐπὶ τῷ ἀδελφῷ συμφορᾶς. Καί μοι περιώδυνος ἦν ἡ ψυχὴ, πρὸς τοιαύτην ζημίαν ὑπεραλοῦσα, καὶ τινα τῶν δακρῶν κοινωνὸν ἐπεξή-
τον τὸν ἴσον ἔχοντά μοι τῆς λύπης ἄχθος. Ὡς δὲ ἐν ὀφθαλμοῖς ἤμεν ἀλλήλων, ἐμοὶ μὲν ἀνεκίει τὸ πάθος προφανεῖσα τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡ διδάσκαλος· καὶ γὰρ ἤδη καὶ αὐτὴ τῇ πρὸς θάνατον ἀρρώστια συνείχετο. Ἡ δὲ κατὰ τοὺς τῆς ἱππικῆς ἐπιστήμονας ἐνδοῦσά μοι πρὸς ὀλίγον παρενεχθῆναι τῇ ῥύμῃ τοῦ πάθους, ἀναστομοῦν ἐπεχειρεῖ μετὰ ταῦτα τῷ λόγῳ, καθάπερ χαλινῶ τινι ἰδίῳ λογισμῷ τὸ ἀτακτοῦν τῆς ψυχῆς ἀπευθύνουσα, καὶ ἦν αὐτῇ τὸ ἀποστολικὸν λόγιον προφερόμενον, τὸ μὴ δεῖν ἐπὶ τῶν κεκοιμημένων λυπεῖσθαι· μόνων γὰρ τοῦτο τῶν οὐκ ἐχόντων ἐλπίδα τὸ πάθος εἶναι.

2. ΓΡΗΓ. Κἀγὼ περιζευούσης ἔτι μοι τῆς καρδίας τῇ λύπῃ, Πῶς ἔστιν, εἶπον, ἐν ἀνθρώποις τοῦτο κατορθωθῆναι, οὕτως ἐν ἐκάστῳ φυσικοῦ τινος πρὸς τὸν θάνατον τῆς διαβολῆς ὑπαρχούσης καὶ οὔτε τῶν ὀρώντων τοὺς ἀποθνήσκοντας εὐκόλως καταδεχομένων τὴν θέαν, οἷς τε ἂν προσίῃ ὁ θάνατος ἀποφευγόντων ἐφ' ὅσον οἶόν τε; Ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπικρατούντων νόμων ἔσχατον ἐν ἀδικίαις καὶ ἔσχατον ἐν τιμωρίαις τοῦτο κρι-

ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΨΥΧΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

Ο ΛΕΓΟΜΕΝΟΣ

ΤΑ ΜΑΚΡΙΝΙΑ

1. "Όταν ό πολὺς ἐν Ἀγίοις Βασίλειος μετέστη ἐκ τῆς ζωῆς πρὸς τὸν Θεόν, τὸ πένθος ἐγενικεύθη εἰς τὰς Ἐκκλησίας. Ἐξη ἀκόμη ἡ ἀδελφὴ καὶ διδάσκαλος Μακρίνα (καὶ ἐγὼ ἔσπευσα πλησίον τῆς διὰ νὰ συμμετάσχω μαζί τῆς εἰς τὴν συμφορὰν τοῦ θανάτου τοῦ ἀδελφοῦ μας. Ἡ ψυχὴ μου ἦτο περίλυπος λόγῳ τῆς μεγάλης αὐτῆς ἀπωλείας καὶ ἐζήτει κάποιον πού θὰ ἰδάκρυζεν ὅπως ἐγώ, ἐπειδὴ θὰ ἠσθάνετο, ὅπως καὶ ἐγώ, τὸ βάρος τῆς λύπης.) Μόλις συνητηθήμεν, ἡ παρουσία τῆς διδασκάλου ἀνεκίνησέ τὴν θλίψιν μου, διότι ἤδη καὶ ἐκεῖνη κατείχετο ἀπὸ τὴν θανατηφόρον ἀσθένειαν. Ἐκεῖνη τότε, ἀφοῦ ὑπεχώρησεν, ὅπως πράττουν οἱ ἔμπειροὶ τῆς ἱππικῆς τέχνης, καὶ παρεδόθη δι' ὀλίγον μαζί μου εἰς τὴν ἐκδήλωσιν τῆς θλίψεως, ἔπειτα μὲ ἐπίδειξιότητα ἐπεχείρησε νὰ μὲ συγκρατήσῃ διὰ τῶν λόγων τῆς, χρησιμοποιοῦσα τὴν σκέψιν τῆς ὡς χαλινὸν διὰ νὰ ἡρεμήσῃ τὴν παραγμένην ψυχὴν μου. Ἀνέφερε τὸν ἀποστολικὸν λόγον, δὲν πρέπει νὰ λυπησθε διὰ τοὺς νεκρούς, διότι μόνον οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα παραδίδονται εἰς αὐτὸ τὸ πάθος.

2. ΓΡΗΓ. Αἰσθανόμενος ἐγὼ τὴν λύπην νὰ καίῃ μέσα μου, εἶπον. Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἐφαρμόσουν αὐτὸ οἱ ἄνθρωποι, ἀφοῦ αἰσθάνονται ὅλοι φυσικὴν ἀποστροφήν πρὸς τὸν θάνατον; Καὶ ὅσοι ἔτυχε νὰ ἀτενίσουν ἐτοιμοθάνατον, ἀπομακρύνονται διὰ νὰ μὴ τὸν βλέπουν, ἀλλὰ καὶ ὅσοι αἰσθάνονται νὰ τοὺς πλησιάζῃ ὁ θάνατος θέλουν νὰ τὸν ἀποφύγουν, ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατὸν. Ἄλλὰ καὶ οἱ ἰσχύοντες νόμοι θεωροῦν τὸν θάνατον ὡς ὑψίστην ἀδικίαν καὶ ὡς ἐσχάτην τιμωρίαν. Κατὰ ποῖον τρόπον λοιπὸν

νότων, τίς μηχανή τὸ μηδὲν ἡγεῖσθαι τὴν τοῦ ζῆν ἀναχώρησιν καὶ ἐπὶ τῶν ἔξω τινὸς μὴ ὅτι γε τῶν ἐπιτηδείων, ὅταν τοῦ βίου λήγῃσιν; Ὁρῶμεν δέ, εἰπον, καὶ πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην σπουδὴν πρὸς τοῦτο βλέπουσαν, ὅπως ἂν ἐν τῷ ζῆν διαμένομεν. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ οἴκοι πρὸς διαγωγὴν ἡμῖν ἐπιενερόνται, ὡς ἂν μὴ τῷ περιέχοντι διὰ ψύξεως ἢ θερμότητος καταπονοῖτο τὰ σώματα. Γεωπονία δὲ τί ἄλλο καὶ οὐχὶ τοῦ ζῆν ἐστὶ παρασκευή; Ἡ δὲ τῆς ζωῆς φροντίς πάντως διὰ τὸν τοῦ θανάτου φόβον γίνεται. Ἡ δὲ ἰατρικὴ πόθεν τιμῖα τοῖς ἀνθρώποις ἐστίν; Οὐκ ἐπειδὴ μάχεσθαι πῶς διὰ τῆς τέχνης δοκεῖ πρὸς τὸν θάνατον; Θώρακες δὲ καὶ θυρεοὶ καὶ κνημίδες καὶ κράνη καὶ τὰ ἀμυντήρια τῶν ὅπλων, καὶ αἱ τῶν τειχῶν περιβολαὶ καὶ σιδηρόδετοι πύλαι καὶ ἡ τῶν τάφρων ἀσφάλεια καὶ τὰ τοιαῦτα, τί ἄλλο πλὴν διὰ τὸν τοῦ θανάτου γίνεται φόβον; Οὕτως οὖν ὄντος φοβεροῦ φυσικῶς τοῦ θανάτου, πῶς ἐστὶ ῥαδίως πεισθῆναι τῷ κελύοντι ἄλυπον διαμένειν ἐπὶ τοῦ κατοικομένου τὸν περιόντα;

3. ΜΑΚΡ. Τί δέ, φησὶν ἡ διδάσκαλος, τί σοι μάλιστα λυπηρὸν, αὐτὸ ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ τοῦ θανάτου δοκεῖ; οὐ γὰρ ἰκανὸν εἰς διαβολὴν ἡ τῶν ἀλογωτέρων συνήθεια.

ΓΡΗΓ. Τί μὲν οὖν οὐκ ἐστὶ λυπηρῆς ἀξίον, πρὸς αὐτὴν εἰπον ἐγώ, ὅταν βλέπωμεν τὸν τέως ζῶντά τε καὶ φθειγόμενον, ἄπνον καὶ ἀναυδὸν καὶ ἀκίνητον ἀθρόως γενόμενον, καὶ πάντα αὐτῶν σβεσθέντα τὰ φυσικὰ αἰσθητήρια, οὐκ ὄψεως, οὐκ ἀκοῆς ἐνεργούσης, οὐκ ἄλλου τινὸς ὢν ἡ αἴσθησις τὴν ἀντίληψιν ἔχει; Ὡκᾶν πῦρ προσενέγκης κᾶν σίδηρον, κᾶν ἀνατέμης διὰ ξίφους τὸ σῶμα κᾶν τοῖς σαρκοβόροις προθῆς κᾶν ἐγκρούης χώματι, πρὸς ἅπαντα ὁμοίως ὁ κείμενος ἔχει. Ὅταν οὖν ἐν τούτοις βλέπῃται ἡ μεταβολή, τὸ δὲ ζωτικὸν ἐκεῖνο αἴτιον, ὅτι ποτε ἦν,

Θά θεωρήσωμεν ὡς μηδὲν τὴν ἀναχώρησίν μας ἀπὸ τὴν ζωὴν, **διὰ** τοῦ θανάτου, ἀναχώρησιν ἔστω καὶ ἐνὸς ξένου, διὰ νὰ μὴ ἀναφέρω τὴν ἀναχώρησιν συγγενοῦς; Ἄλλως τε βλέπομεν ὅτι **πᾶσα** ἀνθρωπίνη φροντίς εἰς τοῦτο ἀποβλέπει, πῶς νὰ διατηρηθῶμεν εἰς τὴν ζωὴν. Διὰ τὸν σκοπὸν αὐτὸν ἐπενοήθησαν αἱ κατοικίαι, διὰ νὰ μὴ καταπονοῦνται τὰ σώματα ἀπὸ τοῦ περιβάλλοντος διὰ τῆς ζέστης ἢ τοῦ ψύχους. Καὶ ἡ γεωργία τί ἄλλο εἶναι ἢ ὄχι συντήρησις τῆς ζωῆς; Ἡ δὲ φροντίς τῆς ζωῆς πάντως καταβάλλεται διὰ τὸν φόβον τοῦ θανάτου. Ἡ δὲ ἱατρικὴ διὰ ποῖον λόγον ὑπάρχει; Διατί ἐκτιμᾶται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ἂν ὄχι διότι καταπολεμᾷ ὅσον εἶναι δυνατὸν διὰ τῶν μεθόδων τῆς τὸν θάνατον; Καὶ διατί χρησιμοποιοῦμεν τοὺς θώρακας καὶ τοὺς θυρεοὺς καὶ τὰς περικνημίδας καὶ τὰ κράνη καὶ τὰ προστατευτικὰ ὄπλα, διατί κατασκευάζομεν τὰ τεῖχη γύρω τῶν πόλεων καὶ σιδηροδέτους πύλας, καὶ τάφρους καὶ τὰ ὅμοια, ἂν ὄχι διὰ τὸν φόβον τοῦ θανάτου; Ἄφου λοιπὸν εἶναι φυσικὰ τόσον φοβερὸς ὁ θάνατος, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς πείσῃ εὐκολα ἐκεῖνος ποὺ μᾶς λέγει νὰ μὴ λυποῦνται οἱ ἐπιζῶντες τοὺς ἀποθνήσκοντας;

3.ΜΑΚΡ. Καὶ ἡ διδάσκαλος εἶπε. Τί σοῦ φαίνεται ἰδιαιτέρως λυπηρὸν ἐδῶ, αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ὁ θάνατος; Διότι δὲν εἶναι ἀρκετὸν πρὸς ἀποστροφήν του ἡ συνήθεια τῶν χαμηλῆς νοημοσύνης προσώπων.

ΓΡΗΓ. Καὶ ἐγὼ εἶπα πρὸς αὐτήν. Τί δὲν εἶναι λοιπὸν ἄξιον θλίψεως, ὅταν βλέπωμεν ἐκεῖνον ποὺ πρὸ ὀλίγου ἔζη καὶ ὠμίλει τώρα ὅλως αἰφνιδίως νὰ κεῖται ἄπνους καὶ ἄφωνος καὶ ἀκίνητος, μὲ ὅλα τὰ φυσικὰ του αἰσθητήρια σβησμένα χωρὶς νὰ λειτουργῇ οὔτε ἡ ὄρασις οὔτε ἡ ἀκοή οὔτε ἄλλο ὄργανον αἰσθήσεως; Καὶ ἂν τὸν ἐγγίσης μὲ πῦρ ἢ μὲ σίδηρον ἢ καὶ ἂν κόψῃς τὸ σῶμά του διὰ τοῦ ξίφους καὶ ἂν τὸν ρίξῃς εἰς τὰ σαρκοφάγα ζῶα καὶ ἂν τὸν κρύψῃς εἰς τὸ χῶμα, πρὸς ὅλα αὐτὰ ὁ νεκρὸς μένει ἀναίσθητος. Ὅταν λοιπὸν παρουσιάζεται τοιαύτη μεταβολή, τὸ δὲ ζωτικὸν ἐκεῖνο αἴτιον, ὅ,τιδήποτε εἶναι αὐτό,

ἀφανές τε καὶ ἀδηλον ἀθρόως γένηται, καθάπερ ἐπὶ λύχνου σβεσθέντος τῆς τέως ἐξαπτομένης ἐφ' ἑαυτοῦ φλογός οὔτε ἐπὶ τῆς θρυαλλίδος μενούσης οὔτε ἐτέρωθί που μεθισταμένης, ἀλλ' εἰς ἀφανισμόν παντελεῖ μεταχωρούσης, πῶς ἂν γένοιτο τὴν τοσαύτην μεταβολὴν ἐνεγκεῖν ἀλύπως μηδεὶ προδήλως ἐπερειδόμενον; Ἐξοδὸν γὰρ ψυχῆς ἀκούσαντες, τὸ μὲν ὑπολειφθὲν ὀρώμεν, τὸ δὲ χωρισθὲν ἀγνοοῦμεν, αὐτό τε ὅ,τι ποτε κατὰ τὴν φύσιν ἐστί, καὶ εἰς ὅ,τι μετακεχώρηκεν, οὐ γῆς, οὐκ ἀέρος, οὐχ ὕδατος, οὐκ ἄλλου τινὸς τῶν στοιχείων ἐν ἑαυτῷ δεικνύντος ἐκείνην τὴν δύναμιν τὴν τοῦ σώματος ἐκχωρήσασαν ἥς ὑπεξελθούσης νεκρὸν ἐστί τὸ ὑπολειφθὲν καὶ πρὸς διαφθορὰν ἤδη ἐκκείμενον.

Ταῦτα δέ μου διεξιόντος μεταξὺ κατασεύσασα τῆ χειρὶ ἡ διδάσκαλος.

4. ΜΑΚΡ. Μὴ τίς σε τοιοῦτος, φησί, φόβος ὑποταράσσει καὶ συνέχει τὴν διάνοιαν, ὡς οὐ διαμενούσης εἰς αἰὲ τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ συγκαταληγούσης τῆ διαλύσει τοῦ σώματος;

ΓΡΗΓ. Ἐγὼ δὲ (καὶ γὰρ οὐπω τοῦ πάθους τὸν λογισμόν ἀνεδεξάμην) θρασύτερόν πως ἀπεκρινάμην, οὐ πάνυ περισκεψάμενος τὸ λεγόμενον. Εἶπον γὰρ ἐπιτάγμασιν εἰκέναι τὰς θείας φωνάς, δι' ὧν τὸ μὲν δεῖν πεπεῖσθαι τὴν ψυχὴν εἰσαεὶ διαμένειν ἀναγκαζόμεθα, οὐ μὴν λόγῳ τινὶ τῷ τοιούτῳ προσήχθημεν δόγματι. Ἄλλ' εἰκεν ἡμῖν δουλικῶς ἐνδοθεν ὁ νοῦς φόβῳ τὸ κελευόμενον δέχεσθαι, οὐχ ἔκουσία τινὶ ὀρμῇ τοῖς λεγομένοις συντίθεσθαι. Ὅθεν καὶ βαρύτεραι ἡμῖν ἐπὶ τῶν κατοιχομένων αἱ λύπαι γίνονται οὐκ ἀκριβῶς ἐπισταμένων ἡμῶν, εἴτ' ἐτι ἐστί καθ' αὐτὸ τοῦτο τὸ ζωοποιὸν αἴτιον καὶ ὅπη καὶ ὅπως, εἴτε οὐκ ἔστιν οὐδαμῆ οὐδαμῶς. Ἴσας γὰρ ποιεῖ τοῦ ἀληθῶς ὄντος ἀδηλία τὰς ἐφ' ἐκάτερον ὑπολήψεις. Καὶ πολλοῖς μὲν τοῦτο, πολλοῖς δὲ τὸ ἐναντίον δοκεῖ. Καὶ εἰσὶ γέ τινες παρὰ τοῖς Ἑλλησιν οὐ μικρὰν ἔχοντες ἐπὶ φιλοσοφίᾳ τὴν δόξαν, οἳ ταῦτα ἀήθησάν τε καὶ ἀπεφήναντο.

5. ΜΑΚΡ. Ἐα, φησί, τοὺς ἐξωθεν λήρους, ἐν οἷς ὁ τοῦ ψεύ-

ἄποτόμως γίνη ἀφανές καὶ ἄδηλον, καθὼς συμβαίνει εἰς τὸν σφροθέντα λύχνον τοῦ ὁποίου ἢ προηγουμένως ἀναμμένη φλόγα οὔτε εἰς τὴν θρυαλλίδα μένει οὔτε πουθενὰ τοιποθετεῖται, ἀλλὰ παντελῶς ἐξαφανίζεται, πῶς εἶναι δυνατὸν τοιαύτη ἀλλαγὴ νὰ μὴ φέρη λύπην εἰς ἐκείνον ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει προφανῶς ποῦ νὰ στηριχθῆ; Ἦκούσαμεν ὅτι ἡ ψυχὴ ἐξῆλθε καὶ βλέπομεν ἐκεῖνο ποῦ ἔμεινεν, ἀλλὰ δὲν γνωρίζομεν τὸ ἐξελθόν, οὔτε τί ἦτο εἰς τὴν φύσιν οὔτε ποῦ μετέβη, διότι οὔτε ἡ γῆ, οὔτε ὁ ἀήρ, οὔτε τὸ ὕδωρ οὔτε κανένα ἄλλο στοιχεῖον μᾶς φανερώνει, ὅτι μέσα του εἰσῆλθεν ἢ ἐκ τοῦ σώματος ἀναχωρήσασα δύναμις, ἢ ὁποῖα μὲ τὴν ἐξοδὸν τῆς ἀφῆκε νεκρὸν τὸ σῶμα καὶ ἔτοιμον νὰ διαφθαρῆ.

Ἐνῶ ἔλεγα αὐτά, ἡ διδάσκαλος ἔσεισε τὸ χέρι τῆς καὶ εἶπεν.

4. ΜΑΚΡ. Μήπως σέ τρομάζει καὶ συνέχει τὴν σκέψιν σου ὁ φόβος, ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν ζῆ πάντοτε, ἀλλὰ διαλύεται μαζὶ μὲ τὸ σῶμα;

ΓΡΗΓ. Ἐγὼ δὲ χωρὶς νὰ σκεφθῶ ἀπήντησα μὲ κάποιαν θρασύτητα, διότι δὲν εἶχα ἀνασύρει τὸν λογισμὸν ἀπὸ τὴν θλίψιν. Εἶπα ὅτι αἱ θεῖαι φωναὶ ὁμοιάζουν ὡσὰν διαταγαὶ ποῦ μᾶς ὑποχρεώνουν νὰ πιστεῦμεν, ὅτι ἡ ψυχὴ ζῆ πάντοτε. Πρὸς τὸ δόγμα τοῦτο ὁμως δὲν ὠδηγήθημεν διὰ τῆς λογικῆς, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι ὁ νοῦς δέχεται τὸ πρόσταγμα ἀπὸ μέσα διὰ φόβον δουλικῶς χωρὶς νὰ συγκατατίθεται ἐκουσίως εἰς τὰ λεγόμενα. Διὰ τοῦτο καὶ τραγικωτέρα ἢ λύπη διὰ τοὺς νεκροὺς μας γίνεται, καθ' ὅσον δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς οὔτε ἐὰν ὑπάρχη ἀκόμη αὐτῇ ἢ ζωοποιὸς αἰτία, καὶ ποῦ εἶναι καὶ πῶς εἶναι, οὔτε ἐὰν δὲ ὑπάρχη πουθενὰ καθόλου. Ἡ ἀβεβαιότης αὐτῇ ὡς πρὸς τὴν πραγματικὴν κατάστασιν δημιουργεῖ γνώμας, αἱ ὁποῖαι ἐξ ἴσου δύνανται νὰ εἶναι θετικαὶ καὶ ἀρνητικαί. Καὶ πολλοὶ μὲν δέχονται τὴν μίαν ἄποψιν, ἄλλοι τὴν ἄλλην. Καὶ μερικοὶ Ἕλληνες, ἔχοντες μεγάλην φήμην ὡς φιλόσοφοι, ἐσκέφθησαν αὐτὰ καὶ ἐγνωμοδότησαν.

5. ΜΑΚΡ. Ἄφησε τὰς ἀνοησίας τῶν εἰδωλολατρῶν, τὰς ὁποίας

ψεύδους εδρέτης ἐπὶ βλάβῃ τῆς ἀληθείας πιθανῶς τὰς ἡπατημένας ὑπολήψεις συντίθῃσιν· σὺ δὲ πρὸς τοῦτο βλέπε, ὅτι τὸ οὕτω περὶ ψυχῆς ἔχειν, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἀλλότριον πρὸς τὴν ἀρετὴν ἔχειν καὶ πρὸς τὸ παρὸν ἡδὺ μόνον βλέπειν, τὴν δὲ τοῖς αἰῶσιν ἐνθεωρουμένην ζωὴν ἀπ' ἐλπίδος ποιεῖσθαι, καθ' ἣν μόνη ἢ ἀρετὴ τὸ πλεῖον ἔχει.

ΓΡΗΓ. Καὶ πῶς, ἔφηρ, γένοιτ' ἂν ἡμῖν παγία τις καὶ ἀμετάθετος ἢ περὶ τοῦ διαμένειν τὴν ψυχὴν δόξα; Αἰσθάνομαι γὰρ καὶ αὐτός, ὅτι τοῦ καλλίστου τῶν κατὰ τὴν ζωὴν (τῆς ἀρετῆς λέγω) ὁ τῶν ἀνθρώπων χηρεῦσει βίος, εἰ μὴ τις ἀναμφίβολος ἢ περὶ τούτου πίστις ἐν ἡμῖν κρατηθῆι. Πῶς γὰρ ἔστι τὴν ἀρετὴν χώραν ἔχειν ἐφ' ᾧ ἢ παροῦσα ζωὴ περιγραφεῖν τὸ εἶναι ὑπείληπται καὶ πλεόν ἐλπίζεται μετὰ ταύτην οὐδέν;

Β. ΜΑΚΡ. Οὐκοῦν ζητῆσαι χρῆ, φησὶν ἢ διδάσκαλος, ὅθεν ἂν ἡμῖν τὴν δέουσαν περὶ τούτων ἀρχὴν ὁ λόγος λάβῃ. Καὶ εἰ δοκεῖ, παρὰ σοῦ γενέσθω τῶν ἐναντίων δογμάτων ἢ συμμαχία· ὁρῶ γὰρ ὅτι σοι καὶ ὑποκεκίνηται πρὸς τοιαύτην καταφορὰν ἢ διάνοια. Εἴθ' οὕτως ὁ τῆς ἀληθείας μετὰ τὴν ἀντίθεσιν ἀναζητηθήσεται λόγος.

ΓΡΗΓ. Ἐπειδὴ τοῦτο ἐκέλευσε, παραιτησάμενος αὐτὴν μὴ κατὰ ἀλήθειαν οἰηθῆναι τὰ παρ' ἡμῶν ἀντιλέγεσθαι, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ βεβαίως κατασκευασθῆναι τὸ περὶ ψυχῆς δόγμα, τῶν ἀντιπιπτόντων πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὑπεκλυθέντων, ἢ που, ἔφηρ, ταῦτα ἂν εἴποιεν οἱ τῷ ἐναντίῳ παριστάμενοι λόγῳ, ὅτι τὸ σῶμα σύνθετον ὄν, πάντως εἰς τὰ, ἐξ ὧν συνέστηκε, διαλύεται; Αὐθείσης δὲ τῶν στοιχείων τῆς ἐν τῷ σώματι συμφυίας, ἐπὶ τὸ οἰκεῖον ἐν ἐκάστῳ γίνεται κατὰ τὸ εἶκος ἢ ῥοπή αὐτῆς φύσεως τῶν στοιχείων, δι' ὁλκῆς τινος ἀναγκαίας τῇ ὁμογενεῖ τὸ οἰκεῖον ἀποδιδοῦσης. Τῷ τε γὰρ θερμῷ πάλιν τὸ ἐν ἡμῖν ἐνωθήσεται, καὶ τῷ στερῶν τὸ γεῶδες, καὶ τῶν λοιπῶν ἐκάστῳ πρὸς τὸ συγγενὲς ἢ μεταχώρησις γίνεται. Ἡ οὖν ψυχὴ μετὰ

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐπινοεῖ ὁ εὐρετῆς τοῦ ψεύδους διὰ νὰ **καταστρέψη** τὴν ἀλήθειαν. Σὺ δὲ πρόσεξε εἰς τοῦτο, ὅτι μία **τοιαύτη** ἄποψις περὶ τῆς ψυχῆς δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο παρὰ **ἀπομάκρυνσιν** ἀπὸ τὴν ἀρετὴν καὶ προσήλωσιν μόνον πρὸς **ὅ,τι** εἶναι κατὰ τὸ παρὸν εὐχάριστον, ἀπόρριψιν δὲ τῆς ἐλπί-
δος εἰς τὴν αἰώνιαν ζωὴν, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἐπικρατεῖ πλήρως **ἡ ἀρετή**.

ΓΡΗΓ. Καὶ πῶς, εἶπα, θὰ ἔχωμεν ἰδέαν σταθερὰν καὶ ἀμετάθετον **ὅτι** ἡ ψυχὴ διαμένει μετὰ θάνατον; Διότι ἀντιλαμβάνομαι καὶ **ἔγω** ὁ ἴδιος ὅτι, ἐὰν ἡ πίστις εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς δὲν **κυριαρχήσῃ** μέσα μας δυνατῆ, τότε ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων χάν-
νεται τὸ καλύτερον προσὸν τῆς, δηλαδὴ τὴν ἀρετὴν. Διότι πῶς **εἶναι** δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ ἀρετὴ ἐκεῖ ὅπου ἡ ὑπαρξίς ἐκλαμβά-
νεται ὡς περιοριζομένη μόνον εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν καὶ τί-
ποτε δὲν ἐλπίζεται μετ' αὐτὴν;

Β. ΜΑΚΡ. Λοιπὸν πρέπει νὰ ζητήσωμεν, λέγει ἡ διδάσκαλος, ἀπὸ τοῦ δύναται νὰ ἀρχίσῃ δεόντως ἡ συζήτησις μας. Ἐὰν θέ-
λης δύνασαι νὰ ὑπερασπίζεσαι τὰς ἐναντίας ἀπόψεις. Ἄλ-
λως τε βλέπω, ὅτι ἡ σκέψις σου φέρεται πρὸς αὐτάς. Ἄς **τεθῆ** λοιπὸν ἡ ἀντίθετος ἐπιχειρηματολογία καὶ ἔπειτα θ' **ἀναζητήσωμεν** τὴν ἀλήθειαν.

ΓΡΗΓ. Ἐπειδὴ τοῦτο παρήγγειλεν ἐκείνη καὶ ἀφοῦ τὴν παρεκά-
λεσα νὰ μὴ νομίσῃ ὅτι ἐδεχόμεν τὰς ἀντιρρήσεις ὡς ἀληθεῖς, **ἐνῶ** κατ' ἀλήθειαν ἐπεθύμουν νὰ βεβαιώσω τὸ περὶ τῆς ψυχῆς **δόγμα**, ἐπικαλούμενος καὶ χρησιμοποιοῦν τὰς ἀντιθέτους γνώ-
μας καὶ ἀπόψεις σκοπίμως, εἶπα. Ἀληθῶς ὅσοι δέχονται τὰς **ἀντιθέτους** ἀπόψεις δὲν λέγουν ὅτι τὸ σῶμα εἶναι σύνθετον καὶ **ὅπως** δὴποτε διαλύεται εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη; Καὶ ὅταν τὸ **σωματικὸν** συγκρότημα διαλυθῇ εἰς τὰ στοιχεῖά του, τότε κάθε **στοιχεῖον** τοποθετεῖται εἰς τὴν πηγὴν τοῦ ὁμοίου του, διότι **τὰ** στοιχεῖα ρέπουν φυσικῶς διὰ τινος ἀνάγκης τὸ ὅμοιον πρὸς **τὸ ὅμοιον**. Τὸ θερμὸν, πού εἶναι εἰς τὸ σῶμά μας, ἐνώνεται μετὰ **τὴν** θερμότητα καὶ τὸ γεῶδες ἐνώνεται μετὰ τὰ στερεά, καὶ τὰ **λοιπὰ** μεταχωροῦν ἐκεῖ ὅπου ἕκαστον εὕρισκει τὸ ὅμοίον του.

τοῦτο ποῦ ἔσται; Εἰ μὲν γὰρ ἐν τοῖς στοιχείοις εἶναι τις λέγοι, τὴν αὐτὴν εἶναι τούτοις κατ' ἀνάγκην συνθήσεται. Οὐ γὰρ ἂν γένοιτό τις τοῦ ἑτεροφυοῦς πρὸς τὸ ἀλλότριον μίξις, καί, εἰ ταῦτα εἶη, ποικίλη τις πάντως ἀναφανήσεται ἢ πρὸς τὰς ἐναντίας μεμιγμένη ποιότητος, τὸ δὲ ποικίλον ἀπλοῦν οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἐν συνθέσει θεωρεῖται πάντως. Πᾶν δὲ τὸ σύνθετον καὶ διαλυτὸν ἐξ ἀνάγκης· ἢ δὲ διάλυσις φθορὰ τοῦ συνεστῶτός ἐστι. Τὸ δὲ φθειρόμενον οὐκ ἀθάνατον ἢ οὕτως γε ἂν καὶ ἡ σὰρξ ἀθάνατος λέγοιτο, εἰς τὰ, ἐξ ὧν συνέστηκε, λυομένη. Εἰ δὲ ἄλλο τί που παρὰ ταῦτά ἐστι, ποῦ λόγος αὐτὴν εἶναι ὑποτίθεται, ἐν μὲν τοῖς στοιχείοις διὰ τοῦ ἑτεροφυοῦς αὐτὴν ἔχειν οὐκ εὐρισκομένην, ἄλλου δὲ οὐδενὸς ἐν τῷ κόσμῳ ὄντος, ἐν ᾧ γένοιτ' ἂν ἡ ψυχὴ καταλλήλως τῇ ἰδίᾳ φύσει ἐμβιοτεύουσα; Ὁ δὲ μηδαμῆ ἐστιν, οὐδὲ ἐστι πάντως.

7. ΜΑΚΡ. Καὶ ἡ διδάσκαλος ἡρέμα τοῖς ῥηθεῖσιν ἐπιστενάξασα, Τάχα που ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα, φησί, πρὸς τὸν Ἀπόστολον ἐν Ἀθήναις ποτὲ συστάντες προέφερον Στωϊκοί τε καὶ Ἐπικουρῆοι. Καὶ γὰρ ἀκούω πρὸς ταῦτα μάλιστα τὸν Ἐπίκουρον ταῖς ὑπολήψεσι φέρεσθαι, ὡς τυχαία τις καὶ αὐτόματος ἢ τῶν ὄντων ὑπενοήθη φύσις, ὡς οὐδεμιᾶς προνοίας διὰ τῶν πραγμάτων διηκούσης. Καὶ διὰ τοῦτο κατὰ τὸ ἀκόλουθον καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν πομφόλυγος δίκην ᾤετο πνεύματι τινι τοῦ σώματος ἡμῶν περιταθέντος, ἕως ἂν περικρατῆται τὸ πνεῦμα τῷ περιέχοντι, τῇ δὲ διαπτῶσει τοῦ ὄγκου καὶ τὸ ἐναπειλημμένον συγκατασβέννυσθαι. Ὅρος γὰρ τούτῳ τῆς τῶν ὄντων φύσεως τὸ φαινόμενον ἦν, καὶ μέτρον τῆς τοῦ παντὸς καταλήψεως ἐποιεῖτο τὴν αἴσθησιν, μεμυκῶς παντάπασιν τὰ τῆς ψυχῆς αἰσθητήρια, καὶ πρὸς οὐδὲν τῶν νοητῶν τε καὶ ἀσωμάτων βλέ-

Ἔστερα λοιπὸν ἡ ψυχὴ ποῦ εἶναι; Ἐάν κανεῖς δεχθῆ ὅτι εἶναι εἰς τὰ στοιχεῖα, τότε κατ' ἀνάγκην θὰ τὴν συνταυτίσῃ μετὰ τὰ στοιχεῖα. Πράγματι ἀνάμιξις δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ μεταξὺ βύο πραγμάτων τὰ ὁποῖα διαφέρουν ὡς πρὸς τὴν φύσιν των. Καὶ ἐάν γίνῃ, τότε πρέπει ἡ ψυχὴ κατ' ἀνάγκην νὰ θεωρηθῆ ποικίλη, ἀφοῦ θὰ εἶναι ἀναμειγμένη πρὸς ἐναντίας ποιότητος, τὸ δὲ ποικίλον δὲν εἶναι ἀπλοῦν ἀλλὰ ἐκλαμβάνεται ἐν συνθέσει ὁπωσδήποτε. Κατ' ἀνάγκην δὲ τὸ σύνθετον εἶναι καὶ διαλυτόν, ἡ δὲ διάλυσις εἶναι φθορὰ τοῦ ὑπάρχοντος συνθέτου. Τὸ δὲ φθειρόμενον δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ἀθάνατον. εἰ δ' ἄλλως τότε καὶ ἡ σὰρξ ἡ λυομένη εἰς τὰ ἐξ ὧν συνίσταται θὰ ἦτο ἀθάνατος. Ἄλλ' ἐάν κάτι ἄλλο παρὰ τὰ διαλυόμενα ὑπάρχῃ, δηλαδὴ ἡ ψυχὴ, τότε ποῦ θὰ τὴν τοποθετήσῃ ἡ σκέψις μας, ἀφοῦ εἰς τὰ στοιχεῖα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εὐρίσκειται, διότι εἶναι κάτι τὸ φυσικῶς διάφορον ἀπὸ αὐτά, ἔπειτα τίποτε ἄλλο εἰς τὸν κόσμον δὲν ὑπάρχει ἐντὸς τοῦ ὁποίου νὰ δύναται νὰ τοποθετηθῆ ἡ ψυχὴ καὶ νὰ συνυπάρχῃ ἐν ἀρμονίᾳ μετὰ αὐτό; Καὶ ἐκεῖνο ποῦ πουθενὰ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ εὐρεθῆ δὲν ὑπάρχει καθ' ὁλοκληρίαν.

7 ΜΑΚΡ. Καὶ ἡ διδάσκαλος ἀκούσασα ταῦτα, ἀνεστέναξεν ἠσυχὰ καὶ εἶπεν. Ἴσως αὐτὰ καὶ παρόμοια μετὰ αὐτὰ ἔλεγαν πρὸς τὸν Ἀπόστολον οἱ συναθροισθέντες εἰς τὰς Ἀθήνας Στωϊκοὶ καὶ Ἐπικούρειοι φιλόσοφοι. Διότι ἀκούω ὅτι αἱ θεωρίαι τοῦ Ἐπικούρου ὑπεστήριζον τὰς ἀπόψεις αὐτάς, ὅτι ἡ φύσις τῶν ὄντων ἐθεωρήθη ὑπ' αὐτοῦ τυχαία καὶ αὐτόματος, καθ' ὅσον καμμία πρόνοια δὲν διήκει διὰ τῶν πραγμάτων. Κατὰ συνέπειαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν ἐθεώρει ὡσάν φοῦσκαν ἀέρος. Τὸ σῶμα διεπτύχθη ὑπὸ τοῦ ἀέρος, ὥστε νὰ περικρατῆται μέσα εἰς τὸ περιέχον, ὅταν δὲ ὁ ὄγκος τοῦ σώματος καταρρεῦσῃ, καὶ ὁ ἀέρας ποῦ εἶναι εἰς αὐτὸ ἐξαφανίζεται. Δι' αὐτὸν ὄρος τῆς φύσεως τῶν ὄντων εἶναι τὸ φαινόμενον καὶ μέτρον τῆς κατανοήσεως τοῦ παντός εἶναι ἡ αἴσθησις. Εἶχε κλείσει ἐξ ὁλοκλήρου τὰ αἰσθητήρια τῆς ψυχῆς καὶ δι' αὐτὸ δὲν ἠδύνατο νὰ βλέπῃ οὐδὲν

πειν οἶός τε ὦν, ὡσπερ ὁ οἰκίσκῳ τινὶ καθειργμένος τῶν οὐρα-
νίων θανμάτων ἀθέατος μένει, τοῖς τοίχοις καὶ τῷ ὀρόφῳ πρὸς
τὴν τῶν ἔξω θεῶν ἐμποδιζόμενος. Ἄτεχνῶς γὰρ γήινοὶ τινές
εἰσι τοῖχοι τὰ αἰσθητὰ πάντα ὅσα ἐν τῷ παντὶ καθορᾶται πρὸς
τὴν τῶν νοητῶν θεωρίαν δι' ἑαυτῶν τοὺς μικροψυχοτέρους δια-
τειχίζοντες.

8. Γῆν ὁ τοιοῦτος βλέπει μόνην καὶ ὕδωρ καὶ ἀέρα καὶ
πῦρ· ὅθεν δὲ τούτων ἕκαστον ἢ ἐν τίνι ἐστὶν ἢ ὑπὸ τίνος περι-
κρατεῖται, διδεῖν ὑπὸ μικροψυχίας οὐ δύναται. Καὶ ἱμάτιον
μὲν τις ἰδὼν τὸν ὑφάντην ἀνελογίσαστο, καὶ διὰ τῆς νηὸς τὸν ναυ-
πηγὸν ἐνενόησεν, ἢ τε αὐτοῦ οἰκοδόμον χεῖρ ὁμοῦ τῇ τοῦ οἰκο-
δομήματος ὄψει τῇ διανοίᾳ τῶν θεωμένων ἐγγίνεται. Οἱ δὲ πρὸς
τὸν κόσμον ὀρῶντες πρὸς τὸν διὰ τούτων δηλούμενον ἀμβλυω-
ποῦσιν, ὅθεν τὰ σοφὰ ταῦτα καὶ δριμέα παρὰ τῶν τὸν ἀφανισμόν
ψυχῆς δογματιζόντων προφέρεται, σῶμα ἐκ στοιχείων καὶ στοι-
χεῖα ἐκ σώματος καὶ τὸ μὴ δύνασθαι τὴν ψυχὴν καθ' ἑαυτὴν
εἶναι, εἰ μήτε τούτων τι εἶη, μήτε ἐν τούτοις. Εἰ γὰρ ὅτι μὴ
ὁμοφυῆς τοῖς στοιχείοις ἐστὶν ἡ ψυχὴ, διὰ τοῦτο οὐδαμοῦ εἶναι
αὐτὴν οἱ ἀντιλέγοντες οἴονται, οὗτοι πρῶτον μὲν καὶ τὴν ἐν
σαρκὶ ζωὴν ἄψυχον εἶναι δογματιζέτωσαν· οὐ γὰρ ἄλλο τι τὸ
σῶμά ἐστιν, εἰ μὴ συνδρομὴ τῶν στοιχείων. Μὴ τοίνυν μηδ'
ἐν τούτοις τὴν ψυχὴν εἶναι λεγέτωσαν δι' ἑαυτῆς ζωοποιοῦσαν
τὸ σύγκριμα, εἴπερ οὐκ ἔστι μετὰ ταῦτα δυνατόν, καθὼς οἴον-
ται, τῶν στοιχείων ὄντων καὶ τὴν ψυχὴν εἶναι, ὡς μηδὲν ἄλλο
ἢ νεκρὰν τὴν ζωὴν ἡμῶν παρ' αὐτῶν ἀποδείκνυσθαι. Εἰ δὲ νῦν
ἐν τῷ σώματι τὴν ψυχὴν εἶναι οὐκ ἀμφιβάλλουσι, πῶς τοῦ σώ-
ματος εἰς τὰ στοιχεῖα τὸν ἀφανισμόν αὐτῆς δογματίζουσι;
Ἐπειτα δὲ καὶ κατὰ ταύτης τῆς θείας φύσεως τὰ ἴσα τολμάτω-
σαν. Πῶς γὰρ ἐροῦσι τὴν νοεράν τε καὶ αὔλον καὶ ἀειδῆ φύσιν
εἰς τὰ ὑγρά τε καὶ μαλακὰ καὶ στερέμνια διαδομένην ἐν τῷ

τῶν νοητῶν καὶ ἀσωμάτων ὄντων, ὅπως μένει ἀθάνατος τῶν οὐρανίων θαυμάτων ὁ κλεισμένος εἰς ἓνα οἰκίσκον ἐμποδιζόμενος ἀπὸ τοὺς τοίχους καὶ τὴν ὄροφὴν νὰ ἴδῃ ἔξω. Ὅλα τὰ αἰσθητά, ὅλα ὅσα φαίνονται, εἶναι ὡσάν γήϊνοι τοίχοι οἱ ὅποιοι περιτειχίζουν τοὺς μικροψυχοτέρους καὶ τοὺς ἐμποδίζουν νὰ ἐνατενίσουν τὰ νοητά.

8. Ὁ Ἐπίκουρος βλέπει μόνον γῆν καὶ ὕδωρ καὶ ἀέρα καὶ πῦρ, ἀλλ' ἀπὸ μικροψυχίαν δὲν δύναται νὰ διακρίνῃ ἀπὸ ποῦ προέρχεται ἕκαστον αὐτῶν ἢ εἰς τί εἶναι ἢ ὑπὸ τίνος περικρατεῖται. Καὶ ἂν μὲν κανεὶς ἴδῃ ὕφασμα, ἀναλογίζεται τὸν ὕφαντουργόν, καὶ διὰ τοῦ πλοίου σκέπτεται τὸν ναυπηγόν, καὶ ἅμα τῇ θεᾷ τοῦ κτιρίου ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν τοῦ βλέποντος ἡ χεὶρ τοῦ οἰκοδόμου. Ἄλλ' οὔτοι ἐνῶ βλέπουν τὸν κόσμον, κλείουν τὰ μάτια πρὸ ἐκείνου τὸν ὅποιον φανερῶνουν τὰ πάντα. Καὶ τοιοῦτοτρόπως παρουσιάζονται τὰ σοφὰ καὶ ἔξυπνα ταῦτα δόγματα ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὅποιοι διδάσκουν ὅτι ἡ ψυχὴ καταστρέφεται, ὅτι εἶναι σῶμα ἐκ στοιχείων καὶ στοιχεῖα ἐκ σώματος, καὶ ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ καθ' ἑαυτήν, ἐὰν δὲν εἶναι κάτι ἐκ τῶν στοιχείων ἢ μέσα εἰς ἢ τὰ στοιχεῖα. Διότι, ἐὰν οἱ ἀντιφρονούντες νομίζουν ὅτι ἡ ψυχὴ δὲν ὑπάρχει πουθενὰ βάσει τοῦ ὅτι δὲν εἶναι τῆς αὐτῆς φύσεως, κατὰ πρῶτον πρέπει νὰ δεχθοῦν καὶ τὴν ἐν σαρκὶ ζωὴν ἄψυχον. Διότι τὸ σῶμα δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ σύνθεσις τῶν στοιχείων. Ἄς μὴ λέγουν λοιπὸν ὅτι μέσα εἰς τὰ στοιχεῖα ὑπάρχει ἡ ψυχὴ ζωογονοῦσα τὸ σωματικὸν συγκρότημα, ἐὰν νομίζουν ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν, ἀφοῦ ὑπάρχουν τὰ στοιχεῖα, νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἡ ψυχὴ, ὥστε νὰ ἀποδεικνύεται ἀπὸ αὐτοὺς ὅτι ἡ ζωὴ μας εἶναι νεκρά. Ἐὰν ὁμως δὲν ἀμφιβάλλουν ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι τώρα μέσα εἰς τὸ σῶμα, τότε πῶς διδάσκουν ὅτι ἡ ψυχὴ ἐξαφανίζεται, ἀφοῦ τὸ σῶμα διατηρεῖται εἰς τὰ στοιχεῖα; Ἐπειτα δὲ πρέπει νὰ τολμήσουν νὰ παραδεχθοῦν τὰ ἴδια καὶ διὰ τὴν θείαν φύσιν. Διότι, πῶς θὰ εἴπουν ὅτι ἡ νοερά καὶ ἄυλος καὶ ἀόρατος φύσις, ἐισχωροῦσα μέσα εἰς τὰ ὑγρά καὶ τὰ μαλακά, εἰς τὰ θερμά καὶ τὰ σκληρά,

εἶναι συνέχειν τὰ ὄντα, οὔτε συγγενῶς ἔχουσαν πρὸς τὰ ἐν οἷς γίνεται, οὔτε διὰ τὸ ἑτερογενὲς ἐν αὐτοῖς εἶναι ἀδυνατοῦσαν; Οὐκοῦν ἐξηγήσθω καθόλου τοῦ δόγματος αὐτῶν καὶ αὐτὸ τὸ Θεῖον, ᾧ διακρατεῖται τὰ ὄντα.

9. ΓΡΗΓ. Αὐτὸ δὲ τοῦτο, εἰπον ἐγώ, πῶς ἂν τοῖς ἀντιλέγουσιν ἀναμφίβολον γένοιτο, τὸ ἐκ Θεοῦ εἶναι τὰ πάντα καὶ ἐν αὐτῷ περικρατεῖσθαι τὰ ὄντα ἢ καὶ ὅλως τὸ εἶναι τι Θεῖον τῆς τῶν ὄντων ὑπερκείμενον φύσεως;

ΜΑΚΡ. Ἡ δέ, σιωπᾶν μὲν ἦν, φησὶν, ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις ἀρμοδιώτερον, μὴδὲ ἀξιοῦν ἀποκρίσεως τὰς μωρὰς τε καὶ ἀσεβεῖς τῶν προτάσεων, ἐπεὶ καὶ τις τῶν θείων ἀπαγορεύει λόγος μὴ ἀποκρίνεσθαι ἄφρονι ἐν τῇ ἀφροσύνῃ αὐτοῦ· ἄφρων δὲ πάντως ἐστὶ, κατὰ τὴν προφήτην, ὃ μὴ εἶναι λέγων Θεόν. Ἐπεὶ δὲ χρῆ καὶ τοῦτο εἰπεῖν, ἐρῶ σοι, φησί, λόγον, ἐμὸν οὐχί, ἀλλ' οὐδὲ ἄλλον τινὸς ἀνθρώπου· μικρὸς γὰρ οὗτος, ὅστις δ' ἂν ἦ· ἀλλ' αὐτὸν δὴ ἢ κτίσις τῶν ὄντων διὰ τῶν ἐν αὐτῇ θαυμάτων διέξεισιν (ἀκροατῆς ὀφθαλμὸς γίνεται), διὰ τῶν φαινομένων ἐνηχοῦντος τῇ καρδίᾳ τοῦ σοφοῦ τε καὶ τεχνικοῦ λόγου. Βοᾶ γὰρ ἄντικρυς τὸν ποιητὴν ἢ κτίσις, αὐτῶν τῶν οὐρανῶν, καθὼς φησὶν ὁ Προφήτης, ταῖς ἀλαλήτοις φωναῖς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ διηγουμένων. Τίς γὰρ βλέπων τὴν τοῦ παντός ἀρμονίαν, τῶν τε οὐρανίων καὶ τῶν κατὰ γῆν θαυμάτων, καὶ ὡς ἐναντίως ἔχοντα πρὸς ἀλληλα τὰ στοιχεῖα κατὰ τὴν φύσιν πρὸς τὸν αὐτὸν ἅπαντα σκοπὸν διὰ τινος ἀδρόητου κοινωνίας συμπλέκεται, τὴν παρ' ἑαυτοῦ δύναμιν ἕκαστον πρὸς τὴν τοῦ παντός διαμονὴν συνεισφέροντα, καὶ οὔτε τὰ ἀμικτά τε καὶ ἀκοινώνητα κατὰ τὴν ἰδιότητα τῶν ποιότητων διαχωρεῖ ἀπ' ἀλλήλων, οὔτε ἐν ἀλλήλοις φθεῖρεται κατακιρνάμενα πρὸς ἀλληλα ταῖς ἐναντίαις ποιότησιν, ἀλλὰ καὶ οἷς ἀνωφερῆς ἐστὶν ἢ φύσις, ἐπὶ τὰ κάτω φέρεται,

1. Παρμ. 26,4-5, ψαλμ. 2,2.

2. Ψαλμ. 18,2.

Πυγκρατεῖ εἰς τὴν ὑπαρξιν τὰ ὄντα, ἐνῶ οὔτε συγγενῆς μὲ αὐτὰ εἰς τὰ ὅποια εἰσχωρεῖ εἶναι, οὔτε ἀδυνατεῖ νὰ εὕρισκεται μέσα εἰς αὐτά, ἂν καὶ εἶναι ἑτερογενῆς; Ἄς ἀποβάλλουν, λοιπόν, ἐκ τοῦ συστήματός των καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν διὰ τοῦ ὁποίου συγκρατοῦνται τὰ ὄντα.

9. ΓΡΗΓ. Αὐτὸ ἀκριβῶς, εἶπα ἐγώ, θέλω νὰ μάθω, πῶς θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ ἀναμφίβολον εἰς τοὺς ἀντιλέγοντας ὅτι τὰ πάντα προέρχονται ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ δι' αὐτοῦ τὰ πάντα συγκρατοῦνται, καὶ γενικῶς ὅτι ὑπάρχει Θεός, ὁ ὁποῖος εἶναι ὑπὲρ τὴν φύσιν τῶν ὄντων;

ΜΑΚΡ. Ἐκείνη δὲ λέγει. Εἶναι προτιμότερον νὰ σιωπᾶ κανεὶς πρὸ τοιούτων ἀμφιβολιῶν καὶ νὰ ἀπαξιοῖ ἀπαντήσεως τὰς μωρὰς καὶ ἀσεβεῖς προτάσεις, καθ' ὅσον καὶ ὁ θεῖος λόγος ἀπαγορεύει νὰ ἀπαντῶμεν εἰς τὰς ἀνοησίας τῶν ἀφρόνων. Ἄφρων δὲ κατὰ τὸν προφήτην εἶναι ὁ λέγων ὅτι δὲν ὑπάρχει Θεός ¹. Ἐπειδὴ δὲ πρέπει καὶ τοῦτο νὰ σᾶς εἶπω, λέγω λόγον ὃχι ἰδικόν μου οὔτε ἄλλου ἀνθρώπου, διότι αὐτός ὅσον μέγας καὶ ἂν εἶναι, μικρὸς θὰ εἶναι. Θὰ σοῦ εἶπω τὸν λόγον τὸν ὅποιον διηγεῖται ἡ κτίσις τῶν ὄντων διὰ τῶν θαυμασιῶν αὐτῆς (ἀκροατῆς δὲ αὐτῆς εἶναι ὁ ὀφθαλμός), διὰ τῶν φαινομένων τῆς ὁποίας ὁ σοφὸς καὶ καλλιτεχνικὸς λόγος ἤχει μέσα εἰς τὴν καρδίαν μας. Διότι ἡ δημιουργία κηρύττει καθαρὰ τὸν δημιουργόν, ἀφοῦ οἱ ἴδιοι οἱ οὐρανοί, καθὼς λέγει ὁ προφήτης, μὲ φωνὰς ἀλαλήτους διηγοῦνται τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ ². Ποῖος βλέπων τὴν ἀρμονίαν τοῦ κόσμου, τὰ θαυμάσια φαινόμενα τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, καὶ πῶς τὰ στοιχεῖα ἐνῶ εἶναι ἀντίθετα πρὸς ἄλληλα κατὰ τὴν φύσιν των, ὅμως συμπλέκονται ὅλα πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν διὰ μιᾶς ἀρρήτου κοινωνίας, συνεισφέροντα ἕκαστον τὴν δυνάμιν του διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ σύμπαντος, καὶ οὔτε τὰ ἄμικτα καὶ ἀκοινωνήτα κατὰ τὰς ἀτομικὰς ιδιότητάς των χωρίζονται ἀλλήλων οὔτε ἀλληλοφθείρονται ἀναμιγνύόμενα πρὸς ἄλληλα ἐκ τῶν ἀντιθέτων ιδιοτήτων. Ἄλλὰ συμβαίνει μάλιστα καὶ ἐκεῖνα ποῦ ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των τείνουν πρὸς τὰ ἄνω,

τῆς ἡλιακῆς θερμότητος διὰ τῶν ἀκτίνων καταρθεούσης, τὰ τε ἐμβριθῆ τῶν σωμάτων ἀνακουφίζεται διὰ τῶν ἀτμῶν λεπτινό-μενα, ὡς καὶ τὸ ὕδωρ παρὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἀνωφερὲς γίνεσθαι δι' ἀέρος ἐπὶ πνευμάτων ὀχοούμενον καὶ τὸ αἰθέριον πῦρ πρόσγειον γίνεσθαι ὡς καὶ τὸ βάθος μὴ ἀμοιρεῖν τῆς θερμότητος, ἐπιχειομένην δὲ τῇ γῆ τὴν ἐκ τῶν ὄμβρων ἰκμάδα μίαν οἶσαν τῇ φύσει, μυρίας γεννᾶν βλαστημάτων διαφορὰς πᾶσι κατάλληλον τοῖς ὑποκειμένοις ἐμφυομένην τὴν τε ὀξύτατην τοῦ πόλου περιφορὰν καὶ τῶν ἐντὸς κύκλων τὴν ἐπὶ τὸ ἔμπαλιν κίνησιν, τὰς τε ὑποδρομὰς καὶ τὰς συνόδους, καὶ τὰς ἐναρμονίους ἀποστάσεις τῶν ἄστρον· ὁ ταῦτα βλέπων τῷ διανοητικῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ, ἄρα οὐχὶ φανερῶς ἐν τῶν φαινομένων διδάσκεται, ὅτι θεία δύναμις ἔντεχνός τε καὶ σοφὴ τοῖς οὖσιν ἐμφαινομένη, καὶ διὰ πάντων ἤκουσα τὰ μέρη συναρμόζει τῷ ὄλῳ, καὶ τὸ ὄλον συμπληροῖ ἐν τοῖς μέρεσι, καὶ μιᾷ τινι περικρατεῖται δυνάμει τὸ πᾶν, αὐτὸ ἐν ἑαυτῷ μένον καὶ οὔτε ληγόν ποτε τῆς κινήσεως οὔτε εἰς ἄλλον τινὰ τόπον παρὰ τόν, ἐν ᾧ ἐστι, μεθιστάμενον;

10. ΓΡΗΓ. Καὶ πῶς, εἶπον, ἢ περὶ τὸ εἶναι τὸν Θεὸν πίστις, καὶ τὴν ψυχὴν εἶναι τὴν ἀνθρωπίνην συναποδείκνυσιν; Οὐ γὰρ δὴ ταυτόν ἐστι τῷ Θεῷ ἢ ψυχῇ, ὥστε εἰ τὸ ἐν ὁμολογοῖτο εἶναι σννομολογεῖσθαι πάντως καὶ τὸ λειπόμενον.

ΜΑΚΡ. Ἡ δέ, Λέγεται, φησί, παρὰ τῶν σοφῶν μικρὸς τις εἶναι κόσμος ὁ ἀνθρωπος, ταῦτα περιέχων ἐν ἑαυτῷ τὰ στοιχεῖα, οἷς τὸ πᾶν συμπεπλήρωται. Εἰ δὲ ἀληθὴς οὗτος ὁ λόγος (ἔοικε δέ), τὰχα οὐκ ἂν ἐτέρας ἐδεήθημεν συμμαχίας εἰς τὸ βεβαιωθῆναι ἡμῖν δὲ περὶ ψυχῆς ὑπειλήφαμεν. Ὑπειλήφαμεν δὲ τὸ εἶναι αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν ἐν ἐξηλλαγμένῃ τε καὶ ἰδιαζούσῃ φύσει, παρὰ τὴν σωματικὴν παχυμέρειαν. Ὡς γὰρ πάντα τὸν κόσμον διὰ τῆς αἰσθητικῆς ἀντιλήψεως ἐπιγινώσκοντες, δι' αὐ-

τὰ φέρωνται πρὸς τὰ κάτω, ὅπως ἡ ἡλιακὴ θερμότης ἡ ὁποία
 ῥεῖ κάτω διὰ τῶν ἀκτίνων καὶ τὰ βαρέα σώματα ἀνέρχον-
 ται λεπτυνόμενα διὰ τοῦ ἀτμοῦ, ὅπως τὸ ὕδωρ τὸ ὁποῖον
 γίνεται ἀνωφερές, παρὰ τὴν ἐκ φύσεως φοράν του πρὸς τὰ κά-
 τω, ὠθούμενον διὰ τοῦ ἀέρος ἐπὶ ἀνέμων, καὶ τὸ πῦρ ποὺ εἶ-
 ναι αἰθέριον γίνεται γήϊνον διὰ νὰ μὴ μείνη τὸ βᾶθος ἀμέτο-
 χον θερμότητος, ἡ δὲ ὑγρότης ποὺ κατέρχεται μὲ τὴν βροχὴν
 εἰς τὴν γῆν, ἐνῶ εἶναι μία ὡς πρὸς τὴν φύσιν της, ὅμως
 γενᾶ μυριάδας διαφόρων φυτῶν προσφερομένη εἰς ὄλα κα-
 τὰ τρόπον κατάλληλον καὶ τὴν ταχυτάτην περιφορὰν τοῦ
 πόλου καὶ τὴν ἐντὸς τῶν κύκλων ἀντίστροφον κίνησιν καὶ τὰς
 ἐκλείψεις καὶ τὰς συνόδους καὶ τὰς ἀναλογίας τῶν ἀποστά-
 σεων τῶν ἄστρον· ἐκεῖνος δὲ ὁποῖος βλέπει ταῦτα μὲ τὸν νο-
 ερὸν ὀφθαλμὸν τῆς ψυχῆς δὲν διδάσκεται ὀλοφάνερα ἐκ τῶν
 φαινομένων, ὅτι θεῖα δύνამις τεχνικὴ ἢ σοφὴ παρουσιάζεται
 εἰς τὰ ὄντα καὶ διαπερῶσα τὰ πάντα συναρμόζει τὰ μέρη εἰς
 τὸ ὅλον καὶ συμπληρῶνει τὸ ὅλον ὑπὸ τῶν μερῶν, καὶ διὰ μιᾶς
 δυνάμεως περικρατεῖ τὸ πᾶν, τὸ ὁποῖον μένει εἰς τὸν ἑαυτὸν του,
 χωρὶς νὰ παύη ποτὲ κινούμενον καὶ χωρὶς νὰ μεταφέρεται εἰς
 ἄλλον τόπον, ἀπὸ ἐκεῖνον εἰς τὸν ὁποῖον εὐρίσκεται;

10. ΓΡΗΓ. Ἄλλὰ πῶς, εἶπα, ἡ πίστις εἰς τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ
 συναποδεικνύει καὶ τὴν ὑπαρξιν ἀνθρωπίνης ψυχῆς; Διότι ἡ
 ψυχὴ δὲν εἶναι κάτι τὸ αὐτὸ μὲ τὸν Θεὸν ὥστε, ἐὰν ὁμολογηθῇ
 ὅτι ὑπάρχει τὸ ἓν, τότε κατ' ἀνάγκην νὰ συνομολογηθῇ ὅτι
 ὅπωςδῆποτε ὑπάρχει καὶ τὸ ἄλλο.

ΜΑΚΡ. Ἐκεῖνη δὲ εἶπε. Λέγουν οἱ σοφοὶ ὅτι ὁ ἀνθρωπος εἶναι μι-
 κρὸς κόσμος, διότι περιέχει μέσα του τὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὰ ὁποῖα
 ἀποτελεῖται τὸ πᾶν. Καὶ ἐὰν, ὡς φαίνεται, ὁ λόγος οὗτος εἶναι
 ἀληθής, τότε δὲν θὰ εἶχαμεν ἀνάγκην συμμάχου ἄλλου διὰ νὰ
 βεβαιώσωμεν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον περὶ τῆς ψυχῆς πιστεύομεν.
 Πιστεύομεν δέ, ὅτι ἡ ψυχὴ ὑπάρχει καθ' ἑαυτὴν μὲ φύσιν διά-
 φορον καὶ ἰδιαιτέραν ἀπὸ τὴν σωματικὴν παχυμέρειαν. Διότι
 ὅπως διὰ τῆς αἰσθητικῆς ἀντιλήψεως γνωρίζοντες ὅλον τὸν

τῆς τῆς κατὰ τὴν αἴσθησιν ἡμῶν ἐνεργείας εἰς τὴν τοῦ ὑπὲρ αἴσθησιν πράγματός τε καὶ νοήματος ἔννοϊαν ὀδηγούμεθα καὶ γίνεται ἡμῖν ὁ ὀφθαλμὸς ἐρμηνεὺς τῆς παντοδυνάμου σοφίας, τῆς τῷ παντὶ μὲν ἐνθεωρουμένης, τὸν δὲ κατ' αὐτὴν τοῦ παντός περιεδραγμένον δι' ἑαυτῆς μηνυούσης, οὕτω καὶ πρὸς τὸν ἐν ἡμῖν βλέποντες κόσμον, οὐ μικρὰς ἔχομεν ἀφορμὰς πρὸς τὸ διὰ τῶν φαινομένων καὶ τοῦ κεκρυμμένου καταστοχάσασθαι. Κέκρυπται δὲ ἐκεῖνο, ὃ ἐφ' ἑαυτοῦ ὄν νοητὸν τε καὶ ἀειδὲς διαφεύγει τὴν αἰσθητικὴν κατανόησιν.

11. ΓΡΗΓ. Κάγω εἶπον· Ἄλλὰ τὴν μὲν τοῦ παντός ὑπερκειμένην σοφίαν διὰ τῶν ἐνθεωρουμένων τῇ φύσει τῶν ὄντων σοφῶν τε καὶ τεχνικῶν λόγων, ἐν τῇ ἁρμονίᾳ ταύτῃ καὶ διακοσμήσει δυνατόν ἐστὶν ἀναλογίσασθαι· ψυχῆς δὲ γνώσις διὰ τῶν κατὰ τὸ σῶμα δεικνυμένων τίς ἂν γένοιτο τοῖς ἀπὸ τῶν φαινομένων τὸ κρυπτὸν ἀνιχνεύουσιν;

ΜΑΚΡ. Καὶ μάλιστα μὲν τοι, φησὶν ἡ παρθένος, τοῖς κατὰ τὸ σοφὸν ἐκεῖνο παράγγελμα γινώσκειν ἑαυτοὺς ἐπιθυμοῦσιν. Ἰκανὴ διδάσκαλος τῶν περὶ ψυχῆς ὑπολήψεων αὐτὴ ἡ ψυχὴ, ὅτι αὐτὸς τίς ἐστὶ καὶ ἀσώματος, καταλλήλως τῇ ἰδίᾳ φύσει ἐνεργοῦσά τε καὶ κινουμένη καὶ διὰ τῶν σωματικῶν ὀργάνων τὰς ἰδίας κινήσεις ἐνδεικνυμένη. Ἡ γὰρ ὀργανικὴ τοῦ σώματος αὐτῆ διασκευὴ, ἐστὶ μὲν οὐδὲν ἤττον καὶ ἐπὶ τῶν ἀπονεκρωθέντων διὰ θανάτου, ἀλλ' ἀκίνητός τε μένει καὶ ἀνερέργητος, τῆς ψυχικῆς δυνάμεως ἐν αὐτῇ μὴ οὐσης. Κινεῖται δὲ τότε ὅταν ἡ τε αἴσθησις ἐν τοῖς ὀργάνοις ἦ καὶ διὰ τῆς αἰσθήσεως ἡ νοητὴ δύναμις διήκη ταῖς ἰδίαις ὁρμαῖς συγκινοῦσα πρὸς τὸ δοκοῦν τὰ ὀργανικὰ αἰσθητήρια.

12. ΓΡΗΓ. Τί οὖν, εἶπον, ἐστὶν ἡ ψυχὴ; εἰ δυνατόν λόγῳ τινὶ τὴν φύσιν ὑπογραφεῖναι, ὡς ἂν τις γένοιτο ἡμῖν τοῦ ὑποκειμένου διὰ τῆς ὑπογραφῆς κατανόησις.

ΜΑΚΡ. Καὶ ἡ διδάσκαλος, ἄλλοι μὲν ἄλλως, φησί, τὸν περὶ αὐτῆς ἀπεφῆγαντο λόγον, κατὰ τὸ δοκοῦν ἕκαστος ὀριζό-

κόσμον, δι' αὐτῆς τῆς αἰσθητικῆς λειτουργίας μας ὀδηγοῦμεθα **εἰς** τὴν γνῶσιν τῆς ὑπεραισθητῆς καὶ νοητῆς πραγματικότητος, ὅποτε ὁ ὀφθαλμὸς μας γίνεται ἑρμηνεὺς τῆς παντοδυνάμου σοφίας, ἡ ὁποία ἐνθεωρεῖται ἐν τῷ παντὶ καὶ ἐξαγγέλλει ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος περικρατεῖ τὸ πᾶν, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον βλέποντες **εἰς** τὸν ἐσωτερικὸν μας κόσμον δὲν ἔχομεν μικρὰς ἀφορμὰς ὥστε **μέσφ** τῶν φαινομένων νὰ στοχασθῶμεν καὶ τὸ κρυμμένον. **Κρύπτεται** δὲ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶναι καθ' ἑαυτὸ νοητὸν καὶ ἀόρατον καὶ ἐπομένως διαφεύγει τὴν αἰσθητικὴν κατανόησιν.

11. ΓΡΗΓ. Καὶ ἐγὼ εἶπα. Ἄλλὰ τὴν ὑπὲρ τὸ πᾶν εὕρισκομένην σοφίαν, ἡ ὁποία ἐνθεωρεῖται εἰς τὴν φύσιν, εἶναι δυνατὸν ἀπὸ τὴν σοφὴν καὶ ἔντεχον διακόσμησιν τῶν ὄντων νὰ δεχθῶμεν συλλογιστικῶς. Ποία ὁμοίως γνῶσις τῆς ψυχῆς εἶναι δυνατὸν νὰ προσέλθῃ διὰ τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ σώματος εἰς τοὺς ἀνιχνεύοντας ἀπὸ τὰ φαινόμενα τὸ κρυπτόν;

ΜΑΚΡ. Βεβαίως λέγει ἡ παρθένος, δι' ἐκείνους ποὺ κατὰ τὸ σοφὸν παράγγελμα ἐπιθυμοῦν νὰ γνωρίζουν τοὺς ἑαυτοῦς των, ἐὰν τουλάχιστον διὰ τὸ περὶ ψυχῆς ζήτημα ἡ ἴδια ἡ ψυχὴ εἶναι ἡ κατάλληλος διδάσκαλος, διότι ἂν καὶ εἶναι ἄυλος καὶ ἀσώματος ἐνεργεῖ καὶ κινεῖται καταλλήλως πρὸς τὴν φύσιν τῆς καὶ διὰ τῶν σωματικῶν ὀργάνων μαρτυρεῖ τὰς κινήσεις τῆς. Ἡ ὀργανικὴ αὐτὴ κατασκευὴ τοῦ σώματος διατηρεῖται ὁπωςδῆποτε καὶ ἐπὶ τῶν νεκρωθέντων διὰ θανάτου ἀλλὰ μένει ἀκίνητος καὶ ἀνερέγητος, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει μέσα τῆς ἡ ψυχικὴ δύναμις. Τότε δὲ μόνον κινεῖται, ὅταν ἀφ' ἐνὸς μὲν ὑπάρχῃ μέσα εἰς τὰ σωματικὰ ὄργανα ἡ αἴσθησις ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ νοητικὴ δύναμις διαπερᾶ τὴν αἴσθησιν, κινουῦσα διὰ τῆς ὁρμῆς αὐτῆς κατὰ τὴν διάθεσίν τῆς τὰ ὀργανικὰ αἰσθητήρια.

12. ΓΡΗΓ. Τί λοιπόν, εἶπα, εἶναι ἡ ψυχὴ; Ἐὰν εἶναι δυνατὸν διὰ τοῦ λόγου νὰ ὀρισθῇ ἡ φύσις τῆς, ὥστε διὰ τοῦ ὀρισμοῦ νὰ ἀντιληφθῶμεν τί εἶναι;

ΜΑΚΡ. Καὶ ἡ διδάσκαλος λέγει. Προσεπάθησαν διάφοροι, συμφῶνως πρὸς τὰς ἀντιλήψεις των ἕκαστοι, νὰ ὀρίσουν τὴν ψυχὴν

μενοι, ἡ δὲ ἡμετέρα περὶ αὐτῆς δόξα οὕτως ἔχει· Ψυχὴ ἐστὶν οὐσία γενητὴ, οὐσία ζῶσα, νοερά, σώματι ὀργανικῶ καὶ αἰσθητικῶ δύνάμιν ζωτικὴν καὶ τῶν αἰσθητῶν ἀντιληπτικὴν δι' ἑαυτῆς ἐνιεῖσα, ἕως ἂν ἡ δεκτικὴ τούτων συνέστηκε φύσις. Καὶ ἅμα ταῦτα λέγουσα δεικνύσει τῇ χειρὶ τὸν ἰατρὸν τὸν ἐπιθεραπεία τοῦ σώματος αὐτῇ προσκαθήμενον, καὶ φησιν. Ἐγγὺς ἡμῖν τῶν εἰρημένων ἡ μαρτυρία. Πῶς γάρ, εἶπεν, οὗτος ἐπιβαλὼν τῇ ἀρτηρίᾳ τὴν τῶν δακτύλων ἀφήν, ἀκούει τρόπον τινα διὰ τῆς ἀπτικῆς αἰσθήσεως τῆς φύσεως πρὸς αὐτὸν βοώσης καὶ τὰ ἴδια πάθη διηγουμένης, ὅτι ἐν ἐπιτάσει ἐστὶ τῷ σώματι τὸ ἀρρώστημα καὶ ἀπὸ τῶνδε τῶν σπλάγγων ἡ νόσος ὤρμηται καὶ ἐπὶ τοσόνδε παρατείνει τοῦ φλογμοῦ ἢ ἐπίτασις; Διδάσκειται δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἄλλα τοιαῦτα, πρὸς τε τὸ σχῆμα τῆς κατακλίσεως βλέπων, καὶ πρὸς τὴν τῶν σαρκῶν τηκεδόνα, καὶ ὡς ἐπισημαίνει τὴν ἔνδον διάθεσιν, τό τε εἶδος τοῦ χρώματος, ὑπωχρόν τε ὄν καὶ χολῶδες, καὶ ἡ τῶν ὀμμάτων βολὴ περὶ τῶν λυπούντων καὶ ἀλγυνόντων αὐτομάτως ἐγκλινομένη. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ ἀκοὴ τῶν ὁμοίων διδάσκαλος γίνεται, τῷ τε πυκνῷ τοῦ ἄσθματος, καὶ τῷ συνεκδιδομένῳ μετὰ τῆς ἀναπνοῆς στεναγμῷ τὸ πάθος ἐπιγινώσκουσα. Εἶποι δ' ἂν τις μηδὲ τὴν ὄσφρησιν τοῦ ἐπιστήμονος ἀνεπίσκεπτον εἶναι τοῦ πάθους, ἀλλὰ διὰ τῆς ποιᾶς τοῦ ἄσθματος ιδιότητος ἐπιγινώσκειν τὸ ἐγκεκρυμμένον τοῖς σπλάγγνοις ἀρρώστημα. Ἄρ' οὖν εἰ μὴ τις δύνάμις ἦν νοητὴ ἢ ἐκάστῳ τῶν αἰσθητηρίων παρούσα, τί ἂν ἡμᾶς ἢ χεῖρ ἀφ' ἑαυτῆς ἐδιδάξατο, μὴ τῆς ἐννοίας πρὸς τὴν τοῦ ὑποκειμένου γνῶσιν τὴν ἀφήν ὀδηγούσης, τί δ' ἂν ἡ ἀκοὴ διανοίας διεξευγμένη, ἢ ὀφθαλμός, ἢ μυκτῆρ, ἢ ἄλλο τι αἰσθητήριον πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ ζητουμένου συνήργησεν, εἰ ἐφ' ἑαυτοῦ μόνου τούτων ἕκαστον ἦν; Ἄλλ' ὁ πάντων ἐστὶν ἀληθέστατον, ὁ κα-

3. Περὶ Κατασκευῆς τοῦ Ἀνθρώπου κεφ. 16. Πλάτωνος Φίλιβος 29. Β. Φίλωνος, Περὶ κόσμου ὀμιλία 1,12 εἰς τὴν Γένεσιν. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Ὀμιλία 28.

4. Πλάτωνος Πρωταγόρας 343 Α Β «Κοιῆ τῷ Ἀπόλλωνι εἰς τὸν Νεῶν τὸν ἐν Δελφοῖς γράψαντες ταῦτα, & δὴ πάντες ὕμνοῦσι. Γνωθὶ σαυτὸν

τὰ διαφόρους τρόπους. Ἡ ἰδική μας ἀντίληψις περὶ αὐτῆς
 εἶναι ἡ ἐξῆς. Ἡ ψυχὴ εἶναι κτιστὴ οὐσία, εἶναι οὐσία ζῶσα,
 ἡ ἐξ ἑαυτῆς εἰς τὸ ὀργανικὸν καὶ αἰσθητικὸν
 σῶμα δύναμιν ζωτικὴν καὶ ἀντιληπτικὴν τῶν αἰσθητῶν, ἕως
 τοῦ ὁ δεκτικὸς τούτων σωματικὸς ὀργανισμὸς συγκρατεῖται.
 Ἐνῶς δὲ ἔλεγε ταῦτα, δεικνύει μὲ τὴν χεῖρά της τὸν ἰατρὸν ὁ ὁ-
 πῖος ἐκάθητο πλησίον της πρὸς ἰατρικὴν παρακολούθησιν καὶ
 λέγει· ἡ μαρτυρία τῶν λεχθέντων εἶναι πλησίον μας. Διότι πῶς
 οὗτος, ἐγγίζων τὴν ἀρτηρίαν μὲ τὰ δάκτυλά του, ἀκούει τρό-
 πον τινὰ διὰ τῆς αἰσθήσεως τῆς ἀφῆς τὴν φύσιν νὰ τοῦ φωνάζη
 καὶ νὰ τοῦ διηγήται τὰ πάθη της, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἀρρώστεια ἡ
 ὁποία προσέβαλε τὸ σῶμα ἐφθασεν εἰς τὴν ἀκμὴν της καὶ ὅτι ἡ
 ἀσθενεία ἐξεκίνησεν ἀπὸ τὸ τάδε σπλάγχχνον καὶ ἐπὶ τὸσον χρο-
 νικὸν διάστημα θὰ συνεχισθῇ ἡ αὔξησις τοῦ πυρετοῦ; Παρόμοια
 μὲ αὐτὰ διδάσκεται καὶ ὑπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ βλέπων ἀφ' ἐνὸς
 μὲν τὸ σχῆμα τῆς κατακλίσεως ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἀδυναμίαν τῆς
 σαρκός, καὶ πῶς παρουσιάζει τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν καὶ
 τὸ χρῶμα, τὸ ὁποῖον εἶναι ὠχρὸν ἢ πρασινωπὸν, καὶ τὸ βλέμ-
 μα τῶν ὀφθαλμῶν, τὸ ὁποῖον αὐτομάτως μαρτυρεῖ τὴν λύπην
 καὶ τὸν πόνον. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ ἀκοὴ γίνεται διδάσκαλος περὶ
 τῶν τοιούτων πραγμάτων, κάμνουσα διάγνωσιν τῆς νόσου
 ἀπὸ τὴν ταχύτητα τῆς ἀναπνοῆς καὶ τὸν μετὰ τῆς ἀναπνοῆς
 ἐξερχόμενον στεναγμὸν. Θὰ ἔλεγε δὲ κανεὶς ὅτι μήτε ἡ ὄσφρη-
 σις τοῦ ἐπιστήμονος μένει ἀχρησιμοποίητος εἰς τὴν ἐξεύρεσιν
 τῆς ἀσθενείας, ἀλλ' ὅτι ἀπὸ τὴν ποιότητα τῆς ἀναπνοῆς ἐννοεῖ
 τὸ ἀρρώστημα ποῦ κρύπτεται εἰς τὰ σπλάγχχνα. Ἄρα λοιπόν,
 εἴαν δὲν ἦτο παροῦσα κάποια δύναμις νοητικὴ μέσα εἰς κάθε
 αἰσθητήριον, τί θὰ ἠδύνατο ἡ χεὶρ μόνη της νὰ μᾶς διδάξῃ,
 ἀφοῦ δὲν θὰ ὠδηγεῖτο ἡ ἀφῆ ὑπὸ τῆς νοήσεως εἰς τὴν γνῶσιν
 τοῦ ὑποκειμένου; κατὰ τί θὰ συνέβαλεν εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ ζη-
 τουμένου ἡ ἀκοὴ χωρισμένη ἀπὸ τὴν διάνοιαν, ἡ ὁ ὀφθαλμὸς ἡ
 ἡ μύτη ἡ ἄλλο αἰσθητήριον, εἴαν ἕκαστον ἦτο μόνον του; Ἀλλὰ

καὶ μηδὲν ἔγαν». Πλάτωνος Φαῖδρος 229 E. «οὐ δύναμαι κατὰ τὸ Δελφικὸν
 γράμμα γνῶναι ἑμαυτόν».

λῶς τις τῶν ἔξω πεπαιδευμένων εἰπὼν μνημονεύεται, τὸν νοῦν εἶναι τὸν ὁρῶντα καὶ νοῦν τὸν ἀκούοντα. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο δοίη τις ἀληθὲς εἶναι, πῶς, εἰπέ σύ, πρὸς τὸν ἥλιον βλέπων, καθὼς ἐδιδάχθης παρὰ τοῦ διδασκάλου βλέπειν, οὐχ ὅσος φαίνεται τοῖς πολλοῖς, τοσοῦτον αὐτὸν φῆς εἶναι τῷ μεγέθει τοῦ κύκλου, ἀλλ' ὑπερβαλεῖν πολλαπλάσια τῷ μέτρῳ πᾶσαν τὴν γῆν; Οὐκ ἐπειδὴ τῇ ποίᾳ κινήσει, καὶ τοῖς χρονικοῖς τε καὶ τοπικοῖς διαστήμασι καὶ ταῖς ἐκλειπτικαῖς αἰτίαις τῇ διανοίᾳ διὰ τῶν φαινομένων ἀκολουθήσας, θαρρόων ἀποφαίνων τὸ οὕτως ἔχειν; Καὶ τῆς σελήνης μείωσίν τε καὶ αὐξήσιν βλέπων, ἄλλα διδάσκει διὰ τοῦ φαινομένου περὶ τὸ στοιχεῖον σχήματος, τό, ἀφεγγῆ τε εἶναι αὐτὴν κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν, καὶ τὸν πρόσγειον κύκλον περιπολεῖν, λάμπει δὲ ἀπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων (ὡς ἐπὶ τῶν κατόπτρων γίνεσθαι πεφυκέναι τὸν ἥλιον ἐφ' ἑαυτῶν δεχόμενα οὐκ ἰδίας ἀγὰς ἀντιδίδωσιν, ἀλλὰ τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς ἐκ τοῦ λείου καὶ στίλβοντος σώματος εἰς τὸ ἔμπαλιν ἀνακλωμένου), καίπερ τοῖς ἀνεξετάστως βλέπουσιν ἐξ αὐτῆς δοκεῖ τῆς σελήνης εἶναι τὸ φέγγος. Δείκνυται δὲ τὸ μὴ οὕτως ἔχειν, ὅτι γινομένη μὲν ἀντιπρόσωπος τῷ ἡλίῳ κατὰ διάμετρον ὄλῳ τῷ πρὸς ἡμᾶς βλέποντι κύκλῳ καταφωτίζεται· ἐν ἐλάττονι δὲ τῷ κατ' αὐτὴν τόπῳ, ἐπεὶ θάττον περιοῦσα τὸν ἐν ᾧ ἐστὶ κύκλον, πρὶν ἅπαξ τὸν ἥλιον περιοδεῦσαι τὸν ἴδιον δρόμον, πλεον ἢ δωδεκάκις αὐτὴ τὸν καθ' ἑαυτὴν περιέρχεται. Διὸ συμβαίνει μὴ αἰεὶ πεπληρωθῆναι φωτὸς τὸ στοιχεῖον· οὐ γὰρ μένει ἐν τῷ πυκνῷ τῆς περιόδου διηρεκῶς ἀντιπρόσωπος τῷ διὰ πολλοῦ περιμόντι τὸν ἴδιον πόλον, ἢ δι' ὀλίγου πολλάκις τὸν ἑαυτῆς περιθέουσα· ἀλλ' ὥσπερ ἢ κατ' εὐθειαν ὡς πρὸς τὸν ἥλιον ἀντιπρόσωπος θέσις, ἅπαν τὸ πρὸς ἡμᾶς τῆς σελήνης μέρος διὰ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων πεφωτισμένον ἐποίησεν, οὕτως ὅταν ἐπὶ τὰ πλάγια γίνεται τοῦ

πὸ ἀληθέστερον ὄλων εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶπε κάποιος ἀπὸ
 τοὺς ἔκτος Χριστοῦ στοχαστάς, ὅτι ὁ νοῦς εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος
 βλέπει καὶ ἀκούει ⁵. Καὶ ἐὰν κανεὶς δὲν θὰ ἐδέχετο τοῦτο ὡς ἀλη-
 θές, τότε, εἶπέ μου, ἐσύ, πῶς βλέπων πρὸς τὸν ἥλιον, ὡς ὑπὸ
 τοῦ διδασκάλου ἐδιδάχθης νὰ τὸν βλέπῃς, λέγεις ὅτι τὸ μέγε-
 θος τοῦ δίσκου του δὲν εἶναι ὡς φαίνεται εἰς τοὺς πολλοὺς ἀλλ'
 ὅτι ὑπερβαίνει κατὰ μέτρον πολλαπλάσιον τὸ μέγεθος τῆς γῆς;
 Δὲν ἐδέχθης τοῦτο ἀδιστάκτως, διότι παρηκολούθησες διὰ τῆς
 διανοίας αὐτὴν ἢ ἐκείνην τὴν κίνησιν καὶ τὰ χρονικὰ καὶ τοπι-
 κὰ διαστήματα καὶ τὰς αἰτίας τῶν ἐκλείψεων; Καὶ ὅταν βλέπῃς
 τὴν αὐξήσιν καὶ τὴν μείωσιν τῆς σελήνης, διδάσκεσαι ἄλλας
 ἀληθείας διὰ τοῦ φαινομένου σχήματος τοῦ οὐρανοῦ τούτου
 σώματος, ὅτι δηλαδὴ κατὰ τὴν φύσιν τῆς ἢ σελήνης εἶναι ἀφεγ-
 γῆς καὶ περιφέρεται περίξ τῆς γῆς καὶ λάμπει διὰ τῶν ἀκτίνων
 τοῦ ἡλίου (ὅπως συμβαίνει μὲ τὰ κάτοπτρα τὰ ὁποῖα, δεχόμενα
 τὸν ἥλιον, ρίπτουν ὄχι ἰδικὰς τῶν ἀκτίνων ἀλλὰ τὰς τοῦ ἡλίου,
 αἱ ὁποῖαι ἐκ τῆς λείας καὶ στιλπνῆς ἐπιφανείας τοῦ κατόπτρου
 ἀντανακλῶνται πρὸς τὰ ὀπίσω), ἂν καὶ διὰ τοὺς βλέποντας
 τὰ πράγματα ἀνεξετάστως φαίνεται ὅτι τὸ φῶς εἶναι αὐτῆς
 ταύτης τῆς σελήνης. Ἀποδεικνύεται δὲ ὅτι δὲν συμβαίνει οὕτως
 ἐκ τούτου, ὅτι, ὅταν εὐρίσκεται ἐκ διαμέτρου ἀπέναντι τοῦ ἡλίου
 κατα φωτίζεται εἰς ὀλόκληρον τὸν πρὸς ἡμᾶς βλέποντα κύκλον·
 ἐπειδὴ ὁμοῦς ὁ τόπος εἰς τὸν ὁποῖον περιπολεῖ εἶναι μικρότερος,
 συμπληρῶνει ταχύτερον τὸν κύκλον τῆς καὶ ἐκτελεῖ περισσοτέ-
 ρας ἀπὸ δώδεκα στροφὰς περὶ ἑαυτὴν, πρὶν ὁ ἥλιος περιοδεύσῃ
 ἅπαξ τὸν ἰδικόν του κύκλον. Διὰ τοῦτο συμβαίνει ὥστε ἡ ἐπι-
 φάνεια τῆς σελήνης νὰ μὴ καλύπτεται πάντοτε ὀλόκληρος ὑπὸ
 τοῦ φωτός. Διότι ἡ θέσις τῆς ἀπέναντι τοῦ ἡλίου δὲν διατηρεῖ-
 ται, λόγῳ τῆς ταχείας περιστροφῆς περὶ τὸν ἑαυτὸν τῆς, καθό-
 σον αὐτὸς μὲν περιέρχεται τὸν κύκλον του διὰ μακροῦ, ἐνῶ αὐτὴ
 περιέρχεται τὸν ἰδικόν της συντομώτερον καὶ πολλακίς· ἀλλὰ
 ὅπως ἡ κατ' εὐθειᾶν ἀντιμέτωπος πρὸς τὸν ἥλιον θέσις παρου-
 σιάζει ὀλόκληρον τὸ πρὸς ἡμᾶς μέρος τῆς σελήνης φωτιζόμενον
 ὑπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου, οὕτω καὶ ὅταν εὐρίσκεται εἰς τὰ

ἡλίου, τοῦ αἰεὶ κατ' αὐτὸν γινομένου τῆς σελήνης ἡμισφαιρίου διαλαμβανομένου τῇ τοῦ ἀκτίνων περιβολῇ, τὸ πρὸς ἡμᾶς κατ' ἀνάγκην ἀποσκοιάζεται, ἀντιμεθισταμένης τῆς λαμπηδόνος ἀπὸ τοῦ μὴ δυναμένου πρὸς τὸν ἥλιον βλέπειν μέρους ἐπὶ τὸν αἰεὶ κατ' ἐκείνον γινόμενον, ἕως ἂν ὑποβᾶσα κατ' εὐθειᾶν τὸν ἡλιακὸν κύκλον κατὰ νότου τὴν ἀκτίνα δέξεται, καὶ οὕτω τοῦ ἄνωθεν ἡμισφαιρίου περιλαμφθέντος ἀόρατον ποιεῖ τὸ πρὸς ἡμᾶς μέρος, τὸ εἶναι καθόλου τῇ ἰδίᾳ φύσει ἀφεγγές καὶ ἀφώτιστον· ὅπερ δὴ παντελῆς τοῦ στοιχείου μείωσις λέγεται. Εἰ δὲ παρέλθῃ πάλιν τὸν ἥλιον κατὰ τὴν ἰδίαν τοῦ δρόμου κίνησιν, καὶ ἐκ πλαγίου γένοιτο τῇ ἀκτίνι, τὸ πρὸ ὀλίγου ἀλαμπές ὑπολάμπειν ἄρχεται, τῆς ἀκτίνος ἀπὸ τοῦ πεφωτισμένου πρὸς τὸ τέως ἀφεγγές μετιούσης.

Ὁρθῶς οἶων σοι γίνεται ἡ ὄψις διδάσκαλος, οὐκ ἂν σοι παρασχομένη δι' ἑαυτῆς τῶν τοιούτων τὴν θεωρίαν, εἰ μὴ τι οὖν τὸ διὰ τῶν ὄψεων βλέπον, δ τοῖς κατ' αἴσθησιν γνωσκομένοις οἷόν τισιν ὀδηγοῖς κεχρημένον διὰ τῶν φαινομένων ἐπὶ τὰ μὴ βλεπόμενα διαδύεται; Τί δεῖ προστιθέσθαι τὰς γεωμετρικὰς ἐφόδους διὰ τῶν αἰσθητῶν χαραγμάτων, πρὸς τὰ ὑπὲρ αἴσθησιν ἡμᾶς χειραγωγούσας, καὶ μυρία ἐπὶ τούτοις ἄλλα, δι' ὧν συνίσταται διὰ τῶν ἐν ἡμῖν σωματικῶς ἐνεργουμένων τῆς ἐγκεκρυμμένης τῇ φύσει ἡμῶν νοεράς οὐσίας τὴν κατάληψιν γίνεσθαι.

13. ΓΡΗΓ. Τί δέ, εἶπον, εἰ ὡςπερ κοινὸν μὲν ἐστὶν ἐπὶ τῆς αἰσθητῆς τῶν στοιχείων φύσεως τὸ ὑλῶδες, διαφορὰ δὲ κατὰ τὸ ἰδιάζον ἐν ἐκάστῳ εἶδει τῆς ὕλης πολλή (ἢ τε γὰρ κινήσεις αὐτοῖς ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐστίν, τοῦ μὲν ἀνωφεροῦς ὄντος, τοῦ δὲ ἐπὶ τὸ κάτω βριθοντος τό τε εἶδος οὐ τὸ αὐτό, καὶ ἡ ποιότης διάφορος ἐν τινι), τούτων κατὰ τὸν λόγον συνουσιωμένην

Ἡ ἀγία τοῦ ἡλίου τότε τὸ ἡμισφαίριον τὸ ὁποῖον στρέφεται πρὸς ἡμᾶς εἶναι σκοτεινὸν καὶ μόνον ἐκεῖνο τὸ μέρος τῆς σελήνης τὸ ὁποῖον εἶναι ἐστραμμένον πρὸς τὸν ἥλιον δέχεται τὰς ἀκτῖνας αὐτοῦ. Ἡ λαμπρότης ἀφαιρεῖται ἀπὸ τὸ μέρος τὸ ὁποῖον εἶναι ἐστραμμένον πρὸς τὸν ἥλιον καὶ δίδεται εἰς ἐκεῖνο μόνον τὸ μέρος τὸ ὁποῖον εἶναι ἐστραμμένον πρὸς αὐτόν, ἕως οὗτου ἡμεῖς διέλθῃ κατ' εὐθείαν ἀπέναντι τοῦ ἡλιακοῦ κύκλου καὶ δεξιῆς τὰς ἀκτῖνας αὐτοῦ εἰς τὸ ὀπίσθιον μέρος της, ὅποτε τὸ μέρος οὗτου εἶναι ἐστραμμένον πρὸς ἡμᾶς γίνεται ἀόρατον, διότι κατὰ τὴν φύσιν του εἶναι ἄνευ φωτός, ἐνῶ τὸ ἄλλο ἡμισφαίριόν της, εἶναι φωτισμένον. Τὸ φαινόμενον τοῦτο λέγεται πλήρης φαιώσις τοῦ σώματος τῆς σελήνης. Ἄλλ' ὅταν περάσῃ πάλιν ἀπὸ τὸν ἥλιον κατὰ τὸν δρόμον τῆς κινήσεώς της καὶ λάβῃ τῶν πλαγιῶν τὰς ἀκτῖνάς του, τότε τὸ πρὸ ὀλίγου ἀφώτιστον μέρος ἀρχίζει νὰ φωτίζεται, διότι αἱ ἀκτῖνες μεταβαίνουν ἀπὸ τὸ φωτισμένον πρὸς τὸ ἀφανές μέρος της.

Βλέπεις πόσα πράγματα σὲ διδάσκει ἡ ὄρασις; Μόνη της δὲν θὰ σοῦ προσέφερε τοιαύτην γνῶσιν, ἐὰν δὲν ὑπῆρχε κατὰ τὸ ὁποῖον βλέπει διὰ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖ τὰ δεδομένα τῶν αἰσθήσεων ὡς ὁδηγούς, ὥστε διὰ τῶν φαινομένων νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ μὴ φαινόμενα. Πρέπει εἰς ταῦτα νὰ προσθέσωμεν τὰς γεωμετρικὰς μεθόδους αἱ ὁποῖαι διὰ τῶν αἰσθητικῶν σχημάτων μᾶς χειραγωγοῦν εἰς τὸ ὑπὲρ αἰσθησιν, καὶ πέραν αὐτῶν μύρια ἄλλα διὰ τῶν ὁποίων ἀποδεικνύεται ὅτι τὴν ὑπαρξιν τῆς ἐντὸς τῆς φύσεως ἡμῶν κεκρυμμένης νοερᾶς οὐσίας κατανοοῦμεν διὰ τῶν σωματικῶν ἡμῶν ἐνεργημάτων.

13. ΓΡΗΓ. Ἐγὼ δὲ εἶπα. Τὸ ὑλῶδες εἶναι μὲν κοινὸν χαρακτηριστικὸν τῆς αἰσθητῆς φύσεως τῶν στοιχείων, ἀλλὰ καὶ ἡ διαφορὰ τῆς ὕλης ὡς πρὸς τὰ χαρακτηριστικὰ ἐκάστου εἶδους εἶναι μεγάλη καὶ ἡ κίνησις αὐτῶν παρουσιάζει ἀντίθεσιν, διότι ἄλλο μὲν φέρεται πρὸς τὰ ἄνω, ἄλλο πάλιν φέρεται πρὸς τὰ κάτω, καὶ τὸ εἶδος των δὲν εἶναι τὸ ἴδιον καὶ ἡ ποιότης εἶναι διάφορος. Θὰ ἔλεγε λοιπὸν κανεὶς ὅτι ταῦτα ἔχουν κατὰ λόγον συσσωματω-

τις εἶναι λέγοι δύναμιν, τὴν τὰς νοητικὰς ταύτας φαντασίας τε καὶ κινήσεις, ἐκ φυσικῆς ιδιότητός τε καὶ δυνάμεως ἐνεργούσας; Οἷα δὴ πολλὰ βλέπομεν ὑπὸ τῶν μηχανοποιῶν ἐνεργούμενα, ἐφ' ὧν ἡ ὕλη τεχνικῶς διατεθεῖσα μιμεῖται τὴν φύσιν, οὐκ ἐν τῷ σχήματι μόνῳ δεικνύσα τὸ ὅμοιον, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλοις· καὶ γὰρ καὶ ἐν κινήσει γίνεται, καὶ φθόγγοντινὰ ὑποκρίνεται, ἡχοῦντος ἐν τῷ φωνητικῷ μέρει τοῦ μηχανήματος, καὶ οὐδὲ που νοητὴν τινα δύναμιν γινομένοις ἐνθεωροῦμεν τὴν καθ' ἕκαστον ἐργαζομένην τὸ σχῆμα, τὸ εἶδος, τὸν ἦχον, τὴν κίνησιν· Εἰ ταῦτα λέγοιμεν καὶ περὶ τὸ μηχανικὸν τοῦτο τῆς φύσεως ἡμῶν ὄργανον μηδεμιᾶς κατὰ τὸ ἰδιάζον νοητῆς οὐσίας ἐγκραμένης γίνεσθαι, ἀλλὰ τινος τῆ φύσει τῶν ἐν ἡμῖν στοιχείων κινητικῆς δυνάμεως ἐγκειμένης, καὶ τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ἀποτελέσμα εἶναι ἢ οὐδὲν ἄλλο ἢ κινήσις τις δομητικὴ περὶ τὴν γνῶσιν τῶν σπουδαζομένων ἐνεργουμένη, τί ἂν μᾶλλον διὰ τούτου τὸ εἶναι ἐφ' ἑαυτῆς τὴν νοητὴν ἐκείνην καὶ ἀσώματον τῆς ψυχῆς οὐσίαν ἀποδεικνύοιτο ἢ τὸ μηδὲν εἶναι;

14. ΜΑΚΡ. Ἡ δέ, Συμμαχεῖ, φησί, τῷ λόγῳ καὶ τὸ ὑπόδειγμα, καὶ ἡ κατασκευὴ πᾶσα τῆς ἀνθυπερεχθείσης ἡμῖν ἀντιζήσεως οὐ μικρὰ συντελέσει πρὸς τὴν τῶν νοηθέντων ἡμῖν βεβαιότητα.

ΓΡΗΓ. Πῶς οὖν τοῦτο λέγεις;

ΜΑΚΡ. Ὅτι τοι, φησί, τὸ οὕτως εἶδέναι μεταχειρίζεσθαί τι καὶ διατιθέναι τὴν ἄψυχον ὕλην, ὡς τὴν ἐναποτιθεῖσαν τοῖς μηχανήμασι τέχνην μικροῦ δεῖν ἀντὶ τῆς ψυχῆς τῆ ὕλη γίνεσθαι, δι' ὧν κινήσιν τε καὶ ἦχον καὶ σχήματα καὶ τὰ τοιαῦτα καθυποκρίνεται, ἀπόδειξις ἂν εἴη τοῦ εἶναι τι τοιοῦτον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ᾧ ταῦτα πέφυκε διὰ τῆς θεωρητικῆς καὶ ἐφευρετικῆς δυνάμεως κατανοεῖν τε ἐν ἑαυτῷ καὶ προκατασκευάζειν τῇ διανοίᾳ τὰ μηχανήματα, εἰθ' οὕτως εἰς ἐνέργειαν διὰ τῆς τέχνης ἄγειν, καὶ διὰ τῆς ὕλης δεικνύειν τὸ νόημα. Πρῶτον γὰρ ὅτι

Μένην δύναμιν, ἣ ὁποία διενεργεῖ τὰς νοητικὰς αὐτὰς φαντασίας καὶ κινήσεις καθαρῶς ἐκ τῆς φυσικῆς ιδιότητος τῶν στοιχείων; Παραδείγματα τοιαῦτα βλέπομεν πολλά, καὶ δὴ τὰ διενεργούμενα ὑπὸ τῶν μηχανοποιῶν, οἱ ὅποιοι διὰ τῆς τεχνικῆς τῶν διαμορφώνουν τὴν ὕλην, ὥστε νὰ μιμῆται τὴν φύσιν βεικνύουσα ὁμοιότητα ὄχι μόνον εἰς τὸ σχῆμα, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλα· διότι καὶ κινεῖται καὶ φθόγγον παράγει, ὁ ὅποιος ἤχει εἰς τὸ φωνητικὸν μέρος τοῦ μηχανήματος, καὶ δὲν παραδεχόμεθα νοητικὴν δύναμιν, ἣ ὁποία διενεργεῖ καθ' ἕκαστον τὸ σχῆμα, τὴν μορφήν, τὸν ἦχον καὶ τὴν κίνησιν. Ἐὰν παραδεχθῶμεν ὅτι ταῦτα συμβαίνουν καὶ μὲ τὸ μηχανικὸν τοῦτο ὄργανον τῆς φύσεως ἡμῶν, χωρὶς νὰ ὑπάρχη καμμία νοητικὴ οὐσία συνηνωμένη μὲ αὐτό, ἀλλὰ μὲ τὸ νὰ ὑπάρχη κινητικὴ δύναμις εἰς τὴν φύσιν τῶν στοιχείων καὶ τῆς τοιαύτης ἐνεργείας ἀποτέλεσμα εἶναι, ἂν ὄχι τίποτε ἄλλο, κινήσις τις ὀρμητικὴ, ἣ ὁποία ἐργάζεται διὰ τὴν γνῶσιν τῶν ἐξεταζομένων πραγμάτων, διὰ τοῦτου διατὶ θὰ ἀπεδεικνύετο ὅτι ἡ νοητὴ ἐκείνη καὶ ἀσώματος οὐσία τῆς ψυχῆς ὑπάρχει ἀφ' ἑαυτῆς παρὰ ὅτι δὲν ὑπάρχει καθόλου;

14. ΜΑΚΡ. Ἐκείνη δὲ λέγει. Τὸ παράδειγμά σου συμμαχεῖ μὲ τὸ ἐπιχειρήμα σου, ἀλλὰ ἡ σύνθεσις τῶν ἐπιχειρημάτων τὰ ὁποία ἤχθησαν πρὸς ἀντίρρησιν θὰ συντελέσῃ ὄχι ὀλίγον εἰς τὴν ἐπιβεβαίωσιν τῶν σκέψεών μας.

ΓΡΗΓ. Πῶς τὸ λέγεις αὐτό;

ΜΑΚΡ. Διότι, λέγει, τὸ νὰ γνωρίζῃς νὰ μεταχειρίζεσαι κάτι οὕτω καὶ νὰ διαθέτῃς τὴν ὕλην τὴν ἄψυχον κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἡ τέχνη διὰ τῆς ὁποίας συγκροτοῦνται τὰ μηχανήματα νὰ ἔχῃ θέσιν ψυχῆς μέσα εἰς τὴν ὕλην, καὶ δι' αὐτῶν νὰ δημιουργῇ κίνησιν καὶ ἦχον καὶ σχῆμα καὶ τὰ παρόμοια ἀπομιμήματα, δὲν εἶναι παρὰ ἀπόδειξις ὅτι ὑπάρχει κάτι παρόμοιον καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον, διὰ τοῦ ὁποίου παρουσιάζεται οὗτος διὰ τῆς θεωρητικῆς καὶ ἐφευρετικῆς δυνάμεως ἱκανὸς νὰ ἐπινοῇ καθ' ἑαυτόν, νὰ προκατασκευάζῃ διὰ τῆς σκέψεώς του τὰ μηχανήματα. Κατόπιν θέτει διὰ τῆς τέχνης εἰς ἐνέργειαν καὶ παρουν-

πνεύματός ἐστι χρεία πρὸς τὴν ἐκφώνησιν κατενόησεν· εἰθ' ὅπως ἂν ἐπινοηθεῖη πνεῦμα τῷ μηχανήματι τῷ λογισμῷ προεξήτασε, τὴν τῶν στοιχείων φύσιν ἐπισκεψάμενος, ὅτι οὐδὲν κενὸν ἐν τοῖς οὐσίῃ ἐστιν, ἀλλὰ πρὸς τὸ βαρύτερον παραθέσει κενὸν τὸ κοῦφον νομίζεται, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἐφ' ἑαυτοῦ κατ' ἰδίαν ὑπόστασιν μεστός τε ὁ ἀήρ καὶ πλήρης ἐστί. Διάκενον γὰρ τὸ ἀγγεῖον ἐκ καταχρήσεως λέγεται. Ὅταν γὰρ τοῦ ὑγροῦ κενὸν ᾖ, οὐδὲν δὲ ἦττον μεστὸν ἀέρος ὁ πεπαιδευμένος καὶ τοῦτο λέγει. Σημεῖον δὲ τὸν ἐπαχθέντα τῇ λίμνῃ ἀμφορέα μὴ εὐθὺς πληροῦσθαι τοῦ ὕδατος, ἀλλ' ἐπιπολάζειν τὰ πρῶτα, τοῦ ἐναπειλημμένου ἀέρος ἐπὶ τὸ ἄνω τὸ κοῖλον ἀνέχοντος, ἕως ἂν πιεσθεὶς ὁ ἀμφορεὺς τῇ χειρὶ τοῦ ἀρνομένου ἐν τῷ βάθει γίνεται, καὶ τότε δέξεται τῷ στόματι τὸ ὕδωρ· οὗ γινομένου δείκνυται τὸ μὴ κενὸν αὐτὸν εἶναι καὶ πρὸ τοῦ ὕδατος. Μάχη γάρ τις περὶ τῷ στόματι τῶν δύο στοιχείων ὁράται, τοῦ μὲν ὕδατος ὑπὸ βάρους ἐπὶ τὸ κοῖλον βιαζομένου τε καὶ εἰσρέοντος, τοῦ δὲ ἀέρος τοῦ ἐναπειλημμένου τῷ κοίλῳ διὰ τοῦ αὐτοῦ στόματος ἐπὶ τὸ ἔμπαλιν συνθλιβομένου περὶ τὸ ὕδωρ, καὶ ἀναρῶντος, ὡς καὶ ἀνακόπτεσθαι διὰ τούτου καὶ ἀνακοχλάζειν τὸ ὕδωρ περιφρίζον τῇ βίᾳ τοῦ πνεύματος. Ταῦτα οὖν κατενόησε, καὶ ὅπως ἂν ἐντεθεῖη πνεῦμα τῷ μηχανήματι διὰ τῆς τῶν στοιχείων φύσεως ἐπενόησε. Κοῖλον γάρ τι ἐκ στεγανῆς ὕλης κατασκευάσας, καὶ πανταχόθεν τὸν ἐν αὐτῷ ἀέρα περισχῶν ἀδιάπνευστον, ἐπάγει τὸ ὕδωρ διὰ στόματος τῷ κοίλῳ, κατὰ τὸ μέτρον τῆς χρείας τὸ ποσὸν συμμετρήσας τοῦ ὕδατος, εἰθ' οὕτως ἐπὶ τὸν παρακείμενον ἀλλὸν δίδωσι κατὰ τὸ ἀντικείμενον τῷ ἀέρι τὴν δίοδον, ἐκθλιβόμενος δὲ τῷ ὕδατι βιαίτερον ὁ ἀήρ πνεῦμα γίνεται· ὁπερ ἐκπίπτον τῇ κατασκευῇ τοῦ ἀθλοῦ τὸν ἦχον ποιεῖ. }]

σιάζει διὰ τῆς ὕλης ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο εἶχεν εἰς τὸν νοῦν. Καὶ πρῶτα ἀντελήφθη ὅτι εἶχεν ἀνάγκην ἀέρος διὰ νὰ κατασκευάσῃ ἐκφώνησιν ἔπειτα διὰ νὰ παραγάγῃ ἀέρα μὲ τὸ μηχανήμα ἔκαμε μὲ τὴν λογικὴν ἔρευναν ἐπὶ τῆς φύσεως τῶν στοιχείων, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἠῦρεν ὅτι δὲν ὑπάρχει κενὸν εἰς τὰ ὄντα, ἀλλὰ τὸ ἄλαφρον σῶμα νομίζεται ὅτι εἶναι ἄδειον, ὅταν συγκριθῇ μὲ τὸ βαρύτερον, καθ' ὅσον καὶ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ὁ ἀήρ ἐν τῇ ὑποστάσει του εἶναι πυκνὸς καὶ πλήρης. Καταχρηστικῶς δὲ λέγεται ὅτι τὸ ἀγγεῖον εἶναι κενόν. Διότι ὅταν ἀφαιρεθῇ ἀπὸ αὐτὸ τὸ ὑγρὸν περιεχόμενον, ὁ μορφωμένος ἄνθρωπος πάλιν θὰ τὸ εἴπῃ γεμᾶτον ἀπὸ ἀέρα. Ἀπόδειξις τούτου εἶναι καὶ τὸ ὅτι, ὅταν βυθισθῇ ἀμφορεὺς εἰς τὴν λίμνην, δὲν γεμίζει ἀμέσως ὕδωρ, ἀλλὰ πλέει πρῶτον, διότι ὁ περιεχόμενος ἀήρ συγκρατεῖ τὸ κοίλον δοχεῖον πρὸς τὰ ἄνω, ἕως ὅτου ὁ ἀμφορεὺς πιεσθῆι μὲ τὴν χεῖρα τοῦ ὑδρευομένου βυθίζεται καὶ τότε γεμίζει διὰ τοῦ στομίου. Ἐξ αὐτοῦ φαίνεται ὅτι τὸ δοχεῖον δὲν ἦτο ἄδειον πρὶν νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὸ τὸ ὕδωρ. Εἰς τὸ στόμιον τοῦ δοχείου λαμβάνει χώραν εἶδος μάχης μεταξὺ τῶν δύο στοιχείων, ὅπου τὸ μὲν ὕδωρ λόγῳ τοῦ βάρους του πιέζεται πρὸς τὰ κάτω καὶ εἰσρρέει εἰς τὸ κοίλωμα τοῦ δοχείου, ὁ δὲ ἀήρ, ὁ εὐρισκόμενος εἰς τὸ δοχεῖον, πιεζόμενος ὑπὸ τοῦ ὕδατος, τὸ ὁποῖον εἰσέρχεται διὰ τοῦ στομίου τοῦ δοχείου, ἀνέρχεται μεθ' ὀρμῆς πρὸς τὸ στόμιον καὶ ἐμποδίζει τὸ ὕδωρ, τὸ ὁποῖον διὰ τοῦτο φουσκώνει καὶ ἀφρίζει. Ὁ ἄνθρωπος κατενόησεν αὐτὰ, καὶ διὰ τοῦτο ἐπενόησε τὸν τρόπον διὰ τοῦ ὁποίου νὰ εἰσέρχεται ἀήρ εἰς τὸ μηχανήμα διὰ τῶν στοιχείων τῆς φύσεως. Κατεσκεύασεν ἓνα κοίλωμα ἀπὸ στερεὰν ὕλην καὶ περιώρισε τὸν ἀέρα ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ κοιλώματος, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξέλθῃ. Κατόπιν ἔχυσεν ὕδωρ εἰς τὸ κοίλωμα διὰ τοῦ στομίου εἰς τὴν ἀπαιτουμένην ποσότητα, ἔπειτα δὲ μὲ τὸν παρακείμενον αὐλὸν δίδει διέξοδον εἰς τὸν ἀέρα ἀπὸ τὴν ἀντίθετον πλευράν, ὁ δὲ ἀήρ πιεζόμενος ὑπὸ τοῦ ὕδατος βιαίως γίνεται ἄνεμος, ὁ ὁποῖος ἐξερχόμενος παράγει ἤχον διὰ τῆς κατασκευῆς τοῦ αὐλοῦ.

Ἄρ' οὐ φανερώς δείκνυται διὰ τῶν φαινομένων, ὅτι ἔστι τις ἐν τῷ ἀνθρώπῳ νοῦς ἄλλο τι παρὰ τὸ φαινόμενον, ὃ τῷ αἰδεῖ τε καὶ νοεῖ τῆς ἰδίας φύσεως ταῦτα ἐν ἑαυτῷ προκατασκευάζων ταῖς ἐπινοαίαις, εἴθ' οὕτω διὰ τῆς ὕλικῆς ὑπηρεσίας εἰς τὸ ἐμφανῆς ἄγων τὴν ἔνδον συστάσαν διάνοιαν; Εἰ γὰρ ἦν κατὰ τὸν ἀντιτεθέντα λόγον ἡμῖν τῇ φύσει τῶν στοιχείων τὰς τοιαύτας θαυματοποιίας λογίζεσθαι, αὐτομάτως ἂν ἡμῖν συνέστη πάντως τὰ μηχανήματα καὶ οὔτε ὁ χαλκὸς τὴν τέχνην ἀνεμμεν εἰς τὸ γενέσθαι ἀνδρείκελον, ἀλλ' εὐθὺ ἂν τοιοῦτος ἐκ φύσεως ἦν· οὐδ' ἂν τοῦ ἀλοῦ πρὸς τὸν ἤχον ὁ ἀήρ ἐδεήθη, ἀλλὰ πάντοτε ἂν ἐφ' ἑαυτοῦ ἤχει κατὰ τὸ συμβάν, ῥέων τε καὶ κινούμενος· τοῦ τε ὕδατος οὐκ ἂν ἦν βεβιασμένη διὰ σωλήνος ἢ πρὸς τὸ ἄνω φορὰ, τῆς τέχνης ἐκ πιεσμάτων εἰς τὸ παρὰ φύσιν ἀναθλιβούσης τὴν κίνησιν, ἀλλ' αὐτομάτως αἰεὶ τὸ ὕδωρ πάντως πρὸς τὸ μηχανήμα, τῇ ἰδίᾳ φύσει ἐπὶ τὸ ἄνω ὀχετηγούμενον. Εἰ δὲ τούτων κατὰ τὸ αὐτόματόν ἐστιν οὐδὲν ὑπὸ τῆς τῶν στοιχείων φύσεως ἐνεργούμενον, ἀλλὰ τέχνη πρὸς τὸ δοκοῦν ἕκαστον ἄγεται, ἢ δὲ τέχνη διάνοιά ἐστιν ἀσφαλῆς πρὸς τινα σκοπὸν ἐνεργουμένη διὰ τῆς ὕλης, ἢ δὲ διάνοια νοῦ τίς ἐστιν οἰκεία κίνησις τε καὶ ἐνέργεια, ἄρα καὶ διὰ τῶν ἀντιθέτων ἡμῖν τὸ ἄλλο τι παρὰ τὸ φαινόμενον εἶναι τὸν νοῦν ἢ ἀκολουθία τῶν εἰρημένων ἀπέδειξεν.

15. ΓΡΗΓ. Ἐγὼ δέ, τοῦτο μὲν οὕτως ἔχειν φημί καὶ αὐτός, τὸ μὴ ταῦτόν εἶναι τῷ φαινομένῳ τὸ μὴ φαινόμενον· οὐ μὴν τὸ ζητούμενον ἐν τῷ λόγῳ τοῦτ' ἄρα βλέπω, οὐπω γάρ μοι δῆλόν ἐστιν, ὃ τί ποτε χρὴ νομίζειν ἐκεῖνο εἶναι τὸ μὴ φαινόμενον, ἀλλ' ὅτι μὲν ὕλικόν τι οὐκ ἔστιν ἐδιδάχθην τῷ λόγῳ, οὐδέπω δὲ ἔγνω, ὅτι περὶ αὐτοῦ προσήκει λέγειν. Ἐγὼ δὲ τοῦτο μάλιστα ἐδεόμην μαθεῖν, οὐχ ὅτι οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ὅτι ἐστίν.

Ἄποδεικνύεται λοιπὸν ὀλοφάνερα διὰ τῶν φαινομένων αὐτῶν. ὅτι ὑπάρχει κάποιος νοῦς εἰς τὸν ἄνθρωπον, διάφορος ἀπὸ τὰ ὁρατά, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς ἀοράτου καὶ νοεῶς φύσεώς του προκατασκευάζει ταῦτα εἰς τὴν σκέψιν τους, κατόπιν δὲ μὲ τὴν ἐπιτηρεσίαν τῆς ὕλης παρουσιάζει εἰς τὰ ἔξω ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἴδμεν ἡμῶς του ἐσχεδίασε; Διότι ἐὰν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποδώσωμεν κατὰ τὰ ἀντίθετα ἐπιχειρήματα πρὸς τὰ ἰδικὰ μας τὰς θαυματοποιίας αὐτὰς εἰς τὴν φύσιν τῶν στοιχείων, τότε καὶ τὰ μηχανήματα θὰ ἔπρεπε νὰ σχηματίζωνται αὐτομάτως, καὶ οὔτε ὁ χαλκὸς δὲν θὰ ἀνέμενε τὴν τέχνην διὰ νὰ μετατραπῆ εἰς ἄγαλμα, ἀλλ' εὐθὺς θὰ ἐγίνετο ἄγαλμα κατὰ φυσικὸν τρόπον, οὔτε ὁ ἀήρ θὰ ἐχρειάζετο τὸν αὐλὸν διὰ νὰ παραγάγῃ ἦχον, ἀλλὰ θὰ παρήγεν ἦχον μόνος του πάντοτε διὰ τῆς ρεοῦσης κινήσεώς του, οὔτε τοῦ ὕδατος θὰ ἐγίνετο βεβιασμένη ροὴ πρὸς τὰ ἄνω διὰ σωλῆνος, ἀποτέλεσμα τεχνικῆς πιέσεως, διὰ τῆς ὁποίας τὸ ὕδωρ συνθλίβεται κατὰ τρόπον ἀφύσικον πρὸς τὰ ἄνω, ἀλλὰ θὰ ἐγίνετο αὐτομάτως καὶ θὰ εἰσῆρχετο εἰς τὸ μηχανήμα ὠθούμενον ὑπὸ τῆς φύσεώς του πρὸς τὰ ἄνω. Ἐὰν δὲ τίποτε ἀπὸ αὐτὰ δὲν γίνεται αὐτομάτως ἐνεργούμενον ὑπὸ τῶν στοιχείων τῆς φύσεως, ἀλλ' ἕκαστον ἐνεργεῖται κατὰ βούλησιν διὰ τῆς δυνάμεως τῆς τέχνης, ἡ δὲ τέχνη εἶναι ἀποτέλεσμα διανοίας σταθερᾶς ἐκδηλουμένης διὰ τῆς ὕλης πρὸς κάποιον σκοπὸν, ἡ δὲ διάνοια εἶναι φυσικὴ κίνησις καὶ ἐνέργεια τοῦ νοῦ, τότε ἡ σειρά τῶν λεχθέντων καὶ διὰ τῶν ἀντιθέτων ἐπιχειρημάτων ἀποδεικνύει ὅτι ὁ νοῦς εἶναι κάτι διάφορον ἀπὸ τὸ φαινόμενον.

15. ΓΡΗΓ. Ἄναγνωρίζω καὶ ἐγώ, ὅτι οὕτως ἔχουν τὰ πράγματα, ὅτι δηλαδὴ τὸ μὴ φαινόμενον δὲν εἶναι τὸ ἴδιον μὲ τὸ φαινόμενον. Ὅμως δὲν εὐρίσκω εἰς τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο τὴν ζητούμενην ἀπάντησιν. Διότι ἀκόμη δὲν μοῦ εἶναι φανερόν τί εἶναι ἐκεῖνο πού πρέπει νὰ παραδεχώμεθα ὡς μὴ φαινόμενον, ἀλλ' ὅτι μὲν δὲν εἶναι ὑλικὸν τὸ ἀντελήφθην ἐκ τῶν λεχθέντων, δὲν ἔμαθα δὲ ἀκόμη πῶς πρέπει νὰ τὸ λέγω. Θὰ ἐπεθύμουν δὲ πολὺ νὰ μάθω, ὅχι τί δὲν εἶναι αὐτό, ἀλλ' ἀκριβῶς τί εἶναι.

16. ΜΑΚΡ. Ἡ δέ, πολλά, φησί, καὶ περὶ πολλῶν οὕτω μα-
 θάνομεν ἐν τῷ μὴ τόδε τι λέγειν εἶναι, αὐτὸ τὸ εἶναι τοῦ ζητου-
 μένου ὃ τί ποτέ ἐστι διερμηνεύοντες. Ἀπόνηρον γὰρ εἰπόντες
 τὸν ἀγαθὸν παρεστήκαμεν, καὶ ἄνθρωπον ὀνομάσαντες τὸν δει-
 λὸν ἐγνωρίσαμεν καὶ πολλὰ τούτοις ἐστὶν εἰπεῖν ὁμοιότροπα,
 δι' ὧν ἢ τὸ χρηστότερον ἀναλαμβάνομεν νόημα διὰ τῆς τῶν πονη-
 ρῶν ἀποφάσεως, ἢ τὸ ἔμπαλιν ἐπὶ τὸ χεῖρον ταῖς ὑπονοίαις τρε-
 πόμεθα, τῇ τῶν καλῶν ἀφαιρέσει τὸ πονηρὸν ἐνδειξάμενοι.
 Οὕτω τοίνυν καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος τις λόγος κατανοήσας, οὐκ
 ἂν τῆς δεούσης περὶ τὸ ζητούμενον ἐννοίας ἀποσφαλεῖη. Ζη-
 τεῖται δὲ τί χρὴ τὸν νοῦν οἶεσθαι κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν. Ὁ τοί-
 νυν τὸ μὲν εἶναι τοῦτο, περὶ οὗ ὁ λόγος ἐστί, διὰ τῆς παρ' αὐτοῦ
 δεικνυμένης ἡμῖν ἐνεργείας μὴ ἀμφιβάλλων, τὸ δὲ ὃ τί ἐστι
 γινῶναι βουλόμενος, ἱκανῶς ἂν εἶροι, τὸ μὴ τοῦτο μαθεῖν εἶναι
 αὐτὸ ὃ καταλαμβάνει ἢ αἴσθησις, μὴ χρῶμα, μὴ σχῆμα, μὴ
 ἀντιτυπίαν, μὴ βάρος, μὴ πηλικότητα, μὴ τὴν εἰς τρία διάστα-
 σιν, μὴ τὴν ἐπὶ τόπου θέσιν, μηδέ τι τῶν περὶ τὴν ὕλην κατα-
 λαμβανομένων ὄλων, μηδ' εἰδῶς τί ἄλλο παρὰ ταῦτά ἐστιν.

17. ΓΡΗΓ. Ἐγὼ δὲ μεταξὺ διεξιούσης, οὐκ οἶδα, ἔφη, πῶς
 ἐστι, πάντων τούτων ἀφαιρουμένων τοῦ λόγου, μὴ συνεξα-
 λειφθῆναι τούτοις καὶ τὸ ζητούμενον. Τίτι γὰρ προσφυῆ δί-
 χα τούτων ἢ καταληπτικὴ περιεργία, κατὰ γε τὴν ἐμὴν ὑπό-
 ληψιν οὕτω ὁράται. Πανταχῆ γὰρ ἐν τῇ τῶν ὄντων ἀναζητήσῃ
 διὰ τῆς ἐξεταστικῆς διανοίας ὅσον τε τὸ ζητούμενον, ὥσπερ
 τινὲς τυφλοὶ διὰ τοίχων ἐπὶ τὴν θύραν χειραγωγούμενοι, ἐνὸς
 τῶν εἰρημένων πάντως θιγγάνομεν, ἢ χρῶμα εὐρίσκοντες ἢ
 σχῆμα ἢ πηλικότητα ἢ τι τῶν παρὰ σοῦ νῦν ἀπηρεθιμμένων
 ἕτερον· ὅταν δὲ τούτων μηδὲν εἶναι λέγεται ἂν, εἰς τὸ μηδὲν ὄλων

16. ΜΑΚΡ. Ἐκείνη δὲ λέγει. Πολλὰ μανθάνομεν περὶ πολλῶν διὰ τοῦ τρόπου τούτου, δηλαδή διερμηνεύομεν τί εἶναι αὐτὴ αὕτη ἢ οὐσία τοῦ ζητουμένου, χωρὶς νὰ λέγωμεν ὅτι τὸ ζητούμενον εἶναι ἀκριβῶς τοῦτο. Εἰπόντες κάποιον ἀπόνηρον τὸν παρουσιάζομεν ὡς ἀγαθὸν καὶ ὀνομάσαντες κάποιον ἄνανδρον τὸν ἔχαρακτηρίσαμεν ὡς δειλόν. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον πολλὰ παρόμοια δυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν παραδείγματα, διὰ τῶν ὁποίων, ἀφ' ἑνὸς μὲν παρουσιάζομεν τὴν ὀρθὴν ἔννοιαν διὰ τῆς ἀρνήσεως τῆς διαστρόφου ἔννοιαι, ἀφ' ἑτέρου πάλιν παρουσιάζομεν τὴν κακὴν ἔννοιαν δεικνύοντες τὴν καλὴν ἔννοιαν διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τῆς κακῆς ⁶. Καὶ εἰς τὸ παρὸν δὲ θέμα ἐὰν κανεῖς κατανοήσῃ οὕτω τὰ πράγματα, δὲν θὰ ἀποτύχη τῆς ὀρθῆς ἔννοιαι τοῦ ζητουμένου. Ζητεῖται δὲ τί πρέπει νὰ νομίζομεν ὅτι εἶναι ὁ νοῦς ὡς πρὸς αὐτὴν τὴν οὐσίαν του. Ἐκεῖνος λοιπὸν ποῦ δὲν ἀμφιβάλλει ὅτι ὑπάρχει αὐτὸ περὶ τοῦ ὁποίου συζητοῦμεν, στηριζόμενος εἰς τὰς ἐνεργείας τὰς ὁποίας ἐκδηλώνει, θέλει δὲ συνάμα νὰ μάθῃ τί εἶναι, ἀρκετὸν θὰ εὑρίσκει τὸ νὰ μάθῃ ὅτι οὗτος δὲν εἶναι κάτι ποῦ γίνεται ἀντιληπτὸν διὰ τῆς αἰσθήσεως, ὅτι δὲν εἶναι χρῶμα, μήτε σχῆμα, μήτε σκληρόν, μήτε βάρος, μήτε ποιότης, μήτε τριδιάστατον, μήτε καταλαμβάνει χῶρον, μήτε γενικῶς εἶναι κάτι ποῦ γίνεται ἀντιληπτὸν διὰ τῶν χαρακτηριστικῶν τῆς ὕλης, ἂν καὶ δὲν γνωρίζει τί ἄλλο πέραν αὐτῶν εἶναι.

17. ΓΡΗΓ. Ἐγὼ δὲ καθὼς συνέχιζε τὴν ἀνάπτυξιν, παρεμβληθεῖς, εἶπα. Δὲν γνωρίζω πῶς εἶναι δυνατόν, ἂν ἀφαιρεθοῦν ἀπὸ τὸν ὄρον ὅλα αὐτά, νὰ μὴ ἐξαλειφθῇ καὶ τοῦτο τὸ ὁποῖον ζητοῦμεν. Διότι δὲν φαίνεται ποῦ θὰ στερεωθῇ χωρὶς αὐτά ἢ ἀντιληπτικὴ ἐνέργεια. Διότι παντοῦ εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῶν ὄντων διὰ τῆς ἐξεταστικῆς διανοίας ὡς πρὸς τὸ ζητούμενον, χειραγωγούμενοι ὡσὰν τυφλοὶ διὰ τῆς ψηλαφήσεως τῶν τοίχων πρὸς τὴν θύραν, ἐγγίζομεν ἐν ἀπὸ τὰ ἀναφερθέντα, ἢ χρῶμα εὑρίσκοντες ἢ σχῆμα ἢ ποιότητα ἢ κάτι ἄλλο ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἀπηριθμησες τώρα. Ὅταν λοιπὸν λέγεται ὅτι κανὲν ἀπὸ

τι εἶναι οἶσθαι ὑπὸ μικροψυχίας περιαγόμεθα.

ΜΑΚΡ. Ἡ δὲ σχετλιάσασα μεταξὺ τοῦ λόγου, Φεῦ τῆς ἀτοπίας, φησὶν, εἰς οἶον καταστρέφει πέρας ἢ μικροφυῆς αὐτῆ καὶ χαμαίζηλος περὶ τῶν ὄντων κρίσις! Εἰ γὰρ ἐξήρηται τοῦ ὄντος ἅπαν ὃ μὴ τῇ αἰσθήσει γνωρίζεται, οὐδ' ἂν αὐτὴν τὴν τοῦ παντός ἐπιστατοῦσαν καὶ περιεδραγμένην τῶν ὄντων δύναμιν ὁμολογίῃ πάντως ὃ τοῦτο λέγων, ἀλλὰ τὸ ἀσώματόν τε καὶ ἀειδὲς περὶ τῆς θείας φύσεως διδαχθεῖς, τὸ μὴ εἶναι αὐτὴν ὄλως ἐκ τῆς τοιαύτης πάντως ἀκολουθίας λογίζεται. Εἰ δὲ ἐκεῖ τὸ ταῦτα μὴ εἶναι παραγραφή τοῦ εἶναι οὐ γίνεται, πῶς ὁ ἀνθρώπινος νοῦς τοῦ ὄντος ἐκθλίβεται τῇ ἀφαιρέσει τῶν σωματικῶν ιδιωμάτων συνδαπανώμενος;

18. ΓΡΗΓ. Οὐκοῦν, εἶπον, ἐξ ἀτόπων μεταλαμβάνομεν ἕτερον ἄτοπον διὰ τῆς ἀκολουθίας ταύτης. Περὶκεῖται γὰρ ὁ λόγος ἡμῖν εἰς τὸ ταῦτόν οἶσθαι τῇ θείᾳ φύσει καὶ τὸν νοῦν τὸν ἡμέτερον, εἵπερ τῇ ὑπεξαίρεσει τῶν κατ' αἴσθησιν εὐρισκομένων νοεῖται ἐκάτερον.

ΜΑΚΡ. Μὴ ταῦτόν εἴπησ, φησὶν ἡ διδάσκαλος (ἀσεβῆς γὰρ καὶ οὗτος ὁ λόγος), ἀλλ' ὡς ἐδιδάχθης παρὰ τῆς θείας Γραφῆς, ὁμοιον εἶπέ τοῦτο ἐκείνῳ. Τὸ γὰρ κατ' εἰκόνα γενόμενον διὰ πάντων ἔχει πάντως τὴν πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ὁμοιότητα, νοερὰν τοῦ νοεροῦ καὶ τοῦ ἀσωμάτου ἀσώματος, ὄγκου τε παντός ἀπηλλαγμένον ὥσπερ ἐκείνο καὶ πᾶσαν ἐκφευγὸν διαστηματικὴν καταμέτρησιν ὁμοίως ἐκείνῳ, ἄλλο δὲ τι παρ' ἐκείνο κατὰ τὴν τῆς φύσεως ιδιότητα· οὐκέτι γὰρ ἂν εἶη εἰκῶν, εἰ ἐκείνῳ δι' ἀπάντων εἶη ταυτόν, ἀλλ' ἐν οἷς ἐν τῇ ἀκτίστῳ φύσει καθορᾶται ἐκείνο, ἐν τοῖς αὐτοῖς ἢ κτιστῇ φύσει δείκνυσι τοῦτο, καὶ ὥσπερ πολλάκις ἐν μικρῷ ψήγματι ὑελίνῳ, ὅταν τύχη

Κτὰ δὲν εἶναι αὐτὸ πού ζητοῦμεν, τότε ἀπὸ τὴν μικροψυχίαν **β**δηγοῦμεθα νὰ νομίζωμεν ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι ἀπολύτως τίποτε.

ΜΑΚΡ. Ἐκείνη δὲ στενοχωρηθεῖσα εἰς τὸ μέσον τοῦ λόγου διέκοψε τὸν λόγον καὶ εἶπε. Ποία ἀνοησία! Εἰς ποῖον σημεῖον καταλήγει ἡ στενή καὶ χαμηλὴ αὐτὴ κρίσις περὶ τῶν ὄντων. Διότι ἐὰν ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τὸ ὄν πᾶν ὅ,τι δὲν ὑποπίπτει εἰς τὰς αἰσθήσεις, τότε ἐκεῖνος πού λέγει αὐτό, πρέπει νὰ μὴ ὁμολογήσῃ μῆτε αὐτὴν τὴν δύναμιν ἢ ὁποῖα ἐπιστατεῖ καὶ συγκρατεῖ τὰ ὄντα, ἀλλὰ διδαχθεῖς ὅτι ἡ θεία φύσις εἶναι ἀσώματος καὶ ἄμορφος ἀπὸ τὴν τοιαύτην συνέπειαν τοῦ συλλογισμοῦ θὰ συμπεραίνῃ ὅτι δὲν ὑπάρχει καθόλου. Ἄλλ' ἐὰν ἐκεῖ ἡ μὴ παρουσία τῶν χαρακτηριστικῶν τούτων δὲν ἀποκλείῃ τὴν ὕπαρξιν, πῶς ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἐκβάλλεται ἀπὸ τὴν ὕπαρξιν ὡσὰν νὰ χάνεται μαζί με τὰς σωματικὰς ιδιότητας;

18. **ΓΡΗΓ.** Λοιπόν, εἶπα, διὰ τῆς σειρᾶς αὐτῆς τῶν ἐπιχειρημάτων μεταβαίνομεν ἀπὸ ἀτόπου εἰς ἄτοπον διότι ἡ λογικὴ μας στρέφεται γύρω ἀπὸ τὸ συμπέρασμα κατὰ τὸ ὁποῖον συνταυτίζομεν τὴν θεϊαν φύσιν με τὸν νοῦν μας, ἀφοῦ νοοῦμεν καὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ἄλλο δι' ἀφαιρέσεως τῶν αἰσθητικῶν χαρακτηριστικῶν.

ΜΑΚΡ. Ἡ δὲ διδάσκαλος λέγει. Μὴ λέγῃς ὅτι ὁ Θεὸς καὶ ὁ νοῦς ταυτίζονται, διότι εἶναι ἀσεβῆς καὶ αὐτὴ ἡ σκέψις. Ἄλλ' ὡς ἐδιδάχθης ὑπὸ τῆς θείας Γραφῆς, λέγε ὅτι ὁ νοῦς εἶναι ὁμοίος με τὸν Θεόν. Διότι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐδημιουργήθη κατ' εἰκόνα πάντως παρουσιάζει ὁμοιότητα εἰς ὅλα με τὸ ἀρχέτυπον, νοεράν τοῦ νοεροῦ καὶ ἀσώματος τοῦ ἀσωμάτου, ἀπηλλαγμένον παντὸς ὄγκου, ὅπως εἶναι καὶ τὸ ἀρχέτυπον, καὶ ἐκτὸς πάσης διαστημικῆς μετρήσεως ὁμοίως με ἐκεῖνο, ἀλλὰ ὡς πρὸς τὴν φύσιν του κάτι διάφορον ἀπὸ ἐκεῖνο. Διότι ἐὰν ἦτο κατὰ πάντα τὸ ἴδιον με ἐκεῖνο, τότε δὲν θὰ ἦτο εἰκόν, ἀλλ' ὅπως εἰς τὰς ιδιότη-
τας τῆς ἀκτίστου φύσεως βλέπομεν τὴν κτιστὴν, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον διὰ τῶν ιδιοτήτων τῆς κτιστῆς φύσεως βλέπομεν τὴν ἀκτιστον, καὶ ὅπως πολλακίς εἰς ἓν μικρὸν ὑάλινον ψῆγμα, ἂν

πρὸς ἀκτῖνα κείμενον, ὄλος ἐνοραῖται τοῦ ἡλίου ὁ κύκλος, οὐ κατὰ τὸ ἴδιον μέγεθος αὐτῷ ἐμφαινόμενος, ἀλλ' ὡς χωρεῖ βραχύτης τοῦ πῆγματος τοῦ κύκλου τὴν ἔμφασιν, οὕτως ἐν τῇ βραχύτητι τῆς ἡμετέρας φύσεως τῶν ἀφράστων ἐκείνων τῆς θεότητος ἰδιωμάτων αἱ εἰκόνες ἐκλάμπουσι, ὥστε διὰ τούτων τὸν λόγον χειραγωγούμενον, μήτε ἀποπίπτειν τῆς κατὰ τὴν οὐσίαν τοῦ νοῦ καταλήψεως, ἀποκαθαιρομένης ἐν τῇ ἐξετάσει τοῦ σκέματος τῆς σωματικῆς ιδιότητος, μηδ' αὖ πάλιν εἰς ἴσον ἄγειν τῇ ἀορίστῳ τε καὶ ἀκηράτῳ φύσει, τὴν μικρὰν καὶ ἐπίκηρον, ἀλλὰ νοητὴν μὲν οἶεσθαι τὴν οὐσίαν, ἐπειδὴ καὶ νοητῆς οὐσίας ἐστὶν εἰκὼν, μὴ μέντοι τὴν αὐτὴν τῷ ἀρχετύπῳ τὴν εἰκόνα λέγειν.

Ὡσπερ οὖν διὰ τῆς ἀπορρήτου σοφίας τοῦ Θεοῦ τῆς τῷ παντὶ ἐμφαινόμενης τὴν θείαν φύσιν τε καὶ δύναμιν ἐν πᾶσι τοῖς οὖσιν εἶναι οὐκ ἀμφιβάλλομεν, ὡς ἂν ἐν τῷ εἶναι τὰ πάντα μένοι καὶ τοί γε εἰ τὸν τῆς φύσεως ἀπαιτοῦς λόγον, παμπλήθως ἀπέχει οὐσία Θεοῦ πρὸς τὰ καθ' ἕκαστον ἐν τῇ κτίσει δεικνύμενά τε καὶ νοούμενα, ἀλλ' ὁμως ἐν τούτοις εἶναι τὸ διεστὸς κατὰ τὴν φύσιν ὁμολογεῖται, οὕτως οὐδὲν ἄπιστον καὶ τὴν τῆς ψυχῆς οὐσίαν, ἄλλο τι καθ' ἑαυτὴν οὖσαν, ὅ, τί ποτε καὶ εἶναι εἰκάζεται, μὴ ἐμποδίζεσθαι πρὸς τὸ εἶναι, τῶν στοιχειωδῶς ἐν τῷ κόσμῳ θεωρουμένων οὐ συμβαινόντων αὐτῇ κατὰ τὸν λόγον τῆς φύσεως. Οὐδὲ ἐπὶ τῶν ζώντων σωμαίων, καθὼς ἦδη προεῖρηται, οἷς ἡ ὑπόστασις ἐκ τῆς τῶν στοιχείων ἐστὶ συγκράσεως, κοινωνία τις κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον ἐστὶ τῷ ἀπλῶ τε καὶ αἰδεῖ τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν σωματικὴν παχυμερίαν, ἀλλ' ὁμως τὸ ἐν τούτοις εἶναι τὴν ζωτικὴν τῆς ψυχῆς ἐνέργειαν, οὐκ ἀμφιβάλλεται, λόγῳ τινὶ κρείττονι τῆς ἀνθρωπίνης κατανοήσεως ἀνακραθεῖσαν. Οὐκοῦν οὐδὲ ἀναλυσάντων πρὸς ἑαυτὰ τῶν ἐν τῷ σώματι στοιχείων, τὸ συνδέον αὐτὰ διὰ τῆς ζωτικῆς ἐνεργείας ἀπόλωλεν. Ἄλλ' ὡσπερ συνεστῶτος ἐτι τοῦ τῶν στοι-

πισουν ἐπάνω του ἀκτίνες, βλέπεται ὁλόκληρος ὁ δίσκος τοῦ ἡλίου, βεβαίως φαινόμενος ὄχι κατὰ τὸ πραγματικόν του μέγεθος ἀλλ' ὅπως ἐπιτρέπει τὴν θέαν τοῦ δίσκου ἢ μικρότης τοῦ ψήγματος, οὕτω μέσα εἰς τὰ μικρὰ ὄρια τῆς ἀνθρωπίνης μας φύσεως λάμπουν αἱ εἰκόνες τῶν ἀφράστων ἰδιωμάτων τῆς θεότητος, ὥστε ἡ σκέψις, χειραγωγημένη ἀπὸ αὐτὰς καὶ καθαιρομένη κατὰ τὴν ἐξεταστικὴν πορείαν τῆς, νὰ μὴ ἀστοχῆ εἰς τὸ νὰ κατανοήσῃ κατὰ τὴν οὐσίαν τὸν νοῦν, μήτε πάλιν νὰ ἐξισῶνῃ μὲ τὴν ἀόρατον καὶ καθαρὰν φύσιν τὴν μικρὰν καὶ πρόσκαιρον, ἀλλὰ νὰ θεωρῆ μὲν νοητὴν τὴν τελευταίαν, ἐπειδὴ εἶναι εἰκὼν τῆς νοητῆς φύσεως, νὰ μὴ ταυτίζῃ ὁμως τὴν εἰκόνα μὲ τὸ ἀρχέτυπον.

Ὅπως λοιπὸν διὰ τῆς ἀπορρήτου σοφίας τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία παρουσιάζεται παντοῦ, δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι ἡ θεία φύσις καὶ δύναμις ὑπάρχει εἰς ὅλα τὰ ὄντα, ὥστε νὰ μένουν ὅλα εἰς τὴν ὑπαρξιν. Μολονότι βεβαίως, ἐὰν ἀπήτεις τὸν ὅρισμὸν τῆς θείας φύσεως, ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ ἀπέχει πολὺ ἀπὸ ἓν ἕκαστον τῶν φαινομένων καὶ νοουμένων ἐν τῇ κτίσει, ἀλλ' ὁμως τὸ ἀποχωρισμένον τοῦτο κατὰ τὴν φύσιν ὁμολογεῖται ὅτι ὑπάρχει μέσα εἰς αὐτὰ, οὕτω δὲν εἶναι καθόλου ἀπίστευτον καὶ τῆς ψυχῆς ἢ οὐσίας, ἡ ὁποία ὅ,τιδήποτε καὶ ἂν εἰκάζεται εἶναι κάτι ἄλλο καθ' ἑαυτὴν, νὰ μὴ ἐμποδίζεται νὰ ὑπάρχη, ἐπειδὴ τὰ στοιχειώδη παρατηρούμενα εἰς τὸν κόσμον δὲν συμβαίνουν φυσικῶς εἰς αὐτήν. Οὔτε εἰς τὰ ζῶντα σώματα, ὅπως ἔχει ἡδη λεχθῆ, τῶν ὁποίων ἡ ὑπόστασις προέρχεται ἐκ τῆς συγκράσεως τῶν στοιχείων, ὑπάρχει ἀπὸ ἀπόψεως οὐσίας κοινωνία τῆς ἀπλῆς καὶ ἀμόρφου ψυχῆς μετὰ τῆς σωματικῆς παχυμερείας, ἀλλ' ὁμως δὲν ἀμφιβάλλεται ὅτι εἰς αὐτὰ ὑπάρχει ἡ ζωτικὴ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς, ἡ ὁποία ἀνείχθη μὲ αὐτὰ κατὰ τρόπον ὑπερβαίνοντα τὴν ἀνθρωπίνην κατανόησιν. Ἐπομένως οὔτε ὅταν διαλυθοῦν μετὰ τῶν τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀποτελοῦν τὸ σῶμα δὲν χάνεται ἡ συνδέουσα αὐτὰ ζωτικὴ δύναμις. Ἀλλὰ ὅπως, ὅταν τὸ ἐκ τῶν στοιχείων ἀποτελούμενον

χειών συγκρίματος ψυχοῦται καὶ τὰ καθ' ἕκαστον, ἴσως τε καὶ ὁμοίως πᾶσι τοῖς μέρεσι τοῖς συμπληροῦσι τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς ἐνδουομένης καὶ οὐκ ἂν τις εἴποι, οὔτε στερῶν ἀτὴν καὶ ἀντίτυπον εἶναι, τῷ γεώδει συγκεκραμένην, οὔτε ὑγρὰν, ἢ ψυχρὰν ἢ τὴν τῷ ψυχρῷ ἀντικειμένην ποιότητα, τὴν ἐν πᾶσιν οὔσαν τούτοις καὶ ἐκάστῳ τὴν ζωτικὴν δύναμιν ἐνιοῦσαν· οὕτω καὶ λυθέντος τοῦ συγκρίματος καὶ εἰς τὰ οἰκεῖα πάλιν ἀναδραμόντος, τὴν ἀπλὴν ἐκείνην καὶ ἀσύνθετον φύσιν ἐκάστῳ παρεῖναι τῶν μερῶν καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν οἶεσθαι, οὐδὲν τοῦ εἰκότος ἐστίν, ἀλλὰ τὴν ἅπαξ ἀρῶντινι συμφνεῖσαν λόγῳ τῷ τῶν στοιχειῶν συγκρίματι καὶ εἰσαεὶ παραμένειν, οἷς κατεμίχθη, μηδενὶ τρόπῳ τῆς γινομένης ἅπαξ αὐτῇ συμφυΐας ἀποσπωμένην. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ λύεται τὸ συγκείμενον, κινδυνεύει συνδιαλυθῆναι τῷ συνθέτῳ τὸ μὴ συγκείμενον.

19. ΓΡΗΓ. Κἀγὼ εἶπον. Ἐὰν τὰ μὲν στοιχεῖα συμπύπτειν τε πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς ἀλλήλων διακρίνεσθαι, καὶ τοῦτο εἶναι τὴν τοῦ σώματος σύστασιν τε καὶ διάλυσιν, οὐδεὶς ἂν ἀντείποι. Ἐπειδὴ δὲ πολὺ τὸ μέσον ἐκάστῳ νοεῖται τούτων ἑτερογενῶς ἐχόντων πρὸς ἄλληλα κατὰ τε τὴν τοπικὴν θέσιν καὶ τὴν τῶν ποιότητων διαφορὰν τε καὶ ιδιότητα, συνδεδραμηκότων μὲν ἀλλήλοις περὶ τὸ ὑποκείμενον τῶν στοιχείων, τὴν νοεῶν ταύτην καὶ ἀδιάστατον φύσιν ἣν καλοῦμεν ψυχὴν ἀκόλουθον συμφυῶς πρὸς τὸ ἠνωμένον ἔχειν· εἰ δὲ ἀπ' ἀλλήλων διακριθεὶς ταῦτα, κἀκεῖσε γένοιτο, ὅπηπερ ἂν ἕκαστον ἢ φύσις ἄγοι, τί πείσεται ἢ ψυχὴ πολλαχῆ τοῦ ὀχήματος αὐτῇ διασπαρέντος; Ὡσπερ τις ναύτης τῆς ὀλκάδος ἐν ναυαγίῳ διαλυθείσης ἀδυνατῶν πᾶσι τοῖς τοῦ πλοίου μορίοις ἄλλοις ἀλλαχῆ τοῦ πελάγους ἐσκεδασμένοις κατὰ ταυτὸν ἐπινηξασθαι, πάντως γὰρ τοῦ ἐπιτυχόντος λαβόμενος τὰ λοιπὰ φέρειν καταλείπει τοῖς

πυκρότητα ὑπάρχει, ἕκαστον εἰς αὐτὰ ψυχώνεται, διότι ἡ μυχὴ ἐξ ἴσου καὶ καθ' ὅμοιον τρόπον εἰσέρχεται εἰς ὅλα τὰ μέρη τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὸ σῶμα, καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν ἀ εἶπη κανεῖς ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι στερεὰ καὶ σκληρὰ ἐπειδὴ εἶναι ἠνωμένη μετὰ τὰ γεώδη στοιχεῖα, οὔτε ὅτι εἶναι ὑγρὰ ἡ ψυχρὰ ἢ ὅτι εἶναι ποιότης ἀντίθετος τοῦ ψυχροῦ, καίτοι εἰς ὅλα ταῦτα ὑπάρχει καὶ εἰς ἕνα ἕκαστον μεταδίδει ζωτικὴν δύναμιν, οὔτω καὶ ὅταν λυθῇ τὸ σωματικὸν σύνολον καὶ τὰ στοιχεῖά του μεταβοῦν ἐκεῖ ὅπου ἀνήκουν, δὲν εἶναι ἀφύσικον νὰ νομίζωμεν ὅτι ἡ ἀπλή καὶ ἀσύνθετος ἐκείνη φύσις εὐρίσκεται μέσα εἰς ἕκαστον μέρος καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν, ἀλλ' εἶναι εὐλογον νὰ δεχώμεθα ὅτι ἡ ἅπαξ συνδεθεῖσα κατὰ τρόπον ἄρρητον μετὰ τὸ μίγμα τῶν στοιχείων παραμένει διαπαντὸς εἰς ἐκεῖνα μετὰ τῶν ὁποίων ἀνεμίχθη, χωρὶς κατ' οὐδένα τρόπον νὰ ἀποσπᾶται ἀπὸ τὴν ἅπαξ γενομένην ἔνωσίν της μετὰ τοῦ σώματος. Διότι, ἐπειδὴ διαλύεται τὸ μίγμα, δὲν διακινδυνεύει νὰ διαλυθῇ μαζί μετὰ τὸ σύνθετον καὶ τὸ ἄμικτον.

19. ΓΡΗΓ. Καὶ ἐγὼ εἶπα. Ἄλλὰ κανεῖς δὲν ἀντιλέγει, ὅτι τὰ στοιχεῖα ἐνώνονται μεταξύ των καὶ πάλιν χωρίζονται, καὶ τοῦτο εἶναι ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ σύστασις καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ διάλυσις τοῦ σώματος. Ἐπειδὴ δὲ πολὺ ἀπέχουν ταῦτα μεταξύ των καὶ διαφέρουν τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο κατὰ τὴν τοπικὴν θέσιν καὶ τὴν διαφορὰν καὶ ἰδιότητα τῶν ποιότητων, ὅταν μὲν συγκεντρωθοῦν πρὸς ἀλληλα γύρω ἀπὸ τὸ ὑποκείμενον, εἶναι ἐπόμενον νὰ ἔχουν σύμφυτον πρὸς τὴν ἐνότητα ταύτην καὶ τὴν νοεράν ταύτην καὶ ἀδιάστατον φύσιν τὴν ὁποῖαν ὀνομάζομεν ψυχὴν· ἀλλ' ὅταν τὰ στοιχεῖα ταῦτα χωρισθοῦν ἀπ' ἀλλήλων καὶ τοποθετηθῇ ἕκαστον ἐκεῖ πού ἡ φύσις τὸ ὀδηγεῖ τότε τί θὰ πάθῃ ἡ ψυχὴ, ἀφοῦ τὸ ὄχημά της⁷ διεσπάρη εἰς πολλὰ σημεῖα; Τότε συμβαίνει ὅ,τι πράττει ὁ ναύτης, ὅταν τὸ πλοιάριον του διαλυθῇ εἰς ναυάγιον· ἀδυνατῶν νὰ κολυμβῆ συγχρόνως εἰς ὅλα τὰ κομμάτια τοῦ πλοίου τὰ ὁποῖα εἶναι σκορπισμένα ἐδῶ καὶ ἐκεῖ εἰς τὸ πέλαγος, πάντως θὰ πάρῃ ἐκεῖνο πού θὰ τύχῃ πλησίον

κύμασι, τὸν αὐτὸν τρόπον ἢ ψυχῇ τῇ διακρίσει τῶν στοιχείων συνδιασχισθῆναι τὴν φύσιν οὐκ ἔχουσα, εἴπερ δυσπαλλάκτως ἔχει τοῦ σώματος, ἐνὶ τινι πάντως προσφνεῖσα στοιχείῳ, τῶν ἄλλων ἀποσχισθήσεται, καὶ οὐδὲν μᾶλλον ἀθάνατον αὐτὴν διὰ τὸ ἐν ἐνὶ ζῆν, ἢ θνητὴν, διὰ τὸ ἐν τοῖς πλείοσι μὴ εἶναι ἢ ἀκολουθία τοῦ λόγου δίδωσιν οἶσθαι.

20. ΜΑΚΡ. Ἄλλ' οὐτε συστέλλεται, φησὶν, οὔτε διαχεῖται τὸ νοητὸν τε καὶ ἀδιάστατον (σωμάτων γὰρ ἴδιον συστολή καὶ διάχυσις), ἐπίσης δὲ κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν τὴν ἀειδῆ καὶ ἀσώματον τῇ τε συγκρίσει τῶν στοιχείων περὶ τὸ σῶμα καὶ τῇ διακρίσει πάρεστιν, οὔτε συνεσφιγμένων ἐν τῷ συγκρίματι τῶν στοιχείων στενοχωρουμένη, οὔτε ἀποφοιτησάντων ἐπὶ τὰ συγγενῆ καὶ κατὰ φύσιν αὐτοῖς ἀπολιμπανομένη, κἂν πολὺ τὸ μέσον εἶναι δοκεῖ τὸ τῆς ἑτερότητας τῶν στοιχείων ἐνθεωρούμενον. Πολλὴ γὰρ ἡ διαφορὰ τοῦ ἀνωφεροῦς τε καὶ κούφου πρὸς τὸ βαρὺ καὶ γεῶδες, τοῦ θερμοῦ πρὸς τὸ ψυχρὸν καὶ τοῦ ὑγροῦ πρὸς τὸ ἐναντίον· ἀλλ' ὁμως οὐδεὶς πόνος τῇ νοεῖν φύσει ἐκάστῳ παρεῖναι, οἷς ἅπαξ ἐνεφύη διὰ κράσεως, μὴ συνδιασχιζομένη τῇ τῶν στοιχείων ἐναντιότητι. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ κατὰ τὴν τοπικὴν διάστασιν καὶ τὴν ποιὰν ιδιότητα, πόρθρωθεν ἀλλήλων ταῦτα νομίζεται, διὰ τοῦτο κάμνει ἢ ἀδιάστατος φύσις τοῖς τοπικῶς διεστηκόσι συναπτομένη, ἐπεὶ καὶ νῦν ἔξεστι τῇ διανοίᾳ ὁμοῦ τε τὸν οὐρανὸν θεωρεῖν καὶ ἐπὶ τὰ πέρατα τοῦ κόσμου ταῖς πολυπραγμοσύναις ἐκτείνεσθαι· καὶ οὐ διασπᾶται πρὸς τοσαῦτα μήκη τὸ θεωρητικὸν τῆς ψυχῆς ἡμῶν διατεινόμενον. Οὐκοῦν οὐδὲν ἐμπόδιόν ἐστι τῇ ψυχῇ κατὰ τὸ ἴσον παρεῖναι τοῖς τοῦ σώματος στοιχείοις καὶ συγκεκραμένοις διὰ τῆς συν-

8. Πλάτωνος Θεαίτητος 173 Ε· «Ἡ διάνοια ταῦτα πάντα ἡγησαμένη σμικρὰ καὶ οὐδὲν ἀτιμάσασα πανταχῇ φέρεται, κατὰ Πίνδαρον, τά τε γῆς ὑπέρνεθε καὶ τὰ ἐπίπεδα γεωμετροῦσα, οὐρανοῦ τε ὑπὲρ ἀστρονομοῦσα καὶ πᾶσαν πάντα φύσιν ἐρευνωμένη τῶν ὄντων ἐκάστου ὄλου εἰς τι καθ' ἑγγύς οὐδὲν συγκαταθεῖσα».

σου, τὰ δὲ λοιπὰ θὰ τὰ ἀφήσῃ εἰς τὴν τύχην τῶν κυμάτων, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ ἡ ψυχὴ μὴ δυναμένη νὰ διασπασθῇ ἐκ τῆς φύσεώς της μαζί με τὰ στοιχεῖα, ἐφ' ὅσον δὲν δύναται νὰ ἀποκοπῇ ὀλοτελῶς ἀπὸ τὸ σῶμα, πάντως θὰ προσαρμοσθῇ εἰς κάποιον στοιχεῖον καὶ θὰ ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὰ λοιπὰ, ἀλλὰ κατὰ λογικὴν συνέπειαν τοῦτο δὲν ἐπιτρέπει νὰ νομίζεται αὕτη περισσότερον ἀθάνατος, διότι ζῆ ἐπὶ ἑνὸς μόνον στοιχείου, ἢ περισσότερον θνητὴ, διότι δὲν ζῆ ἐπάνω εἰς περισσότερα.

20. ΜΑΚΡ. Ἀλλὰ, λέγει, τὸ νοητὸν καὶ ἀδιάστατον μῆτε συστέλλεται, μῆτε διαπλώνεται (διότι ἡ συστολὴ καὶ ἡ διάπλωσις εἶναι χαρακτηριστικὸν τῶν σωμάτων), καθ' ὅσον κατὰ τὴν αἰσθῆ καὶ ἀσώματον φύσιν της παρευρίσκεται με ἴσον τρόπον καὶ κατὰ τὴν σύμμειξιν τῶν στοιχείων γύρω ἀπὸ τὸ σῶμα καὶ κατὰ τὴν διάκρισιν αὐτῶν, καὶ οὔτε στενοχωρεῖται, ὅταν συστέλλωνται τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀποτελοῦν τὸ σῶμα, οὔτε διαχέεται ὅταν μεταβοῦν τὰ στοιχεῖα πρὸς τὰ φυσικῶς συγγενῆ των, καίτοι νομίζεται μεγάλη ἡ ὑφισταμένη μεταξύ τῶν στοιχείων ἀποστασις λόγῳ τῆς ἑτερότητος αὐτῶν. Πράγματι πολλὴ εἶναι ἡ διαφορὰ τοῦ ἐλαφροῦ καὶ κούφου ἀπὸ τὸ βαρὺ καὶ τὸ γῆϊνον, τοῦ θερμοῦ ἀπὸ τὸ ψυχρὸν, τοῦ ὑγροῦ ἀπὸ τὸ ἀντίθετον. Ἄλλοις ὅμως καμμία δυσκολία δὲν ὑπάρχει νὰ παρευρίσκεται ἡ νοερὰ φύσις εἰς ἕνα ἕκαστον τῶν στοιχείων με τὰ ὁποῖα συνηνώθη διὰ τῆς κράσεως, ἀφοῦ δὲν κατατεμαχίζεται διὰ τῆς ἀντιθέσεως τῶν στοιχείων. Δηλαδὴ ἐπειδὴ τὰ στοιχεῖα θεωροῦνται ὅτι ἀπέχουν πολὺ τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο λόγῳ τῆς τοπικῆς διαστάσεως καὶ τῆς ποιοτικῆς των διαφορᾶς, δὲν κοπιᾶζει ἡ ἀδιάστατος φύσις νὰ συνάπτεται με τὰ τοπικῶς ἀπέχοντα καθ' ὅσον καὶ τώρα ἐπιτρέπεται εἰς τὴν διάνοιαν καὶ τὸν οὐρανὸν νὰ σκέπτεται⁸ καὶ ταυτοχρόνως νὰ ἐπεκτείνεται διὰ τῆς περιεργείας της εἰς τὰ πέρατα τοῦ κόσμου, χωρὶς νὰ διασπᾶται ἡ θεωρητικὴ δύναμις τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὴν ἐπέκτασίν της εἰς τόσας μεγάλας ἀποστάσεις. Ἐπομένως κανὲν ἐμπόδιον δὲν ὑπάρχει νὰ παρευρίσκεται ἡ ψυχὴ ἐξ ἴσου εἰς τὰ στοιχεῖα τοῦ σώματος, καὶ ὅταν ταῦτα εὐ-

δρομῆς καὶ ἀπολυομένοις διὰ τῆς ἀνακράσεως. Καθάπερ γὰρ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου συντετηκότων ἐνθεωρεῖται τις τεχνικὴ δύναμις ἢ τὰς ὕλας συντήξασα· καὶ εἰ πάλιν ἀποτακείη τοῦ ἑτέρου τὸ ἕτερον, οὐδὲν ἕλαττον ὁ τῆς τέχνης λόγος ἐν ἑκατέρῳ μένει, καὶ ἢ μὲν ὕλη διεμερίσθη, ἢ δὲ τέχνη οὐ συνδιετμήθη τῇ ὕλῃ (πῶς γὰρ ἂν διαιρεθῆι τὸ ἄτμητον;), κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ ἢ νοερά τῆς ψυχῆς φύσις καὶ τῇ συνδρομῇ τῶν στοιχείων ἐνθεωρεῖται καὶ διαλυθέντων οὐκ ἀποκρίνεται, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς μένει καὶ ἐν τῷ χωρισμῷ αὐτῶν συμπαρεκτεινομένη οὐ διακόπτεται, οὐδὲ πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν στοιχείων εἰς μερικὰ τμήματα κατακερματίζεται. Τοῦτο γὰρ ἴδιον τῆς σωματικῆς καὶ διασηματικῆς ἐστὶ φύσεως· ἢ δὲ νοερά τε καὶ ἀδιάστατος φύσις τὰ ἐκ διαστάσεως οὐκ ἀναδέχεται πάθη.

Οὐκοῦν ἐστὶν ἐν αὐτοῖς ἡ ψυχὴ, ἐν οἷς ἅπαξ ἐγένετο, οὐδεμιᾶς ἀνάγκης τῆς πρὸς ἐκεῖνα συμφύτας αὐτὴν ἀποσπῶσης. Τί οὖν τὸ σκυθρωπὸν ἐν τοῦτοις ἐστίν, εἰ τοῦ ὀρωμένου τὸ αἰδέες ἀνταλλάσσεται; καὶ ὑπὲρ τίνας οὕτω διαβέβληται σοι πρὸς τὸν θάνατον ἢ διάνοια;

21. ΓΡΗΓ. Ἐγὼ δέ, ἀναλαβὼν τῇ διανοίᾳ τὸν ὄρισμόν, δὴ ἐν τοῖς πρὸ τούτου λόγοις περὶ ψυχῆς ἐποιήσατο, οὐχ ἱκανῶς εἶπον ἐνδεδεῖχθαι μοι τὸν λόγον ἐκεῖνον τὰς ἐνθεωρουμένας τῇ ψυχῇ δυνάμεις· ὅς φησι νοερὰν αὐτὴν εἶναι οὐσίαν καὶ τῷ ὀργανικῷ σῶματι ζωτικὴν δύναμιν πρὸς τὴν τῶν αἰσθήσεων ἐνέργειαν ἐμποιεῖν· οὐ γὰρ μόνον περὶ τὴν ἐπιστημονικὴν τε καὶ θεωρητικὴν διάνοιαν ἐνεργός ἐστὶν ἡμῶν ἡ ψυχὴ, ἐν τῷ νοερῷ τῆς οὐσίας τὸ τοιοῦτον ἐργαζομένη, οὐδὲ τὰ αἰσθητήρια μόνον πρὸς τὴν κατὰ φύσιν ἐνέργειαν οἰκονομεῖ, ἀλλὰ πολλὴ μὲν ἢ κατὰ ἐπιθυμίαν, πολλὴ δὲ καὶ ἢ κατὰ θυμὸν κίνησις ἐνθεωρεῖται τῇ φύσει, ἑκατέρας δὲ τούτων γενικῶς ἡμῶν ἐνυπαρχούσης, εἰς πολλὰς τε καὶ ποικίλας διαφορὰς ὀρῶμεν προϊούσαν ταῖς ἐνε-

διασκωνται συνηνωμένα διὰ τῆς συνθέσεως καὶ ὅταν διαλύωνται διὰ τῆς ἀποσυνθέσεως. Ὅπως ὅταν συμβῆ ὁ χρυσὸς καὶ ὁ ἀργυρὸς νὰ λειώσουν μαζί, ὑπονοεῖται ὅτι κάποια δύναμις ἐγίνεν αἰτία τῆς διαλύσεως τῶν ὑλῶν καὶ ὅταν μετὰ τὸ λειώσιμον τὸ ἓν στοιχεῖον χωρισθῆ ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἡ τεχνικὴ δύναμις ἢ ὁποῖα ἐγινεν αἰτία νὰ λειώσουν καὶ νὰ χωρισθοῦν παραμένει καὶ εἰς τὸ ἓν καὶ εἰς τὸ ἄλλο καὶ ἡ μὲν ὕλη διεμερίσθη, ἡ δὲ τέχνη δὲν συνδιεσπάσθη μαζί με τὴν ὕλην (διότι πῶς νὰ διαιρεθῆ τὸ ἀδιαίρετον;), κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ ἡ νοερά φύσις τῆς ψυχῆς καὶ μετὰ τὰ ἐνωθέντα στοιχεῖα συνυπάρχει καὶ ὅταν ταῦτα διαλυθοῦν δὲν διασπᾶται ἀλλὰ μένει εἰς αὐτά, καὶ εἰς τὸν χωρισμὸν τῶν ἐπεκτείνεται χωρὶς νὰ διακόπτεται καὶ χωρὶς νὰ κατατεμαχίζεται εἰς μέρη σύμφωνα μετὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν στοιχείων. Διότι ὁ τεμαχισμὸς εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς σωματικῆς καὶ διαστηματικῆς φύσεως, ἡ δὲ νοερά καὶ ἀδιάστατος φύσις τῆς ψυχῆς δὲν δέχεται τὰ πάθη ἐκ τῆς διαστάσεως.

Ἐπὶ τοῦτο ἔτι καὶ ἡ ψυχὴ εἰς αὐτὰ τὰ ὁποῖα ἅπαξ εἰσῆλθε καὶ καμμία δύναμις δὲν ἀναγκάζει αὐτὴν νὰ ἀποσπασθῆ ἀπὸ τὴν συνύπαρξιν μετὰ αὐτῶν. Τί τὸ σκοτεινὸν λοιπὸν ὑπάρχει εἰς αὐτό, ὅτι τὸ ἄορατον ἀνταλλάσσεται μετὰ τὸ ὄρατόν; Διατί ἔχει ἐπηρεασθῆ τόσον δυσμενῶς ἡ ψυχὴ σου πρὸς τὸν θάνατον;

21. ΓΡΗΓ. Ἐγὼ δὲ λαβὼν ὑπὸ ὄψιν τὸν ὄρισμόν τῆς ψυχῆς, τὸν ὁποῖον ἔδωκε κατὰ τὴν προηγουμένην συζήτησιν, εἶπα ὅτι ἡ διατύπωσις ἐκείνη δὲν μοῦ ἀπέδειξεν ἱκανοποιητικῶς τὰς δυνάμεις τὰς ὁποίας θεωροῦμεν ὅτι κατέχει ἡ ψυχὴ. Ὁ ὄρισμός θέλει τὴν ψυχὴν οὐσίαν νοεράν εισάγουσαν ζωτικὴν δύναμιν εἰς τὸν σωματικὸν ὄργανισμὸν πρὸς ἐνέργειαν τῶν αἰσθήσεων. Διότι ἡ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς μας δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ θεωρητικὴν διανόησιν, ἐργαζομένη μόνον μέσα εἰς τὰ ὅρια τῆς νοερᾶς οὐσίας, μήτε μόνον χρησιμοποιεῖ τὰ αἰσθητήρια διὰ νὰ ἐνεργῆ μετὰ αὐτὰ φυσικῶς, ἀλλὰ παρατηρεῖται εἰς τὴν φύσιν κινήσις τόσον τῆς ἐπιθυμίας ὅσον καὶ τοῦ θυμικοῦ, ἐπειδὴ δὲ ἡ καθμία ἀπὸ αὐτὰς ἐνυπάρχει γενικῶς εἰς

γείαις ἀμφοτέρων τὴν κίνησιν. Πολλὰ μὲν γὰρ ἔστιν ἰδεῖν, ὧν τὸ ἐπιθυμητικὸν καθηγείται· πολλά γε πάλιν, ἃ τῆς θυμοειδοῦς αἰτίας ἐκφύεται, καὶ οὐδὲ ἱερὸν σῶμά ἐστι· τὸ δὲ ἀσώματον νοερὸν πάντως, νοερὸν δὲ τι τὴν ψυχὴν ὁ δρισμὸς ἀπεφῆνατο, ὥστε δυοῖν ἀτόποις τὸ ἕτερον ἐκ τῆς ἀκολουθίας ἀνακύπτει τοῦ λόγου, ἢ καὶ τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἄλλας ἐν ἡμῖν εἶναι ψυχάς, καὶ πλῆθος ψυχῶν ἀντὶ μιᾶς καθορᾶσθαι ἢ μηδὲ τὸ διανοητικὸν τὸ ἐν ἡμῖν ψυχὴν οἶεσθαι. Τὸ γὰρ νοερὸν ἐπίσης πᾶσιν ἐφαρμοζόμενον, ἢ πάντα ψυχὰς ἀποδείξει ταῦτα ἢ ἕκαστον τούτων ἐκ τοῦ ἴσου τοῦ ἰδιώματος τῆς ψυχῆς ἐξαιρήσει.

22. ΜΑΚΡ. Ἡ δέ, πολλοῖς, φησίν, ἤδη καὶ ἄλλοις ἐζητημένον τὸν λόγον τοῦτον ἀκολουθῶς καὶ αὐτὸς ἐπιζητεῖς, ὅ,τι ποτὲ χρῆ ταῦτα νομίζειν εἶναι, τὸ ἐπιθυμητικὸν τε καὶ τὸ θυμοειδές, εἴτε συνουσιωμένα τῇ ψυχῇ καὶ παρὰ τὴν πρώτην εἰθὺς τῇ κατασκευῇ συνπαρόχοντα, εἴτε τι ἄλλο παρ' αὐτὴν ὄντα καὶ ὕστερον ἡμῖν ἐπιγινόμενα. Τὸ μὲν γὰρ ἐνορᾶσθαι τῇ ψυχῇ ταῦτα, παρὰ πάντων ἐπίσης ὁμολογεῖται, τὸ δὲ ὅ,τι χρῆ περὶ αὐτῶν οἶεσθαι οὐπω δι' ἀκριβείας εὔρεν ὁ λόγος, ὥστε βεβαίαν τὴν περὶ τούτων ὑπόληψιν ἔχειν, ἀλλ' ἔτι πεπλανημέναις οἱ πολλοὶ καὶ διαφόροις ταῖς περὶ τούτων δόξαις ἐπιδιστάζουσιν. Ἡμῖν δὲ εἰ μὲν ἰκανὴ πρὸς ἀπόδειξιν ἀληθείας ἦν ἡ ἔξω φιλοσοφία, ἢ τεχνικῶς περὶ τούτων διαλαβοῦσα, περιττὸν ἂν ἦν ἴσως τὸν περὶ ψυχῆς λόγον προτιθέναι τῷ σκέμματι. Ἐπεὶ δὲ τοῖς μὲν κατὰ τὸ φανὲν ἀκόλουθον κατ' ἐξουσίαν προῆλθεν ἢ περὶ ψυχῆς θεωρία, ἡμεῖς δὲ τῆς ἐξουσίας ἄμοιροι ταύτης ἐσμέν, τῆς λέγειν φημί ἅπερ βουλόμεθα, κανόνι παντὸς δόγματος καὶ νόμῳ κεχρημένοι τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ, ἀναγκάως πρὸς ταύτην βλέποντες, τοῦτο δεχόμεθα μόνον, ὅ,τι περ ἂν ἦ συμφωνοῦν τῷ τῶν γεγραμμένων σκοπῷ. Οὐκοῦν παρέντες τὸ πλατωνικόν

ἡμᾶς, βλέπομεν τὴν κίνησιν καὶ τῶν δύο νὰ προχωρῇ διὰ τῶν δημιουργιῶν μὲ πολλὰς καὶ ποικίλας διαφορὰς. Εἶναι δηλαδὴ δυνατὸν νὰ ἴδωμεν πολλὰς περιπτώσεις κινήσεων εἰς τὰς ὁποίας αἴτιον εἶναι τὸ ἐπιθυμητικόν, ὅπως ἐπίσης πολλὰς περιπτώσεις εἰς τὰς ὁποίας ἡ αἰτία προέρχεται ἀπὸ τὸ θυμοειδές, ἀλλ' οὔτε τὸ ἓν οὔτε τὸ ἄλλο εἶναι σῶμα. Τὸ δὲ ἀσώματον πάντως εἶναι νοερὸν, ὃ δὲ ὄρισμός ἐχαρακτήρισε τὴν ψυχὴν νοερὸν πρᾶγμα, ὥστε διὰ τῆς ἀκολουθίας τοῦ συλλογισμοῦ ἀπὸ δύο ἄτοπα νὰ ἀνακύπτῃ πρὸ ἓν, ἢ ὅτι καὶ ὁ θυμὸς καὶ ἡ ἐπιθυμία εἶναι ἄλλαι ψυχαὶ μέσα μας καὶ πλῆθος ψυχῶν ἀντὶ μιᾶς φαίνονται, ἢ ὅτι δὲν πρέπει νὰ νομίζωμεν ψυχὴν οὔτε τὸ διανοητικόν. Διότι τὸ νοερὸν ἐφαρμοζόμενον ἐξ ἴσου εἰς ὅλα, ἢ ὅλα θὰ τὰ ἀποδείξῃ ψυχὰς ἢ θὰ ἐξαιρέσῃ ἀπὸ τὴν ιδιότητα τῆς ψυχῆς ἕκαστον ἐξ αὐτῶν ἐξ ἴσου.

22. ΜΑΚΡ. Ἐκείνη δὲ λέγει. Ἄφοῦ καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἤδη προέβαλον τὸ ζήτημα τοῦτο, τώρα τὸ πράττεις καὶ σύ, τί τάχα πρέπει νὰ νομίζωμεν ὅτι εἶναι ταῦτα, τὸ ἐπιθυμητικόν καὶ τὸ θυμοειδές, ὅτι εἶναι συνουσιωμένα μὲ τὴν ψυχὴν καὶ συνυπάρχουν εἰς αὐτὴν ἐξ ἀρχῆς εὐθύς μὲ τὴν κατασκευὴν τῆς ἢ εἶναι κάτι ἄλλο ἔκτος αὐτῆς καὶ ὕστερον δημιουργοῦνται εἰς ἡμᾶς. Τὸ ὅτι βεβαίως ταῦτα φαίνονται νὰ ὑπάρχουν εἰς τὴν ψυχὴν, ὁμολογεῖται ἀπὸ ὅλους ἐκ συμφώνου⁹, τὸ τί ὅμως πρέπει νὰ νομίζωμεν περὶ αὐτῶν, δὲν εὔρεν ἀκόμη ἀκριβῶς ὁ λόγος, ὥστε νὰ ἔχωμεν βεβαίαν περὶ αὐτῶν ἀντίληψιν, ἀλλ' οἱ πολλοὶ κυμαίνονται ἀκόμη εἰς πεπλανημένας καὶ διαφορετικὰς περὶ τούτων δοξασίας. Ἐὰν μᾶς ἦτο ἰκανὴ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας ἢ ἔξω φιλοσοφία, ἢ ὁποία ἐξετάζει ταῦτα μεθοδικῶς, περιττὸν θὰ ἦτο νὰ προβάλωμεν πρὸς συζήτησιν τὸ περὶ ψυχῆς θέμα. Ἐπειδὴ ὅμως εἰς ἐκείνους μὲν ἢ περὶ ψυχῆς θεωρία προῆλθεν ἐλευθέρως, ὅπως τοὺς ἐφαίνετο ὀρθόν, ἡμεῖς δὲ εἴμεθα ἄμοιροι τοιαύτης ἐξουσίας, τοῦ νὰ λέγωμεν δηλαδὴ ὅ,τι θέλομεν, ἐφ' ὅσον χρησιμοποιοῦμεν ὡς κανόνα καὶ νόμον παντὸς δόγματος τὴν Ἀγίαν Γραφήν, ἀποβλέποντες ἀναγκαιῶς πρὸς αὐτήν, τοῦτο δεχόμεθα μόνον, ὅ,τι εἶναι σύμφωνον μὲ τὸν σκοπὸν τῶν γεγραμμένων. Παραμε-

ἄρομα καὶ τὴν ὑπεξευγμένην αὐτῷ ξυνωρίδα τῶν πώλων, οὐχ ὁμοίως ταῖς ὁρμαῖς πρὸς ἀλλήλους ἐχόντων, καὶ τὸν ὑπὲρ τούτων ἡνίοχον, δι' ὃν ἀπάντων τὰ τοιαῦτα περὶ ψυχῆς φιλοσοφεῖ δι' αἰνίγματος· ὅσα θ' ὁ μετ' ἐκεῖνον φιλόσοφος ὁ τεχνικῶς τοῖς φαινομένοις ἀκολουθῶν καὶ τὰ νῦν ἡμῖν προκείμενα δι' ἐπιμελείας κατεξετάζων, θνητὴν εἶναι διὰ τούτων τὴν ψυχὴν ἀπεφήνατο καὶ πάντας τοὺς τε πρὸ τούτων καὶ τοὺς ἐφεξῆς, τοὺς τε καταλογάδην καὶ τοὺς ἐν ἑνθμῶ τινι καὶ μέτρῳ φιλοσοφήσαντας καταλιπόντες, σκοπὸν τοῦ λόγου τὴν θεόπνευστον Γραφὴν ποιησώμεθα ἢ ψυχῆς ἐξαιρέτον μηδὲν νομίζειν εἶναι νομοθετεῖ, ὃ μὴ καὶ τῆς θείας φύσεώς ἐστιν ἴδιον. Ὁ γὰρ ὁμοίωμα Θεοῦ τὴν ψυχὴν εἶναι φήσας, πᾶν ὃ ἀλλότριόν ἐστι Θεοῦ ἐκτὸς εἶναι τοῦ ὄρου τῆς ψυχῆς ἀπεφήνατο. Οὐδὲ γὰρ ἂν ἐν τοῖς παρηλλαγμένοις διασωθελή τὸ ὅμοιον. Οὐκοῦν ἐπειδὴ τοιοῦτον οὐδὲ τῇ θεῖα συνθεωρεῖται φύσει, οὐδὲ τῇ ψυχῇ συνουσιοῦσθαι ταῦτα κατὰ λόγον ἂν τις ὑπονοήσειεν.

23. (Τὸ μὲν οὖν κατὰ τὴν διαλεκτικὴν τέχνην διὰ συλλογιστικῆς τε καὶ ἀναλυτικῆς ἐπιστήμης βεβαιοῦσθαι καὶ τὰ ἡμέτερα δόγματα, ὡς σαθρόν τε καὶ ὑποπτον εἰς ἀπόδειξιν ἀληθείας τὸ τοιοῦτον εἶδος τοῦ λόγου, παραιτησώμεθα. Πᾶσι γὰρ ἐστὶ πρόδηλον τὸ τὴν διαλεκτικὴν περιεργίαν ἴσην ἐφ' ἐκάτερα τὴν ἰσχὺν ἔχειν, πρὸς τε τὴν τῆς ἀληθείας ἀνατροπὴν καὶ πρὸς τὴν τοῦ ψεύδους κατηγορίαν. Ὅθεν καὶ αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, ὅταν μετὰ τινος τοιαύτης τέχνης προᾶγῃται, δι' ὑποψίας πολλάκις ποιούμεθα, ὡς τῆς περὶ ταύτης δεινότητος παρακρονομένης ἡμῶν τὴν διάνοιαν καὶ τῆς ἀληθείας ἀποσφαλλούσης.) Εἰ δέ τις τὸν ἀκατάσκευόν τε καὶ γυμνὸν πάσης περιβολῆς προσίοιτο λόγον, ἐροῦμεν ὡς ἂν οἶόν τε ἢ κατὰ τὸν εἰρμόν τῆς γραφικῆς ὑφηγήσεως τὴν περὶ τούτων θεωρίαν προσάγοντες. Τί οὖν ἐστὶν ὃ φάμεν; Τὸ λογικὸν τοῦτο ζῶον ὃ ἄνθρωπος νοῦ τε καὶ ἐπιστή-

10. Πλάτωνος Φαῖδρος 246 Β.Α. Ἀριστοτέλης. Περὶ ψυχῆς 1,4 - 14 «ψυχὴ ἐστὶν ἐντελέχεια ἢ πρώτη σώματος φυσικοῦ δυνάμει ζωὴν ἔχοντος».

11. Ἀριστοτέλης, Περὶ γένους Ζῶων 11,3. Ὁ θυμὸς καὶ ἡ ἐπιθυμία συναπδύονται τῷ σώματι, ὁ λόγος ὡς τι τὸ θεϊότερον ὑπάρχει πρὸ τοῦ σώματος εἰς ὃ ἐισέρχεται εἰς τῶν ἔξω ὡς τι τὸ θεῖον καὶ ἀθάνατον.

Μιζοντες λοιπόν τό πλατωνικόν ἄρμα καί τήν ὑποζευγμένην αὐτό δυάδα ἵππων, οἱ ὅποιοι δέν ἔχουν ὁμοίως πρός ἀλλήλους ὁρμάς, καί τόν ἐπάνω ἀπό αὐτούς ἡνίοχον, διὰ τῶν ὁποίων οὗτος φιλοσοφεῖ παραβολικῶς¹⁰, παραμερίζοντες ἐπίσης τάς ἀρχάς τάς ὁποίας ὁ μετ' ἐκείνων φιλόσοφος ἐφαρμόζει παρακολούθῳ μεθοδικῶς τὰ φαινόμενα καί ἐξετάζων ἐπιμελῶς τό παρόν ἔργον ἡμῶν¹¹, καί βάσει τῶν ὁποίων ἀπεφάνθη ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀνητή, καί ὅλους τοὺς πρό αὐτῶν καί τοὺς μετ' αὐτούς, τοὺς μετὰ πρῶτον λόγον καί τοὺς μετὰ ῥυθμὸν καί μέτρον φιλοσοφήσαντας, καί θέσωμεν κριτήριον τοῦ λόγου μας τήν θεόπνευστον Γραφήν, ἡ ὁποία νομοθετεῖ ὅτι δέν ὑπάρχει ἐξαιρετικόν προσόν εἰς τὴν ψυχὴν τό ὁποῖον νά μὴ ἔχη καί ἡ θεία φύσις. Ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος ἔλεγε ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ὁμοίωμα τοῦ Θεοῦ, διεκήρυξεν ὅτι ἐκεῖνο ποῦ εἶναι ξένον τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐκτός τῶν ὁρίων τῆς ψυχῆς. Διότι ὅπου ὑπάρχει παραλλαγὴ δέν διασώζεται ἡ ὁμοιότης. Ἐπειδὴ λοιπόν εἰς τὴν θεῖαν φύσιν δέν συνυπάρχει κανὲν ἀπό κτῶν, τότε πρέπει κατὰ συνέπειαν νά ἐννοήσωμεν ὅτι ταῦτα δέν συνυπάρχουν μετὰ τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς.

23. Ἡ βεβαίωσις τῶν ἡμετέρων δογμάτων κατὰ τὴν διαλεκτικὴν τέχνην διὰ τῆς συλλογιστικῆς καί τῆς ἀναλυτικῆς μεθόδου ἀποτελεῖ σαθρὸν καί ὑποπτον μέσον πρός ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας καί ἐπομένως θὰ τό ἐγκαταλείψωμεν. Διότι εἶναι ἴσως ὅλους φανερόν ὅτι ἡ διαλεκτικὴ μέθοδος ἔχει ἴσην ἰκανότητα καί διὰ τὰ δύο, τόσον διὰ τὴν ἀνατροπὴν τῆς ἀληθείας ὅσον καί διὰ τὴν κατηγορίαν τοῦ ψεύδους. Διὰ τοῦτο πολλάκις ὑπομιμνῶμεθα καί τὴν ἀλήθειαν ἀκόμη ὅταν ἀποδεικνύεται διὰ τῆς αὐτῆς μεθόδου, μετὰ τὴν σκέψιν ὅτι ἡ δεινότης τῆς μεθόδου ξαπατᾷ τὴν διάνοιάν μας καί τὴν κάμνει νά χάνῃ τὴν ἀλήθειαν. Ἐὰν δὲ κάποιος μᾶς προέβαλεν ὀρισμὸν πρόχειρον καί γυναικῶδες συλλογιστικοῦ ἐνδύματος, θὰ εἴπωμεν τὴν γνώμημας προβάλλοντες τὴν περὶ τούτων θεωρίαν, ὅσον εἶναι δυνατόν κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τῆς γραφικῆς διδασκαλίας. Τί ἐννοοῦμεν λοιπόν μετὰ αὐτό; Ὅτι τὸ λογικὸν τοῦτο ζῶον, ὁ ἀν-

μης δεκτικὸν εἶναι καὶ παρὰ τῶν ἔξω τοῦ λόγου τοῦ καθ' ἡμᾶς μεμαρτύρηται, οὐκ ἂν οὕτω τοῦ ὀρισμοῦ τὴν φύσιν ἡμῶν ὑπογράφοιτο, εἴπερ ἐνεώρα θυμὸν τε καὶ ἐπιθυμίαν καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα συνουσιωμένα τῇ φύσει. Οὐδὲ γὰρ ἐπ' ἄλλου τινὸς ὄρον ἂν τις ἀποδοίῃ τοῦ ὑποκειμένου, τὸ κοινὸν ἂντι τοῦ ἰδίου λέγων.

Ἐπεὶ οὖν τὸ ἐπιθυμητικὸν τε καὶ θυμοειδὲς κατὰ τὸ ἴσον καὶ ἐπὶ τῆς ἀλόγου τε καὶ λογικῆς φύσεως καθορᾶται, οὐκ ἂν τις εὐλόγως ἐκ τοῦ κοινοῦ χαρακτηρίζει τὸ ἴδιον. Ὁ δὲ πρὸς τὴν τῆς φύσεως ὑπογραφήν περιττόν τε καὶ ἀπόβλητον, πῶς ἔνεστιν ὡς μέρος τῆς φύσεως ἐπ' ἀνατροπῇ τοῦ ὄρου τὴν ἰσχὺν ἔχειν; Πᾶς γὰρ ὀρισμὸς οὐσίας πρὸς τὸ ἴδιον τοῦ ὑποκειμένου βλέπει. Ὅ,τι δ' ἂν ἔξω τοῦ ἰδιαζόντος ᾖ, ὡς ἀλλότριον παρορᾶται τοῦ ὄρου. Ἀλλὰ μὴν ἢ κατὰ θυμὸν τε καὶ ἐπιθυμίαν ἐνέργεια κοινὴ πάσης εἶναι τῆς λογικῆς τε καὶ ἀλόγου φύσεως ὁμολογεῖται. Πᾶν δὲ τὸ κοινόν, οὐ ταῦτόν ἐστι τῷ ἰδιαζόντι. Ἀνάγκη ἄρα διὰ τούτων ἐστὶ μὴ ἐν τούτοις εἶναι ταῦτα λογίζεσθαι, ἐν οἷς κατεξαίρετον ἢ ἀνθρωπίνην χαρακτηρίζεται φύσις. Ἀλλ' ὡσπερ τὸ αἰσθητικὸν καὶ τὸ θρεπτικὸν καὶ αὐξητικὸν ἐν ἡμῖν τις ἰδῶν οὐκ ἀναλύει διὰ τούτων τὸν ἀποδοθέντα τῆς ψυχῆς ὄρον (οὐ γὰρ ἐπειδὴ τοῦτό ἐστιν ἐν τῇ ψυχῇ, ἐκεῖνο οὐκ ἐστίν), οὕτω καὶ τὰ περὶ τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν κατανοήσας τῆς φύσεως ἡμῶν κινήματα, οὐκ ἂν εὐλόγως τῷ ὄρω μάχοιτο ὡς ἐλλιπῶς ἐνδειξαμένῳ τὴν φύσιν.

24. ΓΡΗΓ. Τί οὖν χρὴ περὶ τούτου γινώσκων, εἰπον πρὸς τὴν διδάσκαλον; Οὕτω γὰρ οἷός τέ εἰμι κατιδεῖν ὅπως προσήκει τὰ ἐν ἡμῖν ὄντα, ὡς ἀλλότρια τῆς φύσεως ἡμῶν ἀποποιεῖσθαι.

ἄρωπος, εἶναι δεκτικὸν νοῦ καὶ ἐπιστήμης, βεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τοῦς ἔξω φιλοσόφους. Καὶ δὲν θὰ περιέγραφεν οὕτω τὴν φύσιν ἡμῶν ὁ ὀρισμὸς ἐὰν ἐθεώρει τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν καὶ ὄλα τὰ παρόμοια ὡς συνουσιωμένα μετὰ τὴν φύσιν. Ἄλλως τε δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ δοθῇ ὀρισμὸς ὑπονοουμένου τινὸς ἐὰν τὸ κοινὸν χαρακτηριστικὸν αὐτοῦ ἐξελαμβάνετο ὡς ἰδιαίτερον.

Ἐπειδὴ λοιπὸν καὶ ἡ ἐπιθυμία καὶ ὁ θυμὸς παρουσιάζονται ἐξ ἴσου τόσον εἰς τὴν ἄλογον ὅσον καὶ εἰς τὴν λογικὴν φύσιν, δὲν θὰ ἦτο εὐλογον τὸ κοινὸν χαρακτηριστικὸν νὰ τὸ ἐκλάβῃς ὡς ἰδιαίτερον. Ὅ,τι δὲ εἶναι περιττὸν καὶ ἀπορριπτέον διὰ τὸν ὀρισμὸν τῆς φύσεως, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχη ἰσχὺν ὡς μέρος τῆς φύσεως, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ὀρισμὸν; Πῶς ὀρισμὸς οὐσίας ἀναφέρεται πρὸς τὸ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν τοῦ ὑποκειμένου. Ὅ,τι δὲ εἶναι ἔξω ἀπὸ τὸ ἰδιάζον χαρακτηριστικόν, ὡς ξένον τῆς οὐσίας δὲν συμπεριλαμβάνεται εἰς τὸν ὀρισμὸν. Ἄλλὰ βεβαίως ὅτι ἡ κατὰ θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν ἐνέργεια εἶναι κοινὴ ὅλης τῆς λογικῆς καὶ τῆς ἀλόγου φύσεως τοῦτο εἶναι ὠμολογημένον. Πᾶν δὲ τὸ κοινὸν δὲν εἶναι ταυτὸν μετὰ τὸ ἰδιαίτερον χαρακτηριστικόν. Εἶναι ἐπομένως ἀνάγκη νὰ μὴ ὑπολογίζονται ταῦτα μέσα εἰς τὰ διακριτικὰ γνωρίσματα μετὰ τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζεται ἡ ἀνθρωπίνῃ φύσιν. Ἄλλὰ ὅπως ὅταν ἴδῃ κανεὶς μέσα μας τὴν αἰσθητικὴν καὶ τὴν θρηπτικὴν καὶ τὴν αὐξητικὴν δύναμιν, δὲν καταλύει δι' αὐτῶν τὸν δοθέντα ὀρισμὸν τῆς ψυχῆς (διότι ἐπειδὴ τοῦτο ὑπάρχει εἰς τὴν ψυχὴν δὲν ἔπεται ὅτι ἐκεῖνο δὲν ὑπάρχει) οὕτω καὶ ὅταν κατανοήσῃ τὰ σχετικὰ μετὰ τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν κινήματα τῆς φύσεώς μας, δὲν θὰ ἦτο εὐλογον νὰ πολεμήσῃ τὸν ὀρισμὸν ὡς ἔλλιπῶς παρουσιάζοντα τὴν φύσιν τῆς ψυχῆς.

24. ΓΡΗΓ. Ἐγὼ δὲ εἶπα πρὸς τὴν διδάσκαλον. Τί λοιπὸν πρέπει περὶ αὐτῶν νὰ γνωρίζωμεν; Διότι δὲν εἶμαι εἰς θέσιν νὰ κατανοήσω πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ δεχθῶ ὡς ξένα πρὸς τὴν φύσιν μας ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν μέσα μας.

ΜΑΚΡ. Ὁρᾶς, φησίν, ὅτι μάχη τίς ἐστὶ τοῦ λογισμοῦ πρὸς ταῦτα, καὶ σπουδὴ τοῦ μονωθῆναι τὴν ψυχὴν τούτων, ὡς ἂν οἶόν τις ᾗ; Καὶ εἰσὶ γέ τινες οἱς κατώρθωται ἡ σπουδὴ, καθάπερ ἐπὶ τοῦ Μωυσέως ἀκούομεν, ὅτι κρείττων ἦν θυμοῦ τε καὶ ἐπιθυμίας ἐκεῖνος, ἀμφοτέρω μαρτυρούσης αὐτῷ τῆς ἱστορίας, ὅτι πρῶος ἦν παρὰ πάντας ἀνθρώπους (ἐνδείκνυται δὲ τὸ ἀόρητον διὰ τοῦ πράου καὶ τὴν πρὸς τὸν θυμὸν ἀλλοτριώσιν), καὶ ὅτι οὐκ ἐπεθύμησε τούτων τινός, περὶ ἃ ὀρῶμεν ἐν τοῖς πολλοῖς τὸ ἐπιθυμητικὸν ἐνεργούμενον. Ὅπερ οὐκ ἂν ἐγένετο, εἰ φύσις ἦν ταῦτα, καὶ εἰς τὸν λόγον τῆς οὐσίας ἀνήγετο. Οὐ γάρ ἐστι δυνατόν τὸν ἔξω γεγονότα τῆς φύσεως ἐν τῷ εἶναι μένειν. Ἄλλὰ μὴν εἰ Μωσῆς καὶ ἐν τῷ εἶναι ἦν, καὶ ἐν τούτοις οὐκ ἦν, ἄλλο τι ἄρα παρὰ τὴν φύσιν ἐστὶ ταῦτα καὶ οὐχὶ φύσις. Ἡ γὰρ ἀληθῶς φύσις τοῦτό ἐστιν, ἐν ᾧ τὸ εἶναι τῆς οὐσίας καταλαμβάνεται, τούτων δὲ ἡ ἀλλοτριώσις ἐφ' ἡμῖν κεῖται, ὡς μὴ μόνον ἀξήμιον, ἀλλὰ καὶ ἐπικερδὲς εἶναι τῇ φύσει τὸν ἀφανισμόν τῶν τοιούτων. Δῆλον οὖν ὅτι τῶν ἔξωθεν ἐπιθεωρουμένων ἐστὶ ταῦτα τὰ πάθη τῆς φύσεως ὄντα καὶ οὐκ οὐσία. Ἡ μὲν γάρ ἐστιν ὅπερ ἐστίν· θυμὸν δὲ ζέσιν εἶναι τοῦ περὶ καρδίαν αἵματος τοῖς πολλοῖς δοκεῖ, ἐτέροις δέ, ὄρεξιν τοῦ ἀντιλυπῆσαι τὸν προκατάρξαντα, ὡς δ' ἂν ἡμεῖς ὑπολάβοιμεν, θυμὸς ἐστὶν ὁρμὴ τοῦ κακῶσαι τὸν παροξύνοντα. Ὡς οὐδὲν τῷ περὶ ψυχῆς ὄρω συμβαίνει. Κἂν τὴν ἐπιθυμίαν ἐφ' ἑαυτῆς διορισώμεθα, ἔφεισιν λέξομεν τοῦ ἐνδέοντος ἢ πόθον τῆς καθ' ἡδονὴν ἀπολαύσεως ἢ λύπην ἐπὶ τῷ μὴ κατ' ἐξουσίαν ὄντι καταθυμίῳ· ἢ τινα πρὸς τὸ ἡδὺ σχέσιν, οὗ μὴ πάρεστιν ἢ ἀπόλαυσις. Ταῦτα γὰρ πάντα καὶ τὰ τοιαῦτα τὴν μὲν ἐπιθυμίαν ἐνδείκνυται, τοῦ δὲ ὀρισμοῦ τοῦ περὶ

ΑΚΡ. Βλέπεις, λέγει, ὅτι ὑπάρχει ἀντίθεσις τοῦ λογισμοῦ πρὸς **εὐτα** καὶ προσπάθεια ἀπομονώσεως τῆς ψυχῆς ἀπὸ αὐτὰ **σον** εἶναι δυνατόν; Καὶ ὑπάρχουν μερικοὶ οἱ ὅποιοι κατώρθω- **εν** τὴν ἀπομόνωσιν αὐτήν, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ἀκούομεν, **πι** τοῦτο ἐπέτυχεν ὁ Μωϋσῆς, ὁ ὁποῖος ἦτο ἀνώτερος καὶ τοῦ **υμοῦ** καὶ τῆς ἐπιθυμίας, καθ' ὅσον ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ ὅτι **κυριάρχει** καὶ τῶν δύο, ὅτι ἦτο πρᾶος περισσότερον ἀπὸ **λους** τοὺς ἀνθρώπους (φανερώνει δὲ ἡ ἀοργησία διὰ τῆς **πραότητος** καὶ τὴν ἀποξένωσιν ἀπὸ τὸν θυμόν) ¹² καὶ ὅτι δὲν **πρεθύμησε** τίποτε ἀπὸ αὐτά, περίξ τῶν ὁποίων βλέπομεν **κὰ** κινῆται ἡ ἐπιθυμία τῶν πολλῶν. Τὸ τοιοῦτον δὲν θὰ **ηγινετο**, ἐὰν ὁ θυμὸς καὶ ἡ ἐπιθυμία ἦσαν φύσις καὶ ὑπήγοντο εἰς **τὴν** οὐσίαν τοῦ ἀνθρώπου. Διότι δὲν εἶναι δυνατόν ἐκεῖνος ποῦ **ἔξηλθεν** ἀπὸ τὴν φύσιν νὰ μένη μέσα εἰς τὴν ὑπαρξιν. Ἄλλὰ **βεβαίως** ὁ Μωϋσῆς ἐὰν καὶ εἰς τὴν ὑπαρξιν εὐρίσκετο καὶ εἰς **αὐτὰ** δὲν ἦτο ἄρα αὐτὰ κάτι ἄλλο εἶναι καὶ ὄχι φύσις. Διότι ἡ **ἀληθινή** φύσις εἶναι τοῦτο, διὰ τοῦ ὁποίου νοεῖται ἡ ὑπαρξις **τῆς** οὐσίας, ἡ ἀποξένωσις δὲ ἀπὸ ἐκεῖνα ἔγκειται εἰς τὴν διάθε- **σίν** μας καθ' ὅσον ὁ ἀφανισμὸς τῶν τοιούτων δὲν εἶναι ἀζημία **μόνον**, ἀλλὰ καὶ ἐπικερδῆς εἰς τὴν φύσιν. Εἶναι λοιπὸν φανερόν **ὅτι** αὐτὰ τὰ πάθη τῆς φύσεως εἶναι ἀπὸ τὰ ἔξωθεν ἐρχόμενα καὶ **ὄχι** οὐσία. Διότι οὐσία εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ὑπάρχει. Ὁ δὲ θυμὸς, ὅπως οἱ πολλοὶ νομίζουν, εἶναι ἀποτέλεσμα ζέσεως **τοῦ** περὶ τὴν καρδίαν αἵματος, ἄλλοι δὲ νομίζουν ὅτι εἶναι ὄρε- **ξις** πρὸς ἀντιλύπησιν ἐκείνου ὁ ὁποῖος ἐλύπησε πρῶτος, ὅπως **δὲ** θὰ ἐλέγαμεν ἡμεῖς θυμὸς εἶναι ὀρμὴ πρὸς κακοποίησιν ἐκείνου **ὁ** ὁποῖος παρώργισε. Κανεὶς ἐκ τῶν ὀρισμῶν τούτων δὲν συμφω- **νεῖ** μὲ τὸν ὀρισμὸν τῆς ψυχῆς. Καὶ ἂν μὲ τὴν σειράν της δώσωμεν **τὸν** ὀρισμὸν τῆς ἐπιθυμίας, θὰ ἐλέγαμεν ὅτι εἶναι ἐκζήτησις ἐ- **κείνου** ποῦ λείπει ἢ πόθος ἡδονικῆς ἀπολαύσεως ἢ λύπης διὰ **τὴν** μὴ κατοχὴν τοῦ ἐπιθυμητοῦ, ἢ κάποια σχέσις μὲ τὸ εὐχά- **ριστον** ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἀπουσιάζει ἢ ἀπόλαυσις. Ταῦτα πάντα **καὶ** τὰ παρόμοια ἐνδεικνύουν μὲν τὴν ἐπιθυμίαν, ἀλλὰ δὲν ἐγγί-

ψυχῆς οὐ προσάπτεται.

Ἄλλὰ καὶ ὅσα ἄλλα περὶ ψυχὴν καθορᾶται, τὰ ἐξ ἀντιθέτου ἀλλήλοις ὁρώμενα, ὡς δειλίαν καὶ θράσος, λύπην καὶ ἡδονήν, φόβον καὶ καταφρόνησιν, καὶ ὅσα τοιαῦτα, ὧν ἕκαστον συγγενῶς ἔχει δοκεῖ πρὸς τὸ ἐπιθυμητικὸν ἢ θυμοειδές, ἰδιάζονται ὅρα τὴν ἰδίαν ὑπογράφει φύσιν. Τό τε γὰρ θράσος καὶ ἡ καταφρόνησις ἔμφρασιν ὑποσημαίνει τινὰ τῆς θυμώδους ὁρμῆς, ἐλάττωσιν δέ τινα καὶ ὕφρασιν τοῦ αὐτοῦ τούτου ἢ κατὰ δειλίαν καὶ φόβον ἐγγυνομένη σχέσις, ἡ δὲ λύπη ἐξ ἀμφοτέρων ἔχει τὰς ὕλας· ἢ τε γὰρ τοῦ θυμοῦ ἀτονία, ἐν τῷ τοῦ ἀμύνασθαι τοὺς προλελυτηκότας ἀδυνάτω λύπη γίνεται, καὶ ἡ ἀπόγνωσις τῶν ἐπιθυμομένων καὶ ἡ στέρησις τῶν καταθυμίων, τὴν σκυθρωπὴν ταύτην ἐμποιεῖ τῇ διανοίᾳ διάθεσιν. Καὶ τὸ ἀντιθεωρούμενον τῇ λύπῃ, τὸ καθ' ἡδονὴν λέγω νόημα, ὁμοίως τῷ θυμῷ τε καὶ τῇ ἐπιθυμίᾳ ἐπιμερίζεται. Ἡδονὴ γὰρ ἑκατέρου τούτων κατὰ τὸ ἴσον ἡγεμονεύει. Ἄ πάντα καὶ περὶ τὴν ψυχὴν ἔστι, καὶ ψυχὴ οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ὡς μυστηριαίαι τινὲς τοῦ διανοητικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς ἐκφυόμεναι. Ἄ μέρη μὲν αὐτῆς εἶναι διὰ τὸ προσπεφυκέναι νομίζεται, οὐ μὴν ἐκεῖνό εἰσιν, ὅπερ ἔστιν ἡ ψυχὴ κατ' οὐσίαν.

25. ΓΡΗΓ. Καὶ μὴν ὁρώμεν, φημι πρὸς τὴν παρθένον, οὐ μικρὰν ἐκ τούτων γινομένην τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον συνεισφορὰν τοῖς ἐναρέτοις. Τῷ τε γὰρ Δανιὴλ ἔπαινος ἦν ἡ ἐπιθυμία καὶ ὁ Φινεὲς τῷ θυμῷ τὸν Θεὸν ἠλεώσατο· καὶ ἀρχὴν σοφίας φόβον ἐμάθομεν καὶ τῆς κατὰ Θεὸν λύπης σωτηρίαν εἶναι τὸ πέρας παρὰ τοῦ Παύλου ἠκούσαμεν· τῶν τε δεινῶν τὴν καταφρόνησιν νομοθετεῖ ἡμῖν τὸ Εὐαγγέλιον· καὶ τὸ μὴ φοβεῖσθαι πτόησιν οὐδὲν ἄλλο ἢ τοῦ θράσους ἔστιν ὑπογραφή· ὅπερ ἐν ἀγαθοῖς ὑπὸ τῆς Σοφίας κατελείκεται. Δείκνυσι τοίνυν διὰ τῶν

13. Δαν. 9,23· 10, 11· 19. Ἀρ.θμ. 25,11.

14. Παρμ. 9,10.

15. Β' Κορ. 7,10.

16. Λουκᾶ 21,9. Ματθ. 28,5.

17. Α' Πέτρ. 3,6.

ἔχουν τὸν ὄρισμόν τῆς ψυχῆς.

Ἄλλὰ καὶ ὅσα ἄλλα παρατηροῦνται περὶ τὴν ψυχὴν, τὰ ὀρισκομένηα εἰς ἀντίθεσιν μεταξύ των, ὅπως ἡ δειλία καὶ τὸ θράσος, ἡ λύπη καὶ ἡ ἡδονή, ὁ φόβος καὶ ἡ περιφρόνησις καὶ τὰ ὁμοια, ἕκαστον τῶν ὁποίων φαίνεται νὰ ἔχη συγγένειαν μετὰ τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὸν θυμόν, παρουσιάζουν τὴν φύσιν των μετὰ ἰδιαιτέρον ὄρισμόν. Διότι τὸ θράσος καὶ ἡ περιφρόνησις ὑποσημαίνει ἔμφασιν τῆς ὀρμῆς τοῦ θυμοῦ, ἡ δὲ προερχομένη ἀπὸ τῆν σχέσιν μετὰ τὴν δειλίαν καὶ τὸν φόβον εἶναι ἐλάττωσις καὶ ὑφεσις αὐτοῦ, ἡ δὲ λύπη ἔχει τὸ περιεχόμενον τῆς ἀπὸ ἀμφοτέρων. Διότι ἡ ἀτονία τοῦ θυμοῦ κατὰ τὴν ἀδυναμίαν ἐκδικήσεως κείνων ποὺ μᾶς προελύπησαν γίνεται λύπη καὶ ἡ ἀπόγνωσις διὰ τὰ ἐπιθυμητὰ καὶ ἡ στέρησις τῶν ποθητῶν δημιουργεῖ εἰς τὴν διάνοιαν τὴν λυπηρὰν ταύτην διάθεσιν. Καὶ τὸ ἀντίθετον τῆς λύπης, δηλαδὴ ἡ ἔννοια τῆς ἡδονῆς, καθ' ὅμοιον τρόπον μοιράζεται εἰς τὸν θυμόν καὶ εἰς τὴν ἐπιθυμίαν. Διότι ἡ ἡδονὴ κυριαρχεῖ ἐξ ἴσου ἀμφοτέρων τούτων. Ταῦτα πάντα καὶ ἔχουν σχέσιν μετὰ τὴν ψυχὴν, καὶ δὲν εἶναι ψυχὴ, ἀλλ' εἶναι ὡς μυρμηκία ποὺ φυτρῶνουν ἐκ τοῦ διανοητικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς. Καὶ θεωροῦνται μέρη τῆς ψυχῆς ἐπειδὴ εἶναι σύμφυτα μετ' αὐτῆς, πλὴν ὁμως δὲν εἶναι αὐτὸ τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ ψυχὴ κατ' οὐσίαν.

25. ΓΡΗΓ. Λέγω πρὸς τὴν παρθένον. Καὶ ὁμως βλέπομεν ὅτι ἡ συμβολὴ αὐτῶν δὲν εἶναι μικρὰ εἰς τὸν καταρτισμόν τῶν ἐναρέτων. Ἡ ἐπιθυμία ἔγινεν ἔπαινος εἰς τὸν Δανιήλ καὶ διὰ τοῦ θυμοῦ ὁ Φινεὲς ἐξιλέωσε τὸν Θεόν¹³. Καὶ ἐμάθαμεν ὅτι ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς σοφίας¹⁴ καὶ ἠκούσαμεν ἀπὸ τὸν Παῦλον ὅτι τὸ τέλος τῆς κατὰ Θεὸν λύπης εἶναι ἡ σωτηρία¹⁵. Καὶ τὸ Εὐαγγέλιον νομοθετεῖ νὰ περιφρονῶμεν τὰ δεινὰ¹⁶. Καὶ τὸ μὴ φοβεῖσθαι τὴν πτόησιν τίποτε ἄλλο δὲν παρουσιάζει παρὰ τὸ θράσος¹⁷, τὸ ὁποῖον καταλέγεται ὑπὸ τῆς Σοφίας μεταξύ τῶν ἀγαθῶν. Φανερώνει λοιπὸν ὁ λόγος διὰ τῶν παραδειγμάτων τούτων ὅτι ὁ θυμὸς καὶ ἡ ἐπιθυμία δὲν

τοιούτων ὁ λόγος, τὸ μὴ πάθη τὰ τοιαῦτα δεῖν οἶσθαι· οὐ γὰρ ἂν πρὸς ἀρετῆς κατόρθωσιν συμπαραληφθεῖη τὰ πάθη.

26. ΜΑΚΡ. Καὶ ἡ διδάσκαλος, Ἔοικα, φησί, τῆς τοιαύτης τῶν λογισμῶν συγχύσεως αὐτὴ τὴν αἰτίαν παρέχειν, μὴ διακρίνασα τὸν περὶ τούτου λόγον, ὥστε τινὰ τάξιν ἀκόλουθον ἐπιτεθῆναι τῇ θεωρίᾳ. Νῦν οὖν, ὅπως ἂν οἶόν τε ἦ, ἐπινοηθήσεται τις τάξις τῷ σκέμματι, ὡς ἂν δι' ἀκολουθίου προοιούσης τῆς θεωρίας, μηκέθ' ἡμῖν αἰ τοιαῦται τῶν ἀντιθέσεων ἔχοιεν χώραν. Φαμέν γὰρ τῆς ψυχῆς τὴν μὲν θεωρητικὴν τε καὶ διακριτικὴν καὶ τῶν ὄντων ἐποπτικὴν δύναμιν οἰκείαν εἶναι καὶ κατὰ φύσιν αὐτῇ καὶ τῆς θεοειδοῦς χάριτος διὰ τούτων σώζειν ἐν ἑαυτῇ τὴν εἰκόνα. Ἐπεὶ καὶ τὸ θεῖον, ὅ,τι ποτε κατὰ τὴν φύσιν ἐστίν, ἐν τούτοις ὁ λογισμὸς εἶναι στοχάζεται, ἐν τῷ ἀφορᾶν τε τὰ πάντα καὶ διακρίνειν τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ χείρονος. Ὅσα δὲ τῆς ψυχῆς ἐν μεθορίῳ κεῖται πρὸς ἐκάτερον τῶν ἐναντίων ἐπιρρεπῶς κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν ἔχοντα, ὧν ἡ ποιὰ χρῆσις ἢ πρὸς τὸ καλὸν ἢ πρὸς τὸ ἐναντίον ἄγει τὴν ἔκβασιν, οἶον τὸν θυμὸν ἢ τὸν φόβον ἢ εἴ τι τὸ τοιοῦτον, τῶν ἐν τῇ ψυχῇ κινήματων ἐστίν, ὧν ἄνευ οὐκ ἔστιν ἀνθρωπίνην θεωρηθῆναι φύσιν· ταῦτα ἔξωθεν ἐπιγενέσθαι αὐτῇ λογιζόμεθα, διὰ τὸ τῷ ἀρχετύπῳ κάλλει μηδένα τοιοῦτον ἐνθεωρηθῆναι χαρακτηῖρα. Ὁ δὲ δὴ περὶ τούτων λόγος ἡμῖν ὡς ἐν γυμνασίῳ προκείσθω, ὡς ἂν διαφύγοι τῶν συκοφαντικῶς ἀκουόντων τὰς ἐπηρείας.

27. Ὁδῶ τινι καὶ τάξεως ἀκολουθία πρὸς τὴν ἀνθρωποποιτῶν ὀρμηῆσαι τὸ θεῖον διηγεῖται ὁ λόγος. Ἐπειδὴ γὰρ συνέστη τὸ πᾶν, καθὼς ἡ ἱστορία φησίν, οὐκ εὐθὺς ὁ ἀνθρώπος ἐν τῇ γῇ γίνεται, ἀλλὰ τούτου μὲν ἢ τῶν ἀλόγων προηγήσατο φύοις, ἐκείνων δὲ τὰ βλαστήματα. Δείκνυσιν, οἴμαι, διὰ τούτων ὁ λόγος, ὅτι ἡ ζωτικὴ δύναμις ἀκολουθία τινὶ τῇ σωματικῇ

πρέπει νὰ νομίζονται πάθη, διότι τὰ πάθη δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὡς βοηθητικὰ εἰς τὴν κατόρθωσιν τῆς ἀρετῆς.

26. ΜΑΚΡ. Καὶ ἡ διδάσκαλος λέγει. Μοῦ φαίνεται ὅτι ἐγὼ εἶμαι ὑπεύθυνος διὰ τὴν σύγχυσιν ποῦ παρουσιάζουν αἱ σκέψεις σου, διότι δὲν ἔκαμα διάκρισιν εἰς τὸν περὶ τούτου λόγον, ὥστε νὰ τεθῆ κάποια τάξις εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς θεωρίας. Τώρα λοιπὸν πρέπει κατὰ τὸ δυνατὸν κάποια τάξις νὰ ἐπινοηθῆ εἰς τὴν συζήτησιν, ὥστε καθὼς ἡ θεωρία θὰ προχωρῆ με συνέπειαν νὰ μὴ μᾶς εἰσέρχωνται πλέον τοιαῦται ἀντιθέσεις. Λέγομεν λοιπὸν ὅτι ἡ θεωρητικὴ καὶ κριτικὴ καὶ ἐποπτικὴ τῶν ὄντων δύναμις τῆς ψυχῆς εἶναι οἰκεία καὶ φυσικὴ ιδιότης αὐτῆς, καὶ ὅτι αὐτὴ διὰ τούτων φυλάσσει μέσα τῆς τὴν εἰκόνα τῆς θεομόρφου χάριτος. Διότι καὶ τὸ θεῖον, ὅ,τι δὴποτε καὶ ἂν εἶναι κατὰ τὴν φύσιν αὐτοῦ, εἰς αὐτὰ στοχάζεται ὁ λογισμὸς ὅτι εἶναι, δηλαδὴ εἰς τὸ ἐποπτεύειν τοῦ σύμπαντος καὶ διακρίνειν τὸ καλὸν ἀπὸ τὸ κακόν. Ὅσα δὲ εὐρίσκονται εἰς τὸ μεθόριον τῆς ψυχῆς, ῥέποντα κατὰ τὴν φύσιν των, πρὸς ἑκάτερον τῶν ἐναντίων τῶν ὁποίων ἢ τοιαύτη ἢ τοιαύτη χρῆσις φέρει τὸ ἀποτέλεσμα ἢ πρὸς τὸ καλόν ἢ πρὸς τὸ ἐναντίον, ἐπὶ παραδείγματι τὸν θυμὸν ἢ τὸν φόβον ἢ ἄλλο παρόμοιον, εἶναι κινήματα τῆς ψυχῆς, ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ἡ ἀνθρώπινη φύσις· ταῦτα φρονοῦμεν ὅτι εἰσῆλθον ἐκ τῶν ἔξω εἰς τὴν ψυχὴν διότι τὸ ἀρχέτυπον κάλλος δὲν περιέχει τοιαύτας ιδιότητας. Ἡ περὶ τῶν στοιχείων τούτων ἔκθεσις ἡμῶν ἄς θεωρηθῆ ὡς ἄσκησις μᾶλλον εἰς τρόπον ὥστε νὰ διαφύγῃ τὰς ἐπηρείας τῶν συκοφαντικῶς ἀκουόντων.

27. Ἡ Γραφή διηγεῖται ὅτι ὁ Θεὸς προήχθη εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀνθρώπου με μέθοδον καὶ συνεπῆ τάξιν. Διότι, ἀφοῦ ἐδημιούργησε τὸ σύμπαν, καθὼς λέγει ἡ ἱστορία, δὲν παρουσιάζεται εὐθύς εἰς τὴν γῆν ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ προηγήθη αὐτοῦ ἡ παρουσία τῆς φύσεως τῶν ἀλόγων, αὐτῶν δὲ τὰ φυτὰ. Δι' αὐτῆς τῆς τάξεως νομίζω ὅτι δεικνύει ὁ λόγος ὅτι ἡ ζωτικὴ δύ-

καταμίγνυται φύσει, πρῶτον μὲν τοῖς ἀναισθήτοις ἐνδύουσα, μετὰ τοῦτο δὲ ἐπὶ τὸ αἰσθητικὸν προιοῦσα, εἶθ' οὕτω πρὸς τὸ νοερόν καὶ λογιστικὸν ἀναβαίνουσα.

Οὐκοῦν τῶν ὄντων τὸ μὲν σωματικόν, τὸ δὲ νοερόν ἐστὶ πάντως· τοῦ δὲ σωματικοῦ, τὸ μὲν ἔμψυχόν ἐστι, τὸ δὲ ἄψυχον. Ἐμψυχον δὲ λέγω τὸ μετέχον ζωῆς· τῶν δὲ ζώντων, τὰ μὲν αἰσθήσει συζῆ, τὰ ἀμοιρεῖ ταύτης. Πάλιν τῶν αἰσθητικῶν, τὰ μὲν λογικά ἐστὶ, τὰ δὲ ἄλογα. Ἐπεὶ οὖν ἡ αἰσθητικὴ ζωὴ οὐκ ἂν δίχα τῆς ὕλης συσταίη, οὐδ' ἂν τὸ νοερόν ἄλλως ἐν σώματι γένοιτο, μὴ τῷ αἰσθητικῷ ἔμφυόμενον, τούτου χάριν τελευταία ἡ τοῦ ἀνθρώπου κατασκευὴ ἱστορεῖται, ὡς πᾶσαν ἔμπεριεληφότος τὴν ζωτικὴν ἰδέαν, τὴν τε ἐν τοῖς βλαστήμασι καὶ τὴν ἐν τοῖς ἀλόγοις θεωρουμένην. Τὸ μὲν τρέφεσθαι τε καὶ αὔξεσθαι ἐκ τῆς φυτικῆς ἔχει ζωῆς· ἐστὶ γὰρ τὸ τοιοῦτον καὶ ἐν ἐκείνοις ἰδεῖν, ἐλκομένης τε καὶ διὰ ῥιζῶν τῆς τροφῆς καὶ ἀποποιουμένης διὰ καρπῶν τε καὶ φύλλων· τὸ δὲ κατ' αἰσθησιν οἰκονομεῖσθαι ἐκ τῶν ἀλόγων ἔχει. Τὸ δὲ διανοητικόν τε καὶ λογικὸν ἄμικτόν ἐστι καὶ ἰδιάζον, ἐπὶ ταύτης τῆς φύσεως ἐφ' ἑαυτοῦ θεωρούμενον. Ἄλλ' ὥσπερ τὸ ἐφελκτικὸν τῶν ἀναγκαίων πρὸς τὴν ὑλικὴν ζωὴν ἡ φύσις ἔχει, ὅπερ ἐν ἡμῖν γενόμενον ὄρεξις λέγεται, τοῦτο δὲ φαμεν τοῦ φυτικοῦ τῆς ζωῆς εἶδους εἶναι, ἐπειδὴ καὶ ἐν ἐκείνοις ἐστὶν ἰδεῖν, οἷόν τινας ὁρμᾶς φυσικῶς ἐνεργουμένας ἐν τῷ πληροῦσθαι τε τοῦ οἰκείου καὶ ὀργᾶν πρὸς τὴν ἔκφυσιν, οὕτω καὶ ὅσα τῆς ἀλόγου φύσεώς ἐστὶν ἴδια ταῦτα τῷ νοερῷ τῆς ψυχῆς κατεμίχθη.

Ἐκείνων, φησίν, ὁ θυμός, ἐκείνων ὁ φόβος, ἐκείνων τὰ ἄλλα πάντα ὅσα κατὰ τὸ ἐναντίον ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖται, πλὴν τῆς λογικῆς τε καὶ διανοητικῆς δυνάμεως· ὁ δὲ μόνον τῆς ἡμετέρας

μας ἐνώνεται με τὴν σωματικὴν φύσιν με κάποιαν διαβάθμι-
 σιν, πρῶτον μὲν εἰσχωροῦσα εἰς τὰ ἀναίσθητα, κατόπιν δὲ
 προχωροῦσα πρὸς τὰ αἰσθητικά, ἔπειτα δὲ ἀνερχομένη πρὸς τὰ
 νοητικά καὶ λογικά ὄντα.

Ἐπομένως ἀπὸ τὰ ὄντα ἄλλα μὲν εἶναι σωματικά, ἄλλα δὲ
 νοητικά. Ἀπὸ δὲ τὰ σωματικά ἄλλα μὲν εἶναι ἔμψυχα, ἄλλα δὲ
 ἀψυχα. Ἐμψυχα δὲ ἐνοῶ τὰ μετέχοντα ζωῆς. Ἀπὸ τὰ ἔχον-
 τα δὲ ζωῆν ἄλλα μὲν συζοῦν με αἴσθησιν ἄλλα δὲ στεροῦνται
 αὐτῆς. Ἀπὸ τὰ αἰσθητικά πάλιν ἄλλα εἶναι λογικά, ἄλλα δὲ
 ἄλογα. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ αἰσθητικὴ ζωὴ δέν εἶναι δυνατὸν νὰ
 ὑπάρχη χωρὶς τὴν ὕλην, οὔτε τὸ λογικὸν εἶναι δυνατὸν νὰ
 εὕρισκεται εἰς σῶμα ἄλλως, ἐὰν ἐμφύεται εἰς τὸ αἰσθητικόν, διὰ
 τοῦτο τελευταία περιγράφεται ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου,
 διότι αὐτὸς περιλαμβάνει ὀλόκληρον τὴν ζωτικὴν κλίμακα
 τὴν παρατηρουμένην εἰς τὰ φυτὰ καὶ τὴν παρατηρουμένην εἰς
 τὰ ἄλογα. Τὴν μὲν θρεπτικὴν καὶ αὐξητικὴν δύναμιν ἔχει ἀπὸ
 τὴν φυτικὴν ζωὴν· διότι εἶναι δυνατὸν νὰ ἴδωμεν τὴν δύναμιν
 αὐτὴν καὶ εἰς τὰ φυτὰ τὰ ὁποῖα με τὰς ρίζας τῶν ἐλκύουν τὴν
 τροφήν διὰ τῶν ριζῶν καὶ τὴν ἀποβάλλουν διὰ τῶν φύλλων.
 Τὴν δὲ αἰσθητικὴν δύναμιν ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἀπὸ τὰ ἄλογα
 ζῶα. Ἀντιθέτως τὸ διανοητικὸν καὶ τὸ λογικὸν εἶναι ἀμικτον
 καὶ ἰδιάζον καὶ παρατηρεῖται ὡς χαρακτηριστικὸν αὐτῆς ταύ-
 τῆς τῆς φύσεως. Ὅπως τὸ ἐλκυστικὸν τῶν ἀναγκαίων διὰ τὴν
 ὕλικὴν ζωὴν ἔχει ἡ φύσις, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν περίπτωσίν μας
 λέγεται ὄρεξις, λέγομεν δὲ ὅτι τοῦτο ἀνήκει εἰς τὸ φυτικὸν εἶδος
 τῆς ζωῆς, ἔπειδὴ καὶ εἰς τὰ φυτὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἴδῃ κανεῖς
 ἐν εἶδος ὀρμῶν αἰ ὁποῖαι φυσικῶς ἐνεργοῦν διὰ νὰ τὰ ἱκανοποι-
 ῆσουν με ἐκεῖνο ποῦ τοὺς ἀνήκει, καὶ νὰ ὀργοῦν πρὸς βλάστη-
 σιν. Οὕτω καὶ ὅσα εἶναι χαρακτηριστικά τῆς ἀλόγου φύσεως
 ἀνεμίχθησαν με τὸ νοερὸν μέρος τῆς ψυχῆς.

Εἰς ἐκεῖνα ἀνήκει, λέγει, ὁ θυμὸς, εἰς ἐκεῖνα ὁ φόβος, εἰς ἐκεῖ-
 να ὄλαι αἰ ἄλλαι ἀντιθέσεις αἰ ὁποῖαι διενεργοῦνται ἐντὸς μας,
 ἐκτὸς τῆς λογικῆς καὶ διανοητικῆς δυνάμεως, ἡ ὁποῖα εἶναι ἐξαι-

ζωῆς ἐστὶν ἐξαιρετόν, ἐν ἑαυτῷ, καθὼς εἴρηται, τοῦ θείου χαρακτῆρος ἔχον τὴν μίμησιν. Ἄλλ' ἐπειδὴ κατὰ τὸν ἤδη προαποδειχθέντα λόγον, οὐκ ἔστιν ἄλλως τὴν λογικὴν δύναμιν ἐγγενέσθαι τῇ σωματικῇ ζωῇ, μὴ διὰ τῶν αἰσθήσεων ἐγγινομένην, ἣ δὲ αἰσθησις ἐν τῇ τῶν ἀλόγων προϋπέστη φύσει, ἀναγκαίως διὰ τοῦ ἑνὸς καὶ πρὸς τὰ συνημμένα τούτῳ γίνεται τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἢ κοινωνία.

28. Ταῦτα δὲ ἐστὶν ὅσα ἐν ἡμῖν γινόμενα πάθη λέγεται, ἀ οὐχὶ πάντως ἐπὶ κακῷ τινι τῇ ἀνθρωπίνῃ συνεκκληρώθη ζωῇ· ἢ γὰρ ἂν ὁ Δημιουργὸς τῶν κακῶν τὴν αἰτίαν ἔχη, εἰ ἐκεῖθεν αἱ τῶν πλημμελημάτων ἦσαν ἀνάγκαι συγκαταβεβλημέναι τῇ φύσει· ἀλλὰ τῇ ποιᾷ χρήσει τῆς προαιρέσεως ἢ ἀρετῆς ἢ κακίας ὄργανα τὰ τοιαῦτα τῆς ψυχῆς κινήματα γίνεται, καθάπερ ὁ σίδηρος κατὰ γνώμην τοῦ τεχνίτου τυπούμενος, πρὸς ὅπερ ἂν ἔθετο τοῦ τεχνιτεύοντος ἢ ἐνθύμησις, πρὸς τοῦτο καὶ σχηματίζεται, ἢ ξίφος ἢ τι γεωργικὸν ἐργαλεῖον γινόμενος. Οὐκοῦν εἰ μὲν ὁ λόγος, ὃ δὴ τῆς φύσεως ἡμῶν ἐστὶν ἐξαιρετόν, τῶν ἐξωθεν ἐπεισκριθέντων τὴν ἡγεμονίαν ἔχοι, καθὼς καὶ δι' αἰνίγματος ὁ τῆς Γραφῆς παρεδήλωσε λόγος, ἄρχειν ἐγκελευόμενος πάντων τῶν ἀλόγων, οὐκ ἂν τι πρὸς κακίας ὑπηρεσίαν τῶν τοιούτων κινήματων ἡμῖν ἐνεργήσειε, τοῦ μὲν φόβου τὸ ὑπήκοον ἐμποιοῦντος, τοῦ δὲ θυμοῦ τὸ ἀνδρεῖον, τῆς δειλίας δὲ τὴν ἀσφάλειαν, τῆς δὲ ἐπιθυμητικῆς ὁρμῆς τὴν θείαν τε καὶ ἀκήρατον ἡμῖν ἡδονὴν προξενούσης. Εἰ δὲ ἀποβάλοι τὰς ἡνίας ὁ λόγος, καὶ οἷόν τις ἡνίοχος ἐμπλακεῖς τῷ ἄρματι κατόπιν ὑπ' αὐτοῦ σύροίτο, ἐκεῖ ἀπαγόμενος ὅπουπερ ἂν ἢ ἄλογος κινήσις τῶν ὑπεξευγμένων φέρῃ, τότε εἰς πάθος αἱ ὁρμαὶ καταστρέφονται, οἷον δὴ καὶ ἐπὶ τοῖς ἀλόγως ἔστιν ἰδεῖν. Ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἐπιστατεῖ λογισμὸς τῆς φυσικῶς αὐτῆς ἐγκειμένης κινήσεως, τὰ μὲν θυμῶδη τῶν ζώων ἐν ἀλλήλοις φθείρεται τῷ θυμῷ στρατηγούμενα· τὰ δὲ πολὺσαρκὰ τε καὶ δυνατὰ εἰς οὐδὲν οἰκεῖον ἀγα-

τον χαρακτηριστικὸν μόνης τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, περικλει-
 ον ἐν ἑαυτῷ μίμησιν τοῦ θεοῦ χαρακτηῆρος. Ἄλλ' ἐπειδὴ κατὰ
 τὸ προαναφερθὲν ἐπιχείρημα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συνδεθῆ με-
 τὰ σωματικὴν ζωὴν δι' ἄλλου τρόπου ἢ λογικὴ δύναμις εἰ-
 μὴ μόνον μέσῳ τῶν αἰσθήσεων, ἢ δὲ αἰσθησις ὑπῆρχεν ἤδη ἐν τῇ
 φύσει τῶν ἀλόγων, κατ' ἀνάγκην διὰ τοῦ ἐνὸς ἐπιτυγχάνεται
 ἡ κοινωνία τῆς ψυχῆς ἡμῶν καὶ μετὰ τὰ συνδεδεμένα πρὸς αὐτό.

28. Εἶναι δὲ ταῦτα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα λέγονται πάθη ὅταν γί-
 νωνται μέσα μας, ἀλλὰ δὲν συνήφθησαν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην
 ζωὴν διὰ κακὸν σκοπὸν. Διότι πράγματι τὴν αἰτίαν τῶν κα-
 κῶν θὰ εἶχεν ὁ Δημιουργός, ἀν αἱ ἀνάγκαι τῶν πλημμελημάτων
 ἦσαν ἀπὸ ἐκεῖ συγκαταβεβλημένοι εἰς τὴν φύσιν. Ἐν τούτοις
 ὁμως αἱ τοιαῦται κινήσεις τῆς ψυχῆς γίνονται ὄργανα τῆς ἀρε-
 τῆς ἢ τῆς κακίας ἀναλόγως τῆς χρήσεως τῆς ἐλευθερίας μας, ὅ-
 πως ἀκριβῶς ὁ σίδηρος ὁ ὁποῖος τυπώνεται κατὰ τὴν γνώμην
 τοῦ τεχνίτου, λαμβάνει δηλαδὴ τὸ σχῆμα τὸ ὁποῖον συνέλαβεν
 ἡ φαντασία τοῦ τεχνίτου, γινόμενος ἢ ξίφος ἢ γεωργικὸν ἐργα-
 λεῖον. Ἐὰν λοιπὸν ἡ λογικὴ μας, ἢ ὁποῖα εἶναι τὸ ἐξαιρετικὸν
 προσὸν τῆς φύσεώς μας, κυριαρχῆ ὄλων ὅσα εἰσχωροῦν μέσα
 μας ἐκ τῶν ἔξω, ὡς καὶ αἰνιγματωδῶς δηλώνει τῆς Γραφῆς ἡ
 μαρτυρία, καθ' ἣν διατάσσεται νὰ κυριαρχῆ ὄλων τῶν ἀλόγων,
 τότε καμμία ἀπὸ τὰς κινήσεις αὐτὰς δὲν θὰ ἐνήργει μέσα μας
 κατὰ τρόπον ποῦ θὰ ἐξυπηρετεῖ τὴν κακίαν. Ὁ φόβος τότε θὰ
 ἐγέννα ὑπακοήν, ὁ θυμὸς ἀνδρείαν, ἡ δειλία ἀσφάλειαν, ἢ δὲ
 ὀρμὴ τῆς ἐπιθυμίας θὰ ἐπροξένη εἰς ἡμᾶς τὴν θείαν καὶ ἁγίαν
 ἡδονήν. Ἄλλ' ἐὰν ἡ λογικὴ θὰ ἔχανε τὰ ἡνία τῆς κυριαρχίας,
 ὡς ὁ ἀμαξηλάτης, ὁ ὁποῖος ἐμπλέκεται εἰς τὸ ἄρμα καὶ σύρεται
 ἀπὸ αὐτὸ μεταφερόμενος ἐκεῖ ὅπου ἡ ἄλογος κίνησις τῶν ζευ-
 γμένων ζώων φέρει, τότε αἱ ὀρμαὶ καταντοῦν πάθος, πρᾶγμα τὸ
 ὁποῖον δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν καὶ εἰς τὰ ἄλογα ζῶα. Διότι ἐπειδὴ
 δὲν διευθύνει ἡ λογικὴ τὴν φυσικῶς ἐνυπάρχουσαν εἰς αὐτὰ κί-
 νησιν, τὰ μὲν θυμῶδη τῶν ζώων ἀλληλοφονεύονται ὀδηγούμε-
 να ὑπὸ τοῦ θυμοῦ, τὰ δὲ πολύσαρκα καὶ δυνατὰ οὐδὲν καλὸν

θὸν ἀπόνατο τῆς δυνάμεως, κτῆμα τοῦ λογικοῦ διὰ τὴν ἀλογίαν γινόμενα· ἢ τε τῆς ἐπιθυμίας καὶ τῆς ἡδονῆς ἐνέργεια περὶ οὐδὲν τῶν ὑψηλῶν ἀσχολεῖται οὔτε ἄλλο τι τῶν ἐν αὐτοῖς θεωρουμένων λόγῳ τινὶ πρὸς τὸ λυσιτελοῦν διεξάγεται. Οὕτω καὶ ἐν ἡμῖν εἰ μὴ πρὸς τὸ δέον ἄγοιτο ταῦτα διὰ τοῦ λογισμοῦ, ἀλλ' ἐπικρατοῖη τῆς τοῦ νοῦ δυναστείας τὰ πάθη, πρὸς τὸ ἀλογόν τε καὶ ἀνόητον μεταβαίνει ὁ ἄνθρωπος, ἀπὸ τοῦ διανοητικοῦ καὶ θεοειδοῦς τῇ ὁρμῇ τῶν τοιούτων παθημάτων ἀποκτηνούμενος.

29. ΓΡΗΓ. Ἐγὼ δὲ καὶ σφόδρα περὶ τὰ εἰρημένα διατεθείς, Ἄρκεϊ μὲν, ἔφην, παντὶ τῷ γε νοῦν ἔχοντι φιλῶς οὕτωσι καὶ ἀκατασκευῶς δι' ἀκολούθου προελθὼν ὁ λόγος, εὖ ἔχειν δόξαι καὶ μηδαμοῦ παρεσφάλλαι τῆς ἀληθείας. Ἐπεὶ δὲ τοῖς μὲν τὰς τεχνικὰς ἐφόδους μεμελιτηκόσι τῶν ἀποδείξεων ὁ συλλογισμὸς ἱκανὸς εἰς πίστιν δοκεῖ, ἡμῖν δὲ πάντων τῶν τεχνικῶν συμπερασμάτων ἕξις πιστότερον εἶναι ὠμολογεῖτο τὸ διὰ τῶν ἱερῶν τῆς Γραφῆς διδαγμάτων ἀναφαινόμενον, ζητεῖν οἶμαι δεῖν ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις, εἰ ἢ θεόπνευστος διδασκαλία τούτοις συμφέρεται.

30. ΜΑΚΡ. Ἡ δέ, Καὶ τίς ἂν ἀντίποι, φηοί, μὴ οὐχὶ ἐν τούτῳ μόνῳ τὴν ἀλήθειαν τιθέσθω, ᾧ σφραγὶς ἔπεστι τῆς γραφικῆς μαρτυρίας; Οὐκοῦν εἰ χρεὶ τι καὶ τῆς τοῦ Εὐαγγελίου διδασκαλίας πρὸς τὴν τοῦ δόγματος τούτου συνηγορίαν παραληφθῆναι, οὐκ ἀπὸ καιροῦ γένοιτ' ἂν ἡμῖν τῆς παραβολῆς τῶν ζιζανίων ἢ θεωρία. Ἐσπείρει γὰρ ἐκεῖ τὸ καλὸν σπέρμα ὁ οἰκοδεσπότης (ἡμεῖς δὲ πάντως ὁ οἶκός ἐσμεν)· καθεύδοντας δὲ τοὺς ἀνθρώπους ἐπιφυλάξας ἐνέσπειρεν ὁ ἐχθρὸς τῷ τροφίμῳ τὸ ἄχρηστον, αὐτῷ τῷ σίτῳ κατὰ τὸ μέσον ἐνθεῖς τὸ ζιζάνιον. Καὶ συνεβλάστησεν ἀλλήλοις τὰ σπέρματα. Οὐ γὰρ ἦν δυνατόν τὸ αὐτῷ τῷ σίτῳ ἐντεθὲν σπέρμα μὴ σὺν ἐκείνῳ βλαστήσαι. Κωλύει δὲ τοὺς ὑπηρέτας ὁ τῆς γεωργίας ἔφορος μὴ ἀποτίλλειν

καμβάνουν από την δύναμίν των, γινόμενα λόγω τῆς ἐλλείψεως λογικότητος ὑποχείρια εἰς τὸν ἔχοντα λογικὴν. Καὶ ἡ ἐνέργεια τῆς ἐπιθυμίας καὶ τῆς ἡδονῆς δὲν στρέφεται πρὸς κάτι ὑψηλόν οὔτε καμμία ἄλλη ἀπὸ τὰς λειτουργίας των διεξάγεται λογικῶς πρὸς κάτι ὠφέλιμον. Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ εἰς ἡμᾶς, ἂν αἱ κινήσεις αὐταὶ δὲν ὀδηγοῦνται ὑπὸ τῆς λογικῆς ἐκεῖ πού πρέπει, ἀλλὰ ἀντιθέτως ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ νοῦ ἐπικρατοῦν τὰ πάθη, τότε ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ διανοητικὸν καὶ θεοειδὲς μεταβαίνει εἰς τὸ ἄλογον καὶ τὸ ἀνόητον, ἀποκινούμενος διὰ τῆς ὀρμῆς τῶν τοιούτων παθῶν.

29. ΓΡΗΓ. Ἐγὼ δὲ συγκινηθεὶς σφοδρῶς ἀπὸ τὰ λεχθέντα εἶπα. Τὰ ἐπιχειρήματά σου τὰ τόσον ἀπλᾶ καὶ συνεπῆ εἶναι ἀρκετὰ εἰς κάθε λογικὸν ἄνθρωπον, διὰ νὰ πεισθῆ ὅτι εἶναι ὀρθὰ καὶ ὅτι δὲν ἀπομακρύνονται καθόλου ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν. Ἐπειδὴ δὲ δι' ἐκείνους μὲν οἱ ὅποιοι ἔχουν μελετήσει τὰς τεχνικὰς διαλεκτικὰς μεθόδους, ὁ συλλογισμὸς εἶναι πειστικὸς, ἡμεῖς ὅμως παρεδέχθημεν ὅτι ἀπὸ ὅλα τὰ τεχνικὰ λογικὰ συμπεράσματα ἀξιοπιστότερον εἶναι τὸ ἐκ τῶν μαρτυριῶν τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἐξαγόμενον, νομίζω ὅτι πρέπει νὰ ζητήσωμεν ἂν μὲ τὰ λεγόμενα συμφωνῆ ἢ θεόπνευστος διδασκαλία.

30. ΜΑΚΡ. Ἐκείνη δὲ λέγει. Καὶ ποῖος θὰ ἀντέλεγεν ὅτι ἡ ἀλήθεια ὑπάρχει μόνον ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει ἡ σφραγὶς τῆς γραφικῆς μαρτυρίας; Ἐὰν λοιπὸν χρειάζεται νὰ παραληφθῆ κάτι καὶ ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ Εὐαγγελίου πρὸς ἐπιβεβαίωσιν τοῦ δόγματος τούτου, δὲν θὰ ἦτο παράκαιρος ἡ ἐξέτασις τῆς παραβολῆς τῶν ζιζανίων. Διότι ὁ οἰκοδεσπότης ἔσπειρεν ἐκεῖ τὸν καλὸν σπόρον (ἡμεῖς δὲ πάντως εἴμεθα ὁ οἶκος), ὁ δὲ ἐχθρὸς παραφυλάξας τοὺς ἀνθρώπους νὰ κοιμοῦνται ἔσπειρεν εἰς τὸν φαγώσιμον καὶ τὸ ἄχρηστον, τοποθετήσας τὰ ζιζάνια εἰς τὴν μέσην τῆς σπορᾶς τοῦ σίτου. Καὶ συνεβλάστησαν μαζί τὰ σπέρματα. Διότι δὲν ἦτο δυνατὸν τὸ σπέρμα πού ἐσπάρη μαζί μὲ τὸν σῖτον νὰ μὴ βλαστήσῃ μαζί μὲ ἐκεῖνον. Ὁ ἐπιστάτης δὲ τῆς καλλιεργείας ἐμποδίζει τοὺς ὑπηρέτας του νὰ ἐκριζώσουν τὰ ἄχρη-

τὸ ἄχρηστον διὰ τὴν ἐν τῇ ῥίζῃ τῶν ἐναντίων συμφύτιαν, ὡς ἂν μὴ τῷ ἀλλοτρίῳ συνεκτίλλη τὸ τρόφιμον. Τὰς γὰρ τοιαύτας τῆς ψυχῆς ὁρμὰς διὰ τῶν καλῶν σπερμάτων οἰόμεθα τὸν λόγον ἐνδείκνυσθαι ὡν ἕκαστον, εἰ μόνον πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐγεωργεῖτο, τὸν τῆς ἀρετῆς ἂν ἡμῖν καρπὸν πάντως ἐβλάστησεν, ἐπειδὴ δὲ παρενεσπάρη τοῦτοις ἢ περὶ τὴν τοῦ καλοῦ κρίσιν διαμαρτία καὶ τὸ ὄντως καὶ μόνον κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν καλὸν διὰ τοῦ συναναφνέντος βλαστοῦ τῆς ἀπάτης ἐπεσκοτίσθη (τὸ γὰρ ἐπιθυμητικὸν οὐ πρὸς τὸ φύσει καλὸν οὐ χάριν κατεσπάρη ἡμῖν ἐφύη τε καὶ ἀνέδραμεν, ἀλλὰ πρὸς τὸ κτηνῶδες καὶ ἄλογον τὸν βλαστὸν μετεποίησε τῆς περὶ τὸ καλὸν ἀκρισίας, πρὸς τοῦτο τὴν τῆς ἐπιθυμίας ἐνεγκούσης ὁρμὴν ὡσαύτως καὶ τὸ τοῦ θυμοῦ σπέρμα οὐ πρὸς ἀνδρείαν ἐστόμωσεν, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν ὁμοφύλων μάχην ἐξώπλισεν, ἢ τε τῆς ἀγάπης δύναμις τῶν νοητῶν ἀπέστη, περὶ τὴν τῶν αἰσθητῶν ἀπόλαυσιν πέρα τοῦ μέτρου ὕλομανήσασα, καὶ τὰ ἄλλα κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, τοὺς χεῖρονας βλαστοὺς ἀντὶ τῶν κρειττόνων ἐξήγησεν)· τούτου χάριν ἀφήσιν ὁ σοφὸς γεωργὸς τὸ ἐμφνὲν τῷ σπέρματι βλάστημα ἐν αὐτῷ εἶναι, προμηθεῖα τοῦ μὴ γυμνωθῆναι τῶν κρειττόνων ἡμᾶς, καθόλου τῆς ἐπιθυμίας τῷ ἀχρήστῳ βλαστῷ συνεκριζωθείσης. Εἰ γὰρ τοῦτο πάθη ἢ φύσις, τί ἔσται τὸ ἐπαῖρον ἡμᾶς πρὸς τὴν τῶν ἐπουρανίων συνάφειαν; ἢ τῆς ἀγάπης ἀφαιρεθείσης, τίνι τρόπῳ πρὸς τὸ θεῖον συναφθησόμεθα; Τοῦ δὲ θυμοῦ κατασβεσθέντος, ποῖον ὄπλον κατὰ τοῦ προσπαλαίοντος ἔχομεν; Ἀφήσιν τοίνυν τὰ νόθα τῶν σπερμάτων ἐν ἡμῖν ὁ γεωργός, οὐχ ὡς αἰεὶ κατακρατεῖν τῆς τιμιωτέρας σποράς, ἀλλ' ὡς αὐτὴν τὴν ἄρουραν (οὕτω γὰρ τὴν καρδίαν τροπικῶς ὀνομάζει) διὰ τῆς ἐγκειμένης αὐτῇ φυσικῆς δυνάμεως, ἣτις ἐστὶν ὁ λογισμὸς, τὸ μὲν ξηρᾶναι τῶν βλαστημάτων, τὸ δὲ κάρπιμον καὶ εὐθαλὲς ἀπεργάσασθαι. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο γένοιτο, τῷ πυρὶ τὴν

ἴτα, διότι εἰς τὴν ρίζαν των ἦσαν φυτρωμένα καὶ τὰ χρήσιμα καὶ θὰ ἐξερριζωνε μαζί με τὸ ξένον καὶ τὸν φαγώσιμον σῖτον. **Νομίζομεν** δὲ ὅτι ἡ παραβολὴ διὰ τῶν καλῶν σπερμάτων ὑπονοεῖ τὰς ὁρμὰς ἐκεῖνας τῆς ψυχῆς, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἐκαλλιεργεῖτο μόνον πρὸς τὸ ἀγαθόν, θὰ ἀπέφερεν εἰς ἡμᾶς ὅπωςδὴποτε τὸν καρπὸν τῆς ἀρετῆς· ἐπειδὴ δὲ παραπλεύρως εἰς αὐτὰ ἐσπάρη ἡ σύγχυσις εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ καλοῦ, καὶ οὕτω τὸ δυντὼς καὶ μόνον κατὰ τὴν φύσιν του καλὸν ἐπεσκιάσθη διὰ τοῦ αὐξηθέντος μαζί του βλαστοῦ τῆς ἀπάτης (διότι τὸ ἐπιθυμητικὸν δὲν ἐφύτρωσε καὶ ἐμεγάλωσεν πρὸς τὸ ἐκ φύσεως καλόν, χάριν τοῦ ὁποίου ἐσπάρη μέσα μας, ἀλλὰ μετέτρεψε τὸν βλαστὸν πρὸς τὸ κτηνῶδες καὶ ἄλογον τῆς ἀκρισίας ὡς πρὸς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ καλοῦ, διότι πρὸς αὐτὸ ἔφερεν ἡ ἐπιθυμία τὴν ὁρμὴν· καθ' ὅμοιον τρόπον τὸ σπέρμα τοῦ θυμοῦ δὲν μετεβλήθη εἰς ἀνδρείαν, ἀλλὰ ἐξώπλισε διὰ τὴν μάχην ἐναντίον τῶν ὁμοφύλων· καὶ ἡ δύναμις τῆς ἀγάπης ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τὰ νοητὰ καὶ ἐπεδόθη με ὑπέρμετρον μανίαν εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν αἰσθητῶν· καὶ τὰ ἄλλα σπέρματα κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον παρήγαγον βλαστοὺς κακίας ἀντὶ ἀρετῆς)· ἔνεκα τούτου ὁ σοφὸς γεωργὸς ἀφήνει τοὺς παραβλαστοὺς οἱ ὁποῖοι συνεφύησαν μαζί με τὸ καλὸν σπέρμα νὰ μείνουν εἰς αὐτὸ ἀπὸ πρόνοιαν μὴ ἐκριζωθῆ ἕξ ὀλοκλήρου ἡ ἐπιθυμία μαζί με τὸν ἄχρηστον βλαστὸν καὶ γυμνωθῶμεν τῶν καλῶν σπερμάτων. Διότι ἐὰν πάθῃ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τοιοῦτόν τι, τότε με τί μέσον θὰ ἐφερόμεθα πρὸς τὴν συνάφειαν με τὰ οὐράνια; Ἐὰν ἀφηρεῖτο ἡ ἀγάπη με ποῖον τρόπον θὰ συνεδεόμεθα μετὰ τοῦ Θεοῦ; Ἐὰν ἐξεθύμαινε τελείως ὁ θυμὸς, ποῖον ὄπλον θὰ εἶχαμεν ἐναντίον ἐκείνου, ὁ ὁποῖος μᾶς πολεμεῖ; Ἀφήνει λοιπὸν μέσα μας τὰ νόθα σπέρματα ὁ γεωργὸς ὄχι διὰ νὰ κυριαρχήσουν παντοτινὰ τοῦ τιμίου σπόρου, ἀλλ' ἵνα ἡ γῆ (ὅπως μεταφορικῶς ὀνομάζει τὴν καρδίαν μας) διὰ τῆς φυσικῆς δυνάμεως, δηλαδὴ διὰ τοῦ λογικοῦ, ἄλλα μὲν βλαστήματα ξηράνη, ἄλλα δὲ βοηθήσῃ νὰ αὐξηθοῦν καὶ καρποφορήσουν. Ἐὰν δὲ δὲν γίνῃ τοῦτο, χρησιμοποιοεῖ τὸ

τῆς γεωργίας διάκρισιν ταμιεύεται.

31. Οὐκοῦν εἰ μὲν τις τούτοις κατὰ τὸν δέοντα χρήσεται λόγον, ἐν αὐτῷ λαμβάνων ἐκεῖνα, καὶ μὴ αὐτὸς ἐν ἐκείνοις, ἀλλ' οἷόν τις βασιλεὺς τῇ πολυχειρίᾳ τῶν ὑπηκόων συνεργῶ χρώμενος, ῥᾶον κατορθώσει τὸ κατ' ἀρετὴν σπουδαζόμενον. Εἰ δὲ ἐκείνους γένοιτο, καθάπερ δούλων τινῶν ἐπαναστάντων τῷ κεκτημένῳ καὶ ἐξανδραποδισθείᾳ ταῖς δουλικαῖς ἀπονοίαις ἀγεννῶς ὑποκύψας, καὶ κτῆμα γένοιτο τῶν ὑπεξευγμένων κατὰ τὴν φύσιν αὐτῷ, πρὸς ἐκεῖνα κατ' ἀνάγκην μετατεθήσεται, πρὸς ἅπερ ἂν ἡ ἐπικράτησις τῶν καθηγουμένων βιάζεται. Εἰ δὲ ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, οὔτε ἀρετὴν, οὔτε κακίαν ἐφ' ἑαυτῶν ταῦτα ἀποφανόμεθα, ὅσα κινήματα τῆς ψυχῆς ὄντα ἐπὶ τῇ ἐξουσίᾳ τῶν χρωμένων κεῖται ἢ καλῶς ἢ ἐτέρωσ ἔχειν· ἀλλ' ὅταν μὲν αὐτοῖς πρὸς τὸ κρεῖττον ἢ κινήσις ἦ, ἐπαίρων γίνεσθαι ὕλην, ὡς τῷ Δανιὴλ τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τῷ Φινεὲς τὸν θυμὸν καὶ τῷ καλῶς πενθοῦντι τὴν λύπην. Εἰ δὲ πρὸς τὸ χεῖρον γένοιτο ἡ ῥοπή, τότε πάθη γίνεσθαι ταῦτα καὶ ὀνομάζεσθαι.

32. ΓΡΗΓ. Ἐγὼ δέ, ταῦτα διεξεληθούσης, ἐπειδὴ παυσάμενη βραχὺ τι ἔδωκε τῷ λόγῳ διαλιπεῖν καὶ συνελεξάμην τῇ διανοίᾳ τὰ εἰρημένα, πάλιν ἐπὶ τὴν προτέραν διέδραμον ἀκολουθίαν τοῦ λόγου, ἐν ᾧ κατεσκευάζετο, μὴ ἀδύνατον εἶναι τὴν ψυχὴν διαλυθέντος τοῦ σώματος ἐν τοῖς στοιχείοις εἶναι. Καὶ τοῦτο εἶπον πρὸς τὴν διδάσκαλον· ποῦ ἐκεῖνο τὸ πολυθρόνλητον τοῦ ἄδου ὄνομα; πολὺ μὲν ἐν τῇ συνηθείᾳ τοῦ βίου, πολὺ δὲ ἐν ταῖς συγγραφαῖς ταῖς τε ἔξωθεν καὶ ταῖς ἡμετέραις περιφερόμενον, εἰς ὃ πάντες οἴονται καθάπερ εἰς τι δοχεῖον ἐνθένδε τὰς ψυχὰς μεταρίσασθαι; Οὐ γὰρ ἂν τὰ στοιχεῖα τὸν ἄδην λέγοις.

ἄνθρωπος διὰ τὴν ἐξωρίσθη τὰ προϊόντα τῆς γεωργίας.

31. Ἐπομένως ἂν κανεὶς χρησιμοποίησιν τὰς δυνάμεις ταύτας ὅπως πρέπει, ἂν δηλαδή ὁ ἴδιος κυριαρχῆ αὐτῶν χωρὶς αὐτὸς νὰ κυριαρχῆται ὑπ' αὐτῶν, χρησιμοποιῶν αὐτὰς ὡς συνεργούς του, ὅπως ὁ βασιλεὺς ἔχει συνεργούς τὴν ἐργασίαν τῶν ὑπηκόων του, τότε εὐκόλα θὰ κατορθώσῃ ἐκεῖνον τὸ ὅτιον ἐπιδιώκει ἢ ἀρετὴ. Ἐάν δὲ κυριαρχήσῃ ἐπ' αὐτοῦ ἐκεῖνα ἢ πάθη, ὡσάν νὰ ἐπανεστάτησαν δοῦλοι κατὰ τοῦ κυρίου πῶν, καὶ αἰχμαλωτισθῆ ὑπ' αὐτῶν, ὑποκύπτων ἀνάδρωσ εἰς τοὺς δουλικούς παραλογισμούς, καὶ γίνῃ κτῆμα ἐκείνων πού εἶναι κατώτεροί του κατὰ τὴν φύσιν, τότε κατ' ἀνάγκην θὰ ἔσπεση ἐκεῖ ὅπου θὰ τὸν ὠθήσῃ ἢ διαταγὴ τῶν κυριάρχων. Ἐάν δὲ αὐτὴ εἶναι ἢ κατάστασις, δὲν θεωροῦμεν καθ' ἑαυτὰ μῆτε ἀρετὴν μῆτε κακίαν αὐτὰ τὰ κινήματα τῆς ψυχῆς τὰ ὅποια ὑπέκεινται εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν χρησιμοποιούντων ἀναλόγως αὐτὰ διὰ τὴν ἐνεργουῖν ἢ καλῶς ἢ κακῶς. Ἄλλ' ὅταν ἡ κίνησις χρησιμοποιῆται διὰ καλὸν σκοπὸν τότε γίνεται ἀντικείμενον ἐπαίνων, ὡς ἐπὶ παραδειγματι ἢ ἐπιθυμία εἰς τὸν Δανιὴλ καὶ ὁ θυμὸς εἰς τὸν Φινεὲς καὶ ἡ λύπη δι' ἐκεῖνον πού λυπεῖται ἀξιοπρεπῶς. Ἐάν δὲ ἡ ῥοπή χρησιμοποιῆται διὰ τὸ κακόν, τότε αἱ κινήσεις αὐταὶ γίνονται καὶ ὀνομάζονται πάθη.

32. ΓΡΗΓ. Ἐνῶ δὲ ἔλεγε ταῦτα, μόλις διέκοψε δι' ὀλίγον τὸν λόγον τῆς, ἐγὼ ἐμάζευσα εἰς τὸν νοῦν μου τὰ λεχθέντα καὶ ἔφερα πάλιν τὴν σκέψιν μου εἰς τὴν προηγουμένην συζήτησιν, καθ' ἣν ἀνεπτύσσετο ὅτι δὲν εἶναι ἀδύνατον εἰς τὴν ψυχὴν μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ σώματος νὰ παραμένῃ εἰς τὰ στοιχεῖα. Καὶ εἶπον πρὸς τὴν διδάσκαλον τοῦτο. Ποῦ εἶναι λοιπὸν ἐκεῖνο τὸ πολυθρόνητον ὄνομα τοῦ Ἄδου, ὁ ὅποιος συχνάκις εἰς τὴν ζωὴν μας καὶ συχνάκις ἐπίσης εἰς τὰ συγγράματα τόσον τὰ ἐξωχριστιανικὰ ὅσον καὶ τὰ χριστιανικὰ ἀναφέρεται, εἰς τὸν ὅποιον πάντες νομίζουν ὅτι μεταφέρονται αἱ ψυχαί, ὡς εἰς δοχεῖον; Δὲν θὰ ἔλεγε βεβαίως Ἄδην τὰ στοιχεῖα τοῦ σώματος.

33. ΜΑΚΡ. Καὶ ἡ διδάσκαλος, Δῆλος εἶ, φησί, μὴ λίαν προσεσηκῶς τῷ λόγῳ. Τὴν γὰρ ἐκ τοῦ ὁρωμένου πρὸς τὸ αἰδέες μετάστασιν τῆς ψυχῆς εἰποῦσα, οὐδὲν ᾤμην ἀπολελοιπένας εἰς τὸ περὶ τοῦ ἄδου ζητούμενον. Οὐδὲ ἄλλο τί μοι δοκεῖ παρά τε τῶν ἔξωθεν καὶ παρὰ τῆς θείας Γραφῆς τὸ ὄνομα τοῦτο διασημαίνειν, ἐν ᾧ τὰς ψυχὰς γίνεσθαι λέγουσι, πληρὴν τὴν εἰς τὸ αἰδέες καὶ ἀφανὲς μεταχώρησιν.

ΓΡΗΓ. Καὶ πῶς, εἶπον, τὸν ὑποχθόνιον χῶρον οἴονται τινες οὕτω λέγεσθαι, κακεῖνον ἐν αὐτῷ τὰς ψυχὰς πανδοχεύειν, καθάπερ τι χῶρημα τῆς τοιαύτης φύσεως δεκτικὸν τὰς ἀποπτάσας ἤδη τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς πρὸς ἑαυτὸν ἐφελκόμενον;

34. ΜΑΚΡ. Ἄλλ' οὐδὲν μᾶλλον, φησὶν ἡ διδάσκαλος, τὸ δόγμα διὰ τῆς ὑπονοίας ταύτης παραβλαβήσεται. Εἰ γὰρ ἀληθῆς ὁ λόγος ὁ κατὰ σέ, τὸ συνεχῆ τε πρὸς ἑαυτὸν καὶ ἀδιάσπαστον εἶναι τὸν οὐράνιον πόλον τῷ ἰδίῳ κύκλῳ πάντα ἐμπεριέχοντα, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τὴν γῆν καὶ τὰ περὶ αὐτὴν αἰωρεῖσθαι, καὶ πάντων τῶν κυκλοφορουμένων τὴν κίνησιν περὶ τὸ ἐστῶς καὶ πάγιον γίνεσθαι, ἀνάγκη πᾶσα, φησὶν, ὅτιπερ ἂν ἐκάστῳ τῶν στοιχείων ἢ κατὰ τὸ ἄνω τῆς γῆς μέρος, τοῦτο καὶ κατὰ τὸ ἀντικείμενον εἶναι, μιᾶς τῆς οὐσίας ὄλον αὐτῆς τὸν ὄγκον ἐν κύκλῳ περιθεούσης. Καὶ ὥσπερ ὑπὲρ γῆν τοῦ ἡλίου φανέντος ἐπὶ τὸ ὑποκείμενον αὐτῆς στρέφεται ἡ σκιά τοῦ σφαιροειδοῦς σχήματος, οὐ δυναμένου κατὰ τοῦτον ἐν κύκλῳ διαληφθῆναι τῇ τῆς ἀκτίνος περιβολῇ, ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην, καθ' ὅπερ ἂν τῆς γῆς μέρος προσβάλλῃ ταῖς ἀκτίσιν ὁ ἥλιος, κατὰ τινος κέντρον πάντως ἐπὶ τῆς σφαίρας γινόμενος, ἐπὶ τὴν εὐθεῖαν διάμετρον κατὰ τὸ ἕτερον πέρασ σκοτός ἔσται, καὶ οὕτω κατὰ τὸ διηρηκὲς τῷ ἡλιακῷ δρόμῳ ἐπὶ τὸ ἀντικείμενον τῇ τῆς ἀκτίνος εὐθείᾳ συμπεριοδεύει τὸ σκοτός, ὥστε κατὰ τὸ ἴσον, τὸν τε ὑπέργειον καὶ τὸν ὑπόγειον τόπον ἀνὰ μέρος γίνεσθαι ἐν φωτὶ τε καὶ σκότει· οὕτως εἰκὸς καὶ τᾶλλα πάντα ὅτιπερ ἂν στοιχειωδῶς ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς ἡμισφαιρίῳ τῆς γῆς θεωρεῖται,

33. ΜΑΚΡ. Καί ἡ διδάσκαλος λέγει. Εἶναι φανερόν ὅτι δὲν ἐπρόσεξες πολὺ εἰς ὅσα εἶπα. Διότι ἀναφερθεῖσα εἰς τὴν μετάστασιν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸν αἰσθητὸν εἰς τὸ ἀόρατον, νομίζω ὅτι δὲν παρέλειψα τίποτε σχετικὸν μὲ τὸ ζήτημα τοῦ Ἄδου. Διότι μοῦ φαίνεται ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Ἄδου, εἰς τὸν ὁποῖον, ὡς λέγουν πηγαίνουν αἱ ψυχαὶ τόσον εἰς τοὺς ἐκτὸς Χριστιανισμοῦ ὅσον καὶ εἰς τὴν θείαν Γραφὴν δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο παρὰ τὴν μεταχώρησιν τῆς ψυχῆς εἰς τὸ ἀφανὲς καὶ αἰεδές.

ΓΡΗΓ. Καὶ πῶς, εἶπα, μερικοὶ νομίζουν ὅτι οὕτως ὀνομάζεται ὁ ὑποχθόνιος χῶρος καὶ αὐτὸς φιλοξενεῖ τὰς ψυχὰς ὡσάν τόπος κατάλληλος νὰ ἐλκύη εἰς ἑαυτὸν τὰς ψυχὰς αἱ ὁποῖαι ἔφυγαν ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν;

34. ΜΑΚΡ. Ἄλλὰ, λέγει ἡ διδάσκαλος, κατὰ τίποτε δὲν παραβλάπτεται τὸ δόγμα μας ἀπὸ τοιοῦτου εἴδους ὑπόνοιαν. Διότι, ἔάν εἶναι ἀληθὲς ἐκεῖνο ποὺ εἶπες ὅτι ὁ οὐράνιος πόλος εἶναι συνεχῆς καθ' ἑαυτὸν καὶ ἀδιάσπαστος περικλείει δὲ μὲ τὸν κύκλον του τὰ πάντα, καὶ ὅτι εἰς τὸ μέσον του αἰωροῦνται ἡ γῆ καὶ τὰ γύρω τῆς καὶ ὅτι ἡ κίνησις ὄλων τῶν περιφερομένων γίνεται γύρω ἀπὸ τὸ σταθερὸν καὶ πάγιον τοῦτο κέντρον, εἶναι ἀνάγκη ὅ,τιδῆποτε συμβαίνει εἰς τὰ στοιχεῖα τὰ εὐρισκόμενα εἰς τὸ ἄνω μέρος τῆς γῆς, τὸ ἴδιον νὰ συμβαίη καὶ εἰς τὸ κάτω μέρος, ἀφοῦ μία καὶ ἡ αὐτὴ οὐσία περιτρέχει κυκλικῶς ὁλόκληρον τὸν ὄγκον αὐτῆς. Ὅταν φανῇ ὁ ἥλιος ὑπὲρ τὴν γῆν ἡ σκιὰ τοῦ σφαιροειδοῦς σχήματος στρέφεται πρὸς τὸ κάτω μέρος αὐτῆς, διὸ τὸ σφαιροειδὲς σχῆμα δὲν δύναται νὰ περιληφθῇ ταυτοχρόνως ὁλόκληρον εἰς τὸν κύκλον τῆς ἀκτίνος, ἀλλὰ τὸ διαμετρικῶς ἀντίθετον μέρος τῆς γῆς, ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον προσβάλλεται ἀπὸ τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου ὁ ὁποῖος συγκεντρώνεται εἰς ἓν σημεῖον, εἶναι σκοτεινόν, καὶ οὕτω διαπαντὸς μὲ τὴν πορείαν τῆς ἡλιακῆς ἀκτινοβολίας συνοδοιπορεῖ τὸ σκότος τοῦ μέρους ἐκείνου, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται εἰς τὰ ἀντίθετα τοῦ φωτιζομένου, ὥστε ἐξ ἴσου τὸ ἄνω μέρος τῆς γῆς καὶ τὸ κάτω πότε εὐρίσκεται εἰς τὸ φῶς καὶ πότε εἰς τὸ σκότος. Εἶναι ἐπομένως εὐ-

τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τὸ ἕτερον εἶναι μὴ ἀμφιβάλλειν. Μιᾶς δὲ καὶ τῆς αὐτῆς οὐσης κατὰ πᾶν τῆς γῆς μέρος τῆς τῶν στοιχείων περιβολῆς, οὔτε ἀντιλέγειν οὔτε συναγορεύειν οἴμαι δεῖν τοῖς περὶ τούτων ἐνισταμένοις, ὥς δέον ἦ τοῦτον ἢ τὸν καταχθόνιον τόπον ἀποτετάχθαι οἶεσθαι ταῖς τῶν σωμάτων ἐκλυθείσαις ψυχαῖς. Ἔως γὰρ ἂν μὴ παρακινῶν τὸ προηγουμένον δόγμα ἢ ἐνστασις περὶ τοῦ εἶναι μετὰ τὴν ἐν σαρκὶ ζωὴν τὰς ψυχάς, οὐδὲν περὶ τόπου ὁ ἡμέτερος λόγος διενεχθήσεται, μόνων σωμάτων ἴδιον εἶναι τὴν ἐπὶ τόπου θέσιν καταλαμβάνειν, ψυχὴν δὲ ἀσώματον οὐσαν μηδεμίαν ἀνάγκην ἔχειν ἐκ φύσεως τόποις τισὶν ἐγκατέχεσθαι.

35. ΓΡΗΓ. Τί οὖν, εἶπον, εἰ τὸν Ἀπόστολον ὁ ἀντιλέγων προβάλοιτο, πᾶσαν λέγοντα τὴν λογικὴν κτίσιν ἐν τῇ τοῦ παντός ἀποκαταστάσει πρὸς τὸν τοῦ παντός ἐξηγούμενον βλέπειν, ἐν οἷς καταχθονίων μνημονεύει τινῶν δι' ἐπιστολῆς πρὸς Φιλιππησίους εἰπών, ὅτι «Ἀδτῷ πᾶν γόνυ κάμψει ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων»;

ΜΑΚΡ. Ἐπιμενοῦμεν τῷ δόγματι, φησὶν ἢ διδάσκαλος, κἂν ταῦτα λεγόντων ἀκούωμεν, περὶ μέντοι τοῦ εἶναι τὴν ψυχὴν καὶ τὸν ἀντιλέγοντα σύμψηφον ἔχοντες, περὶ δὲ τόπου, καθὼς ἐν τοῖς φθάσαιν εἴρηται, οὐκ ἐνιστάμενοι.

ΓΡΗΓ. Τοῖς οὖν ἐπιζητοῦσιν, εἶπον, τὴν ἀποστολικὴν ἐν τῇ φωνῇ ταύτῃ διάνοιαν, τί ἂν τις εἴπη, εἴπερ τῆς τοπικῆς σημασίας ἀποκινῶν τὴν λέξιν;

36. ΜΑΚΡ. Ἡ δέ, Οὐ μοι δοκεῖ, φησὶν, ὁ θεῖος Ἀπόστολος, τοπικῶς τὴν νοερὰν διακρίνων οὐσίαν, τὸ μὲν ἐπουράνιον, τὸ δὲ ἐπίγειον, τὸ δὲ καταχθόνιον ὀνομάσαι. Ἄλλ' ἐπειδὴ τρεῖς τῆς λογικῆς φύσεώς εἰσι καταστάσεις ἡμῖν, ἡ μὲν ἐξ ἀρχῆς

λογον νὰ μὴ ἀμφιβάλλωμεν ὅτι ἐκεῖνο ποῦ λαμβάνει χῶρον εἰς τὸ πρὸς ἡμᾶς ἡμισφαίριον τῆς γῆς, τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ εἰς τὸ ἄλλο. Ἄφοῦ δὲ μία καὶ ἡ αὐτὴ εἶναι εἰς κάθε μέρος τῆς γῆς ἡ σύστασις τῶν στοιχείων, νομίζω ὅτι δὲν πρέπει μήτε νὰ ἀπορρίπτωμεν μήτε νὰ συμφωνοῦμεν με ἐκείνους ποῦ ὑποστηρίζουν ὅτι πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ἢ τὸ ἄνω μέρος τῆς γῆς ἢ τὸ κάτω ὡς τόπον ὅπου τοποθετοῦνται αἱ ψυχαὶ μετὰ τὴν ἀποχώρησιν ἐκ τῶν σωμάτων. Ἐφ' ὅσον ἡ θεωρία αὕτη δὲν ἀντιτίθεται πρὸς τὸ δόγμα τὸ ὁποῖον προηγουμένως ἐξετέθη, ὅτι δηλαδὴ αἱ ψυχαὶ ὑφίστανται μετὰ τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τὸ σῶμα, δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ διαφωνήσωμεν διὰ τὸ ζήτημα τῆς τοποθετήσεως τῶν ψυχῶν, καθ' ὅσον μόνων τῶν σωμάτων ἰδιότης εἶναι νὰ καταλαμβάνουν χῶρον, ἡ δὲ ψυχὴ ὡς ἀσώματος δὲν ἔχει ἀνάγκην ἐκ τῆς φύσεως νὰ ἐγκαθίσταται εἰς τόπους.

35. ΓΡΗΓ. Τί θὰ λεχθῆ λοιπόν, εἶπα, ἐὰν ὁ ἀντιφρονῶν προβάλλῃ τὸν Ἀπόστολον ὁ ὁποῖος λέγει, ὅτι πᾶσα ἡ λογικὴ κτίσις κατὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πάντων θὰ ἀποβλέπῃ πρὸς ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος κυριαρχεῖ ἐπὶ πάντων; Μεταξὺ τῶν ἄλλων ὁ Ἀπόστολος ἀναφέρει εἰς τὴν πρὸς Φιλιππησίους Ἐπιστολὴν ¹⁸ ὅτι καὶ τὰ καταχθόνια θὰ στραφοῦν, ὅτι δηλαδὴ αὐτῶν «πᾶν γόνου κάμψει ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων».

ΜΑΚΡ. Ἡμεῖς θὰ ἐμμένωμεν εἰς τὴν διδασκαλίαν μας, λέγει ἡ διδάσκαλος, καὶ ἐὰν ἀκόμη ἀκούωμεν νὰ λέγωνται αὐτά, καθ' ὅσον διὰ μὲν τὴν ὑπαρξιν τῆς ψυχῆς μετὰ θάνατον ἔχομεν σύμφωνον καὶ ἀνιήπαλόν μας, ὡς πρὸς δὲ τὸν τόπον τῆς, ὅπως πρὸ ὀλίγου εἴπομεν, δὲν ἐγείρομεν διαφωνίαν.

ΓΡΗΓ. Καὶ τί θὰ ἔλεγε κανεὶς, εἶπα, πρὸς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ζητοῦν τὴν ἔννοιαν τῆς ἀποστολικῆς ἐκφράσεως, ἐὰν παραμερίζῃς τὴν τοπικὴν σημασίαν τῆς λέξεως;

36. ΜΑΚΡ. Ἐκεῖνη δὲ λέγει. Δὲν νομίζω ὅτι ὁ θεὸς Ἀπόστολος, διακρίνων τοπικῶς τὴν νοερὰν οὐσίαν, μέρος τῆς ὀνομάζει ἐπουράνιον, μέρος ἐπίγειον καὶ τὸ ἄλλο καταχθόνιον. Ἄλλὰ ἐπειδὴ τρεῖς εἶναι αἱ καταστάσεις τῆς λογικῆς φύσεως, ἡ ἐξησφα-

τὴν ἀσώματον λαχοῦσα ζωὴν, ἣν ἀγγελικὴν ὀνομάζομεν, ἣ δὲ πρὸς τὴν σάρκα συμπεπλεγμένη, ἣν ἀνθρωπίνην φασί, ἣ δὲ διὰ θανάτου τῶν σαρκῶν ἀπολελυμένη, ὅπερ ἐν ψυχαῖς θεωρεῖται, τοῦτο οἶμαι τῷ βᾶθει τῆς σοφίας βλέποντα τὸν θεῖον Ἀπόστολον πάσης τῆς λογικῆς φύσεως τὴν ἐν τῷ ἀγαθῷ ποτε γενησομένην συμφωνίαν ἀποσημαίνειν, ἐπουράνιον μὲν καλοῦντα τὸ ἀγγελικὸν καὶ ἀσώματον, ἐπίγειον δὲ τὸ συμπεπλεγμένον τῷ σώματι, καταχθόνιον δὲ τὸ διακεκριμένον ἤδη τοῦ σώματος. Εἰ δέ τις καὶ ἄλλη παρὰ τὰ εἰρημένα φύσις ἐν λογικῇ θεωρεῖται, ἣν εἴτε δαίμονας εἴτε πνεύματα, εἴτε ἄλλο τι τοιοῦτον ἐθέλοι τις κατονομάζειν, οὐ διοισόμεθα. Πεπίστευται γὰρ ἕκ τε τῆς κοινῆς ὑπολήψεως καὶ ἕκ τῆς τῶν Γραφῶν παραδόσεως εἶναι τινα φύσιν ἔξω τῶν τοιούτων σωμάτων ὑπεναντίως πρὸς τὸ καλὸν διακειμένην καὶ βλαπτικὴν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἔκουσίως τῆς κρείττονος ὑπολήψεως ἀπορῥυεῖσαν καὶ τῇ ἀποστάσει τοῦ καλοῦ τὸ ἐκ τοῦ ἐναντίου νοούμενον ἐν ἑαυτῇ ὑποστήσασαν· ἥπερ φασὶ καταχθονίοις ἐναριθμεῖν τὸν Ἀπόστολον, τοῦτο ἐν ἐκείνῳ τῷ λόγῳ σημαίνοντα, ὅτι τῆς κακίας ποτὲ ταῖς μακρᾶς τῶν αἰώνων περιόδοις ἀφανισθείσης, οὐδὲν ἔξω τοῦ ἀγαθοῦ καταλειφθήσεται, ἀλλὰ καὶ παρ' ἐκείνων ὁμοφώνως ἢ ὁμολογία τῆς τοῦ Χριστοῦ κυριότητος ἔσται.

Τούτων οὖν οὕτως ἐχόντων, οὐκέτ' ἂν τις ἡμᾶς ἀναγκάζοι τῷ τῶν καταχθονίων ὀνόματι τὸν ὑπόγειον ἐννοεῖν χώρον, ἐπίσης τοῦ ἀέρος πανταχόθεν περικεχυμένου τῇ γῆ, ὡς μηδὲν αὐτῆς μέρος γυμνὸν τῆς περιβολῆς τοῦ ἀέρος καταλαμβάνεσθαι.

37. ΓΡΗΓ. Ταῦτα δὲ διεξεληθούσης τῆς διδασκάλου, μικρὸν ἐπισχῶν, οὕπω ἱκανῶς ἔχω, φημί, τοῦ ζητουμένου, ἀλλ' ἔτι μοι τοῖς εἰρημένοις ἐπιδιστάζει πως ἡ διάνοια καὶ δέομαι πάλιν ἐπαναχθῆναί μοι πρὸς τὴν αὐτὴν ἀκολουθίαν τὸν λόγον,

Μίσασα ἐξ ἀρχῆς τὴν ἀσώματον ζωὴν τὴν ὁποῖαν ὀνομάζομεν ἰγγελικὴν, συνδεδεμένη μετὰ τὴν σάρκα τὴν ὁποῖαν ὀνομάζομεν ἀνθρωπίνην, καὶ ἡ ἀπαλλασσομένη τῶν σαρκῶν διὰ τοῦ θανάτου, αὐτὸ τὸ ὁποῖον παρατηρεῖται εἰς τὰς ψυχὰς νομίζω ὅτι ἐννοεῖ ὁ θεὸς Ἀπόστολος, βλέπων τὴν συμφωνίαν ὅλης τῆς λογικῆς κτίσεως μετὰ τὸ ἀγαθὸν κατὰ τὸ μέλλον, ὅταν ἐπουράνιον μὲν ὀνομάζη τὴν ἰγγελικὴν καὶ ἀσώματον φύσιν, ἐπίγειον δὲ τὴν συνδεδεμένην μετὰ τὸ σῶμα, καταχθόνιον δὲ τὴν χωρισθεῖσαν ἀπὸ τοῦ σῶμα. Ἐὰν δὲ ὑπάρχη καὶ ἄλλη λογικὴ φύσις ἐκτὸς αὐτῶν ποὺ ἀνεφέρθησαν, τὴν ὁποῖαν εἴτε ὀνομάζει κανεὶς δαίμονας εἴτε πνεύματα εἴτε ὁ,τιδήποτε ἄλλο, δὲν ἀντιλέγομεν. Διότι βάσει τῆς κοινῆς λογικῆς καὶ τῆς διδασκαλίας τῶν Γραφῶν ὅτι ὑπάρχει μία φύσις ἢ ὁποῖα εὐρίσκεται ἔξω τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων, διακειμένη ἐχθρικῶς πρὸς τὸ καλὸν καὶ βλάπτουσα τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν καὶ ἐκουσίως ἀπομακρυνθεῖσα ἀπὸ τὴν κατάστασιν τῆς ἀγαθότητος καὶ μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὸ καλὸν ἔγινεν ἡ προσωποποίηση τοῦ ἀντιθέτου πρὸς αὐτό. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν φύσιν λέγουσιν ὅτι περιλαμβάνει ὁ Ἀπόστολος μετὰ τῶν καταχθόνιων, ἐννοῶν μετὰ τὸν λόγον ἐκεῖνον τοῦτο, ὅτι ὅταν κάποτε μετὰ παρέλευσιν μακρῶν αἰώνων ἡ κακία ἀφανισθῇ, τίποτε δὲν θὰ μείνη ἔξω τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλὰ εἰς τὴν ὁμολογίαν τῆς κυριότητος τοῦ Χριστοῦ θὰ συμμετάσχη καὶ ἡ φύσις ἐκείνων ὁμοφώνως¹⁹.

Τούτων λοιπὸν οὕτως ἐχόντων, δὲν μᾶς ἀναγκάζει κανεὶς λόγος μετὰ τὸ ὄνομα καταχθόνιος νὰ ἐννοῶμεν τὸν ὑπὸγειον χῶρον, διότι ὁ ἀήρ περιβάλλει τὴν γῆν ἀπὸ παντοῦ ἐξ ἴσου, ὥστε κανένα μέρος αὐτῆς νὰ μὴ παραμένῃ ἀπερίβλεπτον ἀπὸ τὸν ἀέρα.

37. ΓΡΗΓ. Ἀφοῦ δὲ ἀνέπτυξε ταῦτα ἡ διδάσκαλος, εἶπα ἔπειτα ἀπὸ μικρὸν δισταγμὸν. Ἀκόμη δὲν συνέλαβον ἀρκετὰ τὸ ζήτημα καὶ ἡ διάνοιά μου εἶναι ἀκόμη κάπως διστακτικὴ πρὸς ὅσα ἐλέχθησαν καὶ δι' αὐτὸ παρακαλῶ ὅπως ἡ συζήτησις στραφῇ καὶ πάλιν χάριν ἐμοῦ πρὸς τὴν ἰδίαν πορείαν σκέψεως ἐκτὸς φυ-

τῶν μὴν ἤδη συμβιβασθέντων ἡμῖν ἀπαλλαγέντα. Μετρίως γὰρ οἶμαι διὰ τῶν εἰρημένων τοὺς μὴ λίαν ἀντιτύπως ἔχοντας ἐναχθήσεσθαι μὴ εἰς ἀναίρεσιν καὶ ἀνυπαρξίαν τὴν ψυχὴν μετὰ τὴν διάλυσιν τῶν σωμάτων ἄγειν, μηδὲ κατασκευάζειν μηδαμοῦ δύνασθαι αὐτὴν ἐν τοῖς οὐδαίνοις εἶναι διὰ τὸ ἑτεροφυῶς ἔχειν πρὸς τὴν τῶν στοιχείων οὐσίαν. Κἂν μὴ συμβαίῃ γὰρ τούτοις ἡ νοερά τε καὶ ἄβλος φύσις, τὸ εἶναι ἐν αὐτοῖς οὐ κωλύεται, διχόθεν ἡμῖν τῆς ὑπολήψεως ταύτης βεβαιουμένης, ἕκ τε τοῦ νῦν ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ τὴν ψυχὴν ἐν τοῖς σώμασιν εἶναι ἄλλο τι παρὰ τὸ σῶμα κατὰ τὴν οὐσίαν ὑπάρχουσαν καὶ ἐκ τοῦ τὴν θείαν φύσιν ἀποδείξει τὸν λόγον ἄλλο τι παντάπασιν οὐσαν τῆς αἰσθητικῆς τε καὶ ὕλικῆς οὐσίας, ὅμως δὲ ἐκάστου τῶν ὄντων διήκειν καὶ τῇ πρὸς τὸ πᾶν ἀνακράσει συνέχειν ἐν τῷ εἶναι τὰ ὄντα, ὡς διὰ τούτων κατὰ τὸ ἀκόλουθον μηδὲ τὴν ψυχὴν ἔξω τῶν ὄντων οἶεσθαι ἀπὸ τῆς ἐν εἴδει θεωρουμένης ζωῆς εἰς τὸ ἀειδὲς μεταστᾶσαν.

Ἄλλὰ πῶς, εἶπον, τῶν στοιχείων ἕτερόν τι διὰ τῆς πρὸς ἄλληλα μίξεως εἶδος ἀναλαβόντων, πρὸς δὲ τῆς ψυχῆς γέγονεν ἡ οἰκείωσις, ἐπειδὴν τῇ διαλύσει τῶν στοιχείων κατὰ τὸ εἶδος συναφανισθῆ καὶ τὸ εἶδος; Τίτι σημείω κατακολοθησὶ ἡ ψυχὴ μετὰ τοῦτο τοῦ ἐγνωσμένου μὴ παραμείναντος;

38. ΜΑΚΡ. Ἡ δὲ μικρὸν ἐπισχοῦσα, Δεδόσθω μοι, φησί, κατ' ἐξουσίαν πλάσαι τινὰ λόγον ἐν ὑποδείγματι, πρὸς τὴν τοῦ προκειμένου σαφήνειαν, κἂν ἔξω τοῦ δυνατοῦ δοκῇ τὸ λεγόμενον. Δεδόσθω γὰρ δυνατόν εἶναι τῇ τοῦ ζωγράφου τέχνῃ, μὴ μόνον μιγνύειν ἐξ ἐναντίου τὰ χρώματα, καθὼς ἔθος ποιεῖν αὐτοῖς πρὸς τὴν τῆς μορφῆς ὁμοιότητα, ἀλλὰ καὶ διακρίνειν τὰ μεμιγμένα καὶ τὴν κατὰ φύσιν πάλιν ἐκάστῳ τῶν χρωμάτων

20. Ἐναφέρεται εἰς τὸ θέμα τῆς παρουσίας τῆς ψυχῆς εἰς τὰ διαλυθέντα στοιχεῖα τοῦ σώματος περὶ ψυχῆς καὶ Ἐναστάσεως παρ. 197.

φυσικά ἐκείνων διὰ τὰ ὁποῖα ἤδη συνεφωνήσαμεν ²⁰. Διότι νομίζω ὅτι δι' ὄσων ἐλέχθησαν ἀρκούντως θὰ πεισθοῦν ὄσοι δὲν εἶναι πεισματικοὶ ἀντ' ῥησῖαι νὰ μὴ ὀδηγοῦν τὴν ψυχὴν εἰς καταστροφήν καὶ ἀνυπαρξίαν μετὰ τὴν διάλυσιν τῶν σωμάτων καὶ νὰ μὴ ἐπινοοῦν ὅτι πουθενὰ ἐν τῷ κόσμῳ τῆς ὕλης δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχη ἡ ψυχὴ διότι ἔχει διάφορον φύσιν ἀπὸ τὴν οὐσίαν τῶν ὑλικῶν στοιχείων. Διότι καί, ἐὰν δὲν ἀπαντᾶται εἰς αὐτὰ ἡ νοερά καὶ αὐλὸς φύσις, τὸ νὰ εἶναι ἐκείνη εἰς αὐτὰ δὲν ἀποδίδεται. Καὶ τοῦτο βεβαιοῦται εἰς ἡμᾶς διὰ δύο γεγονότων· πρῶτον ἐκ τοῦ ὅτι ἐν τῇ ζωῇ τοῦ παρόντος ἡ ψυχὴ ὑπάρχει εἰς τὰ σώματα, ἂν καὶ εἶναι ἐν τῇ οὐσίᾳ τῆς κάτι τὸ διάφορον ἀπὸ τὸ σῶμα, καὶ δεύτερον ἐκ τοῦ ὅτι ἡ θεία φύσις ἂν καί, ὡς ἀπέδειξεν ἡ συζήτησις, εἶναι κάτι τὸ καθ' ὀλοκληρίαν διάφορον τῆς αἰσθητικῆς καὶ ὑλικῆς οὐσίας, ὅμως εὐρίσκεται εἰς ἕνα-στον τῶν ὄντων καὶ διὰ τῆς ἀναμίξεως μετὰ τοῦ παντὸς συγκρατεῖ εἰς τὴν ὑπαρξιν τὰ ὄντα. Ἐπομένως συμφώνως πρὸς αὐτὰ ἡ ψυχὴ δὲν πρέπει νὰ νομίζεται ὅτι εἶναι ἔξω τῶν ὄντων, μετατιθεμένη ἀπὸ τὴν ζωὴν τῶν μορφῶν εἰς τὴν κατάστασιν τῆς ἀμόρφου ὑπάρξεως.

Ἄλλὰ, εἶπα, μὲ ποῖον τρόπον θὰ συμβῆ τοῦτο, ὅταν τὰ στοιχεῖα τοῦ σώματος διὰ τῆς μίξεως πρὸς ἄλληλα λάβουν ἄλλο εἶδος ἀπὸ ἐκεῖνο μὲ τὸ ὁποῖον ἦτο ἐξοικειωμένη ἡ ψυχὴ, ἀφοῦ διὰ τῆς διαλύσεως τῶν στοιχείων φυσικὰ συναφανισθῆ καὶ τὸ ἀρχικὸν εἶδος; Ἄφοῦ ἡ γνωστὴ εἰς τὴν ψυχὴν μορφή δὲν μένει μετὰ τὴν διάλυσιν τῶν στοιχείων τότε ποῖον σημεῖον θὰ ἔχη διὰ νὰ ἀκολουθήσῃ αὕτη;

38. ΜΑΚΡ. Ἐκείνη δὲ μετὰ μικρὰν σκέψιν λέγει. Ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ ἐπινοήσω πλαστὸν παράδειγμα, διὰ νὰ διασαφηνίσω τὸ ζήτημα καίτοι τὸ παράδειγμα φαίνεται ὅτι εἶναι ἐκτὸς δυνατότητος. Ἄς ὑποθεθῆ ὅτι εἶναι δυνατόν εἰς τὴν τέχνην τοῦ ζωγράφου ὄχι μόνον νὰ ἀναμιγνύη τὰ ἀντίθετα χρώματα, ὡς συνηθίζουσιν, διὰ νὰ προσομοιάσουν τὴν εἰκονιζομένην μορφήν, ἀλλ' ὅτι δύναται νὰ χωρίσῃ τὰ μίγματα καὶ νὰ ἀποδίδῃ εἰς

ἀποδιδόναί βαφήν. Οὐκοῦν τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν, ἢ τὸ ἐρυθρὸν καὶ τὸ χρυσοειδές, ἢ εἴ τις ἄλλη βαφή πρὸς τὴν ὁμοίότητα τοῦ προκειμένου συγκριναῖται, εἰ πάλιν ἀποκριθεῖ τῆς πρὸς τὸ ἕτερον μίξεως, καὶ ἐφ' ἑαυτοῦ γένοιτο, οὐδὲν ἤττον γινώσκεισθαι ὑπὸ τοῦ τεχνίτου φαμέν αὐτὸ τὸ εἶδος τοῦ χρώματος καὶ μηδεμίαν ἐγγίνεσθαι λήθην αὐτῷ, μήτε τοῦ ἐρυθροῦ, μήτε τοῦ μέλανος, εἰ ἑτερόχροα κατὰ τὴν πρὸς ἄλληλα μίξιν γινόμενα, πάλιν εἰς τὴν κατὰ φύσιν ἐπανέλθη βαφήν· μεμνημένου δὲ τοῦ τρόπου τῆς πρὸς ἄλληλα τῶν χρωμάτων συγκράσεως, εἰδέναι ποῖον ἐν τίνι γενόμενον οἶον ἀπειργάσατο χρῶμα καὶ ὅπως ἐκπληθέντος τοῦ ἑτέρου ἐκ τοῦ ἀπολυθῆναι τοῦ ἑτέρου πάλιν εἰς τὸ οἰκεῖον ἐπανέδραμεν ἄνθος, καὶ εἰ πάλιν δέοι διὰ τῆς μίξεως τὸ ἴσον ἐργάσασθαι, ἀπονωτέρα ἔσται αὐτῷ ἢ κατασκευὴ ἐν τῇ προλαβούσῃ δημιουργίᾳ μελετηθεῖσα.

39. *Εἰ δὴ τι ἀκόλουθον ἐν τῷ ὑποδείγματι, φησίν, ὁ λόγος ἔχει, ἐξεταστέον ἤδη ἡμῖν αὐτὸ τὸ προκείμενον. Ἀντὶ γὰρ τῆς γραφικῆς τέχνης ἢ ψυχὴ προκείσθω τῷ λόγῳ καὶ ἀντὶ χρωμάτων τῆς τέχνης ἢ τῶν στοιχείων νοείσθω φύσις, ἢ δὲ μίξις τῆς ποικίλης τῶν ἑτεροχρῶντων βαφῆς καὶ πάλιν ἢ δοθεῖσα ἡμῖν καθ' ὑπόθεσιν εἰς τὰ οἰκεῖα τούτων ἐπάνοδος, τὴν συνδρομήν τε καὶ διάστασιν τῶν στοιχείων ὑπογραφέτω. Ὡσπερ οὖν φαμεν ἐν τῷ ὑποδείγματι μὴ ἀγνοεῖν τὴν βαφήν τοῦ χρώματος τὸν τεχνίτην μετὰ τὴν μίξιν πάλιν εἰς τὸ οἰκεῖον ἄνθος ἐπανελθοῦσαν, ἀλλ' ἐπιγινώσκειν τό τε ἐρυθρὸν καὶ τὸ μέλαν καὶ εἴ τι ἕτερον διὰ τῆς ποιᾶς πρὸς τὸ ἕτερογενὲς κοινωνίας τὴν μορφήν ἀπειργάσατο, οἶον μὲν ἦν ἐν τῇ μίξει, οἶον καὶ νῦν ἔστιν ἐν τῷ κατὰ τὴν φύσιν γινομένῳ, οἶον δὲ πάλιν ἔσται, εἰ ὁμοτρόπως αὐθις ἀλλήλοις ἀναμιχθεῖ τὰ χρώματα· οὕτως εἰδέναι*

ἕκαστον χρώμα τὴν φυσικὴν του βαφὴν. Λοιπόν, τὸ λευκὸν καὶ τὸ μαῦρον ἢ τὸ κόκκινον καὶ τὸ κίτρινον ἢ ὅποιαδήποτε ἄλλη βαφὴ ἀνemiχθη διὰ νὰ προσομοιάσῃ πρὸς τὸ χρώμα τοῦ ἀντικειμένου τὸ ὁποῖον ζωγραφίζεται, ἐὰν χωρισθῇ πάλιν ἀπὸ τὴν μίξιν του πρὸς τὸ ἄλλο καὶ ἀπομονωθῇ, λέγομεν ὅτι ἐξ ἴσου καὶ αὐτὸ τὸ εἶδος τοῦ χρώματος γνωρίζεται ὑπὸ τοῦ ζωγράφου καὶ κατ' οὐδένα τρόπον δὲν λησμονεῖ οὔτε τὸ ἐρυθρὸν οὔτε τὸ μέλαν, ἐὰν, ἀφοῦ ἔγιναν ἑτερόχρωμα διὰ τῆς μίξεως πρὸς ἄλληλα, ἐπανέλθουν πάλιν εἰς τὴν φυσικὴν των ἐπίχρωσιν. Ὁ ζωγράφος ἐνθυμούμενος τὸν τρόπον, διὰ τοῦ ὁποῖου ἀνemiξε τὰ χρώματα μεταξύ των γνωρίζει ποῖον μὲ ποῖον ἀνemiχθη καὶ ἀπέδωσε τὸ τάδε χρώμα καὶ πῶς, ὅταν ἀπεσβέσθη τὸ ἐν μὲ τὴν διάλυσιν τοῦ ἄλλου, πάλιν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἰδικὴν του χροιάν καὶ ἂν πάλιν χρειασθῇ νὰ παραγάγωμεν τὸ ἴδιον μείγμα τότε εὐκολωτέρα καθίσταται δι' αὐτὸν ἢ κατασκευὴ, διότι ἐμελετήθη κατὰ τὴν προηγουμένην ἐργασίαν τῆς μίξεως.

39. Ἦδη λοιπὸν ἡμεῖς πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν ἐὰν τὸ παράδειγμα τοῦτο ἔχη ἐφαρμογὴν εἰς τὸ ἰδικὸν μας θέμα. Ἐντὶ τῆς ζωγραφικῆς τέχνης τοῦ παραδείγματος ἃς τεθῆ εἰς τὴν συζήτησίν μας ἡ ψυχὴ καὶ ἀντὶ τῶν χρωμάτων τῆς τέχνης ἃς ἐννοηθῇ ἡ φύσις τῶν στοιχείων, ἡ δὲ ἀνάμιξις τῶν ποικιλοχρῶων χρωμάτων καὶ ἡ καθ' ὑπόθεσιν ἐπινοηθεῖσα ἐπάνοδος εἰς τὴν φυσικὴν των χροιάν ἃς ὑπονοῆ ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν συνδρομὴν τῶν στοιχείων τοῦ σώματος, ἀφ' ἑτέρου τὸν χωρισμὸν αὐτῶν. Ὅπως λοιπὸν εἰς τὸ παράδειγμα λέγομεν ὅτι ὁ τεχνίτης δὲν λησμονεῖ τὴν βαφὴν τοῦ χρώματος ὅταν μετὰ τὴν μίξιν ἐπαναφερθῇ εἰς τὴν ἰδίαν κατάστασιν, ἀλλὰ ἀναγνωρίζει ἀκριβῶς καὶ τὸ ἐρυθρὸν καὶ τὸ μαῦρον καὶ οἷονδήποτε ἄλλο χρώμα τὸ ὁποῖον διὰ τῆς ἀναμίξεώς του μὲ τὸ ἑτερογενὲς συνέθεσε, γνωρίζει δηλαδὴ ποῖον ἦτο διὰ τῆς μίξεως, ὁποῖον εἶναι τῶρα εὐρισκόμενον εἰς τὴν φυσικὴν του κατάστασιν, καὶ ὁποῖον θὰ εἶναι εἰς τὸ μέλλον, ἐὰν τὰ χρώματα θὰ ἀνemiγνύοντο πάλιν κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον μεταξύ των· κατὰ τὸν ἴδιον

τὴν ψυχὴν τῶν συνδραμόντων στοιχείων πρὸς τὴν τοῦ σώματος κατασκευὴν, ᾧ ἐνεφύη καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν αὐτῶν τὴν φυσικὴν ιδιότητα. Κὰν πόρρωθεν ἀπ' ἀλλήλων αὐτὰ ἢ φύσις ἀφέλκη διὰ τὰς ἐγκειμένας ἐναντιότητας, ἕκαστον αὐτῶν τῆς πρὸς τὸ ἐναντίον ἐπιμιξίας ἀπειργουσα, οὐδὲν ἦττον παρ' ἑκάστῳ ἔσται, τῇ γνωστικῇ δυνάμει τοῦ οἰκείου ἐφαπτομένη καὶ παραμένουσα ἕως ἂν εἰς ταῦτόν πάλιν ἢ τῶν διεστώτων γένηται συνδρομὴ πρὸς τὴν τοῦ διαλυθέντος ἀναστοιχείωσιν, ὅπερ ἀνάστασις κυρίως καὶ ἔσται καὶ ὀνομάζεται.

40. ΓΡΗΓ. Καὶ ἐγὼ εἶπον, ἄριστα μοι δοκεῖς κατὰ πάροδον συμμαχηκέναι τῷ λόγῳ τῆς ἀναστάσεως. Δύνασθαι γὰρ ἂν διὰ τούτων ἡρέμα προσαχθῆναι τοὺς ἀπομαχομένους τῇ πίστει, πρὸς τὸ μὴ οἶσθαι τῶν ἀδυνάτων εἶναι πάλιν ἀλλήλοις συνελθεῖν τὰ στοιχεῖα καὶ τὸν αὐτὸν ἀπεργάσασθαι ἄνθρωπον.

ΜΑΚΡ. Καὶ φησιν ἡ διδάσκαλος· ἀληθὲς τοῦτο λέγεις. Ἔστι γὰρ λεγόντων ἀκούειν τῶν πρὸς τὸν λόγον τοῦτον ἐνισταμένων, ὅτι εἰς τὸ πᾶν κατὰ τὸ συγγενὲς γινομένης τῆς τῶν στοιχείων ἀναλύσεως, τίς μηχανὴ τὸ ἐν τῷδε θερμὸν ἐν τῷ καθόλου γινόμενον συμμιγῆς τοῦ συγγενοῦς πάλιν ἀποκριθῆναι πρὸς τὸ συστήναι τὸν ἀναπλασσόμενον ἄνθρωπον; Εἰ γὰρ μὴ ἀκριβῶς τὸ ἴδιον ἐπανέλθοι, ἐκ δὲ τοῦ ὁμογενοῦς ἀντὶ τοῦ ἰδιάζοντός τι παραληφθεῖη, ἕτερον ἂνθ' ἑτέρου γενήσεται, καὶ οὐκέτι ἂν εἴη τὸ τοιοῦτον ἀνάστασις, ἀλλὰ καινοῦ ἀνθρώπου δημιουργία. Εἰ δὲ χρὴ τὸν αὐτὸν εἰς ἑαυτὸν πάλιν ἐπανελθεῖν, δι' ὅλου εἶναι προσήκει τὸν αὐτὸν ἑαυτῷ πᾶσι τοῖς τῶν στοιχείων μέρεσι τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐπαναλαβόντα φύσιν.

41. ΓΡΗΓ. Οὐκοῦν, εἶπον, ἀτάρακῃς ἡμῖν πρὸς ταύτην τὴν ἐνστασιν ἢ τοιαύτη περὶ τῆς ψυχῆς ἂν εἴη ὑπόληψις· τὸ οἷς ἐξ ἀρχῆς ἐνεφύη στοιχείοις, τούτοις καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν παραμένειν, ὅλον εἰ φύλακα τῶν οἰκείων καθισταμένην, καὶ ἐν

τρόπον ἡ ψυχὴ γνωρίζει τὴν φυσικὴν ἰδιότητα τῶν στοιχείων, τὰ ὅποια συνηνώθησαν διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ σώματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἐνεφυτεύθη, καὶ μετὰ τὴν διάλυσίν των. Καὶ ἂν ἡ φύσις τὰ τοποθετῆ τὸ ἐν μακρὰν τοῦ ἄλλου λόγῳ τῶν ἐμφύτων ἀντιθέσεων των, ἐμποδίζουσα ἕκαστον αὐτῶν νὰ ἀναμιχθῆ μὲ τὰ ἄλλα, οὐδὲν ἦττον ἡ ψυχὴ παραμένει εἰς ἕκαστον ἐξ αὐτῶν καὶ μὲ τὴν γνωστικὴν τῆς δύναμιν προσεγγίζει ἐκεῖνα πού εἶναι ἰδικά της, μέχρις ὅτου πάλιν τὰ χωρισμένα ἔλθουν εἰς ἔνωσιν διὰ νὰ ἀναστοιχειωθῆ τὸ διαλυθὲν σῶμα. Τοῦτο κυριολεκτικῶς εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον καὶ εἶναι καὶ ὀνομάζεται ἀνάστασις.

40. ΓΡΗΓ. Καὶ ἐγὼ εἶπα. Μοῦ φαίνεται ὅτι μὲ ὅσα εἶπες ἄριστα ὑποστηρίζεις τὴν ἰδέαν τῆς ἀναστάσεως. Διότι διὰ τῶν ἐπιχειρημάτων σου δύνανται οἱ ἀντιθέμενοι βαθμηδὸν νὰ δεχθοῦν τὴν πίστιν καὶ νὰ μὴ νομίζουν ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ συνέλθουν πάλιν τὰ στοιχεῖα διὰ νὰ ἀνακατασκευασθῆ ὁ ἴδιος ἄνθρωπος.

Καὶ ἡ διδάσκαλος λέγει. Εἶναι ὀρθὴ ἡ παρατήρησις σου. Διότι εἶναι δυνατόν νὰ ἀκούσωμεν τοὺς ἀντιτιθεμένους πρὸς τὰ ἐπιχειρήματά μας νὰ λέγουν ὅτι τὰ στοιχεῖα ἀφοῦ διαλυθοῦν καὶ μεταφερθοῦν ἕκαστον πρὸς τὸ ὁμοίόν του, τότε διὰ ποίου μέσου τὸ ὑπάρχον εἰς ἕκαστον ἄνθρωπον θερμὸν καὶ ἀναμιγνύμενον ἔπειτα μὲ τὸ καθόλου θερμὸν δύναται νὰ χωρισθῆ πάλιν ἀπὸ τὸ συγγενὲς στοιχεῖον διὰ νὰ συγκροτήσῃ τὸν ἀναπλασσομένον ἄνθρωπον; Διότι ἐὰν δὲν ἐπανέλθῃ ἀκριβῶς τὸ ἴδιον ἀλλὰ παραληφθῆ κάτι ἄλλο ἀπὸ τὸ ὁμογενὲς ἀντὶ τοῦ ἰδιαιτέρου, τότε θὰ ἀποτελεσθῆ ἄλλο ἀντὶ ἄλλου καὶ τὸ τοιοῦτον δὲν θὰ εἶναι ἀνάστασις ἀλλὰ δημιουργία νέου ἀνθρώπου. Ἐὰν δὲ εἶναι πρέπον ὁ ἴδιος ἄνθρωπος νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὸν ἑαυτὸν του, τότε πρέπει ὀλόκληρος νὰ ἐπανέλθῃ εἰς ἑαυτὸν, ἀναλαμβάνων τὴν ἀρχικὴν φύσιν καθ' ὅλα τὰ μέρη τῶν στοιχείων.

41. ΓΡΗΓ. Ἐπομένως, εἶπα, πρὸς ἀντίκρουσιν τῆς ἐνστάσεως ἀρκετὴ θὰ ἦτο ἡ τοιαύτη περὶ ψυχῆς γνώμη, καθ' ἣν αὕτη μετὰ τὴν διάλυσιν παραμένει εἰς τὰ στοιχεῖα, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀρ-

τῇ ἀνακράσει τῇ πρὸς τὸ ὁμόφυλον οὐ διαφιείσαν τὸ ἴδιον ἐν τῷ λεπτῷ τε καὶ εὐκινήτῳ τῆς νοεραῆς δυνάμεως, οὐδεμίαν ἐν τῇ λεπτομερίᾳ τῶν στοιχείων ὑπομένουσαν πλάνην, ἀλλὰ συνδιιδύεσθαι τοῖς ἰδίοις καταμιγνυμένοις πρὸς τὸ ὁμόφυλον, καὶ μὴ ἀτονεῖν συνδιεξιούσαν αὐτοῖς, ὅταν πρὸς τὸ πᾶν ἀναχέωνται, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς αἰεὶ μένειν ὅποιπερ αὐτὰ καὶ ὅπως παρασκευάσῃ ἢ φύσις. Εἰ δὲ γένοιτο πάλιν παρὰ τῆς τὸ πᾶν οἰκονομούσης δυνάμεως τοῖς διαλυθεῖσι πρὸς τὴν συνδρομὴν τὸ ἐνδόσιμον, τότε, καθάπερ εἰ ἐκ μιᾶς ἀρχῆς ἐξαφθεῖεν σχοῖνοι διάφοροι, ὁμοῦ καὶ κατὰ ταυτὸν αἰεὶ πᾶσαι τῷ ἐφελκομένῳ συνέπονται, οὕτως, ἐν μιᾷ τῇ τῆς ψυχῆς δυνάμει τῆς τῶν στοιχείων διαφοραῆς ἐλκομένης, ἀθρόως ἐν τῇ συνδρομῇ τῶν οἰκείων ἢ τοῦ σώματος ἡμῶν σειρὰ διὰ τῆς ψυχῆς συμπλακῆσεται, καταλλήλως ἐκάστου πάλιν πρὸς τὸ ἀρχαῖον καὶ σύνηθες πλεκομένου καὶ περιπτυσσομένου τὸ γνώριμον.

42. ΜΑΚΡ. Ἐπειδὴ καὶ τοῦτο τὸ ὑπόδειγμα, φησὶν ἢ διδάσκαλος, εἰκότως ἂν προστεθείη τοῖς ἐξητασμένοις εἰς ἀπόδειξιν τοῦ μὴ πολλὴν εἶναι τῇ ψυχῇ τὴν δυσκολίαν ἐν τοῖς στοιχείοις διακρίνειν τοῦ ἄλλοτριου τὸ ἴδιον. Προκείσθω γὰρ τῷ κεραμεύοντι πηλὸς καθ' ὑπόθεσιν, πολλὸς δὲ οὗτος εἶναι δεδοσθῶ, οὐδὲ τὸ μὲν τοι πρὸς τὴν τῶν σκευῶν ἀπεργασίαν ἤδη τετύπεται, τὸ δὲ μέλλει. Τὰ δὲ σκευὴ πάντα μὴ ὁμοειδῶς ἀλλήλοις διεσχηματίσθω, ἀλλὰ τὸ μὲν πίθος, τὸ δὲ ἀμφορεὺς, ἕτερον δὲ πινάκιον ἢ τριβλίον ἢ ἄλλο τι τῶν κατὰ τὴν χρῆσιν ἐπιτηδείων ἔστω, ταῦτα δὲ πάντα μὴ εἰς κεκτῆσθω, ἀλλ' ἴδιος ἐκάστου δεσπότης ὑποκείσθω τῷ λόγῳ.

43. Οὐκοῦν ἕως ἂν συνεστήκει ταῦτα φανερὰ τοῖς ἔχουσι γίνεται· καὶ συντριβείη πάλιν, οὐδὲν ἤττον γνῶριμα ἀπὸ τῶν

κικῶς ἐτέθη, καθισταμένη εἶδος φύλακος τῆς ἰδιοκτησίας τῆς, καὶ κατὰ τὴν ἀνάμιξιν τῶν μὲ τὰ ὁμογενῆ μὴ ἐγκαταλείπουσα τὰ ἰδικά τῆς μὲ τὴν εὐκίνητον καὶ νοεράν τῆς δύναμιν καὶ μὴ πλανωμένη εἰς τὴν λεπτομερῆ ἀναγνώρισιν τῶν στοιχείων, ἀλλὰ ἐξακολουθεῖ νὰ συνδέεται μὲ τὰ ἰδικά τῆς ὅταν ἐπανέρχονται εἰς τὰ ὁμογενῆ τῶν καὶ δὲν δυσκολεύεται νὰ συνευρίσκεται μὲ αὐτὰ ὅταν ἐνώνωνται πρὸς τὸ σύνολον, ἀλλὰ μένει πάντοτε μαζί τῶν ὅπουδῆποτε καὶ ὅπωςδῆποτε ἡ φύσις τῶν ἐπιτρέπει. Ἐὰν δὲ δοθῆ τὸ σύνθημα ὑπὸ τῆς τὰ πάντα ἐπιστατούσης δυνάμεως νὰ ἐνωθοῦν τὰ διαλυθέντα καὶ πάλιν, τότε, ἀκριβῶς ὅπως τὰ διάφορα σχοινία, ποὺ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸ ἴδιον σημειον, διὰ τῆς δυνάμεως ἡ ὁποία τὰ ἔλκει ὅλα ἐνώνωνται μαζί καὶ συγχρόνως, οὕτω ἐφ' ὅσον τὰ ποικίλα στοιχεῖα προσελκύονται μαζί διὰ τῆς ἐνιαίας δυνάμεως τῆς ψυχῆς διὰ μιᾶς συγκροτεῖται ἡ δομὴ τοῦ σώματος ἡμῶν διὰ τῆς ψυχῆς κατὰ τὴν συνένωσιν τῶν ἰδικῶν τῆς στοιχείων, καθὼς ἕκαστον ἀπὸ αὐτὰ συμπλέκεται πρὸς τὸ ἀρχαῖον καὶ σύνηθες καὶ περιπτύσσεται τὸ γινώριμον.

42. ΜΑΚΡ. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ παράδειγμα, λέγει ἡ διδάσκαλος, εὐλόγως θὰ ἦτο δυνατόν νὰ προστεθῆ εἰς τὰ ἄλλα, διὰ νὰ δειχθῆ ὅτι δὲν δυσκολεύεται πολὺ ἡ ψυχὴ νὰ ξεχωρίζη μέσα εἰς τὰ διάφορα ποῖον εἶναι τὸ ἰδικόν τῆς στοιχεῖον ἀπὸ τὸ ξένον. Ἄς εὐρεθῆ καθ' ὑπόθεσιν ἐνώπιον τοῦ κεραμέως πηλός, καὶ ἄς εἶναι μάλιστα πολὺς, ἀπὸ αὐτὸν δὲ μέρος ἤδη ἐχρησιμοποίηθη διὰ τὴν κατασκευὴν σκευῶν, τὸ δὲ ὑπόλοιπον πρόκειται νὰ χρησιμοποιηθῆ. Ἄς ὑποτεθῆ δὲ ὅτι τὰ ἤδη κατασκευασθέντα σκεύη δὲν εἶναι ὅλα τοῦ ἰδίου σχήματος, ἀλλὰ τὸ μὲν ἐν εἶναι πίθος, τὸ δὲ ἄλλο ἀμφορεύς, τὸ ἄλλο πινάκιον ἢ τριβλίον ἢ κάτι ἄλλο ἀπὸ τὰ ἀναγκαῖα εἰς τὸν βίον. Ἄς ὑποτεθῆ ἐπὶ πλέον ὅτι ταῦτα δὲν κατέχει εἰς κύριος, ἀλλ' ἄς γίνη δεκτὸν ὅτι ὑπάρχει ἰδιαιτέρος ἰδιοκτήτης δι' ἕκαστον ἀπὸ αὐτά.

43. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν τὰ δοχεῖα αὐτὰ μένουσιν σῶα, ἀναγνωρίζονται ὑπὸ ἐκείνων εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήκουν. Ἄν πάλιν

συντριμμάτων τοῖς κεκτημένοις ἔσται, τί μὲν τὸ ἐκ τοῦ πίθου, τί δὲ τὸ ἐκ τοῦ ποτηρίου τρύφος ἔστιν. Εἰ δὲ καὶ πρὸς τὸν ἀκατέργαστον καταμιχθεὶ πηλόν, πολὺ μᾶλλον ἀπλανῆς ἢ διάγνωσις τῶν ἤδη κατειργασμένων ἀπ' ἐκείνου γίνεται. Οὕτως οἷόν τι σκεῦος ὁ καθ' ἑαυτόν ἐστιν ἄνθρωπος, ἐκ τῆς συνδρομῆς τῶν στοιχείων ἀπὸ τῆς κοινῆς ὕλης ἀνατετυπωμένος, ἐν ἰδιάζοντι πάντως τῷ σχήματι πολλὴν πρὸς τὸ ὁμογενὲς τὴν διαφορὰν ἔχων. Οὗ διαλυθέντος οὐδὲν ἦττον καὶ ἀπὸ τῶν λειψάνων ἢ κεκτημένη τὸ σκεῦος ψυχὴ τὸ οἰκεῖον ἐπιγινώσκει, οὔτε εἰ ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν συντριμμάτων οὔτε εἰ πρὸς τὸ ἀκατέργαστον τῆς τῶν στοιχείων ὕλης καταμιχθεὶ τοῦ οἰκείου ἀφισταμένη, ἀλλ' αἰεὶ ἐπισταμένη τὸ ἴδιον, οἷόν τε συνεστὼς ἐν τῷ σχήματι ἦν, καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν ἐκ τῶν ἀπομεινάντων σημείων τοῖς λειψάνοις οὐ πλανωμένη περὶ τὸ ἴδιον.

44. ΓΡΗΓ. Ἐπιδεξάμενος δὲ τὰ εἰρημένα ὡς προσφυῶς τε καὶ οἰκείως πρὸς τὸν προκείμενον εὐρεθέντα σκοπόν, ταῦτα μὲν οὕτως, εἶπον, λέγεσθαι τε καὶ πιστεύεσθαι καλῶς ἔχει· εἰ δέ τις τὸ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Κυρίου περὶ τῶν ἐν ἄδου διήγημα πρὸς τὰ εἰρημένα προφέρει, ὡς οὐ συμβαῖνον τοῖς ἐξητασμένοις, πῶς χρὴ παρασκευάσασθαι πρὸς τὴν ἀπόκρισιν;

45. ΜΑΚΡ. Ἡ δέ, σωματικώτερον μὲν, φησί, ὁ λόγος ἐκτίθεται τὸ διήγημα, πολλὰς δὲ κατασπείρει τὰς ἀφορμὰς, δι' ὧν εἰς λεπτοτέραν θεωρίαν ἐκκαλεῖται τὸν ἐξεταστικῶς ἐπαίοντα. Ὁ γὰρ χάσματι μεγάλῳ διείργων τὸ κακὸν ἐκ τοῦ κρείττονος, σταγόνος τέ τινος διὰ δακτύλου κομιζομένης ἐπιδεᾶ ποιήσας τὸν ὀδυνῶμενον καὶ πατριάρχου κόλπον τῷ διὰ τῆς ζωῆς ταύτης κεκακωμένῳ ὑποθεῖς εἰς ἀνάπαυσιν, πρὸ τούτων δὲ καὶ τὸ τεθνᾶναι αὐτοῦς καὶ ταφῇ δοθῆναι διηγησάμενος,

πραυσθοῦν δὲν θὰ εἶναι ὀλιγώτερον γνῶρισμα εἰς ἐκείνους οἱ ἄποιοι τὰ ἔχουν ἀπὸ τὰ συντρίμματα, τὰ ὅποια θὰ δεικνύουν ποῖο τεμάχιον ἀνήκει εἰς τὸν πίθον καὶ ποῖο εἰς τὸ ποτήριον. Καὶ ἂν κάτι ἀναμιχθῆ καὶ πρὸς τὸν ἀκατέργαστον πηλὸν, τότε ἡ διάγνωσις τῶν ἤδη κατειργασμένων γίνεται βεβαιοτέρα ἀπὸ ἐκείνον. Οὕτω κάθε ἐπὶ μέρος ἄνθρωπος εἶναι ὡσάν σκεῦος, πλασμένος ἐκ τῆς συνδρομῆς τῶν στοιχείων τῆς κοινῆς ὕλης, ἀλλὰ μὲ τὴν ἰδιαιτέραν μορφήν του παρουσιάζων πολλὴν διαφορὰν ἀπὸ τὰ ὁμογενῆ στοιχεῖα. Καὶ ὅταν τὸ σχῆμα διαλυθῆ, ἢ ψυχῆ, ἢ ὅποια κατέχει τὸ σκεῦος, ἀναγνωρίζει τὸ ἰδικόν της τεμάχιον, διότι δὲν ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸ ἰδικόν της, οὔτε ἂν ἀνακατευθοῦν τὰ κομμάτια μεταξύ των οὔτε ὅταν αὐτὰ ἐνωθοῦν μὲ τὸ ἀκατέργαστον τῆς ὕλης τῶν στοιχείων, ἀλλὰ πάντοτε ἀναγνωρίζει τὸ ἰδικόν της ὅπως ὅταν ἦτο συνηνωμένον μετὰ τοῦ ὅλου σχήματος καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν δὲν πλανᾶται εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῶν ἰδικῶν της, ὀδηγούμενη ὑπὸ τῶν σημείων τὰ ὅποια μένουν ἐπὶ τῶν λειψάνων.

44. ΓΡΗΓ. Ἀποδεχθεὶς δὲ ἐγὼ ὅτι οἱ λόγοι αὐτοὶ ἐξυπηρετοῦν φυσικώτατα τὸ ζήτημα τὸ ὅποιον ἐτέθη εἰς ἐξέτασιν, εἶπα. Αὐτὰ μὲν εἶναι καλὸν νὰ ὑποστηρίζωνται καὶ νὰ πιστεῦνται. Ἐὰν ὁμως κάποιος ἀντιτάξῃ εἰς τὰ λεχθέντα τὸν λόγον περὶ Ἄδου εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Κυρίου καὶ ὑποστηρίξῃ ὅτι οὗτος δὲν συμφωνεῖ μὲ τὰ ἀποτελέσματα τῆς συζητήσεως, ποῖαν ἀπάντησιν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐτοιμάσωμεν δι' αὐτόν;

45. ΜΑΚΡ. Ἐκείνη δὲ λέγει. Ὁ λόγος παρουσιάζει τὴν εὐαγγελικὴν διήγησιν ὡς μᾶλλον ὑλιστικὴν, πλὴν ὁμως περιέχει πολλοὺς ὑπαινιγμοὺς διὰ τῶν ὁποίων καλεῖ εἰς ὑψηλὴν θεωρίαν ἐκείνον ὁ ὅποιος στοχάζεται ἐξεταστικῶς ²¹. Διότι ἐκεῖνος ὁ ὅποιος χωρίζει διὰ μεγάλου χάσματος τὸ κακὸν ἀπὸ τὸ ἀγαθὸν καὶ κάμνει τὸν ὀδυνώμενον ἄνθρωπον νὰ ἐπιθυμῆ μίαν σταγόνα ὕδατος προσφερομένην διὰ δακτύλου καὶ παρουσιάζει τὸν κόλπον τοῦ πατριάρχου ὡς τόπον ὅπου ὑποφέρων εἰς τὴν ζωὴν ταύτην ἀναπαύεται, πρὶν δὲ ἀπὸ ὅλα διηγήθῃ ὅτι αὐτοὶ ἀπέθανον καὶ

οὐδὲ μικρῶς ἀπίσθησι τῆς κατὰ τὸ πρόχειρον διανοίας τὸν μὴ ἀσυνέτως τοῖς λεγομένοις ἐπόμενον. Ποίους γὰρ ὀφθαλμοὺς ἐπαίρει ἐν τῷ ἄδῃ ὁ πλούσιος, τοὺς τῆς σαρκὸς ἐναφείς τῷ τάφῳ; Πῶς δὲ φλογὸς αἰσθάνεται τὸ ἀσώματον; Ποίαν δὲ γλῶσσαν καταφυχθῆναι διὰ τῆς σταγόνης ἐπιθυμεῖ τῆς σαρκίνης αὐτῷ μὴ παρούσης; Τίς δὲ ὁ διακομίζων αὐτῷ τὴν ρανίδα δάκτυλος; Αὐτὸς δὲ ὁ κόλπος τῆς ἀναπαύσεως τίς; Τῶν γὰρ σωμάτων ἐν τάφοις ὄντων, τῆς δὲ ψυχῆς οὔτε ἐν σώματι οὔσης οὔτε ἐκ μερῶν συνεστῶσης, ἄπορον ἂν εἶη τὴν τοῦ διηγήματος διασκευὴν κατὰ τὸ προχείρως νοούμενον ἐφαρμόσαι τῇ ἀληθείᾳ, εἰ μὴ τις μεταλάβῃ τὰ καθ' ἕκαστον εἰς νοητὴν θεωρίαν, ὥστε χάσμα τὸ διεῖργον τῶν ἀμίκτων τὴν κοινωνίαν, μὴ γῆς διάστασιν οἶσθαι τῷ γὰρ ἀσώματῳ καὶ νοερῷ, τίς πόνος διαπτῆραι τὸ χάσμα, καὶ εἰ μήκιστον ἦν; Διότι τὸ νοερὸν τῇ φύσει, ἐν ᾧπερ ἂν ἐθέλῃ ἀχρόνως γίνεται.

46. ΓΡΗΓ. Τί οὖν ἂν εἶη, φημί, τὸ πῦρ ἢ τὸ χάσμα ἢ τὰ λοιπὰ τῶν εἰρημένων, εἰ μὴ ἂ λέγεται;

ΜΑΚΡ. Ἐμοὶ δοκεῖ, φησί, δόγματά τινα περὶ τῶν κατὰ τὴν ψυχὴν ζητουμένων δι' ἑκάστου τούτων ὑποσημαίνειν τὸ Εὐαγγέλιον. Προειπὼν γὰρ πρὸς τὸν πλούσιον ὁ πατριάρχης, ὅτι ἀπέσχες τῷ διὰ σαρκὸς βίῳ τῶν ἀγαθῶν τὴν μοῖραν, καὶ περὶ τοῦ πτωχοῦ τὸ ἴσον εἰπὼν, ὅτι καὶ οὗτος ἀπέπλησε παρὰ τὸν βίον τῆς τῶν κακῶν μετουσίας τὴν λειτουργίαν, εἰθ' οὕτως ἐπαγαγὼν περὶ τοῦ χάσματος, ᾧ ἀπ' ἀλλήλων διατειχίζονται, δόγμα τι διὰ τούτων ἔοικεν ὑποδεικνύειν τῷ λόγῳ.

47. Τὸ δὲ δόγμα, κατὰ γε τὸν ἐμὸν λόγον, τοιοῦτόν ἐστι· Μονοειδῆς ἦν ἡ τῶν ἀνθρώπων ζωὴ, μονοειδῆ δὲ λέγω τὴν ἐν μόνῳ τῷ ἀγαθῷ θεωρουμένην καὶ πρὸς τὸ κακὸν ἀνεπίμικτον. Τὸν δὲ τοιοῦτον λόγον ὁ πρῶτος τοῦ Θεοῦ νόμος μαρτυρεται, ὁ τοῦ παντὸς μὲν δούς τῶν ἐν τῷ παραδείσῳ καλῶν ἄφθονον

ἔταψαν, ὁδηγεῖ τὸν συνετὸν μελετητὴν τῶν λεγομένων τοῦ εὐαγγελίου, ὄχι ὀλίγον πέραν τῆς προχείρου ἐξετάσεως αὐτῶν. Διότι ποίους ὀφθαλμοὺς σηκώνει εἰς τὸν Ἄδην ὁ πλούσιος, ἀφοῦ τοὺς σωματικοὺς ἀφῆσεν εἰς τὸν τάφον; Πῶς δὲ τὸ ἀσώματον αἰσθάνεται τὴν φλόγα; Ποίαν δὲ γλῶσσαν ἐπιθυμεῖ νὰ δροσίση μὲ τὴν σταγόνα ἀφοῦ ἡ σαρκική του γλῶσσα δὲν εἶναι μαζί του; Ποῖος δὲ εἶναι ὁ δάκτυλος ὁ ὁποῖος μεταφέρει τὴν σταγόνα; Αὐτὸς δὲ ὁ κόλπος τῆς ἀναπαύσεως ποῖος εἶναι; Ἄφοῦ τὰ σώματα εἶναι εἰς τοὺς τάφους ἢ δὲ ψυχὴ αὐτῶν οὔτε εἰς τὸ σῶμα εἶναι οὔτε εἰς μέρη συνίσταται, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀνταποκριθοῦν εἰς τὴν ἀλήθειαν τὰ στοιχεῖα τῆς διηγήσεως ἐκλαμβανόμενα κατὰ γράμμα, ἐκτὸς ἐὰν ἐξηγήση κανεὶς τὰ καθ' ἕκαστα ἀλληγορικῶς, ὥστε χάσμα νὰ ἐννοῆται τὸ χωρίζον τὴν κοινωνίαν τῶν ἀντιθέτων, καὶ ὄχι ἀποστάσεις γῆς. Διότι τί δυσκολίαν ἔχει τὸ νοερὸν καὶ ἀσώματον νὰ διαβῇ τὸ χάσμα, ὅσον μέγαλον καὶ ἂν εἶναι; Καθ' ὅσον τὸ νοερὸν κατὰ φύσιν εὐρίσκεται ὅπου θέλει ἀχρόνως.

46. ΓΡΗΓ. Τί εἶναι λοιπόν, λέγω, τὸ πῦρ ἢ τὸ χάσμα ἢ τὰ λοιπὰ τῶν λεγομένων, ἂν δὲν εἶναι ἐκεῖνα ποὺ λέγονται;

ΜΑΚΡ. Μοῦ φαίνεται, λέγει, ὅτι δι' ἐκάστου ἐξ αὐτῶν τὸ εὐαγγέλιον ὑπονοεῖ δόγματα σχετικὰ μὲ τὰ συζητούμενα περὶ τῆς ψυχῆς. Διότι ὅταν ὁ πατριάρχης λέγη πρῶτον εἰς τὸν πλούσιον ὅτι εἰς τὸν σωματικὸν βίον ἔλαβες τὸ μερίδιον τῶν ἀγαθῶν καὶ περὶ τοῦ πτωχοῦ ὁμοίως ὅτι ἐξεπλήρωσε τὸ καθῆκον τῆς μετοχῆς τῶν δεινῶν εἰς τὸν βίον καὶ ἔπειτα ὁμιλεῖ περὶ τοῦ χάσματος διὰ τοῦ ὁποίου χωρίζονται ὁ εἰς ἀπὸ τὸν ἄλλον, μὲ τὸν λόγον τοῦτον φαίνεται ὅτι ὑπονοεῖ κάποιον δόγμα.

47. Κατὰ τὴν ἰδικήν μου δὲ ἀντίληψιν τὸ δόγμα εἶναι τὸ ἐξῆς. Ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων ἦτο μονοειδής· ὅταν δὲ λέγω, μονοειδῆ, ἐννοῶ ὅτι ἦτο ζυμωμένη μὲ μόνον τὸ ἀγαθόν, χωρὶς νὰ ἔχη καμμίαν ἐπαφὴν μὲ τὸ κακόν. Τὴν ἀλήθειαν δὲ ταύτην φανερώνει ὁ πρῶτος νόμος τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ὠριζεν εἰς τὸν ἀνθρώπου ἀμετρον ἀπόλαυσιν τῶν καλῶν τοῦ παραδείσου, ἀπη-

τῷ ἀνθρώπῳ τὴν μετουσίαν, ἀπειργῶν δὲ μόνου ἐκείνου ᾧ σύμμικτος ἦν ἐκ τῶν ἐναντίων ἢ φύσις, τοῦ κακοῦ πρὸς τὸ καλὸν συγκεκραμένου, θάνατον ἐπιθείς τῷ παρανομήσαντι τὴν ζημίαν. Ἄλλ' ἐκουσίως ὁ ἄνθρωπος ἐν τῷ αὐτεξουσίῳ κινήματι καταλιπὼν τὴν ἀμιγῆ τοῦ χειρόνος μοῖραν τὴν ἐκ τῶν ἐναντίων σύγκρατον ζωὴν ἐπεσπάσατο. Οὐ μὴν ἀφήκεν ἡ θεία προμήθεια τὴν ἀβουλίαν ἡμῶν ἀδιόρθωτον. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῖς παραβεβηκόσι τὸν νόμον ὁ κριθεὶς ἐπ' αὐτῷ θάνατος ἀναγκαίως ἐπηκολούθησε, διχῆ μερίσας τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν, εἰς τε τὴν διὰ σαρκὸς ταύτην καὶ εἰς τὴν ἔξω τοῦ σώματος μετὰ ταύτην, οὐ κατὰ τὸ ἴσον μέτρον τοῦ διαστήματος, ἀλλὰ τὴν μὲν βραχυτάτῳ τινὶ τῷ χρονικῷ περιγράφας ὄρω, τὴν δὲ παρατείνας εἰς τὸ ἀίδιον, ἐξουσίαν ἔδωκεν ὑπὸ φιλανθρωπίας, ἐν ᾧ τις βούλεται, τούτων ἑκάτερον ἔχειν, τό τε ἀγαθὸν λέγω καὶ τὸ κακόν, ἢ κατὰ τὸν βραχὺν τοῦτον καὶ ὠκύμορον βίον ἢ κατὰ τοὺς ἀτελευτήτους ἐκείνους αἰῶνας, ὧν πέρας ἡ ἀπειρία ἐστίν. Ὁμωνύμως δὲ λεγομένου τοῦ τε ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ καὶ ἑκατέρου τούτων πρὸς διπλὴν ἔννοιαν μεριζομένου (πρὸς νοῦν τε λέγω καὶ αἴσθησιν), καὶ τῶν μὲν τοῦτο ἐν ἀγαθοῦ μόλῳα κρινόντων ὅπερ ἂν ἡδὴ τῆ αἰσθήσει δόξη, τῶν δὲ μόνον τὸ κατὰ διάνοιαν θεωρούμενον πεπιστευκότων ἀγαθὸν εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι, οἷς μὲν ἀγύμναστος ἐστὶν ὁ λογισμὸς καὶ τοῦ βελτίονος ἀνεπίσκεπτος, οὗτοι ὑπὸ λαιμαργίας ἐν τῷ σαρκίνῳ βίῳ τὴν χρεωστούμενην τῆ φύσει τοῦ ἀγαθοῦ μοῖραν προσαυτίσκουσιν, οὐδὲν τῷ μετὰ ταῦτα βίῳ ταμιευόμενοι, οἱ δὲ λογισμῷ διακριτικῷ τε καὶ σώφρονι τὴν ἑαυτῶν οικονομουῦντες ζωὴν, ἐν τῷ βραχεῖ τούτῳ βίῳ διὰ τῶν τὴν αἴσθησιν λυπούντων ἀνιαθέντες, τῷ ἐφεξῆς αἰῶνι τὸ ἀγαθὸν ταμιεύονται, ὥστε αὐτοῖς τῆ αἰδίῳ ζωῆ τὴν κρείττω λῆξιν συμπαρατείνεσθαι.

48. Τοῦτο οὖν ἐστίν, ὡς γε ὁ ἐμὸς λόγος, τὸ χάσμα, ὃ οὐχὶ γῆς διασχούσης γίνεται, ἀλλ' ἢ παρὰ τὸν βίον κρίσις πρὸς

Φόρουε δὲ μόνον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν φύσιν του ἦτο **μικτόν**, ἀποτελούμενον ἀπὸ τὸ καλὸν καὶ τὸ κακόν. Εἰς τὸν **παρανομήσαντα** ἔθεσεν ὡς τιμωρίαν τὸν θάνατον. Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος **λευθέρως** μετὴν αὐτεξούσιον θέλησίν του ἐγκαταλείψας τὴν **ἀδικτον** ἀπὸ τὸ κακὸν κατάστασιν ἀπέκτησε τὴν ζωὴν τὴν **ἀνάμικτον** μετὰ τὰ ἀντίθετα. Πλὴν ὅμως δὲν ἄφησεν ἡ θεία πρόνοια **τὴν** ἀνοησίαν μας ἀδιόρθωτον. Ἄλλ' ἐπειδὴ διὰ τοὺς **παραβάτας** τοῦ νόμου ἐπηκολούθησε κατ' ἀνάγκην ὁ θάνατος ὁ Θεὸς **ἐχώρισεν** εἰς δύο τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν. Εἰς τὴν ζωὴν ταύτην **ἐντὸς** τῆς σαρκός, καὶ εἰς τὴν ζωὴν τὴν ἔξω τοῦ σώματος, μετὰ **ταύτην**. Τὴν διάρκειάν των δὲν ὥρισεν ἴσην ἀλλὰ τὴν μὲν **πρώτην** περιώρισεν ἐντὸς βραχυτάτου χρονικοῦ διαστήματος, τὴν **δὲ** δευτέραν παρέτεινεν εἰς τὸ αἶδιον. Ἐνεκα τῆς φιλανθρωπίας του ἔδωσεν ἐξουσίαν, ὥστε ἕκαστος νὰ δύναται νὰ ἐκλέγη τὸ **καθὲν** ἀπὸ τὰ δύο, δηλαδή τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν, νὰ ζήσῃ **δηλαδή** ἢ κατὰ τὴν ζωὴν ταύτην τὴν βραχείαν καὶ προσωρινὴν ἢ κατὰ τὴν ἀτελευτήτως καὶ αἰώνιον, τῆς ὁποίας τέλος εἶναι τὸ ἄπειρον. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν λέγονται ὁμοτίμως καὶ τὸ καθὲν ἀπὸ τὰ δύο χωρίζεται εἰς δύο ἐννοίας, τὴν νοητικὴν καὶ τὴν αἰσθητικὴν, μερικοὶ θεωροῦν ἀγαθὸν ὅ,τι φαίνεται εὐχάριστον εἰς τὰς αἰσθήσεις, ἄλλοι πιστεύουν ὅτι ἀγαθὸν εἶναι καὶ ὀνομάζεται ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον μόνον ὁ νοῦς θεωρεῖ ὡς τοιοῦτον. Οὕτω ἐκεῖνοι τῶν ὁποίων εἶναι ἀγύμναστος ὁ λογισμὸς καὶ δὲν μελετοῦν τὸ ἀγαθόν, αὐτοὶ ἀπὸ λαιμαργίαν προεξοδεύουν κατὰ τὸν σαρκικὸν βίον τὸ ἀνάλογον εἰς τὴν φύσιν των ἀγαθόν, χωρὶς νὰ φυλάσσουν τίποτε διὰ τὴν μετὰ ταῦτα ζωὴν, ἐνῶ ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι οἰκονομοῦν τὴν ζωὴν των μετὰ **διακριτικὸν** καὶ σὴφρονα λογισμὸν, ἐνοχλοῦνται εἰς τὸν βραχὺν τοῦτον βίον ἀπὸ λυπηρὰς καταστάσεις τῶν αἰσθήσεων, φυλάσσουν τὸ ἀγαθὸν διὰ τὸν αἰῶνα τὸν μέλλοντα, ὥστε νὰ παρατείνεται δι' αὐτοὺς εἰς τὴν αἶδιον ζωὴν ἢ καλυτέρα τύχη.

48. Τοῦτο λοιπὸν εἶναι κατὰ τὴν ἄποψίν μου τὸ χάσμα, τὸ ὁποῖον δὲν γίνεται ἐπειδὴ διαχωρίζεται ἡ γῆ, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν

τὰς ἐναντίας προαιρέσεις διασχισθεῖσα ποιεῖ. Ὁ γὰρ ἅπαξ τὸ ἡδὺ κατὰ τὸν βίον τοῦτον ἐλκόμενος καὶ μὴ θεραπεύσας ἐκ μεταμελείας τὴν ἀβουλίαν, ἄβατον ἑαυτῷ μετὰ ταῦτα τὸν τῶν ἀγαθῶν χῶρον ἐργάζεται, τὴν ἀδιάβατον ταύτην ἀνάγκην καθάπερ τι βάραθρον ἀχανές τε καὶ ἀπαρόδευτον καθ' ἑαυτοῦ διορύξας.

49. Διό μοι δοκεῖ καὶ τὴν ἀγαθὴν τῆς ψυχῆς κατάστασιν, ἐν ἣ τὸν τῆς ὑπομονῆς ἀθλητὴν ἀναπαύει ὁ λόγος, κόλπον τοῦ Ἀβραὰμ ὀνομάσαι. Πρῶτος γὰρ οὗτος ὁ πατριάρχης τῶν πρόποτε γεγονότων ἱστόρηται τὴν ἐλπίδα τῶν μελλόντων τῆς ἀπολαύσεως τῶν παρόντων ἀνταλλαξάμενος, ὅς γε πάντων γυμνωθείς, ἐν οἷς ἦν αὐτῷ καταρχὰς ἡ ζωὴ, ἐν ἀλλοτρίοις εἶχε τὴν διαίταν, διὰ τῆς παρούσης κακοπαθείας τὴν ἐλπίζομένην εὐκληρίαν ἐμπορευόμενος. Ὡσπερ οὖν τὴν ποιὰν τοῦ πελάγους περιγραφὴν ἐκ καταχρήσεώς τινος ὀνομάζομεν κόλπον, οὕτω καὶ δοκεῖ τῶν ἀμετρήτων ἐκείνων ἀγαθῶν τὴν ἐνδειξιν ὁ λόγος τῷ τοῦ κόλπου διασημαίνειν ὀνόματι, ᾧ πάντες οἱ δι' ἀρετῆς τὸν παρόντα διαπλέοντες βίον, ὅταν ἐντεῦθεν ἀπάρωσιν, ὥσπερ ἐν ἀκατακλύστῳ λιμένι (τῷ ἀγαθῷ κόλπῳ) τὰς ψυχὰς ἐνορμίζονται, τοῖς δὲ λοιποῖς ἢ τῶν φαινομένων αὐτοῖς ἀγαθῶν στέρησις φλόξ γίνεται τὴν ψυχὴν διασμύχουσα, ἡνίδος τινὸς ἐκ τοῦ πελάγους τῶν τοῦς δσίους περικλυζόντων ἀγαθῶν εἰς παραμυθίαν προσδεομένη καὶ οὐ τυγχάνουσα. Γλῶσσαν δὲ καὶ ὀφθαλμὸν καὶ δάκτυλον καὶ τὰ λοιπὰ τῶν σωματικῶν ὀνομάτων ἐν τῷ διαλόγῳ τῶν ἀσωμάτων βλέπων, τῷ κατὰ στοχασμὸν ἡμῖν ἦδη νοηθέντι περὶ ψυχῆς λόγῳ συμφώνως ἔχειν ὁμολογήσεις, ἐπισκεψάμενος τῶν ῥητῶν τὴν διάνοιαν. Ὡσπερ γὰρ ὄλου τοῦ σώματος ἢ τῶν στοιχείων συνδρομὴ ποιεῖ τὴν οὐσίαν, οὕτως εἰκὸς καὶ τῶν ἐν τῷ σώματι μερῶν ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας συμπληροῦσθαι τὴν φύσιν.

50. Εἰ οὖν πάρεστιν ἡ ψυχὴ τοῖς ἐκ τοῦ σώματος στοι-

κατὰ τὸν βίον κρίσιν ἢ ὁποῖα χωρίζεται εἰς τὰς ἀντιτιθεμένας προτιμήσεις. Διότι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐξέλεξεν ἐφ' ἅπαξ τὴν ἀπόλαυσιν εἰς τὸν βίον τοῦτον καὶ δὲν ἐθεράπευσε διὰ τῆς μετανοίας τὴν ἀπερισκεψίαν, κατέστησεν ἄβατον διὰ τὸν ἑαυτὸν τοῦ τὸν ἕωρον τῆς ἀγαθότητος, διανοίξας αὐτὴν τὴν ἀδιάβατον ἀνάγκην εἰς βάρος του ὡσάν ἀχανὲς καὶ ἀπαρόδευτον βάραθρον.

49. Διὰ τοῦτο μοῦ φαίνεται ὅτι καὶ κόλπον τοῦ Ἄβραάμ ὀνομάζει ἡ Γραφή τὴν ἀγαθὴν κατάστασιν τῆς ψυχῆς ὅπου ὁ λόγος ἀναπαύει τὸν ἀθλητὴν τῆς ὑπομονῆς. Πράγματι πρῶτος ὁ πατριάρχης οὗτος ἀναφέρεται εἰς τὴν ἱστορίαν ὅτι ἐξ ὄλων τῶν ἀνθρώπων ποῦ ἐγεννήθησαν ἐπροτίμησε τὴν ἐλπίδα τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἀντὶ τῆς ἀπολαύσεως τῶν παρόντων. Ἐγκαταλείψας ὅλα ὅσα κατ' ἀρχὰς εἶχεν εἰς τὴν ζωὴν του, ἐζησε μεταξὺ ξένων, ἐξασφαλίζων διὰ τῆς παρουσίας κακοπαθείας τὴν ἐλπιζομένην μακαριότητα. Ὅπως λοιπὸν καταχρηστικῶς ἐν περιωρισμένον μέρος τοῦ πελάγους ὀνομάζομεν καταχρηστικῶς κόλπον, οὕτω νομίζω ὅτι ἡ Γραφή ἐκεῖνα τὰ ἀμέτρητα ἀγαθὰ ὑπονοεῖ μὲ τὸ ὄνομα τοῦ κόλπου, εἰς τὸν ὁποῖον πάντες οἱ ἐνάρετοι ταξειδιῶται οἱ πλείοντες εἰς τὴν θάλασσαν τοῦ παρόντος βίου, ὅταν ἀπὸ αὐτὸν θὰ ἀπέλθουν προσορμίζουν τὰς ψυχὰς ὡς εἰς λιμένα ἤσυχον, τὸν ἀγαθὸν κόλπον. Διὰ τοὺς λοιποὺς ἢ στέρησις τῶν θεωρουμένων ἀπὸ αὐτοὺς ἀγαθῶν γίνεται φλόξ ἢ ὁποῖα καίει τὴν ψυχὴν, ἢ ὁποῖα ἔχει ἀνάγκην τῆς παρηγορίας μιᾶς σταγόνας τοῦ πελάγους τῶν ἀγαθῶν, τὰ ὁποῖα κατακλύζουν τοὺς ὀσίους, ἀλλὰ δὲν λαμβάνει. Βλέπων δὲ γλῶσσαν, ὀφθαλμόν, δάκτυλον καὶ τὰ λοιπὰ σωματικὰ ὀνόματα εἰς τὸν διάλογον μεταξὺ τῶν ἀσωμάτων, θὰ ὁμολογήσῃς ὅτι εἶναι σύμφωνα μὲ ὅσα ἤδη διανοήθημεν στοχαστικῶς περὶ τοῦ θέματος τῆς ψυχῆς ἐὰν ἐξετάσῃς τὴν ἔννοιαν τῶν ὀνομάτων. Διότι, ὅπως ἡ συνδρομὴ τῶν στοιχείων ὄλου τοῦ σώματος κάμνει τὴν οὐσίαν, οὕτως εἶναι εὐλογον ἢ ἰδίᾳ αἰτία νὰ ὀλοκληρῶν τὴν φύσιν τῶν μερῶν, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται τὸ σῶμα.

50. Ἐὰν λοιπὸν ἡ ψυχὴ παρευρίσκειται εἰς τὰ στοιχεῖα

χείοις πρὸς τὸ πᾶν ἀναμιχθεῖσιν, οὐ μόνον τὸ πλήρωμα τῶν εἰς ὄλον τὸ σύγκριμα συνδεδραμηκότων γνωρίσει, καὶ ἐν αὐτοῖς ἔσται, ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἰδιαίτουσαν ἐκάστου τῶν μερῶν σύστασιν ἀγνοήσει, διὰ ποίων τῶν ἐν τοῖς στοιχείοις μορίων ἀπετελέσθη τὰ ἐν ἡμῖν μέλη. Τὴν οὖν ἐν παντὶ οὖσαν τῷ τῶν στοιχείων πληρώματι καὶ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον εἶναι, οὐδὲν ἔξω τοῦ εἰκότος ἐστίν· καὶ οὕτω πρὸς τὰ στοιχεῖά τις βλέπων, οἷς ἐνυπάρχει τῇ δυνάμει τὰ καθ' ἕκαστον μέλη τοῦ σώματος, δάκτυλόν τε περὶ αὐτὴν εἶναι καὶ ὀφθαλμὸν καὶ γλῶσσαν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ συγκρίματος τὴν Γραφήν λέγειν ὑπονοῶν, τοῦ εἰκότος οὐχ ἁμαρτήσεται. Εἰ οὖν τὰ καθ' ἕκαστον ἀπάγει τὸν νοῦν τῆς σωματικῆς περὶ τοῦ διηγήματος ὑπολήψεως, εἰκὸς δῆπου καὶ τὸν μνημονευθέντα νῦν ἄδην μὴ τόπον τινα οὕτως ὀνομαζόμενον οἶεσθαι, ἀλλὰ τινα κατάστασιν ζωῆς ἀειδῆ καὶ ἀσώματον, ἣ τῆν ψυχὴν ἐμβιοτεύειν παρὰ τῆς Γραφῆς ἐκδιδασκόμεθα. Ἄλλὰ καὶ ἕτερον ἐν τῷ κατὰ τὸν πλούσιον καὶ πτωχὸν διηγήματι δόγμα μανθάνομεν, ὃ πολλὴν ἔξει πρὸς τὰ ἐξητασμένα τὴν οἰκειότητα. Ἐποίησεν ἐκεῖνον τὸν ἐμπαθῆ καὶ φιλόσαρκον, ἐπειδὴ τὸ ἄφυκτον εἶδε τῆς κατ' αὐτὸν συμφορᾶς, φροντίδα τῶν ὑπὲρ γῆς αὐτῷ κατὰ τὸ γένος προσηκόντων ἔχειν, καὶ τοῦ Ἀβραάμ εἰπόντος μὴ ἀπρονόητον εἶναι τῶν ἐν σαρκὶ ζώντων βίον, ἀλλὰ κατ' ἐξουσίαν προκεισθαι αὐτοῖς τὴν ἐκ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν χειραγωγίαν, ἔτι παραμένειν προσλιπαροῦντα τὸν Πλούσιον, ὅπως ἂν ἐκ τοῦ παραδόξου πιθανὸν αὐτοῖς τὸ κήρυγμα γένοιτο, ὑπὸ τινος ἐκ τῶν νεκρῶν ἀναβεβιωκότος καταγγελλόμενον.

51. ΓΡΗΓ. Τί οὖν, εἶπον, ἐν τούτοις ἐστὶ τὸ δόγμα;

ΜΑΚΡ. Ἐπειδὴ, φησί, τοῦ μὲν Λαζάρου πρὸς τοῖς πα-

τοῦ σώματος, τὰ ὁποῖα εἰσῆλθον καὶ ἀνεμίχθησαν εἰς τὸ σύμπαν, τότε ὄχι μόνον θὰ γνωρίζη τὸ πλήρωμα τῶν στοιχείων τὰ ὁποῖα συνεσωρεύθησαν εἰς τὸ ὄλον συγκρότημα καὶ θὰ εὐρίσκεται εἰς αὐτά, ἀλλὰ δὲν θὰ ἀγνοῇ οὔτε τὴν ἰδιαιτέραν σύστασιν ἐκάστου τῶν μερῶν, ἤτοι διὰ ποίων μορίων τῶν στοιχείων ἀπετελέσθησαν τὰ μέλη μας. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἐκτὸς τοῦ πρέποντος ἢ πεποιθήσεις ὅτι ἡ ψυχὴ ἢ εὐρισκομένη εἰς ὀλόκληρον τὸ πλήρωμα τῶν στοιχείων νὰ εὐρίσκεται καὶ εἰς τὰ καθ' ἕκαστον μόρια. Καὶ οὕτω βλέπων κανεῖς τὰ στοιχεῖα μέσα εἰς τὰ ὁποῖα δυνάμει ὑπάρχουν τὰ διάφορα μέλη τοῦ σώματος, δὲν θὰ κάμῃ λάθος ἔὰν δεχθῇ ὅτι ἡ Γραφὴ αὐτὰ ἐννοεῖ ὅταν ὁμιλῇ μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ σώματος περὶ δακτύλου καὶ ὀφθαλμοῦ καὶ γλώσσης καὶ περὶ ὄλων τῶν ἄλλων σωματικῶν ὀργάνων. Ἐὰν λοιπὸν ἢ ἀκριβῆς ἐξέτασις τῶν καθ' ἕκαστον πραγμάτων μεταφέρῃ τὸν νοῦν πέραν τῆς σωματικῆς ἐκδοχῆς τῆς διηγῆσεως, τότε εἶναι εὐλογον καὶ τὸν ἀναφερθέντα τώρα Ἄδην νὰ μὴ ἐκλάβωμεν ὡς ὀνομασίαν τόπου, ἀλλὰ ὡς κατάστασιν ζωῆς αἰετῆ καὶ ἀσώματον, ἐν τῇ ὁποίᾳ ζῆ ἢ ψυχὴ ὅπως διδασκόμεθα ἀπὸ τὴν Γραφήν. Ἄλλ' εἰς τὴν διήγησιν περὶ τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ πτωχοῦ καὶ ἄλλο δόγμα μανθάνομεν, τὸ ὁποῖον συγγενεῦει πολὺ μέσσα ἐξητάσαμεν. Ἡ διήγησις παρουσίασε τὸν ἐμπαθῆ ἐκεῖνον καὶ φιλόσαρκον ἄνθρωπον, ὅταν εἶδεν ὅτι ἡ συμφορὰ του ἦτο ἀναπόφευκτος, νὰ δεικνύη φροντίδα ὑπὲρ τῶν συγγενῶν του ἐν τῇ γῆ, ὥστε νὰ πράττουν τὰ πρέποντα, καὶ ὁ Ἄβραὰμ εἶπεν ὅτι ὁ βίος τῶν ἐν σαρκὶ ζώντων δὲν εἶναι ἄνευ προνοίας, διότι παρέχεται εἰς αὐτούς ἢ χειραγωγία τῆς αὐθεντίας τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, ὁ πλούσιος ἐξηκολούθει νὰ παρακαλῆ λέγων ὅτι θὰ γίνῃ πιστευτὸν τὸ κήρυγμα τὸ ὁποῖον θὰ δοθῇ διὰ τρόπου παραδόξου, ἔὰν δηλαδὴ κάποιος νεκρὸς ἀναζήσῃ καὶ ἀποσταλῆ νὰ διδάξῃ αὐτούς.

51. ΓΡΗΓ. Ποῖον δόγμα λοιπὸν, εἶπα, ὑπάρχει εἰς τὴν διήγησιν αὐτήν;

ΜΑΚΡ. Ἡ μὲν ψυχὴ τοῦ Λαζάρου, λέγει, δὲν ἐνδιαφέρεται διὰ

ροῦσιν ἄσυχολός ἐστιν ἡ ψυχὴ καὶ πρὸς οὐδὲν τῶν καταλειφθέντων ἑαυτὴν ἐπιστρέφει, ὁ δὲ πλούσιος οἷον ἰξῶ τινι τῇ σαρκίῳ ζωῇ καὶ μετὰ θάνατον ἔτι προσέχεται, ἦν οὐδὲ πανσάμενος τοῦ ζῆν καθαρῶς ἀπεδύσατο, ἀλλ' ἔτι αὐτῷ διὰ φροντίδος ἐστὶν ἡ σὰρξ καὶ τὸ αἷμα (δι' ὧν γὰρ τοὺς κοινοῦντας αὐτῷ τοῦ γένους ἐξαιρεθῆναι τῶν κακῶν δεῖται, δηλός ἐστι μῆπω τῆς σαρκικῆς ἐκλυθεὶς προσπαθείας), ἐκ τούτων, φησί, τῶν διηγημάτων οἰόμεθα τοῦτο δογματίζειν τὸν Κύριον, τὸ δεῖν ὅτι μάλιστα τοὺς ἐν σαρκὶ βιοτεύοντας διὰ τῆς κατὰ ἀρετὴν ζωῆς χωρίζεσθαι πῶς καὶ ἀπολύεσθαι τῆς πρὸς αὐτὴν σχέσεως, ἵνα μετὰ τὸν θάνατον μὴ πάλιν ἄλλον θανάτου δεώμεθα, τὰ λείψανα τῆς σαρκώδους κόλλης ἀποκαθαίροντος, ἀλλὰ καθάπερ δεσμῶν τῇ ψυχῇ περιῶδραγόντων κοῦφος αὐτῇ καὶ ἄνετος ὁ πρὸς τὸ ἀγαθὸν γένηται δρόμος, οὐδεμιᾶς αὐτὸν σωματικῆς ἀλγηδόνης πρὸς ἑαυτὴν ἀφελκούςσης.

52. Ὡς εἴ τις ὄλος δι' ὄλων ἀποσαρκωθείη τῇ διανοίᾳ, πᾶσαν ψυχῆς κίνησιν τε καὶ ἐνέργειαν ἐν τοῖς θελήμασι τῆς σαρκὸς ἄσυχολῶν, ὁ τοιοῦτος οὐδὲ τῆς σαρκὸς ἔξω γενόμενος τῶν κατ' αὐτὴν παθημάτων χωρίζεται, ἀλλὰ καθάπερ οἱ ἐπὶ πλέον ἐνδιατρίψαντες τοῖς δυσωδεστέροις τῶν τόπων, οὐδὲ εἰ πρὸς τὸν εὐπνον ἄερα μετέλθοιεν καθαρεύουσι τῆς ἀηδείας, ἦν διὰ τῆς χρονιωτέρας ἐν αὐτῇ διαγωγῆς ἀναμίξαντο· οὕτως οὐδὲ πρὸς τὸν ἀειδῆ καὶ λεπτὸν βίον τῆς μεταβολῆς γενομένης, δυνατόν ἂν εἴη τοὺς φιλοσάρκους μὴ ἀφέλκεσθαι τι πάντως τῆς σαρκικῆς δυσωδίας, δι' ὧν πλέον αὐτοῖς ἡ δδύνη βαρύνεται, ὕλωδεστέρας ἐκ τῆς τοιαύτης περιστάσεως τῆς ψυχῆς γινομένης. Δοκεῖ δέ πῶς πρὸς τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν συνάδειν ὁ παρά τινων λέγεται, πολλακίς ὀρᾶσθαι περὶ τὰς τῶν σωμάτων θέσεις, σκιοειδῆ τινα τῶν κατοικομένων φαντάσματα. Εἰ γὰρ τοῖόν τι γίνεται, οὕτως ἐλέγχεται τῆς ψυχῆς ἡ πέρα τοῦ δέοντος γενομένη

22. Πλάτωνος Φαῖδρος, 82 «Τὴν ψυχὴν ἀτεχνῶς διαδεδομένην ἐν τῷ σώματι καὶ προσκεκολλημένην».

τὰ παρόντα καὶ δὲν ἐπιστρέφει πρὸς τίποτε ἀπὸ ὅσα ἄφησεν εἰς τὴν γῆν, ὁ δὲ πλούσιος εἶναι προσκεκολλημένος εἰς τὴν σαρκί-
 πτην ζωὴν καὶ μετὰ τὸν θάνατον, ὡσάν ἰξός, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν καὶ
 ἔβησαν ἔπαυσε νὰ ζῆ δὲν ἀπηλλάγη, ἀλλ' ἀκόμη φροντίζει διὰ
 τὴν σάρκα καὶ τὸ αἷμα, ἀφοῦ παρακαλῶν νὰ ἀπαλλαγοῦν οἱ
 συγγενεῖς του ἀπὸ τὰ κακὰ εἶναι φανερόν ὅτι ἀκόμη δὲν ἠλευ-
 θερώθη ἀπὸ τὴν σαρκικὴν φροντίδα. Νομίζομεν λοιπὸν ὅτι ὁ
 Κύριος αὐτὸ δογματίζει διὰ τῶν διηγήσεων τούτων, ὅτι δη-
 λαδῆ οἱ ζῶντες ἀκόμη τὴν σαρκικὴν ζωὴν πρέπει διὰ τῆς ἐνα-
 ρέτου διαγωγῆς νὰ χωρίζονται κατὰ κάποιον τρόπον καὶ νὰ
 ἀλευθερώνωνται ἀπὸ τὴν σχέσιν τῆς σαρκός, ὥστε μετὰ τὸν
 θάνατον νὰ μὴ ἔχουν πάλιν ἀνάγκην ἄλλου θανάτου, ὁ ὁποῖος
 ἀποκαθαίρει τὰ ἀπομεινάρια τῆς σαρκικῆς κόλλης²², ἀλλὰ ὡσ-
 ἂν νὰ διερράγησαν τὰ δεσμὰ τῆς ψυχῆς νὰ τῆς γίνῃ ἔλαφρός
 καὶ εὐκολὸς ὁ δρόμος πρὸς τὸ ἀγαθόν, καὶ καμμία σωματικὴ
 ἀγωνία νὰ μὴ τὴν ἐλκύη.

52. "Ὅποιος γίνῃ ἐντελῶς σαρκικός κατὰ τὴν σκέψιν του, ἀπασχολῶν κάθε κίνησιν τῆς ψυχῆς καὶ ἐνέργειαν μὲ τὰς θε-
 λήσεις τῆς σαρκός, αὐτὸς καὶ ὅταν ἀκόμη ἐξέλθῃ ἀπὸ τὴν σάρκα
 δὲν ἀποχωρίζεται ἀπὸ τὴν σαρκικὴν ἐπίδρασιν, ἀλλὰ ὅπως
 ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι ἔμειναν ἀρκετὸν διάστημα εἰς τόπους βρωμε-
 ρούς, καὶ ὅταν φύγουν καὶ εἰσέλθουν εἰς καθαρὸν ἀέρα ἀκόμη,
 δὲν ἀπαλλάσσονται ἀπὸ τὴν ἀηδίαν τῆς βρώμας, μὲ τὴν ὁ-
 ποῖαν ἀνεμίχθησαν λόγῳ τῆς μακρᾶς διαμονῆς των εἰς αὐτὴν.

Οὕτω ὅταν ἡ μεταβολὴ στραφῇ πρὸς τὸν ἀειδῆ καὶ λε-
 πτόν βίον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ προσελκύωνται οἱ φιλόσαρ-
 κοι καθ' οἷονδῆποτε τρόπον ὑπὸ τῆς σαρκικῆς δυσωδίας. Ἐξ-
 αἰτίας τούτου ἡ ὀδύνη τοὺς ἐνοχλεῖ περισσότερο, διότι ἡ ψυ-
 χὴ καθίσταται ὑλωδεστέρα λόγῳ τῆς καταστάσεως εἰς τὴν
 ποῖαν εὐρίσκεται. Μοῦ φαίνεται δὲ ὅτι συμφωνεῖ μὲ τὴν ἔρμη-
 νεῖαν αὐτὴν αὐτὸ τὸ ὅποιον λέγεται ὑπὸ ὠρισμένων, ὅτι πολ-
 λάκις φαίνονται ἐκεῖ ὅπου εὐρίσκονται τὰ σώματα σκιαὶ φαν-
 τασμάτων τῶν νεκρῶν. Διότι ἐὰν ἀληθῶς συμβαίη τοῦτο,

νῦν πρὸς τὸν σαρκώδη βίον προσπάθεια, ὡς μηδὲ ἐξωσθεῖσαν τῆς σαρκὸς καθαρῶς αὐτὴν ἐθέλειν ἀφίπτασθαι, μηδὲ συγχωρεῖν τὴν παντελεῆ γίνεσθαι πρὸς τὸ ἀειδὲς τοῦ σχήματος μεταποιήσιν, ἀλλὰ παραμένειν ἔτι τῷ εἶδει μετὰ τὸ λυθῆναι τὸ εἶδος, καὶ ἔξω γενομένην ἤδη τούτου πόθῳ τοῖς τῆς ὕλης ἐπιπλανᾶσθαι τόποις, καὶ περὶ αὐτοὺς ἀναστρέφεσθαι.

53. ΓΡΗΓ. Ἐγὼ δὲ μικρὸν ἐπισχὼν καὶ ἀναλαβὼν τὴν τῶν εἰρημένων διάνοιαν, Δοκεῖ μοι, εἶπον, τοῖς περὶ τῶν παθῶν προεξητασμένοις ἀνακύπτειν ἐκ τῶν εἰρημένων τις ἐναντίωσις. Εἰ γὰρ ἐκ τῆς πρὸς τὰ ἄλογα συγγενείας ἐνομίσθη τὰ τοιαῦτα τῆς ψυχῆς ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖσθαι κινήματα, ὅσα προλαβὼν ὁ λόγος ἀπρηθμῆσατο, θυμὸν τε καὶ φόβον, καὶ ἡδονὴν καὶ ἐπιθυμίαν καὶ τὰ τοιαῦτα, εἴρηται δὲ τὴν μὲν ἀγαθὴν τῶν τοιούτων χρῆσιν ἀρετὴν εἶναι, διὰ δὲ τῆς ἐσφαλμένης τὴν κακίαν γίνεσθαι, προσέθηκε δὲ ὁ λόγος ἐκάστου τε τῶν ἄλλων τὴν πρὸς τὸν κατ' ἀρετὴν βίον συνεισφορὰν καὶ ὅτι δι' ἐπιθυμίας πρὸς τὸν Θεὸν ἀναγόμεθα, οἷόν τιτι σειρᾷ κάτωθεν πρὸς αὐτὸν ἀνελκόμενοι, δοκεῖ πως, ἔφην, ἐναντιοῦσθαι πρὸς τὸν σκοπὸν ὁ λόγος.

54. ΜΑΚΡ. Πῶς τοῦτο λέγεις; φησίν.

ΓΡΗΓ. Ὅτι τοι, εἶπον, τῆς ἀλόγου πάσης κινήσεως μετὰ τὴν κάθαρσιν ἐν ἡμῖν ἀποσβεσθείσης, οὐδὲ τὸ ἐπιθυμητικὸν πάντως ἔσται· τούτου δὲ μὴ ὄντος οὐδ' ἂν ἡ τοῦ κρείττονος ἔφεσις εἴη, μηδενὸς ὑπολειφθέντος τῇ ψυχῇ τοιούτου κινήματος, τοῦ πρὸς τὴν ὄρεξιν τῶν ἀγαθῶν ἐπεγεύροντος.

55. ΜΑΚΡ. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο, φησίν ἡ διδάσκαλος, ἐκεῖνό φαμεν, ὅτι τὸ θεωρητικὸν τε καὶ διακριτικὸν ἰδιὸν ἔστι τοῦ θεοειδοῦς τῆς ψυχῆς, ἐπεὶ καὶ τὸ θεῖον ἐν τούτοις καταλαμβάνομεν. Εἰ τοίνυν εἴτε ἐκ τῆς νῦν ἐπιμελείας εἴτε ἐκ τῆς μετὰ

ὅτε ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ ψυχὴ ἦτο προσκεκολλημένη πέραν τοῦ δέοντος εἰς τὸν παρόντα σαρκικὸν βίον ὥστε καὶ ἂν ἀκόμη ἐβλήθη τῆς σαρκὸς νὰ μὴ θέλῃ νὰ ἀποχωρισθῆ καθαρά ἀπὸ αὐτὴν, μήτε νὰ δεχθῆ τὴν πλήρη ἀλλαγὴν τοῦ σχήματος μέσα εἰς τὴν κατάστασιν τῆς ἀμορφίας, ἀλλὰ νὰ παραμένῃ ἀκόμη εἰς τὴν σωματικὴν μορφήν τοῦ σώματος καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν αὐτοῦ, καὶ ἐνῶ εἶναι πλέον ἐκτὸς αὐτοῦ, ὅμως νὰ ποθῆ νὰ περιπέρεται εἰς τοὺς ὑλικοὺς τόπους καὶ ἐκεῖ νὰ ἀναστρέφεται μετὰ τῆς ὕλης.

β. ΓΡΗΓ. Ἐγὼ δέ, συγκρατηθεὶς ἐπ' ὀλίγον καὶ σκεφθεὶς τὴν νοοίαν τῶν λεχθέντων, εἶπον. Μοῦ φαίνεται ὅτι ἀπὸ ὅσα ἐβλήθησαν προκύπτει κάποια ἀντίφασις με̄ ἐκεῖνα ποὶ ἐξετέθησαν ὡς πρὸς τὰ πάθη. Διότι ἐφ' ὅσον ἐνομίσαμεν ὅτι τὰ κινήματα τῶν παθῶν, τὰ ὁποῖα καὶ ἀπηρίθμησας ἐν τῇ προηγουμένη συζητήσει, δηλαδὴ ὁ θυμὸς, ἡ ἐπιθυμία, ἡ ἡδονὴ καὶ τὰ ὅμοια, λειτουργοῦνται εἰς τὴν ψυχὴν μας ἐξ αἰτίας τῆς συγγενείας μετὰ ἄλογα, ἐλέχθη δὲ ὅτι ἡ ἀγαθὴ χρῆσις τῶν κινήματων τούτων εἶναι ἀρετὴ, ἡ δὲ ἐσφαλμένη γίνεται ἡ κακία, προσέθεσε δὲ ἡ συζήτησις τὴν συμβολὴν εἰς τὸν ἐνάρετον βίον ἐκάστου τῶν ἄλλων παθῶν καὶ ὅτι διὰ τῆς ἐπιθυμίας ἀναγόμεθα εἰς τὸν Θεόν, ἀνελευκόμενοι πρὸς αὐτὸν, ὡσὰν με̄ μίαν ἀλυσίδα, μοῦ φαίνεται ὅτι τὰ ἐπιχειρήματα κάπως ἀντιτίθενται με̄ τὸ συμπέρασμα.

γ. ΜΑΚΡ. Ἐκείνη ἐρωτᾷ, πῶς τὸ λέγεις αὐτό;

ΓΡΗΓ. Ἐγὼ εἶπα. Ἀφοῦ μετὰ τὴν κάθαρσιν σβῆνει κάθε ἄλογος κίνησις μέσα μας τότε δὲν θὰ ὑπάρχῃ οὔτε τὸ ἐπιθυμητικόν. Ὅταν δὲ αὐτὸ ἀπουσιάζῃ, τότε δὲν θὰ παραμένῃ οὔτε ἡ βρεξις πρὸς τὰ καλύτερα, διότι κανὲν τοιοῦτον κίνημα δὲν θὰ παραμένῃ εἰς τὴν ψυχὴν τὸ ὁποῖον νὰ διεγείρῃ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν ἀγαθῶν.

δ. ΜΑΚΡ. Λέγει ἡ διδάσκαλος. Ἀλλὰ εἰς τὴν ἀντίρρησιν ταύτην ἔπαντῶμεν ὡς ἐξῆς. Ἡ θεωρητικὴ καὶ κριτικὴ ἰκανότης εἶναι διώματα τοῦ θεοειδοῦς τῆς ψυχῆς, διότι δι' αὐτῶν ἐννοοῦμεν καὶ τὸν Θεόν. Ἐὰν λοιπόν, εἴτε λόγῳ τῆς προσεκτικῆς ζωῆς

ταῦτα καθάρσεως ἐλευθέρα γένοιτο ἡμῖν ἢ ψυχὴ τῆς πρὸς τὰ ἄλογα τῶν παθῶν συμφυίας, οὐδὲν πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ θεωρίαν ἐμποδισθήσεται. Τὸ γὰρ καλὸν ἐλκτικὸν πῶς κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν παντὸς τοῦ πρὸς ἐκεῖνο βλέποντος. Εἰ οὖν πάσης κακίας ἢ ψυχὴ καθαρεύσειεν, ἐν τῷ καλῷ πάντως ἔσται. Καλὸν δὲ τῇ ἑαυτοῦ φύσει τὸ θεῖον πρὸς δὲ διὰ τῆς καθαρότητος τὴν συναφειαν ἔξει τῷ οἰκείῳ συναπτομένη.

Εἰ οὖν τοῦτο γένοιτο, οὐκέτι ἔσται χρεία τῆς κατ' ἐπιθυμίαν κινήσεως, ἢ πρὸς τὸ καλὸν ἡμῖν ἡγεμονεύσει. Ὁ γὰρ ἐν σκότει τὴν διαγωγὴν ἔχων, οὗτος ἐν ἐπιθυμίᾳ τοῦ φωτὸς ἔσται· εἰ δὲ ἐν τῷ φωτὶ γένοιτο, τὴν ἐπιθυμίαν ἐκδέξεται ἢ ἀπόλαυσις, ἢ δὲ ἐξουσία τῆς ἀπολαύσεως ἀργὴν καὶ ἔωλον τὴν ἐπιθυμίαν ἐργάζεται. Οὐκοῦν οὐδεμία τις ἔσται διὰ τούτων ζημία πρὸς τὴν τοῦ ἀγαθοῦ μετουσίαν, εἰ τοιούτων ἢ ψυχὴ κινήματων ἐλευθέρα γένοιτο, πρὸς ἑαυτὴν πάλιν ἐπανελθοῦσα καὶ ἑαυτὴν ἀκριβῶς ἰδοῦσα, οἷα τῇ φύσει ἐστὶ, καὶ οἷον ἐν κατόπτρῳ καὶ εἰκόνι διὰ τοῦ οἰκείου κάλλους πρὸς τὸ ἀρχέτυπον βλέπουσα. Ἀληθῶς γὰρ ἐν τούτῳ ἔστιν εἰπεῖν τὴν ἀκριβῆ πρὸς τὸ θεῖον εἶναι ὁμοίωσιν, ἐν τῷ μιμεῖσθαί πῶς τὴν ἡμετέραν ψυχὴν τὴν ὑπερκειμένην οὐσίαν. Ἡ γὰρ ὑπεράνω παντὸς νοήματος φύσις πόρρω τῶν ἐν ἡμῖν θεωρουμένων ἀφιδρυμένη, ἄλλω τινὶ τρόπῳ τὴν ἰδίαν ἐξοδεύει ζωὴν καὶ οὐ καθὼς ἡμεῖς νῦν ἐν τῷ ζῆν ἔσμεν. Ἀνθρωποὶ μὲν γάρ, διὰ τὸ ἀεὶ πάντως ἐν κινήσει τὴν φύσιν εἶναι, καθ' ὅπερ ἂν ἡ ὁρμὴ τῆς προαιρέσεως γένηται κατ' ἐκεῖνο φερόμεθα, οὐχ ὁμοίως τῆς ψυχῆς κατὰ τὸ ἔμπροσθεν αὐτῆς, ὡς ἂν εἴποι τις καὶ τὸ ὀπίσω διακειμένης.

56. Ἐλπὶς μὲν γὰρ καθηγείται τῆς ἐπὶ τὸ πρόσω κινήσεως, μνήμη δὲ διαδέχεται πρὸς τὴν ἐλπίδα προϊούσαν τὴν κίνησιν· ἀλλ' εἰ μὲν πρὸς τὸ φύσει καλὸν ἢ ἐλπὶς τὴν ψυχὴν ἄγοι,

τοῦ παρόντος εἴτε λόγῳ τῆς μετὰ ταῦτα καθάρσεως, ἐλευθερωθῆ ἢ ψυχὴ ἀπὸ τὴν συμφυΐαν μετὰ τῶν ἀλόγων παθῶν, τότε δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ ὁποῖον θὰ ἐμποδίσῃ αὐτὴν εἰς τὴν ἐνατένισιν τοῦ καλοῦ. Διότι τὸ καλὸν εἶναι ἐκ φύσεως κάπως ἔλκυστικὸν παντὸς τοῦ βλέποντος πρὸς αὐτό. Ἐὰν λοιπὸν ἡ ψυχὴ καθαρῆ ἀπὸ πᾶσαν κακίαν, τότε θὰ εὐρίσκεται ὅπωςδήποτε εἰς τὸ καλόν. Καλὸν δὲ εἶναι κατὰ τὴν φύσιν του τὸ θεῖον, πρὸς τὸ ὁποῖον ἡ ψυχὴ διὰ τῆς καθάρσεώς της θὰ ἔχη συνάφειαν συνδεομένη μετὰ συγγενοῦς.

Ἐὰν λοιπὸν τοῦτο γίνῃ, τότε δὲν θὰ χρειάζεται ἡ λειτουργία τῆς ἐπιθυμίας, διὰ νὰ μᾶς γίνῃ ὁδηγὸς πρὸς τὸ καλόν. Πράγματι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος εὐρίσκεται εἰς τὸ σκότος, αὐτὸς ἐπιθυμεῖ τὸ φῶς, ἐὰν δὲ εὐρεθῆ εἰς τὸ φῶς, τότε τὴν ἐπιθυμίαν θὰ διαδεχθῆ ἡ ἀπόλαυσις, ἡ δὲ κυριαρχία τῆς ἀπολαύσεως καθιστᾷ τὴν ἐπιθυμίαν ἀργὴν καὶ ἄχρηστον. Καμμίαν λοιπὸν ζῆμίαν δὲν ἔχει ἡ ψυχὴ διὰ τούτων εἰς τὴν συμμετοχὴν τοῦ ἀγαθοῦ, ἂν ἐλευθερωθῆ ἀπὸ τοιαῦτα κινήματα, ἐπιστρέψασα πάλιν εἰς τὸν ἑαυτὸν της καὶ ἰδοῦσα τὴν ὑπαρξίν της, ποία ἀκριβῶς εἶναι, βλέπουσα διὰ τοῦ ἰδικοῦ της κάλλους ὡς κάτοπτρον καὶ εἰκόνα πρὸς τὸ ἀρχέτυπον. Ἀληθῶς δὲ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι εἰς τοῦτο ἔγκειται ἡ ἀκριβὴς πρὸς τὸ θεῖον ὁμοίωσις, εἰς τὴν τρόπον τινὰ μίμησιν τῆς ὑπερκειμένης φύσεως ὑπὸ τῆς ψυχῆς μας. Διότι ἡ ὑπεράνω παντὸς νοήματος φύσις εὐρισκομένη μακρὰν τῶν εἰς ἡμᾶς ἐπικρατούντων, διάγει τὴν ζωὴν της κατὰ διάφορον τρόπον καὶ ὄχι καθὼς ζῶμεν ἡμεῖς ἐν τῇ ζωῇ τοῦ παρόντος. Διότι ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι, ἐπειδὴ πάντως ἡ φύσις εἶναι ἑπάντοτε ἐν κινήσει, φερόμεθα πρὸς ἐκεῖ ὅπου ἡ ὁρμὴ τῆς προαιρέσεως κατευθύνει, ἡ δὲ ψυχὴ, θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπη κανεῖς, δὲν διάκειται μὲ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ κατὰ τὸ μεταγενέστερον στάδιον ὅπως καὶ κατὰ τὸ προηγούμενον.

56. Πράγματι τὴν ψυχὴν κατὰ τὴν κίνησιν της πρὸς τὰ ἔμπρὸς ὁδηγεῖ ἡ ἐλπίς, τὴν δὲ ἐλπίδα, ὅταν προχωρήσῃ ἡ κίνησις πρὸς τὰ ἔμπρὸς, διαδέχεται ἡ μνήμη. Ἄλλ' ἐὰν μὲν ἡ

φαιδρὸν ἐνσημαίνεται τῇ μνήμῃ τὸ ἴχνος ἢ τῆς προαιρέσεως κινήσις· εἰ δὲ διαφενουθεῖν τοῦ κρείττονος, εἰδῶλω τιμὴ κάλλους παρασοφισαμένης τὴν ψυχὴν τῆς ἐλπίδος, ἢ ἐπακολουθοῦσα τοῖς γινομένοις μνήμῃ αἰσχύνῃ γίνεται. Καὶ ἐμφύλιος οὕτω πόλεμος ἐν τῇ ψυχῇ συνίσταται, μαχομένης τῇ ἐλπίδι τῆς μνήμης, ὡς κακῶς καθηγησαμένης τῆς προαιρέσεως. Τοιοῦτον γὰρ τινα νοῦν ἐρμηνεύει σαφῶς τὸ κατ' αἰσχύνῃ πάθος, ὅταν δάκνηται πρὸς τὸ ἀποβᾶν ἢ ψυχῇ, οἷόν τι μάλιστα τῇ μεταμελείᾳ καθαπτομένη τῆς ἀβουλήτου ὀρμῆς καὶ εἰς συμμαχίαν κατὰ τοῦ λυποῦντος ἐφέλκομένη τὴν λήθην. Ἄλλ' ἡμῖν μὲν, διὰ τὸ πτωχὴν εἶναι τοῦ καλοῦ, ἢ φύσις αἰεὶ πρὸς τὸ ἐνδέον ἵεται, καὶ ἢ τοῦ λείποντος ἔφρασις αὕτη ἐστὶν ἢ ἐπιθυμητικὴ τῆς φύσεως ἡμῶν διάθεσις, ἥτοι σφαλλομένη δι' ἀκρισίαν τοῦ ὄντως καλοῦ ἢ καὶ τυγχάνουσα οὐ τυχεῖν ἀγαθόν.

57. Ἡ δὲ ὑπερέχουσα πᾶσαν ἀγαθὴν ἐννοίαν φύσις καὶ πάσης ὑπερκειμένη δυνάμειος, ἅτε μηδενὸς ἐνδεῶς ἔχουσα τῶν πρὸς τὸ ἀγαθὸν νοουμένων, αὕτη τῶν ἀγαθῶν οὐσα τὸ πλήρωμα, οὐδὲ κατὰ μετοχὴν καλοῦ τινος ἐν τῷ καλῷ γινομένη, ἀλλ' αὐτὴ οὐσα ἢ τοῦ καλοῦ φύσις, ὃ τίποτε καὶ εἶναι τὸ καλὸν ὁ νοῦς ὑποτίθεται, οὔτε τὴν ἐλπιστικὴν κίνησιν ἐν ἑαυτῇ δέχεται (πρὸς γὰρ τὸ μὴ παρὸν ἢ ἐλλείψις ἐνεργεῖται μόνον· «ὃ δὲ ἔχει τις, τί καὶ ἐλπίζει;»), φησὶν δ' Ἀπόστολος), οὔτε τῆς μνημονευτικῆς ἐνεργείας πρὸς τὴν τῶν ὄντων ἐπιστήμην ἐπιδεῆς ἐστὶ· τὸ γὰρ βλεπόμενον τοῦ μνημονεύεσθαι οὐκ ἐπιδέεται. Ἐπεὶ δὲ ὄντων παντὸς ἀγαθοῦ ἐπέκεινα ἢ θεία φύσις, τὸ δὲ ἀγαθὸν ἀγαθοῦ φίλον πάντως, διὰ τοῦτο ἑαυτὴν βλέπουσα, καὶ ὃ ἔχει θέλει καὶ ὃ θέλει ἔχει, οὐδὲν τῶν ἕξωθεν εἰς ἑαυτὴν δεχομένη, ἕξω δὲ αὐτῆς οὐδέν, ὅτι

Ἐπις ὁδηγῆ τὴν ψυχὴν πρὸς τὸ κατὰ φύσιν καλόν, τότε ἡ κί-
 ησις τῆς προαιρέσεως ἐγχαράσσει εἰς τὴν μνήμην φαιδρὸν τὸ
 ἄχθος. Ἐάν δὲ ὁ ἄνθρωπος διαψευσθῆ ἐν τῇ ἐπιδιώξει τοῦ ἄνω-
 τέρου, ἀφοῦ ἡ ἐλπίς παραπλανήσῃ τὴν ψυχὴν μὲ εἰδωλον κάλ-
 λους, τότε ἡ ἐπακολουθοῦσα μνήμη τῆς γινομένης ἕξαπατήσεως
 γίνεται αἰτία ἐντροπῆς. Καὶ οὕτω λαμβάνει. χῶραν ἐν τῇ ψυχῇ
 ἡμιφύλιος πόλεμος, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ μνήμη μάχεται κατὰ τῆς
 ἀπίδος, διότι ἐγίνε κακὸς ὁδηγὸς τῆς προαιρέσεως. Τοιαύτην
 πρὸς τὴν πραγματικότητα ἐννοίαν ἔχει σαφῶς τὸ πάθος τῆς ἐντρο-
 πῆς, ὅταν ἡ ψυχὴ πληγώνεται ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα, χρησιμο-
 ποιοῦσα τὴν μεταμέλειαν ὡσάν μάλιστα ἐναντίον τῆς ἀβουλή-
 του ὁρμῆς καὶ προσκαλοῦσα εἰς συμμαχίαν τὴν λήθην κατὰ τῆς
 λύπης. Ἄλλ' εἰς ἡμᾶς μὲν ἡ φύσις, ἐπειδὴ εἶναι πτωχὴ εἰς κάλ-
 λος, πάντοτε φέρεται πρὸς τὸ ἐλλείπον, καὶ αὐτὸς ὁ πόθος τοῦ
 ἐλλείποντος εἶναι ἡ ἐπιθυμητικὴ διάθεσις τῆς φύσεώς μας, ὑπὸ
 τὰς δύο μορφάς της, εἴτε σφάλεται λόγῳ τῆς ἀκρισίας ὡς πρὸς
 τὸ ὄντως καλόν, εἴτε ἐπιτυχάνει ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον τυγχάνει
 νὰ εἶναι ἀγαθόν.

57. Ἡ δὲ ὑπερέχουσα πᾶσαν ἀγαθὴν ἐννοίαν φύσις, καὶ
 ὑπερκειμένη πάσης δυνάμεως, διότι οὐδενὸς ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁ-
 ποῖα θεωροῦνται ἀγαθὰ ἔχει ἀνάγκην, αὐτὴ ἡ ὁποῖα εἶναι τὸ
 πλήρωμα τῶν ἀγαθῶν, δὲν εὐρίσκεται εἰς τὸ καλόν ἐπειδὴ με-
 τέχει κάποιου καλοῦ, ἄλλὰ διότι εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ φύσις τοῦ
 καλοῦ, ὅ,τιδῆποτε ὑποθέτει ὁ νοῦς μας ὅτι εἶναι τὸ καλόν, οὔτε
 τὴν ἐλπιστικὴν κίνησιν δέχεται ἐν ἑαυτῇ (διότι ἡ ἐλπίς κατευθύνει
 μόνον πρὸς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι παρόν. «Αὐτὸ δὲ τὸ ὁποῖ-
 ον ἔχει κανεῖς, πῶς θὰ τὸ ἐλπίζῃ;», λέγει ὁ ἀπόστολος)²³, οὔτε
 τὴν μνημονευτικὴν ἱκανότητα ἔχει ἀνάγκην διὰ νὰ γινώσκῃ
 ἐπακριβῶς τὰ ὄντα, διότι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον βλέπει κανεῖς δὲν
 ἔχει ἀνάγκην νὰ τὸ ἐνθυμῆται. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ θεία φύσις εἶ-
 ναι πέραν παντὸς ἀγαθοῦ, τὸ δὲ ἀγαθὸν πάντως εἶναι φίλον
 τοῦ ἀγαθοῦ, διὰ τοῦτο βλέπουσα ἑαυτὴν, καὶ ὅ,τι ἔχει θέλει,
 καὶ ὅ,τι θέλει ἔχει, μὴ δεχομένη μέσα της τίποτε ἀπὸ ἕξω, ἐνῶ

μη ἢ κακία μόνη, ἤτις, εἰ κὰν παράδοξον εἰπεῖν, ἐν τῷ μὴ εἶναι τὸ εἶναι ἔχει· οὐ γὰρ ἄλλη τίς ἐστι κακίας γένεσις, εἰ μὴ τοῦ ὄντος στέρησις. Τὸ δὲ κυρίως ὄν ἢ τοῦ ἀγαθοῦ φύσις ἐστίν. Ὁ οὖν ἐν τῷ ὄντι οὐκ ἔστιν, ἐν τῷ μὴ εἶναι πάντως ἐστίν.

58. Ἐπειδὴν οὖν καὶ ἡ ψυχὴ πάντα τὰ ποικίλα τῆς φύσεως ἀποσκευασαμένη κινήματα θεοειδῆς γίνεται καὶ ὑπερβᾶσα τὴν ἐπιθυμίαν ἐν ἐκείνῳ ἤ, πρὸς δ' ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τέως ὑπῆρξεν, οὐκέτι τινὰ σχολὴν δίδωσιν ἐν ἑαυτῇ, οὔτε τῇ ἐλπίδι οὔτε τῇ μνήμῃ, τὸ γὰρ ἐλπιζόμενον ἔχει, ἢ δὲ περὶ τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἀγαθῶν ἀσχολία τὴν μνήμην ἐκκρούει τῆς διανοίας καὶ οὕτω τὴν ὑπερέχουσαν μιμεῖται ζωὴν τοῖς ἰδιώμασι τῆς θείας φύσεως ἐμμορφωθείσα, ὡς μηδὲν ὑπολειφθῆναι τῶν ἄλλων αὐτῇ, πλὴν τῆς ἀγαπητικῆς διαθέσεως, φυσικῶς τῷ καλῷ προσφρομένης. Τοῦτο γὰρ ἐστίν ἡ ἀγάπη, ἢ πρὸς τὸ καταθύμιον ἐνδιάθετος σχέσις. Ὅταν οὖν ἀπλῆ καὶ μονοειδῆς καὶ ἀκριβῶς θεοείκελος ἡ ψυχὴ γενομένη εὐροίτο ἀληθῶς ἀπλοῦν τε καὶ ἄυλον ἀγαθόν, ἐκεῖνο τὸ μόνον τοιόν τι ἀγαπητὸν καὶ ἐράσμιον προσφύεται τε αὐτῷ καὶ συνανακίοναται διὰ τῆς ἀγαπητικῆς κινήσεώς τε καὶ ἐνεργείας, πρὸς τὸ αἰεὶ καταλαμβανόμενον τε καὶ εὐρισκόμενον ἑαυτὴν μορφοῦσα· καὶ τοῦτο γινομένη διὰ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ ὁμοιότητος, ὅπερ ἢ τοῦ μετεχομένου φύσις ἐστίν, ἐπιθυμίας δὲ ἐν ἐκείνῳ μὴ οὔσης διὰ τὸ μηδέ τινος τῶν ἀγαθῶν ἔνδειαν ἐν αὐτῷ εἶναι, ἀκόλουθον ἂν εἴη καὶ τὴν ψυχὴν ἐν τῷ ἀνευθεεῖ γενομένην ἐκβάλλειν ἀφ' ἑαυτῆς καὶ τὴν ἐπιθυμητικὴν κίνησιν τε καὶ διάθεσιν, ἢ τότε γίνεται μόνον, ὅταν μὴ παρῇ τὸ ποθοῦμενον.

Τοῦ δὲ τοῦ τοιούτου δόγματος καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος ἡμῖν καθηγῆσατο, πάντων τῶν νῦν ἐν ἡμῖν καὶ ἐπὶ τῷ κρείττονι σπουδαζομένων παῦλάν τινα καὶ καταστολὴν προαγγείλας, μόνης

Βλέω ἀπὸ αὐτὴν δὲν ὑπάρχει τίποτε ἐκτὸς τῆς κακίας, ἣ ὁποία, ὡς ἄνθρωπον παράδοξον καὶ ἀν εἶναι, ἔχει τὴν ὑπαρξίν της εἰς τὴν ἀνυπαρξίαν. Διότι ἀπὸ τίποτε ἄλλο δὲν γεννᾶται ἢ κακία παρά ἀπὸ τῆς στέρησιν τοῦ ὄντος. Τὸ δὲ κυρίως ὄν εἶναι ἡ φύσις τοῦ ἀγαθοῦ. Ὅ,τι λοιπὸν δὲν εὐρίσκεται εἰς τὴν ὑπαρξιν, πάντως εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀνυπαρξίαν.

58. Ὅταν λοιπὸν ἡ ψυχὴ ἀποβάλλουσα πάντα τὰ διάφορα κινήματα τῆς φύσεως γίνεται θεοειδὴς καὶ ὑπερβᾶσα τὴν ἐπιθυμίαν εὐρίσκεται ἐκεῖ ἀκριβῶς ὅπου προηγουμένως ἐφέρετο ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας, δὲν ἐπιτρέπει πλέον εἰς ἑαυτὴν οὔτε τὴν ἐλπίδα οὔτε τὴν μνήμην, διότι ἔχει ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἦτο ἀντικείμενον τῆς ἐλπίδος, διὰ δὲ τῆς ἐνασχολήσεως ἐν τῇ ἀπολαύσει τῶν ἀγαθῶν ἐκβάλλει ἀπὸ τὴν διάνοιαν τὴν μνήμην, καὶ τοιοῦτοτρόπως μιμεῖται τὴν ὑπερέχουσαν ζωὴν τῆς θείας φύσεως σχηματιζομένη σύμφωνα μὲ τὰ ἰδιώματα αὐτῆς, ὥστε ἀπὸ τὰ ἄλλα νὰ μὴ τῆς παραμένῃ τίποτε ἐκτὸς τῆς ἀγαπητικῆς διαθέσεως, ἣ ὁποία ἔχει φυσικὴν συγγένειαν πρὸς τὸ καλόν. Διότι τοῦτο εἶναι ἡ ἀγάπη, ἡ ἐνδιάθετος σχέσις πρὸς τὸ ἐπιθυμητόν. Ὅταν λοιπὸν ἡ ψυχὴ, γενομένη ἀπλῆ καὶ μονοειδὴς καὶ ἐντελῶς θεοειδὴς, εὐρεθῇ ἀγαθὸν ἀληθῶς ἀπλοῦν καὶ αὔλον, τὸ μόνον τὸ ὁποῖον ὑπάρχει ὡς πράγματι ἀγαπητόν καὶ ἐπιθυμητόν, συνενώνεται μετ' αὐτοῦ καὶ συγκερνᾶται διὰ τῆς ἀγαπητικῆς κινήσεως καὶ ἐνεργείας, μορφώνουσα ἑαυτὴν σύμφωνα μὲ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πάντοτε νοεῖται καὶ εὐρίσκεται, καὶ γίνεται διὰ τῆς πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὁμοιότητός της αὐτὸ τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ φύσις τοῦ μετεχομένου. Ἐπειδὴ δὲ ἐκεῖνο δὲν ἔχει ἐπιθυμίαν, διότι δὲν ἔχει καμμίαν ἔλλειψιν ἀγαθοῦ, ἐπόμενον εἶναι καὶ ἡ ψυχὴ φθάνουσα εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἀνευδευτοῦ νὰ ἐκβάλλῃ ἀπὸ τὴν φύσιν της τὴν ἐπιθυμητικὴν κίνησιν καὶ διάθεσιν, ἣ ὁποία τότε μόνον ὑπάρχει, ὅταν δὲν εἶναι παρὸν τὸ ποθούμενον.

Εἰς τὴν διδασκαλίαν δὲ ταύτην μᾶς ὁδηγεῖ καὶ ὁ θεὸς Ἀπόστολος ὁ ὁποῖος προανήγγειλε παῦσιν καὶ καταστολὴν πάντων τῶν ἐνεργημάτων τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν τῶρα μέσα μας

δὲ τῆς ἀγάπης οὐχ εὐρών τὸν ὄρον. Προφητεῖται γάρ, φησί, καταργηθήσονται καὶ γλῶσσαι παύσονται· ἡ δὲ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει· ὅπερ ἴσον ἐστὶ τῷ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχειν· ἀλλὰ καὶ πίστιν καὶ ἐλπίδα συμπαραμεμενηκέναι τῇ ἀγάπῃ λέγων, πάλιν καὶ τούτων αὐτὴν ὑπερτίθησιν εἰκότως. Ἡ γὰρ ἐλπίς μέχρις ἐκείνου κινεῖται, ἕως ἂν μὴ παρῇ ἢ τῶν ἐλπίζομένων ἀπόλαυσις καὶ ἡ πίστις ὡσαύτως ἔρεισμα τῆς τῶν ἐλπίζομένων ἀδηλίας γίνεται. Οὕτω γὰρ αὐτὴν καὶ ὠρίσατο λέγων. Ἔστι δὲ πίστις ἐλπίζομένων ὑπόστασις.

59. Ἐπειδὴν δὲ ἔλθῃ τὸ ἐλπίζομενον, τῶν ἄλλων οὐ παραινεμένων πάντων, ἢ κατὰ τὴν ἀγάπην ἐνέργεια μένει, τὸ διαδεχόμενον αὐτὴν οὐχ εὐρίσκουσα. Διὸ καὶ προτερεύει τῶν τε κατ' ἀρετὴν κατορθομένων ἀπάντων καὶ τῶν τοῦ νόμου παραγγελμάτων. Εἰ οὖν ἐπὶ τοῦτό ποτε τὸ τέλος φθάσειεν ἡ ψυχὴ, ἀνευδεῶς ἔξει τῶν ἄλλων, ἅτε δὴ τοῦ πληρώματος περιδεδραγμένη τῶν ὄντων, καὶ δοκεῖ μόνη πως αὐτὴ τῆς θείας μακαριότητος ἐν ἑαυτῇ σώζειν τὸν χαρακτήρα. Ἡ τε γὰρ ζωὴ τῆς ἄνω φύσεως ἀγάπη ἐστίν, ἐπειδὴ τὸ καλὸν ἀγαπητὸν πάντως ἐστὶ τοῖς γινώσκουσι· γινώσκει δὲ ἑαυτὸ τὸ θεῖον· ἡ δὲ γνῶσις ἀγάπη γίνεται. Διότι καλὸν ἐστὶ τῇ φύσει τὸ γινωσκόμενον, τοῦ δὲ ἀληθῶς καλοῦ ὁ ὑβριστῆς οὐ προσάπτεται κόρος· κόρου δὲ τὴν ἀγαπητικὴν πρὸς τὸ καλὸν σχέσιν οὐ διακόπτοντος, αἰεὶ ἡ θεία ζωὴ δι' ἀγάπης ἐνεργηθήσεται, ἢ καλὴ τε κατὰ φύσιν ἐστὶ καὶ ἀγαπητικῶς πρὸς τὸ καλὸν ἐκ φύσεως ἔχει, καὶ ὄρον τῆς κατὰ τὴν ἀγάπην ἐνεργείας οὐκ ἔχει, ἐπειδὴ οὐδὲ τοῦ καλοῦ τι πέρασ καταλαμβάνεται, ὡς συναπολήγειν τῷ πέρατι τοῦ καλοῦ τὴν ἀγάπην· μόνῳ γὰρ τῷ ἐναντίῳ τὸ καλὸν περατιοῦται· οὗ δὲ ἡ φύσις ἀνεπίδεκτός ἐστι τοῦ χειρόνος, πρὸς τὸ ἀπέραντόν τε καὶ ἀόριστον τὸ ἀγαθὸν προελεύσεται.

24. Α' Κορ. 13, 8 - 13.

25. Ἐβρ. 11,1.

καὶ μᾶς κατευθύνουν πρὸς τὸ ἀγαθόν, μόνον δὲ τῆς ἀγάπης δὲν ἔχει τέλος. Διότι, λέγει, αἱ προφητεῖαι θὰ καταργηθοῦν καὶ αἱ γλῶσσαι θὰ παύσουν. Ἡ δὲ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι ἡ ἀγάπη μένει πάντοτε ἡ ἴδια. Ἄλλὰ λέγων ὅτι θὰ παραμείνουν μαζί μὲ τὴν ἀγάπην καὶ ἡ πίστις καὶ ἡ ἐλπίς, πάλιν θέτει αὐτὴν ὑπεράνω τούτων εὐλόγως²⁴. Διότι ἡ ἐλπίς κινεῖται μέχρι ἐκείνου τοῦ σημείου, ἕως ὅτου δηλαδὴ ἀπουσιάζει ἡ ἀπόλαυσις τῶν ἐλπιζομένων καὶ ἐπίσης ἡ πίστις γίνεται στήριγμα τῆς ὁδηγίας τῶν ἐλπιζομένων. Διὸ αὐτὸν τὸν ὀρισμὸν τῆς ἔδωσεν· ἡ πίστις εἶναι ἡ ὑπόστασις τῶν ἐλπιζομένων πραγμάτων»²⁵.

59. Ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ ἐλπιζόμενον εἰς τὴν πραγματικότη-
τα, τότε ἐνῶ ὅλαι αἱ ἄλλαι ἀρεταὶ ἐξαφανίζονται καὶ μόνον ἡ ἐνέργεια τῆς ἀγάπης μένει, μὴ εὐρίσκουσα τὸν διάδοχόν της. Διὰ τοῦτο ἡ ἀγάπη ἔρχεται πρώτη πάντων τῶν κατορθωμά-
των τῆς ἀρετῆς ἀλλὰ καὶ τῶν παραγγελμάτων τοῦ νόμου. Ἐάν λοιπὸν κάποτε ἡ ψυχὴ φθάσῃ εἰς τοῦτο τὸ τέλος, τότε δὲν θὰ ἔχη καμμίαν ἀνάγκην τῶν ἄλλων, διότι θὰ ἔχη ἀρπάσει τὸ πλήρωμα τῶν ὄντων, καὶ φαίνεται ὅτι μόνη αὐτὴ θὰ περισώζῃ μέσα της τὸν χαρακτῆρα τῆς θείας μακαριότητος. Διότι ἡ ζωὴ τῆς ἄνω φύσεως εἶναι ἀγάπη, ἐπειδὴ τὸ καλὸν εἶναι ἀγαπητὸν εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι τὸ γνωρίζουν. Ὁ δὲ Θεὸς γινώσκει ἑαυ-
τόν, ἡ δὲ γνῶσις γίνεται ἀγάπη, διότι καλὸν εἶναι ἐκ φύσεως τὸ γινωσκόμενον εἰς τὸ ἀληθῶς δὲ καλὸν δὲν πλησιάζει ἢ ὕβρις τοῦ κόρου. Ἐφ' ὅσον δὲ ὁ κόρος δὲν διακόπτει τὴν σχέσιν τῆς ἀγάπης πρὸς τὸ καλόν, τότε ἡ θεία ζωὴ ἐνεργεῖται διὰ τῆς ἀ-
γάπης, ἡ ὁποία ἐκ φύσεως εἶναι καλὴ καὶ ἀγαπᾷ τὸ ἐκ φύσεως καλόν, καὶ ὄριον τῆς ἀγαπητικῆς ἐνεργείας δὲν ἔχει, διότι οὔτε τοῦ καλοῦ δὲν ὑπάρχει τέρμα, ὥστε ἡ ἀγάπη μὲ τὸ πέρασ τοῦ καλοῦ νὰ τερματίζεται καὶ ἡ ἀγάπη. Πράγματι τὸ καλὸν περα-
τοῦται μόνον εἰς τὸ ἀντίθετον. Ὅπου δὲ ἡ φύσις εἶναι ἀνεπί-
δεκτος κακοῦ, ἐκεῖ τὸ ἀγαθὸν θὰ προχωρῇ πρὸς τὸ ἀπέραντον καὶ ἀπεριόριστον.

60. Ἐπει οὖν ἑλκτική τῶν οἰκειῶν πᾶσα φύσις ἐστίν, οἰκειῶν δέ πως τῷ Θεῷ τὸ ἀνθρώπινον, ἅτε δὴ φέρον ἐν ἑαυτῷ τοῦ ἀρχετύπου μιμήματα, ἔλκεται κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην πρὸς τὸ θεῖον τε καὶ συγγενὲς ἢ ψυχῇ. Δεῖ γὰρ πάντη καὶ πάντως τῷ Θεῷ ἀποσωθῆναι τὸ ἴδιον· ἀλλ' εἰ μὲν κούφη καὶ ἀπέριττος τύχη, μηδεμιᾶς σωματικῆς ἀχθηδόνος αὐτὴν πιεζούσης, ἡδεῖα καὶ εὐκόλος αὐτῇ ἢ πρὸς τὸν ἐπισπώμενον προσχώρησις γίνεται. Εἰ δὲ τοῖς τῆς προσπαθείας ἡλοῖς εἰς τὴν πρὸς τὰ ὑλώδη σχέσιν καταπαρῆ, οἷόν τινα πάσχειν εἰκὸς ἐν τοῖς συμπτώμασι τῶν σεισμῶν, τὰ ἐμπιεσθέντα τοῖς χώμασι σώματα· προκεισθῶ δὲ καθ' ὑπόθεσιν τὸ μὴ βεβαρῆσθαι μόνον αὐτὰ τοῖς συμπτώμασιν, ἀλλὰ καὶ διαπεπερονῆσθαι τισιν ὀβελοῖς ἢ ξύλοις τοῖς ἐνευρεθεῖσι τῷ χώματι, ὅπερ οὖν εἰκὸς ὑπομεῖναι τὰ οὕτω διακείμενα σώματα, παρὰ τῶν οἰκειῶν τῆς συμπτώσεως ὀσίας αἰτίας ἐνεκεν ἐξελκόμενα· ξανθήσεται γὰρ πάντως, καὶ σπαραχθήσεται καὶ πᾶν ὀτιοῦν τῶν χαλεπωτάτων πείσεται, τοῦ χώματος αὐτὰ καὶ τῶν ἡλῶν διὰ τὴν τῶν ἐφελκομένων βίαν καταξαιρόντων· τοιοῦτόν τί μοι δοκεῖ καὶ περὶ τὴν ψυχὴν γίνεσθαι πάθος, ὅταν ἡ θεία δύναμις ὑπὸ φιλανθρωπίας ἐκ τῶν ἀλόγων τε καὶ ὑλικῶν συμπτωμάτων ἐφέλκεται τὸ ἴδιον. Οὐ γὰρ μισῶν οὐδ' ἀμνόμενος ἐπὶ τῇ κακῇ ζωῇ, κατὰ γε τὸν ἐμὸν λόγον, ἐπάγει τοῖς ἐξημαρτηκόσι τὰς ὀδυνηρὰς διαθέσεις ὁ Θεός, ὁ ἀντιποιούμενός τε καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἔλκων πᾶν ὅ,τι περ αὐτοῦ χάριν ἦλθεν εἰς γένεσιν· ἀλλ' ὁ μὲν ἐπὶ τῷ κρείττονι σκοπῷ πρὸς ἑαυτόν, ὅς ἐστι πηγὴ πάσης μακαριότητος, ἐπισπᾶται τὴν ψυχὴν· ἐπισυμβαίνει δὲ κατ' ἀνάγκην ἢ ἀλγεινῇ διαθέσει τῷ ἐλκόμενῳ.

Καὶ ὥσπερ τὴν ἐμμιχθεῖσαν τῷ χρυσίῳ ὕλην οἱ διὰ πυρὸς ἐκκαθαίροντες οὐ μόνον τὸ νόθον τῷ πυρὶ τήκουσιν, ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην καὶ τὸ καθαρὸν τῷ κιβδήλῳ συγκατατήκεται, κἀκείνου δὲ δαπανωμένου τοῦτο μένει· οὕτω καὶ τῆς κακίας

26. Ἡ ἴδια εἰκὼν ὑπάρχει εἰς τὸ Περὶ Παρθενίας κεφ. 5 καὶ εἰς τοὺς Μακαρισμοὺς ὀμιλία 8.

50. Ἐπειδὴ λοιπὸν πᾶσα φύσις ἐλκύει τὰ συγγενῆ της, ὁ δὲ ἄνθρωπος συγγενεῦει κάπως μὲ τὸν Θεόν, διότι φέρει εἰς ἑαυτὸν μιμήματα τοῦ ἀρχετύπου, κατ' ἀνάγκην ἡ ψυχὴ ἔλκεται πρὸς τὸ θεῖον καὶ συγγενές. Πρέπει δὲ παντοῦ καὶ πάντως νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὸν Θεὸν ἐκεῖνο τὸ ὅποῖον εἶναι ἰδικὸν του. Ἄλλ' ἔάν μὲν ἡ ψυχὴ εἶναι ἐλαφρὰ καὶ ἀπέριττος, ἀπίεστος ἀπὸ σωματικὰ βάρη, τότε ἡ προχώρησις της πρὸς τὸ ἐλκύνον γίνεται εὐχάριστος καὶ εὐκολος. Ἐάν ὅμως εἶναι ἠνωμένη πρὸς τὰ ὑλικά μὲ τοὺς ἥλους τῶν παθῶν, τότε πάσχει περίπου ὅ,τι καὶ τὰ σώματα τὰ καλυπτόμενα ἀπὸ τὰ χῶματα ἐν περιπτώσει σεισμοῦ²⁸. Ἄς ὑποθέσωμεν δὲ ὅτι ταῦτα δὲν εἶναι μόνον ὑπὸ τὸ βᾶρος τῶν προσχωμάτων ἀλλὰ καὶ ὅτι ἔχουν διαπερασθῆ ὑπὸ ὠρισμένων ὀβελῶν καὶ ξύλων τὰ ὅποια εὐρίσκονται μέσα εἰς τὸ χῶμα, πρᾶγμα τὸ ὅποῖον εἶναι εὐλογον νὰ ὑφίστανται τὰ οὕτω διακεείμενα σώματα τὰ ὅποια ἀνασύρονται ἀπὸ τὰ ἐρείπια ὑπὸ τῶν συγγενῶν των δι' ἔνταφιασμόν. Τὰ σώματα ταῦτα καταφαίνονται ὅπωςδὴποτε καὶ κατασπῶνται καὶ ὑφίστανται πολλὰ παρόμοια, διότι λόγῳ τῆς βίας τῶν ἀνασυρόντων τὸ χῶμα καὶ τὰ καρφιά τὰ καταξοσχίζουν. Μοῦ φαίνεται ὅτι κάτι παρόμοιον ὑποφέρει καὶ ἡ ψυχὴ, ὅταν ἡ θεία δύναμις ἐλκύνῃ διὰ φιλανθρωπίαν ἐκεῖνο τὸ ὅποῖον τῆς ἀνήκει ἀπὸ τὰς ἀλόγους καὶ τὰς ὑλικὰς καταπτώσεις. Διότι ὁ Θεός, κατὰ τὴν γνώμην μου, δὲν ἐπιφέρει ἐπὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς τὰς ὀδυνηρὰς αὐτὰς διαθέσεις ἀπὸ μῖσος καὶ ἐκδίκησιν διὰ τὴν κακὴν των ζωὴν, αὐτὸς ὁ ὅποῖος ἀπαιτεῖ καὶ ἔλκει εἰς ἑαυτὸν πᾶν ὅ,τι χάριν αὐτοῦ ἔδημιουργήθη. Ἄλλὰ αὐτὸς μὲν προσελκύει τὴν ψυχὴν διὰ σκοπὸν καλύτερον εἰς ἑαυτὸν, τὴν πηγὴν πάσης μακαριότητος, συμβαίνει δὲ ἡ ὀδυνηρὰ διάθεσις εἰς τὸ ἐλκυόμενον.

Ὅπως οἱ καθαρίζοντες διὰ πυρὸς τὸν χρυσὸν ὁ ὅποῖος ἀνεμίχθη μὲ ἄλλην ὕλην δὲν λειώνουν μὲ τὸ πῦρ μόνον τὸ νόθον στοιχεῖον ἀλλὰ κατ' ἀνάγκην λειώνουν μαζί μὲ τὸ κίβδηλον καὶ τὸ καθαρὸν, καὶ ὅταν τὸ κίβδηλον κατακαῖ, τότε μένει τὸ καθαρὸν, οὕτω, ὅταν ἡ κακία δαπανᾶται εἰς τὸ πῦρ τῆς καθάρ-

τῷ ἀκοιμήτῳ πυρὶ δαπανωμένης, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τὴν ἐνωθεῖσαν αὐτῇ ψυχὴν ἐν τῷ πυρὶ εἶναι, ὡς ἂν τὸ κατεσπαρμένον νόθον καὶ ἑλωδες καὶ κίβδηλον ἀπαναλωθῇ τῷ πυρὶ δαπανώμενον. Καὶ καθάπερ εἶ τιμι σχοινίῳ πηλὸς τῶν κολλωδεστέρων διὰ βάθους περιπλασθείη, εἶτα διὰ τινος λεπτοῦ χωρήματος ἢ ἀρχὴ διεξαχθείη τῆς σχοίνου, καὶ βιαίως τις ἐπὶ τὰ ἐντὸς ἐκ τοῦ ἄκρου τὴν σχοῖνον ἐφέλκοιτο, ἀνάγκη πᾶσα τὴν μὲν ἐπεσθαι τῷ ἐπισπωμένῳ, τὸν δὲ περαπλασθέντα πηλὸν ἐκ τῆς βιαίας ὀλκῆς ἔξω τῆς τρυμαλιᾶς μένειν τῆς σχοίνου ἀποξυόμενον, καὶ αἷτιον αὐτῇ γίνεσθαι τοῦ μὴ εδοδοῦσθαι κατὰ τὴν πάροδον, ἀλλὰ βιαίαν ὑπομένειν ἐκ τοῦ ἐφελκομένου τὴν τάσιν τοιοῦτόν τί μοι δοκεῖ καὶ τὸ περὶ τὴν ψυχὴν ἐννοεῖν ταῖς ὕλικαῖς τε καὶ γεώδεσι προσπαθείαις ἐνεληθεῖσαν, κάμνειν καὶ διατείνεσθαι, τοῦ μὲν Θεοῦ τὸ ἴδιον πρὸς ἑαυτὸν ἔλκοντος, τοῦ δ' ἄλλοτρίου, διὰ τὸ συμφυῆναί πως αὐτῇ, βιαίως ἀποξυόμενον καὶ τὰς δριμείας αὐτῇ καὶ ἀνυποστάτους ἀλγηδόνας ἐπάγοντος.

61. ΓΡΗΓ. Οὐκοῦν, εἶπον, οὐχ ἡ θεία κρίσις, ὡς ἔοικε, κατὰ τὸ προηγούμενον, τοῖς ἐξημαρτηκόσιν ἐπάγει τὴν κόλασιν, ἀλλὰ ἡ μὲν ὡς ὁ λόγος ἀπέδειξεν, ἀγαθὸν ἐνεργεῖ μόνον τοῦ κακοῦ ἀποκρίνουσα καὶ πρὸς τὴν τῆς μακαριότητος κοινωνίαν ἐπισπωμένη· ὁ δὲ τῆς συμφυίας διασπασμὸς ὀδύνη τῷ ἐλκομένῳ γίνεται.

ΜΑΚΡ. Οὕτω, φησὶν ἡ διδάσκαλος, καὶ ὁ ἐμός ἐστι λόγος, καὶ ὅτι μέτρον τῆς ἀλγηδόνος ἢ τῆς κακίας ἐν ἐκάστῳ ποσότης ἐστίν. Οὐ γὰρ εἰκὸς ἐκ τοῦ ἴσου τὸν εἰς τοσοῦτον ἐν ἀτηγορευμένοις γεγονότα κακοῖς, καὶ τὸν μετρίοις συνενεχθέντα πλημμελήμασιν, ἐν τῇ κρίσει τῆς μοχθηρᾶς ἔξεως ἀνιαθῆναι, ἀλλὰ παρὰ τὸ ποσὸν τῆς ὕλης, ἢ πλεῖον ἢ ἑλαττον, ἢ ὀδυνηρὰ ἐκείνη φλόξ ἐξαφθῆσεται, ἕως ἂν τὸ ὑποτρέφον ἦ. Ὡ τοίνυν

ως, κατ' ἀνάγκην εἶναι εἰς τὸ πῦρ καὶ ἡ ἠνωμένη με αὐτὴν ψυχὴ, ἕως ὅτου τὸ διεσπαρμένον, νόθον καὶ ὑλώδες καὶ κίβδηλον στοιχεῖον κατακαῆ ὑπὸ τοῦ πυρός. Καὶ ὅπως ὅταν ἐν σχοινίον περιτυλιχθῆ ἀπὸ παχὺ στρῶμα κολλώδους πηλοῦ, σπειτα δὲ ἡ ἀρχὴ του ἐξαχθῆ ἀπὸ στενὸν πέρασμα καὶ τὸ ἐλκύνῃ κάποιος ἀπὸ τὸ ἄκρον βιαίως πρὸς τὰ μέσα, κατ' ἀνάγκην τὸ σχοινίον ἀκολουθεῖ τὸ βίαιον τράβηγμα, ὁ δὲ περιβάλλων πηλὸς μένει ἔξω τῆς τρύπας ξυνόμενος ἀπὸ τὴν βίαν καὶ συντελεῖ ὥστε τὸ σχοινίον νὰ μὴ περᾷ εὐκόλα καὶ νὰ ὑφίσταται βίαιον τέντωμα ἀπὸ τὸ τράβηγμα, κάτι παρόμοιον μοῦ φαίνεται πρέπει νὰ ἐννοοῦμεν ὅτι συμβαίνει καὶ με τὴν ψυχὴν· τυλιχθεῖσα εἰς τὰ πάθη τὰ ὑλικά καὶ γήϊνα, ὑποφέρει καὶ τεντώνεται, ἀφοῦ ὁ μὲν Θεὸς ἐλκύνῃ πρὸς ἑαυτὸν ὅ,τι εἶναι ἰδικόν του, τὸ δὲ ξένον, καθὼς συνευρίσκεται κατὰ τινὰ τρόπον με αὐτὴν, βιαίως ἀποξύνεται καὶ δημιουργεῖ εἰς αὐτὴν τοὺς δριμεῖς καὶ ἀνυποφόρους πόνους.

61. ΓΡΗΓ. Ἐπομένως, εἶπα, ὡς φαίνεται ἀπὸ τὰ προηγουμένως λεχθέντα, δὲν τιμωρεῖ τοὺς ἀμαρτήσαντας ἡ θεία κρίσις, ἀλλ' ὡς ἀπέδειξεν ἡ ἐπιχειρηματολογία, αὐτὴ μὲν ἐνεργεῖ μόνον διὰ νὰ ξεχωρίσῃ τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ τὸ κακὸν καὶ νὰ προσελκύσῃ τὴν ψυχὴν εἰς τὴν κοινωσίαν τῆς μακαριότητος, ἡ δὲ διάσπασις τῆς συμφυΐας τοῦ οἰκείου καὶ τοῦ ξένου γίνεται αἰτία πόνου διὰ τὴν ἐλκομένην ψυχὴν.

ΜΑΚΡ. Ἡ διδάσκαλος λέγει. Τοῦτο εἶναι καὶ ἡ ἰδική μου ἀποψις. Μέτρον τοῦ πόνου εἶναι ἡ ποσότης τῆς κακίας ἡ ὅποια ὑπάρχει εἰς ἕνα ἕκαστον. Διότι δὲν εἶναι εὐλογον ὁ πρᾶττων τόσας ἀπηγορευμένας πράξεις κακίας καὶ ὁ πεσῶν εἰς μέτρια πλημμελήματα νὰ ὑποστοῦν ἴσην ὀδύνην διὰ τὴν κακὴν των ἕξιν, ἀλλὰ ἡ ὀδυνηρὰ ἐκείνη φλόξ θὰ ἐξαφθῆ ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τὴν ποσότητα τῆς ὕλης, τὴν περισσοτέραν ἢ ὀλιγωτέραν, ἕως ὅτου ὑπάρχει ὑλικὸν νὰ τρέφῃ τὴν φλόγα. Εἰς ὅποιον λοιπὸν εἶναι πολὺ τὸ φορτίον τῆς ὑλοφροσύνης, κατ' ἀνάγκην θὰ εἶναι πολλή καὶ θὰ διαρκῆ πολὺ ἡ κατατρώγουσα φλόξ. Εἰς ὅποιον δὲ

πολὺς ὁ ὑλώδης ἔπεστι φόρτος, πολλὴν ἀνάγκη καὶ διαρκεστέραν ἐπ' αὐτοῦ γίνεσθαι τὴν ἀναλίσκουσαν φλόγα· ᾧ δὲ ἐπ' ἔλαττον ἢ τοῦ πυρὸς δαπάνη ἐγκαταμέμικται, τοσοῦτον ὑποκαταβαίνει τῆς σφοδροτέρας τε καὶ δριμυτέρας ἐνεργείας ἢ κόλασις, ὅσον ἡλάττωται τῷ τῆς κακίας μέτρῳ τὸ ὑποκείμενον. Χρῆ γὰρ πάντῃ καὶ πάντως ἐξαιρεθῆναι ποτε τὸ κακὸν ἐκ τοῦ ὄντος καὶ ὅπερ ἐν τοῖς φθάσασιν εἴρηται, τὸ ὄντως μὴ ὄν, μηδ' εἶναι ὄλως. Ἐπειδὴ γὰρ ἔξω τῆς προαιρέσεως ἡ κακία εἶναι φύσιν οὐκ ἔχει, ὅταν πᾶσα προαίρεσις ἐν τῷ Θεῷ γένηται, εἰς παντελῆ ἀφανισμόν ἢ κακία μεταχωρήσειε, τῷ μηδὲν αὐτῆς ὑπολειφθῆναι δοχεῖον.

62. ΓΡΗΓ. Ἄλλὰ τί κέρδος τῆς χρηστῆς ταύτης ἐλπίδος, εἶπον ἐγώ, τῷ λογιζομένῳ ὅσον ἐστὶ κακὸν καὶ ἐνιαυσίαν μόνην ὑποσχεῖν ἀληθόνα; Εἰ δ' εἰς αἰώνιον τι διάστημα ἢ ἄσχετος ἐκείνη ὁδὸν παραταθείη, τίς ἐκ τῆς ὕστερον ἐλπίδος ὑπολέλειπται παραμυθία, ᾧ πρὸς ὅλον αἰῶνα συνδιαμετρεῖται ἡ κόλασις;

63. ΜΑΚΡ. Ὡστε προνοητέον ἢ καθόλου τῶν τῆς κακίας μολυσμάτων φυλάξαι τὴν ψυχὴν ἀμιγῆ τε καὶ ἀκοινωνήτον ἢ, εἰ τοῦτο πάντῃ ἀμήχανον διὰ τὸ ἐμπαθὲς τῆς φύσεως ἡμῶν, ὡς ὅτι μάλιστα ἐν μετροῖσι τισὶ καὶ εὐθεραπεύτοις εἶναι τὰ τῆς ἀρετῆς ἀποτεύγματα. Οἶδε γὰρ ἡ εὐαγγελικὴ διδασκαλία καὶ μυρίων ὀφειλέτην τινὰ ταλάντων καὶ πεντακοσίων δηναρίων καὶ πενήκοντα καὶ κοδράντων τινός, ὅπερ τὸ ἔσχατόν ἐστιν ἐν νομίμασι, τὴν δὲ τοῦ Θεοῦ δικαίαν κρίσιν διὰ πάντων διεξιέναι, καὶ τῷ βάρει τοῦ ὀφλήματος συνεπιτείνουσαν τὴν ἀνάγκην τῆς ἀπαιτήσεως καὶ οὐδὲ τῶν μικροτάτων ὑπερορῶσαν. Τὴν δὲ ἀπόδοσιν τῶν ὀφλημάτων τὸ Εὐαγγέλιον εἶπεν οὐκ ἐκ χρημάτων διαλύσεως γίνεσθαι, ἀλλὰ παραδίδοσθαι τοῖς βασανισταῖς τὸν ὑπόχρεον, ἕως ἄν, φησὶν, ἀποδῶ πᾶν τὸ ὀφειλόμενον· ὅπερ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ διὰ τῆς βασάνου τὴν ἀναγκαίαν ὀφειλὴν

27. Πλάτωνος Τίμαιος 37, 39 D. Ὀλυμπιοδώρου Σχόλια εἰς Πλάτωνος Γοργίαν ἐν οἷς λέγει· «Οὐκ αἰωνία ἡ κόλασις, εἴγε βούλεται ὁ Θεὸς ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν ἡμᾶς φέρεσθαι. Τὸ δὲ αἰεὶ δίκας δίδοναι ἐν τῷ παρὰ φύσιν ἐστὶ. Τὸ δὲ παρὰ φύσιν κακόν, ἄλλως τε εἰ ἐπιστρέφωμεν, ἵνα λοιπὸν, νήψωμεν. Εἰ τοίνυν αἰεὶ κολαζόμεθα μάτην ἢ κόλασις. Πῶς τοίνυν λέγεται αἰωνίως ὑπὸ γῆν κόλασις, ἐν τῷ μῦθῳ μαθησόμεθα, ὅτι περίοδοι τινές εἰσι, ἃς καλεῖ αἰῶνα, καὶ ταύτας δεῖ ὑπομείναι καὶ οὕτως ἰατρευθῆναι». Ὁ Μέγας Βασιλείος γράφει. Ὁμιλία 33ῃ εἰς τοὺς ψαλμούς PG 29, 360 - 361· «τάχα φοβερωτέρα τοῦ σκότους καὶ τοῦ πυρὸς τοῦ αἰωνίου ἢ αἰσχύνῃ ἐστίν, ἣ μέλλουσι συν-

ὁ ὑλικόν τοῦ πυρός εἶναι ἀναμεμιγμένον ὀλιγώτερον, τόσον ἡμιλοτότερα εἰς σφοδρότητα καὶ δριμύτητα γίνεται ἡ ἐνέργεια τῆς κολάσεως, ὅσον ἡλαττωμένη εἶναι ἡ ποσότης τῆς κακίας εἰς τὸν ἄνθρωπον. Διότι πρέπει ἕξ ἅπαντος καὶ καθ' οἷονδήποτε τρόπον νὰ ἐκβληθῇ κάποτε τὸ κακόν ἐκ τῆς ὑπάρξεως καί, ὡς ἐλέχθη ἐνωρίτερον, τὸ ὄντως μὴ ὄν νὰ μὴ ὑπάρχη καθόλου. Πράγματι ἐπειδὴ ἡ κακία ἔξω τῆς προαιρέσεως δὲν ἔχει φυσικὴν ὑπαρξιν, ἔπεται ὅτι, ὅταν πᾶσα προαίρεσις εἰσέλθῃ εἰς τὸν Θεόν, τότε ἡ κακία θὰ καταστραφῇ ἕξ ὀλοκλήρου, διότι δὲν θὰ ὑπολειφθῇ δι' αὐτὴν κανὲν δοχεῖον.

62. ΓΡΗΓ. Ἄλλὰ ποῖον τὸ κέρδος τῆς καλῆς αὐτῆς ἐλπίδος δι' ἐκείνον ὁ ὁποῖος ἀναλογίζεται ὅτι θὰ ὑποστῇ τὴν ὀδύνην τοῦ κακοῦ ἔστω καὶ ἐν διαρκείᾳ ἐνὸς μόνου ἔτους; Ἐὰν δὲ ἡ ἀνυπόφορος ἐκείνη ὀδύνη παραταθῇ εἰς κάποιον αἰῶνιον διάστημα ποῖα παρηγορία ὑπολείπεται ἀπὸ τὴν μετέπειτα ἐλπίδα εἰς ἐκείνον τοῦ ὁποῖου ἡ κόλασις διαρκεῖ ὀλοκλήρον τὸν αἰῶνα²⁷;

63. ΜΑΚΡ. Ὡστε λοιπὸν πρέπει νὰ προνοήσωμεν εἴτε νὰ προφυλάξωμεν ἐντελῶς τὴν ψυχὴν καθαρὰν καὶ ἀμέτοχον τῶν μολυσμάτων τῆς κακίας ἢ, ἐὰν τοῦτο εἶναι καθ' ὀλοκληρίαν ἀδύνατον, λόγῳ τῆς πρὸς τὰ πάθη ροπῆς τῆς φύσεως ἡμῶν, νὰ προσέξωμεν ὥστε τὰ λάθη τῆς ἀπὸ τῆς ἀρετῆς ἀπομακρύνσεώς μας νὰ εἶναι κατὰ τὸ δυνατὸν μέτρια καὶ εὐκολοθεράπευτα. Διότι ἡ εὐαγγελικὴ διδασκαλία γνωρίζει καὶ κάποιον ὀφειλέτην μυρίων ταλάντων καὶ πεντακοσίων δηναρίων καὶ πεντήκοντα καὶ ἐνὸς κοδράντου, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ κατώτερον τῶν νομισμάτων, τὴν δὲ δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ διήκουσαν διὰ πάντων, καὶ ἐπιβάλλουσιν ἀναγκαίως τὴν πληρωμὴν τῆς ὀφειλῆς καὶ μὴ παραβλέπουσαν οὔτε τὰ μικρότατα χρεῖ. Τὴν δὲ ἀπόδοσιν τῆς ὀφειλῆς τὸ εὐαγγέλιον τοποθετεῖ ὄχι εἰς τὴν ἐπιστροφὴν τῶν χρημάτων ἀλλὰ εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ ὀφειλέτου εἰς τοὺς βασιανιστάς, ἕως ὅτου, ὡς λέγει, ἐπιστρέψῃ πᾶν τὸ ὀφειλόμενον, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο ἢ ὅτι διὰ τῆς βα-

διαιωρίζειν οἱ ἁμαρτωλοὶ, αἱ ἐν ὀφθαλμοῖς ἔχοντες τὰ ἴχνη τῶν ἐν σαρκὶ ἁμαρτίας, οἷον εἰς τινος βαφῆς ἀνεκπλύτου, τῇ μνήμῃ τῆς ψυχῆς αὐτῶν εἰς τὸ διηνεκές παραμένοντα. Ὅλίγων δὲ ἐστὶ τὸ προσελθεῖν τῷ φωτὶ τῷ ἀληθινῷ, καὶ ἀποκαλύψαι, καὶ μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν κρυπτῶν, μὴ ἀπελθεῖν ἀίσχυνθέντες τὰ πρόσωπα.

ἀποτίσαι, τὸ ὄφλημα τῆς τῶν λυπηρῶν μετουσίαις, ὧν παρὰ τὸν βίον ὑπόχρεως ἐγένετο, ἀμιγῆ τε καὶ ἄκρατον τοῦ ἐναντίου τὴν ἡδονὴν ὑπὸ ἀβουλίας ἐλόμενος, καὶ οὕτως, ἅπαν ἀποθέμενος τὸ ἀλλότριον ἑαυτοῦ, ὅπερ ἐστὶν ἡ ἁμαρτία, καὶ τὴν ἐκ τῶν ὀφλημάτων αἰσχύνην ἀποδυσάμενος, ἐν ἐλευθερίᾳ τε καὶ παρῶν ἡσία γένηται.

64. Ἡ δ' ἐλευθερία ἐστὶν ἡ πρὸς τὸ ἀδέσποτον τε καὶ αὐτοκρατὲς ἐξομοίωσις, ἡ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δεδωρημένη, συγκαλυφθεῖσα τῇ τῶν ὀφλημάτων αἰσχύνῃ. Πᾶσα δ' ἐλευθερία μία τίς ἐστι τῇ φύσει καὶ πρὸς ἑαυτὴν οἰκείως ἔχει. Ἀκολούθως οὖν πᾶν τὸ ἐλεύθερον τῷ ὁμοίῳ συναρμοσθήσεται· ἀρετὴ δὲ ἀδέσποτον. Οὐκοῦν ἐν ταύτῃ γενήσεται πᾶν τὸ ἐλεύθερον· ἀδέσποτον γὰρ τὸ ἐλεύθερον. Ἀλλὰ μὴν ἡ θεία φύσις ἡ πηγὴ πάσης ἐστὶ τῆς ἀρετῆς. Ἐν ταύτῃ ἄρα οἱ τῆς κακίας ἀπηλλαγμένοι γενήσονται, ἵνα, καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος, ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. Αὕτη γὰρ ἡ φωνὴ σαφῶς μοι δοκεῖ βεβαιοῦν τὴν προεξετασμένην διάνοιαν, ἡ λέγουσα, καὶ εἰς πάντα γενέσθαι τὸν Θεὸν καὶ ἐν πᾶσι. Τῆς γὰρ ἐν τῷ παρόντι ζωῆς ποικίλως τε καὶ πολυειδῶς ἡμῖν ἐνεργουμένης, πολλὰ μὲν ἐστὶν ὧν μετέχομεν, ὅλον χρόνον καὶ ἄερος καὶ τόπου, βρώσεώς τε καὶ πόσεως καὶ σκεπασμάτων καὶ ἡλίου καὶ λύχνου καὶ ἄλλων πρὸς τὴν χρεῖαν τοῦ βίου πολλῶν, ὧν οὐδέν ἐστιν ὁ Θεός· ἡ δὲ προσδοκωμένη μακαριότης τούτων μὲν οὐδενός ἐστιν ἐπιδεής, πάντα δὲ ἡμῖν καὶ ἀντὶ πάντων ἡ θεία γενήσεται φύσις, πρὸς πᾶσαν χρεῖαν τῆς ζωῆς ἐκείνης ἑαυτὴν ἀρμοδίως ἐπιμερίζουσα. Καὶ τοῦτο δῆλόν ἐστιν ἐκ τῶν θείων λογίων, ὅτι καὶ τόπος γίνεται ὁ Θεὸς τοῖς ἀξίοις καὶ οἶκος καὶ ἔνδυμα καὶ τροφή καὶ πόσις καὶ φῶς καὶ πλοῦτος καὶ βασιλεία καὶ πᾶν νόημα τε καὶ ὄνομα τῶν πρὸς τὴν ἀγαθὴν ἡμῖν συντελούντων ζωῆν. Ὁ δὲ πάντα γινόμενος καὶ ἐν πᾶσι γίνεται. Ἐν τούτῳ δέ μοι

28. Ματθ. 18,23. Λουκᾶ 7,41.

29. Β' Κορ. 15,28. Ὁριγένους κατὰ Κέλσου 4,69. 8,72. Προφήτης Σοφίας 3,13.

νου γίνεται ἡ ἀναγκαία ἐπιστροφή τοῦ χρέους²⁸, δηλαδή τοῦ χρέους τῆς συμμετοχῆς εἰς τὰ λυπηρὰ μὲ τὰ ὁποῖα ἐχρεώθη ἄνθρωπος κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς, προτιμήσας λόγῳ τῆς βουλίας τὴν ἄκρατον καὶ ἄμετρον ἀπόλαυσιν τοῦ ἀντιθέτου, εἰ οὕτω, ἀποθέτων πᾶν τὸ ξένον πρὸς αὐτόν, δηλαδή τὴν μαρτίαν, καὶ ὅταν ἀποβάλλων τὴν ἐντροπὴν ἀπὸ τὴν ὀφειλὴν αὐτῆν, γίνεται ἐλεύθερος καὶ ἄφοβος.

4. Ἐλευθερία δὲ εἶναι ἡ ἕξομοίωσις πρὸς τὸ ἀδέσποτον καὶ αὐτόνομον, ἡ ὁποία κατ' ἀρχὰς μὲν ἐδωρήθη εἰς ἡμᾶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐσκεπάσθη ἀπὸ τὴν ἐντροπὴν τῶν χρεῶν. Πᾶσα δὲ ἐλευθερία εἶναι μία κατὰ τὴν φύσιν καὶ εὐρίσκεται ἐν ἁρμοσίᾳ πρὸς ἑαυτήν. Ἐπομένως πᾶν τὸ ἐλεύθερον συναρμόζεται μὲ τὸ ὁμοίον του, ἡ δὲ ἀρετὴ εἶναι ἀδέσποτος. Ἐπομένως μὲ αὐτὴν θὰ συναντηθῇ πᾶσα ἐλευθερία, διότι τὸ ἐλεύθερον εἶναι ἀδέσποτον. Ἀλλὰ βεβαίως ἡ θεία φύσις εἶναι ἡ πηγὴ πάσης ἀρετῆς. Ἄρα οἱ ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ τὴν κακίαν θὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν ἀρετὴν, εἰς τὸν Θεόν, ὥστε, ὅπως εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, «ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι»²⁹. Οἱ λόγοι δὲ οὗτοι μοῦ φαίνεται ὅτι σαφῶς βεβαιοῦν τὸ νόημα τῆς προαναφερθείσης γνώμης, ἡ ὁποία λέγει ὅτι ὁ Θεὸς θὰ γίνῃ τὰ πάντα καὶ θὰ εἶναι εἰς τὰ πάντα. Ἀφοῦ ἡ παρούσα ζωὴ μας διεξάγεται κατὰ διαφόρους καὶ πολυειδεῖς τρόπους, ὑπάρχουν πολλὰ εἰς τὰ ὁποῖα μετέχομεν, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ὁ χρόνος καὶ ὁ ἀήρ καὶ ὁ τόπος, ἡ βρῶσις καὶ ἡ πόσις καὶ τὰ σκεπάσματα, ὁ ἥλιος καὶ ὁ λῦχνος καὶ ἄλλα πολλὰ συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς ζωῆς, τῶν ὁποίων οὐδὲν εἶναι ὁ Θεός. Ἡ δὲ μακαριότης τὴν ὁποῖαν προσδοκῶμεν τούτων μὲν δὲν ἔχει ἀνάγκην κανενός, ὅλα δὲ θὰ ἀντικαταστήσῃ πρὸς χάριν μας ἡ θεία φύσις διανέμουσα ἑαυτὴν καταλλήλως διὰ τὴν καλύψῃ πᾶσαν ἀνάγκην τῆς ζωῆς ἐκείνης. Καὶ τοῦτο φανερώνεται ἐκ τῶν θείων λογίων, ὅτι ὁ Θεὸς γίνεται διὰ τοὺς ἀγίους καὶ τόπος καὶ οἶκος καὶ ἔνδυμα καὶ τροφή καὶ πόσις καὶ φῶς καὶ πλοῦτος καὶ βασιλεία καὶ πᾶν νόημα καὶ ὄνομα συντελεστικὸν εἰς τὴν ἀγαθὴν ζωὴν μας. Ὁ δὲ

δοκεῖ τὸν παντελῆ τῆς κακίας ἀφανισμόν δογματίζειν ὁ λόγος. Εἰ γὰρ ἐν πᾶσι τοῖς οὖσιν ὁ Θεὸς ἔσται, ἡ κακία δηλαδὴ ἐν τοῖς οὖσιν οὐκ ἔσται. Εἰ γὰρ τις ὑπόθοιτο κακείνην εἶναι, πῶς σωθήσεται τὸ ἐν πᾶσι τὸν Θεὸν εἶναι; Ἡ γὰρ ὑπεξαίρεσις ἐκείνης, ἐλλιπῆ τῶν πάντων ποιεῖ τὴν περίληψιν, ἀλλ' ὁ ἐν τοῖς πᾶσιν ἐσόμενος, ἐν τοῖς μὴ οὖσιν οὐκ ἔσται.

65. ΓΡΗΓ. Τί οὖν χρῆ λέγειν, εἶπον, πρὸς τοὺς μικροψόχως ταῖς συμφοραῖς διακειμένους;

ΜΑΚΡ. Εἴπωμεν πρὸς αὐτούς, φησὶν ἡ διδάσκαλος, ὅτι, μάτην, ὧ οὗτοι, δυσανασχετεῖτε καὶ δυσχεραίνετε τῷ εἰρωμῷ τῆς ἀναγκαίας τῶν πραγμάτων ἀκολουθίας, ἀγνοοῦντες πρὸς ὄντινα σκοπὸν τὰ καθ' ἕκαστον ἐν τῷ παντὶ οἰκονομούμενα φέρεται, ὅτι πάντα χρῆ τάξει τινὶ καὶ ἀκολουθίᾳ κατὰ τὴν τεχνικὴν τοῦ καθηγεμόνος σοφίαν τῇ θεῖᾳ προσοικειωθῆναι φύσει. Τοῦτον γὰρ ἐνεκεν ἡ λογικὴ φύσις ἦλθεν εἰς γένεσιν, ὥστε τὸν πλοῦτον τῶν θείων ἀγαθῶν μὴ ἀργὸν εἶναι, ἀλλ' οἷον ἀγγεῖά τινα καὶ προαιρετικὰ τῶν ψυχῶν δοχεῖα παρὰ τῆς τὸ πᾶν συστησαμένης σοφίας κατεσκευάσθαι, ἐφ' ᾧτε εἶναι τι χῶρημα δεκτικὸν ἀγαθῶν, τὸ ἀεὶ τῇ προσθήκῃ τοῦ εἰσχεομένου μείζον γινόμενον.

Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ θείου ἀγαθοῦ μετουσία, ὥστε μείζονα καὶ δεκτικώτερον ποιεῖν τὸν ἐν ᾧ γίνεται, εἰς δυνάμεως καὶ μεγέθους προσθήκην ἀναλαμβανομένη τῷ δεχομένῳ, ὡς ἀεὶ αὐξῆσθαι τὸν τρεφόμενον, καὶ μὴ λέγειν ποτὲ τῆς αὐξήσεως. Τῆς γὰρ πηγῆς τῶν ἀγαθῶν ἀνέκλειπτα πηγαζούσης, ἡ τοῦ μετέχοντος φύσις, διὰ τὸ μηδὲν τοῦ λαμβανομένου περιττωματικόν τε εἶναι καὶ ἄχρηστον, ὅλον τὸ εἰσρέον προσθήκην τοῦ ἰδίου ποιουμένου μεγέθους ἐλκτικωτέρα τε ἅμα τοῦ κρείττο-

κινούμενος τὰ πάντα γίνεται καὶ εἰς τὰ πάντα. Εἰς τοῦτο δὲ μοῦ φαίνεται ὅτι ἡ Γραφή διδάσκει τὸν παντελῆ ἀφανισμόν τῆς κακίας. Διότι ἐὰν ὁ Θεὸς εὑρίσκεται εἰς πάντα τὰ ὄντα, τότε ἔπεται ὅτι ἡ κακία δὲν εὑρίσκεται εἰς τὰ ὄντα. Διότι ἐὰν κανεὶς ὑποθέσῃ ὅτι καὶ ἡ κακία εὑρίσκεται ἐκεῖ, τότε πῶς θὰ σταθῇ, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι εἰς τὰ πάντα; Ἡ ἐξαιρέσις ἐκείνης βεβαίως καθιστᾷ ἑλλιπῆ τὴν συμπερίληψιν τῶν πάντων, ἀλλ' ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος θὰ εὑρίσκεται εἰς τὰ πάντα, δὲν θὰ εἶναι εἰς τὰ μὴ ὄντα.

65. ΓΡΗΓ. Τί λοιπόν, εἶπα, πρέπει νὰ λέγωμεν πρὸς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι διάκεινται μικροψύχως εἰς τὰς συμφοράς;

ΜΑΚΡ. Νὰ εἴπωμεν πρὸς αὐτούς, λέγει ἡ διδάσκαλος, εἰς μάτην δυσανασχετεῖτε, φίλοι, καὶ παραπονεῖσθε διὰ τὴν σειρὰν τῆς ἀναγκαίας ἀκολουθίας τῶν πραγμάτων. Ἄγνοεῖτε τὸν σκοπὸν πρὸς τὸν ὁποῖον φέρεται τὸ κάθε τι ἀπὸ τὰ συμβαίνοντα εἰς τὸ σύμπαν, ὅτι ὅλα, ἀκολουθοῦντα κάποιαν τάξιν καὶ συνέπειαν κατὰ τὸ σοφὸν σχέδιον τοῦ καθοδηγητοῦ, πρέπει νὰ οἰκειωθοῦν τὴν θεῖαν φύσιν. Ἐνεκεν τούτου ἐδημιουργήθη ἡ λογικὴ φύσις, διὰ νὰ μὴ μένη ἀργὸς ὁ πλοῦτος τῶν θεῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ νὰ ἔχουν κατασκευασθῆ ὑπὸ τῆς θείας Σοφίας, ἡ ὁποία συνέστησε τὸ πᾶν, τὰ δοχεῖα τῶν ψυχῶν ὡς προαιρετικὰ ἀγγεῖα ἐντὸς τῶν ὁποίων ὑπάρχει χῶρος δεκτικὸς τῶν ἀγαθῶν, χῶρος ὁ ὁποῖος διευρύνεται διηνεκῶς διὰ τῆς προσθήκης τῶν εἰσερχομένων ἀγαθῶν.

Τοιαύτη δὲ εἶναι ἡ μετουσία τοῦ θεοῦ ἀγαθοῦ, ὥστε νὰ καθιστᾷ μεγαλύτερον καὶ δεκτικώτερον ἐκείνον εἰς τὸν ὁποῖον αὕτη πραγματοποιεῖται, ἀναλαμβάνομένη ὑπὸ τοῦ δεχομένου αὐτὴν εἰς προσθήκην δυνάμεως καὶ πλοῦτου, ὥστε ὁ τρεφόμενος με αὐτὴν νὰ αὐξάνεται διαρκῶς καὶ ἡ αὐξησις νὰ μὴ σταματᾷ ποτέ. Διότι, ἀφοῦ ἡ πηγὴ τῶν ἀγαθῶν εἶναι ἀνεξάντλητος εἰς ἐκροὴν ἀγαθῶν, ἡ φύσις τοῦ μετέχοντος αὐτῶν, ἐπειδὴ τίποτε ἀπὸ τὰ λαμβανόμενα δὲν εἶναι καὶ ἄχρηστον καὶ ὅλον τὸ εἰσρέον προσθέτει εἰς τὸ μέγεθος του, γίνεται ἐλκυστικώτερα

νος, και πολυχωρητοτέρα γίνεται, ἀμφοτέρων ἀλλήλοις συνεπι-
 διδόντων, τῆς τε τροφομένης δυνάμεως ἐπὶ τῆ τῶν ἀγαθῶν ἀφθο-
 νία πρὸς τὸ μείζον ἐπιδιδούσης, και τῆς τροφούσης χορηγί-
 ας τῆ τῶν ἀξιομένων ἐπιδόσει συμπλημμυρούσης. Ἔστιν
 οὖν εἰκὸς εἰς τοιοῦτον ἀναβήσασθαι μέγεθος, ἐφ' ὧν ὄρος οὐδεὶς
 ἐπικόπτει τὴν ἀξιοῖν.

66. Εἶτα τοιούτων ἡμῖν προκειμένων, χαλεπαίνετε διὰ τῆς
 τεταγμένης ἡμῖν ὁδοῦ πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν προϊούσης τῆς
 φύσεως; Οὐ γὰρ ἔστιν ἄλλως ἐπ' ἐκεῖνα γενέσθαι τὸν δρόμον
 ἡμῖν, μὴ τοῦ βαροῦντος ἡμᾶς, τοῦ ἐμβριθοῦς λέγω τούτου και
 γεώδους φορτίου, τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἀποσεισθέντος, τῆς τε πρὸς
 αὐτὸ συμπαθείας, ἣν ἐν τῷδε τῷ βίῳ ἐσχῆκαμεν, διὰ κρείτ-
 τονος ἐπιμελείας ἐκκαθαρθέντας, ἐν τῷ καθαρῷ δυνηθῆναι
 προσοικειωθῆναι τὸ ὅμοιον. Εἰ δὲ σοὶ τις και πρὸς τὸ σῶμα τοῦτο
 σχέσις ἔστι και λυπεῖ σε ἢ τοῦ ἡγαπημένου διάζευξις, μηδὲ
 τοῦτό σοι ἀπ' ἐλπίδος ἔστω. Ὅφει γὰρ τοῦτο τὸ σωματι-
 κὸν περιβόλαιον τὸν νῦν διαλυθὲν τῷ θανάτῳ ἐκ τῶν αὐτῶν
 πάλιν ἐξυφαινόμενον, οὐ κατὰ τὴν παχυμερῆ ταύτην και βαρεῖαν
 κατασκευήν, ἀλλ' ἐπὶ τὸ λεπτότερόν τε και ἀερῶδες μετακλω-
 σθέντος τοῦ νήματος, ὥστε σοι και παρεῖναι τὸ ἀγαπώμενον
 και ἐν ἀμείνονι και ἐρασιμωτέρῳ κάλλει πάλιν ἀποκαθιστα-
 σθαι.

67. ΓΡΗΓ. Ἄλλ' εἰκὸς πως, εἶπον, ἐξ ἀκολουθίας ἡμῖν τὸ δό-
 γμα τῆς ἀναστάσεως ἐπεισεληλυθέναι τῷ λόγῳ, ὃ μοι δο-
 κεῖ δεῖν ἀληθὲς μὲν και πιστὸν ἐκ τῆς τῶν Γραφῶν διδα-
 σκαλίας εἶναι μὴ ἀμφιβάλλειν· ἐπειδὴ δὲ πως ἢ ἀσθένεια τῆς
 ἀνθρωπίνης διανοίας τοῖς χωρητοῖς ἡμῖν λογισμοῖς, μᾶλλον
 πρὸς τοιαύτην πίστιν ἐπιστηρίζεται, καλῶς ἂν ἔχοι μηδὲ τοῦ-
 το τὸ μέρος παραδραμεῖν ἀθεώρητον. Τί οὖν χρὴ λέγειν, περι-
 σκεψώμεθα.

68. ΜΑΚΡ. Καὶ ἡ διδάσκαλος, Οἱ μὲν ἔξω, φησί, τῆς καθ' ἡ-

μοῦ ἀγαθοῦ καὶ εὐρυχωροτέρα· διότι ἀμφοτέρα ἀλληλοενι-
σχύονται, ἢ τρεφομένη δύναμις ἀπὸ τὴν ἀφθονίαν τῶν ἀγαθῶν
βοηθεῖ πρὸς τὸ ἀνώτερον καὶ ἡ τρέφουσα χορηγία πλημμυρί-
ζει μαζί με τὴν ἐπίδοσιν τῶν αὐξανομένων. Εἶναι λοιπὸν εὐλο-
γον νὰ προαχθῆ εἰς μέγεθος τοιοῦτον ἡ φύσις ἡμῶν, ἀφοῦ δὲν
ὑπάρχει ὄριον νὰ σταματᾷ τὴν αὔξησιν αὐτῆς.

66. Ἄφοῦ λοιπὸν ὑπάρχουν ἐνώπιόν μας τοιαῦτα ἀγαθὰ,
παραπονεῖσθε διότι ἡ φύσις προχωρεῖ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς
διὰ τοῦ δρόμου ὃ ὁποῖος ὠρίσθη εἰς ἡμᾶς; Δὲν ὑπάρχει ἄλλος
τρόπος διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ὀδεύσωμεν πρὸς ἐκεῖνα, ἂν αὐτὸ τὸ
βᾶρος μας, αὐτὸ τὸ βαρὺ καὶ γεῶδες φορτίον, δὲν ξεφορτωθῆ
ἀπὸ τὴν ψυχὴν μας καὶ δὲν καθαρθῶμεν διὰ μεγαλυτέρας ἐ-
πιμελείας ἀπὸ τὴν πρὸς αὐτὸ ροπὴν, τὴν ὁποῖαν ἀπεκτήσα-
μεν εἰς τὸν βίον τοῦτον, ὥστε μετὴν καθαρότητα νὰ οἰκειωθῆ
αὕτη τὸ ὁμοίον τῆς. Ἐὰν δὲ εἶσαι πολὺ μετὸ σῶμα τοῦτο συν-
δεδεμένος καὶ σὲ λυτῆ ὃ χωρισμὸς ἀπὸ τὸν ἡγαπημένον, οὔτε
τοῦτο νὰ μὴ σὲ ἀπελπίζῃ. Διότι θὰ ἴδῃς αὐτὸ τὸ σωματικὸν
περίβλημα, τὸ διαλυθὲν διὰ τοῦ θανάτου, νὰ ὑφανθῆ πάλιν με-
τὰ ἴδια ὑλικά, ὄχι κατὰ τὸν τρόπον τῆς βαρείας αὐτῆς σωμα-
τικῆς κατασκευῆς, ἀλλὰ κατὰ μετὰκλωσιν τοῦ νήματός του εἰς
λεπτοτέραν καὶ ἀεριώδη μορφήν, ὥστε νὰ εἶναι πλησίον σου
ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἡγάπησες καὶ νὰ ἀποκατασταθῆ εἰς καλυτέ-
ραν καὶ θαυμασιωτέραν ὠραιότητα.

67. ΓΡΗΓ. Ἄλλὰ μοῦ φαίνεται, εἶπα, ὅτι κατὰ κάποιον τρόπον
ἡ συζήτησις μας βαθμιαίως εἰσηλθεν εἰς τὸ δόγμα τῆς ἀναστά-
σεως. Καὶ μοῦ φαίνεται ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀμφιβάλλωμεν ὅτι
τοῦτο εἶναι ἀληθὲς καὶ παραδεκτὸν ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν
Γραφῶν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀσθένεια τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας ἐ-
πιστηρίζεται πρὸς τὴν τοιαύτην πίστιν μᾶλλον με ἐπιχειρήμα-
τα λογικά, καλὸν θὰ ἦτο νὰ μὴ ἀφήσωμεν ἀνεξέταστον καὶ αὐ-
τὴν τὴν πλευράν. Ἄς σκεφθῶμεν λοιπὸν, τί πρέπει νὰ εἴπω-
μεν περὶ αὐτοῦ.

68. ΜΑΚΡ. Καὶ ἡ διδάσκαλος λέγει. Οἱ μὲν ἔξω τῆς χριστιανικῆς

ἡμᾶς φιλοσοφίας ἐν διαφόροις ὑπολήψεσιν, ἄλλος ἄλλως μέρει τινὶ τοῦ κατὰ τὴν ἀνάστασιν ἐφήψαντο δόγματος, οὔτε δι' ἀκριβείας τοῖς ἡμετέροις συνενεχθέντες, οὔτε πάντῃ τῆς τοιαύτης ἀποσφαλέντες ἐλπίδος. Τινὲς μὲν γὰρ ὑβρίζουσι τῇ κοινότητι τὸ ἀνθρώπινον, τὴν αὐτὴν ἀνὰ μέρος ἀνθρώπου τε καὶ ἀλόγου ψυχὴν διορίζομενοι γίνεσθαι, μετενδυομένην τὰ σώματα καὶ πρὸς τὸ ἀρέσκον αἰετ μεταβαίνουσιν, ἢ πτηνὸν ἢ ἔνυδρον ἢ χερσαῖόν τι ζῶον γινομένην μετὰ τὸν ἀνθρώπον, καὶ πάλιν ἀπὸ τούτων πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἐπανίεναι φύσιν. Ἔτεροι δὲ μέχρι τῶν θάμνων τὸν τοιοῦτον λῆρον ἐκτείνουσιν, ὡς καὶ τὸν ξυλώδη βίον αὐτῇ κατάλληλόν τε καὶ οἰκείον νομίζουσιν. Τοῖς δὲ τοῦτο δοκεῖ μόνον τὸ ἐξ ἀνθρώπου ἕτερον ἀνθρώπον αἰετ μεταλαμβάνειν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν πάντοτε τὸν ἀνθρώπινον διεξάγεσθαι βίον, νῦν μὲν ἐν τούτοις, πάλιν δὲ ἐν ἑτέροις τῶν αὐτῶν ψυχῶν εἰς τὸ διηρηκὲς γινομένων. Ἡμεῖς δὲ καλῶς ἔχειν φαμέν, ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων ὀρμώμενοι, τοσοῦτον παραδέξασθαι μόνον τῶν τοιαῦτα πεφιλοσοφηκότων, ὅσον συμφωνοῦντας αὐτοῦς τρόπον τινὰ δεῖξαι τῷ τῆς ἀναστάσεως δόγματι. Τὸ γὰρ λέγειν αὐτοῦς πάλιν τισὶν ἐπεισκρίνεσθαι σώμασι μετὰ τὴν ἀπὸ τούτου διάλυσιν τὴν ψυχὴν, οὐ λίαν ἀπάδει τῆς ἐλπιζομένης ἡμῖν ἀναβιώσεως, ὅ τε γὰρ ἡμέτερος λόγος ἐκ τῶν τοῦ κόσμου στοιχείων, νῦν τε καὶ εἰσαῦθις τὸ σῶμα ἡμῶν συνίστασθαι λέγει.

69. Καὶ τοῖς ἐξωθεν τὸ ἴσον δοκεῖ. Οὐ γὰρ ἄλλην τινὰ τοῦ σώματος ἐπινοήσαιεν φύσιν ἔξω τῆς συνδρομῆς τῶν στοιχείων. Διαφέρει δὲ τοσοῦτον, ὅσον παρ' ἡμῶν μὲν τὸ αὐτὸ λέγεσθαι πάλιν περὶ τὴν ψυχὴν συμπήγνυσθαι σῶμα, ἐκ τῶν αὐτῶν στοιχείων συναρμοζόμενον, ἐκείνους δὲ οἶεσθαι πρὸς ἄλλα τινὰ σώματα λογικά τε καὶ ἄλογα καὶ ἀναίσθητα τὴν ψυ-

30. Ἐρμίου διασυρμὸς τῶν ἔξω φιλοσόφων, Τίμαιος Πλάτωνος 91Α. 92Β. Ἐμπεδοκλῆς Πυθαγόρας.

31. Φιλοσοφούμενα Ἰππολύτου κεφ. 59. Ὠριγένους κατὰ Κέλσου 8,53. Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου κεφ. 28.

φιλοσοφίας στοχασταὶ διετύπωσαν διαφόρους ἕκαστος θεωρίας σχετικῶς μὲ τὸ δόγμα τῆς ἀναστάσεως διὰ τῶν ὁποίων παρουσιάζονται μῆτε ἀκριβῶς συμφωνοῦντες μὲ τὴν πίστιν μας μῆτε πάλιν καθ' ὀλοκληρίαν ἀπομακρυνόμενοι τῆς τοιαύτης ἐλπίδος. Πράγματι μερικοὶ κατεξευτελίζουν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, παραδεχόμενοι ὅτι ἡ ἰδία ψυχὴ πότε γίνεται ἀνθρώπου καὶ πότε ἀλόγου ζώου μετενδυομένη τὰ σώματα καὶ μεταβαίνουσα πάντοτε κατ' ἀρέσκειάν της εἰς πτηνὸν ἢ ἔνυδρον ἢ χερσαῖον ζῶον ἔπειτα ἀπὸ τὸν ἀνθρώπον, καὶ πάλιν ἐπιστρέφουσα ἀπὸ αὐτὰ εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου³¹. *Ἄλλοι δὲ μέχρι καὶ τῶν θάμνων ἀκόμη ἐπεκτείνουν τὴν ἀνότητον αὐτὴν διδασκαλίαν, νομίζοντες ὅτι καὶ ὁ ξυλώδης βίος ἀκόμη γίνεται κατάλληλος καὶ ἀγαπητὸς εἰς αὐτήν³¹. *Ἄλλοι δὲ νομίζουν ὅτι τοῦτο συμβαίνει μόνον ἀπὸ ἓνα ἀνθρώπου εἰς ἄλλον, ὥστε νὰ συνεχίζεται ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ διὰ τῶν ἰδίων πάντοτε ψυχῶν αἱ ὁποῖαι διηνεκῶς εἰσέρχονται ἄλλοτε μὲν εἰς αὐτὰ ἄλλοτε δὲ εἰς ἐκεῖνα τὰ σώματα. Ἡμεῖς δέ, ἐκκινοῦντες πάντοτε ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν, δεχόμεθα ἐκ τῶν ἀντιλήψεων τῶν ἐκτὸς Χριστοῦ διανοουμένων, τόσον μόνον ὥστε νὰ δειξωμεν ὅτι οὗτοι συμφωνοῦν κατὰ κάποιον τρόπον μὲ τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως δόγμα. Διότι ἡ ἰδέα των ὅτι ἡ ψυχὴ μετὰ τὸν χωρισμὸν της ἀπὸ τὸ σῶμα εἰσχωρεῖ εἰς ἄλλα, δὲν ἀντίκειται καθ' ὀλοκληρίαν εἰς τὴν ἐλπίδα ἡμῶν περὶ ἀναβιώσεως, διότι καὶ ἡ ἰδικὴ μας διδασκαλία λέγει ὅτι τὸ σῶμα ἡμῶν καὶ τώρα καὶ μετὰ ταῦτα θὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου.

69. Καὶ συμφωνεῖ μὲ τοὺς ἐκτὸς Χριστιανισμοῦ σοφοὺς. Διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπινοηθῇ ἄλλη φύσις τοῦ σώματος παρὰ μόνον ἡ διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν φυσικῶν στοιχείων. Ἡ διαφορὰ μας ἔγκειται εἰς τοῦτο, ὅτι ἡμεῖς μὲν λέγομεν ὅτι τὸ ἴδιον σῶμα συγκροτεῖται πάλιν περίξ τῆς ψυχῆς, συναρμοζόμενον ἀπὸ τὰ ἴδια στοιχεῖα, ἐκεῖνοι δὲ νομίζουν ὅτι ἡ ψυχὴ μεταπίπτει εἰς ἄλλα σώματα λογικὰ ἢ ἄλογα ἢ καὶ ἀναίσθητα ἀκό-

χῆν μεταπίπτειν· οἷς τὸ μὲν ἐκ τῶν τοῦ κόσμου μερῶν εἶναι τὴν σύστασιν ὁμολογεῖται, διαφωνεῖ δὲ τὸ μὴ ἐκ τῶν αὐτῶν οἶσθαι τῶν καὶ ἄρχαζ ἐν τῇ διὰ σαρκὸς ζωῇ τῇ ψυχῇ προσφύεντων. Οὐδοῦν τὸ μὲν μὴ ἔξω τοῦ εἰκότος εἶναι τὸ πάλιν τὴν ψυχὴν ἐν σώματι γενέσθαι, παρὰ τῆς ἔξω φιλοσοφίας μεμαρτυρησῶ· τὸ δὲ ἀσύστατον τοῦ ἐκείνων δόγματος καιρὸς ἂν εἴη διασκορπίσασθαι καὶ δι' αὐτῆς δὲ τῆς κατὰ τὸ εἰλογον ἀνακωπτούσης ἡμῖν ἀκολουθίας φανερωῶσαι ὡς ἔστι δυνατὸν τὴν ἀλήθειαν.

70. Τίς οὖν ὁ περὶ τούτων λόγος; Οἱ πρὸς διαφοροὺς φύσεις τὴν ψυχὴν μετοικίζοντες, συσχεῖν μοι δοκοῦσι τὰς τῆς φύσεως ιδιότητας καὶ πάντα χρήματα καταμιγνύειν τε καὶ ἀναφύρειν πρὸς ἄλληλα, τὸ ἄλογον, τὸ λογικόν, τὸ αἰσθητικόν, τὸ ἀναίσθητον, εἴπερ ἐν ἀλλήλοις ταῦτα γένοιτο, μηδενί τινι φύσεως εἰρωμῶ κατὰ τὸ ἀμετάπτωτον ἀπ' ἀλλήλων διαστοιχιζόμενα. Τὸ γὰρ τὴν αὐτὴν ψυχὴν λέγειν, νῦν μὲν λογικὴν τε καὶ διανοητικὴν, διὰ τῆς τοιαύδε τοῦ σώματος περιβολῆς γίνεσθαι, πάλιν δὲ μετὰ τῶν ἔρπετων φωλεύειν ἢ τοῖς ὄρνέοις συναγελάζεσθαι ἢ ἀχθοφορεῖν, ἢ σαρκοβορεῖν, ἢ ὑποβρύχιον εἶναι, ἢ καὶ πρὸς τὸ ἀναίσθητον μεταπίπτειν, ριζομένην τε καὶ ἀποδενδρουμένην, καὶ κλάδων ἐκφύσεις ἀναβλαστάνουσαν, καὶ ἐν τούτοις ἢ ἄνθος, ἢ ἀκάνθη, ἢ τρόφιμόν τι φυομένην ἢ δηλητήριον, οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ ταῦτόν ἡγεῖσθαι τὰ πάντα, καὶ μίαν ἐν τοῖς ὁδῶν εἶναι τὴν φύσιν ἐν συγκεχυμένη τινὶ καὶ ἀδιακρίτῳ κοινωνότητι πρὸς ἑαυτὴν πεφυρμένην, μηδεμιᾶς ιδιότητος τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου ἀποκρινούσης.

71. Ὁ γὰρ λέγων τὸ αὐτὸ ἐν παντὶ γίνεσθαι, οὐδὲν ἕτερον ἢ ἐν εἶναι τὰ πάντα βούλεται, τῆς ἐμφαινόμενης διαφορᾶς τοῖς ὁδῶν οὐδὲν πρὸς ἐπιμιξίαν τῶν ἀκοινωνήτων ἐμποδιζούσης· ὡς ἀνάγκη εἶναι, καὶν τι τῶν ἰοβόλων καὶ σαρκοβόρων θεάσῃται,

μη. Ὁμολογοῦν οὗτοι ὅτι τὰ σώματα συνίστανται ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἀλλὰ διαφωνοῦν καθ' ὅσον δὲν δέχονται ὅτι τὰ σώματα γίνονται ἀπὸ τὰ ἴδια στοιχεῖα τὰ ὁποῖα εἶχον ἐνωθῆ ἀρχικῶς μετὴν ψυχὴν κατὰ τὴν ζωὴν μετὴν σάρκα. Ἐπομένως τὸ ὅτι δὲν εἶναι ἀπίθανον ἢ ψυχὴ νὰ εἰσέλθῃ πάλιν εἰς σῶμα, ἃς θεωρῆται μαρτυρημένον ἀπὸ τοὺς ἔξω φιλοσόφους. Καιρὸς δὲ εἶναι νὰ διαλύσωμεν τὸ ἀσύστατον τοῦ δόγματος ἐκείνων καὶ νὰ φανερώσωμεν τὴν ἀλήθειαν ὅσον εἶναι δυνατὸν διὰ τῶν συμπερασμάτων τὰ ὁποῖα προκύπτουν εὐλογα ἀπὸ τὴν συνέχειαν τῆς συζητήσεως ἡμῶν.

70. Ποία εἶναι λοιπὸν ἡ συζήτησις περὶ τούτων; Ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι τοποθετοῦν τὰς ψυχὰς εἰς διαφόρους σωματικὰς φύσεις, μού φαίνονται ὅτι συγχέουν τὰς φυσικὰς ιδιότητες, ἀναμιγνύοντες καὶ συμφύροντες ὅλα τὰ πράγματα, τὸ λογικόν, τὸ ἄλογον, τὸ αἰσθητικόν, τὸ ἀναίσθητον, ἐὰν ταῦτα συνηνώοντο χωρὶς νὰ ταξινομοῦνται κατὰ κάποιον φυσικὸν εἶρμὸν μεταξύ των. Διότι τὸ νὰ δέχωνται ὅτι ἡ αὐτὴ ψυχὴ τῶρα μὲν γίνεται λογικὴ καὶ διανοητικὴ διὰ τῆς τάδε περιβολῆς τοῦ σώματος ἔπειτα δὲ πάλιν ὅτι ζῆ εἰς τὰς φωλεὰς τῶν ἔρπετων ἢ συναγελάζεται μετὰ τὰ ὄρνεα, ἢ γίνεται ἀχθοφόρον ἢ καθίσταται σαρκοφάγον ἢ γίνεται ὑποβρύχιον θηρίον, ἢ καὶ ὅτι μεταπίπτει εἰς τὴν κατάστασιν τῶν ἀναισθητῶν, ριζωνομένη ἢ ἐκρίζωνομένη, βλαστάνουσα κλάδους καὶ ἄνθη ἢ ἀκάνθας εἰς αὐτὰ ἢ ὅτι παράγει καρπὸν καλὸν ἢ δηλητηριώδη, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ ὅτι ταυτίζουσι τὰ πάντα καὶ θεωροῦν ὅτι ὑπάρχει μία μόνον φύσις εἰς τὰ ὄντα, ἢ ὁποῖα εὐρίσκεται ἐν καταστάσει συγχύσεως καὶ ἀναμίξεως πρὸς ἑαυτὴν, ἀφοῦ καμμία ιδιότης δὲν ξεχωρίζει τὸ ἐν ἀπὸ τὸ ἄλλο.

71. Ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος λέγει ὅτι τὸ ἴδιον πρᾶγμα γεννᾶται εἰς τὸ πᾶν, δὲν θέλει τίποτε ἄλλο παρὰ ὅτι τὰ πάντα εἶναι ἐν, ἀφοῦ ἡ ἐμφαινομένη διαφορὰ τῶν ὄντων δὲν ἐμποδίζει καθόλου τὴν ἀνάμιξιν καὶ ἐκείνων ἀκόμη τὰ ὁποῖα δὲν ἀναμιγνύονται. Ἐπομένως κατ' ἀνάγκην καὶ ἂν ἴδῃ ὁ ἄνθρωπος ἐν δηλητη-

ὁμόφυλον νομίζειν ἑαυτῶ καὶ συγγενές τὸ φαινόμενον, οὐδὲ τὸ κώνειον ὁ τοιοῦτος ὡς ἀλλότριον τῆς ἰδίας ὄφεται φύσεως, εἴπερ βλέπει καὶ ἐν φυτοῖς τὸ ἀνθρώπινον, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς αὐτὸν ἀνυπόπτως ἔξει τὸν βότρυν τὸν ἐπὶ τῇ χρεῖα τῆς ζωῆς γεωργούμενον. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς τῶν φρυομένων ἐστίν· φυτὰ δὲ ἡμῖν καὶ τὰ τῶν ἀσταχύων γεννήματα, δι' ὧν τρεφόμεθα.

Πῶς οὖν ἐπάξει τὴν δρεπάνην ἀσταχύων τομῆ; Πῶς δὲ ἀποθλίψει τὸν βότρυν ἢ ἀνορύξει τῆς ἀρούρας τὴν ἄκανθαν ἢ τὸ ἄνθος δρέψει, ἢ θηρεύσει τοὺς ὄρνιθας ἢ ἀπὸ ξύλων ἀνακαύσει πυρᾶν, ἄδηλον ὃν εἰ μὴ κατὰ συγγενῶν ἢ προγόνων ἢ ὁμοφύλων, ἢ χεῖρ φέρεται, καὶ διὰ τοῦ σώματος αὐτῶν ἢ τὸ πῦρ ἀνάπτεται, ἢ ὁ κρατῆρ κινᾶται, ἢ ἡ τροφή παρασκευάζεται; Τὸ γὰρ οἴεσθαι δι' ἐκάστου τούτων τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου γίνεσθαι φυτὸν ἢ ζῶον, σημεῖα δὲ μὴ ἐπικεῖσθαι, ποῖον μὲν τὸ ἐξ ἀνθρώπου φυτὸν ἢ ζῶον, ποῖον δὲ τὸ ἐτέρως γινόμενον, πρὸς πάντα κατὰ τὸ ἴσον ὁ τῇ τοιαύτῃ προειλημμένος ὑπολήψει διατεθήσεται, ὡς κατ' ἀνάγκην, ἢ καὶ κατ' αὐτῶν τῶν ἐν τῇ φύσει ζώντων ἀνθρώπων ἀπηνῶς ἔχειν, ἢ εἴπερ ἐπὶ τῶν ὁμοφύλων πρὸς φιλανθρωπίαν ἐκ φύσεως ῥέπει, ὁμοίως αὐτὸν διακεῖσθαι πρὸς πᾶν ἔμψυχον, κἂν ἐν ἐρπετοῖς κἂν ἐν θηρίοις τύχοι. Ἄλλὰ κἂν ἐν ὕλῃ δένδρων γίνεται, ὁ τὸ δόγμα τοῦτο παραδεξάμενος, δῆμον ἀνθρώπων τὰ δένδρα οἰήσεται. Τίς οὖν ὁ τοῦ τοιοῦτου βίος, ἢ πρὸς πάντα εὐλαβῶς διὰ τὸ ὁμόφυλον, ἢ καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἀπηνῶς διὰ τὴν ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀδιαφορίαν ἔχοντας; Οὐκοῦν ἀπόβλητος ἐκ τῶν εἰρημένων ὁ τοιοῦτος ἂν εἴη λόγος, πολλῶν καὶ ἄλλων τῆς τοιαύτης ἡμᾶς ὑπολήψεως κατὰ τὸ εὐλογον ἀπαγόντων.

ριῶδες καὶ σαρκοφόρον θηρίον, θὰ θεωρήσῃ αὐτὸ ὡς συγγενὲς μεῖ ἐαυτὸν καὶ ὁμόφυλον. Οὔτε τὸ δηλητηριῶδες δὲ κώνειον θὰ θεωρήσῃ ξένον πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ὁ τοιοῦτος, ἐὰν νομίζῃ ὅτι ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ εἰσέλθῃ καὶ εἰς τὰ φυτὰ, οὔτε καὶ τὰ σταφύλια, τὰ ὁποῖα καλλιεργοῦνται διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς ζωῆς του, δὲν θὰ τὰ βλέπῃ χωρὶς νὰ τὰ ὑποψιάζεται· διότι καὶ αὐτὰ προέρχονται ἀπὸ τὰ φυτὰ. Φυτὰ εἶναι ἐπίσης καὶ τὰ γεννήματα τῶν σιτηρῶν ἀπὸ τὰ ὁποῖα τρεφόμεθα.

Πῶς λοιπὸν θὰ θέσῃ τὸ δρέπανον διὰ νὰ θερίσῃ τοὺς στάχεις; Πῶς θὰ πατήσῃ τὰ σταφύλια ἢ θὰ ξερριζώσῃ τὰς ἀκάνθας τοῦ ἀγροῦ ἢ θὰ κόψῃ τὰ ἄνθη ἢ θὰ κυνηγήσῃ πουλιὰ ἢ θὰ ἀνάψῃ φωτιὰν μεῖ ξύλα, ἀφοῦ εἶναι ἄδηλον, ἂν τὸ χέρι τοῦ δὲν θὰ πατάξῃ κάποιον ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς τοῦ ἢ τοὺς προγόνους τοῦ ἢ τοὺς ὁμοφύλους τοῦ καὶ ἂν ἀνάπτεται φωτιὰ ἢ γειμίζεται τὸ ποτήρι ἢ παρασκευάζεται φαγητὸν μεῖ τὸ σῶμα αὐτῶν; Διότι ἐφ' ὅσον δέχεται ὅτι διὰ μέσου ἐκάστου ἐξ αὐτῶν ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ γίνεται φυτὸν ἢ ζῶον, δὲν ὑπάρχουν δὲ σημεῖα διὰ τῶν ὁποίων νὰ διακρίνεται ποῖον φυτὸν ἢ ζῶον εἶναι ἐξ ἀνθρώπου, ποῖον δὲ προέρχεται ἀπὸ ἄλλην αἰτίαν, τότε ὁ δεχόμενος τὴν τοιαύτην θεωρίαν δέον νὰ ἀποβλέπῃ πρὸς πάντα ἐξ ἴσου. Κατ' ἀνάγκην δὲ ἢ καὶ πρὸς ὅλους τοὺς φυσικῶς ζῶντας ἀνθρώπους θὰ φέρεται ἀγενῶς, ἢ, ἐὰν ἔχῃ μέσα τοῦ φυσικὴν διάθεσιν ἀγάπης πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, τότε κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον πρέπει νὰ διάκηται πρὸς πᾶν ἔμψυχον, εἴτε αὐτὸ εἶναι ἐρπετὸν εἴτε θηρίον, ἀκόμη καὶ δένδρον. Ἄλλὰ καὶ ἂν ἔλθῃ εἰς δάσος δένδρων ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος δέχεται τὴν θεωρίαν ταύτην, θὰ θεωρήσῃ τὰ δένδρα ὡς λαὸν ἀνθρώπων. Τί εἶδους θὰ εἶναι ἡ ζωὴ αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ὅταν ἢ εὐλαβῆται τὰ πάντα ὡς ὁμόφυλα μεῖ ἐαυτὸν ἢ φέρεται σκληρῶς καὶ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἀφοῦ δὲν βλέπῃ διαφορὰν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν ἄλλων ὄντων; Κατὰ συνέπειαν ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν λεχθέντων ἡ θεωρία αὐτὴ ὡς ἀπόβλητος, δεδομένου μάλιστα ὅτι καὶ πολλοὶ ἄλλοι λόγοι συνηγοροῦν εἰς τὴν ἀπόρριψιν αὐτῆς.

72. Ἦκουσα γὰρ τῶν τοιαῦτα δογματιζόντων, ὅτι ἔθνη τινὰ τῶν ψυχῶν ὑποτίθενται ἰδιαζούση τινὶ πολιτεία πρὸ τῆς ἐν σώμασι ζωῆς βιοτεύοντα, ἐν τῷ λεπτῷ τε καὶ εὐκινήτῳ τῆς φύσεως ἑαυτῶν τῇ τοῦ παντός συμπεριπολοῦντα δινήσει, ἄπονη δὲ τινι τῇ πρὸς κακίαν πτεροῦσθους τὰς ψυχὰς ἐν σώμασι γίνεσθαι· πρῶτον μὲν ἀνθρωπίνοις, εἰθ' οὕτω διὰ τῆς πρὸς τὰ ἄλογα τῶν παθῶν ὀμιλίας μετὰ τὴν ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἐκχώρησιν ἀποκτηνοῦσθαι, κάκειθεν μέχρι τῆς φυσικῆς ταύτης καὶ ἀναισθήτου καταπίπτειν ζωῆς, ὡς τὸ τῇ φύσει λεπτόν καὶ εὐκίνητον, ὅπερ ἐστὶν ἡ ψυχὴ, πρῶτον μὲν ἐμβριθές τε καὶ κωφερὲς γίνεσθαι τοῖς ἀνθρωπίνοις σώμασι διὰ κακίας εἰσοικιζόμενον, εἶτα τῆς λογικῆς δυνάμεως ἀποσβεθείσης τοῖς ἀλόγοις ἐμβιοτεύειν, ἐκεῖθεν δὲ καὶ τῆς τοιαύτης τῶν αἰσθήσεων χάριτος ἀφαιρεθείσης, τὴν ἀναισθητον ταύτην ζωὴν τὴν ἐν φυτοῖς μεταλαμβάνειν, ἀπὸ τούτου δὲ πάλιν διὰ τῶν αὐτῶν ἀνιέναι βαθμῶν, καὶ πρὸς τὸν οὐράνιον χῶρον ἀποκαθίστασθαι.

73. Τὸ δὲ τοιοῦτον δόγμα τοῖς καὶ μετρίως κρίνειν ἐπεσκεμμένοις ἀντόθεν ἐλέγχεται μηδεμίαν ἔχον ἐν ἑαυτῷ στάσιν. Εἰ γὰρ ἀπὸ τῆς οὐρανίας ζωῆς διὰ κακίας ἐπὶ τὸν ξυλώδη βίον ἢ ψυχὴ κατασύρεται, ἀπὸ τούτου δὲ πάλιν δι' ἀρετῆς ἐπὶ τὸν οὐράνιον ἀνατρέχει, εὐρίσκειται ὁ λόγος αὐτῶν ἀπορῶν, ὃ τι προτιμότερον οἴεται, εἴτε τὴν ξυλίνην, εἴτε τὴν οὐρανίαν ζωὴν. Κύκλος γὰρ τίς ἐστι διὰ τῶν ὁμοίων περιχωρῶν αἰὲ τῆς ψυχῆς, ἐν ᾧ περ ἂν ἦ, ἀστατούσης. Εἰ γὰρ ἐκ τῆς ἀσώματου ζωῆς πρὸς τὴν σωματικὴν καταφέρεται, ἐκ δὲ ταύτης πρὸς τὴν ἀναισθητον, ἐκεῖθεν δὲ πάλιν πρὸς τὴν ἀσώματον ἀνατρέχει, οὐδὲν ἕτερον ἢ ἀδιάκριτος κακῶν τε καὶ ἀγαθῶν σύγχυσις παρὰ τοῖς ταῦτα δογματίζουσιν ὑπονοεῖται. Ὅτε γὰρ ἡ οὐρανία διαγωγὴ ἐν τῷ μακαρισμῷ διαμένει, εἴπερ κακία τῶν ἐκεῖ ζώντων καθάπτεται, οὔτε τὰ ξύλα τῆς ἀρετῆς ἀμοιρήσει, εἴπερ ἐντεῦθεν μὲν ἐπὶ

72. Ἦκουσα ὁπαδοὺς τῶν δοξασιῶν αὐτῶν νὰ λέγουν ὅτι σμήνη ψυχῶν ζοῦν εἰς ἰδιαιτέραν πολιτείαν πρὸ τῆς ἐντὸς σωμάτων ζωῆς καὶ μὲ τὴν λεπτήν καὶ εὐκίνητον φυσικὴν των κατάστασιν περιφέρονται μετὰ τῆς δίνης τοῦ σύμπαντος, καὶ ὅτι ἐξ αἰτίας κάποιας ροπῆς πρὸς τὴν κακίαν ἀποβάλλουν αἱ ψυχαὶ τὰς πτέρυγας των καὶ εἰσέρχονται εἰς σώματα κατὰ πρῶτον μὲν ἀνθρώπινα, ἔπειτα δὲ μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἕνεκα τῆς ἐπικοινωνίας των μὲ τὰ ἄλογα πάθη, ἀποκτηνώνονται καὶ ἀπὸ ἐκεῖ καταπίπτουν εἰς τὴν ἀναίσθητον ταύτην φυσικὴν κατάστασιν τῆς ζωῆς. Οὕτω ἡ ἐκ φύσεως λεπτή καὶ εὐκίνητος ψυχὴ γίνεται πρῶτον μὲν βαρεῖα καὶ κατωφερής, εἰσερχομένη πρὸς κατοίκησιν εἰς ἀνθρώπινα σώματα λόγῳ κακίας, ἔπειτα δέ, ὅταν σβεσθῇ ἡ λογικὴ δύναμις, ζῆ μέσα εἰς τὰ ἄλογα ζῶα, ἀπὸ ἐκεῖ δὲ ἀφοῦ ἀφαιρεθῇ καὶ ἡ τοιαύτη χάρις τῶν αἰσθήσεων, ἀποκτᾷ τὴν ἀναίσθητον ταύτην ζωὴν τῶν φυτῶν, ἀπὸ ἐκεῖ δὲ πάλιν ἀνέρχεται διὰ τῶν ἰδίων βαθμίδων καὶ ἀποκαθίσταται εἰς τὸν οὐράνιον χῶρον ³².

73. Ἡ τοιαύτη δὲ διδασκαλία ἐλέγχεται ἐκ τούτων καὶ δι' ἐκείνους οἱ ὅποιοι δύνανται νὰ κρίνουν ἔστω καὶ μετρίως ὅτι δὲν ἔχει μέσα τῆς καμμίαν συνοχήν. Διότι, ἐὰν ἡ ψυχὴ σύρεται ἀπὸ τὴν οὐράνιον ζωὴν διὰ τῆς κακίας κάτω πρὸς τὸν ξυλώδη βίον, ἀπὸ αὐτὸν δὲ πάλιν διὰ τῆς ἀρετῆς ἀνέρχεται εἰς τὸν οὐράνιον, τότε ἡ σκέψις αὐτῶν εὐρίσκεται εἰς ἀπορίαν, τί θεωρεῖ αὕτη προτιμότερον, τὴν ξυλίνην ἢ τὴν οὐράνιον ζωὴν. Πράγματι ἐφ' ὅσον ἡ ψυχὴ διαγράφει πάντοτε κύκλον ὁμοίων καταστάσεων, ὅπου καὶ ἂν εἶναι, πάντοτε εὐρίσκεται εἰς ἀστάθειαν. Ἐὰν ἡ ψυχὴ κατέρχεται ἀπὸ τὴν ἀσώματον εἰς τὴν σωματικὴν ζωὴν, ἀπὸ αὐτὴν δὲ εἰς τὴν ἀναίσθητον, ἀπὸ ἐκεῖ δὲ ἀνέρχεται πάλιν εἰς τὴν ἀσώματον, τίποτε ἄλλο δὲν ὑπονοεῖ τοῦτο παρὰ κατάστασιν συγχύσεως καὶ ἀδυναμίας διακρίσεως μεταξύ κακῶν καὶ ἀγαθῶν. Διότι μήτε ἡ οὐράνιος διαγωγὴ θὰ παραμένῃ εἰς τὴν μακαριότητα, ἀφοῦ ἡ κακία δύναται νὰ ἐπηρεάσῃ τοὺς ἐν αὐτῇ ζῶντας, μήτε τὰ ξύλα θὰ εἶναι ἄμοιρα ἀρετῆς, ἐφ' ὅσον

τὸ ἀγαθὸν παλινδρομεῖν οἴονται τὴν ψυχὴν, ἐκεῖθεν δὲ τοῦ κατὰ κακίαν ἄρχεσθαι βίου.

74. Εἰ γὰρ ἐν τῷ οὐρανῷ ἡ ψυχὴ συμπεριπολοῦσα τῇ κακίᾳ συμπλέκεται καὶ διὰ ταύτης ἐπὶ τὸν ὑλώδη καθελκυσθεῖσα βίον ἀνωθεῖται πάλιν ἐντεῖθεν ἐπὶ τὴν ἐν ὕψει διαγωγὴν, ἄρα τὸ ἔμπαλιν παρ' ἐκείνων κατασκευάζεται, τὸ τὴν μὲν ὑλικὴν ζωὴν κακίας εἶναι καθάρσιον, τὴν δὲ ἀπλανῆ περιφορὰν κακῶν ἀρχηγὸν καὶ αἰτίαν ταῖς ψυχαῖς γίνεσθαι, εἴτερ ἐντεῖθεν μὲν δι' ἀρετῆς πτεροφυῆσαι μετεωροποροῦσιν, ἐκεῖθεν δὲ διὰ κακίας τῶν πτερῶν ἐκπιπτόντων χαμαιπετεῖς πρόσγειοι γίνονται, τῇ παχύτητι τῆς ὑλικῆς καταμιγνύμεναι φύσεως. Καὶ οὐ μέχρι τούτων ἴσταται τῶν τοιούτων δογμάτων ἡ ἀτοπία, τῷ ἀντεστράφθαι πρὸς τοῦναντίον τὰς ὑπολήψεις. Ἄλλ' οὐδὲ αὐτὴ παρὰ διαμένει μέχρι παντὸς αὐτοῖς ἡ ὑπόνοια. Εἰ γὰρ ἀτρεπτον τὴν οὐράνιον λέγουσι φύσιν, πῶς χώραν ἔχει ἐν τῷ ἀτρέπτῳ τὸ πάθος; Καὶ εἰ ἔμπαθῆς ἡ κάτω φύσις, πῶς ἐν τῷ παθητῷ κατορθοῦται ἡ ἀπάθεια; Ἀλλὰ φύρουσι τὰ ἄμικτα καὶ ἐνοῦσι τὰ ἀκωνώγητα, ἐν πάθει τὸ ἀτρεπτον καὶ ἐν τῷ τρεπτῷ πάλιν καθορῶντες τὴν ἀπάθειαν. Καὶ οὐδὲ ἐν τούτοις εἰσαεὶ διαμένουσιν· ἀλλ' ὅθεν τὴν ψυχὴν διὰ κακίας ἀπόκισαν ἐκεῖσε πάλιν αὐτὴν εἰς ἀσφαλῆ καὶ ἀκήρατον ζωὴν ἐκ τῆς ὑλικῆς ἀνοικίζουσιν, ὥσπερ ἐπιλαθόμενοι τὸ ἐκεῖθεν αὐτὴν κακία βρῦσασαν τῇ κάτω καταμιχθῆναι φύσει.

75. Ἡ τε οὖν διαβολὴ τοῦ τῆδε βίου καὶ ὁ τῶν οὐρανίων ἔπαινος ἐν ἀλλήλοις συγγέονται καὶ ἀναφύρονται τοῦ μὲν διαβεβλημένου κατὰ τὴν ἐκείνων δόξαν πρὸς τὸ καλὸν καθηγουμένου, τοῦ δὲ πρὸς τὸ κρεῖττον ὑπειλημένου τὴν ἀφορμὴν ἐνδιδόντος τῇ ψυχῇ τῆς πρὸς τὸ χεῖρον ῥοπῆς.

76. Οὐκοῦν ἐκβλητέα τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων πᾶσα πεπλανημένη τε καὶ ἀστατοῦσα περὶ τῶν τοιούτων ὑπόληψις·

οὔτοι νομίζουν ὅτι ἀπὸ ἐδῶ μὲν ἡ ψυχὴ παλινδρομεῖ εἰς τὸ ἀγαθόν, ἀπὸ ἐκεῖ δὲ ἀρχίζει τὴν ζωὴν τῆς κακίας.

74. Ἐὰν πράγματι ἡ ψυχὴ περιφερομένη εἰς τὸν οὐρανὸν συμπλέκεται μὲ τὴν κακίαν καὶ λόγῳ αὐτῆς καταπεσοῦσα εἰς τὸν ὑλώδη βίον ἀναβιβάζεται πάλιν εἰς τὴν διαβίωσιν εἰς τὰ ὕψη, ἄρα ἀπὸ ἐκείνους κατασκευάζεται τὸ ἀντίθετον, ὅτι ἡ μὲν ὑλικὴ ζωὴ εἶναι καθαρτικὸν τῆς κακίας, ἡ δὲ ἀπλανὴς περιφορὰ εἶναι ἀρχηγὸς καὶ αἰτία τοῦ κακοῦ διὰ τὰς ψυχάς, ἀφοῦ ἀπὸ ἐδῶ μὲν ἀποκτήσασαι πτερὰ λόγῳ ἀρετῆς ἀνέρχονται εἰς ὕψη, ἀπὸ ἐκεῖ δὲ λόγῳ κακίας χάνουν τὰ πτερὰ καὶ γίνονται ἐπίγειοι, καταμιγνυόμενοι μὲ τὴν παχύτητα τῆς ὑλικῆς φύσεως. Καὶ δὲν σταματᾷ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ ἀτοπία τῆς τοιαύτης διδασκαλίας, εἰς τὴν ἀντιστροφὴν δηλαδὴ τῶν ἀξιῶν πρὸς τὸ ἀντίθετον. Ἄλλὰ οὔτε αὐτὴ ἡ ἀντίληψις των δὲν μένει διαπαντὸς σταθερά. Διότι ἂν θεωροῦν ἄτρεπτον τὴν οὐρανοῦ φύσιν, πῶς εἰσχωρεῖ τὸ πάθος εἰς τὸ ἄτρεπτον; Καὶ πάλιν ἂν ἡ κάτω φύσις εἶναι παθητὴ, πῶς κατορθώνεται εἰς τὸ ποθητὸν ἢ ἀπάθεια; Ἄλλ' οὔτοι ἀναμιγνύουν τὰ ἄμικτα καὶ ἐνώνουν τὰ ἀκοινώνητα, βλέποντες εἰς τὸ πάθος τὸ ἄτρεπτον καὶ εἰς τὸ τρεπτὸν πάλιν τὴν ἀπάθειαν. Ἄλλὰ μήτε εἰς αὐτὰς τὰς ἰδέας δὲν μένουν πάντοτε ἀκίνητοι, ἀλλὰ ἐκεῖ, ἀπὸ ὅπου λόγῳ τῆς κακίας ἐξώρισαν τὴν ψυχὴν, τὴν ἐπανεγκαθιστοῦν πάλιν ἀπὸ τὴν ὑλικὴν εἰς ἀσφαλῆ καὶ ἀκήρατον ζωὴν, ὡσὰν νὰ ἐλησμόνησαν ἔτι ἡ γεμάτη ἀπὸ κακίαν ψυχὴ ἀνεμίχθη μὲ τὴν κατωτέραν φύσιν.

75. Τόσον λοιπὸν ἡ κατάκρισις τοῦ παρόντος βίου ὅσον καὶ ὁ ἔπαινος τοῦ οὐρανοῦ βίου συγχέονται μεταξύ των καὶ ἀναμιγνύονται διότι κατὰ τὴν ἰδέαν των ὁ μὲν διαβεβλημένος ἐπίγειος ὁδηγεῖ εἰς τὸ καλόν, ὁ δὲ θεωρούμενος ἀφορμὴ πρὸς τὸ καλύτερον παρέχει εἰς τὴν ψυχὴν ροπήν πρὸς τὸ χειρότερον.

76. Διὰ τοῦτο λοιπὸν πρέπει νὰ ἀπορριφθῇ ἀπὸ τὴν ἀληθῆ διδασκαλίαν πᾶσα πλανερὰ καὶ ἀβάσιμος ἀντίληψις ὡς πρὸς τὰ ζητήματα ταῦτα. Οὔτε νὰ δεχθῶμεν ὡς πλήρεις ἀληθείας τὰς ἰδέας ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἰσχυρίζονται ὅτι αἱ ψυχαὶ μεταβαί-

μηθ' ὅσοις καταβαίνειν ἐκ γυναικείων σωμάτων πρὸς τὴν ἀνδρώδη ζωὴν τὰς ψυχὰς δοκεῖ ἢ τὸ ἔμπαλιν ἐν γυναιξὶ γίνεσθαι τὰς τῶν ἀνδρικῶν σωμάτων χωρισθείσας ψυχὰς ἢ καὶ πρὸς ἀνδρας ἐξ ἀνδρῶν μεταβαίνειν καὶ γυναικας ἐκ γυναικῶν γίνεσθαι λέγουσιν, ὡς τῆς ἀληθείας ἐστοχασμένους ἀκολουθήσωμεν. Ὁ μὲν γὰρ πρότερος οὐ μόνον τῷ ἄστατος καὶ ἀπατηλὸς εἶναι ἀπεδοκιμάσθη λόγος, αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ πρὸς τὰς ἐναντίας ὑπολήψεις περιτρεπόμενος, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀσεβῶς ἔχει, μηδὲν τῶν ὄντων εἰς γένεσιν ἄγεσθαι δογματίζων, μὴ κακίας τῇ ἐκάστου φύσει τὴν ἀρχὴν ἐνδιδούσης. Εἰ γὰρ οὔτε ἀνθρωποὶ οὔτε φυτὰ οὔτε βοσκήματα, μὴ ψυχῆς ἀνωθεν ἐπὶ ταῦτα πεσοῦσης, φύονται, ἢ δὲ πτώσις διὰ κακίας γίνεται, ἄρα κατάρχειν οἴονται τὴν κακίαν τῆς τῶν ὄντων συστάσεως.

77. Καὶ πῶς συμβαίνει κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἀμφοτέρω, καὶ ἀνθρωπον ἐκ γάμου φύεσθαι καὶ τῆς ψυχῆς τὴν κατάπτωσιν τῇ τοῦ γάμου συμβαίνειν σπουδῇ. Καὶ τὸ ἐτι τούτου παραλογώτερον, εἰ ἔαρὶ τὰ πολλὰ τῆς ἀλόγου φύσεως συνδύζεται, ἄρ' οὐδ' ἔστιν εἰπεῖν ὅτι καὶ τῇ ἀνω περιφορᾷ τὸ ἔαρ ἐμφύεσθαι τὴν κακίαν ποιεῖ, ὥστε συμβαίνει ὁμοῦ τε τοῦ κακοῦ τὰς ψυχὰς πληρουμένας πίπτειν καὶ τὰς γαστέρας τῶν ἀλόγων κυτσκεσθαι; Τί δ' ἂν εἴπη περὶ τοῦ γεωπόνου τοῦ καταπηγνύοντος τῇ γῆ τὰς τῶν φυτῶν ἀποσπάδας; Πῶς ἢ τούτου χεῖρ συγκατέχωσε τῷ φυτῷ τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, συντρεχούσης τῆς ψυχικῆς πτεροῤῥήσεως τῇ τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν φυτείαν ὁρμῇ; Τὸ αὐτὸ τοῖνον ἄτοπον καὶ ἐπὶ τοῦ ἐτέρου τῶν λόγων ἐστί, ἐπὶ τὸ οἶεσθαι τὰς ψυχὰς τὰς συνόδους ἐν συζυγίᾳ ζώντων περιεργάζεσθαι, ἢ τὰς λοχείας ἐπιτηρεῖν, ἵνα τοῖς φνομένοις σώμασιν ἐπεισκριθῶσιν. Εἰ δὲ ἀπέλοι ὁ ἀνήρ τὸν γάμον, ἢ δὲ γυνὴ ἑαυτὴν τῆς τῶν ὀδυνῶν ἀνάγκης ἐλευθερώσειεν, ἄρ' οὐ βαρῆσει τὴν ψυ-

βουν ἐκ γυναικείων σωμάτων εἰς ἀνδρικήν ζώην ἢ ταυάπαλιν ὅτι εἰς γυναῖκας μεταβαίνουν αἱ ψυχαὶ αἱ ὁποῖαι ἐχωρίσθησαν ἀπὸ ἀνδρικά σώματα ἢ ὅτι μεταβαίνουν ἀπὸ ἀνδρας εἰς ἀνδρας ἢ ὅτι ἐκ γυναικῶν γίνονται γυναῖκες. Πράγματι ἡ μὲν πρώτη θεωρία ἀπεδοκιμάσθη ὡς ἀβάσιμος καὶ ἀπατηλή, καθ' ὅσον περικλείει μέσα τῆς ἀντιφάσεως, εἶναι δὲ καὶ ἀσεβής, διότι διδάσκει ὅτι κανὲν δημιουργημα δὲν γεννᾶται ἂν ἢ κακία δὲν δώση ἀρχὴν εἰς τὴν φυσικὴν του παρουσίαν. Διότι ἐὰν οὔτε ἄνθρωποι οὔτε φυτὰ οὔτε ζῶα δὲν γεννῶνται, ἂν δὲν πέση ἐκ τῶν ἄνω εἰς αὐτὰ κάποια ψυχὴ, ἡ δὲ πτώσις τῆς ψυχῆς αἰτίαν ἔχει τὴν κακίαν, ἄρα ἡ κακία γίνεται, ὡς οὔτοι νομίζουν, ἀρχὴ τῆς συστάσεως τῶν ὄντων.

77. Ἄλλὰ συμβαίνει κάπως νὰ λαμβάνουν χώραν ταυτοχρόνως καὶ τὰ δύο, δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος νὰ φύεται ἐκ τοῦ γάμου καὶ ἡ πτώσις τῆς ψυχῆς νὰ συγχρονίζεται μὲ τὰ γεγονότα τοῦ γάμου; Καὶ περισσότερον παράλογον ἀπὸ αὐτὸ εἶναι ἐὰν τὰ πολλὰ ἄλογα ζῶα συνέρχωνται τὴν ἀνοιξιν, ἄραγε λοιπὸν εἶναι δυνατὸν νὰ εἴπη κανεὶς ὅτι τὸ ἔαρ συντελεῖ εἰς τὸ νὰ ἐμφυτευθῆ καὶ εἰς τὰ ἄνω περιφερόμενα ἢ κακία, ὥστε νὰ συμβαίη συγχρόνως νὰ πίπτουν αἱ ψυχαὶ γεμίζουσαι κακίαν καὶ αἱ κοιλίαι τῶν ζώων νὰ κυοφοροῦν; Τί δὲ νὰ εἴπη κανεὶς καὶ διὰ τὸν γεωργὸν ὁ ὁποῖος φυτεύει εἰς τὴν γῆν τὰς παραφυάδας τῶν φυτῶν; Πῶς ἢ χεὶρ του μαζὶ μὲ τὸ φυτὸν συμφυτεύει καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, ἡ ὁποία ἔχασε τὰς πτέρυγας τῆς, τότε ἀκριβῶς, ὅταν ἤρχισεν ὁ ἄνθρωπος νὰ φυτεύῃ τὸ φυτόν; Ὁ ἴδιος παραλογισμὸς παρουσιάζεται καὶ εἰς τὴν ἄλλην θεωρίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ ψυχαὶ παρακολουθοῦν τὰς συννευρέσεις τῶν συζύγων ἢ τὰς γεννήσεις, διὰ νὰ εἰσχωρήσουν εἰς τὰ φυδόμενα σώματα. Καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ σύζυγος ἀρνεῖται νὰ ἔλθῃ εἰς γαμικὴν ἐπαφὴν ἢ ἡ σύζυγος κρατεῖ ἑαυτὴν ἐλευθέραν τῆς μητρότητος, τότε ἡ κακία δὲν θὰ πιέσῃ τὴν ψυχὴν νὰ πέσῃ; Ἐπομένως ὁ γάμος δίδει τὸ σύνθημα εἰς τὴν ἄνω κακίαν νὰ δράσῃ ἔναντι τῶν ψυχῶν ἢ καὶ χωρὶς τὸν γάμον ἢ κακία δύναται

χὴν ἢ κακία; Οὐκοῦν ὁ γάμος τῆ ἄνω κακία τὸ κατὰ τῶν ψυχῶν ἐνδόσιμον δίδωσιν, ἢ καὶ δίχα τούτου καθάπτεται τῆς ψυχῆς ἢ πρὸς τὸ ἐναντίον σχέσις; Οὐκοῦν ἄοικος ἐν τῷ μέσῳ καὶ ἀλήτης ἢ ψυχὴ πεπλανήσεται, τῶν μὲν οὐρανίων ἀποθρόνυεσσα, σώματος δὲ ἄν οὐπω τύχοι πρὸς ὑποδοχὴν ἀμοιρήσασα;

78. Εἶτα καὶ πῶς διὰ τούτων ἐπιστατεῖν τὸ θεῖον τῶν ὄντων ὑπονοήσουσι, τῆ τυχαία ταύτη καὶ ἀλόγῳ τῶν ψυχῶν καταπτώσει τὰς ἀρχὰς τῆς ἀνθρωπίνης ἀνατιθέεντες ζωῆς; Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα τῆ ἀρχῆ καὶ τὰ μετὰ ταύτην συμφώνως ἔχειν. Εἰ γὰρ ἐκ συντυχίας αὐτομάτου υἱὸς ὁ βίος ἤρξατο, τυχαία πάντως καὶ ἢ κατ' αὐτὸν διέξοδος γίνεται. Καὶ μάτην τῆς θείας δυνάμεως οἱ τοιοῦτοι τὰ ὄντα ἐξάπτουσιν, οἱ μὴ βουλήματι θείῳ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ φύεσθαι λέγοντες, ἀλλ' εἰς πονηρῶν τινα συντυχίαν τὰς ἀρχὰς τῶν γινομένων ἀνάγοντες, ὡς οὐκ ἂν συστάσης τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς μὴ τοῦ κακοῦ δόντος τῆ ζωῆ τὸ ἐνδόσιμον. Εἰ οὖν ἢ ἀρχὴ τοῦ βίου τοιαύτη, δηλαδὴ καὶ τὰ ἐφεξῆς κατὰ τὴν ἀρχὴν κινήθησεται. Οὐ γὰρ ἂν τις ἐκ κακοῦ καλόν, οὐδὲ ἐξ ἀγαθοῦ τὸ ἐναντίον φύεσθαι λέγοι, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ σπέρματος φύσιν καὶ τοὺς καρποὺς ἀναμένομεν. Οὐκοῦν πάσης τῆς ζωῆς ἢ αὐτόματος αὐτὴ καὶ συντυχικὴ κίνησις ἡγεμονεῦει, μηδεμιᾶς προνοίας διὰ τῶν ὄντων ἠκούσης.

79. Ἄχρηστος δὲ παντάπασι καὶ ἢ τῶν λογισμῶν ἔσται προμήθεια· τῆς δὲ ἀρετῆς κέρδος οὐδέν, καὶ πρὸς τὸ κακὸν ἀλλοτριῶς ἔχειν ἀντ' οὐδενὸς ἂν εἶη. Πάντα γὰρ πάντως ἐπὶ τῷ φέροντι κείσεται καὶ οὐδὲν ὁ βίος διοίσει τῶν ἀνερματίστων πλοίων, ταῖς αὐτομάτοις συντυχίαις, οἷόν τισι κύμασιν, ἄλλοτε πρὸς ἄλλην καλῶν ἢ φαύλων συντυχίαν μεθορμιζόμενος. Οὐ γὰρ ἔστι τὸ ἐξ ἀρετῆς ἐγγενέσθαι κέρδος, εἰς ἢ φύσις ἐκ τοῦ ἐναντίου τὴν ἀρχὴν ἔχει. Εἰ μὲν γὰρ θεόθεν οἰκονομεῖται ἡμῶν ἢ ζωὴ, τὸ

νά ἐπηρεάσῃ τὴν ψυχὴν; Καὶ ἀκόμη ἡ ψυχὴ, ἀφοῦ ἀποκοπῆ ἀπὸ τὰ οὐράνια καὶ δὲν ἐπιτύχῃ ἀκόμη σῶμα διὰ νὰ ὑποδεχθῆ αὐτήν, θὰ μείνῃ ἄδικος καὶ θὰ περιπλανᾶται ὡς ἀλήτις;

78. Ἐπειτα ἀφοῦ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς τοποθετοῦν εἰς αὐτὴν τὴν τυχαίαν καὶ ἄλογον πτώσιν τῶν ψυχῶν, πῶς θὰ ἰσχυρισθοῦν κατόπιν τούτων ὅτι τὸ θεῖον ἐπιστατεῖ τῶν ὄντων; Ἀσφαλῶς εἶναι ἀνάγκη νὰ συμφωνοῦν μὲ τὴν ἀρχὴν καὶ ὅσα ἀκολουθοῦν αὐτήν. Ἐὰν ἡ ζωὴ κάποιου ἤρχισεν ἀπὸ τυχαίαν καὶ αὐτόματον αἰτίαν, τότε τυχαία θὰ εἶναι καὶ ὁλόκληρος ἡ ζωὴ του. Καὶ εἰς μάτην οἱ τοιοῦτοι λέγουσιν ὅτι τὰ πάντα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν θεῖαν δύναμιν, αὐτοὶ οἱ ὅποιοι παραδέχονται ὅτι δὲν γίνονται ἐκ θείας βουλήσεως τὰ εἰς τὸν κόσμον, ἀλλὰ ἀνάγουν τὰς ἀρχὰς τῶν γινομένων εἰς πονηρὰν συντυχίαν, ὡσὰν νὰ μὴ ὑφίστατο ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ ἐὰν δὲν ἔδιδε τὸ σύνθημα εἰς τὴν ζωὴν ἡ κακία. Ἐὰν λοιπὸν τοιαύτη εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς ζωῆς, εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ συνέχεια αὐτῆς θὰ προχωρῆ κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτήν. Δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ εἶπη κανεὶς ὅτι φύεται καλὸν ἐκ τοῦ κακοῦ, μήτε πάλιν κακὸν ἀπὸ τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ ἀναμένομεν συμφῶνως μὲ τὴν φύσιν τοῦ σπέρματος καὶ τοὺς καρπούς. Ἐπομένως ἐπὶ πάσης τῆς ζωῆς ἡγεμονεῦει αὐτὴ ἡ αὐτόματος καὶ τυχαία κίνησις, ἐνῶ δὲν διήκει καμμία πρόνοια διὰ τῶν ὄντων.

79. Ἄχρηστος δὲ καθ' ὁλοκληρίαν θὰ εἶναι καὶ τῆς λογικῆς ἢ προσφορά. Ἡ δὲ ἀρετὴ κανὲν κέρδος δὲν φέρει καὶ ἡ ἀπομάκρυνσις μας ἀπὸ τὴν κακίαν εἶναι κάτι τὸ ἀνάξιον λόγου. Διότι τὰ πάντα ὅπως δὴποτε θὰ φέρωνται τυχαίως καὶ ὁ βίος δὲν θὰ διαφέρῃ εἰς τίποτε ἀπὸ τὰ ἀνερμάτιστα πλοῖα, ἀφοῦ μὲ τὰς αὐτομάτους συντυχίας ὡς κύματα θὰ παρασύρωνται κάθε φορὰν πρὸς ἄλλην συνάντησιν καλῶν ἢ φαύλων. Διότι δι' ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἔχουν τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεώς των εἰς τὴν κακίαν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προέλθῃ κέρδος ἀπὸ τὴν ἀρετὴν. Ἐὰν μὲν ἡ ζωὴ μας ρυθμίζεται ἀπὸ τὸ θεῖον, τότε γίνεται παραδεκτὸν ὅτι δὲν ἀρχίζει ἡ κακία τὴν ζωὴν μας. Ἐὰν ὁμως γεννώμεθα διὰ

μηδὲ κακίαν κατάρχειν τῆς ζωῆς ἡμῶν συνομολογεῖται. Εἰ δὲ δι' ἐκείνης φυόμεθα, πάντα τε καὶ πάντως κατ' αὐτὴν βιοτεύσομεν. Λῆρος οὖν διὰ τούτων ἀποδειχθήσεται τὰ μετὰ τὸν τῆδε βίον δικαιοτήρια, καὶ ἡ πρὸς ἀξίαν ἀνταπόδοσις, καὶ ὅσα ἄλλα πρὸς ἀναίρειον τῆς κακίας λέγεται καὶ πεπίστευται. Πῶς γὰρ δυνατόν ἔξω ταύτης εἶναι τὸν ἄνθρωπον τὸν δι' ἐκείνης φύντα; Πῶς δ' ἂν καὶ ὁρμή τις ἐγένοιτο προαιρετικῆ τῷ ἀνθρώπῳ πρὸς τὸν κατ' ἀρετὴν βίον, οὗ ἡ φύσις ἐκ κακίας, ὡς λέγουσι, τὴν ἀρχὴν ἔχει; Ὡς γὰρ οὐκ ἐπιχειρεῖ τι τῶν ἀλόγων ζώων ἀνθρωπικῶς φθέγξασθαι, τῇ δὲ συντρόφῳ καὶ κατὰ φύσιν κεχρημένα φωνῇ, οὐδεμίαν ἠγεῖται ζημίαν ἀμοιροῦντα τοῦ λόγου, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἷς ἡ κακία νομίζεται εἶναι τῆς ζωῆς ἀρχὴ καὶ αἰτία οὐκ ἂν εἰς ἐπιθυμίαν ἔλθοιεν τῆς ἀρετῆς, ὡς ἔξω τῆς φύσεως αὐτῶν οὕσης. Ἄλλὰ μὴν πᾶσι τοῖς κεκαθαρμένοις ἐκ λογισμῶν τὴν ψυχὴν διὰ σπουδῆς τε καὶ ἐπιθυμίας ὁ κατ' ἀρετὴν βίος ἐστίν.

80. Ἄρα διὰ τούτου σαφῶς ἀποδείκνυται, τὸ μὴ πρεσβυτέραν εἶναι τῆς ζωῆς τὴν κακίαν, μῆτ' ἐκεῖθεν τὰς πρώτας ἀρχὰς ἐσχηκέναι τὴν φύσιν, ἀλλὰ κατάρχειν ἡμῶν τῆς ζωῆς τὴν τὸ πᾶν οἰκονομοῦσαν τοῦ Θεοῦ σοφίαν, ἐλθοῦσαν δὲ εἰς γένεσιν τὴν ψυχὴν κατὰ τὸν ἀρέσκοντα τρόπον τῷ κτίσαντι, τότε κατ' ἐξουσίαν αὐτὴν αἰρεῖσθαι τὸ κατὰ γνώμην, ἐκ τῆς προαιρετικῆς δυνάμεως ὃ τί περ ἂν ἐθέλει τοῦτο καὶ γινομένην. Μάθοιμεν δ' ἂν τὸν λόγον ἐκ τοῦ κατὰ τὸν ὀφθαλμὸν ὑποδείγματος, ᾧ τὸ μὲν ὁρᾶν ἐστίν ἐκ φύσεως τὸ δὲ μὴ ὁρᾶν ἐκ προαιρέσεως ἢ καὶ πάθους. Γένοιτο γὰρ ἂν ποτε καὶ τὸ παρὰ φύσιν ἀντὶ τῆς φύσεως, ἢ ἐκουσίως τινὸς τὸν ὀφθαλμὸν μόντος ἢ ἐκ πάθους στερηθέντος τῆς ὄψεως. Οὕτως ἐστὶν εἰπεῖν καὶ τῇ ψυχῇ θεόθεν μὲν εἶναι τὴν σύστασιν αὐτῆς, μηδεμιᾶς δὲ νοουμένης περὶ τὸ θεῖον κα-

τῆς κακίας ὅπωςδῆποτε θὰ ζήσωμεν συμφώνως πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις αὐτῆς. Φλυαρία δὲ θὰ ἀποδειχθοῦν τὰ μετὰ τὸν βίον τοῦτον δικαστήρια καὶ ἢ κατ' ἀξίαν ἀνταπόδοσις καὶ ὅσα ἄλλα λέγονται καὶ πιστεύονται πρὸς ἀναίρεσιν τῆς κακίας. Πῶς εἶναι πράγματι δυνατόν νὰ εὔρεθῇ ὁ ἄνθρωπος ἐκτὸς τῆς κακίας, ἐὰν δι' αὐτῆς ἐγεννήθη; Πῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀποκτήσῃ τὸ προσὸν τῆς προαιρέσεως διὰ τὸν βίον τῆς ἀρετῆς ὁ ἄνθρωπος τοῦ ὁποίου ἡ φύσις, ὅπως λέγουν, ἔχει τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν κακίαν; Ὅπως κανὲν ἄλογον ζῶον δὲν ἐπιχειρεῖ νὰ ὀμιλήσῃ ἀνθρωπίνως, χρησιμοποιοῦντα δὲ τὴν σύντροφον φυσικὴν τῶν φωνῆν δὲν νομίζουν ὡς ζημίαν τὸ γεγονός ὅτι στεροῦνται τοῦ λόγου, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι θεωροῦν τὴν κακίαν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν τῆς ζωῆς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιθυμήσουν τὴν ἀρετὴν, διότι αὕτη εἶναι ἔξω τῆς φύσεώς των. Πλὴν ὁμως ὅλοι ὅσοι ἐκαθαρίσθησαν ψυχικῶς χρησιμοποιοῦντες τὴν λογικὴν των, οὗτοι καὶ ἐπιθυμοῦν καὶ ἐπιμελοῦνται τοῦ βίου τῆς ἀρετῆς.

80. Ἄρα διὰ τούτου ἀποδεικνύεται σαφῶς ὅτι ἡ κακία δὲν εἶναι πρεσβυτέρα τῆς ζωῆς οὔτε ἀπὸ τὴν κακίαν ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς ἢ φύσις, ἀλλ' ὅτι ἀρχὴ τῆς ζωῆς εἶναι ἡ τὸ πᾶν ρυθμίζουσα σοφία τοῦ Θεοῦ. Ὄταν δὲ ἡ ψυχὴ γεννηθῇ σύμφωνα μὲ τὸν ἀρέσκοντα εἰς τὸν δημιουργὸν τρόπον τότε ἐλευθέρως αὕτη προτιμᾷ τὸ κατὰ τὴν γνώμην τῆς ὀρθῆς, γινομένη κατὰ τὴν προαιρετικὴν τῆς δύναμιν ὅ,τι αὕτη θέλει. Θὰ ἀντιληφθῶμεν τὸ πρᾶγμα λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὸ παράδειγμα τοῦ ὀφθαλμοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον, ἢ μὲν ὄρασις προέρχεται ἐκ φύσεως, ἢ δὲ τύφλωσις εἴτε ἀπὸ τὴν θέλησιν εἴτε ἀπὸ πάθος. Εἶναι δὲ δυνατόν κάποτε νὰ συμβῇ ἀντὶ τοῦ φυσικοῦ καὶ κάτι τὸ ὁποῖον εἶναι παρὰ φύσιν, ὅταν δηλαδὴ κάποιος θεληματικῶς κλείῃ τὸν ὀφθαλμόν του ἢ χάσῃ τὸ φῶς του ἐκ πάθους. Κάτι παρόμοιον συμβαίνει καὶ μὲ τὴν ψυχὴν, ἢ ὁποία ἔχει τὴν σύστασίν της ἀπὸ τὸν Θεὸν καί, ἐπειδὴ δὲν νοεῖται κακία εἰς τὸν Θεόν, εὐρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὴν ἀνάγ-

κίας ἔξω τῆς κατ' αὐτὴν ἀνάγκης εἶναι· γενομένην δὲ οὕτω τῇ ἰδίᾳ γνώμῃ πρὸς τὸ δοκοῦν ἄγεσθαι, ἢ ἐκ προαιρέσεως πρὸς τὸ καλὸν ἐπιμύουσαν ἢ ἐξ ἐπιβουλῆς τοῦ συνοικοῦντος ἡμῶν τῇ ζωῇ πολεμίου τὸν ὀφθαλμὸν βλαπτομένην καὶ ἐν τῷ τῆς ἀπάτης βιοτεύουσαν σκοτεινῇ, ἢ καὶ τὸ ἔμπαλιν καθαρῶς πρὸς τὴν ἀλήθειαν βλέπουσαν, πόρρω γίνεσθαι τῶν σκοτεινῶν παθημάτων.

81. Πότε οὖν ἔρει τις γενομένην, καὶ πῶς; Ἐπειδὴ τὴν μὲν ζήτησιν τὴν περὶ τοῦ πῶς τὰ καθ' ἕκαστον γέγονεν, ἐξαιρετέον πάντῃ τοῦ λόγου. Οὕτε γὰρ περὶ τῶν προχείρων ἡμῖν εἰς κατανόησιν, ὧν τὴν ἀντίληψιν δι' αἰσθήσεως ἔχομεν, δυνατόν ἂν γένοιτο τῷ διερευνημένῳ λόγῳ, τὸ πῶς ὑπέστη τὸ φαινόμενον κατανοῆσαι, ὡς μήτε τοῖς θεοφορομένοις καὶ ἀγίοις ἀνδράσι τὸ τοιοῦτον ληπτὸν νομισθῆναι. «Πίστει γὰρ νοοῦμεν», φησὶν ὁ Ἀπόστολος, «κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας δῆματι Θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐκφαινομένων τὰ δρώμενα γεγονέναι»· οὐκ ἂν, ὡς οἴομαι, τοῦτο εἰπὼν εἶπερ ᾧτετο γνωστόν, εἶναι διὰ τῶν λογισμῶν τὸ ζητούμενον. Ἐπειδὴ δὲ μὴ θελήματι θείῳ κατήρτισται αὐτός τε ὁ αἰὼν, καὶ πάντα τὰ ἐξ ἐκείνου γεγόμενα (ὅ,τι ποτε καὶ ἔστιν οὗτος ὁ αἰὼν, ᾧ παραθεωρεῖται πᾶσα ὄρατὴ τε καὶ ἀόρατος κτίσις), τοῦτο πεπιστευκέναι φησὶν ὁ Ἀπόστολος, τὸ δὲ πῶς ἀφηκεν ἀδιερεύνητον. Οὐδὲ γὰρ ἐφικτὸν τὸ τοιοῦτον οἴμαι τοῖς ἀναζητοῦσιν εἶναι, πολλὰς ἀμηχανίας τοῦ περὶ τούτων ζητήματος ἡμῖν προδεικνύοντος, πῶς ἐκ τῆς ἐστῶσης φύσεως τὸ κινούμενον ἐκ τῆς ἀπλῆς τε καὶ ἀδιαστάτου τὸ διαστηματικόν τε καὶ σύνθετον; Ἄρα ἐξ αὐτῆς τῆς ὑπερκειμένης οὐσίας; Ἄλλ' οὐχ ὁμολογεῖ τὸ ἑτερογενὲς ἔχειν πρὸς ἐκείνην τὰ ὄντα. Ἄλλ' ἐτέρωθεν ποθεν; Καὶ μὴ οὐδὲν ἔξωθεν τῆς θείας φύσεως ὁ λόγος βλέπει. Ἡ γὰρ ἂν διασχισθείη πρὸς διαφόρους ἀρχὰς ἢ ὑπόληψις, εἴ τι

33. Ἑβρ. 11,3.

34. Πλάτωνος Τίμαιος 296.

κην τῆς κακίας. Γινομένη δὲ οὕτω διὰ τῆς ἐλευθέρως γνώμης τῆς ὀδηγεῖται πρὸς τὸ δοκοῦν, ἢ κλείουσα ἐκ προαιρέσεως τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸ καλὸν ἢ βλαπτομένη καὶ εἰς τὴν ὄρασιν ἀπὸ τὸν εἰς τὴν ζῶην ἡμῶν συνοικοῦντα ἐχθρὸν καὶ ζῶσα εἰς τὸ σκότος τῆς ἀπάτης καὶ ἀντιθέτως βλέπουσα καθαρῶς πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὰ σκοτεινὰ παθήματα.

81. Θὰ ἐρωτήσῃ λοιπὸν κανεὶς πότε καὶ πῶς γεννᾶται ἡ ψυχὴ; Ἄλλὰ τὸ μὲν θέμα περὶ τοῦ πῶς ἐγιναν τὰ καθέκαστα πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ τελείως ἀπὸ τὴν συζήτησίν μας. Διότι ἀκόμη καὶ διὰ τὰ πράγματα τὰ ὅποια εἶναι εὐκολοκατανόητα εἰς ἡμᾶς, τῶν ὁποίων ἔχομεν ἀντίληψιν κατ' αἴσθησιν, δὲν θὰ ἦτο δυνατόν εἰς τὸν διερευνῶντα λογικῶς νὰ κατανοήσῃ τὸ πῶς ἐδημιουργήθη τὸ φαινόμενον. Ἄλλως τε τοῦτο μήτε εἰς τοὺς θεοφορομένους καὶ ἀγίους ἄνδρας δὲν πρέπει νὰ νομίζωμεν ὅτι ἐγινεν ἀντιληπτόν. Διότι ὁ Ἀπόστολος εἶπε· «πίστει νοοῦμεν κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι Θεοῦ, εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὸ ὀρώμενα γεγονέναι»³³. Νομίζω ὅτι ὁ Ἀπόστολος δὲν θὰ ἔλεγεν αὐτό, ἐὰν ἐνόμιζεν ὅτι τὸ ζήτημα εἶναι γνωστὸν διὰ τῆς λογικῆς. Ἄλλ' ὅτι διὰ τοῦ θείου θελήματος συνέστη καὶ ὁ παρῶν οὗτος κόσμος καὶ ὅλα ὅσα ἐγιναν ἀπὸ ἐκεῖνον (ὁ,τι-δήποτε εἶναι ὁ κόσμος εἰς τὸν ὁποῖον θεωροῦμεν περιλαμβανομένην τὴν ὄρατὴν καὶ ἀόρατον κτίσιν), τοῦτο εἶπεν ὁ Ἀπόστολος ὅτι ἔχει πιστεύσει, τὸ δὲ πῶς, ἄφησεν ἀδιερεύνητον· διότι νομίζω ὅτι δὲν εἶναι ἐφικτὸν εἰς τοὺς ζητοῦντας, καθ' ὅσον τὸ περὶ τούτου ζήτημα παρουσιάζει πολλὰς δυσκολίας ἐνώπιόν μας. Ἐπὶ παραδείγματι πῶς προῆλθεν ἀπὸ τὴν ἀκίνητον φύσιν τὸ κινούμενον, ἀπὸ τὴν ἀπλῆν καὶ ἀδιάστατον τὸ διαστηματικὸν καὶ σύνθετον; Ἀράγε ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ὑπερκειμένης οὐσίας; Ἄλλὰ δὲν συμφωνεῖ μὲ αὐτὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ ὄντα εἶναι ἑτερογενῆ πρὸς αὐτήν. Ἄλλ' ἀπὸ κάποιαν ἄλλην³⁴; Καὶ ὁμῶς ἡ λογικὴ δὲν βλέπει τίποτε ἔξω ἀπὸ τὴν θείαν φύσιν. Πράγματι ἐὰν δεχθῶμεν κάτι ἐκτὸς τῆς δημιουργικῆς αἰτίας τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἡ τεχνικὴ σοφία παραλαμβάνει τὰς πρὸς τὴν

τῆς ποιητικῆς αἰτίας ἔξω νομισθεῖν, παρ' οὗ ἡ τεχνικὴ σοφία τὰς πρὸς τὴν κτίσιν παρασκευὰς ἐραρίζεται.

Ἐπει οὖν ἐν μὲν τῶν ὄντων τὸ αἴτιον, οὐχ ὁμογενῆ δὲ τῇ ὑπερκειμένη φύσει τὰ δι' ἐκείνης παραχθέντα εἰς γένεσιν, ἴση καθ' ἑκάτερον ἐν τοῖς ὑπονοουμένοις ἢ ἀτοπία, τότε ἐκ τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ τὴν κτίσιν οἴεσθαι, καὶ τὸ ἐξ ἑτέρας τιδὸς οὐσίας ὑποστῆναι τὰ πάντα· ἡ γὰρ καὶ τὸ θεῖον ἐν τοῖς τῆς κτίσεως ἰδιώμασιν εἶναι ὑπονοηθήσεται, εἴπερ ὁμογενῶς πρὸς τὸν Θεὸν ἔχοι τὰ γεγονότα, ἢ τις ὑλικὴ φύσις ἔξω τῆς θείας οὐσίας ἀντεισαχθήσεται τῷ Θεῷ κατὰ τὸ ἀγέννητον τῇ αἰδιότητι τοῦ ὄντος παρισουμένη· ὅπερ δὴ καὶ Μανιχαῖοι φαντασθέντες, καὶ τινες τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ταῖς ἴσαις ὑπονοίαις συνενεχθέντες, δόγμα τὴν φαντασίαν ταύτην πεποίηται.

82. Ὡς ἂν μάλιστα οὖν ἐκφύγοιμεν τὴν ἐφ' ἑκάτερον ἀτοπίαν ἐν τῇ ζητήσει τῶν ὄντων, κατὰ τὸ τοῦ Ἀποστόλου ὑπόδειγμα, ἀπολυπραγμόνητον τὸν λόγον τὸν περὶ τοῦ, πῶς ἕκαστόν ἐστιν, καταλείψομεν, τοσοῦτον παρασημηγόμενοι μόνον, ὅτι ἡ ὁρμὴ τῆς θείας προαιρέσεως, ὅταν ἐθέλῃ, πρᾶγμα γίνεται, καὶ οὐσιούται τὸ βούλημα εὐθὺς φύσις γινόμενον, τῆς παντοδυνάμου ἐξουσίας, ὅπερ ἂν σοφῶς τε καὶ τεχνικῶς ἐθελήσῃ μὴ ἀνυπόστατον ποιούσης τὸ θέλημα. Ἡ δὲ τοῦ θελήματος ὑπαρξίς οὐσία ἐστὶ. Διχῆ δὲ διακρινομένων τῶν ὄντων, εἰς τὸ νοερόν τε καὶ σωματικόν, ἢ μὲν τῶν νοερῶν κτίσις οὐ δοκεῖ πως ἀπάδειν τῆς τοῦ ἀσωμάτου φύσεως, ἀλλ' ἐκ τοῦ σύγγενος εἶναι τὸ αἰεδὲς τε καὶ ἀναφῆς καὶ ἀδιάστατον δεικνύουσα (ὅπερ δὴ καὶ περὶ τὴν ὑπερκειμένην φύσιν ὑπονοῶν τις οὐχ ἁμαρτήσεται), τῆς δὲ σωματικῆς κτίσεως ἐν ἀκοινωνήτοις ὡς πρὸς τὸ θεῖον τοῖς ἰδιώμασι θεωρουμένης καὶ ταύτην μάλιστα τὴν πολλὴν ἀμηχανίαν ἐμποιοῦσης τῷ λόγῳ, μὴ δυναμένῳ κατιδεῖν, πῶς ἐκ τοῦ ἀοράτου τὸ ὁρώμενον, ἐκ τοῦ ἀναφοῦς τὸ στερεῶδὸν καὶ ἀντίτυπον, ἐκ τοῦ ἀορίστου τὸ ὠρισμένον, ἐκ τοῦ ἀπόσου τε καὶ ἀμεγέθους τὸ πάντως μέτροις τισὶ τοῖς κατὰ τὸ ποσὸν θεωρουμένοις περιειργόμενον; Καὶ τὰ καθ' ἕκαστον ὅσα περὶ τὴν σωματικὴν καταλαμβάνεται φύσιν, περὶ ὧν τοσοῦτόν φαμεν, ὅτι οὐδὲν ἐφ' εὐ-

κτίσιν μεθόδους, τότε ἡ γνώμη θὰ σχισθῆ πρὸς διαφόρους ἀρχάς.
 Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ μὲν αἴτιον τῶν ὄντων εἶναι ἓν, ἀλλὰ δὲν εἶναι ὁμογενῆ μὲ τὴν ὑπερκειμένην φύσιν τὰ παραχθέντα δι' αὐτῆς, εἶναι ἐξ Ἰσου ἄτοποι καὶ αἱ δύο ὑποθέσεις, τὸ ὅτι ἡ κτίσις εἶναι ἐκ τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ ὅσον καὶ τὸ ὅτι τὰ πάντα συνεστήθησαν ἀπὸ κάποιαν ἄλλην οὐσίαν· δηλαδή, ἡ θὰ ὑποτεθῆ ὅτι εὐρίσκεται τὸ θεῖον εἰς τὰς ἰδιότητας τῆς κτίσεως, ἂν τὰ δημιουργήματα εἶναι ὁμογενῆ πρὸς τὸν Θεόν, ἡ ἀντὶ τοῦ Θεοῦ θὰ εἰσαχθῆ κάποια ὑλικὴ φύσις ἔξω τῆς θείας οὐσίας, ἐξι- σουμένη κατὰ τὸ ἄκτιστον μὲ τὴν αἰδιότητα τοῦ ὄντος. Τὸ τοιοῦτον μάλιστα ἐφαντάσθησαν οἱ Μανιχαῖοι καὶ ἐδέχθησαν ἐπίσης μερικοὶ Ἕλληνες φιλόσοφοι, καὶ κατέστησαν δόγμα τὴν φαντασιώδη ταύτην ἀντίληψιν.

82. Διὰ νὰ ἀποφύγωμεν λοιπὸν κατὰ τὸ δυνατόν τὰ δύο ταῦτα ἄτοπα ἐν τῇ ἐρεύνη τῆς γενέσεως τῶν ὄντων, θὰ ἀφήσωμεν τὸ ζήτημα τοῦτο ἀνεξέταστον, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀποστόλου, ἐπισημαίνοντες μόνον ὅτι ἡ ὁρμὴ τῆς θείας βουλῆς ὅταν θέλῃ γίνεται πρᾶγμα καὶ ἡ θέλησις οὐσιώνεται ἀμέσως μεταβαλλομένη εἰς φύσιν, καθ' ὅσον ἡ παντοδύναμος ἐξουσία ὅ,τιδήποτε σχεδιάσῃ σοφῶς καὶ τεχνικῶς δὲν τὸ ἀφήνει εἰς τὴν ἀνυπαρξίαν. Ἡ δὲ ὑπαρξις τοῦ θελήματος εἶναι οὐσία. Καθὼς δὲ τὰ ὄντα διαιροῦνται εἰς δύο, εἰς τὰ νοερά καὶ τὰ σωματικά, ἡ μὲν κτίσις τῶν νοερῶν δὲν φαίνεται ἐντελῶς ἀσύμφωνος μὲ τὴν ἀσώματον φύσιν, ἀλλὰ δεικνύει ἀπὸ πλησίον τὸ ἄμορφον καὶ ἀναφές καὶ αὔλον (χαρακτηριστικὰ τὰ ὅποια δὲν κάμνομεν λάθος ἀποδίδοντες εἰς τὴν θείαν φύσιν), ἡ δὲ σωματικὴ κτίσις ἔχει ἰδιώματα ξένα πρὸς τὸ θεῖον καὶ προκαλεῖ κυρίως ταύτην τὴν μεγάλην ἀμηχανίαν εἰς τὴν λογικὴν, ἡ ὅποια δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ πῶς ἐκ τοῦ ἀοράτου προέρχεται τὸ ὄρατόν, ἐκ τοῦ ἀναφούς τὸ στερεὸν καὶ σκληρόν, ἐκ τοῦ ἀορίστου τὸ ὠρισμένον, ἐκ τοῦ ἀπόσου καὶ ἀμεγέθους τὸ περιλαμβανόμενον μέσα εἰς τὰ μέτρα καὶ εἰς τὸ ποσόν; Περὶ ἑνὸς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν τὰ ὅποια κατατάσσονται εἰς τὴν φύσιν τῶν σωμάτων,

τοῦ τῶν περὶ τὸ σῶμα θεωρουμένων σῶμά ἐστιν, οὐ σχῆμα, οὐ χροῶμα, οὐ βάρος, οὐ διάστημα, οὐ πηλικότης, οὐκ ἄλλο τι τῶν ἐν ποιότητι θεωρουμένων οὐδέν, ἀλλὰ τούτων ἕκαστον λόγος ἐστίν· ἢ δὲ πρὸς ἄλληλα συνδρομὴ τούτων καὶ ἔνωσις σῶμα γίνεται. Ἐπεὶ οὖν αἱ συμπληρωματικαὶ τοῦ σώματος ποιότητες νῶ καταλαμβάνονται καὶ οὐκ αἰσθήσει, νοερὸν δὲ τὸ θεῖον, τίς πόνος τῶ νοητῶ τὰ νοητὰ κατεργάσασθαι, ὧν ἢ πρὸς ἄλληλα συνδρομὴ τὴν τοῦ σώματος ἡμῖν ἀπεγένησε φύσιν;

83. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἔξω τοῦ προκειμένου παρεξητάσθη. Τὸ δὲ ζητούμενον ἦν, εἰ μὴ προὔφεστήκασιν αἱ ψυχαὶ τῶν σωμάτων, πότε ἢ πῶς γίνονται. Καὶ τούτου χάριν ἡμῖν τὴν περὶ τοῦ πῶς ζήτησιν ὡς ἀνέφικτον οὖσαν ἀπολυπραγμόνητον ἀφήκεν ὁ λόγος. Περὶ δὲ τοῦ πότε τὰς ἀρχὰς αἱ ψυχαὶ τῆς ὑπάρξεως ἔχουσιν, ὡς ἀκόλουθον ὄν τοῖς προεξητασμένοις, ζητεῖν καταλείπεται.

84. Εἰ γὰρ δοθείη τὸ πρὸ τοῦ σώματος ἐν ἰδιαζούσῃ τινὶ καταστάσει τὴν ψυχὴν βιοτεύειν, ἀνάγκη πᾶσα τὰς ἀτόπους ἐκείνας δογματοποιίας ἰσχὴν ἔχειν νομίζειν τῶν διὰ κακίας τὰς ψυχὰς εἰσοικιζόντων τοῖς σώμασιν. Ἄλλὰ μὴν ἐφυστερίζει τὰς ψυχὰς τὴν γένεσιν καὶ νεωτέρας τῆς τῶν σωμάτων εἶναι συμπλάσεως, οὐδεὶς ἂν τῶν εὐφρονούντων ὑπονοήσειεν, φανεροῦ πᾶσιν ὄντος ὅτι οὐδὲν τῶν ἀψύχων κινήτικὴν τε καὶ αὐξητικὴν ἐν ἑαυτῷ δύναμιν ἔχει. Τῶν δ' ἐν νηδύϊ ἐντροφεομένων, οὔτε ἢ ἀδξῆσις οὔτε ἢ τοπικὴ κίνησις ἐστὶν ἀμφισβητήσιμος καὶ ἀμφίβολος.

Λέπεται οὖν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ψυχῆς τε καὶ σώματος ἀρχὴν τῆς συστάσεως οἶεσθαι. Καὶ ὡσπερ τῆς ῥίζης τὴν ἀποσπάδα λαβοῦσα παρὰ τῶν γεηπόνων ἢ γῆ δένδρον ἐποίησεν, οὐκ αὐτὴ τὴν αὐξητικὴν ἐνθεῖσα τῶν τρεφομένων δύναμιν, ἀλλὰ μόνον τὰς πρὸς τὴν αὐξῆσιν ἀφορμὰς ἐνείσα τῶν ἐκκειμένων, οὕτω φημὲν

λέγομεν τοῦτο, ὅτι κανέν ἐκ τῶν ἰδιωμάτων τὰ ὁποῖα ἀποδίδομεν εἰς τὸ σῶμα δέν εἶναι σῶμα, οὔτε σχῆμα, οὔτε χρῶμα, οὔτε βάρος, οὔτε διάστημα, οὔτε μέγεθος, οὔτε κάτι ἄλλο ἀπὸ ὅσα ἀνήκουν εἰς τὴν ποιότητα, ἀλλ' ἕκαστον αὐτῶν εἶναι ἀπλοῦν ὄνομα ἢ δὲ συνδρομὴ καὶ ἔνωσις αὐτῶν πρὸς ἄλληλα γίνεται σῶμα. Ἐπειδὴ λοιπὸν αἱ ἀποτελοῦσαι τὸ σῶμα ἰδιότητες καταλαμβάνονται μὲ τὸν νοῦν καὶ ὄχι μὲ τὴν αἴσθησιν, τὸ δὲ θεῖον εἶναι νοερόν, ποῖαν δυσκολίαν ἔχει ὁ νοητὸς νὰ κατασκευάσῃ τὰ νοητά, τῶν ὁποίων ἢ συνένωσις μὲ ἄλληλα συνεκρότησε τὴν φύσιν τοῦ σώματός μας;

83. Ἄλλὰ ταῦτα ἐξητάσθησαν παρεμπιπτόντως καθ' ὅσον εἶναι ἐκτὸς τοῦ προκειμένου θέματος. Τὸ δὲ ζητούμενον εἶναι, ἐὰν δέν προϋπάρχουν αἱ ψυχαὶ τῶν σωμάτων, πότε καὶ πῶς γίνονται; Ἡ συζήτησις μας πάντως ἄφησεν ἀνεξέταστον τὸ θέμα πῶς γεννῶνται αἱ ψυχαί, ὡς πολὺ δύσκολον. Μένει δὲ πρὸς ἐξέτασιν τὸ θέμα περὶ τοῦ πότε λαμβάνουν ἀρχὴν αἱ ψυχαὶ ὡς ἔχον σχέσιν μὲ τὰ προεξετασθέντα.

84. Ἐὰν πράγματι γίνῃ δεκτὸν ὅτι ἡ ψυχὴ ζῆ ἐν ἰδιαζούσῃ τινὶ καταστάσει πρὸ τῆς ὑπάρξεως τοῦ σώματος, εἶναι ἀνάγκη νὰ νομίζωμεν ὅτι ἔχουν ἰσχὺν αἱ ἄτοποι δογματοποιαὶ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι εἰσάγουν τὰς ψυχὰς ἐντὸς τῶν σωμάτων ἐξ αἰτίας τῆς κακίας των. Ἄλλὰ βεβαίως ὅτι αἱ ψυχαὶ εἶναι ὑστερόχρονοι καὶ ὡς πρὸς τὴν γέννησιν νεώτεροι τῶν σωμάτων κανεῖς λογικεύομενος δέν θὰ τὸ παρεδέχετο, ἀφοῦ εἶναι φανερόν εἰς πάντας ὅτι οὐδέν τῶν ἀψύχων ἔχει ἀφ' ἑαυτοῦ δύναμιν κινήσεως καὶ αὐξήσεως. Τῶν δὲ ἐμβρύων οὔτε ἡ αὔξησις οὔτε ἡ τοπικὴ κίνησις ἀμφισβητεῖται ἢ ἀμφιβάλλεται.

Ἐπολεῖπεται λοιπὸν νὰ δεχθῶμεν τὴν ταυτόχρονον ἀρχὴν τῆς συστάσεως ψυχῆς καὶ σώματος. Ὅπως ἡ γῆ δεχθεῖσα τὸ μόσχευμα ἀπὸ τὴν ρίζαν διὰ τῶν γεωργῶν ἀναπτύσσει δένδρον, χωρὶς νὰ χαρίζῃ αὐτὴ τὴν αὐξητικὴν δύναμιν εἰς τὸ τρεφόμενον μόσχευμα, ἀλλὰ παρέχουσα μόνον τὰς πρὸς τὴν αὔξησιν ἀφορμὰς εἰς τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ, οὔτω λέγομεν ὅτι καὶ

καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἀνθρώπου ἀποσπώμενον πρὸς ἀνθρώπου φυτεῖαν καὶ αὐτὸ τρόπον τινὰ ζῶον εἶναι ἐξ ἐμφύχου ἔμφυχον, ἐκ τρεφομένου τρεφόμενον.

85. Εἰ δὲ μὴ πάσας τὰς τῆς ψυχῆς ἐνεργείας καὶ κινήσεις ἢ βραχύτης τῆς ἀποσπάδος ἐχώρησε, θαυμαστὸν οὐδέν. Οὐδὲ γὰρ ἐν τῷ σπέρματι σίτος εὐθύς κατὰ τὸ φαινόμενον στάχυς ἐστὶ (πῶς γὰρ ἂν τὸ τοσοῦτον ἐν τοσοῦτῳ χωρήσειεν;), ἀλλὰ τῆς γῆς αὐτὸν ταῖς καταλλήλοις τιθηνομένης τροφαῖς, στάχυς ὁ σίτος γίνεται, οὐκ ἐξαλλάσσων ἐν τῇ βίῳ τὴν φύσιν, ἀλλ' ἐκφαίνων ἑαυτὸν καὶ τελειοῦν τῆς τροφῆς ἐνεργεία. Ὡσπερ οὖν ἐπὶ τῶν φυομένων σπερμάτων κατ' ὀλίγον ἢ αὐξήσεις ἐπὶ τὸ τέλειον προεῖσι, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς ἀθρωπίνης συστάσεως, πρὸς λόγον τῆς σωματικῆς ποσότητος, καὶ ἡ τῆς ψυχῆς διαφαίνεται δύναμις· πρῶτον μὲν διὰ τοῦ θρεπτικοῦ καὶ αὐξητικοῦ τοῖς ἐνδοθεν πλασσομένοις ἐγγινομένη, μετὰ ταῦτα δὲ τὴν αἰσθητικὴν χάριν τοῖς εἰς φῶς προελθοῦσιν ἐπάγουσα, εἴθ' οὕτω, καθάπερ τινὰ καρπὸν, αὐξηθέντος ἤδη τοῦ φυτοῦ, μετρίως τὴν λογικὴν ἐμφαίνουσα δύναμις, οὐ πᾶσαν κατὰ τὸ ἄθροον, ἀλλὰ τῇ ἀναδρομῇ τοῦ φυτοῦ δι' ἀκολούθου προκοπῆς συναυξανομένην.

86. Ἐπειδὴ τοίνυν τὸ ἐκ τῶν ἐμφύχων εἰς ἀφορμὴν ἐμφύχου συστάσεως ἀποσπώμενον νεκρὸν εἶναι οὐ δύναται (ἢ γὰρ νεκρότης κατὰ ψυχῆς στέρησιν γίνεται· οὐκ ἂν δὲ προσλάβῃ τὴν ἐξιν ἢ στέρησις), ἐκ τούτων καταλαμβάνομεν τὸ κοινὴν τῷ ἐξ ἀμφοτέρων συνισταμένῳ συγκρίματι τὴν εἰς τὸ εἶναι πάροδον γίνεσθαι, οὔτε τούτου προτερεῦοντος, οὔτ' ἐκείνου ἐφρστερίζοντος.

87. Στάσιν δὲ ποτε τῆς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ψυχῶν αὐξήσεως, ἀναγκαίως προορᾷ ὁ λόγος, ὡς ἂν μὴ διαπαντὸς ῥέοι ἢ φύσις, ἀεὶ διὰ τῶν ἐπιγινομένων ἐπὶ τὸ πρόσω χεομένη καὶ οὐδέποτε τῆς κινήσεως λήγουσα. Τὴν δὲ αἰτίαν τοῦ δεῖν πάντως

ἐκ τοῦ ἀνθρώπου ἀποσπώμενον πρὸς φυτεῖαν ἀνθρώπου εἶναι καὶ αὐτό, τρόπον τινά, ζῶον ἔμψυχον τὸ ὁποῖον τρέφεται ἐκ τοῦ τρεφομένου σώματος.

185. Δὲν πρέπει δὲ νὰ ἀπορῶμεν διὰ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο δὲν περιλαμβάνει λόγῳ τῆς μικρότητός του πάσας τὰς ἐνεργείας καὶ κινήσεις τῆς ψυχῆς. Διότι οὔτε ὁ εἰς τὸν σπόρον σῖτος παρουσιάζεται εὐθύς ἀμέσως ὡς στάχυς (πῶς θὰ χωρίσῃ τὸ τόσον μέγα ἐντὸς τοῦ τόσον μικροῦ;), ἀλλὰ καθὼς ἡ γῆ τὸν τρέφει μὲ τὰς καταλλήλους τροφὰς γίνεται ὁ σῖτος στάχυς χωρὶς νὰ μεταβάλλῃ ἐντὸς τοῦ χῶματος τὴν φύσιν του, ἀλλὰ ἀναπτύσσων ἑαυτὸν καὶ τελειοποιῶν μὲ τὴν ἐνέργειαν τῆς τροφῆς. Ὅπως λοιπὸν εἰς τὰ φύομενα σπέρματα ἡ αὐξησης προχωρεῖ πρὸς τὸ τέλειον ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ εἰς τὴν σύστασιν τοῦ ἀνθρώπου ἡ δύναμις τῆς ψυχῆς διαφαίνεται ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τὴν σωματικὴν ποσότητα. Ἐμφανίζεται δὲ ἡ ψυχικὴ δύναμις πρῶτον μὲν ἐνεργοῦσα διὰ τοῦ θρεπτικοῦ καὶ αὐξητικοῦ εἰς τὰ ἐντὸς τῆς κοιλίας πλασσόμενα ἔμβρυα, ἔπειτα δὲ δίδουσα τὴν αἰσθητικὴν χάριν εἰς τοὺς εἰς τὸ φῶς ἐξεληθόντας, κατόπιν δὲ παρουσιάζουσα ὡς καρπὸν, ἀφοῦ ἤδη τὸ φυτὸν ἠύξηθη, τὴν λογικὴν δύναμιν, οὐχὶ ὠλοκληρωμένην ἀμέσως, ἀλλὰ βαθμιαίως καὶ αὐξανομένην ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τὴν αὐξησην τοῦ φυτοῦ.

86. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ ἐξ ἔμψυχων προερχόμενον ἀπόσπασμα πρὸς σύστασιν ἔμψυχου ὄντος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι νεκρὸν, (διότι ἡ νεκρότης ὀφείλεται εἰς τὴν στέρησιν τῆς ψυχῆς, ἡ δὲ στέρησις τῆς ψυχῆς δὲν προσλαμβάνει μορφήν), ἀπὸ αὐτὸ καταλαβαίνομεν ὅτι ἡ σύστασις τοῦ ἀνθρώπου συντελεῖται διὰ τῆς κοινῆς συνυπάρξεως σώματος καὶ ψυχῆς, χωρὶς οὔτε τοῦτο νὰ προηγηθῆται οὔτε ἐκεῖνο νὰ ἔπεται.

87. Κατ' ἀνάγκην δὲ ἡ σκέψις μας προβλέπει ὅτι κάποτε θὰ σταματήσῃ ἡ αὐξησης τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ψυχῶν, διὰ νὰ μὴ ρεῖ διηνεκῶς ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἐκχεομένη διὰ τῶν νεογεννητῶν ἀενάως πρὸς τὰ ἔμπρὸς καὶ μὴ παύουσα ποτὲ νὰ κινῆ-

στάσιμόν ποτε και την ήμετέραν γίνεσθαι φύσιν, ταύτην ολόμεθα, ὅτι πάσης τῆς νοητῆς φύσεως ἐν τῷ ἰδίῳ πληρώματι ἐστῶσης, εἰκός ποτε και τὸ ἀνθρώπινον εἰς πέρας ἐλθεῖν, (οὐδὲ γὰρ τοῦτο τῆς νοητῆς ἡλλοτριῶται φύσεως), ὡς μὴ πάντοτε δοκεῖν ἐν τῷ λείποντι καθορᾶσθαι. Ἡ γὰρ ἀεὶ τῶν ἐπιγινομένων προσθήκη, κατηγορία τοῦ ἐλλιπῶς ἔχειν τὴν φύσιν γίνεται. Ἐπειδὴν οὖν εἰς τὸ οἰκεῖον πλήρωμα τὸ ἀνθρώπινον φθάση, στήσεται πάντως ἡ ῥοώδης αὐτῆ τῆς φύσεως κίνησις, εἰς τὸ ἀναγκαῖον καταντήσασα πέρας, καὶ τις ἑτέρα κατάστασις τὴν ζωὴν διαδέξεται, τῆς νῦν ἐν γενέσει και φθορᾷ διεξαγομένης κεχωρισμένη. Μὴ οὐσης γὰρ γενέσεως, κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην οὐδὲ τὸ φθειρόμενον ἔσται. Εἰ γὰρ πρὸ τῆς διαλύσεως ἡ σύνθεσις ἄρχεται, σύνθεσιν δὲ φάμεν τὴν διὰ γενέσεως πάροδον, ἀκόλουθον πάντως μὴ καθηγουμένης τῆς συνθέσεως, μηδὲ τὴν διάλυσιν ἐπεσθαι. Οὐκοῦν ἐστῶσά τις και ἀδιάλυτος ἡ μετὰ ταῦτα ζωὴ δι' ἀκολούθου προφαίνεται πίστεως, οὔτε ὑπὸ γενέσεως, οὔτε ὑπὸ φθορᾶς ἀλλοιουμένη.

88. ΓΡΗΓ. Ἐγὼ δὲ ταῦτα διεξεληθούσης τῆς διδασκάλου, ἐπειδὴ τοῖς πολλοῖς τῶν παρακαθημένων ἐδόκει τὸ προσῆκον ἐσχηκέναι πέρας ὁ λόγος, φοβηθεὶς μὴ οὐκέτι ἢ ὁ διαλύων ἡμῖν τὰ περὶ τῆς ἀναστάσεως παρὰ τῶν ἔξωθεν προφερόμενα, εἰ τι ἐκ τῆς ἀρῶστίας ἡ διδάσκαλος πάθοι, ὃ δὴ και ἐγένετο, οὐπω, φημί, τοῦ κυριωτάτου τῶν κατὰ τὸ δόγμα ζητουμένων ὁ λόγος ἦφατο. Φησὶ γὰρ ἡ θεόπνευστος Γραφή, κατὰ τε τὴν νέαν και τὴν ἀρχαίαν διδασκαλίαν, πάντως ποτὲ τάξει τι καὶ εἰρμῶ τῆς φύσεως ἡμῶν κατὰ τὴν παροδικὴν τοῦ χρόνου κίνησιν διεξιούσης, στήσεσθαι μὲν τὴν ῥοώδη ταύτην φορὰν τὴν διὰ τῆς τῶν ἐπιγινομένων διαδοχῆς προοιούσαν, τῆς δὲ τοῦ παντός συμπληρώσεως μηκέτι τὴν ἐπὶ τὸ πλεῖον ἐπαύξεισιν, προσδεχομένης

ται. Νομίζομεν δὲ ὅτι αἰτία τοῦ ὅτι πρέπει ὀπωσδήποτε νὰ σταματήσῃ καὶ ἡ ἰδική μας φύσις κάποτε τὴν ροὴν τῆς, εἶναι αὐτή, ὅτι ὅπως καὶ πᾶσα ἡ νοητὴ φύσις εὐρίσκεται εἰς τὸ πλήρωμα αὐτῆς, εἶναι εὐλογον κάποτε καὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος νὰ φθάσῃ εἰς πέρας (διότι οὔτε αὐτὸ δὲν εἶναι ξένον πρὸς τὴν νοητὴν φύσιν), ὥστε νὰ μὴ θεωρῆται ὅτι πάντοτε ὑπάρχει εἰς στέρησιν. Διότι ἡ διηνεκὴς προσθήκη τῶν γεννωμένων γίνεται κατηγορία τοῦ ὅτι ἡ φύσις ἔχει ἔλλειψιν. Ὅταν λοιπὸν τὸ ἀνθρώπινον γένος φθάσῃ εἰς τὸ πλήρωμά του, θὰ σταματήσῃ ὀπωσδήποτε ἡ ρευστὴ αὐτὴ κίνησις τῆς φύσεώς μας, ἀφοῦ κατήντησεν εἰς τὸ ἀναγκαῖον τῆς τέρμα καὶ θὰ διαδεχθῆ τὴν ζωὴν κάποια ἄλλη κατάστασις, χωρισμένη ἀπὸ τὴν παροῦσαν, ἣτις εἶναι κατάστασις γενέσεως καὶ φθορᾶς. Ὅταν δὲν ὑπάρχη γεννησις τότε κατ' ἀνάγκην δὲν θὰ ὑπάρχη καὶ τὸ φθειρόμενον. Διότι, ἐὰν ἡ σύνθεσις ἀρχίζῃ πρὸ τῆς διαλύσεως, σύνθεσιν δὲ θεωροῦμεν τὴν διὰ γεννήσεως ἐμφάνισιν, συνάγεται ὅτι ἂν δὲν προηγηθῆ ἡ σύνθεσις, τότε οὔτε ἡ διάλυσις ἀκολουθεῖ. Ἐπομένως ἡ μετὰ ταῦτα ζωὴ προμηνύεται διὰ συνεποῦς πεποιθήσεως κατάστασις σταθερὰ καὶ ἀδιάλυτος, μὴ ἀλλοιούμενη οὔτε ὑπὸ γενέσεως οὔτε ὑπὸ φθορᾶς.

88. ΓΡΗΓ. Ἀφοῦ δὲ ἡ διδάσκαλος ἐξέθεσεν ταῦτα καὶ ἐπειδὴ εἰς τοὺς πολλοὺς τῶν παρακαθημένων ἐφάνη ὅτι ἡ συζήτησις ἐφθασεν εἰς τὸ τέλος, ἐγὼ δὲ ἐφοβήθην ὅτι εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν θὰ ἐχειροτέρησεν ἡ κατάστασις τῆς διδασκάλου, ὅπως καὶ ἐγινε, δὲν θὰ ὑπῆρχε κανεὶς μεταξὺ μας διὰ νὰ ἀναιρέσῃ τὰς ἀντιρρήσεις τῶν μὴ χριστιανῶν ὡς πρὸς τὴν ἀνάστασιν, εἶπα, ὅτι ἡ συζήτησις δὲν ἔθιξε τὸ σπουδαιότερον μέρος τοῦ δόγματος τῆς ἀναστάσεως. Λέγει βεβαίως ἡ θεόπνευστος Γραφή καὶ κατὰ τὴν νέαν καὶ κατὰ τὴν παλαιὰν διδασκαλίαν, ὅτι ὅταν ἡ ὑπαρξις ἡμῶν κατὰ τάξιν καὶ εἰρὸν φθάσῃ κάποτε εἰς τὸ τέρμα τῆς χρονικῆς κινήσεως αὐτῆς, τότε αὐτὴ μὲν ἡ ρωῶδης φορὰ ἡ ὁποῖα προχωρεῖ διὰ τῆς διαδοχῆς τῶν γενεῶν θὰ σταματήσῃ τὸ δὲ σύνολον τοῦ πληρώματος ποῦ δὲν ἐπιδέχεται περαιτέρω αὔξησιν,

ἅπαν τὸ τῶν ψυχῶν πλήρωμα, πάλιν ἐκ τοῦ ἀειδοῦς καὶ ἐσκε-
 δασμένου πρὸς τὸ συννεστός καὶ φαινόμενον ἐπανελεύσεσθαι, τῶν
 αὐτῶν στοιχείων κατὰ τὸν αὐτὸν εἰρμόν πρὸς ἄλληλα πάλιν
 ἀναδραμόντων. Ἡ δὲ τοιαύτη τῆς ζωῆς κατάστασις παρὰ τῆς
 θείας τῶν Γραφῶν διδασκαλίας ἀνάστασις λέγεται, τῇ τοῦ γεώ-
 δους ἀνορθώσει πάσης τῆς τῶν στοιχείων κινήσεως συννομαζο-
 μένης.

89. ΜΑΚΡ. Τί οὖν, φησί, τούτων ἀμνημόνευτον ἐν τοῖς εἰρη-
 μένοις ἐστίν;

ΓΡΗΓ. Αὐτό, φημί, τὸ δόγμα τῆς ἀναστάσεως.

ΜΑΚΡ. Καὶ μὴν πολλὰ, φησί, τῶν νῦν διεξοδικῶς εἰρημέ-
 νων, πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν φέρεται.

ΓΡΗΓ. Οὐ γὰρ οἷδας, εἶπον, ὅσον περὶ τῶν ἀντιτεταγμένων
 ἡμῶν περὶ τῆς ἐλπίδος ταύτης ἀντιθέσεων ἀνθυποφέρεται σμῆ-
 νος; Καὶ ἅμα λέγειν ἐπεχειροῦν ὅσα πρὸς ἀνατροπὴν τῆς ἀνα-
 στάσεως παρὰ τῶν ἐριστικῶν ἐφευρίσκειται.

90. ΜΑΚΡ. Ἡ δέ, δοκεῖ μοι, φησί, χρῆναι πρότερον τὰ σπο-
 ράδην παρὰ τῆς θείας Γραφῆς περὶ τούτου τοῦ δόγματος ἐκ-
 τεθέντα δι' ὀλίγων ἐπιδραμεῖν, ὡς ἂν ἐκεῖθεν ἡμῶν ἢ κορωνίς
 ἐπιτεθείη τῷ λόγῳ. Ἦκουσα τοίνυν τοῦ Δαβὶδ ὑμνολογοῦντος
 ἐν θείαις ᾠδαῖς, ὅτε τὴν τοῦ παντὸς διακόσμησιν ὑπόθεοιν τοῦ
 ὕμνου πεποιημένος ἐν ἑκατοστῷ τρίτῳ ψαλμῷ πρὸς τῷ τέλει
 τῆς ὕμνωδίας τοῦτό φησιν, ὅτι «Ἀντανελεῖς, τὸ πνεῦμα αὐτῶν,
 καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἐξαπο-
 στελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κλισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ
 πρόσωπον τῆς γῆς». Τὴν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργοῦσαν τοῦ Πνεύ-
 ματος δύναμιν ζωοποιεῖν τε λέγων, οἷς ἂν ἐγγένηται, καὶ ἀφι-
 στᾶν τῆς ζωῆς πάλιν ὡς ἂν ἀπογένηται.

91. Ἐπεὶ οὖν τῇ μὲν ἀναχωρήσει τοῦ πνεύματος τὴν τῶν
 ζώντων ἐκλειψιν, τῇ δὲ τούτου παρουσίᾳ τὸν τῶν ἐκλιπόντων
 ἀνακαινισμόν γίνεσθαι λέγει, προηγείται δὲ κατὰ τὴν τοῦ λόγου

ἴποτε τὸ ὅλον πλήρωμα τῶν ψυχῶν πάλιν ἀπὸ τὴν κατάστασιν τοῦ ἀοράτου καὶ τοῦ ἐσκορπισμένου θὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ σχηματισμένου καὶ φαινομένου, ἀφοῦ τὰ ἴδια στοιχεῖα κατὰ τὴν ἰδίαν τάξιν προσαρμοσθοῦν πρὸς ἄλληλα. Ἡ τοιαύτη δὲ κατάστασις τῆς ζωῆς λέγεται ἀπὸ τὴν θείαν διδασκαλίαν τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἀνάστασις, ὄνομα μὲ τὸ ὁποῖον δηλώνεται μαζί μὲ τὴν ἀνδρθωσιν τοῦ γηίνου καὶ ὅλη ἡ κίνησις τῶν στοιχείων.

89. ΜΑΚΡ. Ποῖον λοιπόν, λέγει, ἀπὸ αὐτὰ ἔμεινεν ἀμνημόνευτον εἰς τὰ λεχθέντα;

ΓΡΗΓ. Αὐτὸ ἀκριβῶς λέγω, τὸ δόγμα τῆς ἀναστάσεως.

ΜΑΚΡ. Καὶ ὁμως, λέγει, πολλὰ σημεῖα τῆς διεξοδικῆς συζητήσεώς μας εἰς τὸ θέμα τοῦτο ὀδηγοῦν.

ΓΡΗΓ. Δὲν γνωρίζεις, εἶπα, πόσον πλῆθος ἐπιχειρημάτων παρατάσσουν οἱ ἀντιτιθέμενοι πρὸς τὴν ἐλπίδα ἡμῶν ταύτην; Καὶ συγχρόνως ἐπεχείρουν νὰ ἀναφέρω τὰς ἀντιρρήσεις ποὺ ἐφευρίσκουν κατὰ τῆς ἀναστάσεως οἱ ἄρνηται αὐτῆς.

90. ΜΑΚΡ. Ἐκείνη δὲ λέγει. Μοῦ φαίνεται ὅτι θὰ ἔπρεπε προηγουμένως νὰ ἐξετασθοῦν συντόμως ὅσα ἐκτίθενται σποραδικῶς εἰς τὴν θείαν Γραφήν περὶ τοῦ δόγματος τούτου διὰ νὰ ἐπιτεθῇ ἀπὸ ἐκεῖ ἡ κορωνὶς εἰς τὸν λόγον. Ἦκουσα λοιπὸν τὸν Δαυὶδ νὰ ὑμνολογῇ εἰς τὰς θείας ὠδὰς ὅταν ὡς θέμα ἐξυμνήσεως τοῦ εἰκοστοῦ τρίτου ψαλμοῦ λαμβάνῃ τὴν διακόσμησιν τοῦ σύμπαντος, ὅπου λέγει «ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν καὶ ἐκλείψουσι καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν καὶ κτισθήσονται καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς». Ἐννοεῖ εἰς τοὺς στίχους αὐτοὺς τὴν εἰς τὰ πάντα καὶ διὰ πάντων ἐνεργοῦσαν δύναμιν τοῦ πνεύματος, ἡ ὁποία ζωοποιεῖ ἕκείνα εἰς τὰ ὁποῖα εἰσέρχεται καὶ ἀπομακρύνει πάλιν τῆς ζωῆς, ὅταν ἀποχωρήσῃ.

91. Ἐπειδὴ λοιπὸν λέγει ὅτι συμβαίνει διὰ μὲν τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ πνεύματος ἐκλείψις τῶν ζώντων, διὰ δὲ τῆς παρουσίας αὐτοῦ ἀνακαινισμός τῶν ἐκλιπόντων, κατὰ λογικὴν

τάξιν τῶν ἀνακαινιζομένων ἢ ἔκλειψις, τούτῳ ἐκείνῳ φαμέν τὸ κατὰ τὴν ἀνάστασιν καταγγέλλεσθαι τῇ Ἐκκλησίᾳ μυστήριον, τῷ προφητικῷ πνεύματι τοῦ Δαβὶδ τὴν χάριν ταύτην προεκφωνήσαντος. Ἄλλὰ καὶ ἐτέρωθί φησιν ὁ αὐτὸς προφήτης, ὅτι ὁ τοῦ παντὸς Θεός, ὁ τῶν ὄντων Κύριος ἐπέφανεν ἡμῖν ἐπὶ τῷ συστήσασθαι τὴν ἑορτὴν ἐν τοῖς πυκάζουσι τὴν τῶν Σκηνοπηγίων ἑορτὴν διὰ τῆς τοιαύτης τοῦ πυκασμοῦ λέξεως ἐρμηνεύων, ἢ πάλαι μὲν ἐκ τῆς παραδόσεως τοῦ Μωϋσέως νενόμιστο προφητικῶς, οἶμαι, τὰ μέλλοντα τοῦ νομοθέτου προαγορεύοντος, ἀεὶ δὲ γινομένη οὕτω ἐγεγόνει. Προεδηλοῦτο μὲν γὰρ τοῖς τῶν γινομένων ἀνίγμασι τυπικῶς ἢ ἀλήθεια, αὕτη δὲ ἡ ἀληθῆς σκηνοπηγία οὕτω ἦν, ἀλλὰ τούτου χάριν, κατὰ τὸν προφητικὸν λόγον, ὁ Θεὸς τῶν ὄλων καὶ Κύριος ἑαυτὸν ἐπέφανεν ἡμῖν, ὡς ἂν συσταίῃ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἢ τοῦ διαλυθέντος ἡμῶν οἰκητηρίου σκηνοπηγία, πάλιν διὰ τῆς συνόδου τῶν στοιχείων σωματικῶς πυκαζομένη. Τὴν γὰρ περιβολὴν καὶ τὸν ἐκ ταύτης κόσμον ἢ τοῦ πυκασμοῦ λέξις κατὰ τὴν ἰδίαν ἔμφασιν διασημαίνει.

92. Ἐχει δὲ ἡ ῥῆσις τῆς ψαλμωδίας τοῦτον τὸν τρόπον· «Θεὸς Κύριος καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν συστήσασθαι ἑορτὴν ἐν τοῖς πυκάζουσιν ἕως τῶν κεράτων τοῦ θυσιαστηρίου». Ὅπερ δοκεῖ μοι προαναφωνεῖν δι' ἀνίγματος, τὸ μίαν ἑορτὴν πάσῃ τῇ λογικῇ κτίσει συνίστασθαι, τῶν ὑποδεεστέρων τοῖς ὑπερέχουσιν ἐν τῇ τῶν ἀγαθῶν συνοδίᾳ συγχορευόντων. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ τυπικῇ τοῦ ναοῦ κατασκευῇ, οὐ πᾶσιν ἐφεῖτο τῆς ἔξωθεν περιβολῆς ἐντὸς γενέσθαι, ἀλλὰ ἀπεκέκριτο τῆς εἰσόδου πᾶν ὄσον ἔθνικὸν καὶ ἀλλόφυλον, τῶν τε αὖ ἐντὸς γενομένων, οὐ μὲ τὴν ἐκ τοῦ ἴσου πᾶσι τῆς ἐπὶ τὸ ἐνδότερον παρόδου, μή τινα καθαρωτέρῃ διαίτη καὶ τισι περιρῥαντηρίοις ἀφαγνισθεῖσι, πάλιν δὲ καὶ ἐν αὐτοῖς τούτοις οὐ πᾶσι βᾶσιμος ἦν ὁ ἔνδον ναός, ἀλλὰ τοῖς ἱερεῦσι μόνοις νόμιμον ἦν κατὰ χρεῖαν ἱερουργίας ἐντὸς τοῦ κατα-

Ἡ τάξιν προηγεῖται ἡ ἔκλειψις τῶν ἀνακαινιζομένων, νομιζομεν ὅτι εἰς τὸν λόγον του ἐκεῖνον ὁ Δαυίδ, με προφητικὴν διαίσθησιν προαναγγέλλει τὸ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κηρυττόμενον μυστήριον τῆς ἀναστάσεως. Ἀλλὰ καὶ κάπου ἄλλοῦ ἀναφέρει ὁ ἴδιος προφήτης ὅτι «ὁ τῶν πάντων Θεός, ὁ τῶν ὄντων Κύριος ἐπέφανεν ἡμῖν ἐν τῷ συστήσασθαι τὴν ἑορτὴν ἐν τοῖς πυκάζουσι»³⁵. Ἐρμηνεύει τὴν ἑορτὴν τῆς σκηνοπηγίας διὰ τῆς λέξεως πυκασμός, ἑορτὴν ἢ ὁποῖα καθιερώθη παλαιὰ διὰ τῆς παραδόσεως τοῦ Μωϋσέως, καθὼς ὁ νομοθέτης, ὅπως νομίζω, με προφητικὴν διαίσθησιν προλέγει τὰ μέλλοντα, πάντοτε δὲ γινομένη, δὲν εἶχε γίνεαι ἀκόμη. Καὶ ναὶ μὲν προεδηλοῦτο διὰ τῶν γινομένων αἰνιγματωδῶς ἡ ἀλήθεια, ἡ ἀληθὴς ὅμως αὐτὴ σκηνοπηγία δὲν ἐλάμβανεν ἀκόμη χώραν. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἀκριβῶς κατὰ τὸν προφητικὸν λόγον ὁ Θεὸς τῶν ὄλων καὶ ὁ Κύριος ἐφάνερωσε τὸν ἑαυτὸν του εἰς ἡμᾶς, διὰ νὰ συστηθῇ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἢ σκηνοπηγία τοῦ διαλυθέντος οἰκητηρίου ἡμῶν, στολιζομένη διὰ τῆς συλλογῆς τῶν σωματικῶν ἡμῶν στοιχείων. Πράγματι ἡ λέξις πυκασμός σημαίνει ἰδίως τὴν περιβολὴν καὶ τὸν στολισμὸν της.

92. Τὰ δὲ λόγια τῶν ψαλμῶν ἔχουν ὡς ἐξῆς· «Θεὸς Κύριος καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν συστήσασθαι ἑορτὴν ἐν τοῖς πυκάζουσιν ἕως κεράττων τοῦ θυσιαστηρίου». Μοῦ φαίνεται δὲ τοῦτο ὅτι προαναγγέλλει αἰνιγματωδῶς, ὅτι θὰ συστηθῇ μία ἑορτὴ πάσης τῆς λογικῆς κτίσεως, καθ' ἣν τὰ ὑποδεέστερα μετὰ τῶν ὑπερεχόντων στοιχείων θὰ συγχορεύουν συνοδίᾳ τῶν ἀγαθῶν. Ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ τυπολογικοῦ ναοῦ δὲν ἐπετρέπετο εἰς ὅλους τοὺς ἔξω εὐρισκομένους νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸν περίβολον ἀλλ' ἀπεκλείετο ἡ εἴσοδος παντὸς ἐθνικοῦ ἢ ἀλλοφύλου, καὶ οἱ εἰσερχόμενοι πάλιν δὲν εἶχον ὅλοι τὰ ἴδια δικαιώματα προχωρήσεως εἰς τὰ ἐνδότερα, ἐὰν δὲν ἠτοιμάζοντο με καθαρωτέραν δίκαιαν καὶ δὲν ἐκαθαρίζοντο με ραντισμούς, πάλιν δὲ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἰδίους δὲν ἦτο εἰς ὅλους δυνατὴ ἡ εἴσοδος εἰς τὸν ἔσω ναόν, παρὰ μόνον εἰς τοὺς ἱερεῖς ἐπετρέπετο

πετάσματος γίνεσθαι τὸ δὲ ἀπόκρυφόν τε καὶ ἄδυτον τοῦ ναοῦ, ἐν ᾧ τὸ θυσιαστήριον ἰδρυντο κεράτων τισὶ προβολαῖς κεκαλλωπισμένον, καὶ αὐτοῖς τοῖς ἱερεῦσιν ἀνεπίβατον ἦν, πλὴν ἐνὸς τοῦ προτεταγμένου τῆς ἱερωσύνης, ὃς ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ κατὰ τινα νόμιμον ἡμέραν, μόνος ἀπορῶδητοτέραν τινὰ καὶ μυστικωτέραν προσάγων ἱερουργίαν ἐπὶ τὸ ἐντὸς παρεδύετο. Τοσαύτης οὖν οὔσης περὶ τὸν ναὸν τοῦτον διαφορᾶς, ὅστις εἰκὼν καὶ μίμημα τῆς νοητῆς ἦν καταστάσεως, τοῦτο τῆς σωματικῆς παρατηρήσεως διδασκούσης, ὅτι οὔτε πᾶσα ἡ λογικὴ φύσις τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ, τουτέστι τῇ ὁμολογίᾳ τοῦ μεγάλου Θεοῦ προσεγγίζει, ἀλλ' οἱ πρὸς τὰς ψευδεῖς ὑπολήψεις πεπλανημένοι ἐκτὸς εἰσι τοῦ θείου περισχοινίσματος, τῶν δὲ διὰ τῆς ὁμολογίας ἐντὸς γεγεννημένων προτιμότερον τῶν ἄλλων οἱ περιρῶδανθηρίοις καὶ ἀγνεῖαις προκαθαιρόμενοι, καὶ τούτων οἱ ἀφιερωθέντες ἤδη τὸ πλεόν ἔχουσιν, ὥστε τῆς ἐσωτερικῆς ἀξιουῖσθαι μυσταγωγίας.

93. Ὡς δ' ἂν τις ἐπὶ τὸ φανερώτερον προάγοι τὴν τοῦ αἰνίγματος ἔμφασιν, ταῦτα ἔστι μαθεῖν τοῦ λόγου διδάσκοντος, ὅτι τῶν λογικῶν δυνάμεων, αἱ μὲν τινές εἰσιν, οἷον τὸ ἅγιον θυσιαστήριον, ἐν τῷ ἀδύτῳ τῆς θεότητος καθιδρυμένα, αἱ δὲ τινες πάλιν καὶ τούτων ἐν ἔξοχῇ θεωροῦνται, κεράτων δίκην προβεβλημένα, καὶ ἄλλαι περὶ ἐκείνας κατὰ τινα ἀκολουθίαν προτερεύουσί τε καὶ δευτερεύουσι· τὸ δὲ τῶν ἀνθρώπων γένος διὰ τὴν ἐγγινομένην κακίαν ἔξω τῆς θείας περιβολῆς ἀπεώσθη· ὅπερ τῷ περιρρανθηρίῳ λουτρῷ καθηράμενον ἐντὸς γίνεται.

Ἄλλ' ἐπειδὴ μέλλει ποτὲ τὰ μετὰ ταῦτα παραφράγματα λύεσθαι, δι' ὧν ἡμᾶς ἡ κακία πρὸς τὰ ἐντὸς τοῦ καταπετάσματος ἀπετείχισεν, ὅταν σκηνοπηχθῇ πάλιν διὰ τῆς ἀναστάσεως ἡμῶν ἡ φύσις καὶ πᾶσα ἡ κατὰ κακίαν ἐγγενομένη διαφθορὰ ἐξαφανισθῇ τῶν ὄντων, τότε κοινῇ συστήσεται ἡ περὶ τὸν Θεὸν ἐορτῆ

διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς ἱερουργίας ἐντὸς τοῦ καταπετάσματος. Τὸ δὲ ἀπόκρυφον καὶ ἄδυτον τοῦ Ναοῦ ὅπου εὐρίσκετο τὸ θυσιαστήριον στολισμένον μὲ προβεβλημένα κέρατα, καὶ εἰς τοὺς ἱερεῖς ἀκόμη ἦτο ἀπρόσιτον πλὴν ἐνός, τοῦ προεξάρχοντος τῆς ἱερωσύνης, ὁ ὁποῖος ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ κατὰ τὴν νόμιμον ἡμέραν προσήρχετο μόνος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν διὰ νὰ προσφέρῃ ἀποκρυφωτέραν καὶ μυστικωτέραν ἱερουργίαν. Ἐφοῦ τὸση διαφορὰ ὑφίσταται ὡς πρὸς τὰ μέρη τοῦ ναοῦ, ὅστις ἦτο εἰκὼν καὶ μίμημα τῆς νοητῆς καταστάσεως, ἡ σωματικὴ παρατήρησις διδάσκει ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ πλησιάσῃ πᾶσα ἡ λογικὴ φύσις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ τὴν ὁμολογίαν τοῦ μεγάλου Θεοῦ, ἀλλ' ὅσοι πλανῶνται δεχόμενοι ψευδεῖς θεωρίας εὐρίσκονται ἐκτὸς τοῦ θείου περιβόλου. Ἐξ ἐκείνων δὲ οἱ ὁποῖοι διὰ τῆς ὁμολογίας εἰσηλθόν προτιμότεροι τῶν ἄλλων εἶναι ὅσοι καθαρίζονται μὲ ραντισμούς καὶ ἀγνισμούς, καὶ ἀπὸ αὐτοὺς πάλιν πλεονεκτοῦν ὅσοι εἶναι ἱερωμένοι, ὥστε νὰ ἀξιοῦνται τῆς ἐσωτερικῆς μυσταγωγίας.

93. Ἐὰν δὲ κανεὶς διαλευκάνῃ περισσότερον τὴν ἀλληγορίαν αὐτήν, δύναται νὰ μάθῃ τὰ κάτωθι ἀπὸ τὴν διήγησιν. Ἐκ τῶν λογικῶν δυνάμεων ὠρισμένοι μὲν εἶναι ὡς τὸ ἅγιον θυσιαστήριον, τοποθετημένοι ἐντὸς τοῦ ἀδύτου τῆς θεότητος, ἀλλὰ πάλιν ἐξέχουν καὶ τούτων προβεβλημένοι ὡς κέρατα καὶ ἄλλαι εὐρίσκονται περίξ ἐκείνων κατὰ τινὰ τάξιν τοποθετημένοι εἰς τὴν πρώτην καὶ εἰς τὴν δευτέραν σειράν, τὸ δὲ γένος τῶν ἀνθρώπων λόγῳ τῆς κακίας ἢ ὅποια εἰσεχώρησεν εἰς αὐτό, ἐξώσθη πέραν τοῦ θείου περιβόλου, ἀλλ' ὅταν καθαρισθῆ διὰ τοῦ λουτροῦ τοῦ βαπτίσματος, τότε εἰσέρχεται ἐντὸς τοῦ περιβόλου.

Ἄλλ' ἐπειδὴ πρόκειται κάποτε νὰ ἀρθοῦν, τὰ ἐσωτερικὰ αὐτὰ παραφράγματα διὰ τῶν ὁποίων ἡ κακία μᾶς ἐχώρισεν ἀπὸ τὰ ἐντὸς τοῦ καταπετάσματος, ὅταν ἡ φύσις ἡμῶν σκηνοποιηθῆ διὰ τῆς ἀναστάσεως καὶ ἐξαφανισθῆ ἢ διαφθορὰ τῶν ὄντων ἢ ὅποια ἐπροξενήθη ἀπὸ τὴν κακίαν, τότε θὰ δημιουργ-

τοῖς διὰ τῆς ἀναστάσεως πυκασθεῖσιν, ὡς μίαν τε καὶ τὴν αὐτὴν προκεῖσθαι πᾶσι τὴν εὐφροσύνην, μηκέτι διαφορᾶς τινος τῆς τῶν ἴσων μετουσίας τὴν λογικὴν φύσιν διατεμνούσης, ἀλλὰ τῶν νῦν ἔξω διὰ τὴν κακίαν ὄντων ἐντὸς τῶν ἀδύτων τῆς θείας μακαριότητός ποτε γενησομένων καὶ τοῖς κέρασι τοῦ θυσιαστηρίου, τουτέστι ταῖς ἐξεχούσαις τῶν ὑπερκοσμίων δυνάμεσιν ἐν ἑαυτοῖς συναπτόντων. Ὅπερ δὴ γυμνότερόν φησιν ὁ Ἀπόστολος τὴν τοῦ παντός πρὸς τὸ ἀγαθὸν συμφωνίαν διερχομένων, ὅτι αὐτῶ «πᾶν γόνυ κάμψει ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς»· ἀντὶ μὲν τῶν κεράτων λέγων τὸ ἀγγελικόν τε καὶ ἐπουράνιον, διὰ δὲ τῶν λοιπῶν σημαίνων τὴν μετ' ἐκείνους νοουμένην κτίσιν, ἡμᾶς, ὧν πάντων μία καὶ σύμφωνος ἑορτὴ κατακρατήσεται. Ἑορτὴ ἐστὶν ἡ τοῦ ὄντως ὄντος ὁμολογία τε καὶ ἐπίγνωσις.

94. Ἔστι δέ, φησί, καὶ ἄλλα πολλὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς πρὸς σύστασιν τοῦ κατὰ τὴν ἀνάστασιν δόγματος ἀναλέξασθαι. Ὁ τε γὰρ Ἰεζεκιήλ τῷ προφητικῷ πνεύματι τὸν ἐν τῷ μέσῳ πάντα χρόνον καὶ τὸ ἐν τούτῳ διάστημα ὑπερβάς, ἐπ' αὐτοῦ ἴσταται τοῦ καιροῦ τῆς ἀναστάσεως τῆ προγνωστικῆς δυνάμει καὶ τὸ ἐσόμενον ὡς ἤδη παρὸν τεθεαμένος ὑπ' ὄψιν ἄγει τῷ διηγῆματι. Πεδίον γὰρ μέγα καὶ εἰς ἄπειρον εἶδος διηλωμένον, ὁστέων τε σωρείαν ἐπὶ τούτῳ πολλήν, ἄλλων ἀλλαγῆ πρὸς τὸ συμβᾶν διεῶδιμμένων, εἶτα θεία δυνάμει πρὸς τὰ συγγενῆ καὶ ἴδια συγκινουμένων καὶ ταῖς οἰκείαις ἀρμονίαις ἐμφρομένων, εἶτα νεύροις καὶ σαρκὶ καὶ δέρμασι καλυπτομένων (ὅπερ ἡ ψαλμωδία πυκαζομένων λέγει), καὶ πνεῦμα ζωοποιοῦν τε καὶ διεγείρον ἅπαν τὸ κείμενον.

95. Τὴν δὲ τοῦ Ἀποστόλου τῶν κατὰ τὴν ἀνάστασιν θαυμάτων διασκευὴν, ὡς πρόχειρον οἶσαν τοῖς ἐντυγχάνουσιν, τί

36. Φιλ. 2, 10 - 11.

37. Ἰεζ. 32, 1 - 10

γηθῆ κοινή ἑορτὴ περὶ τὸν Θεὸν ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὅποιοι θὰ στολισθοῦν διὰ τῆς ἀναστάσεως, ὥστε μία καὶ ἡ αὐτὴ εὐφροσύνη νὰ εὐρίσκεται ἐμπρὸς εἰς ὅλους καὶ καμμία διαφορὰ νὰ μὴ χωρίζῃ τὴν λογικὴν φύσιν εἰς τὴν μετοχὴν τῶν ἴσων, ἀλλ' οἱ εὐρισκόμενοι τῶρα λόγῳ κακίας ἔξω θὰ εἰσέλθουν κάποτε ἐντὸς τῶν ἀδύτων τῆς θείας μακαριότητος καὶ θὰ συνενωθοῦν μὲ τὰ κέρατα τοῦ θυσιαστηρίου δηλαδὴ μὲ τὰς ἐξεχούσας τῶν ὑπερκειμένων δυνάμεων. Τοῦτο δὲ λέγει σαφέστερον ὁ Ἀπόστολος ἐρμηνεύων τὴν συμφωνίαν τῶν πάντων πρὸς τὸ ἀγαθόν, ὅτι δηλαδὴ πρὸ αὐτοῦ «πᾶν γόνου κάμψει ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι Κύριος Ἰησοῦς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός»³⁶, ἀντὶ μὲν τῶν κεράτων ἀναφέρων τὰ ἀγγελικὰ καὶ ἐπουράνια ἐνῶ μὲ τοὺς ἄλλους ὄρους ἐννοεῖ τὴν μετ' ἐκείνους νοουμένην κτίσιν, ἡμᾶς, δι' ὅλους δὲ θὰ στηθῆ μία σύμφωνος ἑορτὴ. Ἑορτὴ δὲ εἶναι ἡ ὁμολογία καὶ ἐπίγνωσις τοῦ ὄντως Θεοῦ.

94. Εἶναι δὲ δυνατόν, λέγει, νὰ ἐπιλεγοῦν καὶ ἄλλα πολλὰ χωρία τῆς ἁγίας Γραφῆς διὰ τὴν στήριξιν τοῦ δόγματος τῆς ἀναστάσεως. Πράγματι καὶ ὁ Ἰεζεκιὴλ ἐν τῇ προφητικῇ αὐτοῦ διαισθήσει, ὑπερβάς τὰ ὄρια ὄλου τοῦ χρόνου καὶ τὸ μεταξὺ διάστημα, σταματᾷ διὰ τῆς προγνωστικῆς δυνάμεως ἀκριβῶς εἰς τὴν στιγμήν καὶ τὸ μυστήριον τῆς ἀναστάσεως καὶ βλέπων τὸ μέλλον ὡς ἤδη παρὸν τὸ παριστᾷ οὕτω εἰς τὴν διήγησιν. Εἶδε πράγματι νὰ ἀπλώνεται εἰς ἄπειρον πεδιάδα μεγάλην καὶ ἄφθονον σωρείαν ὀσῶν τὰ ὅποια εἶναι ἐρριμμένα ἐπ' αὐτῆς ὡς ἔτυχεν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, ἔπειτα δὲ διὰ θείας δυνάμεως κινοῦνται ἕκαστον πρὸς τὸ συγγενὲς καὶ συναρμολογοῦνται πρὸς τὰς οἰκείας ἀρμονίας καὶ ἔπειτα καλύπτονται μὲ νεῦρα καὶ σάρκας καὶ δέρματα (τὸ ὅποιον ἡ ψαλμωδία λέγει «πυκαζόμενα»), καὶ τὸ πνεῦμα ζωοποιεῖ καὶ ἀνεγείρει ὅλον τὸ πεσμένον πλῆθος³⁷.

95. Διατί δὲ νὰ ἀναφέρῃ κανεὶς τὴν ἐκθεσιν τοῦ Ἀποστόλου σχετικῶς πρὸς τὸ θαῦμα τῆς ἀναστάσεως ἀφοῦ εἶναι προχίρως γνωστὰ εἰς ὅλους τοὺς ἀναγνώστας της; Πῶς δηλαδὴ

ἂν τις λέγοι; Ὅπως ἐν κελεύσματί τινι καὶ σαλπίγγων ἤχῳ φησὶν ὁ λόγος ἐν ἀκαρεῖ τοῦ χρόνου ἅπαν ἀθρώως τὸ τεθνηκός τε καὶ κείμενον, εἰς ἀθανάτου φύσεως κατάστασιν ὑπαμειφθήσεσθαι; Ἄλλὰ καὶ τὰς εὐαγγελικὰς φωνάς, ὡς προδήλους ἅπασιν οὐσας, παρήσομεν. Οὐ γὰρ μόνῳ λόγῳ φησὶν ὁ Κύριος τοὺς νεκροὺς ἀναστήσεσθαι, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ἐνεργεῖ τὴν ἀνάστασιν, ἀπὸ τῶν ἐγγυτέρων ἡμῖν καὶ ἤττον ἀπιστεῖσθαι δυναμένων τῆς θαυματοποιίας ἀρξάμενος. Πρῶτον μὲν γὰρ ἐν τοῖς ἐπιθανασίοις τῶν νοσημάτων τὴν ζωοποιὸν δείκνυσι δύναμιν, ἀπελαύνων προστάγματι καὶ λόγῳ τὰ πάθη· εἶτα ἀρτιθανεὺς ἐγείρει παιδίον, εἶτα νεανίαν τοῖς τάφοις ἤδη προσκομιζόμενον τῆς σοροῦ διαναστήσας τῇ μητρὶ δίδωσι· μετὰ τοῦτο διαπεπτωκότα ἤδη τετραήμερῳ χρόνῳ τὸν Λάζαρον νεκρὸν ἐξάγει ζῶντα τοῦ τάφου φωνῇ καὶ προστάγματι ζωοποιήσας τὸν κείμενον· εἶτα τὸν ἑαυτοῦ ἄνθρωπον ἥλοις καὶ λόγῳ διαπεπαρμένον ἐκ νεκρῶν διὰ τρίτης ἡμέρας διανίστησι, τοὺς τύπους τῶν ἥλων καὶ τὴν πληγὴν τῆς λόγχης εἰς μαρτυρίαν τῆς ἀναστάσεως ἐπαγόμενον. Περὶ ὧν οὐδὲν οἶμα χρῆναι διεξιέναι, μηδεμιᾶς ἀμφιβολίας ἐν τοῖς τὰ γεγραμμένα παραδεδεγμένοις ὑπόουσης.

96. ΓΡΗΓ. Ἄλλ' οὐ τοῦτο, εἶπον ἐγώ, τὸ ζητούμενον ἦν· τὸ γὰρ ἔσσεσθαι ποτε τὴν ἀνάστασιν καὶ τὸ ὑπαχθῆσεσθαι τῇ ἀδεκάστῳ κρίσει τὸν ἄνθρωπον, διὰ τε τῶν γραφικῶν ἀποδείξεων καὶ τῶν ἤδη προεξητασμένων οἱ πολλοὶ τῶν ἀκουόντων συνθήσονται. Ὑπόλοιπον δ' ἂν εἴη σκοπεῖν, φησὶν, εἰ ὥσπερ τὸ νῦν καὶ τὸ ἐλπιζόμενον ἔσται. Ὅπερ εἰ ὄντως εἴη, φευκτὴν ἂν εἶπον τοῖς ἀθρώποις τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως εἶναι. Εἰ γὰρ οἶα γίνεται, ὅταν λήγεται τοῦ ζῆν τὰ ἀθρώπινα σώματα, τοιαῦτα τῇ ζωῇ πάλιν ἀποκαθίσταται, ἄρα τις ἀτέλεστος συμφορὰ διὰ τῆς ἀναστάσεως τοῖς ἀθρώποις ἐλπίζεται. Τί γὰρ ἂν ἐλε-

μέ κάποιον πρόσταγμα και ἤχον σαλπίγγων λέγει ἡ ἔκθεσις ³⁸ **ὅτι** ἀκαριαίως ὄλον μαζί τὸ πλῆθος τῶν νεκρῶν καὶ τῶν πεσμένων θὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν κατάστασιν τῆς ἀθανάτου φύσεως. Ἄλλὰ καὶ τὰ εὐαγγελικὰ διδάγματα, ὡς γνωστὰ εἰς ὅλους, θὰ ἀφήσωμεν. Πράγματι ὁ Κύριος ὄχι μόνον μέ τὸν λόγον διδάσκει **ὅτι** θὰ ἀναστηθοῦν οἱ νεκροί, ἀλλὰ καὶ ἐμπράκτως διενεργεῖ τὴν ἀνάστασιν, ἀρχίσας τὴν θαυματοποιίαν ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα εἶναι πλησιέστερον εἰς ἡμᾶς καὶ ὀλιγώτερον ἀπίστευτα. Πρῶτον μὲν δηλαδὴ δεικνύει τὴν ζωοποιὸν δύναμιν εἰς τὰ θανατηφόρα νοσήματα, ἐκδιώκων διὰ προστάγματος καὶ λόγου τὰ πάθη, ἔπειτα δὲ ἐγείρει προσφάτως ἀποθανὸν παιδίον, ἔπειτα ἀναστήσας ἀπὸ τὴν σορὸν νεανίαν μεταφερόμενον ἤδη εἰς τὸν τάφον, τὸν παρέδωκεν εἰς τὴν μητέρα του, μετὰ τοῦτον τὸν Λάζαρον ἤδη νεκρὸν ἀπὸ τεσσάρων ἡμερῶν ἐξάγει ζῶντα ἐκ τοῦ τάφου, ζωοποιήσας τὸν νεκρὸν διὰ τῆς φωνῆς καὶ προσταγῆς του. Ἐπειτα τέλος τὸν ἰδικὸν του ἄνθρωπον, διαπερασμένον μέ καρφία καὶ λόγχην ἀνέστησεν ἐκ νεκρῶν τὴν τρίτην ἡμέραν, φέροντα ὡς μαρτύριον τῆς ἀναστάσεως τοὺς τύπους τῶν καρφίων καὶ τὴν πληγὴν τῆς λόγχης. Νομίζω ὅτι δὲν εἶναι ἀναγκαῖα ἡ ἔκτενης ἔκθεσις ὄλων αὐτῶν, διότι δὲν μένει καμμία ἀμφιβολία εἰς ὄσους παραδέχονται τὰ γραπτὰ τοῦ εὐαγγελίου.

96. ΓΡΗΓ. Ἄλλὰ τὸ ζητούμενον δὲν ἦτο τοῦτο, εἶπα ἐγώ. Τὸ ὅτι θὰ λάβῃ χώραν κάποτε ἡ ἀνάστασις καὶ ὅτι θὰ ἀχθῆ πρὸ τῆς ἀδεκάστου κρίσεως τοῦ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος, ταῦτα οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἀκούοντας θὰ συμφωνήσουν ὅτι ἀποδεικνύονται τόσον διὰ τῶν γραφικῶν μαρτυριῶν ὅσον καὶ ἐκ τῶν ἤδη προηγουμένως ἀναφερθέντων. Ὑπολείπεται δὲ νὰ ἐξετασθῆ ἂν ἡ ἐλπιζομένη κατάστασις θὰ εἶναι ὡς ἡ τοῦ παρόντος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἂν συνέβαινε, θὰ ἔλεγον ὅτι εἶναι φευκτὸν διὰ τοὺς ἀνθρώπους ἡ ἐλπίς τῆς ἀναστάσεως. Διότι ἂν τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων ἀποκαθίστανται εἰς τὴν ζωὴν, πάλιν ὅπως ὅταν ἀποθνήσκουν, ἄρα ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐλπίζεται διὰ τῆς ἀναστάσεως μία ἀτελείωτος συμφορὰ. Πράγματι

εινότερον γένοιτο θέαμα, ἢ ὅταν ἐν ἐσχάτῳ γήρᾳ καταρῶικνωθέντα τὰ σώματα μεταποιηθῆ πρὸς τὸ εἰδεχθῆς τε καὶ ἄμορφον, τῆς μὲν σαρκὸς αὐτοῖς ἀναλωθείσης τῷ χρόνῳ, ῥυσοῦ δὲ τοῖς ὀστέοις περιεσκληρότος τοῦ δέρματος; Τῶν δὲ δὴ νεύρων συνεσπασμένων διὰ τὸ μηκέτι τῇ φυσικῇ ἰκμάδι ὑποπαινεοθαι καὶ διὰ τοῦτο παντὸς συνελκομένου τοῦ σώματος, ἀτοπόν τι καὶ ἐλεεινὸν θέαμα γίνεται, τῆς μὲν κεφαλῆς ἐπὶ τὸ γόνυ συγκεκλιμένης, τῆς δὲ χειρὸς ἔνθεν καὶ ἔνθεν πρὸς μὲν τὴν κατὰ φύσιν ἐνέργειαν ἀπρακτούσης, ἐντρόμως δὲ κατὰ τὸ ἀκούσιον αἰε κρδαινομένης. Οἷα δὲ πάλιν τῶν ταῖς χρονίαις νόσοις ἐκτετηκότων τὰ σώματα; Ἄ τοσοῦτον διαφέρει τῶν γυμνωθέντων ὀστέων, ὅσον ἐπικαλύφθαι δοκεῖ λεπτῷ καὶ ἐκδεδαπανημένῳ ἤδη τῷ δέρματι. Οἷα δὲ καὶ τῶν ἐν ταῖς ὑδρिकाῖς ἀρῶστίαις ἐξωδηκότων; Τῶν δὲ τῇ ἱερᾷ νόσῳ κεκρατημένων τὴν ἀσχήμονα λώβην, τίς ἂν ὄψιν ἀγάγοι λόγος, ὡς κατ' ὀλίγον αὐτοῖς πάντα τὰ μέλη τὰ ὀργανικά τε καὶ αἰσθητήρια προϊούσα ἢ σηπεδῶν ἐπιβόσκειται; Τῶν δὲ ἐν σειρμοῖς ἢ πολέμοις ἢ ἐξ ἑτέρας τινὸς αἰτίας ἠκροτηριασμένων καὶ πρὸ τοῦ θανάτου χρόνον τινὰ ἐν τῇ συμφορᾷ ταύτῃ ἐπιβιούντων ἢ τῶν ἀπὸ γενέσεως λώβη τινὶ συναποτελεσθέντων ἐνδιαστρόφοις τοῖς μέλεσι, τί ἂν τις λέγοι;

Περὶ τῶν ἀριγενῶν νηπίων τῶν τε ἐκτιθεμένων καὶ τῶν καταπιγομένων καὶ τῶν κατὰ τὸ αὐτόματον ἀπολλυμένων, τί ἐστὶ λογίσασθαι, εἰ ταῦτα πάλιν πρὸς τὴν ζωὴν ἐπανάγοιτο, ἄρα ἐναπομένει τῇ νηπιότητι, καὶ τί ἀθλιώτερον; Ἄλλ' ἐπὶ τὸ ἄκρον ἤξει τῆς ἡλικίας, καὶ ποῖω γάλακτι πάλιν ἢ φύσις αὐτὰ τιθηθήσεται;

97. Ὡστε εἰ μὲν διὰ πάντων ταυτῶν ἡμῖν τὸ σῶμα πάλιν ἀναβιώσεται, συμφορὰ ἔσται τὸ προσδοκώμενον· εἰ δὲ μὴ ταυτὸν, ἄλλος τις ὁ ἐγειρόμενος ἔσται παρὰ τὸν κείμενον. Εἰ γὰρ

· ποιον ἔλεεινότερον θέαμα ὑπάρχει ἀπὸ τὰ σώματα ὅταν εἰς τὸ **λοχατον** σημεῖον τοῦ γήρατος καταρρικνωθοῦν καὶ λάβουν **εἰδεχθῆ** καὶ ἄμορφον σχῆμα, ἀφοῦ ἡ μὲν σὰρξ αὐτῶν καταναλίσκεται ἀπὸ τὸν πολὺν χρόνον καὶ τὸ κατεσκληκός δέρμα ζαρῶνει ἐπάνω εἰς τὰ ὄστᾶ; Καθὼς δὲ τὰ νεῦρα συσπῶνται, ἐπειδὴ δὲν τρέφονται ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς χυμοὺς, καὶ διὰ τοῦτο ὀλόκληρον τὸ σῶμα συστέλλεται, παρουσιάζεται παράδοξον καὶ ἔλεεινὸν θέαμα. Ἡ κεφαλὴ κλίνει πρὸς τὸ γόνατον, αἱ δὲ χεῖρες ἀπὸ ἐδῶ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ, ἐνῶ ἀδυνατοῦν νὰ κινηθοῦν πρὸς ἐφαρμογὴν τῆς φυσικῆς τῶν λειτουργίας, τρέμουν ἀκουσίως καὶ κραδαίνονται συνεχῶς. Ὅποια δὲ πάλιν εἶναι τὰ σώματα ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἔχουν ἀναλωθῆ ἀπὸ χρόνια νοσήματα; Τὰ σώματά τῶν τόσον διαφέρουν τῶν ἀπογυμνωθέντων ὀστέων, ὥστε φαίνονται ὡσὰν νὰ εἶναι κεκαλυμμένα μὲ ἐκλεπτυσμένον καὶ κατεφθαρμένον ἤδη δέρμα. Ὅποια δὲ εἶναι καὶ τὰ σώματα ἐκείνων οἱ ὅποιοι ἔχουν φουσκῶσε. ἀπὸ ὑδροπικίαν; Ποίας δὲ λέξεις νὰ χρησιμοποιήσῃ κανεὶς διὰ νὰ περιγράψῃ τὴν ἀπαισίαν λέπτραν τῶν προσβεβλημένων ἀπὸ τὴν ἱερὰν νόσον, πῶς ἡ σῆψις προχωροῦσα βαθμιαίως κατατρῶγει ὅλα τὰ ὄργανα καὶ αἰσθητήριά τῶν; Τί θὰ ἔλεγε κανεὶς δι' ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἠκρωτηριάσθησαν εἰς σεισμοὺς ἢ εἰς πολέμους ἢ ἀπὸ ἄλλην αἰτίαν, καὶ ζοῦν χρόνια πρὸ τοῦ θανάτου μὲ τὴν συμφορὰν αὐτὴν, ἢ δι' ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἐκ γενετῆς εἶχον κάποιαν διαστροφὴν καὶ ἐμεγάλωσαν μὲ διεστραμμένα τὰ μέλη τοῦ σώματος;

Τί πρέπει νὰ σκεφθῶμεν διὰ τὰ ἀρτιγενῆ νήπια, καὶ ὅσα ἐκτίθενται καὶ ὅσα πνίγονται καὶ ὅσα ἀποθνήσκουν ἀμέσως; Ἐὰν ταῦτα ἐπανέλθουν εἰς τὴν ζωὴν, ἄραγε θὰ μείνουν εἰς τὴν νηπιότητα; Ἄλλὰ τί θὰ ἦτο ἀθλιώτερον τούτου; Θὰ φθάσουν εἰς τὸ ἄκρον τῆς ἡλικίας; Μὲ ποιον γάλα θὰ θρέψῃ αὐτὰ καὶ πάλιν ἡ φύσις;

97. Ὡστε ἐὰν τὸ σῶμα ἀναβιώσῃ πάλιν εἰς τὴν ἰδίαν καθ' ὅλα κατάστασιν, τὸ προσδοκώμενον θὰ εἶναι συμφορὰ. Ἐὰν πάλιν δὲν εἶναι τὸ ἴδιον, τότε ὁ ἀναστηθεὶς θὰ εἶναι ἄλλος καὶ ὄχι ἐκεῖ-

πέπτωκε μὲν τὸ παιδίον, ἀνίσταται δὲ ὁ τέλειος, ἢ τὸ ἔμπαλιν, πῶς ἔστιν εἰπεῖν αὐτὸν ἀνωρθῶσθαι τὸν κείμενον, ἐν τῇ τῆς ἡλικίας διαφορᾷ τοῦ πεπτωκότος ὑπηλλαγμένου ὄντος· ἀντὶ γὰρ τοῦ παιδίον τέλειον καὶ ἀντὶ τοῦ πρεσβυτέρου τὸν ἀκμαστήν τις ὄρων, ἕτερον ἀνθ' ἑτέρου τεθέεται, καὶ ἀντὶ τοῦ λελωβημένου τὸν ἄρριον, καὶ ἀντὶ τοῦ ἐκτετηκότος τὸν εὐσαρκον, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὡσαύτως, ἵνα μὴ, τὰ καθ' ἕκαστόν τις διεξιῶν, ὄχλον ἐπεισάγη τῷ λόγῳ;

98. Εἰ μὴ οὖν τοιοῦτον ἀναβιώῃ τὸ σῶμα πάλιν, οἷον ἦν ὅτε τῇ γῆ κατεμίγνυτο, οὐδὲ τὸ τεθνηκὸς ἀναστήσεται, ἀλλ' εἰς ἄλλον ἄνθρωπον ἢ γῆ διαπλασθήσεται. Τί οὖν πρὸς ἐμὲ ἢ ἀνάστασις, εἰ ἀντ' ἐμοῦ τις ἄλλος ἀναβιώσεται; Πῶς γὰρ ἂν ἐπιγνοίην αὐτὸς ἐμαυτόν, βλέπων ἐν ἐμαυτῷ οὐκ ἐμαυτόν; Οὐδὲ γὰρ ἂν εἶην ἀληθῶς ἐγώ, εἰ μὴ διὰ πάντων εἶην ὁ αὐτὸς ἐμαυτῷ. Καθάπερ γὰρ κατὰ τὸν παρόντα βίον εἶ τινος ἔχοιμι διὰ μνήμης τὸν χαρακτῆρα, ὑποκείσθω δὲ κατὰ τὸν λόγον ψεδνός ὁ τοιοῦτος εἶναι, προχειλής, ὑποσιμός, λευκόχρους, γλαυκόμματος, ἐν πολιᾷ τῇ τριχί, καὶ ῥυσῶ τῷ σώματι· εἶτα ζητῶν τὸν τοιοῦτον, ἐντύχοιμι νέφ, κομήτη, γρυπῷ, μελανόχροϊ καὶ τὰ λοιπὰ πάντα τοῦ κατὰ τὴν μορφὴν χαρακτῆρος ἐτέρως ἔχοντι. Ἄρα τοῦτον ἰδὼν ἐκείνον οἰήσομαι; Μᾶλλον δὲ τί χρὴ ταῖς ἐλάττωσι τῶν ἐνστάσεων ἐνδιατρίβειν τὴν ἰσχυροτέραν ἀφιέμενον; Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὅτι ῥοῆ τινι προσέοικεν ἢ ἀνθρωπίνῃ φύσιν, ἀπὸ γενέσεως εἰς θάνατον ἀεὶ διὰ τινος κινήσεως προϊούσα, τότε τῆς κινήσεως λήγουσα, ὅταν καὶ τοῦ εἶναι παύσῃται;

99. Ἡ δὲ κίνησις αὕτη οὐ τοπικὴ τίς ἐστι μετάστασις (οὐ γὰρ ἐκβαίνειν ἑαυτὴν ἢ φύσιν), ἀλλὰ δι' ἀλλοιώσεως ἔχει τὴν πρόδοον. Ἡ δὲ ἀλλοίωσις ἕως ἂν ἢ τοῦτο δὲ λέγεται, οὐδέποτε ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μένει (πῶς γὰρ ἂν ἐν ταυτότητι φυλαχθεῖν τὸ ἀλλοιούμενον;) ἀλλ' ὡσπερ τὸ ἐπὶ τῆς θρυαλλίδος πῦρ, τῷ μὲν δοκεῖν ἀεὶ τὸ αὐτὸ φαίνεται (τὸ γὰρ συνεχές ἀεὶ τῆς κινήσεως ἀ-

νος ποῦ ἀπέθανε. Πράγματι ἐὰν ἀπέθανε μὲν τὸ παιδίον ἀνίσταται δὲ τέλειος ἀνὴρ ἢ τὸ ἀντίστροφον, τότε πῶς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἀνεστήθη ὁ ἀποθανών, ἀφοῦ ὁ ἀποθανών μετεβλήθη ὡς πρὸς τὴν διαφορὰν ἡλικίας; Διότι ὅταν κανεὶς βλέπει ἀντὶ τοῦ παιδίου ὠριμον καὶ ἀντὶ τοῦ γέροντος ἀκμαῖον, βλέπει ἄλλον ἀντὶ ἄλλου, ἀντὶ τοῦ ἀναπήρου βλέπει ἀρτιμελῆ καὶ ἀντὶ τοῦ κατίσχνου ἔνσαρκον καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς, διὰ νὰ μὴ πολυλογῆ κανεὶς ἀναφέρων λεπτομερῶς τὰ καθέκαστα.

98. Ἐὰν λοιπὸν δὲν ἀναβιώσῃ τὸ σῶμα ὅπως ἦτο ὅταν ἀνεμίχθη εἰς τὴν γῆν, τότε δὲν θὰ ἀναστηθῆ τὸ νεκρὸν σῶμα, ἀλλὰ θὰ διαπλασθῆ ἐκ γῆς ἄλλος ἄνθρωπος. Τί θὰ ὠφελήσῃ λοιπὸν ἢ ἀνάστασις ἐμέ, ὅταν ἄλλος ἀντὶ ἐμοῦ θὰ ἀναστηθῆ; Πῶς θὰ ἀνεγνώριζα ἐγὼ τὸν ἑαυτὸν μου, βλέπων εἰς τὸν ἑαυτὸν μου ὄχι ἐμαυτὸν; Διότι δὲν θὰ ἦμην ἀληθῶς ἐγὼ, ἐὰν δὲν ἦμην κατὰ πάντα ὁ ἴδιος. Φέρω ὡς παράδειγμα κάποιον τοῦ ὁποῖου τὰ χαρακτηριστικὰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ διατηρῶ εἰς τὴν μνήμην μου. Ἄς ὑποθεθῆ ὅτι οὗτος εἶναι φαλακρός, μεγαλόχειλος, πλακομύτης, λευκός, γαλανομάτης, λευκότριχος, ρυτιδωμένος εἰς τὸ σῶμα. Κατόπιν ἐνῶ ζητῶ τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον, εὐρίσκω ἕνα νέον, τριχωτόν, γαμφομύτην, μελαχροινὸν καὶ κατὰ πάντα μὲ διαφορετικὰ χαρακτηριστικὰ. Ἄραγε βλέπων τοῦτον θὰ νομίσω ὅτι εἶναι ἐκεῖνος; Ἄλλὰ διατί νὰ χρονοτριβῶ εἰς τὰς μικρὰς αὐτὰς ἀντιρρήσεις διὰ τὴν ἀνάστασιν καὶ ἀφήνω τὴν ἰσχυροτέραν; Ποῖος πράγματι δὲν γνωρίζει ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ὁμοιάζει μὲ ρεῦμα, προχωροῦσα ἀπὸ τῆς γεννήσεως εἰς τὸν θάνατον πάντοτε διὰ μιᾶς κινήσεως ἢ ὅποια τότε μόνον σταματᾷ, ὅταν παύῃ καὶ ἡ ὑπαρξις;

99. Ἡ δὲ κίνησις αὐτὴ δὲν εἶναι τοπικὴ μετάστασις (διότι δὲν ἐξέρχεται ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν τῆς ἢ φύσις), ἀλλὰ προχωρεῖ δι' ἀλλοιώσεως. Ἡ δὲ ἀλλοίωσις, εἶναι ὅ,τι τὸ ὄνομα δηλοῖ, δὲν περιορίζεται ποτὲ ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ πλαισίου (διότι τότε πῶς θὰ διεφυλάσσετο εἰς τὴν ταυτότητά του τὸ ἀλλοιούμενον;), ἀλλ' ὅπως τὸ πῦρ τοῦ φυτλιοῦ φαίνεται ὅτι εἶναι πάντοτε τὸ ἴδιον

διάσπαστον αὐτὸ καὶ ἠνωμένον πρὸς ἑαυτὸ δείκνυσι), τῇ δὲ ἀληθείᾳ πάντως πάντοτε ἑαυτὸ αὐτὸ διαδεχόμενον, οὐδέποτε αὐτὸ μένει (ἢ γὰρ ἐξελκυσθεῖσα διὰ τῆς θερμότητος ἰκμάς, ὁμοῦ τε ἐξεφλογώθη καὶ εἰς λιγνῶν ἐκκαυθεῖσα μετεποιήθη, καὶ αἶε τῇ ἀλλοιωτικῇ δυνάμει ἢ τῆς φλογὸς κίνησις ἐνεργεῖται, εἰς λιγνῶν δι' ἑαυτῆς ἀλλοιοῦσα τὸ ὑποκείμενον)· ὡσπερ τοῖνον δις κατὰ ταῦτον τῆς φλογὸς θίγοντα, οὐκ ἔστι τῆς αὐτῆς τὸ δις ἄφασθαι (τὸ γὰρ ὀξὺ τῆς ἀλλοιώσεως οὐκ ἀναμένει τὸν ἐκ δευτέρου πάλιν ἐπιθιγγάνοντα, κὰν ὡς τάχιστα τοῦτο ποιῇ), ἀλλ' αἶε καινὴ τε καὶ πρόσφατός ἐστιν ἢ φλόξ πάντοτε γινομένη, καὶ αἶε ἑαυτὴν διαδεχομένη, καὶ οὐδέποτε ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μένουσα· τοιοῦτόν τι καὶ περὶ τὴν τοῦ σώματος ἡμῶν φύσιν ἐστί. Τὸ γὰρ ἐπίρρυστον τῆς φύσεως ἡμῶν καὶ τὸ ἀπόρρυστον διὰ τῆς ἀλλοιωτικῆς κινήσεως αἶε πορευόμενον, τότε κινούμενον ἴσεται, ὅταν καὶ τῆς ζωῆς ἀπολήξῃ· ἕως δ' ἂν ἐν τῷ ζῆν ᾖ, στάσιν οὐκ ἔχει· ἢ γὰρ πληροῦται ἢ διαπνέεται ἢ δι' ἑκατέρων πάντως εἰσαεὶ διεξάγεται. Εἰ τοῖνον οὐδὲ τῷ χλιζῷ τις ὁ αὐτός ἐστιν, ἀλλ' ἕτερος τῇ ὑπαλλαγῇ γίνεται, ὅταν ἐπαναγάγῃ πάλιν τὸ σῶμα ἡμῶν πρὸς τὴν ζωὴν ἢ ἀνάστασις, δῆμός τις ἀνθρώπων πάντως ὁ εἰς γενήσεται, ὡς ἂν μηδὲν ἐλλείποι τοῦ ἀνισταμένου τὸ βρέφος, τὸ νήπιον, ὁ παῖς, τὸ μειράκιον, ὁ ἀνὴρ, ὁ πατήρ, ὁ πρεσβύτερος, καὶ τὰ διὰ μέσου πάντα.

100. Σωφροσύνης δὲ καὶ ἀκολασίας διὰ σαρκὸς ἐνεργουμένης, τῶν τε ὑπομενόντων ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας τὰς ἀλγεινὰς τῶν κολάσεων τῶν τε αὖ μαλακισομένων πρὸς ταῦτα, διὰ τῆς σωματικῆς αἰσθήσεως ἑκατέρων τούτων ἐπιδεικνυμένων, πῶς ἔστι παρὰ τὴν κρίσιν διασωθῆναι τὸν δίκαιον; Ἡ τοῦ αὐτοῦ νῦν μὲν πεπλημμεληκότος, αἰθῆς δὲ διὰ μεταμελείας ἑαυτὸν ἐκκαθάραν-

(διότι τὸ συνεχές τῆς κινήσεως παρουσιάζει τὸ πῦρ πάντοτε ἀδιάσπαστον καὶ ἠνωμένον πρὸς ἑαυτό), εἰς τὴν πραγματικότητα ὁμως διαδεχόμενον πάντως πάντοτε ἑαυτὸ ποτὲ δὲν μένει τὸ αὐτὸ (διότι ἡ ὕλη ἢ ὁποῖα ἀναρροφᾶται διὰ τῆς θερμότητος γίνεται φλόξ καὶ καιομένη μετατρέπεται εἰς καπνὸν καὶ πάντοτε ἡ κίνησις τῆς φλογὸς διενεργεῖται διὰ τῆς ἀλλοιωτικῆς δυνάμεως ἀλλοιούσα δι' ἑαυτῆς τὸ ὑποκείμενον εἰς καπνόν), ὅπως λοιπὸν θίγων κανεὶς δύο φορές τὴν φλόγα εἰς τὸ ἴδιον σημεῖον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐγγίση δύο φορές τὴν ἰδίαν φλόγα (διότι ἡ ταχύτης τῆς ἀλλαγῆς δὲν ἀναμένει ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος θὰ ἤγγιζε πάλιν ἐκ δευτέρου τὴν φλόγα, με ὅσην δυνατὴν ταχύτητα καὶ ἂν κάμη τοῦτο, ἀλλὰ ἡ φλόξ γίνεται πάντοτε νέα καὶ νωπή, καὶ πάντοτε διαδέχεται ἑαυτὴν καὶ ποτὲ δὲν μένει εἰς τὸ ἴδιον σημεῖον. Κάτι παρόμοιον γίνεται καὶ με τὴν φύσιν τοῦ σώματος ἡμῶν. Ἡ ροὴ τῆς φύσεως ἡμῶν καὶ ἡ ἐπιρροὴ διαρκῶς προχωρεῖ μέσα εἰς τὴν ἀλλοιωτικὴν κίνησιν καὶ τότε παύει νὰ κινῆται ὅταν λήξη καὶ ἡ ζωὴ. Ἐφ' ὅσον δὲ χρόνον ὑπάρχει ζωὴ, δὲν σταματᾷ, διότι ἡ γεμίζει ἢ κενώνεται ἢ διαπαντὸς κινεῖται διὰ συνδυασμοῦ ἀμφοτέρων τῶν καταστάσεων. Ἐὰν λοιπὸν δὲν εἶναι κανεὶς ὁ ἴδιος οὔτε με τὸν χθεσινὸν ἑαυτὸν του, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀλλαγῆς γίνεται διαφορετικὸς, ὅταν ἡ ἀνάστασις ἐπαναφέρῃ πάλιν τὸ σῶμα ἡμῶν εἰς τὴν ζωὴν ὁ εἰς θὰ γίνῃ πλῆθος ἀνθρώπων, διὰ νὰ μὴ ἀπουσιάζῃ ἀπὸ τὸν ἀνιστάμενον τίποτε, τὸ βρέφος, τὸ νήπιον, τὸ παιδίον, ὁ ἔφηβος, ὁ ἀνὴρ, ὁ πατήρ, ὁ γέρων, καὶ ὅλαι αἱ ἐνδιάμεσοι καταστάσεις.

100. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀκολασία ἀσκοῦνται διὰ τῆς σαρκός, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποδοθῇ τὸ δίκαιον κατὰ τὴν τελικὴν κρίσιν τόσον εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ὑπομένουν τὰς ὀδυνηρὰς τιμωρίας ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ὅσον καὶ εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἀποφεύγουν ταῦτα ἀπὸ φιλοσαρκίαν καὶ αἱ δύο δὲ ὁμάδες ἐπιδεικνύουν τὴν στάσιν των διὰ τῆς σωματικῆς αἰσθήσεως; Ἡ εἰς τὴν περίπτωσιν ἑνὸς ἀνθρώπου ὁ ὁποῖος τῶρα μὲν ἀμαρτάνει, ἔπειτα δὲ κατόπιν μετανοίας καθαρίζεται, ἂν

τος, κὰν οὕτω τύχη πάλιν ἐπὶ τὸ πλημμελὲς ὀλισθήσαντος, ὑπαμειφθέντος δὲ κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τῆς φύσεως καὶ τοῦ μεμολυσμένου καὶ τοῦ ἀμολύντου σώματος, καὶ μηδετέρου τούτων εἰς τὸ διηρηκὲς ἐξαρκέσαντος, ποῖον τῷ ἀκολάστῳ σῶμα συγκολληθήσεται; Τὸ ῥικνωθὲν ἐν τῷ γήρῳ πρὸς τῷ θανάτῳ; Ἄλλ' ἕτερον ἦν τοῦτο παρὰ τὸ τὴν ἁμαρτίαν κατειργασμένον. Ἄλλ' ὅπερ κατεμολύνθη τῷ πάθει; Καὶ ποῦ ὁ πρεσβύτης; Ἡ γὰρ οὐκ ἀναστήσεται οὗτος, καὶ οὐκ ἐνεργὸς ἢ ἀνάστασις· ἢ οὗτος ἐγερθήσεται, καὶ διαφεύξεται τὴν δίκην ὁ ὑποκείμενος.

101. Εἶπω τι καὶ ἄλλο τῶν προφερομένων ἡμῖν παρὰ τῶν οὐ δεδεδυμένων τὸν λόγον. Οὐδέν, φησὶν, ἄπρακτον τῶν ἐν τῷ σώματι μορίων ἢ φύσις ἐποίησε. Τὰ μὲν γὰρ τὴν τοῦ ζῆν αἰτίαν καὶ δύναμιν ἐν ἡμῖν ἔχει, ὧν ἄνευ συοτῆναι τὴν διὰ σαρκὸς ζωὴν ἡμῶν, οὐκ ἐνδέχεται, οἶον, καρδία, ἥπαρ, ἐγκέφαλος, πνεύμων, γαστήρ, καὶ τὰ λοιπὰ σπλάγχνα, τὰ δὲ τῇ αἰσθητικῇ κινήσει ἀποκεκλήρωται, τὰ δὲ τῆς πρακτικῆς καὶ μεταβατικῆς ἐνεργείας ἐστίν, ἄλλα δὲ πρὸς τὴν διαδοχὴν τῶν ἐπιγινομένων ἐπιτηδείως ἔχει. Εἰ μὲν οὖν ἐν τοῖς αὐτοῖς ἡμῖν ὁ μετὰ ταῦτα βίος ἔσται, πρὸς οὐδὲν ἢ μετάστασις γίνεται· εἰ δὲ ἀληθῆς ὁ λόγος (ὥσπερ οὖν ἐστὶν ἀληθῆς), ὁ μήτε γάμον ἐμπολιτεύεσθαι τῷ μετὰ τὴν ἀνάστασιν βίῳ διοριζόμενος, μήτε διὰ βρώσεως καὶ πόσεως τὴν τότε διακρατεῖσθαι ζωὴν, τίς ἔσται χρῆσις τῶν μερῶν τοῦ σώματος, οὐκέτι τῶν δι' ἃ νῦν ἐστὶ τὰ μέλη κατὰ τὴν ζωὴν ἐκείνην ἐλπίζομένων; Εἰ γὰρ τοῦ γάμου χάριν τὰ πρὸς τὸν γάμον ἐστί, ὅταν ἐκεῖνος μὴ ᾔῃ, οὐδὲ τῶν πρὸς ἐκεῖνον δεόμεθα· οὕτω καὶ πρὸς τὸ ἔργον αἱ χεῖρες καὶ πρὸς τὸν δρόμον οἱ πόδες καὶ πρὸς

πάλιν τύχη οὔτος νὰ ὀλισθήσῃ εἰς τὸ πλημμέλημα, ὅποτε θὰ ἔχει ἀλλαγῆ καὶ τὸ ἀκάθαρτον καὶ τὸ καθαρὸν σῶμα χωρὶς οὔτε τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο νὰ διαρκέσῃ διὰ παντός, τότε ποῖον σῶμα θὰ συγκολληθῆ διὰ τὸν ἁμαρτήσαντα; τὸ ζαρωθὲν κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ θανάτου λόγῳ γήρατος; Ἄλλὰ τοῦτο ἦτο διαφορετικὸν ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον διέπραξεν ἡ ἁμαρτία. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον κατεμολύνθη ἀπὸ τὸ πάθος; Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ποῦ θὰ εἶναι ὁ γέρων; Διότι ἢ δὲν θὰ ἀναστηθῆ αὐτός, ὅποτε ἡ ἀνάστασις δὲν ἐνεργεῖται γενικῶς, ἢ οὔτος θὰ ἐγερθῆ, ὅποτε θὰ ἀποφύγῃ τὴν καταδίκην ὁ αἴτιος τῆς ἁμαρτίας νέος.

101. Ἄς ἀναφέρω καὶ κάτι ἄλλο ἀπὸ αὐτὰ τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦνται ὡς ἐπιχειρήματα ἀπὸ αὐτοὺς οἱ ὁποῖοι δὲν δέχονται τὴν περὶ ἀναστάσεως διδασκαλίαν. Λέγουν. Ἡ φύσις δὲν ἔκαμε κανὲν ἀπὸ τὰ μέρια τοῦ σώματος ἀργόν. Μερικὰ μέρια ἔχουν τὴν αἰτίαν καὶ τὴν δύναμιν τῆς ζωῆς μέσα μας, ἄνευ τῶν ὁποίων εἶναι ἀδύνατον νὰ συγκρατῆται ἡ σαρκικὴ ζωὴ μας, ὡς ἡ καρδία, τὸ ἦπαρ, ὁ ἐγκέφαλος, ὁ πνεύμων, ὁ στόμαχος καὶ τὰ λοιπὰ σπλάγχχνα. Ἄλλα μέρια ἔχουν προορισμὸν νὰ ἐνεργοῦν τὴν λειτουργίαν τῶν αἰσθήσεων, ἄλλα χρησιμοποιοῦνται εἰς πρακτικὴν καὶ μεταβατικὴν ἐνέργειαν καὶ ἄλλα εἶναι ἐπιτήδεια διὰ τὴν διαδοχὴν τῶν γενεῶν. Ἐὰν μὲν λοιπὸν ὁ μετὰ ταῦτα βίος ἡμῶν συνίσταται εἰς τὰ ἴδια, τότε ἡ μετástασίς μας εἶναι ἀναξία λόγου. Ἐὰν δὲ εἶναι ἀληθὴς ὁ λόγος (ὅπως εἶναι ἀληθὴς), κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ γάμος δὲν ἔχει θέσιν εἰς τὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν ζωὴν, οὔτε ἡ τότε ζωὴ συντηρεῖται μὲ φαγητὸν καὶ ποτόν, τότε ποία ἀνάγκη ὑπάρχει τῶν μορίων τοῦ σώματος, ἀφοῦ ἐκεῖνα διὰ τὰ ὁποῖα χρησιμεύουν τῶρα τὰ μέλη αὐτά, δὲν ἀναμένεται νὰ ὑπάρχουν κατὰ τὴν ζωὴν ἐκείνην; Πράγματι, ἐὰν τὰ ὄργανα τοῦ γάμου εἶναι χάριν τοῦ γάμου, ὅταν ἐκεῖνος θὰ ἐκλείψῃ, οὔτε τὰ πρὸς ἐκεῖνον χρησιμεύοντα θὰ χρειάζώμεθα. Ὅμοίως δὲν θὰ εἶναι ἀναγκαῖα διὰ τὴν ἐργασίαν αἱ χεῖρες, διὰ τὸν δρόμον οἱ πόδες, διὰ τὴν πρόσληψιν τῆς τροφῆς τὸ στόμα, διὰ τὴν μάσησιν τῆς τρο-

τήν παραδοχήν τῶν σιτίων τὸ στόμα καὶ οἱ ὀδόντες πρὸς τὴν τῆς τροφῆς ὑπηρεσίαν καὶ πρὸς τὴν πέψιν τὰ σπλάγχνα καὶ πρὸς τὴν ἀποβολὴν τῶν ἀχρειωθέντων οἱ ἐξοδικοὶ τῶν πόρων. Ὅταν οὖν ἐκεῖνα μὴ ᾗ, τὰ δι' ὧν ἐκεῖνα γίνονται πῶς ἢ ὑπὲρ τίνος ἔσται; Ὡς ἀνάγκην εἶναι, εἰ μὲν μὴ εἴη περὶ τὸ σῶμα τὰ πρὸς οὐδέν τῶν πρὸς τὴν ζωὴν ἐκείνην συνεργεῖν μέλλοντα, μηδὲ εἴη τι τῶν νῦν συμπληρουμένων ἡμῖν τὸ σῶμα (ἐν ἄλλοις γὰρ ἢ ζωῇ), καὶ οὐδέτ' ἂν τις τὸ τοιοῦτον ἀνάστασιν ὀνομάσειε, τῶν καθ' ἕκαστον μελῶν διὰ τὴν ἐν ἐκείνῃ τῇ ζωῇ ἀχρηστίαν οὐ συνανισταμένων τῷ σώματι; Εἰ δὲ διὰ πάντων ἔσται τούτων ἐναργῆς ἢ ἀνάστασις, μάταια ἡμῖν καὶ ἀνόνητα ἂ πρὸς τὴν ζωὴν ἐκείνην δημιουργήσει ὁ ἐνεργῶν τὴν ἀνάστασιν. Ἀλλὰ μὴν καὶ εἶναι πιστεύειν χρὴ τὴν ἀνάστασιν, καὶ μὴ ματαίαν εἶναι. Οὐκοῦν προσεκτέον τῷ λόγῳ, ὅπως ἂν ἡμῖν διὰ πάντων ἐν τῷ δόγματι τὸ εἰκὸς διασώζοιτο.

102. ΜΑΚΡ. Ἐμοῦ δὲ ταῦτα διεξεληθόντος, οὐκ ἀγεννῶς, φησὶν ἢ διδάσκαλος, κατὰ τὴν λεγομένην ἱστορικὴν τῶν τῆς ἀναστάσεως δογμάτων κατεπεχείρησας, πιθανῶς τοῖς ἀνασκευαστικοῖς τῶν λόγων ἐν κύκλῳ περιδραμῶν τὴν ἀλήθειαν, ὥστε τοὺς μὴ λίαν ἐπεσκεμμένους τὸ τῆς ἀληθείας μυστήριον παθεῖν ἂν τι κατὰ τὸ εἰκὸς πρὸς τὸν λόγον καὶ οἰηθῆναι μὴ ἔξω τοῦ δέοντος ἐπῆχθαι τοῖς εἰρημένους τὴν ἐπαπόρησιν. Ἐχει δὲ οὐχ οὕτω, φησὶν, ἢ ἀλήθεια, κἂν ἀδυνάτως ἔχωμεν ἐκ τῶν ὁμοίων ἀντιρητορεύειν τῷ λόγῳ, ἀλλ' ὁ μὲν ἀληθῆς περὶ τούτων λόγος ἐν τοῖς ἀποκρύφοις σοφίας θησαυροῖς τεταμῖνται, τότε εἰς τὸ ἐμφανὲς ἤξων, ὅταν ἔργῳ τὸ τῆς ἀναστάσεως διδαχθῶμεν μυστήριον, ὅτε οὐδέτι δεήσει ἱρημάτων ἡμῖν πρὸς τὴν ἐλιπιζομένην φανέρωσιν. Ἀλλ' ὥσπερ ἐν νυκτὶ πολλῶν κινουμένων τοῖς διαγρυπνοῦσι λόγων περὶ τῆς τοῦ ἡλίου λαμπηδόνης, οἷά ἐστιν, ἀργὴν ποιεῖ τὴν τοῦ λόγου ὑπογραφὴν προφανεῖσα μόνον τῆς

φῆς οἱ ὀδόντες, διὰ τὴν πέψιν τὰ σπλάγχνα καὶ διὰ τὴν ἔξοδον τῶν ἀχρήστων οἱ διεξοδικοὶ πόροι. Ὅταν λοιπὸν αἱ λειτουργίαι ἐκεῖναι δὲν ὑφίστανται, πῶς καὶ διατί νὰ ὑπάρχουν τὰ ὄργανα, διὰ τῶν ὁποίων διενεργοῦνται; Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη, ἔαν δὲν ὑπάρχουν τότε εἰς τὸ σῶμα ὅσα μόρια δὲν πρόκειται νὰ συμβάλλουν εἰς τὴν ζωὴν ἐκείνην οὔτε ὅσα εἶναι συμπληρωματικὰ τοῦ παρόντος σώματός μας, (καθ' ὅσον εἰς ἄλλα συνίσταται ἡ ζωὴ), τὸ τοιοῦτον δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ὀνομάση κανεὶς ἀνάστασιν, ἀφοῦ δὲν θὰ συγκροτοῦν τὸ σῶμα τὰ καθ' ἕκαστον μέλη του λόγῳ τῆς ἀχρηστίας των δι' ἐκείνην τὴν ζωὴν. Ἐὰν δὲ ἡ ἀνάστασις ἡμῶν ἐπεκτείνεται εἰς ὅλα τὰ μέλη τοῦ σώματος, τότε μάταια καὶ ἄχρηστα μέλη διὰ τὴν ζωὴν ἐκείνην θὰ ἐδημιούργει ὁ αἴτιος τῆς ἀναστάσεως. Πλὴν ὁμως πρέπει νὰ πιστεύωμεν, ὅτι ἡ ἀνάστασις καὶ θὰ λάβῃ χώραν καὶ ὄχι εἰς μάτην θὰ λάβῃ χώραν. Διὰ τοῦτο πρέπει νὰ προσέξωμεν εἰς τὸ ζήτημα, κατὰ ποῖον τρόπον θὰ διασωθῆ εἰς τὸ δόγμα τῆς ἀναστάσεως τὸ εὐλογον.

102. ΜΑΚΡ. Ἀφοῦ δὲ εἶπον αὐτὰ ἡ διδάσκαλος λέγει. Ἐπελήφθης μὲ ἐπιδεξιότητα καὶ σύμφωνα μὲ τὴν λεγομένην ρητορικὴν τοῦ δόγματος τῆς ἀναστάσεως, κυκλώσας τὴν ἀλήθειαν μὲ πειστικὰ ἀνασκευαστικὰ ἐπιχειρήματα, κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι δὲν κατέχουν καλὰ τὸ μυστήριον τοῦτο τῆς ἀληθείας νὰ ἐπηρεασθοῦν σοβαρῶς ἀπὸ αὐτὰ καὶ νὰ νομίσουν ὅτι ἡ ἀπορία δὲν εἶναι ἔξω τοῦ δέοντος. Ἄλλ' ἡ ἀλήθεια δὲν εἶναι αὕτη, λέγει, μολονὶ θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀναιρέσωμεν αὐτὰ μὲ τὴν ἰδίαν ρητορικὴν δύναμιν. Ὁ ἀληθὴς λόγος περὶ αὐτῶν εἶναι ἀποταμιευμένος εἰς τοὺς ἀποκρύφους θησαυροὺς τῆς σοφίας, τότε δὲ θὰ ἐφανισθῆ, ὅταν διὰ τῶν πραγμάτων θὰ διδαχθῶμεν τὸ μυστήριον τῆς ἀναστάσεως, ὅποτε δὲν θὰ μᾶς χρειάζωνται λόγοι διὰ νὰ διερμηνεύσωμεν τὴν φανέρωσιν ὄλων τῶν ἐλπιζομένων. Ὅπως δὲ ἐνῶ κατὰ τὴν νύκτα οἱ διανυκτερεύοντες πολλὰ λέγουσιν περὶ τῆς λάμψεως τοῦ ἡλίου καὶ διὰ τὴν ἔντασιν αὐτῆς, μόλις ἐμφα-

ἀκτίνος ἢ χάρις, οὕτω πάντα λογισμὸν στοχαστικῶς τῆς μελλούσης καταστάσεως ἐφαπτόμενον, ἀντ' οὐδενὸς ἀποδείκνυσιν, ὅταν γένηται ἡμῖν ἐν τῇ πείρᾳ τὸ προσδοκώμενον. Ἐπειδὴ δὲ χρῆ μὴ παντάπασιν ἀνεξετάστους ἐαθῆναι τὰς ἀντυπενεχθείσας ἡμῖν ἐνστάσεις, οὕτωςι τὸν περὶ τούτων λόγον διαληφόμεθα.

103. Νοῆσαι χρῆ πρῶτον τίς ὁ σκοπὸς τοῦ κατὰ τὴν ἀνάστασιν δόγματος, καὶ ὅτου χάριν καὶ εἰρηται τοῦτο παρὰ τῆς ἀγίας φωνῆς καὶ πεπίστευται. Οὐκοῦν, ὡς ἂν τις δρω τιλὶ τὸ τοιοῦτον περιλαβὼν ὑπογράψειεν, οὕτως ἐροῦμεν· ὅτι ἀνάστασις ἐστὶν ἢ εἰς τὸ ἀρχαῖον τῆς φύσεως ἡμῶν ἀποκατάστασις. Ἄλλ' ἐν τῇ πρώτῃ ζωῇ, ἧς αὐτὸς γέγονε δημιουργὸς ὁ Θεός, οὕτε γῆρας ἦν, ὡς εἰκὸς, οὕτε νηπιότης, οὕτε τὰ κατὰ τὰς πολυτρόπους ἀρῆωστίας πάθη, οὕτε ἄλλο τῆς σωματικῆς ταλαιπωρίας οὐδὲν (οὕτε γὰρ εἰκὸς ἦν τὰ τοιαῦτα δημιουργεῖν τὸν Θεόν), ἀλλὰ θεῖόν τι χρῆμα ἦν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις πρὶν ἐν ὀρμῇ γίνεσθαι τοῦ κακοῦ τὸ ἀνθρώπινον. Ταῦτα δὲ πάντα τῇ εἰσόδῳ τῆς κακίας ἡμῖν συνεισέβαλεν. Οὐκοῦν οὐδδμίαν ἀνάγκην ἔξει ὁ ἄνευ κακίας βίος ἐν τοῖς διὰ ταύτην συμβεβηκόσιν εἶναι.

104. Ὡσπερ γὰρ ἐπακολουθεῖ τῷ διὰ κρυμῶν ὀδοιποροῦντι τὸ ψύχεσθαι τὸ σῶμα, ἢ τῷ διὰ θερμῶν ἀκτίνων πορευομένῳ τὸ μελαίνεσθαι τὴν ἐπιφάνειαν, εἰ δὲ ἐκτὸς ἐκατέρου γένοιτο τούτων συναπαλλαγῆσεται πάντως καὶ τοῦ μελασμοῦ καὶ τῆς ψύξεως, καὶ οὐκ ἂν τις εὐλόγως ἐπιζητοίῃ τὸ ἐκ τινος αἰτίας συμβαῖνον, τῆς αἰτίας οὐκ οὔσης· οὕτως ἡ φύσις ἡμῶν ἐμπαθῆς γενομένη, τοῖς ἀναγκαίως ἐπακολουθοῦσι τῇ παθητικῇ ζωῇ συνηρέχθη, πρὸς δὲ τὴν ἀπαθῆ μακαριότητα πάλιν ἀναδραμοῦσα, οὐκέτι τοῖς ἐπακολουθοῦσι τῆς κακίας συνενεχθήσεται. Ἐπεὶ οὖν δσα ἐκ τῆς ἀλόγου ζωῆς τῇ ἀνθρωπίνη κατεμίχθη φύσει, οὐ

μισθῆ ἡ χάρις τῆς ἀκτίνος καταργεῖ πᾶσαν περιγραφὴν διὰ τοῦ λόγου, οὕτω ὅταν τὸ προσδοκώμενον θὰ ἀποκτηθῆ διὰ τῆς πείρας θὰ ἀποδείξῃ μηδαμινὸν πάντα συλλογισμὸν ὁ ὁποῖος ἐφάπτεται στοχαστικῶς τῆς μελλούσης καταστάσεως. Ἐπειδὴ ὁμως δὲν πρέπει νὰ ἀφεθοῦν καθ' ὀλοκληρίαν ἀνεξέταστοι αἱ προβληθεῖσαι εἰς ἡμᾶς ἐνστάσεις, διὰ τοῦτο θὰ συζητήσωμεν τὰ προσαχθέντα ἐπιχειρήματα ὡς ἀκολουθῶς.

103. Πρῶτον πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν ποῖος εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ δόγματος τῆς ἀναστάσεως καὶ πρὸς χάριν τίνος διευτυπώθη τοῦτο ὑπὸ τῆς ἀγίας φωνῆς καὶ ἐπιστεύθη. Λοιπὸν, διὰ νὰ διαγράψωμεν τὸ δόγμα τοῦτο ἀφοῦ τὸ θέσωμεν εἰς ὄρια, λέγομεν, ὅτι ἀνάστασις εἶναι ἡ ἀποκατάστασις τῆς φύσεως ἡμῶν εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς θέσιν. Κατὰ τὴν πρώτην ζωὴν τῆς ὁποίας δημιουργὸς ἦτο ὁ ἴδιος ὁ Θεός, δὲν ὑπῆρχεν, ὅπως εἶναι φυσικόν, οὔτε γῆρας οὔτε νηπιότης οὔτε τὰ ἀπὸ τὰς διαφόρους ἀσθενείας πάθη οὔτε κανὲν ἄλλο δεῖγμα τῆς σωματικῆς ταλαιπωρίας (ἀφοῦ ἄλλωστε δὲν ἦτο φυσικόν νὰ δημιουργήσῃ τὰ τοιαῦτα ὁ Θεός), ἀλλ' ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἦτο κάτι τὸ θεῖον προτοῦ ὀρμήσῃ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τὸ κακόν. Ὅλα δὲ αὐτὰ εἰσῆλθον εἰς ἡμᾶς μαζὶ μετὰ τὴν κακίαν. Ἐπομένως ὁ χωρὶς τὴν κακίαν βίος δὲν θὰ ἔχη καμμίαν ἀνάγκην νὰ εὑρίσκηται εἰς τὰ ἐπακόλουθα τῆς κακίας.

104. Ὅπως ὁ ὀδοιπορῶν εἰς τὴν παγωνιανὴν αἰσθάνεται εἰς τὸ σῶμα του ψύξιν, ἢ ὁ βαδίζων ὑπὸ τὰς θερμὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου μαυρίζει εἰς τὸ δῆμα του, ὅταν ὁμως κανεὶς ἀπομακρυνθῆ καὶ ἀπὸ τὰ δύο αὐτά, ἀπαλλάσσεται καὶ ἀπὸ τὴν μελαχροινάδα καὶ ἀπὸ τὴν ψύξιν, διότι εἰς ἀπομακρυνθῆ ἡ αἰτία, κανεὶς δὲν πρέπει νὰ ζητῆ τὸ ἐπακολούθημα αὐτῆς· οὕτω καὶ ἡ φύσις μας ὅταν ἔγινε παθητὴ κατ' ἀνάγκην ὑπέστη ὅλα ὅσα εἶναι ἐπακόλουθα τῶν παθῶν. Ὅταν ὁμως ἐπιστρέψῃ πάλιν εἰς τὴν ἀπαθῆ μακαριότητα, δὲν φέρει μαζὶ τῆς τὰ ἐπακόλουθα τῆς κακίας. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὅσα ἀνεμίχθησαν μετὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐκ τῆς ἀλόγου ζωῆς δὲν ἦσαν εἰς ἡμᾶς πρὶν πέση εἰς πάθος διὰ τῆς

πρότερον ἦν ἐν ἡμῖν πρὶν εἰς πάθος διὰ κακίας πεσεῖν· τὸ ἀνθρώπινον, ἀναγκαίως καταλιπόντες τὸ πάθος καὶ πάντα ὅσα μετ' αὐτοῦ καθορᾶται συγκαταλείφομεν. Ὡστε οὐκ ἂν τις εὐλόγως ἐν τῷ βίῳ ἐκείνῳ τὰ ἐκ τοῦ πάθους ἡμῖν συμβεβηκότα ζητήσκειν. Ὡσπερ γὰρ εἴ τις ρωμαλέον περὶ ἑαυτὸν ἔχων χιτῶνα, γυμνωθεῖη τοῦ περιβλήματος, οὐκέτι ἂν τὴν τοῦ ἀπορριφέντος ἀσχημοσύνην ἐφ' ἑαυτοῦ βλέποι, οὕτω καὶ ἡμῶν ἀποδυσασμένων τὸν νεκρὸν ἐκείνον καὶ εἰδεχθῆ χιτῶνα, τὸν ἐκ τῶν ἀλόγων δερμάτων ἡμῖν ἐπιβληθέντα (δέρμα δὲ ἀκούων τὸ σχῆμα τῆς ἀλόγου φύσεως νοεῖν μοι δοκῶ, ᾧ πρὸς τὸ πάθος οἰκειωθέντες περιεβλήθημεν), πάντα ὅσα τοῦ ἀλόγου δέρματος περὶ ἡμᾶς ἦν ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ χιτῶνος συναποβαλούμεθα. Ἔστι δὲ ἃ προσελάβομεν ἀπὸ τοῦ ἀλόγου δέρματος, ἡ μίξις, ἡ σύλληψις, ὁ τόκος, ὁ ἔρπος, ἡ θηλή, ἡ τροφή, ἡ ἐκποίησης, ἡ κατ' ὀλίγον ἐπὶ τὸ τέλειον αὐξήσις, ἡ ἀκμή, τὸ γῆρας, ἡ νόσος, ὁ θάνατος. Εἰ οὖν ἐκεῖνο περὶ ἡμᾶς οὐκ ἔσται, πῶς ἡμῖν τὰ ἐξ ἐκείνου ὑπολειφθήσεται; Ὡστε μάταιον ἄλλης ινὸς καταστάσεως κατὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν ἐλπίζομένης, διὰ τῶν μηδὲ ἀδτιῇ κοινωνούντων ἐνίστασθαι πρὸς τὸ δόγμα τῆς ἀναστάσεως. Τί γὰρ κοινὸν ἔχει ἡ ῥικνότης καὶ πολυσαρκία καὶ τηκεδὼν καὶ πληθώρα καὶ εἴ τι ἄλλο τῇ ῥευστῇ φύσει τῶν σωμάτων ἐπισυμβαίνει πρὸς τὴν ζωὴν ἐκείνην, ἢ τῆς ῥοώδους τε καὶ παροδικῆς τοῦ βίου διαγωγῆς ἡλλοτριῶται;

105. Ἐν ζητεῖ μόνον ὁ τῆς ἀναστάσεως λόγος, τὸ φυῆναι διὰ γενέσεως ἀνθρωπον, μᾶλλον δέ, καθὼς φησι τὸ Εὐαγγέλιον, εἰ «ἐγενήθη ἀνθρωπος εἰς τὸν κόσμον», τὸ δὲ μακρόβιον ἢ ὠκμόμορον, ἢ τὸν τοῦ θανάτου τρόπον τοιῶσδε ἢ ἑτέρως συμβεβηκέναι, μάταιον τῷ τῆς ἀναστάσεως λόγῳ συνεξετάζειν. Ὅπως γὰρ ἂν τοῦτο δῶμεν καθ' ὑπόθεσιν ἔχειν, ἐν τῷ ὁμοίῳ πάντως ἐστίν, οὔτε δυσκολίας οὔτε ῥασιώνης ἐκ τῆς τοιαύτης διαφορᾶς

κακίας τὸ ἀνθρώπινον, ἀναγκαίως ὅταν ἐγκαταλείψωμεν τὸ πάθος θὰ ἐγκαταλείψωμεν μαζί καὶ ὅλα ὅσα εἶναι συνακόλουθὰ του. Δὲν θὰ ἦτο λοιπὸν πρέπον εἰς τὸν βίον ἐκεῖνον νὰ ζητήσῃ κανεὶς ὅσα συνέβησαν εἰς ἡμᾶς ἐξ αἰτίας τοῦ πάθους. Ὅπως, ἐὰν ὁ ἔχων ξεσχισμένον χιτῶνα γυμνωθῆ ἀπὸ τὸ περίβλημά του, δὲν θὰ βλέπῃ πλέον τὴν ἀσχημίαν τοῦ ἀπορριφθέντος ἐνδύματος, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἀποβάλωμεν ἐκεῖνον τὸν νεκρὸν καὶ ἀπαίσιον χιτῶνα, τὸν ἐπιβληθέντα εἰς ἡμᾶς ἀπὸ ἄλογα δέρματα (ὅταν δὲ ἀκούω δέρμα νομίζω ὅτι πρέπει νὰ ἐννοῶ τὸ σχῆμα τῆς ἀλόγου φύσεως, τὸ ὁποῖον περιεβλήθημεν ἀφοῦ ἐξοικειώθημεν μὲ τὸ πάθος), ὅλα ὅσα ἦσαν γύρω μας ἀπὸ τὸ ἄλογον δέρμα θὰ ἀποβάλωμεν μαζί μὲ τὴν ἔκδυσιν τοῦ δέρματος. Εἶναι δὲ αὐτὰ τὰ ὁποῖα προσελάβαμεν ἀπὸ τὸ ἄλογον δέρμα ἢ γαμικὴ μίξις, ἢ σύλληψις, ἢ γέννησις, ἢ ἀκαθαρσία, τὸ θήλασμα, ἢ τροφή, ἢ ἐκβολὴ τῶν ἀκαθαρσιῶν, ἢ βαθμιαία αὐξησις πρὸς τὸ τέλειον, ἢ νεότης, τὸ γῆρας, ἢ νόσος, ὁ θάνατος. Ἐὰν λοιπὸν δὲν θὰ ἔχωμεν ἐπάνω μας τὸ δέρμα, πῶς θὰ μείνουν εἰς ἡμᾶς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ αὐτό; Ὡστε, ἀφοῦ κατὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν ἐλπίζεται κάποια ἄλλη κατάστασις, εἶναι μάταιον νὰ προσάγωνται ἐπιχειρήματα κατὰ τοῦ δόγματος τῆς ἀναστάσεως διὰ στοιχείων τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν καμμίαν σχέσιν μὲ αὐτήν. Διότι τί κοινόν ἔχει μὲ τὴν ζωὴν ἐκείνην ἢ ζαρωματιὰ καὶ ἢ παχυσαρκία, ἢ ἀδυναμία καὶ ἢ πληθωρικότης καὶ ὅ,τι-δήποτε συμβαίνει εἰς τὴν ρευστὴν κατάστασιν τῶν σωμάτων, μὲ τὴν ζωὴν ἢ ὁποῖα εἶναι ἀποξενωμένα ἀπὸ τὴν ρέουσαν καὶ παροδικὴν διαγωγὴν τοῦ παρόντος βίου;

105. Ἐν μόνον ζητεῖ τὸ δόγμα τῆς ἀναστάσεως, ἄνθρωπον προελθόντα ἐκ γεννήσεως, μᾶλλον δέ, ὡς λέγει τὸ εὐαγγέλιον, ἐὰν «ἐγεννήθη ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον»³⁹, τὸ ἄν ὑπῆρξε δὲ μακρόβιος ἢ βραχύβιος καὶ ἄν ὁ τρόπος τοῦ θανάτου συνέβη οὕτως ἢ ἄλλως, εἶναι μάταιον νὰ συνεξετάζωνται μὲ τὸ ζήτημα τῆς ἀναστάσεως. Διότι ὅπως-δήποτε καὶ ἄν συνέβησαν ταῦτα, τὸ ἴδιον πάντως εἶναι, καὶ ἀπὸ τὴν τοιαύτην διαφορὰν δὲν προ-

περὶ τὴν ἀνάστασιν οὐσης. Τὸν γὰρ τοῦ ζῆν ἀρξάμενον ζῆσαι χρῆ πάντως, τῆς ἐν τῷ μέσῳ διὰ τοῦ θανάτου συμβάσης αὐτῷ διαλύσεως ἐν τῇ ἀναστάσει διορθωθείσης. Τὸ δὲ πῶς ἢ πότε ἢ διάλυσις γίνεται, τί τοῦτο πρὸς τὴν ἀνάστασιν;

106. Πρὸς ἕτερον γὰρ σκοπὸν βλέπει ἡ περὶ τούτου σκέψις, ὅλον καθ' ἡδονὴν τις ἐβίω, ἢ ἀνιώμενος, καθ' ἀρετὴν ἢ κακίαν, ἐπαινετῶς ἢ ὑπαιτίως, ἐλεεινῶς ἢ μακαρίως παρῆλθε τὸν χρόνον. Ταῦτα γὰρ πάντα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐκ τοῦ μέτρου τῆς ζωῆς καὶ ἐκ τοῦ εἶδους κατὰ τὸν βίον εὐρίσκεται, καὶ οὕτω πρὸς τὴν κρίσιν τῶν βεβιωμένων ἀναγκαῖον ἂν εἴη τῷ κριτῇ πάθος καὶ λώβην καὶ νόσον καὶ γῆρας καὶ ἀκμὴν καὶ νεότητα καὶ πλοῦτον καὶ πενίαν διερευνᾶσθαι, ὅπως τις δι' ἐκάστου τούτων γενόμενος, εἰ εὖ ἢ κακῶς τὸν συγκληρωθέντα βίον παρέδραμε, καὶ εἰ πολλῶν ἐγένετο δεκτικὸς ἀγαθῶν ἢ κακῶν, ἐν μακρῷ τῷ χρόνῳ ἢ οὐδὲ τὴν ἀρχὴν ὅλως ἐκατέρου τούτων ἐφήφατο, ἐν ἀτελεῖ τῇ διανοίᾳ τοῦ ζῆν πανσάμενος; "Ὅταν δὲ πρὸς τὴν πρώτην τοῦ ἀνθρώπου κατασκευὴν δι' ἀναστάσεως ὁ Θεὸς ἐπαναγάγῃ τὴν φύσιν, ἀργὸν ἂν εἴη τὰ τοιαῦτα λέγειν, καὶ τὸ διὰ τῶν τοιούτων ἐνστάσεων οἶσθαι τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν πρὸς τὸν σκοπὸν ἐμποδίζεσθαι.

107. Σκοπὸς δὲ αὐτῷ εἰς, τὸ τελειωθέντος ἤδη διὰ τῶν καθ' ἕκαστον ἀνθρώπων παντός τοῦ τῆς φύσεως ἡμῶν πληρωμάτος, τῶν μὲν εὐθὺς ἤδη κατὰ τὸν βίον τοῦτον ἀπὸ κακίας κεκαθαρωμένων, τῶν δὲ μετὰ ταῦτα διὰ τοῦ πυρὸς τοῖς καθήκουσι χρόνοις ἰατρευθέντων, τῶν ἐπίσης καὶ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ τὴν πείραν παρὰ τὸν τῆδε βίον ἀγνοησάντων, πᾶσι προθεῖναι τὴν μετουσίαν τῶν ἐν αὐτῷ καλῶν, ἅπερ φησὶν ἡ Γραφή, μήτε ὀφθαλμὸν ἰδεῖν μήτε ἀκοὴν δέξασθαι μήτε λογισμοῖς ἐφικτὸν γενέσθαι. Τοῦτο δὲ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ, κατὰ γε τὸν ἑμὸν λόγον, ἢ τὸ ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ γενέσθαι τὸ γὰρ ἀγαθὸν τὸ ὑπερ

καλεῖται οὔτε δυσκολία οὔτε εὐκολία εἰς τὴν ἀνάστασιν. Ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἤρχισε νὰ ζητῆ πρέπει πάντως νὰ ζήσῃ, ἀφοῦ διορθωθῆ διὰ τῆς ἀναστάσεως ἢ μεσολαβήσασα διάλυσίς του. Τὸ δὲ πῶς ἢ πότε γίνεται ἡ διάλυσις τί σημασίαν ἔχει μετὰ τὴν ἀνάστασιν;

106. Ἡ περὶ τοῦ πράγματος αὐτοῦ σκέψις λαμβάνει ὑπ' ὄψιν ἄλλην προϋπόθεσιν, ὅπως ἂν κανεὶς ἐξῆ μετὰ ἀπολαύσεις ἢ μετὰ στερήσεις, μετὰ ἀρετὴν ἢ κακίαν, ἐπαινετῶς ἢ ἐνόχως, ἂν ἐπέρασε τὸν χρόνον ἐλευθέρως ἢ μακαρίως. Ὅλα αὐτὰ καὶ τὰ ὅμοια θὰ εἶναι μετὰ θάνατον κατ' ἀναλογίαν τῆς ζωῆς καὶ οὕτω πρὸς κρίσιν τῆς διαγωγῆς θὰ ἦτο ἀναγκαῖον εἰς τὸν κριτὴν νὰ ἐρευνήσῃ πάθος καὶ πληγὴν καὶ νόσον καὶ γῆρας καὶ ἀκμὴν καὶ νεότητα καὶ πλοῦτον καὶ πενίαν, τοῦτο ὅμως ἀπὸ τῆς ἀπόψεως, πῶς συμπεριφέρθη κανεὶς εἰς ἕκαστον ἀπὸ αὐτὰ, ἂν ἐπέρασε τὸν βίον ὁ ὁποῖος τοῦ ἔτυχε καλῶς ἢ κακῶς, ἔαν ἐγίνε δεκτικὸς πολλῶν ἀγαθῶν ἢ κακῶν εἰς μακρὸν χρονικὸν διάστημα ἢ οὔτε κἀν ἐδοκίμασε τίποτε ἀπὸ αὐτὰ, ἀλλ' ἔπαυσε νὰ ζητῆ πρὶν νὰ ὠριμάσῃ ἢ διάνοιά του. Ὅταν δὲ ὁ Θεὸς ἐπαναφέρῃ διὰ τῆς ἀναστάσεως τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν πρώτην αὐτῆς κατάστασιν, θὰ ἦτο ἄσκοπον νὰ συζητῆ κανεὶς τὰ τοιαῦτα καὶ νὰ νομίζῃ ὅτι μετὰ τοιαύτας ἀντιρρήσεις ἐμποδίζεται ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ νὰ φθάσῃ εἰς τὸν σκοπὸν τῆς.

107. Εἰς δὲ εἶναι ὁ σκοπὸς αὐτοῦ, ὁ ἐξῆς· ὅταν τὸ πλήρωμα ὁλῆς τῆς φύσεως ἡμῶν διὰ τῶν καθ' ἕκαστον ἀνθρώπων τελειωθῆ ἀφοῦ ἄλλοι μὲν ἔχουν καθαρῆ εὐθύς ἀμέσως ἤδη εἰς τὸν βίον τοῦτον ἀπὸ τῆς κακίας, ἄλλοι δὲ ἰατρευθοῦν εἰς τὸ μέλλον διὰ τοῦ πυρός κατὰ τὴν ἀναγκαίαν διάρκειαν χρόνου αὐτοὶ οἱ ὁποῖοι ἠγνόησαν ἐξ Ἰσοῦ τὴν πείραν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ κατὰ τὸν παρόντα βίον, νὰ προσφερθῆ εἰς ὅλους ἢ συμμετοχὴ τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα, ὡς λέγει ἡ Γραφή, μήτε ὀφθαλμὸς εἶδε μήτε ἀκοὴ ἤκουσε μήτε λογισμὸς συνέλαβε. Τοῦτο δὲ δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο κατὰ τὴν ἀντίληψίν μου, παρά τὸ εἶναι ἐντὸς αὐτοῦ τούτου τοῦ Θεοῦ, καθ' ὅσον τὸ ἀγα-

ἀκοήν καὶ ὀφθαλμὸν καὶ καρδίαν, αὐτὸ ἂν εἴη τὸ τοῦ παντός ὑπερκειμενον. Ἡ δὲ τοῦ κατ' ἀρετὴν ἢ κακίαν βίου διαφορὰ ἐν τῷ μετὰ ταῦτα κατὰ τοῦτο δειχθήσεται μάλιστα, ἐν τῷ θάττον ἢ σχολαιότερον μετασχεῖν τῆς ἐπιζομένης μακαριότητος. Τῷ γὰρ μέτρῳ τῆς ἐγγενομένης ἐκάστῳ κακίας ἀναλογησεὶ πάντως καὶ ἡ τῆς ἰατρείας παράτασις. Ἰατρεία δὲ ἂν εἴη ψυχῆς τὸ τῆς κακίας καθάρσιον· τοῦτο δὲ ἄνευ ἀλγεινῆς διαθέσεως κατορθωθῆναι οὐχ οἶόν τε, καθὼς ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἐξήτασται.

108. Μᾶλλον δὲ ἂν τις ἐπιγνοίῃ τῶν ἐνστάσεων τὸ περιττὸν καὶ ἀνοίκειον, εἰς τὸ βάθος τῆς ἀποστολικῆς διακώφας σοφίας. Τοῖς γὰρ Κορινθίοις τὸ περὶ τούτων σαφηνίζων μυστήριον, τάχα «τὰ αὐτὰ προτεινόντων αὐτῷ κἀκείνων, ἃ παρὰ τῶν νῦν κατεπιχειρούντων τοῦ δόγματος ἐπὶ ἀνατροπῇ τῶν πεπιστευμένων προφέρεται, τῷ ἰδίῳ ἀξιώματι τὸ τῆς ἀμαθίας αὐτῶν ἐπικόπτων θράσος, οὕτωςί λέγει. «Ἐρεῖς οὖν μοι· πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; Ποῖω δὲ σώματι ἔρχονται; Ἄφρων», φησί, «σὺ δ' σπεῖρεις οὐ ζωοποιεῖται ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ, καὶ δ' σπεῖρεις, οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπεῖρεις, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον, εἰ τύχοι οἶτον, ἢ ἄλλου τινὸς τῶν σπερμάτων· ὁ δὲ Θεὸς δίδωσιν αὐτῷ σῶμα καθὼς ἠθέλησεν». Ἐνταῦθα γὰρ ἐπιστομίζειν μοι δοκεῖ τοὺς ἀγνοοῦντας τὰ οἰκεῖα μέτρα τῆς φύσεως καὶ πρὸς τὴν ἑαυτῶν ἰσχὺν τὴν θείαν ἀντεξετάζοντας δύναμιν καὶ οἰομένους τοσοῦτον εἶναι τῷ Θεῷ δυνατόν, ὅσον χωρεῖ καὶ ἡ ἀνθρώπινη κατάληψις· τὸ δὲ ὑπὲρ ἡμᾶς ὄν, καὶ τοῦ Θεοῦ παριέναι τὴν δύναμιν. Ὁ γὰρ ἐρωτήσας τὸν Ἀπόστολον τὸ «πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί», ὡς ἀμήχανον ὄν τὸ ἐσκεδασμένων τῶν τοῦ σώματος στοιχείων εἰς συνδρομὴν πάλιν ἐλθεῖν ἀποφαίνεται, καὶ ὡς τούτου μὴ δυναμένον, ἄλλου δὲ σώματος παρὰ τὴν συνδρομὴν τῶν στοιχείων οὐχ ὑπολειπομένον, τοῦτο φησι κατὰ τοὺς δεινούς τῶν διαλεγομένων συμπεράνας διὰ τινος ἀκολουθίας ἄπερ

θὸν τὸ ὑπὲρ ἀκοὴν καὶ ὀφθαλμὸν καὶ καρδίαν εἶναι αὐτὸ τὸ ὁποῖον ὑπέρκειται τοῦ παντός. Καὶ ἡ διαφορὰ μεταξύ ἐναρέτου καὶ ἀμαρτωλοῦ βίου εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον θὰ δειχθῆ κατὰ τοῦτο πρὸ πάντων, εἰς τὴν ταχεῖαν ἢ ἀργοχρόνιον συμμετοχὴν εἰς τὴν ἐλπιζομένην μακαριότητα. Διότι πάντως ἡ παράτασις τῆς θεραπείας θὰ εἶναι ἀνάλογος μὲ τὸ μέτρον τῆς κακίας ἐκαστου. Ἱατρεία δὲ ψυχῆς εἶναι τὸ καθάρσιον τῆς κακίας· τοῦτο δὲ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κατορθωθῆ χωρὶς πόνον, ὡς ἐλέχθη εἰς τὰ προηγούμενα.

108. Ἄλλ' ὁ ὅποιοσδήποτε δύναται νὰ καταλάβῃ εὐκόλως τὸ περιττὸν καὶ ἀπρεπὲς τῶν ἐνστάσεων, ἂν ἐνέκυπτεν εἰς τὸ βάθος τῆς ἀποστολικῆς σοφίας. Πράγματι ὁ Ἀπόστολος διασαφηνίζων τὸ μυστήριον τοῦτο εἰς τοὺς Κορινθίους, οἱ ὁποῖοι πιθανὸν νὰ ἔφεραν τὰς ἰδίας ἀντιρρήσεις εἰς τὸ δόγμα τῆς ἀναστάσεως, αἱ ὁποῖαι καὶ σήμερον ἐκφράζονται ἀπὸ τοὺς ἐπιχειροῦντας νὰ ἀνατρέψουν τὴν πίστιν, λέγει τὰ ἑξῆς, διὰ νὰ περικόψῃ τὸ θράσος τῆς ἀμαθείας των. «Ἐρεῖς οὖν μοι. Πῶς ἐγείρονται. οἱ νεκροί; Ποῖω σώματι ἔρχονται; Ἄφρον, σὺ ὁ σπείρεις οὐ ζωοποιεῖται ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ, καὶ ὁ σπείρεις, οὐ τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρεις, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον, εἰ τύχοι, σίτου ἢ ἄλλου τινός τῶν σπερμάτων. Ὁ δὲ Θεὸς δίδωσιν αὐτῷ σῶμα καθὼς ἠθέλησεν». Ἐδῶ νομίζω ὅτι ἀποστομῶνει ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἀγνοοῦν τὰ πραγματικὰ μέτρα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ κρίνουν τὴν θείαν δύναμιν συμφώνως μὲ τὴν ἰδικὴν των ἰσχύν καὶ νομίζουν ὅτι καὶ ὁ Θεὸς δύναται τόσον ὅσον χωρεῖ καὶ ἡ ἀνθρωπίνη κατανόησις, καὶ ὅτι τὸ πέραν τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως εἶναι καὶ πέραν τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ Θεοῦ. Βεβαίως ὁ ἐρωτήσας τὸν Ἀπόστολον, «πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί», φαίνεται ὅτι φρονεῖ ὅτι εἶναι ἀδύνατον τὰ ἅπαξ διαλυθέντα στοιχεῖα τοῦ σώματος νὰ ἀνασυγκροτηθοῦν καὶ πάλιν. Ἀφοῦ δὲ τοῦτο εἶναι ἀδύνατον καὶ ἀφοῦ ἄλλου εἶδους σῶμα δὲν γίνεται παρὰ ἐκ τῆς συνδρομῆς τῶν στοιχείων, λέγει τὸ ἑξῆς, συμπεράνας ὅσα ὑπέθετε δι' ἐνὸς συλλογισμοῦ ὅπως οἱ

ὑπέθετο· εἰ σῶμά ἐστι συνδρομὴ στοιχείων, τούτων δὲ ἀμήχανος ἐκ δευτέρου ἢ σύνοδος, ποῖω χρήσονται σώματι οἱ ἀνιστάμενοι;

109. Τοῦτο τοίνυν τὸ δοκοῦν διὰ τινος τεχνικῆς σοφίας αὐτοῖς συμπεπλέχθαι, ἀφροσύνην ὠνόμασε τῶν μὴ κατιδόντων ἐν τῇ λοιπῇ κτίσει τὸ ὑπερέχον τῆς θείας δυνάμεως. Καταλιπὼν γὰρ τὰ ὑψηλότερα τοῦ Θεοῦ θαύματα, δι' ὧν ἦν εἰς ἀπορίαν ἀγαγεῖν τὸν ἀκούοντα (οἶον, τί τὸ οὐράνιον σῶμα καὶ πόθεν, τί δὲ τὸ ἡλιακὸν ἢ τὸ σεληνιαῖον ἢ τὸ ἐν τοῖς ἄστροις φαινόμενον, ὁ αἰθῆρ, ὁ ἀήρ, τὸ ὕδωρ, ἡ γῆ;) ἐκ τῶν συντροφῶν ἡμῶν καὶ κοινοτέρων ἐλέγγχει τῶν ἐνισταμένων τὸ ἀνεπίσκεπτον.

Οὐδὲ ἡ γεωργία σε διδάσκει, φησὶν, ὅτι μάταιός ἐστιν ὁ πρὸς τὸ ἑαυτοῦ μέτρον τῆς θείας δυνάμεως τὸ ὑπερέχον στοχαζόμενος; Πόθεν τοῖς σπέρμασι τὰ περιφυδόμενα σώματα; Τί δὲ καθηγεῖται τῆς βλάστης αὐτῶν; οὐχὶ θάνατος, εἴπερ θάνατος ἐστιν ἢ τοῦ συνεστηκῶτος διάλυσις; Τὸ γὰρ σπέρμα οὐκ ἂν ἔλθοι εἰς ἔκφυσιν μὴ διαλυθὲν ἐν τῇ βώλῳ, καὶ γενόμενον ἀραιὸν καὶ πολυπόρον, ὥστε καταμιχθῆναι πρὸς τὴν παρακειμένην ἱμάδα τῇ οἰκείᾳ ποιότητι, καὶ οὕτως εἰς ὄψιν καὶ βλάστην μεταποιηθῆναι, καὶ μηδὲ ἐν τούτῳ μείναι, ἀλλὰ μεταβαλεῖν εἰς καλάμην, τοῖς διὰ μέσου γόνασιν οἷον τισι συνδέσμοις ὑπεζωσμένην, πρὸς τὸ δύνασθαι φέρειν ἐν ὀρθίῳ τῷ σχήματι τὸν στάχυν τῷ καρπῷ βαρυνόμενον. Ποῦ τοίνυν ταῦτα περὶ τὸν οἶτον ἦν πρὸ τῆς ἐν τῇ βώλῳ αὐτοῦ διαλύσεως; Ἀλλὰ μὴν ἐκεῖθεν ταῦτά ἐστιν. Εἰ γὰρ μὴ ἐκεῖνο πρότερον ἦν οὐδ' ἂν ὁ στάχυς ἐγένετο.

110. Ὡσπερ τοίνυν τὸ κατὰ τὸν στάχυν σῶμα ἐκ τοῦ σπέρματος φύεται, ὡς τῆς θείας δυνάμεως ἐξ αὐτοῦ ἐκείνου τοῦτο φιλοτεχνούσης, καὶ οὔτε δι' ὅλου ταυτόν ἐστι τῷ σπέρματι οὔτε παντάπασιν ἕτερον, οὕτω, φησί, καὶ τὸ μυστήριον

δεινοί συζητηταί, ἔάν τὸ σῶμα εἶναι ἢ συνδρομή τῶν στοιχείων, τούτων δὲ ἢ διὰ δευτέραν φοράν συνδρομή εἶναι ἀδύνατος, τότε ποῖον σῶμα θὰ ἔχουν οἱ ἀνιστάμενοι;

109. Τοῦτο τὸ συμπέρασμα, τὸ ὅποιον φαίνεται ὅτι ἐξήχθη διὰ τινος τεχνικοῦ συλλογισμοῦ, ὠνόμασεν ὁ Ἀπόστολος ἀφροσύνην ἐκείνων οἱ ὅποιοι δὲν εἶδον εἰς τὴν ὑπόλοιπον κτίσιν τὴν ὑπεροχὴν τῆς θείας δυνάμεως. Πράγματι παραλείψας ὁ Ἀπόστολος τὰ ὑψηλότερα τῶν θαυμάτων τοῦ Θεοῦ, διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ φέρῃ εἰς ἀπορίαν τὸν ἀκροατὴν (ὅπως ἐπὶ παραδείγματι, ποῖον εἶναι τὸ οὐράνιον σῶμα καὶ πόθεν ἔρχεται, τί εἶναι τὸ ἡλιακὸν ἢ τὸ σεληναῖον ἢ τὸ φαινόμενον τῶν ἀστρῶν, ὁ αἰθήρ, ὁ ἀήρ, τὸ ὕδωρ, ἢ γῆ;), ἐλέγχει τὴν ἀσκεψίαν τῶν ἀντιρρησιῶν, προσάγων ἐπιχειρήματα ἀπὸ τὰ πλησίον καὶ τὰ κοινὰ εἰς ἡμᾶς.

Δὲν σὲ διδάσκει ἡ γεωργία, λέγει, ὅτι ματαιοπονεῖ ὅποιοι ὑπολογίζει τὴν ὑπεροχὴν τῆς θείας δυνάμεως τοῦ Θεοῦ μὲ τὸ μέτρον τῆς ἰδικῆς του; Ἀπὸ ποῦ προέρχονται τὰ σώματα τὰ ὅποια φυτρώνουν γύρω ἀπὸ τὰ σπέρματα; Τί προηγεῖται τῆς βλαστήσεως αὐτῶν; Ὁχι ὁ θάνατος, ἂν θάνατος θεωρῆται ἢ διάλυσις τῶν συγκεκροτημένων; Διότι τὸ σπέρμα δὲν πρόκειται νὰ φυτρώσῃ, ἔάν δὲν διαλυθῇ εἰς τὸ χῶμα καὶ δὲν γίνῃ ἀραιὸν καὶ πορῶδες, ὥστε νὰ ἀναμιχθῇ μὲ τὴν οὐσίαν του πρὸς τὴν ὑγρασίαν τοῦ περιβάλλοντος καὶ οὕτω νὰ μετατραπῇ εἰς ρίζαν καὶ βλαστὸν, καὶ νὰ μὴ μείνῃ κἂν ἐκεῖ ἀλλὰ νὰ μεταβληθῇ εἰς καλάμην ζωσμένην μὲ τὰ ἐνδιάμεσα γόνατα, ὡσάν συνδέσμοις, διὰ νὰ δύναται νὰ φέρῃ εἰς ὀρθίαν στάσιν τὸν στάχυν ὅταν βαρύνεται ἀπὸ τὸν καρπὸν. Ποῦ ἦσαν αὐτὰ εἰς τὸν σίτον πρὸ τῆς διαλύσεώς του εἰς τὸ χῶμα; Ἄλλ' ὅμως ἀπὸ ἐκεῖ εἶναι ὅλα αὐτά. Ἐάν δὲν προϋπῆρχεν ἐκεῖνος οὔτε ὁ στάχυς θὰ ἐγένετο.

110. Ὅπως λοιπὸν τὸ σῶμα τοῦ στάχους φυτρώνει ἀπὸ τὸν σπῆρον, καθὼς φιλοτεχνεῖ αὐτὸ ἡ θεία δύναμις, καὶ ὅπως οὔτε ἐντελῶς τὸ ἴδιον μὲ τὸ σπέρμα εἶναι οὔτε καθ' ὀλοκληρίαν διά-

τῆς ἀναστάσεως ἤδη σοι διὰ τῶν ἐν τοῖς σπέρμασι θαυματοποιουμένων προηρημένυται, ὡς τῆς θείας δυνάμεως ἐν τῷ περιόντι τῆς ἐξουσίας, οὐ μόνον ἐκεῖνο τὸ διαλυθέν σοι πάλιν ἀποδιδούσης, ἀλλὰ σοι καὶ ἕτερα μεγάλα τε καὶ καλὰ προστιθείσης, δι' ὧν σοι πρὸς τὸ μεγαλοπρεπέστερον ἢ φύσις κατασκευάζεται. «Σπείρεται», φησὶν, «ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ· σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει· σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ· σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν». Ὡς γὰρ καταλιπὼν μετὰ τὸ διαλυθῆναι ἐν τῇ βλώφ σίτος τὴν ἐν τῷ ποσῷ βραχύτητα καὶ τὴν ἐν τῷ ποιῷ τοῦ σχήματος αὐτοῦ ιδιότητα, ἑαυτὸν οὐκ ἀφήκεν, ἀλλ' ἐν ἑαυτῷ μένων στάχυς γίνεται, πάμπολλα διαφέρων αὐτὸς ἑαυτοῦ, μέγθει καὶ κάλλει καὶ ποικιλίᾳ καὶ σχήματι· κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἐναφείσα τῷ θανάτῳ πάντα τὰ περὶ αὐτὴν ιδιώματα, ὅσα διὰ τῆς ἐμπαθοῦς διαθέσεως ἐπεκτέσαστο, τὴν ἀτιμίαν λέγω, τὴν φθορὰν, τὴν ἀσθένειαν, τὴν κατὰ τὰς ἡλικίας διαφορὰν, ἑαυτὴν οὐκ ἀφίησιν, ἀλλ' ὥσπερ εἰς στάχυν τινὰ πρὸς τὴν ἀφθαρσίαν μεθίσταται καὶ τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐν παντὶ τελειότητα καὶ τὸ μηκέτι τὴν ζωῆς αὐτῆς οἰκονομεῖσθαι τοῖς φυσικοῖς ιδιώμασιν, ἀλλ' εἰς πνευματικὴν τινα καὶ ἀπαθῆ μεταβῆναι κατάστασιν. Αὕτη γάρ ἐστιν ἡ τοῦ ψυχικοῦ σώματος ιδιότης, τὸ αἰεὶ διὰ τινος ῥοῆς καὶ κινήσεως ἀπὸ τοῦ ἐν ᾧ ἐστὶν ἀλλοιοῦσθαι, καὶ μεταβάλλειν εἰς ἕτερον. Ἄ γὰρ νῦν οὐκ ἐν ἀνθρώποις μόνον ὁρῶμεν, ἀλλὰ καὶ ἐν φυτοῖς καὶ ἐν βοσκήμασι, τούτων οὐδὲν ἐν τῷ τότε βίῳ ὑπολειφθήσεται.

111. Δοκεῖ δέ μοι καὶ διὰ πάντων συναγορεύειν ὁ ἀποστολικὸς λόγος τῇ καθ' ἡμᾶς ὑπολήψει τῆς ἀναστάσεως καὶ τοῦτο δεικνύειν ὅπερ ὁ ἡμέτερος ὀρισμὸς περιέχει λέγων, μηδὲν ἕτερον εἶναι ἀνάστασιν, ἢ τὴν εἰς τὸ ἀρχαῖον τῆς φύσεως ἡμῶν ἀποκατάστασιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ πρώτῃ κοσμογονίᾳ τοῦτο παρὰ τῆς Γραφῆς μεμαθήκαμεν, ὅτι πρῶτον ἐβλάστησεν ἡ γῆ

φορον, οὕτω, λέγει, καὶ τὸ μυστήριον τῆς ἀναστάσεως σου ἔχει προερμηνευθῆ ἤδη διὰ τῶν θαυμασίων λειτουργιῶν τοῦ σπέρματος, καθ' ὅσον ἡ θεία δύναμις, ἐν τῷ πλήθει τῆς ἐξουσίας αὐτῆς, ὄχι μόνον ἐκεῖνο τὸ διαλυθὲν σου ἀποδίδει, ἀλλὰ σου προσθέτει καὶ ἄλλα μεγάλα καὶ καλὰ εἰς αὐτό, διὰ τῶν ὁποίων ἡ ἀνθρωπίνη φύσις σου παρουσιάζεται μεγαλοπρεπεστέρα. «Σπειρεται», λέγει, «ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ· σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει· σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ ἐγείρεται ἐν δόξῃ· σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν». Ὅπως δηλαδὴ ὁ σίτος μετὰ τὴν διάλυσίν του εἰς τὸ χῶμα ἀφῆνων τὴν εἰς ποσὸν μικρότητά του καὶ τὴν κατὰ τὸ ποῖον τοῦ σχήματός του ἰδιότητα, δὲν ἀφήνει ἑαυτὸν, ἀλλὰ μένων εἰς ἑαυτὸν γίνεται στάχυς, κατὰ πολὺ διαφέρων αὐτὸς ἑαυτοῦ εἰς τὸ μέγεθος καὶ κάλλος καὶ ποικιλίαν καὶ σχῆμα, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἀφοῦ ἀφήσῃ διὰ τοῦ θανάτου ὅλα τὰ ἰδιώματά της, τὰ ὁποῖα ἀπέκτησε διὰ τῆς διαθέσεως πρὸς τὰ πάθη, τὴν ἀτιμίαν, δηλαδὴ, τὴν φθοράν, τὴν ἀσθένειαν, τὴν κατὰ τὰς ἡλικίας διαφοράν, δὲν ἀφήνει τὸν ἑαυτὸν της, ἀλλὰ μεταπίπτει εἰς τὴν ἀφθαρσίαν, ὡς στάχυς, τὴν δόξαν, τὴν τιμὴν, τὴν δύναμιν, τὴν ἐν παντὶ τελειότητα, καὶ ἡ ζωὴ της δὲν ρυθμίζεται πλέον ἀπὸ τὰ φυσικὰ ἰδιώματα, ἀλλ' εἰσῆλθεν εἰς κατάστασιν πνευματικὴν καὶ ἀπαθῆ. Αὕτη εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἰδιότης τοῦ ψυχικοῦ σώματος, τὸ νὰ ἀλλοιώνεται συνεχῶς ἀπὸ τὴν κατάστασιν του δι' ἑνὸς εἶδους ροῆς καὶ κινήσεως καὶ νὰ μεταβάλλεται εἰς κάτι ἄλλον. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ ὁποῖα τώρα βλέπομεν ὄχι μόνον εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα, δὲν θὰ μείνῃ τίποτε εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν.

111. Μοῦ φαίνεται δὲ ὅτι καὶ δι' ὅλα αὐτὰ συμφωνεῖ ὁ ἀποστολικὸς λόγος μὲ τὴν ἀντίληψίν μας περὶ ἀναστάσεως καὶ ὅτι δεικνύει τοῦτο τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει ὁ ὀρισμὸς μας, λέγων ὅτι τίποτε ἄλλο δὲν εἶναι ἢ ἀνάστασις παρὰ ἡ ἀποκατάστασις μας εἰς τὴν ἀρχαίαν φύσιν μας. Ἐπειδὴ ἐδιδάχθημεν τοῦτο ἀπὸ τὴν Γραφήν, ὅτι κατὰ τὴν πρώτην κοσμογονίαν πρῶτον

βοτάνην χόρτου, καθὼς ὁ λόγος φησίν, εἶτα ἐκ τῆς βλάστης τὸ σπέρμα ἐγένετο, οὐπερ ἐπὶ τὴν γῆν καταρῶνεντος, τὸ αὐτὸ πάλιν εἶδος τοῦ ἐξ ἀρχῆς φνέντος ἀνέδραμε, φησὶ δὴ τοῦτο ὁ θεῖος Ἀπόστολος καὶ ἐπὶ τῆς ἀναστάσεως γίνεσθαι. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο παρ' αὐτοῦ διδασκόμεθα, τὸ πρὸς τὸ μεγαλοπρεπέστατον μεθίστασθαι τὸ ἀνθρώπινον, ἀλλ' ὅτι τὸ ἐλπιζόμενον οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ ὅπερ ἐν πρώτοις ἦν. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ κατ' ἀρχὰς οὐχ ὁ στάχυς ἀπὸ τοῦ σπέρματος, ἀλλ' ἐκεῖθεν τὸ σπέρμα, μετὰ ταῦτα δὲ οὗτος τῷ σπέρματι περιφύεται, ἢ τοῦ ὑποδείγματος ἀκολουθία σαφῶς ἐπιδείκνυσι, τὸ πᾶσαν τὴν διὰ τῆς ἀναστάσεως ἀναβλαστήσουσαν ἡμῖν μακαριότητα πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐπανιέναι χάριν.

112. Στάχυς γὰρ ὄντες τὸ καταρχὰς τρόπον τινὰ καὶ ἡμεῖς, ἐπειδὴ τῷ καύσωσι τῆς κακίας κατεξηράνημεν, ὑπολαβοῦσα ἡμᾶς ἡ γῆ διὰ τοῦ θανάτου λυθέντας, πάλιν κατὰ τὸ ἕαρ τῆς ἀναστάσεως στάχυν ἀναδείξει τὸν γυμνὸν τοῦτον κόκκον τοῦ σώματος, εὐμεγέθη τε καὶ ἀμφιλαφῆ καὶ ὄρθιον, εἰς τὸ οὐράνιον ὕψος ἀνατεινόμενον, καὶ ἀντὶ καλάμης ἢ ἀνθρώπου τῆ ἀφθαρσία καὶ τοῖς λοιποῖς τῶν θεοπρεπῶν γνωρισμάτων ὡραϊζόμενον. «Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν». Ἡ δὲ ἀφθαρσία καὶ ἡ δόξα καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ δύναμις ἴδια τῆς θείας φύσεως εἶναι ὁμολογεῖται, ἅπερ πρότερόν τε περὶ τὸν κατ' εἰκόνα γενόμενον ἦν καὶ εἰσαῦθις ἐλπίζεται. Ὁ γὰρ πρῶτος στάχυς ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἦν Ἀδάμ. Ἀλλ' ἐπειδὴ τῆ τῆς κακίας εἰσόδῳ εἰς πλῆθος ἡ φύσις κατεμερίσθη, καθὼς γίνεται ὁ καρπὸς ἐν τῷ στάχυϊ, οὕτως οἱ καθ' ἕκαστον γυμνωθέντες τοῦ κατὰ τὸν στάχυν ἐκεῖνον εἶδους καὶ τῆ γῆ καταμιχθέντες, πάλιν ἐν τῇ ἀναστάσει κατὰ τὸ ἀρχέγονον κάλλος ἀναφυόμεθα, ἀντὶ ἐνὸς τοῦ πρώτου στάχους αἱ ἄπειροι μυριάδες τῶν λητῶν γενόμενοι.

113. Ὁ δὲ κατ' ἀρετὴν βίος ἐν τούτῳ πρὸς τὴν κακίαν τὸ διάφορον ἔχει, ὅτι οἱ μὲν ἐνταῦθα παρὰ τὸν βίον δι' ἀρετῆς

ἡ γῆ ἐβλάστησε βοτάνην χόρτου, ὡς λέγει τὸ κείμενον, ἔπειτα ἀπὸ τὸν βλαστὸν ἔγινε τὸ σπέρμα, ἀπὸ τὸ ὁποῖον, ἀφοῦ πῆσθη εἰς τὸ χῶμα, τὸ ἴδιον εἶδος τοῦ ἀρχικῶς φυτευθέντος προέρχεται, τοῦτο γίνεται, λέγει ὁ θεῖος Ἀπόστολος, καὶ εἰς τὴν περιπτωσιν τῆς ἀναστάσεως. Ὅχι μόνον δὲ τοῦτο διδασκόμεθα παρ' αὐτοῦ, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον μετατίθεται πρὸς τὸ μεγαλοπρεπέστερον, ἀλλὰ καὶ ὅτι αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἐλπίζομεν δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἦτο ἀρχικῶς. Ἐπειδὴ δὲ ἀρχικῶς δὲν ἐξῆλθεν ὁ στάχυς ἀπὸ τὸ σπέρμα ἀλλὰ ἀπὸ τὸν στάχυν τὸ σπέρμα, μετὰ ταῦτα δὲ ὁ στάχυς βλαστάνει γύρω ἀπὸ τὸ σπέρμα, ἡ ἀκολουθία τοῦ παραδείγματος σαφῶς δεικνύει ὅτι ὅλη ἡ διὰ τῆς ἀναστάσεως προερχομένη μακαριότης ἡμῶν ἐπιστρέφει εἰς τὴν πρωταρχικὴν χάριν.

112. Καὶ ἡμεῖς κατ' ἀρχάς εἴμεθα τρόπον τινὰ στάχυς. Ἀφοῦ δὲ ἐξ αἰτίας τοῦ καύσωνος τῆς κακίας ἐξηράνθημεν καὶ ἡ γῆ μᾶς παρέλαβεν ὅταν διελυόμεθα διὰ τοῦ θανάτου, κατὰ τὴν ἀνοιξιν τῆς ἀναστάσεως θὰ ἀναδείξῃ πάλιν τὸν γυμνὸν τοῦτον κόκκον τοῦ σώματος εἰς στάχυν ὑψηλὸν καὶ πλούσιον καὶ ὀρθιον, ἐκτεινόμενον πρὸς τὸ οὐράνιον ὕψος καὶ ἀντὶ καλάμης ἢ ἀνθέρικος στολισμένον μετὰ τὴν ἀφθαρσίαν καὶ τὰ λοιπὰ θεοπρεπῆ γυνωρίσματα. «Δεῖ γάρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν». Ἡ δὲ ἀφθαρσία καὶ ἡ δόξα καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ δύναμις ὁμολογεῖται ὅτι εἶναι ἰδιώματα τῆς θείας φύσεως, τὰ ὁποῖα προηγούμενως ἀνῆκον εἰς τὸν κατ' εἰκόνα δημιουργηθέντα καὶ εἰς τὸ μέλλον ἐλπίζεται ὅτι θὰ εἶναι πάλιν ἰδικά του. Διότι ὁ πρῶτος στάχυς ἦτο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ὁ Ἀδάμ. Ἄλλ' ὅταν μετὰ τὴν εἴσοδον τῆς κακίας ἡ φύσις ἐκομματιάσθη εἰς πλῆθος, ὅπως συμβαίνει μετὰ τὸν καρπὸν εἰς τὸν στάχυν, τότε οἱ καθ' ἕκαστον γυμνωθέντες ἀπὸ τὸ εἶδος τοῦ στάχους ἐκείνου ἀναμιχθέντες εἰς τὴν γῆν, πάλιν κατὰ τὴν ἀνάστασιν ἀναφυόμεθα εἰς τὸ ἀρχέγονον κάλλος, γινόμενοι ἀντὶ ἑνὸς τοῦ πρώτου στάχους αἱ ἄπειροι μυριάδες στάχεις τῶν ἀγρῶν.

113. Ὁ δὲ βίος τῆς ἀρετῆς αὐτὴν τὴν διαφορὰν ἔχει ἀπὸ

ἑαυτοὺς γεωργήσαντες, εὐθὺς ἐν τελείῳ τῷ στάχυϊ φύονται· οἷς δὲ διὰ κακίας ἐξίτηλός τις καὶ ἀνεμόφθορος κόκκος γέγονε παρὰ τὸν βίον τοῦτον ἢ ἐν τῷ ψυχικῷ σπέρματι δύναμις, καθάπερ τὰ λεγόμενα κεράσβολα οἱ τῶν τοιούτων ἐπιστήμονες λέγουσι γίνεσθαι· οὕτω καὶ οὗτοι, κἂν φυῶσι διὰ τῆς ἀναστάσεως, πολλὴν ἀποτομίαν παρὰ τῷ κριτῇ ἔξουσιν, ἅτε δὴ οὐκ ἰσχύοντες ἀναδραμεῖν ἐπὶ τὸ εἶδος τοῦ στάχυος καὶ γενέσθαι ἐκεῖνο ὅπερ ἤμεν πρὸ τῆς ἐπὶ τὴν γῆν καταπτώσεως. Ἡ δὲ θεραπεία τοῦ ἐπιστατοῦντος τῶν γεννημάτων ἢ τῶν ζιζανίων τε καὶ τῶν ἀκανθῶν ἐστὶ συλλογή, τῶν συναναφύοντων τῷ σπέρματι, πάσης τῆς ὑποτροφούσης τὴν ρίζαν δυνάμεως πρὸς τὸ νόθον μεταρρύσεως, δι' ὧν ἄτροφόν τε καὶ ἀτελεσφόρητον τὸ γνήσιον ἔμεινε σπέρμα τῇ παρὰ φύσιν βλαστῇ συμπεπνιγμένον. Ἐπειδὴν οὖν πᾶν ὅσον νόθον τε καὶ ἀλλότριον ἐκτιλῆ τοῦ τροφίμου καὶ εἰς ἀφανισμόν ἔλθῃ, τοῦ πυρὸς τὸ παρὰ φύσιν ἐκδαπανήσαντος, τότε καὶ τοῦτοις εὐτροφῆσει ἢ φύσις καὶ εἰς καρπὸν ἀδρυνθήσεται διὰ τῆς τοιαύτης ἐπιμελείας, μακροαῖς ποτε περιόδοις τὸ κοινὸν εἶδος τὸ ἐξ ἀρχῆς ἡμῖν θεόθεν ἐπιβληθὲν ἀπολαβοῦσα. Μακάριοι δὲ οἷς εὐθὺς τὸ τέλειον κάλλος τῶν ἀσταχύων συνανατελεῖ φρομένοις διὰ τῆς ἀναστάσεως.

114. Ταῦτα δὲ φαμεν οὐχ ὡς σωματικῆς τινος διαφορᾶς ἐν τοῖς κατ' ἀρετὴν ἢ κακίαν βεβιωκόσιν ἐν τῇ ἀναστάσει φανερομένης, ὡς τὸν μὲν ἀτελεῖ κατὰ τὸ σῶμα νομίζειν, τὸν δὲ τὸ τέλειον ἔχειν οἴεσθαι· ἀλλ' ὥσπερ παρὰ τὸν βίον ὁ δεσμώτης τε καὶ ἄνετος ἔχουσι μὲν ἀμφοτέροι παραπλησίως τῷ σώματι, πολλὴ δὲ μεταξὺ ἀμφοτέρων ἢ καθ' ἡδονὴν τε καὶ λύπην διαφορὰ, οὕτως οἶμαι χρῆναι τῶν ἀγαθῶν τε καὶ κακῶν ἐν τῷ μετὰ

τὸν βίον τῆς κακίας, ὅτι ὅσοι κατὰ τὴν ἐδῶ ζωὴν των ἐκαλλιέργησαν ἑαυτοὺς διὰ τῆς ἀρετῆς εὐθύς ἀμέσως ὡς τέλειοι στάχεις φύονται· ὅσοι πάλιν κατὰ τὴν παροῦσαν ζωὴν ἔχουν ὡς σπόρον ξεθωριασμένον καὶ ἀνεμοπαρμένον σπόρον τὴν εἰς τὸ ψυχικὸν σπέρμα δύναμιν, ὅπως συμβαίνει μὲ τὰ λεγόμενα κερὰσβολα κατὰ τοὺς γνώστας τῶν πραγμάτων τούτων, οὕτω καὶ αὐτοὶ καὶ ἂν φυτρώσουν διὰ τῆς ἀναστάσεως, θὰ ὑποστοῦν πολλὴν ἐπιτίμησιν ἀπὸ τὸν κριτὴν, διότι δὲν δύνανται νὰ βλαστήσουν εἰς τὸ εἶδος τοῦ στάχυος καὶ νὰ γίνουν ὅπως ἡμεθα πρὸ τῆς καταπτώσεως εἰς τὴν γῆν.

Ἡ δὲ θεραπεία ἢ προσφερομένη ἀπὸ μέρους τοῦ ἐπιστάτου τῶν γεννημάτων ἐξισοῦται μὲ τὴν συλλογὴν τῶν ζιζανίων καὶ τῶν ἀκανθῶν τὰ ὁποῖα ἐφύτρωσαν μαζὶ μὲ τὸν σπόρον, ἀφοῦ ὅλη ἡ δύναμις ἢ ὁποῖα τρέφει τὴν ρίζαν διεχύθη πρὸς τὰ παράσιτα, ἐξ αἰτίας τῶν ὁποίων τὸ γνήσιον σπέρμα ἔμεινεν ἀτροφικὸν καὶ ἄγονον συμπυγὲν ἀπὸ τὴν παρὰ φύσιν βλάστησιν. Ὅταν λοιπὸν πᾶν τὸ νόθον καὶ ξένον χωρισθῇ ἀπὸ τὸν γνήσιον σπόρον καὶ ἀφανισθῇ, ἀφοῦ καταστραφῇ ἀπὸ τὸ πῦρ τὸ παρὰ φύσιν, τότε καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς ἢ φύσις θὰ ἀναπτύχθῃ καὶ θὰ ὠριμάσῃ πρὸς καρποφορίαν διὰ τῆς καλλιεργείας αὐτῆς, ἀποκτῶσα κάποτε πάλιν μετὰ μακρὰς περιόδους χρόνου τὸ ἀπὸ Θεοῦ δοθὲν εἰς ἡμᾶς ἀρχικῶς κοινὸν εἶδος. Μακάριοι δὲ εἶναι πράγματι ἐκεῖνοι εἰς τοὺς ὁποίους τὸ τέλειον κάλλος τῶν στάχειων ἐκβλαστάνει εὐθύς ἀμέσως διὰ τῆς ἀναστάσεως.

114. Λέγομεν δὲ ταῦτα ὅχι διότι τάχα θὰ παρουσιασθῇ κάποια σωματικὴ διαφορὰ κατὰ τὴν ἀνάστασιν εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἔχουν ζήσει βίον ἐνάρετον ἢ ἀμαρτωλόν, ὥστε νὰ νομίζη κανεὶς ὅτι ὁ μὲν εἶναι ἀτελής σωματικῶς, ὁ ἄλλος τέλειος· ἀλλ' ὅπως κατὰ τὸν βίον ὁ φυλακισμένος καὶ ὁ ἐλεύθερος ἔχουν ὁμοιότητα ὡς πρὸς τὸ σῶμα, πλὴν ὁμως ὑπάρχει πολλὴ διαφορὰ μεταξὺ αὐτῶν ὡς πρὸς τὴν εὐχαρίστησιν καὶ τὴν λύπην, οὕτω νομίζω ὅτι πρέπει νὰ θεωροῦμεν τὴν διαφορὰν μεταξὺ ἀγαθῶν καὶ κακῶν κατὰ τὴν μετὰ ταῦτα κατάστασιν. Ἡ τε-

ταῦτα χρόνῳ λογίζεσθαι τὸ διάφορον. Ἡ γὰρ τελείωσις τῶν ἐκ τῆς φθορᾶς ἀναφρομένων σωμάτων ἐν ἀφθαρσίᾳ τε καὶ δόξῃ καὶ τιμῇ καὶ δυνάμει παρὰ τοῦ Ἀποστόλου γίνεσθαι λέγεται· ἡ δὲ τῶν τοιούτων ἐλάττωσις οὐ σωματικὴν τινα τοῦ φνέντος διασημαίνει κολόβωσιν, ἀλλ' ἐκάστου τῶν κατὰ τὸ ἀγαθὸν νοουμένων στέρησιν τε καὶ ἀλλοτριώσιν. Ἐπεὶ οὖν ἐν τι χρῆ πάντως περὶ ἡμᾶς εἶναι τῶν κατ' ἀντίθεσιν νοουμένων, ἢ ἀγαθὸν ἢ κακόν, δηλονότι τὸ ἐν τῷ ἀγαθῷ τινα λέγειν μὴ εἶναι, ἀπόδειξις γίνεται τοῦ ἐν τῷ κακῷ πάντως εἶναι. Ἀλλὰ μὴν περὶ τὴν κακίαν, οὐ τιμῆ, οὐ δόξα, οὐκ ἀφθαρσία, οὐ δύναμις. Ἀνάγκη πᾶσα οὖν περὶ οὐ μὴ ἦν ταῦτα, τὰ τούτοις ἐξ ἀντιθέτου νοούμενα παρεῖναι, μὴ ἀμφιβάλλειν, ἀσθένειαν, ἀτιμίαν, φθοράν, καὶ ὅσα τοῦ τοιούτου γένους ἐστίν, ἃ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται λόγοις, ὅσα δυσανάλλακτα γίνεται τῇ ψυχῇ τὰ ἐκ κακίας πάθη, δι' ὅλης αὐτῆς ἀνακραθέντα καὶ συμφνέντα, καὶ ἐν πρὸς ἐκείνην γενόμενα. Τῶν τοιούτων οὖν ταῖς διὰ πρὸς ἰατρείαις ἐκκαθαρθέντων τε καὶ ἀφανισθέντων, ἕκαστον τῶν πρὸς τὸ κρεῖττον νοουμένων ἀντσειλεύσεται, ἢ ἀφθαρσία, ἢ ζωή, ἢ τιμῆ, ἢ χάρις, ἢ δόξα, ἢ δύναμις, καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον ἐν τε τῷ Θεῷ ἐπιθεωρεῖσθαι εἰκάζομεν, καὶ τῇ εἰκόνι αὐτοῦ, ἢ τίς ἐστιν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις.

λείωσις τῶν ἐκ τῆς φθορᾶς ἀναφυομένων σωμάτων ἐκδηλώνεται, ὡς λέγει ὁ Ἀπόστολος, εἰς ἀφθαρσίαν καὶ δόξαν καὶ τιμὴν καὶ δύναμιν· ἡ ἐλάττωσις τούτων δὲν σημαίνει κολόβωσιν σωματικὴν τοῦ φέντος, ἀλλὰ στέρησιν καὶ ἀπαλλοτριώσιν ἐκαστοῦ ἀπὸ τὰ ὑπνοοούμενα ἀγαθὰ. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἀπὸ τὰ δύο ἀντίθετα εἰς τὴν διαγωγὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐν πρέπει νὰ συμβαίνει, τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ κακόν, εἶναι φανερόν ὅτι λέγοντες ὅτι κάποιος δὲν εὐρίσκεται ἐντὸς τοῦ ἀγαθοῦ δεικνύομεν ὅτι εὐρίσκεται ἐντὸς τοῦ κακοῦ. Ἀλλὰ βεβαίως εἰς τὴν κακίαν δὲν ὑπάρχει τιμὴ, οὔτε δόξα, οὔτε ἀφθαρσία, οὔτε δύναμις. Κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην λοιπὸν δὲν πρέπει νὰ ἀμφιβάλλωμεν ὅτι εἰς ὅποιον δὲν εἶναι ταῦτα ὑπάρχουν τὰ ἀντίθετα αὐτῶν, ἀσθένεια, ἀτιμία, φθορὰ καὶ ὅσα εἶναι τῆς ἰδίας κατηγορίας, ὅσα, ὅπως ἐλέχθη κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν συζήτησιν, γίνονται εἰς τὴν ψυχὴν δυσσάλλακτα πάθη τῆς κακίας, συμμιχθέντα καὶ συμφέντα μὲ αὐτὴν καὶ γενόμενα ἐν μὲ ἐκείνην. Ἀφοῦ λοιπὸν τὰ τοιαῦτα πάθη καθαρισθοῦν διὰ τῆς ἰατρείας τοῦ πυρὸς καὶ ἀφανισθοῦν, θὰ εἰσέλθῃ ἀντ' αὐτῶν ἕκαστον τῶν θεωρουμένων ὡς καλυτέρων, ἡ ἀφθαρσία, ἡ ζωὴ, ἡ τιμὴ, ἡ χάρις, ἡ δόξα, ἡ δύναμις καὶ ὅ,τιδήποτε ἄλλο παρόμοιον εἰκάζομεν ὅτι εὐρίσκεται τόσον εἰς τὸν Θεὸν ὅσον καὶ εἰς τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, δηλαδὴ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν.

Πρόλ. 1. Ὁ τῆς κατηχήσεως λόγος, ἀναγκαῖος μὲν ἔστι τοῖς προεστηκόσι τοῦ βίου τῆς εὐσεβείας, ὡς ἂν πληθύνοιτο τῇ προσθήκῃ τῶν σωζομένων ἢ Ἐκκλησία, τοῦ κατὰ τὴν διδαχὴν πιστοῦ λόγου τῇ ἀκοῇ τῶν ἀπίστων προσαγομένον· οὐ μὴν ὁ αὐτὸς τῆς διδασκαλίας τρόπος ἐπὶ πάντων ἀρμόσει τῶν προσιόντων τῷ λόγῳ, ἀλλὰ κατὰ τὰς τῶν θρησκειῶν διαφορὰς μεταρμόζειν προσήκει τὴν κατήχησιν, πρὸς τὸν αὐτὸν μὲν ὁρῶντας τοῦ λόγου σκοπόν, οὐχ ὁμοιοτρόπως δὲ ταῖς κατασκευαῖς χρωμένους. Ἄλλαις γὰρ ὑπολήψεσιν ὁ Ἰουδαῖζον προείληπται, καὶ ὁ τῷ ἑλληνισμῷ συζῶν ἐτέραις· ὁ τε Ἀνόμοιος καὶ ὁ Μανιχαῖος, καὶ οἱ κατὰ Μαρκίωνα καὶ Οὐαλεντίνον καὶ Βασιλείδην, καὶ ὁ λοιπὸς κατάλογος τῶν κατὰ τὰς αἰρέσεις πλανωμένων, ἰδίαις ἕκαστος ὑπολήψει προειλημμένοι, ἀναγκαίαν ποιοῦσι τὴν πρὸς τὰς ἐκείνων ὑπονοίας μάχην. Κατὰ γὰρ τὸ εἶδος τῆς νόσου καὶ τὸν τρόπον τῆς θεραπείας προσαρμοστέον. Οὐ τοῖς αὐτοῖς θεραπεύσεις τοῦ Ἑλλήνος τὴν πολυθεΐαν, καὶ τοῦ Ἰουδαίου τὴν περὶ τὸν μονογενῆ Θεὸν ἀπιστίαν, οὐδὲ ἀπὸ τῶν αὐτῶν τοῖς κατὰ τὰς αἰρέσεις πεπλανημένοις ἀνατρέψεις τὰς ἠπατημένας περὶ τῶν δογμάτων μυθοποιΐας. Οὐ γὰρ δι' ὧν ἂν τις ἐπανορθώσαιο τὸν Σαβέλλιον, διὰ τῶν αὐτῶν ὠφελήσει καὶ τὸν Ἀνόμοιον, οὐδὲ ἢ πρὸς τὸν Μανιχαῖον μάχη καὶ τὸν Ἰουδαῖον ὀνήνησιν, ἀλλὰ χρή, καθὼς εἴρηται, πρὸς τὰς ὑπολήψεις τῶν ἀνθρώπων βλέπειν καὶ κατὰ τὴν ἐγκειμένην ἕκαστω πλάνην ποιεῖσθαι τὸν λόγον, ἀρχὰς τινὰς καὶ προτάσεις εὐλό-

Πρόλ. 1. Ἡ μέθοδος τῆς κατηχήσεως εἶναι μὲν ἀναγκαία εἰς τοὺς προΐσταμένους τοῦ θρησκευτικοῦ βίου, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ πληθύνεται ἡ Ἐκκλησία μὲ τὴν προσθήκην τῶν σωζομένων, καθὼς ἡ διδασκαλία τοῦ περὶ πίστεως λόγου προσάγεται εἰς τὴν ἀκοὴν τῶν ἀπίστων· ἀλλ' ὅμως δὲν εἶναι ἐφαρμόσιμος ὁ ἴδιος τρόπος διδασκαλίας εἰς ὅλους τοὺς προσερχομένους εἰς τὸν λόγον, ἀλλὰ πρέπει νὰ προσαρμόζωμεν κατὰ τὰς μεταξύ των διαφορὰς τῶν θρησκευτῶν τὴν κατήχησιν, ἀποβλέποντες εἰς τὸν ἴδιον σκοπὸν τοῦ λόγου, ἀλλὰ μὴ ἐπιχειρηματολογοῦντες κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον. Πράγματι μὲ ἄλλας προϋποθέσεις σκέπτεται ὁ Ἰουδαϊζὼν καὶ μὲ ἄλλας ὁ ἑλληνίζων, ἐνῶ ὁ Ἀνόμοιος καὶ ὁ Μανιχαῖος, καὶ οἱ ὄπαδοί τοῦ Μαρκίωνος καὶ τοῦ Βαλεντίνου καὶ τοῦ Βασιλείδου, καὶ ὅλη ἡ ἄλλη σειρά τῶν πλανωμένων εἰς τὰς αἱρέσεις, ἕκαστος μὲ τὰς ἰδιαιτέρας προκαταλήψεις του καθιστοῦν ἀναγκαίαν τὴν ἐναντίον τῶν δοξασιῶν των μάχην. Διότι ὁ τρόπος τῆς θεραπείας πρέπει νὰ προσαρμόζεται συμφώνως πρὸς τὸ εἶδος τῆς νόσου. Δὲν θὰ θεραπευθῇ μὲ τὰ ἴδια μέσα ἡ πολυθεΐα τοῦ Ἑλλήνος καὶ ἡ ἀπιστία τοῦ Ἰουδαίου ὡς πρὸς τὸν μονογενῆ Θεόν. Οὔτε πάλιν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνατρέψῃ μὲ τὰ ἴδια ἐπιχειρήματα τὰς ἀπατηλὰς περὶ τῶν δογμάτων μυθοποιίας τῶν πλανωμένων εἰς τὰς αἱρέσεις. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀντιμετωπίσῃ κανεὶς τὸν Ἀνόμοιον μὲ τὰ ἐπιχειρήματα διὰ τῶν ὁποίων ἀνατρέπει τὸν Σαβέλλιον, οὔτε ἡ μάχη πρὸς τὸν Μανιχαῖον θὰ ὠφελήσῃ καὶ τὸν Ἰουδαῖον, ἀλλὰ πρέπει, ὅπως ἐλέχθη, νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὰς ἀντιλήψεις τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ προσαρμόζῃ τὸν λόγον εἰς τὴν πλάγην τὴν ὁποίαν ἔχει ἕκαστος, προβάλλων ἀρχὰς καὶ προτάσεις

γους ἐφ' ἐκάστης διαλέξεως προβαλλόμενον, ὡς ἂν διὰ τῶν παρ' ἀμφοτέροις ὁμολογουμένων ἐκκαλυφθῆι κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἢ διάνοια.

2. Οὐκοῦν ὅταν πρὸς τινὰ τῶν ἐλληνιζόντων ἢ διάλεξις ἦ, καλῶς ἂν ἔχοι ταύτην ποιεῖσθαι τοῦ λόγου τὴν ἀρχήν, πότερον, εἶναι τὸ θεῖον ὑπέιληφε ἢ τὴν τῶν ἀθέων συμφέρεται δόγματι. Εἰ μὲν οὖν μὴ εἶναι λέγει, ἐκ τῶν τεχνικῶς καὶ σοφῶς κατὰ τὸν κόσμον οἰκονομουμένων προσαχθήσεται, πρὸς τὸ διὰ τούτων εἶναι τινὰ δύναμιν τὴν ἐν τούτοις διαδεικνυμένην τοῦ παντός ὑπερκειμένην ὁμολογήσαι. Εἰ δὲ τὸ μὲν εἶναι μὴ ἀμφιβάλλοι, εἰς πλῆθος δὲ θεοτήτων ταῖς ὑπονοίαις ἐκφέροίτο, τοιαύτη χρησόμεθα πρὸς αὐτὸν τῇ ἀκολουθίᾳ, πότερον τέλειον ἢ ἐλλιπὲς ἡγεῖται τὸ θεῖον; Τοῦ δὲ κατὰ τὸ εἶκός τὴν τελειότητα προσμαρτυροῦντος τῇ θείᾳ φύσει, τὸ διὰ πάντων αὐτὸν τῶν ἐνθεωρουμένων τῇ θεότητι τέλειον ἀπαιτήσομαι, ὡς ἂν μὴ σύμμικτον ἐκ τῶν ἐναντίων θεωροῖτο τὸ θεῖον, ἐξ ἐλλιποῦς καὶ τελείου. Ἄλλ' εἴτε κατὰ τὴν δύναμιν, εἴτε κατὰ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἔννοιαν, εἴτε κατὰ τὸ σοφὸν τε καὶ ἀφθαρτον καὶ αἰδιον, καὶ εἴ τι ἄλλο θεοπρεπὲς νόημα τῇ θεωρίᾳ προσκείμενον τύχοι, ἐν παντὶ τὴν τελειότητα θεωρεῖσθαι περὶ τὴν θείαν φύσιν κατὰ τὸ εὐλογον τῆς ἀκολουθίας ταύτης συγκαταβοῖτο.

3. Τούτου δὲ δοθέντος ἡμῖν, οὐκέτι ἂν εἶη χαλεπὸν τὸ ἐσκεδασμένον τῆς διανοίας εἰς πλῆθος θεῶν πρὸς μιᾶς θεότητος περιαγαγεῖν ὁμολογίαν. Εἰ γὰρ τὸ τέλειον ἐν παντὶ δοίη περὶ τὸ ὑποκείμενον ὁμολογεῖσθαι, πολλὰ δὲ εἶναι τὰ τέλεια διὰ τῶν αὐτῶν χαρακτηριζόμενα λέγοι, ἀνάγκη πᾶσα ἐπὶ τῶν μηδεμιᾶ παραλλαγῇ διακρινόμενων, ἀλλ' ἐν τοῖς αὐτοῖς θεωρουμένων, ἢ ἐπιδειξῆι τὸ ἴδιον, ἢ εἰ μὴδὲν ἰδιαζόντως καταλάβοι ἢ ἔννοια,

εὐλογοφανεῖς εἰς ἐκάστην συζήτησιν, οὕτως ὥστε ἡ ἀλήθεια νὰ ἀποκαλυφθῆ κατὰ τρόπον συνεπῆ με̄ ἐκεῖνα τὰ ὅποια εἶναι ὠμολογημένα ἀπὸ ἀμφοτέρω τὰ μέρη.

2. Ἐπομένως ὅταν γίνεται συζήτησις με̄ ἓνα ἐκ τῶν ἐλληγιζόντων, θὰ ἦτο εὐλογον νὰ ἀρχίσῃ ἡ ἐπιχειρηματολογία ὡς ἐξῆς· δέχεται τὴν ὑπαρξιν Θεοῦ ἢ παραδέχεται τῶν ἀθέων τὰ διδάγματα; Ἐὰν λέγῃ ὅτι δὲν ὑπάρχει Θεός, θὰ ὀδηγηθῆ διὰ τῶν ἀνὰ τὸν κόσμον τεχνικῶς καὶ σοφῶν ἐκδηλουμένων ἐνεργειῶν νὰ ὀμολογήσῃ τὴν ὑπαρξιν δυνάμεως τινος ἢ ὅποια δι' αὐτῶν ἀποδεικνύεται ὅτι εἶναι ὑπεράνω τοῦ παντός. Ἐὰν πάλιν δὲν ἀμφιβάλλῃ μὲν διὰ τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ φέρεται δὲ παραδεχόμενος πλῆθος θεοτήτων, θὰ χρησιμοποιοῦσμεν τὴν ἐξῆς μέθοδον δι' αὐτόν· τί ἐκ τῶν δύο νομίζει ὅτι εἶναι τὸ θεῖον, τέλειον ἢ ἐλλιπές; Ἄν δὲ αὐτὸς ἀποδεχθῆ τὴν τελειότητα τῆς θείας φύσεως, θὰ ἀπαιτήσῃ νὰ ἀναγνωρίσῃ ὅτι ἡ τελειότης ἐκφαίνεται εἰς ὅλα ὅσα νοοῦνται ἐν τῇ θεότητι, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῆ τὸ θεῖον μικτὸν ἀπὸ ἐναντιότητος, ἀπὸ ἔλλειψιν καὶ τελειότητα, εἴτε κατὰ τὴν δύναμιν, εἴτε κατὰ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀγαθότητος, εἴτε κατὰ τὴν σοφίαν, καὶ τὴν ἀφθαρσίαν καὶ τὴν αἰδιότητα, εἴτε κατὰ ὅποιανδήποτε ἄλλην θεοπρεπῆ ιδιότητα ἀναφερομένην εἰς τὴν θεῖαν φύσιν, νὰ παραδεχθῆ κατὰ λογικὴν συνέπειαν ὅτι ταῦτα πάντα ἀνήκουν εἰς τὴν τελειότητα τῆς θείας φύσεως.

3. Ὅταν λοιπὸν τὸ ζήτημα τεθῆ ἐνώπιόν μας κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, τότε δὲν εἶναι δύσκολον τὸν ἔχοντα δισκορπισμένον τὸν νοῦν τοῦ εἰς πλῆθος θεῶν νὰ στραφῆ πρὸς τὴν ὀμολογίαν τῆς μιᾶς θεότητος. Διότι ἂν δέχεται καθ' ὅλα τέλειον τὸ ὑποκείμενον, ἰσχυρίζεται δὲ ὅτι ὑπάρχουν πολλὰ τέλεια, ἔχοντα τὰ ἴδια χαρακτηριστικά, τότε εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη μεταξὺ αὐτῶν τῶν τελείων τὰ ὅποια δὲν διακρίνονται ἀπὸ καμμίαν παραλλαγὴν, ἀλλὰ ἔχουν τὰ αὐτὰ χαρακτηριστικά, ἢ νὰ δεῖξῃ τὸ ἰδιάζον γνῶρισμα, ἢ, ἐὰν ἡ νόησις δὲν καταλαμβάνῃ κανὲν ἰδιάζον, νὰ δεῖξῃ τὰ σημεῖα ἐπὶ τῶν ὀμοίων δὲν εἶναι

ἐφ' ὧν τὸ διακρίνον οὐκ ἔστι μὴ ὑπονοεῖν τὴν διάκρισιν. Εἰ γὰρ μήτε παρὰ τὸ πλεόν καὶ ἔλαττον τὴν διαφορὰν ἐξευρίσκοι, διότι τὴν ἐλάττωσιν ὁ τῆς τελειότητος οὐ παραδέχεται λόγος, μήτε τὴν παρὰ τὸ χεῖρον καὶ προτιμότερον, οὐ γὰρ ἂν ἔτι θεότητός τις σχολή ὑπόληψιν, οὐ ἢ τοῦ χείρονος οὐκ ἄπεστι προσηγορία, μήτε κατὰ τὸ ἀρχαῖον καὶ πρόσφατον, τὸ γὰρ μὴ ἄελ θν ἔξω τῆς περὶ τὸ θεῖον ἔστιν ὑπολήψεως, ἀλλ' εἴς καὶ ὁ αὐτὸς τῆς θεότητος λόγος, οὐδεμιᾶς ιδιότητος ἐν οὐδενὶ κατὰ τὸ εὐλογον εὐρισκομένης, ἀνάγκη πᾶσα πρὸς μιᾶς θεότητος ὁμολογίαν συνθλιβῆναι τὴν πεπλανημένην περὶ τοῦ πλήθους τῶν θεῶν φαντασίαν. Εἰ γὰρ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ δίκαιον, τό τε σοφὸν καὶ τὸ δυνατὸν ὡσαύτως λέγοιτο, ἢ τε ἀφθαρσία καὶ αἰδιότης, καὶ πᾶσα εὐσεβῆς διάνοια, κατὰ τὸν αὐτὸν ὁμολογοῖτο τρόπον, πάσης κατὰ πάντα λόγον διαφορᾶς ὑφαιρουμένης, συναφαιρεῖται κατ' ἀνάγκην τὸ τῶν θεῶν πλήθος ἀπὸ τοῦ δόγματος, τῆς διὰ πάντων ταυτότητος εἰς τὸ ἐν τὴν πίστιν περιαγοῦσης.

1. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος οἷδὲ τινα διάκρισιν ὑποστάσεων ἐν τῇ ἐνότητι τῆς φύσεως βλέπειν, ὡς ἂν μὴ τῇ πρὸς τοὺς Ἑλληνας μάχη πρὸς τὸν Ἰουδαϊσμόν ἡμῖν ὁ λόγος ὑπενεχθεῖη, πάλιν προσήκει διαστολῇ τινι τεχνικῇ καὶ τὴν περὶ τοῦτο πλάνην ἐπανορθώσασθαι.

2. Οὐδὲ γὰρ τοῖς ἔξω τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος ἄλογον εἶναι τὸ θεῖον ὑπέλιπται· τοῦτο δὲ παρ' ἐκείνων ὁμολογούμενον ἱκανῶς διαρθρώσει τὸν ἡμέτερον λόγον. Ὁ γὰρ ὁμολογῶν μὴ ἄλογον εἶναι τὸν Θεόν, πάντως λόγον ἔχειν τὸν μὴ ἄλογον συγκαταθήσεται. Ἄλλὰ μὴν ἀνθρώπινος ὁμωνύμως λέγεται λόγος. Οὐκοῦν εἰ λέγοι καθ' ὁμοιότητα τῶν παρ' ἡμῖν καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ ὑπονοεῖν, οὕτω μεταχθήσεται πρὸς τὴν ὑψηλοτέραν ὑπόληψιν. Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα κατάλληλον εἶναι πιστεύειν τῇ φύσει τὸν

δυνατὸν νὰ μὴ ὑπονοηθῆ κάποια διαφορὰ. Ἐὰν δὲ δὲν εὐρίσκη διαφορὰν οὔτε ὡς πρὸς τὸ πλεόν ἢ ἔλαττον τῶν χαρακτηριστικῶν τελειότητος, ἀφοῦ ἡ ἰδέα τῆς τελειότητος δὲν παραδέχεται ἑλάττωσιν, οὔτε ὡς πρὸς τὸ χειρότερον καὶ τὸ καλύτερον, ἀφοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχη ἰδέαν περὶ Θεοῦ ἐφ' ὅσον ἐνυπάρχει ἡ ἔννοια τῆς κατωτερότητος, οὔτε πάλιν ὡς πρὸς τὴν ἀρχαιότητα ἢ τὸ πρόσφατον, ἀφοῦ τὸ μὴ ὑπάρχον πάντοτε εἶναι ἔξω τῆς ἰδέας τῆς θεότητος, ἀλλὰ ἡ ἔννοια τῆς θεότητος εἶναι μία καὶ ἡ αὐτὴ καὶ καμμία εὐλογος διάκρισις δὲν εὐρίσκεται εἰς τίποτε, κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην ἡ πεπλανημένη φαντασία περὶ τοῦ πλήθους τῶν θεῶν νὰ συντριβῆ μὲ τὴν ὁμολογίαν τῆς μιᾶς θεότητος. Διότι ἐὰν ἡ ἀγαθότης καὶ ἡ δικαιοσύνη, ἡ σοφία καὶ ἡ δύναμις θεωροῦνται προσόντα ἰσοδυνάμου τελειότητος, ἐπίσης δὲ ἡ ἀφθαρσία καὶ ἡ αἰδιότης καὶ πᾶσα εὐσεβῆς ἔννοια ὁμολογοῦνται κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, καὶ ἀποκλείεται πᾶσα διαφορὰ οἰασδήποτε φύσεως, τότε κατ' ἀνάγκην ἀποκλείεται ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τὸ πλῆθος τῶν θεῶν, καθ' ὅσον ἡ καθ' ὅλα ταυτότης ἄγει τὴν πίστιν εἰς τὸν ἕνα Θεόν.

1 1. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ ἡ εὐσεβῆς θρησκεία ἀναγνωρίζει διάκρισιν τινὰ ὑποστάσεων εἰς τὴν ἐνότητα τῆς φύσεως, διὰ νὰ μὴ καταντήση ἢ κατὰ τῶν εἰδωλολατρῶν ἐπιχειρηματολογία μας εἰς συνηγορίαν ὑπὲρ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀντιλήψεων, εἶναι πρέπον νὰ γίνῃ πάλιν λογικὴ διάκρισις, ὥστε ἡ πλάνη νὰ διαλυθῆ καὶ ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο.

2. Καὶ πράγματι οὔτε οἱ ἐκτὸς τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος εὐρισκόμενοι δὲν δέχονται ἄλογον τὸ θεῖον· αὐτὸ δὲ τὸ πρᾶγμα ὁμολογούμενον ἀπὸ ἐκείνους θὰ στηρίξη σοβαρῶς τὴν ἐπιχειρηματολογίαν ἡμῶν. Διότι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ὁμολογεῖ ὅτι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ἄλογος, πάντως θὰ συμφωνήσῃ ὅτι ὁ μὴ ἄλογος ἔχει λογικὴν. Ἄλλὰ βεβαίως ὁμωνύμως λέγεται καὶ ὁ ἀνθρώπινος λόγος. Λοιπὸν ἐὰν λέγῃ ὅτι ὑπονοοῦμεν κατὰ τὴν ὁμοιότητα τῶν εἰς ἡμᾶς ἰσχυόντων τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, τότε θὰ μεταφερθῆ εἰς τὴν ὑψηλοτέραν ἀντίληψιν. Εἶναι ἀπόλυτος ἀ-

λόγον, ὡς καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Καὶ γὰρ δύναμις τις καὶ ζωὴ καὶ σοφία περὶ τὸ ἀνθρώπινον βλέπεται· ἀλλὰ οὐκ ἂν τις ἐκ τῆς ὁμωνομίας τοιαύτην καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ζωὴν ἢ τὴν δύναμιν ἢ τὴν σοφίαν ὑπονοήσειεν, ἀλλὰ πρὸς τὸ τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας μέτρον συνταπεινοῦνται αἱ τῶν τοιούτων ὀνομάτων ἐμφάσεις. Ἐπειδὴ γὰρ φθαρτὴ καὶ ἀσθενὴς ἡμῶν ἡ φύσις, διὰ τοῦτο ὠκύμορος ἡ ζωὴ, ἀνυπόστατος ἡ δύναμις, ἀπαγῆς ὁ λόγος. Ἐπὶ δὲ τῆς ὑπερκειμένης φύσεως τῷ μεγαλείῳ τοῦ θεωρουμένου πᾶν τὸ περὶ αὐτὴν λεγόμενον συνεπαίρεται.

3. Οὐκοῦν κἂν λόγος Θεοῦ λέγεται, οὐκ ἐν τῇ ὁρμῇ τοῦ φθεγγομένου καὶ τὴν ὑπόστασιν ἔχει νομισθήσεται, καθ' ὁμοιότητα τοῦ ἡμετέρου μεταχωρῶν εἰς ἀνύπαρκτον. Ἄλλ' ὥσπερ ἡ ἡμετέρα φύσις ἐπίκτητος οὐσα, καὶ ἐπίκτητον τὸν λόγον ἔχει, οὕτως ἡ ἀφθαρτος καὶ ἀεὶ ἐστῶσα φύσις, αἰδιον ἔχει καὶ ὑφεστῶτα τὸν λόγον. Εἰ δὴ τοῦτο κατὰ τὸ ἀκόλουθον ὁμολογηθείη, τὸ ὑφεστάναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον αἰδίως, ἀνάγκη πᾶσα ἐν τῇ ζωῇ τοῦ Λόγου τὴν ὑπόστασιν εἶναι ὁμολογεῖν. Οὐ γὰρ καθ' ὁμοιότητα τῶν λίθων ἀφύχως ὑφεστάναι τὸν Λόγον, εὐδαγές ἐστιν οἴεσθαι. Ἄλλ' εἰ ὑφέστηκε νοερόν τι χρῆμα καὶ ἀσώματον ὦν, ζῆ πάντως. Εἰ δὲ τοῦ ζῆν κεχώρισται, οὐδὲ ἐν ὑποστάσει πάντως ἐστίν. Ἀλλὰ μὴν ἀσεβές ἀπεδείχθη τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ἀνυπόστατον εἶναι. Οὐκοῦν συναπεδείχθη κατὰ τὸ ἀκόλουθον τὸ ἐν τῇ ζωῇ τοῦτον θεωρεῖσθαι τὸν Λόγον.

4. Ἀπλῆς δὲ τῆς τοῦ Λόγου φύσεως κατὰ τὸ εἶκος εἶναι πεπιστευμένης καὶ οὐδεμίαν διπλόην καὶ σύνθεσιν ἐν ἑαυτῇ δεικνυούσης, οὐκέτι ἂν τις κατὰ μετουσίαν ζωῆς ἐν ζωῇ θεωροίη τὸν Λόγον (οὐ γὰρ ἂν ἐκτὸς εἴη συνθέσεως ἢ τοιαύτη ὑπόληψις, τὸ ἕτερον ἐν ἑτέρῳ λέγειν εἶναι), ἀλλὰ ἀνάγκη πᾶσα τῆς ἀπλό-

νάγκη νὰ πιστεύη ὅτι ὁ λόγος εἶναι κατ'ἀλληλος πρὸς τὴν φύσιν, ὅπως καὶ πάντα τὰ ἄλλα. Πράγματι φαίνεται ὑπάρχουσα εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν κάποια δύναμις καὶ ζωὴ καὶ σοφία, ἀλλ' ἐκ τῆς ὁμωνυμίας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπονοήσῃ τις ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ἡ ζωὴ καὶ ἡ δύναμις ἢ καὶ ἡ σοφία εἶναι τοιαύτη· αἱ ἔννοιαι τῶν ὀνομάτων τούτων συνταπεινοῦνται πρὸς τὸ μέτρον τῆς ἰδικῆς μας φύσεως. Ἐπειδὴ δηλαδὴ εἶναι φθαρτὴ καὶ ἀσθενὴς ἡ φύσις ἡμῶν, διὰ τοῦτο ἡ ζωὴ εἶναι βραχεῖα, ἡ δύναμις ἀνυπόστατος, ὁ λόγος ἀσταθής. Ἐπὶ δὲ τῆς ὑπερκείμενης θείας φύσεως πᾶσα ἀποδοιδόμενη εἰς αὐτὴν ἰδιότης συνυψώνεται μὲ τὸ μεγαλεῖον τοῦ θεωρουμένου.

3. Ἐπομένως καὶ ἂν λέγεται Λόγος Θεοῦ δὲν πρέπει νὰ νομισθῇ ὅτι ἔχει καὶ τὴν ὑπόστασιν εἰς τὴν ὁρμὴν τοῦ φθόγγου, μεταβαίνων εἰς τὴν ἀνυπαρξίαν ὅπως ὁ ἰδικὸς μας λόγος. Ἄλλὰ ὅπως ἡ ἰδικὴ μας φύσις, οὔσα πρόσκαιρος, ἔχει καὶ τὸν λόγον πρόσκαιρον, οὕτω ἡ ἀφθαρτος καὶ αἰωνία φύσις, ἔχει αἰδιον καὶ αἰώνιον τὸν λόγον· Ἐὰν λοιπὸν κατὰ λογικὴν συνέπειαν ὁμολογηθῇ τοῦτο, τὸ ὅτι ὑφίσταται αἰδίως ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ δεχθῶμεν τὴν ὑπόστασιν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Λόγου. Διότι δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ νομίζωμεν ὅτι ὁ Λόγος ὑφίσταται ἀψύχως, ὅπως οἱ λίθοι. Ἄλλ' ἔὰν ὑφίσταται, ὦν πρᾶγμα νοερὸν καὶ ἀσώματον, πάντως ζῆ. Ἐὰν δὲ ἔχη χωρισθῇ τῆς ζωῆς, πάντως δὲν ὑπάρχει οὔτε εἰς ὑπόστασιν. Ἄλλὰ βεβαίως ἀπεδείχθη ὅτι εἶναι ἀσεβὲς τὸ νὰ λέγωμεν ὅτι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀνυπόστατος. Ἐπομένως συναπεδείχθη κατὰ λογικὴν ἀκολουθίαν ὅτι ὁ Λόγος οὗτος ὑπάρχει ἐν τῇ ζωῇ.

4. Ἐφ' ὅσον δὲ πιστεύεται ὅτι ἡ φύσις τοῦ Λόγου, ὡς εἶναι εὐλογον, εἶναι ἀπλή καὶ δὲν δεικνύει ἐν ἑαυτῇ καμμίαν διπλότητα καὶ σύνθεσιν, δὲν πρέπει πλέον κανεὶς νὰ θεωρῇ τὸν Λόγον ὑπάρχοντα διὰ μεθέξεως ζωῆς (διότι ἡ τοιαύτη ἀντίληψις δὲν θά ἦτο ἐκτὸς συνθέσεως, δηλαδὴ τὸ νὰ λέγωμεν ὅτι τὸ ἐν εἶναι ἐντὸς τοῦ ἄλλου), ἀλλ' εἶναι ἀνάγκη, ἀφοῦ ἔγινε

τητος ὁμολογουμένης, αὐτοζωῆν εἶναι τὸν Λόγον οἶεσθαι, οὐ ζωῆς μετουσίαν. Εἰ οὖν ζῆ ὁ Λόγος, ὁ ζωῆ ὦν, καὶ προαιρετικήν δύναμιν ἔχει πάντως· οὐδὲν γὰρ ἀπροαίρετον τῶν ζώντων ἐστί. Τὴν δὲ προαίρεσιν ταύτην καὶ δυνατήν εἶναι κατὰ τὸ ἀκόλουθον, εὐσεβές ἐστι λογίζεσθαι. Εἰ γὰρ μὴ τις τὸ δυνατόν ὁμολογῶι, τὸ ἀδύνατον πάντως κατασκευάσει. Ἐὰν μὴν πόρρω τῆς περὶ τὸ θεῖον ὑπολήψεως ἐστί τὸ ἀδύνατον. Οὐδὲν γὰρ ἀπεμφαῖνον τῶν περὶ τὴν θείαν θεωρεῖται φύσιν. Ἀνάγκη πᾶσα τοσαύτην εἶναι ὁμολογεῖν τοῦ Λόγου τὴν δύναμιν, ὅση ἐστί καὶ ἡ πρόθεσις, ἵνα μὴ τις μίξις τῶν ἐναντίων καὶ συνδρομὴ περὶ τὸ ἀπλοῦν θεωροῖτο, ἀδυναμίας τε καὶ δυνάμεως ἐν τῇ αὐτῇ προθέσει θεωρουμένων, εἴπερ τὸ μὲν τοι δύναται, πρὸς δέ τι ἀδυνάτως. Πάντα δὲ δυναμένην τὴν τοῦ Λόγου προαίρεσιν πρὸς οὐδὲν τῶν κακῶν τὴν ῥοπὴν ἔχειν (ἄλλοτρία γὰρ τῆς θείας φύσεως ἡ πρὸς κακίαν ὁρμὴ), ἀλλὰ πᾶν ὅ,τι πέρ ἐστιν ἀγαθόν, τοῦτο καὶ βούλεσθαι, βουλομένην δὲ πάντως καὶ δύνασθαι, δυναμένην δὲ μὴ ἀνενέργητον εἶναι, ἀλλὰ πᾶσαν ἀγαθοῦ προαίρεσιν εἰς ἐνέργειαν ἄγειν. Ἀγαθόν δὲ ὁ κόσμος, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ πάντα σοφῶς τε καὶ τεχνικῶς θεωρούμενα. Ἐὰν τοῦ Λόγου ἔργα τὰ πάντα, τοῦ ζῶντος μὲν καὶ ὑφεστῶτος, ὅτι Θεοῦ Λόγος ἐστί, προαιρουμένου δέ, ὅτι ζῆ· δυναμένου δὲ πᾶν ὅ,τι περ ἂν ἔληται, αἰρουμένου δὲ τὸ ἀγαθόν τε καὶ σοφόν πάντως, καὶ εἰ τι τῆς κρείττονος σημασίας ἐστίν.

5. Ἐπεὶ οὖν ἀγαθόν τι ὁ κόσμος ὁμολογεῖται, ἀπεδείχθη δὲ διὰ τῶν εἰρημένων τοῦ Λόγου ἔργον τὸν κόσμον εἶναι, τοῦ ἀγαθόν καὶ αἰρουμένου καὶ δυναμένου, ὁ δὲ Λόγος οὗτος ἕτερός ἐστι παρὰ τὸν οὗ ἐστί Λόγος (τρόπον γὰρ τινα τῶν πρὸς τι λεγομένων καὶ τοῦτό ἐστιν, ἐπειδὴ χρῆ πάντως τῷ Λόγῳ καὶ τὸν Πατέρα τοῦ Λόγου συνυπακούεσθαι· οὐ γὰρ ἂν εἴη Λόγος, μὴ τινος ὦν Λόγος)· εἰ οὖν διακρίνη τῷ σχετικῷ τῆς σημασίας ἢ τῶν ἀκουόντων διάνοια αὐτόν τε τὸν Λόγον καὶ τὸν ὄθεν ἐστίν,

δεκτή ἢ ἀπλότης, νὰ νομίζωμεν ὅτι ὁ Λόγος εἶναι αὐτοζωή, ὄχι μετουσία ζωῆς. Ἄν λοιπὸν ζῆ ὁ Λόγος, ὁ ὁποῖος εἶναι ζωή, πάντως ἔχει καὶ προαιρετικὴν δύναμιν· διότι κανὲν ἀπὸ τὰ ζῶντα δὲν εἶναι ἀπροαίρετον. Εἶναι δὲ εὐσεβὲς νὰ θεωροῦμεν κατ' ἀκολουθίαν καὶ δυνατὴν τὴν προαίρεσιν ταύτην. Καθ' ὅσον, ἔαν δὲν δεχθῆ κανεὶς τὸ δυνατόν, πάντως θὰ κατοχυρώσῃ τὸ ἀδύνατον. Ἄλλὰ βεβαίως τὸ ἀδύνατον εἶναι μακρὰν τῆς περὶ Θεοῦ ἰδέας· διότι κανὲν ἀπὸ τὰ προσόντα τῆς θείας φύσεως ἔχει τοιαύτην ἔλλειψιν. Εἶναι δὲ ἀναγκαῖον νὰ ὁμολογοῦμεν ὅτι ἡ δύναμις τοῦ Λόγου εἶναι τόση, ὅση εἶναι καὶ ἡ πρόθεσις, διὰ νὰ μὴ παρατηρηθῆται μίξις τῶν ἀντιθέτων καὶ συνδρομὴ γύρω ἀπὸ τὸ ἀπλοῦν αὐτοῦ, μὲ τὴν εἰς τὴν αὐτὴν πρόθεσιν ὑπαρξίν ἀδυναμίας καὶ δυνάμεως, ἔαν οὗτος ἄλλο μὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ, ἄλλο δὲ δὲν ἠδύνατο. Ἄν καὶ δύναται δὲ τὰ πάντα ἡ προαίρεσις τοῦ Λόγου, δὲν ἔχει ροπὴν πρὸς κανὲν κακὸν (διότι ἡ ὁρμὴ πρὸς τὴν κακίαν εἶναι ξένη διὰ τὴν θείαν φύσιν), ἀλλὰ πᾶν ὅ,τι εἶναι ἀγαθὸν τοῦτο καὶ θέλει. Θέλουσα δέ, καὶ δύναται, δυναμένη δέ, δὲν μένει ἀνερέργητος, ἀλλὰ φέρει εἰς ἐνέργειαν πᾶσαν προαίρεσιν ἀγαθοῦ. Ἀγαθὸν δὲ εἶναι ὁ κόσμος καὶ ὅλα τὰ ἐν αὐτῷ σοφῶς καὶ τεχνικῶς τοποθετημένα. Ἄρα τὰ πάντα εἶναι ἔργα τοῦ Λόγου, τοῦ ζῶντος καὶ ὑπάρχοντος, διότι εἶναι Λόγος Θεοῦ, ἔχοντος δὲ προαίρεσιν, διότι ζῆ, δυναμένου δὲ πᾶν ὅτι προαιρεῖται, προαιρουμένου δὲ πάντως τὸ ἀγαθὸν καὶ σοφὸν καὶ ὅ,τι ἄλλο ἔχει ὑψηλότερον νόημα.

5. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ κόσμος ὁμολογεῖται ὅτι εἶναι ἀγαθόν, ἀπεδείχθη δὲ διὰ τῶν λεχθέντων ὅτι ὁ κόσμος εἶναι ἔργον τοῦ Λόγου, τοῦ καὶ θέλοντος καὶ δυναμένου τὸ ἀγαθόν, ὁ δὲ Λόγος οὗτος εἶναι διάφορος ἀπὸ ἐκεῖνον τοῦ ὁποῖου Λόγος εἶναι (διότι καὶ τοῦτο εἶναι τρόπον τινὰ ἀπὸ τὰ ἐν σχέσει πρὸς τι λεγόμενα, καθ' ὅσον πρέπει ὁπωσδήποτε μὲ τὸν Λόγον νὰ συνυπακούεται καὶ ὁ Πατὴρ τοῦ Λόγου, ἀφοῦ δὲν δύναται νὰ ὑπάρχη Λόγος ἂν δὲν εἶναι τινος Λόγος)· ἔαν λοιπὸν ἡ διάνοια τῶν ἀκουόντων βάσει τῆς σημασίας τῶν ὄρων διακρίνη τὸν Λόγον

οὐκέτ' ἂν ἡμῶν κινδυνεύει τὸ μυστήριον ταῖς ἑλληνικαῖς μαχόμενον ὑπολήψει τοῖς τὰ Ἰουδαίων πρεσβεύουσι συνενεχθῆναι· ἀλλ' ἐπίσης ἐκατέρων τὴν ἀτοπίαν ἐκφεύξεται τῷ τε ζῶντα τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ ἐνεργὸν καὶ ποιητικὸν ὁμολογεῖν, ὅπερ ὁ Ἰουδαῖος, οὐ δέχεται, καὶ τῷ μὴ διαφθεῖρειν κατὰ τὴν φύσιν αὐτὸν τε τὸν Λόγον καὶ τὸν ὄθεν ἐστίν. Ὡσπερ γὰρ ἐκ τοῦ νοῦ ἐφ' ἡμῶν φαμεν εἶναι τὸν λόγον, οὔτε δι' ὄλου τὸν αὐτὸν εἶναι τῷ νῷ, οὔτε παντάπασιν ἕτερον (τῷ μὲν γὰρ ἐξ ἐκείνου εἶναι, ἄλλο τι καὶ οὐκ ἐκεῖνό ἐστι· τῷ δὲ αὐτὸν τὸν νοῦν εἰς τὸ ἐμφανὲς ἄγειν, οὐκέτ' ἂν ἕτερον παρ' ἐκεῖνο ὑπονοοῖτο, ἀλλὰ κατὰ τὴν φύσιν ἐν ὄν, ἕτερον τῷ ὑποκειμένῳ ἐστίν), οὕτω καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, τῷ μὲν ὑφ' ἑσῆς καθ' ἑαυτὸν διήρηται πρὸς ἐκεῖνον παρ' οὗ τὴν ὑπόστασιν ἔχει· τῷ δὲ ταῦτα δεικνύειν ἐν ἑαυτῷ, ἃ περὶ τὸν Θεὸν καθορᾶται, ὁ αὐτός ἐστι κατὰ τὴν φύσιν ἐκείνῳ τῷ διὰ τῶν αὐτῶν γνωρισμάτων εὐρισκομένῳ. Εἴτε γὰρ ἀγαθότης εἴτε δύναμις εἴτε σοφία εἴτε τὸ αἰδίως εἶναι εἴτε τὸ κακίας καὶ θανάτου καὶ φθορᾶς ἀνεπίδεκτον εἴτε τὸ ἐν παντὶ τέλειον, εἴτε τι τοιοῦτον ὅλως σημεῖον ποιοῖτο τῆς τοῦ Πατρὸς καταλήψεως, διὰ τῶν αὐτῶν εὐρήσεις σημείων καὶ τὸν ἐξ ἐκείνου ὑφ' ἑσῆς Λόγον.

1. Ὡσπερ δὲ τὸν Λόγον ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς ἀναλογικῶς ἐπὶ τῆς ὑπερκειμένης ἔγνωμεν φύσεως, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τῆ περὶ τοῦ Πνεύματος ἐννοία προσαχθησόμεθα, σικίας τινος καὶ μιμήματα τῆς ἀφράστου δυνάμεως ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς θεωροῦντες φύσει. Ἀλλ' ἐφ' ἡμῶν μὲν τὸ πνεῦμα ἢ τοῦ ἀέρος ἐστὶν ὄλκή, ἀλλοτρίου πράγματος, πρὸς τὴν τοῦ σώματος σύστασιν ἀναγκαίως εἰσελκομένου τε καὶ προχομένου, ὅπερ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ λόγου, φωνὴ γίνεται, τὴν τοῦ λόγου δύναμιν ἐν ἑαυτῇ φανεροῦσα.

καὶ τὸν ἐξ οὗ προέρχεται οὗτος, τότε δὲν κινδυνεύει ἡ διδασκαλία λόγῳ τῆς κατὰ τῶν ἑλληνικῶν ἀντιλήψεων ἐπιχειρηματολογίας νὰ συνδεθῆ με τοὺς ἀποδεχομένους τὰς δοξασίας τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' ἐξ ἴσου ἀποφεύγει τὴν ἀτοπίαν καὶ τῶν δύο, διὰ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ Λόγου ὡς ζῶντος καὶ ἐνεργοῦ καὶ δημιουργικοῦ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ὁ Ἰουδαῖος δὲν δέχεται, καὶ διὰ τῆς διατηρήσεως ἀκεραίων κατὰ τὴν φύσιν τοῦ Λόγου καὶ ἐκείνου ἐκ τοῦ ὁποίου προέρχεται οὗτος. Ἀκριβῶς ὅπως εἰς τὴν Ἱδικὴν μας περίπτωσιν λέγομεν ὅτι ὁ λόγος εἶναι ἐκ τοῦ νοῦ, ἀλλ' ὄχι ὅτι εἶναι ἐντελῶς ὁ αὐτὸς με τὸν νοῦν ἢ καθ' ὀλοκληρίαν διάφορος (καθ' ὅσον διὰ τὸ ὅτι μὲν εἶναι ἐξ ἐκείνου, εἶναι κάτι ἄλλο καὶ ὄχι ἐκεῖνο· διὰ τὸ ὅτι δὲ γεννᾷ αὐτὸν ὁ νοῦς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρῆται κάτι διαφορετικὸν ἀπὸ ἐκεῖνον, ἀλλὰ νὰ θεωρῆται ὅτι κατὰ τὴν φύσιν εἶναι ἐν με ἐκεῖνον, κατὰ τὸ ὑποκείμενον δὲ διαφορετικόν)· οὕτω καὶ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ με τὸ ὅτι ὑπάρχει καθ' ἑαυτὸν διακρίνεται ἀπὸ ἐκεῖνον παρὰ τοῦ ὁποίου ἔχει τὴν ὑπόστασιν· με τὸ ὅτι δὲν δεικνύει εἰς ἑαυτὸν αὐτὰ τὰ ὁποῖα παρατηροῦνται εἰς τὸν Θεὸν εἶναι ὁ αὐτὸς με ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος ἔχει τὰ ἴδια χαρακτηριστικά. Διότι ὅ,τι δήποτε θεωρεῖται ὡς προσὸν τοῦ Πατρὸς, ἡ ἀγαθότης, ἡ δύναμις, ἡ σοφία, ἡ ἀϊδιότης, τὸ ἀνεπίδεκτον κακίας καὶ θανάτου καὶ φθορᾶς, ἡ παντελειότης καὶ ὅ,τι δήποτε ἄλλο, θὰ εὔρης ὅτι χαρακτηρίζουν καὶ τὸν ἐξ ἐκείνου προελθόντα Λόγον.

1. Ὅπως δὲ τὸν Λόγον ἀνεγνωρίσαμεν διὰ τῆς κατ' ἀναλογίαν μεταφορᾶς τῶν παρατηρουμένων εἰς ἡμᾶς εἰς τὴν ὑπερκειμένην φύσιν κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον θὰ προχωρήσωμεν καὶ πρὸς τὴν κατανόησιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, εὐρίσκοντες εἰς τὴν Ἱδικὴν μας φύσιν σκιάς τινάς καὶ μιμήματα τῆς ἀφράστου δυνάμεως. Ἄλλ' εἰς τὴν φύσιν μας μὲν τὸ πνεῦμα εἶναι ἡ ὄρμη τοῦ ἀέρος, ἐνὸς ξένου πράγματος, τὸ ὁποῖον ἀναγκαίως εἰσέρχεται καὶ ἐξέρχεται διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ σώματος καὶ τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἐκφορᾶς τοῦ λόγου γίνεται φωνή, ἢ ὁποῖα φανερώνει δι' ἑαυτῆς τὴν δύναμιν τοῦ λόγου.

2. Ἐπὶ δὲ τῆς θείας φύσεως τὸ μὲν εἶναι Πνεῦμα Θεοῦ εὐσεβὲς ἐνομίσθη, καθὼς ἐδόθη καὶ Λόγος εἶναι Θεοῦ, διὰ τὸ μὴ δεῖν ἑλλιπέστερον τοῦ ἡμετέρου λόγου τὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι Λόγον, εἶπερ τούτου μετὰ τοῦ πνεύματος θεωρουμένου, ἐκεῖνος δίχα πνεύματος εἶναι πιστεύοιτο. Οὐ μὴν ἄλλοτριον καθ' ὁμοιότητα τοῦ ἡμετέρου πνεύματος ἔξωθεν ἐπεισεῖν τῷ Θεῷ καὶ ἐν αὐτῷ γίνεσθαι τὸ Πνεῦμα θεοπροπέες ἐστὶν οἶεσθαι· ἀλλ' ὡς Θεοῦ Λόγον ἀκούσαντες, οὐκ ἀνυπόστατόν τι πράγμα τὸν Λόγον φήθημεν, οὐδὲ ἐκ μαθήσεως ἐγγιγνόμενον, οὐδὲ διὰ φωνῆς προφερόμενον, οὐδὲ μετὰ τὸ προενεχθῆναι διαλυόμενον, οὐδὲ ἄλλο τι πάσχοντα τοιοῦτον, οἷα περὶ τὸν ἡμέτερον λόγον θεωρεῖται πάθη, ἀλλ' οὐσιωδῶς ὑφεστῶτα, προαιρετικόν τε καὶ ἐνεργὸν καὶ παντοδύναμον· οὕτω καὶ Πνεῦμα μεμαθηκότες Θεοῦ, τὸ συμπαρομαρτοῦν τῷ Λόγῳ καὶ φανεροῦν αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν, οὐ προὴν ἄσθματος ἐννοοῦμεν (ἢ γὰρ ἂν καθαιροῖτο πρὸς ταπεινότητα τὸ μεγαλεῖον τῆς θείας δυνάμεως, εἰ καθ' ὁμοιότητα τοῦ ἡμετέρου καὶ τὸ ἐν αὐτῷ Πνεῦμα ὑπονοοῖτο), ἀλλὰ δύναμιν οὐοιδῶδη αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῆς ἐν ἰδιαζούσῃ ὑποστάσει θεωρουμένην, οὕτε χωρισθῆναι τοῦ Θεοῦ ἐν ᾧ ἐστὶν ἢ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ ᾧ παρομαρτεῖ δυναμένην οὕτε πρὸς τὸ ἀνύπαρκτον ἀναχεομένην, ἀλλὰ καθ' ὁμοιότητα τοῦ Θεοῦ Λόγου καθ' ὑπόστασιν οὐσαν προαιρετικὴν, αὐτοκίνητον, ἐνεργόν, πάντοτε τὸ ἀγαθὸν αἰρουμένην, καὶ πρὸς πᾶσαν πρόθεσιν σὺνδρομον ἔχουσαν τῇ βουλήσει τὴν δύναμιν.

1. Ὡστε τὸν ἀκριβῶς τὰ βάθη τοῦ μυστηρίου διασκοπούμενον, ἐν μὲν τῇ ψυχῇ κατὰ τὸ ἀπόρρητον μετρίαν τινὰ κατανόησιν τῆς κατὰ τὴν θεογνωσίαν διδασκαλίας λαβεῖν, μὴ μέντοι δύνασθαι λόγῳ διασαφῆσαι τὴν ἀνέκφραστον ταύτην τοῦ μυστηρίου βαθύτητα· πῶς τὸ αὐτὸ καὶ ἀριθμητόν ἐστι καὶ διαφεύγει τὴν ἐξαριθμήσιν, καὶ διηρημένως ὁρᾶται καὶ ἐν μονάδι καταλαμβάνεται, καὶ διακέκριται τῇ ὑποστάσει καὶ οὐ μεμέρισται

2. Ἐπὶ τῆς θείας δὲ φύσεως τὸ ὅτι μὲν ὑπάρχει Πνεῦμα Θεοῦ θεωρεῖται εὐσεβές, ὅπως ἐγινε δεκτὸν ὅτι ὑπάρχει καὶ Λόγος Θεοῦ, ὥστε νὰ μὴ πρέπει νὰ εἶναι ἑλλιπέστερος τοῦ ἰδικοῦ μας λόγου ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ συνέβαινε, ἐὰν οὗτος θεωρῆται μετὰ πνεύματος, ἐκεῖνος δὲ πιστεύεται ἄνευ πνεύματος. Πλὴν ὁμως δὲν εἶναι θεοπρεπές νὰ νομισθῇ ὅτι τὸ Πνεῦμα καθ' ὁμοιότητα τοῦ ἰδικοῦ μας πνεύματος εἰσρέει εἰς τὸν Θεὸν ἀπὸ ἔξω καὶ οὕτω καθίσταται ἰδικὸν του· ἀλλ' ὅπως, ὅταν ἠκούσαμεν τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ δὲν ἐθεωρήσαμεν αὐτὸν ὡς πρᾶγμα ἀνυπόστατον, ἢ ἀποκτώμενον διὰ τῆς μαθήσεως ἢ διὰ τῆς φωνῆς φανερούμενον ἢ μετὰ τὴν ἐκφορὰν διαλυόμενον, ἢ ὑποφέροντα ὅ,τι δῆποτε ἄλλο ἀπὸ ὅσα παθαίνει ὁ ἰδικὸς μας λόγος, ἀλλὰ τὸν ἐθεωρήσαμεν ὡς οὐσιωδῶς ὑπάρχοντα, προαιρετικὸν καὶ ἐνεργὸν καὶ παντοδύναμον· οὕτω καὶ ἀκούσαντες Πνεῦμα Θεοῦ, τὸ συνυπάρχον μὲ τὸν Λόγον καὶ φανερῶν τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ, ἐκλαμβάνομεν ὄχι ὡς πνοὴν ἀνέμου (διότι πράγματι τὸ μεγαλεῖον τῆς θείας δυνάμεως θὰ κατεβιβάζετο χαμηλά, ἂν τὸ ἐν τῷ Θεῷ Πνεῦμα ἐνοεῖτο καθ' ὅμοιον μὲ τὸ ἰδικὸν μας τρόπον), ἀλλ' ὡς δύναμιν οὐσιώδη ὑφισταμένην καθ' ἑαυτὴν εἰς ἰδιαιτέραν ὑπόστασιν, μὴ δυναμένην νὰ χωρισθῇ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν ὁποῖον εὐρίσκεται ἢ τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον συνυπάρχει, οὔτε ἀναχεομένην πρὸς τὸ ἀνύπαρκτον, ἀλλὰ καθ' ὁμοιότητα πρὸς τὸν Θεὸν Λόγον ὑπάρχουσαν εἰς ὑπόστασιν προαιρετικὴν, αὐτοκίνητον, ἐνεργὸν, πάντοτε ἐκλέγουσαν τὸ ἀγαθὸν καὶ πρὸς πᾶσαν θέλησιν ἔχουσαν συνηνωμένην μὲ τὴν βούλησιν τὴν ἰσχύν της.

1. Οὕτως ὁ ἀκριβῶς ἐξετάζων τὰ βᾶθη τοῦ μυστηρίου εἰς μὲν τὴν ψυχὴν λαμβάνει μετρίαν τινὰ κατανόησιν τῆς θεογνωστικῆς διδασκαλίας μυστηριωδῶς, ἀλλ' ὁμως δὲν δύναται νὰ διασαφήσῃ μὲ τὴν λογικὴν τὴν ἀνέκφραστον ταύτην βαθύτητα τοῦ μυστηρίου, ἥτοι πῶς τὸ ἴδιον εἶναι καὶ ἀριθμητὸν καὶ διαφεύγει τὴν ἐξαριθμησιν, καὶ βλέπεται διηρημένον καὶ κατανοεῖται εἰς μονάδα, καὶ διακρίνεται κατὰ τὴν ὑπόστασιν καὶ δὲν διαμε-

τῷ ὑποκειμένῳ, καὶ ἄλλο τῇ ὑποστάσει ὁ Λόγος καὶ ἄλλο τὸ Πνεῦμα καὶ ἄλλο πάλιν ἐκεῖνο, ὃ καὶ ὁ Λόγος ἐστὶ καὶ τὸ Πνεῦμα.

2. Ἄλλ' ἐπειδὴν τὸ διακεκριμένον ἐν τούτοις κατανοήσης, πάλιν ἢ τῆς φύσεως ἐνότητος τὸν διαμερισμὸν οὐ προσίεται· ὥστε μήτε τὸ τῆς μοναρχίας σχιζεσθαι κράτος εἰς θεότητας διαφόρους κατατεμνόμενον μήτε τῷ Ἰουδαϊκῷ δόγματι συμβαίνειν τὸν Λόγον, ἀλλὰ διὰ μέσου τῶν δύο ὑπολήψεων χωρεῖν τὴν ἀλήθειαν, ἐκατέραν τε τῶν αἰρέσεων καθαιροῦσαν, καὶ ἀφ' ἐκατέρας παραδεχομένην τὸ χρήσιμον. Τοῦ μὲν γὰρ Ἰουδαίου καθαιρεῖται τὸ δόγμα τῇ τε τοῦ Λόγου παραδοχῇ καὶ τῇ πίστει τοῦ Πνεύματος, τῶν δὲ ἐλληνιζόντων ἢ πολύθεος ἐξαφανίζεται πλάνη, τῆς κατὰ φύσιν ἐνότητος παραγραφομένης τὴν πληθυντικὴν φαντασίαν. Πάλιν δὲ ἂν ἐκ τῆς Ἰουδαϊκῆς ὑπολήψεως ἢ τῆς φύσεως ἐνότητος παραμενέτω, ἐκ δὲ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἢ κατὰ τὰς ὑποστάσεις διάκρισις μόνη, θεραπευθείσης ἐκατέρωθεν καταλλήλως τῆς ἀσεβοῦς ὑπονοίας. Ἔστι γὰρ ὡσπερ τις θεραπεία τῶν μὲν περὶ τὸ ἐν πλανωμένων ὁ ἀριθμὸς τῆς Τριάδος, τῶν δὲ εἰς πλήθος ἐσκεδασμένων ὁ τῆς ἐνότητος λόγος.

1. Εἰ δὲ ἀντιλέγει τούτοις ὁ Ἰουδαῖος, οὐκέτ' ἂν ἡμῖν ἐκ τοῦ ἰδίου δύσκολος ὁ πρὸς ἐκεῖνον γενήσεται λόγος. Ἐκ γὰρ τῶν συντρόφων αὐτῷ διδαγμάτων ἢ τῆς ἀληθείας ἔσται φανέρωσις. Τὸ γὰρ εἶναι Λόγον Θεοῦ καὶ Πνεῦμα Θεοῦ οὐοιδῶς ὑφespτώσας δυνάμεις, ποιητικὰς τε τῶν γεγενημένων καὶ περιεκτικὰς τῶν ὄντων, ἐκ τῶν θεοπνεύστων Γραφῶν ἐναργέστερον δείκνυται. Ἀρκεῖ δὲ μιᾶς μαρτυρίας ἐπιμνησθέντας, τοῖς φιλοπονωτέροις καταλιπεῖν τῶν πλειόνων τὴν εὐρεσιν. «Τῷ Λόγῳ τοῦ Κυρίου», φησὶν, «οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύ-

ρίζεται κατὰ τὸ ὑποκείμενον, καὶ ἄλλο εἶναι κατὰ τὴν ὑπόστασιν τὸ Πνεῦμα καὶ ὁ Λόγος καὶ ἄλλο πάλιν ἐκεῖνος εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει καὶ ὁ Λόγος καὶ τὸ Πνεῦμα.

2. Ἀλλ' ὅταν εἰς αὐτὰ κατανοήσης τὸ διακεκριμένον, πάλιν ἡ ἐνότης τῆς φύσεως δὲν ἀποδέχεται τὸν διαμερισμόν· ὥστε οὔτε τῆς μοναρχίας ἢ ἐξουσίας νὰ σχίζεται κατατεμνόμενον εἰς διαφόρους θεότητας οὔτε μὲ τὴν Ἰουδαϊκὴν διδασκαλίαν νὰ συμφωνῇ ὁ λόγος, καὶ διὰ μέσου τῶν δύο ἀντιλήψεων νὰ διέρχεται ἡ ἀλήθεια, καθαιρούσα καὶ τὴν μίαν καὶ τὴν ἄλλην αἵρεσιν καὶ ἀπὸ ἐκατέραν παραδεχομένη τὰ χρήσιμα στοιχεῖα. Πράγματι δὲ τοῦ μὲν Ἰουδαίου τὸ δόγμα καταρρίπτεται μὲ τὴν παραδοχὴν τοῦ Λόγου καὶ τὴν πίστιν τοῦ Πνεύματος, τῶν δὲ ἑλληνιζόντων ἡ πολυθεϊστικὴ πλάνη ἐξαφανίζεται διὰ τῆς παραγραφῆς τῆς φανταστικῆς πληθύος ὑπὸ τῆς κατὰ φύσιν ἐνότητος. Πάλιν δὲ ἀπὸ μὲν τὴν Ἰουδαϊκὴν ἄποψιν ὡς παραμείνη ἡ ἐνότης τῆς φύσεως, ἀπὸ δὲ τὴν ἄποψιν τοῦ ἑλληνισμοῦ μόνη ἡ διάκρισις τῶν ὑποστάσεων, ἀφοῦ θεραπευθῆ καὶ ἀπὸ τὰς δύο πλευρὰς ἡ ἄσεβης δοξασία. Εἶναι δὲ εἶδος θεραπείας τῶν μὲν πλανωμένων εἰς τὴν ὑποστήριξιν τοῦ ἑνὸς ὁ ἀριθμὸς τῆς Τριάδος, τῶν δὲ περιπλανωμένων εἰς πληθῶραν ἢ διδασκαλίαν τῆς ἐνότητος.

4 1. Ἐὰν δὲ ἀντιλέγη εἰς αὐτὰ ὁ Ἰουδαῖος, δὲν θὰ εἶναι ἐξ ἴσου δύσκολον ἢ ἀπάντησις μας πρὸς ἐκεῖνον, διότι ἡ φανέρωσις τῆς ἀληθείας θὰ εἶναι βάσει τῶν ἰδικῶν του διδαγμάτων. Πράγματι τὸ ὅτι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ εἶναι δυνάμεις οὐσιωδῶς ὑπάρχουσαι, ποιητικαὶ τῶν κτισμάτων καὶ περιεκτικαὶ τῶν ὄντων, δεικνύεται ἐναργέστερον ἀπὸ τὰς θεοπνεύστους Γραφάς. Ἀρκεῖ δὲ νὰ μνημονεύσωμεν μίαν μαρτυρίαν, ἀφήνοντες τὴν εὕρεσιν περισσοτέρων εἰς τοὺς φιλοπονωτέρους. «Τῷ Λόγῳ τοῦ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτοῦ»¹. Διὰ ποίου Λόγου καὶ διὰ ποίου Πνεύματος; Διότι οὔτε ὁ Λόγος εἶναι ἐκφορὰ οὔτε τὸ Πνεῦμα πνοή. Πράγματι τότε τὸ θεῖον θὰ ἐξηθρωπίζετο κατὰ τὴν ὁμοιότητα τῆς ἰδικῆς μας φύσεως

ματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν». Ποίω Λόγω καὶ ποίω Πνεύματι; Ὅστε γὰρ ῥῆμα ὁ Λόγος οὕτε ἄσθμα τὸ Πνεῦμα. Ἡ γὰρ ἂν καθ' ὁμοιότητα τῆς ἡμετέρας φύσεως καὶ τὸ θεῖον ἐξανθρωπίζοιτο, καὶ τοιοῦτω κεχρηῆσθαι λόγῳ καὶ τοιούτῳ πνεύματι τὸν τοῦ παντός ποιητὴν δογματίζοιεν.

2. Τίς δ' οἴχεται δύναμις ἀπὸ ῥημάτων καὶ ἄσθματος τηλικαύτη, ὡς ἐξαρκεῖν πρὸς οὐρανοῦ σύστασιν καὶ τῶν ἐν τούτοις δυνάμεων; Εἰ γὰρ ὁμοῖος τῷ ἡμέτερῳ ῥήματι ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος καὶ τὸ Πνεῦμα τῷ πνεύματι, ὁμοῖα πάντως ἐκ τῶν ὁμοίων ἡ δύναμις, καὶ ὅσῃν ὁ ἡμέτερος, τοσαύτην καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος τὴν ἰσχὸν ἔχει. Ἀλλὰ μὴν ἀνερέργητὰ τε καὶ ἀνυπόστατα τὰ τοῖς ῥήμασι συνδιεξερχόμενα πνεύματα· ἄπρακτα πάντως καὶ ἀνυπόστατα κἀκεῖνα κατασκευάζουσιν οἱ πρὸς τὴν ὁμοιότητα τοῦ παρ' ἡμῖν λόγου τὸ θεῖον κατάγοντες. Εἰ δέ, καθὼς λέγει Δαβίδ, ἐστερεώθησαν τῷ Λόγῳ τοῦ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ καὶ αἱ δυνάμεις αὐτῶν ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ τὴν σύστασιν ἔσχον, ἄρα συνέστηκε τὸ τῆς ἀληθείας μυστήριον, Λόγον ἐν οὐσίᾳ καὶ Πνεῦμα ἐν ὑποστάσει λέγειν ὑφηγοῦμενον.

1. Ἀλλὰ τὸ μὲν εἶναι Λόγον Θεοῦ καὶ Πνεῦμα, διὰ τε τῶν κοινῶν ἐννοιῶν ὁ Ἕλληνας καὶ διὰ τῶν Γραφικῶν ὁ Ἰουδαῖος ἴσως οὐκ ἀντιλέξει· τὴν δὲ κατὰ τὸν ἀνθρωπινὸν οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ Λόγον κατὰ τὸ ἴσον ἐκάτερος αὐτῶν ἀποδοκιμάσει, ὡς ἀπίθανόν τε καὶ ἀπρεπῆ περὶ Θεοῦ λέγεσθαι. Ὁδοκοῦν ἐξ ἐτέρας ἀρχῆς καὶ εἰς τὴν περὶ τούτου πίστιν τοὺς ἀντιλέγοντας προσαξόμεθα.

2. Λόγῳ τὰ πάντα γεγενῆσθαι καὶ σοφία παρὰ τοῦ τὸ πᾶν συστησαμένου πιστεύουσιν ἢ καὶ πρὸς ταύτην δυσπειθῶς ἔχουσι τὴν ὑπόληψιν; Ἀλλ' εἰ μὴ δοῖεν Λόγον καθηγεῖσθαι καὶ σοφίαν τῆς τῶν ὄντων συστάσεως, ἀλογίαν τε καὶ ἀτεχνίαν τῇ ἀρχῇ τοῦ παντός ἐπιστήσουσιν. Εἰ δὲ τοῦτο ἀτοπὸν τε καὶ ἀσεβές, ὁμολογεῖται πάντως ὅτι Λόγον τε καὶ σοφίαν ἡγεμονεύειν τῶν ὄντων ὁμολογήσουσιν. Ἀλλὰ μὴν ἐν τοῖς φθάσασιν ἀπο-

καὶ θὰ ἐδιδάσκετο ὅτι ὁ ποιητὴς τοῦ παντὸς χρησιμοποιοεῖ τοιοῦτον λόγον καὶ τοιοῦτον πνεῦμα. Πῶς εἶναι δυνατόν τοιαύτη δύναμις νὰ ἐκπορεύεται ἀπὸ ἐκφωνήσεις καὶ πνοήν, ὥστε νὰ εἶναι ἀρκετὴ διὰ τὴν σύστασιν τῶν οὐρανῶν καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς δυνάμεων; Ἐὰν πράγματι ἦτο ὁμοίος ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν ἰδικὴν μας φωνὴν καὶ τὸ Πνεῦμα ὁμοίον μὲ τὴν ἰδικὴν μας πνοήν, πάντως ἐκ τῶν ὁμοίων ὁμοία εἶναι ἡ δύναμις, καὶ ὅσην δύναμιν ἔχει ὁ ἰδικὸς μας λόγος τόσην ἔχει καὶ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ. Ἄλλὰ βεβαίως τὰ ἰδικὰ μας λόγια εἶναι ἀνενέργητα καὶ αἱ πνοαὶ αἱ ὁποῖαι ἐξέρχονται μαζί μὲ τὰ λόγια εἶναι ἀνυπόστατοι· ὅπως ὅποτε λοιπὸν ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι καταβιβάζουν τὸ θεῖον ἐξομοιοῦντες αὐτὸ μὲ τὰ ἰδικὰ μας λόγια καθιστοῦν ἄπρακτα καὶ ἀνυπόστατα καὶ ἐκεῖνα. Ἐὰν δέ, ὡς λέγει ὁ Δαβὶδ, διὰ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ ἐστερεώθησαν οἱ οὐρανοὶ καὶ αἱ δυνάμεις αὐτῶν συνεστήθησαν διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, ἄρα τὸ μυστήριον τῆς ἀληθείας συνίσταται εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῆς ὑπάρξεως τοῦ Λόγου ὡς ὄντοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ὡς ὑποστάσεως.

5 1. Ἄλλὰ τὴν μὲν ὑπαρξιν τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ἴσως νὰ μὴ διαμφισβητήσῃ οὔτε ὁ Ἕλληνας διὰ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν οὔτε ὁ Ἰουδαῖος διὰ τῶν γραφικῶν μαρτυριῶν, τὴν ἐνανθρώπησιν ὅμως τοῦ Λόγου θὰ ἀποδοκιμάσουν ἐξ ἴσου καὶ ὁ ἓνας καὶ ὁ ἄλλος ὡς ἀπίθανον καὶ ὡς ἀπρεπῆ διὰ τὸν Θεόν. Διὰ τοῦτο θὰ φέρωμεν καὶ εἰς τὴν περὶ τούτου πίστιν τοὺς ἀντιλέγοντας χρησιμοποιοῦντες ἄλλην σειρὰν ἐπιχειρημάτων.

2. Πιστεύουν ὅτι τὰ πάντα ἐδημιουργήθησαν διὰ τοῦ Λόγου καὶ τῆς Σοφίας τοῦ συστήσαντος τὸ πᾶν Θεοῦ ἢ ἔχουν δυσπιστίαν καὶ εἰς τὴν ἀντίληψιν ταύτην; Ἄλλ' ἐὰν δὲν δέχωνται ὅτι ὁ Λόγος καὶ ἡ σοφία ἐπρωτοστάτησαν εἰς τὴν σύστασιν τῶν ὄντων θὰ τοποθετήσουν ἄλογίαν καὶ ἀτεχνίαν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ παντός. Ἐὰν δὲ τοῦτο ὁμολογῆται ἄτοπον καὶ ἀσεβές, πάντως θὰ ὁμολογηθῇ ὅτι πρυτανεῦει ὁ Λόγος καὶ ἡ σοφία εἰς τὰ ὄντα. Ἄλλ' ἤδη ἀπεδείχθη εἰς τὰ προηγούμενα ὅτι ὁ

δέδεικται, μὴ αὐτὸ τοῦτο ῥῆμα ὄν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἢ ἐξ ἐπιστήμης τινὸς ἢ σοφίας, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν τις ὑφ' ἑστώσα δύναμις, προαιρετικὴ τε παντὸς ἀγαθοῦ καὶ ἐν ἰσχύϊ πᾶν τὸ κατὰ προαίρεσιν ἔχουσα. Ἀγαθοῦ δὲ ὄντος τοῦ κόσμου, τὴν τῶν ἀγαθῶν ὀρεκτὴν τε καὶ ποιητικὴν δύναμιν αἰτίαν εἶναι.

3. Εἰ δὲ τοῦ κόσμου παντὸς ἡ ὑπόστασις τῆς τοῦ Λόγου δυνάμεως ἐξῆπται, καθὼς ἡ ἀκολουθία παρέδειξεν, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τῶν τοῦ κόσμου μερῶν μὴ ἄλλην ἐπινοεῖν αἰτίαν τινὰ τῆς συστάσεως, ἀλλ' ἢ τὸν Λόγον αὐτόν, δι' οὗ τὰ πάντα τὴν εἰς τὸ γενέσθαι πάροδον ἔσχε. Τοῦτον δὲ εἴτε Λόγον εἴτε σοφίαν εἴτε δύναμιν εἴτε Θεόν, εἴτε ἄλλο τι τῶν ὑψηλῶν τε καὶ τιμίων ὀνομάζειν τις ἐθέλοι, οὐ διοισόμεθα. Ὅτι γὰρ ἂν εὔρεθῆ δεικτικὸν τοῦ ὑποκειμένου ῥῆμα ἢ ὄνομα, ἐν ἐστὶ τὸ διὰ τῶν φωνῶν σημαινόμενον, ἢ αἰδιος τοῦ Θεοῦ δύναμις, ἢ ποιητικὴ τῶν ὄντων, ἢ εὐρετικὴ τῶν μὴ ὄντων, ἢ συνεκτικὴ τῶν γεγονότων, ἢ προορατικὴ τῶν μελλόντων. Οὗτος τοίνυν ὁ Θεός, ὁ Λόγος, ἢ σοφία, ἢ δύναμις, ἀπεδείχθη κατὰ τὸ ἀκόλουθον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ποιητῆς, οὐκ ἀνάγκη τιλὲ πρὸς τὴν τοῦ ἀνθρώπου κατασκευὴν ἐναχθεῖς, ἀλλ' ἀγάπης περιουσίᾳ τοῦ τοιοῦτου ζῶου δημιουργήσας τὴν γένεσιν.

4. Ἐδει γὰρ μῆτε τὸ φῶς ἀθέατον μῆτε τὴν δόξαν ἀμάρτυρον μῆτε ἀναπόλαυστον αὐτοῦ εἶναι τὴν ἀγαθότητα μῆτε τὰ ἄλλα πάντα ὅσα περὶ τὴν θείαν καθορᾶται φύσιν ἀργὰ κείσθαι, μὴ ὄντος τοῦ μετέχοντός τε καὶ ἀπολαύοντος. Εἰ τοίνυν ἐπὶ τοῦτοις ὁ ἀνθρώπος εἰς γένεσιν ἔρχεται, ἐφ' ᾧ τε μέτοχος τῶν θείων ἀγαθῶν γενέσθαι, ἀναγκαίως τοιοῦτος κατασκευάζεται, ὡς ἐπιτηδείως πρὸς τὴν τῶν ἀγαθῶν μετουσίαν ἔχειν. Καθάπερ γὰρ ὁ ὀφθαλμὸς διὰ τῆς ἐγκειμένης αὐτῷ φυσικῶς ἀγῆς ἐν κοινωνίᾳ τοῦ φωτός γίνεται, διὰ τῆς ἐμφύτου δυνάμεως τὸ συγ-

Λόγος τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι ἀπλῆ φωνὴ οὔτε προῖόν μαθήσεως καὶ σοφίας, ἀλλὰ δύνამις ὑπάρχουσα κατ' οὐσίαν, ἡ ὁποία εἶναι προαιρετικὴ παντὸς ἀγαθοῦ καὶ ἔχει τὴν ἰσχύν νὰ πραγματοποιήσῃ πᾶν ὅ,τι θέλει. Ἐπειδὴ δὲ ὁ κόσμος εἶναι ἀγαθός, εἶναι φανερόν ὅτι αἰτία αὐτοῦ εἶναι αὐτὴ ἡ ὀρεκτικὴ καὶ ποιητικὴ δύνამις τῶν ἀγαθῶν.

3. Ἐὰν δὲ ἡ ὑπόστασις τοῦ σύμπαντος ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς δυνάμεως τοῦ Λόγου, ὡς ἡ λογικὴ συνέπεια ἀπέδειξε, κατ' ἀπόλυτον ἀνάγκην δὲν πρέπει νὰ ἐννοηθῆ ἄλλη δημιουργικὴ αἰτία τῆς ὑποστάσεως καὶ τῶν μερῶν τοῦ σύμπαντος παρὰ αὐτὸς οὗτος ὁ Λόγος, διὰ τοῦ ὁποίου τὰ πάντα ἔλαβον τὴν πρὸς τὴν ὕπαρξιν κατεύθυνσιν. Τοῦτον δὲ δὲν ἔχομεν ἀντίρρησιν νὰ τὸν ὀνομάσῃ κανεὶς εἴτε Λόγον εἴτε σοφίαν εἴτε δύναμιν εἴτε Θεόν, εἴτε μὲ οἰανδήποτε ἄλλην ἐκ τῶν ὑψηλῶν καὶ τιμίων ὀνομασιῶν. Διότι ὅ,τι δήποτε ρῆμα ἢ ὄνομα ἐνδεικτικὸν τοῦ ὑποκειμένου εὑρεθῆ ἔν καὶ τὸ αὐτὸ εἶναι τὸ διὰ τῶν λέξεων σημαίνον, δηλαδὴ ἡ αἰδῖος δύνამις τοῦ Θεοῦ, ἡ δημιουργικὴ τῶν ὄντων, ἡ εὑρετικὴ τῶν μὴ ὄντων, ἡ συνεκτικὴ τῶν δημιουργημάτων, ἡ προαιρετικὴ τῶν μελλόντων. Αὐτὸς λοιπὸν ὁ Θεός, ὁ Λόγος, ἡ σοφία, ἡ δύνამις, ἀπεδείχθη ἐκ τῆς λογικῆς σειρᾶς τῆς σκέψεως ποιητῆς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὄχι ἐξ ἀνάγκης ἀχθεὶς εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ἀνθρώπων ἀλλ' ἐκ περισσῆς ἀγάπης δημιουργήσας τὸ ζῶον τοῦτο.

4. Διότι δὲν ἔπρεπεν οὔτε τὸ φῶς νὰ μείνῃ ἀθέατον, οὔτε ἡ δόξα ἀμάρτυρος οὔτε ἡ ἀγαθότης αὐτοῦ ἀναπόλαυστος, οὔτε ὅλα τὰ ἄλλα προσόντα τῆς θείας φύσεως νὰ μένουν ἀργά, λόγῳ ἀπουσίας τοῦ ὄντος τὸ ὁποῖον θὰ μετεῖχε καὶ θὰ ἀπήλαυεν αὐτῶν. Ἐὰν λοιπὸν ὁ ἀνθρώπος ἔρχεται εἰς τὴν ζωὴν δι' αὐτὸν τὸν σκοπὸν, δηλαδὴ διὰ νὰ γίνῃ μέτοχος τῶν θείων ἀγαθῶν, ἀναγκαίως κατασκευάζεται κατὰ τοιοῦτον τρόπον ὥστε νὰ δύναται νὰ προσαρμοσθῆ εἰς τὴν μετοχὴν τῶν ἀγαθῶν. Ὅπως λοιπὸν ὁ ὀφθαλμὸς διὰ τῆς ἐνυπαρχούσης εἰς αὐτὸν φυσικῆς λάμψεως γίνεται κοινωνὸς τοῦ φωτός, προσελκύων διὰ

γενές ἐφελκόμενος, οὕτως ἀναγκαῖον ἦν ἐγκραθῆναι τι τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει συγγενές πρὸς τὸ θεῖον, ὡς ἂν διὰ τοῦ καταλλήλου πρὸς τὸ οἰκεῖον τὴν ἔφουσι ἔχοι.

5. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῇ τῶν ἀλόγων φύσει, ὅσα τὸν ἔνυδρον καὶ ἐναέριον ἔλαχε βίον, καταλλήλως ἕκαστον τῷ τῆς ζωῆς εἶδει κατεσκευάσθη, ὡς οἰκεῖον ἑκατέρου καὶ ὁμόφυλον διὰ τῆς ποιᾶς τοῦ σώματος διαπλάσεως, τῷ μὲν τὸν ἀέρα, τῷ δὲ τὸ ὕδωρ εἶναι. Οὕτως οὖν καὶ τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῇ τῶν θείων ἀγαθῶν ἀπολαύσει γενόμενον, ἔδει τι συγγενές ἐν τῇ φύσει πρὸς τὸ μετεχόμενον ἔχειν. Διὰ τοῦτο καὶ ζωῆ καὶ λόγῳ καὶ σοφίᾳ καὶ πᾶσι τοῖς θεοπρεπέσιν ἀγαθοῖς κατεκοσμήθη, ὡς ἂν δι' ἑκάστου τούτων πρὸς τὸ οἰκεῖον τὴν ἐπιθυμίαν ἔχοι. Ἐπεὶ οὖν ἐν τῶν περὶ τὴν θείαν φύσιν ἀγαθῶν καὶ ἡ αἰδιότης ἐστίν, ἔδει πάντως μηδὲ τούτου τὴν κατασκευὴν εἶναι τῆς φύσεως ἡμῶν ἀπόκληρον, ἀλλ' ἔχειν ἐν ἑαυτῇ τὸ ἀθάνατον, ὡς ἂν διὰ τῆς ἐγκειμένης δυνάμεως γνωρίζοιτε τὸ ὑπερκείμενον καὶ ἐν ἐπιθυμίᾳ τῆς θείας αἰδιότητος εἶη.

6. Ταῦτα τῇ περιληπτικῇ φωνῇ δι' ἑνὸς ῥήματος ὁ τῆς κοσμογονίας ἐνεδείξατο λόγος, («κατ' εἰκόνα Θεοῦ») τὸν ἄνθρωπον γεγενῆσθαι λέγων. Ἐν γὰρ τῇ ὁμοιώσει τῇ κατὰ τὴν εἰκόνα πάντων τῶν ἐπὶ τὸ θεῖον χαρακτηριζόντων ἢ ἀπαριθμησὶς καὶ ὅσα περὶ τούτων ἱστορικώτερον ὁ Μωσῆς διεξέρχεται, ἐν διηγήσεως εἶδει δόγματα ἡμῖν παρατιθέμενος, τῆς τοιαύτης ἔχεται διδασκαλίας. Ὁ γὰρ παράδεισος ἐκεῖνος καὶ ἡ τῶν καρπῶν ἰδιότης, ὧν ἡ βρώσις οὐ γαστρὸς πλησμονήν, ἀλλὰ γνώσιν καὶ αἰδιότητα ζωῆς τοῖς γευσασμένοις δίδωσι, πάντα ταῦτα συνᾶδει τοῖς προτεθεωρημένοις περὶ τὸν ἄνθρωπον, ὡς ἀγαθῆς τε καὶ ἐν ἀγαθοῖς οὐσης κατ' ἀρχὰς ἡμῖν τῆς φύσεως.

τῆς ἐμφύτου δυνάμεως τὸ συγγενές πρὸς αὐτόν, οὕτως ἦτο ἀναγκαῖον νὰ ἀναμιχθῆ μετὴν ἀνθρωπίνην φύσιν στοιχειῶν τι συγγενές πρὸς τὸ θεῖον, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὸν διὰ τοῦ καταλλήλου στοιχείου νὰ ἔχη τὴν ἔφεσιν πρὸς τὸ συγγενές του.

5. Διότι καὶ εἰς τὴν ἄλογον φύσιν, ὡς ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὰ ἔνυδρα καὶ τὰ πτηνά, ἕκαστον κατεσκευάσθη καταλλήλως πρὸς τὸ εἶδος τῆς ζωῆς του ὥστε εἰς τὸ καθὲν ἐκ τῶν δύο εἰδῶν νὰ εἶναι διὰ τῆς εἰδικῆς διαπλάσεως τοῦ σώματος οἰκεῖον καὶ ὁμόφυλον, εἰς τὸ ἓν μὲν ὁ ἀήρ, εἰς τὸ ἄλλο δὲ τὸ ὕδωρ. Οὕτως λοιπὸν καὶ ὁ ἄνθρωπος, δημιουργηθεὶς διὰ νὰ ἀπολαύῃ τῶν θείων ἀγαθῶν, ἔπρεπε νὰ ἔχη ἐν ἑαυτῷ κάτι συγγενές πρὸς ἐκεῖνα τῶν ὁποίων θὰ μετείχε. Διὰ τοῦτο κατεκοσμήθη καὶ μετὴν ζωῆν καὶ μετὰ λόγον καὶ μετὰ σοφίαν καὶ μετὰ ὅλα τὰ θεοπρεπῆ ἀγαθὰ, ὥστε δι' ἐκάστου τούτων νὰ δύναται νὰ ἔχη τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς τὸ οἰκεῖον. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἀπὸ τὰ περὶ τὴν θείαν φύσιν ἀγαθὰ εἶναι καὶ ἡ αἰδιότης, ἔπρεπε πάντως οὔτε τούτου ἡ κατασκευὴ τῆς φύσεως ἡμῶν νὰ εἶναι ἄμοιρος καὶ τοῦ ἀγαθοῦ τούτου, ἀλλὰ νὰ ἔχη μέσα της τὴν ἀθανασίαν, ὥστε διὰ τῆς ἐνυπαρχούσης δυνάμεως νὰ δύναται ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ ἀναγνωρίζῃ τὸ ὑπερκείμενον καὶ νὰ ἐπιθυμῆ τὴν θείαν αἰδιότητα.

6. Ταῦτα ἡ περιγραφὴ τῆς κοσμογονίας ἐδήλωσε κατὰ περιληπτικὸν τρόπον μετὰ μίαν φράσιν, λέγων ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐδημιουργήθη «κατ' εἰκόνα Θεοῦ». Διότι ἡ ἀπαρίθμησις εἰς τὴν συμφώνως πρὸς τὸ κατ' εἰκόνα ὁμοίωσιν ὄλων τῶν ἐπὶ τὸ θεῖον ἀρμοζόντων χαρακτηριστικῶν καὶ ὅσα ἄλλα διεξέρχεται ὁ Μωϋσῆς ἱστορικώτερον, παραθέτων ἐνώπιον ἡμῶν δόγματα ἐν εἶδει διηγήσεως εἰς τὰ πλαίσια αὐτῆς τῆς διδασκαλίας εὐρίσκονται. Διότι ὁ παράδεισος ἐκεῖνος καὶ ἡ ἰδιότης τῶν καρπῶν, τῶν ὁποίων ἡ βρῶσις δὲν δίδει χορτασμὸν εἰς τὴν γαστέρα ἀλλὰ γινῶσιν καὶ αἰδιότητα εἰς τοὺς γευσασμένους, ὅλα αὐτὰ συμφωνοῦν μετὰ ὅσα ἐξετέθησαν προηγουμένως περὶ τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι δηλαδὴ κατ' ἀρχὰς ἡ φύσις ἡμῶν ἦτο ἀγαθὴ καὶ εὐρίσκετο μέσα εἰς τὰ ἀγαθὰ.

7. Ἄλλ' ἀντιλέγει τυχόν τοῖς εἰρημένοις ὁ πρὸς τὰ παρόντα βλέπων καὶ οἶεται διελέγχειν τὸν λόγον οὐκ ἀληθεύοντα, τῷ μὴ ἐν ἐκείνοις νῦν, ἀλλ' ἐν πᾶσι σχεδὸν τοῖς ὑπεναντίοις δοῦναι τὸν ἄνθρωπον. Ποῦ γὰρ τῆς ψυχῆς τὸ θεοειδές; ποῦ δὲ ἡ ἀπάθεια τοῦ σώματος; ποῦ τῆς ζωῆς τὸ αἰδιον; Ὁκύμορον, ἐμπαθές, ἐπίκηρον, πρὸς πᾶσαν παθημάτων ἰδέαν κατὰ τε ψυχὴν καὶ σῶμα ἐπιτήδειον. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λέγων καὶ κατατρέχων τῆς φύσεως, ἀνατρέπειν τὸν ἀποδοθέντα περὶ τοῦ ἀνθρώπου λόγον οἰήσεται. Ἄλλ' ὡς ἂν μηδαμοῦ τοῦ ἀκολούθου ὁ λόγος παρατραπείη, καὶ περὶ τούτων ἐν ὀλίγοις διαληφόμεθα.

8. Τὸ νῦν ἐν ἀτόποις εἶναι τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν, οὐχ ἱκανός ἐστιν ἔλεγχος τοῦ μηδέποτε τὸν ἄνθρωπον ἐν ἀγαθοῖς γεγενῆσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ Θεοῦ ἔργον ὁ ἄνθρωπος, τοῦ δι' ἀγαθότητα τὸ ζῶον τοῦτο παραγαγόντος εἰς γένεσιν, οὐκ ἂν τις εὐλόγως, οὐ ἡ αἰτία τῆς συστάσεως ἀγαθότης ἐστὶ καθυποπτέυσειεν, ἀλλ' ἕτερόν ἐστιν αἴτιον, τοῦ ταῦτά τε νῦν περὶ ἡμᾶς εἶναι, καὶ τῶν προτιμοτέρων ἐρημωθῆναι. Ἀρχὴ δὲ πάλιν καὶ πρὸς τοῦτον ἡμῖν τὸν λόγον οὐκ ἔξωθεν τῆς τῶν ἀντιλεγόντων ἐστὶ συγκαταθέσεως.

9. Ὁ γὰρ ἐπὶ μετουσίᾳ τῶν ἰδίων ἀγαθῶν ποιήσας τὸν ἄνθρωπον καὶ πάντων αὐτῷ τῶν καλῶν τὰς ἀφορμὰς ἐγκατασκευάσας τῇ φύσει, ὡς ἂν δι' ἑκάστου πρὸς τὸ ὁμοιον ἢ ὄρεξις φέροιτο, οὐκ ἂν τοῦ καλλίστου καὶ τιμιωτάτου τῶν ἀγαθῶν ἀπεστέρησε, λέγω δὴ τῆς κατὰ τὸ ἀδέσποτον καὶ αὐτεξοούσιον χάριτος. Εἰ γὰρ τις ἀνάγκη τῇ ἀνθρωπίνῃ ἐπεστάτει ζωῆς, διεψεύσθη ἂν ἡ εἰκὼν κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος, ἀλλοτριωθείσα τῷ ἀνομοίῳ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον. Τῆς γὰρ βασιλευούσης φύσεως ἡ ἀνάγκαις τισὶ ὑπέzeugμένη τε καὶ δουλεύουσα, πῶς ἂν εἰκὼν ὀνομά-

7. Ἀλλὰ πρὸς ὅσα ἐλέχθησαν ἴσως ἀντίπειη ὁ βλέπων τὰ παρόντα καὶ νὰ νομίση ὅτι δύναται νὰ ἀποδείξῃ ψευδὲς τὸ ἐπιχειρήμα, καθ' ὅτι ὁ ἄνθρωπος εὐρίσκεται τῶρα ὄχι εἰς ἐκεῖνα τὰ ἀγαθὰ, ἀλλὰ καθ' ὀλοκληρίαν σχεδὸν εἰς τὰ ἀντίθετα αὐτῶν. Πράγματι ποῦ εἶναι τῆς ψυχῆς τὸ θεόμορφον; Ποῦ εἶναι ἡ ἀπάθεια τοῦ σώματος; Ποῦ εἶναι ἡ ἀιδιότης τῆς ζωῆς; Εἶναι βραχύβιος, παθητός, πρόσκαιρος ὁ ἄνθρωπος, πρόσφορος εἰς πᾶν εἶδος παθημάτων τόσον κατὰ τὴν ψυχὴν ὅσον καὶ κατὰ τὸ σῶμα. Ταῦτα καὶ τὰ ὅμοια μὲ αὐτὰ λέγων καὶ ἀποδίδων ὡς ἐλαττώματα εἰς τὴν φύσιν, θὰ νομίση ὅτι ἀνατρέπει τὴν προτεθεισάν περὶ τοῦ ἀνθρώπου θέσιν. Ἄλλὰ διὰ νὰ μὴ παρατραπῆ ἡ ἔκθεσις ἀπὸ τὴν λογικὴν συνέχειάν της εἰς κανὲν σημεῖον, μὲ ὀλίγα λόγια θὰ ἐξετάσωμεν καὶ τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα.

8. Τὸ ὅτι τῶρα ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ εὐρίσκεται εἰς κατάστασιν ἀνώμαλον δὲν εἶναι ἱκανὴ ἀπόδειξις τοῦ ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἦτο ποτὲ εἰς κατάστασιν ἀπολαύσεως τῶν ἀγαθῶν. Ἐπειδὴ φυσικὰ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἔργον τοῦ Θεοῦ, ὁ ὅποιος ἐξ ἀγαθότητος ἔφερεν εἰς γένεσιν τὸ ζῶον τοῦτο, δὲν θὰ ἦτο εὐλογον νὰ ὑποπτευθῆ τις ὡς ὑπεύθυνον τῆς ἀτελείας ἐκεῖνον διὰ τὸν ὅποιον αἰτία δημιουργικῆς ἐνεργείας ἦτο ἡ ἀγαθότης, ἀλλὰ ἄλλο εἶναι τὸ αἷτιον τῆς παρουσίας μας καταστάσεως καὶ τῆς ἀποστερήσεώς μας ἀπὸ τὰ ἀνώτερα. Ἡ βᾶσις δὲ πάλιν τῆς ἐπιχειρηματολογίας μας καὶ εἰς τοῦτο τὸ θέμα δὲν εἶναι ἐκτὸς τῆς συγκαταθέσεως τῶν ἀντιλεγόντων πρὸς ἡμᾶς.

9. Διότι ὁ δημιουργήσας τὸν ἄνθρωπον διὰ νὰ μετέχη τῶν ἀγαθῶν του καὶ ἐναποθέσας εἰς τὴν φύσιν αὐτοῦ ὄλων τῶν καλῶν τὰς ἀφορμάς, μὲ τὸν σκοπὸν ὥστε δι' ἐκάστου αὐτῶν ἡ ὄρεξις νὰ φέρεται πρὸς τὸ ὅμοιον, ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἀπεστέρει αὐτὸν τοῦ καλυτέρου καὶ πολυτιμοτέρου τῶν ἀγαθῶν, δηλαδή τοῦ χαρίσματος τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ αὐτεξουσίου. Πράγματι ἂν ἐπεκράτῃ κάποια ἀνάγκη εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν, θὰ διεφύδετο ἡ εἰκὼν κατὰ τὸ μέρος ἐκεῖνο, ἀποξενωθείσα διὰ τοῦ ἀνομοίου πρὸς τὸ ἀρχέτυπον. Διότι ἡ ὑποζευγμένη καὶ

ζοιτο; Οὐκοῦν τὸ διὰ πάντων πρὸς τὸ θεῖον ὠμοιωμένον ἔδει πάντως ἔχειν ἐν τῇ φύσει τὸ αὐτοκρατὲς καὶ ἀδέσποτον, ὥστε ἄθλον ἀρετῆς εἶναι τὴν τῶν ἀγαθῶν μετουσίαν. Πόθεν οὖν, ἔρεϊς ὁ διὰ πάντων τοῖς καλλίστοις τετιμημένος, τὰ χεῖρω τῶν ἀγαθῶν ἀντηλλάξατο; Σαφῆς δὲ καὶ ὁ περὶ τούτου λόγος.

10. Οὐδεμία κακοῦ γένεσις ἐκ θείου βουλήματος τὴν ἀρχὴν ἔσχεν· ἢ γὰρ ἂν ἔξω μέμψεως ἦν ἡ κακία, Θεὸν ἑαυτῆς ἐπιγραφομένη ποιητὴν καὶ πατέρα· ἀλλ' ἐμφύεται πως τὸ κακὸν ἐνδοθεν, τῇ προαιρέσει τότε συνιστάμενον, ὅταν τις ἀπὸ τοῦ καλοῦ γένηται τῆς ψυχῆς ἀναχώρησις. Καθάπερ γὰρ ἡ ὄρασις φύσεώς ἐστιν ἐνεργεια, ἡ δὲ πῆρωσις, στέρησις ἐστι τῆς φυσικῆς ἐνεργείας, οὕτω καὶ ἡ ἀρετὴ πρὸς τὴν κακίαν ἀνθέστηκεν. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἄλλην κακίας γένεσιν ἐννοῆσαι ἢ ἀρετῆς ἀπουσίαν. Ὡσπερ γὰρ τοῦ φωτὸς ὑφαιρεθέντος ὁ ζόφος ἐπηκολούθησε, παρόντος δὲ οὐκ ἐστὶν, οὕτως, ἕως ἂν ἢ τὸ ἀγαθὸν ἐν τῇ φύσει, ἀνὸπαρκτὸν ἐστὶ καθ' ἑαυτὸ ἡ κακία, ἡ δὲ τοῦ κρείττονος ἀναχώρησις γίνεται τοῦ ἐναντίου γένεσις. Ἐπεὶ οὖν τοῦτο τῆς αὐτεξουσιότητός ἐστι τὸ ἰδίωμα, τὸ κατ' ἐξουσίαν ἀναιρεῖσθαι τὸ καταθύμιον, οὐχ ὁ Θεὸς σοι τῶν παρόντων ἐστὶν αἴτιος κακῶν, ἀδέσποτον τε καὶ ἀνετόν σοι κατασκευάσας τὴν φύσιν, ἀλλ' ἡ ἀβουλία τὸ χεῖρον ἀντὶ τοῦ κρείττονος προελομένη.

1. Ζητεῖς δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τυχόν τῆς κατὰ τὴν βουλήν διαμαρτίας; εἰς τοῦτο γὰρ ἡ ἀκολουθία τῶν λόγων φέρει. Οὐκοῦν πάλιν ἀρχὴ τις ἡμῖν κατὰ τὸ εὐλογον εὑρεθήσεται, ἢ καὶ τοῦτο σαφηνίσει τὸ ζήτημα.

2. Τοιοῦτόν τινα λόγον παρὰ τῶν Πατέρων διεδεξάμεθα· ἐστὶ δὲ ὁ λόγος, οὐ μυθώδης διήγησις, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως ἡμῶν τὸ πιστὸν ἐπαγόμενος. Διπλῆ τις ἐστὶν ἐν τοῖς οὐδοῖς κατα-

δουλεύουσα εἰς ἀνάγκας, πῶς θὰ ὠνομάζετο εἰκὼν τῆς βασιλευούσης φύσεως; Ἐπομένως τὸ ὄν, τὸ ὅποῖον εἶναι καθ' ὅλα ὠμοιωμένον πρὸς τὸ θεῖον, ἔπρεπεν ὅπωςδῆποτε νὰ ἔχη εἰς τὴν φύσιν του τὴν αὐτοκυριάρχίαν καὶ τὴν αὐτοκυριότητα, ὥστε ἡ μετοχὴ τῶν ἀγαθῶν νὰ εἶναι βραβεῖον διὰ τὴν ἀρετὴν του. Πῶς λοιπόν, θὰ εἶπης, ὁ δι' ὅλων τιμημένος ἀντήλλαξε μὲ τὰ ἄριστα ἀγαθὰ τὰ χειρότερα; Εἶναι σαφὴς ἡ ἀπάντησις καὶ εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο.

10. Καμμία γένεσις κακοῦ δὲν εἶχεν ἀρχὴν ἀπὸ τὸ θεῖον θέλημα· διότι τότε πράγματι ἡ κακία θὰ ἦτο ἔξω τῆς μομφῆς, ἂν ἔφερον εἰς ἐπιγραφὴν τὸν Θεὸν ὡς ποιητὴν καὶ πατέρα της. Ἄλλὰ τὸ κακὸν φυτρώνει κατὰ κάποιον τρόπον ἀπὸ μέσα, λαμβάνον ὑπαρξιν διὰ τῆς προαιρέσεως τότε, ὅταν συμβῆ ἀπομάκρυνσις τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ καλόν. Καθὼς δηλαδὴ ἡ ὄρασις εἶναι ἐνέργεια τῆς φύσεως, ἡ δὲ τυφλότης εἶναι στέρησις τῆς φυσικῆς ἐνεργείας, οὕτω καὶ ἡ ἀρετὴ εὐρίσκεται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν κακίαν. Δὲν εἶναι δὲ δυνατὸν νὰ ἐνοήσῃ κανεὶς ἄλλην αἰτίαν γενέσεως τῆς κακίας παρὰ τὴν ἀπουσίαν τῆς ἀρετῆς. Ὅπως δηλαδὴ, ὅταν ἀφαιρεθῇ τὸ φῶς, ἐπακολουθεῖ σκότος, ὅταν δὲ εἶναι παρόν, δὲν ὑπάρχει σκότος, οὕτως, ὅσον χρόνον ὑπάρχει τὸ ἀγαθὸν εἰς τὴν φύσιν, ἡ κακία εἶναι κάτι ἀνύπαρκτον καθ' ἑαυτὸ· δηλαδὴ ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ ἀνωτέρου προκαλεῖ τὴν γένεσιν τοῦ ἀντιθέτου. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἰδιότης τῆς αὐτεξουσιότητος εἶναι τοῦτο, τὸ νὰ διαλέγῃ τὰ ἀρεστὰ ἐλευθέρως, δὲν εἶναι ὁ Θεὸς αἴτιος τῶν κακῶν τὰ ὅποια σὲ εὐρίσκουν, ἐφ' ὅσον σοῦ κατεσκεύασε ἀδέσποτον καὶ ἐλευθέραν τὴν φύσιν, ἀλλ' ἡ ἀβουλία, ἡ ὅποια προετίμησε τὸ χειρότερον ἀντὶ τοῦ καλύτερου.

6 1. Ἀναζητεῖς ἴσως καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐκουσίας διαμαρτήσεως. Εἰς τοῦτο πράγματι ὁδηγεῖ ἡ σειρὰ τῆς διαπραγματεύσεως. Πάλιν λοιπὸν θὰ εὐρεθῇ ἀπὸ ἡμᾶς κάποια εὐλογος ἀρχή, ἡ ὅποια θὰ σαφηνίσῃ καὶ τοῦτο τὸ ζήτημα.

2. Ἀπὸ τοὺς Πατέρας ἐκληρονομήσαμεν τὸν ἐξῆς λόγον. Ὁ δὲ λόγος δὲν εἶναι μυθώδης διήγησις, ἀλλὰ λαμβάνει ἀξιοπιστίαν ἀπὸ τὴν ἰδίαν τὴν φύσιν μας. Ἡ ἀντίληψις περὶ τῶν

νόησις, εἰς τὸ νοητὸν τε καὶ αἰσθητὸν τῆς θεωρίας διηρημένης. Καὶ οὐδὲν ἂν παρὰ ταῦτα καταληφθεῖη ἐν τῇ τῶν ὄντων φύσει, τῆς διαιρέσεως ταύτης ἔξω φερόμενον. Διήρηται δὲ ταῦτα πρὸς ἄλληλα πολλῶ τῷ μέσῳ, ὡς μήτε τὴν αἰσθητὴν ἐν τοῖς νοητοῖς εἶναι γνωρίσμασι μήτε ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ἐκείνην, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἐναντίων ἐκατέραν χαρακτηρίζεσθαι. Ἡ μὲν γὰρ νοητὴ φύσις ἀσώματόν τι χρῆμά ἐστι καὶ ἀναφῆς καὶ ἀνείδεον. Ἡ δὲ αἰσθητὴ κατ' αὐτὸ τὸ ὄνομα ἐντὸς τῆς διὰ τῶν αἰσθητηρίων κατανοήσεως. Ἄλλ' ὥσπερ ἐν αὐτῷ τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ πολλῆς πρὸς ἄλληλα τῶν στοιχείων οὐσης ἐναντιώσεως, ἐπινενόηται τις ἁρμονία διὰ τῶν ἐναντίων ἁρμοζομένη παρὰ τῆς τοῦ παντὸς ἐπιστατούσης σοφίας καὶ οὕτω πάσης γίνεται πρὸς ἑαυτὴν συμφωνία τῆς κτίσεως, οὐδαμοῦ τῆς φυσικῆς ἐναντιότητος τὸν τῆς συμπνοίας εἰρμόν διαλαβούσης, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τοῦ αἰσθητοῦ πρὸς τὸ νοητὸν γίνεται τις κατὰ θεϊαν σοφίαν μίξις τε καὶ ἀνάκρασις, ὡς ἂν πάντα τοῦ καλοῦ κατὰ τὸ ἴσον μετέχοι καὶ μηδὲν τῶν ὄντων ἀμοιροίη τῆς κρείττονος φύσεως.

3. Διὰ τοῦτο τὸ μὲν κατάλληλον τῇ νοητῇ φύσει χωρίον, ἢ λεπτή, λογικὴ καὶ εὐκίνητος ἐστὶν οὐσία, κατὰ τὴν ὑπερκόσμιον λῆξιν πολλὴν ἔχουσα τῷ ἰδιάζοντι τῆς φύσεως πρὸς τὸ νοητὸν τὴν συγγένειαν. Προμηθεῖα δὲ κρείττονι πρὸς τὴν αἰσθητὴν φύσιν γίνεται τις τοῦ νοητοῦ συνανάκρασις, ὡς ἂν μηδὲν ἀπόβλητον εἶη τῆς κτίσεως, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, μηδὲ τῆς θείας κοινωνίας ἀπόκληρον. Τούτου χάριν ἐκ νοητοῦ τε καὶ αἰσθητοῦ τὸ κατὰ τὸν ἄνθρωπον μίγμα παρὰ τῆς θείας ἀναδεικνύεται φύσεως, καθὼς διδάσκει τῆς κοσμογενείας ὁ λόγος. «*Λαβῶν γάρ», φησί, «ὁ Θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, τὸν ἄνθρωπον ἐπλασε»* καὶ διὰ τῆς ἰδίας ἐμπνεύσεως τῷ πλάσματι τὴν ζωὴν ἐνεφύσησεν, ὡς ἂν συνεπαρθεῖη τῷ θείῳ τὸ γήϊνον καὶ μία τις κατὰ τὸ ὁμότιμον διὰ πάσης τῆς κτίσεως ἢ χάρις διήκοι, τῆς κἀτω φύσεως πρὸς τὴν ὑπερκόσμιον συγκριναμένης.

2. Α' Τιμ. 4,4.

3. Γεν. 2,7.

δντων είναι διπλή, διότι τὰ ἐπιστητὰ διακρίνονται εἰς νοητὰ καὶ αἰσθητὰ. Καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῆ ἔξω ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο τίποτε ἀπὸ τὰ εἰς τὴν φύσιν τῶν δντων εὐρισκόμενα· Ὑπάρχει δὲ μεταξύ των τόσον μεγάλη ἀπόστασις, ὥστε οὔτε ἡ αἰσθητὴ φύσις νὰ εὐρίσκεται εἰς τὰ νοητὰ γνωρίσματα οὔτε ἡ νοητὴ νὰ εὐρίσκεται εἰς τὰ αἰσθητὰ, ἀλλὰ ἡ καθεμία χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὰ ἀντίθετα γνωρίσματα. Διότι ἡ μὲν νοητὴ φύσις εἶναι κάτι τὸ ἀσώματον καὶ τὸ ἄπιαστον καὶ τὸ ἄμορφον. Ἡ δὲ αἰσθητὴ, ὡς φανερώνει καὶ τὸ ὄνομά της εὐρίσκεται εἰς τὸ πλαίσιον τῆς διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἀντιλήψεως. Ἄλλ' ὅπως εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον, ὅπου λαμβάνει χώραν πολλὴ ἐναντίωσις τῶν στοιχείων πρὸς ἄλληλα, ἔχει ἐπινοηθῆ κάποια ἀρμονία συγκροτουμένη ὑπὸ τῆς ἐπιστατούσης τοῦ παντὸς σοφίας ἐκ τῶν ἀντιθέτων καὶ οὕτως ὅλη ἡ κτίσις ἔχει ἐσωτερικὴν συμφωνίαν, χωρὶς πουθενά ἡ φυσικὴ ἐναντίωσις νὰ διαλύη τὸν εἰρμόν τῆς συμφωνίας, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον γίνεται κατὰ θεῖαν σοφίαν κάποιο εἶδος μίξεως καὶ συνθέσεως τοῦ αἰσθητοῦ πρὸς τὸ νοητόν, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὸν πάντα νὰ μετέχουν τοῦ καλοῦ ἐξ ἴσου τῆς ὠραιότητος καὶ κανὲν ἀπὸ τὰ ὄντα νὰ εἶναι ἀμέτοχον τῆς ἀνωτέρας φύσεως.

3. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν κατάλληλος διὰ τὴν νοητὴν φύσιν χῶρος εἶναι ἡ λεπτή, λογικὴ καὶ εὐκίνητος οὐσία, ἡ ὁποία κατὰ τὴν ὑπερκόσμιον κατάληξιν ἔχει μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ της προσόντα πολλὴν συγγένειαν πρὸς τὸ νοητόν. Κατ' ἀνωτέραν δὲ πρόνοιαν λαμβάνει χώραν ἀνάκρασις τοῦ νοητοῦ πρὸς τὴν αἰσθητὴν φύσιν, οὕτως ὥστε τίποτε ἀπὸ τὴν κτίσιν νὰ μὴ εἶναι ἀπόβλητον καὶ ἀπόκληρον τῆς θείας κοινωνίας². Ἐνεκεν τούτου τὸ μίγμα τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸν ἄνθρωπον ἀνεδείχθη ὑπὸ τῆς θείας φύσεως ἐκ νοητοῦ καὶ αἰσθητοῦ, καθὼς διδάσκει ἡ περιγραφή τῆς κοσμογονίας. Διότι λέγει, «Λαβὼν ὁ Θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς τὸν ἄνθρωπον ἔπλασε»³ καὶ διὰ τῆς ἰδίας ἐμπνεύσεως ἐνεφύσησε τὴν ζωὴν εἰς τὸ πλάσμα, ὥστε τὸ γήϊον νὰ ἐξυψωθῆ πρὸς τὸ θεῖον καὶ νὰ διήκη διὰ ὅλης τῆς κτίσεως μία χάρις ὁμοτίμως, ἀφοῦ ἡ κάτω φύσις ἀναμιγνύεται μὲ τὴν ὑπερκόσμιον.

4. Ἐπεὶ οὖν τῆς νοητῆς κτίσεως προϋποστάσης καὶ ἐκάστη τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων πρὸς τὴν τοῦ παντός σύστασιν ἐνεργείας τινὸς παρὰ τῆς τῶν πάντων ἐπιστατοῦσης ἐξουσίας προσνεμηθείσης, ἦν τις δύναμις ἢ τὸν περιέγειον τόπον συνέχειν τε καὶ περικρατεῖν τεταγμένη, εἰς αὐτὸ τοῦτο δυναμωθείσα παρὰ τῆς τὸ πᾶν οἰκονομοῦσης δυνάμεως· εἶτα κατεσκευάσθη τὸ γήϊνον πλάσμα τῆς ἄνω δυνάμεως ἀπεικόνισμα, τοῦτο δὴ τὸ ζῶον ὁ ἄνθρωπος· καὶ ἦν ἐν αὐτῷ τὸ θεοειδὲς τῆς νοητῆς φύσεως κάλλος, ἀδρότητι τινὶ δυνάμει συγκεκραμένον. Δεινὸν δὲ ποιεῖται καὶ οὐκ ἀνεκτὸν ὁ τὴν περιέγειον οἰκονομίαν λαχόν, εἰ ἐκ τῆς ὑποχειρίου αὐτῷ φύσεως ἀναδειχθήσεται τις οὐσία πρὸς τὴν ὑπερέχουσαν ἀξίαν ὁμοιωμένη. Τὸ δ' ὅπερ ἐπὶ τὸ πάθος κατεδρόνῃ τοῦ φθόνου ὁ ἐπὶ μηδενὶ κακῷ κτισθεὶς παρὰ τοῦ τὸ πᾶν ἐν ἀγαθότητι συστησαμένου, τὸ μὲν δι' ἀκριβείας διεξιέναι, οὐ τῆς παρουσίας πραγματείας ἐστί, δυνατόν δ' ἂν εἴη καὶ δι' ὀλίγου τοῖς ἀπειθεστέροις παραθέσθαι τὸν λόγον.

6. Τῆς γὰρ ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας οὐχ ὡς δύο τινῶν καθ' ὑπόστασιν φαινομένων ἢ ἀντιδιαστολῇ θεωρεῖται, ἀλλ' ὥσπερ ἀντιδιαίρεται τῷ ὄντι τὸ μὴ ὄν, καὶ οὐκ ἐστι καθ' ὑπόστασιν εἰπεῖν τὸ μὴ ὄν ἀντιδιαστέλλεσθαι πρὸς τὸ ὄν, ἀλλὰ τὴν ἀνυπαρξίαν ἀντιδιαίρεῖσθαι λέγομεν πρὸς τὴν ὑπαρξιν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ κακία τῷ τῆς ἀρετῆς ἀντικαθέστηκε λόγῳ, οὐ καθ' ἑαυτὴν τις οὐσα, ἀλλὰ τῇ ἀπουσίᾳ νοουμένη τοῦ κρείττονος. Καὶ ὥσπερ φαμὲν ἀντιδιαίρεσθαι τῇ ὁράσει τὴν πῆρωσιν, οὐ καθ' ἑαυτὴν οὐσαν ἐν τῇ φύσει τὴν πῆρωσιν, ἀλλὰ προλαβούσης ἕξεως στέρησιν, οὕτω καὶ τὴν κακίαν ἐν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ στερήσει θεωρεῖσθαι λέγομεν, οἷον τινα σκιὰν τῇ διαχωρήσει τῆς ἀκτίνος ἐπισυμβαίνουσαν.

7. Ἐπειδὴ τοίνυν ἡ ἄκτιστος φύσις τῆς κινήσεως τῆς κατὰ τροπὴν καὶ μεταβολὴν καὶ ἀλλοίωσιν ἐστὶν ἀνεπίδεκτος, πᾶν δὲ

4. Ἐποὶ λοιπὸν προεδημιουργήθη ἡ νοητὴ κτίσις ἐνωρίτερον καὶ εἰς ἐκάστην τῶν ἀγγελικῶν δυνάμεων ἐχορηγήθη παρὰ τῆς τὰ πάντα ἐπιστατούσης δυνάμεως κάποια ἐνέργεια διὰ συγκράτησιν τοῦ παντός μία δύναμις ἐτάχθη ἵνα συνέχη καὶ περιφρουρῇ τὸν περὶ τὴν γῆν τόπον, λαβοῦσα τὴν κατάλληλον πρὸς τὸ ἔργον τοῦτο ἰκανότητα ἀπὸ τὴν τὰ πάντα διοικοῦσαν δύναμιν. Ἐπειτα κατεσκευάσθη τὸ γήϊνον τοῦτο πλάσμα, ὡς ἀπεικόνισμα τῆς ἀνω δυνάμεως, αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ζῶον, ὁ ἄνθρωπος. Καὶ ὑπῆρχεν εἰς αὐτὸν τὸ θεοειδὲς κάλλος τῆς νοητῆς φύσεως ἀναμειγμένον κατ' ἀνέκφραστον τρόπον. Ἄλλ' ἐκεῖνος εἰς ὃν ἔλαχεν ἡ ἐπιστασία τῆς περιγείου θεωρεῖ προσβολὴν καὶ δὲν ἀνέχεται νὰ ἀναδειχθῇ ἐκ τῆς ὑποχειρίας εἰς αὐτὸν φύσεως κάποια οὐσία ὁμοιάζουσα πρὸς τὴν ὑπερέχουσαν ἀξίαν τοῦ Θεοῦ. Κατὰ ποῖον δὲ τρόπον κατέπεσεν εἰς τὸ πάθος τοῦ φθόνου ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος δὲν ἐκτίσθη καθόλου διὰ τὸ κακὸν ὑπὸ τοῦ συστήσαντος τὸ πᾶν ἐν ἀγαθότητι, δὲν εἶναι τῆς παρούσης πραγματείας νὰ ἐξετασθῇ λεπτομερῶς, καίτοι θὰ ἦτο δυνατὸν ἔστω καὶ δι' ὀλίγων νὰ ἐκτεθῇ τὸ θέμα χάριν τῶν ἀπειθεστέρων.

5. Ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία ἀντιδιαστέλλονται ὄχι ὡς δύο καθ' ὑπόστασιν φαινόμενα, ἀλλὰ ὅπως ἀντιδιαίρεται πρὸς τὸ μὴ ὄν τὸ ὄν, καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ μὴ ὄν ἀντιδιαστέλλεται πρὸς τὸ ὄν, ἀλλὰ λέγομεν ὅτι ἡ ἀνυπαρξία ἀντιδιαίρεται πρὸς τὴν ὑπαρξιν· κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ ἡ κακία ἀντιτίθεται πρὸς τὴν ἐννοιαν τῆς ἀρετῆς, ὄχι ὡς οὐσα ὑπόστασις καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ νοουμένη ὡς ἀπουσία τοῦ ἀνωτέρου. Καὶ ὅπως λέγομεν ὅτι ἡ τύφλωσις ἀντιτίθεται πρὸς τὴν ὄρασιν ὄχι ὡς ὑπάρχουσα καθ' ἑαυτήν εἰς τὴν φύσιν, ἀλλὰ ὡς στέρησις προϋπαρχούσης ἰκανότητος ὁράσεως, οὕτω λέγομεν ὅτι καὶ ἡ κακία νοεῖται ὡς στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ, ὡς κάποια σκιά ἢ ὁποῖα ἐπιπίπτει ὅταν χωρισθῇ ἡ ἀκτίς.

7. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ ἀκτιστος φύσις εἶναι ἀνεπίδεκτος τῆς κινήσεως ἢ ὁποῖα προκαλεῖ τροπὴν καὶ μεταβολὴν καὶ ἀλλοί-

τὸ διὰ κτίσεως ὑποστάν συγγενῶς πρὸς τὴν ἀλλοίωσιν ἔχει, διότι καὶ αὐτὴ τῆς κτίσεως ἢ ὑπόστασις ἀπὸ ἀλλοιωσεως ἤρξατο, τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι θεία δύναμις μετατεθέντος, κτιστὴ δὲ ἦν καὶ ἡ μνημονευθεῖσα δύναμις, αὐτεξουσίῳ κινήματι τὸ δοκοῦν αἰρουμένη, ἐπειδὴ πρὸς τὸ ἀγαθόν τε καὶ ἄφθονον ἐπέμυσσε νόημα, ὥσπερ ὁ ἐν ἡλίῳ τοῖς βλεφάροις ἐπιβαλὼν τὰς ὀψεις σκότος ὄρα, οὕτω κάκεινος αὐτῷ τῷ μὴ θελήσει τὸ ἀγαθὸν νοῆσαι τὸ ἐναντίον τῷ ἀγαθῷ κατενόησε, τοῦτο δὲ ἐστὶν ὁ φθόνος.

8. Ὁμολογεῖ δὲ παντὸς πράγματος ἀρχὴν τῶν μεθ' ἑαυτὴν κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἐπισυμβαινόντων αἰτίαν εἶναι, οἷον τῇ ὑγείᾳ τὸ εὐδεκτεῖν, τὸ ἐργάζεσθαι, τὸ καθ' ἡδονὴν βιοτεῦναι, τῇ δὲ νόσῳ τὸ ἀσθενεῖν, τὸ ἀνερέργητον εἶναι, τὸ ἐν ἀηδία τὴν ζωὴν ἔχειν· οὕτω καὶ τὰ ἄλλα πάντα ταῖς οἰκειαῖς ἀρχαῖς κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔπεται. Ὡσπερ οὖν ἡ ἀπάθεια τῆς κατ' ἀρετὴν ζωῆς ἀρχὴ καὶ ὑπόθεσις γίνεται, οὕτως ἡ διὰ τοῦ φθόνου γινομένη πρὸς κακίαν ῥοπή, τῶν μεθ' ἑαυτὴν πάντων ἀναδειχθέντων κακῶν ὁδὸς κατέστη. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπαξ πρὸς τὸ κακὸν τὴν ῥοπήν ἔσχεν ὁ τῇ ἀποστροφῇ τῆς ἀγαθότητος ἐν ἑαυτῷ γενήσας τὸν φθόνον, ὥσπερ λίθος ἀκρωρείας ἀπορῥαγείς ὑπὸ τοῦ ἰδίου βάρους πρὸς τὸ πρᾶνὲς συναλάνεται, οὕτω κάκεινος τῆς πρὸς τὸ ἀγαθὸν συμφυίας ἀποσπασθείς, καὶ πρὸς κακίαν βαρήσας καὶ καταειύσας, αὐτομάτως οἷόν τιμιν βάρει πρὸς τὸν ἔσχατον τῆς πονηρίας ὄρον συνασθεῖς ἀτηνέχθη, καὶ τὴν διανοητικὴν δύναμιν, ἣν εἰς τὴν συνέργειαν τῆς τοῦ κρείττονος μετουσίας ἔσχε παρὰ τοῦ κτίσαντος, ταύτην εἰς εὐρεσιν τῶν κατὰ κακίαν ἐπινοουμένων συνεργὸν ποιησάμενος, εὐμηχάνως διέρχεται δι' ἀπάτης τὸν ἄνθρωπον, αὐτὸν ἑαυτοῦ πείσας γενέσθαι φονέα τε καὶ αὐτόχειρα.

9. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῆς θείας εὐλογίας δυναμωθεὶς ὁ ἄνθρωπος, ὑψηλὸς μὲν ἦν τῷ ἀξιώματι, βασιλεύειν γὰρ ἐτάχθη

ωσιν, πᾶν δὲ τὸ λαβὸν ὑπαρξιν διὰ κτίσεως ἔχει ἔμφυτον τὴν ροπὴν πρὸς ἀλλοιώσιν, διότι καὶ αὕτη αὕτη ἢ ὑπόστασις τῆς κτίσεως ἤρχισε διὰ μιᾶς ἀλλοιώσεως καθὼς τὸ μὴ ὄν μετετέθη διὰ θείας δυνάμεως εἰς τὸ ὄν, κτιστὴ δὲ ἦτο καὶ ἡ μνημονευθεῖσα ἀγγελικὴ δύναμις, ἐκλέγουσα τὸ ἐπιθυμητὸν κατ' ἐλευθέραν κίνησιν. Ὄταν ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ ἄκακον νόημα, ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος στρέφων τὸ βλέμμα πρὸς τὸν ἥλιον βλέπει σκότος, οὕτω καὶ ὁ ἡγέτης τῶν ἀγγελικῶν ἐκείνων δυνάμεων μὲ μόνον τὸ ὅτι δὲν ἠθέλησε νὰ νοήσῃ τὸ ἀγαθὸν κατενόησε τὸ ἐναντίον τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦτο δὲ εἶναι ὁ φθόνος.

8. Εἶναι δὲ σύμφωνον εἰς τοῦτο τὸ ὅτι εἰς πᾶν πρᾶγμα ἡ ἀρχὴ εἶναι αἰτία τῶν ἐν συνεχεῖα συμβαινόντων, ὅπως παραδείγματος χάριν εἰς τὴν ὑγείαν ἢ εὐεξία, ἢ ἐργατικότης, ἢ εὐχάριστος ζωὴ, εἰς δὲ τὴν νόσον ἢ ἀσθενικότης, ἢ ἀπραξία, ἢ ἀηδία τῆς ζωῆς, οὕτω καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ἀκολουθοῦν τὴν ἀρχὴν των. Ὅπως λοιπὸν ἡ ἀπάθεια εἶναι ἀρχὴ καὶ ὑπόθεσις τῆς ἐναρέτου ζωῆς, οὕτω ἡ ροπή ἢ ὁποία κινεῖται ὑπὸ τοῦ φθόνου γίνεται ὁδὸς ὄλων τῶν μετ' αὐτὴν προκληθέντων κακῶν. Ἀφοῦ λοιπὸν, ἄπας ἔλαβε τὴν ροπὴν πρὸς τὸ κακὸν ὁ γεννήσας μέσα του τὸν φθόνον διὰ τῆς ἀποστροφῆς τῆς ἀγαθότητος, ἀπεσπάσθη ὡσὰν λίθος ἀπὸ τὸν κρημνὸν καὶ ἀπὸ τὸ βάρος του κατρακυλᾷ πρὸς τὰ κάτω, οὕτω καὶ ἐκεῖνος ἀποσπασθεὶς ἀπὸ τὴν συμφύσιν πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ στραφεὶς καὶ κλίνας πρὸς τὴν κακίαν αὐτομάτως κατήντησεν εἰς τὸ ἔσχατον σημεῖον τῆς πονηρίας, πιεζόμενος ἀπὸ κάποιον βάρος. Καταστήσας δὲ συνεργὸν διὰ τὴν εὐρεσιν ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἐπινοεῖ ἢ κακία τὴν διανοητικὴν δύναμιν τὴν ὁποῖαν ἔλαβεν ἀπὸ τὸν δημιουργὸν διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῆς μετουσίας τοῦ ὑψηλοτέρου, μηχανεύεται δι' αὐτῆς τὴν ἐξαπάτησιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ πείθει αὐτὸν νὰ γίνῃ φονεὺς ἑαυτοῦ καὶ αὐτόχειρ.

9. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄνθρωπος, ἐνδυναμωθείς διὰ τῆς θείας εὐλογίας, εἶχεν ὑψηλὴν ἀξίαν, ἀφοῦ ἐτάχθη νὰ βασιλευῇ τῆς γῆς

τῆς γῆς τε καὶ τῶν ἐπ' αὐτῆς πάντων, καλὸς δὲ τὸ εἶδος, ἀπεικόνισμα γὰρ τοῦ ἀρχετύπου ἐγεγόνει κάλλους, ἀπαθῆς δὲ τὴν φύσιν, τοῦ γὰρ ἀπαθοῦς μίμημα ἦν, ἀνάπλευς δὲ παρῆρσις, αὐτῆς κατὰ πρόσωπον τῆς θείας ἐμφανείας κατατροφῶν, ταῦτα δὲ τῷ Ἀντικειμένῳ τοῦ κατὰ τὸν φθόνον πάθους ὑπεκκαύματα ἦν, ἰσχυροὶ δὲ τινι καὶ βία δυνάμεως κατεργάσασθαι τὸ κατὰ γνώμην οὐχ οἶός τε ἦν, ὑπερίσχυε γὰρ ἡ τῆς εὐλογίας τοῦ Θεοῦ δύναμις τῆς τούτου βίας, διὰ τοῦτο ἀποστήσαι τῆς ἐνισχυούσης αὐτὸν δυνάμεως μηχανᾶται, ὡς ἂν ἐδάλωτος αὐτῷ πρὸς τὴν ἐπιβουλὴν κατασταίῃ. Καὶ ὡσπερ ἐπὶ λύχνον τοῦ πυρὸς τῆς θρυαλλίδος περιδεδραγμένον, εἴ τις ἀδυνατῶν τῷ φυσήματι σβέσαι τὴν φλόγα ὕδωρ ἐμμίξει ἐν τῷ ἐλαίῳ καὶ διὰ τῆς ἐπινοίας ταύτης ἀμαυρώσει τὴν φλόγα, οὕτω δι' ἀπάτης τῇ προαιρέσει τοῦ ἀνθρώπου τὴν κακίαν ἐμμίξας ὁ Ἀντικείμενος σβέσει τινὰ καὶ ἀμαύρωσιν τῆς εὐλογίας ἐποίησεν. Ἦς ἐπιλιπούσης, ἐξ ἀνάγκης τὸ ἀντικείμενον ἀντεισέρχεται. Ἀντίκειται δὲ τῇ ζωῇ μὲν ὁ θάνατος, ἡ ἀσθένεια δὲ τῇ δυνάμει, τῇ εὐλογία δὲ ἡ κατάρα, τῇ παρῆρσις δὲ ἡ αἰσχύνη, καὶ πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς τὰ κατὰ τὸ ἐναντίον νοούμενα. Διὰ τοῦτο ἐν τοῖς παροῦσι κακοῖς ἐστὶ νῦν τὸ ἀνθρώπινον, τῆς ἀρχῆς ἐκείνης τοιούτου τέλους τὰς ἀφορμὰς παρασχούσης.

1. Καὶ μηδεὶς ἐρωτάτω, εἰ προειδὼς τὴν ἀνθρωπίνην συμφορὰν ὁ Θεὸς τὴν ἐκ τῆς ἀβουλίας αὐτῷ συμβησομένην, ἤλθεν εἰς τὸ κτίσαι τὸν ἄνθρωπον, ᾧ τὸ μὴ γενέσθαι μᾶλλον ἴσως ἢ τὸ ἐν κακοῖς εἶναι λυσιτελέστερον ἦν. Ταῦτα γὰρ οἱ τοῖς μηχαναῖκοις δόγμασι δι' ἀπάτης παρασυρέντες εἰς σύστασιν τῆς ἐαντῶν πλάνης προβάλλουσιν, ὡς διὰ τοῦτο πονηρὸν εἶναι τὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως κτίστην ἀποδεικνύοντες. Εἰ γὰρ ἀγνοεῖ μὲν τῶν ὄντων ὁ Θεὸς οὐδέν, ἐν κακοῖς δὲ ὁ ἄνθρωπος, οὐδέτ' ἂν ὁ τῆς ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ διασφύζοιτο λόγος, εἴπερ ἐν κακοῖς

καὶ τῶν ἐπ' αὐτῆς πάντων, ἦτο δὲ καλὸς εἰς τὸ εἶδος, ἀφοῦ ὑπῆρξεν ἀπεικόνισμα τοῦ ἀρχετύπου κάλλους, ἦτο ἀπαθῆς κατὰ τὴν φύσιν, ἀφοῦ ἦτο μίμημα τοῦ ἀπαθοῦς, ἦτο δὲ γεμᾶτος παρρησίαν πρὸς τὸν Θεόν, ἀφοῦ ἀπελάμβανε τὸ πρόσωπον τῆς θείας ἐμφανείας, ὅλα δὲ αὐτὰ ἦσαν διὰ τὸν Ἀντικείμενον ὑπεκαύματα τοῦ πάθους τοῦ φθόνου, δὲν ἦτο δὲ οὗτος ἰκανὸς διὰ τῆς ἰσχύος καὶ τῆς δυναμικῆς βίας νὰ κάμη ἐκεῖνο τὸ ὅποῖον ἤθελε, διότι ὑπερίσχυε τῆς ἰδικῆς του βίας ἢ δύναμις τῆς εὐλογίας τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο μηχανεύεται νὰ τὸν ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τὴν ἐνισχύουσαν αὐτὸν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, ὥστε νὰ καταστῇ εὐάλωτος εἰς τὴν ἐπιβουλήν του. Καὶ ὅπως εἰς τὸν λύχνον, ὅταν τὸ πῦρ ἀρπάσῃ τὸ φυτίλιον, ὃ ἀδυνατῶν νὰ σβῆσῃ τὴν φλόγα μὲ τὸ φύσημα θὰ ρίψῃ ὕδωρ εἰς τὸ ἔλαιον, καὶ διὰ τῆς ἐπινοήσεως ταύτης θὰ σβῆσῃ τὴν φλόγα, οὕτω ὁ Ἀντικείμενος, ἀναμίξας δι' ἀπάτης μὲ τὴν προαίρεσιν τοῦ ἀνθρώπου τὴν κακίαν, ἐπιτυγχάνει κάποιαν σβέσιν καὶ ἀμαύρωσιν τῆς εὐλογίας. Καὶ ὅταν ἔλλειψῃ ἡ εὐλογία κατ' ἀνάγκην εἰσέρχεται ἀντ' αὐτῆς τὸ ἀντίθετον. Ἀντίκειται δὲ εἰς μὲν τὴν ζωὴν ὁ θάνατος, εἰς δὲ τὴν δύναμιν ἡ ἀσθένεια, εἰς δὲ τὴν εὐλογίαν ἡ κατάρρα, εἰς δὲ τὴν παρρησίαν ἡ ἐντροπή, καὶ εἰς πάντα τὰ ἀγαθὰ τὰ θεωρούμενα ὡς ἀντίθετα πρὸς αὐτά. Διὰ τοῦτο ἡ ἀνθρωπότης εὐρίσκεται τώρα εἰς τὴν παροῦσαν κακὴν κατάστασιν, διότι τοιοῦτου τέλους τὰς ἀφορμὰς προσέφερον ἡ ἀρχὴ ἐκεῖνη.

- 7 1. Ἄς μὴ διερωτηθῇ κανεὶς ἐὰν ὁ Θεὸς προέβῃ εἰς τὴν κτίσιν τοῦ ἀνθρώπου, μολοντί προέβλεπε τὴν συμφορὰν ἢ ὅποια θὰ προήρχετο ἀπὸ τὴν ἀβουλίαν του εἰς τὸν ἄνθρωπον, διὰ τὸν ὅποῖον θὰ ἦτο ἴσως ἐπωφελέστερον μᾶλλον νὰ μὴ δημιουργηθῇ παρὰ τὸ νὰ εὐρίσκεται εἰς τὰ κακά. Πράγματι προβάλλουν εἰς στήριξιν τῆς πλάνης των οἱ παρασυρθέντες δι' ἀπάτης εἰς τὰς μανιχαϊκὰς δοξασίας, ὥστε νὰ ἀποδείξουν διὰ τούτων ὅτι εἶναι πονηρὸς ὁ κτίστης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Διότι ἐὰν ὁ μὲν Θεὸς οὐδὲν τῶν ὄντων ἀγνοῇ, ὃ δὲ ἄνθρωπος εὐρίσκεται εἰς τὰ δεινὰ, τότε δὲν θὰ διεσώζετο ἡ ἰδιότης τῆς

μέλλοντα τὸν ἄνθρωπον ζήσεσθαι πρὸς τὸν βίον παρήγαγεν. Εἰ γὰρ ἀγαθῆς φύσεως ἢ κατὰ ἀγαθὸν ἐνέργεια πάντως ἐστίν, ὁ λυπηρὸς οὗτος καὶ ἐπικηρὸς βίος οὐκέτ' ἂν, φησίν, εἰς τὴν τοῦ ἀγαθοῦ δημιουργίαν ἀνάγοιτο· ἀλλ' ἕτερον χρὴ τῆς τοιαύτης ζωῆς αἴτιον οἶεσθαι, ᾧ πρὸς πονηρίαν ἢ φύσιν ἐπιρρέπῳς ἔχει.

2. Ταῦτα γὰρ πάντα καὶ τὰ τοιαῦτα, τοῖς μὲν ἐν βάθει καθάπερ τινὰ ψευδοποιὸν βαφὴν τὴν αἰρετικὴν παραδεδεγμένοις ἀπάτην, ἰσχύν τινα διὰ τῆς ἐπιπολαίου πιθανότητος ἔχειν δοκεῖ· τοῖς δὲ διορατικωτέροις τῆς ἀληθείας σαθρὰ ὄντα καὶ πρόχειρον τὴν τῆς ἀπάτης ἀπόδειξιν ἔχοντα σαφῶς καθορᾶται. Καί μοι δοκεῖ καλῶς ἔχειν τὸν Ἀπόστολον ἐν τούτοις συνήγορον τῆς κατ' αὐτὸν παρηγορίας προστήσασθαι. Διαιρεῖ γὰρ ἐν τῷ πρὸς Κορινθίους λόγῳ τὰς τε σαρκώδεις καὶ τὰς πνευματικὰς τῶν ψυχῶν καταστάσεις, δεικνύς, οἶμαι, διὰ τῶν λεγομένων, ὅτι οὐ δι' αἰσθήσεως τὸ καλὸν ἢ τὸ κακὸν προσήκει κρίνειν, ἀλλ' ἔξω τῶν κατὰ τὸ σῶμα φαινομένων τὸν νοῦν ἀποστήσαντα, αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῆς τοῦ καλοῦ τε καὶ τοῦ ἐναντίου διακρίνειν τὴν φύσιν. Ὁ γὰρ πνευματικὸς, φησίν, ἀνακρίνει τὰ πάντα. Ταύτην οἶμαι τὴν αἰτίαν τῆς τῶν δογμάτων τούτων μυθοποιίας τοῖς τὰ τοιαῦτα προφέρουσιν ἂν γεγενῆσθαι, ὅτι πρὸς τὸ ἡδὺ τῆς σωματικῆς ἀπολαύσεως τὸ ἀγαθὸν ὀριζόμενοι, διὰ τὸ πάθει καὶ ἀδῶσθήμασιν ὑποκεῖσθαι κατ' ἀνάγκην τὴν τοῦ σώματος φύσιν σύνθετον οὖσαν καὶ εἰς διάλυσιν ῥέουσσαν, ἐπακολουθεῖν δέ πως τοῖς τοιούτοις παθήμασιν ἀλγεινὴν τινα αἴσθησιν, πονηροῦ τὴν ἀνθρωποποιίαν ἔργον εἶναι νομίζουσιν. Ὡς εἶγε πρὸς τὸ ὑψηλότερον ἔβλεπεν αὐτοῖς ἢ διάνοια καὶ τῆς περὶ τὰς ἡδονὰς διαθέσεως τὸν νοῦν ἀποικίσαντες ἀπαθῶς ἀπεσκόπουν τὴν τῶν ὄντων φύσιν, οὐκ ἂν ἄλλο τι κακὸν εἶναι παρὰ τὴν πονηρίαν ᾧ-

ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ, ἐφ' ὅσον οὗτος θὰ παρῆγεν εἰς τὸν βίον τὸν ἀνθρώπου ἂν καὶ ἐπρόκειτο νὰ ζῆ εἰς τὰ δεινὰ. Ἄν ἡ ἐνέργεια τῆς ἀγαθότητος εἶναι ὅπωςδήποτε συνέπεια τῆς ἀγαθῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ, ὁ λυπηρὸς οὗτος καὶ πρόσκαιρος βίος δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναχθῆ εἰς τὴν δημιουργίαν ἀγαθοῦ Θεοῦ, λέγει· ἀλλὰ πρέπει ἄλλον νὰ θεωρήσωμεν αἴτιον τῆς τοιαύτης ζωῆς, τοῦ ὁποῦλου ἡ φύσις ἔχει ροπὴν πρὸς τὴν πονηρίαν.

2. Ταῦτα πάντα καὶ τὰ ὅμοια ἀπὸ ἐκείνους μὲν οἱ ὅποιοι παραδέχονται τὴν αἰρετικὴν ἀπάτην ὡσὰν ψευδὲς ἐπίχρισμα θεωροῦνται ἐξ ἐπιπολαιότητος ὅτι ἔχουν κάποιαν ἰσχύν. Ἄπὸ ἐκείνους ὅμως οἱ ὅποιοι βλέπουν καθαρὰ τὴν ἀλήθειαν θεωροῦνται σαθρὰ καὶ ἔχοντα μέσα των τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀπάτης. Καὶ νομίζω ὅτι εἰς ταῦτα καλὸν εἶναι νὰ ὀρίσωμεν τὸν Ἀπόστολον συνήγορον τῶν ἰδικῶν του παραινέσεων ὡς πρὸς τὸ θέμα τοῦτο. Πράγματι εἰς τὴν πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴν του ⁴ διαιρεῖ τὰς καταστάσεις τῶν ψυχῶν εἰς σαρκῶδεις καὶ εἰς πνευματικὰς, δεικνύων διὰ τῶν λεγομένων, ὅπως νομίζω, ὅτι τὸ καλὸν ἢ τὸ κακὸν δὲν πρέπει νὰ κρίνη κανεὶς μὲ κριτήριον τὰς αἰσθήσεις, ἀλλ' ἀφοῦ ἀποσύρη τὸν νοῦν ἔξω ἀπὸ τὰ σωματικὰ φαινόμενα δέον νὰ διακρίνη τὴν φύσιν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀντιθέτου αὐτοῦ καθ' ἑαυτήν. Διότι «ὁ πνευματικὸς ἀνακρίνει πάντα», λέγει. Νομίζω λοιπὸν ὅτι αὐτὴ ἡ αἰτία τῆς μυθοποιίας τῆς διδασκαλίας ταύτης ὑπὸ ἐκείνων οἱ ὅποιοι τὴν ὑποστηρίζουν εἶναι αὕτη, ὅτι, ὀρίζοντες οὗτοι τὸ ἀγαθὸν ὡς γλυκύτητα τῆς σωματικῆς ἀπολαύσεως, ἐξ αἰτίας τοῦ ὅτι κατ' ἀνάγκην ἡ φύσις τοῦ σώματος σύνθετος οὔσα καὶ ρέουσα εἰς διάλυσιν ὑπόκειται εἰς πάθη καὶ ἀρρωστήματα, ὅτι ἀκολουθεῖ δὲ εἰς τὰ τοιαῦτα παθήματα σχετικὴ αἴσθησις πόνου, δι' αὐτὸ νομίζουν ἢ πλάσις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἔργον πονηροῦ Θεοῦ. Ἄλλ' ἔὰν ἐβλεπε πρὸς τὸ ὑψηλότερον ἢ διάνοια αὐτῶν καὶ ἂν ἀπομακρύνοντες τὸν νοῦν ἀπὸ τὰς ἡδονικὰς διαθέσεις ἡρεῦνων τὴν φύσιν τῶν ὄντων ἄνευ τοῦ ἐπηρασμοῦ τῶν παθῶν, τότε δὲν θὰ ἐνό-

θησαν. Πονηρία δὲ πᾶσα ἐν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ στερήσει χαρακτηρίζεται, οὐ καθ' ἑαυτὴν οὐσα, οὐδὲ καθ' ὑπόστασιν θεωρουμένη. Κακὸν γὰρ οὐδὲν ἔξω προαιρέσεως ἐφ' ἑαυτοῦ κεῖται, ἀλλὰ τῷ μὴ εἶναι τὸ ἀγαθὸν οὕτω κατονομάζεται. Τὸ δὲ μὴ ὄν οὐχ ὑφέστηκε, τοῦ δὲ μὴ ὑφεστῶτος δημιουργὸς ὁ τῶν ὑφεστῶτων δημιουργὸς οὐκ ἔστιν.

3. Οὐκοῦν ἔξω τῆς τῶν κακῶν αἰτίας ὁ Θεός, ὁ τῶν ὄντων, οὐχ ὁ τῶν μὴ ὄντων ποιητὴς ὢν, ὁ τὴν ὄρασιν, οὐ τὴν πῆρῳσιν δημιουργήσας, ὁ τὴν ἀρετὴν, οὐ τὴν στέρησιν αὐτῆς ἀναδείξας ἄθλον τῆς προαιρέσεως, ὁ τὸ τῶν ἀγαθῶν γέρας τοῖς κατ' ἀρετὴν πολιτενομένοις προθεῖς, οὐκ ἀνάγκη τινὶ βιαία πρὸς τὸ ἑαυτῷ δοκοῦν ὑποζεύξας τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, καθάπερ τι σκευὸς ἔμφυχον ἀκουσίως πρὸς τὸ καλὸν ἐφελκόμενος. Εἰ δὲ τοῦ φωτὸς ἐξ αἰθρίας καθαρῶς περιλάμποντος, ἔκουσίως τις ἐπιβάλλοι τοῖς βλεφάροις τὴν ὄρασιν, ἔξω τῆς τοῦ μὴ βλέποντος αἰτίας ὁ ἥλιος.

1. Ἄλλ' ἀγανακτεῖ πάντως ὁ πρὸς τὴν ἀνάλυσιν βλέπων τοῦ σώματος καὶ χαλεπὸν ποιεῖται τῷ θανάτῳ τὴν ζωὴν ἡμῶν διαλύεσθαι. Οὐκοῦν ἐπισκεψάσθω διὰ τοῦ σκυθρωποῦ τούτου τὴν ὑπερβολὴν τῆς θείας εὐεργεσίας. Τάχα γὰρ ἂν μᾶλλον διὰ τούτου προσαχθείη θαυμάσαι τὴν χάριν τῆς περὶ τὸν ἀνθρωπον τοῦ Θεοῦ κηδεμονίας. Τὸ ζῆν διὰ τὴν τῶν καταθυμίων ἀπόλαυσιν αἰρετόν ἐστι τοῖς τοῦ βίου μετέχουσιν. Ὡς εἰ γέ τις ἐν δδύνας διαβίῳ, παρὰ πολὺ τῷ τοιοῦτῳ τὸ μὴ εἶναι τοῦ ἀλγεινῶς εἶναι προτιμότερον κρίνεται. Οὐκοῦν ἐξετάσωμεν εἰ ὁ τῆς ζωῆς χορηγὸς πρὸς ἄλλο τι βλέπη καὶ οὐχ ὅπως ἂν ἐν τοῖς καλλίστοις βιώημεν.

2. Ἐπειδὴ γὰρ τῷ ἀντεξουσίῳ κινήματι τοῦ κακοῦ τὴν κοινωνίαν ἐξεσπασάμεθα, διὰ τινος ἡδονῆς οἶόν τι δηλητήριον μέλιτι παραρτυθὲν τῇ φύσει τὸ κακὸν καταμίξαντες, καὶ διὰ τοῦτο τῆς κατὰ τὸ ἀπαθὲς νοουμένης μακαριότητος ἐκπεσόν-

* Περὶ τῶν ἀγανακτούντων διατὶ ἀποθνήσκει ὁ ἀνθρώπος καὶ περὶ τοῦ ὅτι τοῦτο συμβαίνει διὰ τὸ καλὸν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὅτι διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὑπάρχει ὁ θάνατος.

μιζον ὡς αἰτίαν τοῦ κακοῦ τίποτε ἄλλο, παρὰ μόνον τὴν πονηρίαν. Πᾶσα πονηρία δὲ χαρακτηρίζεται ὡς στέρησις τοῦ ἀγαθοῦ μὴ ὑπάρχουσα καθ' ἑαυτὴν καὶ μὴ εὐρισκομένη εἰς ὑπόστασιν. Διότι τίποτε κακὸν δὲν ὑπάρχει ἔξω ἀπὸ τὴν προαίρεσιν εἰς καθ' ἑαυτὴν ὑπόστασιν, ἀλλὰ ὀνομάζεται κακὸν μόνον διὰ τὸ ὅτι ἀπουσιάζει τὸ ἀγαθόν. Τὸ δὲ μὴ ὄν δὲν ὑπάρχει, τοῦ δὲ μὴ ὑπάρχοντος δὲν εἶναι δημιουργὸς ὁ δημιουργὸς τῶν ὑπαρχόντων.

3. Ἐπομένως ὁ Θεὸς εἶναι ἔξω τῆς αἰτίας τῶν κακῶν, ὁ ποιητὴς τῶν ὄντων καὶ ὄχι τῶν μὴ ὄντων, ὁ δημιουργήσας τὴν ὄρασιν, καὶ ὄχι τὴν τύφλωσιν, ὁ ἀναδείξας τὴν ἀρετὴν, καὶ ὄχι τὴν στέρησιν αὐτῆς ὡς ἄθλον τῆς προαιρέσεως, ὁ θέσας ἀμοιβὴν τὰ ἀγαθὰ εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι ζοῦν κατ' ἀρετὴν, ζεύξας τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν πρὸς τὴν θέλησίν του ὄχι ἀναγκαστικῶς, ὡσάν νὰ ἦτο ἔμψυχον δοχεῖον τὸ ὅποιον προσελκύει εἰς τὸ ἀγαθὸν ἀκουσίως. Ἐὰν δὲ κάποιος καλύπτῃ ἔκουσίως τοὺς ὀφθαλμοὺς μὲ τὰ βλεφάρὰ του ἐνῶ λάμπει τὸ φῶς καθαρὰ εἰς αἴθριον οὐρανόν, ὁ Θεὸς εἶναι ἔξω τῆς αἰτίας τοῦ μὴ βλέποντος.

8 1. Πάντως ἀγανακτεῖ ἐκεῖνος ὁ ὅποιος βλέπει τὴν διάλυσιν τοῦ σώματος καὶ θεωρεῖ φοβερὸν τὸ ὅτι διὰ τοῦ θανάτου διαλύεται ἡ ζωὴ μας*. Ἄς σκεφθῆ λοιπὸν διὰ τοῦ θλιβεροῦ τούτου γεγονότος τὴν παρουσίαν τῆς θείας εὐεργεσίας. Διότι ἀπὸ αὐτὸ θὰ ὀδηγηθῆ νὰ θαυμάσῃ περισσότερο τὴν χάριν τῆς φροντίδος τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἀνθρώπον. Ἡ ζωὴ εἶναι ἀρεστὴ εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι μετέχουν τῆς ζωῆς διὰ τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ἀγαθῶν. Διότι ἐὰν ἔζη κανεὶς εἰς τὰς ὀδύνας, αὐτὸς θὰ προέκρινε πολὺ περισσότερο νὰ μὴ ζῆ παρὰ νὰ ζῆ μέσα εἰς τὸν πόνον. Λοιπὸν ὡς ἐξετάσωμεν ἐὰν ὁ χορηγὸς τῆς ζωῆς ἔχη κάτι ἄλλο ὑπ' ὄψιν καὶ ὄχι τὸ πῶς θὰ καλοπεράσωμεν εἰς τὴν ζωὴν.

2. Ἐπειδὴ λοιπὸν διὰ τῆς αὐτεξουσίου ἐνεργείας συνεδέθημεν μὲ τὸ κακόν, καταμίξαντες μὲ κάποιαν ἡδονὴν ὡς δηλητήριον ἀρτυμένον μὲ μέλι τὸ κακόν καὶ διὰ τοῦτο ἐκπεσόντες ἀπὸ τὴν ἀληθινὰ ἀπαθῆ μακαριότητα μετεμορφώθημεν πρὸς

τες, πρὸς τὴν κακίαν μετεμορφώθημεν· τούτου ἔνεκεν οἷόν τι σκευὸς ὀστράκινον πάλιν ὁ ἄνθρωπος εἰς γῆν ἀναλύεται, ὅπως ἂν τῆς νῦν ἐναπειλημμένης αὐτῷ ῥυπαρίας ἀποκριθείσης εἰς τὸ ἐξ ἀρχῆς σχῆμα διὰ τῆς ἀναστάσεως ἀναπλασθείη. Τὸ δὲ τοιοῦτον δόγμα ἱστορικώτερον μὲν καὶ δι' αἰνιγμάτων ὁ Μωσῆς ἡμῖν ἐκτίθεται· πλὴν ἔκδηλον καὶ τὰ αἰνίγματα τὴν διδασκαλίαν ἔχει. Ἐπειδὴ γάρ, φησὶν, ἐν τοῖς ἀπηγορευμένοις ἐγένοντο οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι καὶ τῆς μακαριότητος ἐκείνης ἀπεγυμνώθησαν, δερματίνους ἐκβάλλει χιτῶνας τοῖς πρωτοπλάστοις ὁ Κύριος· οὐ δέ μοι δοκεῖ πρὸς τὰ τοιαῦτα δέρματα τοῦ λόγον τὴν διάνοιαν φέρειν (ποίων γὰρ ἀποσφαγόντων καὶ δαρέντων ζώων ἐπινοεῖται αὐτοῖς ἡ περιβολή;), ἀλλ' ἐπειδὴ πᾶν δέσμα χωρισθὲν τοῦ ζώου, νεκρὸν ἐστὶ, πάντως οἶμαι τὴν πρὸς τὸ νεκροῦσθαι δύναμιν, ἢ τῆς ἀλόγου φύσεως ἐξαίρετος ἦν ἐκ προμηθείας, μετὰ ταῦτα τοῖς ἀνθρώποις ἐπιβεβληκῆναι τὸν τὴν κακίαν ἡμῶν λατρεύοντα, οὐχ ὡς εἰς ἀεὶ παραμένειν. Ὁ γὰρ χιτῶν τῶν ἔξωθεν ἡμῖν ἐπιβαλλομένων ἐστὶ, πρὸς καιρὸν τὴν ἑαυτοῦ χρῆσιν παρέχων τοῦ σώματος, οὐ συμπεφυκῶς τῇ φύσει.

3. Οὐκοῦν ἐκ τῆς τῶν ἀλόγων φύσεως ἡ νεκρότης οἰκονομικῶς περιετέθη τῇ εἰς ἀθανασίαν κτισθείσῃ φύσει, τὸ ἔξωθεν αὐτῆς περικαλύπτουσα, οὐ τὸ ἔσωθεν, καὶ τὸ αἰσθητὸν τοῦ ἀνθρώπου μέρος διαλαμβάνουσα, αὐτῆς δὲ τῆς θείας εἰκόνοσ οὐ προσαιπτομένη. Λύεται δὲ τὸ αἰσθητὸν, οὐκ ἀφανίζεται. Ἀφανισμὸς μὲν γὰρ ἐστὶν ἢ εἰς τὸ μὴ ὄν μεταχώρησις, λύσις δὲ ἢ εἰς τὰ τοῦ κόσμου στοιχεῖα πάλιν, ἀφ' ὧν τὴν σύστασιν ἔσχεν, διάλυσις. Τὸ δὲ ἐν τούτοις γενόμενον οὐκ ἀπόλωλε, καθ' ἑκπεύγη τὴν κατάληψιν τῆς ἡμετέρας αἰσθήσεως. Ἡ δὲ αἰτία τῆς λύσεως δῆλη διὰ τοῦ ἠθέντος ἡμῖν ὑποδείγματος. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ αἰσθησις πρὸς τὸ παχὺ τε καὶ γῆϊνον οἰκείως ἔχει, τῆς κρείττο-

τὴν κακίαν. Διὰ τοῦτο ὡσὰν ὀστράκινον σκεῦος ὁ ἄνθρωπος διαλύεται καὶ γίνεται πάλιν γῆ, ὥστε ἀφοῦ ἀποπλυθῆ ἡ ἀκαθαρσία τὴν ὁποίαν εἶχε τώρα προσλάβει, νὰ ἀναπλασθῆ εἰς τὸ ἀρχικόν του σχῆμα διὰ τῆς ἀναστάσεως. Τὸ τοιοῦτον δὲ διδασκαλία ἐκθέτει εἰς ἡμᾶς ὁ Μωϋσῆς κατὰ τρόπον ἱστορικώτερον καὶ δι' αἰνιγμάτων. Ἄλλ' ὁμως καὶ τὰ αἰνίγματα περιέχουν ἔκδηλα διδάγματα. Ἐπειδὴ λοιπόν, λέγει, οἱ πρωτόπλαστοὶ ἐγεύθησαν τὰ ἀπηγορευμένα καὶ ἀπεγυμνώθησαν τῆς μακαριότητος ἐκείνης ὁ Κύριος ἐπιθέτει εἰς αὐτοὺς χιτῶνας δερματίνους. Δὲν νομίζω δὲ ὅτι φέρει τὴν ἔννοιαν τοῦ λόγου πρὸς τὰ τοιαῦτα δέρματα (διότι ποῖα ζῶα ἐσφάγησαν καὶ ἐξεδάρησαν ὥστε νὰ σχηματισθῆ ἡ περιβολὴ αὐτῶν μετὰ τὰ δέρματα;), ἀλλ' ἐπειδὴ πᾶν δέρμα χωρισθὲν τοῦ ζώου εἶναι κάτι τὸ νεκρόν, νομίζω ὅτι πάντως ὁ θεραπευτὴς τῆς κακίας μας ἐπέβαλεν ἔπειτα εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν δύναμιν πρὸς τὴν νέκρωσιν, ἡ ὁποία εἶναι ἀρχικῶς κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικόν τῆς ἀλόγου φύσεως, διὰ νὰ μὴ παραμένῃ μετὰ ταῦτα εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἡ κακία αἰωνίως. Διότι ὁ χιτῶν εἶναι κάτι τὸ ὁποῖον ἐπιτίθεται ἐξωτερικῶς εἰς ἡμᾶς, προσφέρων τὴν ὑπηρεσίαν του προσκαίρως εἰς τὸ σῶμα καὶ δὲν εἶναι σύμφυτος εἰς τὸν ἄνθρωπον.

3. Ἐπομένως ἡ νεκρότης ἐπεβλήθη εἰς τὴν φύσιν μας, ἡ ὁποία ἐκτίσθη διὰ νὰ εἶναι ἀθάνατος, κατ' οἰκονομίαν ἀπὸ τὴν φύσιν τῶν ἀλόγων, περικαλύπτουσα τὸ ἐξωτερικόν αὐτῆς, ὅχι τὸ ἐσωτερικόν, καὶ ἐπεκτεινομένη εἰς τὸ αἰσθητὸν μέρος τοῦ ἀνθρώπου, χωρὶς νὰ ἐγγίξῃ αὐτὴν ταύτην τὴν θεῖαν εἰκόνα. Λύεται δὲ τὸ αἰσθητὸν μέρος, δὲν ἀφανίζεται. Διότι ἀφανισμὸς εἶναι ἡ μετάβασις εἰς τὸ μὴ ὄν, λύσις δὲ εἶναι ἡ διάλυσις εἰς τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔλαβε τὴν σύστασιν. Ἐκεῖνο δὲ τὸ ὁποῖον ἐσχηματίσθη ἀπὸ αὐτὰ δὲν χάνεται, καὶ ἂν ἀκόμη ἐκφεύγῃ τὴν κατάληψιν τῆς αἰσθήσεώς μας. Ἡ δὲ αἰτία τῆς λύσεως εἶναι φανερά ἐκ τοῦ ἀναφερθέντος παραδείγματος. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἡ αἰσθησις ἔχει συγγένειαν πρὸς τὸ παχὺ καὶ

ρος δὲ καὶ ὑψηλοτέρας τῶν περὶ τὸ καλὸν κρίσεως ἐν τῇ δοκιμασίᾳ τῶν αἰσθήσεων ἀμαρτηθείσης, τῆς δὲ τοῦ καλοῦ διαμαρτίας τὴν τῆς ἐναντίας ἐξέως ὑπόστασιν ἐνεργησάσης, τὸ ἀχρειωθὲν ἡμῶν μέρος τῆ παραδοχῆ τοῦ ἐναντίου λύεται.

4. Ὁ δὲ τοῦ ὑποδείγματος λόγος τοιοῦτός ἐστι· δεδόσθω τι σκεῦος ἐκ πηλοῦ συνεστηκέναι· τοῦτο δὲ πλήρες ἐκ τινοῦ ἐπιβουλήs γεγενῆσθαι τετηκότος μολύβδου· τὸν δὲ μολύβδον ἐκχυθέντα παγῆναι καὶ μένειν ἀπρόσχυτον· ἀντιποιεῖσθαι δὲ τοῦ σκεύους τὸν κεκτημένον· ἔχοντα δὲ τοῦ κεραμεύειν τὴν ἐπιστήμην, περιθρόψαι τε τῷ μολύβδῳ τὸ ὄστρακον, εἴθ' οὕτω πάλιν κατὰ τὸ πρότερον σχῆμα πρὸς τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ χρῆσιν ἀναπλάσσει τὸ σκεῦος, κενὸν τῆς ἐμμιχθείσης ὕλης γενόμενον. Οὕτως οὖν καὶ ὁ τοῦ ἡμετέρου σκεύους πλάστης, τῷ αἰσθητῷ μέρει, τὸ κατὰ τὸ σῶμά φημι, τῆς κακίας καταμιχθείσης, διαλύσας τὴν παραδεξαμένην τὸ κακὸν ὕλην, πάλιν ἀμιγῆς τοῦ ἐναντίου διὰ τῆς ἀναστάσεως ἀναπλάσσει, πρὸς τὸ εἶς ἀρχῆς κάλλος ἀναστοιχειώσει τὸ σκεῦος.

5. Ἐπειδὴ δὲ σύνδεσις τις καὶ κοινωνία τῶν κατὰ ἀμαρτίαν παθημάτων γίνεται τῇ τε ψυχῇ καὶ τῷ σώματι, καὶ τις ἀναλογία τοῦ σωματικοῦ θανάτου πρὸς τὸν ψυχικόν ἐστι θάνατον (ὥσπερ γὰρ ἐν σαρκὶ τὸ τῆς αἰσθητῆς χωρισθῆναι ζωῆς προσαγορευόμενον θάνατον, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς τὸν τῆς ἀληθοῦς ζωῆς χωρισμὸν θάνατον ὀνομάζομεν), ἐπεὶ οὖν μία τις ἐστι τοῦ κακοῦ κοινωνία, καθὼς προείρηται, ἐν ψυχῇ τε θεωρουμένη καὶ σώματι, δι' ἀμφοτέρων γὰρ πρόβεισιν εἰς ἐνέργειαν τὸ πονηρόν· διὰ τοῦτο ὁ μὲν τῆς διαλύσεως θάνατος ἐκ τῆς τῶν νεκρῶν δευμάτων ἐπιβολῆς τῆς ψυχῆς οὐχ ἄπτεται. Πῶς γὰρ ἂν διαλυθεῖ τὸ μὴ συγκείμενον;

6. Ἐπειδὴ χρεία τοῦ κἀκείνης τὰς ἐμφυείσας ἐξ ἀμαρτιῶν κηλίδας διὰ τινοῦ ἰατρείας ἐξαιρεθῆναι, τούτου ἔνεκεν, ἐν

γήϊνον καὶ ἡ ἀνωτέρα καὶ ὑψηλότερα κρίσις ἔσφαλε λόγῳ τῆς δοκιμασίας τῶν αἰσθήσεων, ἡ δὲ ἀστοχία ἀπὸ τὸ καλὸν ἐνήργησε τὴν ὑπόστασιν τῆς ἐναντίας ἔξωθεν, διὰ τοῦτο τὸ ἀχρηστευθὲν μέρος μας διαλύεται λόγῳ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ ἀντιθέτου.

4. Ἡ ἔννοια τοῦ παραδείγματος εἶναι ἡ ἐξῆς. Ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι ἓν σκεῦος κατασκευάσθη ἐκ πηλοῦ· ὅτι δὲ ἀπὸ κάποιαν ἐπιβουλήν τοῦτο ἐγέμισε μὲ λειομένον μόλυβδον καὶ ὁ μόλυβδος ἀφοῦ ἐχύθη εἰς τὸ σκεῦος ἔπηξε καὶ μένει στερεός· ὅτι ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ σκεύους τὸ διεξεδίκησεν, ἀσκῶν δὲ τὴν κεραμικὴν τέχνην κατακομμάτιασε τὸ περὶ τὸν μόλυβδον ὄστρακον καὶ ἔπειτα πάλιν ἀνέπλασε τὸ σκεῦος εἰς τὸ πρῶτον του σχῆμα διὰ τὴν κανονικὴν χρῆσιν του ἀφοῦ ἐκενώθη ἀπὸ τὴν ἀναμιχθεῖσαν εἰς αὐτὸ ὕλην τοῦ μολύβδου. Οὕτω λοιπὸν καὶ ὁ πλάστης τοῦ ἰδικοῦ μας σκεύους, ἐπειδὴ ἡ κακία ἀνεμίχθη μὲ τὸ αἰσθητὸν μέρος, τὸ σῶμα δηλαδή, ἀφοῦ διαλύσῃ τὴν ὕλην ἢ ὁποῖα ἐδέχθη τὸ κακὸν καὶ ἀναπλάσῃ αὐτὸ πάλιν καθαρὸν ἀπὸ τὸ κακὸν διὰ τῆς ἀναστάσεως, θὰ ἀνασχηματίσῃ τὸ σκεῦος κατὰ τὸ ἐξ ἀρχῆς κάλλος του.

5. Ἐπειδὴ δὲ γίνεται σύνδεσις καὶ κοινωνία τῶν ἐκ τῆς ἁμαρτίας παθημάτων τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος καὶ ὑπάρχει ἀναλογία μεταξὺ τοῦ σωματικοῦ καὶ τοῦ ψυχικοῦ θανάτου, (ὅπως δηλαδή εἰς τὴν σάρκα τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τὴν αἰσθητὴν ζωὴν ὀνομάζομεν θάνατον, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τὴν ἀληθῆ ζωὴν ὀνομάζομεν θάνατον), ἐπειδὴ λοιπὸν, ὅπως προελέχθη, ἡ κοινωνία τοῦ κακοῦ εἶναι μία, παρατηρούμενη καὶ εἰς τὴν ψυχὴν καὶ εἰς τὸ σῶμα, καθ' ὅσον ἡ πονηρία προχωρεῖ μέσῳ ἀμφοτέρων, διὰ τοῦτο ὁ μὲν θάνατος τῆς διαλύσεως, ὁ ἔχων τὴν ἀφορμὴν ἐκ τῆς ἐπενδύσεως τῶν νεκρῶν δερμάτων, δὲν ἐγγίζει τὴν ψυχὴν. Διότι πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ διαλυθῇ τὸ ἀσύνθετον;

6. Ἐπειδὴ ἦτο ἀνάγκη νὰ ἀφαιρεθοῦν διὰ τινος θεραπείας καὶ ἐκείνης αἱ ἐμφυεῖσαι ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν κηλίδες, διὰ τοῦτο

μὲν τῇ παρουσίᾳ ζωῆ τὸ τῆς ἀρετῆς φάρμακον εἰς θεραπείαν τῶν τοιούτων προσετέθη τραυμάτων. Εἰ δὲ ἀθεράπευτος μένει, ἐν τῷ μετὰ ταῦτα βίῳ ταμιεύεται ἡ θεραπεία. Ἄλλ' ὡσπερ εἰσὶ τινες κατὰ τὸ σῶμα τῶν παθημάτων διαφοραί, ὧν αἱ μὲν ῥᾶον, αἱ δὲ δυσκολώτερον τὴν θεραπείαν προσίενται, ἐφ' ὧν καὶ τομαὶ καὶ καντήρια καὶ πικραὶ φαρμακοποιαὶ πρὸς τὴν ἀναίρεσιν τοῦ ἐνσκήφαντος πάθους τῷ σώματι παραλαμβάνονται, τοιοῦτόν τι καὶ ἡ μετὰ ταῦτα κρίσις εἰς θεραπείαν τῶν τῆς ψυχῆς ἀρῶσθημάτων κατεπαγγέλλεται, ὃ τοῖς μὲν χαννοτέροις ἀπειλή καὶ σκυθρωπῶν ἐστὶν ἐπανάστασις, ὡς ἂν φόβῳ τῆς τῶν ἀλγειῶν ἀντιδόσεως πρὸς τὴν φυγὴν τῆς κακίας σωφρονισθῆμεν, τοῖς δὲ συνετωτέροις ἰατρεία καὶ θεραπεία παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸ ἴδιον πλάσμα πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐπανάγοντος χάριν εἶναι πιστεύεται. Ὡς γὰρ οἱ τοὺς ἡλούς καὶ τοὺς ἀκροχορδόνας παρὰ φύσιν ἐπιγενομένους τῷ σώματι διὰ τομῆς ἢ καύσεως ἀποξύνοντες, οὐκ ἀνώδυνον ἐπάγουσι τῷ εὐεργετουμένῳ τὴν ἴασιν, πλὴν οὐκ ἐπὶ βλάβῃ τοῦ ὑπομένουτος τὴν τομὴν ἄγουσιν, οὕτω καὶ ὅσα ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν, διὰ τῆς τῶν παθημάτων κοινωνίας ἀποσαρκωθείσιν, ὑλώδη περιττώματα ἐπιπωροῦται, ἐν τῷ καιρῷ τῆς κρίσεως τέμνεται καὶ ἀποξύνεται τῇ ἀπορῥήτῳ ἐκείνῃ σοφίᾳ καὶ δυνάμει, καθὼς λέγει τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ τοὺς κακῶς ἔχοντας ἰατρούτος· «Ὁὐ χρεῖαν γὰρ ἔχουσι», φησί, «οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες».

7. Διὰ δὲ τὸ πολλὴν γεγενῆσθαι τῇ ψυχῇ πρὸς τὸ κακὸν συμφύταν, ὡσπερ ἡ τῆς μυρμηκίας τομὴ δριμύσσει τὴν ἐπιφάνειαν (τὸ γὰρ παρὰ φύσιν ἐμφυὲς τῇ φύσει διὰ τινος συμπαθείας τῷ ὑποκειμένῳ προσίσχεται καὶ τις γίνεται τοῦ ἀλλοτρίου πρὸς τὸ ἡμέτερον παράλογος συνανάγκρασις, ὡς λυπεῖσθαι καὶ δάκνεσθαι τοῦ παρὰ φύσιν χωριζομένην τὴν αἴσθησιν), οὕτω καὶ τῆς ψυχῆς ἀπολεπτυνομένης τε καὶ ἐκτηκομένης ἐν τοῖς ὑπὲρ

εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν προσετέθη τὸ φάρμακον τῆς ἀρετῆς διὰ τὴν θεραπείαν τῶν τοιούτων τραυμάτων. Ἐὰν δὲ μὲν ἄθεράπευτος, ἢ θεραπεία ἐπιφυλάσσεται νὰ λάβῃ χώραν εἰς τὸν μετὰ ταῦτα βίον. Ἄλλ' ὅπως ὑπάρχουν διαφοραὶ εἰς τὰ σωματικὰ παθήματα, τῶν ὁποίων ἄλλα μὲν δέχονται τὴν θεραπείαν εὐκολώτερον ἄλλα δὲ δυσκολώτερον, ἐπὶ τῶν τελευταίων δὲ καὶ τομαὶ καὶ καύσεις γίνονται καὶ πικρὰ φάρμακα λαμβάνονται πρὸς ἐξάλειψιν τῆς ἐνσκηψάσης εἰς τὸ σῶμα ἀσθενείας, κάτι παρόμοιον ὑπόσχεται ἢ μετὰ ταῦτα κρίσις διὰ τὴν θεραπείαν τῶν ἀσθενειῶν τῆς ψυχῆς. Καὶ τοῦτο πιστεύεται ὅτι εἶναι διὰ μὲν τοὺς ἀπερισκέπτους ἢ ἀπειλῆ καὶ ἢ ἐπίσεισις τῶν τρομερῶν, ὥστε ἐκ τοῦ φόβου τῆς ἀνταποδόσεως τῶν θλιβερῶν νὰ σωφρονισθῶμεν πρὸς ἀποφυγὴν τῆς κακίας, διὰ δὲ τοὺς συνετωτέρους ἢ ἰατρεία καὶ θεραπεία ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐπαναφέροντος τὸ πλάσμα του εἰς τὴν ἀρχικὴν χάριν. Ὅπως δηλαδὴ οἱ ἀφαιροῦντες μὲ τομὴν ἢ καῦσιν τοὺς παρὰ φύσιν ὄγκους καὶ τὰς ἐληγὰς τοῦ σώματος, δὲν ἐπιφέρουν εἰς τὸν ἀσθενῆ ἀνώδυνον τὴν θεραπείαν, πάντως ὁμως δὲν ἐνεργοῦν τὴν χειρουργικὴν ἐπέμβασιν πρὸς βλάβην τοῦ ἀσθενοῦς, οὕτω καὶ ὅσα περιττὰ ὑλώδη ἐξογκώματα ἀναπτύσσονται λόγῳ τῆς κοινωνίας τῶν παθημάτων εἰς τὰς ψυχὰς μας, κατὰ τὴν ὥραν τῆς κρίσεως κόπτονται καὶ ξύνονται κατὰ τὴν ἄρρητον ἐκείνην σοφίαν καὶ δύναμιν, καθὼς λέγει τὸ εὐαγγέλιον τοῦ θεραπεύοντος τοὺς ἀσθενεῖς· «οὐ χρεῖαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες»⁵.

7. Λόγῳ δὲ τῆς πολλῆς συνυπάρξεως τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ κακοῦ, ὅπως ἢ ἀποκοπὴ τοῦ σαρκώματος προκαλεῖ πόνον εἰς τὸ δέρμα δριμύν (διότι τὸ παρὰ φύσιν εἰσελθὸν εἰς τὴν φύσιν συσχετίζεται κατὰ τρόπον τινὰ συμπαθείας μὲ τὸ ὑποκείμενον καὶ γίνεται μία παράλογος συνανάκρασις τοῦ ξένου στοιχείου πρὸς τὸ φυσικόν μας στοιχεῖον, ὥστε ἢ αἰσθησις νὰ λυπῆται καὶ νὰ πονῆ καθὼς χωρίζεται ἀπὸ τὸ παρὰ φύσιν στοιχεῖον), οὕτω καὶ ὅταν ἢ ψυχὴ ἀπολειπύνηται καὶ λειώνῃ διὰ

τῆς ἁμαρτίας ἐλέγχους, καθὼς πού φησιν ἡ προφητεία, διὰ τὴν ἐν βᾶθει γενομένην πρὸς τὸ κακὸν οικειότητα, κατ' ἀνάγκην ἐπακολουθοῦσιν ἄρρητοί τινες καὶ ἀνέκφραστοι ἀλγηδόνες, ὧν ἡ διήγησις ἐκ τοῦ Ἰσοῦ τὸ ἀφραστον ἔχει, τῇ τῶν ἐλπιζομένων ἀγαθῶν φύσει. Οὕτε γὰρ ταῦτα οὔτε ἐκεῖνα τῇ δυνάμει τῶν λόγων ἢ τῶν οτοχασμῶν τῆς διανοίας ὑπάγεται.

8. Οὐκοῦν πρὸς τὸ πέρας τις ἀποσκοπῶν τῆς σοφίας τοῦ τὸ πᾶν οικονομούντος, οὐκέτ' ἂν εὐλόγως κακῶν αἴτιον τὸν τῶν ἀνθρώπων δημιουργὸν ὑπὸ μικροψυχίας κατονομάζοι, ἢ ἀγνοεῖν αὐτὸν τὸ ἐσόμενον λέγων ἢ εἰδότα καὶ πεποιηκότα μὴ ἔξω τῆς πρὸς τὸ πονηρὸν ὁρμῆς εἶναι. Καὶ γὰρ ἤδει τὸ ἐσόμενον, καὶ τὴν πρὸς τὸ γινόμενον ὁρμὴν οὐκ ἐκώλυσεν. Ὅτι γὰρ ἐκτραπήσεται τοῦ ἀγαθοῦ τὸ ἀνθρώπινον, οὐκ ἠγνόησεν ὁ πάντα ἐμπειρικρατῶν τῇ προορατικῇ δυνάμει, καὶ τὸ ἐφεξῆς τῷ παρωχηκότι βλέπων κατὰ τὸ ἴσον. Ἄλλ' ὥσπερ τὴν παρατροπὴν ἐθεάσατο, οὕτω καὶ τὴν ἀνάκλησιν αὐτοῦ πάλιν τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν κατενόησε. Τί οὖν ἄμεινον ἦν; Καθόλου μὴ ἀγαγεῖν τὴν φύσιν ἡμῶν εἰς γένεσιν, ἐπειδὴ τοῦ καλοῦ διαμαρτήσεσθαι προεώρα τὸν γενησόμενον, ἢ ἀγαρόντα καὶ νεοσηκότα πάλιν πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς χάριν ἀνακαλέσασθαι; Τὸ δὲ διὰ τὰς σωματικὰς ἀλγηδόνας, αἱ τῷ ῥευστῷ τῆς φύσεως κατ' ἀνάγκην ἐπισυμβαίνουσι, κακῶν ποιητὴν τὸν Θεὸν ὀνομάζειν, ἢ μηδὲ ὄλως ἀνθρώπου κτίστην αὐτὸν οἶεσθαι, ὡς ἂν μὴ καὶ τῶν ἀλγυνόντων ἡμᾶς αἴτιος ὑπονοοῖτο, τοῦτο τῆς ἐσχάτης μικροψυχίας ἐστὶ τῶν τῇ αἰσθήσει τὸ καλὸν καὶ τὸ κακὸν διακρινόντων, οἱ οὐκ ἴσασιν, ὅτι ἐκεῖνο τῇ φύσει μόνον ἐστὶν ἀγαθόν, οὐδ' ἡ αἰσθησις οὐκ ἐφάπτεται, καὶ μόνον ἐκεῖνο κακόν, ἢ τοῦ ἀγαθοῦ ἄλλοτριώσεις. Πόνοις δὲ καὶ ἡδοναῖς τὸ καλὸν καὶ τὸ κακὸν κρι-

τῶν ἐλέγχων περὶ τῆς ἀμαρτίας ὡς λέγει κάπου ἡ προφητεία ², ἐξ αἰτίας τῆς βαθείας οἰκειότητος πρὸς τὸ κακόν, κατ' ἀνάγκην ἑπακολουθοῦν ἀνέκφραστοι καὶ ἄρρητοι πόνοι, τῶν ὁποίων ἡ περιγραφή εἶναι ἐξ ἴσου ἀνέκφραστος μὲ τὴν περιγραφὴν τῆς φύσεως τῶν ἐλπιζομένων ἀγαθῶν. Διότι οὔτε ταῦτα οὔτε ἐκεῖνα ὑπάγονται εἰς τὴν δύναμιν τῶν λόγων ἢ τῶν στοχασμῶν τῆς διανοίας.

8. Ἐπομένως ἐξετάζων κανεῖς τὸν ἀπώτερον σκοπὸν τῆς σοφίας τοῦ τὸ πᾶν οἰκονομοῦντος, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρήσῃ εὐλόγως λόγῳ μικροψυχίας αἴτιον τῶν κακῶν τὸν δημιουργὸν τῶν ἀνθρώπων, λέγων εἴτε ὅτι αὐτὸς ἀγνοεῖ τὰ μέλλοντα εἴτε ὅτι, ἀφοῦ ἐγνώριζε τὰ μέλλοντα καὶ ἐδημιούργησε τὸν ἄνθρωπον, δὲν εἶναι ἀνεύθυνος διὰ τὴν πρὸς τὸ κακόν ὀρμὴν. Διότι ἐγνώριζε τί θὰ ἐγίνετο καὶ παρὰ ταῦτα δὲν ἠμπόδισε τὴν ροπὴν πρὸς ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον θὰ συνέβαινε. Βεβαίως ὅτι θὰ ἐξετρέπετο ἀπὸ τὸ ἀγαθὸν ὁ ἄνθρωπος, δὲν τὸ ἠγνόει ὁ τὰ πάντα περικρατῶν μέσα εἰς τὴν προορατικὴν του δύναμιν καὶ ἐξ ἴσου βλέπων καὶ τὸ μέλλον καὶ τὸ παρελθόν. Ἄλλ' ὅπως προεῖδε τὴν ἀπομάκρυνσιν ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον προενόησε καὶ τὴν ἀνάκλησιν αὐτοῦ εἰς τὸ ἀγαθόν. Τί θὰ ἦτο λοιπὸν καλύτερον; Νὰ μὴ ἐδημιούργει καθόλου τὴν φύσιν ἡμῶν, ἐπειδὴ προέβλεπεν ὅτι τὸ δημιουργημα θὰ ἀπεμακρύνετο τοῦ καλοῦ, ἢ νὰ τὸν δημιουργήσῃ καὶ ἀφοῦ ἀσθενήσῃ νὰ τὸν ἀνακαλέσῃ πάλιν εἰς τὴν ἀρχικὴν χάριν; Τὸ νὰ θεωρῇ δὲ κανεῖς τὸν Θεὸν αἴτιον τῶν κακῶν ἐξ αἰτίας τῶν σωματικῶν πόνων, οἱ ὅποιοι κατ' ἀνάγκην παρατηροῦνται εἰς τὴν ρευστὴν φύσιν ἡμῶν, ἢ νὰ μὴ θεωρῇ κανεῖς αὐτὸν καθόλου κτίστην τοῦ ἀνθρώπου, διὰ νὰ μὴ θεωρηθῇ αἴτιος καὶ τῶν λυπούντων ἡμᾶς, τοῦτο εἶναι δεῖγμα τῆς ἐσχάτης μικροψυχίας τῶν διακρινόντων διὰ τῆς αἰσθήσεως τὸ καλὸν καὶ τὸ κακὸν εἰς τὴν αἴσθησιν, οἱ ὅποιοι δὲν γνωρίζουν ὅτι ἐκεῖνο μόνον εἶναι φύσει ἀγαθὸν τὸ ὁποῖον δὲν ἐγγίξει ἢ αἰσθησις καὶ μόνον ἐκεῖνο εἶναι κακόν, ἢ ἀλλοτρίωσις τοῦ ἀγαθοῦ. Τὸ νὰ κρίνῃ δὲ

νειν τῆς ἀλόγου φύσεως ἰδιὸν ἔστιν, ἐφ' ὧν τοῦ ἀληθῶς καλοῦ ἢ κατανόησις, διὰ τὸ μὴ μετέχειν αὐτοῦ νοῦ καὶ διανοίας, χάραν οὐκ ἔχει.

9. Ἄλλ' ὅτι μὲν Θεοῦ ἔργον ὁ ἄνθρωπος καλόν τε καὶ ἐπὶ καλλίστοις γενόμενον, οὐ μόνον ἐκ τῶν εἰρημένων δηλόν ἔστιν, ἀλλὰ καὶ ἐκ μυρίων ἐτέρων, ὧν τὸ πλῆθος διὰ τὴν ἀμετρίαν παραδραμούμεθα. Θεὸν δὲ ἀνθρώπου ποιητὴν ὀνομάσαντες, οὐκ ἐπιλελήσμεθα τῶν ἐν τῷ προοιμίῳ πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἡμῖν διενκρινηθέντων, ἐν οἷς ἀπεδείκνυτο ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος οὐσιώδης τις καὶ ἐνυπόστατος ὢν, αὐτὸς εἶναι καὶ Θεὸς καὶ Λόγος, πᾶσαν δύναμιν ποιητικὴν ἐμπεριειληφώς, μᾶλλον δὲ αὐτοδύναμις ὢν, καὶ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ὄρμην ἔχων καὶ πᾶν ὃ τί περ ἂν θελήσῃ κατεργαζόμενος, τῷ σύνδρομον ἔχειν τῇ βουλήσει τὴν δύναμιν, οὗ καὶ θέλημα καὶ ἔργον ἔστιν ἢ τῶν ὄντων ζωῆ, παρ' οὗ καὶ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ ζῆν παρήχθη πᾶσι τοῖς καλλίστοις θεοειδῶς κεκοσμημένος.

10. Ἐπειδὴ δὲ μόνον ἀναλλοιώτῳ ἔστι κατὰ τὴν φύσιν τὸ μὴ διὰ κτίσεως ἔχον τὴν γένεσιν, τὰ δὲ ὅσα παρὰ τῆς ἀκρίστου φύσεως ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ὑπέστη, εὐθὺς ἀπὸ τροπῆς εἶναι ἀρξάμενα, πάντοτε δι' ἀλλοιώσεως πρόεισιν, καὶ εἰ μὲν κατὰ φύσιν πράττοι, πρὸς τὸ κρεῖττον αὐτοῖς τῆς ἀλλοιώσεως εἰσαεὶ γινομένης, εἰ δὲ παρατραπείη τῆς εὐθείας, τῆς πρὸς τὸ ἐναντίον αὐτὰ διαδεχομένης κινήσεως· ἐπεὶ οὐκ ἐν τούτοις καὶ ὁ ἄνθρωπος ἦν, ᾧ τὸ τρεπτόν τῆς φύσεως πρὸς τὸ ἐναντίον παρῶλισθεν, ἅπαξ δὲ τῆς τῶν ἀγαθῶν ἀναχωρήσεως δι' ἀκολούθου πᾶσαν ἰδέαν κακῶν ἀντισταγούσης, ὡς τῇ μὲν ἀποστροφῇ τῆς ζωῆς ἀντισταχθῆναι τὸν θάνατον, τῇ δὲ στερήσει τοῦ φωτὸς ἐπιγενέσθαι τὸ σκότος, τῇ δὲ τῆς ἀρετῆς ἀπουσίᾳ τὴν κακίαν ἀντισταχθῆναι, καὶ πάσῃ τῇ τῶν ἀγαθῶν ἀπουσίᾳ τὸν τῶν ἐ-

κάνεις τὸ καλὸν καὶ τὸ κακὸν διὰ τοῦ πόνου καὶ τῶν ἡδονῶν εἶναι ἴδιον τῆς ἀλόγου φύσεως, ἐπὶ τῶν μελῶν τῆς ὁποίας δὲν παρατηρεῖται κατανόησις τοῦ ἀληθῶς καλοῦ, διότι ταῦτα δὲν μετέχουν νοῦ καὶ διανοίας.

9. Καὶ ὅτι μὲν ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἔργον τοῦ Θεοῦ καλὸν καὶ πρὸς κάλλιστον προορισμὸν δημιουργηθὲν δὲν ἀποδεικνύεται μόνον ἐκ τῶν λεχθέντων ἀλλὰ καὶ ἀπὸ μύρια ἄλλα ἐπιχειρήματα, τὰ ὁποῖα λόγῳ τοῦ μεγάλου πλήθους των θὰ παρατρέξωμεν. Ὀνομάσαντες δὲ τὸν Θεὸν ποιητὴν τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἐλησμονήσαμεν ὅσα εἰς τὸν πρόλογον εἶπαμεν πρὸς τοὺς Ἑλληνας, διὰ τῶν ὁποίων ἀπεδεικνύετο ὅτι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ὡς οὐσιώδης καὶ ἐνυπόστατος εἶναι καὶ Θεὸς καὶ Λόγος, περιέχων πᾶσαν δημιουργικὴν δύναμιν, μᾶλλον δὲ ὡν αὐτοδύναμις, καὶ ἔχων ὁρμὴν πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν καὶ πραγματοποιιῶν πᾶν ὅ,τι θελήσῃ, καθ' ὅσον ἔχει συνεργὸν τῆς βουλήσεως τὴν δύναμιν, τοῦ ὁποίου θέλημα καὶ ἔργον εἶναι ἡ ζωὴ τῶν ὄντων καὶ παρὰ τοῦ ὁποίου καὶ ὁ ἄνθρωπος παρήχθη εἰς τὴν ζωὴν στολισμένος μὲ ὅλα τὰ θεοειδῆ κάλλη.

10. Ἐπειδὴ δὲ μόνον ἀναλλοίωτον κατὰ τὴν φύσιν εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον παρήχθη εἰς τὴν ὑπαρξιν ὄχι διὰ κτίσεως, ὅσα δὲ ἐδημιουργήθησαν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ὑπὸ τῆς ἀκτίστου δυνάμεως, ἀρχίσαντα ἀμέσως τὴν ὑπαρξίν των διὰ τῆς ἀλλοιώσεως, προχωροῦν πάντοτε δι' ἀλλοιώσεως, καὶ ἂν μὲν διάγουν κατὰ φύσιν, τότε ἡ ἀλλοιώσις των διηνεκῶς κατευθύνεται πρὸς τὸ καλύτερον, ἐὰν δὲ ἐκτραποῦν τῆς εὐθείας, τότε ἡ κίνησις αὐτῶν διευθύνεται πρὸς τὸ ἐναντίον· ἐπειδὴ λοιπὸν μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ ἄνθρωπος τοῦ ὁποίου ἡ τρεπτότης τῆς φύσεως ὠλίσθησε πρὸς τὸ ἐναντίον, ἡ δὲ ἀναχώρησις ἐκ τῶν ἀγαθῶν ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν εἴσοδον παντὸς εἶδους κακῶν, ὥστε μὲ τὴν ἀποστροφὴν μὲν τῆς ζωῆς νὰ εἰσάγεται ὁ θάνατος, μὲ τὴν στέρησιν δὲ τοῦ φωτὸς νὰ προκαλῆται τὸ σκότος, μὲ τὴν ἀπουσίαν δὲ τῆς ἀρετῆς νὰ ἀντεισάγεται ἡ κακία καὶ γενικῶς μὲ πᾶσαν ἀπουσίαν τῶν ἀγαθῶν ἔρχεται ὀλόκληρος ὁ κατάλογος τῶν

ναντίων καταριθμηθῆναι κατάλογον, τὸν ἐν τούτοις καὶ τοῖς τοιούτοις ἐξ ἄβουλλίας ἐμπεπτωκότα (οὐδὲ γὰρ ἦν δυνατόν ἐν φρονήσει εἶναι τὸν ἀπεστραμμένον τὴν φρόνησιν καὶ σοφόν τι βουλευσασθαι τὸν τῆς σοφίας ἀναχωρήσαντα) διὰ τίνος ἔδει πάλιν πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς χάριν ἀνακληθῆναι; Τίνι δὲ ἔπρεπεν ἢ τοῦ πεπτωκότος ἀνόρθωσις, ἢ τοῦ ἀπολωλότος ἀνάκλησις, ἢ τοῦ πεπλανημένου χειραγωγία; Τίνι ἄλλῳ ἢ τῷ Κυρίῳ πάντως τῆς φύσεως; Τῷ γὰρ ἐξ ἀρχῆς τὴν ζωὴν δεδοκότι μόνῳ δυνατόν ἦν καὶ πρότερον ἅμα καὶ ἀπολλυμένην ἀνακαλέσασθαι. Ὁ παρὰ τοῦ μυστηρίου τῆς ἀληθείας ἀκούομεν, Θεὸν πεποιηκέναι ἐξ ἀρχῆς τὸν ἄνθρωπον καὶ σεσωκέναι διαπεπτωκότα μανθάνοντες.

1. Ἄλλὰ μέχρι μὲν τούτων συνθήσεται τυχὸν τῷ λόγῳ ὁ πρὸς τὸ ἀκόλουθον βλέπων διὰ τὸ μὴ δοκεῖν ἔξω τι τῆς θεοπροεποῦς ἐννοίας τῶν εἰρημένων εἶναι, πρὸς δὲ τὰ ἐφεξῆς, οὐχ ὁμοίως ἔξει, δι' ὧν μάλιστα τὸ μυστήριον τῆς ἀληθείας κρατύνεται γένεσις ἀνθρωπίνη καὶ ἐκ νηπίου πρὸς τελείωσιν αὔξησης, βρωσίς τε καὶ πόσις καὶ κόπος καὶ ὕπνος καὶ λύπη καὶ δάκρυον, συκοφαντία τε καὶ δικαστήριον καὶ σταυρὸς καὶ θάνατος καὶ ἡ ἐν μνημείῳ θέσις. Ταῦτα γὰρ συμπεραλαμβανόμενα τῷ μυστηρίῳ, ἀμβλύνει πῶς τῶν μικροψυχότερων τὴν πίστιν, ὡς μηδὲ τὸ ἐφεξῆς τῶν λεγομένων διὰ τὰ προειρημένα συμπαραδέχεσθαι. Τὸ γὰρ θεοπροεπὲς τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως διὰ τὸ περι τὸν θάνατον ἀπρεπὲς οὐ προοίεται.

2. Ἐγὼ δὲ πρότερον οἶμαι δεῖν μικρὸν τῆς σαρκικῆς παχύτητος τὸν λογισμὸν ἀποστήσαντας, αὐτὸ τὸ καλὸν ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ τὸ μὴ τοιοῦτον κατανοῆσαι, ποίοις γνωρίσμασιν ἐκάτερον τούτων καταλαμβάνεται. Οὐδὲνα γὰρ ἀντερεῖν οἶμαι τῶν λελογισμένων, ὅτι ἐν κατὰ φύσιν μόνον τῶν πάντων ἐστὶν αἴσχρον, τὸ κατὰ κακίαν πάθος· τὸ δὲ κακίας ἐκτός, παντὸς αἰ-

ἐναντίων, αὐτὸς ὁ ὁποῖος ἔπεσεν εἰς τὰ κακὰ ταῦτα ἐξ ἀβουλίας (διότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διατελῆ ἐν φρονήσει ἐκεῖνος ὅστις ἀπφμακρύνθη τῆς φρονήσεως οὔτε σοφόν τι νὰ σκεφθῆ ὁ ἀπομακρυνθεὶς ἐκ τῆς σοφίας), μέσφ τίνος ἔπρεπε νὰ ἀνακληθῆ οὔτος εἰς τὴν ἐξ ἀρχῆς χάριν; Εἰς ποῖον δὲ ἤρμοζεν ἡ ἀνόρθωσις τοῦ πεσόντος, ἡ ἀνάκλησις τοῦ χαμένου, ἡ χειραγωγία τοῦ πλανηθέντος; Εἰς ποῖον ἄλλον ἢ εἰς τὸν Κύριον τῆς φύσεως; Διότι μόνον εἰς ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος ἔδωσε τὴν ζωὴν ἐξ ἀρχῆς ἦτο δυνατὸν καὶ πρέπον συγχρόνως νὰ ἀνακαλέσῃ αὐτὴν καὶ καταστραφεῖσαν ἀκόμη. Τοῦτο εἶναι τὸ ὁποῖον ἀκούομεν διὰ τοῦ μυστηρίου τῆς ἀληθείας μαθάνοντες ὅτι ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὸν ἄνθρωπον ἐξ ἀρχῆς καὶ σώζει αὐτὸν διαπεσόντα.

9 1. Πιθανὸν μέχρι τοῦ σημείου τούτου νὰ συμφωνήσῃ πρὸς ὅσα ἐλέχθησαν ἐκεῖνος ὅστις παρηκολούθησε τὴν σειρὰν τῶν ἐπιχειρημάτων, διότι τίποτε ἀπὸ ὅσα ἐλέχθησαν δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἐκτὸς τῆς πρεπούσης περὶ Θεοῦ ἀντιλήψεως. Δὲν θὰ διατηρήσῃ ὁμως τὴν ἰδίαν διάθεσιν ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἐπόμενα, διὰ τῶν ὁποίων κυρίως στερεώνεται τὸ μυστήριον τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας, δηλαδὴ γένεσις ἀνθρωπίνη καὶ αὔξησις ἐκ τῆς νηπιακῆς καταστάσεως πρὸς τελείωσιν, βρῶσις καὶ πόσις καὶ κόπος καὶ ὕπνος καὶ λύπη καὶ δάκρυον, συκοφαντία καὶ δικαστήριον καὶ σταυρὸς καὶ θάνατος καὶ ἡ ταφή ἐν μνημεῖφ. Ταῦτα δὲ συμπεριλαμβανόμενα εἰς τὸ μυστήριον ἀμβλύνουν κάπως τὴν πίστιν τῶν μικροψύχων, ὥστε νὰ μὴ παραδέχωνται καὶ τὴν συνέχειαν τῶν λεγομένων λόγφ αὐτῶν τῶν σημείων τὰ ὁποῖα ἀνεφέραμεν καθ' ὅσον δὲν ἀνέχονται τὴν θεοπρέπειαν τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν λόγφ τῆς ἀπρεπείας πρὸς τὸν θάνατον.

2. Ἐγὼ δὲ νομίζω ὅτι, χωρίζοντες ἔστω καὶ πρὸς στιγμὴν τὸν νοῦν μας ἀπὸ τὴν παχυλότητα τῆς σαρκός, θὰ κατανοήσωμεν ποῖον εἶναι καλὸν καθ' ἑαυτὸ καὶ ποῖον δὲν εἶναι καὶ ποῖα γνωρίσματα εὐρίσκονται εἰς ἐκάτερον τούτων. Διότι νομίζω ὅτι κανεὶς τῶν λογικευομένων δὲν θὰ ἀρνηθῆ ὅτι ἐξ ὄλων ἓνα μόνον εἶναι κατὰ φύσιν αἰσχρόν, καὶ τοῦτο εἶναι τὸ πάθος τῆς

σχους ἐστὶν ἀλλότριον. Ὡ δὲ μηδὲν ἐναντίον μέμικται, τοῦτο πάντως ἐν τῇ τοῦ καλοῦ μοίρα καταλαμβάνεται. Τὸ δὲ ἀληθῶς καλόν, ἀμιγές ἐστὶ τοῦ ἐναντίου. Πρέπει δὲ τῷ Θεῷ πᾶν ὅ,τι περ ἐν τῇ τοῦ καλοῦ θεωρεῖται χώρα. Ἡ τοίνυν δεξιότασαν κακίαν εἶναι τὴν γέννησιν, τὴν ἀνατροφὴν, τὴν αὐξησιν, τὴν πρὸς τὸ τέλειον τῆς φύσεως πρόοδον, τὴν θανάτου πείραν, τὴν ἐκ τοῦ θανάτου ἐπάνοδον, ἢ εἰ ἔξω κακίας εἶναι τὰ εἰρημένα συντίθενται, οὐδὲν αἰσχρὸν εἶναι τὸ κακίας ἀλλότριον ἐξ ἀνάγκης ὁμολογήσουσιν, καλοῦ δὲ πάντως ἀναδεικνυμένου, πῶς οὐκ ἐλεεινοὶ τῆς ἀλογίας οἱ τὸ καλὸν μὴ πρέπειν ἐπὶ Θεοῦ δογματίζοντες;

1. Ἀλλὰ μικρόν, φησί, καὶ περιγραφτὸν ἢ ἀνθρωπίνη φύσις, ἄπειρον δὲ ἢ θεότης· καὶ πῶς ἂν περιελήφθη τῷ ἀτόμῳ τὸ ἄπειρον; Καὶ τίς τοῦτό φησιν, ὅτι τῇ περιγραφῇ τῆς σαρκὸς καθάπερ ἀγγεῖῳ τινὶ ἢ ἀπειρία τῆς θεότητος περιελήφθη; Οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τῆς ἡμετέρας ζωῆς ἐντὸς κατακλείεται τῶν τῆς σαρκὸς ὄρων ἢ νοερὰ φύσις. Ἀλλ' ὁ μὲν ὄγκος τοῦ σώματος τοῖς οἰκείοις μέρεσι περιγράφεται, ἢ δὲ ψυχὴ τοῖς τῆς διανοίας κινήμασι πάση κατ' ἐξουσίαν ἐφαπλοῦται τῇ κτίσει καὶ μέχρις οὐρανῶν ἀνιοῦσα καὶ τῶν ἀβύσσων ἐπιβατεύουσα καὶ τῷ πλάτει τῆς οἰκουμένης ἐπερχομένη καὶ πρὸς τὰ καταχθόνια διὰ τῆς πολυπραγμοσύνης εἰσδύνουσα, πολλάκις δὲ καὶ τῶν οὐρανίων θαυμάτων ἐν περινοίᾳ γίνεται, οὐδὲν βαρυνόμενη τῷ ἐφοκλίῳ τοῦ σώματος. Εἰ δὲ ἀνθρώπου ψυχὴ κατὰ τὴν τῆς φύσεως ἀνάγκην συγκεκραμένη τῷ σώματι πανταχοῦ κατ' ἐξουσίαν γίνεται, τίς ἢ ἀνάγκη τῇ φύσει τῆς σαρκὸς τὴν θεότητα λέγειν ἐμπεριείργεσθαι καὶ μὴ διὰ τῶν χωρητῶν ἡμῶν ὑποδειγμάτων στοχασμὸν ἡμῶν τινα πρόποντα περὶ τῆς θείας οἰκονομίας λαβεῖν;

κακίας, τὸ δὲ εὐρισκόμενον ἔκτος τῆς κακίας εἶναι ξένον πρὸς πᾶν αἶσχος. Ἐκεῖνο δὲ πρὸς τὸ ὅποῖον δὲν ἔχει ἀναμιχθῆ τίποτε ἔναντίον, τοῦτο πάντως θεωρεῖται εὐρισκόμενον εἰς τὴν μοῖραν τοῦ καλοῦ, τὸ δὲ ἀληθῶς καλὸν εἶναι ἀμιγῆς τοῦ ἔναντίου. Ἀρμόζει δὲ εἰς τὸν Θεὸν πᾶν ὅ,τι παρατηρεῖται εἰς τὴν χώραν τοῦ καλοῦ. Ἡ λοιπὸν ἄς ἀποδείξουν ὅτι ἡ γέννησις, ἡ ἀνατροφὴ, ἡ αὔξησις, ἡ πρὸς τὴν τελειότητα τῆς φύσεως πρόοδος, ἡ πείρα τοῦ θανάτου, ἡ ἐκ τοῦ θανάτου ἐπιστροφή, ἡ ἂν δέχωνται ὅτι τὰ ἀναφερθέντα εὐρίσκονται ἔκτος τοῦ πλαισίου τῆς κακίας, τότε κατ' ἀνάγκην θά ὁμολογήσουν ὅτι δὲν εἶναι καθόλου αἰσχροὺν τὸ ἀλλότριον τῆς κακίας. Ὅταν δὲ τοῦτο ἀποδειχθῆ ὅπως δὴποτε καλόν, πῶς δὲν εἶναι ἔλλεινοι διὰ τὸν παραλογισμόν οἱ θεωροῦντες τὸ καλὸν ὡς μὴ πρέπον εἰς τὸν Θεόν;

1. Ἄλλὰ, λέγει, ἡ ἀνθρωπίνη φύσις εἶναι κάτι μικρὸν καὶ πεπερασμένον, ἐνῶ ἡ θεότης εἶναι ἀπείρος. Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ περιληφθῆ τὸ ἀπείρον ἐντὸς τοῦ ἀτόμου; Καὶ ποῖος λέγει τοῦτο, ὅτι τὸ ἀπείρον τῆς θεότητος περιελήφθη μέσα εἰς τὴν πεπερασμένην σάρκα ὡσὰν εἰς ἀγγεῖον; Διότι οὔτε εἰς τὴν ἰδικὴν μας ζωὴν περιλαμβάνεται ἐντὸς τῶν ὀρίων τῆς σαρκὸς ἡ νοερά φύσις. Ἄλλ' ὁ μὲν ὄγκος τοῦ σώματος περιγράφεται διὰ τῶν μερῶν τὰ ὅποια τὸν ἀποτελοῦν, ἡ δὲ ψυχὴ διὰ τῶν νοητικῶν λειτουργιῶν ἐξαπλοῦται ἀνέτως εἰς ὅλην τὴν κτίσιν, ἀκόμη καὶ μέχρι τῶν οὐρανῶν ἀνερχομένη καὶ τῶν ἀβύσσων ἐπιβατεύουσα καὶ εἰς τὰ πλάτη τῆς οἰκουμένης ἐπεκτεινομένη καὶ πρὸς τὰ καταχθόνια διὰ τῆς περιεργείας εἰσδύουσα, πολλάκις δὲ συλλαμβάνει καὶ τὸ νόημα τῶν οὐρανίων θαυμάτων χωρὶς οὐδόλως νὰ τὴν ἐμποδίζῃ τοῦ σώματος τὸ βᾶρος. Ἐὰν δὲ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἐξ ἀνάγκης φυσικῆς συνηνωμένη μετὰ τοῦ σώματος, ἔχῃ τὴν δυνατὸτητα νὰ μεταβαίῃ πανταχοῦ, τίς ἡ ἀνάγκη νὰ νομίζωμεν ὅτι ἡ θεότης ἐμποδίζεται ἀπὸ τὴν φύσιν τῆς σαρκὸς καὶ νὰ μὴ λαμβάνωμεν ἐκ τῶν καταληπτῶν εἰς ἡμᾶς παραδειγμάτων τὴν πρέπουσαν ἐννοίαν περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας οἰκονομίας;

2. Ὡς γὰρ τὸ πῦρ ἐπὶ τῆς λαμπάδος ὁράται τῆς ὑποκειμένης περιδεδραγμένον ὕλης, καὶ λόγος μὲν διακρίνει τό τε ἐπὶ τῆς ὕλης πῦρ καὶ τὴν τὸ πῦρ ἐξάπτουσαν ὕλην, ἔργῳ δὲ οὐκ ἔστιν ἀπ' ἀλλήλων ταῦτα διατεμόντας, ἐφ' ἑαυτὴν δεῖξαι τὴν φλόγα διεξευγμένην τῆς ὕλης, ἀλλ' ἐν τὰ συναμφότερα γίνεται (οὕτω καὶ μηδεὶς τὸ φθαρτικὸν τοῦ πυρὸς συμπαραλαμβάνεται τῷ ὑποδείγματι, ἀλλ' ὅσον εὐπρέπές ἐστι μόνον ἐν τῇ εἰκόνι δεξάμενος, τὸ ἀνοίκειον καὶ ἀπεμφαῖνον ἀποποιείσθω)· τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον, ὡς ὀρώμεν καὶ ἐξημμένην τοῦ ὑποκειμένου τὴν φλόγα καὶ οὐκ ἐναποκλειομένην τῇ ὕλει, τί κωλύει θείας φύσεως ἐνωσίν τινα καὶ προσεγγισμὸν κατανοήσαντας πρὸς τὸ ἀνθρώπινον τὴν θεοπρεπῆ διάνοιαν καὶ ἐν τῷ προσεγγισμῷ διασώζεσθαι, πάσης περιγραφῆς ἐκτὸς εἶναι τὸ θεῖον πιστεύοντας, κἂν ἐν ἀνθρώπῳ ᾦν;

1. Εἰ δὲ ζητεῖς πῶς κατακρινᾶται θεότης πρὸς τὸ ἀνθρώπινον, ὧρα σοι ζητεῖν πρὸ τούτου, τίς πρὸς τὴν σάρκα τῆς ψυχῆς ἢ συμφυία. Εἰ δὲ τῆς σῆς ἀγνοεῖται ψυχῆς ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἐνοῦται τῷ σώματι, μηδὲ ἐκεῖνο πάντως οἴου δεῖν ἐντὸς γενέσθαι τῆς σῆς καταλήψεως. Ἄλλ' ὥσπερ ἐνταῦθα καὶ ἕτερον εἶναι τι παρὰ τὸ σῶμα τὴν ψυχὴν πεπιστεύκαμεν, ἐκ τοῦ μωρωθεῖσαν τῆς ψυχῆς τὴν σάρκα νεκρὰν τε καὶ ἀνενέργητον γενέσθαι, καὶ τὸν τῆς ἐνώσεως οὐκ ἐπιγινώσκομεν τρόπον, οὕτω κἀκεῖ διαφέρειν μὲν ἐπὶ τὸ μεγαλοπρεπέστερον τὴν θείαν φύσιν πρὸς τὴν θνητὴν καὶ ἐπίκτητον ὁμολογοῦμεν, τὸν δὲ τῆς ἀνακράσεως τρόπον τοῦ θείου πρὸς τὸ ἀνθρώπινον συνιδεῖν οὐ χωροῦμεν· ἀλλὰ τὸ μὲν γεγενῆσθαι Θεὸν ἐν ἀνθρώπου φύσει διὰ τῶν ιστορουμένων θαυμάτων οὐκ ἀμφιβάλλομεν, τὸ δὲ πῶς, ὡς μεῖζον ἢ κατὰ λογισμῶν ἔφοδον διερευνᾶν παραιτούμεθα.

2. Διότι ὅπως τὸ πῦρ τῆς λαμπάδος φαίνεται ὅτι περικρατεῖ τὴν κάτωθεν αὐτοῦ ὕλην, καὶ ἡ μὲν νόησις διακρίνει τόσον τὸ ἐπὶ τῆς ὕλης πῦρ ὅσον καὶ τὴν ἀνάπτουσαν τὸ πῦρ ὕλην, εἰς τὴν πρᾶξιν ὁμως δὲν εἶναι δυνατὸν, χωρίζοντες τὸ ἓν ἀπὸ τὸ ἄλλο, νὰ δεῖξωμεν τὴν φλόγα μόνη της, χωρισμένην ἀπὸ τὴν ὕλην, διότι καὶ τὰ δύο ἀποτελοῦν ἓν (πάντως δὲν πρέπει κανεὶς νὰ συμπαραλάβῃ μαζί μὲ τὸ παράδειγμα τὴν φθαρτότητα τοῦ πυρός, ἀλλ' ἄς δεχθῆ μόνον ὅ,τι εἶναι πρέπον εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ μυστηρίου, ἄς ἀπορρίψῃ δὲ τὰ ἄσχετα καὶ ἀπρεπῆ στοιχεῖα), κατὰ τὸν ἴδιον λοιπὸν τρόπον, καθὼς βλέπομεν τὴν φλόγα καὶ ἀναμμένην ἀπὸ τὴν ὕλην καὶ μὴ ἐγκλεισμένην εἰς τὴν ὕλην, τί ἐμποδίζει, παρατηροῦντες ἔνωσιν καὶ προσέγγισιν τῆς θείας φύσεως πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην, νὰ κρατήσωμεν τὴν πρέπουσαν περὶ Θεοῦ ἰδέαν κατὰ τὸν προσεγγισμὸν, πιστεύοντες ὅτι τὸ θεῖον ἦτο ἐκτὸς πάσης περιγραφῆς, ἔστω καὶ ἂν ἦτο μέσα εἰς ἄνθρωπον;

11 1. Ἐάν δὲ ζητῆς νὰ μάθῃς πῶς ἀναμιγνύεται ἡ θεότης μετὰ τὴν ἀνθρωπότητα, πρὸ τούτου εἶναι καιρὸς νὰ ἐρευνήσῃς ποῖα εἶναι ἡ συμφυτὰ τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα. Ἐάν δὲ ἀγνοῆται ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐνοῦται ἡ ψυχὴ σου μετὰ τὸ σῶμα τότε ὀπωσδήποτε νὰ μὴ νομίζῃς ὅτι δύνασαι νὰ κατανοήσῃς καὶ ἐκεῖνο. Ἄλλ' ὅπως ἐδῶ ἡμεῖς πιστεύομεν ὅτι καὶ κάτι ἄλλο ξεχωριστὸν ἀπὸ τὸ σῶμα εἶναι ἡ ψυχὴ, ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι, ὅταν χωρισθῇ ἀπὸ τὴν ψυχὴν ἡ σὰρξ νεκρώνεται καὶ μένει ἄνευ ἐνεργείας, καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐνώσεως ἀγνοοῦμεν, οὕτω καὶ ἐκεῖ, ὁμολογοῦν μὲν ὅτι διαφέρει μὲν ὡς πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν ἡ θεία φύσις ἀπὸ τὴν θνητὴν καὶ πρόσκαιρον, ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ ἀντιληφθῶμεν τὸν τρόπον καθ' ὃν συνηνώθη ἡ θεότης μετὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Δὲν ἀμφιβάλλομεν βεβαίως λόγῳ τῶν ἱστορουμένων θαυμάτων ὅτι ἐγεννήθη ὁ Θεὸς εἰς φύσιν ἀνθρώπου, τὸ πῶς δὲ συνέβη τοῦτο, παραλείπομεν νὰ διερευνήσωμεν, διότι εἶναι πέραν τῆς πορείας τῶν συλλογισμῶν μας.

2. Οὐδὲ γὰρ πᾶσαν τὴν σωματικὴν τε καὶ νοητὴν γέννησιν παρὰ τῆς ἀσωμάτου τε καὶ ἀκτίστου φύσεως ὑποστῆναι πιστεύοντες, τὸ πόθεν ἢ τὸ ὅπως τῇ περὶ τούτων πίστει συνεξετάζομεν, ἀλλὰ τὸ γεγενῆσθαι παραδεχόμενοι, ἀπολυπραγμότητον τὸν τρόπον τῆς τοῦ παντός συστάσεως καταλείπομεν, ὡς ἄρῶντον παντάπασιν ὄντα καὶ ἀνερομήρευτον.

1. Τοῦ δὲ Θεοῦ ἐν σαρκὶ πεφανερῶσθαι ἡμῖν ὁ τὰς ἀποδείξεις ἐπιζητῶν, πρὸς τὰς ἐνεργείας βλέπεται. Καὶ γὰρ τοῦ ὅλως εἶναι Θεόν, οὐκ ἂν τις ἑτέραν ἀπόδειξιν ἔχοι τῆς τῶν ἐνεργειῶν μαρτυρίας. Ὡσπερ τοίνυν εἰς τὸ πᾶν ἀφορῶντες καὶ τὰς κατὰ τὸν κόσμον οἰκονομίας ἐπισκοποῦντες καὶ τὰς ἐνεργείας τὰς θεόθεν κατὰ τὴν ζωὴν ἡμῶν ἐνεργουμένας ὑπερκεῖσθαι τινα δύναμιν ποιητικὴν τῶν γιγνομένων καὶ συντηρητικὴν τῶν ὄντων καταλαμβάνομεν, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ διὰ σαρκὸς ἡμῖν φανερωθέντος Θεοῦ ἰκανὴν ἀπόδειξιν τῆς ἐπιφανείας τῆς θεότητος τὰ κατὰ τὰς ἐνεργείας θαύματα πεποιεῖμεθα, πάντα τοῖς ἱστορηθεῖσιν ἔργοις, δι' ὧν ἡ θεία χαρακτηρίζεται φύσις, κατανοήσαντες.

2. Θεοῦ τὸ ζωοποιεῖν τοὺς ἀθρώπους· Θεοῦ τὸ συντηρεῖν διὰ προνοίας τὰ ὄντα· Θεοῦ τὸ βρῶσιν καὶ πόσιν τοῖς σαρκὸς τὴν ζωὴν εἰληχόσι χαρίζεσθαι· Θεοῦ ἐνεργετεῖν τὸν δεόμενον· Θεοῦ τὸ παρατραπεῖσαν ἐξ ἀσθενείας τὴν φύσιν πάλιν δι' ὑγείας πρὸς ἑαυτὴν ἐπανάγειν· Θεοῦ τὸ πάσης ἐπικρατεῦειν ὁμοιοτρόπως τῆς κτίσεως, γῆς, θαλάσσης, ἀέρος, τῶν ὑπὲρ τὸν ἀέρα τόπων· Θεοῦ τὸ πρὸς πάντα διαρκῆ τὴν δύναμιν ἔχειν, καὶ πρό γε πάντων τὸ θανάτου καὶ φθορᾶς εἶναι κρείττονα. Εἰ μὲν οὖν τινος τούτων ἑλλιπῆς ἦν ἡ περὶ αὐτὸν ἱστορία, εἰκότως τὸ μυστήριον ἡμῶν οἱ ἔξω τῆς πίστεως ἡμῶν

2. Ἄλλωστε, καίτοι πιστεύομεν ὅτι πάντα τὰ σωματικά καὶ τὰ πνευματικά ὄντα ἔλαβον ὑπόστασιν ἀπὸ τὴν ἀσώματον καὶ ἄκτιστον φύσιν τοῦ Θεοῦ, ὁμως δὲν συνεξετάζομεν μαζί με τὴν πίστιν μας περὶ τούτων τὸ ἀπὸ ποῦ καὶ πῶς προῆλθον, ἀλλὰ παραδεχόμενοι τὸ ὅτι ἔγιναν, ἀφήνομεν ἀνεξετάστον τὸν τρόπον τῆς συστάσεως τοῦ παντός, διότι εἶναι καθ' ὀλοκληρίαν ἀνέκφραστος καὶ ἀνερμήνευτος.

12 1. Ὁ δὲ ζητῶν τὰς ἀποδείξεις τῆς ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ ἐν σαρκί, ἄς ἐξετάσῃ τὰς ἐνεργείας τοῦ ἐνσαρκωθέντος. Διότι καὶ περὶ τῆς ὑπάρξεως Θεοῦ γενικῶς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχη τις ἄλλην ἀπόδειξιν ἀπὸ τὴν μαρτυρίαν τῶν ἐνεργειῶν. Ὅπως λοιπὸν θεωροῦντες τὸ σύμπαν καὶ ἐξετάζοντες τὰς θείας προνοίας εἰς τὴν λειτουργίαν τοῦ κόσμου καὶ τῶν εὐεργεσιῶν, αἱ ὁποῖαι ἔρχονται ἐκ Θεοῦ εἰς τὴν ζωὴν μας, κατανοοῦμεν ὅτι ὑπέρεκειται κάποια δύναμις ἢ ὁποῖα εἶναι ποιητικὴ τῶν γινομένων καὶ συντηρητικὴ τῶν ὄντων, οὕτω καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς σαρκικῆς ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ ἔχομεν ἐπαρκῆ ἀπόδειξιν τῆς ἐπιφανείας τῆς θεότητος τὰ κατὰ τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ θαύματα, κατανοήσαντες διὰ τῶν ἱστορηθέντων ἔργων ὅλα ἐκεῖνα διὰ τῶν ὁποίων χαρακτηρίζεται ἡ θεία φύσις.

2. Τοῦ Θεοῦ χαρακτηριστικὸν εἶναι νὰ ζωοποιῇ τοὺς ἀνθρώπους· τοῦ Θεοῦ εἶναι νὰ συντηρῇ διὰ τῆς προνοίας αὐτοῦ τὰ ὄντα· τοῦ Θεοῦ εἶναι νὰ χαρίζῃ βρῶσιν καὶ πόσιν εἰς τὰ ὄντα τὰ ὁποῖα ἔλαβον τὴν ζωὴν τῆς σαρκός· τοῦ Θεοῦ εἶναι νὰ εὐεργετῇ τὸν ἔχοντα ἀνάγκην· τοῦ Θεοῦ εἶναι νὰ ἐπαναφέρῃ πάλιν εἰς τὸν ἑαυτὸν τῆς διὰ τῆς υἰείας τὴν παρατραπείσαν λόγῳ τῆς ἀσθενείας φύσιν· τοῦ Θεοῦ εἶναι νὰ κυβερνᾷ ὁμοιοτρόπως πᾶσαν τὴν κτίσιν, τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν, τὸν ἀέρα, τοὺς ὑπὲρ τοὺς ἀέρας χώρους· τοῦ Θεοῦ εἶναι νὰ ἔχη δύναμιν ἐπαρκῆ διὰ τὰ πάντα καὶ πρὸ πάντων νὰ εἶναι ἀνώτερος τοῦ θανάτου καὶ τῆς φθορᾶς. Ἐὰν λοιπὸν ἡ ἱστορία παρουσιάσῃ τὸν Θεὸν νὰ ἔχη ἔλλειψιν εἰς κάποιο ἀπὸ αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικά, εὐλόγως οἱ μὴ Χριστιανοὶ θὰ ἀπέρριπτον τὴν θρησκείαν ἡμῶν. Ἐὰν δὲ

παρεγράφοντο· εἰ δὲ δι' ὧν νοεῖται Θεός, πάντα ἐν τοῖς περὶ αὐτοῦ διηγήμασι καθορᾶται, τί τὸ ἐμποδίζον τῇ πίστει;

1. Ἄλλά, φησί, γέννησίς τε καὶ θάνατος ἴδιον τῆς σαρκικῆς ἐστὶ φύσεως. Φημί γάρ· ἀλλὰ καὶ τὸ πρὸ τῆς γεννήσεως καὶ τὸ μετὰ τὸν θάνατον τὴν τῆς φύσεως ἡμῶν ἐκφεύγει κοινότητα. Εἰς γὰρ ἐκάτερα τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς τὰ πέρατα βλέποντες, ἴσμεν καὶ ὅθεν ἀρχόμεθα καὶ εἰς τί καταλήγομεν. Ἐκ πάθους γὰρ ἀρξάμενος τοῦ εἶναι ὁ ἄνθρωπος, πάθει συναπαρτίζεται. Ἐκεῖ δὲ οὔτε ἡ γέννησις ἀπὸ πάθους ἤρξατο, οὔτε ὁ θάνατος εἰς πάθος κατέληξεν· οὔτε γὰρ τῆς γεννήσεως ἡδονὴ καθηγῆσατο, οὔτε τὸν θάνατον φθορὰ διεδέξατο. Ἀπιστεῖς τῷ θαύματι; Χαίρω τῇ ἀπιστίᾳ. Ὁμολογεῖς γὰρ πάντως δι' ὧν ὑπὲρ πίστιν ἡγῆ τὸ λεγόμενον, ὑπὲρ τὴν φύσιν εἶναι τὰ θαύματα. Αὐτὸ οὖν τοῦτο τῆς θεότητος ἔστω σοι τοῦ φανέντος ἀπόδειξις, τὸ μὴ διὰ τῶν κατὰ φύσιν προιέναι τὸ κήρυγμα. Εἰ γὰρ ἐν τὸς ἦν τῶν τῆς φύσεως ὄρων τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ διηγήματα, ποῦ τὸ θεῖον; Εἰ δὲ ὑπερβαίνει τὴν φύσιν ὁ λόγος, ἐν οἷς ἀπιστεῖς, ἐν τούτοις ἐστὶν ἡ ἀπόδειξις τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν κηρυσσόμενον. Ἄνθρωπος μὲν γὰρ ἐκ συνδυασμοῦ τίκτεται καὶ μετὰ θάνατον ἐν διαφθορᾷ γίνεται.

2. Εἰ ταῦτα περιεῖχε τὸ κήρυγμα, οὐκ ἂν Θεὸν εἶναι πάντως ᾤήθης τὸν ἐν τοῖς ἰδιώμασι τῆς φύσεως ἡμῶν μαρτυρούμενον. Ἐπεὶ δὲ γεγενῆσθαι μὲν ἀκούεις αὐτόν, ἐκβεβηκέναι δὲ τῆς φύσεως ἡμῶν τὴν κοινότητα, τῷ τε τῆς γενέσεως τρόπῳ καὶ τῷ ἀνεπιδέκτῳ τῆς εἰς φθορὰν ἀλλοιώσεως, καλῶς ἂν ἔχοι κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἐπὶ τὸ ἕτερον τῇ ἀπιστίᾳ χρῆσασθαι, εἰς τὸ μὴ ἄνθρωπον αὐτόν ἕνα τῶν ἐν τῇ φύσει δεικνυμένων οἴ-

ὅλα ἐκεῖνα διὰ τῶν ὁποίων ἐννοεῖται ὁ Θεὸς ἐνυπάρχουν εἰς τὰς ἱστορίας περὶ αὐτοῦ, τί εἶναι αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἐμποδίζει τὴν πίστιν;

13 1. Ἄλλὰ, λέγει, γέννησις καὶ θάνατος εἶναι ἴδιον τῆς σαρκικῆς φύσεως. Καὶ ἐγὼ λέγω· ἀλλὰ καὶ ἡ πρὸ τῆς γεννήσεως καὶ ἡ μετὰ τὸν θάνατον κατάστασις τοῦ Χριστοῦ εἶναι πέραν πάσης ὁμοιότητος πρὸς τὴν ἰδικὴν μας φύσιν. Διότι βλέποντες καὶ εἰς τὸ ἓν καὶ εἰς τὸ ἄλλο πέρας τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως γνωρίζομεν καὶ πόθεν ἐρχόμεθα καὶ ποῦ καταλήγομεν. Πράγματι ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸ πάθος ἀρχίζει καὶ μὲ τὸ πάθος τελειώνει. Εἰς τὸν Χριστὸν δὲ οὔτε ἡ γέννησις ἤρχισε μὲ πάθος οὔτε ὁ θάνατος κατέληξεν εἰς πάθος· καθ' ὅσον οὔτε προηγῆθη τῆς γεννήσεως ἡδονὴ οὔτε ἐπηκολούθησε τὸν θάνατον φθορά. Δὲν πιστεύεις εἰς τὸ θαῦμα; Χαίρω διὰ τὴν ἀπιστίαν σου. Πάντως θεωρῶν τὸ λεγόμενον ὑπὲρ τὴν πίστιν ὁμολογεῖς ὅτι τὰ θαύματα εἶναι ὑπὲρ τὴν φύσιν. Αὐτὸ τοῦτο λοιπὸν ἄς σοῦ εἶναι ἀπόδειξις τῆς θεότητος τοῦ φανερωθέντος, τὸ ὅτι τὸ χριστιανικὸν κήρυγμα δὲν προχωρεῖ διὰ τῆς φυσικῆς πορείας τῶν πραγμάτων. Πράγματι, ἔάν ὅσα ἐξιστοροῦνται διὰ τὸν Χριστὸν εὐρίσκοντο ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ πλαισίου, τότε ποῦ εἶναι τὸ θεῖον; Ἐὰν δὲ ἡ διδασκαλία ὑπερβαίνει τὰ φυσικὰ ὄρια, τότε αὐτὰ διὰ τὰ ὁποῖα ἀπιστεῖς εἶναι ἀπόδειξις ὅτι ὁ κηρυττόμενος εἶναι Θεός. Διότι ὁ ἄνθρωπος γεννᾶται ἐκ τῆς ἐνώσεως δύο καὶ μετὰ τὸν θάνατον μεταβαίνει εἰς τὴν φθοράν.

2. Ἐὰν τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα περιεῖχε ταῦτα, τότε ὁ πωσδῆποτε δὲν θὰ ἐδέχεσο ὡς Θεὸν αὐτὸν ὁ ὁποῖος μαρτυρεῖται ὅτι κατέχει τὰ ἰδιώματα τῆς φύσεως ἡμῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἀκούεις ὅτι ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐγεννήθη καὶ ἀφ' ἑτέρου ὅτι ἐκφεύγει ἀπὸ τὰ κοινὰ εἰς ἡμᾶς χαρακτηριστικὰ τόσον κατὰ τὸν τρόπον τῆς γεννήσεως, ὅσον καὶ κατὰ τὸ ὅτι εἶναι ἀνεπίδεκτος τῆς ἀλλοιώσεως πρὸς τὴν φθοράν, κατὰ λογικὴν συνέπειαν θὰ ἦτο ὀρθὸν ἢ ἀπιστία σου νὰ στραφῇ εἰς τὸ ἄλλο ἄκρον, δηλαδὴ εἰς τὸ νὰ μὴ νομίζης ὅτι οὗτος εἶναι εἰς ἀπὸ τοὺς εἰς τὴν φύσιν δεικνυο-

εσθαι. Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα τὸν μὴ πιστεύοντα τὸν τοιοῦτον ἀνθρώπον εἶναι, εἰς τὴν περὶ τὸ Θεὸν αὐτὸν εἶναι πίστιν ἐναχθῆναι. Ὁ γὰρ γεγενῆσθαι αὐτὸν ἱστορήσας καὶ τὸ οὕτως γεγενῆσθαι συνδιηγῆσατο. Εἰ οὖν πιστόν ἐστι διὰ τῶν εἰρημένων τὸ γεγενῆσθαι αὐτόν, διὰ τῶν αὐτῶν τούτων πάντως οὐδὲ τὸ οὕτως αὐτὸν γεγενῆσθαι ἀπίθανον. Ὁ γὰρ τὴν γέννησιν εἰπὼν, καὶ τὸ «ἐκ παρθένου» προσέθηκε. Καὶ ὁ τοῦ θανάτου μνησθεῖς, καὶ τὴν ἀνάστασιν τῷ θανάτῳ προσεμαρτύρησεν. Εἰ οὖν ἀφ' ὧν ἀκούεις, καὶ τὸ γεγενῆσθαι καὶ τὸ τεθῆναι δίδως, ἐκ τῶν αὐτῶν δώσεις πάντως καὶ τὸ ἔξω πάθους εἶναι καὶ τὴν γέννησιν αὐτοῦ καὶ τὸν θάνατον. Ἀλλὰ μὴν ταῦτα μείζω τῆς φύσεως· οὐκοῦν οὐδὲ ἐκεῖνος πάντως ἐντὸς τῆς φύσεως ὁ ἐν τοῖς ὑπὲρ φύσιν γεγενῆσθαι ἀποδεικνύμενος.

14 Τίς οὖν αἰτία, φησί, τοῦ πρὸς τὴν ταπεινότητα ταύτην καταβῆναι τὸ θεῖον, ὡς ἀμφίβολον εἶναι τὴν πίστιν, εἰ Θεός, τὸ ἀχώρητον καὶ ἀκατανόητον καὶ ἀνεκκάλητον πρᾶγμα, τὸ ὑπὲρ πᾶσαν δόξαν καὶ πᾶσαν μεγαλειότητα, τῷ εὐτελεῖ ἐλύτρω τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καταμίγνυται, ὡς καὶ τὰς ὑψηλὰς ἐνεργείας αὐτοῦ τῇ πρὸς τὸ ταπεινὸν ἐπιμιξία συνευτελίζεσθαι;

15 1. Οὐκ ἀποροῦμεν πρὸς τοῦτο θεοπρεποῦς ἀποκρίσεως. Ζητεῖς τὴν αἰτίαν τοῦ γεγενῆσθαι Θεὸν ἐν ἀνθρώποις; Ἐὰν ἀφέλης τοῦ βίου τὰς θεόθεν ἀπογενομένας ἐνεργεσίας, ἐκ ποίων ἐπιγνώσῃ τὸ θεῖον, οὐκ ἂν εἰπεῖν ἔχῃς. Ἀφ' ὧν γὰρ πάσχομεν, ἀπὸ τούτων τὸν εὐεργέτην ἐπιγινώσκωμεν. Πρὸς γὰρ τὰ γιγνόμενα βλέποντες, διὰ τούτων τὴν τοῦ ἐνεργοῦντος ἀναλογιζόμεθα φύσιν. Εἰ οὖν ἴδιον γινώρισμα τῆς θείας φύσεως ἢ φιλανθρωπία, ἔχεις ὃν ἐπεζήτησας λόγον, ἔχεις τὴν αἰτίαν τῆς ἐν

μένους ανθρώπους. Ἐπομένως εἶναι πᾶσα ἀνάγκη ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος δὲν πιστεύει ὅτι οὗτος εἶναι ἄνθρωπος, νὰ ὀδηγηθῆ εἰς τὴν πεποίθησιν ὅτι εἶναι Θεός. Ἄλλωστε ὁ ἱστορήσας τὴν γέννησίν του ἐξιστόρησεν ἐπίσης καὶ κατὰ ποῖον τρόπον ἐγεννήθη. Ἐὰν λοιπὸν εἶναι πιστευτὸν διὰ τῶν λεχθέντων ὅτι ἐγεννήθη, τότε ὅπωςδήποτε ἐκ τῶν ἰδίων λόγων δὲν εἶναι ἀπίστευτος καὶ ὁ τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖον ἐγεννήθη. Διότι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος εἶπε τὴν γέννησιν προσέθεσε καὶ ὅτι ἐγεννήθη «ἐκ παρθένου». Καὶ ὁ μνημονεύσας τὸν θάνατον, ἐμαρτύρησε μαζὶ μὲ τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν. Ἐὰν λοιπὸν, ἐξ ὧων ἀκούεις, πιστεύης ὅτι καὶ ἐγεννήθη καὶ ἀνέστη, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἰδίων μαρτυριῶν πάντως θὰ δεχθῆς ὅτι ἡ γέννησις καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ ἦσαν πέραν τοῦ πάθους. Ἄλλ' ὅμως ταῦτα ἦσαν ἀνώτερα τῆς φύσεως· ὅπωςδήποτε λοιπὸν οὔτε ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἀποδεικνύεται ὅτι ἐγεννήθη κατὰ τρόπον ὑπεράνω τῆς φύσεως εἶναι ἐντὸς τῆς φύσεως ἡμῶν.

Ποῖα λοιπὸν, λέγει, εἶναι ἡ αἰτία τοῦ ὅτι τὸ θεῖον κατέβη πρὸς τὴν ταπεινὴν ταύτην θέσιν, ὥστε νὰ εἶναι ἀμφίβολος ἡ πίστις ὅτι, ἂν ὁ Θεός, τὸ ἀχώρητον καὶ ἀκατανόητον καὶ ἀνεκλάλητον πρᾶγμα, τὸ ὑπερβαῖνον πᾶσαν δόξαν καὶ πᾶσαν μεγαλειότητα, ἐνώνεται μὲ τὴν εὐτελεῖ περιβολὴν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὥστε αἱ ὑψηλαὶ ἐνέργειαι αὐτοῦ νὰ ἐξευτελίζωνται διὰ τῆς ἀναμιξεῶς του μὲ τὰ κάτω;

1. Δὲν δυσκολευόμεθα νὰ εὕρωμεν ἀπάντησιν θεοπρεπῆ εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο. Ζητεῖς τὴν αἰτίαν διὰ τὴν ὁποῖαν ἐγένετο ὁ Θεός ἄνθρωπος; Ἐὰν ἀφαιρέσης ἀπὸ τὴν ζωὴν τὰς θεοδότους εὐεργεσίας, δὲν θὰ ἔχῃς νὰ εἴπῃς ἀπὸ ποίας μαρτυρίας θὰ γνωρίσης τὸν Θεόν. Διότι τὸν εὐεργέτην ἀναγνωρίζομεν μὲ τὴν βοήθειαν τὴν ὁποῖαν μᾶς προσφέρουν ὅσα πάσχομεν. Πράγματι βλέποντες εἰς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα λαμβάνουν χώραν, ἀναλογιζόμεθα διὰ μέσου τούτων τὴν φύσιν τοῦ ἐνεργοῦντος αὐτά. Ἐὰν λοιπὸν ἰδιαιτέρον γνῶρισμα τῆς θείας φύσεως εἶναι ἡ φιλανθρωπία, τότε ἔχεις τὴν ἀπάντησιν τὴν ὁποῖαν ἐζήτη-

ἀνθρώποις τοῦ Θεοῦ παρουσίας. Ἐδεῖτο γὰρ τοῦ ἰατροῦντος, ἢ φύσις ἡμῶν ἀσθενήσασα. Ἐδεῖτο τοῦ ἀνορθοῦντος, ὁ ἐν τῷ πτώματι ἄνθρωπος. Ἐδεῖτο τοῦ ζωοποιοῦντος, ὁ ἐφαμαρτῶν τῆς ζωῆς. Ἐδεῖτο τοῦ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐπανάγοντος, ὁ ἀπορῶνεις τῆς τοῦ ἀγαθοῦ μετουσίας. Ἐχρηξεν τῆς τοῦ φωτὸς παρουσίας, ὁ καθειργμένος τῷ σκότει. Ἐζητεῖ τὸν λυτρωτὴν ὁ αἰχμάλωτος, τὸν συναγωνιστὴν ὁ δεσμώτης, τὸν ἐλευθερωτὴν ὁ τῷ ζυγῷ τῆς δουλείας κατεχόμενος. Ἄρα μικρὰ ταῦτα καὶ ἀνάξια τὸν Θεὸν δυσωπῆσαι πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καταβῆναι, οὕτως ἐλευειῶς καὶ ἀθλίως τῆς ἀνθρωπότητος διακειμένης;

2. Ἄλλ' ἐξῆν, φησί, καὶ ἐδεργεταιθῆναι τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐν ἀπαθείᾳ τὸν Θεὸν διαμεῖναι. Ὁ γὰρ τῷ βουλήματι τὸ πᾶν συστησάμενος καὶ τὸ μὴ ὄν ὑποστήσας ἐν μόνῃ τῇ ὁρμῇ τοῦ θελήματος, τί οὐχὶ καὶ τὸν ἄνθρωπον δι' ἀσθεντικῆς τινὸς καὶ θεϊκῆς ἐξουσίας τῆς ἐναντίας δυνάμεως ἀποσπάσας, πρὸς τὴν ἐξ ἀρχῆς ἄγει κατάστασιν, εἰ τοῦτο φίλον αὐτῷ, ἀλλὰ μακρὰς περιέροχεται περιόδους σώματος ὑπερχόμενος φύσιν καὶ διὰ γεννήσεως παριῶν εἰς τὸν βίον, καὶ πᾶσαν ἀκολούθως ἡλικίαν διεξιῶν, εἶτα θανάτου γευόμενος, καὶ οὕτω διὰ τῆς τοῦ ἰδίου σώματος ἀναστάσεως τὸν σκοπὸν ἀνύων, ὥς οὐκ ἐξὸν αὐτῷ μένοντι ἐπὶ τοῦ ὕφους τῆς δόξης διὰ προστάγματος σῶσαι τὸν ἄνθρωπον, τὰς δὲ τοιαύτας περιόδους χαίρειν εἶσαι;

3. Οὐκοῦν ἀνάγκη καὶ ταῖς τοιαύταις τῶν ἀντιθέσεων ἀντικαταστήναι παρ' ἡμῶν τὴν ἀλήθειαν, ὥς ἂν διὰ μηδενὸς ἢ πίστις κωλύοιτο τῶν ἐξεταστικῶς ζητούντων τοῦ μυστηρίου τὸν λόγον. Πρῶτον μὲν ὁδὸν ὅπερ καὶ ἐν τοῖς φθάσασιν ἤδη μετρίως ἐξήτασται, τί τῇ ἀρετῇ κατὰ τὸ ἐναντίον καθέστηκεν,

σες, ἔχεις τὴν αἰτίαν τῆς μεταξὶ τῶν ἀνθρώπων παρουσίας τοῦ Θεοῦ. Διότι εἶχεν ἀνάγκην τοῦ θεράποντος ἱατροῦ ἢ ἀσθενήσασα φύσις ἡμῶν. Εἶχεν ἀνάγκην τοῦ ἀνορθωτοῦ ὁ καταπεσὼν ἀνθρώπος. Εἶχεν ἀνάγκην τοῦ ζωοποιοῦ ὁ ἀπολέσας τὴν ζωὴν. Εἶχεν ἀνάγκην τοῦ ἐπαναφέροντος εἰς τὸ ἀγαθὸν ὁ ἀποσπασθεὶς ἀπὸ τὴν συμμετοχὴν τῆς ἀγαθότητος. Ἐχρειάζετο τὴν παρουσίαν τοῦ φωτὸς ὁ φυλακισθεὶς εἰς τὸ σκότος. Ἐζήτει τὸν λυτρωτὴν ὁ αἰχμάλωτος, τὸν συναγωνιστὴν ὁ δεσμώτης, τὸν συναγωνιστὴν ὁ κατεχόμενος εἰς τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας. Ἄραγε ἦσαν μικρὰ καὶ ἀνάξια ταῦτα διὰ νὰ δυσωπήσουν τὸν Θεὸν ὥστε νὰ κατέλθῃ πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐνῶ ἡ ἀνθρωπότης εὐρίσκετο εἰς τοιαύτην ἐλεεινὴν καὶ ἀθλίαν κατάστασιν;

2. Ἄλλὰ, λέγει, ἦτο δυνατόν καὶ ὁ ἀνθρώπος νὰ εὐεργετηθῆ καὶ ὁ Θεὸς νὰ παραμείνῃ εἰς τὴν ἀπάθειαν· καθ' ὅσον ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησε τὸ πᾶν διὰ τῆς βουλῆς αὐτοῦ καὶ μὲ μόνην τὴν ὁρμὴν τῆς θελήσεως αὐτοῦ ἔδωκεν ὑπόστασιν εἰς τὸ μὴ ὄν, διατί δὲν θὰ ἦτο δυνατόν διὰ δεσποτικῆς καὶ θεϊκῆς ἐξουσίας νὰ ἀποσπᾶσῃ καὶ τὸν ἀνθρώπον ἀπὸ τὴν ἐναντίαν δύναμιν καὶ νὰ τὸν φέρῃ εἰς τὴν προτέραν του κατάστασιν, ἔάν τοῦτο τοῦ ἤρεσεν; Διατί ἀντὶ τούτου διάγει μακρὰς περιόδους ἀναλαμβάνων τὴν φύσιν τοῦ σώματος καὶ διὰ γεννήσεως ἐρχόμενος εἰς τὴν ζωὴν καὶ ἐν συνεχείᾳ διερχόμενος ὄλα τὰ στάδια τῆς ἡλικίας, ἔπειτα δὲ δοκιμάζων τὸν θάνατον καὶ οὕτω διὰ τῆς ἀναστάσεως τοῦ σώματος αὐτοῦ φθάνων εἰς τὸν σκοπὸν του, ὡς ἔάν δὲν ἦτο δυνατόν μένων εἰς τὸ ὕψος τῆς δόξης του νὰ σώσῃ τὸν ἀνθρώπον διὰ προστάγματος, τὰς περιόδους δὲ αὐτὰς νὰ ἀφήσῃ κατὰ μέρος;

3. Ἐπομένως εἶναι ἀνάγκη εἰς τὰς ἀντιρρήσεις ταύτας νὰ ἀντιπαρατεθῆ ἀπὸ ἡμᾶς ἡ ἀλήθεια, ὥστε νὰ μὴ ἐμποδίζεται ἀπὸ τίποτε ἢ πίστις ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ζητοῦν ἐπιστημονικῶς τὴν ἐξήγησιν τοῦ μυστηρίου. Πρῶτον λοιπὸν ἄς ἐρευνήσωμεν ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον καὶ ὀλίγον προηγουμένως ἔχει ἐξετασθῆ, δηλαδὴ

ἐπισκεψώμεθα. Ὡς φωτὶ σκότος καὶ θάνατος τῇ ζωῇ, οὕτω καὶ τῇ κακίᾳ ἢ ἀρετῇ δηλονότι, καὶ οὐδὲν παρὰ ταύτην ἕτερον. Καθάπερ γὰρ πολλῶν ὄντων τῶν ἐν τῇ κτίσει θεωρουμένων, οὐδὲν ἄλλο πρὸς τὸ φῶς ἢ τὴν ζωὴν τὴν ἀντιδιαίρειν ἔχει, οὐ λίθος, οὐ ξύλον, οὐχ ὕδωρ, οὐκ ἄνθρωπος, οὐκ ἄλλο τι τῶν ὄντων οὐδέν, πλὴν ἰδίως τὰ κατὰ τὸ ἐναντίον νοούμενα, οἷον σκότος καὶ θάνατος, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς οὐκ ἂν τις κτίσιν τινὰ κατὰ τὸ ἐναντίον αὐτῇ νοεῖσθαι λέγοι, πλὴν τὸ κατὰ κακίαν νόημα. Οὐκοῦν εἰ μὲν ἐν κακίᾳ γεγενῆσθαι τὸ θεῖον ὃ ἡμέτερος ἐπρέσβευε λόγος, καιρὸν ἂν εἶχεν ὁ ἀντιλέγων κατατρέχειν ἡμῶν τῆς πίστεως, ὡς ἀνάρμοστά τε καὶ ἀπεμφαίνοντα περὶ τῆς θείας φύσεως δοξαζόντων. Οὐ γὰρ δὴ θεμιτὸν ἦν τὴν αὐτοσοφίαν καὶ ἀγαθότητα καὶ ἀφθαρσίαν, καὶ εἴ τι ὑψηλὸν ἐστι νόημά τε καὶ ὄνομα, πρὸς τὸ ἐναντίον μεταπεπτωκέναι λέγειν. Εἰ οὖν Θεὸς μὲν ἡ ἀληθὴς ἀρετῆ, φύσις δὲ τις οὐκ ἀντιδιαρεῖται τῇ ἀρετῇ, ἀλλὰ κακία, Θεὸς δὲ οὐκ ἐν κακίᾳ, ἀλλ' ἐν ἀνθρώπου γίνεται φύσει, μόνον δὲ ἀπρεπὲς καὶ αἰσχρὸν τὸ κατὰ κακίαν πάθος, ἐν ᾧ οὔτε γέγονε Θεὸς οὔτε τοῦ γενέσθαι φύσιν ἔχει, τί ἐπαισχύνονται τὴν ὁμολογίαν τοῦ Θεοῦ ἀνθρωπίνης ἀψασθαι φύσεως, οὐδεμιᾶς ἐναντιότητος ὡς πρὸς τὸν τῆς ἀρετῆς λόγον ἐν τῇ κατασκευῇ τοῦ ἀνθρώπου θεωρουμένης; Οὔτε γὰρ τὸ λογικὸν οὔτε τὸ διανοητικὸν οὔτε τὸ ἐπιστήμης δεκτικὸν οὔτε ἄλλο τοιοῦτον, ὃ τῆς ἀνθρωπίνης ἴδιον οὐσίας ἐστὶ, τῷ λόγῳ τῆς ἀρετῆς ἠναντιῶται.

1. Ἄλλ' αὐτῇ, φησὶν, ἡ τροπὴ τοῦ ἡμετέρου σώματος πάθος ἐστίν. Ὁ δὲ ἐν τούτῳ γεγωνώς, ἐν πάθει γίνεται ἀπαθὲς δὲ τὸ θεῖον. Οὐκοῦν ἄλλοτρία περὶ Θεοῦ ἢ ὑπόληψις, εἴπερ τὸν ἀπαθῆ κατὰ τὴν φύσιν πρὸς κοινωνίαν πάθους ἐλθεῖν διορίζον-

τί είναι τὸ ἀντιτιθέμενον πρὸς τὴν ἀρετὴν. Ὅπως ἀντιτίθεται πρὸς τὸ φῶς τὸ σκότος καὶ πρὸς τὴν ζωὴν ὁ θάνατος οὕτω εἶναι φανερὸν ὅτι καὶ πρὸς τὴν κακίαν ἀντιτίθεται ἡ ἀρετὴ καὶ τίποτε ἄλλο ἐκτὸς αὐτῆς. Πράγματι ὅπως, ἐνῶ εἶναι πολλὰ τὰ εἰς τὴν δημιουργίαν ὑπάρχοντα, κανέν ἄλλο δὲν ἀντιτίθεται πρὸς τὸ φῶς καὶ τὴν ζωὴν οὔτε ὁ λίθος οὔτε τὸ ξύλον οὔτε τὸ ὕδωρ οὔτε ὁ ἄνθρωπος οὔτε κανέν ἄλλο ἐκ τῶν ὑπαρχόντων, ἐκτὸς ἐκείνων τὰ ὁποῖα νοοῦνται ὡς κατ' ἐξοχὴν ἐνάντια τούτων, δηλαδὴ τὸ σκότος καὶ ὁ θάνατος, οὕτω καὶ εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἀρετῆς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοήσῃ κανεὶς δημιούργημα τι ἀντίθετον αὐτῆς, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἰδέαν τῆς κακίας. Ἐπομένως, ἐὰν ὁ λόγος μας παρεδέχετο ὅτι τὸ θεῖον ἐγεννήθη ἐν κακίᾳ, ὁ ἀντιτιθέμενος πρὸς ἡμᾶς θὰ εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ καταφερθῆ κατὰ τῆς πίστεως ἡμῶν, ὅτι δῆθεν παραδεχόμεθα πράγματα ἀνάρμοστα καὶ ἀπρεπῆ διὰ τὴν θείαν φύσιν. Διότι δὲν θὰ ἦτο δίκαιον νὰ λέγωμεν ὅτι ἡ αὐτοσοφία καὶ ἀγαθότης καὶ ἀφθαρσία, καὶ ὅ,τι δῆποτε ὑψηλὸν νόημα καὶ ὄνομα ὑπάρχει, μετέπεσεν εἰς τὸ ἐναντίον. Ἐὰν λοιπὸν ὁ Θεὸς μὲν εἶναι ἡ ἀληθὴς ἀρετὴ, πρὸς τὴν ἀρετὴν δὲ δὲν ἀντιτίθεται καμμία φύσις ἀλλὰ κακία, ὁ δὲ Θεὸς δὲν γεννᾶται ἐν κακίᾳ ἀλλ' ἐν ἀνθρωπίνῃ φύσει, μόνον δὲ ἀπρεπὲς καὶ αἰσχρὸν εἶναι τὸ πάθος ἐκ τῆς κακίας, εἰς τὸ ὁποῖον οὔτε ἐγεννήθη ὁ Θεὸς οὔτε ἔχει φύσιν νὰ γεννηθῆ, διατὶ ἐντρέπονται τὴν ὁμολογίαν ὅτι ὁ Θεὸς ἤγγισε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἐφ' ὅσον ἐν τῇ κατασκευῇ τοῦ ἀνθρώπου καμμία ἀντίθεσις δὲν ὑφίσταται ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἀρετῆς; Διότι οὔτε ἡ λογικὴ οὔτε ἡ διανόησις οὔτε ἡ ἐπιστημονικὴ δεκτικότης, οὔτε κανέν ἄλλο προσόν, χαρακτηριστικὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, δὲν ἀντιτίθεται εἰς τὴν ἀξίαν τῆς ἀρετῆς.

- 16** 1. Ἀλλά, λέγει, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ τροπὴ τοῦ σώματός μας εἶναι πάθος. Ἐκεῖνος δὲ ὁ ὁποῖος εὐρίσκεται εἰς τὸ σῶμα εὐρίσκεται εἰς τὸ πάθος, τὸ δὲ θεῖον εἶναι ἀπαθές. Ἐπομένως ἔχουν ξένην πρὸς τὴν ἀληθῆ ἀντίληψιν περὶ Θεοῦ ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ ἀπαθὴς κατὰ τὴν φύσιν ἦλθεν εἰς

ται. Ἀλλὰ καὶ πρὸς ταῦτα πάλιν τῷ αὐτῷ λόγῳ χρῆσώμεθα, ὅτι τὸ πάθος τὸ μὲν κυρίως, τὸ δὲ ἐκ καταχρήσεως λέγεται. Τὸ μὲν οὖν προαιρέσεως ἀπτόμενον καὶ πρὸς κακίαν ἀπὸ τῆς ἀρετῆς μεταστρέφον, ἀληθῶς πάθος ἐστί· τὸ δ' ὅσον ἐν τῇ φύσει κατὰ τὸ ἴδιον εἰρμόν πορευομένη διεξοδικῶς θεωρεῖται, τοῦτο κυριώτερον ἔργον ἂν μᾶλλον ἢ πάθος προσαγορεύοιτο, οἷον ἡ γέννησις, ἡ ἀΐξις, ἡ διὰ τῆς ἐπιρρύτου τε καὶ ἀπορρύτου τῆς τροφῆς τοῦ ὑποκειμένου διαμονή, ἡ τῶν στοιχείων περὶ τὸ σῶμα συνδρομή, ἡ τοῦ συντεθέντος πάλιν διάλυσις καὶ πρὸς τὰ συγγενῆ μεταχώρησις. Τίνος οὖν λέγει τὸ μυστήριον ἡμῶν ἦφθαι τὸ θεῖον; τοῦ κυρίως λεγομένου πάθους, ὅπερ κακία ἐστίν, ἢ τοῦ κατὰ φύσιν κινήματος;

2. Εἰ μὲν γὰρ ἐν τοῖς ἀπηγορευμένοις γεγενῆσθαι τὸ θεῖον ὁ λόγος δυσχυρίζετο, φεύγειν ἔδει τὴν ἀτοπίαν τοῦ δόγματος, ὡς οὐδὲν ὑγιὲς περὶ τῆς θείας φύσεως διεξιόντος. Εἰ δὲ τῆς φύσεως ἡμῶν αὐτὸν ἐφῆφθαι λέγει, ἥς καὶ ἡ πρώτη γένεσις τε καὶ ὑπόστασις παρ' αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν ἔσχε, ποῦ τῆς Θεῶν πρεπούσης ἐννοίας διαμαρτάνει τὸ κήρυγμα, μηδεμιᾶς παθητικῆς διαθέσεως ἐν ταῖς περὶ Θεοῦ ὑπολήψεσι τῇ πίστει εἰσιούσης; Οὐδὲ γὰρ τὸν ἱατρὸν ἐν πάθει λέγομεν, ὅταν θεραπεύῃ τὸν ἐν πάθει γενόμενον· ἀλλὰ κἄν προσάψῃται τοῦ ἀρρώσθητος, ἔξω πάθους ὁ θεραπευτὴς διαμένει. Εἰ ἡ γένεσις αὐτῆ καθ' ἑαυτὴν πάθος οὐκ ἔστιν οὐδ' ἂν τῇ ζωῇ τις πάθος προσαγορεύσειεν. Ἀλλὰ τὸ καθ' ἡδονὴν πάθος ὁ τῆς ἀνθρωπίνης καθηγείται γενέσεως καὶ ἡ πρὸς κακίαν ὁρμὴ τῶν ζώντων, τοῦτο τῆς φύσεώς ἐστιν

κοινωνίαν με τὸ πάθος. Ἄλλὰ καὶ εἰς ταῦτα πάλιν θὰ χρησιμοποιοῦμεν τὸ ἴδιον ἐπιχείρημα, ὅτι ἡ λέξις πάθος χρησιμοποιεῖται ἀφ' ἑνὸς μὲν κυριολεκτικῶς ἀφ' ἑτέρου δὲ καταχρηστικῶς. Τὸ φαινόμενον λοιπὸν τὸ ὁποῖον ἀπτεται τῆς προαιρέσεως καὶ μεταστρέφει ἀπὸ τὴν ἀρετὴν πρὸς τὴν κακίαν. Τὸ φαινόμενον ὁμῶς, τὸ ὁποῖον παρατηρεῖται εἰς τὴν φύσιν καθὼς αὕτη ἀκολουθεῖ συνεχῶς τὴν πορείαν της, θὰ ἔπρεπε νὰ ὀνομάζεται καλῦτερον ἔργον παρὰ πάθος, ὡς ἐπὶ παραδείγματι ἡ γέννησις, ἡ αὔξησις, ἡ συντήρησις τοῦ ἀτόμου διὰ τῆς ἀποδοχῆς καὶ ἀποβολῆς τῆς τροφῆς, ἡ συνδρομὴ τῶν στοιχείων πρὸς σχηματισμὸν τοῦ σώματος, ἡ πάλιν διάλυσις τοῦ συντεθέντος καὶ ἡ μεταχώρησις τῶν στοιχείων πρὸς τὰ συγγενῆ αὐτῶν. Μὲ ποῖον πάθος λοιπὸν λέγει ἡ θρησκεία ἡμῶν ὅτι ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν τὸ θεῖον; τοῦ κατὰ κυριολεξίαν πάθους, τὸ ὁποῖον εἶναι κακία, ἢ τοῦ κατὰ τὴν φυσικὴν πορείαν πάθους;

2. Ἐὰν λοιπὸν ἡ διδασκαλία ἡμῶν διίσχυρίζετο ὅτι τὸ θεῖον ἐγεννήθη εἰς κατάστασιν ἀνάρμοστον δι' αὐτὸ, τότε θὰ ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλείψωμεν τοιοῦτον ἄτοπον δόγμα ὡς μὴ περιέχον τίποτε τὸ ὑγιὲς περὶ τῆς θείας φύσεως. Ἐὰν δὲ λέγη ὅτι οὗτος ἠνώθη μετὰ τὴν φύσιν ἡμῶν τῆς ὁποίας καὶ ἡ πρώτη γέννησις καὶ ὑπόστασις ἔλαβε τὴν ἀρχὴν της ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἴδιον, τότε εἰς ποῖον σημεῖον ἡ διδασκαλία ἡμῶν ἀπομακρύνεται τῆς πρεπούσης εἰς τὸν Θεὸν ἐννοίας, ἀφοῦ διὰ τῆς πίστεως αὐτῆς δὲν εἰσάγεται εἰς τὴν περὶ Θεοῦ ἀντίληψιν καμμία ἰδέα ἢ ὁποία δεικνύει παθητὴν τὴν θεότητα; Πράγματι οὔτε διὰ τὸν ἱατρὸν λέγομεν ὅτι δέχεται τὸ πάθος ὅταν θεραπεύῃ τὸν εἰς τὸ πάθος εὐρισκόμενον. Ἄλλὰ καὶ ἂν ἐγγίξῃ τὴν ἀσθένειαν, ὁμῶς ὁ θεραπευτὴς μένει μακρὰν αὐτῆς. Ἐὰν ἡ γέννησις δὲν εἶναι πάθος αὐτῆ καθ' ἑαυτήν, τότε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποδώσῃ κανεῖς καὶ εἰς τὴν ζωὴν πάθος. Ἄλλὰ τὸ πάθος τῆς ἡδονῆς, τὸ ὁποῖον προηγεῖται τῆς ἀνθρωπίνης γεννήσεως, καὶ ἡ ροπή τῶν ζώντων πρὸς τὴν κακίαν, τοῦτο εἶναι ἀρρώστημα τῆς φύσεώς μας.

ἀδρῶστημα. Ἄλλὰ μὴν ἀμφοτέρων αὐτῶν καθαρεύειν φησὶ τὸ μυστήριον. Εἰ οὖν ἡδονῆς μὲν ἡ γένεσις ἡλλοτριώται, κακίας δὲ ἡ ζωὴ, ποῖον ὑπολείπεται πάθος, οὗ τὸν Θεὸν κεκοινωνηκέναι φησὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον;

3. Εἰ δὲ τὴν τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς τις διάζευξις πάθος προσαγορεύοι, πολὺ πρότερον δικαίως ἂν εἶη τὴν συνδρομὴν ἀμφοτέρων οὕτω κατονομάσαι. Εἰ γὰρ ὁ χωρισμὸς τῶν συνημμένων πάθος ἐστὶ, καὶ ἡ συνάφεια τῶν διεστώτων πάθος ἂν εἶη· κίνησις γάρ τις ἐστὶν ἐν τε τῇ συγκρίσει τῶν διεστώτων καὶ ἐν τῇ διακρίσει τῶν συμπεπλεγμένων ἡνωμένη. Ὅπερ τοίνυν τελευταία κίνησις ὀνομάζεται, τοῦτο προσήκει καλεῖσθαι καὶ τὴν προάγουσαν. Εἰ δὲ ἡ πρώτη κίνησις, ἣν γένεσιν ὀνομάζομεν, πάθος, πάθος ἂν κατὰ τὸ ἀκόλουθον λέγοιτο, καθ' ἣν ἡ συνδρομὴ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς διακρίεται.

4. Τὸν δὲ Θεὸν φαμεν ἐν ἑκατέρῳ γεγενῆσθαι τῇ τῆς φύσεως ἡμῶν κινήσει, δι' ἧς ἡ τε ψυχὴ πρὸς τὸ σῶμα συντρέχει, τό τε σῶμα τῆς ψυχῆς διακρίνεται· καταμιχθέντος δὲ πρὸς ἑκάτερον τούτων, πρὸς τε τὸ αἰσθητὸν φημι καὶ τὸ νοερὸν, τοῦ ἀνθρωπίνου συγκρίματος διὰ τῆς ἀδρῆτου ἐκείνης καὶ ἀνεκφράστου συνανακράσεως, τοῦτο οἰκονομήσασθαι, τὸ τῶν ἄπαξ ἐνωθέντων, ψυχῆς λέγω καὶ σώματος, καὶ εἰσαεὶ διαμεῖναι τὴν ἕνωσιν. Τῆς γὰρ φύσεως ἡμῶν διὰ τῆς ἰδίας ἀκολουθίας καὶ ἐν ἐκείνῳ πρὸς διάκρισιν τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς κινηθείσης, πάλιν συνῆψε τὰ διακριθέντα καθάπερ τινὶ κόλλῃ, τῇ θείᾳ λέγω δυνάμει πρὸς τὴν ἀδρῆκτον ἕνωσιν τὸ διασχισθὲν συναρμόσας. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἡ ἀνάστασις, ἡ τῶν συνεξευγμένων μετὰ τὴν διάλυσιν ἐπάνοδος εἰς ἀδιάλυτον ἕνωσιν ἀλλήλοις συμφυομέ-

Ἄλλὰ ἡ θρησκεία ἡμῶν λέγει ὅτι καὶ ἀπὸ τὰ δύο ταῦτα ἔμεινε καθαρὸς ὁ Χριστὸς. Ἐὰν λοιπὸν εἶναι ξένη ἡ μὲν γέννησις τοῦ ἀπὸ τοῦ πάθους τῆς ἡδονῆς, ἡ δὲ ζωὴ τοῦ ἀπὸ τῆν κακίαν, ποῖον πάθος ὑπολείπεται, τοῦ ὁποῖου διδάσκει τὸ μυστήριον τῆς θρησκείας μας ὅτι ἔγινε κοινῶν ὁ Θεός;

3. Ἐὰν δὲ θὰ ὠνόμαζε κανεὶς πάθος τὸν χωρισμὸν ψυχῆς καὶ σώματος, θὰ ἦτο δίκαιον ἂν πολὺ προηγουμένως ὠνόμαζε πάθος καὶ τὴν συνένωσιν σώματος καὶ ψυχῆς. Διότι ἐὰν ὁ χωρισμὸς τῶν ἠνωμένων εἶναι πάθος, τότε καὶ ἡ ἔνωσις τῶν ἀπομακρυσμένων θὰ ἦτο πάθος, ἐφ' ὅσον κάποια κίνησις λαμβάνει χώραν τόσον κατὰ τὴν συνένωσιν τῶν χωρισμένων ὅσον καὶ κατὰ τὴν διάσπασιν τῶν συνδεδεμένων. Τὸ ὄνομα λοιπὸν τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖται διὰ τὴν τελευταίαν κίνησιν, τὸ ἴδιον ἀρμόζει νὰ χρησιμοποιῆται καὶ διὰ τὴν προηγουμένην. Ἐὰν δὲ ἡ πρώτη κίνησις, τὴν ὁποῖαν ὀνομάζομεν γέννησιν, εἶναι πάθος, πάθος θὰ ἐλέγετο κατὰ τὴν λογικὴν συνέπειαν καὶ ἡ κίνησις κατὰ τὴν ὁποῖαν διαχωρίζεται ἡ συμφύτις σώματος καὶ ψυχῆς.

4. Ὁ δὲ Θεὸς λέγομεν ὅτι εὐρέθη καὶ εἰς τὴν μίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην κίνησιν τῆς φύσεως ἡμῶν, ἐκείνην διὰ τῆς ὁποίας ἡ ψυχὴ ἐνώνεται μὲ τὸ σῶμα καὶ ἐκείνην διὰ τῆς ὁποίας τὸ σῶμα χωρίζεται ἀπὸ τὴν ψυχὴν. Ἀφοῦ δὲ τὸ ἀνθρώπινον σύγκραμα ἀνemίχθη καὶ μὲ τὰ δύο αὐτά, δηλαδὴ καὶ πρὸς τὸ αἰσθητὸν καὶ πρὸς τὸ νοερὸν, διὰ τῆς ἀρρήτου ἐκείνης καὶ ἀνεκφράστου συνενώσεως, ὠκονόμησε τοῦτο, τὸ νὰ μείνῃ αἰωνίως ἡ ἔνωσις τῶν ἀπαξ ἐνωθέντων, τῆς ψυχῆς δηλαδὴ καὶ τοῦ σώματος. Διότι ὅταν ἡ φύσις ἡμῶν καὶ ἐν τῷ προσώπῳ ἐκείνου ἀκολουθοῦσα τὴν πορείαν αὐτῆς ἐκινήθη πρὸς διαχωρισμὸν τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, τότε ἐκεῖνος ἠνωσε πάλιν τὰ χωρισθέντα ὡσάν διὰ κόλλας, συναρμόσας τὸ χωρισθὲν εἰς μυστηριώδη ἔνωσιν διὰ τῆς θείας δυνάμεως. Καὶ τοῦτο εἶναι ἡ ἀνάστασις, δηλαδὴ ἡ μετὰ τὴν διάλυσιν των ἐπάνοδος τῶν ἠνωμένων εἰς ἀδιάλυτον ἔνωσιν, κατὰ συμφύτιαν πρὸς ἄλληλα, ὡστε ἡ πρώτη

νων, ὡς ἂν ἡ πρώτη περὶ τὸ ἀνθρώπινον χάρις ἀνακληθεῖται καὶ πάλιν ἐπὶ τὴν αἰδίου ἐπανέλθοιμεν ζωὴν, τῆς ἐμμιχθείσης τῇ φύσει κακίας διὰ τῆς διαλύσεως ἡμῶν ἐκρυσθείσης· οἷον ἐπὶ τοῦ ὑγροῦ συμβαίνει, περιθρυφθέντος αὐτῷ τοῦ ἀγγείου, σκεδανυμένου τε καὶ ἀφανιζομένου, μηδενὸς ὄντος τοῦ περιστέγοντος.

5. Καθάπερ δὲ ἡ ἀρχὴ τοῦ θανάτου ἐν ἐνὶ γενομένη πάσῃ συνδιεξῆλθε τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀναστάσεως δι' ἐνὸς ἐπὶ πᾶσιν διατείνει τὴν ἀνθρωπότητα. Ὁ γὰρ τὴν ἀναληφθεῖσαν παρ' ἑαυτοῦ ψυχὴν πάλιν ἐνώσας τῷ οἰκείῳ σώματι διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ τῆς ἐκατέρω τούτων παρὰ τὴν πρώτην σύστασιν ἐμμιχθείσης, οὗτος γενικωτέρῳ τινὶ τρόπῳ τὴν νοερὰν οὐσίαν τῇ αἰσθητῇ συγκατέμιξε, τῆς ἀρχῆς κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἐπὶ τὸ πέρασ εὐοδομένης. Ἐν γὰρ τῷ ἀναληφθέντι παρ' αὐτοῦ ἀνθρωπίνῳ συγκρίματι, πάλιν μετὰ τὴν διάλυσιν πρὸς τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς ἐπανελθούσης, οἷον ἀπὸ τινος ἀρχῆς, εἰς πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τῇ δυνάμει κατὰ τὸ ἴσον ἢ τοῦ διακριθέντος ἔνωσις διαβαίνει. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ μυστήριον τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ τὸν ἀνθρώπον οἰκονομίας καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, τὸ διαλυθῆναι μὲν τῷ θανάτῳ τοῦ σώματος τὴν ψυχὴν, καὶ τὴν ἀναγκαίαν τῆς φύσεως ἀκολουθίαν μὴ κωλύσαι, εἰς ἄλληλα δὲ πάλιν ἐπαναγαγεῖν διὰ τῆς ἀναστάσεως, ὡς ἂν αὐτοῖς γένοιτο μεθόριον ἀμφοτέρων θανάτου τε καὶ ζωῆς, ἐν ἑαυτῷ μὲν στήσας διαιρουμένην τῷ θανάτῳ τὴν φύσιν, αὐτὸς δὲ γενόμενος ἀρχὴ τῆς τῶν διηρημένων ἐνώσεως.

1. Ἄλλ' οὐπω φήσει τις λελύσθαι τὴν ὑπενεχθεῖσαν ἡμῖν ἀντίθεσιν, ἰσχυροποιεῖσθαι δὲ μᾶλλον ἐκ τῶν εἰρημένων τὸ παρὰ τῶν ἀπίστων ἡμῖν προφερόμενον. Εἰ γὰρ τοσαύτη δυνάμις ἐ-

πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα χάρις νὰ ἐπαναδοθῆ καὶ νὰ ἐπανέλθω-
 μεν πάλιν εἰς τὴν αἰδίου ζωῆν, ἀφοῦ ἀποστραγγισθῆ ἢ διὰ τῆς
 διαλύσεως ἀναμιχθεῖσα εἰς τὴν φύσιν ἡμῶν κακία. Συνέβη ὅ,τι
 συμβαίνει καὶ εἰς τὸ ὑγρὸν, τὸ ὁποῖον ὅταν τὸ δοχεῖον τὸ ὁ-
 ποῖον τὸ περιέχει θραυσθῆ, διασκορπίζεται καὶ ἀφανίζεται,
 ἀφοῦ δὲν τὸ περικρατεῖ τίποτε.

5. Ὅπως δὲ ἡ ἀρχὴ τοῦ θανάτου, ἐπιβληθεῖσα εἰς ἓνα,
 ἐπεξετάθη εἰς ὀλόκληρον τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, κατὰ τὸν ἴδιον
 τρόπον καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ἀναστάσεως διὰ τοῦ ἑνὸς ἐπεκτείνεται
 εἰς ὀλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα, καθ' ὅσον ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος
 ἦνωσε πάλιν καὶ τὴν ἀναληφθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ ψυχὴν μὲ τὸ
 οἰκεῖον σῶμα, διὰ τῆς δυνάμεώς του, ἥτις κατὰ τὴν πρώτην
 σύστασιν ἀνεμίχθη μὲ τὰ δύο ταῦτα, ὁ ἴδιος κατὰ γενικώτερον
 τρόπον ἦνωσε τὴν νοεράν οὐσίαν μὲ τὴν αἰσθητήν, ὥστε ἡ
 ἀρχὴ νὰ εὐοδωθῆ μὲ συνέπειαν μέχρι τοῦ τέλους. Διότι ὅταν εἰς
 τὸ ἀναληφθὲν ὑπ' αὐτοῦ ἀνθρώπινον σύγκραμα ἡ ψυχὴ ἐπι-
 στρέψῃ πάλιν μετὰ τὴν διάλυσιν εἰς τὸ σῶμα, ἡ ἔνωσις τοῦ δια-
 χωρισθέντος διαβαίνει εἰς ὀλόκληρον τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν
 κατὰ ἴσην ἀναλογίαν ὡσάν ἀπὸ τινος ἀρχῆν. Τοῦτο δὲ εἶναι τὸ
 μυστήριον τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ περὶ τὸν ἀνθρώπον, τῆς
 ἐνανθρωπήσεως καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, δηλαδὴ ἡ διά-
 λυσις μὲν διὰ τοῦ θανάτου τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα, χωρὶς
 νὰ ἐμποδισθῆ ἢ ἀναγκαῖα πορεία τῆς φύσεως, ἡ ἐπαναφορὰ δὲ
 αὐτῶν εἰς ἄλληλα διὰ τῆς ἀναστάσεως, οὕτως ὥστε αὐτὸς νὰ
 γίνῃ δι' ἀμφοτέρα μεθόριον θανάτου καὶ ζωῆς, ἀφοῦ ἔσταμά-
 τησεν εἰς ἑαυτὸν τὸν διὰ τοῦ θανάτου προκαλούμενον χωρι-
 σμὸν τῆς φύσεως, αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος γενόμενος ἀρχὴ τῆς ἐνώσεως
 τῶν διηρημένων.

17 1. Ἄλλὰ θὰ εἶπῃ τις ὅτι ἀκόμη δὲν ἐλύθη ἡ προταθεῖσα
 εἰς ἡμᾶς ἀντίρρησις, μᾶλλον δὲ ὅτι ἰσχυροποιεῖται περισσότερον
 ὑπὸ τῶν λεχθέντων ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον οἱ ἄπιστοι λέγουσιν εἰς ἡμᾶς.
 Διότι ἂν εἶχε τοσαύτην δύναμιν, ὅσῃν ἡ ἐπιχειρηματολογία μας
 ἀπέδειξεν, ὥστε ἐν τῷ Χριστῷ νὰ λάβῃ χώραν ἡ κατάστροφή

στιν ἐν αὐτῷ, ὅσῃν ὁ λόγος ἀπέδειξεν, ὡς θανάτου τε καθαίρεισιν καὶ ζωῆς εἴσοδον ἐπ' αὐτῷ εἶναι, τί οὐχὶ θελήματι μόνῳ τὸ κατὰ γνώμην ποιεῖ, ἀλλ' ἐκ περιόδου τὴν σωτηρίαν ἡμῶν κατεργάζεται, τικτόμενός τε καὶ τρεφόμενος, καὶ τῇ τοῦ θανάτου πείρᾳ σώζων τὸν ἄνθρωπον, ἐξὸν μήτε ἐν τοῦτῳ γενέσθαι καὶ ἡμᾶς περισώσασθαι; Πρὸς δὲ τὸν τοιοῦτον λόγον ἱκανὸν μὲν ἦν πρὸς τοὺς εὐγνώμονας τοσοῦτον εἰπεῖν, ὅτι καὶ τοῖς ἰατροῖς οὐ νομοθετοῦσι τὸν τρόπον τῆς ἐπιμελείας οἱ κάμνοντες, οὐδὲ περὶ τοῦ τῆς θεραπείας εἶδους πρὸς τοὺς εὐεργέτας ἀμφισβητοῦσι, διὰ τί προσήπατο τοῦ πονοῦντος μέρους ὁ θεραπεύων, καὶ τότε τι πρὸς τὴν τοῦ κακοῦ λύσιν ἐνενόησεν, ἕτερον δέον· ἀλλὰ πρὸς τὸ πέρας ὁρῶντες τῆς εὐεργεσίας, ἐν εὐχαριστίᾳ τὴν εὐποιίαν ἐδέξαντο.

2. Ἄλλ' ἐπειδὴ, καθὼς φησιν ὁ προφήτης, τὸ πλῆθος τῆς χρηστότητος τοῦ Θεοῦ κεκρυμμένην ἔχει τὴν ὠφέλειαν, καὶ οὐπω διὰ τοῦ παρόντος βίου τηλανγῶς καθορᾶται (ἢ γὰρ ἂν περιήρητο πᾶσα τῶν ἀπίστων ἀντίρρησης, εἰ τὸ προσδοκώμενον ἐν ὀφθαλμοῖς ἦν· νῦν δὲ ἀναμένει τοὺς ἐπερχομένους αἰῶνας, ὥστε ἐν αὐτοῖς ἀποκαλυφθῆναι τὰ νῦν διὰ τῆς πίστεως μόνῃς ὁρῶμενα), ἀναγκαῖον ἂν εἴη λογισμοῖς τισι κατὰ τὸ ἐγχωροῦν καὶ τῶν ἐπιζητουμένων ἐξενερεῖν τὴν λύσιν τοῖς προσλαμβάνουσι συμβαίνουσαν.

1. Καίτοι περιττὸν ἴσως ἐστὶ Θεὸν ἐπιδημηκέναι τῷ βίῳ πιστεῦσαντας διαβάλλειν τὴν παρουσίαν, ὡς οὐκ ἐν σοφίᾳ τινὶ καὶ λόγῳ γεγενημένην τῷ κρείττονι. Τοῖς γὰρ μὴ λίαν ἀντιμαχομένοις πρὸς τὴν ἀλήθειαν, οὐ μικρὰ τῆς θείας ἐπιδημίας ἀπόδειξις, ἢ καὶ πρὸ τῆς μελλούσης ζωῆς ἐν τῷ παρόντι βίῳ φανερωθεῖσα, ἢ διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, φημί, μαρτυρία. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅπως πεπλήρωτο κατὰ πᾶν μέρος τῆς οἰκουμένης ἢ τῶν δαιμόνων ἀπάτη, διὰ τῆς εἰδωλομανίας τῆς ζωῆς

τοῦ θανάτου καὶ ἡ εἴσοδος τῆς ζωῆς, διατί δὲν πραγματοποιοῖται διὰ μόνης τῆς θελήσεως τὸν σκοπὸν του, παρὰ νὰ κατεργάζεται τὴν σωτηρίαν μας κατὰ τρόπον ἕμμεσον γεννώμενος καὶ τρεφόμενος, καὶ σώζων τὸν ἄνθρωπον κατόπιν γεύσεως τοῦ θανάτου, ἐνῶ ἦτο δυνατὸν καὶ εἰς αὐτὸν νὰ μὴ περιέλθῃ καὶ νὰ μᾶς σώσῃ; εἰς ἀντιμετώπισιν τοῦ τοιοῦτου ἐπιχειρήματος θὰ ἦτο ἀρκετὸν νὰ εἴπωμεν πρὸς τοὺς λογικοὺς συζητητάς, τοῦτο μόνον, ὅτι εἰς τοὺς ἰατροὺς δὲν ὑπαγορεύουν τὴν μέθοδον τῆς θεραπείας οἱ ἄσθενεῖς, οὔτε συζητοῦν μὲ τοὺς εὐεργέτας τὸ εἶδος τῆς θεραπευτικῆς μεθόδου, διατί ἐπὶ παραδειγματι ὁ θεράπων ἰατρὸς ἤγγισε τὸ πονεμένον μέρος καὶ διατί συνέστησε πρὸς ἀποχώρησιν τοῦ κακοῦ τὸ τάδε φάρμακον ἐνῶ ἄλλο ἐχρειάζετο, ἀλλὰ ἀποβλέποντες πρὸς τὸ τέρμα τῆς εὐεργεσίας δέχονται μετ' εὐγνωμοσύνης τὴν καλωσύνην.

2. Ἄλλ' ἐπειδὴ, καθὼς λέγει ὁ προφήτης, τὸ πλῆθος τῆς χρηστότητος τοῦ Θεοῦ ἔχει κρυμμένην τὴν ὠφέλειαν, ὥστε νὰ μὴ διακρίνεται ὀλοφάνερα εἰς τὸν παρόντα βίον⁷ (ἄλλως πράγματι πᾶσα ἀντίρρησις ἀπὸ μέρους τῶν ἀπίστων θὰ ἐξηφανίζετο, ἂν τὸ πρόσδοκώμενον ἦτο πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν· τώρα ὁμως τοῦτο ἀναμένει τοὺς μέλλοντας αἰῶνας, ὥστε νὰ ἀποκαλυφθοῦν κατ' αὐτοὺς ὅσα διὰ τῆς πίστεως μόνον κατανοοῦνται τώρα), θὰ ἦτο ἀναγκαῖον νὰ προσπαθήσωμεν νὰ εὐρωμεν κατὰ τὸ δυνατόν τὴν λύσιν τῶν ζητημάτων τούτων διὰ συλλογισμῶν, συμφωνοῦσαν μὲ ὅσα ἐλέχθησαν.

18 1. Βεβαίως θὰ ἦτο ἀδιανόητον ἄνθρωποι πιστεύσαντες ὅτι ἐπεδήμησεν εἰς τὴν ζωὴν αὐτὴν ὁ Θεὸς νὰ κατηγορήσουν ὅτι ἡ παρουσία του εἰς τὴν ζωὴν αὐτὴν δὲν ἔγινε κατὰ σοφίαν καὶ ὑπέρτατον λόγον. Διότι δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι δὲν ἀνταγωνίζονται ἐντόνως τὴν ἀλήθειαν δὲν εἶναι μικρὰ ἀπόδειξις περὶ τῆς θείας ἐπιδημίας, ἡ καὶ πρὸ τῆς μελλούσης ζωῆς φανερωθεῖσα παρουσία τοῦ Κυρίου εἰς τὴν ζωὴν αὐτὴν, δηλαδὴ ἡ διὰ τῶν ἰδίων τῶν πραγμάτων παρουσία. Διότι ποῖος δὲν γνωρίζει πῶς εἶχε γεμίσει ἡ οἰκουμένη ὀλόκληρος ὑπὸ τῆς ἀπάτης τῶν

τῶν ἀνθρώπων κατακρατήσασα; "Ὅπως τοῦτο νόμιμον πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν κόσμον ἔθνεσιν ἦν, τὸ θεραπεύειν διὰ τῶν εἰδώλων τοὺς δαίμονας ἐν ταῖς ζωοθυσίαις καὶ τοῖς ἐπιβωμίαις μιάσμασιν; Ἄφ' οὗ δέ, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, «ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις», διὰ τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιδημήσασα φύσεως, πάντα καπνοῦ δίκην εἰς τὸ μὴ ὄν μετεχώρησεν, ὥστε παύσασθαι μὲν τὰς τῶν χρηστηρίων τε καὶ μαντιῶν μανίας, ἀναιρεθῆναι δὲ τὰς ἐτησίους πομπὰς καὶ τὰ δι' αἱμάτων ἐν ταῖς ἑκατόμβαις μολύσματα, ἐν δὲ τοῖς πολλοῖς τῶν ἔθνῶν ἀφανισθῆναι καθόλου βωμούς τε καὶ προτύλαια καὶ τεμένη καὶ ἀφιδρώματα καὶ ὅσα ἄλλα τοῖς θεραπευταῖς τῶν δαιμόνων ἐπὶ ἀπάτης σφῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἐντυγχανόντων ἐπιτετήδευτο, ὡς ἐν πολλοῖς τῶν τόπων μηδὲ εἰ γέγονε ταῦτά ποτε μνημονεύεσθαι, ἀντεγερθῆναι δὲ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐπὶ τῷ Χριστοῦ ὀνόματι ναοὺς τε καὶ θυσιαστήρια, καὶ τὴν σεμνήν τε καὶ ἀναίμακτον ἱερωσύνην καὶ τὴν ὑψηλὴν φιλοσοφίαν ἔργῳ μᾶλλον ἢ λόγῳ κατορθουμένην, καὶ τῆς σωματικῆς ζωῆς τὴν ὑπεροψίαν καὶ τοῦ θανάτου τὴν καταφρόνησιν, ἣν οἱ μεταστῆναι τῆς πίστεως παρὰ τῶν τυράννων ἀναγκαζόμενοι φανερώως ἐπεδείξαντο, ἀντ' οὐδενὸς δεξάμενοι τὰς τοῦ σώματος αἰκίας καὶ τὴν ἐπὶ θανάτῳ ψῆφον, οὐκ ἂν ὑποστάντες δηλαδὴ ταῦτα μὴ σαφῆ τε καὶ ἀναμφίβολον τῆς θείας ἐπιδημίας ἔχοντες τὴν ἀπόδειξιν.

2. Τὸ δὲ αὐτὸ τοῦτο καὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἱκανὸν σημείον εἰπεῖν, τοῦ παρεῖναι τὸν παρ' αὐτῶν ἀπιστούμενον. Μέχρι μὲν γὰρ τῆς τοῦ Χριστοῦ θεοφανείας λαμπρὰ παρ' αὐτοῖς ἦν τὰ ἐν Ἱεροσολύμοις βασίλεια, ὁ δὲ διώνυμος ἐκεῖνος ναός, αἱ νενομισμένοι δι' ἔτους θυσαί, πάντα ὅσα παρὰ τοῦ νόμου δι' αἰνιγμάτων τοῖς μυστικῶς ἐπατεῖν δυναμένοις διήρηται μέχρι τότε κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς νομισθεῖσαν αὐτοῖς τῆς εὐσεβείας θρησκείαν ἀκώλυτα ἦν. Ἐπεὶ δὲ εἶδον τὸν προσδοκώμενον καὶ ὄν

δαιμόνων κατακυριεύσασα τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων διὰ τῆς εἰδωλομανίας; Ποῖος δὲν ἐγνώριζε πῶς ἦτο νόμος εἰς ὅλα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου τοῦτο, νὰ λατρεύουν τοὺς δαίμονας διὰ τῶν εἰδώλων μὲ τὰς ζωοθυσίας καὶ τὰ ἀκάθαρτα δῶρα εἰς τοὺς βωμούς; Ἄφ' ὅτου δέ, καθὼς λέγει ὁ Ἀπόστολος, «ἐπεφάνη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις»¹, ἔλθοῦσα διὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὡσὰν καπνὸς ἐξηφανίσθησαν ὅλα, ὥστε νὰ παύσῃ ἡ μανία τῶν χρησμῶν καὶ τῶν μαντειῶν, νὰ σταματήσουν δὲ αἱ ἐτήσιοι πομπαὶ καὶ αἱ ἀκαθαρσίαι ἀπὸ τὰ αἵματα τῶν ἑκατομβῶν. Εἰς τὰ περισσότερα δὲ ἔθνη ἐξηφανίσθησαν τελείως οἱ βωμοί, τὰ προπύλαια, οἱ ναοί, τὰ ἀφιερώματα καὶ ὅλα ὅσα ἐπενοοῦντο ὑπὸ τῶν λατρευόντων τοὺς δαίμονας, ἀπατώντων τοὺς ἑαυτοὺς των καὶ ὅσους παρέσυρον, μέχρι σημείου μάλιστα εἰς πολλὰ μέρη νὰ μὴ φαίνεται κἄν σημεῖον ἀναμνηστικὸν αὐτῶν, ἀντ' αὐτῶν δὲ νὰ ἔχουν κτισθῆ εἰς ὅλον τὸν κόσμον ναοὶ καὶ θυσιαστήρια εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, νὰ ἐπιτυγχάνεται δὲ μὲ ἔργα παρὰ μὲ λόγια ἡ σεμνὴ καὶ ἀναίμακτος ἱερατεία καὶ ἡ ὑψηλὴ φιλοσοφία, καθὼς ἐπίσης καὶ ἡ ὑπέρβασις τῆς σωματικῆς ζωῆς καὶ ἡ περιφρόνησις τοῦ θανάτου, τὴν ὁποίαν ἐπέδειξαν φανερὰ οἱ ἀναγκαζόμενοι ὑπὸ τῶν τυράννων νὰ ἀλλαξοπιστήσουν, μὴ ὑπολογίζοντες τὰς κακοποιήσεις καὶ τὴν εἰς θάνατον καταδίκην. Καὶ εἶναι φανερόν ὅτι δὲν θὰ ὑφίσταντο ταῦτα, ἂν δὲν εἶχον ἀπόδειξιν σαφῆ καὶ ἀναμφίβολον περὶ τῆς θείας ἐνσαρκώσεως.

2. Τὸ ἴδιον δὲ δύναται νὰ λεχθῆ καὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ὡς ἀρκετὴ ἀπόδειξις περὶ τοῦ ὅτι ὁ μὴ πιστευόμενος ὑπ' αὐτῶν ἦλθεν ἐδῶ. Πράγματι μέχρι μὲν τῆς ἐπιφανείας τοῦ Χριστοῦ ἀξιόλογα ἦσαν τὰ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα ἀνάκτορά των, ὁ περίφημος ἐκεῖνος ναὸς, αἱ καθιερωμένοι ἐτήσιοι θυσίαι καὶ ὅλα δὲ ὅσα εἶχον ὀρισθῆ ὑπὸ τοῦ νόμου δι' ἀνιγμάτων εἰς τοὺς δυναμένους νὰ ἐξηγήσουν τὰ μυστικὰ ταῦτα, μέχρι τότε ἐτελοῦντο ἀνεμπόδιστα ὅπως κατὰ τὸν ἀρχικὸν τύπον τῆς λατρείας τῆς θρησκείας αὐτῶν. Ὄταν δὲ εἶδον τὸν ἀναμενόμενον, αὐτὸν

διὰ τῶν προφητῶν τε καὶ τοῦ νόμου προεδιδάχθησαν καὶ προτιμότεραν ἐποιήσαντο τῆς εἰς τὸν φανέντα πίστεως τὴν ἐσφαλμένην ἐκείνην δειοιδαιμονίαν, ἣν κακῶς ἐκλαβόντες, τὰ τοῦ νόμου ῥήματα διεφύλασσον συνηθείᾳ μᾶλλον ἢ διανοίᾳ δουλεύοντες, οὐτε τὴν ἐπιφανεῖσαν ἐδέξαντο χάριν, καὶ τὰ σεμνὰ τῆς παρ' αὐτοῖς θρησκείας ἐν διηγήμασι ψιλοῖς ὑπολέλειπται, τοῦ νοῦ μὲν οὐδὲ ἐξ ἰχνῶν ἐπιγινωσκομένου, τῆς δὲ λαμπρᾶς ἐκείνης πόλεως ἐν ἔρειπίοις ὑπολειφθείσης, μείναι τε τοῖς Ἰουδαίοις τῶν κατὰ τὸ ἀρχαῖον νενομισμένων μηδέν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν σεβᾶσμιον αὐτοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις τόπον ἄβατον προστάγματι τῶν δυναστευόντων γενέσθαι.

19 Ἄλλ' ὁμως ἐπειδὴ μήτε τοῖς Ἑλληνίζουσι μήτε τοῖς τῶν Ἰουδαίων προεστῶσι δογματῶν δοκεῖ ταῦτα θείας παρουσίας ποιεῖσθαι τεκμήρια, καλῶς ἂν ἔχοι περὶ τῶν ἀνθυπενεχθέντων ἰδίᾳ τὸν λόγον διαλαβεῖν, ὅτου χάριν ἢ θεία φῶσις πρὸς τὴν ἡμετέραν συμπλέκεται, δι' ἑαυτῆς σφίζουσα τὸ ἀνθρώπινον, οὐ διὰ προστάγματος κατεργαζομένη τὸ κατὰ πρόθεσιν. Τίς οὖν ἂν γένοιτο ἡμῖν ἀρχὴ πρὸς τὸν προκείμενον σκοπὸν ἀκολούθως χειραγωγοῦσα τὸν λόγον; Τίς ἄλλη ἢ τὸ τὰς εὐσεβεῖς περὶ τοῦ Θεοῦ ὑπολήψεις ἐπὶ κεφαλαίων διεξελεθεῖν;

20 1. Οὐκοῦν ὁμολογεῖται παρὰ πᾶσι, μὴ μόνον δυνατόν εἶναι δεῖν πιστεύειν τὸ θεῖον, ἀλλὰ καὶ δίκαιον καὶ ἀγαθὸν καὶ σοφὸν καὶ πᾶν ὅτι πρὸς τὸ κρεῖττον ἢ διάνοια φέρει. Ἀκόλουθον τοίνυν ἐπὶ τῆς παρουσίας οἰκονομίας, μὴ τὸ μὲν τι βούλεσθαι τῶν τῷ Θεῷ πρεπόντων ἐπιφαίνεσθαι τοῖς γεγενημένοις, τὸ δὲ μὴ παρεῖναι. Καθόλου γὰρ οὐδὲν ἐφ' ἑαυτοῦ τῶν ὑψηλῶν τούτων ὀνομάτων, διεzeugμένον τῶν ἄλλων, ἀρετὴ καταμόνας ἐστίν. Οὐτε τὸ ἀγαθὸν ἀληθῶς ἐστὶν ἀγαθόν, μὴ μετὰ τοῦ δικαίου τε καὶ σοφοῦ καὶ τοῦ δυνατοῦ τεταγμένον· τὸ γὰρ ἄδικον

περὶ τοῦ ὁποίου ἐδιδάχθησαν ὑπὸ τῶν προφητῶν καὶ τοῦ νόμου, καὶ ἐθεώρησαν προτιμότεραν ἀπὸ τὴν πίστιν εἰς τὸν ἐμφανισθέντα τὴν ἐσφαλμένην ἐκείνην δεισιδαιμονίαν, τὴν ὁποίαν κακῶς ἐκλαμβάνοντες, ἐφύλασσον τὰς διατάξεις τοῦ νόμου δουλεύοντες εἰς τὴν συνήθειαν μᾶλλον παρά εἰς τὸν νοῦν, τότε οὔτε τὴν ἐπιφανεῖσαν χάριν ἐδέχθησαν, καὶ τὰ σεμνὰ τῆς θρησκείας αὐτῶν δείγματα παρέμειναν μόνον γυμναὶ διηγήσεις. Ὁ ναὸς τῶν οὔτε ἀπὸ ἴχνη δὲν ἀναγνωρίζεται, ἡ δὲ λαμπρὰ ἐκείνη πόλις παρέμεινε ἐρειπωμένη. Κανεὶς ἐκ τῶν ἀρχαίων θεσμῶν τῶν δὲν ἔμεινε εἰς τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ σεβάσμιος τόπος τῶν Ἱεροσολύμων κατὰ διαταγὴν τῶν κυβερνῶντων ἔγινε δι' αὐτοὺς ἀπρόσιτος.

Ἄλλ' ὅμως ἐπειδὴ οὔτε εἰς τοὺς δεχομένους τὰς ἑλληνικὰς δοξασίας οὔτε εἰς τοὺς ὑπερασπιστὰς τῶν Ἰουδαϊκῶν διδασμάτων φαίνονται ταῦτα ὅτι εἶναι ἀποδείξεις τῆς θείας ἐνσαρκώσεως, καλὸν θὰ ἦτο νὰ διεξέλθωμεν τὰς ἀντιρρήσεις ἐπισταμένως, κυρίως διὰ ποῖον λόγον ἡ θεία φύσις συμπλέκεται πρὸς τὴν ἰδικὴν μας, σώζουσα τὸν ἄνθρωπον δι' ἑαυτῆς καὶ μὴ πραγματοποιήσεως τὸν σκοπὸν τῆς δι' ἀπλοῦ προστάγματος. Ποία ἀρχὴ λοιπὸν νὰ τοποθετηθῇ διὰ νὰ κατευθύνῃ ἐν συνεχείᾳ τὸν λόγον πρὸς τὸν προκείμενον σκοπὸν; Ποία ἄλλη παρά ἡ μεθοδικὴ ἐξέτασις τῶν περὶ Θεοῦ ἀντιλήψεων;

1. Λοιπὸν ὁμολογεῖται παρὰ πάντων ὅτι πρέπει νὰ πιστεῦσωμεν ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ὄχι μόνον δυνατός, ἀλλὰ καὶ δίκαιος καὶ ἀγαθὸς καὶ σοφὸς καὶ πᾶν ὅ,τι ἡ διάνοια φέρει πρὸς τὸ ὑψηλότερον. Κατὰ συνέπειαν λοιπὸν εἰς τὴν παροῦσαν οἰκονομίαν δὲν εἶναι δυνατὸν ὁ Θεὸς νὰ θέλῃ ἡ μία μὲν τῶν ἰδιότητων τῶν πρεπουσῶν εἰς αὐτὸν νὰ ἐπιφαίνεται εἰς τὰ δημιουργήματα ἡ ἄλλη δὲ νὰ μὴ παρουσιάζεται. Γενικῶς ἄλλωστε καμμία ἀπὸ τὰς ὑψηλὰς ταύτας ἰδιότητας τοῦ Θεοῦ χωρισμένη ἀπὸ τὰς ἄλλας δὲν εἶναι μόνη τῆς ἀρετῆς. Οὔτε ἡ ἀγαθότης τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀληθῶς ἀγαθότης, ἐὰν δὲν εἶναι συνηνωμένη μετὰ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς δυνάμεως, διότι ἡ ἀδικία,

ἢ ἄσοφον ἢ ἀδύνατον, ἀγαθὸν οὐκ ἔστιν. Οὔτε ἡ δύναμις, τοῦ δικαίου τε καὶ σοφοῦ κεχωρισμένη, ἐν ἀρετῇ θεωρεῖται· θηριῶδες γὰρ ἔστι τὸ τοιοῦτον καὶ τυραννικὸν τῆς δυνάμεως εἶδος. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ λοιπά, εἰ ἔξω τοῦ δικαίου τὸ σοφὸν φέροιο, ἢ τὸ δίκαιον εἰ μὴ μετὰ δυνατοῦ τε καὶ ἀγαθοῦ θεωροῖτο, κακίαν ἂν τις μᾶλλον τὰ τοιαῦτα κυρίως κατονομάσειε. Τὸ γὰρ ἔλλιπές τοῦ κρείττονος, πῶς ἂν τις ἐν ἀγαθοῖς ἀριθμήσειεν;

2. Εἰ δὲ πάντα προσήκει συνδραμεῖν ἐν ταῖς περὶ Θεοῦ δόξαις, σκοπήσωμεν εἰ ἢ κατὰ ἀνθρώπον τοῦ Θεοῦ οἰκονομία λείπεται τι τῶν θεοπρεπῶν ὑπολήψεων. Ζητοῦμεν πάντως ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τῆς ἀγαθότητος τὰ σημεῖα. Καὶ τίς ἂν γένοιτο φανερωτέρα τοῦ ἀγαθοῦ μαρτυρία ἢ τὸ μεταποιηθῆναι αὐτὸν τοῦ πρὸς τὸ ἐναντίον αὐτομολήσαντος, μηδὲ συνδιατεθῆναι τῷ εὐμεταβλήτῳ τῆς ἀνθρωπίνης προαιρέσεως τὴν παγίαν ἐν τῷ ἀγαθῷ καὶ ἀμετάβλητον φύσιν; Οὐ γὰρ ἂν ἦλθεν εἰς τὸ σῶσαι ἡμᾶς, καθὼς φησιν ὁ Δαβὶδ, μὴ ἀγαθότητος τὴν τοιαύτην πρόθεσιν ἐμποιοῦσης. Ἄλλ' οὐδὲν ἂν ὤνησε τὸ ἀγαθὸν τῆς προθέσεως, μὴ σοφίας ἐνεργὸν τὴν φιλανθρωπίαν ποιούσης.

3. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀρῶστος διακειμένων, πολλοὶ μὲν ἴσως οἱ βουλόμενοι μὴ ἐν κακοῖς εἶναι τὸν κείμενον, μόνοι δὲ τὴν ἀγαθὴν ὑπὲρ τῶν καμνόντων προαίρεσιν εἰς πέρας ἄγουσιν, οἷς τεχνικὴ τις δύναμις συνεργεῖ πρὸς τὴν τοῦ κάμνοντος ἴασιν. Οὐκοῦν τὴν σοφίαν δεῖ συνεξεῦχθαι πάντως τῇ ἀγαθότητι. Πῶς τοίνυν ἐν τοῖς γεγενημένοις τὸ σοφὸν τῷ ἀγαθῷ συνθεωρεῖται; Ὅτι οὐ γυμνὸν τὸ κατὰ πρόθεσιν ἀγαθὸν ἔστιν ἰδεῖν. Πῶς γὰρ ἂν φανείῃ ἢ πρόθεσις μὴ διὰ τῶν γινομένων φανερομένη; Τὰ δὲ πεπραγμένα, εἰρμῶ τινι καὶ τάξει δι' ἀκολουθοῦ

ἡ ἀσοφία, ἡ ἀδυναμία δὲν εἶναι ἀγαθόν. Οὔτε πάλιν ἡ δύναμις, χωρισμένη ἀπὸ τὴν σοφίαν καὶ τὴν δικαιοσύνην, θεωρεῖται ἀρετὴ. Διότι τὸ τοιοῦτον εἶδος δυνάμεως εἶναι θηριῶδες καὶ τυραννικόν. Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ μὲ τὰς ὑπολοίπους ιδιότη-
 τας. Ἐὰν δηλαδὴ ἡ σοφία εἶναι ἐκτὸς τῆς δικαιοσύνης, ἢ ἐὰν ἡ δικαιοσύνη δὲν συνυπάρχη μετὰ τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, τότε μᾶλλον κακία θὰ ἔπρεπε νὰ ὠνομάζοντο ταῦτα. Διότι ἐκεῖνο τὸ ὅποσον ἔχει ἔλλειψιν τοῦ καλυτέρου πῶς θὰ κατεχω-
 ρεῖτο μεταξὺ τῶν ἀγαθῶν;

2. Ἐὰν δὲ ὅλα πρέπει νὰ συνυπάρχουν εἰς τὰς περὶ Θεοῦ ἀντιλήψεις, τότε ἄς ἐρευνήσωμεν ἐὰν ἀπὸ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Θεοῦ ἀπουσιάζη κάποια ἀπὸ τὰς θεοπρεπεῖς ιδιότη-
 τας. Ἐκεῖνο τὸ ὅποσον πάντως ζητοῦμεν εἰς τὸν Θεὸν εἶναι τὰ σημεῖα τῆς ἀγαθότητος. Καὶ ποῖα ἀπόδειξις τοῦ ἀγαθοῦ θὰ ἦτο φα-
 νερωτέρα ἀπὸ τὸ ὅτι οὗτος μετεποιήθη εἰς τὸν αὐτομολήσαντα πρὸς τὸ ἐναντίον χωρὶς ὅμως ἡ παγία πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀμε-
 τάβλητον φύσις του νὰ παρασυρθῇ ἀπὸ τὴν εὐμετάβλητον ἀνθρωπίνην προαίρεσιν; Ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἤρχεται νὰ μᾶς σώσῃ καθὼς λέγει ὁ Δαβίδ, ἐὰν δὲν ἐκίνει τὴν τοιαύτην πρόθεσιν τοῦ ἡ ἀγαθότης⁹. Ἄλλ' ἡ ἀγαθότης τῆς προαιρέσεως εἰς τίποτε δὲν θὰ ὠφέλει, ἂν ἡ σοφία αὐτοῦ δὲν καθίστα ἐνεργὸν τὴν φιλανθρω-
 πίαν.

3. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ἀρρώστων βέβαια πολλοὶ εἶναι ἴσως ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι δὲν θὰ ἤθελον νὰ ὑποφέρῃ ὁ ἀσθενής, ἀλλὰ τὴν ἀγαθὴν προαίρεσιν ὑπὲρ τῶν ἀσθενῶν φέρουν εἰς πέρας μόνον ἐκεῖνοι τοὺς ὁποίους συνοδεύει καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ κατάρ-
 τισις εἰς τὴν θεραπείαν τοῦ ἀσθενοῦς. Ἐπομένως ἡ σοφία πρέπει νὰ συνδυάζεται ὁπωσδήποτε μὲ τὴν ἀγαθότητα. Πῶς λοιπὸν φαίνεται εἰς τὰ δημιουργήματα ἡ σύζευξις τῆς σοφίας μὲ τὴν ἀγαθότητα; Μὲ τὸ ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐννοηθῇ γυμνὸν τὸ κατὰ πρόθεσιν ἀγαθόν. Διότι πῶς θὰ ἐφαίνετο ἡ πρόθεσις, ἐὰν δὲν φανερωθῇ ἐμπράκτως διὰ τῶν γινομένων; Τὰ δὲ δημιουρ-
 γήματα, προελθόντα κατὰ κάποιον εἰρμὸν καὶ τάξιν συνεπῆ,

προϊόντα, τὸ σοφὸν τε καὶ τεχνικὸν τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ διαδείκνυσιν. Ἐπει δέ, καθὼς ἐν τοῖς φθάσασιν εἴρηται, πάντως τῷ δικαίῳ τὸ σοφὸν συνεξευγμένον ἀρετῇ γίγνεται, εἰ δὲ χωρισθεῖν, μὴ ἂν ἐφ' ἑαυτοῦ καταμένη ἀγαθὸν εἶναι, καλῶς ἂν ἔχοι καὶ ἐπὶ τοῦ λόγου τῆς κατὰ ἄνθρωπον οἰκονομίας τὰ δύο μετ' ἀλλήλων κατανοῆσαι, τὸ σοφὸν φημι καὶ τὸ δίκαιον.

1. Τίς οὖν ἡ δικαιοσύνη; Μεμνήμεθα πάντως τῶν κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἐν τοῖς πρώτοις τοῦ λόγου εἰρημένων, ὅτι μίμημα τῆς θείας φύσεως κατεσκευάσθη ὁ ἄνθρωπος, τοῖς τε λοιποῖς τῶν ἀγαθῶν καὶ τῷ ἀντεξουσίῳ τῆς προαιρέσεως τὴν πρὸς τὸ θεῖον διασώζων ὁμοίωσιν, τρεπτῆς δὲ φύσεως ὢν κατ' ἀνάγκην. Οὐ γὰρ ἐνεδέχεται τὸν ἐξ ἀλλοιώσεως τὴν ἀρχὴν τοῦ εἶναι ἔχοντα μὴ τρεπτὸν εἶναι πάντως. Ἡ γὰρ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι πάροδος ἀλλοιώσις τίς ἐστι, τῆς ἀνυπαρξίας κατὰ θεῖαν δύναμιν εἰς οὐσίαν μεθισταμένης, καὶ ἄλλως δὲ τῆς τροπῆς ἀναγκαίως ἐν τῷ ἀνθρώπῳ θεωρουμένης, ἐπειδὴ μίμημα τῆς θείας φύσεως ὁ ἄνθρωπος ἦν. Τὸ δὲ μιμούμενον, εἰ μὴ ἐν ἑτερότητι τύχοι τινί, ταῦτόν ἂν εἴη πάντως ἐκεῖνῳ ᾧ ἀφωμοίωται. Ἐν τούτῳ τοίνυν τῆς ἑτερότητος τοῦ κατ' εἰκόνα γενομένου πρὸς τὸ ἀρχέτυπον οὐσης, ἐν τῷ τὸ μὲν ἀτρεπτον εἶναι τῇ φύσει, τὸ δὲ μὴ οὕτως ἔχειν, ἀλλὰ δι' ἀλλοιώσεως μὲν ὑποστῆναι κατὰ τὸν ἀποδοθέντα λόγον, ἀλλοιούμενον δὲ πάντως ἐν τῷ εἶναι μίμημα, ἡ δὲ ἀλλοιώσις κινήσις ἐστὶν εἰς ἕτερον ἀπὸ τοῦ ἐν ᾧ ἐστὶν εἰσαεὶ προϊούσα, δύο λέγεται τῆς τοιαύτης εἶδη κινήσεως, τὸ μὲν πρὸς τὸ ἀγαθὸν αἰεὶ γιγνόμενον, ἐν ᾧ πρόοδος στάσιν οὐκ ἔχει, διότι πέρας οὐδὲ τοῦ διεξοδευομένου καταλαμβάνεται, τὸ δὲ πρὸς τὸ ἐναντίον, οὗ ὑπόστασις ἐν τῷ μὴ ὑφεστάναι ἐστίν.

2. Ἡ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ ἐναντίωσις, καθὼς ἐμπροσθεν εἰ-

φανερώνουν τὴν σοφίαν καὶ τὴν τεχνικότητα τῆς θείας οἰκονομίας. Ἐπειδὴ δέ, ὡς ἐλέχθη πρὸ ὀλίγου, ἡ σοφία συνεζευγμένη μετὰ τῆς δικαιοσύνης γίνεται πάντως ἀρετὴ, ἐὰν δὲ χωρισθῇ, δὲν δύναται νὰ παραμείνῃ καθ' ἑαυτὴν ὡς τι ἀγαθόν, διὰ τοῦτο καλὸν θὰ ἦτο καὶ εἰς τὴν συζήτησιν ἐπὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου νὰ ἐννοήσωμεν τὰ δύο ταῦτα συνεζευγμένα, δηλαδὴ τὴν σοφίαν καὶ τὴν δικαιοσύνην.

- 21** 1. Τί λοιπὸν εἶναι δικαιοσύνη; Ἐνθυμούμεθα βεβαίως ἔξ ὄσων εἰς τὰ πρῶτα κεφάλαια καὶ ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ λόγου ἐλέχθησαν, ὅτι δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος κατεσκευάσθη ὡς μίμημα τῆς θείας φύσεως καὶ ὅτι κατέχει τὴν πρὸς τὸν θεῖον ὁμοίωσιν καὶ διὰ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τοῦ αὐτεξουσίου τῆς θελήσεώς του, ἐνῶ εἶναι κατ' ἀνάγκην τρεπτῆς φύσεως. Διότι δὲν ἦτο δυνατόν ἀφοῦ ἤρχισε τὴν ὑπαρξίν του μὲ ἀλλοίωσιν νὰ μὴ εἶναι πάντως τρεπτός. Πράγματι ἡ μετάβασις ἀπὸ τὸ μὴ ὄν εἰς τὸ εἶναι εἶναι ἀλλοίωσις, καθὼς ἡ ἀνυπαρξία κατὰ θείαν δύναμιν μετατρέπεται εἰς οὐσίαν, ἐνῶ ἡ τροπὴ δύναται καὶ ἄλλως νὰ παρατηρηθῇ ὡς ἀναγκαῖα εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος ἦτο μίμημα τῆς θείας φύσεως. Τὸ δὲ μιμούμενον, ἐὰν δὲν τύχῃ εἰς κάποιαν ἑτερότητα, τότε θὰ εἶναι ταυτὸν μὲ ἐκεῖνο τοῦ ὁποίου εἶναι ὁμοίωμα. Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ διαφορὰ τοῦ γενομένου κατ' εἰκόνα πρὸς τὸ ἀρχέτυπον συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι τὸ μὲν ἀρχέτυπον εἶναι ἄτρεπτον κατὰ τὴν φύσιν, τὸ δὲ ὁμοίωμα δὲν εἶναι ἄτρεπτον, διότι ἔλαβεν ὑπόστασιν διὰ τῆς ἀλλαγῆς, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, εἶναι δὲ πάντοτε ἀλλοιωτόν ὡς ὁμοίωμα, ἡ δὲ τροπὴ εἶναι κινήσις μεταβατικὴ προχωροῦσα ἀπὸ τὸ εἰς ὃ ὑπάρχει αἰωνίως εἰς ἄλλο, δύο εἶδη αὐτῆς τῆς κινήσεως ἀναφέρονται, ἡ μὲν μία ἢ πρὸς τὸ ἀγαθόν πάντοτε φερομένη, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ πρόοδος δὲν ἔχει στάσιν, διότι τέρμα τοῦ ἐπιδιωκομένου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐννοηθῇ, ἡ δὲ δευτέρα εἶναι ἡ φερομένη πρὸς τὸ ἐναντίον τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ ὑπαρξις ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι εἶναι ἀνύπαρκτον.

2. Πράγματι, καθὼς ἐλέχθη ἔμπροσθεν, ἡ ἀντίθεσις πρὸς

ρηται, τοιοῦτόν τινα νοῦν κατὰ τὴν διαστολὴν ἔχει, καθάπερ φαμὲν τῷ μὴ ὄντι τὸ ὄν ἀντιδιαριεῖσθαι, καὶ τῇ ἀνυπαρξίᾳ τὴν ὑπαρξιν. Ἐπειδὴ τοίνυν κατὰ τὴν τρεπτὴν τε καὶ ἀλλοιωτὴν ὁρμὴν τε καὶ κίνησιν, οὐκ ἐνδέχεται τὴν φύσιν ἀφ' εαυτῆς μένειν ἀκίνητον, ἀλλ' ἐπὶ τι πάντως ἢ προαίρεσις ἵεται, τῆς πρὸς τὸ καλὸν ἐπιθυμίας αὐτὴν ἐφελκομένης φυσικῶς εἰς κίνησιν. Καλὸν δὲ τὸ μὲν τι ἀληθῶς κατὰ τὴν φύσιν ἐστί, τὸ δὲ οὐ τοιοῦτον, ἀλλ' ἐπηρτισμένον τινὶ καλοῦ φαντασίᾳ. Κριτήριον δὲ τούτων ἐστὶν ὁ νοῦς ἐνδοθεν ἡμῶν ἐνιδρυμένος. Ἐν ᾧ κινδυνεύεται, ἢ τὸ ἐπιτυχεῖν τοῦ ὄντος καλοῦ, ἢ τὸ παρατραπέντας αὐτοῦ διὰ τινος τῆς κατὰ τὸ φαινόμενον ἀπάτης ἐπὶ τὸ ἐναντίον ἡμᾶς ἀπορροῦνται· οἷόν τι παθεῖν ὁ ἔξω μὲν μῦθος φησιν, ἀπιδούσαν ἐν τῷ ὕδατι τὴν κύνα πρὸς τὴν σκιάν οὐ διὰ στόματος ἔφερε, μεθεῖναι μὲν τὴν ἀληθῆ τροφήν, περιχανοῦσαν δὲ τὸ τῆς τροφῆς εἶδωλον ἐν λιμῷ γενέσθαι.

1. Ἐπει οὖν τῆς πρὸς τὸ ὄντως ἀγαθὸν ἐπιθυμίας διαψευθεῖς ὁ νοῦς, πρὸς τὸ μὴ ὄν παρηνέχθη, δι' ἀπάτης τοῦ τῆς κακίας συμβούλου τε καὶ εὐρετοῦ, καλὸν ἀναπεισθεὶς εἶναι τὸ τῷ καλῷ ἐναντίον (οὐ γὰρ ἂν ἐνήργησεν ἡ ἀπάτη, μὴ δολέατος δίκην τῷ τῆς κακίας ἀγκίστρῳ τῆς τοῦ καλοῦ φαντασίας περιπλασθείσης). Ἐν ταύτῃ τοίνυν γεγονότος ἔκουσίως τῇ συμφορᾷ τοῦ ἀνθρώπου εαυτὸν δι' ἡδονῆς τῷ ἐχθρῷ τῆς ζωῆς ὑποζεύξαντος, πάντα μοι κατὰ τὸν αὐτὸν ἀναζητεῖ τὰ ταῖς θείαις ὑπολήψεσι πρέποντα, τὸ ἀγαθὸν καὶ δίκαιον καὶ δυνατόν, τὸ ἄφθαρτον καὶ εἴ τι τῆς κρείττονος σημασίας ἐστί. Οὐκοῦν ὡς ἀγαθὸς οἶκτον λαμβάνει τοῦ διαπεπτωκότος καὶ ὡς σοφὸς οὐκ ἀγνοεῖ τὸν τρόπον τῆς ἀνακλήσεως. Σοφίας δ' ἂν εἴη καὶ ἡ τοῦ δικαίου κρίσις. Οὐ γὰρ ἂν τις ἀφροσύνη τὴν ἀληθῆ δικαιοσύνην προσάψειεν.

τὸ ἀγαθὸν ἔχει τοιαύτην ἔννοιαν κατὰ τὴν διάκρισιν αὐτῆς πρὸς τὸ ἀγαθόν, ὅποιαν λέγομεν ὅτι ἔχει τὸ ὄν πρὸς τὸ μὴ ὄν, ἢ ἢ ὕπαρξις πρὸς τὴν ἀνυπαρξίαν. Ἐπειδὴ λοιπὸν κατὰ τὴν τρεπτήν καὶ ἀλλοιωτὴν ὁρμὴν καὶ κίνησιν, δὲν εἶναι δυνατὸν ἢ φύσις νὰ μένη ἀφ' ἑαυτῆς ἀκίνητος, ἀλλὰ πάντως ἢ προαίρεσις φέρεται πρὸς κάτι, καθὼς ἢ πρὸς τὸ καλὸν ἐπιθυμία προσελκύει αὐτὴν φυσικῶς εἰς κίνησιν. Καλὸν δὲ εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν κάτι τὸ ὁποῖον εἶναι ἀληθῶς κατὰ τὴν φύσιν του καλόν, ἀφ' ἑτέρου δὲ κάτι τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι καλόν, ἀλλὰ καλύπτεται ἀπὸ κάποιαν φαινομενικότητα καλοῦ. Κριτήριον δὲ τούτων εἶναι ὁ ἐν ἡμῖν εὐρισκόμενος νοῦς. Διὰ τοῦ νοῦ λοιπὸν διακινδυνεύομεν ἢ νὰ ἐπιτύχωμεν τὸ ὄντως καλὸν ἢ ἀποκλίνοντες ἀπὸ αὐτοῦ νὰ παρασυρθῶμεν πρὸς τὸ ἐναντίον διὰ τινος ἀπάτης ἀπὸ τὴν φαινομενικότητα. Παθαίνομεν δηλαδὴ κάτι παρόμοιον μὲ αὐτὸ τὸ ὁποῖον λέγει ὁ ἔξω μῦθος ὅτι ἔπαθεν ἢ κύων, ὅτι δηλαδὴ βλέπουσα ἐν τῷ ὕδατι εἶδωλον τοῦ κρέατος τὸ ὁποῖον ἔφερεν εἰς τὸ στόμα της, ἀφῆκε μὲν τὴν ἀληθῆ τροφὴν καὶ ἀνοίξασα ματαίως τὸ στόμα της διὰ νὰ λάβῃ τὸ εἶδωλον τῆς τροφῆς ἔμεινε πεινασμένη.

22 1. Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ νοῦς διεψεύθη εἰς τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς τὸ ὄντως ἀγαθόν, παρεσύρθη πρὸς τὸ μὴ ὄν, παραπεισθεῖς δι' ἀπάτης ὑπὸ τοῦ συμβούλου καὶ εὐρετοῦ τῆς κακίας ὅτι καλὸν εἶναι τὸ ἐναντίον τοῦ καλοῦ, διότι ἢ ἀπάτη δὲν θὰ ἐνήργει, ἂν ἢ φανατασίωσις τοῦ καλοῦ δὲν ἐχρησιμοποιοεῖτο ὡς δέλεαρ εἰς τὸ ἄγκιστρον τῆς κακίας. Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος περιῆλθεν εἰς τὴν συμφορὰν ταύτην ὑποτάξας ἑαυτὸν ἔκουσίως διὰ τῆς ἡδονῆς εἰς τὸν ἐχθρὸν τῆς ζωῆς, ἀνεζήτει ὅλα μαζὶ συγχρόνως τὰ πρέποντα εἰς τὰς θείας ιδιότητας, τὴν ἀγαθότητα, τὴν δικαιοσύνην, τὴν δύναμιν, τὴν ἀφθαρσίαν καὶ ὅποιανδήποτε ἄλλην ὑψηλῆς σημασίας ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ ἀνθρώπου. Λοιπὸν ὡς ἀγαθὸς λυπεῖται τὸν ἐκπεσόντα καὶ ὡς σοφὸς δὲν ἀγνοεῖ τὸν τρόπον νὰ τὸν ἀνακαλέσῃ. Τῆς σοφίας δὲ εἶναι ἐκδήλωμα καὶ ἢ κρίσις τοῦ δικαίου. Διότι δὲν εἶναι ὀρθὸν νὰ προσάψῃ κανεὶς τὴν ἀληθῆ δικαιοσύνην εἰς τὴν ἀφροσύνην.

2. Τί οὖν ἐν τούτοις τὸ δίκαιον; Τὸ μὴ τυραννικῇ ἰνι χρῆσασθαι κατὰ τοῦ κατέχοντος ἡμᾶς ἀθθεντία, μηδὲ τῷ περιόντι τῆς δυνάμεως ἀποσπάσαντα τοῦ κρατοῦντος καταλιπεῖν τινα δικαιολογίας ἀφορμὴν τῷ δι' ἡδονῆς καταδουλωσαμένῳ τὸν ἄνθρωπον. Καθάπερ γὰρ οἱ χρημάτων τὴν ἑαυτῶν ἐλευθερίαν ἀποδόμενοι, δοῦλοι τῶν ὠνησαμένων εἰσίν, αὐτοὶ πρατῆρες ἑαυτῶν καταστάντες καὶ οὐτε αὐτοῖς οὐτε ἄλλῳ ἰνὶ ὑπὲρ ἐκείνων ἔξεστι τὴν ἐλευθερίαν ἐπιβοήσασθαι, κἂν εὐπάτριδες ὦσιν οἱ πρὸς τῆς συμφορᾶν ταύτην αὐτομολήσαντες, εἰ δέ τις κηδόμενος τοῦ ἀπεμποληθέντος βία κατὰ τοῦ ὠνησαμένου χρῶτο, ἄδικος εἶναι δόξει τῷ νόμῳ κτηθέντα τυραννικῶς ἐξαιρούμενος, ἐξωνεῖσθαι δὲ πάλιν εἰ βούλοιο τῶν τοιούτων οὐδεὶς ὁ κωλύων νόμος ἐστὶ· κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐκουσίως ἡμῶν ἑαυτοὺς ἀπεμπολησάντων, ἔδει παρὰ τοῦ δι' ἀγαθότητα πάλιν ἡμᾶς εἰς ἐλευθερίαν ἐξαιρουμένου, μὴ τὸν τυραννικόν, ἀλλὰ τὸν δίκαιον τρόπον ἐπινοηθῆναι τῆς ἀνακλήσεως.

1. Οὗτος δὲ ἐστὶ τις τῷ ἐπικρατοῦντι ποιήσασθαι πᾶν ὅπερ ἂν ἐθέλοι λύτρον ἀντὶ τοῦ κατεχομένου λαβεῖν. Τί τοίνυν εἰκὸς ἦν μᾶλλον τὸν κρατοῦντα λαβεῖν ἐλέσθαι; Δυνατόν ἐστι δι' ἀκολούθου στοχασμόν τινα τῆς ἐπιθυμίας αὐτοῦ λαβεῖν. Ἐἴτα πρόδηλα γένοιτο ἡμῖν τῶν ζητουμένων τεκμήρια.

2. Ὁ τοίνυν κατὰ τὸν ἐν ἀρχῇ τοῦ συγγράμματος προαποδοθέντα λόγον τῷ πρὸς τὸν εὐήμεροῦντα φθόνῳ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐπιμύσας, τὸν δὲ τῆς κακίας ζόφον ἐν ἑαυτῷ γεννήσας, ἀρχὴν δὲ τῆς πρὸς τὰ χεῖρω ῥοπῆς καὶ ὑπόθεσιν καὶ οἰονεὶ μητέρα τῆς λοιπῆς κακίας τὴν φιλαρχίαν νοσήσας, τίνος ἂν ἀντηλλάξατο τὸν κατεχόμενον, εἰ μὴ δηλαδὴ τοῦ ὑψηλοτέρου καὶ μείζονος ἀνταλλάγματος, ὡς ἂν μᾶλλον ἑαυτοῦ τὸ κατὰ τὸν τύφον θρέψει πάθος, τὰ μείζω τῶν ἐλαττόνων διαμειβόμενος; Ἀλλὰ μὴν

2. Ποία λοιπόν είναι ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἡ ἔννοια τῆς δικαιοσύνης; Τὸ νὰ μὴ χρησιμοποίησι κατὰ τοῦ ὑποτάξαντος ἡμᾶς τυραννικὴν βίαν καὶ νὰ μὴ ἀφήσῃ ἀφορμὴν δικαιολογίας πρὸς τὸν ὑποδουλώσαντα τὸν ἄνθρωπον δι' ἡδονῆς, ἀποσπῶν αὐτὸν διὰ περισσοῦς δυνάμεως. Οἱ προσφέροντες τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν ἀντὶ χρημάτων γίνονται δοῦλοι τῶν ἀγοραστῶν αὐτῶν, γινόμενοι οἱ ἴδιοι πωληταὶ τοῦ ἑαυτοῦ των, καὶ δὲν εἶναι δυνατόν οὔτε εἰς αὐτούς οὔτε εἰς ἄλλον τινὰ νὰ διαμαρτυρηθῇ διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν, ἔστω καὶ ἂν εἶναι εὐπατρίδαι οἱ προσχωρήσαντες εἰς τὴν συμφορὰν ταύτην. Ἐὰν δὲ κανεῖς, λυπούμενος ἐκείνον ὁ ὁποῖος ἐπωλήθη, ἐξήσκει βίαν κατὰ τοῦ ἀγοραστοῦ, θὰ ἐθεωρεῖτο ἄδικος ὡς ἀπελευθερώων κατὰ τρόπον αὐθαίρετον ἐκείνον ὅστις κατὰ νόμον ἐδουλώθη, ἂν καὶ κανεῖς νόμος δὲν ἐμποδίζει νὰ ἐξαγοράσῃ τις, ἂν ἤθελεν, ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἐπωλήθησαν. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, ἀφοῦ ἡμεῖς ἀπεμπολήσαμεν ἐκουσίως τὴν ἐλευθερίαν μας, ἔπρεπε ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐξ ἀγαθότητος μᾶς ἐλευθερώνει νὰ ἐπινοήσῃ τὴν ἀνάκλησίν μας κατὰ τρόπον ὄχι βίαιον ἀλλὰ δίκαιον.

23 1. Αὐτὸς δὲ ὁ τρόπος εἶναι νὰ ρυθμισθοῦν τὰ πράγματα οὕτως ὥστε ὁ ὑποτάξας ἡμᾶς νὰ λάβῃ πᾶν ὅ, τι θέλει ὡς λύτρον ἀπέναντι τοῦ κατεχομένου. Τί λοιπόν θὰ ἦτο φυσικὸν νὰ προτιμήσῃ νὰ λάβῃ ὁ κατέχων ἡμᾶς; Εἶναι δυνατόν νὰ στοχασθῶμεν ποία ἦτο ἡ ἐπιθυμία του διὰ συλλογισμοῦ. Ἐπειτα θὰ μᾶς ἐγίνοντο ἐκδηλα τὰ σημεῖα τῆς ἐκζητήσεως.

2. Ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος σύμφωνα πρὸς τὴν συζήτησιν, ἡ ὁποία ἐξετέθη εἰς τὰ ἀρχικὰ κεφάλαια τοῦ συγγράμματος, ἔκλεισε τὰ μάτια πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ φθόνον πρὸς τὸν εὐημεροῦντα ἄνθρωπον, ἐγέννησε δὲ μέσα του τὸ σκότος τῆς κακίας, καὶ ἠσθένησεν ἀπὸ φιλαρχίαν ἡ ὁποία κατέστη ἀρχὴ τῆς ροπῆς πρὸς τὸ κακὸν καὶ προϋπόθεσις καὶ τρόπον τινὰ μήτηρ τῆς ἄλλης κακίας, ἔναντι ποίου θὰ ἀντήλλασε τὸν κατεχόμενον ἄνθρωπον, εἰ μὴ ἔναντι τοῦ ὑψηλοτέρου καὶ ἀνωτέρου ἀνταλλάγματος, οὕτως ὥστε νὰ ἱκανοποιήσῃ περισσότερον τὸ πά-

ἐν τοῖς ἀπ' αἰῶνος ἱστορουμένοις, ἐν οὐδενὶ συνεγνώκει τοιοῦτον οὐδέν, οἷα καθεώρα περὶ τὴν τότε φαινομένην κνοφορίαν ἀσυντρίαστον καὶ γέννησιν ἄφθορον καὶ θήλην ἐκ παρθενίας καὶ ἄνωθεν ἐπιμαρτυρούσας τῷ ὑπερφυεῖ τῆς ἀξίας ἐκ τῶν ἀοράτων φωνὰς καὶ τῶν τῆς φύσεως ἀρρόωστημάτων διόρθωσιν, ἀπραγμάτευτόν τινα καὶ ψιλὴν ἐν ῥήματι μόνῃ καὶ ὁρμῇ τοῦ θελήματος παρ' αὐτοῦ γινομένην, τὴν τε τῶν τεθνηκότων ἐπὶ τὸν βίον ἀνάλυσιν καὶ τὸν κατὰ τῶν δαιμόνων φόβον καὶ τῶν κατὰ τὸν ἄερα παθῶν τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν διὰ θαλάσσης πορείαν, οὐ διαχωροῦντος ἐφ' ἑκάτερα τοῦ πελάγους καὶ τὸν πυθμένα γυμνοῦντος τοῖς παροδεύουσι κατὰ τὴν Μωσέως θαυματουργίαν, ἀλλ' ἄνω τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος ὑποχερσουμένης τῇ βάσει καὶ διὰ τῆς ἀσφαλοῦς ἀντιτυπίας ὑπερειδούσης τὸ ἴχθως, τὴν τε τῆς τροφῆς ὑπεροφίαν ἐφ' ὅσον βούλοιο καὶ τὰς ἐν ἐρημίᾳ δαφιλεῖς ἐστιάσεις τῶν ἐν πολλαῖς χιλιάσιν εὐωχουμένων, οἷς οὔτε οὐρανὸς ἐπέρῳει τὸ μάννα οὔτε ἡ γῆ κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῆς φύσιν σιτοποιοῦσα τὴν χρείαν ἐπλήρου, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀρρόητων ταμείων τῆς θείας δυνάμεως ἡ φιλοτιμία προῆει, ἔτοιμος ἄρτος ταῖς χερσὶ τῶν διακονούντων ἐγγεωροῦμενος καὶ διὰ τοῦ κόρου τῶν ἐσθιόντων πλείων γιγνόμενος, ἢ τε διὰ τῶν ἰχθύων ὀσφοφαγία, οὐ θαλάσσης αὐτοῖς πρὸς τὴν χρείαν συνεισφερούσης, ἀλλὰ τοῦ καὶ τῇ θαλάσσει τὸ γένος τῶν ἰχθύων κατασπείραντος. Καὶ πῶς ἂν τις τὸ καθ' ἕκαστον τῶν εὐαγγελικῶν διεξίτοι θουμάτων;

3. Ταύτην τοίνυν τὴν δύναμιν καθορῶν ὁ ἐχθρὸς ἐν ἐκείνῳ, πλείον τοῦ κατεχομένου τὸ προκείμενον εἶδεν ἐν τῷ συναλλάγματι τούτου χάριν αὐτὸν αἰρεῖται λύτρον τῶν ἐν τῇ τοῦ θα-

θος τῆς ὑπερηφανείας του, ἀλλάσσω τὰ κατώτερα μὲ τὰ ἀνώτερα; Ἄλλ' εἰς οὐδὲν γεγονός ἐξ ὄσων ἔλαβον χώραν διὰ μέσου τῶν αἰώνων εὔρε κάτι παρόμοιον μὲ αὐτὸ τὸ ὅποῖον ἔβλεπε νὰ λαμβάνη χώραν εἰς τὰ τότε φαινόμενα· τὴν ἄνευ σαρκικῆς ἐπαφῆς σύλληψιν, τὴν ἄφθορον γέννησιν, τὴν ἄνευ φθορᾶς, τὴν μητρότητα μετὰ παρθενίας, τὰς φωνὰς αἱ ὅποια ἔβεβαίωνον ἀπὸ ἄνω ἐκ τοῦ ἀοράτου κόσμου τὴν ἀξίαν καὶ τὴν διόρθωσιν τῶν φυσικῶν ἀρρωστημάτων πραγματοποιμένην ὑπ' αὐτοῦ χωρὶς ὕλικά μέσα μὲ μόνην τὴν φωνήν του καὶ τὴν ὄρμην τῆς θελήσεώς του, τὴν ἐπαναφορὰν τῶν νεκρῶν εἰς τὴν ζωὴν, τὸν φόβον τὸν ὅποῖον ἐνέπνεεν εἰς τοὺς δαίμονας καὶ τὴν ἐξουσίαν κατὰ τῆς ἐξ ἄερος ἀπειλῆς, τὸ βάδισμά του ἐπὶ τῆς θαλάσσης, χωρὶς νὰ χωρίζεται εἰς δύο τὸ πέλαγος καὶ νὰ ἀποκαλύπτῃ τὸν πυθμένα του ὅπως ἔγινε κατὰ τὴν θαυματουργίαν τοῦ Μωϋσέως, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὕδατος εἰς τὸ ἄνω στερεοποιουμένην εἰς τὸ βῆμα καὶ στηρίζουσαν μὲ τὴν στερεότητά της τὸν πόδα, τὴν ἀδιαφορίαν διὰ τὴν τροφήν ἐφ' ὅσον ἤθελε καὶ τὰς πλουσίας παραθέσεις φαγητῶν εἰς τὴν ἔρημον πρὸς χιλιάδας χορταζομένων, εἰς τοὺς ὁποίους οὔτε ὁ οὐρανὸς ἔρριπτε τὸ μάννα οὔτε ἡ γῆ κατὰ τὴν φυσικὴν αὐτῆς παραγωγὴν παρέθετε τροφήν ὥστε νὰ καλυφθῇ ἡ ἀνάγκη αὐτῶν, ἀλλ' ἡ εὐεργεσία προήρχετο ἐκ τῶν ἀρρήτων ταμείων τῆς θείας δυνάμεως ὡς ἄρτος ἑτοιμὸς παραγόμενος εἰς τὰς χεῖρας τῶν διανεμητῶν καὶ διὰ τοῦ χορτασμοῦ τῶν ἐσθιόντων πολλαπλασιαζόμενος, εἰς τοὺς ὁποίους ἐπίσης ἡ παράθεσις τῶν ἰχθύων δὲν προήρχετο ἀπὸ συνεισφορὰν τῆς θαλάσσης διὰ τὰς ἀνάγκας των ἀλλὰ ἀπὸ προσφορὰν ἐκείνου ὁ ὅποῖος ἔσπειρε καὶ τὸ γένος τῶν ἰχθύων εἰς τὴν θάλασσαν. Ἄλλὰ πῶς εἶναι δυνατόν νὰ διεξέλθῃ κανεὶς ἐν πρὸς ἐν τὰ θαύματα τοῦ Εὐαγγελίου;

3. Ταύτην λοιπὸν τὴν δύναμιν βλέπων εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ὁ ἐχθρὸς διείδεν ὅτι ὡς ἀντάλλαγμα ὁ προκείμενος Ἰησοῦς εἶνα. κάτι περισσότερον ἀπὸ ἐκεῖνον τὸν ὅποῖον κατείχεν. Ἐνεκα τούτου προτιμᾷ αὐτὸν ὡς λύτρον ἀντὶ ἐκείνων, οἱ

νάτου φρουρᾶ καθειργμένων γενέσθαι. Ἄλλὰ μὴν ἀμήχανον ἦν γυμνῇ προσβλέπειν τῇ τοῦ Θεοῦ φαντασίᾳ, μὴ σαρκός τινα μοῖραν ἐν αὐτῷ θεωρήσαντα, ἦν ἤδη διὰ τῆς ἁμαρτίας κεχείρωτο. Διὰ τοῦτο περικεκάλυπται τῇ σαρκὶ ἡ θεότης, ὡς ἂν πρὸς τὸ σύντροφόν τε καὶ συγγενὲς αὐτῷ βλέπων μὴ πτοηθεῖν τὸν προσεγγισμὸν τῆς ὑπερεχούσης δυνάμεως ἀλλὰ τὴν ἡρέμα διὰ τῶν θαυμάτων ἐπὶ τὸ μείζον διαλάμπουσαν δύναμιν κατανοήσας ἐπιθυμητὸν μᾶλλον ἢ φοβερὸν τὸ φανέν εἶναι νομίση.

4. Ὅρας ὅπως τὸ ἀγαθὸν τῷ δικαίῳ συνέζευκται, καὶ τὸ σοφὸν τούτων οὐκ ἀποκέκρται; Τὸ γὰρ διὰ τῆς τοῦ σώματος περιβολῆς χωρητὴν τὴν θείαν δύναμιν ἐπινοῆσαι γενέσθαι, ὡς ἂν ἡ ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομία μὴ παραποδισθεῖν τῷ φόβῳ τῆς ὑψηλῆς ἐμφανείας, πάντως κατὰ ταῦτόν τὴν ἀπόδειξιν ἔχει, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ σοφοῦ, τοῦ δικαίου. Τὸ μὲν γὰρ ἐθέλεσθαι σῶσαι, τῆς ἀγαθότητός ἐστι μαρτυρία· τὸ δὲ συναλλαγματικὴν ποιῆσασθαι τὴν τοῦ κρατουμένου λύτρωσιν, τὸ δίκαιον δεικνύει· τὸ δὲ χωρητὸν δι' ἐπινοίας ποιῆσαι τῷ ἐχθρῷ τὸ ἀχώρητον τῆς ἀνωτάτω σοφίας τὴν ἀπόδειξιν ἔχει.

1. Ἄλλ' ἐπιζητεῖν εἰκὸς τὸν τῇ ἀκολουθίᾳ τῶν εἰρημένων προσέχοντα, ποῦ τὸ δυνατόν τῆς Θεότητος, ποῦ ἡ ἀφθαρσία τῆς θείας δυνάμεως ἐν τοῖς εἰρημένοις ὁράται. Ἵνα τοίνυν καὶ ταῦτα γένηται καταφανῆ, τὰ ἐφεξῆς τοῦ μυστηρίου διασκοπήσωμεν, ἐν οἷς μάλιστα δεικνύται συγκεκραμένη τῇ φιλανθρωπία ἡ δύναμις.

Πρῶτον μὲν οὖν τὸ τὴν παντοδύναμον φύσιν πρὸς τὸ ταπεινὸν τῆς ἀνθρωπότητος καταβῆναι ἰσχύσαι πλείονα τὴν ἀπόδειξιν τῆς δυνάμεως ἔχει, ἢ τὰ μεγάλα τε καὶ ὑπερφυῖ τῶν θαυμάτων. Τὸ μὲν γὰρ μέγα τι καὶ ὑψηλὸν ἐξεργασθῆναι παρὰ τῆς θείας δυνάμεως κατὰ φύσιν πῶς ἐστι καὶ ἀκόλουθον, καὶ οὐκ

ὅποιοι ἐφρουροῦντο μέσα εἰς τὴν φυλακὴν τοῦ θανάτου. Ἄλλ' ὁμως ἦτο ἀδύνατον εἰς αὐτὸν νὰ ἐνατενίσῃ τὴν φαντασίαν τοῦ Θεοῦ γυμνὴν χωρὶς νὰ βλέπῃ εἰς αὐτὸν μερίδιον σαρκός, τὴν ὁποῖαν ἤδη κατόπιν τῆς ἁμαρτίας εἶχεν ὑποτάξει. Διὰ τοῦτο ἡ θεότης περικαλύπτεται μὲ τὴν σάρκα, ὥστε βλέπων ὁ ἐχθρὸς πρὸς κάτι τὸ σύντροφον καὶ συγγενὲς αὐτοῦ νὰ μὴ πτοηθῆ νὰ προσεγγίσῃ τὴν ὑπερέχουσαν δύναμιν, ἀλλὰ κατανοήσας τὴν ὀλίγον κατ' ὀλίγον διὰ τῶν θαυμάτων διαλάμπουσας δύναμιν νὰ νομίσῃ ὅτι τὸ ἐμφανισθὲν εἶναι κάτι μᾶλλον ἐπιθυμητὸν παρὰ φοβερόν.

4. Βλέπετε πῶς συνεζεύχθη ἡ ἀγαθότης μὲ τὴν δικαιοσύνην καὶ ἡ σοφία δὲν ἔχει ἀποχωρισθῆ ἀπὸ αὐτὰ; Διότι ἡ ἐπινόησις νὰ γίνῃ χωρητὴ ἡ θεία δύναμις μέσα εἰς τὴν περιβολὴν τοῦ σώματος, ὥστε νὰ μὴ παρεμποδισθῆ ἡ ὑπὲρ ἡμῶν συγκατάβασις λόγῳ τοῦ φόβου τῆς ὑψηλῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ, πάντως ἀποδεικνύει τὴν σύγχρονον παρουσίαν τῆς ἀγαθότητος, τῆς σοφίας τῆς δικαιοσύνης. Διότι τὸ ὅτι θέλει νὰ μᾶς σώσῃ εἶναι ἀπόδειξις τῆς ἀγαθότητος, ἡ προσφορὰ ἀνταλλάγματος πρὸς ἀπελευθέρωσιν τοῦ κρατουμένου εἶναι ἀπόδειξις τῆς δικαιοσύνης, τὸ δὲ σχέδιον κατὰ τὸ ὁποῖον χάριν τοῦ ἐχθροῦ γίνεται χωρητὸν τὸ ἀχώρητον εἶναι ἀπόδειξις ὑπερτάτης σοφίας.

24 1. Ἄλλ' εἶναι εὐλόγον ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος παρακολουθεῖ μὲ προσοχὴν τὴν σειρὰν τῶν λεγομένων νὰ ἐρωτήσῃ, ποῦ φαίνεται εἰς ὅσα ἐλέχθησαν ἡ δύναμις τῆς θεότητος, καὶ ποῦ φαίνεται ἡ ἀφθαρσία τῆς θείας δυνάμεως; Διὰ νὰ καταστοῦν λοιπὸν καὶ ταῦτα καταφανῆ θὰ ἐξετάσωμεν τὰ ὑπόλοιπα στοιχεῖα τοῦ μαρτυρίου, εἰς τὰ ὁποῖα παρουσιάζεται κατ' ἐξοχὴν συνηνωμένη ἡ δύναμις μὲ τὴν φιλανθρωπίαν.

Πρῶτον λοιπὸν τὸ ὅτι ἡ παντοδύναμος φύσις ἀδυνατεῖ νὰ κατέλθῃ πρὸς τὴν ταπεινὴν ἀνθρωπότητα παρέχει μεγαλυτέραν ἀπόδειξιν τῆς δυνάμεως ἀπὸ ὅσων τὰ μεγάλα καὶ ὑπερφυσικά θαύματα. Διότι ἡ ἐπιτέλεσις μεγάλου καὶ ὑπερόχου ἔργου ἀπὸ μέρους τῆς θείας δυνάμεως εἶναι κάτι τὸ φυσικὸν καὶ συν-

ἂν τινα ξενισμὸν ἐπάγοι τῇ ἄκοῃ τὸ λέγειν πᾶσαν τὴν ἐν τῷ κόσμῳ κτίσιν καὶ πᾶν ὅ,τι περ ἂν ἔξω τῶν φαινομένων καταλαμβάνεται ἐν τῇ Θεοῦ δυνάμει συστήναι, αὐτοῦ τοῦ θελήματος πρὸς τὸ δοκοῦν οὐσιωθέντος. Ἡ δὲ πρὸς ταπεινὸν κάθοδος περιουσία τίς ἐστι τῆς δυνάμεως, οὐδὲν ἐν τοῖς παρὰ φύσιν κωλυόμενης. Ὡς γὰρ ἰδιὸν ἐστι τῆς τοῦ πυρὸς οὐσίας ἢ ἐπὶ τὸ ἄνω φορᾶ, καὶ οὐκ ἂν τις θαύματος ἄξιον ἐπὶ τῆς φλογὸς ἠγεῖτο τὸ φυσικῶς ἐνεργούμενον, εἰ δὲ ῥέουσιν ἐπὶ τὸ κάτω καθ' ὁμοιότητα τῶν ἐμβριθῶν σωματίων ἴδοι τὴν φλόγα, τὸ τοιοῦτον ἐν θαύματι ποιεῖται, πῶς τὸ πῦρ διαμένει πῦρ ὄν καὶ ἐν τῷ τρόπῳ τῆς κινήσεως ἐκβαίνει τὴν φύσιν ἐπὶ τὸ κάτω φερόμενον, οὕτω καὶ τὴν θείαν τε καὶ ὑπερέχουσαν δύναμιν, οὐκ οὐρανῶν μεγέθη καὶ φωστήρων ἀγῶν καὶ ἢ τοῦ παντὸς διακόσμησις καὶ ἢ διηνεκῆς τῶν ὄντων οἰκονομία τοσοῦτον, ὅσον ἢ ἐπὶ τὸ ἀσθενὲς τῆς φύσεως ἡμῶν συγκατάβασις δείκνυσι, πῶς τὸ ὑψηλὸν ἐν τῷ ταπεινῷ καθορᾶται καὶ οὐ καταβαίνει τὸ ὕψος, πῶς θεότης ἀνθρωπίνῃ συμπλακεῖσα φύσει καὶ τοῦτο γίνεται καὶ ἐκεῖνό ἐστιν.

2. Ἐπειδὴ γάρ, καθὼς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, φύσιν οὐκ εἶχεν ἢ ἐναντία δύναμις ἀκράτῳ προσμίξει τῇ τοῦ Θεοῦ παρουσίᾳ καὶ γυμνὴν ὑποστήναι αὐτοῦ τὴν ἐμφάνειαν, ὡς ἂν εἰληπτον γένοιτο τῷ ἐπιζητοῦντι ὑπὲρ ἡμῶν τὸ ἀντάλλαγμα, τῷ προκαλύμματι τῆς φύσεως ἡμῶν ἐνεκρύφθη τὸ θεῖον, ἵνα κατὰ τοὺς λίχνους τῶν ἰχθύων τῷ δελέατι τῆς σαρκὸς συναποσπασθῇ τὸ ἄγκιστρον τῆς θεότητος καὶ οὕτω, τῆς ζωῆς τῷ θανάτῳ εἰσοικισθείσης, καὶ τῷ σκότει τοῦ φωτὸς ἐμφανέντος, ἐξαφανισθῇ τῷ φωτὶ καὶ τῇ ζωῇ τὸ κατὰ τὸ ἐναντίον νοούμενον. Οὐ γὰρ ἔχει

επές, και δέν εἶναι καθόλου περιέργον τὸ νὰ ἀκούσῃ κανεὶς ὅτι ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου καὶ παντὸς ὅ,τι ὑπάρχει ἔκτος τῶν φαινομένων συνεστήθη διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, μετὴν ὑλοποίησησιν αὐτοῦ τούτου τοῦ θείου θελήματος κατὰ τὸ σχέδιον. Ἡ δὲ κάθοδος πρὸς τὸ ταπεινὸν παρουσιάζει ἕκτακτον δύναμιν οὐδόλως ἐμποδιζομένην νὰ ἐνεργῇ ἐντὸς πλαισίου ξένου πρὸς τὴν φύσιν τῆς. Πράγματι ὅπως εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς οὐσίας τοῦ πυρὸς νὰ φέρεται πρὸς τὰ ἄνω καὶ κανεὶς δέν θὰ ἐθεώρει θαῦμα τὴν φυσικὴν ταύτην κατευθύνσιν τοῦ πυρὸς, ἐὰν δὲ ἔβλεπε τὴν φλόγα νὰ κατευθύνεται πρὸς τὰ κάτω ὁμοίως μετὰ τὰ στερεὰ σώματα, τὸ τοιοῦτον θὰ ἐθεώρει θαῦμα, τὸ πῶς δηλαδὴ τὸ πῦρ μένει πῦρ καὶ κατὰ τὴν κίνησιν του ἐκφεύγει τῆς φυσικότητός του φερόμενον πρὸς τὰ κάτω, οὕτω καὶ τὴν θεῖαν καὶ ὑπερέχουσαν δύναμιν, δέν φανερώνει τόσον τὸ μέγεθος τῶν οὐρανῶν καὶ ἡ λάμπις τῶν ἀστέρων καὶ ἡ διακόσμησις τοῦ παντὸς καὶ ἡ συνεχῆς συντήρησις τῶν ὄντων, ὅσον ἡ συγκατάβασις πρὸς τὴν ἀσθένειαν τῆς φύσεως ἡμῶν, πῶς δηλαδὴ τὸ ὑψηλὸν φαίνεται εἰς τὸ ταπεινὸν χωρὶς νὰ χάνῃ τὸ ὕψος του, πῶς ἡ θεότης συμπλεκομένη μετὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ ἀνθρωπος γίνεται καὶ Θεὸς παραμένει.

2. Ἐπειδὴ δηλαδὴ, καθὼς ἐξετέθη εἰς τὰ προηγούμενα, ἡ πονηρὰ δύναμις δέν εἶχε ἱκανότητα νὰ προσμίξῃ ἄκρατον μετὴν παρουσίαν τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ ὑποστῇ γυμνὴν τὴν ἐμφάνισιν αὐτοῦ, διὰ νὰ γίνῃ εὐκόλως δεκτὸν ἀπὸ τὸν ἐπιζητοῦντα τὸ ἀντάλλαγμα χάριν ἡμῶν, διὰ τοῦτο τὸ θεῖον ἐκρύφθη μετὰ τὸ σκέπασμα τῆς φύσεως ἡμῶν, ἵνα κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν πεινασμένων ἰχθύων μαζί μετὰ τὸ δέλεαρ τῆς σαρκὸς ἀποσπασθῇ εἰς τὸ ἄγκιστρον τῆς θεότητος ἢ ἐναντία δύναμις καὶ οὕτως, ἀφοῦ εἰσέλθῃ μέσα εἰς τὸν θάνατον ἢ ζωὴ καὶ ἐφανισθῇ μέσα εἰς τὸ σκότος τὸ φῶς, μετὴν ζωὴν καὶ τὸ φῶς ἐξαφανισθοῦν αἱ ἀντίθετοι δυνάμεις. Διότι δέν εἶναι φυσικὸν οὔτε τὸ σκότος νὰ διατηρῆται εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ φωτός οὔτε ὁ θάνατος νὰ ὑφίσταται ὅταν ἐνεργῇ ἡ ζωὴ. Ἐπομένως συνοψίζοντες τὴν

φύσιν, οὔτε σκότος διαμένειν ἐν φωτὸς παρουσίᾳ οὔτε θάνατον εἶναι ζωῆς ἐνεργούσης. Οὐκοῦν ἐπὶ κεφαλαίῳ τοῦ μυστηρίου τὴν ἀκολουθίαν ἀναλαβόντες, ἐντελεῖ ποιησόμεθα τὴν ἀπολογίαν πρὸς τοὺς κατηγοροῦντας τῆς θείας οἰκονομίας, ὅτου χάριν δι' ἑαυτῆς ἢ θεότης τὴν ἀνθρωπίνην οὐ κατεργάζεται σωτηρίαν. Δεῖ γὰρ διὰ πάντων τὸ θεῖον ἐν ταῖς προεπούσαις ὑπολήψεσιν εἶναι, μὴ τὸ μὲν ὑψηλῶς ἐπ' αὐτοῦ νοεῖσθαι, τὸ δὲ τῆς θεοπροποῦς ἀξίας ἐκβάλλεσθαι· ἀλλὰ πᾶν ὑψηλὸν καὶ εὐσεβὲς νόημα δεῖ πάντως ἐπὶ Θεοῦ πιστεῦσθαι καὶ σινηρητῆσθαι δι' ἀκολουθίας τῷ ἑτέρῳ τὸ ἕτερον.

3. Δέδεικται τοίνυν τὸ ἀγαθόν, τὸ σοφόν, τὸ δίκαιον, τὸ δυνατόν, τὸ φθορᾶς ἀνεπίδεκτον, πάντα τῷ λόγῳ τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκονομίας ἐπιδεικνύμενα. Ἡ ἀγαθότης ἐν τῷ προελεῖσθαι σῶσαι τὸν ἀπολωλότα καταλαμβάνεται. Ἡ σοφία καὶ ἡ δικαιοσύνη ἐν τῷ τρόπῳ τῆς σωτηρίας ἡμῶν διεδείχθη. Ἡ δύναμις ἐν τῷ γενέσθαι μὲν αὐτὸν ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου καὶ σχήματι κατὰ τὸ ταπεινὸν τῆς φύσεως ἡμῶν καὶ ἐλπισθῆναι δύνασθαι αὐτὸν καθ' ὁμοιότητα τῶν ἀνθρώπων τῷ θανάτῳ ἐγκρατηθῆναι, γενόμενον δέ, τὸ οἰκεῖον ἑαυτῷ κατὰ φύσιν ἐργάσασθαι· οἰκεῖον δὲ φωτὶ μὲν ὁ ἀφανισμὸς τοῦ σκότους, ζωῇ δὲ ἡ τοῦ θανάτου καθαίρεσις. Ἐπεὶ οὖν τῆς εὐθείας ὁδοῦ κατενεχθέντες τὸ κατ' ἀρχὰς τῆς ζωῆς ἐξετροάπημεν καὶ τῷ θανάτῳ ἐγκατηνέχθημεν, τί τοῦ εἰκότος ἔξω παρὰ τοῦ μυστηρίου μανθάνομεν, εἰ ἡ καθαρότης τῶν ἐξ ἁμαρτίας μολυνθέντων ἐφάπτεται καὶ ἡ ζωὴ τῶν τεθνηκότων καὶ ἡ ὁδηγία τῶν πεπλανημένων, ὡς ἂν ὁ τε μολυσμὸς καθαρθεῖ καὶ ἡ πλάνη θεραπευθεῖ καὶ εἰς τὴν ζωὴν τὸ τεθνηκὸς ἐπανέλθοι;

1. Τὸ δὲ ἐν τῇ φύσει ἡμῶν γενέσθαι τὴν θεότητα, τοῖς μὴ λίαν μικροψύχως κατανοοῦσι τὰ ὄντα, οὐδένα ἂν ἐκ τοῦ εὐλόγου ξενισμὸν ἐπαγάγοι. Τίς γὰρ οὕτω νήπιος τὴν ψυχὴν, ὡς

ἐπιχειρηματολογία ὡς πρὸς τὸ μυστήριον τῆς ἐνσαρκώσεως, θὰ συμπληρώσωμεν τὴν ἀπάντησιν πρὸς τοὺς κατηγοροῦντας τὴν θείαν οἰκονομίαν ἐπὶ τοῦ θέματος, διατί ἡ θεότης δὲν κατεργάζεται μόνη τὴν ἀνθρωπίνην σωτηρίαν. Πράγματι τὸ θεῖον πρέπει νὰ ἐκλαμβάνεται μὲ τοὺς καταλλήλους θεοπρεπεῖς ὄρους, οὕτως ὥστε νὰ μὴ συμβαίνει ἐν μέρει μὲν οὗτος νὰ νοῆται ὑψηλῶς, ἐν μέρει δὲ νὰ χάνεται ἡ θεοπρεπῆς ἀξία αὐτοῦ. Ἀντιθέτως πρέπει νὰ πιστεύεται ἐπὶ τοῦ Θεοῦ πᾶσα ὑψηλὴ καὶ εὐσεβῆς ἰδιότης καὶ νὰ ἐξαρτᾶται μὲ συνέπειαν ἡ μία ἐκ τῆς ἄλλης.

3. Ἐδείχθησαν λοιπὸν ἡ ἀγαθότης, ἡ σοφία, ἡ δικαιοσύνη, ἡ δύναμις, ἡ ἀφθαρσία, ἰδιότητες ἐπιδειχθεῖσαι εἰς τὸ γεγονός τῆς δι' ἡμᾶς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀγαθότης ἐκφαίνεται εἰς τὸ ὅτι προετίμησεν ὁ Θεὸς νὰ σώσῃ τὸν χαμένον. Ἡ σοφία καὶ ἡ δικαιοσύνη καταδεικνύεται εἰς τὸν τρόπον τῆς σωτηρίας μας. Ἡ δύναμις δὲ δεικνύεται εἰς τὸ ὅτι ἐγεννήθη εἰς ὁμοίωμα καὶ σχῆμα ἀνθρώπου κατὰ τὸ ταπεινὸν τῆς φύσεώς μας, εἰς τὸ ὅτι ὁ κατέχων ἡμᾶς ἤλπισεν ὅτι θὰ δυνηθῆ ὡς ὁμοιωμένος μὲ τὸν ἀνθρώπου ὁ Χριστὸς νὰ νικηθῆ ἀπὸ τὸν θάνατον, καὶ ἀφοῦ ἐγεννήθη εἰς τὸ ὅτι ἐνεργεῖ τὸ οἰκεῖον αὐτοῦ κατὰ φύσιν, εἶναι δὲ οἰκεῖον εἰς μὲν τὸ φῶς ὅτι ἀφανίζει τὸ σκότος, εἰς δὲ τὴν ζωὴν ὅτι κατανικᾷ τὸν θάνατον. Ἐπειδὴ λοιπὸν παραστρατήσαντες ἀπὸ τὴν εὐθείαν ὁδὸν ἐν ἀρχῇ ἀπεμακρύνθημεν ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ ἐπέσαμεν εἰς τὸν θάνατον, τί τὸ παράλογον διδασκόμεθα ἀπὸ τὸ μυστήριον τῆς θείας οἰκονομίας, ἐὰν ἡ καθαρότης ἐγγίζη τοὺς μολυνθέντας ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας, ἡ ζωὴ τοὺς νεκρούς, ἡ καθοδήγησις τοὺς πεπλανημένους, οὕτως ὥστε καὶ ὁ μολυσμὸς νὰ καθαρισθῆ καὶ ἡ πλάνη νὰ θεραπευθῆ καὶ οἱ νεκροὶ νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν ζωὴν;

25 1. Τὸ ὅτι δὲ ἡ θεότης ἐγεννήθη μέσα εἰς τὴν φύσιν ἡμῶν δὲν θεωρεῖται εὐλόγως καθόλου παράξενον ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι δὲν κατανοοῦν μικροψύχως τὰ ὄντα. Διότι ποῖος εἶναι τὸσον νήπιος τὴν ψυχὴν, ὥστε παρατηρῶν τὸ σύμπαν νὰ μὴ

εἰς τὸ πᾶν ἀποβλέπων μὴ ἐν παντὶ πιστεύειν εἶναι τὸ θεῖον, καὶ ἐνδύον μὲν καὶ περιέχον δὲ καὶ ἐγκαθήμενον; Τοῦ γὰρ ὄντος ἐξήπται τὰ πάντα, καὶ οὐκ ἔνεστιν εἶναι τι, μὴ ἐν τῷ ὄντι τὸ εἶναι ἔχον. Εἰ οὖν ἐν αὐτῷ τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσιν ἐκεῖνο, τί ἐπαισχύνονται ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τοῦ μυστηρίου τὸν Θεὸν ἐν ἀνθρώποις γεγενῆσθαι διδάσκοντος, τὸν οὐδὲ νῦν ἔξω τῶν ἀνθρώπων εἶναι πεπιστευμένον; Εἰ γὰρ καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐν ἡμῖν τοῦ Θεοῦ παρουσίας οὐκ αὐτὸς οὗτος ἐκείνω, ἀλλ' οὖν τὸ ἐν ἡμῖν εἶναι καὶ νῦν καὶ τότε κατὰ τὸ ἴσον διωμολόγηται.

2. Νῦν μὲν οὖν ἐγκέκρωται ἡμῖν ὁ συνέχων ἐν τῷ εἶναι τὴν φύσιν, τότε δὲ κατεμίχθη πρὸς τὸ ἡμέτερον, ἵνα τῇ πρὸς τὸ θεῖον ἐπιμιξία γίνηται θεῖον, ἐξαιρεθὲν τοῦ θανάτου καὶ τῆς τοῦ ἀντικειμένου τυραννίδος ἔξω γενόμενον. Ἡ γὰρ ἐκείνου ἀπὸ τοῦ θανάτου ἐπάνοδος ἀρχὴ τῷ θνητῷ γένει τῆς εἰς τὴν ἀθάνατον ζωὴν ἐπανόδου γίννεται.

1. Ἄλλ' ἴσως τις ἐν τῇ τῆς δικαιοσύνης ἐξετάσει καὶ σοφίας, τῆς κατὰ τὴν οἰκονομίαν ταύτην θεωρουμένης, ἐνάγεται πρὸς τὸ νομίσαι ἀπάτην τινὰ τοιαύτην μέθοδον ἐπινενοῆσθαι ὑπὲρ ἡμῶν τῷ Θεῷ. Τὸ γάρ, οὐ γυμνῇ τῇ θεότητι ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως κεκαλυμμένη ἀγνοηθέντα παρὰ τοῦ ἐχθροῦ τὸν Θεόν, ἐντὸς τοῦ κρατοῦντος γενέσθαι, ἀπάτη τίς ἐστι τρόπον τινὰ καὶ παραλογισμὸς, ἐπεὶ περ ἴδιον τῶν ἀπατώντων ἐστὶ τὸ πρὸς ἕτερον τὰς τῶν ἐπιβουλευομένων ἐλπίδας τρέπειν καὶ ἄλλο παρὰ τὸ ἐλπισθὲν κατεργάζεσθαι· ἀλλ' ὁ πρὸς τὴν ἀλήθειαν βλέπων πάντων μάλιστα καὶ τοῦτο τῆς δικαιοσύνης τε καὶ τῆς σοφίας εἶναι συνθήσεται. Δικαίον μὲν γάρ ἐστι τὸ κατ' ἀξίαν ἐκάστῳ νέμειν, σοφοῦ δὲ τὸ μήτε παρατρέπειν τὸ δίκαιον

πιστεύη ὅτι εἰς τὸ πᾶν εὐρίσκεται τὸ θεῖον, ὡς περιβάλλον καὶ περιέχον καὶ ἐγκατεστημένον; Διότι τὰ πάντα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸ ὄν, καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχη κάτι, ἐὰν δὲν ἔχη στερεωμένην τὴν ὑπαρξίν του μέσα εἰς τὸ ὄν. Ἐὰν λοιπὸν ἐν αὐτῷ ὑπάρχουν τὰ πάντα καὶ εἰς τὰ πάντα ὑπάρχη αὐτός, τί εἶναι ἐκεῖνο διὰ τὸ ὁποῖον ἐντρέπονται νὰ δεχθῶν εἰς τὸ μυστήριον τῆς ἐνσαρκώσεως τὸ ὁποῖον διδάσκει ὅτι ὁ Θεὸς ἐγεννήθη μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, αὐτὸς ὁ ὁποῖος πιστεύεται ὅτι καὶ τώρα δὲν εἶναι ἔξω ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους; Καθ' ὅσον καὶ ἂν ἀκόμη ὁ τρόπος τῆς ἐν ἡμῖν παρουσίας τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι ὁ ἴδιος μὲ τὴν παρουσίαν εἰς ἐκεῖνον, πάλιν ἢ ἐν ἡμῖν ὑπαρξίς του καὶ τώρα καὶ τότε εἶναι ἐξ ἴσου ὠμολογημένη.

2. Τώρα λοιπὸν ὁ συγκρατῶν τὴν φύσιν εἰς τὴν ὑπαρξιν συνυπάρχει μαζί μας, ἐνῶ τότε ἠνώθη μὲ τὴν φύσιν μας ἵνα αὕτη διὰ τῆς πρὸς τὸ θεῖον ἐνώσεως θεωθῇ καὶ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὸν θάνατον καὶ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὴν τυραννίαν τοῦ ἐχθροῦ. Διότι ἢ ἐπανόδος ἐκεῖνου ἀπὸ τὸν θάνατον ἐγινεν ἀρχὴ τῆς ἐπανόδου τοῦ θνητοῦ γένους εἰς τὴν ἀθάνατον ζωὴν.

26 1. Ἄλλ' ἴσως διὰ τῆς ἐξετάσεως τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς σοφίας, ὅπως ἐκδηλώνονται εἰς τὸ μυστήριον τῆς οἰκονομίας, ὀδηγηθῇ εἰς τὸ νὰ νομίσῃ ἀπάτην τὴν μέθοδον τὴν ὁποῖαν χάριν ἡμῶν ἐπενόησεν ὁ Θεός. Διότι ἢ ἔλευσις τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν χῶρον τοῦ κυριάρχου πονηροῦ, ὄχι μὲ ἄκρατον θεότητα ἀλλὰ μὲ τὸ κάλυμμα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, χωρὶς νὰ ἀναγνωρισθῇ παρὰ τοῦ ἐχθροῦ ὡς Θεός, εἶναι τρόπον τινὰ ἀπάτη καὶ παραλογισμός, διότι εἶναι χαρακτηριστικὸν τῶν ἀπατώντων τὸ νὰ στρέφουν τὰς ἐλπίδας τῶν ἐπιβουλευομένων πρὸς κάτι ἄλλο καὶ νὰ πράττουν κάτι τὸ πολὺ διαφορετικὸν ἀπὸ τὸ ἐλπιζόμενον. Ἄλλ' ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἀποβλέπει πρὸς τὴν ἀλήθειαν θὰ συμφωνήσῃ πάντως ὅτι καὶ τοῦτο εἶναι χαρακτηριστικὸν καὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς σοφίας. Πράγματι τῆς μὲν δικαιοσύνης ἴδιον εἶναι νὰ ἀπονέμῃ εἰς ἕκαστον τὸ κατ' ἀξίαν, τῆς δὲ σοφίας νὰ μὴ παραγνωρίσῃ τὸ δίκαιον οὔτε νὰ χωρίσῃ τὸν ἀγα-

μήτε τὸ ἀγαθὸν τῆς φιλανθρωπίας σκοπὸν ἀποχωρίζειν τῆς κατὰ τὸ δίκαιον κρίσεως, ἀλλὰ συνάπτειν ἀλλήλοις εὐμηχάνως ἀμφοτέρω, τῇ μὲν δικαιοσύνῃ τὸ κατ' ἀξίαν ἀντιδιδόντα, τῇ δὲ ἀγαθότητι τοῦ σκοποῦ τῆς φιλανθρωπίας οὐκ ἐξιστάμενον.

2. Σκοπήσωμεν τοίνυν εἰ μὴ τὰ δύο ταῦτα τοῖς γεγονόσιν ἐνθεωρεῖται. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ κατ' ἀξίαν ἀντίδοσις, δι' ἧς ὁ ἀπατεὼν ἀνταπατᾶται, τὸ δίκαιον δείκνυσιν, ὁ δὲ σκοπὸς τοῦ γιγνομένου, μαρτυρία τῆς τοῦ ἐνεργοῦντος ἀγαθότητος γίνεται. Ἴδιον μὲν γὰρ τῆς δικαιοσύνης τὸ ἐκεῖνα νέμειν ἐκάστω, ὧν τις τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς αἰτίας προκατεβάλετο, ὥσπερ ἡ γῆ κατὰ τὰ γένη τῶν καταβληθέντων σπερμάτων καὶ τοὺς καρποὺς ἀναδίδωσι· σοφίας δὲ τὸ ἐν τῷ τρόπῳ τῆς τῶν ὁμοίων ἀντιδόσεως μὴ ἐκπεσεῖν τοῦ βελτίονος. Ὡσπερ γὰρ τῷ ἐδέσματι ὁμοίως παραμύγνυσι τὸ φάρμακον καὶ ὁ ἐπιβουλεύων καὶ ὁ τὸν ἐπιβουλεύθοντα ἰώμενος, ἀλλ' ὁ μὲν τὸ δηλητήριον, ὁ δὲ τὸ τοῦ δηλητηρίου ἀλεξιτήριον, καὶ οὐδὲν ὁ τρόπος τῆς θεραπείας τὸν σκοπὸν τῆς εὐεργεσίας διελυμήνατο (εἰ γὰρ καὶ παρ' ἀμφοτέρων φαρμάκων μίξις ἐν τροφῇ γίνεται, ἀλλὰ πρὸς τὸν σκοπὸν ἀποβλέψαντες, τὸν μὲν ἐπαινοῦμεν, τὸν δὲ χαλεπαίνουμεν), οὕτω καὶ ἐνταῦθα, τῷ μὲν κατὰ τὸ δίκαιον λόγῳ ἐκεῖνα ὁ ἀπατεὼν ἀντιλαμβάνει, ὧν τὰ σπέρματα διὰ τῆς ἰδίας προαιρέσεως κατεβάλετο. Ἀπατᾶται γὰρ καὶ αὐτὸς τῷ τοῦ ἀνθρώπου περιβλήματι ὁ προαπατήσας τὸν ἄνθρωπον τῷ τῆς ἡδονῆς δελεάσματι.

3. Ὁ δὲ σκοπὸς τῶν γιγνομένων ἐπὶ τὸ κρεῖττον τὴν παραλλαγὴν ἔχει. Ὁ μὲν γὰρ ἐπὶ διαφθορᾷ τῆς φύσεως τὴν ἀπάτην ἐνήργησεν, ὁ δὲ δίκαιος ἅμα καὶ ἀγαθὸς καὶ σοφὸς ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ καταφθαρέντος τῇ ἐπινοίᾳ τῆς ἀπάτης ἐχρήσατο, οὐ μόνον τὸν ἀπολωλότα διὰ τούτων εὐεργετῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν

θόν σκοπόν τῆς φιλανθρωπίας ἀπὸ τὴν δικαίαν κρίσιν, ἀλλὰ νὰ συνάπτῃ καὶ τὰ δύο μεταξύ των ἐπιτυχῶς, εἰς μὲν τὴν δικαιοσύνην ἀποδίδων τὸ ἄξιον, εἰς δὲ τὴν ἀγαθότητα μὴ ἀπομακρυνόμενος ἀπὸ τὸν σκοπόν τῆς φιλανθρωπίας.

2. Ἄς ἐρευνήσωμεν λοιπὸν διὰ νὰ ἴδωμεν ἐὰν δὲν ἐξεδηλώθησαν τὰ δύο ταῦτα εἰς τὸ γεγονός τῆς ἐνσαρκώσεως. Πράγματι ἢ μὲν ἀνταπόδοσις τοῦ κατ' ἄξιαν, ἔνεκεν τῆς ὁποίας ὁ ἀπατῶν ἀνταπατᾶται, δεικνύει τὴν δικαιοσύνην. Ὁ δὲ σκοπὸς τοῦ γεγονότος τούτου εἶναι ἡ μαρτυρία τῆς ἀγαθότητος τοῦ ἐνεργοῦντος ταύτην. Χαρακτηριστικὸν τῆς δικαιοσύνης εἶναι νὰ ἀπονέμῃ εἰς ἕκαστον ἐκεῖνα τῶν ὁποίων τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς αἰτίας προκατέβαλεν ὁ ἴδιος, ὅπως ἡ γῆ δίδει καρποὺς ἀναλόγους πρὸς τὰ γένη τῶν καταβληθέντων σπερμάτων. Τῆς δὲ σοφίας χαρακτηριστικὸν εἶναι νὰ μὴ ἐκπίπτῃ τοῦ ἀγαθοῦ ἐν τῇ μεθόδῳ τῆς ἀνταποδόσεως τῶν ὁμοίων. Ὅπως δηλαδὴ συμβαίνει νὰ ἀναμιγνύῃ μὲ τὸ φαγητὸν φάρμακον καὶ ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐπιβουλεύεται καὶ ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ζητεῖ νὰ θεραπεύσῃ τὸ θῦμα τῆς ἐπιβουλῆς, ἀλλ' ὁ μὲν εἰς τὸ δηλητηρίον ὁ δὲ ἄλλος τὸ ἀντίδοτον τοῦ δηλητηρίου, χωρὶς ὁ τρόπος τῆς θεραπείας νὰ καταστρέψῃ τὸν σκοπόν τῆς εὐεργεσίας (διότι ἂν καὶ ἡ ἀνάμιξις τοῦ δηλητηρίου μὲ τὴν τροφήν γίνεται καὶ ἀπὸ τοὺς δύο, ἡμεῖς λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὸν σκοπόν, τὸν μὲν ἕνα ἐπαινοῦμεν, τὸν δὲ ἄλλον κατηγοροῦμεν), οὕτω καὶ ἐδῶ εἰς μὲν τὴν περίπτωσιν τῆς δικαιοσύνης ὁ ἀπατεῶν ἀπολαμβάνει ἐκεῖνα τῶν ὁποίων ἔθεσεν αὐτοβούλως τὰ σπέρματα. Διότι μὲ τὸ περίβλημα τοῦ ἀνθρώπου ἀπατᾶται καὶ αὐτὸς ὁ ὁποῖος πρῶτος ἠπάτησε τὸν ἀνθρώπον μὲ τὸ δέλεαρ τῆς ἡδονῆς.

3. Ὁ δὲ σκοπὸς τῶν ὄσων ἔλαβον χώραν εἶναι ἡ ἀλλαγὴ πρὸς τὸ καλύτερον. Ὁ μὲν ἐχθρὸς πράγματι διενήργησε τὴν ἀπάτην διὰ νὰ διαφθείρῃ τὴν φύσιν μας, ἐνῶ ὁ δίκαιος καὶ συνάμα ἀγαθὸς καὶ σοφὸς ἐπενόησε τὴν ἀπάτην διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς διαφθαρείσης φύσεώς μας, εὐεργετῶν ὄχι μόνον ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος εἶχε χαθῆ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ὅστις διενήργησε τὴν κατα-

τόν τήν ἀπώλειαν καθ' ἡμῶν ἐνεργήσαντα. Ἐκ γάρ τοῦ προσεγγίσει τῇ ζωῇ μὲν τὸν θάνατον, τῷ φωτὶ δὲ τὸ σκότος, τῇ ἀφθαρσίᾳ δὲ τὴν φθοράν, ἀφανισμὸς μὲν τοῦ χείρονος γίνεται καὶ εἰς τὸ μὴ ὂν μεταχώρησις, ὠφέλεια δὲ τοῦ ἀπὸ τούτων καθαιρομένου. Καθάπερ γάρ τῆς ἀτιμοτέρας ὕλης τῷ χρυσῷ καταμιχθείσης, τῇ διὰ τοῦ πυρὸς δαπάνῃ τὸ ἀλλότριον τε καὶ ἀπόβλητον οἱ θεραπευταὶ τοῦ χρυσοῦ καταναλώσαντες πάλιν ἐπανάγουσι πρὸς τὴν κατὰ φύσιν λαμπηδόνα τὴν προτιμοτέραν ὕλην, οὐκ ἄπονος μέντοι γίνεται ἡ διάκρισις, χρόνῳ τοῦ πυρὸς τῇ ἀναλωτικῇ δυνάμει τὸ νόθον ἐξαφανίζοντος, πλὴν ἀλλὰ θεραπεία τίς ἐστι τοῦ χρυσοῦ τὸ ἐκτακῆναι παρ' αὐτῷ τὸ ἐπὶ λύμῃ τοῦ καλοῦ ἐγκείμενον, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, θανάτου καὶ φθορᾶς καὶ σκότους καὶ εἴ τι κακίας ἔκγονον τῷ εὐρετῇ τοῦ κακοῦ περιφθέντων, ὁ προσεγγισμὸς τῆς θείας δυνάμεως πυρὸς δίκην ἀφανισμὸν τοῦ παρὰ φύσιν κατεργασάμενος εὐεργετῇ τῇ ἀφθαρσίᾳ τὴν φύσιν, κἂν ἐπίπονος ἡ διάκρισις ᾗ. Οὐκοῦν οὐδ' ἂν παρ' αὐτοῦ τοῦ ἀντικειμένου μὴ εἶναι δίκαιόν τε καὶ σωτήριον τὸ γεγονὸς ἀμφιβάλλοιτο, εἴπερ εἰς αἴσθησιν τῆς εὐεργεσίας ἔλθοι.

4. Νυνὶ γάρ καθάπερ οἱ ἐπὶ θεραπεία τεμνόμενοι τε καὶ καιόμενοι χαλεπαίνουσι τοῖς θεραπεύουσι, τῇ οὐδύνῃ τῆς τομῆς δριμυσοόμενοι, εἰ δὲ τὸ ὑγιαίνειν διὰ τούτου προσγένετο καὶ ἡ τῆς καύσεως ἀλγηδὼν παρέλθοι, χάριν εἶσονται τοῖς τὴν θεραπείαν ἐπ' αὐτούς ἐνεργήσασιν, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ταῖς μακροαῖς περιόδου ἐξαιθεθέντος τοῦ κακοῦ τῆς φύσεως, τοῦ νῦν αὐτοῖς καταμιχθέντος καὶ συμφθέντος, ἐπειδὴν ἡ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάστασις τῶν νῦν ἐν κακίᾳ κειμένων γένηται, ὁμόφωνος εὐχαριστία παρὰ πάσης ἔσται τῆς κτίσεως, καὶ τῶν ἐν τῇ καθάρ-

στροφὴν μας. Διότι διὰ τῆς προσεγγίσεως τοῦ θανάτου πρὸς τὴν ζωὴν, τοῦ δὲ σκότους πρὸς τὸ φῶς, τῆς δὲ φθορᾶς πρὸς τὴν ἀφθαρσίαν, ἐπιτυγχάνεται ὁ ἀφανισμὸς τοῦ χείρονος καὶ ἡ μεταχώρησις του εἰς τὴν ἀνυπαρξίαν, ἡ ὠφέλεια δὲ τοῦ καθαριζομένου ἀπὸ αὐτά. Συμβαίνει ὅ,τι ἀκριβῶς, ὅταν ἡ εὐτελεστέρα ὕλη ἀναμιχθῇ μὲ τὸν χρυσόν, ὅποτε οἱ κατεργασταὶ τοῦ χρυσοῦ κατακαίοντες διὰ τοῦ πυρὸς τὴν ξένην καὶ ἄχρηστον οὐσίαν ἐπαναφέρουν πάλιν εἰς τὴν φυσικὴν λάμψιν τὸ πολῦτιμον ὑλικόν, ἀλλ' ὅμως ὁ χωρισμὸς οὗτος δὲν γίνεται ἄνευ δυσκολίας, καθ' ὅσον ἀπαιτεῖται χρόνος διὰ τὸ πῦρ νὰ ἐξαφανίσῃ τὸ νόθον στοιχεῖον διὰ τῆς ἀναλωτικῆς δυνάμεως, πλὴν ὅμως τὸ γεγονός ὅτι λειώνει τὸ ἐντὸς τοῦ χρυσοῦ στοιχεῖον τὸ ὁποῖον καταστρέφει τὴν ἀξίαν αὐτοῦ ἀποτελεῖ κάποιαν θεραπείαν τοῦ χρυσοῦ. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ὁ προσεγγισμὸς τῆς θείας δυνάμεως ὡσάν τὸ πῦρ ἐξαφανίζει τὰ παρὰ φύσιν, τὰ ὁποῖα ἐσπάρησαν ὑπὸ τοῦ εὐρετοῦ τῆς κακίας, δηλαδὴ τὸν θάνατον, τὴν φθοράν, τὸ σκότος καὶ πᾶν προῖον τῆς κακίας, καὶ εὐεργετῇ διὰ τῆς ἀφθαρσίας τὴν φύσιν, ἔστω καὶ ἂν ἡ ἀπομάκρυνσις ἀπὸ τὴν φθοράν εἶναι ἐπίπνοος. Ἐπομένως δὲν ἀμφιβάλλεται οὔτε παρ' αὐτοῦ τοῦ ἐχθροῦ ὅτι τὸ γεγονός εἶναι δίκαιον καὶ σωτήριον, ἐὰν ὑπῆρχε τρόπος νὰ κατανοήσῃ τὴν ἰδέαν τῆς εὐεργεσίας.

4. Τώρα πάντως, ὅπως οἱ ὑφιστάμενοι ἐγχείρισιν καὶ καυτηριασμὸν χάριν θεραπείας δυσαρεστοῦνται κατὰ τῶν θεραπευτῶν, ὑποφέροντες ἀπὸ τὸν πόνον τῆς τομῆς, ἐὰν δὲ δι' αὐτοῦ ἐπανέλθῃ ἡ ὑγεία καὶ ὁ πόνος τῆς καυτηριάσεως παρέλθῃ, τότε θὰ εὐγνωμονοῦν ἐκείνους οἱ ὁποῖοι διενήργησαν τὴν θεραπείαν τῶν, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, ἀφοῦ κατόπιν μακρῶν χρονικῶν περιόδων ἀφαιρηθῇ τὸ κακὸν ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, τὸ ὁποῖον τώρα εἶναι ἀνάμικτον καὶ σύμφυτον μὲ αὐτούς, ὅταν ἀποκατασταθοῦν εἰς τὴν ἀρχαίαν κατάστασιν ὅσοι τώρα εὐρίσκονται εἰς τὴν κακίαν, τότε θὰ ἐκφρασθῇ ὁμόφωνος εὐχαριστία ἀπὸ ὀλόκληρον τὴν δημιουργίαν, τόσον ἀπὸ μέρους ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἐτιμωρήθησαν μὲ τὴν κάθαρσιν, ὅσον

σει κεκολασμένων και τῶν μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐπιδηθέντων καθάρσεως.

5. Ταῦτα και τὰ τοιαῦτα παραδίδωσι τὸ μέγα μυστήριον τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως. Δι' ὧν γὰρ κατεμίχθη τῇ ἀνθρωπότητι, διὰ πάντων τῶν τῆς φύσεως ἰδιωμάτων γενόμενος, γενέσεώς τε και ἀνατροφῆς και ἀξήσεως και μέχρι τῆς τοῦ θανάτου πείρας διεξελθὼν, τὰ προειρημένα πάντα κατείργασται, τὸν τε ἀνθρωπον τῆς κακίας ἐλευθερῶν και αὐτὸν τὸν τῆς κακίας ἐδρετὴν ἰώμενος. Ἰασις γάρ ἐστιν ἀρρώστιας ἢ τοῦ νοσήματος κάθαρσις, κἀν ἐπίπονος ἦ.

1. Ἀκόλουθον δὲ πάντως τὸν πρὸς τὴν φύσιν ἡμῶν ἀνακιρνάμενον διὰ πάντων δέξασθαι τῶν ἰδιωμάτων αὐτῆς τὴν πρὸς ἡμᾶς συνανάκρασιν. Καθάπερ γὰρ οἱ τὸν ῥύπον τῶν ἱματίων ἐκπλύνοντες, οὐ τὰ μὲν ἔωσι τῶν μολυσμάτων, τὰ δὲ ἀπορῥύπτουσιν, ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους ἐκκαθαίρουσι τῶν κηλίδων ἅπαν τὸ ὕφασμα, ὡς ἂν ὁμότιμον ἐαντῶ δι' ὄλου τὸ ἱμάτιον γένοιτο τὸ κατὰ τὸ ἴσον λαμπρυνθὲν ἐκ τῆς πλύσεως, οὕτω μολυνθείσης τῇ ἁμαρτίᾳ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἐν ἀρχῇ τε και τελευτῇ και τοῖς διὰ μέσου πᾶσιν, ἔδει διὰ πάντων γενέσθαι τὴν ἐκπλύνουσαν δύναμιν, και μὴ τὸ μὲν τι θεραπεῦσαι τῷ καθαρσίῳ, τὸ δὲ περιυδεῖν ἀθεράπευτον· τούτου χάριν τῆς ζωῆς ἡμῶν δύο πέρασιν ἐκατέρωθεν διειλημμένης, τὸ κατὰ τὴν ἀρχὴν φημι και τὸ τέλος, καθ' ἑκάτερον εὐρίσκεται πέρασ ἢ διορθωτικῆ τῆς φύσεως δύναμις, και τῆς ἀρχῆς ἀφαμένη και μέχρι τοῦ τέλους ἐαντὴν ἐπεκτείνασα και τὰ διὰ μέσου τούτων πάντα διαλαβοῦσα.

2. Μιᾶς δὲ πᾶσιν ἀνθρώποις τῆς εἰς τὴν ζωὴν οὐσης παρόδου, πόθεν ἔδει τὸν εἰσιόντα πρὸς ἡμᾶς οἰκισθῆναι τῷ βίῳ; Ἐξ οὐρανοῦ, φησὶ τυχὸν ὁ διαπτύων ὡς αἰσχρὸν τε και ἄδοξον τὸ εἶδος τῆς ἀνθρωπίνης γενέσεως. Ἄλλ' οὐκ ἦν ἐν οὐρανῷ τὸ ἀν-

καὶ ἀπὸ μέρους ἐκείνων οἱ ὅποιοι δὲν εἶχον ἀνάγκην οὐδεμιᾶς καθάρσεως.

5. Ταῦτα καὶ τὰ παρόμοια τούτων διδάσκει τὸ μέγα μυστήριον τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως. Διότι ὅλα τὰ μνημονευθέντα προηγουμένως ὁ Κύριος τὰ ἐπραγματοποίησε διὰ τῆς ἐνώσεως του μετὴν ἀνθρωπότητα, διελθὼν διὰ μέσου ὄλων τῶν ἰδιωμάτων τῆς φύσεως αὐτῆς, τῆς γεννήσεως, τῆς αὐξήσεως καὶ τῆς μέχρι θανάτου ἐμπειρίας, ἐλευθερώνων τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὴν κακίαν καὶ θεραπεύων καὶ αὐτὸν τὸν εὐεργέτην τῆς κακίας. Διότι θεραπεία ἀσθενείας εἶναι ἢ κάθαρσις τοῦ νοσήματος, ἀκόμη καὶ ἂν εἶναι ἐπίπινος.

27 1. Πάντως εἶναι εὐλογον ὁ ἐνωθεὶς μετὴν φύσιν μας νὰ δέχεται τὴν συνανάκρασιν πρὸς ἡμᾶς μετὰ ὅλα τὰ ἰδιώματα αὐτῆς. Ὅπως οἱ πλύνοντες τὰ ἀκάθαρτα φορέματα δὲν κάμνουν διάκρισιν καὶ ἄλλας μὲν ἀκαθαρσίας ἀφήνουν ἄλλας δὲ ἀποβάλλουν, ἀλλὰ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους καθαρίζουν ἀπὸ τὰς κηλίδας ὅλον τὸ ὕφασμα, διὰ νὰ εἶναι ὁμοιόμορφον τὸ φόρεμα εἰς ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν καθαρισθὲν μετὴν πλύσιν κατὰ ἴσον τρόπον, οὕτω μολυνθείσης τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας, καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς καὶ εἰς τὸ τέλος τῆς καὶ εἰς τὰ ἐνδιάμεσα, ἦτο ἀναγκαῖα ἡ ἐκπλύνουσα αὐτὴν δύναμις νὰ διέλθη πάσας τὰς καταστάσεις τῆς ζωῆς ὥστε νὰ μὴ συμβῆ μέρος μὲν νὰ θεραπεύσῃ διὰ τῆς καθάρσεως, μέρος δὲ νὰ ἀφήσῃ ἀθεράπευτον. Διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ ἡ ζωὴ μας εὐρίσκεται μεταξὺ δύο περάτων, τοῦ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους, ἡ διορθωτικὴ δύναμις τῆς φύσεως εὐρίσκεται καὶ εἰς τὸ ἓν καὶ εἰς τὸ ἄλλο πέρασ, καὶ τὴν ἀρχὴν ἐγγίζουσα καὶ μέχρι τοῦ τέλους ἐπεκτεινομένη καὶ τὰ ἐνδιάμεσα αὐτῶν ὅλα συμπεριλαμβάνουσα.

2. Ἐπειδὴ δὲ δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους μία εἶναι ἡ προσπάσσις εἰς τὴν ζωὴν, πόθεν ἔπρεπεν ὁ εἰσερχόμενος πρὸς ἡμᾶς νὰ ἐγκατασταθῆ εἰς τὸν βίον; Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, θὰ ἔλεγεν ἐκεῖνος ὁ ὅποιος ἀπορρίπτει ὡς ἀισχρὸν καὶ ἄδοξον τὸ εἶδος τῆς ἀνθρωπίνης γενέσεως. Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος δὲν ἦτο εἰς τοὺς οὐρανοὺς

θρώπων, οὐδέ τις ἐν τῇ ὑπερκοσμίῳ ζωῇ κακίας νόσος ἐπεχωρίασεν. Ὁ δὲ τῷ ἀνθρώπῳ καταμιγνύμενος, τῷ σκοπῷ τῆς ὠφελείας ἐποιεῖτο τὴν συνανάκρασιν. Ἐνθα τοίνυν τὸ κακὸν οὐκ ἦν, οὐδὲ ἀνθρώπινος ἐπολιτεύετο βίος, πῶς ἐπιζητεῖ τις ἐκεῖθεν τῷ Θεῷ περιπλακῆναι τὸν ἄνθρωπον, μᾶλλον δὲ οὐχὶ ἄνθρωπον, ἀλλὰ ἀνθρώπου τι εἶδωλον καὶ ὁμοίωμα;

3. Τίς δ' ἂν ἐγένετο τῆς φύσεως ἡμῶν ἢ διόρθωσις, εἰ τοῦ ἐπιγείου ζώου νεοσηκός τις ἕτερόν τι τῶν οὐρανίων τὴν θείαν ἐπιδημίαν ἐδέξατο; Οὐκ ἔστι γὰρ θεραπευθῆναι τὸν κάμνοντα, μὴ τοῦ πονοῦντος μέρους ἰδιαζόντως δεξαμένου τὴν ἴασιν. Εἰ οὖν τὸ μὲν κάμνον ἐπὶ γῆς ἦν, ἡ δὲ θεία δύναμις τοῦ κάμνοντος μὴ ἐφήφατο, πρὸς τὸ ἑαυτῆς βλέπουσα πρέπον, ἄχρηστος ἦν τῷ ἀνθρώπῳ ἢ περὶ τὰ μηδὲν ἡμῖν ἐπικοινωνοῦντα τῆς θείας δυνάμεως ἀσχολία. Τὸ μὲν γὰρ ἀπρεπὲς ἐπὶ τῆς θεότητος ἴσον, εἴπερ ὅλως θεμιτόν ἐστιν ἄλλο τι παρὰ τὴν κακίαν ἀπρεπὲς ἐννοεῖν· πλὴν τῷ μικροψύχως ἐν τούτῳ κρίνοντι τὴν θείαν μεγαλειότητα, ἐν τῷ μὴ δέξασθαι τῶν τῆς φύσεως ἡμῶν ἰδιωμάτων τὴν κοινωνίαν, οὐδὲν μᾶλλον παραμυθεῖται τὸ ἄδοξον οὐρανίῳ σώματι ἢ ἐπιγείῳ συσχηματισθῆναι τὸ θεῖον. Τοῦ γὰρ ὑψίστου καὶ ἀπροσίτου κατὰ τὸ ὄψος τῆς φύσεως ἢ κτίσις πᾶσα κατὰ τὸ ἴσον ἐπὶ τὸ κάτω ἀφέστηκε καὶ ὁμοτίμως αὐτῷ τὸ πᾶν ὑποβέβηκε. Τὸ γὰρ καθόλου ἀπρόσιτον, οὗ τιμι μὲν ἐστι προσιτόν, τῷ δὲ ἀπροσπέλαστον, ἀλλ' ἐπίσης πάντων τῶν ὄντων ὑπερανέστηκεν. Οὔτε οὖν ἡ γῆ πορρωτέρω τῆς ἀξίας ἐστί, οὔτε ὁ οὐρανὸς πλησιέστερος, οὔτε τὰ ἐν ἑκατέρῳ τῶν στοιχείων ἐνδιδαιτώμενα διαφέρει τι ἀλλήλων ἐν τῷ μέρει τούτῳ, ὡς τὰ μὲν ἐφάπτεσθαι τῆς ἀπροσίτου φύσεως, τὰ δὲ ἀποκρίνεσθαι, ἢ οὔτε γ' ἂν μήτε διὰ πάντων ἐπίσης διήκειν τὴν τὸ πᾶν ἐπι-

οὔτε ἐπεκράτησεν εἰς τὸν χῶρον τῆς ὑπερκοσμίου ζωῆς νόσος τῆς κακίας. Ὁ δὲ ἐνωθεὶς μὲ τὸν ἄνθρωπον ἔκαμε τὴν συνανάκρασιν μὲ σκοπὸν νὰ ὠφελήσῃ. Ἀφοῦ λοιπὸν δὲν ὑπῆρχεν ἐκεῖ τὸ κακὸν οὔτε ὑφίστατο ἀνθρώπινος βίος, πῶς θὰ ἐζήτηι κανεὶς ἀπὸ ἐκεῖ νὰ περιβληθῆ ὁ ἄνθρωπος τὸν Θεόν, μᾶλλον δὲ ὄχι ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ εἰδωλον καὶ ὁμοίωμα ἀνθρώπου;

3. Πῶς δὲ θὰ ἐπραγματοποιεῖτο ἡ διόρθωσις τῆς φύσεώς μας, ἐὰν, ἐνῶ εἶχεν ἀσθενήσῃ τὸ ἐπίγειον ζῶον, ἐδέχετο τὸν ἐρχομὸν τοῦ Θεοῦ κάποιο ἄλλο ἐκ τῶν οὐρανίων ζώων; Διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεραπευθῆ ὁ ἀσθενῶν ἐὰν δὲν δεχθῆ τὴν ἴασιν τὸ πονεμένον μέλος. Ἐὰν λοιπὸν ὁ μὲν ἀσθενὴς εὐρίσκεται εἰς τὴν γῆν, ἡ δὲ θεία δύναμις δὲν ἤγγισε τὸν ἀσθενῆ, ἀποβλέπουσα πρὸς τὴν ἰδικὴν τῆς ἀξιοπρέπειαν, τότε θὰ ἦτο ἄχρηστος διὰ τὸν ἄνθρωπον ἡ ἀσχολία τῆς θείας δυνάμεως μὲ ζητήματα ἅτινα οὐδόλως σχετίζονται μὲ ἡμᾶς. Διότι τὸ ἀπρεπὲς ἐπὶ τῆς θεότητος, ἐὰν κατ' ἀρχὴν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐννοήσωμεν ἀπρέπειαν εἰς αὐτόν, ἄλλην ἐκτὸς τῆς κακίας, προέρχεται καὶ ἀπὸ τὰς δύο πλευράς. Ἀλλὰ πάντως τὸν μικροψύχως περιορίζοντα εἰς τοῦτο τὴν θείαν μεγαλειότητα, εἰς τὸ ὅτι αὕτη δὲν δέχεται τὴν κοινωνίαν τῶν ἰδιωμάτων τῆς φύσεως ἡμῶν, δὲν ἱκανοποιεῖ περισσότερον τὸ νὰ συνδεθῆ τὸ ἄδοξον μὲ τὸ οὐράνιον ἀπὸ ὅσον τὸ νὰ συνδεθῆ τὸ θεῖον μὲ τὸ ἐπίγειον, καθ' ὅσον ὀλόκληρος ἡ κτίσις εἶναι ἐξ ἴσου ἀπομακρυσμένη ἀπὸ τὸ ὑψιστον καὶ ἀπρόσιτον κατὰ τὸ ὕψος τῆς φύσεως καὶ τὸ πᾶν εὐρίσκεται εἰς ἐξ ἴσου κατώτερον βαθμὸν ἀπὸ αὐτό. Τὸ καθόλου ἀπρόσιτον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι εἷς τι μὲν προσιτόν, εἰς ἄλλο δὲ ἀπλησίαστον, ἀλλ' εἶναι ἐξ ἴσου ὑπέρτερον πάντων τῶν ὄντων. Οὔτε λοιπὸν ἡ γῆ εἶναι μακρότερον οὔτε ὁ οὐρανὸς πλησιέστερον τῆς θείας ἀξίας, οὔτε τὰ ζῶντα εἰς ἐκάτερον τῶν στοιχείων τούτων διαφέρουν κατὰ τι μεταξύ των ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο, ὥστε τὰ μὲν νὰ ἐφάπτωνται τῆς ἀπροσίτου φύσεως, τὰ δὲ νὰ εἶναι ἀπομακρυσμένα ἀπὸ αὐτήν. Ἀλλως θὰ ἔπρεπε νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ δύναμις ἡ ὁποία κυριαρχεῖ τοῦ παντός δὲν διήκει δι'

κρατοῦσαν δύναμιν ὑπονοήσαιμεν, ἀλλ' ἐν τισι πλεονάζουσιν, ἐν ἑτέροις ἐνδεεστέραν εἶναι, καὶ τῇ πρὸς τὸ ἕλαττόν τε καὶ πλεόν καὶ ἦττον διαφορᾷ σύνθετον ἐκ τοῦ ἀκολούθου τὸ θεῖον ἀναφανήσεται, αὐτὸ πρὸς ἑαυτὸ μὴ συμβαῖνον, εἴπερ ἡμῶν πόρρωθεν ὑπονοοῖτο εἶναι τῷ λόγῳ τῆς φύσεως, ἑτέρῳ δέ τινι γειτνιῶν καὶ εὐληπτος ἐκ τοῦ σήνεγγυς γίγνεται. Ἄλλ' ὁ ἀληθῆς λόγος ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς ἀξίας οὔτε κάτω βλέπει διὰ συγκρίσεως οὔτε ἄνω. Πάντα γὰρ κατὰ τὸ ἴσον τὴν τοῦ παντός ἐπιστατοῦσαν δύναμιν ὑποβέβηκεν. Ὡστε εἰ τὴν ἐπίγειον φύσιν ἀναξίαν τῆς πρὸς τὸ θεῖον οὐκ ὀνείδεται συμπλοκῆς, οὐδ' ἂν ἄλλη τις εὐρεθείη τι ἀξίον ἔχουσα. Εἰ δὲ ἐπίσης πάντα τῆς ἀξίας ἀπολιμπάνεται, ἐμπρέπον ἐστὶ τῷ Θεῷ τὸ εδεργετεῖν τὸν δεόμενον· ὅπου τοίνυν ἦν ἡ νόσος, ἐκεῖ φοιτῆσαι τὴν ἰωμένην δύναμιν ὁμολογοῦντες, τί ἕξω τῆς θεοπροποῦς ὑπολήψεως πεπιστεύκαμεν;

1. Ἄλλὰ κωμωδοῦσι τὴν φύσιν ἡμῶν καὶ τὸν τῆς γεννήσεως ἡμῶν τρόπον διαθρυλλοῦσι καὶ οἶονται διὰ τούτων ἐπιγέλαστον ποιεῖν τὸ μυστήριον ὡς ἀπρεπὲς ὂν τῷ Θεῷ διὰ τούτης εἰσόδου τῆς τοῦ ἀνθρώπινου βίου κοινωνίας ἐφάπασθαι. Ἄλλ' ἤδη περὶ τούτου καὶ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἰρηται λόγοις ὅτι μόνον αἰσχρὸν τῇ ἑαυτοῦ φύσει τὸ κακόν ἐστι, καὶ εἴ τι πρὸς τὴν κακίαν οἰκείως ἔχει. Ἡ δὲ τῆς φύσεως ἀκολουθία, θεῶν βουλήματι καὶ νόμῳ διαταχθεῖσα, πόρρω τῆς κατὰ κακίαν ἐστὶ διαβολῆς. Ἡ οὕτω γ' ἂν ἐπὶ τὸν δημιουργὸν ἢ κατηγορία τῆς φύσεως ἐπανίῳ, εἴ τι τῶν περὶ αὐτὴν ὡς αἰσχρὸν καὶ ἀπρεπὲς διαβάλλοιτο. Εἰ οὖν μόνως κακίας τὸ θεῖον κεχώρισται, φύσις δὲ κακίας οὐκ ἐστὶ, τὸ δὲ μυστήριον ἐν ἀνθρώπῳ γενέσθαι τὸν Θεὸν οὐκ ἐν κακίᾳ λέγει· εἰ δὲ τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τὸν βίον εἰσόδος μία ἐστὶ, δι' ἧς παραγίνεται ἐπὶ τὴν ζωὴν τὸ γεννώμενον,

ὄλων ἐξ ἴσου, ἀλλ' εἰς ἄλλα μὲν εἶναι ἀφθονωτέρα, εἰς ἄλλα δὲ ὀλιγωτέρα, οὕτω δὲ μὲ τὴν διαφορὰν πρὸς τὸ ὀλιγώτερον καὶ περισσότερον καὶ μικρότερον τὸ θεῖον φυσικῶς θὰ ἐφαίνετο σύνθετον, μὴ συμφωνοῦν πρὸς ἑαυτό, ἀφοῦ ἐξ αἰτίας τῆς φύσεώς του θὰ ἐθεωρεῖτο ὅτι εἶναι μακρὰν, ἐνῶ μὲ κάποιον ὑπαρξιν εἶναι γειτονική καὶ ἐκ τῆς προσεγγίσεως γίνεται εὐληπτος ὑπ' αὐτῆς. Ἄλλ' ἡ ὀλιγηθῆς ἀντίληψις περὶ τῆς ὑπερτάτης ταύτης ἀξίας οὔτε πρὸς τὰ ἄνω βλέπει διὰ συγκρίσεως οὔτε πρὸς τὰ κάτω. Διότι τὰ πάντα ἐξ ἴσου εὐρίσκονται εἰς ὑποδεεστέραν θέσιν ἐν σχέσει μὲ τὴν δύναμιν ἢ ὅποια ἐπιστατεῖ τοῦ παντός. Ὡστε, ἐὰν τὴν ἐπίγειον φύσιν νομίσουν ἀναξίαν ἐνώσεως μετὰ τοῦ θεοῦ, τότε καὶ οὐδεμία ἄλλη θὰ εὐρίσκετο νὰ ἔχη ἀξίαν διὰ τοιαύτην ἐνώσιν. Ἐὰν δὲ ἐξ ἴσου πάντα εἶναι μακρὰν τῆς ἀξίας τότε εἶναι πρέπον ὁ Θεὸς νὰ εὐεργετήσῃ τὸν ἔχοντα ἀνάγκην. Ἐὰν λοιπὸν ὁμολογοῦμεν ὅτι ἡ θεραπευτικὴ δύναμις πρέπει νὰ τοποθετηθῆ ἐκεῖ ὅπου ἦτο ἡ νόσος, τί ἔξω ἀπὸ τὴν θεοπρεπιῆ ἀντίληψιν πιστεύομεν;

- 28** 1. Ἄλλ' ἐμπαίζουσι τὴν φύσιν ἡμῶν καὶ συκοφαντοῦν τὸν τρόπον τῆς γεννήσεώς μας καὶ νομίζουσι ὅτι μὲ αὐτὰ γελοιοποιεῖται τὸ μυστήριον τῆς ἐνανθρωπήσεως μὲ τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι εἶναι ἀπρεπὲς διὰ τὸν Θεὸν νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπαφήν μὲ τὸν ἀνθρώπινον βίον διὰ τοιαύτης εἰσόδου. Ἄλλὰ περὶ αὐτοῦ ἔγινεν ἤδη λόγος καὶ εἰς τὰ προηγούμενα ὅτι μοναδικὸν ἐκ φύσεως αἰσχρὸν εἶναι τὸ κακὸν καὶ ὅ,τι δῆποτε ἔχει συγγένειαν πρὸς τὸ κακόν. Ἡ δὲ πορεία τῆς φύσεως, ἡ διαταχθεῖσα ὑπὸ τοῦ θεοῦ θελήματος καὶ νόμου, εἶναι μακρὰν τῆς διαβολῆς τῆς κακίας. Ἄλλως, ἡ κατηγορία θὰ προσήπτετο πρὸς τὸν δημιουργὸν τῆς φύσεως, ἐὰν κάτι ἀπὸ τὰ ἐν αὐτῇ συμβαίνοντα ἐθεωρεῖτο αἰσχρὸν καὶ ἀπρεπές. Ἐὰν λοιπὸν ὁ Θεὸς μόνον ἀπὸ τὴν κακίαν εἶναι χωρισμένος, ἡ δὲ κακία εἶναι φυσικῶς ἀνυπόστατος, τὸ δὲ μυστήριον δὲν φανερώνει ὅτι ὁ Θεὸς ἦλθεν εἰς τὸν ἀνθρώπον ἐν κακίᾳ· ἐὰν δὲ ἡ εἴσοδος τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν βίον εἶναι μία μόνον, αὕτη διὰ τῆς ὁποίας εἰσέρχεται εἰς τὴν ζωὴν τὸ βρέφος, τότε ποῖον

τίνα νομοθετοῦσιν ἕτερον τρόπον τῷ Θεῷ τῆς εἰς τὸν βίον παρόδου οἱ ἐπισκεφθῆναι μὲν παρὰ τῆς θείας δυνάμεως ἀσθενήσαν ἐν κακίᾳ τὴν φύσιν εὐλογον κρίνοντες, πρὸς δὲ τὸν τῆς ἐπισκέψεως τρόπον δυσαρεστούμενοι, οὐκ εἰδότες ὅτι πᾶσα πρὸς ἑαυτὴν ἢ κατασκευὴ τοῦ σώματος ὁμοτίμως ἔχει καὶ οὐδὲν ἐν ταύτῃ τῶν πρὸς τὴν σύστασιν τῆς ζωῆς συντελούντων ὡς ἄτιμόν τι ἢ πονηρὸν διαβάλλεται; Πρὸς ἓνα γὰρ σκοπὸν ἢ τῶν ὀργανικῶν μελῶν διασκευὴ πᾶσα συντέτακται.

2. Ὁ δὲ σκοπὸς ἐστὶ διαμένειν ἐν τῇ ζωῇ τὸν ἄνθρωπον. Τὰ μὲν οὖν λοιπὰ τῶν ὀργάνων τὴν παροῦσαν συνέχει τῷ ἀνθρώπῳ ζωῆν, ἄλλα πρὸς ἄλλην ἐνέργειαν μεμερισμένα, δι' ὧν ἡ αἰσθητικὴ τε καὶ ἡ ἐνεργητικὴ δύναμις οἰκονομεῖται· τὰ δὲ γεννητικὰ τοῦ μέλλοντος ἔχει τὴν πρόνοιαν, δι' ἑαυτῶν φύσει τὴν διαδοχὴν ἀντεισάγοντα. Εἰ οὖν πρὸς τὸ χρεῖῳδες βλέποις, τίνοσ ἀν εἶη τῶν τιμίων εἶναι νομιζομένων ἐκεῖνα δεύτερα; Τίνοσ δὲ οὐκ ἀν προτιμότερα κατὰ τὸ εὐλογον κρίνοιτο; Οὐ γὰρ ὀφθαλμῷ καὶ ἀκοῇ καὶ γλώσσει ἢ ἄλλῳ τινὶ τῶν αἰσθητηρίων πρὸς τὸ διηνεκὲς τὸ γένος ἡμῶν διεξάγεται. Ταῦτα γάρ, καθὼς εἴρηται, τῆς παρουσίας ἐστὶν ἀπολαύσεως· ἀλλ' ἐν ἐκείνοις ἡ ἀθανασία συντηρεῖται τῇ ἀνθρωπότητι, ὡς αἰεὶ καθ' ἡμῶν ἐνεργοῦντα τὸν θάνατον ἀπρακτον εἶναι τρόπον τινὰ καὶ ἀνήνυτον, πάντοτε πρὸς τὸ λείπον δι' αὐτῶν ἐπιγιγνομένων ἑαυτὴν ἀντεισαγαγούσης τῆς φύσεως. Τί οὖν ἀπρεπὲς περιέχει ἡμῶν τὸ μυστήριον, εἰ διὰ τούτων κατεμίχθη ὁ Θεὸς τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ δι' ὧν ἡ φύσις πρὸς τὸν θάνατον μάχεται;

29 1. Ἀλλὰ μεταβάντες ἀπὸ τούτου, δι' ἐτέρων πάλιν κακίσειν ἐπιχειροῦσι τὸν λόγον. Καὶ φασιν. Εἰ καλὸν καὶ πρόπον τῷ Θεῷ τὸ γενόμενον, τί ἀνεβάλετο τὴν ἐδεργεσίαν; Τί δὲ οὐκ

ἄλλον τρόπον νομοθετοῦν κατάλληλον διὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον, αὐτοὶ οἱ ὅποιοι ἀναγνωρίζουν ὅτι ἦτο εὐλογον νὰ δεχθῆ τὴν ἐπίσκεψιν τῆς θείας δυνάμεως ἢ ἀσθενήσασα ἐν κακίᾳ ἀνθρώπινη φύσις, ἀλλὰ δυσαρεστούμενοι ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς ἐπισκέψεως, καὶ ἀγνοοῦντες ὅτι καθ' ἑαυτὴν ὀλόκληρος ἢ σωματικὴ κατασκευὴ ἔχει ὁμοτιμίαν καὶ οὐδὲν τῶν συντελούντων εἰς τὴν σύστασιν τῆς ζωῆς αὐτῆς δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς κάτι ἄτιμον ἢ πονηρὸν; Διότι δι' ἓνα σκοπὸν ἔχει ταχθῆ ὀλόκληρος ἢ κατασκευὴ τῶν σωματικῶν μελῶν.

2. Ὁ δὲ σκοπὸς εἶναι ἡ διατήρησις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν ζωὴν. Οὕτω τὰ μὲν λοιπὰ τῶν σωματικῶν ὀργάνων συγκρατοῦν τὴν παροῦσαν ζωὴν, τὸ καθένα μὲ τὸν προορισμὸν τοῦ ἐξασφαλιζόντα τὴν αἰσθητικὴν καὶ ἐνεργητικὴν λειτουργίαν· τὰ δὲ γεννητικὰ προνοοῦν διὰ τὸ μέλλον, ἐξασφαλιζόντα μὲ τὴν λειτουργίαν των τὴν φυσικὴν διαδοχὴν. Ἐὰν λοιπὸν στηριχθῆς εἰς τὴν χρησιμότητα, ποίων ἀπὸ τὰ κατὰ κοινὴν ὁμολογίαν πολυτιμότερα θὰ ὑστέρουν ἐκεῖνα; Τίνος δὲν θὰ ἐκρίνοντο προτιμότερα εὐλόγως; Πράγματι τὸ γένος ἡμῶν δὲν συνεχίζει εἰς τὸ διηνεκὲς τὴν ὑπαρξίν του μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὴν ἀκοὴν καὶ τὴν γλῶσσαν ἢ μὲ ὁποιονδήποτε ἄλλο αἰσθητήριον. Διότι ταῦτα, καθὼς ἔχει λεχθῆ, ἀναφέρονται εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τοῦ παρόντος, ἐνῶ μὲ ἐκεῖνα συντηρεῖται ἡ ἀθανασία εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ὥστε ὁ θάνατος, ἂν καὶ διηνεκῶς ἐνεργεῖ ἐναντίον μας, νὰ μὲν τὸν τρόπον τινὰ ἀπρακτος καὶ ἀτελεσφόρητος, ἀφοῦ διὰ μέσου τῶν ὀργάνων τούτων πάντοτε ἡ φύσις εἰσάγει τὸν ἑαυτὸν τῆς πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ ἐλλείμματος. Τί λοιπὸν ἀπρεπὲς περιέχει ἡ θρησκεία μας ἢ διδάσκουσα ὅτι ὁ Θεὸς ἠνώθη μετὰ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς διὰ τῶν μέσων τούτων, μὲ τὰ ὅποια ἡ φύσις μάχεται πρὸς τὸν θάνατον;

29 1. Ἄλλ' ἀναχωροῦντες ἐκ τῆς θέσεως ταύτης προσπαθοῦν μὲ ἄλλα ἐπιχειρήματα νὰ πολεμήσουν τὴν διδασκαλίαν μας. Καὶ λέγουν. Ἐὰν ἡ ἐνσάρκωσις ἦτο καλὴ καὶ πρέπουσα διὰ τὸν Θεόν, τότε διατί ἀνέβαλλε τὴν εὐεργεσίαν ταύτην; Διατί δὲν

ἐν ἀρχαῖς οὐσης τῆς κακίας τὴν ἐπὶ τὸ πλεῖον αὐτῆς πρόοδον ὑπετέμεντο; Πρὸς δὲ τοῦτο σύντομος ὁ παρ' ἡμῶν ἐστὶ λόγος· ὅτι σοφία γέγονε καὶ τοῦ λυσιτελοῦντος τῇ φύσει προμηθεΐα ἢ πρὸς τὴν εὐεργεσίαν ἡμῶν ἀναβολή. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν σωματικῶν νοσημάτων, ὅταν τις διεφθορῶς χυμὸς ὑφέρπη πόρους, πρὶν ἅπαν τὸ ἐπὶ τὴν ἐμφάνειαν ἐκκαλυφθῆναι παρὰ φύσιν ἐγκείμενον, οὐ καταφαρμακεύεται τοῖς πικνοῦσι τὸ σῶμα παρὰ τῶν τεχνικῶς μεθοδεύοντων τὰ πάθη· ἀλλὰ μένουσι τὸ ἐνδομυχοῦν ἅπαν ἔξω γενέσθαι, καὶ οὕτω γυμνῶ τῷ πάθει τὴν ἰατρειάν προσάγουσιν. Ἐπειδὴ τοίνυν ἅπαξ ἐνέσκηψε τῇ φύσει τῆς ἀνθρωπότητος ἢ τῆς κακίας νόσος, ἀνέμενεν ὁ τοῦ παντὸς θεραπευτῆς μηδὲν ὑπολειφθῆναι τῆς πονηρίας εἶδος ἐγκεκρυμμένον τῇ φύσει.

2. Διὰ τοῦτο οὐκ εὐθὺς μετὰ τὸν φθόνον καὶ τὴν ἀδελφοκτονίαν τοῦ Κάϊν προσάγει τῷ ἀνθρώπῳ τὴν θεραπείαν· οὕτω γὰρ τῶν ἐπὶ Νῶε καταφθαρέντων ἢ κακία ἐξέλαμψεν, οὐδὲ τῆς σοδομιτικῆς παρανομίας ἢ χαλεπὴ νόσος ἀνεκαλύφθη, οὐδὲ ἢ τῶν Αἰγυπτίων θεομαχία, οὐδὲ ἢ τῶν Ἀσσυρίων ὑπερηφανία, οὐδὲ ἢ τοῦ Ἡρώδου παράνομος παιδοφονία, οὐδὲ τὰ ἄλλα πάντα ὅσα τε μνημονεύεται καὶ ὅσα ἔξω τῆς ἱστορίας ἐν ταῖς καθέξῃς γενεαῖς κατεπράχθη, πολυτρόπως τῆς τοῦ κακοῦ ῥίψης ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων προαιρέσεσι βλαστανούσης. Ἐπεὶ οὖν πρὸς τὸ ἀκρότατον ἔφθασε μέτρον ἢ κακία καὶ οὐδὲν ἔτι πονηρίας εἶδος ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἀτόλμητον ἦν, ὡς ἂν διὰ πάσης τῆς ἀρῆστίας προχωρήσειεν ἢ θεραπεία, τούτου χάριν οὐκ ἀρχομένην, ἀλλὰ τελειωθείσαν θεραπεύει τὴν νόσον.

1. Εἰ δέ τις ἐλέγχειν οἶεται τὸν ἡμέτερον λόγον, ὅτι καὶ μετὰ τὸ προσαχθῆναι τὴν θεραπείαν ἔτι πλημμελεῖται διὰ τῶν

ἔσταμάτα τὴν αὐξησιν τῆς κακίας, ὅταν αὕτη ἦτο εἰς τὴν ἀρχήν; Ἡ ἀπάντησις μας πρὸς τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο εἶνα σύντομος ὅτι ἢ πρὸς τὴν εὐεργεσίαν ἡμῶν ἀναβολὴ ἔγινεν ἐν σοφίᾳ καὶ προνοίᾳ τοῦ ὠφελίμου εἰς τὴν φύσιν ἡμῶν. Εἰς τὰ σωματικὰ νοσήματα, ὅταν χυμὸς τις κατεστραμμένος συμμαζεύεται κάτω ἀπὸ τοὺς πόρους, δὲν χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τῶν ἐπιστημονικῶς χειριζομένων τὰς ἀσθενείας φάρμακα ἐναντίον τῶν αἰτίων τὰ ὁποῖα συσφίγγουν τὸ σῶμα, πρὶν ὀλόκληρον τὸ παρά φύσιν εὐρισκόμενον μέσα ὑγρὸν ἐμφανισθῆ ἔξω, ἀλλὰ περιμένουν τὸ κρυπτόμενον μέσα νὰ ἐκδηλωθῆ ὀλόκληρον, καὶ τότε ἐφαρμόζουν τὴν θεραπείαν ἀφοῦ εἶναι φανερὸν τὸ πάθος. Ἄπαξ λοιπὸν ἐνέσκηψεν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἡ νόσος τῆς κακίας ἀνέμεινεν ὁ θεραπευτὴς τοῦ παντὸς πόνου ὥστε νὰ μὴ παραμείνῃ μέσα εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν κανὲν εἶδος τῆς πονηρίας ἀνεκδήλωτον.

2. Διὰ τοῦτο δὲν προσέφερον εἰς τὸν ἀνθρωπον τὴν θεραπείαν εὐθύς μετὰ τὸν φθόνον καὶ τὴν ἀδελφοκτονίαν τοῦ Κάϊν· διότι δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐκδηλωθῆ ἡ κακία τῶν διαφθαρέντων εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Νῶε οὔτε εἶχε φανερωθῆ ἡ φοβερὰ νόσος τῆς σοδομικῆς παρανομίας οὔτε τῶν Αἰγυπτίων ἢ θεομαχία οὔτε τῶν Ἀσσυρίων ἢ ὑπερηφάνεια οὔτε τοῦ Ἡρώδου ἢ παράνομος παιδοφονία οὔτε ὅσα ἄλλα διεπράχθησαν κατὰ τὰς ἐπομένας γενεάς, εἴτε μνημονεύονται εἴτε εἶναι ἐκτὸς τῆς ἱστορικῆς μνείας, καθὼς ἡ ρίζα τοῦ κακοῦ ἐβλάστανε μὲ πολλοὺς τρόπους εἰς τὰς προαιρέσεις τῶν ἀνθρώπων. Ὅταν λοιπὸν ἡ κακία ἐφθασεν εἰς τὸ ἀκρότατον σημεῖον καὶ δὲν ἔμενε πλέον κανὲν εἶδος πονηρίας ἀτόλμητον ἀπὸ τὸν ἀνθρωπον μὲ τὴν ἐπιδίωξιν νὰ καλύψῃ ἡ θεραπεία ὀλόκληρον τὴν ἀσθένειαν, χάριν τούτου λοιπὸν θεραπεύει ὁ Θεὸς τὴν νόσον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ὄχι εἰς τὴν ἀρχὴν της ἀλλ' ὅταν ἐφθασεν εἰς τὸ τέλος τῆς ἐξελιξέως της.

30 1. Ἐὰν δὲ νομίζῃ κανεὶς ὅτι ἐλέγχει τὴν θρησκείαν μας μὲ τὴν παρατήρησιν ὅτι ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν προσαρμογὴν τῆς

ἀμαρτημάτων ὁ ἀνθρώπινος βίος, ὑποδείγματί τινι τῶν γνωρίμων ὁδηγηθήτω πρὸς τὴν ἀλήθειαν. "Ὡσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ ὄφραως εἰ κατὰ κεφαλῆς τὴν καιρίαν λάβοι, οὐκ εὐθὺς συννεκροῦται τῇ κεφαλῇ καὶ ὁ κατόπιν ὄγκος, ἀλλ' ἢ μὲν τέθνηκε, τὸ δὲ οὐραϊὸν ἔτι ἐψόχεται τῷ ἰδίῳ θυμῷ καὶ τῆς ζωτικῆς δυνάμεως οὐκ ἐστέρηται· οὕτως ἔστι καὶ τὴν κακίαν ἰδεῖν τῷ μὲν καιρίῳ πληγεῖσαν, ἐν δὲ τοῖς λειψάνοις ἑαυτῆς ἔτι διοχλοῦσαν τῷ βίῳ.

2. Ἄλλ' ἀφέντες καὶ τὸ περὶ τούτων τὸν λόγον τοῦ μυστηρίου μέμφεσθαι, τὸ μὴ διὰ πάντων διήκειν τῶν ἀνθρώπων τὴν πίστιν ἐν αἰτίᾳ ποιοῦνται. Καὶ τί δήποτε, φασίν, οὐκ ἐπὶ πάντας ἦλθεν ἢ χάρις, ἀλλὰ τινων προσθεμένων τῷ λόγῳ, οὐ μικρὸν ἔστι τὸ ὑπολειπόμενον μέρος, ἢ μὴ βουληθέντος τοῦ Θεοῦ πᾶσαν ἀφθόνως τὴν ἐδεργεσίαν εἶναι ἢ μὴ δυναθέντος πάντως; Ὡν οὐθ' ἕτερον καθαρεύει τῆς μέμφεως· οὔτε γὰρ ἀβούλητον εἶναι τὸ ἀγαθὸν προσήκει τῷ Θεῷ οὔτε ἀδύνατον.

3. Εἰ οὖν ἀγαθὸν τι ἢ πίστις, διὰ τί, φασίν, οὐκ ἐπὶ πάντας ἢ χάρις; Εἰ μὲν οὖν ταῦτα καὶ παρ' ἡμῶν ἐν τῷ λόγῳ κατεσκευάζετο, παρὰ τοῦ θείου βουλήματος ἀποκληροῦσθαι τοῖς ἀνθρώποις τὴν πίστιν, τῶνδε μὲν καλουμένων τῶν δὲ λοιπῶν ἀμοιρῶντων τῆς κλήσεως, καιρὸν εἶχε τὸ τοιοῦτον ἔγκλημα κατὰ τοῦ μυστηρίου προφέρεσθαι. Εἰ δὲ ὁμοτίμος ἐπὶ πάντας ἢ κλήσις, οὔτε ἀξίας οὔτε ἡλικίας οὔτε τὰς κατὰ τὰ ἔθνη διαφορὰς διακρίνουσα (διὰ τοῦτο γὰρ παρὰ τὴν πρώτην ἀρχὴν κηρύγματος ὁμόγλωσσοι πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν οἱ διακονοῦντες τὸν λόγον ἐκ θείας ἐπιπνοίας ἀθρόως ἐγένοντο, ὡς ἂν μηδεὶς τῶν ἀγαθῶν ἀμοιρήσειε), πῶς ἂν κατὰ τὸ εὐλογον ἔτι τὸν Θεὸν αἰτιῶντο τοῦ μὴ πάντων ἐπικρατῆσαι τὸν λόγον; Ὁ γὰρ τοῦ παντός τὴν ἐξουσίαν ἔχων δι' ὑπερβολὴν τῆς εἰς τὸν ἄνθρωπον τιμῆς ἀφῆκέ τι καὶ ὑπὸ τὴν ἡμετέραν ἐξουσίαν εἶναι, οὐ μόνος ἐκαστός ἐστι κύριος. Τοῦτο δὲ ἔστιν ἢ προαίρεσις, ἀδούλωτόν τι

θεραπείας ὁ ἀνθρώπινος βίος εἶναι ἀνώμαλος λόγῳ τῶν ἀμαρτιῶν, ἃς ὀδηγηθῆ πρὸς τὴν ἀλήθειαν μὲ τὴν βοήθειαν ἐνὸς παραδείγματος ἀπὸ τὰ γνωστότερα. Ὅπως ὁ ὄφιοι, ἐὰν λάβῃ καίριον κτύπημα εἰς τὴν κεφαλὴν, δὲν νεκρῶνεται ἀμέσως καὶ ὁ κατόπιιν συρμός, ἀλλ' ἡ μὲν κεφαλὴ ἀποθνήσκει, τὸ δὲ οὐραῖον μέρος τοῦ σώματος εἶναι ψυχωμένον μὲ τὸν ἰδικόν του θυμὸν καὶ δὲν στερεῖται τῆς ζωτικῆς δυνάμεως, οὕτως εἶναι δυνατὸν νὰ ἴδωμεν καὶ τὴν κακίαν κτυπημένην μὲν εἰς τὸ καίριον σημεῖον, ἀλλὰ μὲ τὰ ὑπολείμματα αὐτῆς συνεχίζουσιν τὴν ἐνόχλησιν τοῦ βίου μας.

2. Ἄλλ' ὅταν ἀφήσουν νὰ κατηγοροῦν τὴν θρησκείαν μας ὡς πρὸς αὐτὰ τὰ σημεῖα, κατηγοροῦν αὐτὴν διὰ τὸ ὅτι ἡ πίστις δὲν ἔφθασεν εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ λέγουν διατί δὲν ἦλθεν ἡ χάρις εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλ' ἐνῶ μερικοὶ ἐδέχθησαν τὸν λόγον, δὲν εἶναι ὀλίγοι οἱ μὴ δεχθέντες αὐτόν, διότι ὁ Θεὸς εἴτε δὲν ἠθελε νὰ δώσῃ ἀφθόνως ὅλην τὴν εὐεργεσίαν εἴτε δὲν ἠδύνατο. Κανὲν ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ δὲν εἶναι ἐκτὸς μομφῆς· διότι δὲν ἀρμόζει εἰς τὸν Θεὸν νὰ εἶναι τὸ ἀγαθὸν οὔτε ἀβούλητον οὔτε ἀδύνατον.

3. Ἐὰν λοιπὸν ἡ πίστις εἶναι κάτι ἀγαθόν, τότε διατί, λέγουν, δὲν ἐδόθη ἡ χάρις εἰς ὅλους; Ἐὰν βεβαίως καὶ ἀπὸ τὴν ἰδικὴν μας θρησκείαν ἐδιδάσκετο τοῦτο, ὅτι δηλαδὴ ἡ πίστις τῶν ἀνθρώπων ρυθμίζεται ἀπὸ τὸ θεῖον θέλημα, καὶ ὅτι ἄλλοι μὲν καλοῦνται εἰς αὐτὴν, ἄλλοι δὲ δὲν καλοῦνται, τότε θὰ εἶχε θέσιν ἡ κατηγορία αὐτῆ, ἐκφραζομένη κατὰ τῆς θρησκείας μας. Ἐὰν ὁμως ἡ κλήσις πρὸς τὴν πίστιν εἶναι ἴση δι' ὅλους, χωρὶς νὰ διακρίνη οὔτε ἀξίωμα οὔτε ἡλικίαν οὔτε ἔθνη (διὰ τοῦτο δὲ κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος οἱ κήρυκες τοῦ λόγου ἀπηυθύνθησαν πρὸς ὅλα τὰ ἔθνη μὲ μίαν γλῶσσαν κατὰ θεῖαν ἔμπνευσιν, ὥστε κανεὶς νὰ μὴ εἶναι ἀμέτοχος τῶν ἀγαθῶν), τότε πῶς θὰ ἦτο εὐλόγον νὰ κατηγοροῦν τὸν Θεὸν ὅτι δὲν ἐπεκράτησε παντοῦ ὁ λόγος; Πράγματι ὁ ἔχων τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ παντὸς ἔνεκεν ὑπερβολικῆς τιμῆς πρὸς τὸν ἄνθρωπον

χρῆμα καὶ αὐτεξούσιον ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς διανοίας κείμενον. Οὐκοῦν ἐπὶ τοὺς μὴ προσαχθέντας τῇ πίστει δικαιότερον ἂν τὸ τοιοῦτον ἔγκλημα μετατεθείη, οὐκ ἐπὶ τὸν κεκληκότα πρὸς τὴν κατάθεσιν. Οὐδὲ γὰρ ἐπὶ τοῦ Πέτρου κατ' ἀρχὰς τὸν λόγον ἐν πολυανθρώπῳ τῶν Ἰουδαίων ἐκκλησίᾳ κηρύξαντος, τρισχιλίων κατὰ ταῦτὸν παραδεξαμένων τὴν πίστιν, πλείους ὄντες τῶν πεπιστευκότων οἱ ἀπειθήσαντες, ἐμέμφαντο τὸν Ἀπόστολον ἐφ' οἷς οὐκ ἐπέισθησαν. Οὐδὲ γὰρ ἦν εἰκός, ἐν κοινῷ προταθείσης τῆς χάριτος, τὸν ἐκουσίως ἀποφοιτήσαντα μὴ ἑαυτὸν, ἀλλ' ἕτερον τῆς δυσκληρίας ἐπαιτιᾶσθαι.

1. Ἄλλ' οὐκ ἀποροῦσιν οὐδὲ πρὸς τὰ τοιαῦτα τῆς ἐριστικῆς ἀντιλογίας. Λέγουσι γὰρ δύνασθαι τὸν Θεόν, εἴπερ ἐβούλετο, καὶ τοὺς ἀντιτύπως ἔχοντας ἀναγκαστικῶς ἐφελκύσασθαι πρὸς τὴν παραδοχὴν τοῦ κηρύγματος. Ποῦ τοίνυν ἐν τούτοις τὸ αὐτεξούσιον; Ποῦ δὲ τῶν κατορθούντων ὁ ἔπαινος; Μόνων γὰρ τῶν ἀφύχων ἢ τῶν ἀλόγων ἐστὶ τῷ ἄλλοτρίῳ βουλήματι πρὸς τὸ δοκοῦν περιιάγεσθαι.

2. Ἡ δὲ λογικὴ τε καὶ νοερὰ φύσις, εἰάν τὸ κατ' ἐξουσίαν ἀπόθηται, καὶ τὴν χάριν τοῦ νοεροῦ συναπώλεσεν. Εἰς τί γὰρ χρήσεται τῇ διανοίᾳ τῆς τοῦ προαιρεῖσθαι τι τῶν κατὰ γνώμην ἐξουσίας ἐφ' ἑτέρῳ κειμένης; Εἰ δὲ ἄπρακτος ἢ προαιρέσεως ἠφάνισται κατ' ἀνάγκην ἢ ἀρετῇ, τῇ ἀκινήσίᾳ τῆς προαιρέσεως ἐμποδισθεῖσα· ἀρετῆς δὲ μὴ οὔσης, ὁ βίος ἠτίμωται, καὶ εἰ καθ' εἰμαρμένην χωροῖ ὁ λόγος, ἀφήρηται τῶν κατορθούντων ὁ ἔπαινος· ἀνίκητος ἢ ἁμαρτία, ἄκριτος ἢ κατὰ τὸν βίον διαφορὰ. Τίς γὰρ ἂν ἔτι κατὰ τὸ εὐλογον ἢ διαβάλλοι τὸν ἀκόλαστον

ἀφήνει κάτι νὰ εὐρίσκεται ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς ἰδικῆς μας ἐξουσίας, διὰ τὸ ὅποῖον ὁ καθεὶς εἶναι μόνος κύριος. Αὐτὸ δὲ τὸ κάτι εἶναι ἢ προαίρεσις, ἢ ἀδούλωτον καὶ αὐτεξούσιον ἀγαθόν, εὐρισκόμενον εἰς τὴν διάθεσιν τῆς διανοίας μας. Ἐπομένως δικαιότερον θὰ ἦτο νὰ προσαφθῇ ἡ κατηγορία πρὸς ἐκείνους οἱ ὅποιοι δὲν προσῆλθον εἰς τὴν πίστιν παρὰ πρὸς ἐκείνον ὁ ὅποῖος τοὺς ἐκάλεσε πρὸς τὴν πίστιν. Οὔτε καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Πέτρου, ὁ ὅποῖος ἐκήρυξε τὸν λόγον ἀρχικῶς εἰς πολυ-ἀριθμον συνάθροισιν Ἰουδαίων καὶ τρεῖς χιλιάδες παρεδέχθησαν τὴν πίστιν, οἱ μὴ πιστεύσαντες οἱ ὅποιοι ἦσαν περισσότεροι τῶν πιστευσάντων ἐμέμφθησαν τὸν ἀπόστολον διότι δὲν ἐπίστευσαν. Ἄφοῦ ἡ χάρις προσεφέρθη δημοσίᾳ δὲν θὰ ἦτο πρέπον ὁ ἔκουσίως ἀπορρίψας αὐτὴν νὰ κατηγορῇ ὄχι τὸν ἑαυτὸν του ἀλλὰ κάποιον ἄλλον διὰ τὴν ἀποτυχίαν.

31 1. Ἄλλα δὲν στεροῦνται ἐπιχειρημάτων εἰς τοιαῦτα θέματα ἀντιρρητικῶς. Λέγουν δηλαδὴ ὅτι ὁ Θεὸς ἠδύνατο, ἐὰν ἤθελε, νὰ προσελκύσῃ ἀναγκαστικὰ εἰς τὴν παραδοχὴν τοῦ κηρύγματος καὶ ὅσους εἶναι ἐναντίον. Ποῦ ὁμως εὐρίσκεται εἰς αὐτοὺς τὸ αὐτεξούσιον; Ποῦ εἶναι ὁ ἔπαινος τῶν ἐπιτυγχανόντων; Πράγματι μόνον τῶν ἀψύχων καὶ τῶν ἀλόγων εἶναι χαρακτηριστικὸν γνώρισμα νὰ κινουῦνται μὲ ξένην θέλησιν κατὰ τὸ δοκοῦν.

2. Ἡ δὲ λογικὴ καὶ νοερὰ φύσις ὅταν χάσῃ τὴν ἐλευθερίαν, τότε χάνει μαζὶ καὶ τὴν χάριν τῆς νοήσεως. Διότι ποῦ θὰ χρησιμοποίησῃ κανεὶς τὴν νόησιν ἐὰν ἡ ἐξουσία τῆς ἐκλογῆς κατὰ διάθεσιν εὐρίσκεται εἰς κάποιον ἄλλον; Ἐὰν δὲ ἡ προαίρεσις μένῃ ἄπρακτος, τότε κατ' ἀνάγκην χάνεται ἡ ἀρετὴ, ἐμποδιζομένη ἀπὸ τὴν ἀκίνησίαν τῆς θελήσεως. Ὅταν δὲ δὲν ὑπάρχῃ ἀρετὴ, ὁ βίος εἶναι ἄτιμος. Καὶ ἐὰν ἡ διάνοια προχωρῇ κατὰ τὰς ἐπιταγὰς τῆς εἰμαρμένης, ἀφαιρεῖται ὁ ἔπαινος δι' ἐκείνους οἱ ὅποιοι κάτι κατορθώνουν. Τότε ἡ ἁμαρτία εἶναι ἀνίκητος καὶ ἡ διαφορὰ τοῦ τρόπου τῆς ζωῆς ἄκριτος. Διότι πῶς θὰ ἦτο τότε δίκαιον νὰ κατακρίνῃ τις τὸν ἀκόλαστον καὶ νὰ ἐπαι-

δοῦναι τῇ φύσει τῆς ἀναστάσεως τῷ ἰδίῳ σώματι, ὅλον συναναστήσας τὸν ἄνθρωπον τῇ δυνάμει. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἄλλοθεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἡμετέρου φυράματος ἢ θεοδόχος σὰρξ ἦν, ἢ διὰ τῆς ἀναστάσεως συνεπαρθεῖσα τῇ θεότητι, ὡσπερ ἐπὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς σώματος ἢ τοῦ ἐνὸς τῶν αἰσθητηρίων ἐνέργεια πρὸς ἅπαν τῆρ συναίσθησιν ἄγει τὸ ἠνωμένον τῷ μέρει, οὕτω καθάπερ τινὸς ὄντος ζώου πάσης τῆς φύσεως ἢ τοῦ μέρους ἀνάστασις ἐπὶ τὸ πᾶν διεξέρχεται, κατὰ τὸ συνεχές τε καὶ ἠνωμένον τῆς φύσεως ἐκ τοῦ μέρους ἐπὶ τὸ ὅλον συνδιδομένη.

3. Τί ὄν ἐξω τοῦ εἰκότος ἐν τῷ μυστηρίῳ μανθάνομεν, εἰ κύπτει πρὸς τὸν πεπτωκότα ὁ ἐστὼς, ἢ ἐπὶ τὸ ἀναστῆσαι τὸν κείμενον; Ὁ δὲ σταυρός, εἰ μή τινα καὶ ἕτερον περιέχει λόγον βαθύτερον, εἰδοῖεν ἂν οἱ τῶν κρυπτομένων ἐπίστορες. Ὁ δ' ὄν εἰς ἡμᾶς ἐκ παραδόσεως ἦκει, τοιοῦτόν ἐστιν. Ἐπειδὴ πάντα κατὰ τὸν ὑψηλότερόν τε καὶ θεϊότερον βίον ἐν τῷ εὐαγγελίῳ εἴρηται καὶ γεγένηται καὶ οὐδὲν τοιοῦτόν ἐστιν, ἐν ᾧ οὐχὶ πάντως μίξις τις ἐμφαίνεται τοῦ θείου πρὸς τὸ ἀνθρώπινον, τῆς μὲν φωνῆς ἢ τῆς πράξεως ἀνθρωπικῶς διεξαγομένης, τοῦ δὲ κατὰ τὸ κρυπτόν νοουμένου τὸ θεῖον ἐμφαίνοντος, ἀκόλουθον ἂν εἶη καὶ ἐν τῷ μέρει τούτῳ, μὴ τὸ μὲν βλέπειν, παρορᾶν δὲ τὸ ἕτερον, ἀλλ' ἐν μὲν τῷ ἀθανάτῳ καθορᾶν τὸ ἀνθρώπινον, ἐν δὲ τῷ ἀνθρώπῳ πολυπραγμανεῖν τὸ θεϊότερον.

4. Ἐπειδὴ γὰρ ἰδιόν ἐστι τῆς θεϊότητος τὸ διὰ πάντων ἦκειν καὶ τῇ φύσει τῶν ὄντων κατὰ πᾶν μέρος συμπαρεκτείνεσθαι (οὐ γὰρ ἂν τι διαμένοι ἐν τῷ εἶναι, μὴ ἐν τῷ ὄντι μένον, τὸ δὲ κυρίως καὶ πρώτως ὄν ἢ θεία φύσις ἐστίν, ἣν ἐξ ἀνάγκης πιστεύειν ἐν πᾶσιν εἶναι τοῖς ὄσιν ἢ διαμονῇ τῶν ὄντων καταναγκάζει), τοῦτο διὰ τοῦ σταυροῦ διδασκόμεθα, τετραχῆ τοῦ κατ' αὐτόν σχήματος διηρημένου, ὡς ἐκ τοῦ μέσου καθὸ πρὸς ἑαυτὸν

ξιν τῆς ἀναστάσεως τῆς φύσεώς μας, συναναστήσας μαζί με τὸν ἑαυτὸν του τὴν ἀνθρωπότητα ὁλόκληρον ἐν δυνάμει. Ἐπειδὴ δὲ δὲν προήρχετο ἀπὸ πουθενὰ ἄλλοῦ παρὰ ἀπὸ τὸ ἱδικὸν μας φύραμα ἢ θεοδόχος σὰρξ, ἢ συνυψωθείσα μαζί με τὴν θεότητα κατὰ τὴν ἀνάστασιν, συμβαίνει καὶ μετὰ τὴν ἀνθρωπότητα ὅ,τι καὶ μετὰ τὸ σῶμα μας. Ὅπως δηλαδὴ εἰς τὸ σῶμα μας, ἡ ἐνέργεια ἐνὸς αἰσθητηρίου ὄργάνου μεταδίδει τὴν συναίσθησιν πρὸς ὁλόκληρον τὸν ἠνωμένον μετὰ αὐτὸ ὄργανισμὸν διὰ τοῦ μέρους, οὕτω καὶ ἡ ἀνάστασις μέρους τινὸς τῆς ὅλης ἀνθρωπίνης φύσεως, ὡσὰν νὰ εἶναι αὕτη ἐν ζῶον, ἐπεκτείνεται εἰς τὸ ὅλον, μεταδιδόμενη ἀπὸ τὸ μέρος εἰς τὸ ὅλον, λόγῳ τῆς συνοχῆς καὶ τῆς ἐνότητος τῆς φύσεως.

3. Τί λοιπὸν τὸ ἀπίθανον βλέπομεν εἰς τὸ μυστήριον τοῦτο, ἂν ὁ ὄρθιος κύπτη πρὸς τὸν πεσμένον διὰ νὰ τὸν ἐγειρῇ ἀπὸ τὴν πτώσιν του; Ὁ δὲ σταυρὸς, ἂν περιέχῃ καὶ ἄλλο βαθυτέρον νόημα, θὰ τὸ γνωρίζουν πιθανῶς ὅσοι εἰδικεύονται μετὰ τὰ μυστικὰ θέματα. Ὅ,τι δὲ ἔχομεν ἡμεῖς ἀπὸ τὴν παράδοσιν εἶναι τοῦτο. Ἐπειδὴ ὅλα ὅσα λέγονται καὶ γίνονται εἰς τὸ εὐαγγέλιον ἄγουν πρὸς τὸν ὑψηλότερον καὶ θεϊότερον βίον, τίποτε δὲ δὲν ὑπάρχει εἰς τὸ ὅποῖον νὰ μὴ παρουσιάζεται μίξις τοῦ θείου μετὰ τοῦ ἀνθρωπίνου στοιχείου. Καὶ ἡ μὲν φωνὴ ἢ ἡ πράξις κατὰ τρόπον ἀνθρώπινον ἐκφράζεται, ἐνῶ τὸ μυστικὸν νόημα φανερώνει τὸ θεῖον, εἶναι εὐλογον καὶ εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο τοῦ σταυρικοῦ θανάτου νὰ μὴ βλέπωμεν μὲν τὸ ἐν νὰ παραβλέπωμεν δὲ τὸ ἄλλο, ἀλλ' εἰς μὲν τὸ ἀθάνατον νὰ παρατηροῦμεν τὸ ἀνθρώπινον, εἰς δὲ τὸ ἀνθρώπινον νὰ ζητῶμεν τὸ θεῖον.

4. Ἐπειδὴ δὲ εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς θεότητος νὰ διήκη δι' ὅλων καὶ νὰ συνεκτείνεται μετὰ τὴν φύσιν τῶν ὄντων εἰς πᾶν μέρος (διότι κανὲν δὲν θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ διαμένῃ εἰς τὴν ὑπαρξιν, ἐὰν δὲν μένη εἰς τὸ ὄν, τὸ κυρίως δὲ καὶ ἀρχικῶς ὄν εἶναι ἡ θεία φύσις, τὴν ὅποιαν ἢ διαμονὴ τῶν ὄντων μᾶς ἀναγκάζει νὰ παραδεχώμεθα ὅτι εὐρίσκεται εἰς πάντα τὰ ὄντα), τοῦτο διδασκόμεθα διὰ τοῦ σταυροῦ, τοῦ ὁποῖου τὸ σχῆμα

νίων ὀνομάσας ἐπίγειον. Τοῦτο μεμαθήκαμεν περὶ τοῦ σταυροῦ τὸ μυστήριον.

7. Τὰ δὲ ἀπὸ τούτου τοιαῦτα κατὰ τὸ ἀκόλουθον περιέχει ὁ λόγος, ὡς ὁμολογεῖσθαι καὶ παρὰ τῶν ἀπίστων μηδὲν ἀλλότριον εἶναι τῆς θεοπρεποῦς ὑπολήψεως· τὸ γὰρ μὴ ἐμμεῖναι τῷ θανάτῳ καὶ τὰς διὰ τοῦ σιδήρου κατὰ τοῦ σώματος γενομένας πληγὰς μηδὲν ἐμπόδιον πρὸς τὸ ἀναστῆναι ποιήσασθαι κατ' ἐξουσίαν τε φαίνεσθαι τοῖς μαθηταῖς μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὅτε βούλοιτο παρεῖναι τε αὐτοῖς μὴ ὀρώμενον καὶ ἐν μέσῳ γίγνεσθαι μηδὲ τῆς εισόδου τῆς διὰ τῶν θυρῶν προσδεόμενον ἐνισχύειν τε τοὺς μαθητὰς τῇ προσφυσήσει τοῦ Πνεύματος ἐπαγγέλλεσθαι τε καὶ τὸ μετ' αὐτῶν εἶναι καὶ μηδενὶ μέσῳ διατεχνίεσθαι καὶ τῷ μὲν φαινομένῳ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀνιέναι τῷ δὲ νοουμένῳ πανταχῇ εἶναι καὶ ὅσα τοιαῦτα περιέχει ἡ ἱστορία, οὐδὲν τῆς ἐκ τῶν λογισμῶν συμμαχίας προσδέεται πρὸς τὸ θεῖα τε εἶναι καὶ τῆς ὑψηλῆς καὶ ὑπερεχούσης δυνάμεως· περὶ ὧν οὐδὲν οἴμαι δεῖν καθ' ἕκαστον διεξιέναι, αὐτόθεν τοῦ λόγου τὸ ὑπὲρ τὴν φύσιν ἐκφαίνοντος.

8. Ἄλλ' ἐπειδὴ μέρος τι τῶν μυστικῶν διδαγμάτων καὶ ἡ περὶ τὸ λουτρόν ἐστιν οἰκονομία, ὃ εἴτε βάπτισμα εἴτε φώτισμα εἴτε παλιγγενεσίαν βούλοιτό τις ὀνομάζειν οὐδὲν πρὸς τὴν ὀνομασίαν διαφερόμεθα, καλῶς ἂν ἔχοι καὶ περὶ τούτου βραχέα διεξιελθεῖν.

1. Ἐπειδὴν γὰρ παρ' ἡμῶν τὸ τοιοῦτον ἀκούσωσιν, ὅτι τοῦ θνητοῦ πρὸς τὴν ζωὴν μεταβαίνοντος, ἀκόλουθον ἦν τῆς πρώτης γενέσεως ἐπὶ τὸν θνητὸν παραγούσης βίον ἐτέραν γεννησιν ἐξευρεθῆναι, μήτε ἀπὸ φθορᾶς ἀρχομένην μήτε εἰς φθορὰν καταλήγουσαν, ἀλλ' εἰς ἀθάνατον ζωὴν τὸν γεγεννημένον παράγουσαν (ὥσπερ γὰρ ἐκ θνητῆς γεννήσεως θνητὸν ἐξ ἀνάγκης τὸ γεγεννημένον ὑπέστη, οὕτως ἐκ τῆς μὴ παραδεχομένης

ὄλον τὸ ἐνδιάμεσον μεταξύ ἐπουρανίων καὶ ὑποχθονίων. Αὐτὴν τὴν διδασκαλίαν ἐδιδάχθημεν ὡς πρὸς τὸν σταυρόν.

7. Τοιαῦτα δὲ περιέχει ἡ εὐαγγελικὴ διήγησις ὡς ἐπακολουθήσαντα μετὰ τὸν σταυρόν, ὥστε καὶ ὑπὸ τῶν ἀπίστων νὰ ὁμολογῆται ὅτι κανὲν ἀπὸ αὐτὰ δὲν εἶναι ξένον πρὸς τὴν περὶ Θεοῦ πρέπουσαν ἀντίληψιν. Πράγματι τὸ ὅτι δὲν ἔμεινε νεκρὸς καὶ αἱ προκληθεῖσαι ἀπὸ τὰ καρφιά εἰς τὸ σῶμα του πληγαὶ δὲν τὸν ἠμπόδισαν νὰ ἀναστῇ καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐνεφανίσθη εἰς τοὺς μαθητὰς ὡσάκις ἤθελε, τὸ ὅτι ἦτο μετ' αὐτῶν χωρὶς νὰ φαίνεται, τὸ ὅτι ἤρχετο εἰς τὸ μέσον των χωρὶς νὰ χρειάζεται τὴν εἴσοδον διὰ τῶν θυρῶν, τὸ ὅτι ἐνίσχυσε τοὺς μαθητὰς διὰ τῆς ἐμφυσήσεως τοῦ Πνεύματος καὶ ὑπεσχέθη ὅτι θὰ εἶναι μετ' αὐτῶν χωρὶς κανὲν μεσότοιχον χωρισμοῦ, τὸ ὅτι ἐφάνη ὅτι ἀνῆλθεν εἰς τοὺς οὐρανοὺς, νοερῶς δὲ ἦτο πανταχοῦ, καὶ ὅλα ὅσα παρόμοια περιέχει ἡ ἱστορία, ὅλα αὐτὰ δὲν ἔχουν ἀνάγκην βοηθείας τῆς λογικῆς διὰ νὰ γίνουν δεκτὰ ὅτι εἶναι θεῖα καὶ δηλωτικὰ τῆς ὑψηλῆς καὶ ὑπερεχούσης δυνάμεως. Δὲν νομίζω ὅτι χρειάζεται νὰ διεξέλθω ταῦτα ἐν πρὸς ἐν διότι καὶ ἐκ μόνης τῆς ἀπαριθμήσεως αὐτῶν ἐκφαίνεται ὁ ὑπερφυσικὸς αὐτῶν χαρακτήρ.

8. Ἄλλ' ἐπειδὴ μέρος τῆς δογματικῆς διδασκαλίας εἶναι καὶ τὸ θέμα τῆς λούσεως, τὸ ὅποσον εἴτε βάπτισμα, εἴτε φώτισμα, εἴτε παλιγγενεσίαν, θέλει κανεὶς νὰ τὸ ὀνομάσῃ, δὲν διαφωνοῦμεν ὡς πρὸς τὰ ὀνόματα, καλὸν θὰ ἦτο καὶ περὶ τούτου νὰ ὀμιλήσωμεν ἐν ὀλίγοις.

33 1. Πράγματι ὅταν ἀκούσουν ἀπὸ ἡμᾶς κάτι τὸ σχετικὸν μὲ τὸ βάπτισμα, ὅτι καθὼς τὸ θνητὸν μεταβαίνει εἰς τὴν ζωὴν, εἶναι ἀκόλουθον ἀφοῦ ἡ πρώτη γέννησις ὁδηγεῖ πρὸς τὴν θνητὴν ζωὴν νὰ εὑρεθῇ νέα γέννησις ἡ ὁποία οὔτε μὲ τὴν φθορὰν ἀρχίζει οὔτε εἰς τὴν φθορὰν καταλήγει, ἀλλὰ κατευθύνει τὸν γεννηθέντα εἰς ἀθάνατον ζωὴν (διότι ὅπως τὸ προερχόμενον ἀπὸ θνητὴν γέννησιν εἶναι κατ' ἀνάγκην θνητὸν, οὕτω ὁ

ἡ θεία δύναμις εἰς ἀνθρώπου φύσιν μεταποιεῖ τὸ φαινόμενον, τῆς ἐσχάτης ἂν εἴη ἀγνωμοσύνης, ἐκεῖ τοσαύτην τῷ Θεῷ προσμαρτυροῦντας δύναμιν, ἀτονεῖν ἐν τῷ μέρει τὸ θεῖον οἶεσθαι πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ θελήματος. Τί κοινόν, φασίν, ὕδατι καὶ ζωῇ; Τί δὲ κοινόν, πρὸς αὐτὸν ἐροῦμεν, ὑγρότητι καὶ εἰκόني Θεοῦ; Ἄλλ' οὐδὲν ἐκεῖ τὸ παράδοξον, εἰ Θεοῦ βουλομένου πρὸς τὸ τιμιώτατον ζῶον τὸ ὑγρὸν μεταβαίνει. Τὸ ἴσον καὶ ἐπὶ τούτου φαμέν, μηδὲν εἶναι θαυμαστόν, εἰ θείας δυνάμεως παρουσία πρὸς ἀφθαρσίαν μετασκευάζει τὸ ἐν τῇ φθαρτῇ φύσει γενόμενον.

1. Ἄλλὰ ζητοῦσιν ἀπόδειξιν τοῦ παρεῖναι τὸ θεῖον ἐπὶ ἁγιασμόν τῶν γινομένων καλούμενον. Ὁ δὲ τοῦτο ζητῶν, ἀγνώτω πάλιν τὰ κατόπιν ἐξετασμένα. Ἡ γὰρ κατασκευὴ τοῦ τὴν διὰ σαρκὸς ἡμῖν ἐπιφανεῖσαν δύναμιν ἀληθῶς θείαν εἶναι τοῦ παρόντος λόγου συνηγορία γίνεται. Δειχθέντος γὰρ τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸν ἐν σαρκὶ φανερωθέντα, τοῖς διὰ τῶν γινομένων θαύμασι τὴν φύσιν ἑαυτοῦ δείξαντα, συναπεδείχθη τὸ παρεῖναι τοῖς γινομένοις αὐτὸν κατὰ πάντα καιρὸν ἐπικλήσεως. Ὡσπερ γὰρ ἐκάστου τῶν ὄντων ἐστὶ τις ιδιότης ἢ τὴν φύσιν γνωρίζουσα, οὕτως ἰδιὸν ἐστὶ τῆς θείας φύσεως ἡ ἀλήθεια. Ἄλλὰ μὴν ἄελ παρεσεσθαι τοῖς ἐπικαλουμένοις ἐπήγγελται καὶ ἐν μέσῳ τῶν πιστευόντων εἶναι καὶ ἐν πᾶσι μένειν καὶ ἐκάστῳ συνεῖναι, καὶ οὐκέτ' ἂν ἑτέρας εἰς τὸ παρεῖναι τὸ θεῖον τοῖς γινομένοις ἀποδείξεως προσδεοίμεθα, τὸ μὲν Θεὸν εἶναι διὰ τῶν θαυμάτων αὐτὸν πεπιστευκότες, ἐν δὲ τῷ ἀψευδεῖ τῆς ὑποσχέσεως παρεῖναι τὸ ἐπηγγελμένον οὐκ ἀμφιβάλλοντες. Τὸ δὲ προηγεῖσθαι τὴν διὰ τῆς εὐχῆς κλήσιν τῆς θείας οἰκονομίας, περιουσία τις ἐστὶ τῆς ἀποδείξεως τοῦ κατὰ Θεὸν ἐπιτελεῖσθαι τὸ ἐνεργούμενον.

ἐνῶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ σπέρματος δεχώμεθα τὴν ἐπέμβασιν τῆς μεγάλης δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ βαπτίσματος νὰ δεχώμεθα ὅτι ἀτονεῖ ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ εἰς ἐκπλήρωσιν τοῦ θελήματος αὐτοῦ. Τί κοινὸν ὁμως, λέγει, μεταξύ ὕδατος καὶ ζωῆς; Τί κοινόν, θὰ τοῦ ἀπαντήσωμεν, μεταξύ τῆς ὑγρότητος τοῦ σπέρματος καὶ τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ; Ἄλλὰ δὲν εἶναι καθόλου παράδοξον, ἐὰν μὲ τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ τὸ ὑγρὸν μεταβάλλεται εἰς τὸ τιμιώτατον ζῶον. Τὸ ἴδιον λέγομεν καὶ εἰς τοῦτο, ὅτι δὲν εἶναι καθόλου θαυμαστόν, ἐὰν ἡ παρουσία τῆς θείας δυνάμεως μεταμορφώνη εἰς τὴν ἀφθαρσίαν τὸ γεννηθὲν μὲ φύσιν φθαρτήν.

- 34** 1. Ἄλλὰ ζητοῦν ἀπόδειξιν περὶ τῆς παρουσίας τοῦ θείου ὅτι καλεῖται πρὸς ἀγιασμόν τῶν τελουμένων. Ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ζητεῖ τοῦτο ἄς ἀναγνώσῃ ὅσα ἐξετάζονται παρακάτω. Εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο συνηγορεῖ ἡ κατοχύρωσις τῆς διδασκαλίας ὅτι ἀληθῶς εἶναι θεία ἡ διὰ τῆς σαρκὸς ἐπιφανείσα εἰς ἡμᾶς δύναμις. Διότι ὅταν δειχθῇ ὅτι ὁ φανερωθεὶς ἐν σαρκὶ εἶναι Θεός, δείξας τὴν φύσιν αὐτοῦ διὰ τῶν γινομένων ὑπ' αὐτοῦ θαυμάτων, τότε συναποδεικνύεται ὅτι διὰ τῆς ἐπικλήσεως εἶναι πάντοτε παρῶν εἰς τὰ τελούμενα. Διότι ὅπως εἰς ἕκαστον τῶν ὄντων ὑπάρχει κάποιο χαρακτηριστικὸν διακριτικὸν τῆς φύσεως αὐτοῦ, οὕτως ἴδιον χαρακτηριστικὸν τῆς θείας φύσεως εἶναι ἡ ἀλήθεια. Ἄλλ' ἐδόθη ὑπόσχεσις ὅτι θὰ παρευρίσκηται πάντοτε μετ' ἐκείνων οἵτινες ἐπικαλοῦνται αὐτόν, καὶ θὰ εἶναι ἐν μέσῳ τῶν πιστευόντων εἰς αὐτόν, καὶ θὰ παραμένῃ μὲ ὄλους καὶ μὲ τὸν καθένα θὰ συνυπάρχη, καὶ δὲν θὰ ἔχωμεν πλέον ἀνάγκην ἄλλης ἀποδείξεως διὰ τὴν παρουσίαν τοῦ θείου εἰς τὰ τελούμενα ἐν τῷ βαπτίσματι, καθ' ὅσον ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τῶν θαυμάτων πιστεύομεν ὅτι αὐτὸς εἶναι Θεός, ἀφ' ἑτέρου δὲ δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι εἶναι παρῶν εἰς τὸ βάπτισμα κατὰ τὴν ἀψευδῆ ἐπαγγελίαν του. Τὸ γεγονός δὲ ὅτι τῆς θείας παρουσίας προηγείται διὰ τῆς προσευχῆς πρόσκλησις ἀποδεικνύει πληρέστατα ὅτι τὸ ἐνεργούμενον εἰς τὸ βάπτισμα τελεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

συγγενεία τε καὶ ὁμοιότης ἐν τοῖς γινομένοις παρὰ τοῦ ἐπομέ-
νου πρὸς τὸν ἡγούμενον.

2. Χρὴ τοίνυν ἰδεῖν ἐν τίσιν ὁ τῆς ζωῆς ἡμῶν καθηγησά-
μενος ἐθεωρήθη, ἴνα, καθὼς φησιν ὁ ἀπόστολος, κατὰ τὸν ἀρ-
χηγὸν τῆς σωτηρίας ἡμῶν κατορθωθῆ τοῖς ἐπομένοις ἢ μίμη-
σις. Ὡσπερ γὰρ παρὰ τῶν πεπαιδευμένων τὰ τακτικὰ πρὸς τὴν
ὀπλιτικὴν ἐμπειρίαν ἀνάγονται δι' ὧν βλέπουσιν οἱ πρὸς τὴν
εὐδουθιὸν τε καὶ ἐνόπλιον κίνησιν παιδευόμενοι, ὁ δὲ μὴ πράτ-
των τὸ προδεικνύμενον, ἀμέτοχος τῆς τοιαύτης ἐμπειρίας μέ-
νει, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τῷ πρὸς τὴν σωτηρίαν ἡμῶν ἐξηγου-
μένῳ πάντως, οἷς ἴση πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐστὶν ἡ σπουδὴ ὁμοίως
ἐπάναγκες διὰ μιμήσεως ἐπεσθαι τὸ παρ' αὐτοῦ προδειχθὲν εἰς
ἔργον ἀγαγόντας. Οὐ γὰρ ἔστι πρὸς τὸ ἴσον καταρτίσαι πέρας
μὴ διὰ τῶν ὁμοίων ὀδεύσαντας. Καθάπερ γὰρ οἱ τὰς τῶν λαβυ-
ρίνθων πλάνας διεξελθεῖν ἀμηχανοῦντες, εἴ τις ὁμοίως ἔ-
χοντος ἐπιτύχοιεν, κατόπιν ἐπόμενοι τὰς ποικίλας τε καὶ ἀπα-
τηλάς τῶν οἴκων ἀναστροφὰς διεξέρχονται, οὐκ ἂν διεξελθόν-
τες, εἰ μὴ κατ' ἴχνος ἐπόμενοι τῷ προάγοντι, οὕτω μοι νόησον
καὶ τὸν τοῦ βίου τούτου λαβύρινθον ἀδιεξίτητον εἶναι τῇ ἀν-
θρωπίνῃ φύσει, εἰ μὴ τις τῆς αὐτῆς ὁδοῦ λάβοιτο, δι' ἧς ὁ ἐν αὐ-
τῷ γενόμενος ἔξω κατέστη τοῦ περιέχοντος.

3. Λαβύρινθον δέ φημι τροπικῶς τὴν ἀδιέξοδον τοῦ θα-
νάτου φθοράν, ἣ τὸ δέλαιον τοῦ ἀνθρώπου γένος περιεσχέθη.
Τί οὖν περὶ τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας ἐθεασάμεθα; τριήμερον
νέκρωσιν καὶ πάλιν ζωὴν. Οὐκοῦν χρὴ τι τοιοῦτον καὶ ἐν ἡμῖν
ἐπινοηθῆναι ὁμοίωμα. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ ἐπίνοια, δι' ἧς καὶ ἐν ἡ-
μῖν πληροῦται τοῦ παρ' ἐκείνου γεγονότος ἢ μίμησις; Ἄπαν τὸ
νεκρωθὲν οἰκεῖόν τινα καὶ κατὰ φύσιν ἔχει χῶρον, τὴν γῆν ἐν ἣ
κλίνεται καὶ κατακρύπτεται. Πολλὴν δὲ πρὸς ἄλληλα τὴν συγ-

τὰ ἐν τῷ βαπτίσματι γινόμενα, μεταξύ τοῦ ἀκολουθοῦντος καὶ τοῦ ἀκολουθουμένου.

2. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἴδωμεν ποῖα τὰ ἰδιάζοντα εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ζωῆς ἡμῶν, ἴνα, καθὼς λέγει ὁ ἀπόστολος, συμφώνως πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἐπιτευχθῆ ἡ μίμησις ἀπὸ τοὺς ἀκολουθοῦσας αὐτοῦ¹². Ὅπως δηλαδὴ ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι ἐκπαιδεύονται εἰς τὴν ρυθμικὴν κίνησιν καὶ τὸν χειρισμὸν τῶν ὄπλων προάγονται ὑπὸ τῶν διδασκόντων αὐτῶν εἰς τὴν στρατιωτικὴν τέχνην ἐφ' ὅσον προσέχουν, ὁ δὲ μὴ προσέχων εἰς τὰς ὑποδείξεις μένει ἀμέτοχος τῆς τοιαύτης τέχνης, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον πρέπει ὅσοι ἔχουν ἐπιθυμίαν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὁμοίαν μὲ ἐκείνην τὴν ὁποῖαν εἶχεν ὁ ὀδηγὸς εἰς τὴν σωτηρίαν νὰ ἀκολουθοῦν αὐτόν, πραγματοποιοῦντες κατὰ μίμησιν ὅ,τι ἔδειξεν ἐκεῖνος ὡς παράδειγμα. Διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ ἴδιον τέρμα, ἐὰν δὲν περάσωμεν ἀπὸ τὸν ἴδιον δρόμον. Πράγματι, ὅπως οἱ ἀδυνατοῦντες νὰ διαπεράσουν τοὺς διαδρόμους τῶν λαβυρίνθων, ἐὰν εὔρουν κάποιον ἔμπειρον, ἀκολουθοῦντες αὐτὸν περνοῦν τὰς ποικίλας καὶ παραπλανητικὰς περιστροφὰς τῆς οἰκοδομῆς πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχουν ἐὰν δὲν ἠκολούθουν κατὰ πόδας τὸν ὀδηγόν, οὕτω ἐνόησε καὶ τὸν λαβύρινθον τοῦ βίου τούτου ἀδιαπέραστον διὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἐὰν δὲν ἀκολουθήσῃ κανεὶς τὸν ἴδιον δρόμον, διὰ τοῦ ὁποῖου ὁ εὐρεθεὶς μέσα ἐξῆλλθεν ἀπὸ αὐτόν.

3. Λαβύρινθον δὲ λέγω ἐδῶ τὴν ἀδιέξοδον φθορὰν τοῦ θανάτου, μέσα εἰς τὴν ὁποῖαν τὸ δυστυχεὲς γένος τῶν ἀνθρώπων ἐγκατεκλείσθη. Τί λοιπὸν εἶδομεν εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς σωτηρίας ἡμῶν; Τριήμερον νέκρωσιν καὶ πάλιν ζωὴν. Ἐπομένως πρέπει κάτι παρόμοιον νὰ ἐπινοηθῆ καὶ δι' ἡμᾶς. Ποῖον λοιπὸν εἶναι τὸ ἐπινόημα, διὰ τοῦ ὁποῖου πραγματοποιεῖται καὶ εἰς ἡμᾶς ἡ μίμησις τοῦ ἐπιτελεσθέντος ἀπὸ ἐκεῖνον; Πᾶν τὸ νεκρωθὲν ἔχει κάποιον κοινὸν φυσικὸν χῶρον, τὴν γῆν, μέσα εἰς τὴν ὁποῖαν κλείεται καὶ κρύπτεται. Ἐχουν δὲ με-

γένειαν ἔχει γῆ τε καὶ ὕδωρ, μόνα τῶν στοιχείων βαρέα τε ὄντα καὶ κατωφερῆ καὶ ἐν ἀλλήλοις μένοντα καὶ δι' ἀλλήλων κρατούμενα. Ἐπεὶ οὖν τοῦ καθηγουμένου τῆς ζωῆς ἡμῶν ὁ θάνατος ὑπόγειος καὶ κατὰ τὴν κοινὴν γέγονε φύσιν, ἢ τοῦ θανάτου μίμησις ἢ παρ' ἡμῶν γινομένη, ἐν τῷ γείτονι ἀποτυποῦται στοιχείῳ. Καὶ ὡς ἐκεῖνος ὁ ἄνωθεν ἄνθρωπος, ἀναλαβὼν τὴν νεκρότητα μετὰ τὴν ὑπόγειον θέσιν, τριταῖος ἐπὶ τὴν ζωὴν πάλιν ἀνέδραμεν, οὕτω πᾶς ὁ συνημμένος κατὰ τὴν τοῦ σώματος φύσιν ἐκείνῳ πρὸς τὸ αὐτὸ κατόρθωμα βλέπων, τὸ κατὰ τὴν ζωὴν λέγω πέρας, ἀντὶ γῆς τὸ ὕδωρ ἐπιχεάμενος καὶ ὑποδὸς τὸ στοιχείον ἐν τρισὶ περιόδοις τὴν τριήμερον τῆς ἀναστάσεως χάριν ἀπεμιμήσατο.

4. Εἴρηται δὲ τοιοῦτον καὶ ἐν τοῖς φθάσασιν, ὅτι κατ' οἰκονομίαν ἐπῆκται τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει παρὰ τῆς θείας προνοίας ὁ θάνατος, ὡς τῆς κακίας ἐν τῇ διαλύσει τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς ἐκρυσίσεως, πάλιν διὰ τῆς ἀναστάσεως σώων καὶ ἀπαθῆ καὶ ἀκέραιον καὶ πάσης τῆς κατὰ κακίαν ἐπιμιξίας ἀλλότριον ἀναστοιχειωθῆναι τὸν ἄνθρωπον. Ἄλλ' ἐπὶ μὲν τοῦ καθηγουμένου τῆς σωτηρίας ἡμῶν τὸ τέλειον ἢ κατὰ τὸν θάνατον ἔσχεν οἰκονομία, κατὰ τὸν ἴδιον σκοπὸν ἐντελῶς πληρωθεῖσα. Διειστάλη τε γὰρ διὰ τοῦ θανάτου τὰ ἠνωμένα καὶ πάλιν συνήχθη τὰ διακεκριμένα, ὡς ἂν καθαρθείσης τῆς φύσεως ἐν τῇ τῶν συμφυῶν διαλύσει, ψυχῆς τε λέγω καὶ σώματος, πάλιν ἢ τῶν κεχωρισμένων ἐπάνοδος τῆς ἀλλοτρίας ἐπιμιξίας γένοιτο καθαρύουσα. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀκολουθούντων τῷ καθηγουμένῳ οὐ χωρεῖ τὴν ἀκριβῆ μίμησιν δι' ὄλων ἢ φύσιν, ἀλλ' ὅσον δυνατῶς ἔχει, τοσοῦτον νῦν παραδεξαμένη, τὸ λείπον ἐν τῷ μετὰ ταῦτα ταμιεύεται χρόνῳ.

5. Τί οὖν ἔστιν ὃ μιμεῖται; Τὸ τῆς ἐμιμιχθείσης κακίας ἐν

γάλην συγγένειαν μεταξύ των ἢ γῆ καὶ τὸ ὕδωρ, διότι εἶναι τὰ μόνα ἐκ τῶν στοιχείων τὰ ὁποῖα εἶναι βαρέα καὶ κατωφερῆ καὶ μένουν εἰς ἄλληλα καὶ ὑπὸ ἀλλήλων κρατοῦνται. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ θάνατος τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ζωῆς ἡμῶν συνετελέσθη κατὰ τὴν κοινὴν φύσιν καὶ ἐτέθη ὑπὸ τὴν γῆν, ἢ ἀπὸ μέρους μας μίμησις τοῦ θανάτου ἐκείνου ἀποτυπώνεται μέσα εἰς τὸ πλησιέστατον πρὸς τὴν γῆν στοιχεῖον, τὸ ὕδωρ. Καὶ ὅπως ἐκεῖνος¹³ ὁ ἄνωθεν ἄνθρωπος ἀναλαβὼν τὴν νεκρότητα μετὰ τὴν ὑπόγειον τοποθέτησίν του, κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ζωὴν, οὕτω πᾶς ὁ συγγενῆς μὲ ἐκεῖνον κατὰ τὴν σωματικὴν φύσιν, βλέπων πρὸς τὸ ἴδιον κατόρθωμα, δηλαδὴ εἰς τὸ τέλος τῆς ζωῆς, καλυπτόμενος ἀντὶ τῆς γῆς ὑπὸ τοῦ ὕδατος καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸ στοιχεῖον τοῦτο τρεῖς φορές ἀπομιμείται τὴν χάριν τῆς τριήμερου ἀναστάσεως.

4. Ἐλέχθη κάτι παρόμοιον καὶ εἰς τὰ προηγούμενα, ὅτι δηλαδὴ ὁ θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν κατ' οἰκονομίαν τῆς θείας προνοίας, ὥστε μὲ τὴν διάλυσιν τοῦ σώματος καὶ τὴν ἔκροσιν τῆς ψυχῆς ἢ κακία νὰ ἐκχυθῆ ὁ δὲ ἄνθρωπος νὰ ἀνασυγκροτηθῆ πάλιν διὰ τῆς ἀναστάσεως σώος καὶ ἀπαθῆς καὶ ἀκέραιος καὶ ξένος πρὸς πᾶσαν σχέσιν μὲ τὴν κακίαν. Ἄλλ' εἰς μὲν τὴν περίπτωσιν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἢ οἰκονομία τοῦ θανάτου ἔφθασεν εἰς τὴν τελειότητα αὐτῆς, ἐκπληρώσασα ἐντελῶς τὸν σκοπὸν αὐτῆς. Διότι διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐχωρίσθησαν τὰ ἠνωμένα, καὶ πάλιν τὰ διακεκριμένα ἠνώθησαν, οὕτως ὥστε καθαρισθείσης τῆς φύσεως διὰ τοῦ χωρισμοῦ τῶν συμφυῶν, δηλαδὴ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, ἢ ἐκ νέου ἐπανένωσις τῶν χωρισμένων νὰ μείνη ἐλεύθερα τῆς ξένης ἀναμίξεως. Εἰς τὴν περίπτωσιν ὁμοῦ τῶν ἀκολουθούντων τὸν ἀρχηγὸν ἢ φύσιν δὲν ἀντέχει τὴν ἀκριβῆ εἰς ὅλας τὰς γραμμάς μίμησιν, ἀλλὰ τόσον μόνον παραλαμβάνει ὅσον εἶναι εἰς αὐτὴν δυνατὸν, τὸ δὲ ὑπόλοιπον ἀποταμιεύει διὰ τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον.

5. Τί λοιπὸν εἶναι αὐτὸ τὸ ὁποῖον μιμείται; Ἡ μίμησις

τῆ τῆς νεκρώσεως εἰκόνι τῆ γενομένη δια τοῦ ὕδατος τὸν ἀφανισμόν ἐμποιῆσαι, οὐ μὴν τελείως ἀφανισμόν, ἀλλὰ τινα διακοπήν τῆς τοῦ κακοῦ συνεχείας, συνδραμόντων δυοῖν πρὸς τὴν τῆς κακίας ἀνάρρῃσιν, τῆς τε τοῦ πλημμελήσαντος μεταμελείας καὶ τῆς τοῦ θανάτου μιμήσεως, δι' ὧν ἐκλύεται πως ὁ ἄνθρωπος τῆς πρὸς τὸ κακὸν συμφύτας, τῆ μεταμελείᾳ μὲν εἰς μῖσός τε καὶ ἀλλοτριώσιν τῆς κακίας χωρῶν, τῷ δὲ θανάτῳ τοῦ κακοῦ τὸν ἀφανισμόν ἐργαζόμενος. Ἄλλ' εἰ μὲν ἦν δυνατὸν ἐν τελείῳ τῷ θανάτῳ γενέσθαι τὸν μιμούμενον, οὐδ' ἂν μίμησις, ἀλλὰ ταυτότης τὸ γινόμενον ἦν καὶ εἰς τὸ παντελές τῆς φύσεως ἡμῶν τὸ κακὸν ἠφανίζετο, ὥστε, καθὼς φησιν ὁ ἀπόστολος, ἐφ' ἅπαξ ἀποθάνῃ τῆ ἁμαρτία. Ἐπεὶ δέ, καθὼς εἴρηται, τοσοῦτον μιμούμεθα τῆς ὑπερεχούσης δυνάμεως, ὅσον χωρεῖ ἡμῶν ἡ πτωχεία τῆς φύσεως, τὸ ὕδωρ τρις ἐπιχεάμενον καὶ πάλιν ἀναβάντες ἀπὸ τοῦ ὕδατος, τὴν σωτήριον ταφήν καὶ ἀνάστασιν τὴν ἐν τριημέρῳ γενομένην τῷ χρόνῳ ἀποκρινόμεθα, τοῦτο λαβόντες κατὰ διάνοιαν, ὅτι ὡς ἡμῖν τὸ ὕδωρ ἐν ἐξουσίᾳ ἐστὶ καὶ ἐν αὐτῷ γενέσθαι καὶ ἐξ αὐτοῦ πάλιν ἀναδῦναι, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπ' ἐξουσίας ἦν ὁ τοῦ παντός ἔχων τὴν δεσποτείαν, ὡς ἡμεῖς ἐν τῷ ὕδατι, οὕτως ἐκεῖνος ἐν τῷ θανάτῳ καταδυεῖς, πάλιν ἐπὶ τὴν ἰδίαν ἀναλθεῖν μακαριότητα.

6. Εἰ οὖν τις πρὸς τὸ εἰκὸς βλέποι καὶ κατὰ τὴν ἐκατέρου δύναμιν τὰ γινόμενα κρίνοι, οὐδεμίαν ἐν τοῖς γινόμενοις εὐρήσει διαφωνίαν ἐκατέρου, κατὰ τὸ τῆς φύσεως μέτρον ἐξεργασμένου τὰ κατὰ δύναμιν. Ὡς γάρ ἐστιν ἀνθρώπῳ τὸ ὕδωρ πρὸς τὸ ἀκινδύνως ἐπιθιγγάνειν, εἰ βούλοιο, ἀπειροπλασίως τῆ θείᾳ δυνάμει κατ' εὐκολίαν θάνατος πρόκειται, καὶ ἐν αὐτῷ γενέσθαι καὶ μὴ τραπήναι πρὸς πάθος. Διὰ τοῦτο τοίνυν ἀναγκαῖον ἡμῖν τὸ ἐν τῷ ὕδατι προμελετῆσαι τὴν τῆς ἀναστάσεως χάριν, ὡς

ἐγκείται εἰς τὸν ἀφανισμόν τῆς ἀναμιχθείσης εἰς τὴν φύσιν κακίας εἰς τὴν εἰκόνα τῆς νεκρώσεως ἢ ὁποῖα σχηματίζεται διὰ τοῦ ὕδατος, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν εἶναι ἀφανισμὸς τέλειος, ἀλλὰ διακοπὴ τῆς συνεχείας τοῦ κακοῦ, ἐπιτυγχανομένη μὲ τὴν συνδρομὴν δύο παραγόντων πρὸς ἀναίρεσιν τῆς κακίας, τῆς μετανοίας τοῦ ἀμαρτήσαντος καὶ τῆς μιμήσεως τοῦ θανάτου, διὰ τῶν ὁποίων ἐλευθερώνεται τρόπον τινὰ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν συνένωσίν του πρὸς τὸ κακόν, μὲ τὴν μετάνοιαν μὲν ἀποκτῶν μῖσος καὶ ἀλλοτριώσιν πρὸς τὴν κακίαν, μὲ τὸν θάνατον δὲ ἐπιτυχάνων τὸν ἀφανισμόν τοῦ κακοῦ. Ἄλλ' ἔαν ἦτο μὲν δυνατὸν ὁ μιμούμενος νὰ ὑποστῇ τέλειον θάνατον, τὸ τοιοῦτον δὲν θὰ ἦτο μίμησις ἀλλὰ ταυτότης, ὁπότε τὸ κακὸν τῆς φύσεως ἡμῶν θὰ κατεστρέφετο ἐξ ὀλοκλήρου, ὥστε, καθὼς λέγει ὁ Ἀπόστολος, τοῦτο νὰ ἀποθάνῃ ἐφ' ἅπαξ τῇ ἀμαρτίᾳ ¹⁴. Ἐπειδὴ ὅμως, ὡς ἐλέχθη, μιμούμεθα τὴν ὑπερέχουσαν δύναμιν τόσον μόνον ὅσον ἐπιτρέπει ἡ πτωχεία τῆς φύσεώς μας, διὰ τοῦτο τρεῖς φορὰς ἐπιχέοντες ὕδωρ εἰς ἡμᾶς καὶ ἀναβαίνοντες πάλιν ἀπὸ αὐτό, ἀνταποκρινόμεθα εἰς τὴν σωτήριον ταφὴν καὶ τὴν μετὰ τρεῖς ἡμέρας γενομένην ἀνάστασιν. Τοῦτο ποιοῦντες ἔχομεν κατὰ νοῦν ὅτι, ὅπως ἡμεῖς ἐξουσιάζομεν τὸ ὕδωρ ὥστε καὶ νὰ εἰσέλθωμεν εἰς αὐτὸ καὶ πάλιν νὰ ἀναδυθῶμεν, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὁ ἐξουσιάζων τὰ πάντα εἶχε τὴν δύναμιν, καταδυθεὶς εἰς τὸν θάνατον ὡς ἡμεῖς εἰς τὸ ὕδωρ, πάλιν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν ἰδικὴν του μακαριότητα.

6. Ἐὰν λοιπὸν ἔχη κανεὶς ὑπ' ὄψιν τὴν ἀναλογίαν καὶ κρίνῃ τὰ γινόμενα κατὰ τὴν δύναμιν ἑκατέρου, ἐκείνου καὶ τοῦ ἀνθρώπου, οὐδεμίαν διαφωνίαν θὰ εὔρη εἰς τὰ ἀποτελέσματα, ἀφοῦ ἑκάτερον σύμφωνα μὲ τὰ μέτρα τῆς φύσεως ἐπετέλεσε τὰ κατὰ δύναμιν. Ὅπως λοιπὸν εἶναι δυνατὸν ὁ ἄνθρωπος, ἔαν θέλῃ νὰ ἐγγίξῃ τὸ ὕδωρ ἀκινδύνως, ἀπειροπλάσιως εὐκολώτερον πρόκειται ἐνώπιον τῆς θείας δυνάμεως ὁ θάνατος, καὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὸν καὶ νὰ μὴ τραπῇ πρὸς τὸ πάθος. Διὰ τοῦτο λοιπὸν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ προγευθῶμεν τὴν διὰ τοῦ ὕδατος

ἀν εἰδείμεν, ὅτι τὸ ἴσον ἡμῖν εἰς εὐκολίαν ἐστίν, ὕδατί τε βαπτισθῆναι καὶ ἐκ τοῦ θανάτου πάλιν ἀναδῦναι.

7. Ἄλλ' ὥσπερ ἐν τοῖς κατὰ τὸν βίον γενομένοις τινὰ τινῶν ἐστὶν ἀρχηγικώτερα, ὧν ἄνευ κἄν τὸ γινόμενον κατορθωθείη, καίτοι εἰ πρὸς τὸ πέρας ἢ ἀρχὴ κρινόιτο, ἀντ' οὐδενὸς εἶναι δόξει τοῦ πράγματος ἢ ἀρχὴ συγκρινομένη τῷ τέλει. (Τί γὰρ ἴσον ἄνθρωπος καὶ τὸ πρὸς τὴν σύστασιν τοῦ ζώου καταβαλλόμενος; ἀλλ' ἔμως εἰ μὴ ἐκεῖνο εἶη, οὐδ' ἂν τοῦτο γένοιτο), οὕτω καὶ τὸ κατὰ τὴν μεγάλην ἀνάστασιν μείζον ὂν τῇ φύσει τὰς ἀρχὰς ἐντεθεῖεν καὶ τὰς αἰτίας ἔχει. Οὐ γὰρ ἐστὶ δυνατόν ἐκεῖνο γενέσθαι, εἰ μὴ τοῦτο προκαθηγήσαιο.

8. Μὴ δύνασθαι δέ φαμεν δίχα τῆς κατὰ τὸ λουτρον ἀναγεννήσεως ἐν ἀναστάσει γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον, οὐ πρὸς τὴν τοῦ συγκρίματος ἡμῶν ἀνάπλασίν τε καὶ ἀναστοιχείωσιν ἀναβλέποντες (πρὸς τοῦτο γὰρ δεῖ πάντως πορευθῆναι τὴν φύσιν οἰκείαις ἀνάγκαις κατὰ τὴν τοῦ τάξαντος οἰκονομίαν συνωθουμένην, κἄν προσλάβῃ τὴν ἐκ τοῦ λουτροῦ χάριν κἄν ἄμοιρος μείνη τῆς τοιαύτης μνήσεως), ἀλλὰ τὴν ἐπὶ τὸ μακάριόν τε καὶ θεῖον καὶ πάσης κατηφείας κεχωρισμένον ἀποκατάστασιν. Οὐ γὰρ ὅσα δι' ἀναστάσεως τὴν ἐπὶ τὸ εἶναι πάλιν ἐπάνοδον δέχεται, πρὸς τὸν αὐτὸν ἐπάνεισι βίον· ἀλλὰ πολὺ τὸ μέσον τῶν τε κεκαθαρμένων καὶ τῶν τοῦ καθαροῦ προσδεομένων ἐστίν. Ἐφ' ὧν γὰρ κατὰ τὸν βίον τοῦτον ἢ διὰ τοῦ λουτροῦ προκαθηγήσαιο καθαροί, πρὸς τὸ συγγενὲς τούτοις ἀναχώρησις ἔσται. Τῷ δὲ καθαρῷ τὸ ἀπαθὲς προσφκείωται· ἐν δὲ τῇ ἀπαθείᾳ τὸ μακάριον εἶναι οὐκ ἀμφιβάλλεται.

9. Οἷς δὲ προσεπωρώθη τὰ πάθη καὶ οὐδὲν προήχθη τῆς

χάριν τῆς ἀναστάσεως, ὥστε νὰ ἀντιληφθῶμεν ὅσον εἶναι δυνατὸν, ὅτι εἶναι τὸ ἴδιον εὐκολον καὶ νὰ βαπτισθῶμεν εἰς τὸ ὕδωρ καὶ νὰ ἀναστηθῶμεν πάλιν ἐκ τοῦ θανάτου.

7. Ἄλλ' ὅπως εἰς τὰ ζητήματα τῆς ἐπιγείου ζωῆς ὑπάρχουν τινὰ τὰ ὁποῖα ἔχουν προτεραιότητα ἔναντι τῶν ἄλλων καὶ ἄνευ αὐτῶν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κατορθωθῇ τὸ ἀποτέλεσμα, μολοντί ἂν κριθῇ ἡ ἀρχὴ μὲ βάσιν τὸ τέλος, αὕτη θὰ θεωρηθῇ μηδαμινὴ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ ἀποτελέσματος (ἐπὶ παραδείγματι ποῖα ἰσότης ὑπάρχει μεταξύ τοῦ ἀνθρώπου καὶ σπέρματος τοῦ καταβαλλομένου διὰ τὴν σύστασιν τοῦ ζώου τούτου; ἀλλ' ὁμως ἐὰν δὲν ἦτο ἐκεῖνο, οὔτε τοῦτο θὰ παρουσιάζετο), οὕτω καὶ τὸ κατὰ τὴν μεγάλην ἀνάστασιν ὄν κατὰ φύσιν πολὺ μεγαλύτερον ἀπὸ ἐδῶ, ἀπὸ τὸ βάπτισμα ἔχει τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς αἰτίας. Διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ ἐκεῖνο, ἐὰν δὲν προηγηθῇ τοῦτο.

8. Λέγομεν δὲ ὅτι ἄνευ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ βαπτίσματος δὲν δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ ἀναστηθῇ¹⁵, ἐννοοῦντες ὅχι τὴν ἀνάπλασιν καὶ ἀναστοιχείωσιν τοῦ συγκροτήματος ἡμῶν (καθ' ὅσον πρὸς αὐτὴν τὴν πορείαν πρέπει ὅπωςδῆποτε νὰ προχωρήσῃ ἡ φύσις, ὠθουμένη ὑπὸ τῶν ἰδικῶν τῆς ἀναγκῶν κατὰ τὴν τάξιν τὴν ὁποῖαν ἔθεσεν ὁ Θεὸς δι' αὐτήν, εἴτε λάβῃ τὴν χάριν διὰ τοῦ βαπτίσματος εἴτε μείνῃ ἄμοιρος τοῦ μυστηρίου τούτου), ἀλλὰ τὴν ἀποκατάστασιν αὐτῆς πρὸς τὸ θεῖον καὶ τὸ μακάριον καὶ τὸ ἀπομακρυσμένον ἀπὸ πᾶσαν λύπην. Διότι δὲν θὰ εὐρεθοῦν εἰς τὴν ἰδίαν κατάστασιν βίου ὅλοι ὅσοι διὰ τῆς ἀναστάσεως θὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν ζωὴν, ἀλλὰ πολλὴ ὑπάρχει ἀπόστασις μεταξύ τῶν κεκαθαρμένων καὶ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι χρειάζονται καθαρισμόν. Ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι εἰς τὸν βίον τοῦτον ἔλαβον ἤδη τὴν κάθαρσιν διὰ τοῦ βαπτίσματος τοποθετοῦνται εἰς τὴν ἀρμόζουσαν εἰς τὴν κάθαρσιν κατάστασιν. Εἰς τὸ καθαρὸν ἀρμόζει ἡ ἀπάθεια, εἰς δὲ τὴν ἀπάθειαν ὅτι ὑπάρχει ἡ μακαριότης δὲν ἀμφιβάλλεται.

9. Ἐκεῖνοι δὲ οἱ ὁποῖοι ἐπωρώθησαν ἀπὸ τὰ πάθη καὶ

κηλίδος καθάρσιον, οὐχ ὕδωρ μυστικόν, οὐκ ἐπίκλησις θείας δυνάμεως, οὐχ ἡ ἐκ μεταμελείας ὀρθωσις, ἀνάγκη πᾶσα καὶ τούτους ἐν τῷ καταλλήλῳ γενέσθαι (κατάλληλον δὲ τῷ κεκιβδηλευμένῳ χρυσίῳ τὸ χωνευτήριον), ὡς τῆς ἐμμιχθείσης αὐτοῖς κακίας ἀποτακείσης μακροῖς ὕστερον αἰῶσι καθαρὰν ἀποσωθῆναι τῷ Θεῷ τὴν φύσιν. Ἐπεὶ οὖν ῥυπτική τις ἐστὶ δύναμις ἐν τῷ πυρὶ καὶ τῷ ὕδατι, οἱ διὰ τοῦ ὕδατος τοῦ μυστικοῦ τὸν τῆς κακίας ῥύπον ἀποκλυσάμενοι τοῦ ἑτέρου τῶν καθαρῶν εἶδους οὐκ ἐπιδέονται. Οἱ δὲ ταύτης ἀμύητοι τῆς καθάρσεως ἀναγκαίως τῷ πυρὶ καθαρίζονται.

Μὴ γὰρ εἶναι δυνατὸν ὃ τε κοινὸς δείκνυσι λόγος καὶ ἡ τῶν Γραφῶν διδασκαλία ἐντὸς τοῦ θελοῦ γενέσθαι χοροῦ τὸν μὴ καθαρῶς πάντα τοὺς ἐκ κακίας σπύλους ἀπορῥυψάμενον¹⁶. Τοῦτό ἐστιν ὃ μικρὸν ὄν καθ' ἑαυτὸ μεγάλων ἀγαθῶν ἀρχὴ τε καὶ ὑπόθεσις γίνεται. Μικρὸν δὲ φημι τῇ εὐκολίᾳ τοῦ κατορθώματος. Τί γὰρ πάρεστι πόνος τῷ πράγματι πιστεῦσαι πανταχοῦ τὸν Θεὸν εἶναι, ἐν πᾶσι δὲ ὄντα, παρεῖναι καὶ τοῖς ἐπικαλουμένοις τὴν ζωτικὴν αὐτοῦ δύναμιν, παρόντα δὲ τὸ οἰκεῖον ποιεῖν; Ἴδιον δὲ τῆς θείας ἐνεργείας ἡ τῶν δεομένων ἐστὶ σωτηρία. Αὕτη δὲ διὰ τῆς ἐν ὕδατι καθάρσεως ἐνεργὸς γίνεται. Ὁ δὲ καθαρῶς ἐν μετουσίᾳ τῆς καθαρότητος ἔσται. Τὸ δὲ ἀληθῶς καθαρὸν ἡ θεότης ἐστίν. Ὁρᾷς ὅπως μικρὸν τι τὸ κατὰ τὴν ἀρχὴν ἐστὶ καὶ εὐκατόρθωτον, πίστις καὶ ὕδωρ, ἡ μὲν ἐντὸς τῆς προαιρέσεως ἡμῶν ἀποκειμένη, τὸ δὲ σύντροφον τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ, ἀλλὰ τὸ ἐκ τούτων ἀναφνόμενον ἀγαθόν, ὅσον καὶ οἶον, ὡς πρὸς αὐτὸ τὸ θεῖον ἔχον τὴν οἰκειότητα;

1. Ἄλλ' ἐπειδὴ διπλοῦν τὸ ἀνθρώπινον, ψυχῇ τε καὶ σώ-

16. Ἦσ. 1,16.

δὲν προσέλαβον κανὲν καθαρτικὸν διὰ τὴν κηλίδα, οὔτε μυστήριον οὔτε ἐπίκλησιν τῆς θείας δυνάμεως, οὔτε ἐκ μετανοίας ἀνόρθωσιν, εἶναι ἀνάγκη καὶ αὐτοὶ νὰ τεθοῦν εἰς τὴν κατάλληλον κατάστασιν. Κατάλληλος δὲ τόπος διὰ τὸ νοθευμένον χρυσιόν εἶναι τὸ πῦρ τοῦ χωνευτηρίου), ὥστε ἀφοῦ μετὰ παρέλευσιν μακρῶν αἰῶνων διαλυθῆ ἡ ἀναμιχθεῖσα εἰς αὐτοὺς κακία, νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὸν Θεὸν καθαρὰ ἡ φύσις αὐτῶν. Ἐπειδὴ λοιπὸν καὶ εἰς τὸ πῦρ καὶ εἰς τὸ ὕδωρ ὑπάρχει κάποια καθαρτικὴ ἰδιότης, ὅσοι ἐκαθάρισαν τὸν ρύπον τῆς κακίας διὰ τοῦ μυστηρίου τοῦ βαπτίσματος δὲν ἔχουν ἀνάγκην τοῦ ἄλλου καθαρτικοῦ μέσου. Ὅσοι ὁμως δὲν ἐγνώρισαν τὴν κάθαρσιν ταύτην κατ' ἀνάγκην καθαρίζονται διὰ τοῦ πυρός.

36 Πράγματι τόσον ὁ κοινὸς λόγος ὅσον καὶ ἡ διδασκαλία τῶν Γραφῶν δεικνύουν ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ θείου ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος δὲν ἐκαθάρισεν ὅλους τοῖς σπίλους τῆς κακίας. Τοῦτο εἶναι κάτι τὸ ὁποῖον, ἂν καὶ καθ' ἑαυτὸ εἶναι μικρὸν, ὁμως γίνεται ἀρχὴ καὶ ὑπόθεσις μεγάλων ἀγαθῶν. Λέγω δὲ ὅτι εἶναι μικρὸν ἔχων ὑπ' ὄψιν τὴν εὐκολίαν τῆς ἐπιτεύξεώς του. Διότι τί εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον δυσκολεύει τὸν ἄνθρωπον νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι πανταχοῦ, ὅτι ἀφοῦ εἶναι εἰς ὅλα τὰ ὄντα, εἶναι παρῶν καὶ εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἐπικαλοῦνται τὴν ζωτικὴν του δύναμιν καὶ ὅτι ἀφοῦ εἶναι παρῶν κάμνει οἰκεῖον ἔργον; Χαρακτηριστικὸν δὲ τοῦ Θεοῦ ἔργον εἶναι ἡ σωτηρία ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἀνάγκην αὐτῆς. Αὕτη δὲ διενεργεῖται διὰ τῆς ἐν τῷ ὕδατι καθάρσεως. Ὁ δὲ καθαριζόμενος συμμετέχει τῆς καθαρότητος. Τὸ δὲ ἀληθῶς καθαρὸν εἶναι ἡ θεότης. Βλέπετε λοιπὸν πῶς εἰς τὴν ἀρχὴν εἶναι κάτι μικρὸν καὶ εὐκολοκατόρθωτον, πίστις καὶ ὕδωρ, ἡ μὲν εὐρισκομένη εἰς τὴν προαίρεσιν ἡμῶν, τὸ δὲ συντροφεῖον τὴν ζωὴν ἡμῶν, ἀλλὰ τὸ ἀγαθὸν τὸ ὁποῖον προέρχεται ἐκ τῶν δύο τούτων εἶναι μέγα καὶ ὑψηλῆς ποιότητος, συγγενεῦον μὲ τὸ θεῖον;

37 1. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος εἶναι διπλοῦς εἰς τὴν φύ-

ματι συγκεκραμένον, ἀνάγκη τῷ πρὸς τὴν ζωὴν καθηγουμένῳ δι' ἀμφοτέρων τοὺς σφριζομένους ἐφέπεσθαι. Οὐκοῦν ἡ ψυχὴ μὲν διὰ πίστεως πρὸς αὐτὸν ἀνακραθεῖσα τὰς ἀφορμὰς ἐντεῦθεν τῆς σωτηρίας ἔχει· ἡ γὰρ πρὸς τὴν ζωὴν ἐνωσις τὴν τῆς ζωῆς κοινωρίαν ἔχει. Τὸ δὲ σῶμα ἕτερον τρόπον ἐν μετουσίᾳ τε καὶ ἀνακράσει τοῦ σφριζόντος γίνεται. Ὡσπερ γὰρ οἱ δηλητήριον δι' ἐπιβουλής λαβόντες, ἄλλω φαρμάκῳ τὴν φθοροποιὸν δύναμιν ἔσβεσαν, χρῆ δὲ καθ' ὁμοιότητα τοῦ δλεθροῦ καὶ τὸ ἀλεξιτήριο ἐντὸς τῶν ἀνθρωπίνων γενέσθαι σπλάγγων, ὡς ἂν δι' ἐκείνων ἐφ' ἅπαν καταμερισθεῖ τὸ σῶμα ἢ τοῦ βοηθοῦντος δύναμις, οὕτω, τοῦ διαλύοντος τὴν φύσιν ἡμῶν ἀπογευσάμενοι, πάλιν ἀναγκαίως καὶ τοῦ συνάγοντος τὸ διαλελυμένον ἐπεδεθήμεν, ὡς ἂν ἐν ἡμῖν γενόμενον τὸ τοιοῦτον ἀλεξιτήριο τὴν προεντεθεῖσαν τῷ σώματι τοῦ δηλητηρίου βλάβην διὰ τῆς οικείας ἀντιπαθείας ἀπώσοιτο.

2. Τί οὖν ἐστὶ τοῦτο; Οὐδὲν ἕτερον ἢ ἐκεῖνο τὸ σῶμα, δ τοῦ τε θανάτου κρεῖττον ἐδείχθη καὶ τῆς ζωῆς ἡμῶν κατήρξατο. Καθάπερ γὰρ μικρὰ ζύμη, καθὼς φησὶν ὁ ἀπόστολος, ὄλον τὸ φύραμα πρὸς ἑαυτὴν συνεξομοιοῖ, οὕτω τὸ ἀθανατισθὲν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ σῶμα ἐν τῷ ἡμετέρῳ γενόμενον, ὄλον πρὸς ἑαυτὸ μεταποιεῖ καὶ μετατίθησιν. Ὡς γὰρ τοῦ φθοροποιοῦ πρὸς τὸ ὑγιαῖνον ἀναμιχθέντος, ἅπαν τὸ ἀνακραθὲν συνηχρεῖται, οὕτω καὶ τὸ ἀθάνατον σῶμα, ἐν τῷ ἀναλαβόντι αὐτὸ γενόμενον, πρὸς τὴν ἑαυτοῦ φύσιν καὶ τὸ πᾶν μετεποίησεν. Ἀλλὰ μὴν οὐκ ἔστιν ἄλλως ἐντὸς τι γίνεσθαι τοῦ σώματος, μὴ διὰ βρώσεως καὶ πόσεως τοῖς σπλάγγχοις καταμιγνύμενον. Οὐκοῦν ἐπάναγκες κατὰ τὸν δυνατὸν τῇ φύσει τρόπον τὴν ζωοποιὸν δύναμιν τοῦ Πνεύματος δέξασθαι. Μόνον δὲ τοῦ θεοδόχου σώματος ἐκείνου ταύτην δεξαμένου τὴν χάριν, ἄλλως δὲ δειχθέντος μὴ εἶναι δυνατὸν ἐν ἀθανασίᾳ γενέσθαι τὸ ἡμέτερον σῶμα, εἰ μὴ διὰ τῆς πρὸς τὸ

σιν του, ὡς σύνθεσις ψυχῆς καὶ σώματος, εἶναι ἀνάγκη οἱ σωζόμενοι νὰ ἀκολουθοῦν καὶ κατὰ τὰ δύο τὸν ὁδηγὸν πρὸς τὴν ζωὴν. Ἐπομένως ἡ μὲν ψυχὴ συνενωθεῖσα μετ' αὐτοῦ διὰ τῆς πίστεως ἔχει τὴν ἀφετηρίαν τῆς σωτηρίας ἐκ τῆς συνενώσεως ταύτης καθ' ὅσον ἡ μετὰ τῆς ζωῆς ἔνωσις ἔχει ἐπακόλουθα τὴν μετὰ τῆς ζωῆς κοινωνίαν. Τὸ δὲ σῶμα κατ' ἄλλον τρόπον μετέχει καὶ συνευοῦται μὲ τὸν σώζοντα αὐτό. Ὅπως δηλαδὴ οἱ ἔξ ἀπάτης λαβόντες δηλητήριον σβήνουν μὲ ἄλλο φάρμακον τὴν φθοροποιὸν ἐπίδρασιν τούτου, πρέπει δὲ ὁμοίως μὲ τὸ ὀλέθριον δηλητήριον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ σπλάγχνα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ θεραπευτικόν, ὥστε ἡ δύναμις τοῦ βοθητικοῦ νὰ καταμερισθῇ δι' αὐτῶν εἰς ὀλόκληρον τὸ σῶμα, οὕτω, ἀπαλλαγέντες ἀπὸ τὸ στοιχεῖον τὸ ὁποῖον διαλύει τὴν φύσιν μας, κατ' ἀνάγκην ἐχρειάσθημεν καὶ τὸ στοιχεῖον τὸ ὁποῖον συνθέτει τὸ διαλυθὲν εἶναι ἡμῶν, ὥστε τοποθετούμενον μέσα μας τὸ ἀντίδοτον τοῦτο νὰ δύναται νὰ ἐξωθήσῃ διὰ τῆς ἀντιδράσεώς του τὴν προεισαχθεῖσαν εἰς τὸ σῶμα μας βλάβην τοῦ δηλητηρίου.

2. Ποῖον εἶναι τὸ ἀντίδοτον τοῦτο; Οὐδὲν ἄλλο παρὰ τὸ σῶμα ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐδείχθη ἀνώτερον τοῦ θανάτου καὶ ἔγινεν ἀρχὴ τῆς ζωῆς μας. Διότι, καθὼς λέγει ὁ Ἀπόστολος, ὅπως ἡ μικρὰ ζύμη ἀφομοιώνει πρὸς ἑαυτὴν ὅλον τὸ φύραμα¹⁷, οὕτω καὶ τὸ λαβὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀθανασίαν σῶμα, ἀφοῦ εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἰδικόν μας, ἀφομοιώνει καὶ μεταφέρει τὸ ὅλον πρὸς ἑαυτό. Ὅπως δηλαδὴ ὅταν ἀναμιχθῇ τὸ δηλητήριον μὲ τὸ ὠφέλιμον φάρμακον, ὀλόκληρον τὸ μίγμα ἀχρηστεύεται, οὕτω καὶ τὸ ἀθάνατον σῶμα, ἀφοῦ εἰσῆλθεν εἰς τὸν ἀναλαβόντα αὐτόν, μετατρέπει πρὸς τὴν φύσιν αὐτοῦ τὸ σύνολον. Ἀλλὰ βεβαίως δὲν ὑπάρχει ἄλλος τρόπος νὰ εἰσέλθῃ κάτι εἰς τὸ σῶμα, ἐὰν δὲν ἐνωθῇ μὲ τὰ σπλάγχνα μας διὰ βρώσεως καὶ πόσεως. Ἐπομένως εἶναι ἀναγκαῖον νὰ δεχθῶμεν τὴν ζωοποιὸν δύναμιν τοῦ Πνεύματος κατὰ τὸν δυνατὸν εἰς τὴν φύσιν τρόπον. Ἀφοῦ δὲ μόνον τὸ θεοδόχον ἐκεῖνο σῶμα ἐδέχθη τὴν χάριν ταύτην τῆς ἀθανασίας, ἄλλως δὲ ἀπεδείχθη ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν τὸ σῶμα

ἀθάνατον κοινωνίας ἐν μετουσίᾳ τῆς ἀφθαρσίας γενόμενον, σκοπῆσαι προσήκει, πῶς ἐγένετο δυνατὸν τὸ ἐν ἐκεῖνο σῶμα ταῖς τοσαύταις τῶν πιστῶν μυριάσι κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην εἰσαεῖ καταμεριζόμενον, ὅλον ἐν ἐκάστω διὰ τοῦ μέρους γενέσθαι καὶ αὐτὸ μένειν ἐφ' ἑαυτοῦ ὅλον.

3. Οὐκοῦν ὡς ἂν πρὸς τὸ ἀκόλουθον ἡμῖν ἢ πίστις βλέπουσα μηδεμίαν ἀμφιβολίαν περὶ τοῦ προκειμένου νοήματος ἔχει, μικρὸν τι προσήκει παρασχολῆσαι τὸν λόγον εἰς τὴν φυσιολογίαν τοῦ σώματος. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι ἡ τοῦ σώματος ἡμῶν φύσις αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἐν ἰδίᾳ τινὶ ὑποστάσει ζωὴν οὐκ ἔχει, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐπιρροεῦσός αὐτῇ δυνάμεως συνέχει τε ἑαυτὴν καὶ ἐν τῷ εἶναι μένει, ἀπαύστῳ κινήσει τὸ ἐλλείπον πρὸς ἑαυτὴν ἐφελκομένη καὶ τὸ περιττεῦον ἀπωθουμένη; Καὶ ὥσπερ τις ἄσκητος ὕγροῦ τινος πλήρης ὢν, εἰ κατὰ τὸν πυθμένα τὸ ἐγκείμενον ὑπεξιοί, οὐκ ἂν φυλάσσοι τὸ περὶ τὸν ὄγκον ἑαυτοῦ σχῆμα, μὴ ἀντεισιόντος ἄνωθεν ἐτέρου πρὸς τὸ κενούμενον, ὥστε τὸν ὀρῶντα τὴν ὀγκώδη τοῦ ἀγγείου τούτου περιοχὴν εἰδέναι μὴ ἰδίαν εἶναι τοῦ φαινομένου, ἀλλὰ τὸ εἰσρέον ἐν αὐτῷ γινόμενον σχηματίζειν τὸ περιέχον τὸν ὄγκον, οὕτω καὶ ἡ τοῦ σώματος ἡμῶν κατασκευὴ ἴδιον μὲν πρὸς τὴν ἑαυτῆς σύστασιν οὐδὲν ἡμῖν γνώριμον ἔχει, διὰ δὲ τῆς ἐπεισαγομένης δυνάμεως ἐν τῷ εἶναι μένει. Ἡ δὲ δύναμις αὕτη τροφή καὶ ἔστι καὶ λέγεται.

4. Ἐτι δὲ οὐχ ἡ αὕτη πᾶσι ταῖς τρεφομένοις σώμασι, ἀλλὰ τις ἐκάστω κατάλληλος παρὰ τοῦ τὴν φύσιν οἰκονομοῦντος ἀποκεκλήρωται. Τὰ μὲν γὰρ τῶν ζῶων ῥιζωρουχόοντα τρέφεται· ἐτέροις ἔστιν ἡ πόα τρόφιμος· τινῶν δὲ ἡ τροφή σάρκες εἰσίν. Ἀνθρώπῳ δὲ κατὰ τὸ προηγουμένον ἄρτος, καὶ εἰς τὴν τοῦ ὕγροῦ διαμονὴν καὶ συντήρησιν ποτὸν γίνεται, οὐκ αὐτὸ μόνον τὸ ὕδωρ,

μας νὰ καταστῆ ἀθάνατον ἔκτος ἂν διὰ τῆς ἐπικοινωνίας μὲ τὸ ἀθάνατον συμμετάσχη τῆς ἀφθαρσίας, πρέπει νὰ ἐξετασθῆ, πῶς κατέστη δυνατόν τὸ ἐν ἐκεῖνο σῶμα καταμεριζόμενον διαπαντὸς εἰς τὰς τόσας μυριάδας τῶν εἰς ὄλην τὴν οἰκουμένην πιστῶν νὰ γίνεται εἰς ἕκαστον ὄλον διὰ τοῦ μέρους καὶ νὰ μένη καθ' ἑαυτὸ ὁλόκληρον.

3. Ἐπομένως, διὰ νὰ μὴ ἀφήσῃ καμμίαν ἀμφιβολίαν ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ προκειμένου θέματος ἢ πίστις ἡμῶν, ἀκολουθοῦσα τὴν κοινὴν λογικὴν, πρέπει δι' ὀλίγον νὰ ἀσχοληθῆ μὲ τὴν φυσιολογίαν τοῦ σώματος. Ποῖος πράγματι δὲν γνωρίζει ὅτι ἡ φύσις τοῦ σώματός μας δὲν ἔχει αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν εἰς ἰδιαιτέραν ὑπόστασιν τὴν ζωὴν, ἀλλὰ συνέχει ἑαυτὴν καὶ μένει εἰς τὴν ὑπαρξιν διὰ τῆς δυνάμεως ἢ ὁποῖα εἰσέρχεται εἰς αὐτήν, ἐλκύουσα πρὸς ἑαυτὴν τὰ ἐλλείποντα δι' ἀπαύστου κινήσεως καὶ ἀπωθοῦσα τὰ περιττὰ; Συμβαίνει ὅ,τι καὶ μὲ ἓνα ἄσκόν, ὁ ὁποῖος, ὅταν τὸ περιεχόμενον εἰς αὐτὸν ὑγρὸν διαρρῆ ἀπὸ τὸν πυθμένα, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διατηρῆ τὸ σχῆμα του, ἂν δὲν εἰσέλθῃ ἐκ τῶν ἄνω ἄλλο ὑγρὸν διὰ νὰ ἀντικαταστήσῃ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐχύθη, ὥστε ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος βλέπει τὴν ὀγκώδη περιφέρειαν τοῦ ἀσκοῦ νὰ γνωρίζῃ ὅτι αὐτὴ δὲν ἀνήκει εἰς τὸν φαινόμενον ἄσκόν ἀλλὰ σχηματίζεται ἀπὸ τὸ εἰς τὸν ἄσκόν εἰσερχόμενον ὑγρὸν. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ ἡ κατασκευὴ τοῦ σώματός μας δὲν ἔχει κανέν ἰδικόν της στοιχεῖον πρὸς σύστασιν ἑαυτῆς τὸ ὁποῖον εἶναι γνώριμον εἰς ἡμᾶς, μένει δὲ τοῦτο εἰς τὴν ὑπαρξιν διὰ τῆς εἰσερχομένης δυνάμεως. Ἡ δύναμις δὲ αὐτὴ λέγεται καὶ εἶναι ἡ τροφή.

4. Ἐπὶ πλέον ἡ τροφή δὲν εἶναι ἡ ἴδια διὰ πάντα τὰ τρεφόμενα σώματα, ἀλλὰ δι' ἕκαστον καθωρίσθη ἢ κατάλληλος ἀπὸ τὸν οἰκονομοῦντα τὴν φύσιν, οὕτω ἄλλα μὲν ἐκ τῶν ζώων τρέφονται σκάπτοντα ρίζας, ἄλλα τρέφονται μὲ τὴν χλόην, ἄλλα δὲ μὲ σάρκας. Διὰ τὸν ἄνθρωπον κατὰ κύριον λόγον τροφή εἶναι ὁ ἄρτος πρὸς διαμονὴν δὲ καὶ συντήρησιν τῆς ὑγρότητος τοῦ σώματός του χρησιμοποιεῖται ποτόν, ὄχι ἀπλῶς μό-

ἀλλ' οἶνω πολλάκις ἐφηδυνόμενον πρὸς τὴν τοῦ θερμοῦ τοῦ ἐν ἡμῖν συμμαχίαν. Οὐκοῦν ὁ πρὸς ταῦτα βλέπων δυνάμει πρὸς τὸν ὄγκον τοῦ ἡμετέρου σώματος βλέπει. Ἐν ἐμοὶ γὰρ ἐκεῖνα γενόμενα αἷμα καὶ σῶμα γίνεται καταλλήλως, διὰ τῆς ἀλλοιωτικῆς δυνάμεως πρὸς τὸ τοῦ σώματος εἶδος τῆς τροφῆς καθισταμένης.

5. Τούτων ἡμῖν τοῦτον διευκρινηθέντων τὸν τρόπον, ἐπανακτέον πάλιν πρὸς τὰ προκείμενα τὴν διάνοιαν. Ἐζητεῖτο γὰρ, πῶς τὸ ἐν ἐκείνῳ σῶμα πᾶσαν ζωοποιεῖ τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν, ἐν ὅσοις ἡ πίστις ἐστί, πρὸς πάντας μεριζόμενον καὶ αὐτὸ οὐ μειούμενον. Τάχα τοίνυν ἐγγὺς τοῦ εἰκότος λόγου γινόμεθα. Εἰ γὰρ παντὸς σώματος ἡ ὑπόστασις ἐκ τῆς τροφῆς γίνεται, αὕτη δὲ βρώσις καὶ πόσις ἐστίν, ἔστι δὲ ἐν τῇ βρώσει ἄρτος, ἐν δὲ τῇ πόσει τὸ ὕδωρ ἐφηδυσμένον τῷ οἶνῳ, ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Λόγος, καθὼς ἐν τοῖς πρώτοις εἴρηται, ὁ καὶ Θεὸς ὢν καὶ Λόγος, τῇ ἀνθρωπίνῃ συνεκράθη φύσει καὶ ἐν τῷ σώματι ἡμετέρῳ γενόμενος οὐκ ἄλλην τιὰν παρεκαινοτόμησε τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τὴν σύστασιν, ἀλλὰ διὰ τῶν συνήθων τε καὶ καταλλήλων ἔδωκε τῷ καθ' ἑαυτὸν σώματι τὴν διαμονήν, βρώσει καὶ πόσει περικρατῶν τὴν ὑπόστασιν. Ἡ δὲ βρώσις ἄρτος ἦν.

6. Ὡσπερ τοίνυν ἐφ' ἡμῶν, καθὼς ἤδη πολλάκις εἴρηται, ὁ τὸν ἄρτον ἰδὼν, τρόπον τινα τὸ ἀνθρώπινον βλέπει σῶμα, διὸ ἐν τούτῳ ἐκεῖνο γενόμενον τοῦτο γίνεται, οὕτω κάκει τὸ θεοδόχον σῶμα τὴν τροφήν ἄρτου παραδεξάμενον, λόγῳ τινὶ ταῦτόν ἦν ἐκείνῳ, τῆς τροφῆς, καθὼς εἴρηται, πρὸς τὴν τοῦ σώματος φύσιν μεθισταμένης. Τὸ γὰρ πάντων ἴδιον καὶ ἐπ' ἐκείνης τῆς σαρκὸς ὁμολογήθη, διὸ ἄρτῳ κάκεινο τὸ σῶμα διεκρατεῖτο. Τὸ δὲ σῶμα τῇ ἐνοικήσει τοῦ Θεοῦ Λόγου πρὸς τὴν θεϊκὴν ἀξίαν μετεποιήθη. Καλῶς οὖν καὶ νῦν τὸν τῷ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ ἀγιαζόμενον

νον ὕδωρ ἀλλὰ πολλάκις γλυκαινόμενον με οἶνον διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἐσωτερικῆς θερμότητος. Ἐπομένως ὁ παρατηρῶν αὐτὰ «δυνάμει» παρατηρεῖ καὶ τὸν ὄγκον τοῦ σώματός μας, διότι αὐτὰ εἰσερχόμενα μέσα μας γίνονται καταλλήλως αἷμα καὶ σῶμα, καθ' ὅσον ἡ τροφή διὰ μεταβολισμοῦ προσαρμόζεται πρὸς τὸ εἶδος τοῦ σώματος.

5. Ἄφοῦ λοιπὸν ταῦτα διηυκρινίσθησαν ἀπὸ ἡμᾶς κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ὡς ἐπαναφέρωμεν τὸν νοῦν μας εἰς τὸ θέμα μας. Τὸ θέμα ἦτο τοῦτο, πῶς τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ζωοποιεῖ ὀλόκληρον τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων, ὧσων δέχονται τὴν πίστιν, διαμεριζόμενον εἰς ὅλους χωρὶς αὐτὸ νὰ ἐλαττοῦται. Ἴσως ἐξ ὧσων εἶπαμεν νὰ εἴμεθα πλησίον τῆς ἐρμηνείας τοῦ ζητήματος. Πράγματι ἐὰν ἡ ὑπόστασις παντὸς σώματος γίνεται ἀπὸ τὴν τροφήν, αὕτη δὲ εἶναι βρῶσις καὶ πόσις, ὑπάρχει δὲ εἰς τὴν βρῶσιν ὁ ἄρτος εἰς δὲ τὴν πόσιν τὸ ὕδωρ ἀναμειγμένον με τὸν οἶνον, ὁ δὲ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐλέχθη ἔμπροσθεν, ὁ Θεὸς καὶ Λόγος, ἀνεμίχθη με τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ εὔρεθει εἰς τὸ σῶμα μας δὲν ἐκαινοτόμησεν ἄλλον τρόπον διὰ τὴν συντήρησιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀλλὰ διετήρησε τὸ σῶμά του διὰ τῶν συνήθων καὶ τῶν καταλλήλων μέσων, συγκρατῶν τὴν ὑπόστασιν του με φαγητὸν καὶ ποτὸν. Καὶ ἡ βρῶσις ἦτο ὁ ἄρτος.

6. Ὅπως λοιπὸν εἰς τὴν περίπτωσιν ἡμῶν, καθὼς ἤδη πολλάκις ἔχει λεχθῆ, ὁ ἰδὼν τὸν ἄρτον βλέπει τρόπον τινὰ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, καθότι ὁ ἄρτος εἰσερχόμενος εἰς τοῦτο γίνεται σῶμα, οὕτω συμβαίνει καὶ ἐκεῖ· τὸ θεοδόχον δηλαδὴ σῶμα λαβὸν τὴν τροφήν τοῦ ἄρτου, κατ' ἀναλογίαν ἦτο ταυτὸν με ἐκεῖνο τὸ σῶμα, ἐφ' ὅσον, ὅπως ἔχει λεχθῆ, ἡ τροφή μετατρέπεται πρὸς τὴν φύσιν τοῦ σώματος. Ὅτι εἶναι κοινὸν δι' ὅλους ὠμολογήθη ὅτι ἴσχυε δι' ἐκείνην τὴν σάρκα, καθ' ὅσον δι' ἄρτου καὶ ἐκεῖνο τὸ σῶμα διετηρεῖτο. Τὸ δὲ σῶμα με τὴν ἐνοίκησιν τοῦ Θεοῦ Λόγου μετεποiehθη πρὸς τὴν θεϊκὴν ἀξίαν. Καλῶς λοιπὸν καὶ τῶρα πιστεύομεν ὅτι ὁ ἄρτος ἀγιαζόμενος διὰ τοῦ

ἄρτον εἰς σῶμα τοῦ Θεοῦ Λόγου μεταποιεῖσθαι πιστεύομεν. Καὶ γὰρ ἐκεῖνο τὸ σῶμα, ἄρτος τῆ δυνάμει ἦν. Ἐγιάσθη δὲ τῆ ἐπισκηνώσει τοῦ Λόγου τοῦ σκηνώσαντος ἐν τῆ σαρκί.

7. Οὐκοῦν ὅθεν ὁ ἐν ἐκείνῳ τῷ σώματι μεταποιηθεὶς ἄρτος εἰς θεῖαν μεθίστη δύναμιν, διὰ τοῦ αὐτοῦ καὶ νῦν τὸ ἴσον γίνεται. Ἐκεῖ τε γὰρ ἡ τοῦ Λόγου χάρις ἅγιον ἐποιεῖτο σῶμα, ᾧ ἐκ τοῦ ἄρτου ἡ σύστασις ἦν, καὶ τρόπον τινα καὶ αὐτὸ ἄρτος ἦν, ἐνταῦθα τε ὡσαύτως ὁ ἄρτος, καθὼς φησιν ὁ ἀπόστολος, ἀγιάζεται διὰ Λόγου Θεοῦ καὶ ἐντεύξεως, οὐ διὰ βρώσεως καὶ πόσεως προῖων εἰς τὸ σῶμα τοῦ Λόγου, ἀλλ' ἐκτὸς πρὸς τὸ σῶμα τοῦ Λόγου μεταποιούμενος, καθὼς εἴρηται ὑπὸ τοῦ Λόγου, ὅτι «Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου». Πάσης δὲ σαρκὸς καὶ διὰ τοῦ ὑγροῦ τρεφομένης (οὐ γὰρ ἂν δίχα τῆς πρὸς τοῦτο συζυγίας τὸ ἐν ἡμῖν γεῶδες ἐν τῷ ζῆν διαμένει), ὡπερ διὰ τῆς στερεῶς καὶ ἀντιτύπου τροφῆς τὸ στερεόν τοῦ σώματος ὑποστηρίζομεν, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τῷ ὑγρῷ τὴν προσθήκην ἐκ τῆς ὁμογενοῦς ποιούμεθα φύσεως. Ὅπερ ἐν ἡμῖν γενόμενον διὰ τῆς ἀλλοιωτικῆς δυνάμεως ἐξαιματοῦται, καὶ μάλιστα γε εἰ διὰ τοῦ οἴνου λάβοι τὴν δύναμιν πρὸς τὴν εἰς τὸ θερμὸν μεταποίησιν.

8. Ἐπεὶ οὖν καὶ τοῦτο τὸ μέρος ἡ θεοδόχος ἐκείνου σὰρξ πρὸς τὴν σύστασιν ἑαυτῆς παρεδέξατο, ὁ δὲ φανερωθεὶς Λόγος διὰ τοῦτο κατέμιξεν ἑαυτὸν τῆ ἐπικλήρω τῶν ἀνθρώπων φύσει, ἵνα τῆ τῆς θεότητος κοινωνία συναποθεωθῆ τὸ ἀνθρώπινον· τούτου χάριν πᾶσι τοῖς πεπιστευκόσι τῆ οἰκονομίᾳ τῆς χάριτος ἑαυτὸν ἐνσπείρει διὰ τῆς σαρκὸς, οἷς ἡ σύστασις ἐξ οἴνου τε καὶ ἄρτου ἐστὶ, τοῖς σώμασι τῶν πεπιστευκότων κατακιρνᾶμενος, ὡς ἂν τῆ πρὸς τὸ ἀθάνατον ἐνώσει καὶ ὁ ἀνθρώπος τῆς ἀφθαρσίας μέτοχος γένοιτο. Ταῦτα δὲ δίδωσι τῆ τῆς εδλογίας δυνά-

18. Α' Τιμ. 4,5.

19. Ματθ. 22,26 καὶ παράλληλα.

Λόγου τοῦ Θεοῦ μεταποιεῖται εἰς σῶμα τοῦ Θεοῦ Λόγου. Διότι ὁ ἄρτος τῆς δυνάμει ἦτο ἐκεῖνο τὸ σῶμα. Ἠγιάσθη δὲ διὰ τῆς εἰς τοῦτο ἐγκατοικήσεως τοῦ Λόγου ὁ ὁποῖος ἐνεσαρκώθη ἐν αὐτῷ.

7. Ἐπομένως διὰ τῆς ἰδίας χάριτος, μὲ τὴν ὁποῖαν ὁ εἰς ἐκεῖνο τὸ σῶμα μεταποιηθεὶς ἄρτος μετεβλήθη εἰς θεῖαν δύναμιν, γίνεται καὶ τώρα κάτι παρόμοιον. Πράγματι καὶ ἐκεῖ ἡ χάρις τοῦ Λόγου καθίστα ἅγιον τὸ σῶμα τὸ ὁποῖον συντηρεῖτο διὰ τοῦ ἄρτου καὶ τρόπον τινὰ ἄρτος ἦτο καὶ αὐτό, καὶ ἐδῶ ἐπίσης εἰς τὴν εὐχαριστίαν ὁ ἄρτος ἀγιάζεται, ὡς λέγει ὁ Ἀπόστολος, διὰ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ προσευχῆς¹⁸, μὴ προχωρῶν εἰς τὸ σῶμα τοῦ Λόγου διὰ βρώσεως καὶ πόσεως, ἀλλ' εὐθύς ἀμέσως μεταποιούμενος εἰς τὸ σῶμα τοῦ Λόγου, ὡς ἐλέχθη ὑπὸ τοῦ Λόγου· «Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου»¹⁹. Ἀφοῦ δὲ πᾶσα σὰρξ τρέφεται καὶ διὰ τοῦ ὑγροῦ (διότι, χωρὶς τὴν σύνθεσιν μὲ αὐτὸ δὲν δύναται νὰ ζήσει τὸ γήϊνον μέρος μας), ὅπως μὲ τὴν στερεὰν καὶ σκληρὰν τροφήν συντηροῦμεν τὸ στερεὸν μέρος τοῦ σώματος κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ διὰ τοῦ ὑγροῦ συντηροῦμεν τὸ ὑγρὸν μέρος τῆς φύσεώς μας, προσθέτοντες αὐτὸ εἰς τὸ ὑγρὸν. Καὶ τοῦτο εἰσερχόμενον εἰς τὸ σῶμα μας διὰ τοῦ μεταβολισμοῦ ἐξαιματώνεται, καὶ μάλιστα ἂν λάβῃ καὶ ἀπὸ τὸν οἶνον τὴν δύναμιν πρὸς τὴν εἰς τὸ θερμὸν μεταποίησιν.

8. Ἐπειδὴ λοιπὸν καὶ τοῦτο τὸ στοιχεῖον ἡ θεοδόχος σὰρξ τοῦ Λόγου προσέλαβε διὰ τὴν συντήρησιν αὐτῆς, ὁ δὲ φανερωθεὶς Λόγος κατέμιξεν τὸν ἑαυτὸν του μὲ τὴν πρόσκαιρον φύσιν τῶν ἀνθρώπων, ἵνα διὰ τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῆς θεότητος συναποθεοποιηθῆ τὸ ἀνθρώπινον γένος· διὰ τοῦτο ἐνσπείρει τὸν ἑαυτὸν του εἰς ὅλους τοὺς πιστεύοντας εἰς τὴν οἰκονομίαν τῆς χάριτος διὰ τῆς σαρκὸς ἡ ὁποία συνίσταται ἐξ οἴνου καὶ ἄρτου, ἀναμιγνυόμενος μὲ τὰ σώματα τῶν πιστευόντων, ὥστε διὰ τῆς ἐνώσεώς του μὲ τὸ ἀθάνατον καὶ ὁ ἄνθρωπος γίνῃ μέτοχος τῆς ἀθανασίας. Ταῦτα δὲ προσφέρει μεταστοιχειώσας εἰς

μει πρὸς ἐκεῖνο μεταστοιχειώσας τῶν φαινομένων τὴν φύσιν.

38 1. Οὐδὲν οἶμαι τοῖς εἰρημένοις ἐνδεῖν τῶν περὶ τοῦ μυστηρίου ζητουμένων, πλὴν τοῦ κατὰ τὴν πίστιν λόγου, ὃν δι' ὀλίγου μὲν καὶ ἐπὶ τῆς παρουσίας ἐκθησόμεθα πραγματείας, τοῖς δὲ τὸν τελειότερον ἐπιζητοῦσι λόγον, ἤδη προεξεθέμεθα ἐν ἑτέροις πόνοις, διὰ τῆς δυνατῆς ἡμῖν σπουδῆς ἐν ἀκριβείᾳ τὸν λόγον ἀπλώσαντες. Ἐν οἷς πρὸς τε τοὺς ἐναντίους ἀγωνιστικῶς συνεπλάκημεν καὶ καθ' ἑαυτοὺς περὶ τῶν προσφερομένων ἡμῖν ζητημάτων ἐπισκεψάμεθα.

2. Τῷ δὲ παρόντι λόγῳ τοσοῦτον εἰπεῖν περὶ τῆς πίστεως καλῶς ἔχειν ᾠθήθημεν, ὅσον ἢ τοῦ Ἐθαγγελίου περιέχει φωνή, ὡς καὶ τὸν γεννώμενον κατὰ τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν εἶδέναι παρὰ τίνος γεννᾶται καὶ ποῖον γίνεται ζῶον. Μόνον γὰρ τοῦτο τῆς γεννήσεως τὸ εἶδος κατ' ἐξουσίαν ἔχει, ὅτι περ ἂν ἔληται τοῦτο γενέσθαι.

39 1. Τὰ μὲν γὰρ λοιπὰ τῶν τικτομένων τῇ δομῇ τῶν ἀπογεννώντων ὁφίσταται. Ὁ δὲ πνευματικὸς τῆς ἐξουσίας ἤρηται τοῦ τικτομένου. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐν τούτῳ ἐστὶν ὁ κίνδυνος, ἐν τῷ διαμαρτεῖν τοῦ συμφέροντος, κατ' ἐξουσίαν προκειμένης παντὶ τῆς αἰρέσεως, καλῶς ἔχειν φημί τὸν πρὸς τὴν γέννησιν τὴν ἰδίαν δομῶντα προδιαγνῶναι τῷ λογισμῷ, τίς αὐτῷ λυσιτελήσει πατῆρ καὶ ἐκ τίνος αὐτοῦ ἄμεινον συστήναι τὴν φύσιν. Εἴρηται γὰρ ὅτι κατ' ἐξουσίαν τοὺς γεννήτορας ὁ τοιοῦτος αἰρεῖται τόκος.

2. Διχῆ τοίνυν τῶν ὄντων μεμερισμένων, εἰς τὸ κτιστὸν καὶ τὸ ἀκτιστον, καὶ τῆς μὲν ἀκτίστου φύσεως τὸ ἀτρεπτὸν τε

20. Ἐννοεῖται ἐδῶ τὸ σύγγραμμα τοῦ Γρηγορίου, Ἀντιρρητικὸς πρὸς Εὐνόμιον.

τὸ σῶμα του τὴν φύσιν τῶν φαινομένων διὰ τῆς δυνάμεως τῆς εὐλογίας.

38 1. Νομίζω ὅτι ὕστερα ἀπὸ ὅσα ἐλέχθησαν δὲν ὑπολείπεται τίποτε εἰς τὸ περὶ τῶν μυστηρίων θέμα, πλὴν τοῦ ζητήματος τῆς πίστεως. Τὸ ζήτημα τοῦτο δι' ὀλίγων μὲν θὰ ἐκθέσωμεν καὶ εἰς τὴν παροῦσαν πραγματείαν, δι' ὅσους δὲ ζητοῦν πληρεστέραν ἐξέτασιν, ἤδη ἔχομεν ἐκθέσει τὰ περὶ αὐτοῦ εἰς ἄλλας προηγουμένας πραγματείας, ἀναπτύξαντες τὴν ἐκθεσὶν μὲ ὄσπην ἡδυνάμεθα προσοχὴν καὶ ἀκρίβειαν. Διὰ τῶν συγγραμμάτων τούτων ἀφ' ἑνὸς μὲν ἠγωνίσθημεν ἀντιρρητικῶς κατὰ τῶν ἀντιθέτων²⁰, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐμελετήσαμεν θετικῶς τὰ ζητήματα.

2. Εἰς τὴν παροῦσαν δὲ μελέτην τόσα μόνον ἐνομίσαμεν καλὸν νὰ εἴπωμεν περὶ τοῦ ζητήματος τῆς πίστεως ὅσα περιέχει ὁ λόγος τοῦ Εὐαγγελίου, διὰ τὸ νὰ γνωρίζῃ ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος γεννᾶται κατὰ τρόπον πνευματικὸν ἀπὸ ποῖον γεννᾶται καὶ τί εἶδους ζωὸν γίνεται. Διότι μόνον τοῦτο τὸ εἶδος τῆς γεννήσεως ἔχει δύναμιν νὰ γίνεται κανεὶς ὅ,τι αὐτὸς προτιμᾷ.

39 1. Πράγματι ἀπὸ τὰ γεννώμενα τὰ μὲν ἄλλα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ὀρμὴν τῶν γεννώντων αὐτά, τὸ πνευματικὸν ὁμῶς γέννημα ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτὸν ὁ ὁποῖος γεννᾶται. Ἐπειδὴ λοιπὸν εἰς τοῦτο ἔγκειται ὁ κίνδυνος, εἰς τὸ νὰ ἀστοχήσῃ τοῦ συμφέροντος, καθ' ὅσον ἡ ἐλευθέρᾳ προτίμησις εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ καθενός, νομίζω ὅτι εἶναι καλὸν ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος κατευθύνεται εἰς τὴν πνευματικὴν του γέννησιν νὰ προμελετᾷ εἰς τὴν σκέψιν του ποῖος πατήρ θὰ τὸν ὠφελήσῃ καὶ ἀπὸ ποῖα συστατικὰ εἶναι προτιμότερον νὰ συντελεσθῇ ἡ φύσις του. Ὅπως ἐλέχθη ἄλλωστε τὸ τοιοῦτον τέκνον ἔχει τὴν ἐξουσίαν νὰ ἐκλέξῃ τοὺς γονεῖς του.

2. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὰ ὄντα εἶναι διηρημένα εἰς δύο, εἰς κτιστὰ καὶ εἰς ἄκτιστα, καὶ ἡ μὲν ἄκτιστος φύσις ἔχει μέσα της τὸ ἄτρεπτον ἀμετάβλητον, ἡ δὲ κτίσις ἔχει μέσα τὸ τρεπτὸν καὶ

καὶ ἀμετάθετον ἐν ἑαυτῇ κεκτημένης, τῆς δὲ κτίσεως πρὸς τροπὴν ἀλλοιουμένης, ὃ κατὰ λογισμόν τὸ λυσιτελοῦν προαιρούμενος, τίνος αἰρήσεται μᾶλλον γενέσθαι τέκνον, τῆς ἐν τροπῇ θεωρουμένης ἢ τῆς ἀμετάστατόν τε καὶ παγίαν καὶ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχουσαν ἐν τῷ ἀγαθῷ κεκτημένης τὴν φύσιν; (Ἐπεὶ οὖν ἐν τῷ Ἐδαγγελίῳ τὰ τρία παρεδέδοται πρόσωπά τε καὶ ὀνόματα, δι' ὧν ἡ γένεσις τοῖς πιστεύουσι γίνεται, γεννᾶται δὲ κατὰ τὸ ἴσον ὃ ἐν τῇ Τριάδι γεννώμενος παρὰ τοῦ Πατρὸς τε καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ἁγίου (οὕτω γὰρ φησι περὶ τοῦ Πνεύματος Ἐδαγγέλιον, ὅτι «τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος πνεῦμά ἐστι»), καὶ ὁ Παῦλος «ἐν Χριστῷ» γεννᾶ, καὶ ὁ Πατὴρ πάντων ἐστὶ πατὴρ), ἐνταῦθά μοι νηφέτω τοῦ ἀκροατοῦ ἡ διάνοια, μὴ τῆς ἀστατούσεως φύσεως ἑαυτὴν ἔκγονον ποιήσῃ, ἐξὸν τὴν ἄτρεπτόν τε καὶ ἀναλλοίωτον ἀρχηγὸν ποιήσασθαι τῆς ἰδίας.

3. Κατὰ γὰρ τὴν διάθεσιν τῆς καρδίας τοῦ προσιόντος τῇ οἰκονομίᾳ καὶ τὸ γινόμενον τὴν δύναμιν ἔχει, ὥστε τὸν μὲν ἄκτιστον ὁμολογοῦντα τὴν ἁγίαν Τριάδα εἰς τὴν ἄτρεπτόν τε καὶ ἀναλλοίωτον εἰσελθεῖν ζωὴν, τὸν δὲ κτιστὴν φύσιν ἐν τῇ Τριάδι διὰ τῆς ἠπατημένης ὑπολήψεως βλέποντα, ἔπειτα ἐν αὐτῇ βαπτιζόμενον, πάλιν τῷ τρεπτῷ τε καὶ ἀλλοιουμένῳ ἐγγεννηθῆναι βίῳ. Τῇ γὰρ τῶν γεννῶντων φύσει κατ' ἀνάγκην ὁμογενές ἐστὶ καὶ τὸ τικτόμενον. Τί οὖν ἂν εἴη λυσιτελέστερον, εἰς τὴν ἄτρεπτον ζωὴν εἰσελθεῖν ἢ πάλιν τῷ ἀστατοῦντι καὶ ἀλλοιουμένῳ ἐγκυματοῦσθαι βίῳ;

4. Ἐπεὶ οὖν παντὶ δῆλόν ἐστι, τῷ καὶ ὅπως οὖν διανοίας μετέχοντι, ὅτι τὸ ἐστῶς τοῦ μὴ ἐστῶτος πολὺ τιμιώτερον καὶ τοῦ ἔλλιπτος τὸ τέλειον καὶ τοῦ δεομένου τὸ μὴ δεόμενον καὶ τοῦ διὰ προκοπῆς ἀνιόντος τὸ μὴ ἔχον εἰς ὃ τι προέλθῃ, ἀλλ' ἐπὶ τῆς τελειότητος τοῦ ἀγαθοῦ μένον ἀεὶ, ἐπάναγκες ἂν εἴη ἐν ἐξ

21. Ἱω. 3,6.

22. Α' Κορ. 4,15.

23. Φιλ. 1,2.

μεταβλητόν, ἐκείνος ὁ ὁποῖος ἐκλέγει τὸ ὠφέλιμον κατόπιν περισκέψεως ποίας φύσεως νὰ προτιμήσῃ νὰ γίνη τέκνον, ἐκείνης ἡ ὁποία εἶναι μεταβλητὴ ἢ ἐκείνης ἡ ὁποία ἔχει ὑπόστασιν ἀμετάπτωτον, παγίαν καὶ πάντοτε σταθεράν εἰς τὸ ἀγαθόν; Ἐπειδὴ λοιπὸν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον διδάσκονται τρία πρόσωπα καὶ ὀνόματα, διὰ τῶν ὁποίων πραγματοῦται ἡ γέννησις τῶν πιστῶν, ὁ δὲ ἐν τῇ Τριάδι γεννώμενος γεννᾶται ἐξ Ἰσου καὶ ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ ἀπὸ τὸν Υἱὸν καὶ ἀπὸ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον (διότι οὕτω λέγει τὸ Εὐαγγέλιον περὶ τοῦ Πνεύματος, ὅτι «τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος πνεῦμά ἐστι»²¹, καὶ ὁ Παῦλος «ἐν Χριστῷ» γεννᾶ²², καὶ ὁ Πατὴρ πάντων εἶναι Πατὴρ²³), παρακαλῶ ἄς προσέξῃ πολὺ ὁ ἀκροατὴς μου τὸ ζήτημα τοῦτο, διὰ νὰ μὴ καταστήσῃ ἑαυτὸν γέννημα τῆς ἀσταθοῦς φύσεως, ἐνῶ ἀπὸ αὐτὸν ἐξαρτᾶται νὰ καταστήσῃ τὴν ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον φύσιν ἀρχηγὸν τῆς ἰδικῆς τοῦ.

3. Πράγματι ἡ δύναμις τοῦ γεννήματος μορφώνεται κατὰ τὴν διάθεσιν τῆς καρδίας αὐτοῦ τούτου τοῦ προσερχομένου εἰς τὴν θρησκείαν μας, ὥστε ὁ μὲν ὁμολογῶν ἄκτιστον τὴν ἁγίαν Τριάδα νὰ εἰσέρχεται εἰς τὴν ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον ζωὴν, ὁ δὲ βλέπων κτιστὴν τὴν φύσιν τῆς Τριάδος διὰ τῆς πλανερᾶς γνώμης καὶ παρὰ ταῦτα βαπτιζόμενος εἰς αὐτὴν νὰ γεννᾶται πάλιν εἰς τὸν τρεπτὸν καὶ μεταβλητὸν βίον. Καθ' ὅσον ἀναγκαίως τὸ γεννώμενον εἶναι ὁμογενὲς μὲ τὴν φύσιν τῶν γεννητόρων. Ποῖον λοιπὸν εἶναι ὠφελιμώτερον, ἢ εἴσοδος εἰς τὴν ἄτρεπτον ζωὴν ἢ ἡ παλινδρομήσις εἰς τὴν ἀστατον καὶ τρεπτὴν ζωὴν;

4. Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶναι φανερόν εἰς τὸν καθένα, καὶ εἰς τὸν ἔχοντα ἔστω καὶ μικρὰν διάνοιαν ἀκόμη, ὅτι τὸ σταθερὸν εἶναι πολὺ ἀξιολογώτερον ἀπὸ τὸ ἀσταθὲς καὶ τὸ τέλειον ἀπὸ τὸ ἔλλιπές καὶ τὸ μὴ στερούμενον ἀπὸ τὸ στερούμενον καὶ τὸ μὴ ἔχον ἀνάγκην τελειοποιήσεως ὡς διαμένον πάντοτε μέσα εἰς τὴν τελειότητα τοῦ ἀγαθοῦ ἀπὸ τὸ ἀνερχόμενον δι' ἐξελικτικῆς προόδου διὰ τοῦτο θὰ ἦτο ἀναγκαῖον ὁ ἔχων τουλάχισ-

ἀμφοτέρων αἰρεῖσθαι τὸν γε νοῦν ἔχοντα, ἢ τῆς ἀκτίστου φύσεως εἶναι πιστεύειν τὴν ἁγίαν Τριάδα καὶ οὕτως ἀρχηγὸν διὰ τῆς πνευματικῆς γενέσεως ποιεῖσθαι τῆς ἰδίας ζωῆς, ἢ εἰ ἔξω τῆς τοῦ πρώτου καὶ ἀληθινοῦ καὶ ἀγαθοῦ Θεοῦ φύσεως, τῆς τοῦ Πατρὸς λέγω, νομίζει εἶναι τὸν Υἱὸν ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μὴ συμπαραλαμβάνειν τὴν εἰς ταῦτα πίστιν ἐν τῷ καιρῷ τῆς γενέσεως, μήποτε λάθῃ τῇ ἑλλιπεῖ φύσει καὶ δεομένη τοῦ ἀγαθίνοντος ἑαυτὸν εἰσποιῶν καὶ τρόπον τινὰ πάλιν εἰς τὸ ὁμογενὲς ἑαυτὸν εἰσαγάγῃ, τῆς ὑπερεχούσης φύσεως ἀποστήσας τὴν πίστιν. Ὁ γὰρ τινι τῶν κτιστῶν ἑαυτὸν ὑποζεύξας λέληθεν εἰς αὐτό, οὐκ εἰς τὸ θεῖον τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας ἔχων.

5. Πᾶσα γὰρ ἡ κτίσις τῷ κατὰ τὸ ἴσον ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι προήκειν οἰκειῶς πρὸς ἑαυτὴν ἔχει· καὶ ὡσπερ ἐπὶ τῆς τῶν σωμάτων κατασκευῆς πάντα τὰ μέλη πρὸς ἑαυτὰ συμφυῶς ἔχει, κἂν τὰ μὲν ὑποβεβηκότα, τὰ δὲ ὑπερανεστῶτα τύχη, οὕτως ἡ κτιστὴ φύσις ἡνωταὶ πρὸς ἑαυτὴν κατὰ τὸν λόγον τῆς κτίσεως καὶ οὐδὲν ἢ κατὰ τὸ ὑπερέχον καὶ ἐνδέον ἐν ἡμῖν διαφορὰ διττήσιν αὐτὴν τῆς πρὸς ἑαυτὴν συμφυίας. Ὡν γὰρ ἐπίσης προεπινοεῖται ἡ ἀνυπαρξία, κἂν ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ διάφορον ἦ, οὐδεμίαν κατὰ τὸ μέρος τοῦτο τῆς φύσεως παραλλαγὴν ἐξευρίσκομεν.

6. Εἰ οὖν κτιστὸς μὲν ὢν ὁ ἄνθρωπος, κτιστὸν δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα καὶ τὸν μονογενῆ Θεὸν εἶναι νομίζει, μάταιος ἂν εἴῃ ἐλπίδι τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταστάσεως πρὸς ἑαυτὸν ἀναλύων. Ὁμοιον γὰρ ταῖς τοῦ Νικοδήμου ὑπολήψεσιν ἐστὶ τὸ γινόμενον, δς περὶ τοῦ δεῖν ἄνωθεν γεννηθῆναι παρὰ τοῦ Κυρίου μαθὼν, διὰ τὸ μήπω χωρῆσαι τοῦ μυστηρίου τὸν λόγον, ἐπὶ τὸν μητρῶν

στον νοῦν ἔν ἐκ τῶν δύο νὰ ἐκλέξῃ ἢ νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἡ Ἁγία Τριάς εἶναι φύσις ἄκτιστος καὶ οὕτω νὰ κάμῃ αὐτὴν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς του διὰ τῆς πνευματικῆς γεννήσεως, ἢ, ἔάν νομίζῃ ὅτι ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον εἶναι ἕξω ἀπὸ τὴν φύσιν τοῦ πρώτου καὶ ἀληθινοῦ καὶ ἀγαθοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ τοῦ Πατρὸς²³, νὰ μὴ συμπεριλαμβάνῃ τὴν εἰς ταῦτα πίστιν κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς γεννήσεώς του, μὴ τυχὸν κατὰ λάθος ἐν τῇ ἀναγεννήσει του εἰσαγάγῃ τὸν ἑαυτὸν του εἰς φύσιν ἑλλιπῆ καὶ ἔχουσαν ἀνάγκην ἀγαθοποιήσεως ἀπὸ μέρους ἄλλου καὶ τρόπον τινὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὸ ὁμογενές του, ἀπομακρύνας τὴν πίστιν του ἀπὸ τὴν ὑπερέχουσαν φύσιν. Διότι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ὑποτάσσει τὸν ἑαυτὸν εἰς τι τῶν κτιστῶν λανθανόντως βασιζει εἰς αὐτὸ καὶ ὄχι εἰς τὸ θεῖον τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας.

5. Πράγματι ὁλόκληρος ἡ κτίσις, ἐπειδὴ ἔρχεται ἰσομερῶς ἀπὸ τὴν ἀνυπαρξίαν εἰς τὴν ὑπαρξιν, εἶναι συνδεδεμένη φυσικῶς μὲ τὰ μέρη αὐτῆς. Καὶ ὅπως εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν σωμάτων ἔλα τὰ μέλη εἶναι φυσικῶς συναρμολογημένα πρὸς ἑαυτά, καίτοι μερικὰ εὐρίσκονται εἰς κατωτέρας καὶ ἄλλα εἰς ἀνωτέρας θέσεις, οὕτω καὶ ἡ κτιστὴ φύσις εἶναι ἠνωμένη πρὸς ἑαυτὴν κατὰ τὴν ἰδιότητα τοῦ κτιστοῦ καὶ καθόλου ἢ ἐντὸς ἡμῶν διάκρισις ἀνωτέρου καὶ κατωτέρου δὲν διασπᾷ τὴν ἐσωτερικὴν τῆς ἐνότητά. Εἰς τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα ἀντιλαμβανόμεθα ὅτι ἕξ ἴσου προῆλθον ἀπὸ ἀνυπαρξίαν εἰς τὴν ὑπαρξιν, ἔστω καὶ ἂν κατὰ τὰ ἄλλα διακρίνονται εἰς αὐτὰ διαφοραί, δὲν εὐρίσκομεν καμίαν παραλλαγὴν εἰς τὸ βασικὸν τοῦτο θέμα τῆς φύσεως αὐτῶν.

6. Ἐὰν λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος, ὢν κτιστός, νομίζῃ ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα καὶ ὁ Μονογενὴς Υἱὸς εἶναι κτιστά, τότε θὰ ἐματαιοπύνηι ἂν μὲ τὴν ἐλπίδα μεταστάσεως εἰς ἀνωτέραν φύσιν ἐπιστρέφῃ εἰς τὸν ἑαυτὸν του. Τὸ γινόμενον εἶναι ὅμοιον μὲ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ Νικοδήμου, ὁ ὁποῖος μαθὼν παρὰ τοῦ Κυρίου ὅτι πρέπει νὰ γεννηθῇ ἄνωθεν, ἐπειδὴ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἐννοίαν τοῦ μυστηρίου, συνεπέρανεν ὅτι πρόκειται περὶ

κόλπον τοῖς λογισμοῖς κατεσύρετο. Ὡστε εἰ μὴ πρὸς ἄκτιστον φύσιν, ἀλλὰ πρὸς τὴν συγγενῆ καὶ ὁμόδουλον κτίσιν ἑαυτὸν ἀπάγοι, τῆς κάτωθεν, οὐ τῆς ἄνωθεν ἐστὶ γεννήσεως. Φησὶ δὲ τὸ Ἐθαγγέλιον ἄνωθεν εἶναι τῶν σφωζομένων τὴν γέννησιν.

1. Ἄλλ' οὐ μοι δοκεῖ μέχρι τῶν εἰρημένων ἀδτάρακη τὴν διδασκαλίαν ἢ κατήχησις ἔχειν. Δεῖ γάρ, οἶμαι, καὶ τὸ μετὰ τοῦτο σκοπεῖν, ὃ πολλοὶ τῶν προσιόντων τῇ τοῦ βαπτίσματος χάριτι παρορῶσι, δι' ἀπάτης ἑαυτοὺς παράγοντες, καὶ τῷ δοκεῖν μόνον, οὐχὶ τῷ ὄντι γεννώμενοι. Ἡ γὰρ διὰ τῆς ἀναγεννήσεως γινομένη τῆς ζωῆς ἡμῶν μεταποίησις, οὐκ ἂν εἴη μεταποίησις, εἰ ἐν ᾧ ἐσμεν διαμένομεν. Τὸν γὰρ ἐν τοῖς αὐτοῖς ὄντα, οὐκ οἶδα πῶς ἔστιν ἄλλον τινὰ γεγενῆσθαι νομίσει, ἐφ' οὐ μὴδὲν τῶν γνωρισμάτων μετεποιήθη. Τὸ γὰρ ἐπὶ ἀνακαινισμῶ καὶ τῇ μεταβολῇ τῆς φύσεως ἡμῶν τὴν σωτήριον παραλαμβάνεσθαι γέννησιν, παντὶ δῆλόν ἐστιν. Ἀλλὰ μὴν ἢ ἀνθρωπότης αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν μεταβολὴν ἐκ τοῦ βαπτίσματος οὐ προσίεται, οὔτε τὸ λογικὸν οὔτε τὸ διανοητικὸν οὔτε τὸ ἐπιστήμης δεκτικόν, οὐδὲ ἄλλο τι τῶν χαρακτηριζόντων ἰδίως τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐν μεταποίησει γίνεται. Καὶ γὰρ ἂν πρὸς τὸ χεῖρον ἢ μεταποίησις εἴη, εἴ τι τούτων ὑπαμειφθεῖ τῶν ἰδίων τῆς φύσεως.

2. Εἰ οὖν ἢ ἄνωθεν γέννησις ἀναστοιχείωσις τις τοῦ ἀνθρώπου γίνεται, ταῦτα δὲ τὴν μεταβολὴν οὐ προσίεται, σκεπτέον τίνος μεταποιοηθέντος, ἐντελής τῆς ἀναγεννήσεως ἢ χάρις ἐστί. Δηλονότι τῶν πονηρῶν γνωρισμάτων ἐξαλειφθέντων τῆς φύσεως ἡμῶν, ἢ πρὸς τὸ κρεῖττον μετὰστασις γίνεται.

3. Οὐκοῦν εἰ, καθὼς φησιν ὁ προφήτης, λουσάμενοι τῷ μυστικῷ τούτῳ λουτρῷ, καθαροὶ τὰς προαιρέσεις γινοίμεθα,

24. Ἰω. 3,3.

24α. Ἰησ. 1,16.

ἐπιστροφῆς εἰς τὸν μητρικὸν κόλπον. Ὡστε ἂν δὲν κατευθύνεται πρὸς τὴν ἄκτιστον φύσιν ἀλλὰ πρὸς τὴν συγγενῆ καὶ ὁμόδουλον κτίσιν, τότε ἡ γέννησις του εἶναι ἐκ τῶν κάτω καὶ ὄχι ἐκ τῶν ἄνω. Τὸ δὲ Εὐαγγέλιον λέγει ὅτι ἡ γέννησις τῶν σωζομένων εἶναι ἄνωθεν ²⁴.

40 1. Δὲν νομίζω ὁμως ὅτι μὲ ὅσα ἐλέχθησαν ἕως τώρα εἶναι πλήρης ἡ διδασκαλία τῆς κατηχήσεως. Πρέπει δηλαδή, νομίζω, νὰ ἐξετάζωμεν καὶ τὸ τί ἀκολουθεῖ μετὰ τὸ βάπτισμα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον πολλοὶ ἀπὸ τοὺς προσερχομένους εἰς τὴν χάριν τοῦ μυστηρίου παραβλέπουν, ἐξαπατῶντες ἑαυτοὺς καὶ φαινομενικῶς μόνον ἀναγεννώμενοι, ὄχι δὲ πραγματικῶς. Διότι ἡ μεταποίησις τῆς ζωῆς ἡμῶν, ἡ πραγματοποιουμένη διὰ τῆς ἀναγεννήσεως, δὲν θὰ ἦτο μεταποίησις ἂν ἐμέναμεν ἐκεῖ ὅπου εἴμεθα. Δὲν γνωρίζω πῶς εἶναι δυνατόν νὰ νομίσωμεν ὅτι ἔχει γίνεαι ἄλλος ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος μένει εἰς τὴν ἴδιαν κατάστασιν, χωρὶς νὰ ἠλλαξε κανέν ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ του. Εἶναι εἰς ὅλους φανερόν ὅτι ἡ σωτηριώδης αὐτὴ γέννησις προσλαμβάνεται διὰ τὸν ἀνακαινισμόν καὶ τὴν μετατροπὴν τῆς φύσεως ἡμῶν. Πλὴν ὁμως ἡ ἀνθρωπότης καθ' ἑαυτὴν δὲν ἐπιδέχεται μεταβολὴν ἐκ τοῦ βαπτίσματος, οὔτε δὲ τὸ λογικόν οὔτε τὸ διανοητικόν οὔτε τὸ γνωστικόν οὔτε ἄλλο ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως μεταβάλλεται. Διότι ἂν μετεβάλλετο κάποιο ἀπὸ τὰ ἰδιαιτέρα χαρακτηριστικὰ τῆς φύσεως, ἡ μετατροπὴ θὰ ἦτο πρὸς τὸ χειρότερον.

2. Ἐὰν λοιπὸν ἡ ἄνωθεν γέννησις εἶναι ἀνασύνταξις τοῦ ἀνθρώπου, τὰ ἰδιαιτέρα δὲ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἐπιδέχονται μεταβολὴν, τότε πρέπει νὰ σκεφθῶμεν τί χρειάζεται νὰ ἀλλάξη ὥστε ἡ χάρις τῆς ἀναγεννήσεως νὰ εἶναι ἀποτελεσματικὴ. Εἶναι φανερόν ὅτι ἡ μετάβασις πρὸς τὸ καλύτερον γίνεται, ὅταν ἐξαλειφθοῦν τὰ πονηρὰ γνωρίσματα τῆς φύσεως ἡμῶν.

3. Ἐπομένως ἂν, καθὼς λέγει ὁ προφήτης ^{24α}, λουσθέντες εἰς τὸ μυστηριακὸν τοῦτο λουτρόν, γίνωμεν καθαροὶ κατὰ

τὰς πονηρίας τῶν ψυχῶν ἀποκλύσαντες, κρείττους γεγόναμεν καὶ πρὸς τὸ κρεῖττον μεταπεποιήμεθα. Εἰ δὲ τὸ λουτρὸν μὲν ἐπαχθείη τῷ σώματι, ἡ δὲ ψυχὴ τὰς ἐμπαθεῖς κηλίδας μὴ ἀποδύοιτο, ἀλλ' ὁ μετὰ τὴν μύησιν βίος συμβαίνει τῷ ἀμνήτῳ βίῳ, καὶ τολμηρὸν εἰπεῖν ἢ, λέξω, καὶ οὐκ ἀποτραπήσομαι, ὅτι ἐπὶ τούτων τὸ ὕδωρ, ὕδωρ ἐστίν, οὐδαμοῦ τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφανείσης τῷ γινομένῳ, ὅταν μὴ μόνον τὸ κατὰ τὸν θυμὸν αἴσχος ὑβρίζη τὴν θεῖαν μορφὴν, ἢ τὸ κατὰ πλεονεξίαν πάθος καὶ ἡ ἀκόλαστος καὶ ἡ ἀσχήμων διάνοια καὶ τῆφος καὶ φθόνος καὶ ὑπερηφανία· ἀλλὰ καὶ τὰ ἐξ ἀδικίας κέρδη παραμένη αὐτῷ καὶ ἡ ἐκ μοιχείας αὐτῷ κτηθεῖσα γυνὴ ταῖς ἡδοναῖς αὐτοῦ καὶ μετὰ τοῦτο ὑπηρετεῖται.

4. Ἐὰν ταῦτα καὶ τοιαῦτα ὁμοίως πρότερόν τε καὶ μετὰ ταῦτα περὶ τὸν βίον τοῦ βαπτισθέντος ἢ, τί μεταπεποιήται ἰδεῖν οὐκ ἔστι, τὸν αὐτὸν βλέπων, ὅνπερ καὶ πρότερον. Ὁ ἡδικοημένος, ὁ σεσυκοφαντημένος, ὁ τῶν ἰδίων ἀπωσθείς, οὐδεμίαν ὀρῶσιν ἐφ' ἑαυτῶν τὴν τοῦ λεγομένου μεταβολήν. Οὐκ ἤκουσαν καὶ παρὰ τούτου τὴν Ζακχαίου φωνήν, ὅτι «Εἰ τινὸς τι ἐσυκοφάντησα, ἀποδίδωμι τετραπλασίονα». Ἄ πρὸ τοῦ βαπτίσματος ἔλεγον, τὰ αὐτὰ καὶ νῦν περὶ τοῦ αὐτοῦ διεξέρχονται, ἐκ τῶν αὐτῶν ὀνομάτων κατονομάζουσι, πλεονέκτην, τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμητήν, ἀπὸ συμφορῶν ἀνθρωπίνων τρυφῶντα.

5. Ὁ τοίνυν ἐν τοῖς αὐτοῖς ὢν, ἔπειτα ἐπιθουλλῶν ἑαυτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον μεταβολήν, ἀκουσάτω τῆς Παύλου φωνῆς, ὅτι «Εἰ τις δοκεῖ εἶναι, μηδὲν ὢν, φρεναπατᾷ ἑαυτόν». Ὁ γὰρ μὴ γέγονας οὐκ εἶ. «Ὅσοι ἔλαβον αὐτόν», φησὶ περὶ τῶν ἀναγεννηθέντων τὸ Ἐθαγγέλιον, «ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι». Τὸ δὲ τέκνον γενόμενόν

25. Λουκᾶ 19,8.

26. Γαλ. 6,3.

27. Ἰω. 1,12.

τὴν προαίρεσίν μας, ἀποπλύναντες τὰς πονηρίας τῶν ψυχῶν, τότε ἔχομεν γίνεαι καλύτεροι καὶ ἔχομεν στραφῆ πρὸς τὸ καλύτερον. Ἐὰν ὁμως τὸ μὲν ὕδωρ τοῦ μυστηρίου λούσῃ τὸ σῶμα, ἡ δὲ ψυχὴ δὲν ἀπαλείψῃ τὰς κηλίδας τῶν παθῶν, ἀλλ' ὁ μετὰ τὸ βάπτισμα βίος εἶναι ὁ ἴδιος μὲ τὸν πρὸ τοῦ βαπτίσματος, τότε καίτοι εἶναι παράτολμον, ὁμως θὰ εἴπω καὶ δὲν θὰ διστάσω, ὅτι εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτῶν τὸ ὕδωρ τοῦ μυστηρίου εἶναι ἀπλοῦν ὕδωρ, διότι ἡ χάρις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος δὲν ἐπεφάνη εἰς τὸν βαπτιζόμενον, ἐφ' ὅσον ὄχι μόνον μὲ τὸ αἶσχος τοῦ θυμοῦ ἐξευτελίζει τὴν θεῖαν εἰκόνα, ἡ μὲ τὸ πάθος τῆς πλεονεξίας καὶ μὲ τὴν ἀκόλαστον καὶ διεφθαρμένην σκέψιν, μὲ τὴν μεγαλομανίαν καὶ τὸν φθόνον καὶ τὴν ὑπερηφάνειαν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐξ ἀδικίας κέρδη μένουσι εἰς αὐτὸν καὶ ἡ ἕκ μοιχείας ἀποκτηθεῖσα γυνὴ ὑπηρετεῖ τὰς ἡδονὰς του.

4. Ἐὰν αὐταὶ αἱ κακίαι καὶ αἱ ὁμοίαι παρακολουθοῦν τὸν βίον τοῦ βαπτίσματος καὶ πρὸ καὶ μετὰ ταῦτα, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἴδῃ αὐτὸς ὁ ὁποῖος βλέπει τὸν ἴδιον ὅπως καὶ πρὶν, κατὰ τί ἔχει ἀλλάξει. Ὁ ἠδικημένος, ὁ συκοφαντημένος, ὁ ἐκ τῆς περιουσίας του ἐξωσθεὶς δὲν βλέπουν ἐφ' ἑαυτῶν καμμίαν μεταβολὴν εἰς τὸν λεγόμενον ὡς ἀναγεννηθέντα. Δὲν ἤκουσαν καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὴν φωνὴν τοῦ Ζακχαίου, ὅτι «εἰ τινὸς τι ἐσυκοφάντησα, ἀποδίδωμι τετραπλασίως»²⁵. Ὅσα ἔλεγον δι' αὐτὸν πρὸ τοῦ βαπτίσματος τὰ ἴδια ἐκφράζουν καὶ τώρα περὶ αὐτοῦ, μὲ τὰ ἴδια ὀνόματα τὸν περιγράφουν, πλεονέκτην, ἐπιθυμητὴν τῶν ξένων πραγμάτων, διασκεδάζοντα μὲ τὰς ἀνθρωπίνης συμφοράς.

5. Ἐκεῖνος λοιπὸν ὁ ὁποῖος, ἐνῶ συνεχίζει τὴν ζωὴν του μὲ τὸν ἴδιον τρόπον, ἔπειτα διατυμπανίζει τὴν μεταστροφὴν του πρὸς τὸ καλὸν διὰ τοῦ βαπτίσματος, ὡς ἀκούσῃ τὴν φωνὴν τοῦ Παύλου, «Εἰ τις δοκεῖ εἶναι, μὴ δὲν ὢν, ἑαυτὸν φρεναπατᾶ»²⁶. Διότι δὲν εἶσαι ὅ,τι δὲν ἔγινες. Περὶ τῶν ἀναγεννηθέντων λέγει τὸ Εὐαγγέλιον «Ὅσοι ἔλαβον αὐτὸν ἔδωκεν αὐτοῖς ἕξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι»²⁷. Ἐκεῖνο δὲ τὸ ὁποῖον ἔγινε τέκνον κά-

τινος ὁμογενές πάντως ἐστὶ τῷ γεννήσαντι.

6. Εἰ οὖν ἔλαβες τὸν Θεὸν καὶ τέκνον ἐγένου Θεοῦ, δεῖξον διὰ τῆς προαιρέσεως καὶ τὸν ἐν σοὶ ὄντα Θεόν. Δεῖξον ἐν σεαυτῷ τὸν γεννήσαντα. Ἐξ ὧν τὸν Θεὸν γνωρίζομεν, δι' ἐκείνων προσήκει δειχθῆναι τοῦ γενομένου υἱοῦ Θεοῦ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν οἰκειότητα. («Εκείνος ἀνοίγει τὴν χεῖρα καὶ ἐμπιπλᾷ πᾶν ζῶον εὐδοκίας», ὑπερβαίνει ἀνομίας, μετανοεῖ ἐπὶ κακίας. «Χρηστὸς Κύριος τοῖς σύμπασι», «μὴ ὀργὴν ἐπάγων καθ' ἐκάστην ἡμέραν», «εὐθὺς Κύριος ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν αὐτῷ», καὶ ὅσα τοιαῦτα σποράδην παρὰ τῆς Γραφῆς διδασκόμεθα. Ἐὰν ἐν τούτοις ἦς, ἀληθῶς ἐγένου τέκνον Θεοῦ. Εἰ δὲ τοῖς τῆς κακίας ἐπιμένεις γνωρίσμασι, μάτην ἐπιθρυλλεῖς σεαυτῷ τὴν ἄνωθεν γέννησιν. Ἐρεῖ πρὸς σέ ἡ προφητεία, ὅτι «Υἱὸς ἀνθρώπου εἶ, οὐχὶ υἱὸς Ὑψίστου. Ἀγαπᾷς ματαιότητα, ζητεῖς ψεῦδος». Οὐκ ἔγνωσ δτι ἄνθρωπος οὐκ ἄλλως υἱὸς Θεοῦ γίνεται, εἰ μὴ δσιος γένηται;

7. Ἀναγκαῖον ἂν εἶη τούτοις προσθεῖναι καὶ τὸ λειπόμενον, ὅτι οὔτε τὰ ἀγαθὰ τὰ ἐν ἐπαγγελίαις τοῖς εἰς βεβιωκόσι προκείμενα τοιαῦτὰ ἐστίν, ὡς εἰς ὑπογραφὴν λόγου ἔλθειν. Πῶς γάρ, εἰ οὔτε ὀφθαλμὸς εἶδεν οὔτε οὖς ἤκουσεν οὔτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη; Οὔτε μὴν ἡ ἀλγεινὴ τῶν πεπλημμεληκότων ζωὴ πρὸς τι τῶν τῆδε λυπούντων τὴν αἴσθησιν ὁμοτίμως ἔχει. Ἀλλὰ κἂν ἐπονομασθῆ τι τῶν ἐκεῖ κολαστηρίων τοῖς ὧδε γνωριζομένοις ὀνόμασι, οὐκ ἐν ὀλίγῳ τὴν παραλλαγὴν ἔχει. Πῶς γὰρ ἀκούων, ἄλλο τι παρὰ τοῦτο νοεῖν ἐδιδάχθης, ἐκ τοῦ προκεισθαι τι τῷ πυρὶ ἐκείνῳ ὃ ἐν τούτῳ οὐκ ἔστι. Τὸ μὲν γὰρ οὐ

28. Ψαλμ. 145,16.

29. Μιχ. 7,8. Ψαλμ. 145,16.

30. Ἰωήλ 2,13.

31. Ψαλμ. 145,9.

32. Ψαλμ. 7,12.

33. Ψαλμ. 92,14.

34. Ψαλμ. 4,2.

35. Α' Κορ. 2,9.

ποιου ἔχει πάντως ὁμογένειαν με τὸν γεννήτορα αὐτοῦ.

6. Ἐάν λοιπὸν ἔλαβες τὸν Θεὸν καὶ ἔγινες τέκνον τοῦ Θεοῦ, δείξε με τὴν προαίρεσιν τὸν Θεὸν ὃ ὁποῖός εἶναι μέσα σου. Δείξε διὰ τοῦ ἑαυτοῦ σου τὸν γεννήτορα. Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν συγένεια τοῦ γενομένου υἱοῦ τοῦ Θεοῦ πρέπει νὰ δειχθῇ με τὰ χαρακτηριστικὰ ἐκ τῶν ὁποίων γνωρίζομεν τὸν Θεόν. «Ἐκεῖνος ἀνοίγει τὴν χεῖρα καὶ ἐμπιπλᾷ πᾶν ζῶον εὐδοκίας»²⁸, παραβλέπει ἀνομίας²⁹, μετανοεῖ ἐπὶ κακίας³⁰. «Χριστὸς Κύριος τοῖς σύμπασι»³¹, «μὴ ὀργὴν ἐπάγων καθ' ἑκάστην ἡμέραν»³², «εὐθύς Κύριος ὁ Θεὸς καὶ οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν αὐτῷ»³³, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα σποραδικῶς διδασκόμεθα ἀπὸ τὴν Γραφήν. Ἐάν εὐρίσκεσαι εἰς αὐτά, ἔγινες ἀληθῶς τέκνον τοῦ Θεοῦ. Ἐάν δὲ ἐξακολουθῆς νὰ ἔχῃς τὰ γνωρίσματα τῆς κακίας, εἰς μάτην διατυμπανίζεις ὅτι ἔλαβες τὴν ἄνωθεν γέννησιν. Θὰ σοῦ εἴπη ἡ προφητεία, ὅτι «υἱὸς ἀνθρώπου εἶ, οὐχὶ υἱὸς ὑψίστου, ἀγαπῶν ματαιότητα καὶ ζητῶν ψεῦδος»³⁴. Δὲν ἔμαθες ὅτι ὁ ἀνθρώπος δὲν γίνεται κατ' ἄλλον τρόπον υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐκτὸς ἐὰν γίνῃ ὁσος;

7. Εἰς ταῦτα εἶναι ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν καὶ τὰ ὑπόλοιπα, ὅτι οὔτε τὰ ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα συμφώνως με τὰς ἐπαγγελίας ὅτι θὰ προσφερθοῦν εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἔζησαν καλῶς, εἶναι τοιαῦτα ὥστε νὰ δύνανται νὰ περιγραφοῦν. Πῶς εἶναι δυνατὸν πράγματι νὰ περιγραφοῦν ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα οὔτε ὀφθαλμὸς εἶδεν, οὔτε οὖς ἤκουσεν οὔτε εἰς καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη³⁵; Οὔτε πάλιν ἡ θλιβερὰ ζωὴ τὴν ὁποῖαν θὰ ἔχουν οἱ ἁμαρτωλοὶ ἔχει ὁμοιότητα με ὅσα μᾶς θλίβουν εἰς τὴν ἐπίγειον ζωὴν. Ἄλλὰ καὶ ἂν ὀνομασθῇ κάτι ἀπὸ τὰ ἐκεῖ κολαστήρια με τὰ ἐδῶ γνωστά ὀνόματα, δὲν θὰ ἔχῃ μικρὰν διαφορὰν. Ὅταν ἀκούῃς πῦρ, ἐδιδάχθης νὰ ἐννοῆς κάτι διαφορετικὸν ἀπὸ τὸ γνωστόν, ἐκ τοῦ ὅτι εἰς ἐκεῖνο τὸ πῦρ ὑπάρχει κάτι τὸ ὁποῖον δὲν ὑπάρχει εἰς τοῦτο ἐδῶ³. Διότι ἐκεῖνο μὲν τὸ πῦρ δὲν σβῆνεται,

36. Ἦσ. 66,24. Ματθ. 3,12. Μαρκ. 9,43.

σβέννυται, τούτου δὲ πολλὰ παρὰ τῆς πείρας ἐξεύρηται τὰ σβεστήρια, πολλὴ δὲ τοῦ σβεγνυμένου πρὸς τὸ μὴ παραδεχόμενον σβέειν ἢ διαφορά. Οὐκοῦν ἄλλο τι, καὶ οὐχὶ τοῦτό ἐστι. Πάλιν σκώληκά τις ἀκούσας, μὴ διὰ τῆς ὁμωνυμίας πρὸς τὸ ἐπίγειον τοῦτο θηρίον ἀποφερέσθω τῇ διανοίᾳ. Ἡ γὰρ προσθήκη τοῦ ἀτελεύτητον εἶναι ἄλλην τινὰ φύσιν παρὰ τὴν γινωσκομένην νοεῖν ὑποτίθεται.

8. Ἐπεὶ οὖν ταῦτα πρόκειται τῇ ἐλπίδι τοῦ μετὰ ταῦτα βίου, καταλλήλως ἐκ τῆς ἐκάστου προαιρέσεως κατὰ τὴν δικαίαν τοῦ Θεοῦ κρίσιν ἀναφύμενα τῷ βίῳ, σωφρονοῦντων ἂν εἴη, μὴ πρὸς τὸ παρὸν ἀλλὰ πρὸς τὸ μετὰ τοῦτο βλέπειν καὶ τῆς ἀφράστου μακαριότητος ἐν τῇ ὀλίγῃ ταύτῃ καὶ προσκαιρῷ ζωῇ τὰς ἀφορμὰς καταβάλλεσθαι καὶ τῆς τῶν κακῶν πείρας δι' ἀγαθῆς προαιρέσεως ἀλλοτριουῖσθαι, νῦν μὲν κατὰ τὸν βίον, μετὰ ταῦτα δὲ κατὰ τὴν αἰωνίαν ἀντίδοσιν.

διὰ τοῦτο ὁμως ἐδῶ ἔχουν εὐρεθῆ ἀπὸ τὴν πείραν πολλὰ μέσα νὰ σβήνεται, πολλὴ δὲ διαφορὰ ὑπάρχει μεταξύ τοῦ σβηνομένου πυρὸς καὶ ἐκείνου τὸ ὁποῖον δὲν ἐπιδέχεται σβέσιν. Ἐπομένως τὸ πῦρ αὐτὸ εἶναι κάτι ἄλλο καὶ ὄχι ὅπως τοῦτο. Ὅταν πάλιν ἀκούσης σκώληκα, μὴ φέρης εἰς τὴν σκέψιν λόγῳ τῆς ὁμωνυμίας κάτι παρόμοιον μὲ τὸ ἐπίγειον τοῦτο ἔρπετόν. Διότι ἡ προσθήκη τοῦ ὅτι εἶναι ἀτελεύτητος ἄλλην φύσιν ὑπονοεῖ παρά τὴν γνωστήν.

8. Ἐπειδὴ λοιπὸν ταῦτα πάντα περιέχονται μέσα εἰς τὴν ἐλπίδα τῆς μετὰ ταῦτα ζωῆς, ἀναφυόμενα καταλλήλως ἀπὸ τὴν ἐλευθέραν προαίρεσιν ἐκάστου εἰς τὸν βίον κατὰ τὴν δικαίαν κρίσιν τοῦ Θεοῦ, θὰ ἦτο ἐνδεικτικὸν σωφροσύνης ἀπὸ μέρους μας, νὰ μὴ ἀποβλέπωμεν εἰς τὸ παρὸν ἀλλὰ εἰς τὸν μέλλον νὰ καταβάλλωμεν τὰς ρίζας τῆς ἀνεκφράστου μακαριότητος, εἰς τὴν βραχεῖαν ταύτην καὶ πρόσκαιρον ζωὴν καὶ διὰ τῆς ἀγαθῆς προαιρέσεως νὰ ἀποξενωνώμεθα ἀπὸ τὴν πείραν τῶν κακῶν, τώρα μὲν κατὰ τὸν παρόντα βίον μετὰ ταῦτα δὲ κατὰ τὴν αἰωνίαν ἀνταπόδοσιν ³⁷.

37. Εἰς μέρος τῆς χειρογράφου παραδόσεως προστίθεται μετὰ τὸν ἐπίλογον τοῦτο τὸ τεμάχιον, τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς ἀντιμονοφυσικὸν κείμενον τῶν ἀρχῶν τοῦ βου αἰῶνος, καθ' ὅσον μνημονεύει τὸν Σεβῆρον Ἀντιοχείας.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

Διὰ τὰ χωρία καὶ τὰ ὀνόματα τοῦ κειμένου οἱ ἀριθμοὶ παραπέμπουν εἰς σελίδας, διὰ δὲ τὰ ὀνόματα τῆς εἰσαγωγῆς καὶ τῶν σχολίων παραπέμπουν εἰς σελίδας καὶ εὐρίσκονται ἐντὸς παρενθέσεων,

1. Εδρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς

Γένεσις			Μιχαίας		
2	7	412	7	8	540
18	2	146		Σοφονίας	
	Ἀριθμοὶ		3	13	316
25	11	260		Ἡσαίας	
	Ψαλμοὶ		1	16	520· 536
2	2	222	65	17	115
	13	540	66	24	540
4	2	540		Ἰεζεκιήλ	
7	12	540			
18	2	222	32	1 - 10	354
30	20	456		Δανιήλ	
33	-	49· 400			
39	11	430			
92	14	540	9	23	260
102	15	148	10	11	260
118	27	350		19	260
	65	462	13	42	58· 87
145	9	540		Ματθαῖος	
	16	540			
	Παροιμίαι		3	12	540
	Σολομῶντος		8	2	278
9	10	260	9	12	428
26	4 - 5	222	18	23	104· 316

Τίτον			Πέτρου Α'		
2	11	458			
	14	96	1	11	48
				18	19· 96
	Ἐβραίους		3	6	260
2	10	512			
11	1	308		Ἀποκάλυψις	
	3	338			
12	2	512	21	5	115

2. Εβρετήριον ὀνομάτων καὶ πραγμάτων

Α

Ἀβλάβιος (96)	ἀγκυρα (26,26 ἐ.)
ἀβουλίαι 292· 294· 316· 410· 434	ἀγνεΐα 352
Ἀβραάμ 294· 296	ἀγνωμοσύνη 508
ἀγαθὸν (43,12 ἐ· 47· 63· 68,3 ἐ·	Ἀδάμ (21· 87· 93· 96,22 ἐ.)· 380
69,3 ἐ· 71· 77,11 ἐ· 91,2 ἐ·	ἀδελφογαμία 198
92· 104· 106,6 ἐ· 108· 110· 112·	ἀδελφοκτονία 492
113· 114)· 102· 278· 290,21 ἐ·	ἀδηλία 214· 308
292· 294,3 ἐ· 298· 302· 304·	Ἄδης (101)· 272· 274· 288· 296
306,3 ἐ· 308· 312· 318· 320·	ἀδιαφορία (113)· 326
328· 372· 382· 384· 388· 390·	ἀδικία 210· 538· 540
394,18 ἐ· 398· 404,3 ἐ· 406,	ἀδικον 460
8 ἐ· 408· 410· 414· 416,5 ἐ·	ἀδυναμία 394
420· 430,13 ἐ· 446,4 ἐ· 460,	ἀηδία 298· 416 :
22 ἐ· 462,1 ἐ· 464,4 ἐ· 466·	ἀθανασία (21· 72· 74· 92,27 ἐ·
468· 472,9 ἐ· 476· 512· 520,	130)· 424· 490· 522
14 ἐ· 532· ὑπέρτατον ἀγαθὸν	Ἀθανάσιος (10· 49· 50· 52,4 ἐ·
(70) ὕψιστον ἀγαθὸν (71) θεῖον	78· 93· 128)
ἀγαθὸν (106,5 ἐ.)· 318	ἀθεΐα (81)
ἀγαθότης (41· 43· 46· 47· 97·	Ἀθῆναι (17)· 218
29 ἐ· 99) 396· 404· 408,13 ἐ·	ἀθλιότης 178,19 ἐ.
416· 418· 448· 462,11 ἐ· 468·	Αἰγύπτιος, - οἱ 190· 492
472· 476· 480,3 ἐ· 498· θεία	Αἴγυπτος (17)
ἀγαθότης (60· 61,10 ἐ.)	ἀιδιότης (41· 74)· 340· 390· 406,
ἀγαθωσύνη θεία (53· 58· 123)	13 ἐ.
ἀγάπη (20· 33· 52· 61· 118·	αἶμα (55· 107)· 298· 526
119,1 ἐ· 122,11 ἐ.) 270· 306·	αἵρεσις (35· 50· 127)· 160· 386
308,1 ἐ· 334· 404	αἱρετικός, - οἱ (25· 28· 29· 53·
ἄγγελος, - οἱ (59· 71,6 ἐ· 72· 92)	74· 85· 116· 123)
ἀγιασμός 508	αἰσθησις 264· 266· 292

- αίσθητικόν 324
 αίσχυνη 304· 316,5 έ· 418
 αἰωνιότης (40· 74· 78· 80· 90·
 92· 99,18 έ· 100· 103)
 ἀκαθαρσία (91· 118)
 ἀκατάληπτον (66)
 ἀκαταληψία (42)
 Ἀκύλας (57)
 ἀλγηδών 298· 312· 314· 430· 482
 Ἀλέξανδρος 196
 ἀλεξιτήριον 480
 ἀλήθεια (33· 36· 38· 62· 64,2 έ·
 78· 79· 87· 92· 111· 120· 124·
 126· 130)· 188· 196· 202· 208·
 216,1 έ· 252· 254,19 έ· 268,
 13 έ· 290· 324· 330· 332· 338·
 366,19 έ· 400,9 έ· 402· 420·
 434,10 έ· 446· 456· 478· 494·
 508· χριστιανική ἀλήθεια (35)
 ἀλλοίωσις (47· 53· 59· 63· 71,1 έ·
 76· 89)· 144· 360· 362· 414·
 416· 432· 442· 464,12 έ.
 ἀλλοτρίωσις (61)· 258· 384· 430
 ἀλογία 268
 ἄλογον 324
 ἀμαθία 374
 ἀμάρτημα (85· 107)· 494
 ἀμαρτία (69· 73· 74· 88· 89· 92·
 98· 99· 102· 104· 112· 116,5 έ·
 121)· 316· 364· 426· 430· 472·
 476· 484· 496· 516
 ἀμαρτωλός, -οί (107)
 ἀμαύρωσις (77)· 418
 Ἀμβροσία (30)
 Ἀμβρόσιος (27)
 Ἀμερική (14)
 ἀμφιβολία 510· 524
 ἀναγέννησις 536,9 έ.
 ἀναίρεσις 280· 336· 428· 516
 ἀναίσθητον 324
 ἀνακαίνισις (114)
- ἀνάκρασις 286· 412· 522
 ἀνακύκλησις (116)
 ἀνάπαυσις 288
 ἀνάπλασις 518
 ἄναρχον (71)
 ἀνάστασις (18· 29· 40· 65· 78·
 83· 84· 95· 99· 100,10 έ· 101·
 105· 106· 107· 108,2 έ· 110,
 12 έ· 111,1 έ· 116,4 έ· 118·
 120)· 284,8 έ· 320· 322,2 έ·
 346· 348,5 έ· 350· 352· 354,
 1 έ· 356,6 έ· 360· 362· 364,
 8 έ· 366,10 έ· 368,6 έ· 370·
 372,1 έ· 378· 380,4 έ· 382,
 5 έ· 426· 434· 444· 446· 452·
 454,8 έ· 500,1 έ· 504· 514,
 11 έ· 516,15 έ· 518,9 έ· ἀνά-
 στασις τῶν νεκρῶν (130)
 Ἄναστασιος, πρεσβύτερος, (47,
 27 έ.)
 ἀναστοιχείωσις (100· 111)· 518·
 536
 ἀνδρεία 270
 ἀνδρεῖος 266
 Ἄνδρουττος (85· 120· 123)
 ἀνθρωπογονία (81)
 ἀνθρωπολογία (62· 64· 75)
 ἀνθρωποποιία 510
 ἀνθρωπότης 446· 472· 484· 490·
 492· 498· 536
 Ἄννεςις (17· 18· 25)
 Ἄννιβας 196
 ἀνομία 540
 ἀνόμιος -οί 386,10 έ.
 Ἄνσελμος (35· 39)
 ἀνταπόδοσις 336
 ἀντίδοσις 428· 480 αἰωνία ἀντί-
 δοσις 542
 ἀντικείμενον 418,5 έ.
 Ἄντιόχεια (19· 31· 129)

- ἀντιπάθεια 522
 ἀντίρρησης 456
 Β. Ἀντωνιάδης (54· 108)
 ἀνυπαρξία (47· 81· 119)· 280·
 414· 464· 466· 534
 ἀνυπόστατον 392
 ἀνωμαλία 162· 178
 ἀόργητον 258
 ἀπάθεια (61· 101)· 330· 408· 416·
 446· 518
 ἀπάτη 102,15 ἐ· 208· 270· 338·
 420· 456· 466,17 ἐ· 478,18 ἐ·
 480
 ἀπαύγασμα (46)
 ἀπεικόνισμα (59· 92)· 414
 ἀπελευθέρωσις (90· 110· 115· 123)
 ἀπιστία (123· 127)· 160· 442
 ἀπόγνωσις 260
 ἀποκάλυψις (49· 52· 58) χριστιανική
 ἀποκάλυψις (35· 44)
 ἀποκατάστασις (110· 114,19 ἐ·
 115,22 ἐ· 116,1 ἐ· 117,1 ἐ·
 118,7 ἐ· 119· 121)· 368· 378·
 518 ἀνακυκλική ἀποκατάστασις
 (117· 118)
 ἀπόλαυσις 258· 294· 302· 306·
 308
 Ἀπολλινάριος (29· 85)
 ἀπολύτρωσις (96)
 ἀπόνεια δουλική 272
 ἀπορροή 172
 ἀπόρροια (89,16 ἐ.)
 Ἀπόστολος, - οἱ (65)· 276,12 ἐ·
 278,4 ἐ· 304· 306· 316· 338,
 14 ἐ· 340· 354,7 ἐ· 374· 380·
 384· 412· 420· 458· 496· 512·
 516· 522
 ἀποτυχία 204
 ἀπραξία 176
 Ἀπρίλιος (9)
- ἀπώλεια (91,1 ἐ.) 482
 Ἀραβία (17· 29· 31· 32)
 Ἀρειανισμὸς (27)
 Ἀρειανὸς (25· 26· 52,7 ἐ.)
 ἀρετὴ (63,19 ἐ· 102· 104· 105,
 4 ἐ· 106· 114· 116· 126)· 164·
 172· 180· 216· 262· 266· 270·
 272· 294· 298· 300· 308· 314·
 316,12 ἐ· 328,20 ἐ· 330· 334·
 336,8 ἐ· 372· 382· 410· 414·
 416· 422,9 ἐ· 428· 432· 446·
 448,2 ἐ· 460· 464· 496
 Ἀριστοτέλης (37· 83· 85)· (142)
 Ἀρμενία Μικρὰ (29)
 ἄρμονία (40· 41· 58· 105· 114)·
 194· 226· 354· 502
 ἄρρώστημα 450· 470
 ἄρρωστία 484
 ἀρχέτυπον (39· 52· 53· 58· 62,5 ἐ·
 63,12 ἐ· 66· 68· 82· 102· 111)·
 242· 244· 262· 302· 310· 408·
 464· θεῖον ἀρχέτυπον (65)
 Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀμερικῆς (9)
 Ἀρχιεπίσκοπος Ἀμερικῆς μακά-
 ριστος Μιχαὴλ (9)
 ἀσθένεια 178· 378· 440
 Ἄσμα τῶν Ἄσμάτων (35)
 Ἀσσύριος, - οἱ 192· 492
 ἄστοργος (27)
 ἀσφάλεια 266
 ἀσχημοσύνη 370
 ἀσώματος (55)
 ἀτέλεια (62)
 ἀτιμία 378· 384
 ἀτονία 260
 ἀτοπία 172· 330· 340· 450
 Αὐγουστίνος (74· 85· 118,19 ἐ.)
 αὐθεντία (29· 35)· 468
 αὐξήσις 370· 450
 αὐξητικὸν 256· 344
 αὐτεξούσιον (63,16 ἐ· 128)· 292·

408· 416· 422· 464· 496
 αύτεξουσότητα (73)· 410
 αὐτοζωή (45)· 394
 αὐτοσοφία 448
 αὐτοσυνειδησία (38)
 ἀφανισμὸς 258
 ἀφθαρσία (41· 46· 116)· 378,6 ἐ·
 380,18 ἐ· 384· 390· 448· 472·
 482,3 ἐ· 508· 524· 528
 ἀφθονία 320
 ἀφορμή 288 :
 ἀφροσύνη 376
 Ἀχαιός, - οἱ 196
 ἀχθηδῶν 310
 ἀχθος 210
 ἀχρηστία 366
 ἀχρονον 53
 ἄψυχος 264

B

Βαβυλῶν (29· 31)
 βάπτισμα (18· 21· 129)· 504·
 536,7 ἐ· 538,19 ἐ.
 Βαρνάβας 138· 142,1 ἐ· 146·
 152· 156
 βασιλεία (120,20 ἐ· 121,2 ἐ.)
 βασιλεία τοῦ Θεοῦ (78· 114·
 118· 121· 122)
 Βασιλειάδης 386
 Βασίλειος (16· 17,1 ἐ· 19· 20·
 24· 25,9 ἐ· 26,4 ἐ· 31· 33·
 34· 50,2 ἐ· 51· 52· 78· 93· 107·
 119· 129)· 210. Βασίλειος ὁ
 Μέγας (10· 28,2 ἐ· 32)
 βασίλισσα (30)
 Βελαρμίνος (30)
 Βενεδεκτίνος, - οἱ (24)
 Βερνάδος (84)
 βίβλ 418
 Βιθυνία 192

Βιθυνός, - οἱ 196
 βλάβη 196· 216· 428· 522
 Βόστρα (32)
 Βοστώνη (9)
 Βουδισμὸς (119· 122)
 βουλή (61)· 162· 410· θεία βουλή
 (40· 53· 54· 64· 98· 112)· βουλή
 τοῦ Θεοῦ (89)
 βούλημα (53)· 410· 446· 488
 θεῖον βούλημα 208· 494
 βούλησις (47· 71· 77· 78· 114)·
 398· 432
 Βραχμανισμὸς (122)

Γ

Γαληνός 188
 γάμος (65· 90)· 164· 332,16 ἐ·
 364
 γενεθλιαλογία 204· 206
 γένεσις (56· 67· 72· 88)· 182,22 ἐ·
 184· 192· 194· 198· 204· 318·
 242· 367· 360· 370· 436· 440·
 442· 444· 450· 452,2 ἐ· 470·
 484· 488· 498,15 ἐ· 504· 506·
 510· 518· 530· 534· 536· πνευ-
 ματική γένεσις 534
 Γερμανός (85)
 Γεθσημανή (97)
 γῆρας 188· 368· 370· 372
 Γλαύκων (38)
 γνόφος (42)
 γνώσις (40· 42)· 226· 234· 308·
 406
 γνωστικὸς (38· 116)
 Γολγοθᾶς (98,16 ἐ.)
 Γοργίας (107) :
 Γρατιανός (27)
 Γραφή (25· 35· 36· 62· 83,6 ἐ·
 101· 108· 115· 120· 146· 148,
 1 ἐ· 254· 266· 268· 278· 296·

- 320· 346· 372· 378· 400· 520·
 540· Ἀγία Γραφή (10· 13· 24·
 34· 35· 36,5 ἐ· 37· 41· 43· 54
 56· 60· 66,21 ἐ· 67· 76· 78·
 79· 83· 92· 108· 114· 122· 128)·
 252· 354· Θεία Γραφή 242· 274·
 348,5 ἐ.
- Γρηγόριος (10· 11· 12· 13· 14·
 15· 16· 17· 18· 19· 20· 23,5 ἐ·
 24,1 ἐ· 25,2 ἐ· 26,1 ἐ· 27,
 2 ἐ· 28,4 ἐ· 29,2 ἐ· 30,13 ἐ·
 31,6 ἐ· 32,2 ἐ· 33,3 ἐ· 34·
 35,5 ἐ· 36,6 ἐ· 37,5 ἐ· 38,
 14 ἐ· 39,17 ἐ· 40,8 ἐ· 41·
 42,7 ἐ· 43,10 ἐ· 44,1 ἐ· 46·
 47,18 ἐ· 49· 51,4 ἐ· 52,3 ἐ·
 53· 54,13 ἐ· 55,12 ἐ· 56,9 ἐ·
 57,2 ἐ· 58,18 ἐ· 60,2 ἐ· 61·
 62,7 ἐ· 63· 64,4 ἐ· 67,3 ἐ·
 68,1 ἐ· 69,15 ἐ· 70,1 ἐ· 71·
 72· 73· 74,3 ἐ· 75,7 ἐ· 76,6 ἐ·
 77· 78,2 ἐ· 79· 81,8 ἐ· 83·
 84· 86,2 ἐ· 87,3 ἐ· 88,6 ἐ·
 89,5 ἐ· 90,2 ἐ· 91,7 ἐ· 92,1 ἐ·
 93· 94,9 ἐ· 95· 96,6 ἐ· 97,3 ἐ·
 99· 100,7 ἐ· 101,7 ἐ· 103,4 ἐ·
 104· 105,12 ἐ· 106,14 ἐ· 107,
 15 ἐ· 108,5 ἐ· 109· 110,4 ἐ·
 111,2 ἐ· 112,4 ἐ· 113· 114·
 116,19 ἐ· 123· 124· 125· 126,
 6 ἐ· 127,8 ἐ· 129· 130,8 ἐ· Γρη-
 γόριος Νύσσης (9· 13· 14· 15·
 16· 34· 49· 51· 64· 66· 67· 79,
 11 ἐ· 112· 114· 116,α4 ἐ·
 117,18 ἐ· 119,5 ἐ· 122
- Γρηγόριος δ Β', πάπας (118,19 ἐ.)
 Ἅγιος Γρηγόριος δ θαυματουργός
 (37)
- Γρηγόριος δ Ναζιανζηνός
 (Γρηγόριος δ θεολόγος)
- (16· 20· 23,2 ἐ· 27· 50· 93· 119)
 Γρηγόριος δ Νεοκαισαρείας (34)
- Δ
- Δαβίδ 348· 350· 402· 462
 δαιμονία 206
 δαιμόνιον (126)
 δαίμων (119,4 ἐ· 121· 122)· 202·
 204· 208,6 ἐ· 278· 456· 458,
 3 ἐ· 470
 Δαμασκηνός (85)
 Δάμασος, πάπας, (26)
 Δανιήλ 260· 272
 δειλία 260,3 ἐ· 266
 δεισιδαιμονία 460
 δηλητήριον 480· 522,6 ἐ.
 δημιουργία (39· 40,2 ἐ· 52,21 ἐ·
 54· 57,7 ἐ· 58· 60· 61,9 ἐ·
 67· 69· 71· 72· 79· 85· 86· 89·
 91· 99· 115· 119· 121· 123)· 420
 διαβολή (11)· 210· 212· 330
 διάβολος (73· 96,9 ἐ· 98· 115·
 119,7 ἐ· 121· 122)
 Διάδοχος δ επίσκοπος Φωτικής
 (117)]
 διάθεσις 306· 310 άγαπητική διά-
 θεσις 306 άλγεινή διάθεσις 310·
 374 έμπαθής διάθεσις 378
 Διαθήκη Καινή (48,13 ἐ· 94·
 97· 114) διαθήκη Παλαιά (36·
 49· 114)
 διάκρισις 390 :
 διάλογος περι ψυχής και Ἀναστά-
 σεως (10· 13· 28· 37)
 διάλυσις 372· 376· 450
 διαμαρτυρία 410
 διανοητικόν 264· 268
 διαρχία (54· 122· 123)
 διαφθορά 214· 480

Διδασκαλία (9)· 348· 398· 424·
502· 520· Τριαδολογική διδασκαλία (49)· Χριστιανική διδασκαλία (78)· Χριστολογική διδασκαλία (93)

δικαιον (126)· 390· 460,22 έ·
462· 464· 476· 478· 480,2 έ·

δικαιοσύνη (97· 122)· 464· 466·
476· 478,16 έ· 480,3 έ·

δικαστήριον 434

δίκη 364· 482

διωγμός (27)

δόγμα (34· 37· 87· 120· 122· 128,
1 έ·)· 150· 214· 216,16· έ· 122·
252· 268· 274· 276,6 έ· 290,18·
296· 306· 320· 322· 324· 326·
330,12 έ· 348,10 έ· 354· 366·
368· 374· 386· 388· 390,15 έ·
400,4 έ· 406· 418· 420· 450·
460· 506

δολιότης (98) :

δόξα (22· 60· 65· 104)· 214· 222·
228· 330· 354· 378,8 έ· 384,
2 έ· 404· 444· 446· 462· θεία
δόξα (61)

δουλεία 446

Δυσμός (122)

δύναμις (47· 49· 58· 59· 61,18 έ·
66· 87· 91· 109· 114)· 164·
244· 286· 348· 372· 374· 378·
384,3 έ· 392· 394· 396· 398·
402· 404· 414· 418,6 έ· 428·
432· 440,13 έ· 462· 468· 472
474· 484· 488· 498· 508· 510,
3 έ· 520,6 έ· 522,7 έ· 524,
11 έ· 526· 528· 532· αυξητική
δύναμις 342· γνωστική δύναμις
284· διανοητική δύναμις 264·
ενεργητική δύναμις 490· ζωοποιός
δύναμις 356· 522· ζωτική δύ-
ναμις 262· θεία δύναμις (41·

57· 97· 109)· 310· 354· 376,
6 έ· 378· 398· 416· 464· 470·
472,11 έ· 482· 486,11 έ· 490·
506· 508· 516· 520· κινητική
δύναμις 342· λογική δύναμις 264·
266· νοερά δύναμις 286· προγνω-
στική δύναμις 354

δυσκληρία 496

δυστύχημα 196

δυσωδία 298

δωρεά 538

Ε

έγκλημα 494· 496· 498

είδωλομανία 456

είδωλον 458· 466· 486

είκων (58· 62,6 έ· 63,7 έ· 66,
3 έ· 68· 69· 77· 79· 80· 82·
83)· 242· 244· 262· 380· 384·
406,19 έ· 516· θεία είκων (53·
72)· 424

είληθυια 194

ειμαρμένη (126,6 έ·)· 160· 162,
4 έ· 164,1 έ· 166,12 έ· 168,
2 έ· 176· 178,5 έ· 180· 182,
3 έ· 184,3 έ· 186,8 έ· 188,
2 έ· 194,1 έ· 196,7 έ· 198,
14 έ· 204,5 έ· 206

είρήνη (29)

έκατόμβη 458

Έκκλησία (14· 18· 19· 23,17 έ·
26· 34,2 έ· 39,12 έ· 74· 78·
84· 92· 93· 96· 100· 107· 116·
125· 127· 210· 350· 386· Άπο-
στολική έκκλησία (29)· Μία Άγία
Καθολική και Άποστολική έκ-
κλησία (13)· Όρθόδοξος Καθο-
λική Έκκλησία (9· 32· 123)
έκπόρευσις (47· 48)

- ἔκφυσις 264
 ἔλευθερία (97· 104· 105,3 ἑ· 112·
 113· 114)· 316· 468,5 ἑ· 496
 ἔλευθεριότης (14)
 Ἐλλάδιος (32)
 Ἐλληνες (79· 120· 124· 125)· 214·
 386· 390· 402· 432
 Ἐλληνισμὸς 160· 162· 400
 ἔλπις (21· 110)· 216· 302,27 ἑ·
 304,3 ἑ· 306· 308· 314· 320·
 322· 348· 356· 478· 534,11 ἑ.
 Ἐμμέλεια (16· 17· 18)
 Ἐμπεδοκλῆς (67· 116)
 ἔμπειρία (65)· 188· 512
 ἔμφανεια θεία 418
 ἔμψυχος 264,5 ἑ.
 ἐνανθρώπησις (128· 129)· θεία
 ἐνανθρώπησις 484
 ἐνδοσκόπησις μυστικῆ (13)
 ἐνέργεια (47,4 ἑ· 48· 61· 93· 94·
 101)· 146· 256· 268· 298· 306·
 308· 314· 344· 358· 414· 420·
 426· 440· 444· 490· 500· θεία
 ἐνέργεια 520· μεταβατικῆ ἐνέρ-
 γεια 364
 ἐνθουσιασμὸς (27)
 ἐνθύμησις 266
 ἐνότης 400
 ἐνσάρκωσις (26· 93· 94· 95· 96·
 115· 118)
 ἔνωσις (94· 96,19 ἑ)· 342· 438,
 11 ἑ· 452,22 ἑ· 454
 ἔξαήμερος (28)
 ἔξις μοχθηρᾶ 312
 ἔξομοίωσις (104)· 316
 ἔξορις (27· 28)
 ἔξουσία (37· 53· 59· 66)· 160·
 164· 168· 186· 198· 208· 252·
 258· 272· 302· 340· 378· 410·
 414· 436· 470· 494· 496· 516·
 530,14 ἑ· 538· θεϊκῆ ἔξουσία 446
 ἑορτῆ 350· 354· Σικηνοπηγίων ἑορ-
 τῆ 350
 ἔπαινος 496,15 ἑ.
 ἐπήρεια (77)· 262
 ἐπίγνωσις 354
 ἐπιδημία θεία 456· 458· 486
 ἐπιθυμητικὸν 256· 258· 270
 ἐπιθυμία 202· 250· 252· 256,3:ἑ·
 258,4 ἑ· 160,15 ἑ· 268· 270·
 272· 300· 302,8 ἑ· 306· 336·
 13 ἑ· 406,12 ἑ· 466,6 ἑ· 468
 ἐπικούριος, - οἱ (85)· 218
 Ἐπίκουρος (81· 82)· 218
 ἐπίκρισις (14)
 ἐπιμέλεια 300· 382
 ἐπιμιξία 284· 324· 444· 514,17 ἑ.
 ἐπιμονή (124)
 ἐπίνοια (12)· 208· 238· 471· 480
 ἐπίσκοπος (27· 32)
 ἐπιτυχία 186
 Ἐπιφάνειος (17)
 ἐποπτεία 140
 ἐπίγειος 276
 ἐπουράνιος, - οἱ 276
 Εὐαγγέλιον (10· 14· 16· 19· 20·
 35· 36· 37· 79· 92· 121· 123·
 124)· 260· 268· 288· 314· 370·
 428· 500· 530· 532,6 ἑ· 536·
 538
 εὐδαιμονία 178
 εὐδοκία 540
 εὐεργεσία (128)· 440· 444· 456·
 480· 482· 490· 492· 494· θεία
 εὐεργεσία 422
 εὐλογία 418,7 ἑ· 528 θεία εὐλο-
 γία 416
 Εὐνόμιος (28· 31· 32· 38· 40· 42·
 52· 103· 106)
 εὐποιία 456
 εὐπρέπεια (29)
 εὐσέβεια (32· 49)· 160· 362· 386·

390· 452· 458
 Εὐσέβιος 160
 εὐσπλαγχνία 148 :
 εὐφροσύνη 354
 Εὐχαριστία 456· 482 θεία εὐχα-
 ριστία (55,19 ἔ· 129)
 εὐχή (21)· 506· 508· 510
 Ἐφεσος (12· 33)· 502
 Ἐφραίμ, ἅγιος, (37)
 ἐχθρότης (99)
 Ἐωσφόρος (71)

Z

Ζακχαῖος 538 :
 Ζηγαβινός (96)
 Ζημία 210· 292· 336
 ζήτημα (Ἀντιοχειανόν) (26)
 ζιζάνιον 268 :
 ζόφος (100)· 410· 468
 ζωή (45· 62· 78· 79· 83· 98· 99·
 102· 107· 111· 126)· 176· 216·
 220,20 ἔ· 264,6 ἔ· 266,1 ἔ·
 276· 278· 280,10 ἔ· 288· 290·
 292,6 ἔ· 296· 298· 302· 306·
 310· 316· 326· 328· 334,8 ἔ·
 336,1 ἔ· 348,4 ἔ· 362,14 ἔ·
 364,13 ἔ· 366· 368· 370· 372·
 378· 384· 392,1 ἔ· 394· 406·
 412· 416· 418· 422,18 ἔ· 426,
 21 ἔ· 432· 440,12 ἔ· 446· 448,
 1 ἔ· 452· 454,2 ἔ· 456,2 ἔ·
 466· 476· 482· 484· 486· 488·
 490,6 ἔ· 504· 506· 508· 512·
 514,3 ἔ· 520· 522,1 ἔ· 524·
 532· 536· 540· ἀθάνατος ζωή
 504· ἀίδιος ζωή 292· αἰσθητική
 ζωή 264· ἀληθής ζωή (102)· ἄλο-
 γος ζωή 328· ἀνθρωπίνη ζωή
 274· ἀσώματος ζωή 328· θεία
 ζωή 308· μέλλουσα ζωή 370·

456· οὐράνια ζωή 328,19 ἔ·
 σωματική ζωή 266· ὀλική ζωή
 264· 330· ὑπαρξιακή ζωή (87)·
 φυτική ζωή 264
 ζωοθυσία 458

H

ἡδονή (95,12 ἔ)· 186· 258· 260,
 4 ἔ· 266· 268· 300· 316· 38·
 416· 420· 422· 430· 424· 450·
 480· 538
 ἦθος 186
 ἡπατοσκοπία 202· (204)
 Ἡράκλεια (31)
 Ἡράκλειτος (12)
 Ἡρώδης 492
 Ἡρωδικός 188
 Ἡσαίας (21· 115)

Θ

Θάλασσα (ἐρυθρά) 192
 θάνατος (11· 17· 22· 23· 24· 27·
 28· 69· 74· 75· 76· 80· 89· 90,
 13 ἔ· 91· 93,9 ἔ· 94· 95· 96,
 2 ἔ· 97· 98· 99,16 ἔ· 100,1 ἔ·
 101· 102,2 ἔ· 105· 107,20 ἔ·
 111· 115· 120,12 ἔ· 121· 122·
 128· 129· 130,30 ἔ)· 162· 176·
 188,29 ἔ· 190· 192· 210,9 ἔ·
 212,10 ἔ· 226· 250· 278· 292,
 3 ἔ· 298,3 ἔ· 320· 358· 360·
 370,15 ἔ· 372· 376· 378· 380·
 396· 418· 422· 426,20 ἔ· 432·
 434,19 ἔ· 436,6 ἔ· 440· 442,
 3 ἔ· 444,7 ἔ· 446· 448,1 ἔ·
 454,6 ἔ· 456,2 ἔ· 458,18 ἔ·
 470· 474· 476,1 ἔ· 478,12 ἔ·
 482,2 ἔ· 484· 490,21 ἔ· 498,
 8 ἔ· 502· 504· 506· 512· 514,

- 3 έ. 516,5 έ. 518·522. σταυρι-
κός θάνατος (98). ψυχικός θά-
νατος (102)
- θανάτωσις 98
- θαύμα (41· 80· 97)· 222,16 έ.·
376· 438· 440· 442· 470· 472·
474,7 έ.· 508,16 έ.· 510
- θαυματοποιία 238· 356
- θαυματοουργία (97)
- θέα μυστική (131)
- θεάνθρωπος (33· 98)
- θειόν 388,13 έ.· 390· 406· 442· 444·
448· 450· 460· 464· 474· 476·
478· 508,3 έ.· 510· 520,12 έ.
- θειότης 500
- θέλημα (21· 53,20 έ.· 57,18 έ.)·
298· 340· 432· 446· 470· 474
508· θεϊόν θέλημα (88,11 έ.)·
338
- θέλησις (40· 112· 114) δημιουργ-
γική θέλησις (48)
- θεογνωσία 398
- Θεοδόσιος (αυτοκράτωρ) (31· 32)
- Θεοδοτίων (56)
- Θεοδώρητος (32)· Θεοδώρητος ό
Κύρου (85)
- Θεόδωρος, μάρτυς, (19)
- θεοειδές 262· 268· 414
- θεολογία (35)· Όρθόδοξος θεολο-
γία (16)· συστηματική θεολογία
(34)· Χριστιανική θεολογία (127)
- Θεομαχία 492
- θεοπρέπεια (42· 95)
- Θεός (25· 29· 33,14 έ.· 35· 39·
40,8 έ.· 41,2 έ.· 42,3 έ.· 43,3 έ.·
44,5 έ.· 45,1 έ.· 46,6 έ.· 47,
3 έ.· 49,7 έ.· 50,17 έ.· 51· 52,
27 έ.· 53,4 έ.· 54,16 έ.· 56·
57,7 έ.· 58,5 έ.· 59,4 έ.· 61,4 έ.·
62,4 έ.· 63,1 έ.· 65· 66,5 έ.·
67· 68,12 έ.· 69,22 έ.· 70,18 έ.
- 71,9 έ.· 73,12 έ.· 74· 76· 79,
1 έ.· 80,7 έπ.· 81· 82,4 έ.· 87,
14 έ.· 89,2 έ.· 90· 91,2 έ.· 94,
2 έ.· 95,7 έ.· 96,7 έ.· 97· 98·
99,2 έ.· 101,8 έ.· 102,13 έ.·
104,10 έ.· 105,6 έ.· 106,2 έ.·
109,17 έ.· 112· 114,2 έ.· 115,
11 έ.· 116,10 έ.· 117· 118,2 έ.·
119,1 έ.· 120,2 έ.· 121· 122,
1 έ.· 123· 125,7 έ.· 126,22 έ.·
128· 129· 130· 131)· 138,1 έ.·
142,5 έ.· 146· 150· 152,5 έ.·
158· 164· 168· 182· 208,14 έ.·
210· 222,6 έ.· 224· 244· 260·
290· 300· 310,2 έ.· 314,9 έ.·
316,8 έ.· 318,2 έ.· 338· 340·
350,5 έ.· 352,10 έ.· 354· 368,
11 έ.· 372,17 έ.· 374· 376· 384·
390,25 έ.· 392,3 έ.· 394· 396·
398,1 έ.· 400· 402,16 :έ.· 404,
1 έ.· 406· 410· 418,7 έ.· 422·
7 έ.· 428· 430· 432,4 έ.· 434·
436,3 έ.· 438· 440,7 έ.· 442,1 έ.·
444,2 έ.· 446,1 έ.· 448,15 έ.·
450· 452,3 έ.· 454· 456,15 έ.·
458· 460,20 έ.· 462,8 έ.· 464·
472· 474,3 έ.· 476· 478,5 έ.·
486· 488· 490,1 έ.· 494· 498·
506· 508,6 έ.· 510,3 έ.· 520,
6 έ.· 522· 526,13 έ.· 528,1 έ.·
534,4 έ.· 538· 540,2 έ.· 542·
Τριαδικός θεός (44)
- θεοσέβεια (24,3 έ.)
- θεοσοφία (75· 122)
- Θεότης (26· 40· 43· 49· 50· 94·
95· 97· 98· 121)· 146· 148·
244· 352· 388,11 έ.· 390,4 έ.·
436,3 έ.· 438· 440· 442· 372,
4 έ.· 474,16 έ.· 476,5 έ.· 478·
502,9 έ.· 510· 520· 528
- Θεοτόκος (97)

Θεοφάνεια 458
 Θεόφιλος Ἀλεξανδρείας (117)
 θέωσις (33· 99)
 θλίψις (28· 129)
 θνητότης (80)
 Θράκη 192
 θράσος 260,3 έ.· 374
 θρεπτικόν 256· 344
 θρησκεία (95)· 458· 460
 θρυαλλίς 360· 418 :
 θυγατρομιξία 198
 θυμοειδές 256· 260
 θυμός 252· 256,3 έ.· 258,4 έ.·
 260,10 έ.· 262· 264· 266,22 έ.·
 270· 272· 300· 494· 538
 θυσία (96· 97· 98)
 θυσιαστήριον 350· 352,2 έ.· 458

I

Ἰανουάριος (14)
 Ἰαχωβᾶς (122)
 ἱερουργία 350· 352
 ἱερωσύνη 352· 458
 ἰδέα ζωτική 264
 ἰδεαλισμός (54)
 ἰδιώμα 186
 Ἰεζεκιήλ 354
 Ἰερουσαλήμ (30,6 έ.· 31)
 Ἰεροσόλυμα 458· 460
 Ἰερώνυμος (31· 85· 117)
 Ἰησοῦς Χριστός (97· 121· 124)·
 354· 502
 ἰκμάς 376 :
 Ἰουδαῖος, -οι (127)· 200· 386,
 16 έ.· 396,2 έ.· 400,10 έ.· 402·
 458· 460,8 έ.· 496
 Ἰουδαϊσμός 390
 Ἰουστινιανός (118)
 Ἰπποκράτης 188
 ἰσότης (51)

Ἰσπανία (32)
 Ἰσραηλίτης 192
 Ἰωάννης Εὐαγ. (115· 122)

K

καθαίρεισις 456
 καθαρότης (61)· 302· 520
 κάθαρσις (99· 102· 103,5 έ.· 104,
 5 έ.· 105· 107· 111· 130)· 484·
 520
 Κάιν 492
 Καισάρεια (16· 25,10 έ.· 32,5 έ.)
 κακία (31· 45· 69· 77· 89· 91,12 έ.·
 98,7 έ.· 99· 100,7 έ.· 101,20 έ.·
 102· 103,17 έ.· 104· 105· 107·
 108,17 έ.· 112,10 έ.· 114· 116·
 119,4 έ.· 120· 121)· 266,12 έ.·
 272· 278· 300· 302· 306,1 έ.·
 310· 312· 314,5 έ.· 316· 318,
 1 έ.· 328· 330,4 έ.· 332,9 έ.·
 334· 336,1 έ.· 342· 352· 354·
 368· 370· 372· 374,2 έ.· 380·
 382· 384,9 έ.· 394· 410,7 έ.·
 414,17 έ.· 416,17 έ.· 418· 424·
 426· 428· 432· 434· 436,5 έ.·
 448,2 έ.· 450,3 έ.· 452· 454·
 462· 466· 468· 484· 486,1 έ.·
 488,21 έ.· 492,1 έ.· 494· 514·
 516· 520,5 έ.· 540,7 έ.
 κακοδοξία (10)
 κακόν (39· 61· 68,1 έ.· 69,22 έ.·
 70· 71· 73· 77,7 έ.· 78· 79· 91·
 101· 102· 107· 112,8 έ.· 113,
 6 έ.· 114· 123,12 έ.· 128)· 180·
 266· 288· 290· 292· 298· 312·
 314· 328· 334,17 έ.· 382· 384·
 394· 422,3 έ.· 430· 516,6 έ.·
 Βαβυλώνειον κακόν (30)
 καλλιλογία (37)

κάλλος ἀρχαῖον (110). θεῖον
 κάλλος (60· 64)
 Καππαδοκία (18· 25· 27,5 έ· 34)
 καρδία (18)· 222· 374· 532· 540
 καρκίνος 192
 καταδίκη (14)
 καταθύμιον 258· 260· 410· 422
 κατακλυσμὸς 120
 κατάληψις (42)
 καταπτώσεις 260
 καταφρόνησις 260,4 έ.
 καταχθόνιος 276· 278
 κατήφεια 518
 κέρδος 314· 334,2 έ· 538
 κηδεία (29· 31· 100)
 κηδεμονία 422
 κηλῖς 520
 κήρυγμα 296· 442,15 έ· 450· 496·
 498
 κίνδυνος (123)· 530
 κληδὼν 204
 Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς (10· 39·
 114· 116· 128· 131)
 κλησις 494
 κοινωνία (93· 95· 99· 110)· 448
 486· 524 θεία κοινωνία 4 12
 κόλασις (107,3 έ· 117· 122)· 312·
 314,4 έ· 362
 Κορίνθος, - οἱ (77· 120)· 374·
 420
 κοσμογονία (57)· 378· 406· Χρι-
 στιανική κοσμογονία (79)
 κοσμοθεωρία (57)· Χριστιανική κο-
 σμοθεωρία (38)
 Κριὸς 184,17 έ· 186
 κρίσις 242· 312· 314· 356· 372·
 428· 466· 480· 542· θεία κρί-
 σις 312
 Κύζικος (28· 32· 40)
 κυφορία 470
 Κύπριος, - οἱ 196

Κύριλλος ὁ Ἀλεξανδρεὺς (85)
 Κύριος (30· 39· 49· 65· 107· 124)·
 288· 298· 350,5 έ· 354· 356·
 400· 402· 424· 434· 534· 540
 κυριότης 278
 Κύρος (32)
 Κωνσταντῖνος 160
 Κωνσταντινούπολις (14· 15· 31,
 1 50·51 έ· 32· 126)

Λ

Λάζαρος 296· 356
 λαίμαργία 292
 Λατῖνος, - οἱ (47)
 λατρεία (29)
 λήθη 304
 Λῆρος 336
 λησμοσύνη (74)
 Λιβάνιος, - οἱ (16· 23)
 λιμὸς 466
 λογικὸν 264· 324
 λογισμὸς 258· 262,4· έ· 266· 268,
 270· 292· 320· 338· 372· 434·
 438· 456· 506· 532
 λογιστικὸν 264
 Λογοθέτης (86)
 Λόγος (26· 35· 45,12 έ· 47,3 έ·
 48,1 έ· 48,16 έ· 66,14 έ· 67,
 11 έ· 74· 90· 91· 96· 115)·
 392,17 έ· 394,1 έ· 396,4 έ·
 398,2 έ· 400,1 έ· 402,1 έ·
 404,1 έ· 432,9 έ· 526,13 έ·
 528,1· Λόγος τοῦ Θεοῦ (46,
 5 έ· 47· 49,13 έ· 66· 93· 95·
 96)· 402
 λύμη 482
 λύπη 210· 214· 258· 272· 382·
 434
 λύτρον (96,7 έ· 98· 99)· 368· 470
 λύτρωσις (90· 96)· 472

M

- μακαριότης (61· 62· 101,9 έ· 115)· 310· 312· 316· 354· 360· 374· 380· 422· 516· 542·
 θεία μακαριότης 308
 Μακεδονία 196· 424
 Μακρίνα (16· 17,2 έ· 24· 28· 29, 4 έ· 37· 129,18 έ· 130,5 έ·)
 μανία 206· 458
 Μανιχαϊκός δυϊσμός (69)
 Μανιχαϊός (38· 54· 69· 122· 123) 386,10 έ.
 μάννα 470
 μαντεία 104· 458
 Μάξιμος ό 'Ομολογητής (115· 116,13 έ· 117)
 Μαρία (97)
 Μαρκίων 386
 Μάρτιος (34)
 Μάρτυρες (άγιοι τεσσαράκοντα) (18)
 μαρτυρία 472
 ματαιολογία 198
 ματαιότης (109)· 540
 μεγαλειότης 444 θεία μεγαλειότης 486
 μεγαλοπρέπεια (94)
 Μέγας Κατηχητικός Λόγος (10· 13· 39)
 Μεθόδιος 'Ολύμπου (128)
 Μελετινή (32)
 Μελέτιος (31)
 μεταμέλεια 362· 516,4 έ· 520
 μεταποίησις 528· 536,10 έ.
 μετάστασις 364· 534· 536
 μεταφυσική (χριστιανική) (13)
 μεταφύτευσις (85· 88,18 έ· 91)
 μεταχώρησις 216· 450
 μετεμψύχωσις (84· 86· 108)
 μετενσωμάτωσις (85· 108)
 μετουσία (63· 104· 106)· 206· 298· 302· 316· 318· 404· 408· 410· 416· 446· 520· 422· 524
 μετουσίωσις (55)
 μίασμα 458
 μικροψυχία 220· 242· 430
 μίμησις 266· 512,3 έ· 516,5 έ.
 μίξις 280· 282,4 έ· 370· 394· 412· 500
 μοῖρα 178· 184· 186· 192· 196· 208· 290· 292· 436· 472
 μοιχεία 538
 μόλυσμα 458
 Μοναρχία 400· θεία μοναρχία (49)
 μονογενής 534
 μονοθεία (49) 'Ιουδαϊκή μονοθεία (92)
 Μπαλάνος (18)
 Μπούκης Χρήστος (20)
 μύθις 518
 Μυριόβιβλος (19)
 μυθοποιία 386· 420
 μῦθος 466
 μυσταγωγία 352
 Μυστήριον (14· 35· 38,6 έ· 44· 48· 55,18 έ· 66· 67,9 έ· 92· 93· 96· 124· 366,20 έ· 376· 396· 398,25 έ· 402· 434,10 έ· 440· 446· 450· 452,2 έ· 454· 476· 478· 484· 488,17 έ· 490· 494,8 έ· 498· 504· 510· 530· 534
 Μωσῆς 258· 406· 424· 470
 Μωϋσῆς (38· 42· 56· 58· 59· 72· 81· 106· 131)· 198· 258· 350

N

- ναυπηγία 194
 νεκρομαντεία 204

νεκρότης 498· 514
 νέκρωσις (108)· 512· 516
 Νεκτάριος, πατριάρχης (32)
 Νεοκαισάρεια (16· 11· 10
 νεότης 372
 Νίκαια (29· 30· 36· 50)
 Νικηφόρος ὁ Κάλλιστος (24)
 Νικόδημος 534
 Νικομήδεια 192
 Νοέμβριος (76)
 νοερὸν 264,3 ἐ.
 νόμος 252· 290· 296· 308· 458
 Νύσσα (25,12 ἐ· 26,1 ἐ· 27,13 ἐ·
 32· 33,25 ἐ· 35· 86· 129)
 Νῶε 190· 492

Ξ

Ξύλον (Τίμιον) (29)

Ο

ὀδύνη (103· 104· 105· 118· 122)·
 298· 312· 314· 332· 422· 482
 οἰκειότης 296· 520· 540
 οἰκειώσεις 280
 οἰκονομία 402· 414· 454· 460· 564,
 1 ἐ· 472· 474· 476· 478,5 ἐ·
 502· 504· 514,14 ἐ· 518· 528·
 532· θεία οἰκονομία (95)· 436·
 476· 508
 οἰωνισμὸς 202
 οἰωνοσκοπία 204
 Ὀλυμπιόδωρος (107)
 ὁμοιότης (47· 80· 90)· 242· 280·
 282· 306· 390· 392· 398,5 ἐ·
 402· 474· 512
 ὁμοίωμα (63,22 ἐ· 66· 67· 118·
 122)· 254· 476· 486· 512· ὁμοί-
 ωμα τοῦ Θεοῦ (63)
 ὁμοιώσις (62,10 ἐ· 63,7 ἐ· 68·
 79· 80· 91)· 302· 406· 464· ὁμοί-

ωσις τοῦ Θεοῦ (61)
 ὁμολογία 278· 352,10 ἐ· 390· 448·
 ὁμοουσιος (65· 74)
 ὁμοτιμία 196· 198
 ὁμωνυμία 392
 Ὀντολογικὴ θεωρία (39) :
 δξύνουα (12)
 *Ὁξφόρδη (12)
 ὄργη 540
 ὄρεξις 264· 300
 Ὁρθοδοξία (14· 27· 31· 34· 36·
 74)· Χριστιανικὴ ὀρθοδοξία (10
 ὄρμη (56· 57· 110· 112)· 162·
 164· 172· 226· 264· 266· 268·
 302· 304· 332· 336· 340· 392·
 394· 430· 432· 446· 466· 470·
 510,2 ἐ· 530· ἐπιθυμητικὴ ὄρμη
 266· θυμώδης ὄρμη 260
 Ὁτρήϊος (32)
 Οὐαλεντίνος 386
 Οὐάλης (25· 27)
 Οὐετιανὴ (29)
 Οὐσία (40· 50,8 ἐ· 51,3 ἐ· 53·
 55· 113· 125)· 138,11 ἐ· 140,
 1 ἐ· 142,1 ἐ· 146· 150· 152·
 154· 156,6 ἐ· 158· 234· 240·
 244,10 ἐ· 250· 256· 258,10 ἐ·
 260· 274· 280,6 ἐ· 294· 338·
 340,6 ἐ· 404· 464· 474· ἀϊδιος
 οὐσία 140· ἀνθρωπίνη οὐσία 448
 θεία οὐσία (42)· 140· 146· 158·
 νοερά οὐσία 454· οὐσία τοῦ Θεοῦ
 (43)· ὑλικὴ οὐσία 280
 ὄφλημα 314
 ὄψοφαγία 480

Π

πάθημα 268· 338· 408· 426· 428
 πάθος (71· 94· 116)· 228· 258·
 262,1 ἐ· 266· 268· 272· 320· 326·

- 328· 330· 336· 356· 364· 368·
 370· 372· 414· 418· 434· 442·
 444· 448,18 έ.· 450,2 έ.· 452,
 8 έ.· 468· 470· 492· 516· 518·
 538
- παιδοφονία 492
 παιδοποιία 186
 παλιγγενεσία (64· 115)· 504
 παντοδυναμία (47· 69)
 πανωλεθρία 120
 παραβολή (77)· 268
 παράδεισος 290
 παράδοσις (35· 36)· 350· 500
 παραμυθία 294· 314
 παρανομία 198· 492
 παρθενία (24,7 έ.· 25· 70· 77· 90)·
 470
 παρθένος 444
 Παρμενίδης (38)
 παρουσία (76)
 παρρησία 316· 418,3 έ.
 παρυπόστασις (68)
 Πατήρ (31· 44· 45· 46· 47,13 έ.·
 48,3 έ.· 51,1 έ.· 120,16 έ.
 121,3 έ)· 138· 140,1 έ.· 146
 158,17 έ.· 351· 396· 332,8 έ.·
 534
 πατριάρχης 290· 294 οικουμενικός
 πατριάρχης Ἀθηναγόρας (14·
 15)
 Παῦλος (35· 75· 76· 77· 96· 105·
 114· 115· 120· 121,3 έ.)· 138·
 142,1 έ.· 146· 152,1 έ.· 154,2 έ.·
 156,19 έ.· 158,6 έ.· 260· 502·
 532· 538
 Παφλαγών, - ες 196
 παχυμέρεια (82)· 223· 244·
 παχύτης (σαρκική) 434
 Πελάγιος (74)
 πενία 186· 372
 περιπλάνησις (111)
- περιφρόνησις (122)
 Πέρσης 198
 Περσία (122)
 Πέτρος (16· 28· 115)· 138· 142,
 1 έ.· 146· 152,1 έ.· 154,3 έ.·
 156,19 έ.· 158,6 έ.· 496
 πιθανότης 420
 Πισίδες 196
 πίστις (14· 18· 20· 28· 29· 37·
 82· 85· 124· 128,5 έ.· 129)·
 160· 162· 224· 268· 284· 308,
 7 έ.· 320· 390· 400· 434· 440·
 442· 444· 446· 448· 450· 456·
 458· 494,1 έ.· 496,2 έ.· 498·
 506· 522· 526· 530· 534· Ὁρ-
 θόδοξος πίστις (10· 29· 32)· Σύμ-
 βολον τῆς πίστεως (17)· Χρι-
 στιανική πίστις (33)
 Πλακίλλα (19)
 πλάνη (127)· 208· 286· 386· 390·
 418· 476
 Πλάτων (28· 36· 37,6 έ.· 38· 54,
 13 έ.· 57· 64· 67,1 έ.· 75· 78·
 79· 83· 84· 86· 87· 106· 107,
 2 έ.· 108· 116· 119· 128· 129·
 131)· 188
 πλεονεξία 538
 πλημμέλεια (107)
 πλημμέλημα (107)· 312
 πλησμονή 406
 πλοῦτος 372
 πλούσιος, - οί 296
 Πλωτίνος (36· 44· 78)
 Πνεῦμα (39· 44· 47· 48,2 έ.· 49)·
 348· 396· 398,1 έ.· 400,2 έ.·
 402,2 έ.· 504· 522· 534· 538·
 Ἄγιον Πνεῦμα (31· 47· 51)·
 138· 140,2 έ.· 142· 144· 146·
 148· 158,18 έ.· 532· 534· Πνεῦ-
 μα τοῦ Θεοῦ (49,13 έ.)
 ποιμαντορία (25)

πολυθεΐα (37· 41,20 έ· 49· 92)
 μυθολογική πολυθεΐα (41)
 πολυπραγμοσύνη (42)· 248· 436
 πολυσαρχία 370
 πονηρία (31· 52· 69)· 416· 420,
 5 έ· 422· 492· 538
 πόνος 430
 Πόντος (17· 28· 32· 129)
 Πορφύριος (118)
 Πουλχερία (19· 32)
 προαίρεσις (45,18 έ· 53· 63· 70·
 108,17 έ·)· 180· 186,3 έ· 198·
 266· 302· 304· 314,8 έ· 336·
 338· 394· 404· 422· 450· 462,
 14 έ· 464· 466· 480· 494· 496
 21 έ"· 498· 510· 536· 540·
 542,9 έ· θεία προαίρεσις 340,
 πρόγνωσις (87)· 202
 προμήθεια 292· 334· 412· 424
 πρόνοια (100)· 218· 334· 440· 490
 θεία πρόνοια 514
 Προσευχή (Κυριακή) (47) :
 προσπάθεια 298· 310
 πρόσωπον (44· 49· 50,5 έ· 51,
 3 έ· 94,3 έ· 125,19 έ·)· 138,
 12 έ· 140· 142,6 έ· 144,13 έ·
 146,10 έ· 148
 προϋπαρξίς (84· 89)·
 προφητεΐα 308· 430· 540
 προφήτης (166)· 222· 296· 350·
 456· 460· 536
 πρωτόνθρωπος (39· 65· 67,16 έ·
 74· 75· 78· 84· 87· 90· 93,4 έ·
 94· 96· 99· 100· 110· 111
 πρωτόπλαστος 425
 πτώσις (64· 78,8 έ· 94· 115· 116·
 128)
 πτωχεία 516· Χριστιανική πτωχεία
 (29)
 Πυθαγόρας (108)
 πυκασμός 350,7 έ.

P

ραστώνη 370· 498
 ρικνότης 370 :
 Ρουφίνος (117)
 ρυπαρία (77)
 ρύπος 370
 Ρωμαῖος, -οι 206
 Ρώμη 26
 Ρώσσης Ζήκος, (87)

Σ

Σαβέλλιος (50)· 386
 Σαγγαρῶν ἄρος 196
 σάρκωσις (90· 93)
 σάρξ (77· 94· 95· 97· 98,3 έ·)
 218· 220· 228· 276· 278,2 έ·
 290· 296· 298,5 έ· 300· 324·
 354· 358· 362· 364· 426· 436,
 14 έ· 438,16 έ· 440,7 έ· 472,
 2 έ· 474· 506· 508,14· 510 έ·
 524· 526· 528,3 έ· θεοδύχος
 σάρξ 500· 528
 σατανᾶς (98)
 Σεβάστεια (28· 30,1 έ·)
 Σελεύκεια (27)
 σκότος 274· 448,1 έ· 474· 476,
 1 έ· 482
 Σκουτέρης (64)
 Σόδομα 190
 σοφία (25· 43· 46· 58,3 έ· 66· 69,
 18 έ· 97· 112· 122)· 160· 226,
 3 έ· 244· 260· 318,14 έ· 340·
 374· 376· 392· 402,26 έ· 404,
 2 έ· 406· 412· 428· 434· 456·
 462· 466· 472· 476· 478,16 έ·
 480· 492· 502· ἀνθρώπινη σοφία
 (35)· Ἑλληνική σοφία (37)· θεία
 σοφία 412· σοφία τοῦ Θεοῦ (92)

σταυρός (29· 98)· 434· 500
 στέρφοις 260· 384
 Στέφανος (πρωτομάρτυς) (19)
 στοχασμός 436 :
 Στρηνόπουλος (86)
 Στρωματεῖς (39)
 Στωϊκός, -οί 218
 συγκατάβασις 474
 συκοφαντία 434
 σύλληψις (85)
 συμβεβηκός 156
 Σύμβολον τῆς Νίκαιας (28· 31·
 38)
 σύμμαχος (56)
 συμπάθεια 168· 428
 σύμπλασις 342
 συμπλοκή 198
 σύμπνοια 418
 συμφορὰ 162· 190· 192· 198· 206·
 210· 296· 318· 356· 358· 466·
 468· 538
 συμφύια 312· 534
 συμφωνία 278
 συναϊδιότης (54)
 συνανάκρασις 412· 452· 484
 συνήθεια (11)· 212
 Σύνοδος Οἰκουμενική (14· 3?,
 4 ἐ· 50· 84· 118) Οἰκουμενική
 σύνοδος τὸ 381 (14· 31)
 συνουσία 160
 συνταχῆσις (119)
 συντέλεια (115)
 Συρία (17)
 σχίσμα Μελετιανόν (29)
 Σχολή Θεολογική τῆς Χάλκης
 (15)· Θεολογική Σχολή τοῦ Τι-
 μίου Σταυροῦ (9)
 Σωκράτης (12· 28· 129)
 Σωτήρ (124)
 σωτηρία (115· 121)· 260· 456
 476,5 ἐ· 480· 510· 552,5 ἐ·

514· 522· 534
 σωφροσύνη (20)· 362

T

ταλιπωρία (100· 110,20 ἐ)· 368
 ταπεινότης 398· 444
 Ταῦρος 184· 186
 ταφή 288· 516
 τάφος 290
 τελειότης (41,16 ἐ· 43· 45,6 ἐ·
 46· 62· 94· 95· 96)· 148· 150·
 378· 388,1 ἐ· 532
 τελείωσις 384· 434
 Τερτυλιανός (85)
 τιμή (104)· 378· 384,3 ἐ· Ἰσόθεος
 τιμή (63)
 τιμωρία 122· 210
 Τρεμπέλαις (120)
 Τριάς (50· 125)· 400· 532· Ἁγία
 Τριάς (14· 31· 38,7 ἐ· 44· 46·
 49· 50,10 ἐ· 51· 52)· 144,2 ἐ·
 532· 534
 τριθεῖα (50· 51)
 τῦφος 468· 538

Y

ὕγεια 440
 ὕϊός (44· 47,14 ἐ· 48,16 ἐ· 51,
 1 ἐ· 121,3 ἐ)· 138,5 ἐ· 140,
 2 ἐ· 144· 146· 158,18 ἐ· 532·
 534· ὕϊός ἀνθρώπου 340· ὕϊός
 τοῦ Θεοῦ (94)· ὕϊός ὑψίστου
 540· μονογενῆς ὕϊός (127)
 ὕλη (54,9 ἐ· 55,1 ἐ· 57· 68· 70,
 3 ἐ· 85)· 234· 240· 250,3 ἐ·
 260· 264· 272· 300· 310· 312·
 326· 438· 482
 ὕλοποίησις (53)
 ὕλοφροσύνη (102)
 ὕμνωδις 348
 ὕπακοή (29)

ὑπαρξίς (40)
 ὑπερηφάνεια 491· 538
 ὑπεροψία 470
 ὑποκείμενον 256
 ὑπομονή (124)· 294
 ὑπόνοια 240· 274· 330· 340· 388·
 400
 ὑπόστασις (44· 45,4 ἐ· 47· 48,
 4 ἐ· 49,9 ἐ· 50,5 ἐ· 53· 68·
 121· 126)· 148· 150,22 ἐ·
 152,3 ἐ· 154,1 ἐ· 156,4 ἐ·
 158,16 ἐ· 168· 180,24 ἐ· 236·
 308· 390· 392,11 ἐ· 396· 398·
 400,1 ἐ· 402· 404· 414· 416·
 524· 526,11 ἐ·

Φ

Φαῖδρος (83)
 Φαίδων (129)
 Φανάρι (14)
 φαντασία 340· 390· 400· 466· 472
 φαρμακοποιία 428
 Φεβρουάριος (76)
 φθόνος (71)· 414· 416,8 ἐ· 418·
 468· 492· 538
 φθώρα (78· 80· 89· 90· · 9193,
 9 · 99· 100· 111· 115,10 ἐ·
 121· 123)· 218· 378· 384,2 ἐ·
 396· 400· 442· 476· 482,3 ἐ·
 504· 506,1 ἐ· 512
 φιλανθρωπία 292· 310· 326· 444·
 462· 472· 480,1 ἐ·
 Φιλόρετος (18)
 Φιλιππησίος, -οι 276· 502
 φιλοσοφία (35· 54)· 214· 252· 322·
 324· 340· 458· θεολογική φιλο-
 σοφία (13)· Ὁρθόδοξος Χριστιαν-
 ική Φιλοσοφία (10)· Σχολαστική
 Φιλοσοφία (35)· Χριστιανική Φι-
 λосоφία (10)
 φιλοτιμία (66)· 470

Φίλων (36· 38· 44· 62· 78)
 Φινεός 260· 272
 Φλωρεντία (47)
 φόβος 212· 214,15 ἐ· 260,4 ἐ·
 262· 264· 266· 300· 428· 470·
 472
 φρόνησις (66) 434
 φροντίς 296· 298
 φυσιολογία 524
 φύσις 408· 420· 428· 430· 434·
 440· 442· 446· 448· 450,4 ἐ·
 464· 466· 470· 476· 480· 482·
 484· 490· 498· 500· 508· 512·
 516· 518· 520· 524· 528· 530,
 1 ἐ· 534· 536,14 ἐ· 542· ἀγαθή
 φύσις 202· ἄλογος φύσις 332·
 ἀνθρωπίνη φύσις (45· 46· 63·
 66· 84· 93· 95,14 ἐ· 96)· 360·
 368· 378· 406· 422· 436· 444·
 446· 448· 454· 458· 474· 514·
 536· ἄλλος φύσις 280· θεία φύσις
 (45,5 ἐ· 94· 126)· 242· 244·
 254· 280· 304· 306· 316· 338·
 388,14 ἐ· 394,8 ἐ· 404· 406·
 412· 438,10 ἐ· 444· 448· 450·
 460· 464,9 ἐ· 508· λογική φύσις
 318· 352· νοερά φύσις 280· 436·
 σαρκική φύσις 442· φύσις τοῦ
 Θεοῦ (46)

φῶς (126)

Φῶτιος (19)

X

χάρις (67· 71· 119)· 328· 384·
 454· 494,11 ἐ· 496· 506· 522·
 528,6 ἐ· 536,8 ἐ·
 χρηστότης 456
 Χρήστου Παναγιώτης (9· 64· 65·
 88)
 Χριστιανισμός (92· 125)

Χριστιανός (10· 12· 13· 14· 34·
36,7 έ· 38· 49,7 έ· 51· 66·
78· 96· 97· 114· 115· 117· 118
121,15 έ· 122· 123· 124· 125,
11 έ· 127· 130)· 162

Χριστολογία (95· 96)

Χριστός (20· 33· 35· 37,6 έ·
48· 49· 55· 76,14 έ· 85· 87·
90· 91· 83,3 έ· 94,3 έ· 95,11
έ· 96,1 έ· 97· 98,8 έ· 115·
116· 118· 119,1 έ· 120,9 έ·
121· 124)· 278· 442· 458· 532

Χρυσόστομος 'Ιωαν. (107· 119,
6 έ· 120,12 έ· 121)

Ψ

ψαλμωδία 350· 354

ψευδός 254· 540

ψύξις (11)

ψυχή (18· 21· 29· 37· 38· 40,1 έ·
60· 70,3 έ· 78· 79,4 έ· 80,
11 έ· 81,1 έ· 82,4 έ· 83,4 έ·
84,4 έ· 85,9 έ· 86,12 :έ· 87·
88,5 έ· 89,4 έ· 93· 95· 100·
101,2 έ· 102,1 έ· 103,1 έ·
105,14 έ· 106,6 έ· 107,3 έ·
108· 109,1 έ· 110,4 έ· 111,
23 έ· 114· 116,6 έ· 117· 118·
129· 130,18 έ· 131)· 180· 210·
214,6 έ· 216,3 έ· 218· 220,
15 έ· 224,20 έ· 226,13 έ·
228· 234,17 έ· 244· 246· 248,
1 έ· 250,7 έ· 252,3 έ· 254,
3 έ· 256· 258,2 έ· 260,1 έ·
262,9 έ· 264· 266,6 έ· 272,
12 έ· 274,3 έ· 276,3 έ· 278·
280,3 έ· 282· 284,1 έ· 286,
11 έ· 288· 290,8 έ· 294,6 έ·
296· 298,1 έ· 300,23 έ· 302,
1 έ· 304,3 έ· 306,5 έ· 308·

310,4 έ· 312,2 έ· 314· 318,
322,14 έ· 324,3 έ· 326· 328
5 έ· 330,1 έ· 332,2 έ· 334,
1 έ· 342,10 έ· 344,4 έ· 348·
374· 384· 398· 408· 410· 420·
426,19 έ· 428,8 έ· 436,18 έ·
438,16 έ· 452,5 έ· 454,9 έ·
476· 514· 520· 522· 538,1 έ·

Ω

ώδη 348

ώδινη 192

'Ωριγένης (10· 17· 25· 34· 35·
49· 50· 52,2 έ· 67,4 έ· 78·
84· 85· 96· 116,19 έ· 117,4 έ·
118,13 έ· 128· 130
ώφέλεια 456· 482· 486

B

Belis (78)

Berkely (54)

C

Creatiamismus (85· 86)

Chermiss (78) :

Crouzel Henry (74)

D

Daniélou J. (20· 106)

F

Fienus (85)

H

Horney Karen (37)

EYPETHPIA

J

Jaeger W. (19· 126)
Jung C.G. (37)

L

Louvevin (85)

M

Meridier (18· 20)
Maritain Jack (35)
Mercier (85· 86)
Moore William (12)
Morgan C. (38)

N

Norby W.W. (37)

P

Preaexistentialismus (84)
Purratorium (103)

R

Rank Otto (37)

S

Streeter B.H. (37)
Substantia (50)

T

Traduxianismus (85· 88)

W

Wilson Henry Austin (1

Τύπος: Ν. & Κ. Σουρνόπουλος, Τηλ. 535-246, Θεσσαλονίκη

Βιβλιοδεσία: Άδελφοί Βαρουσιάδη, Τηλ. 839.414, Θεσσαλονίκη

Κεντρική πώλησις: Βιβλιοπωλείον ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ
Έλευθερίου Μερετάκη
Αρμενοπούλου 19 Θεσσαλονίκη - Τηλ. 205-965

ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ ΕΡΓΑ

Α' ΑΠΑΝΤΑ Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ΤΟΜΟΣ	1ος	Ἐπιστολαί
»	2ος	Ἐπιστολαί
»	3ος	Ἐπιστολαί
»	4ος	Ὁμιλῆαι εἰς Ἑξάημερον
»	5ος	Ὁμιλῆαι εἰς Ψαλμοὺς
»	6ος	Ὁμιλῆαι ἠθικαὶ καὶ πρακτικαὶ
»	7ος	Ὁμιλῆαι δογματικαὶ-περιστατικαὶ-ἐγκωμιαστικαὶ-παι- δαγωγικαὶ
»	8ος	Ἀσκητικὰ (Ὅροι κατὰ πλάτος)
»	9ος	Ἀσκητικὰ (Ὅροι κατ' ἐπιτομήν)
»	10ος	Δογματικὰ ἔργα

Β' ΑΠΑΝΤΑ Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΤΟΜΟΣ	1ος	Ἀπολογητικὰ (Κατὰ εἰδώλων, Περὶ ἐνανθρωπήσεως)
»	2ος	Δογματικὰ Α' (Λόγοι κατὰ Ἀρειανῶν Α - Β)
»	3ος	Δογματικὰ Β' (Λόγοι κατὰ Ἀρειανῶν Γ - Δ)
»	4ος	Δογματικὰ Γ'
»	5ος	Ἑρμηνευτικὰ Α'
»	6ος	Ἑρμηνευτικὰ Β' (Ἑξηγήσεις εἰς τοὺς Ψαλμοὺς)
»	7ος	Ἑρμηνευτικὰ Γ' (Ἑξηγήσεις εἰς τοὺς Ψαλμοὺς)
»	8ος	Ἱστορικοδογματικὰ Α'
»	9ος	Ἱστορικοδογματικὰ Β'
»	10ος	Ἱστορικοδογματικὰ Γ'
»	11ος	Ἀσκητικὰ
»	12ος	Διάφορα ἀμφιβαλλόμενα

Γ' ΑΠΑΝΤΑ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ

ΤΟΜΟΣ	1ος	Προσωπικαὶ Σχέσεις καὶ Ἐκκλησιαστικὴ Διακονία Α'
»	2ος	Προσωπικαὶ Σχέσεις καὶ Ἐκκλησιαστικὴ Διακονία Β' (ὕπὸ ἐκδοσίν)
»	3ος	Ἀπολογητικὰ ἔργα
»	4ος	Δογματικὰ
»	5ος	Ἐορταστικοὶ - Ἠθικολογικοὶ Λόγοι
»	6ος	Ἐγκωμιαστικοὶ καὶ Ἐπιτάφιοι Λόγοι (ὕπὸ ἐκδοσίν)
»	7ος	Ἐπιστολαὶ (ὕπὸ ἐκδοσίν)
»	8ος	Ἐπιτομὴ Δογματικὰ

- ΤΟΜΟΣ 9ος Ἔπη Ἠθικὰ (ὑπὸ ἔκδοσιν)
 » 10ος Ἔπη εἰς ἑαυτὸν (ὑπὸ ἔκδοσιν)
 » 11ος Ἔπη εἰς ἑτέροισ (ὑπὸ ἔκδοσιν)

Δ' ΑΠΑΝΤΑ ΙΩΑΝΝΟΥ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ

- ΤΟΜΟΣ 1ος Δογματικά Α' (Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδ. πίστεως)

Ε' ΑΠΑΝΤΑ ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

- ΤΟΜΟΣ 9ος Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον Α' (Ὁμιλῖαι Α'-Κ')
- » 10ος Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον Β' (Ὁμιλῖαι ΚΑ'-ΜΗ')
- » 11ος Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον Γ' (Ὁμιλῖαι ΜΘ'-ΟΕ')
- » 12ος α) Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιον Δ' (Ὁμιλῖαι ΟΣΤ'-ΙΑ')
- » β) Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον (Ὁμιλῖαι Α'-ΙΘ')
- » 13ος Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον (Ὁμιλῖαι Κ'-ΝΔ')
- » 14ος Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον (Ὁμιλῖαι ΝΕ' - ΠΙΠ')
- » 18ος Ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Κορινθίους Α', ὁμιλῖαι Α-ΚΒ'
- » 20ος Ὑπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Κορινθίους Β' ὁμιλῖαι ΚΕ'-Λ', εἰς τὴν πρὸς Γαλάτας καὶ εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους ὁμιλῖαι Α-ΙΑ'
- » 28ος Ποιμαντικά καὶ Ἀσκητικά Α'
- » 31ος Κατηχητικά καὶ ἠθικά Β' - Περιστατικά Α'
- » 32ος Περιστατικά Β'

ΣΤ' ΦΙΛΟΚΑΛΙΑ

- ΤΟΜΟΣ 1ος Ἀποφθέγματα Γερόντων
- » 22ος Νικ. Καβσίλα, Ἑρμηνεῖα εἰς τὴν Θ. Λειτουργίαν - Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς

Ζ' ΑΠΑΝΤΑ ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

- ΤΟΜΟΣ 1ος Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία (Βιβλία Α'-Γ')
- » 2ος Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία (Βιβλία Δ'-ΣΤ')
- » 3ος Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία (Βιβλία Ζ'-Ι')

Η' Τὰ μαρτύρια τῶν Ἀρχαίων Χριστιανῶν